TAUTA ir ŽODIS

Humanitarinių Mokslų Fakulteto leidinys

V knygos

Red. prof. V. Krėvė Mickevičius.

EPE LITUANA

sumptibus Ordinis Philologorum Universitatis Lituanae edita

Liber V

Kaunas, :-: :-: :-: „Spindulio“ B-vės spaustuvė :-: :-: :-: 1928.

Prof. EDUARDUI VOLTÈRIUI

SEPTYNIŲ DESIMTŲ METŲ SUKAKTUVĖMS PAMINĖTI

1856—1926

TURINYS.

Prof. E. Froenkel. Syntax der litauschen Kasus (tąsa). *Pusl. 1—161.*
Prof. И. Лаппо. Къ вопросу о первомъ изданіи Литовскаго Статута 1588 года. *Psl 170—214.*
Doc. T. Brazys. Kai kurie lietuvių ir latvių liaudies dainų melodijų giminystės bruožai. *Psl. 215—224.*
Doc. A. Senn. Einige Benennungen des Branntweins. *Psl. 225—231.*
Prof. I. Žilinskis. Nariušių kaukolės. *Psl. 232—247.*
Kun. J. Reitelaitis. Veisiejai. *Psl. 248—307.*
Prof. V. Biržiška. Medžiaga lietuvių spaudos uždraudimo istorijai. *Psl. 308—343.*
A. Nezabitauskas. Prof. E. Volteris (70 metų sukaktuvių proga). *Psl. 344—360.*
I. Kasinas. Prof. E. A. Volterio bibliografija. *Psl. 361—385.*
Dr. I. Remeika. Der Handel auf der Memel von Anfang des 14. Jahrhunderts bis 1430. *Psl. 386—438.*
Prof. A. Janulaitis. Kiprijonas-Juozas Zabitis (Nezabitauskas). Jo gyvenimas ir raštai. 1774—1837 m. *Psl. 439—510.*
Dr. S. Slonimskis. Материалы по исторіи медицины в Литве. *Psl. 511—561.*
Doc. Fr. Brender. 1) Ueber einige Reimwörter im Litauischen. *Psl. 562—568.* 2) Einige Bemerkungen zum „Wörterbuch der litauischen Schriftsprache". *Psl. 568—571.*
Iš **Prof. V. Krėvė Mickevičiaus** tautosakos rinkinių: 1) Mįslės. *Psl. 572—593.* 2) Priežodžiai ir patarlės. *Psl. 594—628.* 3) Prietarai ir burtai *Psl. 629—632.* 4) Jaunosios verkavimas.. Smilgių kaime Kupiškių valsč. užrašė J. Balys *Pusl. 633 — 649*
Doc. A. Senn. 1) Erwiderung der Verfasser des Wörterbuchs der litauischen Schriftsprache auf die Besprechung prof. Jablonskis... *Psl. 650—658*
2) „Tautos pasakos. Parinko ir skaityti paruošė A. Giedrius. Iliustravo K. Šimonis I. tom. I sąs. Jurbarkas 1928." *Psl. 658—659.*
3) „K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīca. Redig'ējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns" —„ K. Mülenbachs Lettisch-deutsches Wörterbuch. Redigiert, ergänzt und vorgesetzt von J. Endzelin. 1923 — 1925" — *Psl. 660 — 674.*

Prof. Ernst Fraenkel.

Syntax der litauischen Kasus.

III. Teil.

Der Genetiv in Abhängigkeit von bestimmten Verben.

Erstes Kapitel.

Der Genetiv fusst auf dem gleichen grundsprachlichen Kasus.

§ 52. Da das Baltische wie das Slavische Gen. und Abl. in eine Form durch Synkretismus hat zusammenfallen lassen, so bereitet öfters die syntaktische Einordnung der von bestimmten Verben abhängigen Genetive Schwierigkeiten. Ich stelle daher zunächst die Fälle zusammen, bei denen es sich wegen der Verhältnisse in den idg. Sprachen, die Gen. und Abl. unterscheiden, oder aus inneren Gründen sicher um wirklichen Genet. handelt. Viele der hier behandelten Kategorien lassen sich auf den Gen. part. zurückführen.

§ 53. Genetiv bei Verben *a*) des körperlichen oder *b*) geistigen Hinstrebens[5]).

a) Es handelt sich besonders um den Gen. bei *nach etw. greifen, seine Hand ausstrecken, langen, schnappen*:

---

[1]) Endzelin Gr. 415.

[2]) Cf. apoln. *wzrostu, urodzenia więcszy* (heute ist nur Instr. möglich,) s. Loś 310

[3]) Mühlenbach IF. 13, 265 ff. (mit falscher Erklärung), Endzelin Gr. 410.

[4]) Kühner-Gerth II 1, 382 ff.

[5]) S. zu den idg. Sprachen im allgemeinen Delbr. III 324 ff., Brugm. II 22 592 ff., über das Slav. Mikl. IV 490 ff., Vondr. II 321, über das Apreuss. u. Lett. Trautm. 206. Endzelin 413 ff.

Donal. 2, 47 *tikt gãtawo grẽbia* 'greifen nur nach dem, was fertig ist', 10, 232 *jis wis pinigú graibýdams*, 11, 364 *mėsós išsižiódams*, Valanč. Wolt. 241, 6 *prisijkięs szakieles nulinkuse karkła, igawau ištipribes.*

b) Hierher sind zu rechnen die Verba *α*) des Begehrens, Wünschens, Verlangens, sich Sehnens, Suchens, *β*) des Hungerns und Dürstens, *γ*) des Wartens, Auflauerns und Nachstellens:

α) Mosv. 23, 6 *malanes mes tawa gieidem*, Donal. 8, 826 *kàd jẽ sáwa dalýko nór*, sehr häufiges *kõ nóri?*[1]), Daukant. Wolt. 200, 19 *tiewunaj, kurie pradioje linkieja Witautuj karunas*, Sch.-K. 38, 26 *tàva akíms linkiéju qmžinós aklýbes* u. s. w.[2]), R. 4, S. 456 *pasitgus tẽwẽlũ*, Jurksch. M. 80 *princas sàva viẽsznes pasigèsdams*, Will. EE. 80, 20 *Jesaus ieschkot Nazarenskoia?*, R. 5, S. 1 *bajieszkodama sáu kwietkũ.*

Das Verbum des Wünschens kann auch aus dem Zusammenhange zu ergänzen sein[3]):

viso labo; Krėvės raštai 7, 62 *saldaus jums miego, ponai!* u. a.

β) Širv. PS. 78, 24 *pagirti kurie atksta ir trokšta teysibes*, R. 4, S. 449, 19 (Ged.) *geĩdžia, trókszta mõno sfiañtes ir waikẽlũ gõło.*

γ) Širv. PS. 18, 19 *kito tauklame?*, An. Šil. 93 *pliki stabarai pawõsario tãukia*, R. 4 Ged., S 449, 33 *kaip witkai jũ týko.*

δ) In diesen Zusammenhang gehört auch der Genet. bei *rufen, schreien, weinen, wiehern nach jmd oder etw.*[4]):

Širv. PS. 82, 25 *žadinkite io* 'invocate Deum!' (Jesa. 55, 6), 108, 19 *pawadino bado unt žiemes* 'vocavit famem super terram' (Ps. 104, 16), Will. EE. 175, 27 *tassai Elioschiaus wadin*, Wisbor. 9, 23, 5 *gwólto šauke* (cf. poln. *gwałtu wołać, krzyczeć*), R. 1 ž., S. 204 *rẽkt ratoñka* (poln *wzywać ratunka*), Pumpėnai Wolt. 339, 23 ff. *žwýng žirgiãlys àvižu, vefk berniãlys pinigu.*

Nach Analogie derartiger Beispiele kommt im Lit. und Lett. Gen. mitunter auch zur Bezeichnung einer zu benennenden Person vor:

Širv. PS. 92, 18 *wadina tasgi Apasstãtas ir motinu*, lett. *by manam bãliņam tãda kuĩma znuõta sàukt?* 'sollte mein Bruder einen solchen Maulwurf Schwager nennen?'.

---

[1]) Brugm. zu L.-Br. 321.

[2]) Ueber *linkẽti kám kõ* 'jmd. etw. wünschen' ausführlich Geitler Stud. 95 (mit Stelle aus Valanč. Viskupystė) sowie besonders Bezzenberger KZ. 50, 73. Bezzenberger bringt das Verb etymologisch mit *leñkti, liñkti* u. s. w. (Leskien Abl. 334 ff.) zusammen. Er hätte auch an poln. *kłaniać się komu o co* 'jmd. um etw. flehentlich bitten' erinnern können.—*Kloniojamos geros sveikatos Tamstai*, das Bezzenberger aus Briefen litauischer Kriegsgefangener während des Weltkriegs zitiert, bietet auch Žemaitė 2, 187 bei der Wiedergabe des Briefes eines nach Amerika ausgewanderten Litauers an seine Schwester.

[3]) Vgl. zu derartigen Ellipsen § 2. 41 d. γ. 120. 157 a. 228.

[4]) Slav. Parallelen bei Mikl. und Vondr. a. a. O., Soerensen 285. 286. Łoś 305, lett. bei Endzelin 413 ff.

ε) Wie der Gen. bei 'wollen, begehren', ist auch der bei den Verben der Bewegung und des Aussendens zur Bezeichnung des Ziels, auf das man losgeht, bezw. zu dessen Gewinnung man aussendet, zu beurteilen. Diese Konstr. kennen sowohl Lit. als Lett.[1]):

Daukša Kat. 50, 14 *waisto tawęsp atâimi*, Jurksch. M 47 *pats karâlius árkle atẽjęs*, 18 *iszwaźiâwęs į girę mẽdžių* (ähnl. R. 2, S. 148), Godl. Volksl. 77, 2 *siuntė mane motinėlė in giružę łapų.*

ζ) Da 'jmd. folgen' und 'jmd. nachgehen' synonym ist, so kommt im Lit. bei *sèkti* neben Akk. (§ 139) oder komit. Instr. (§ 180) gelegentlich auch Gen. der Zielstrebigkeit vor:

Wolf. Post. (MLLG. 5, 238) *sekti wesspates sawa*, R. 1 ž., S. 215 *dawái sžlàdu sẽkti, kũř jis nẽje;* cf. abg.[2]) *vŭslĕduj světa sego*, ahd.[3]) *folge mînes râtes!*

§ 53 Anhang. Akk. bei Verben des Begehrens, Wünschens, Rufens, Benennens.

Neben dem Genet. findet sich bei diesen Verben auch Akk. Während der erstere Kasus mehr den Bereich des Objekts betont, auf den sich die Tätigkeit des Wunsches, Rufens u. s. w. erstreckt, drückt der Akk. das Objekt als solches ohne weitere Einschränkung aus[4]). Bei den Verben des Rufens und Benennens ist der Akk. wie in den anderen idg. Sprachen ganz gewöhnlich. Während wir die Genetivkonstr. am besten durch 'nach jmd. oder etw. rufen' wiedergeben, können wir die mit Akk. übersetzen durch 'jmd. oder etw. (an)rufen, herbeirufen'; vgl. Kėdain. Gebetb. Wolt. 70, 32 *ka maldose turi žadinti?*, Sch.-K. 78, 31 *kąn nórint pavadínkies į lùdininkus!* u. v. a.

Beispiele für Akk. bei *wollen, wünschen, suchen* sind:

Will. E. 4, 11 *imk tą formą, kurę tiektai noretumbei* (wobei man freilich *imti* ergänzen könnte), Katlėr. 50, 70, 17 *ką tù geidi nu Pána Jėžusa?*, Wž., S. 264 *jaĩ kokiã szczêsti žŷczys*[5]), Aesopübers. Wolt. 176, 1. 11. 23 *walgius jẽškót.*

In Garlėva kommt neben *kõ nóri?* (§ 53 b α) *ką̃ nóri?* vor[6]), vgl. lett. *kùo* neben *kà tu gribi?*[7]).

Gelegentlich findet sich im Lit. Gen. und Akk. bei Verben des Begehrens neben einander:

Donal. 3, 13 *ó ne mážumą ką, trijú ketwirczu norėjo*, Katlėr. 50, 70, 12 *ką geidi, kókas lóckas?*

---

[1]) Bezzenberger Lett. Dialektstud. 76, Endzelin 414.

[2]) Miklosich IV 490, Vondr. Aksl. Gr.[2] 591.

[3]) Erdmann-Mensing II 184, 186, Behaghel Dtsch. Synt. 1, 566.

[4]) Vgl. § 38 über den Unterschied von Gen. part. und Objektsakkus.

[5]) Dagegen poln. *życzyć komu czego* (Soerensen 289).

[6]) Brugm. bei L.-Br. 321.

[7]) Mühlenbach IF. 13, 223, Endzelin Gr. 413 mit Anm. 2.

Hier ist zu beachten, dass der Akk. an erster Stelle des Satzes steht, ehe das Verbum dem Sprechenden richtig ins Bewusstsein tritt, und dass diese Tatsache seine Anwendung begünstigt haben kann[1]). Ausserdem ist der Akk. für etwas Allgemeines, Unbestimmtes, Neutr. eines Pron. und Aehnliches gebraucht, während die Spezialisierung des Wunsches durch den Gen. gegeben ist. Ich erinnere an das § 44 b über die Sonderstellung der Neutra von Pron. Bemerkte.

Der Akk. überwiegt auch in solchen Fällen, wo es sich um ein durch Zusammensetzung punktuell gewordenes Verb handelt (vgl. § 41 b *β*):

Širv. PS. 62, 2 *idant žmogus dušiu sawo paiesskotu*[2]) *ir karalisty dungaus įgitu*, Valanč. Wolt. 238, 32 *skanine užsigejdusi.*

Während *láukti* 'warten' immer mit dem Gen. konstruiert wird, findet sich perfektivisches *suláukti* 'abwarten, erleben' ausser mit diesem Kasus auch mit Akk. verbunden:

a) Mit Gen.:

Širv. PS. 102. 25 *kas gal žinot, jei sulauks kitos dienos?*. An. Šil. 231 *roūswasai žemōs tōpas suláukdawys žolo* 'das rötliche Winterlaub wartete das grüne ab', R. 4, S. 40 *suláukīs šanōtuwes*, L.-Br. M. 157 *suláukus vákaro*, Žemaitė 2, 165 *sulaukti kitų metų* u. s. w.

b) Mit Akk.:

Klein geistl Lieder Wolt. 88, 5 *ssi naują métą suláukti*, Donal. 7, 161 *kokią gadýnę suláukėm*, 8, 396. 663 *sulaukęs rùdenį rėbų* u. v. a.; vgl. auch Jurksch. M. 138 *tą akies mirksnį nulákęs* 'diesen Augenblick abpassend', Jonišk. Wolt. 326, 11/12 *sugyv'āna viéna sūnu.*

§ 54. Nach Analogie des Gen. bei Verben des Begehrens ist wohl auch der bei denen des Liebgewinnens, sich Verliebens aufzufassen (vgl. abg.[3]) *ono, jegože my ljubimŭ*, apoln. *prawdy miłował jest*):

Širv. PS. 145, 8 *ażusimileiau prisekimu tawo łabiaus negi aukso ir topaziuso akmenio brungaus*, Jurksch. M. 111 *karālius jōs širdingay pamìla*, 112 *idañt no' (=nórs) wienōs ar kitōs pamiltū.*

§ 55. Nahe verwandt mit dem Gen. bei 'greifen, fassen' ist der bei 'jmd. an etw. packen, ergreifen' (Gen. des ergriffenen Gliedes), 'sich an etw. (fest)halten', 'an etw. Hand anlegen, es berühren', 'sich einem nähern'[4]):

Donal. 7, 94 *plaukų nutvėręs* (den Slunkius und seinen Gevatter), *iszmetė laùkan;* Will. E. 2, 3 *issimokė wissokiu walnistu kitrei nepatogume laikitiesi*, R. 3, S. 108 *Žýde tūresi Maizlėsziōs ir talmûda*, S. 109

---

[1]) Vgl. einen ähnlichen Fall § 44.

[2]) Vgl. den Unterschied von russ. искать мѣста 'einen Ort suchen' und von сыскать мѣсто 'einen Ort auffinden' (Mikl. IV 490).

[3]) Mikl. IV 490. 492, Vondr. II 321.

[4]) Ueber andere idg. Sprachen Delbr. III 321, Brugm. II² 2, 576, über das Slav. Mikl. IV 504 ff., Vondr. II 319, Łoś 306 ff., Geb.³ 331. Für 'sich an etw. halten, etw. berühren' vgl. ausser griech. ἔχεσθαι, ἅπτεσθαί τινος auch poln. *trzymać się czego*, ačech. Alex. St. V. 1252 *gez sye wdy krule drzechu*, KL. 2114 *drzie sye cznosty.*

turétis szwintâs błaiwỹsłas; Stanievič Wolt. 172, 17 *Jonotas jemies dransaus darba;* Will. EE. 62, 7 *dassiliteia iô,* F. chr. 33, 11 *idant iu (berneliu) dassilitetu,* übertragen *kas łyti manęs* (Lalis s. v.) = poln. *co się mnie tyczy* 'was mich anbetrifft'[1]), LP. I, 57 *juo didžiau artinos namų.*

§ 56. Gen. der Person sowie Gen. der Sache bei Verben des Bittens und Fragens.

Bei den Verben des Bittens und Fragens kann im Lit. wie im Lett.[2]) sowohl die Person, die man bittet oder fragt, als die Sache, um die man bittet, oder nach der man fragt, ausser im Akk. auch im Gen. stehen. Hängen von derartigen Verben zugleich Objekte der Person und der Sache ab, so können beide in den Genet. treten; es kann aber auch das eine in akkusativischer Form erscheinen.

a) Die Person steht im Akk.; die erbetene oder erfragte Sache ist nicht ausgedrückt:

α) Mosv. 12, 14 *kaipo gy turim praschiti,* Buiv. 84 *pradẽja prašitis sãvo brólĩ;* Will. EE. 51, 16 *tur ghi wissi angelai Diewa melstisi.*

β) Will. EE. 60, 2 (=Luc. 2, 46) *klausanti yũ ir klausenti yûs* 'sie anhörend und sie fragend', An. Šil. 153 *kukutỹs kłáusia sõwo põczũ* u. v. a.

b) Die Sache steht im Akk., die gebetene oder gefragte Person ist nicht bezeichnet:

Stanievič Wolt. 173, 30 *pusy karalistes praszitu,* Užp. 56, 74, 35 *mána babúti práše krikštínas iš Raméiku* 'meine Grossmutter bat um einen Taufschmaus aus Rameiken'.

c) Die Person steht im Gen., die Sache ist nicht ausgedrückt:

α) Led. Kat. 51, 1 *meldžiu iós* (Maria), Wp., S. 228 *małdója karãlaus,* R. 4, S. 35 *prõszo wiłko* (neben Akk. *wiłku*), Daukant. Wolt. 193, 1 *nujau tawęs kłukam* 'wir bitten dich inständigst' (Geitler Stud. 92).

β) Širv. PS. 33, 8 *idant kłaustu to,* Sch.-K. 12, 34 *kłaus váikų sàva,* R. 4, S. 33 *kłáusi jõ pônus* und sonst sehr oft, besonders in östlichen Dialekten.

d) Die Sache steht im Gen., die Person ist nicht bezeichnet:

α) Will. E. 13, 16 ff. *tũ daiktu, kuriu mes praschom,* R. 5, S. 13 *praszýdamas stũ̃bos,* Buiv. 83 *kad jì prašìtu iš malničãs miłtũ;* Širv. PS. 154, 15 *kuris elgia dayktu saw daug gadinunčiu aba żalingu;* R. 4 Ged., S. 454, 205 *wieno mełskis dóikto;* Daukant. Wolt. 199, 34/35 *ko jis didej szirdingaj tugoja*[3]); R. 5, S. 20 *ażgułájo naktigułto* 'hatte ein Anliegen wegen eines Nachtlagers'[4]).

---

[1]) Bei *dastlytéti* wurde der Gen. allerdings auch durch das Präfix nahegelegt (s. § 40 b); auch im Poln. regiert nicht nur zusammengesetztes *dotknąć (się),* sondern auch einfaches *tknąć (się)* 'berühren' den Genetiv (Soe ensen 287).

[2]) Endzelin 414; über das Lit. s. auch Specht II 124. 242.

[3]) Ueber den Gebrauch dieses žemait., mit lett. *lûgt* verwandten Worts s. Geitler Stud. 95, SWA. 1885, 387.

[4]) Specht II 62.

β) R. 3, S. 75 *aĩnŭ pasiklãusĩ rôdas* 'um Rat fragen', R. 2, S. 150 *ijẽjęs pasiklãusĩ kãla* 'sich nach dem Wege erkundigen', R. 1 ž., S. 198 *klausinéja tõkia žmõgaus* 'forschte nach einem solchen Menschen', Pumpėnai Wolt. 339, 5 *klãusi bẽra žirgiãlia* 'ich frage nach einem braunen Rösselein', Salantai 58, 76, 16 *ģanrólas práše naujínu* 'der General fragte nach Neuigkeiten'[1]).

e) Gen. rei + Acc. pers.:

α) Will. EE. 133, 18 (= act. 9, 2) *prasche ghy gromatu Damaskan*[2]), R. 3, S. 74 *paprãsza manĩ* (Akk., s. Specht II 185) *dúonas.*

β) Will. EE. 169, 29 *klause ghy tulimu daiktu;* indem der Akk. der Person wegen Verwandlung ins Passiv Nominat. geworden ist, Daukant. Wolt. 192, 19/20 *klausams prižasteis* 'nach der Ursache gefragt'.

f) Gen. rei + Gen. personae:

α) Malch. Pietk. 590 *prašikim io małones*, Sch.-K. 11, 2/3 *pràši vàboles pàgalbas* 'bat den Miskäfer um Hilfe', Aszen 28, 47, 6 *práše karãlaus dukterś* 'bat den König um seine Tochter', R. 3, S. 77 *jã ir wiẽtas praszýk*, Daukant. Wolt. 196, 40/41 *to mes tawes klukam.*

β) R. 3, S. 98 *klãuśa rôdas tã razbáinika.*

Auch im Slav.[3]) tritt die Sache bei Verben des Bittens und Fragens oft in den Gen., die Person dagegen meist in den Akk., oder sie wird mit *u, otŭ* c. Gen. konstruiert[4]), vgl. poln. *prosił od papieża zasiłku*, ačech. *když jsem toho ptal od mých rádcí*; poln. *błagać, żebrać czego u kogo*, klr. попросити, питати у когось. Doppelter Genetiv aber kommt noch in einigen Slavinen vor (so im Serbokroat., Altčech., Sorb.); vgl. ačech. *toho tebe kmeté tázi*; *přátelé mojí prosí mne chleba.* Auch im Lit. und Lett.[5]) kann die Person bei diesen Verben durch *nuõ*, lett. *nùo* c. Gen. bezeichnet werden, wobei die Sache im Genet. stehen kann:

α) Širv. PS. 154, 18 *kad meldżia ko nuog tu, kurie*, L.-Br. 226 *praszýk nó màno tẽvo tókio akmeniùko*, R. 4 Ged., S. 454, 221 *szwintõs mélłes nõ Diẽwo praszýkim*, lett. *màizes* (Var. Akk. *màizi*) *prasa nùo dẽlińa lĩgavińas.*

β) Will. EE. 121, 8 (= Joh. 4, 52) *klausineia ghis nůg yũ hadinas.*

Der slav. Konstr. der Person mit *u* c. Gen. entspricht die lit. mit postpos. *-pi*, die ebenfalls sehr häufig ist, freilich nur in alten Texten, besonders bei Širv. und Daukša[6]), so dass wir es vielleicht mit

[1]) Auch sonst kommt in Salantai *prašýti* gleich'alls im Sinne 'fragen' vor (mit Gen. der Person, die man fragt, 58, 76, 9. 20). Da das Verbum sonst im Lit. nur 'bitten' bedeutet, ist seine Verwendung für 'fragen' zu den Russicismen zu rechnen, an denen die Mundart von Salantai reich ist (s. über sie Doritsch CCIX); d. h., wir haben es mit Uebersetzungsentlehnung von russ. спросить, распросить zu tun.

[2]) Auch heute so konstruiert.

[3]) Miki. IV 491 ff., Vondr. II 321, Daničić 87 ff., Maretić 524, Geb.[3] 332, Liebsch 130, Meillet Gén.-acc. 160.

[4]) Mikl. IV 490. 552. 575, Vondr. II 389, Soerensen 332, Sm.-St. 432, Geb.[3] 332.

[5]) Endzelin 414. 511, лат. предл. 1, 134.

[6]) Vgl etwa Širv. PS. 19, 10 *Jonas S. Christausp ne prassoic, tdant*, 143, 19 *ẽlgetauie pęno, paĳksminimo ir pássałpos pasáulip ir weliniép*, Daukša Post. 81, 1 *p.t-nay ĩúsęmp klãuse mẽto.*

einer Nachahmung des slav. Sprachgebrauchs mit lit. Mitteln zu tun haben; in Rund-G. 39, 58, 23 begegnen wir dafür *tai jis pri wéna wíro kláuse, kor pri zafnéro szlúžije, pri kókia regiménta*, auch dies sicher nicht echtlit., sondern unter deutschem (vgl. *bei einem an-, nachfragen*) oder unter slav. Einflusse zu stande gekommen.

Es ist klar, dass der Sachgenetiv bei 'bitten' und 'fragen' im Baltoslav. ebenso wie bei den Verben des Begehrens zu erklären ist. Der Gen. der Person bei diesen Verben beruht aber wohl auf urspr. Ablat. Hierfür sprechen der Ablat. der Person bei 'fragen' und 'bitten' im Aind. seit epischer Zeit[1]), die baltoslav. Parallelkonstr. mit *otŭ* und *nuo*, ferner griech. αἰτεῖν, πυνθάνεσθαι παρά τινος, lat. *petere ab alq., quaerere ex alq.* Dazu kommt noch die Etymologie von *kláusti*, das, wie W. Schulze[2]) gesehen hat, altes Desider. der Bedeutung 'zu hören wünschen' ist. Auch bei 'von jmd (über etw.) hören' findet sich seit den Upanishads Abl. der Person, im Baltoslav. die Trennung bezeichnende Präpos. vor der Personenbezeichnung[3]).

Es versteht sich, dass Akk. überwiegt bei Kompos. der Bedeutung *a*) 'jmd. durch Bitten erweichen', *b*) 'etw. durch Bitten erreichen'. Handelt es sich doch hier um Verba punktueller Bedeutung, bei denen, ihrer semasiologischen Beschaffenheit gemäss, der Akk. mehr am Platze ist als der Gen. (§ 41 b β und u. § 57):

a) Mald. Krikscz. Wolt. 82, 9 *narsą to numaĩdey*, Donal. 8, 406 *skilwį pérmaldyt ir rámdyt.*

b) R. 4 Ged., S. 426, 10 *iszpraszýk mum szírdi sutrintũ* (neben Gen. beim Simplex 9 *prõszom miłaszirdystės)*, 428, 7 *iszmelsk małónĩ.*

Auch im Russ. ist der Unterschied zwischen кровь крови просит 'Blut' verlangt Blut' und zwischen испроси мір (aruss. Chron.) 'erlangte durch Bitten den Frieden' charakteristisch.

§ 57. Der Genetiv bei den Verben der *a*) sinnlichen, *b*) geistigen Wahrnehmung und seine Konkurrenz mit dem Akk.[4]).

a) Verba der sinnlichen Wahrnehmung.

I. Der Genetiv bei Verben des Hörens.

Bei den Verben des Hörens scheint grundsprachlich Gen. ganz allgemein dann gesetzt worden zu sein, wenn der Sinn ist 'einer Person oder Sache zuhören, auf jmd. oder etw hören'. Abgesehen davon, hat wohl der Genet. bei mehr partit. Sinne gestanden. So trat zwar der Schall in den Akk., die ihn erzeugende Person oder

---

[1]) Speyer ved. u. Sskr.-Synt. 15, Sscr.-Synt. 69 ff.

[2]) SBA. 1904, 1438 ff.

[3]) Cf. abg. *otŭ toję samoję słyšaachu dijakonisy* (Mikl. IV 552), lit. R. 5, S. 25 *nõ žmoniũ buwoù girdéjĩs apẽ tũ šanẽlĩ*, lett. *dzirdẽjam nů tãva* 'wir hörten vom Vater' (Endzelin лат. предл. 1, 134).

[4]) Ueber die anderen idg. Sprachen Delbr. III 310 ff., ai. Synt. 159, Gädicke Akk. im Veda 46, Speyer ved u. Sskr.-Synt. 19, Sscr.-Synt. 93 ff., Brugm. II²2, 588 ff. 593 ff., Meillet Gén.-acc. 156 ff, speziell über das Slav. Mikl. IV 492 ff., Vondr. II 318 ff., Sommer IF. 36, 305 ff. 310 ff. (über Gen. und Akk. bei Verben des Hörens). Das Lett. behandelt Endzelin Gr 413.

Sache aber in den Genet. Wie Sommer a. O. im einzelnen nachweist, sind oftmals auch hier die Grenzen zwischen Gen. und Akk. bei Sachbezeichnungen fliessend. Mit der Zeit verdrängt vielfach der Akk. den Gen. aus dessen Domäne. Manchmal tritt auch umgekehrt der Schall in den Gen., besonders bei mehr partit. Sinnesfärbung.

Charakteristisch ist für Abulg. und Aruss. der Unterschied zwischen *slyšati*, das das Hören als sinnliche Wahrnehmung bezeichnet, und bei dem nur die Personenbezeichnung in den Gen., der Sachausdruck dagegen in den Akk. tritt, und zwischen *(po)slušati*, das gewöhnlich 'auf jmd. oder etw. hören, um ihm Folge zu leisten', daher oft 'gehorchen' heisst, und bei dem daher Person und Sache gleichmässig im Genet. stehen (Sommer a. O. 314).

Mit dieser am Slav. zu machenden Beobachtung ist der ähnliche Unterschied zu vergleichen zwischen dem lediglich das physische Hören besagenden lit. *girdėti*, *gìrsti*, das ausschliesslich Akk. regiert, und zwischen *klausýti(s)*, das meist in gleicher Weise mit Gen. der Person wie der Sache konstruiert wird, wobei der Sinn 'auf jmd. oder etw. hören, um sich darnach zu richten' noch bis zu einem gewissen Grade durchschimmert[1]).

Auch *išklausýti* 'jmd. erhören' regiert dialektisch öfters den Genet., wird freilich meist wegen der punktuellen Bedeutung (cf. § 56 u. s. w.) mit Akk. verbunden[2]).

1) Beispiele für den Gebrauch von *klausýti*.

a) Mit Genet.:

α) Mit Gen. von Personenbezeichnungen:

Mosv. 17, 11' ff. *sunus klausikiet gimditaiu iussu*, Will. EE. 60, 2 (=Luc. 2, 46, s. § 56 a β) *klausanti yū ir klausenti yùs* 'auf sie hörend und sie fragend', 151, 2 *paklussa jo* 'gehorchte ihm', Cornelübers. Wolf. 183, 11 (=Miltiad. 2, 3) *jis nelowies Atenionû klausytì=neque eo setius Atheniensibus officia praestabat.*

R. 5, S. 25 *iszklousýdawo pônas paczôs.*

Zu dem Gen. des Lebewesens, dem man lauscht, kann ein seine Tätigkeit erläuterndes Partic. treten (s. auch § 65 a)[3]):

An. Šil. 9 *katrū* (die Vögel) *czilbanczu teip ramù klausýtės.*

β) Mit Gen. von Sachbezeichnungen:

F. chr. 33, 9 *klausikeme evangelias ape bernelus*, R. 5, S. 25 *sanėlys músu prôszymo paklotūsa*, S. 17 *iszklotūsis jū katbôs* 'nachdem er ihre Rede angehört hatte'.

---

[1]) Specht II 62 ff. 124 mit Anm. 2.

[2]) Cf. poln. *słyszeć co* (z. B. *okrzyk*) vom Vernehmen eines Geräuschs, *(po)słuchać kogo, czego* 'jmd., etw. anhören, darauf horchen', *wysłuchać* c. Gen. 'erhören', c. Acc. 'erhören' (z. B. bei Kochanowski) und 'ablauschen, aushorchen' (Mikl. IV 495, Łoś 306. 307, Sorensen 288. 290).

[3]) Vgl. RV. 1, 190, 1 *yásya devá āśṛṇvánti návamānasya* 'welchen die Götter lobsingen hören' (Gädicke Akk. im Veda 46[2]), ὃ 505 τοῦ δὲ Ποσειδάων μεγάλ' ἔκλυεν αὐδήσαντος.

b) Akk. bei *klausýti:*

Klein geistl. Lieder Wolt. 87, 21 ff. *músû ausis táwo sswencziáusio żôdżio niekadôs wiernày ne klaùse, bet tikt pásakû. Niekû kalbàs arba szutkàs Kriksszczionims neprideranczias; tas rôds klaùse, tókias mielày priême.*

Hier hängen also auch im pos. Satze gleichmässig von dem Verbum Akk. und Gen. ab. Der Akk. kann durch das parallele *priêmė* begünstigt worden sein.

R. 1 ž., S. 194 *ukwatnīkas klausýt pāsakis.*

Sonst habe ich nur Stellen des punktuellen *iśklausýti* c. Acc. pers. und c. Acc. rei zur Hand:

Mosv. 24, 11 *tu iau pats mus ischklausisi,* Daukša Post. 103, 5 *ass ii iszklausisiu,* Malch. Pietk. 574 *żadeiey mus wisad iśklàusit = obiecateś nas záwżdy wysłuchać,* Širv. PS. 8, 4 *iszklausys ir iki gału issmanys sudżia tiesu.*

2) Beispiele für das seit den ältesten Zeiten nur Akk. regierende *girdėti* u. s. w. sowohl im Sinne *α*) des physischen Hörens, als *β*) 'von jmd. oder etw. hören':

α) Širv. PS. 18, 20 *ku girdeiote ir regieiote?,* Donal. 9, 304 *szùwį tą girdėdams,* R. 5, S. 5 *iszgirdis tuôs żôdżus,* R. 4, S. 62 *użgirsmà urszlimū, dzimbimū czilbaéjimū wisókiū poükszczū.*

β) Širv. PS. 18, 17 *iżgirdis Jonas darbus Christuso,* An. Šil. 319 *gesmėj mīszkū użgirdys,* L.-Br. 159 *àsz tókį dvárą negirdėjau.*

Anm. Ueberall, wo wir Gen. bei *girdėti* antreffen, hängt dieser nicht von dem Verbum ab, wenn wir von den Beispielen des negierten Verbs, wie billig, absehen; *girdėti* ist überall epexegetischer Infin., und der Gen. gehört als Subj. (Gen. part.) oder als Obj. (abhängig von Verben des Begehrens) zum Hauptverb (s. § 42 c, Anm. § 66 a).

II. Genetiv bei Verben der Bedeutung 'nach etw. sehen, etw. beobachten, bewachen, beschützen, für etw. Sorge tragen' u. dgl.

Auch bei diesen ist der Gen. in Uebereinstimmung mit anderen idg. Sprachen[1]) im Balt. nicht selten. Der Akk. wird dagegen dann gesetzt, wenn das Sehen einer Person oder Sache schlechthin geschildert wird, oder wenn die Verba stark resultativen Sinn haben (vgl. zuletzt § 57). Auch hier ist oft der Unterschied zwischen beiden Kasus ganz individuell[2]). So unterscheidet Will. EE. 89, 5 (= Jacob. 1, 23 ff.) *wirui sswalganczem weida sawa priegimtoia* (also Gen.) *zerkole* 'auf sein angeborenes Antlitz blickend' und *apsswalgęs tada sawe* (Akk.) 'nachdem er sich angeschaut hat'; aber die heutige Fassung hat nicht nur die Aktionsarten vermischt, indem sie beide Male *apżvalgýti* verwendet, sondern sie gebraucht auch gleichmässig Akkus.

---

[1]) Vgl. abg. *v dęšte dąba,* poln. *patrz każdy swego, bronili miasta, pilnować gniazd sokolich* u. s. w. (Soerensen 288 ff., Łoś 306).

[2]) Aehnlich im Poln.; s. Łoś a. O. über apoln. *aby ratował swowolnego ciała:* heute nur *ratować co.*

1) Beispiele des Gen. bei den genannten Verben:

Širv. PS. 114, 21 *stirnikus kurie priweyzdetu tos io eldiios*, Daukant. Wolt. 195, 11 *teus sunů žmonôs weiźiedams* 'sich für den Sohn nach einer Frau umsehend', R. 5, S. 27 *žiûriunt jawû*; Bretk. Post. Wolt. 20, 45 *dabokites wietos* (achtet auf den Ort), Donal. 11, 237 *besirúpindams wisókio gérimo*, L.-Br. 227 *dů nos pastoravójo*, Marcink. 48, 68, 20 *pilńiavój sávo póno* (also auch mit poln. Verbum); Mosv. 26, 11 *te apgin kunu bei labiu*, Wolt. 404, 7 *jiẽ sérgt' įstãtymų Tavũjų*[1]), An. Šil. 324 *ir priúgdy* (pflegten, liessen emporwachsen), *kaip mélde* (Binsen), *gražiáusio puszýno ir sáugojo kasdiẽnà, kaip didžáusio tõbo*.

2) Bezüglich des Akk. hebe ich aus der Fülle der mir zur Verfügung stehenden Beispiele nur einige heraus, die Verben des Bewachens, Behütens, Versorgens, Beschenkens betreffen. Bei einem Teile dieser Verben tritt der punktuelle Sinn deutlich hervor:

R. 5, S. 3 (die Löwinnen) *gîna mažùs waîkus*, R. 4, S. 50 *tinaĩ tù mõno waikùs pasáugosi*; Will. E. 10, 6 *rubais, batais mane apweisd*, Donal. 8, 855 *bèt ir sáwo namùs, kaip reik', pridabódami* (versorgend) *wàldo*, Wisbor. 14, 28, 16 *turéjo puodélį melũ pasirúpinas* (hatte sich besorgt, verschafft), Sch.-K. 76, 26 *pasistorójes visókį maistą*.

Der Akk. bei 'jmd. mit etw. versorgen' ist ebenso natürlich wie der bei den Verben des Beschenkens, z. B. R. 4, S. 63 *tokiõ kraszfalù, tokiõ kumburelù teĩkes mumùs* (Akk., s. Specht II 111) *apdawanót'* u. v. a.

III. Gen. bei 'etw. riechen, wittern'.

Daukša Post. 137, 21 zeigt einmal Gen. dessen, was man riecht, wittert:

kursái (Gott) *kwápo anó gêro tabái nórei ûstis*.

Auch dieser Gen. kann alt sein; vgl. Hdt. 1, 80 ὡς ὤσφραντο τάχιστα τῶν καμήλων οἱ ἵπποι. Aristoph. ran. 654 χρημμύων ὀσφραίνομαι (Kühner-Gerth II 1, 358).

§ 57 b. Verba der geistigen Wahrnehmung

I. Der Gen. *a*) bei Verben des Wissens, Kennenlernens, sich auf etw. Verstehens u. s. w., *β*) bei denen des Lernens und Unterrichtens in einer Sache, des Gewöhnens an etw. nebst konkurrierenden Konstruktionen.

a) Mit abg. *pozna glasa* 'cognovit vocem', *razuměvuši zŭla* 'suum malum intellegens', griech. hom. φράμμγος u. s. w. ἐπιστάμενος[2]) vergleicht sich aus dem Lit.:

Wp., S. 221 *žinójo búsencze* 'verstand sich auf die Zukunft', R. 3, S. 114 *kélrodžu ir pamókinima* (*Gen.!*) *iszmãnunczu* 'Wegweiser und solche, die sich auf Belehrung verstehen'.

Während der Gen. nur den Bereich ausdrückt, auf den sich das Wissen u. s. w. erstreckt, bezeichnet der Akk. den Gegen-

---

[1]) Lett. *meža sava* (Var. Akk. *mežu savu*) *saĩgãjiet!* 'gebt acht auf euren Wald!'

[2]) Ueber den ai. Gebrauch s. die ausführliche Darstellung von Gädicke Akk. im Veda 45 ff.

stand im allgemeinen, namentlich dessen vollständiges, geistiges Erfassen[1]); daher steht Akk. wiederum insbesondere bei komponierten Verben, d. h. solchen punktuellen Sinnes:

Širv. PS. 37, 29/30 *kas sawi ir sawo nebuyti pažista*, R 2, S. 162 *weñně pazînie jî, kàd jòs juòs mūsza*, R. 1 ž., S. 203 *stûga pažindamas jã, kàd ta pati mergáitė.*

Daher regiert *iš(si)pažinti* 'etw. (von sich) bekennen' sehr oft Akk.:

Will. E. 16, 11 *turim tūs ghriekus isspassinti*, Malch. Pietk. 578 *isspažindami griekus iusu = wyznáwaiąc grzechy wásze* u. v. a.

Aber auch hier kommt gelegentlich Gen. vor, der als der des Bereichs, auf den sich die Beichte bezieht, oder wenn man will, als der des Sachbetreffs (§ 61) gefasst werden kann[2]):

Daukša Post. 45, 16 *ne pritekimús manús, kurių turiu yźsipažinti*, Kat. 38, 21 *ass iżpažistu Wiesspati Diewui monų wissų nůdemių*, Post. 302, 14 *iżpawiedôtis nůdžių sawų.*

Auch ahd. as. *jëhan, gëhan* 'bekennen, sich erklären, aussprechen, beichten' regiert diesen Genet.[3]).

Undenkbar ist andererseits nicht, dass es sich bei dem Gen. bei Verben des Beichtens, Bekennens nicht um einen solchen des Sachbetreffs, sondern um ablat. Bedeutung handelt. Der urspr Sinn wäre dann 'sich von etw. losbeichten, durch Beichten von etw. befreien'. Hierfür spricht poln. *spowiadać się komu z czego*, das im Lit. Nachahmung gefunden hat:

a) Unter Uebernahme des fremden Verbs und Konstr. mit *iš* c. Gen.:

žem. Kat. von 1838, MSL. 13, 130 *spawiedòtys ysz jû* (*grieku*) *trôksztu*, 127 *yszsyspawiedòty*[4]) *prisz spawiedniką ysz wisû grieku sawâ*, Žemaitė 1, 311 *pasispaviedok iš tokios kalbos.*

b) unter Ersatz des fremden Verbs durch ein einheimisches und gleichfalls unter Konstr. mit *iš* c. Gen:

Daukša Post. 216, 17 *iž'ių* (*nůdėmių*) *pakaktinái pasakîtumbimes.*

Es ist nicht unwahrscheinlich, dass wir auch in Daukšas *išsipažinti* c. Gen eine Nachahmung von poln. *spowiadać się z czego* vor uns haben. Das *iš* konnte lit. vor dem Gen. fehlen, da es schon in dem Verbum enthalten war. Ob der Gen. bei den zitierten germ. Verben ebenfalls ablat. Natur oder wirklicher Gen. ist, muss unentschieden bleiben.

---

[1]) Vgl. Delbrück al. Synt. 159.

[2]) Ueber Loc. bei diesem Verbum s. § 229, 3.

[3]) Erdmann-Mensing Grundzg. 2, 199, Behaghel Dtsch. Synt. 1, 573 ff., Holthausen as. Elementarb.[2] 174. 182.

[4]) *yszsyspawiedòty* des Katech., *pasispaviedoti* der Žemaitė zeigen den gleichen Präfixpleonasmus, der sich in der Hinzufügung einer synonymen lit. Präpos. zu einem schon mit einer entsprechenden slav. komponierten Verb dokumentiert, wie *atsesklonia* Bulv. 84 (*sklonytis* aus poln. *skłonić, skłaniać się*). Dieser Pleonasmus erklärt sich in beiden Fällen daraus, dass die Bedeutung der poln. Präfixe dem Litauer nicht mehr deutlich war. Daukšas *iżpawiedôtis* (s. o.) weist demgegenüber nur Ersatz der poln. Präpos. durch ein lit. Aequivalent auf.

β) Auch der Gen. der Sache bei Verben des Lehrens und Lernens ist alt; vgl. Il 811 διδασκόμενος πολέμοιο, Φ 487 εἰ δ'ἐθέλεις πολέμοιο δαήμεναι, ὄφρ ἐὺ εἰδῇς, Plat. Phileb. 51 c εἴ μου μανθάνεις 'wenn du mich verstehst'. Sehr häufig ist diese Konstr. in den slav. Sprachen[1]; daher russ. учиться добрых нравов, poln. *uczyć, nauczać kogo, czego; uczyć (nauczać) się czego.*

Lit. Beispiele sind:

Will. E. 18, 7 *sacramentas altoriaus, kaip tô hukinikas scheimina sawa prascziausei tur mokinti*, Daukša Post. 94, 24 (=Wolt. Chr. 31, 42/43) *kayp' ana mókitų mokslų welinisskų = iákoby on uczył náuk Dyabelskich*, R 5, S. 12 *iszmóke jĩ wisókiu kałbũ*; Širv. PS. 88, 21 *ko waykay turi mokitis* u. v. a.

Zum Gen. bei 'etw. lehren, lernen' stimmt der Gebrauch des gleichen Kasus bei denen der Gewöhnung[2]:

Cornelübers. Wolt. 181, 5 *nutaustì sawo numû*, Sch.-K. 44, 25 *gaidis pripràta kàtių kabiniéjimos qnt sàva sprąnda*, lett.[3] *dafba ieradušas* 'an Arbeit gewöhnt'.

Auch bei 'lernen' und 'lehren' kann die Sache im Balt. wie in anderen idg. Sprachen[4] im Akk. stehen. Für 'lehren' ergibt sich dann Akk. der Person + Akk. der Sache[5]:

1) Akk. bei *(er)lernen:*

Donal. 8, 793 *isz galwós szwentùs mokinosi mókslus*, R. 4 Ged., S. 449, 25 *prasimókĩ niẽkũ* 'nichts lernend', 38 *iszmõks mõno balsũ*, lett. *mâcies pirmuo darbiņu* 'lerne die erste Arbeit' (Endzelin Gr. 433).

2) Doppelter Akk. bei *jmd. etw. lehren:*

Will. E. 7, 16 *kaipo anus* (die zehn Gebote) *hukinikas scheiminą ir waikus sawa tur mokinti*, Donal. 8, 790 *ir prancúsiszkas manëras mùs pamokino*, lett. *es vin'u izmâcîšu vis' smalkâkuo amatu* (Endzelin 434).

Ausserdem kann bei 'jmd. etw. lehren' die Sache in den Akk., Infin. u. s. w., die Person in den Dativ treten. Hier handelt es sich wie bei dtsch. einem etw. lehren[6] um Analogie nach bedeutungsverwandten Verben wie lit. *ródyti kám kã*, lett. *rãdît.*

Beispiele sind:

Wolf. Post. 139 G. *tas tada teip jaghimas to daug mumis makina ape tą karaliu Chun*, R. 5 Ged., S. 417, 85 *mùms*[7] *taîp mókia prôciũ mylãti*, lett. *mâci dziesmas mãsiņãm* 'lehre die Schwestern Lieder' (Endzelin 425) u. a.

---

[1]) Endzelin слав.-балт. эт. 191, Soerensen 288.

[2]) Vgl. abg. *učiti: vyknąti*, lit. *jùnkti*, got. *biūhts.*

[3]) Endzelin Gr. 413.

[4]) Delbr. III 384 ff., Brugm. II²2, 634 ff., Mikl. IV 389, Vondr. II 313, Daničić 408, Maretić 554, Liebsch 120.

[5]) Im Slav. begegnet doppelter Akk. bei 'lehren' nur sporadisch im Serb. und Obersorb.; cf. serb. *što je učitelj naučio svoje učenike neke nove molitve*, obersorb. *wučić chcu hrěšnikow twoje puće*. Es ist daher angesichts der Tatsache, dass die übrigen slav. Sprachen *učiti* anders konstruieren, fraglich, ob der doppelte Akk. bei diesem Verbum in zwei slav. Idiomen als alt gelten darf.

[6]) Behaghel Dtsch. Synt. I, 700. S. auch u. § 57 b II 3 über die Konstr. von 'jmd. an etw. erinnern'.

[7]) Frei ich kann in diesem Dialekte *mùms* auch Akk. sein (Specht II 50).

Endlich kann gleichfalls die Sache bei jmd. etw. lehren, etw. lernen, sich an etw. gewöhnen in den Dativ oder Loc. gesetzt werden:

1) Dativ der Sache:

Širv. PS. 108, 18 *idant susiprastu sawo piktibey*, Will. EE. 79, 24 (=Matth. 21, 5) *darbams priepratusoses asliczas*[1]), lett.[2]) *kas mâcija bârenîti darbiņam* (Var. Loc. *darbiņâ*)? 'wer lehrte die Waise die Arbeit?', *darbam* (v. l. *darbu*) *biju ieraduse* und *iejûkuse darbiņam*.

2) Loc. der Sache:

Mosv. 467 *pamokisiu tawe keleye*, Will. E. 26, 6 *kurie wissûsu daiktûsu nieka nemok*, Daukša Post. 294, 16 *mus Wiesspatis issmóke póteriuie*, lett.[3]) *tâ mês grâmatâ mâcîti*; Širv. PS. 81, 15 *tose* (*gieribese*) *pratintus*, lett. *slinkumâ ieradusi* 'an Faulheit gewöhnt'.

Für 'Schriftgelehrter' gebraucht die Kurschatsche Bibelübersetzung durchweg *rašte-mokîtas*(*is*); in alten Texten lesen wir genetivisch *raschto mokiti*[4]).

Dativ der Sache bei 'lehren' und 'lernen' ist auch slav. ganz gewöhnlich[5]); daher russ. грамотѣ учиться, apoln.[6]) Flor. Ps. Berneker Chrest. 379 *nauczę lyche drogam twoym* u. s. w.

§ 57 b II. Der Gen. der Sache bei Verben des (sich) Erinnerns, Vergessens und konkurierende Konstruktionen:

Auch bei Verben der Errinnerung, denen sich analogisch die des Vergessens angeschlossen haben, ist Sachgenetiv proethnisch[7]). Aber schon frühzeitig finden wir daneben im Lit. wie in anderen Sprachen[8]) den Akk. Ist doch 'sich erinnern' s. v. a. 'etw. im Gedächtnis behalten'[8]). Dazu kommt, dass Verba der Erinnerung oft auch den Sinn des Erwähnens, Anführens, Namhaftmachens aufweisen.

1) Gen. der Sache bei Verben α) des Erinnerns und β) Vergessens:

α) Will. EE. 144, 7 (=Luc. 1, 54) *ghis atmine mielaschirdingistes*[9]), Donal. 6, 25 *atsimiķ sawo gálo*, Jurksch. M. 104 *dâ ir dabar minawója Pakalnënu waĩgsza, biêdna źmogêle*; Donal. 11, 386 *werszënos jaù prasimánė* 'verfielen schon auf Kalbfleisch', L.-Br. 234 *jì mẽgo užsimanė*.

---

[1]) Ebenso die heutige Fassung.

[2]) Endzelin Gr. 425.

[3]) Endzelin Gr. 446.

[4]) Vgl. Bretk. Post. Wolt. 26, 41, Will. EE. 52, 31 (=act. 6, 12); 54, 15 (=Matth. 23, 34) u. ö.

[5]) Mikl. IV 604 ff., Vondr. II 359; Łoś 312, Geb.[3] 339; s. auch Delbr. III 287.

[6]) Jetzt steht die Sache im Poln. durchaus im Gen. (s. o.).

[7]) Delbr. III 310 ff., Brugm II[2]2, 590 ff., Mikl. IV 493 ff., Vondr. II 318 ff., Geb.[3] 333.

[8]) S. auch Gädicke Akk. im Veda 46. Im Poln. ist heute *zapomnieć czego* selten; gewöhnlich heisst es *co* oder *o czem*. Schon abg. kommt bei *pomĕnqti, pomьnĕti* neben Gen. auch Akk. vor. Aus dem Lit. vgl. etwa Erzähl. Wolt. 225, 36 *bevelk kiekvienas turejo mintise Szirimq*, Wp., S. 229 *pamîsli-es tâ diẽna*.

[9]) Auch heute Gen.

β) Malch. Pietk. 585 *idant desine mánogi užumirsstu žáysła páioprasta*[1]), Donal. 8, 302 *wisaý dangaùs užmirszęs* u. v. a.

2) Akk. der Sache bei Verben α) des Erinnerns, β) des Vergessens:

α) Širv. PS. 103, 14 *tuos (nusideimus) tiktay, kuriuos atmena, sako, potam ne graytay ussmena ir kitus*, An. Šil. 227 *dõ atmʼanû sʼanēlai paskuĩlakas sʼanóbjū, gražiùs ūžolýnus*, R. 2, S. 163 *atsimīnesʼ žôdisʼ pànos*, lett. Leseb. 47 *piẽmini putnu vìrsniẽku* 'erinnere dich des Obersten der Vögel!'

Der Unterschied zwischen dem Akk., der das Objekt in seiner Gesamtheit beleuchtet, und dem Gen., der sich nur auf seinen Bereich bezieht, tritt gut im žem. Kat. von 1838 (MSL. 13, 127) hervor, wo der zusammenfassende Begriff im Akk., die Unterabteilung im Genet. steht:

atmynłys wysus griẽkus papylditus: o smertelmûsiu po skaytlaûs.

Natürlich werden meist beide Kasus ziemlich durcheinander gebraucht.

Bei der Bedeutung *erwähnen* wiegt Akk. vor:

Širv. PS. 125, 22 *tu weykału, kurtuos pamineiau*, Jurksch. M. 48 *alè aniẽms perkúnię bèminawójant* (Dat. absol.), Daukant. TŽ. 1, 97 *Piteus minawo jou tou trobesį sawo kelonęs rasztusi*, lett. Leseb. 83 *minẽsim te dažus pieme̊rus.*

Auch bei *pra(si)manýti* 'etw. erdenken, ersinnen, auf etw. verfallen' ist Akk. bedeutend häufiger als Genet.:

Donal. 8, 117 *bùrtszkas szutkàs prasimánė* (ähnl. 259), 671 *tàs neszwánkus dárbs, kurį Doczýs prasimánė.*

β) Mosv. 24, 26 *grekus musu wysus ussmirsk*, Donal. 8, 353 *wargùs wisùs užmirszę*, Erzähl. Wolt. 227, 31 *užmirszo ir prižadus ir Rožę; tiktai Szmuilos alų jisai atsiminė.*

Wenn es R. 4, S. 39 von einem verwundeten Soldaten heisst, dass er *ažmīrʼszis kałbu prancûziszku, alè prīgimtu łabamoké-īs*, ebenso von einer Frau, dass sie nach einer Krankheit *ažmiĩszus wisùs daiktówardžius*, so ist hier, wo es sich um eine verlorene, geistige Fähigkeit handelt, natürlich nur Akk. am Platze.

3) 'Jmd. an etw. errinern' wird, genau poln. *przypominać komu co* (neben *o czem*), russ. напоминать кому о чем entsprechend, häufig mit Dat. der Person konstruiert[2]). Das die Sache ausdrückende Subst. kann in den Gen. oder in den Akk. treten:

Will. EE. 108, 9 (= 1. Cor. 15, 1) *asch primenu yumus evangelie:* heute *aš jumus primenu ēvangẽliôs*, R. 1 ž., S. 186 *aʼgi táu miẽgs ńaprīmiṅa smʼaĩties?*

Die Sache ist durch einen Nebensatz bezeichnet:

Žt., S. 401 *prìmint anàm, jûòg nepaktãûsi.*

Anm. Daukša Post. 28, 12 *atmįkite tiektái sau* (erinnert euch), *ką Izaias prânassâwo* ist wörtliche Uebersetzung des poln. Orginals (cf. poln. *wspomnicie sobie, co Izaiasz prorokował).*

[1]) Ueber diese hochaltertümliche Zwischenstellung des Pron. *jis* in der bestimmten Flexion des zusammengesetzten Partic. s. Endzelin лат. предл. 2, 19, слав.-балт. эт. 131, Būga KS. 1, 28 ff., E. Hermann Lit. Stud. 1, 101. 195. 266.

[2]) Vgl. o. § 57 b I β über *mokinti kám kã.*

§ 58. Der Gen. bei *a*) sich auf etw. stützen, *b*) auf jmd. oder etw. vertrauen, hoffen, an jmd. glauben:

a) Dieser Sprachgebrauch, der sich eng an den Gen. bei 'sich an etw. halten' (§ 55) anschliesst, ist gleichfalls proethnisch; cf. E 309, Λ 355 ἐρείσατο χειρὶ παχείῃ γαίης.

Litauische Beispiele sind:

R. 3, S. 116 *pasirtìmdamas łazdõs*, Svėdasai Wolt. 354, 2/3 *kairúju runkù łazdãs pasirêmys*, LP. 2, 70 *pasirėmus jo peties*, 122 *stovėjo atsirėmus mūro sienos*, Krėvės raštai 5, 50 *qžuolo atsirėmęs*.

Es scheint, dass diese Konstr. sich grösstenteils auf die östlichen Mundarten beschränkt.

b) Der Gen. bei 'vertrauen, glauben, hoffen' wird ebenfalls hier besprochen, da es sich bei diesen Verben bis zu einem gewissen Grade um ein sich Stützen im geistigen Sinne handelt. Der Gen. bei 'etw. erhoffen' ist ausserdem mit dem bei den Verben des Wünschens, Begehrens, Erwartens (§ 53 b) vergleichbar (auch poln. *spodziewać się czego*):

R. 3, S. 115 *sawės užsitikėdamas* 'auf sich selbst vertrauend', cf. lett.[1]) *nu ticēju māmuliņas* (Var. Akk. *māmuliņu*) 'jetzt glaubte ich der Mutter'.

Širv. PS. 62, 8 *tykiesimes nůg io* (Gott) *wisso giero ir ałgos*, Daukša Post. 156, 5 *ne wienós pagálbos nůg manęs tenetikiś*, Kat. 15, 4 *idánt yngitumbim tą dáiktą, kurio tikimes*, Žemaitė 2, 306 *anoje pasaulėje tvirtai gali tikėties atpildo;* Širv. PS. 32, 13 *wilames nuog Diewo umżinos karalistes*, Cornelübers. Wolt. 181, 33 *jo ukiesaj ne wién gero nu jo wiltijs, bet ir łauktì galieję tapsentiù jį tokiù.*

§ 59. Genetiv bei 'anfangen, beginnen'.

Wie in anderen idg. Sprachen, wird 'eine Tätigkeit beginnen' im Lit. oft akkusativisch konstruiert; vgl. etwa Will. E. 27, 29 *idant łai wardan Diewa pradėtu* u. v. a. Gelegentlich findet sich aber in dieser Bedeutung auch, entsprechend griech. ἄρχεσθαι (ἄρχειν) μύθων, γόοιο, ahd. (Otfr.) *biginnan thera reisa*[2]), der Genetiv:

Širv. PS. 67, 27 *pats iżganitoias musu taysgi żodżieys moksło sawo pradeto: Gaiłekites!*

Delbrück hat sicher Recht, wenn er diesen Genetiv als partitiv ansieht. In *tiesõs pradėti* 'gleich die Wahrheit sagen[3])' dagegen handelt es sich um ablat. Genet., der den Ausgangspunkt angibt, im Lit. bei diesem Verbum meist durch *nuõ*, im Slav. durch *otŭ* verstärkt wird; vgl. griech. Ι 97 σέο δ' ἄρξομαι, ψ 142 ἀρξάμενος τοῦ χώρου u. s. w. neben ἄρχεσθαι ἀπό, ἔκ τινος.

---

[1]) Endzelin Gr. 413. Ueber den Dat., Akk., Instr., Loc. bei den Verben des Vertrauens, Glaubens im Balt. s. § 103. 139, 5. 181, 8. 229, 4.

[2]) Delbr. III 207, Brugm. II 2^2, 497, Erdmann-Mensing II 184. 186.

[3]) Ness. Wb. 133; cf. Daukant. TŽ. 1, 326, Nr. 224 *ne mokó meloutí tijsos nie pradieti.*

§ 60. Genetiv bei Verben des Herrschens(?).

Der Gen. bei den Verben des Herrschens, den viele idg. Sprachen verwenden[1]), und dessen Natur wohl partitiv ist, scheint, wie dem Slav., so auch dem Balt. unbekannt oder kaum bekannt zu sein. Das Gewöhnliche in diesen beiden Sprachzweigen ist der Instr. bei derartigen Verben, dessen Typus gleichfalls grundsprachlich ist (§ 181, 7). Wenn wir in einigen altlit. Texten Gen. bei 'herschen' lesen:

Mosv. 518 *Wieschpatie panawaięsis musu* (vgl. 519), ref. Post. Wolt. 467, 1 *idant wisu wiesspatautu ant žiámes*,

so sind die in Betracht kommenden Verben beidemale denominativ, das eine noch dazu Entlehnung aus poln. *panować*, das allerdings mit *nad czem* konstruiert wird. Wie lat. *rerum potiri* trotz der Parallelen anderer idg. Sprachen wohl eine Konstruktionsneuerung des Lateins ist, hervorgerufen durch den im Verbum enthaltenen Begriff 'Herr'[2]), so kann das gleiche auch für die lit. Verba und ihre Genetivkonstr. gelten. Ausserdem ist es möglich, dass *wisu* der zweiten Stelle gar nicht Gen. pl., sondern vielmehr Instr. sg. neutr. ist.

Sehr häufig ist dagegen bei lit. *valdýti* und den mit ihm im Ablautsverhältnisse stehenden *paveldėti*, *apvilsti*[3]) sowie bei dem slav. Lehnworte *rėdýti* Akk., der sich aus dem Sinne 'etw. in der Gewalt, im Besitze halten, in den Besitz bekommen' erklärt und nicht nur zu der Konstr. von ved. *pátyate*, *īś*-, griech. κρατεῖν, lat. *potiri*, ae. *wealdan*[4]) stimmt, sondern auch zu der von russ. рядить что (neben чѣм), apoln. *będziesz rządził ziemię* (Łoś 298. 323)[5]); neupoln. *owładnęła mnie gorączka* 'das Fieber hat mich ergriffen' (neben *owładnąć miastem* 'sich der Stadt bemächtigen'), klruss. ми місто обладали (grruss. nur обладать чѣм) u. s. w.[6]).

Beispiele des Akk. bei diesen lit. Verben sind:

Mosv. 27, 27 *riedik materis ijr sunus, scheimina bei daiktus wijsus*, Daukant. Wolt. 201, 13 *kad katra tauta ipatingay sawi butû riediusi*; Žt., S. 402 *kòrs anoñ rïẽdi ir̃ wãldi*, Daukant. Wolt. 202, 8 *Witautuj Lietuwą waldant*; Širv. PS. 66, 10 *tewas tawo kuris paweldeio tawi* 'qui te possedit' (Deuteron. 32, 6), Daukša Post. 154, 5 *tą tikrái piktóli dwasia apwîlst* u. s. w.

§ 61. Genetiv des Sachbetreffs bei bestimmten Verben[7]).

a) Jmd. in etw. helfen, zu etw. verhelfen:

---

[1]) Delbr. III 314. Brugm. II[2]2, 586. 595 ff.

[2]) Delbr. III 314.

[3]) Trautm. baltosl. Wb. 341, von der Osten-Sacken IF. 33, 264 ff., Būga KZ. 52, 274, Verf. Satura Berolinensis 29 ff.

[4]) Delbr. al. Synt. 133, Gädicke Akk. im Veda 47. 73, Brugm. II[2]2, 534. 596.

[5]) Heute nur noch mit Instr. (Soer. 305 ff.); vgl. aber auch *sprawować co* u. s. w.

[6]) S. auch Mikl. IV 374 ff. 700 ff., Vondr. II 348.

[7]) Delbr. III 327 ff., Brugm. a. O. 576 ff., Havers IF. 43, 247 ff.; vgl. auch o. § 51.

Daukša Post. 16, 10 *patis Wiesspatis Diewas to ţam padesť*; cf. as. Hel. 5436 *uuelda is helpan thuo, that*, ahd. *hëlfan werches* (Notker)[1]).

b) In Bezug auf etw. schwören:

służbõs pristękti 'betreffs des Dienstes schwören, Amtseid schwören' (Ness. Wb. 460); vgl. die gleiche Konstr. bei kret. ὀμόσαι gross. Inschr. von Gortyn Coll. 4991 II 37 und K. Meister IF. 18, 160.

c) Sich einer Sache schuldig machen[2]):

kraujũ nukaltęs 'des Blutes schuldig' (Ness. 175), *kõ nusikaltęs* Jurksch. M. 125.

d) Spielen:

Wisbor. 8, 12, 31; 14, 1. 4; 15, 26 *kórtu śpiľávo* u. s. w.

Diese nur in Wisborienen anzutreffende Konstr. während sonst bei Verben des Spielens im Lit. durchaus Instr. steht (§ 181, 5), ist sicher ein Slavismus; vgl. poln. *grać kart, kostek, wista* u. s. w. Die slav. Sprachen[3]) teilen mit dem German.[4]) den Gen. bei 'spielen'; vgl. ahd. *dar man wurfzaveles spilot* u. s. w.

e) Eine Art Gen. pretii[5]) findet sich lit. bei Verben der Bedeutung 'wert sein, verdienen':

R. 2, S. 166 *tò prêsz màń nì pîēm'anies ńastój* 'ты не стоишь в сравненіи со мной ни пастуха', Žt., S. 401 *tãwa àrklīs nestùõũ nìě szaszòũlieti mõnûju* 'не стоит моих лошадей,' Žemaitė 1, 84 *tokių ne Zosės bestovinčių*, R. 1 ž., S. 175 *didžauses korônes' užpetnes bûtu*, Ness. Wb. 184 *kaštúoja prõcės* 'es kostet Mühe[6])'.

Zweites Kapitel.

Der lit. Genetiv kann ausser auf dem idg. Genetiv auch auf dem idg. Ablativ fussen, oder er ist ausschliesslich auf den letzteren zurückzuführen[7]).

§ 62. Verba der Gemütsbewegung und verwandte Begriffe.

In vielen Fällen ist hier nicht deutlich, worauf der lit. Gen. beruht, da sowohl Genet. als Ablat. bei derartigen Verben grundsprachlich häufig neben einander üblich gewesen zu sein scheinen[8]).

---

[1]) Erdmann-Mensing 2, 182. 184. 186, Holthausen as. Elementarb.[2] 174.

[2]) Ueber den Gen. bei *kaltas* 'schuldig' s. § 87.

[3]) Mikl. IV 511, Daničić 111 ff., Sm.-St. 200 ff. 388, Łoś 305. 309, Pedersen KZ. 40, 153 ff.

[4]) Delbr. III 329[1], Behaghel Dtsch. Synt. 1, 598.

[5]) S. über andere idg. Sprachen Delbr. III 328 ff., Brugm. II 2[2], 582 ff., über das Slav. s. Mikl. IV 508 ff., Vondr. II 387.

[6]) Cf. poln. *ten kapelusz kosztuje mię dukata* u. s. w.

[7]) S. auch § 56 a. E. über Gen. der Person bei 'bitten, fragen' u. s. w.

[8]) Delbr. III 212 ff.; V 32, Brugm. a. O. 500. 577. 594 ff., IF. 43 Beth., 27 ff. Ueber das Slav. s. Mikl. IV 458 ff. 463 ff., Vondr. II 332 ff., über das Lett. Endzelin 421 ff.

a) Gefallen finden, sich freuen, dankbar, erkenntlich sein; sich ärgern, zürnen:

Led. Kat. 5, 4 *jey wel kúris to pérguldimo nemégs*, Wisbor. 11, 24, 13 *labaĩ dżáuges jõ duktẽ tõs kviẽtkos*, L.-Br. 167 *dẽkavókim Dẽvui ir szitai panélei dvýlikos métu* (für die zwölf Jahre), R. 1 ž., S. 189 *neturi kõ pỹkti*.

b) Jmd. um etw. beneiden:

Led. Kat. 90, 4 *ażuwidet giẽro dúszos*, Daukša Kat. 27, 33 *pawidẽdami iam' ko gero*, Valanč. Pal. Jūzė 53 *užvydi man anų (pasamonų) ir ponai*; cf. griech. φθονεῖν, μεγαίρειν ἡμιόνων, ἀλλοτρίων βίστου, poln. *zazdrościć komu czego* (Soer. 288. 291).

Anm. Bei Akk. der Sachbezeichnung ist der Sinn 'einem etw. missgönnen, versagen':

Donal. 9, 349 *ó jus bẽdżui mán kąsnélį tókį pawýdit*, Zt., S. 350 *užwydiẽje żalniẽriou gaidiẽna*.

c) Für etw. Rache nehmen:

Will. EE. 73, 22 (=1. Thess. 4, 6) *Ponas jra pagiessęsis to wissa*[1]; cf. Γ 366 τείσασθαι Ἀλέξανδρον κακότητος, poln. *myślił mścić się nad nim zelżenia dawnego* u. s. w.[2]).

d) Sich über etw. wundern:

R. 3, S. 74 *karãlis ir tã łabè dỹwijas'*, Daukant. TŽ. 1, 99 *niera kô stebietijs*, Luc. 2, 47 *visi stebėjos jo išminties ir jo atsakymų*.

Anm. Nicht refl., komponiertes *apdỹvyti* 'einen bewundern' regiert wie lett. (*ap*)*brĩnêt, brĩnuôt*[3]), poln. *podziwiać*, lat. *admirari* den Akk.; vgl. etwa Aesopübers. Wolt. 178, 5 *kaimynai jį didey apdywijo*.

e) Sich einer Sache rühmen, schämen:

Sch.-K. 52, 4 *tas sava nedóru dàrbu giras*, Will. EE. 104, 1 (=Röm. 6, 21) *kuriũ nu yũs giedetesi*, Donal. 8, 779 *wẽzlibų kaimỹnų beìgi biczùlių gėdėtis*, cf. russ. стыдиться чего, poln. *wstydzić się czego* (neben *czem*).

f) *α*) Ueber etw. weinen, klagen, trauern; *β*) lachen, *γ*) Reue empfinden, *δ*) Mitleid haben, sich erbarmen:

α) Sirv. PS. 22, 21/22 *moteris werkiunćias Adonideso paganissko diewaycio*, Volksl. BF. 40, 6. 9 *verk ir manęs*, R. 4 Ged., S. 430, 26 *músu brólo kunigóikszczai roudójo*; Wilkischk. Volksl. 69, 17 *jáunas bernélis tùr liudẽti sàva jaunú dẽnú*, vgl. lett. Leseb. 31 *brãli mana pũra raûd*, poln. *a mnie płakać mej wdzięcznej dziewki pomożcie*.

β) Rund-G. 39, 58, 6 *jódo prasijokes tu dowanũ*.

γ) Mosv. 27, 13 *dok greschnims greku gaileti*, R. 5, S. 4 *àsz pagaiłájou jũ* u. v. a.; unpers. Will. EE. 104, 10 (=Marc. 8, 2) *gailisi man ssmoniu*, Erzähl. Wolt. 227, 11 *ar gal jam jos pagailo?* u. s. w.; Adj. und Copula R. 4, S. 45 *gaiłù butũ ir ẽž'aro*; vgl. auch das poln.

[1]) Heute *atkèršijąsis ant to viso*.

[2]) Auch ačech. sind solche Konstr. anzutreffen (Geb.[3] 333).

[3]) Endzelin Gr. 432, Wb. s. v. v.

szkoda czego, klruss. шкода чого nachahmende (*i*)*szkadà* c. Gen., z. B. Jurksch. M. 20 u. v. a., R. 3, S. 96 *mãñ' tèp pĩkti ir szkàdi tõs kójos palĩka*[1]).

δ) Donal. 9, 353 *manęs ben kàrtą jaù susimilkit* u. v. a.

Anm. Die komponierten, nicht refl. Verba des Beweinens, Auslachens u. s. w. haben, wie poln. *opłakać*, *wyśmiać*, lat. *deflere*, *irridere*, Akk.:

An. Šil. 73 *žalktiéne põty aproudójo*, Vaičait. Wolt. 487, 32 *jus mus nuskundžiat*, Donal. 11, 38 *búriszkuś tszjůkdami dárbus* u. s. w.

Auch bei einfachen, nicht refl. Verba kommt gelegentlich Akk. (neben Gen.) vor:

Jurksch. M. 78 *sàwa waĩgą skúsdawa mẽdžiams*, lett. *uozuols zĩles* (Var. Gen. *zĩl'u*) *raud* 'die Eiche weint nach den Eicheln', *visi smẽjuši strupdẽgunl* 'alle hätten die Stumpfnasige verlacht'[2]).

g) *α*) Sich ekeln, überdrüssig werden, *β*) sich fürchten, erschrecken vor etw.:

Abhängig von diesen Verben, kann der Genet. nur auf idg. Ablat. zurückgeführt werden[3]):

α) Daukša Post. 162, 27 *iżbodéięs ssatôno*, R. 3, S. 115 *atsitráukia, bôdos jã*, Donal. 9, 546 *szulnú deszrú nei szeip nei taìp nenugrìsom;* cf. abg. *gnąsajetŭ sę kotorĭnaago glasa jichŭ.*

β) Širv. PS. 88, 23 *biiotis Diewo*, R. 4, S. 34 *bijoù tõ kúoko;* Jurksch. M. 42 *tàs pabúgęs pulkũ atgriũwancziu*, Donal. 8, 47 *dráskanczu wilkú nusigàndo* u. s. w., cf. lett. *savas mâtes bijâties*, russ. бояться, poln. *boć się* c. Gen. u. s. w.

§ 63. Ablativischer Genetiv bei den Verben *a*) der Trennung, *b*) Befreiung, *c*) des Aufhörens, Entsagens, Verlierens, des Verhinderns, *d*) Schützens, Sichinachtnehmens, Vermeidens[4]):

a) Volksl. Wolt. 164, 33 *ko saulužês atsiskýrei?, vilko bebẽginẽdamas užbẽgsi lokį*, R. 3, S. 105 *tàs waldýtojas tiñkesi lietũwju.*

b) Mosv. 244. 296 *smertis amssinas* (Gen.) *gelbeyusi*, Malch. Pietk. 584 *wisu nepigumu gi giałbesiu*, Svėdas. Wolt. 352, 37/38 *smerties palèistas*, L.-Br. 263 *retavót* (die Stadt) *tós ugnés.*

c) Mosv. 31, 10 *jeib liauczias piktibiu mana*, F. chr. 36, 28 *atsissadi welna?*, Daukant. Wolt. 199, 33 *asz jos* (der Krone) *issižadiesiu;* Sch.-K. 9, 12 *tilviks nustóji sàva brąngių akminẽlų*, Žr., S. 295 *turĩẽs ámžiaus nustóti.*

---

[1]) Cf. lett. *žẽl man ir tà cièmin'a*, poln. *żal mu pieniędzy* u. s. w.

[2]) Endzelin Gr. 432.

[3]) Delbr. al. Synt. 110 ff.

[4]) S. zu anderen idg. Sprachen Delbr. III 201 ff., Brugm. a. O. 496; über das Slav. Miki. IV 451 ff., Vondr. II 330 ff., Zubatý Sborn. filol. 3, 146[1], über das Lett. Endzelin 421 ff., über das Lit. auch Jabl.[2] 61. Vgl. auch o. § 41 d γ über Gen. bei 'ermangeln, entbehren, bedürfen, nötig sein', § 57 b I α über den bei *iš*(*si*)*pažinti* 'bekennen', die möglicherweise ebenfalls auf alten Abl. basieren.

d) Will. E. 2, 22 *tó saugotusi ir lenktu*, R. 5, S. 3 *bijo ir sáugos gywõczu ir żalczũ*, R. 4, S. 32 *pisorius isigýne pinigũ* 'wies das Geld zurück'; Daukša Post. 100, 17 (=Wolt. Chr. 49, 37) *nórigu nuwęgt rustibes Diewo* = *chcąlibyć wolni gniewu Bożego*, R. 4 Ged., S. 449, 46 *łagúl ſanũ wingia*; Širv. PS. 86. 26 *ko Diewe apsaugok*, R. 3, S. 115 *wisókios prigãdos jĩ pérsergia*, R. 4, S. 39 *kũ wõdija* (hindert) *jĩ takiõs sztũkas*, Daukša Post. 94, 15 (=Wolt. Chr. 31, 23) *uždraudinét wędimo ir tękéiimo* = *zakázować małżeństwá*.

Einige durch Präpos. punktuell gewordene Verba des Entgehens, Meidens etc. kommen neben der Konstr. mit Gen. auch mit Akk. vor (vgl. poln. *odejść ojca, matkę* u. s. w.[1]):

Daukša Post. 331, 36 *kurį* (Jesus) *pirm iżbéginêie*, Will. EE. 151, 1 *Herodas ipaczei ghy* (Johannes) *nůlenkie*, Širv. PS. 89, 13 *nulinkt tuos* (den Eltern nachgeben) *ir garbint*, R. 4, S. 45 *jĩ* (den Teich) *apliñkia*, Žr., S. 305 *iszwinglúdama ję* (*żemę*) u. s. w.

Auch bei Simplicia dieser Bedeutung findet sich mitunter Akk.: Jurksch. M. 7 *bróliudu tą dárbą wéngi*.

Drittes Kapitel.

Epexegetische Hinzufügung von Participien (Gerundien) und Infinitiven zu dem gewöhnlichen und dem ablativischen Genetiv, der von Verben abhängt.

§ 64. Einleitende Bemerkungen.

Wie zu dem Nominativ (§ 11) und dem als Subj. dienenden Gen. part. (§ 42 c Anm. § 45 c), so können auch zu dem von Verben abhängigen Genetiv, der entweder wirklicher Gen. oder Nachfolger des alten Ablativs ist, Partic. (Gerund.) oder Infin. als erklärende Erweiterungen hinzugefügt werden. Der Gen. wird natürlich vom Hauptverb regiert; das Objekt des Partic. oder Infin. ist oftmals aus dem im Genet. stehenden Begriffe zu ergänzen. Allmählich ist eine syntakt. Verschiebung eingetreten, und der Genet. ist nunmehr auf das Partic. (Gerund.) oder den Infin. vom Sprechenden bezogen worden. Analogisch sind dann neue, ähnliche Beispiele nach den überkommenen Mustern gebildet worden[2]).

§ 65. Participia und Gerundia als Zusätze.

a) Bei den Verben des Wünschens, Begehrens, Wartens kann zu dem von ihnen abhängigen Genet. ein Partic. (Gerund.) act. oder pass. hinzugefügt werden, als dessen Subj. der Genetiv vom Sprachgefühl empfunden werden konnte[3]):

α) Godl. Volksl. 32, 7 *łaukiau, motinėle, nusistojenczio, łaukiau, szirdużėle, nusistojenczio to czysto vandenėlio an giłaus Dunojėlio*, M. 158 *ó jós tėvas łaukė duktės pareinant isz łáznios*, R. 4, S. 37 *arkirėjĩ*

---

[1]) S. über das Slav. Miki. IV 378 ff., Vondr. II 307 ff., vgl. noch § 143, 4.

[2]) S. über diese ganze Frage zuletzt Verf. KZ. 53, 48 ff. (mit Literatur), wo auch analoge Konstr. aus den verwandten Sprachen beigebracht worden sind.

[3]) Vgl. Jabl.[2] 153 ff., Iiet. sint. 1, 36 ff. Verwandte lett. Beispiele bei Endzelin Gr. 794.

(dem apxiepeй), *kuriõ is táuka atważiúo-int*, Jurksch. M. 111 *tõ wiéna norėjau, tõ ir láksiu ateinant* u. s. w.

β) Daukša Post. 222, 18 *katró nórite iúmus isstâidżiamo?*, Širv. PS. 67, 11 *nenoredamas iu* (die Sünden) *niekadu sunt padaritu.*

Dass bei den Verben des Hörens die gleiche Konstr. gebraucht werden kann, ist § 57 a an *katrũ* (die Vögel) *cziſbanczu teĩp ramù kłausýtės* An. Šil. 9 gezeigt worden.

b) Zu dem von Verben des Begehrens, Wartens u. s. w. abhängigen Genet. kann ein Gerundium treten, als dessen Objekt der im Genet. stehende Begriff zu ergänzen ist[1]):

Schl. Gr. 322 *jis łaukė ožkų atsivedant* 'er wartete auf die Ziegen, dass man (sie) herführe', *jis łaukė dùru atdárant* 'er wartete auf die Tür, dass man (sie) öffene,' Žemaitė 2, 256 *laukėte lėlės parvažiuojant.*

§ 66. Infinitive als Zusätze, zu denen das Objekt aus dem vom Hauptverb urspr. abhängigen Genet. zu ergänzen ist[2]).

a) begehren, nötig sein u. dgl.:

Will. E. 16, 8 *kuriũ ghrieku reik tada isspassinti?* Širv. PS. 36, 3 ff. *Jono noredami ażu Mesiašiu aprinkt*, aus moderner Zeit R. 4, S. 59 *wiso suriñkt' doũgalo raĩkia atsijemĩmo ir doũgalo aprõszymo*, Godl. Volksl. 9, 11 *reikė pagimdytė prastu mužikėlių*, R. 5, S. 25 *àsz norėjou konórint užgìrsti nõg tõ šanėlo*[3]), Daukant. Wolt. 190, 40 *ilgiedamos laukùs atkełauientiė siuntiniû pakaiaus sondaraute* 'mit Sehnsucht darauf wartend, mit der zurückkehrenden Gesandtschaft Frieden zu schliessen' u. s. w.; cf. ačech[4]). *budou mi přáti drobtův sebrati.*

b) sich erinnern, vergessen:

Daukša Kat. 37, 21 *kad kas užmirssta Wiesspaties Diewo ant wiso mitét*, Donal. 8, 185 *póteriu skaitýt ussimirszo*[5]).

c) vertrauen, hoffen, versprechen, drohen:

Daukša Post. 83, 1 *tikėdamies tęnay rast to, kurio iesskoio*, Žr., S. 300 *jõs wiėl żadiėje sudãginti.*

d) helfen:

Daukša Post. 232, 34 *padėk' tam' nessiót to krîżeus*, An. Šil. 287 *nėpretelũ mũszte griúdamas padėjys*, lett.[6]) *palīdz[i] ruõžu izravêt* 'hilf, die Rosen auszujäten!', cf. Krėvė 5, 272 *argi padėsim monams galvų lietuviams skaldyti!*

e) lehren, lernen:

Širv. PS. 38, 28 *mokikimes nuog io sawi* (Gen.)[7]) *paćiu pažint*, R. 4, S. 448, 5 *iszmókei mañ' m'ałstis ir wargėlo waĩgti.*

---

[1]) S. auch Potebnja II 257. Ueber Aehnliches bei Akk. c. Gerund. bei bestimmten Verben s. § 161 b 2.

[2]) S. auch Jabl. list. kalb. sint. 1, 40, gram.[2] 159 ff.

[3]) Da *girdėti* u. s. w. nur Akk. regiert (§ 57 a 1), muss *konórint* von *norėjou* abhängen.

[4]) Geb.[3] 390. vgl. auch Vondr. II 421, Sommer IF 36, 314[1], Verf. a. O. 53 ff. (wo auch griech. Parallelen).

[5]) Eine griech. Parallele bei Verf. a. O. 54.

[6]) Endzelin Gr. 419.

[7]) Bezzenberger 79 mit Anm. 3, 165 ff.

f) Sich schämen, bereuen, fürchten:

Daukša Post. 76, 34 *gedimes už ij darit gaiłeiimo*, Godl. Volksl. 8, 8 *gaiła mani jaunystėlės czionai palydėtė*, R. 5, S. 30 *bijójo jiř kójos dwōran ikélti*, Jurksch M. 81 *jō draskýt pabúga;* cf. ačech. *bojim se ztratiti té odplaty.*

g) Aufhören, sich weigern:

Mosv. 410 *palaubig pilditi ghrieku*, Daukša Post. 283, 30 *kodrinag nusidėięs żmōgus gintųś io* (das Kreuz) *nessiot?*

h) Auch Supina und Infin. bei Verben der Bewegung und des Aussendens kommen als epexegetische Zusätze neben Genetiven, die von diesen Verben abhängen (§ 53 a ε), im Balt. ebenso wie im Slav. vor. Die Genetive sind durch syntaktische Verschiebungen von dem Sprechenden in Abhängigkeit von den Supina und Infin. gebracht worden, von denen sie eigentlich nicht regiert wurden[1]). Vielmehr ist das Obj. zu den infiniten Formen aus den im Genet. stehenden Begriffen zu ergänzen. Wird ein solches von den Infin. abhängig gemacht, so tritt es in den Kasus, der von dem dem Infin. zu Grunde liegenden Verbalthema erfordert wird.

I. Gen. + Supinum:

Mosv. 11, 32 *isch tę ateis suditu giwu ir numirusuiu*, Will. EE. 68, 6 *ischeia seieges ssetu sieklas sawa;* An. Šil. 336 *Anýkszczus mĩszko kuōptū wōre*, R. 4 Ged., S. 451, 118 *eis kēlo wadžótu* u. v. a.

II. Gen. + Infinitiv:

Širv. PS. 124, 33 *anu (ugnį), kurios ataio sunus Diewo leyst aba sukurt unt żiames*, R. 1 ž., S. 185 *àsz pàti ateîsi tawēs atsiimt*, Daukant. Wolt. 188, 18 *atkelauo palaubû patwirtinte* u. v. a.

III. Vom Infin. hängt ein Objekt ab, das, wenn dieser von einem trans. Verbum stammt, im Akk. steht:

Will. EE. 58, 11 *ataiome garbinti ghi;* vgl. ferner Luc. 1, 59, wo es in der heutigen Fassung heisst *atêjo appiáustyti tą vaikēlį*, während Will. EE. 140, 14 Gen. *bernela* bietet; auch im Lett. kommt *gāju guovis slaukt* 'ich ging, die Kühe zu melken' neben Gen. *guovu* vor (Mühlenbach, Endzelin, Verf. a. O.; auch im Altbulg. konkurrieren, wie dort gezeigt, beide Konstr.).

IV. Teil.

Der freiere Genetiv.

Erstes Kapitel.

Der Genetiv bei Interjektionen und der freiere Gebrauch des ablativischen Genetivs des Grundes.

§ 66. An den Genetiv bei Verben der Gemütsbewegung (§ 62) schliesst sich der bei Interjektionen an, den das Balt. mit anderen idg. Sprachen[2]) teilt. Mit russ. увы лютых тѣх времен u. s. w. vergleicht sich:

---

[1]) Zubatý IF. 3, 130[2], L. fil. 16, 64[3], Arch. 20, 396, Verf. KZ. 53, 48 ff. (mit weiterer Literatur), Jabl.[2] 159 ff., liet. sint. 1, 40, über das Lett. s. Mühlenbach IF. 13, 245, Endzelin Gr. 418.

[2]) Brugm. II[2] 2, 611; Mikl. IV 465 ff., Vondr. II 333 ff.

Wilkischk. Volksl. 52, 1 *ei mẽga, mẽga, saldaũs mẽgẽliel*, R. 1 ž., S. 180 *àle bẽdos mãna. niẽkur negalẽjau rãsti*, Žemaitė 2, 186 *o tų liežuvių — ausys linksta!*, lett.[1]) *ak tu vẹca mãmuliņe! tavas grẹznās dziẽdâšanas!* 'o du, altes Mütterchen, wie prächtig du doch singst!'

Der Gen. bei Adv. der Bedeutung 'siehe, hier, da!' dagegen ist wohl wie der bei den Verben der sinnlichen Wahrnehmung, besonders des Sehens nach etw. (§ 57 a II) zu beurteilen[2]):

R. 3, S. 92 *otè! mažũma!*, Trautm. žem. Erz. 802 *šitai graižýbes mòna!*

Vgl. hiermit serb. *gle strašivca Boška Jugovića; ẽto ti aždâjẽ!* u. s. w.[3])

§ 67. Was den freieren Gebrauch des Gen. (-Abl.) des Grundes anbetrifft[4]), so liefert das Lett. einige wenige Beispiele[5]); im Lit. ist hier nur das mit ai. *kásmāt*, grruss. чего, poln. *czego* u. s. w. syntaktisch identische *kõ* 'warum, weshalb' zu erwähnen; vgl. auch *konè* 'fast', eig. 'warum denn nicht?'[6]). Auf kausalem Ablativ des Relativpronomens * *jos* beruht die Konjunktion *jog(a)*. Deren ältester Sinn ist der begründende und konsekutive, während der explikative wie in hellenist. ὅτι erst sekundär ist[7]).

Zweites Kapitel.

Genetivus comparationis.

§ 68. Der auf dem idg. Ablat.[8]) beruhende Gen. compar., der auch im Slav. noch recht häufig ist[9]), wenn er auch dort vielfach, abgesehen von anderen Ausdrucksweisen, mehr und mehr im Laufe der Zeit durch *otŭ* c. Gen. verdrängt worden ist[10]), ist im Lit. in älterer Zeit und auch noch heute in einer Reihe von Dialekten zu belegen[11]):

Bretk. act. 24, 11 *gali numaniti ne sant daugiesne tiktai* (das letzte Wort ist spätere Einfügung) *dwiliko dienu*, Širv. PS. 43, 1 *auksztesniu budu wisu paiautimu pažinti sawimp turi dušia, regieimo, girdeimo, pauostimo*, oft Wolf. Post.[12]), Daukša Post. 159, 1 *priima*

---

[1]) Endzelin 421.

[2]) Delbr. III 313, über die Konstr. mit Nom. s. § 4, über die mit Akk. § 155.

[3]) Daničić 115 ff., Maretić 529 ff.

[4]) Delbr. ai. Synt. 114 ff., Grnjrss. III 217, Brugm. a. O. 502.

[5]) Mühlenbach IF. 13, 265, Endzelin Gr. 422.

[6]) Verf. Baltosl. 66 ff.

[7]) E. Hermann Lit. Konj. 67 ff., Ilt. Stud. 1, 186. 244. 307 ff.

[8]) S. über Ablat. compar. u. s. w. in den Idg. Sprachen Delbr. III 216 ff., Brugm. a. O. 501 ff., IF. 27, 159.

[9]) Mikl. IV 459 ff., Vondr. II 334 ff.

[10]) So im Serb., Poln., Čech.; s. Daničić 130 ff. 265 ff., Maretić 530. 539, Łoś 310, Geb.[3] 303. 334.

[11]) Bezzenberger Beitr. 180. 242, E. Hermann GGA. 1921, 177 ff.

[12]) Gaigalat a. O. 237.

septînes kitų dwásių piktêsnių sawęs, aus moderner Zeit Cornelübers. Wolt. 181, 9 *geresney mûnês iszguldis*, 186, 17 *nieka niera garsesnio tos muszôs*, R. 3, S. 86 *àsz ßadiêwia ńakiñczi pikczoù wálnia*, LP. 1, 33 *vergo mintis nebėgdavo niekad toliau mažos trobelės*.

Sehr häufig ist Gen. compar. bei *aukščiaũ(s)* 'höher als, oberhalb'. Bei diesem Adverb ist er deshalb besonders weit verbreitet und auch da erhalten geblieben, wo er im übrigen durch andere Konstr. wie *ùž* c. acc., *nekaĩp* u. s. w. ersetzt worden ist, weil *aukščiaũ(s)* fast präpositional geworden ist:

Daukša Post. 225, 3 *Barabôszių augszczéus Christaus kelame*, Bretk. Post. Wolt. 19, 6 *nu aukschcziaus* (mehr als) *pusantro tukstanties metu*, aus moderner Zeit z. B. Jurksch. M. 132 *ãkszcziaũ' źwaigždziũ*, Wp., S. 243 *aukszczaũ miesťa'u* (= *-o*) *ùž kátno yrà dîdelys dwãras*, LP. 2, 103 *Ignotas nukaito aukščiau ausų*, 2, 220 auch das Gegenteil *žemiaũ* c. Gen. compar: *žemiau juostos* 'unterhalb des Gürtels'.

§ 69. Ueber *kõ* möglichst', eig 'von wo aus gerechnet' bei Superlat. s. § 31.

Drittes Kapitel.

Genetiv der Herkunft.

§ 70. Ob der in verschiedenen idg. Sprachen, die Abl. und Gen. durch dieselbe Form ausdrücken, vorliegende Gen. der Herkunft[1]) ein Nachfolger des alten Abl. in der gleichen Bedeutung ist, oder ob wir es mit wirklichem Genet. der Zugehörigkeit (§ 74 ff.), z. T. auch mit Genet. der Eigenschaft (§ 71) zu tun haben, ist häufig nicht zu entscheiden, da die Uebergänge von einer Kategorie in die andere oft kaum merklich sind.

Lit. Beispiele sind:

Širv. PS. 35, 26 ff. *iey auksztos gimines (yra)*, Trautm. Žem. Erz. 801 *svètimos žèmes búdams*, R. 4, S. 46 *wienas bũwo katwirtõs, kĩtas sz'asztõs klẽsos*[2]), Kursch. Lit. Wb. s. v. *genis: tàs mán genčių* 'der ist mir verwandt' cf. lett. *viņš man rada*, russ. чьего ты роду? u. v. a.

Hier sind auch Verbindungen von Eigennamen mit Gen. der Heimat der Personen zu nennen:

ką beveikia Raseinių Magdė su Telšių Pliumpiu? Rygiškių Jonas u. v. a.[3]).

---

[1]) Delbr. III 207 ff. 331 ff., Brugm. a. O. 497. 579 ff., Wackernagel Vorlesg. über Synt. 1, 299 ff., Green Dative of agency 97, über das Slav. Miki. IV 461 ff. 469 ff., Vondr. II 323. 334, über das Lett. Endzelin 415, über das Lit. auch Jabl.[2] 56. 259.

[2]) Zur ev. ablat. Auffassung vgl. ibd. *dù studĩñiù lsz wirszẽsniu klẽsu*.

[3]) Jabl. a. O.; vgl. auch § 78 über Familienbezeichnungen.

V. Teil.

Genetivus qualitatis, Genetivus possessivus und verwandte Gebrauchsweisen des Genetivs in Abhängigkeit von Nominalbegriffen.

Erstes Kapitel.

Genetivus qualitatis.

§ 71. Allgemeine Bemerkungen.

Der sich in mehreren idg. Sprachen[1]) findende Gen. qualit. treibt auch lit. und lett. üppige Blüten. Er kommt dort sowohl in prädikativer als in attrib. Funktion vor. Er steht dem Genet. der Zugehörigkeit (§ 74 ff.) besonders nahe; dass der Gen. der Herkunft vielleicht teilweise auf Gen. der Eigenschaft beruht, ist § 70 hervorgehoben worden. Meist hat der Gen. qualit. attrib. Bestimmungen bei sich.

§ 72. Der Gen. qualit. mit attrib. Bestimmungen.

a) Beispiele des „präd." Gen. qualit.:

Mosv. 14, 23 *idant biskupas butu czistas ir nepatepta kuna*, Will. EE. 60, 31 *buket wienas dūmas tarp sawes*, Daukša Post. 97, 12 (=Wolt. Chr. 41, 1) *jeig âbeietas nebús wienos ir tiesios wieros* = poln. *iesliże oboie nie będą iedney a prawdźiwey wiary*; R. 4, S. 39 *búdawus rõzuma ciekõwa*, R. 5, S. 21 *tõpo wisì dwórai noujaìs ir ńaiszpasakýto gražūmo* u. v. a.

b) Beispiele des „attrib." Gen. qualit.:

Širv. PS. 113, 25 ff. *auksztos širdies żmones*, 150, 3 *ne iżsakitos brungibes prekies*, Sch.-K. 103, 33 *biédna stóna żmonims*; das letzte Beispiel schon auf der Grenze zwischen Gen. qualit. und Gen. (Abl.?) der Herkunft stehend, ebenso *pons didžios giminės; daug aukšto gimimo raitorių* u. s. w.

c) Oefters kann das Wort, auf das sich der Gen. qual. bezieht, ausgelassen werden, dann, wenn dies ein schon in der Verbalform enthaltenes Pron. pers. ist:

Širv. PS. 43, 23 (=Matth. 5, 8) *pagirti ćistos ir neiżagtos širdies!*, Daukša Post. 107, 27 (=Matth. 8, 26) *kam báitys este, maża tikeiimo?*, vgl. poln. *błogosławieni, czystego serca!*, lat. *beati mundo corde; quid timidi estis, modicae fidei?*[2]).

d) Unter den Gen. qual. spielen die eine besondere Rolle, die das Alter einer Person, die zeitliche oder örtliche Ausdehnung eines Vorganges oder Dinges charakterisieren[3]). Die Adj., die auf Lebenszeit, Dimensionen etc. Bezug nehmen, brauchen

---

[1]) Delbr. III 348 ff., Brugm. II² 2, 581 ff. 602, Methner Glotta 6, 51 ff., Mikl. IV 468 ff., Vondr. II 328 ff., über das Lett. s. Endzelin 415, über das Lit. Jabl.² 58.

[2]) Vgl. auch Aehnliches beim Gen. der Zugehörigkeit § 75.

[3]) Ueber andere idg. Sprachen Slotty Glotta 11, 54 ff., Mikl. IV 507 ff. („Gen. des Masses"), Vondr. II 329, Verf. KZ. 53, 64 ff.

nicht notwendig hinzugesetzt zu werden; sondern sie sind oft ohne Mühe aus dem Zusammenhange zu ergänzen[1]); daher:

α) Širv. PS. 59, 4 *wayku wienu metu*, Marcink. 48, 68, 7 *jò duktė, maloletnà, mažù mãtu*, lett. *tas bēniņš četru gadu*.

β) Godl. Volksl. 65, 8 *mano žiurstas dvėju pačiu* (zwei Zugbreiten gross), lett. *piecu pédu ass* 'fünf Fuss grosser Faden, Klafter'.

Zur Vermeidung von Unklarheiten, namentlich in der geschriebenen Sprache, können erklärende Adj. des Sinnes 'alt, gross, breit, tief, lang, hoch' u. s. w. zu dem durch diesen Gen. qualit. bestimmten Subst. hinzugesetzt werden:

BF. 42 *wēns dewýnu ir wēns dwýlikas mètu sèns*, Jurksch. M. 108 *kiēms myliõs kēle ilgs*, Volksl. Wolt. 168, 11/12 *szis tolims kelátis dweû szimtû mylaczû*, lett. *kumelš triju mēnešu vęcs; divéiš*[2]) *gadu vęcs*.

Statt des Zeitadj. sowie der Adj. der Dimension kann ein entsprechendes Abstr. im Gen. des Sachbetreffs, der Rubrik (§ 51) zu dem Gen. qual. zur Verdeutlichung hinzugesetzt werden[3]):

Jurksch. M. 81 *tas kiēms ne mãžas, mýlės ilgùma ir pùse platùma*, Marcink. 48, 69, 28 *wiėžon penkiólika siėksnių áukščo;* vgl. von Abstr. aus anderer Bedeutungssphäre R. 1 ž., S. 202 *stiktû it dwýlakos rūblu warczõs* 'Fensterscheiben, etwa 12 Rubel an Wert'.

§ 73. Der Gen. qualit. ohne attrib. Bestimmung.

Während im Slavischen neben dem Gen. qualit. in der Regel eine attrib. Bestimmung steht und russ. Wendungen wie человѣкъ истины и природы; муж битвы и совѣта (Puškin Борис Годунов III 342) Kunstprodukte des erhabenen Stils der Poësie und Rhetorik sind, die fremdartig anmuten[4]), sind derartige attributlose Gen. der Eigenschaft im heutigen Lit. und Lett.[5]) nicht selten:

Sch.-K. 21, 25 *výlaus žõdeis* 'mit betrügerischen Worten', 30, 32 *prócės gývolis* 'Arbeitstier'[6]), 48, 29 *iš skubõs dárba* 'von der eiligen Arbeit', 21, 7 *liėki* (Gen. von *liekis*[7]) = *liekas* 'Rest') *dáikts* 'überflüssige Sache', Wilkischk. Volksl. 92, 1. 2 *vèsiu vàrga mergužėlę* 'ich werde ein armes Mädchen heiraten', 102, 8. 9; 114, 3 und sonst oft in Volksliedern *srovės upėlis* 'stark strömender Fluss', Jurksch. M. 35 *dỹwu arklỹs* 'Wunderross', R. 1 ž., S. 198 *galýbes lỹdaka* 'wunderkräftiger Hecht', R. 5 Ged., S. 417, 108 *szłowās łapēlai* 'die herrlichen Blätter', LP. 2, 127 *darbo žmonės*, 3, 10 *toki valios paukščiai* u. v. a.; cf. lett. *gùoda vīrs* 'Ehrenmann', *blėņu dziēsmas* 'nichtsnutzige Lieder', Leseb. 115 (aus Popen) *niek[u] vāldiņ* 'nichtsnutzige, dumme Rede', 33 *puõsta dzīve* 'Leben des Elends, elendes Leben' u. v. a.

---

[1]) Slav. Beispiele bei Verf. a. O.

[2]) S. über diese Genetivform Mühlenbach IF. 13, 226, Endzelin Gr. 333 ff.

[3]) Parallelen aus anderen idg. Sprachen, namentlich dem Slav. bei Verf. a. O. 65.

[4]) Delbr. III 349, Miki. IV 469, Vondr. II 329, Busl. II[2] 253.

[5]) Endzelin Gr. 415.

[6]) Ebenso *darbo gyvulys* (z. B. Krėvės rašt'ai 7, 52).

[7]) Vgl. 72, 15. 26; 73, 1. 6.

Hier würde das Slavische überall, wenn es die Gen. nicht durch attrib. Bestimmungen verstärkt, von den Abstr. abgeleitete oder bedeutungsverwandte Adj. gebrauchen[1]), die natürlich auch im Lit. möglich wären (z. B. *darbštus žmogus*). Das Balt. aber verwendet überhaupt im allgemeinen die verschiedenen Arten des attrib. Genet. in viel stärkerem Masse als die slavischen Sprachen (§ 75).

Zweites Kapitel.

Genetivus der Zugehörigkeit und des Besitzes (Gen. possess.).

§ 74. Der Gen. possess. bei Verbis existentiae u. dgl.

Diese Gebrauchsweise des besitzanzeigenden Genet. teilt das Lit. mit vielen anderen idg. Sprachen[2]):

Mosv. 11, 5 *ne wena daikta, kurssai ia esti*, Will. E. 34, 32 *tokiu nęsa jra karalista dangaus*, Sch.-K. 74, 31 *tàva yra viẽni káułai ir kátlis*, R. 1 ž., S. 203 *tàs czewarỹks bũwa tõs mergãitis* u. s. w.

§ 75. Der Gen. possess. in Abhängigkeit von Substantiven und seine Konkurrenz mit possessiven Adjektiven.

Auch diese Funktion des besitzanzeigenden Genetivs ist im Balt. wie in anderen idg. Sprachen auf Schritt und Tritt anzutreffen; vgl. etwa *tẽvo kiẽmas; mergõs gražùmas* u. s. w.[3]).

Ueber die Konkurrenz zwischen Gen. possess. und Dat. symp. s. § 119.

Während in den slav. Sprachen, namentlich in den älteren Epochen sowie in heutigen Volksdialekten, possessive Adj. vor den Genetiven bedeutend bevorzugt werden[4]), ein Brauch, den Wackernagel (Mél. Saussure 137 ff.) durch die Beleuchtung entsprechender griech. und lat. Verhältnisse als grundsprachlich erwiesen hat[5]), haben die balt. Sprachen nicht die gleiche Vorliebe für adj. Konstr. (vgl. auch Brender TŽ. 3, 489 ff. über lit. *lietuvių, lotynų kalba*, Endzelin 452 über *latviešu valuoda*)[6]). Wenn in älteren Texten

[1]) Vgl. besonders den Gegensatz in Daukša Post. 94, 34 (=Wolf. Chr. 33, 17) *swẽtiką ir tiesós pamókslą* gegenüber *zdrową á prawdźiwą naukę* des poln. Originals.

[2]) Delbr. III 342 ff., Brugm. a. O. 599 f., Mikl. IV 469 ff., Vondr. II 326 ff., über das Lett. Endzelin 414 ff.

[3]) Ueber die heutige Stellung des adnominalen possess. Genetivs meist vor dem Subst., von dem er abhängt, im Gegensatz zum partitiven s. einstweilen Berneker Wortflg. 105, Gauthiot Buiv. 75 ff., Schwentner Wortflg. im Lit. 26 ff., Senn TŽ. 3, 495, Endzelin Gr. 833 ff. Es fehlen Untersuchungen über die ältere Zeit, wo auch der possess. Gen. oftmals nachgestellt wird (unter poln. Einflusse?), sowie über die heutigen Dialekte. Nach meinem Eindrucke wird die Regel besonders oft in žemait. Mundarten durchbrochen (s. auch Senn a. O. über Valanč. Pałangos Juzė, Mundart von Salantai). Natürlich sind die poëtischen Erzeugnisse längst nicht so beweiskräftig wie die Prosa, und so ist es denn kein Wunder, in den *dainos* Stellungen wie *dukrẽ máno* anzutreffen, die von den Dainastil kopierenden, modernen Autoren nachgeahmt werden (s. Brender TŽ. 3, 95).

[4]) Mikl. IV 7 ff., Vondr. I² 523. 541; II 326 ff., Kozlovskij Arch. 23, 104 ff., s. noch Delbr. III 441 ff., Brugm. II²2, 569 ff.

[5]) S. auch R. Meister IF. 25, 315¹ ff. über das Phrygische.

[6]) S. auch o. § 73 über *aarbo žmonės* u. s. w. im Gegensatz zum Slavischen.

sich öfters Adj. finden, wo die heutige Sprache durchaus Genet. oder präpositionale Konstr. verwendet, so ist es mir sehr fraglich, ob wir diese Eigentümlichkeit der älteren Denkmäler für echtlit. zu halten berechtigt sind. Vielmehr haben wir in einem grossen Teile der einschlägigen Fälle Polonismen zu erblicken. Ich erwähne:

F. chr. 35, 15 *tawa szmones Israelskoses* (mit slav. Suffix!), Will. E. 2, 9. 24 u. ö. *malda wieschpatischka = modlitwa Pańska*, Širv. PS. 77, 22/23 *pati Diewiste aba persuna Diewiszka*, Will. EE. 53, 4 (= act. 6, 14); 71, 21 (= Luc. 18, 37) *Jesus Nazarenskasis* (mit slav. Suffix!)[1]; vgl. auch Mosv. 293 *Diewas Israelskas* (slav. Suffix!): 288 *Diewas Israela*.

Wie unlit. im Grunde die Adjektivverwendung in dem grössten Teile der angeführten Beispiele ist, folgt auch daraus, dass selbst eine so sklavische Uebersetzung wie der Katech. des Malcher Pietkievič von 1598 entgegen dem poln. Original fast durchgängig Genetive gebraucht:

575 *sandarios Diewa su mumus = przymierza Bożego z námi; żadeimo Diewa = obietnice Bożey; už padeimo Diewo per smerti Pona Christusa = zá pomacą Bożą przez śmierć Páná Chrystusowę*[2]), 580 *iungie Pona = pod iárzmem pánskim*.

Ich erwähne noch den Gegensatz von *be isz szirdies už griekus gayłeima* (577) und von poln. *krom serdeczney zá grzech żałośći*.

Eine Ausnahme bildet nur 585 (Ps. 137, 7) *atmink ánt sunu Edomsku* (heute dagegen *vaikû Edom*).

Auch in Daukšas Post. gewahren wir öfters Gen., wo das poln. Original adj. Konstr. aufweist; so gibt er 94, 14 (= Wolt. Chr. 31, 22) poln. *náuki Diabelskie* echtlit. durch *moksło welinių* wieder, wo höchstens die Wortstellung das Original nachahmt; nachher jedoch (94, 24/25 = Chr. 31, 42/43) bildet er *náuk Dyabelskich* wörtlich durch *mokslų weliniszkų* nach. Andererseits sind wieder folgende Kontraste bemerkenswert:

Post. 97, 11 (= Chr. 39, 45) *qnt garbes Dicwo = ku chwale Bożey*, 97, 14 (= Chr. 41, 5) *nůg bažniczios Diewo = od Kościołá Bożego*, 97, 16. 17 (= Chr. 41, 9. 10) *už sunaus Páhonies* und *dukterés Páhonies = zá synâ pogańskiego* und *corki pogáńskiey*, 99, 31 (= Chr. 47, 40) *litaus wándenį* und *wino liemęnés = dżdżową wodę* und *winney máćice*; vgl. auch § 73.

Hin und wieder begegnen wir auch in modernen, volkssprachlichen Texten diesem Adjektivgebrauch, obwohl man Genetiv erwarten sollte, da es sich um bestimmte Personen oder Sachen handelt, denen etwas gehört. Aber dann sind die den Adj. zu Grunde liegenden Subst. stets entlehnt, und häufig stammt auch das Suffix, mit dem die Adj. gebildet sind, aus dem Slav., so dass die ganze Bildung fremd ist:

---

[1]) Die heutige Fassung hat *Jėzus iš Nazaret. Jėzu Nazarėnska* Kuljat Wolt. 463, 38 stammt natürlich aus der Kirchensprache.

[2]) Zu dieser poln. Konstr. vgl. Verf. IF. 28, 229 ff., IF. Anz. 41,20, Wackernagel Vorlesg. über Synt. 2, 72.

R. 4, S. 38 *arkìreickĩs rûbis* 'mit den Kleidern des (bestimmten) архіерей', Žt. S. 383 *drabùžius prawôriszkus*[1]) 'Kleider des betreffenden Abtes', R. 1 ž., S. 218 *pawetāwas miēstas* = *powiatowe miasto.*

Pron. possess. neben und statt Gen. poss. der Personalpronomina sind in alter Zeit, auch in adj. Funktion, nicht selten[2]); auch jetzt finden sie sich noch in vielen Dialekten, nicht nur substantivisch, wo sie allgemein (in bestimmter Flexion) vorkommen[3]), sondern auch adj. (häufig in unbestimmter Deklination):

Sch.-K. 25, 2 *sàvojĩ vakàrtĩ*, An. Šil. 33 *isz sawū sodýbū*, daher R. 4, S. 46 *sawì mar'szkinei* (das eigene Hemd) *uñt kúnu artimēsnei* (*neben ažù sõwo skûru*)[4]), R. 5, S. 16 *prawažiõwus sawoñ karalỹstān*, R. 1 ž., S. 217 *sawès k'alès.*

Das Lett. ist altertümlicher geblieben als das Lit., insofern dort die Possessiva *mans, tavs, savs* noch durchaus gebräuchlich sind[5]). *mana, tava, sava* ersetzen sie nur in den etwas lit. gefärbten Mundarten von Rutzau und Niederbartau, gemeinlettisch sind sie vor dem Gen. sg. masc. von *pats* 'ipse' (daher *mana paša pẽdas*), wonach auch vor fem. *pašas* durch Attraktion *manas, tavas, savas* eingetreten sind[6]).

Weniger altertümlich als das Lit. ist das Lett. darin, dass es den Gen. des Interrog. *kà* nicht nur in Abhängigkeit von Verben und Präpositionen, sondern auch im poss. Sinne gebraucht. Das Lit. dagegen verwendet, wie den Gen. der Possessiopron. *māno* etc., so die Form *kienõ, keno, kano* in besitzanzeigender Bedeutung. *kienõ* setzt, wie *māno* ein *mānas*, ein Adj. **kienas* voraus, das sich funktionell mit abg. *čijĭ*, alat. *quoius* deckt und in formaler Beziehung mit Bildungen wie *avižienis*, u. s. w. (Leskien Nom. 412 ff.) zu vergleichen ist[7]). Die Formen *keno, kano* erklären sich durch Anlehnung an *kàs, kq̃* u. s. w.[8]).

Bezieht sich ein poss. Gen. auf ein kurz vorher erwähntes Subst., von dem schon ein anderer poss. Gen. abhing, so kann man, wenn man die Wiederholung des gleichen, regierenden Subst. vermeiden will, dieses einfach fortlassen[9]):

---

[1]) *prãworas* ∠ poln. *przeor* 'Prior, Abt' (unrichtig Specht II 519); davon ist das Adj. mit lit. Suffix abgeleitet.

[2]) Material, das sich noch sehr vervollständigen lässt, geben Bezzenberger LLD. II, S. XXII[2], Beitr. 167 ff., Brückner Arch. 13, 566. Will. EE. 86, 6 bildet auch ein Possessivpron. der 2. Pl.: *yuschiu duschiu.* Vgl. auch lett. (16. und 17. Jahrhnd.) *müss, jüss*, preuss. *nousū, noūsmu* (Endzelin 384, Trautm. 272. 386). Auch an *musūjis* 'der Unsrige', *jusūjis* 'der Eurige' (Leskien Nom. 340 ff., Zubatý IF. 7, 184, Sommer ASGW. 1914, 280 ff.), russ. volkstüml. своный, ихній, nsech. *její* 'eius (fem.)' u. a. sei erinnert (s. über das Slav. Mikl. IV 71 ff., Vondr. II 103, Kozlovskij Arch. 23, 106).

[3]) Schl. Gr. 218. 298 ff., Kursch. § 885 ff. 979. 982 ff., Jabl.[2] 46. 49, Niedermann KZ. 51, 32

[4]) Cf. Sprichw. Wolt. 453, 44 *savas vis gražjausjas, nors būt ir pelėdos vaik's.*

[5]) Auch im Preuss. sind freilich anders gebildete und zum Slav. und Ital. stimmende Possessiva sehr gewöhnlich (Trautm. 271 ff.).

[6]) Mühlenbach IF. 13, 234, Endzelin Gr. 383 ff.

[7]) Solmsen KZ. 44, 176 ff.

[8]) Zubatý IF. 6, 294.

[9]) S. auch o. § 72 c.

L.-Br. M. 184 *szinkorius staliùką sàvo pastatė, ó tó pavàrgėlio* (sc. *staliùką*) *pàėmė sáu*, Erzähl. Wolt. 218* *jeigu valsczius tokto* (*sudžios*) *neturi, tai valdžia atsiunczia savo* (sc. *sudžią*), Žt., S. 336 *tèn sŏmânį òñs sãwa žèida sò karaĺátis* 'da vertauschte er seinen Ring mit dem der Königstochter'.

So kommen auch *mâno tâvo, sâvo* im Sinne von *manàsis* 'der Meinige' u. s. w. vor (s. noch Niedermann KZ. 51, 31 ff.):

Erzähl. Wolt. 222, 7 *jau jis savo* (seine Leute) *žino*, L.-Br., 168 *atidů'kit màno* (die Meinige, neben *atidů'kit màno tikrąję*), R. 1 ž., S. 205 *mâno* (sc. Geld) *nóŕ gáuť.*

Auch *kienõ* findet sich gelegentlich mit zu ergänzendem 'Leute' u. dgl., ausserdem bisweilen der Gen. eines Personennamens oder persönlichen Subst. Hierbei ist dieser Begriff sogar als Subjekt hin und wieder aus dem Zusammenhange zu entnehmen[1]):

Žemaitė 2, 69 *dar niekieno neišginė* 'noch niemandes (Gesinde) hatte die Herden herausgetrieben', 11 *Cinoko dar neišvirė pusryčio, o Baltaragio jau susėdo valgyti; jau rugius piovė mūsų kaimynų; Vilkaičių dar neskuba rugių piauti.*

Vgl. hiermit griech. ἐν Ἀΐδου, dtsch. *ich gehe zu Müllers; Müllers waren da*, russ. Gogol Revizor III 3 и Ляпкина-Тяпкина (sc. дочь) ходит в голубом (sc платьѣ), и дочь Земляники в голубом.

§ 75 Anhang. *a*) Hinzufügung eines Gen. possess. zu einem Kompositum, mit dessen erstem Gliede der Gen. identisch ist:

März. Wolt. 236, 4 *sẽnu sẽnmedžei* 'Wandbalken', Godl. Volksl. 42, 17 *szënelio szënpiovelis* 'Heumäher'.

Mit derartigen Verbindungen vergleichen sich genau aus anderen idg. Sprachen[2]) ai. *gopatim gonām*, griech. αἰπόλος αἰγῶν; βοῶν ἐπιβουκόλος ἀνήρ.

Ebenso kann im Lit. das Hinterglied eines mit einem Präfix verbundenen Nomens nochmals im Genet. hinzutreten:

Volksl. Wolt. 439, 38 *jok, Joneli, kalnu pakalnėle.*

In *pakaléj wiẽszkalo* 'neben (eig. 'auf einem Nebenwege') der Landstrasse' R. 4, S. 64 erklärt sich die Nachstellung des Gen. daraus, dass der Loc. des Kompos., von dem er abhängt, fast präpositional geworden ist; vgl. auch Daukant. MLLG. 2, 241 *pakalnie to kalno.*

§ 75 Anhang. *b*) Gen. + regierendes Subst. bilden eine so enge Einheit, dass sie mit Kompositen des Lit. und anderer idg. Sprachen semasiologisch gleichwertig sind[3]).

Hierher gehören Verbindungen wie:

dangaũs karalỹstė 'Himmelreich', Sirv. PS. 49, 7 *žiemes drebulis* 'Erdbeben', 145, 23 *medaus koris* 'Honigscheibe', aus moderner Zeit

---

[1]) Jabl.[2] 56 259.

[2]) S. zuletzt Verf. Nom. ag. 1, 67[2]; 2, 77 ff. 98[3], IF. 28, 222 ff., KZ. 50, 214.

[3]) Ueber die Kasuskompos. anderer idg. Sprachen s. Brugm. II[2] 1, 94 ff., Wackernagel Aind. Gr. II 1, 45 ff.

z. B. Donal. 8, 769 *stubós rykų* 'Stubengeräte', Jurksch. M. 70 *tamì akies mirksny* 'in diesem Augenblicke' (daneben lit. sehr oft kompon. *akymirka* 'Augenblick'; *akymirksmu* 'мгновенно'), LP. 2, 43 *apie savo kūdikio dienas* 'über ihre Kindeszeit', Priekulė (Prökuls) Wolt. 290, 4 *músо žėmės tėvą* 'unseren Landesvater'.

In Rund-Görge werden die deutschen Komposita in dieser Weise umschrieben[1]):

39, 56, 30 *dárba stóba* 'Arbeitsstube', ibd. 36 *kréiso deputirts* 'Kreisdeputierter', 36, 54, 25 *sáva palinksminójimo vétą* 'ihren Vergnügungsort', 39, 57, 39 *apgailėjema mėsze* 'Bussmesse'.

Malcher Pietkievič 577 gab poln. *wszystkich bałwochwalcow* wieder durch *wisu bałwonu gárbintoiu* (vgl. auch Will. EE. 74, 19 = Ephes. 5, 5 *bałwonu tarnas* 'Götzendiener', ebenso in der heutigen Fassung).

Ueber die lett. Kasuskomposita handeln ausführlich Zubatý IF. 6, 297, Mühlenbach ibd. 13, 223 ff., Endzelin Gr. 188. Wie sie zeigen, erscheint der Gen. ausser im Sg. auch oft im Plur., sogar dann, wenn man den Begriff der Mehrheit kaum oder überhaupt nicht durchfühlt; daher *bérnu aukle, māte*, auch wenn es sich nur um ein einziges Kind handelt. Zu der Pluralerstarrung verweise ich ausser auf dtsch. Parallelen wie *Kindermädchen* auch auf čech.[2]) volkssprachl. *mlynářovic dcerka* 'Müllerstochter' (eig. 'Tochter von Mitgliedern einer Müllerfamilie'), *v rychtářovic dvoře* 'im Gerichtshof'.

§ 76. Genetiv. poss. („auctoris") bei Passivparticipien.

In die Kategorie des possess. Genet. gehört auch der sog. „Gen. auctoris" bei passivischen Participien. Diese im Lit. und Lett. sehr gewöhnliche Konstr. wird durch genau entsprechende Beispiele anderer idg. Sprachen[3]) als hocharchaisch erwiesen.

Die urspr. possessive Natur des „Gen. auctoris" lässt sich noch besonders gut nachempfinden, wenn das passive Partic. substantivisch oder substantivartig gebraucht ist wie in *savo mokįtinių, per pasiuntinius sawo* 'seiner Schüler, durch seine Abgesandten' (z. B. Širv. PS. 18, 18; 19, 10), Mald. Krikscz. Wolt. 81, 29 *pászławinti Tewá mano*[4]), Jurksch. M. 112. 114 *jõs mylėtasis; jõ mýlimąję*. Auch in *mano iszrinktàsis brolėlis* Donal. 1, 74, *draũgas jũsu pažįstamas* 8, 891 tritt der possessive Sinn noch schön hervor.

Von derartigen Fällen hat sich der Genet. des Urhebers weiter ausgebreitet:

Bretk. Post. 18, 2 *Pannos Marios wiro nelitetos*, 11 *Kristu tikru Diewo paszadetu Messioschu essanti*, 19, 12 ff. *Turku esme apiũkiami,*

---

[1]) Doritsch a. O. CXXXIX.

[2]) Mikl. IV 13. 470, Vondr. II 327, Geb. mluvn. III 1, 106 ff., příručn. mluvn.[3] 100.

[3]) Delbr. al. Synt. 153, Grndrss. III 348, Brugm. zu L.-Br. 321 mit Anm. 1, IF. 5, 135 ff., Grndrss. II 2[2], 601, Erdmann-Mens ng Grndzg. 2, 211 ff., Green Dative of agency 46 ff. 114, Verf. Baltosl. 36 ff.; über das Lett. s. Mühlenbach IF. 13, 238*, Endzelin Gr. 416, über das Lit. noch Jabl.[2] 131 ff., liet. sint. 1, 29 ff.

[4]) Cf. ahd. (Otfr.) *thie giwīhte mīnes fater sīn, gisegenōe sīne.*

Daukša Post. 96, 24 (= Wolt. Chr. 37, 40/41) *kuris vesio pâmęstą* = poln. *ktory przymie od niego upuszczoną*[1]); An. Sil. 253 *túłas ligõs suspáustas*, R. 4, S. 51 *szuwà bũwīs łabaì żmogoùs ażgáutas* u. v. a.

Ist der Agens durch ein Personal-oder Interogativpron. repräsentiert, so werden, entsdrechend der urspr. poss. Bedeutung, die possess. Gen. *mãno* u. s. w., *kienõ* gebraucht:

Wilkischk. Volksl. 46, 7 ff. *màna nùpįts, màna nùskįts żàls vainikẽlis*, L.-Br. 275 *katrẽ màno bùs supraszýti*, R. 5, S. 4 *radoù põmastas kažiñ kieno dwì łabaì grażiàs kapurâłas* u. a.

Da das Lett. diese possess. Gen. meist nicht besitzt, sondern fast immer die Possessivpron. verwendet (§ 75), so werden die letzteren auch in derartigen Konstr. dort durchgängig gebraucht[2]):

Volksl. Leseb. 23 *ne tã (dziêsma) mana padarîta*, 87 *manu vęstu līgavińu* 'die vom mir heimgeführte Gattin'.

Daneben ist im Lett., als jüngere Ausdrucksweise, der adverbale Genetiv der Personalpron. möglich; daher auch *manis padziêdama dziêsma*. Diese Genetive treten notgedrungen im Lett. ein, wenn auf sie eine Apposition folgt[3]):

dziêsma mana (Adj.) *padziêdâta, neba mana* (Adj.) *darinâta: vęcu łàužu darinâta, manis* (Gen.) *jaûna padziêdâta*.

Nach Analogie der Passivpartic. kommen auch reflexive Kausativa im Sinne 'mit sich von einem etw. machen lassen' mit Gen. auctor. vor:

Bretkun 2. Chron. 32, 15[4]) *ũgi neprissigaudinkite Hiskios* (die gleiche Konstr. auch in der heutigen Fassung), Valanč. Pal. Juzė 13 *svečiai nušilę nesiprašydino kaimyno, pavalgė*.

Von alten Autoren findet sich Gen. bei pass. Partic. am häufigsten bei Bretkun; die übrigen bevorzugen da, wo der besitzanzeigende Sinn nicht noch einigermassen deutlich ist, *nuog* c. Gen.; vgl. z. B. Širv. PS. 32, 14 *teyp didżio daykto saw nuogi Diewo zadẽto* und zahlreiche andere Stellen. Unlitauisch ist diese Konstr. nicht, da sie auch in volkstümlichen modernen Texten sehr häufig neben dem blossen Genet. auftritt (s. auch Gauthiot Buiv. 61)[5]). Im Lett. ist *nùo* bei vorausgehendem pass. Partic. obligatorisch, bei nachfolgendem zieht man den blossen Genet. vor[6]). Trotzdem möchte ich das Ueberwiegen von *nuog* c. Gen. in älteren Texten auf den Einfluss des im Poln. bei pass. Partic. sehr häufigen *od* zurückführen; vgl.:

---

[1]) Die slavischen Sprachen haben es nicht zur Ausbildung eines eigenen „Gen. auctoris" kommen lassen.

[2]) Endzelin 384.

[3]) Vgl. Wackernagel Mél. Saussure 151 über ὐδερ ἐμεῖο χυνός Z 344 mit einer sonst nicht adnominalen Genetivgestalt des Personalpron. unter ähnlichen Umständen.

[4]) Bezzenberger Beitr. 243.

[5]) Vgl. etwa R. 3, S. 115 *paliktas nuò mókytoju*, Wž., S. 256 *kaipo nõ wiłka bũwa prisakýta* u. v. a.

[6]) Bielenstein II 295, Endzelin нат. предл. 1, 133[4], Gr. 510 ff.

Daukša, Post. 95, 3 ff. (=Wolt. Chr. 33, 20 ff.) *tůmas szwęntas nůg paties Diewo įstatitas ir nůg paties Wieszpaties Christaus patwirtintas* = poln. *stán S. od sámego Bogá ustáwiony y od sámego Páná Chrystusá potwirdzony* u. s. w.

§ 76 Anhang. Ersatz der aktivischen Ausdrucksweise durch neutrales, passives Partic., wobei das Subj. der aktivischen Konstr. in den Gen. auctoris, das Objekt in den Nominat., gelegentlich nach polnischer Weise in den Akk. tritt.

In vielen lit. Dialekten, besonders den östlichen, auch in der heutigen, grosslit. Schriftsprache wird ein aktiver Satz gern passivisch gewendet. Man bedient sich zu diesem Behufe des pass. Partic.: das Subj. des aktivischen Verbs tritt in den Gen. „auctoris", während das Objekt in der Regel in den Nominat. gesetzt wird. Beachtenswert ist, dass das Partic. meist ohne Rücksicht auf das geschlecht des grammatischen Subj. der Passivkonstr. in der neutralen Form erscheint[1]). Auch von intr. Verben, namentlich von der Kopula, kommt pass. Partic.[2]) mit Gen. des „psychologischen" Subj. vor; gehört zu letzterem ein Prädikatsnomen, so kongruiert dies, wenn es nicht in den präd. Instr. (§ 208 ff.) tritt, mit ihm, d. h. es steht ebenfalls im Gen.

Lit. Beispiele für die behandelte Erscheinung sind[3]):

a) gewöhnliche Verben:

Linkmenės Ged. Wolt. 206, 33 ff. *kaip kerszasias* (Gen. part.) *tu* (Gen. auct.) *prigiarta ir tan purwan pasiniarta*, An. Šil. 214 ff. *gīrių czà snáusta, túnkus isz wirszoùs stógas wirszúnem suáusta, ir ńatīl pulkais mēszkos ir̃ szarnai paréta, bēt tunkumôs tàrp raistū ir̃ ż'abriai turéta*, 320 ff. *śawū miszkai myléta, túłon gesmēń déta: músū tewēlū wīsos tōs giesmes mokéta*, R. 5, S. 4 *mōno kópaczū ńabâsama* (war nicht vorhanden): *pieñanū galwijùs prigīnus pagriduta* u. v. a.

b) Kopula mit Gen. auctoris und mit Prädikatsnomen, das mit letzterem kongruiert[4]):

R. 5, S. 18 *jō tabâsama gýwo*, 10 *tań paczań żilwītin ilīpusio búta razbóiniko*, R. 4, S. 65 *kokiū czà búta jū pranokéju* 'welcher Art hier ihre Vorgänger waren', mit zu erg. Subj. S. 59 *dasigodójou kàd poūksztes búta* 'ich vermutete, dass es ein Vogel war' u. s. w.

Mitunter kann bei der Passivverwandlung auch das Objekt des trans. Verbs in poln. Weise[5]) im Akk. belassen werden.

---

[1]) Vgl. zu dieser Inkogruenz § 11 a.

[2]) Vgl. Brugm. IF. 39, 34; 43 Beih., 39 über kelt. Parallelen.

[3]) Jaunis перев. грамм. 26, Jabl. liet. sint. 1, 29 ff. 84, Leskien IF. Anz. 13, 90 ff., Specht II 38. 69 ff. 128, Verf. Baltosl. 35 ff., Endzelin Gr. 761.

[4]) Eine genaue altind. Parallele, die sich von den lit. Beispielen nur dadurch unterscheidet, dass bei der passiven Kopula das psychol. Subj. und sein Prädikatsnomen im Instr. stehen, s. bei Verf. Arch. 40, 101.

[5]) Vgl. darüber Soerensen 268 ff., Łoś 299, über den analogen Gebrauch des Kiruss. Sm.-St. 378. 395, über die slav. und idg. Sprgchen im allgemeinen Mikl. IV 364 ff., Vondr. II 263 ff., Potebnja III 431 ff., Jagić Btr. 21 ff., Pedersen KZ. 40, 158 ff., Brugm. IF. 39, 29 ff. 50; 43 Beih., 36 ff.

Mit poln. *powiedziano nieprawdę; gdyby mię zapytano* u. s. w. vergleicht sich daher genau: .

Wolf. Post. (Gaigal. a. O. 238 ff.) *wisa nesanga kan tiktai bua kalbama; kaipagi donai anai tikrų kunų, kieliki wine aname tikrų kraughį ira walgama ir gerama*, Jonišk. Wolt. 333, 38 *iškufánta pirti* 'man hatte die Badestube eingeheizt'.

In den Varianten, die die oben aus *Anykščių šilelis* zitierten Stellen bei Geitl. Stud. 46. 48. 61 zeigen, finden sich neben den pass. Partic. Gen. auct. des psychologischen Subj. sowie Objektsakk.; daher:

320 ff. *śanū miszkùs myléta; músū tewēlū wisàs tàs giesmes mokéta.*

Drittes Kapitel.

Genetivus definitivus.

§ 77. Mit dem poss. Gen. in engem Zusammenhange befindet sich der im Balt. wie in anderen idg. Sprachen[1]) reichlich belegte Gen. defin., der zu dem Subst., von dem er abhängt, im Verhältnisse von Spezies zu Genus steht:

Will. EE. 81, 9 *Szidawos szeme*, Kėdain. Gebetb. Wolt. 62, 24 *didey kunigistey Lietuwos*, An. Šil. 274 *pa Letuwõs žẽmy*, Volksl. BF. 22, 10 *į Tilžes mẽstelį*; Donal. 9, 15 *Kalėdų didelė szwėntė*, R. 5, Ged., S. 434, 125 *ménasi liépos* 'im Monat Juli' u. v. a.

§ 78. Hier seien auch Familienbezeichnungen erwähnt wie:

Jurksch. M. 110 *Gifniaus Fricas* 'Mühlensteinmetzens (Eigenname) Fritz', 119 *an' Gaigala Jùrge* 'auf Gaigals Georg'.

Auch im Lett. kommen derartige Gen. vor; sie können entweder im Sg. oder im Plur. stehen; daher *Kalniņa* oder *Kalniņu Kārlis*. Hierzu vergleiche man aus dem Altruss.[2]) передн княземъ Иваномъ Григоревичемъ Долгорукого neben княжны старины Александры Гагариныхъ, nruss. Čechov разсказы 101 Ивана Петровича Лошадиных.

§ 79. Endlich erwähne ich noch Wendungen wie:

Sch.-K. 55, 12 *tù šèlmi vàgis* (Gen.) 'du Schelm von einem Dieb', 74, 22 *tù bèstijes paseniėlis*, Žt., S. 401 ff. *àniuoła sárgs* 'Wächter, der zugleich Engel ist', Jabl. a. O. *jo tėvo nabašninkas* 'sein seliger Vater' (vgl. Žemaitė 1, 142), *uodo nabagas (vargšas)* 'die arme, unglückliche Mücke'.

---

[1]) Delbr. III 346 ff., Brugm. a. O. 602 ff., Mikl. IV 470, Vondr. II 327, über das Lett. Endzelin Gr. 416, über das Lit. auch Jabl.[2] 57.

[2]) Delbr. III 346, Busl. II[5] 252.

[3]) Aehnliche lett. Beispiele bei Mühlenbach IF. 13, 231 und bei Endzelin a. O.

Viertes Kapitel.

Genetiv des Stoffes.

§ 80. Allgemeines und Gen. des Stoffes bei Verben.

Der im Lit. und Lett.[1]) wie in anderen idg. Sprachen nicht seltene Gen. des Stoffes ist, wenn er näher zu einem Subst. gehört, Fortsetzung des gleichen idg. Kasus. Hängt er aber von einem Verbum fin., Infin. oder Partic. ab, so kann es sich daneben auch um urspr. Ablativ handeln[2]); vgl. RV. 1, 163, 2 *sū́rād áśvam vasavo nír atakṣata* 'aus der Sonne, ihr Vasu, schufet ihr ein Ross' neben Maitr. Saṁh. *yá evá kā́śca vṛkṣā́ḥ phalagrā́hiṇ, tásya kāryā́* 'welcher Baum fruchttragend ist, von dem ist sie zu machen'.

Im Lit. ist vielleicht ablat. zu fassen der Gen. in Beispielen wie: Schl. Leseb. 120 *taí jis jám dávė plėno pádkavas padarýt*, Wilkischk. Volksl. 16, 2 *žirgužėlį áuksa patkavótą*, 50, 3 *ó ką tu darýsi isz màna szakėliu; ó ką tù darýsi lygaús lėmenėlie?*, wo die Konkurrenz mit *iš* ablat. Auffassung als möglich erscheinen lässt.

§ 81. Gen. materiae in Abhängigkeit von Substantiven.

In Abhängigkeit von Subst. konkurriert im Balt. Gen. materiae mit Stoffadj. Das gleiche gilt, abgesehen von anderen idg. Sprachen, für die slavischen Idiome[3]). In diesen ist jedoch der Genet. fast nur dann anzutreffen, wenn zu dem in diesem Kasus stehenden Subst. ein attrib. Adj. gehört. Ausnahmen von dieser Regel gehören zu den Seltenheiten. Im Balt. ist dagegen auch einfacher Gen. sehr häufig und beliebter als der Gebrauch der entsprechenden Stoffadj. Dies fügt sich gut in die Beobachtungen über den Unterschied zwischen Baltisch und Slavisch bei dem Ausdrucke des possess. Verhältnisses (§ 75).

Lit. Beispiele für den von Subst. abhängigen Gen. materiae sind: Will. EE. 61, 10/11 (= Joh. 2, 6) *scheschi kodżei akmens*[4]), 76, 33; 77, 10 (= Joh. 6, 9) *penketą duonas mieszių*[5]), Donal. 8, 81 *kelis kwėczú plyckùs*, Daukant. Wolt. 191, 23 *ne gelżeis, bet medę noragas*, Wilkischk. Volksl. 2, 6 *várie trimitėlei, misinges bugnėlei*, 3, 9 *áuksa žėdą*, R. 5, S. 22 *plieno dalges*, Donal. 10, 329 *ànt szilkú perýnu* u. v. a.; ich erinnere auch an Leskiens Auseinandersetzungen[6]) über *tỹmų* (*tỹmo*) *balnėlis*[7]).

---

[1]) Jabl.[2] 56, Endzelin 417.

[2]) Delbr. al. Synt. 108 ff. 154 ff., Grndrss. III 208 ff. 340 ff., Brugm. II[2] 2, 497 ff. 584 ff. 603 ff.

[3]) Miki. IV 462 ff., Vondr. II 328. 329 ff., Daničić 59 ff., Maretić 529, Geb.[3] 335.

[4]) Wenn die heutige Fassung das Stoffadj. bevorzugt und *szeszi akmenini vandèns- kòdżei* bietet, so liegt das z. T. an der Vermeidung der Nachbarschaft zweier Genetive.

[5]) Heute *penkis miežáinės dùnos képalus*, wobei wieder die Aufeinanderfolge zweier Genet. vermieden worden ist.

[6]) IF. 28, 136 ff.

[7]) Daneben verschiedentlich als Variante *tyminis balnelis*.

Anm. Der Gegensatz zwischen *dīdela mūrīnia* (steinern) *m'alnycza* Wž., S. 279 und *tilta putinū* 'Brücke von Wasserholunder' ibd. S. 278 ist z. T. aus euphonischen Gründen zu erklären. Von dem zweiten Stoffsubst. hat man deshalb den Genet. gebraucht, um die bei dem Adj. störende Aufeinanderfolge zweier *in* enthaltender Silben zu meiden[1]).

Fünftes Kapitel.

Der Genetivus in Abhängigkeit von Verbalsubstantiven.

§ 82. Die Genetive bei Nomina agentis, actionis und diesen begrifflich nahestehenden Subst. lassen sich im Balt. wie in anderen idg. Sprachen[2]) in Gen. subi. und Gen. obi. zerlegen. Die Gen. subi. berühren sich oft eng mit dem poss. Gebrauche, so dass eine reinliche Scheidung bisweilen unmöglich ist; auch bei den Gen. obi. kann sich das gleiche Schwanken in der Auffassung ergeben; vgl. etwa Ausdrücke wie *Diēvo tarnas* oder *Jesus Christus ažustoieias musu* 'unser Helfer J. Chr.' Der obi. Genet. steht nicht nur, wenn die den Verbalnomina entsprechenden Verben Akk. regieren, sondern auch dann, wenn sie mit anderen Kasus wie Dat. oder mit Präpos. verbunden werden[3]).

§ 83. Beispiele für Gen. subi. sind:

Diēvo mėilė 'Gottes Liebe', *nepriėtelių bāimė* 'Furcht der Feinde', Malch. Pietk. 575 *už padeimo Diewo = zá pomocą Bożą* (§ 75), cf. lett. *aĩeva žẽlastība* 'Gottes Gnade' u. s. w.

§ 84. Der Gen. obi. und konkurrierende Konstruktionen.

a) Beispiele für Gen. obi.:

Širv. PS. 66, 22 *su wisays iu pagrumzdimays ir koroimays* 'mit allen Bedrohungen und Bestrafungen der Menschen (durch Gott)', 39, 8; 156, 2 *swietosokiey* und *swieto sekietoiuy* 'der Welt folgend', F. chr. 38, 23 ff. *tikroie ir celoie paklusnistoie jo schwentoses euangelias; Diēvo bāimė* 'Furcht vor Gott, Gottesfurcht', Will. EE. 59, 11 *Diewo sluszba* 'Gottesdienst', R. 5 Ged., S. 444, 22 *skórbo takamnūmas*, R. 1 ž., S. 191 *pàr nemoké-ima jõ tõ āmata* 'weil er dies Gewerbe nicht verstand', R. 4 Ged., S. 428, 7 *žmōniū griesznûjū, nulūdusiûjū iszmelsk malõni*, 'erbitte Grade gegen (für) die sündigen, betrübten Menschen!'; vgl. noch[4]) *tas Kauno važiavimas* 'diese Reise nach Kaunas'.

Erwähnt sei noch der Gen. bei Subst. der Bedeutung 'Erzählung, Lied' u. s. w., der ausdrückt, wovon diese handeln:

---

[1]) Vgl. einen ähnlichen griechischen Fall bei W. Schulze KZ. 43, 188 ff.

[2]) Delbr. III 334. 349 ff., Brugm. a. O. 604 ff., Mikl. IV 470 ff., Vondr. II 327 ff.; über das Lett. Endzelin 417 ff.

[3]) Vgl. auch § 50 b über Gen. von Zeitausdrücken bei Verbalsubstantiva, die vielleicht z. T. Acc. temporis ersetzen.

[4]) Jabl.[2] 56 ff.

Donal. 7, 61; 9, 210 *dainůja pászukų dainą*, 11, 259 ff. *dywùs* (wunderbare Geschichten) *warlių bei pėlių irgi pelėdų sù naujėnoms žiůrkių bei nuplikusių zwirblių; dvylikos brolių pasaka visiems, matyti, patiko.*

b) Die Behandlung der von Verbalsubst. abhängigen Gen. obj. der Personalpronomina.

Da die Verbalsubst. auf der Grenze zwischen Nomen und Verbum stehen, so können sie auch oft an Eigenschaften des Verbums teilnehmen. So kommt es, dass sie im Lit. auch mit adverbalen Genet. der Personalpron. verbunden werden können, genau wie im Slav. von ihnen ausser poss. Pron. auch die Genet. der Personalpron. abhängen können[1]):

Daukša Post. 95, 14 (= Wolf. Chr. 33, 44) *iżg nudawimo paties sawęs antrám' arba ântrai = z oddánia samego siebie drugiemu álbo drugiey*, Malch. Pietk. 574 *iszgánitingame dażnáme pážinime táwęs ir sunaus táwo ir musu páčiu = w vstánicznym zbawiennym vznaniu ćiebie y Synà twego y nas samych*, Širv. PS. 38, 6 *żabałays budami pažinty sawis pačiu* u. v. a., aus modernen Texten Svėdas. Wolf. 353, 42 *suturėjimui mõnys miški* 'um mich im Walde festzuhalten,' Žemaitė 2, 126 *bobai už tavęs atvedimą rublį užmokėjau.*

c) Vollständig verbale Behandlung der Verbalsubstantiva.

Endlich begegnen aber im Baltischen wie in anderen idg. Sprachen[2]) auch Beispiele, in denen die Verbalsubst. sich der Konstr. der ihnen zu Grunde liegenden Verba gänzlich angeschlossen haben:

a) Akk.[3]):

Wolf. Post. (Gaigal. 238) *dawanataiap amsziną sziwatą* (cf. lett. *tūs cymdus aďeituoju* 'Strickerin der Handschuhe'), Bretk. Koloss. 4, 3 (Bezz. 239) *ant iszkalbeghima pasleptini Cristaus;* Daukant. Wolf. 192, 21 ff. *diel užmuszimo żalti sauo mumů sargą*, Aszen 28, 45, 27 *táva šẽpę budavójums* (nach ibd. 26 *jis nórjs tókį šẽpę budavót*), cf. R. 1 ž., S. 190 *ùž iszmókyma kalwỹstes sùnu* 'für die Unterweisung des Sohnes im Schmiedehandwerk' (nach *kàd iszmókytu jĩ kalwỹstes* ibd.).

---

[1]) Vgl. poln. *jego poczucie siebie* 'sein Selbstgefühl' Sienk. ogn. i miecz. 2, 129, russ. это битье себя по груди Dostoj. Karam. 2, 43, čech. *sebevražda* 'Selbstmord.' Ich erinnere auch daran, dass im Lit. hinter dem zur Einheit zusammengewachsenen *pokim* (=*po akim(is)*, da sein Sinn sich Präpos. wie *prtẽ(g), pirmñ* näherte, in alten Texten meist die Genet. *manęs* u. s. w. angewandt werden (Baltosl. 4 ff.), ebenso *netoli tavęs* u. s. w. (Jabl.[2] 176); cf. russ. кругом себя, мѣсто себя, ačech. *myesto mne, sebe* u. s. w. (Verf. a. O. 81 sowie Mikl. IV 7, Łoś 309).

[2]) Delbr. III 294 ff. 386 ff., ai. Synt. 181 ff., Gädicke Akk. im Veda 184 ff., Brugm. II[2] 2, 561. 605 ff. 637 ff., Mikl. IV 376 ff. 605 ff., Vondr. II 313 ff. 365; vgl. abg. *po prijętiji mi otŭ Boga velikyĭ darŭ; slugovanije tělu* u. s. w. Ueber das Lett. s. Mühlenbach IF. 13, 228, Endzelin Gr. 426 ff. 436.

[3]) Vgl. auch § 154 über den Akk. bei Verbaladj. auf *-inas*, Adv. auf *-inai*.

β) Dat.:

Mosv. 354 *gatawu mums padetaiu* (cf. lett. Leseb. 29 *man gùltiņas taīsītāja* 'die mir das Bett Bereitende')[1]; Led. Kat. 99, 20 *ażuturêimas* (Vorenthalten) *aṅgos darbinikamus*, aus moderner Zeit R. 4, S. 43 *nuõ tarnõwimo Diẽwui*, R. 3, S. 79 *dãl nuñaszīma bedniẽm̃ żmoñãtam pãmaczas* u. a.

γ) Instr.:

Wp., S. 243 *dīdelys użpłūdīmas wańdenĭ* (= *-iu*; s. Specht II 391), LP. III 113 *nuo rankų sutepimo brolžudybe*[2]).

VI. Teil.

Genetivus bei bestimmten Adjektiven.

Erstes Kapitel.

Der Genet. lässt sich mit einiger Sicherheit nach Analogie der gleichen Konstr. bei begriffsverwandten Verben beurteilen.

§ 85. Partitiver Genetiv liegt wie bei begriffsverwandten Verben vor bei 'voll von', 'reich an', 'teilnehmend, beteiligt an' (cf. § 41 b. c. d.):

Mosv. 30, 10 *szadis tawa est pilns teisibiu*, R. 5 Ged., S. 435, 170 *gẽrýbjũ pilnì darżai, sodẽlei*, Schl. Gr. 273 *bagóts pinigũ; dalývas dangaũs karalỹstės*[3]), Žemaitė 1, 221 *taip gilu sniego*.

Ob der Gen. bei 'leer von' partit. oder ablat. ist, ist ebensowenig zu entscheiden wie betreffs dessen bei Verben des Ermangelns, Entbehrens (§ 41 d γ):

Wp., S. 247 *netekaũ paczõs, tuszczè jũ ir pinigų*, Žemaitė 1, 177 *tuščia jo turtų*, 116 *tuščia ir tų kviečių*, 58 *trumpa jam vietos*.

§ 86. Dem Gen. bei Verben des Begehrens entspricht:

Will. EE. 113, 23 *godingi noprosnas schlowęs*, heutiges *garbėś godùs* (Schl. Gr. 273)[4]).

§ 87. An den Gen. bei 'sich einer Sache schuldig machen' (§ 61 c) ist anzuschliessen der gleiche Kasus beim Adj. *kaltas*[5]):

Will. E. 16, 26 *wissokiũ ghrieku kaltas esmi*, EE. 103, 15 (= Matth. 5, 22) *tas jra kaltas peklas ugnies*[6]), Jurksch. M. 125 *tõ kalts nẽsqs*.

---

[1]) Eine griech. Parallele ist Aesch. Pron. 612 πυρὸς βροτοῖς δοτῆρα.

[2]) Slav. Parallelen bei Vondr. II 342, Geb.[3] 351, solche aus anderen idg. Sprachen bei Brugm. II[2] 2, 546.

[3]) Cf. poln. *padołowie opłwici żyta; uczęstny grzechu* (Łoś 309 ff.).

[4]) Vgl. aus dem Slav. apoln. *od życzliwego sławy i długiej pamięci* (Łoś a. O.), čech. *zisku chtivý*.

[5]) Cf. apoln. *winien kary* u. s. w. (Łoś 310).

[6]) Auch in der heutigen Fassung so konstruiert.

Ich erwähne hier auch den Gen. bei *skolingas* 'etw. schuldend':

LP. 1, 245 *keletos siklių sidabro buvusi skolinga.*

§ 88. Mit dem § 61 e erläuterten Gen. bei 'kosten, wert sein, verdienen' ist genau vergleichbar der bei 'würdig, wert'[1]):

Mosv. 15, 17 *dweiapas cziestis dastainy tur buti*, 14, 19 ff. *ghadnas esti darbinikas algas saua*, Wolf. Post. 142 *weras hadnamis petzetimis*, R. 4, S. 35 *àsz waĩtus smaĩties* u. v. a.

§ 89. In manchen Fällen ist nicht sicher, ob der Genet. bei Adj. und Partic. mit dem bei begriffsverwandten Verben auf eine Linie zu stellen ist, oder ob es sich bereits um einen freieren Gebrauch handelt:

Daukša Post. 254, 8 *nórint iż tiesós yrá* (Gott) *geranoriu ir mîlinczióiu mûsu* (vgl. § 54?)[2]), Rund-G. 40, 60, 15 *ant Kristaus tikinczuju iszlieta tape* (zu beurteilen nach § 58 b oder = 'die Gläubigen Christi', d. h. possess.?).

Zweites Kapitel.

Sicher vorliegender, freierer Gebrauch des Genetivs bei Adjektiva.

§ 90. In verschiedenen Fällen ist mit freierem Gebrauch des Gen. zu rechnen, der sich nicht an die gleiche Konstr. irgendwelcher begriffsverwandter Verben angeschlossen hat.

§ 91. Zunächst kommen hier Gen. des Sachbetreffs in Betracht. In einigen Beispielen beobachten wir sog. ‚Figura etymologica':

Daukša Post. 324, 24 *bûkimeg mêilingi teip didżiu gerîbiu W. ir Diéwo músų*, 321, 34 *negu dide yra gêda ne bût' mêiligu teip didês meiles* (Gottes)?, Wolf. Post. 141 *malaningi turrim buti tas didesias a neischkalbamas ia malanes a gteribes*, Mosv. 319 *ateik (dwasse schwenta) dosni dowanu[s]* 'Gaben reichlich austeilend, spendend', 384 *jeng pakaiaus dori busim* 'damit wir rechtschaffen in Frieden leben[3]).

§ 92. Possessiv ist der Gen. in einem Satze wie:

ref. Post. Wolf. 468, 25 *ghis* (Gott) *wierną sáwo* (seinen Getreuen) *nopłaydżia*[4]).

---

[1]) Ueber andere idg. Sprachen Delbr. III 355 ff., Brugm. II² 2, 608, über das Slav. Miki. IV 508 ff., Vondr. II 337; vgl. russ. достойный удивленія, poln. *godnemu wiary, wart użalenia.*

[2]) Vgl. abg. *ljubvĭ poslušanija*, čech. *milovný pořádku* (Geb.³ 334).

[3]) Auch in Bretkuns geistl. Liedern (s. Bezz. 98 mit Anm. 2). Bezzenberger versteht die Konstr. falsch und hält *dori* für Loc. einer masc. Nebenform von *dora* 'Eintracht, Einigkeit, Verträglichkeit'. Gewiss kommt bei Bretkun neben *dora* ein -ō- St. vor; doch ist dieser, da er 'Vertrag, Verlöbnis' bedeutet, durchaus Pl. t. (vgl. dasselbe bei *derýbos* 'Verlobung, Verlobungsschmaus'; auch im Lett. ist *derîbas* = 'Verlobung' Plur., s. Endzelin Wb. s. v., Gr. 408).

[4]) Vgl. den Gen. bei ai. *priyá-*, *mitrá-*, lat. *amicus* u. s. w. (Delbr. ai. Synt. 162).

Hier sind auch die Genet. bei 'angeboren, eigentümlich, gemeinsam' zu nennen, die das Lit. gleichfalls mit anderen idg. Sprachen teilt[1]):

Daukša Post. 276, 19 *wel' wissų̀ Heretikų prigimta yrá gáudit;* 22 *áwis ne êst' ių̀ tikros, bet Christaus,* Mosv. 499 *antiphona koszna schwente tur sawa tikra;* Wž., S. 282 *katràs (gójus) ỳra spuĩnas*[2]) *wisõs kaĩmos.*

§ 93. Schwierig ist auch der Gen. bei den Adv. *artì, tolì* zu erklären, der seit den ältesten Denkmälern üblich ist[3]); vgl. etwa:

Mosv. 176 *artie scho swieta gala,* Sch.-K. 39, 15/16 *àrtyn ąžąoła eidama;* Erzähl. Wolt. 224, 6 *viẽname kaime ir netolì vienas kito gyveno* u. s. w.

Da *artì, tolì* völlig präpositional geworden sind, so regieren sie auch die adverbalen Genet. *manęs* u. s. w. (vgl. § 84 b)[4]), daher *aš gyvenu netolì tavęs.*

Auch slavische Sprachen kennen bei diesen Begriffen Genet.[5]); cf. russ. близ рѣки, poln. *blizu końca,* klruss. не далеко Дубна.

Es kann sich um alten Genet. des Attributs handeln; freilich kann der Genet., wenigstens bei den Adverbien der Bedeutung 'fern', auch als Erbe des idg. Ablat. angesehen werden. Die 'nahe' heissenden Ausdrücke könnten diesen Kasus analogisch von ihrem Gegenteil bezogen haben. Wahrscheinlicher kommt mir jedoch die erste Auffassung vor. Wenn wir einmal bei LP. 1, 57 lesen *juo didžiau artinos namų* (s. o. § 55), so handelt es sich sicherlich um eine gelegentliche Nachahmung der bei dem Adv. üblichen Konstr., wobei ev. mitgewirkt haben kann, dass die begriffsverwandten Verben des Ergreifens, Fassens, Berührens u. s. w. im Lit., idg. Brauche entsprechend, genet. Rektion fähig sind. Die Unursprünglichkeit von *aftintis* mit Gen. folgt auch daraus, dass das Verbum sonst nur mit die Richtung bezeichnenden Präpos. oder Postpos. *(priẽ, -pi)* verbunden wird; vgl. russ. приблизиться к чему -н.

IV. ABSCHNITT.

Der Gebrauch des Dativs.

§ 94. Vorbemerkung.

Der Dativ ist der Kasus, in den der Nominalbegriff tritt, mit Rücksicht auf den die Handlung ausgeführt wird, in dessen Interesse,

---

[1]) Cf. poln. *własny* c. Gen., dessen Uebersetzungsentlehnung lit. *tikras* in der Bedeutung 'eigen, eigentümlich' ist, da auch das poln. Wort die Sinnesnuancen 'wahr, echt, rein, eigen, eigentümlich' vereinigt, lat. *communis,* osk. *mutnikam* c. Gen.

[2]) Das zu Grunde liegende poln. *spólny* wird nur mit Dativ verbunden, der bei 'gemeinsam', 'angeboren' u. s. w., abgesehen von anderen idg. Sprachen, auch lit. möglich ist; vgl. § 123.

[3]) Jabl.[2] 176.

[4]) Jabl.[2] 176.

[5]) Miki. IV 513. 517.

zu dessen Vorteil oder Nachteil etwas geschieht. Er drückt daher im Gegensatz zum Akk. das „entferntere" Objekt aus. Ich betrachte im ersten Teile den Dativ im Anschlusse an bestimmte Verba, Verbalsubst. und Adjektiva, im zweiten Teile den Dativ zur Ergänzung der Satzaussage, in dem den Anhang bildenden, dritten Teile den Dativ in der absoluten Participialkonstruktion.

I. Teil.

Der Dativ im Anschlusse an bestimmte Verba, Verbalsubst., Adjektiva.

Erstes Kapitel.

Der Dativ im Anschlusse an bestimmte Verba[1]).

§ 95. Dativ bei geben, schenken, leihen, zahlen, schulden, jmd. etw. kosten und verwandten Begriffen:

Will. E. 33, 17 *dûk wieta Dwassei schwentai*, Donal. 9, 487 *taw nèdawė wálę* 'gab dir keine Erlaubnis', Širv. PS. 66, 7 *dowanomis, kurias žmoguy dowanoto*, Wž., S. 256 *wiłks dowanóje jāñ* 'schenkt dem Hunde das Leben', Jurksch. M. 81 *wisām Galbrāsczių kiēmui per dwì nedēles pritekaū dalýt;* Will. EE. 112, 9 *uschmokiesiu taw, kada atgrischiu;* Aesopübers. Wolt. 177, 6 *man pinigus be užstato pažyczijo*[2]); R. 3, S. 48 *kàd jāñ tàs k'ālas kwórtas karsztawója szimtùs rūblu*, Sch.-K. 32, 15 *giėismę, kurì mun teip brąngiei kaštàva*[3]).

Wie griech. διδόναι, slav. *dati* in der Verbindung mit Dat. und Infin. oftmals 'zulassen, erlauben, gestatten' bedeuten[4]), so gilt das gleiche auch von lit. *dúoti*, lett. *duôt*[5]):

Will. E. 6, 27 *dûk ghiemus taip buty*, R. 4 Ged., S. 428, 4 *ńaduôk tarnōñ prapúlt* u. s. w.

Mit poln. *daj mi się przekonać!* 'lass dich von mir überzeugen!' u. s. w. ist vergleichbar lit. *dúotis* c. Dat. und Infin. im Sinne 'jmd. gestatten, an einem selbst eine Handlung zu vollführen', 'mit sich etw. von einem anderen tun lassen':

Širv. PS. 84, 6 *ne duostis tomus sunkibemus pergalet*, Bretk. Post. Wolt. 21, 36 *dawes regeti daug szmonems* u. s. w.

Auch eig. Verba des Zulassens, Erlaubens kommen mit Dat. und fakultativ gesetztem Infin. vor:

---

[1]) Ueber die anderen idg. Sprachen Delbr. III 281 ff., Brugm. II 2², 549 ff., über das Slav. Mikl. IV 583 ff., Vondr. II 358 ff., über das Lett. Endzelin 423 ff., über das Lit. selbst besonders auch Bezzenberger 242, Schl. 265 ff., Jabl.² 62.

[2]) Cf. poln. *pożyczyć komu pieniędzy.*

[3]) Cf. poln. *rok mu kosztuje tyle a tyle* u. s. w.

[4]) Mikl. IV 849, Vondr. II 413, Geb.³ 387 ff.

[5]) Endzelin 770.

a) Daukša Post. 95, 18 (= Wolt. Chr. 35, 7/8) *kito kúnigo, kuriam jissai pêrtaidżia* = poln. *inszego kápłaná, ktoremu on dozwoli;* 95, 28 (= Wolt. Chrest. 35, 28) *nórint to nekuriemus Diewas pêrtaido* = *ácz tego niektorym Bog dopuszczał.*

b) Daukša Post. 96, 16 (= Wolt. Chr. 37, 26) *kurie wîramus pêrtaidżia west kitą móterį* = *ktorzy mężom dopuszczaią poiąć inszą żonę,* Chylinski iud. 1, 34 *nedałayde jemus nueyt tomoń,* R. 3, S. 88 *nadałeis waikâm prażút,* Krėvės raštai 5, 195 *aš ir kriviu kriviui neleisiu pilies padegti.*

Vgl. von anderen synonymen Verben:

Sch.-K. 77, 15 ff. *pazvâlyk mun įdieti!*[1]), Will. E. 25, 20 *turim kosznâm miestui ir szemei paweliti tame sprowawotiesi* u. s. w.

Ausserdem kann *léisti* lassen auch mit Akk. c. Infin. verbunden werden:

Mosv. 35, 2 *prileiskiet susimilti mane sawęsp,* F. chr. 33, 13 *leisket bernelus manęspi eiti,* L.-Br. M. 234 *léido vẽną dùkterį sàvo dabót sù vẽna akė* u. v. a.

Nach Analogie der doppelten Konstr. von *léisti* kommt auch bei *dúoti, pazvâlyti* neben Dat. c. Infin. Akk. c. Infin. vor[2]):

F. chr. 37, 20 ff. *wissagalisis Diewas tą kudikelį chrikstop pona musu Jhesaus Christaus malonei dawes est ateiti,* BF. 37 *ànė dėvė òbagą, princės' ir princ' į vẽną lãvę gòlt;* R. 1 ž., S. 178 *kàd karãlus juòs pazwâlytu i swieta ważiúoť* u. a.

§ 96. Dat. bei (fort)nehmen, erlassen und verwandten Begriffen.

Wie bei 'geben', so findet sich auch bei seinem Gegenteil '(fort)nehmen, rauben' und bei verwandten Begriffen wie 'erlassen' Dat. in Uebereinstimmung mit anderen idg. Sprachen:

Širv. PS. 17, 22/23 *pats Diewas, kuriam daug nu neprielelus io atima,* Jurksch. M. 119 *tą* (den Kranz) *żáiczIui nuplėsztie,* Wž., S. 255 *nuwilkť jãm márszkinius,* R. 5, S. 13 *jõm gólwu nukiřšť* u. v. a.[3]); Mosv. 23, 3 *atleid mums musu kaltibes* u. s. w.

Mit blossem Dativ ohne Sachakk. kommt *atléisti* im Sinne 'freilassen', *praléisti* in der Bedeutung 'verschonen'[4]) vor:

Wisbor. 8, 16, 14. 15 *kàt jis jám atlástu* u. s. w., Širv. PS. 76, 5 (= Röm. 8, 32) *kuris tikrám sunuy sawo ne prałayde* 'qui etiam proprio filio suo non pepercit'.

---

[1]) Cf. die gleiche Konstr. der zu Grunde liegenden russ. до-, позволить, poln. *do-, pozwolić.*

[2]) Cf. griech. neben Xen. Cyr. 6, 4, 9 ὦ Ζεῦ μέγιστε, δός μοι φανῆναι ἀξίῳ Παν-θείας ἀνδρί auch Γ 322 τὸν δὸς ἀποφθίμενον δῦναι δόμον Ἄιδος εἴσω (s. noch Kühner-Gerth II 2, 26 ff. sowie jetzt E. Hermann Lit. Stud. 71 ff., der zu ähnlichen Resultaten gelangt ist).

[3]) Lett. Parallelen bei Endzelin 423 ff., slav. bei Mikl. IV 586, Vondr. II 358.

[4]) Cf. poln. *przepuścić komu* 'jmd. verschonen'.

§ 97. Dativ bei *a*) sagen, antworten, zeigen, jmd. lehren, raten, *b*) versprechen, zustimmen, schwören, *c*) befehlen, ermahnen, zurufen, erinnern, *d*) sich bei jmd. beklagen, ihm etw. vorlügen:

a) Sehr häufig seit alter Zeit sind Dat. bei *sakýti, kalbėti, bylóti* u. s. w. neben Gen. + Postpos. *-pi, į* c. Acc. u. s. w.:

Will. EE. 144, 8 *kaip ghis biloies est tiewump musu, Abrahamui ir seklai iô ant amszia*, Širv. PS. 60, 4 *balsuy atsilìepia Echo* u. v. a.

Wie man sagen kann: *iem inroditu ir pamokintu ghi* F. chr. 38, 19 ff., *kad tarnuy parodżia gieru noru* Širv. PS. 19, 24 u. v. a., so kommt auch bei *mokìnti* 'lehren' neben anderen Konstr. Dat. der Person und Akk. etc. der Sache vor (§ 57 b *β*).

Für 'jmd. raten' sei genannt Will. EE. 95, 15 *kurs rodija jem?* (cf. poln. *radzić komu*), R. 1 ž., S. 201 *pradėja jãñ prikalbinėti, idant.*

b) Daukša Post. 95, 19 (= Wolf. Chr. 35, 9) *kad saw teip sùżadas* = poln. *gdy ták sobie przyrzekáią*, Denkm. von 1651, Wolf. 268, 10 *prysiękiu Ponu Diewu Wisagalinciam* = *przysięgam Panu Bogu.*

c) Will. E. 34, 23 *priesakau taw*[1]), *neczistoghi dwasse, idant tscheitumbei*, sehr oft Dat. der Person, Akk. der Sache oder Infin. bei *liẽpti*[2]), Širv. PS. 63, 32 *kur nuterioiusiam dungalu milistos Diewo pats sunus Diewo ragina iz nauio apwilktis iuo*, Daukša Kat. 3, 24 *gimditoiêmus ìgraudenam, idant*, Žt., S. 336 *pradiẽje szaũkti pakalnie stówintims, idònt ànon òžtòriẽtò*, lett. Leseb. 45 *uzsàuc zvejniẽkam* 'ruft dem Fischer zu'.

Ueber 'jmd. an etw. erinnern', das lit. in Uebereinstimmung mit dem Slav. mit Dat. der Person und Akk. oder Gen. der Sache konstruiert wird, s. § 57 b II 3.

d) Donal. 8, 677 *tókius iszgąszczus baisiùs tánkey prowninkams auksztẽms Karaliáuczuje skùndė*, R. 5, S. 25 *suskúzdawo pônui*, R. 4, S. 51 *szuwà gẽniui dejúojus kàd ófkanas*, Jurksch. M. 62 *gũdės' sàwa bẽdą wisiẽms żmonẽms* u. s. w.[3]); Sch.-K. 55, 20 *dar tu mun m'alũsi*, R. 3, S. 95 *prâd'adì kĩtis kitãñ ṁatúot* u. a.[4]).

§ 98. Dativ bei *a*) entsagen, widersprechen, *b*) verbieten, drohen, *c*) sich widersetzen, gegen jmd. wehren[5]):

a) F. chr. 38, 31 *atsiszadėdams welnui ir swetui*, Širv. PS. 69, 3 *żinkło, kuriam priesztaraus.*

b) Širv. PS. 9, 4 *todryn ażudraude Diewas iiemus imt dowanas*, Daukša Post. 94, 25 (= Wolf. Chr. 31, 43 ff.) *wedimą ir tekėiimą żmonêmus draustų* = poln. *małżeństwá ludźiom zákázował*, R. 3, S. 98 *katram* (*sc. pakajuje*) *ãsze tau użgýniŏ* (*eĩti*); Širv. PS. 60, 28 *żodżieys*

[1]) Cf. russ. приказать кому что, poln. *przy-, rozkazać komu co.*

[2]) Vgl. dieselbe Konstr. bei russ. велѣть, klr. веліти.

[3]) Cf. poln. *uskarżać się komu*, russ. жаловаться кому.

[4]) Vgl. aruss. лжють вама бози (von Güldenstubbe Arch. 38, 177).

[5]) Slav. Entsprechungen bei Mikl. IV 584 ff., Vondr. II 359.

grausmingays grumzde piktadeiomus, Stanewič Wolt. 170, 37 *Ezawas ysz rustibes smierczių kierszija Jokubuy* 'drohte Jakob mit dem Tode'[1]).

c) Donal. 10, 512 *táw pasiprëszys*, Širv. PS. 11, 13/14 *ne pergateta galibe, kurley niekas notsigins*[2]).

§ 99. Akkusativ als Konkurrenzkonstruktion bei einigen der § 97. 98 besprochenen sowie bei begriffsverwandten Verben.

a) Bei *rãginti, graudénti* 'ermahnen, antreiben' ist Akk. der Person weit häufiger als Dat. derselben:

Širv. PS. 26, 22 *meyle Christaus ragina mus*, Wž., S. 266 *pãsiuñte wiena stawõrczu parãgit jañ, kàd*, Donal. 8, 8 *senýstę graudéna káilinius imtis.*

b) In verschiedenen Dialekten wird auch *liẽpti* wie griech. κελεύειν, lat. *iubere* mit Acc. c. Infin. konstruiert[3]):

Bretk. Post. 1, 83 *liepe ios buti linksmos schirdies*, BF. 40 *lẽpe tan vàgį jãt szãlen*, R. 5, S. 15 *móczaka liẽpã pósuni iszjodinéť kumãli*, R. 4, S. 33 *liẽpe jĩ atnẽszť tõs dỹwus* u. s. w.[4]).

Statt des Infin. kann auch ein finaler Nebensatz stehen:

R. 5, S. 14 *kùrmonas juõs põliepã kàd bãgtũ namõ.*

c) Akk. der Person bei *(už)draũsti* '(be)drohen, verbieten' ist gleichfalls neben dem Dat. nicht selten, ja häufiger als dieser:

F. chr. 33, 12 *apastalai potam draude neschanczũsus*, Will. EE. 71, 23 (= Luc. 18, 39) *draude ghi, idant tilietu* (ähnlich Jurksch. M. 11), R. 5, S. 447 *ũždraudĩ jĩ, kàd is nekorótu.*

d) Wie im Poln. *błogosławić* 'segnen' sowohl mit Dat. als mit Akk. verbunden werden kann[5]), so regiert auch lit. *šlóvinti* in alter Zeit sowohl Dat. als Akk., heute nur noch Akk. (vgl. noch E. Hermann Lit. Stud. 71):

α) Dativ:

Mosv. 439 *Ponas tam wissam paschlowinoya*, Will. EE. 56, 9: Sirv. PS. 68, 30 ff. (= Luc. 2, 34) *paschlowina ghiemus Simeonas*, Malch. Pietk. 579 *tegul tumus szłowina = niech wam błogosławi*, oft Chylinski u. a.

β) Akkus.:

F. chr. 37, 22 *turim mes ghi usch tatai schlowinti*, Will. EE. 71, 31 *schlowindams Diewa*, ref. Post. Wolt. 470, 17 *tą augliq paszławint teykies*, so auch bei dem poln. Lehnworte: R. 3, S. 96 *bagasłõwija juõs* (vgl. noch R. 2, S. 137, Buiv. 82).

---

[1]) Cf. abg. *pretiti komu sŭmrťtiju.*

[2]) Cf. poln. *obroń się bystrym źwierzom jednorogim*, klruss. ми всякому непріятелю боронились есмо.

[3]) Specht II 125.

[4]) Vgl. noch R. 2, S. 148, Marcink. 9, 19, 11, Buiv. 84, Sch.-K. 85, 35, Matzukehm. 2, 4, 26, Wisbor. 9, 19, 11 u. a. Auch in belletrist. Literatur (vgl. Krėvės raštai 5, 132).

[5]) Łoś 311, Soerensen 296 ff.; ähnlich *blahoslaviti* im Altčech. (heute nur c. Dat.): s. Geb.[3] 339, slovn. staroč. s. v.

Beide Konstr. lassen sich durch Analogien erklären. Der Akk. vergleicht sich dem bei *žegnóti* 'segnen', das im Gegensatz zu seinem poln. Original *żegnać* in alter und moderner Zeit nur Akk. regiert, während das poln. Wort zwar heute ebenfalls nur so konstruiert wird, in älterer Zeit aber auch mit Dat. verbunden werden konnte[1]). Der Dativ erinnert an Daukant. Wolt. 192, 45 *szį metą mums wisso skelsdams* (neben 196, 40 *skalsink mumis* [Akk. pl.][2]) *atentio*). Ob *laiminti*, dem ich in Dativkonstr. nur bei Daukša[3]) begegnet bin, während es sonst mit Akk. konstruiert wird[4]), den Dativ bei diesem Schriftsteller poln. Einflusse verdankt (vgl. ausser *błogosławić* noch *szczęścić komu*[5]), dem es auch semasiologisch nahesteht), bleibe dahingestellt; vgl. aus moderner Zeit Krėvė 5, 131 *dievai tau laimėjo* (ähnlich 5, 120).

§ 100. Dativ bei a) verbinden, vereinigen, versöhnen, vergleichen mit jmd. oder etw., *b*) bei: jmd. etw. anpassen, zuerkennen; ausersehen, bestimmen, (vor)bereiten, ersinnen:

a) Širv. PS. 90, 25 *sužieduosiu tawi man umžinay = sponsabo te mihi in sempiternum* (Ose. 2, 19), Mosv. 91. 282 *Diewa mums suyednoya (Christus)*, Daukša Post. 286, 15 *sudêrinus múmus Diewą Tewą*; R. 3, S. 114 *žmõgaus gywẽnimas ỹra prilýgintas wisókiems daiktams.*

Dass diese Verba daneben auch mit *sù* c. Instr. konstruiert werden können, ist ebenso verständlich, wie dass auch in anderen idg. Sprachen bei ihnen sowohl Dat. als eine die Vereinigung bezeichnende Präpos. möglich ist[6]).

b) R. 1 ž., S. 203 *tã czewarỹka mierúoti wisõñs panõñs*, R. 5, S. 19 *wisi tõñ kliẽrikui prisûdijo pũsi karalỹstãs*, S. 20 *paskýrã tom ńadorõñ stũgai wisu karalỹsti*, Wž., S. 277 *užraszýk tù mãñ tan, ko ńapalikaĩ namiẽ* 'verschreibe mir die, die du nicht zu Hause gelassen hast', Donal. 7, 167 *tarnùs saw iszrinktus;* Will. EE. 140, 4 *gatawiket Wieszpatiy kiele*, Wilkischk. Volksl. 92, 5 *ó kàs táu taisýs* (wer wird dir eine Stätte bereiten), *ó kàs táu klóstys ànt pústa pataluźẽlie, ànt dìdźe vẽszkelẽlie?* u. v. a.; Donal. 7, 9 *kitám per práwardį Pelėda pramáńęs* (ähnl. 8, 594).

§ 101. Der Dativ bei *a*) danken, *b*) jmd. bitten, zu ihm beten, sich vor ihm verneigen, *c*) jmd. etw. wünschen, für ihn etw. erbitten:

---

[1]) Vgl. auch čech. *požehnati komu*.

[2]) S. zu dieser Form des Akk. pl. im Žemait. Specht II 478.

[3]) Cf. Daukša Post. 97, 35 (= Wolt. Chr. 43, 1) *palaimino liemus* = poln. *błogosławił im*; s. noch 69. 4; 70, 18, 20 u. s. w. (im Original stets *błogosławić* c. Dat.).

[4]) Vgl. auch LP. 1, 78 *Diewas tepalaimina kiekvieną tavo žingsnį.*

[5]) Ebenso kruss. щастити c. Dat.

[6]) Vgl. z. B. über das Slav. Miki. IV 507 ff. 582. 759 ff., Vondr. II 359; s. noch über Dat. neben Instr. bei 'verbinden' in den idg. Sprachen Green Dative of agency 23 ff.

a) Wie poln. *dziękować*, klruss. дякувати, wird auch das dem Slav. (Weissruss.)[1]) entstammende *dėkavoti* mit Dat. konstruiert:

F. chr. 37, 22 *turim mes ghi usch tatai schlowinti, iem dekawoti ir praschiti*, R. 3, S. 97 *padėkawoja tai mółare* u. v. a.[2]); vgl. auch *Diẽvui dėkui* (Jurksch. M. 85, Rund-G. 42, 61, 22) = poln. *Bogu dzięki*.

b) Zu jmd. beten, ihn bitten[3]):

Širv. PS. 21, 26 *meldes Diewuy sawo*, Malch. Pietk. 574 *melskimes Ponuy Diewuy musu* = *modlmy się Pánu Bogu*[4]), cf. lett. Leseb. 53 *jaûnâ kẽnińiene lùgusês vîram, laî* u. s. w.

'Sich vor jmd. verneigen':

Wie poln. *kłaniać się komu* (vgl. auch russ. кланяться кому[5]), so wird auch seine lit. Entlehnung *kłõn(i)otis kám* (lett. *klanîties kam*) konstruiert:

Širv. PS. 97, 24 *kłonotos iam*, Bulv. 84 *žvẽris atsesklõńa sãvo Jõnu* (Dat.), Žr., S. 301 *pasikłonióje karãlui tàbai žėmai*.

Natürlich können auch echtlit. Wöter und Umschreibungen wie 'den Hut vor jmd. abnehmen' ebenso konstruiert werden:

Donal. 10, 518 *táw, kad jám grumzdì, pasilènkęs*, 6, 49 *tám ir pónai tùr wertaý kepùrę nuimti*.

c) Jmd. etw. wünschen, für ihn etw. erbitten:

Daukant. Wolt. 200, 19 *tiewunaj, kurie pradioje linkieja*[6]) *Witautuj karunas*, Sch.-K. 38, 26 *tàva akíms linkiéju qmžinós aklýbes*, Donal. 1, 64 *kas táw ne malonù, newélyk drtymui sáwo*, Wž., S. 264 *jaĩ kokiã szczêstì žỹczys*[7]); F. chr. 33, 8 *iem malones ir dowanas chrikschta praschiti turim*, Mosv. 428 *nůg mussu Tiewa, Jesau, mums ischpraschik* 'lege, Jesus, bei unserem Vater für uns Fürbitte ein!', R. 4, S. 426, 10 *iszpraszýk mum szirdì sutrintũ* 'erbitte für uns ein zerknirschtes Herz!'.

§ 102. Dativ bei *a*) auf jmd. hören, ihm gehorchen, *b*) auf ihn achtgeben, etw. an jmd. bemerken, beobachten[8]):

a) Donal. 9, 366 *mes ponáms klausýt nenorėjom*, cf. lett. Leseb. 50 *neklaũsu viņa ľaũnumam* 'ich gehorche seiner Bosheit nicht', 72 *atmiņa man tâlâk vaĩrs neklaũsa*.

---

[1]) Gerullis KZ. 51, 153.

[2]) Dat. liegt auch vor R. 3, S. 91 *padėkawojis Antũ'a s'an'ãli*; cf. *tãm pondìti* S. 82 und Specht II 171, E. Nieminen Ausg. *-ai* 147 ff.

[3]) Ueber die sonstigen Konstr. derartiger Verba s. § 56.

[4]) Auch russ. молиться кому etc. (Mikl. IV 597).

[5]) Mikl. a. O., Vondr. II 360. Ueber andere idg. Sprachen Delbr. al. Synt. 143, Grundrss. III 293, Brugm. II² 2, 554.

[6]) S. über dieses Verbum § 53 b α.

[7]) Vgl. poln. *czego pan sobie życzy?* u. s. w.

[8]) Ueber andere idg. Sprachen Delbr. III 285 ff., Brugm. a. O. 550, W. Schulze Qu. ep. 396 mit Anm. 2 ff., Havers Unters. z. Kasus synt. 9. 12. 48. 63, Mikl. IV 590 ff. 593 ff., Vondr. II 360. 362, Maretić 548, Geb.³ 339, slovn. staroč. s. v. *divati sę*. Ueber die anderen Konstr. dieser Verba im Lit. s. § 57 a.

b) Will. E. 60, 26 *priesidabokites cziesui*, Širv. PS. 12, 12 *dabokites liliamus łauko*, R. 5 Ged., S. 430, 1 *prisižiurėkim wisôñ gražýbāñ*.

Žt., S. 335 *dõ̃niõs matýdams atkaklýbi sāwa brolòms*, ebenso lett.[1]) Leseb. 57 *pilsētniēks pamanîdams pūīsim spuôžuõ naûdas akmeñtiñu*.

§ 103. Dat. bei 'glauben, vertrauen'[2]):

Mosv. 23, 2 *isch schirdes taw tikietu*, Will. E. 7, 21 *turim Pona Diewa ant wissu daiktu biottesi, myleti ir iem nůssitikieti*, Daukša Post. 150, 28 *tą̀nt duksétus sîlomus arba iszminti sáwai*, R. 4, S. 45 *kuriõñ* (dem Studenten) *łabjoù mõžna wiēryt nè kaîp žmoniũ kałbai*; cf. lett. *es vêl dievam ticu*; poln. *wierzcie ewangelíej!*

§ 104. Etwas lehren, lernen, sich an etw. gewöhnen:

S. § 57 b I β.

§ 105. *a*) Dienen, helfen, nützen, *b*) schaden, aufhalten, stören[3]):

a) F. chr. 38, 13 *Jhesaus Christaus, kurem taipaieg angelai Diewa tarnauie*, R. 4, S. 35 *słůžijou gaspadõrim*, Daukant. TŽ. 1, 100 *szů jem wergawo*; Mosv. 31, 6 *padiek mums nu tawa szadžiu*, Will. E. 7, 10 *top roczik mums padeti*, Mosv. 350 *mums isch meiles tawa priestok* (steh bei), Mald. Krikscz. Wolt. 81, 20 *pribuk mums o lidek dušias musu*[4]), Cornelübers. Wolt. 185, 1/2 *talkinieję Jonienèms*, Will. E. 8, 15 *iem pagelbetumbim wissosa io kunischkosa reikmenesa*, Wilkischk. Volksl. 49, 37 *àsz táu pagélbėsiu bernýtį geděti*, Buiv. 84 *iżgélba jémũ no smerča* u. v. a.[5]); Donal. 8, 388 *tokë daiktai taw gál dideý susigádyt* (zu statten kommen), 9, 688 *ką mums maczys priprowos?*[6]).

b) Will. EE. 155, 12 *ischkaditi szemei ir marioms*, R. 4, S. 39 *ligũ, kuriõs iszkõdi-a smõgenam*, Žr., S. 307 *łabāi wôdyj swēikātai sawa*, Jurksch. M. 116 *tau nīēks ne keñks* und das häufige *kàs táu keñkia?* 'was fehlt dir?'

Im Sinne 'hindern, stören':

Sch.-K. 39, 18 *kurié mun pàriškadytu sugáuti*, R. 2, S. 119 *aĩ kis pariszkādeje jāñ mīslyt*, Daukša Post. 93, 19 *kad tą wêlnias tarnâwimop Diewo klúdžia arba trukina* u. a.[7]).

---

[1]) Vgl. auch Endzelin Gr. 427.

[2]) Ueber den Gen. bei diesen Verben s. § 58, über den Akk. § 139, 5, über den Instr. § 181, 8, über den Loc. § 229, 4. Ueber andere idg. Sprachen s. auch Green Dative of agency 26 ff.

[3]) Delbr. III 282 ff., Brugm. II² 2, 549 ff., Miki. IV 593 ff., Vondr. II 360.

[4]) Vgl. auch Bezzenberger 242 über eine ähnliche Stelle.

[5]) Vgl. den Dat. bei lett. (*pa*)*līdzēt*, abg. *pomošti, pomagati* u. s. w.

[6]) Bf. čech. *prospěti komu* u. s. w. (Geb.[3] 340).

[7]) Vgl. poln. *szkodzić komu* 'jmd. schaden', *przeszkodzić komu* 'jmd. hindern, stören', aus denen *iškādyti* u. s. w. entlehnt ist, *wadzić* (woraus *wõdyti*), klr. вадити с. Dat. 'jmd. hindern, im Wege sein, schaden', russ. мѣшать, препятствовать, вредить кому и. s. w.

§ 106. Konkurrenzkonstr. mit Akk. bei den § 105 genannten Verben (s. E. Hermann Lit. Stud. 70 ff. über *gelbėti* und Kompos.).

Neben dem Dativ findet sich bei einigen Verben des Helfens, Errettens auch Akk. *gélbėti* regiert vorwiegend, *šelpti* ausschliesslich diesen Kasus, *padėti* andererseits nur Dat. Wenn man bedenkt, wie gewöhnlich der Akk. bei Verba des (Be)schützens neben Gen. ist (§ 57 a II), wird man den Akk. bei Verben des Helfens, Errettens begreiflich finden:

Mosv. 27, 31 *nog ischkadniku mus gielbek*, Sch.-K. 35, 20 *kas giełb ir šełp nedórą*, R. 5, S. 28 *Pônas Diẽwas jĩ ubagỹstaj szałpja;* Bretk. Post. 1, 26 *idant ghi Diewas wissosu daiktosu pristotų.* (auch sonst c. Acc.).

Es sei hier auch erwähnt, dass *pomòći*, dessen Entsprechungen in anderen slav. Sprachen nur mit Dat. verbunden werden, im Serb. Dat. wie Akk. regieren kann[1]).

Bei Bretkun findet sich einmal (act. 20, 19)[2]) neben *slūžyti* Akk.: *Wieschpaczian* (übergeschr. *ti*) *sluszijau.*

Ist die Ueberlieferung richtig, so erklärt sich diese sonst durchaus nicht übliche Konstr. wohl aus der doppelten Rektion der Verba des Helfens. Ich erinnere wieder an das Serb., wo *služiti* im Gegensatze zu allen anderen slav. Sprachen ausser mit Dat. auch mit Akk. vorkommt[3]).

Sehr oft ist auch *iškādyti* transitiv. Während es daher bei Will. EE. 155, 12 heisst *ischkaditi szemei ir marioms* (s. § 105 b), bietet die heutige Version (Apocal. 7, 2) *iškâdyt žẽmę bei júres.* Man bedenke, dass manche andere Verba des Schädigens wie *gadinti* (vgl. auch *kañkinti* 'quälen, peinigen' c. Acc. im Gegensatze zu *keñkti* 'schaden' c. Dat.) fast ausschliesslich trans. sind[4]).

§ 107. Dativ bei verschiedenen Verben des Affekts[5]).

a) Sich wundern, ärgern, übelnehmen, zürnen:

Širv. PS. 68, 30 *Jozafas ir Maria stebeios tiems dayktams*, Will. EE. 50, 24 (=Luc. 2, 18) *stebeiosi tam kalbesui*[6]), Donal. 11, 497 *dỹwyjaus jo kàlbai;* 1, 5 *nepadỹwyk mán* 'nimm es mir nicht übel!', 7, 17 *kad swótas jó dėl smárwės jám nepapỹktu* u. a.

Auch die anderen idg. Sprachen[7]) kennen diesen Dativgebrauch; besonders ergiebig ist das Slavische[8]), wo wir ihm oft bei *radovati sę* 'sich freuen'[9]), *diviti sę, čuditi sę* 'sich wundern' begegnen.

---

[1]) Maretić 547. 553.

[2]) Bezzenberger 123 mit Anm. 2. 239.

[3]) Miki. IV 375. 594, Maretić 547. 553.

[4]) Die einzige Ausnahme ist Daukša Post. 51, 4 *ne pėrgadino tiemus* (poln. *nie przeszkodziła im*) *trũmpúmas męto;* vgl. dagegen mit Akk. aus alter Zeit z. B. Mosv. 518. 526.

[5]) Ueber die Konstr. mit Gen., bezw. Gen.-Abl. s. § 62, über die mit Instr. 181, 14 I, über die mit Loc. § 229, 5.

[6]) Die heutige Fassung bietet Genet.

[7]) Delbr. III 284 ff., Brugm. II² 2, 550, Green Dative of agency 25 ff., über das Slav. s. Miki. IV 613 ff., Vondr. II 362, Geb.³ 339.

[8]) Ueber das Lett. s. Endzelin 425.

[9]) Vgl. lett. *priecâties*, das in alter Zeit Dat. regieren kann.

b) *α*) Neiden, missgönnen; *β*) sich rächen, bestrafen, vergelten; *γ*) Mitleid, Geduld mit jmd. haben:

α)[1]) Daukša Kat. 27, 33 *pawidẽdami iam' ko gero;* Žt., S. 350 *užwydiẽje žalniẽriou gaidiẽna,* Valanč. Pal. Juzė 53 *užvydi man anų (pasamonų) ir ponai.*

β) Will. EE. 126, 27 *idant pagieischtũ tiemus, kurie Diewa nepaszina,* Donal. 9, 516 *Dẽws kożnám atlýgis, kaip jis ýr' nusipẽlnęs,* Valanč. Wolf. 242, 43, Sch.-K. 11, 10 *asz tau atmonisiu* 'ich werde mich an dir rächen, es dir vergelten' (vgl. auch R. 2, S. 107), R. 5, S. 19 *nù tai dabar mõñ ażnogrõdyk!*[2]).

γ) Mosv. 182 *jeib mums ghis sussimilitu* u. s. w.[3]), Will. EE. 63, 25 (= Col. 3, 13) *nůkiesdami wienas antramui*[4]).

c) Verspotten, beschimpfen; sich gegen jmd. vergehen, versündigen:

Donal. 7, 128; 8, 290 *jůkiasi búrui,* 6, 33 *kad jùms koks wàlkata szýpsos,* R. 2, S. 152 *rugódams mõtine(i),* R. 1 ž., S. 193 *nerugók Diẽwui,* ibd. *pradẽja kaltínti ir iszmetinẽti Diẽwui*[5]); Kniga Nobažn. Wolf. 79, 6 *nor' prasirándám iam* (Gott) *sawo silpnibey,* 84, 39 *tau nusidejom.*

§ 108. Dativ bei 'hängen, haften, kleben bleiben an etw., jmd. begegnen, entgegenkommen'[6]):

Sch.-K. 58, 4 *visims vìłkams dů su par gàlvas, o kam klús, tam klús, o strubů'degiui klús,* Žt., S. 334 *kàd patìms neklútu* 'damit sie ihnen nicht in die Hände gerieten'; R. 4, S. 69 *kàs tì dà żwẽris m'aĩgai susitĩkis,* R. 1 ž., S. 194 *susitĩka jiẽm̃ śañãla arklỹs.*

Auch bei anderen Verben des Entgegengehens, Entgegenkommens ist Dat. gewöhnlich:

Jurksch. M. 19 *bẽgęs priẽszais sàwa draugáms,* 140 *isztráki wisi jiems priészais,* lett. *kas citãm nãk pa priẽkšu*[7]).

Anhang. Konkurrenzkonstruktionen.

Ausser Dat. ist *bei susitìkti* auch *sù* c. Instr. üblich[8]):

---

[1]) S. auch § 62 b, wo gleichfalls auf poln. *zazdrościć komu czego* verwiesen ist.

[2]) Cf. poln. *nagrodzić komu co,* abg. *da mьstq bogu vašemu* u. s. w. (Mikl. IV 586, Maretić 548, von Güldenstubbe Arch. 38, 178).

[3]) Heute ist diese Konstr. bei *susimilti* nicht mehr möglich, so dern nur noch *añt kõ* oder gelegentlich nackter Genet. (62 f δ).

[4]) Die heutige Fassung hat *kits kitą nukęsdami.* Der gleiche Gegensatz zeigt sich Ephes. 4, 2 zwischen Will. EE. 116, 11 und der modernen Uebersetzung. Andererseits findet sich Uebereinstimmung 2. Cor. 11, 19, wo Will. a. O. 66, 13 und die jetzige Fassung Akk. haben, sowie Matth. 18, 29 (= Will. EE. 122, 14), wo beide Dativ aufweisen. Zum Dat. bei Verben des Duldens vgl. aus dem Slav. ačech. Václav Hájek Kronyka Česká Berneker Chrest 320 *gim toho Mistry Czesstij trpěti nechtieli* 'ihnen wollten dies die čechischen Magister nicht nachsehen'.

[5]) Cf. abg. *rqgati sę komu; ponosi nevěriju jichъ; pojemljetъ vračevi; smijati sę,* russ. смѣяться, poln. *śmiać się* c. Dat.

[6]) Aehnliche lett. Beispiele bei Endzelin 426.

[7]) Vgl. slav. Parallelen bei Mikl. IV 633 ff., Vondr. II 387.

[8]) Vgl. poln. *spotkać się z kim,* russ. встрѣтиться с кѣм, ferner die doppelte Konstr. bei Verben des Verbindens, Vereinigens (§ 100 a).

R. 5, S. 3. *tĩgras ir̃ sl̃ōnas n'asiliñkia isz kēlo susitĩkī sù lewù*, Zr., S. 299 *gālem susitiktis sù tāis wýrais* u. s. w.

Endlich kommt das Refl. auch mit Akk. vor, der bei einfachem *sutikti* Regel ist[1]).

a) Einfaches Verb:

Will. EE. 55, 1 (=Sir. 15, 2) *teisibe sutixs ghi*, Donal. 8, 618 *Pelėdą sutìkęs*, L.-Br. 266 *užtìko szvèntą Margarýtą*.

b) Reflexiv:

R. 5, S 9 *pastĩkis tū kaimýnū*, S. 13 *susitĩko dĩdali žūwi*.

§ 109. Dativ bei entgehen, entfliehen, entrinnen[2]).

Auch bei diesen den Gegensatz zur vorigen Kategorie bildenden Verben ist im Lit. Dativ nicht selten:

Širv. PS. 9, 17 *kaliney iżbega*, Jurksch. M. 25 *kaĩ' galëcz' jùmdwiem pabẽgt*, 118 *tiẽms iszkliúsęs* 'dass er ihnen entrinnen werde', 103 *akẽlytẽlėms pradiñga* 'entschwand den Augen'.

§ 110. Zieldativ bei *a*) bringen, senden, *b*) stechen, werfen, schiessen, speien, schlagen (nach) jmd. oder etw.:

a) Für den Zieldativ bei 'bringen, senden', den das Lit. mit den anderen idg. Sprachen[3]) teilt, genügen wenige Beispiele:

atnèšk mán vandeñs; kàd mán úrdelį siùntė u. v. a.

b) Wichtiger ist der Zieldativ bei den unter dieser Kategorie verzeichneten Verben, da er ausserhalb des Baltischen[4]) nicht in dem gleichen Masse häufig ist[5]):

Sch.-K. 14, 22 *briẽdis atsisùkis kietìna pónui dùrti su ràgais*, cf. lett. *kungs duŗ gaspažai* 'der Herr sticht die Frau', *ganiñš tev šautru svieda* 'der Hirt schleuderte gegen dich ein Holzscheit'; Sch.-K. 82, 25 *mun spióvi* 'spuckte mich an', Wisbor. 20, 34, 34 *dabàr drop* (drauf) *jam įmúšt, nùgarą išpỹle*, R. 2, S. 153 *sopỹta jãm̃ ģàre* 'versetzte dem Pferde tüchtige Hiebe' (cf. Mühlenbach a. O. über lett. *sist sunim* 'dem Hunde einen oder auch einige Hiebe versetzen': *sist suni* (Akk.) 'den Hund schlagen'), S. 170 *jãm̃ sò botàg pỹta*, Wp., S. 233 *wíens kitãm̃ skwernù nebraũkas* 'ohne einander mit dem Zipfel zu streifen', LP. 2, 90 *kuriam nesykį suplokštino Lėlė akmeniu*.

Ausser im Instr., kann auch im Akk. das zum Schlagen u. s. w. dienende Instrument zu dem mit dem Dativ der Person, nach der man ausholt, verbundenen Verbum hinzugefügt werden:

---

[1]) Cf. einfache poln. *spotkać*, russ. встрѣтить mit Akk.

[2]) Ueber andere idg. Sprachen Delbr. III 293, Brugm. II 2^2, 554, Vondr. II 361; cf. abg. *sudu ubĕžati; ukloni sę narodu* u. s. w.

[3]) Delbr. III 289 ff., ai. Synt. 143 ff., Brugm. II 2^2, 552, Mikl. IV 579 ff., Vondr. II 360 ff.

[4]) Ueber das Lett. s. Mühlenbach IF. 13, 222, Endzelin 425 ff.

[5]) Aus dem Aind. sei zitiert *vájram bhrā́tṛvyāya prá haratī* 'er schleudert den Keil gegen den Feind' (Tait. Saṁh.); s. Delbr. ai. Synt. 144, Grndrss. III 293, Brugm. II ^{2} 2, 552. Eine Reihe von Beispielen aus dem Afries., die z. T. den im Texte angeführten sehr ähnlich sind, hat mir Herr Hanschke (Kiel) z. r Verfügung gestellt, da er die Kasussyntax der afries. Sprachdenkmäler bearbeitet.

Wisbor. 9, 20, 35 *špórus ìreme àrklui* 'stemmte dem Pferde die Sporen ein', Wp., S. 242 *dufnius uždróži põ wiena rãpnika*[1]) *abiẽm̃*.

§ 111. Dativ bei 'gehen, kommen', der zum „sympathet. Gebrauche[2]) herüberleitet:

Bei 'gehen, kommen' kennt das Baltische, in charakteristischem Gegensatze zu verschiedenen slav. Sprachen[3]), keinen eig. Zieldativ von Sachbezeichnungen, sondern nur den zum „sympathet. Dativ" hinüberleitenden Gebrauch von Ausdrücken von Lebewesen[4]):

Mosv. 23, 35 *piktas dienas mums ateia*, Jnrksch. M. 68 *àle wienám tik' kañtą strõks užẽje*, Wp., S. 240 ff. *atẽju kaléina wyriáusiui aĩt añt kãpũ* 'die Reihe kam an den Aeltesten', L.-Br. 209 *vẽną nákti atẽjo jém* (kam zu ihm) *tà mergìna*, Sch.-K. 30, 22 *kad tu mun eję į tàłką* 'zu Hülfe kamst' (vgl. auch § 108 über *priẽšais eĩti kám*).

Manchmal bedeutet der Dativ bei *eĩti* 'sich nach jmd. richten', eig. 'einem gemäss, entsprechend sich bewegen':

R. 3, S. 76 *wienu attáidam* (schickten wir ab), *ir tẽ dà ńakłousẽ! Aĩk wẽl kitãm̃!* 'gehe jetzt (mit) dem anderen, richte dich nach ihm!'

Anm. Mann könnte auf den ersten Blick geneigt sein, auch eine Stelle wie *žuvelu pulkelis Nemunelui plaukė* 'eine Schar von Fischen schwamm den Niemen entlang' Volksl. von Šiauliai oder Panevėžys bei Geitl. Stud. 33 in den gleichen Zusammenhang zu rücken. Doch handelt es sich hier wohl eher, wie Bezzenberger Beitr. 242 annimmt, um 'umgekehrte, hyperkorrekte Schreibung' des Instr., die sich aus dem vielfach im Dat. der *-ŏ-* St. zu beobachtenden Wechsel von *-ui* und *-u* erklärt, vgl. *su kúokui* = *kúoku* in Kupiškis u. s. w. (Būga TŽ. 1, 432 ff.).

§ 112. Dativ bei *a*) gefallen, angenehm sein, *b*) zuwider werden, leid tun, Sorge bereiten, *c*) wehtun, schmerzen und andere körperliche Empfindungen bezeichnenden Verben[5]):

a) Will. E. 19, 29 *idant taw wissi mana darbai ir sziwatas passidabotu*[6]), 24, 17 *kaipo noredami passimekti szmonems* u. s. w.

b) Širv. PS 134, 25 *kayp darbay winićios mumus ne nubos*, R. 5, S. 6 *mõñ nusbódo ìr ťáukť*, R. 2, S. 125 *mũzik jãm̃ atsiprĩklija* 'die Musik war ihm zuwider', Sch.-K. 70, 19 *ar tau ne pakyriés, teip ìłga če*

[1]) Cf. poln. *harapnik* 'Hetzpeitsche' und Geitl. Stud. 106.

[2]) Vgl. § 119.

[3]) Busl. II[5] 260, Dantčić 321 ff., Maretić 546 ff.

[4]) Ueber einen derartigen Dativ bei Verben des Gehens und Kommens in anderen idg. Sprachen s. Havers Unters. 4 ff.

[5]) Ueber die anderen idg. Sprachen s. Delbr. III 283, ai. Synt. 141 ff., Brugm. IF. 43 Beih., 30 ff., Mikl. IV 597 ff., Vondr. II 359.

[6]) Cf. poln. *każdemu swoje się podoba.*

qnt žèmes bùtì?[1]); *gaĩlisi* und *gaĩlu mán kõ* (§ 62 f γ), *kàs táu rũp'?* u. s. w., R. 4, S. 71 *jõñ parûpĩ preĩt pažiurétũ* u. a.[2]), R. 5, S. 10 *czà razbóinikui pabaĩso* 'wurde angst', Matzukehm. Dor. 1, 3, 8 *kaip anyéms papiko* 'als sie ärgerlich wurden', Rund-G. 42, 61, 24 *kad taw ne paĩgto manes* (vgl. R. 5 Ged., S. 437, 226) u. v. a.

c) Linkmenės Wolt. 207, 11 *un ius žiuriunt Dewuj sapa*, Volksl. BF. 37, 5 *man' szirdeĩ skáude*, Daukant. Wolt. 190, 35 *dideme dar sztrdes iem gelanti*[3]), R. 4 Ged., S. 425, 5 *kožnà ir jaĩ sm'atkẽ mélynẽ* 'jede Strieme rauchte ihr, d. h. quälte sie', L.-Br. 171 *tèp man kvépa* 'es riecht mir so zu' u. s. w.

Anhang zu c.

Ausser *man širdis* u. s. w. *skaust(a)*, *skauda* kann man auch sagen, indem die Bezeichnung des schmerzenden Gliedes oder Körperteils in den Akk. tritt[4]):

Märch. aus Kakschen Wolt. 233, 43 = Schl. Leseb. 243 *jém isz vákara labaĩ dántį skaudẽje*, Godl. Volksl. 8, 5 *szem treczem bernužẽliui szirdelę skaudẽjo* (vgl. noch R. 4, S. 423, 1), R. 5, S. 8 *mõñ łabai duñti sópa*, Wž., S. 266 *jaĩ łabaĩ kuĩni* (Ferse) *skaudẽja* u. a.

Auch andere Verba wie 'dröhnen, (zer)brechen' können unpersönlich und mit Akk. des Körperteils oder Gliedes, mit Dat. der Person, die dieser Zustand betrifft, verbunden werden:

Sch.-K. 11, 9 *nabàgiei gálvą sutrènkt* 'der Armen dröhnte der Kopf', Jurksch. M. 53 *du szónkauliu paláužia, du dantelių iszdaũžia kuisẽlĩuj*, Žemaitė 2, 281 *man dvasią traukia;* vgl. auch L.-Br. 234 *pradẽjo jeĩ gálvą nẽžẽt* 'der Kopf fing ihr zu jucken an' neben *jam kailis niežtì* 'ihm juckt das Fell, er braucht eine Tracht Prügel' (Lalis s. v.).

§ 113. Reflexives Impersonale mit Dativ.

Russischen Wendungen wie мнѣ хочется кушать, poln. wie *spać mi się chce* entsprechen genau lit. wie:

R. 5, S. 7 *Žýdui łabai n'asnorėjo wortawót*, R. 3, S. 100 *jiẽm pasinoréja válgyti*, R. 2, S. 146 *norẽtuś mãñ' izlíšt* u. s. w.[5]).

Auch lett. kommt entsprechend *man gribas* 'ich empfinde ein Begehren' vor[6]).

Andere Verbindungen derselben Art sind:

---

[1]) Cf. poln. *to mi się już przykrzy* u. ä.

[2]) S. auch. K. Z. 53, 38 ff.

[3]) Cf. lett. Leseb. 106 *putniņam gāl(=gaĩva) sāp*, russ. кому болят кости, klruss. бодай нашим вороженькам зуби заболіли.

[4]) Specht II 61 ff., Jabl.[2] 65. 115. Ueber analoge slav. Konstr. wie klruss. щоб тобі руки посудомило, poln. *mowę mu odjęło* u. s. w. s. Mikl. Denkschr. 14, 211, subjl. Stz.[2] 49 ff., Potebnja III 418, Busl. II[5] 155, Jagić Btr. 20, Pedersen KZ. 40, 137, Brugm. IF. 43 Beih., 30.

[5]) S. auch Specht II 243.

[6]) Endzelin Gr. 428. 766.

LP. II 231 *nesimiegojo ir Jonui* 'auch J. hatte keine Lust zu schlafen' (cf. russ. мнѣ спится, poln. *spało mi się*), R. 3, S. 105 *kãre jitgė atsĩmine kryžôkam* (cf. russ. ему так помнилось), Žt., S. 380 *tàd màn wẽškas isz káila nẽrtũs* 'ich würde ganz aus der Haut fahren'[1]).

Gelegentlich kommen auch nicht refl. Verba verwandter Bedeutung in obiger Weise konstruiert vor:

Wisbor. 8, 16, 1 *karáĩui širdiẽs apeimo* (Instr.) *ne gàl ištryvót*[2]), Žt., S. 382 *jõũkias mĩslydams szè anàm norìẽte baidýte kẽta* 'er lacht in dem Gedanken, dass jener einen anderen verscheuchen wolle', vgl. lett. *man grib êst* neben *man gribas êst*[3]).

Ob manche der in diesem Paragraphen behandelten Konstr., besonders *norẽtis* mit Dat. der Person, lett. *man gribas* auf einer unabhängigen Parallelentwicklung des Balt. oder auf Imitation des slav. Sprachgebrauchs beruhen, bleibe dahingestellt. Sehr viel spricht für die letzte Alternative; begegnen viele dieser Wendungen doch grösstenteils in östl. lit. Mundarten.

§ 114. Dativ bei 'gelingen, glücken, nötig sein, sich ziemen, scheinen, zu teil werden, zufallen, angehören, geschehen' u. dgl.:

Širv. PS. 8, 29 *tay newienam nesiseks*, Daukša Kat. 42, 20 *ne patãimus jam gerái*, Jurksch. M. 43 *kytriémsiems nesiklójus* (*nesidẽjus*) 'da es den Schlauen nicht geglückt ist'[4]); stets sehr häufiges *mán reĩkia darýti kã* u. s. w., Will. E. 25, 18 *tada neuszgul mums Duchawniems alba tarnams Baszniczas, idant*, Donal. 9, 120 *klastût ir wógt wẽrnëms neprìdera klãpams*, 11, 143 *kas mẽžiant pûlasi bũrams*, Wilkischk. Volksl. 3, 21 *kaip minyczkóms parein; mán rẽgisi, ródos* (woraus *mãróds*, z. B. Jurksch. M. 12), R. 5 Ged., S. 444, 8 *wisiẽm taĩp mõtãs, kàd*, Wž., S. 276 *karalienei prisisapnâwa tôks sapnỹs*[5]); Širv. PS. 35, 1 *tos* (*dowanos*) *kunigamus tekdawo* (s. auch § 41 d γ); Jurksch. M. 110 *źweję kuri jiéms dã' szeñdie' priklaũsa;* Širv. PS. 21, 8/9 *tinkasi kartays iszeyt kam iż kalines*, R. 5, S. 24 *mõñ' dažnai trôpydawos búti uñt susirinkĩmu*[6]), S. 31 *mãñ' paczãñ atsẽjo girdéti tója patì pãsaka.*

§ 115. Dativ bei 'sein' und verwandten Verben.

Diese Konstr. ist dem Lit. mit anderen idg. Sprachen[7]) gemeinsam. Der Dativ bezeichnet hier den, für den etwas da ist, dem

---

[1]) Sonst persönliches *iš káilio nértis* (s. Lalis s. v.).

[2]) Sonst wird *ištrivóti* 'aushalten' wie das ihm zu Grunde liegende poln. *wytrwać* persönlich konstruiert.

[3]) Endzelin Gr. 428.

[4]) Cf. lett. *daĩbs man sùokas* (*vęḍas, vèicas*) 'die Arbeit geht mir von statten', russ. удается мнѣ, *poln. udaje mi się*.

[5]) Cf. lett. *man šķiet* 'mir scheint', poln. *zdaje mi się*; russ. кажется мнѣ; видѣлось мнѣ; мнѣ снилось u. s. w.

[6]) Cf. poln. *trafiło mu się nieszczęście* u. s. w., мнѣ случается что-н.

[7]) Delbr. III 287 ff. 304 ff., ai. Synt. 144 ff., Brugm. II[2], 551 ff. 561 ff., Miki. IV 599 ff. 605 ff., Vondr. II 362, Geb.[3] 340, Daničić 352 ff. 358 ff., Maretić 548 ff.; über das Lett. s. Endzelin 427.

es gehört, der etwas hat oder besitzt. Steht noch ein Prädikatsnomen bei der Kopula, so drückt der Kasus den aus, dem gegenüber ein durch jenes bestimmter anderer gewisse Funktionen erfüllt. Der Dativ bei 'sein' schliesst sich also eng an den § 114 beleuchteten Gebrauch an.

a) Die Kopula steht allein:

Mosv. 34, 1 ff. *garbe buk Dewui tewui*, R. 4, S. 49 *kad tõñ butũ tàs rũblỹs*, Jurksch. M. 13 *nĕr tau wiẽtas* u. v. a., mit anderen 'kopulaartigen' Verben Širv. PS. 17, 10 (= Jerem. 3, 3) *kakta żmonos prateystuwès taw tapo = frons mulieris meretricis facta est tibi*, 80, 4 (= Jesa. 11, 10) *szaknis Jesses, kuri stówi unt żinkło żmonemus = radix Jesse, qui stat in signum populornm*. Mosv. 35, 24 *testa*[1]) *mums tawyp atilsis*, R. 4, S. 41 *neikókio gõło jũ grojĩmui ńasmõtũ* u. s. w., im reinen Nominalsatze Mosv. 34, 4 ff. *liaupse Dewui dąnguje*, Will. EE. 83, 21 (= Luc. 24, 36) *pakayus yumus* u. s. w.; hierher gehört auch Žt. S. 365 *dẽszimtes mẽtu tãñ adgãl* 'десять лѣт тому назад' (s. § 27).

Eine besondere Abteilung des Dat. in reinen Nominalsätzen bilden die Fälle, wo statt des Subj. eine Interjektion oder ein interjektionsartiges Subst. gesetzt ist[2]):

Wž., S. 260 *szẽ táu, wúodegã!*, S. 278 *tã táu skaṕata, tiłta!* 'da hast du das Tuch, die Brücke!', Tvereč. Wolt. 379, 25 *tè táu võ butelkẽlẽ i raktẽlys!*, lett. *še tev viẽns sariņš!* u. s. w.[3]), vgl. auch litt. *bėdà, dejà táu!* wie russ. горе вам!, poln. *biada mi nieszczęśliwemu!* (§ 24).

b) Die Kopula führt noch ein Prädikatsnomen bei sich[4]):

Mosv. 30, 13 *tu essi tievs mumus malanus*, 43, 16 *jem wandů est kraus raudonas*, Schl. L. 41 *àsz táv ne brolélis*, L.-Br. 186 ff. *jìs táu bùs dìdelė pámaczis nó smèrtės.*

c) Neben der fakultativ gesetzten Kopula und dem von ihr abhängigen Dativ steht ein Infin., als dessen Subj. der Dativ betrachtet werden kann:

Ein Teil dieser Fälle ist schon § 11 b ff. behandelt werden, die nämlich, wo zu der gesetzten oder zu ergänzenden Kopula, die mit Dat. und Infin. verbunden ist, ein nominativ. Subj. gehört und der Infin. eine an diesem durch den im Dat. stehenden Agens zu vollziehende Handlung ausdrückt; vgl. *iumus bus rustus sudas pas Diewa kelti* (Wolf. Post.), *katrõñ isz jũ árklei wortawót* (R. 5, S. 7) u. a. Hier seien daher nur solche Beispiele gegeben, wo kein Nominat. als Subj. des Verb. subst. gebraucht ist, sondern der Infin. selbst die Funktion des Subj. erfüllt:

---

[1]) S. § 12 Anm.

[2]) Cf. abg. *o toliku vašemu bezumiju; uvy vidě niju!*

[3]) Slav. Parallelen speziell für diesen Fall bei Mikl. IV 383, Vondr. II 315, Maretić 529 ff., lat. bei Schmalz Synt.[4] 374, Kühner-Stegmann II 1, 323.

[4]) Ueber andere idg. Sprachen s. auch Havers Unters. 4. 304. 309. 311; vgl. serb. *ja sam suncu rođena sestrica*, čech. *starý vlk psům zábava.*

1) Die Kopula ist ausgedrückt:

Wolf. Post. 139 *kalp bua iam atalti*, Volksl. BF. 14, 2 *nérà kám į krýgę jót*, Buiv. 84 *niębuva kóm ištráukt* 'niemand konnte (den Zahn aus dem Ohre) herausziehen'.

2) „Reiner Nominalsatz":

Volksl. BF. 10, 3 *nei mán jóti nei mán stóti*, R. 1 ž., S. 202 *keĩp mãñ nebúť nulûdusem?*, L.-Br. M. 163 *tė táu užkąst* 'da sollst du den Imbiss nehmen', 245 *àr man prižadėt ùž jójo aitė?* 'soll ich versprechen, ihn zu heiraten?' u. s. w., cf. lett. *kuo man darît?* 'что мнѣ дѣлать?' u. v. a.[1]).

§ 116. Andere Fälle des einen Dat., der von einem sonstigen Hauptverb abhängt, begleitenden Infin., als dessen Subj. der Dativ angesehen werden kann:

Schen wir von so bekannten Fällen wie *reĩkia* c. Dat. et Infin. ab (§ 114), *prisieĩnas jãñ búti nùogam* Wž., S. 281 sowie von oben erläutertem *dúoti, daléisti* u. s. w. mit der gleichen Konstr. (§ 95), so gibt es noch eine Reihe weiterer Beispiele, wo der von irgend einem Hauptverb abhängige Dat. als Subj. eines Infin. fungiert[2]). Wir müssen in der Uebersetzung vielfach Finalsätze anwenden:

Onišk. Wolt. 394, 37 *išdýgo krasnjóji liepėlė degúlei kūkuocie* 'damit der gesprenkelte Vogel kuckuckt'; Mosv. 427 *lawonus kitus ing wandeni mete szuwims walgyti*, Sch.-K. 63, 27 *visi dári storóni mun nu šunim išbiégti* 'alle Glieder sorgten dafür, dass ich den Hunden entrann', L.-Br. 190 *tù turì dùkterį smákui prarýt*, 267 *rádo grážų szulniùką ir sù rentiniukù, kàp tìk jeí atsigért* u. v. a.

Der Dativus cum infin. ist von derartigen Fällen aus weiter gewuchert und kommt mitunter auch da vor, wo von Abhängigkeit von einem regierenden Hauptverb nicht mehr die Rede sein kann, z. B. bei *vietoje* zum Ausdrucke des Begriffs 'anstatt dass':

Žemaitė 2, 168 *vietoje nubėgti vandeniui, dar didžiau užsitvenkė.*

§ 117. Mit dem als Subj. des Infin. umempfundenen Dat. kongruiert ein appositives oder prädikatives Adjektiv[3]).

---

[1]) Endzelin Gr. 770 ff. Die genau entsprechenden slav. Verhältnisse schildern Mikl. IV 599 ff. 619 ff. 859 ff. 870 ff., Vondr. II 363. 366 ff. 416 ff., Potebnja II 343 ff. 352 ff.; über got. *warth* c. Dat. et Infin. s. Brugm. II^{2} 2, 931 ff., Streitberg Got. Elementarb. $^{5\cdot6}$ 212 ff. Niedermanns Ansicht (KZ. 51, 35 ff.), dass die balt. Konstr. Slavismen seien, ist unbewiesen. Ihm scheint auch die weite Verbreitung dieses Sprachgebrauchs im Lit. und Lett. nicht genügend bekannt zu sein.

[2]) S. über andere idg. Sprachen Delbr. IV 465 ff., al. Synt. 413 ff. 419 ff., Brugm. II^{2}2, 558 ff., über das Slav. Mikl. IV 857, Vondr. II 413, Potebnja II 342. 352, Geb.^{3} 341, über das Lett. Endzelin Gr. 771, über das Lit. besonders Jabl. liet. sint. 1,38 ff. Ueber die Fälle, wo in der Konstr. des Dat. + Infin. jener nicht das Subj. dieses, sondern Dat. des Zwecks ist und aus dem im Dat. stehenden Begriffe das Obj. des Infin. ergänzt werden muss, s. § 132.

[3]) Vgl. zu anderen idg., namentlich den slav. Sprachen zuletzt Verf. Arch 40,81. 83.100. 103, zum Lett. Endzelin 428 ff. 770 ff. 841.

a) Im Infin. steht ein beliebiges Verbum:

Will. EE. 153, 22 *geresni vra taw raischam alba lúscham ingi sziwata ieyti*, Daukant. Wolt. 197, 12 *neduk mums núgoms suláukti* u. v. a

b) Der Infin. ist *búti*;

Will. E. 28, 17 und Daukša Post. 97, 32 (= Wolt. Chrest. 42, 39) *neger yra żmôgui wienam buti* = poln. *nie iest dobrze człowiekowi być sámemu*, R. 5, S. 13 und R. 1 ž., S. 202 *kaìp mõñ nebúť smutnõm* (bezw. *nulûdusem)?*, Wž., S. 279 *taĩ paì ítga cziêsa nusibóda wienaĩ búti kaĩ pusťalnikai*, S. 281 *pristeĩnas jãm̃ búti nùògam.*

c) Von derartigen Fällen hat sich der appositive Dativ weiter ausgebreitet, so dass er auch da mitunter auftritt, wo das Subj. des Infin. im Nominat. steht:

LP. 2, 97 *pačiai kepti prie tokio krosnio ir dar vasaros metu Lėlė ne manytí nemanė, juo labiau, kad buvo kam* (sc. *kepti*), Krėvės raštai 7, 53 *ar kitų žmonių labui tu nenori pasidarbuoti? — Ir pačiam gerai pelnyti*, Žemaitė 2, 295 *visą valią turėjo: kiauras dienas naktis uždarytiems sėdėti* u. a.

Es handelt sich hier um ein Hineinspielen synonymer Ausdrücke wie 'es kommt einem in den Sinn' u. dgl. Auch die slavischen Sprachen kennen diese analogische Verallgemeinerung des appositiven, mitunter auch des prädikat. Dativs[1]):

russ. Dostoj. Karam. 2, 440 ты бы много дал, чтоб узнать самому, для чего идешь, I d. 1, 102 дѣти бросились всѣ разом, чтобы самим нести, poln. Sienk. bei Trautm. Leseb. 86 *czytał głosno, by się samemu lepiej rozumieć*, ačech. *radyesse chczemy zemrziety podle czty nez bez studu zywu ostaty*; vgl. auch russ. просили его Величество быть увѣрену u. s. w.

§ 118. Deppelter Dativ im Σχῆμα καθ' ὅλον καὶ κατὰ μέρος.

Wie beim Nominat. (§ 8), so findet sich auch beim Dat. das sog. Σχῆμα καθ' ὅλον καὶ κατὰ μέρος[2]):

Wisbor. 22, 37, 7/8 *kożnám po márgą duót jéms*, R. 3, S. 87 *ni wienãm nadúodi szírdże pakājõs*, Buiv. 81 *jem vardaĩ būva vienãm Jõnas, untrãm Ona*, Žemaitė 2, 241 *jam lengviau esą širdžiai.*

R. 1 ž., S. 197 treffen wir eine Vermischung von dat. Σχῆμα καθ' ὅλον καὶ κατὰ μέρος und von partit. Redeweise an (vgl. o. § 8):

prisãka sãwa kożnãm̃ isz trijũ sunãm̃s, kàd aĩto dabót.

§ 119. Der sog. Dat. sympathet.[3]) und seine Konkurrenz mit dem possessiven Genetiv.

---

[1]) Vgl. zuletzt Verf. Arch. 40, 83 mit Anm. 1, wo auch ein ähnliches gotisches Beispiel angeführt ist, Busl. II[5] 958 ff., Potebnja II 340.

[2]) Specht II 245. Vgl. serb. *koji su mnogima razumu i srcu učinili više štete nego koristi* (Maretić 551).

[3]) Vgl. auch o. § 111 über der Dat. der Person bei 'gehen, kommen'.

Während in vielen idg. Sprachen der sog. Dat. sympathet.[1]) sehr weit verbreitet ist, ja sogar vielfach auch adnominal vorkommt[2]) und den Gen. possess. stark einschränkt, gilt dies nicht für die balt. Sprachgruppe, wo im Gegenteil umgekehrt der possess. Gen. dem sympath. Dat. grosse Konkurrenz bereitet, so dass jener mitunter auch dort verwandt wird, wo dem deutschen Sprachempfinden der Dativ näherliegt.

a) So lesen wir sehr oft Wendungen wie *wissus tawa ghriekus atleida* (Will. E. 36, 1) u. s. w. Manchmal schwanken die lit. Uebersetzungen unter einander bei der Wiedergabe von Bibelstellen:

Joh. 20, 23 ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφέωνται αὐτοῖς· ἄν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται, wofür die Vulg. bietet *quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt*, Luther dagegen dativisch: *welchen ihr die Sünden erlasset, denen sind sie erlassen, und welchen ihr sie behaltet, denen sind sie behalten*, sieht bei den einzelnen lit. Interpreten recht verschiedenartig aus:

Mosv. 14, 16 ff. setzt durchweg Gen.:

kuriu tektai atleisit grekus, schitu bus atleisti; kuriu tektai notwersit, notwerti bus.

Will. EE. 85, 5 dagegen variiert und wendet zwar am Schlusse im Vorder- und Nachsatze Gen. an, im Anfange aber nur im Vordersatze, während im Nachsatze der Dativ steht[3]). Daukša Post. 104, 19 hat, wie sein poln. Vorbild, in beiden Vordersätzen Gen., in den Nachsätzen Dat.[4]). Die Kurschatsche Bibelübersetzung setzt in Uebereinstimmung mit Luther in beiden Vorder- und Nachsätzen Dative.

Auch bei Verben des Wegnehmens, Raubens, Abhauens u. s. w. kommt neben und statt des Dat. (§ 96) oft der vom Objekt abhängige possess. Gen. vor:

Malch. Pietk. 588 *Petras atkirta ausi Małchaus*, aus moderner Zeit Jurksch. M. 17 *wienu kirczių jo gálwą nukiřta*, 138 *wisū nepriételiu gálwas nukiřtęs* (neben 140 *wisiéms nepriételiams gálwas nukiřta*), Donal. 9, 200 *Katrýnos àtima rážą* (neben 198 *Mikólui pàwagia stùngi*), BF. 40 *màrtàs sweikat' atimt* 'der Braut die Gesundheit wegneh-

---

[1]) S. über diese Seite des Dativgebrauchs in den idg. Sprachen Havers Unters. zur Kasussynt. der idg. Sprachen (Strassburg 1911). Baltoslav. ist in dieser Schrift sehr kurz behandelt, da der Verfasser auf diesem Sprachgebiete nur über geringe Sammlungen verfügte, das Lit. S. 301 ff., das Slav., von dem nur Altbug. und. Serb. untersucht sind, S. 305 ff. Für das Slav. sei sonst noch auf Miki. IV 605 ff., Vondr. II 366, Daničić 362 ff., Maretić 549, Busl. II^{5} 258, Grünenthal Arch. 31, 351 ff. verwiesen.

[2]) So im Altbulg., Russ., Serbokroat., von Pronomina auch im heutigen Bulg. Ueber die Entstehung der adnominalen aus der adverbalen Konstr. des Dat. symp. s. die treffenden Bemerkungen Brugmanns Probl. der homer. Textkrit. 140 ff., Havers' Unters. 311^{1}. 314. 322.

[3]) *kuriu tiektai atleisite ghriekus, atleisti bũs ghiemus; kuriu tiektai nutwersite, tũ bus nutwerti.*

[4]) *kurių nůdemes atláisite, yra tiemus atlaistos, o kurių užturėsite, yra tiemus užturėtos.*

men', Wisbor. 9, 20, 37 *atplyeše jo mandiérą* 'riss ihm die Uniform ab' (neben 31 *atpléše príncui mandiérą*) u. v. a.[1]).

Bei L.-Br. M. 261 treffen wir zwar Dat.; aber die adnominale Einschachtelung zwischen dem Objekt und seinem demonstr. Attribut. ist bemerkenswert:

pradẽjo kapót tàs razbáiniįkam gálvas, cf. aruss. Igorslied 672 на ладѣ вои neben 655 Путивлю городу на заборолѣ.

Trotzdem ist aber im Lit. eine volle Ausbildung des adnominalen Dativs auf Kosten des Gen. im Gegensatze zu verschiedenen slav. Sprachen (s. o.) nicht eingetreten.

Dass die Person oder Sache, der etwas entrissen wird, ausserdem noch im Lit., analog dem Gebrauche anderer idg. Sprachen[2]), durch *nuõ(g)* c. Gen. wiedergegeben werden kann, sei hier nur kurz angedeutet.

Auch Vereinigung des sympath. Dat. und der possess. Ausdrucksweise kommt bei den hier behandelten Verben im Lit. wie in anderen idg. Sprachen[3]) vor:

Will. EE. 118, 28 (=Matth. 9, 2) *tawa ghriekai jra tau atleisti*[4]), Schl. Leseb. 129 *tám séniui ir jo drebužiùs pàvogė.*

Ebenso beschaffen sind Fälle, wo statt des Dat. beim Verb das refl. *-si* steht, beim Obj. Gen. *sâvo:*

R. 5, S. 17 *nusiwiłko sâwo płôszczu*, Dusėt. Wolt. 367, 8 *ãšei nuspjáusiu sâvá ruñkū.*

b) Auch wenn sich der Verbalbegriff 1) auf den Leib oder einen seiner Teile, 2) auf die Seele, den Geist des Menschen bezieht[5]), konkurrieren Dat. symp. und Gen. poss.

1) *a*) Dat. symp.[6]):

Will. EE. 171. 20 *uszdeia iem* (die Dornenkrone) *ant galwos*, Bretk. Post. Wolt. 19. 31 *ta szalczui sutrins galwa ir tu igelsi kulni ios* (also neben Gen.!); Donal. 7, 33 *jam* (dem Klepper) *bàrszkini káulus*, R. 5, S. 18 *užūmatā jai ražõñczu unt kõkło*, L.-Br. M. 194 *jìs jẹi pagrẽbė už ptaukų* u. v. a.[7]).

---

[1]) Cf. lett. Volksl. Leseb. 24 *labâk manu galwu ńêma, nekâ manu tẽvu zemi; vęcam* (Var. Gen. pl. *vęcuo) luste atzgãjuse* 'dem Alten ist die Lustigkeit weggegangen' (Endzelin Gr. 431).

[2]) Havers a. O. 4. 304 u. ö.

[3]) S. auch Brugmann Probl. 132 ff., Mikl. IV 608, Vondr. II 366, Havers a. O. 308. 312. 317.

[4]) Ebenso heute, in Uebereinstimmung mit dem griech., lat., deutschen Wortlaut.

[5]) Havers a. O. 3, 301 ff.

[6]) Zum Lett. s. Endzelin 431.

[7]) S. auch Specht II 125 ff. Ich erwähne hier nicht Stellen, wo das in Frage kommende Verb zu denen des Stechens, Werfens, Schlagens u. s. w. gehört, weil nach diesen auch bei Fehlen eines einen Körperteil bezeichnenden direkten Obj. Dativ des Ziels möglich ist (§ 110 b).

1) β) Possess. Genet.:

Will. E. 28, 6 *suglausk yu draugie abidwi deschini*, 35, 5 *kunigas teuszdest rąnka sawa ant galwos waikela*, Širv. PS. 10, 30 *wisa tieg padawe po koiams io;* Donal. 7, 93 *Slùnkiaus ir jo kúno szónus skàlbti pradèjo*, Wp., S. 246 *isznỹko* (der Engel) *ìsz aktũ jõ* (des Königs), Buiv. 84 *jì pradẽja Jõno ieškóf gálwũ* 'Jonas seinen Kopf abzusuchen', Sch.-K. 26, 25 *gùnčai atbiég zuiki piédoms* 'die Meute läuft dem Hasen auf den Fersen nach', R. 4, S. 56 *kàd ataĩnunczo wiesulo ńapapultũ naguõs*[1]) u. v. a., lett. Leseb. 91 *kumelin'a galvu glàudu.*

2) α) Dat. symp.:

Will. EE. 53, 30 *eia ghiems per schirdi*, R. 5, S. 23 *gõl, ńa wenõñ żmõgui suspáustũ szirdĩ pralinksmina*, Ged., S. 445, 28 *jõñ szirdãłã dŕabéjo*, Žemaitė 2, 241 *jam lengviau esą širdžiai* (s. auch § 118).

2) β) Possess. Genet.:

Širv. PS. 69, 3 (=Luc. 2, 35) *tawo paćios dušiu pereys kaławiias = tuam ipsius animam pertransibit gladius*, R. 5, S. 23 *katrẽ jõ szirdi spáudã*, Donal. 9, 647 *múczyt músu dusziàs nesiliáuja* (*bėdos*) u. s. w.

Aus der Vorliebe für den Genet. erklären sich auch Verbindungen wie:

Trautm. žem. Erzähl. 801 *pọ́ni uš rọ́nka gižėlo nutvėrę̃* 'ergriff den Gesellen an der Hand', 802 *nutvėrę̃ uš póna rọ́nka.*

c) Der Verbalbegriff betrifft sonstige Personen oder Gegenstände, die zu dem im symp. Dat. oder poss. Gen. stehenden Lebewesen in Beziehung stehen[2]):

1) Dat. symp.:

Donal. 5, 11 *drįstì man gèrimą biaùrįt*, 8, 126 *jám (kuméliui) dar dáugsini wàrgą* u. s. w.

2) Gen. poss.:

Malch. Pietk. 580 *tąiau dieną io grieku átmint ne noriu* (im Gegensatz zum poln. Original *tegożdnią iemu grzechow pamiętać nie będę!*), Mosv. 14, 32 *ne igipultu igi szabągga neteisiniku*, Will. EE. 141, 9 (=Luc. 1, 76) *idant kiele jo pagatawitumbei*[3]) u. v. a.

3) Vereinigung von Dat. symp. und poss. Gen.:

Donal. 5, 9 *kám tu mán mano wándenį drùmstai?* (ähnl. 13), L.-Br. M. 273 *sàvo grászį pasikavósim*, wo das refl. *-si* dativ. Funktion ausübt.

---

[1]) Ueber die hier zu beobachtende Trennung („Spaltung") des Genet. von seinem Beziehungsworte s. die aus dem Griech. und Lat. von Havers IF. 31, 230 ff. 243 ff., Linde Glotta 12, 172 ff. beigebrachten Beispiele. Auch das Lit. liefert seit alters zahlreiche Belege für diesen Brauch (s. einstweilen meine Andeutungen Boltosl. 14 ff. sowie Nieminen Ausg.-*ai* 45 mit Anm. 2, E. Hermann Lit. Stud. 101 ff.).

[2]) Vgl. Havers a. O. 3 ff. 303 ff.

[3]) Gen., bezw. posses. Ausdrucksweise bieten auch das griech. Original, die Vulg. und Luther; die Kurschatsche Uebersetzung dagegen hat *kad kéliq jam taisytumbei.*

§ 120. Dativ, bei dem ein Verbum des Sagens, Wünschens, Entbietens u. dgl. aus der Situation zu ergänzen ist[1]:

Wilkischk. Volksl. 32, 17 *o dabàr sù dëvù kẽma draugalẽliems, bróliems ir sesélims*, Dovydai TŽ. 9, 179 (Volksl.) *sodiẽu, tatũs'o eĩ moten'ẽla* (Vok.), *eĩ v'esóm g'em'eńẽlém* (Dat.), LP. 1, 141 *sudie šiam svietui*, Valanč. Pal. Juzė 36 *ačiu Dieveliui*, Žemaitė 2, 314 *ačiuo tetušiui*.

Hier ist also der Dativ fast zu einem Anredekasus geworden, wie auch aus seiner gelegentlichen Nachbarschaft mit dem Vok. hervorgeht; ich erinnere hierzu an russ. Марѣ Савостьяновнѣ (sc. кланяюсь u. dgl.) als Beginn eines Lustspiels von Ostrovskij (Jagič Btr. 13) sowie an rumän. Anreden im Obliquus des Plurals[2] wie *Domnibor! fraţilor! fetelor!* (sc. 'entbiete ich Gruss').

Zweites Kapitel.

Der Dativ im Anschlusse an Verbalsubstantiva und Adjektiva (Adverbia).

§ 121. Der Dativ im Anschlusse an Verbalsubstantiva[3].

Ueber den Dativ bei Nom. ag. und Nom. act., falls das diesen zu Grunde liegende Verb dativische Rektion hat, wie *gatawu mums padetaiu* (Mosv.), *ażuturêimas algos darbinikamus* (Led. Kat.) ist schon § 84 c β ausführlich gesprochen und gezeigt worden, dass ausser diesem Dat. jederzeit auch Gen. obl. möglich ist.

§ 122. Der Dativ im Anschlusse an bestimmte Adjektiva und Adverbia.

Wie der Genet. (§ 85 ff.), so schliesst sich auch der Dat., der von bestimmten Adj., bezw. Adv. abhängig ist, häufig an sinnverwandte Verba, die mit diesem Kasus konstruiert werden, funktionell an:

1) Der Dativ bei 'gleich, ähnlich[4]' und Gegenteil sowie bei 'angeboren, gemeinsam':

Will. E. 13, 10 *tiems ligus daiktai*, Donal. 11, 73 *pùmpurui lygus*, Širv. PS. 36, 17 *toligus wayzday żmoguy tikram* u. v. a., R. 1 ž., S. 181 *pãwoktui árklui padãbnas bũwa*[5], Mosv. 236 *żaisdas mums priegimtas nůg sena*, Širv. PS. 51, 24 *kielu byndru wisiemus*[6].

2) Dativ bei gehorsam[7], ergeben, treu, heilig, geweiht:

---

[1]) Vgl. auch § 2. 41 dγ. 53 bα. 157. 228.

[2]) Weigand rum. Gr. 69, Tiktin rum. Elementarb. 87.

[3]) Ueber Dat. des Zweckes bei Subst. s. § 131.

[4]) Vgl. § 100.

[5]) Neben *aĥt kõ dàbar padãbnas tàs swárks* (Rock), auch sonst, in östl. Mundarten und im Žemait. mit *añt* konstruiert, wobei die Präpos. neben Gen. auch Akk. regieren kann, daneben auch vielfach mit *ĩ* c. Acc. Alles dieses ist Slavismus (cf. poln. *podobny do czego*, russ. похожій на что-н.).

[6]) Ueber den bei diesen Wörtern auch möglichen Genet. s. § 92.

[7]) Vgl. § 102 a.

F. chr. 42, 19 *tam ius buket paklusnus*, Will. E. 22, 24 *paklusni bukit yussu mokitojems*, Daukša Post. 351, 7/8 *esmé dábar tokéis nekłaužadomis wálei Diéwo ir prisâkimui* u. s. w.; Will. E. 22, 29 *kosznas szmogus testo padůtas wirausibei*, 23, 30 *moteris, bukiet padůtas wirams yussu, kaip Sara Abrahamui paklusna buwa* u. s. w.[1]); Širv. PS. 62, 31 *daykto Diewuy paszwisto* etc.

3) Freundlich, feindlich, entgegengesetzt[2]), umgekehrt:

Širv. PS. 16, 9/10 *dekreto, kuris buwo prieśingas mumus*, Stanevič Wolt. 172, 30 *kursay priszyngay isakimuy padaritu*[3]), Širv. PS. 28, 17 *Diewas adwerniszkay tam daro* u. s. w.

4) Jmd. schuldig:

Will. E. 22, 8 *kq klausitoiey mokitoiems ir duschiu rupintojems sawiems kalti jra?*, Wp., S. 244 *pôns jām̃ būwu kaltas kāleta tûkstanczu*; vgl. poln. *dłużnym być komu co; winien mu jesteś wiele wdzięczności.*

5) 'Würdig, wert für jmd.[4])', gelegentlich auch 'einer Sache wert':

Will. E. 28, 18 *padarisiu yem pagalba werta yamui, kuri prieg ió butu*, Sch.-K. 67, 5 *jùms ir yra vèrta* 'ihr verdient es'; NT. von 1701, Röm. 8, 18 (Bezz. 242) *ne werti esti kentėjimai szio czėso anai ateisenczei garbei*[5]).

6) Dativ bei 'nahe, fern'[6]):

Will. EE. 112, 10 (=Luc. 10, 36) *artimesnis tam, kurs ypůle tarp razbainiku*[7]), Daukša Post. 355, 28 *kaip' múmus yr' artimas W. Diewas músų*, BF. 54 *jů miestui artyn, jů purwai gilesni*, Wž., S. 263 *isz netôlima tām̃ dwārui sodžāùs.*

§ 123. Der Dativ bei Passivparticipen und Participia necessitatis.

Wenn auch der Dativ bei Passivpartic. im Lit. und Lett. wie in anderen idg. Sprachen[8]) vertreten ist, so ist er doch im Balt. als „Casus auctoris" bei weitem nicht so beliebt wie der Genet. (§ 76). Das Slavische hat es überhaupt nicht zur Ausbildung eines

---

[1]) Cf. russ. послушный, подданный, покорный etc. c. Dat.

[2]) Cf. § 98 c.

[3]) Vgl. poln. *przeciwnemi chorobie lekarstwy* u. dgl.

[4]) Vgl. § 95 über Dat. bei 'jmd. etw. kosten.' Ueber Gen. bei diesen Adj. s. § 88.

[5]) Die heutige Fassung bietet den Genet. Vgl. auch gelegentliches Auftreten des Dat. der verdienten Sache bei abg. *dostojĭnŭ*, das meist Gen. regiert (Mikl. IV 598, Vondr. II 365, aksl. Gr.[2] 600).

[6]) Ueber den hierbei auch möglichen Genet. s. § 93. Auch in den slavischen Sprachen ist bei diesen Begriffen ausser Gen. Dat. möglich, cf. kiruss. ближча сорочка тіну u. s. w. (s. Mikl. IV 621).

[7]) Ebenso die heutige Fassung.

[8]) Delbr. III 300 ff., ai. Synt. 145. 396, Brugm. II[2]2, 558, Green Dative of agency 32 ff. 51 ff. 63 ff. 78 ff. 114 ff., über das Lett. Mühlenbach IF. 13,237, Endzelin Gr. 429. 779 ff., über das Lit. auch Jabl.[2] 141.

„Dat. auctoris" kommen lassen. Viele Passivpartic., zu denen im Balt. Dative der beteiligten Person treten, sind völlig adjekt. geworden, oder sie haben die Bedeutung der Möglichkeit oder Notwendigkeit, angenommen[1]). Dies stimmt dazu, dass auch in anderen Sprachen die Dat. auct. von den Partic. necess. oder den sie vertretenden Bildungen ihren Ausgang genommen zu haben scheinen[2]). Auch im Lit. kann bei den Partic. necess. auf *-tinas* kein Genet., sondern nur Dat. stehen[3]); vgl. hiermit lett.[4]) *ietin man* 'mihi eundum est,' *êstin man tuo màizîti* 'essen muss ich dies Brot'.

a) Partic. pass. + Dat.:

F. chr. 36, 16 *szinom iumus ira* 'notum vobis est', Will. EE. 164, 26 (= Joh. 18, 15) *tas pats pasiuntinis buwa paszystams wiriausem kunigui*[5]), Širv. PS. 56, 3 ff. *rundàsi kas gieras ne wienam iż żmoniu nežinomas ir nepażistamas sawo* (Gottes) *szwyntibey*, 16, 16 (das Gericht Christi) *ira żinamas ir regimas* (kenntlich und sichtbar) *Anielamus ir patiemus żmonemus*, 43, 19 *dušia ira neregima akims kuno;* Jurksch. M. 10 *buwa garbingiáses ir karãliui didey mỹlims*, R. 3, S. 107 *numylétas mũmus asabàs*, Volksl. BF. 50, 3 *màne aúksa vainikèlis nei karálu pàkelams, o bernèl' kepurèl' búro bèrnams pàkelams* 'mein goldener Brautkranz kann nicht von Königen getragen werden, aber der Hut des Burschen ist einer, den Bauernburschen zu tragen haben'.

b) Partic. auf *-tinas* + Dat.:

Širv. PS. 153, 10 *kunćia Wieszpaties ira żmogaus iszmoniey łabai nesuprastina*, aus heutiger Zeit *šis karas bus vistems atmintinas; šitas dalykas ir tau būtų žinotinas; ko mes mokomės, ne visa ir ne visiems yra mokėtina.*

§ 124. „Dativus comparationis".

Gelegentlich findet sich statt des Gen. (Abl.) compar. (§ 68) oder statt umschreibender Ausdrucksweise hinter Komparat. der Dativ im Sinne der Vergleichung. Diesem begegnen wir hin und wieder in der Wolf. Post. (Gaigalat 237):

136 G. *maszesnis tewu* (oder Instr?, s. § 183, 2); *ne turime but geresni galwai sawa Chui. Jesui.*

Aus moderner Zeit ist höchstens zu erwähnen:

R. 3, S. 96 *kèp tik pá'pjowiõ wirwi, sáu aukszczaù* 'höher als ich'.

Offenbar haben den Dativ bei Komparat. der Bedeutung 'geringer, grösser, höher' die Adj. der Gleichheit und Ungleichheit (§ 122, 1) hervorgerufen[6]). Bezüglich des Adv. *aukščiaũ* c. Dat. kann

[1]) Vgl. Mühlenbach und Endzelin a. a. O. über das Lett.

[2]) Vgl. Green a. O.

[3]) Jabl.[2] 131. 141.

[4]) Endzelin Gr. 227.

[5]) Ebenso die heutige Fassung.

[6]) Vgl. den Gegensatz in der Wolf. Post. 136 *Dewa sunus, ligus Dewui tikrai deiwistei* und *maszesnis tewu tikrai sz i agistei.*

anch an den Einfluss von Präpos. wie *iki, lig* 'bis' gedacht werden, die u. a. auch dativischer Rektion fähig sind[1]). In der Tat geht R. 3, S. 96 *nusiłáišł sulig ź àme* voraus. Auch im jüngeren Abulg., Aruss. und im Lat. besonders der späteren Zeit findet sich gelegentlich Dat. bei Kompar. nach Analogie begriffsverwandter Adj.[2]); cf. abg. *budi vsěmŭ* (neben *vsěchŭ*) *mnij*, lat. Sall. histor. 2, 37 Maur. *vir gravis et nulla arte cuiquam inferior* u. s. w.[3]).

II Teil.

Der Dativ zur Ergänzung der Satzaussage.

Erstes Kapitel.

Der Dativus commodi und incommodi.

§ 125. In diese Kategorie[4]) hätte man schon manche der im ersten Teile besprochenen Gebrauchsweisen eingliedern können, z. B. den Dat. bei 'dienen, helfen, nützen, schaden' (§ 105), den bei 'zuerkennen, ausersehen, bestimmen, (vor)bereiten' (§ 100 b), '(für) jmd. etw. wünschen, erbitten' (§ 101 c). Hier seien daher nur wenige noch nicht genannte Fälle herausgegriffen.

a) (Für) jmd. etw. (Gutes oder Böses) tun, erwirken:

Mosv. 13, 2 *krikształas schwentas dara szmaguy greku atleidima*, Will. E. 13, 21 *mielei gier dariti norim tiems*, EE. 134, 11/12 *kaip daug pikta padare ghis schwentiems tawa Jerusaleie*, Wž., S. 264 ff. *kàs aĩ-tymui ǵaraĩ dãra, sáu ǵãra dãra; bèt kàs aĩtymui bl̃ogai dãra, sáu bl̃ôga dãra*, Žt., S. 358 *ūžganapadãre wisìms* u. s. w.

b) (Für) jmd. geboren werden:

R. 5, S. 19 *giñ'siūs karõlui, to tíito statýtojui, sunùs* u. a.

c) Etw. für einen nehmen. suchen, erwerben:

Širv. PS. 87, 11 *ima sawi auksu*, 120, 5 *ne ieszko saw dirwos*, Daukša Post. 96, 23 (= Wolt. Chr. 37, 39) *kursai pametęs pirma* (*moterį*) *węs saw kitą* = poln. *ktory opuściwszy pierwszą poymie sobie drugą*, Godl. Volksl. 15, 27 *antelės iszims mán vainikėlį* 'die Enten wollen den Kranz für mich herausfischen', L.-Br. M. 254 *pavók mán szyvóką* 'stiehl für mich den Schimmel!' u. s. w.[5]).

---

[1]) Jabl.[2] 174.183, Endzelin лат. предл. 1,80.

[2]) Mikl. IV 610, Busl. II[5] 258, W. Schulze Graeca Latina 14, Wölfflin ALL. 6, 466 ff.; 7, 117, St. Witkowski Bursians Jahresber. 120 (1904), 226*, Schmalz Synt.[4] 385, Kühner-Stegmann II 2, 469, Brugm. II[2] 2, 564.

[3]) In aruss. старѣи мытаремъ (Ostrom. Ev.) liegt dagegen, da es griech. ἀρχιτελώνης entspricht, wohl eher adnominaler Dat. sympathet. vor, der gerade im Altruss. öfters begegnet (§ 119); s. auch Busl. a. O.

[4]) Delbr. III 297 ff., al. Synt. 147, Brugm. a. O. 555 ff., Mikl. IV 601, Vondr. II 363; über das Lett. Endzelin 427.

[5]) Vgl. lett. *meklẽjam liepas meitu uozuoliņa dẽliņam!*, abg. *priobrěšti žitnĭ sebě* 'quaere tibi victum!'

Zweites Kapitel.

Der Dativus ethicus.

§ 126. Mit dem Dativ des Interesses nahe verwandt ist der sog. Dat. eth.[1]), d. h. der kasuelle Ausdruck der gemütlichen Anteilnahme des Redenden oder Angeredeten an der geschilderten Handlung, ohne dass diese jedoch von deren Vorteil oder Nachteil persönlich betroffen zu sein brauchen. In den Dat. eth. treten daher Pron. der 1. und 2. Person; vgl.:

palauk, dar tu man tinginiausi, neklausysi! Gerai, aš tau nuvažiuosiu. Ar tu čia man dar gulėsi?, Žemaitė 2, 68 *kur tau nustos lijus?*, lett. *laĩ tã man(i) nepakrita!* 'dass mir meine Frau nicht hinfalle!', cf. poln. *nie wydziesz mi z domu ani kroku.*

Gelegentlich kann zu dem im Dat. eth. stehenden Pronomen ein es näher bestimmendes Adj. treten:

tai tu man taip jam būk kvailam! Vgl. Ξ 108 ἐμοὶ δέ κεν ἀσμένῳ εἴη, γ 228 οὐκ ἄν ἔμοιγε ἑλπομένῳ τὰ γένοιτο u. s. w.[2]).

Genau wie der enkl. griech. Dat. eth. τοι, der slav. *ti* in sehr vielen slavischen Sprachen[3]), so wird auch im Lit. enklit. *-t(i)* gelegentlich zu einer blossen Bekräftigungspartikel[4]):

Wisbor. 9, 21, 30 *jàm bùvet įvélyta*, 8, 14, 15 *ģãva atsiliepimą: vélńas užrandavójas tur ir nét viéns žmógus daugdu ne gálit mált*, Dovydai TŽ. 2, 176 *paskotíńś vakarėls nėš'ót' rūtu vainekėlś oñt galv'ãlės*[4]).

Im Dial. R. 2, S. 130 lesen wir zweimal *gañt* im Sinne 'freilich, allerdings'. Dies ist aus *ganà-t(i)* entstanden[5]); vgl. lett. *gan(a)* 'genug': 'wohl, zwar, freilich' und Endzelin Wb. s. v. Auch in verschiedenen anderen auf *-t* ausgehenden Partikeln wie *jegut, negut, nent* u. s. w.[6]) mag wenigstens teilweise *-ti* enthalten sein, soweit nicht andere volle Formen wirklich belegt sind. Ich erinnere auch an russ. надоть = надо ти, wo das ти schon so partikelhaft und farblos geworden ist, dass man im Sinne 'du hast es nötig' in der Volkssprache nicht vor тобѣ надоть zurückschreckt[7]).

§ 127. Anhang. Der reflexive Dativ.

Besonders bei Verben des Gehens, Sitzens, Liegens, Stehens, Lebens, Denkens u. s. w. findet sich im Lit. gern der Dat.

---

[1]) Delbr. III 298 ff., Brugm. II[2]2, 556 ff., Mikl. IV 601 ff., Vondr. II 363 ff., Daničić 364 ff., Maretić 550, Geb.[3] 341. 401, über das Lett. Endzelin 428, über das Lit. Jabl.[2] 64. 263.

[2]) Kühner-Gerth II 1, 425 ff.

[3]) Mikl. und Maretić a. O., Mikl. Vgl. Wb. 369, Vondr. a. O. und 439, Geb.[3] 401, Zubatý IF. 4, 472, Potebnja II[2] 418.

[4]) Ueber das von Zubatý fälschlich in diesen Zusammenhang gerückte, alit. *tiep* s. E. Nieminen Ausg.-*ai* 105; aus Daukantas nenne ich *rodiesit* 'es schien fürwahr' (MLLG. 3, 291).

[5]) Specht II 292.

[6]) Bezzenberger Beitr. 267 ff., Endzelin Gr. 544, E. Hermann Lit Stud. 333. 393 ff.

[7]) Potebnja a. O.

sáu des Reflexivs zugesetzt, dessen urspr. Bedeutung, dass das Subj. die Handlung für sich unternimmt, dass sie es speziell angeht, meist so abgeschwächt ist, dass wir *sáu* kaum noch übersetzen können, Auch andere idg. Sprachen kennen derartigen Zusatz des refl. Dativs[1]). Besonders ist hier an das oft scheinbar pleonastische slav. *si, sebě* zu erinnern[2]); cf. poln. *idź sobie precz!, był sobie dziad i baba*, russ. пошел себѣ спать u. s. w.

Niedermann, der KZ. 51, 34 ff.[3]) zahlreiche lit. Beispiele gibt, hält diesen Gebrauch von *sáu*, da er besonders den östlichen Dialekten eigene, für einen Slavismus; aber abgesehen davon, dass er im Lit. viel weiter verbreitet ist, als Niedermann annimmt, liefern auch die anderen idg. Sprachen, besonders das Germanische, soviel entsprechende Beispiele, dass wir wohl sagen müssen, dass diese lit. Verwendung von *sáu* nichts der Sprache Fremdes darstellt. Höchstens mag die grosse Verbreitung gerade in den östlichen Mundarten durch die Beliebtheit der Konstr. im Slavischen begünstigt worden sein.

Lit. hierher gehörige Beispiele sind:

Širv. PS. 12, 20 *kas tieg niekina mani saw*, 21, 27 *muste saw ape ii*, Donal. 9, 51 *sáw sziltaý, kaip gál, įsigúsztęs* 'sich niederkauernd', 10, 139 *wálgyk sáw sweikà!*, Linkmenės Wolt. 206, 4 *eikit tinaj sau dél szita!*, oft Garliava[4]) *tegùl sáv eina!* u. s. w., R. 1 ž., S. 191 *gyw'āna sáu wienas żmõgus* u. v. a.

Ich erinnere auch an *sáu vienas* 'ganz allein' (Schl. Gr. 267 und § 16 b).

Drittes Kapitel.

Der respektive Dativ (Dativus iudicantis).

§ 128. Auch dieser Dativgebrauch ist dem Baltischen mit anderen idg. Sprachen[5]) gemeinsam:

Dievui visi žmonės lygūs; girtiemus ir ožkos kaustytos; man jis kvailys, ir tiek! lett. *malam smalki rudzu maizi; bûs tautām bīdęlęta* 'fein mahlen wir das Roggenbrot; in den Augen der Fremden wird es gebeutelt sein'.

Viertes Kapitel.

Der Dativ des Zweckes.

§ 129. Wie in anderen idg. Sprachen[6]), kann auch im Lit. der Zweckdativ auf das Satzganze, d. h. die durch das Verbum

---

[1]) Delbr. III 299, Brugm. II[2]2, 557 ff., über das German. Streitberg Got. Elementarb.[5-6] 172, Erdmann-Mensing II 258 ff., Behaghel Dtsch. Synt. 1, 630 ff., Holthausen as. Elementarb.[2] 176.

[2]) Mikl. IV 602 ff., Daničić und Maretić a. o. a. O. (der letztere auch 499[1]), Soerensen 264, Boyer-Spéranski 6[2]. 106[4], Sm.-St. 407, Mladenov Ztschr. für slav. Phil. 1,514.

[3]) Vgl. auch Brückner Fremdw. 164.

[4]) Brugm. bei L.-Br. 316[1].

[5]) Delbr. III 299 ff., Brugm. II[2]2, 559, Vondr. II 364, Geb.[3] 341, über das Lett. s. Endzelin 429, über das Lit. Jabl.[2] 64.

[6]) Delbr. III 301 ff., ai. Synt. 147 ff., Brugm. a. O. 559 ff. 564 ff., Mikl. IV 611 ff. Vondr. II 364 ff., Łoś 313, Busl. II[5] 260, Daničić 362, Maretić 550, über das Lett. Endzelin 429 ff., über das Lit. Kursch. § 1504, Jabl.[2] 62 ff.

bezeichnete Handlung gehen; er kann sich aber auch an ein einzelnes Nomen enger anschliessen.

§ 130. Der Zweckdativ bezieht sich auf den Satz und die in ihm ausgedrückte Handlung:

a) Im Satz steht sonst kein Dativ:

Donal. 8, 80 *nes Asté pētùms nupenėtą szùtina gaidį*, 147 *tàs mėsàs wisókias Krìzo kùkorius taip smàrkey plészkino swódbai*, Wp., S. 236 *paũksztes iszkeptõs wesẽlijai*, Wž., S. 263 *koktāñ reĩkałui būwa nutāszę stuobrius?*, Donal. 11, 362 *laszinių kokį szmotėlį důdawo prēdams* (als Zutat, Zugabe), Svėdos. Wolt. 353, 42 *gerojiškàs méilės raĩkė suturėjimui mõnys miški nãrs pàr pinkės minutės* 'um mich wenigstens fünf Minuten im Walde festzuhalten'.

Das letzte Beispiel leitet hinüber zum Dat. des Zwecks bei Verben des Taugens, zu etw. Gereichens, Dienens:

Daukša Post. 361, 8 *niekam geram ne derą buwo*, sehr häufiges *niekam nederąs žmogus* u. dgl., Jurksch. M. 83 *tei' labaỹ tikę pórui* 'so gut passten sie zu einem Paare'[1]), žem. Erzähl. Wolt. 430, 3 *čia budyné ne juokams* 'gereicht nicht zum Spotte, ist kein Scherz'.

b) Der Dativ des Zwecks tritt zu einem Verbum, von dem im Satze ein Dativobjekt abhängt, bezw. das mit dativischem *-si* verbunden ist:

Donal. 10, 554 *ką sáw nusipėlnėm ir zopóstui sáwo namáms kampè pakawójom*, 7, 192 *ką sáw pētùms įsidėjei*, Daukant. TŽ. 1, 99 *galietum sau wissokios medigos padarynei* (zum Hausrat) *sau gauti*, Jurksch. M. 9 *susikiĩta mēdžiu málkai*, Wp., S. 244 *kāñ táu tàs pônas?* 'was soll dir der Herr?', cf. lett. Leseb. 94 (aus Brozen) *kas jel man biêdram nãca?* 'wer kam mir als Gefährte?', poln. *raczcie mi być wspomożeniu!*

Hier sei auch der überaus häufigen Zweckdative *kám* 'wozu, weshalb, weil[2])', *tám* 'deshalb, zu diesem Zwecke' gedacht, vgl. lett. *kam* 'weshalb' und 'weil, wenn[3])', russ. чему, poln. *czemu*, ačech.[4]) *čemu*. Neben *tám* begegnet im Žemait. umschreibendes *tá lietá* 'zu diesem Zwecke':

Daukant. TŽ. 1, 94 *skyliesi tá lietá iszrenstosi.*

§ 131. Der Zweckdativ schliesst sich enger an ein einzelnes Nomen an:

Hierher gehören Verbindungen wie *rugiaĩ sẽklai* 'der Roggen zur Saat', *bačkà gẽrimui* 'ein Fass für das Getränk', *popierius laiškams*

---

[1]) Vgl. lett. Leseb. Volksl. 35 *tu* (*álksnis* Erle') *lûkam nederẽji* 'taugst nicht zum Bast'.

[2]) Zum Sinne 'weil', der sich wie in *del kõ, už ką*, griech. οὕνεκα u. s. w. aus der Bedeutung 'weshalb' entwickelt hat, vgl. Grenzfälle wie Žemaitė 2,279 *teta iki šiol nedavė iš apmaudo, kam jos vyras kunigus niekino*, 281 *nė Martynienės nemylėjo, kam jos vaikai ne mergaitės.*

[3]) Endzelin 398[2].

[4]) Heute sagt man čech. nur noch *k čemu* oder *nač* (Geb[3]. 342).

'Briefpapier', vgl. griech. ξύλα καὶ ἄνθρακες τῷ μολύβδῳ u. s. w. (Meisterhans[3] 209).

Auf der Grenze zwischen adverbalem und adnominalem Gebrauch steht ein Satz wie *išsimanė siūdytis sermėgas išeigai* Valanč. Pal. Juzė 47. Es lässt sich denken, dass die eigentlich adnominale Verwendung des Zweckdativs von derartigen Fällen ihren Ausgang genommen hat.

§ 132. Anhang zum Zweckdativ.

Zu dem Zweckdativ tritt noch ein erklärender Infin., dessen Objekt aus dem Dativ zu ergänzen ist.

Wie zu einem von einem Verb abhängenden Dativ ein Infin. treten kann, als dessen Subj. der Dativ vom Sprechenden empfunden wird (§ 115 c. 116), so kann auch zu einem Zweckdativ ein erklärender, vom Hauptverb abhängiger Infin. hinzugefügt werden, dessen Objekt aus dem im Dativ stehenden Begriffe ergänzt werden muss[1]):

tàs mólis àtvestas skylėms užlaistýti; šitas tinklas geras žuvims gaudyti, Sprichw. BF. 52 *kur gaus òbags svėste rėtams tèpte?*, L.-Br. M. 159 *pàdavė jėm abrúsą bùrnai nusiszti'styt*, R. 5, S. 13 *karõlus nėdawā jõm̃ kitõs wiėtos, kaip tik piem'anio kloũtām ganýt.*

Mit Dativ hinter dem Infin.:

L.-Br. 172 *kàd jė̃ mùmėm paliktu szitą kumelikę vèsztė žuvìmi in mėstą*, R. 4, S. 49 *ateĩna tarmĩnas atadúot skatikui.*

Mitunter begegnet uns der Fall, dass ein Dativ als Subj. eines Infin. fungiert, später aber im gleichen Satze ein zweiter Dativ gesetzt ist, aus dem das Objekt des auf ihn folgenden Infin. hinzuzudenken ist[2]):

Onišk. Wolt. 394, 37 *išdýgo krasnjóji liepėlė degũlei kūkúocie, motũlei bùdzycie* 'für den gesprenkelten Vogel zu kuckucken, für die Mutter, (sie) zu wecken'.

§ 133. Der auf der Zweckbedeutung beruhende Dativ von Zeitbegriffen.

Im Baltischen[3]) wird wie in anderen idg. Sprachen[4]) der Zweckdativ nicht selten von Zeitbegriffen gebraucht, um die Zeitspanne auszudrücken, für die eine Handlung oder ein Zustand bestimmt ist:

---

[1]) Schl. 311, Kursch. § 1508, Jabl.[2] 160 ff., Itet. sint. I, 38 ff., Brugm. zu L.-Br 122 ff., Specht II 66 ff. 243, Potebnja II 349 ff., Verf. KZ 53, 60 ff. (mit Parallelen anderer idg. Sprachen).

[2]) Vgl. auch RV. 10, 125, 6, wo „subjektischer" und „objektischer" Dativ sich neben demselben Infiin. finden: *ahám rudrāya dhánur ā́ tanomi brahmadvise śárave hántavā́ u* 'ich spanne dem Rudra den Bogen, damit der Pfeil den Hasser des Gebets treffe'.

[3]) Ueber das Lett. s. Endzelin 430.

[4]) Delbr. III 303, ai Synt. 149.

Donal. 8, 350 *lasztinių žėmai pàs burùs daugýbė didelė kãba*, Sch.-K. 77, 1 *nėgalu visa* (Dat.) *žiémai tau dúti maísta*, R. 5 Ged., S. 422, 132 *kad kopustėlū žiėmai turátū*, Priekulė Brief Wolt. 290, 25 *padėk Dėwe ir sù Dėwò szem kařtoi*, Donal. 9, 517 u. ö. *jaùgi ganà sziamsýk;* vgl. lett. *šim brižam* 'für diesen Augenblick', *visam mûžin'am* 'für mein ganzes Leben'.

Hierher gehört auch adverbielles *ilgám* 'für lange'.

Auch Zeitdative können in nähere Beziehung zu Nomina treten:

Donal. 11, 644 *rúpjkitės tikt ùž laukùs, už pászarą žėmai!*, wo man fast noch den Dativ zum Verbum ziehen kann.

III. Teil.

Anhang. Einiges zum Dativus absolutus.

§ 134. Allgemeine Bemerkungen.

Der Dativ in der absoluten Participialkonstr. hat sich im Baltischen[1]) in Uebereinstimmung mit einzelnen slav. Sprachen[2]) und verschiedenen german. Dialekten[3]) entwickelt.

Zunächst gehörte der Dativ als Objekt zum Hauptverb, während das Partic. attributivisch neben ihm stand; allmählich begann durch Gliederungsverschiebung die Loslösung des Dativs vom Hauptverb und die Zusammenfassung mit dem Partic. zur Einheit. Schliesslich wendete man Dat. absol. auch da an, wo das Hauptverb keiner dativischen Rektion fähig war. Es ist wohl anzunehmen, dass sich die Konstr. in den genannten drei Sprachzweigen in paralleler, aber unabhängiger Weise entwickelt hat. Im Lit. ist beim Dat. absol. für das flektierte Partic. act. frühzeitig die erstarrte Gerundiumform üblich geworden (ebenso im Lett. für das Partic. praes. act.). Dies geschah vor allem, als man sich gewöhnt hatte, den Dativ nicht mehr als abhängig vom Hauptverb zu fassen. Aehnliches ist in den slav. Sprachen eingetreten, die Dat. absol. entwikkelt haben. Altlit. kommt auch in der absoluten Participalkonstr. noch gelegentlich flektiertes Partic. vor.

Bezzenberger zitiert eine Reihe von Beispielen aus Bretkuns Bibelübersetzung; aus anderen älteren Texten füge ich hinzu:

Will. EE. 83, 28 *dabar ghiemus netikintiemus diel dziaukxsma ir besistebint bilola yumpi*, 90, 24 *kaip anis weisdeja ing dangu iem szengenczem*, 91, 11 *wissur Wieschpatiy padedanczem ir szodi pastiprinanczem*, 121, 7 *parenczem sutika ghy tarnai iô*, Bretk. Post. Wolt. 21, 37 *regintiemus aniemus ghissai ussenge danguna.*

---

[1]) Schl. 320 ff., Kursch. § 1607 ff., Jabl². 155 ff., liet sint. 1,40 ff., 73 ff., über das Altlit. Bezzenberger Beitr. 261 ff., über das Lett. Endzelin 791 ff.

[2]) Miki. IV 614 ff. 828 ff. 838 ff., Vondr. II 408 ff., Potebnja II 260 ff., Grünenthal Arch. 31, 356, von Güldenstubbe ibd. 39, 242 ff.

[3]) Ueber das Got. Streitberg Got. Elementarb. 5-6 176; s. auch Delbr. IV 493 ff., Brugm. II²3, 960 ff.

§ 135. Ohne mich auf Einzelheiten über die absolute Participialkonstr. einzulassen, deren Auseinandersetzung nicht in dies Thema gehört, beschränke ich mich hier auf einige Fälle aus der modernen Literatur, wo der Dativ noch vom Hauptverb abhängig gedacht werden kann[1]):

Donal. 7, 124 *taip bežiūrint mán jau dúszei pìkta pastójo*, 8, 82 *Dóczui taìp besilaižant ir dideý besidžaugiant, sztaí kwëslýs pasiródė*, Sch.-K. 53, 14 *mùsis nusistebėjusi bėtei iš aúle išliękus*[2]), Žemaitė 1, 177 *neduok Dieve pačiai tokiam pakliuvus!*

§ 136. Im Lit. und Lett.[3]) kommen vor Dat. absol. zur Präzisierung der ihm vom Sprechenden nachträglich beigelegten, nebensatzartigen Beschaffenheit auch gewisse adverbiell- präpositionale Partikeln vor. Hierher gehören die ein Zeitverhältnis ausdrückenden lit. *iki, lig, pirm, prieš*, lett. *līdz* 'bis':

Cornelübers. Wolt. 181, 22 *iki neateiùs talkiejems* 'bis zur Ankunft der Hülfstruppen', Žr., S. 306 ff. *lig pàtekant arba ģerāi pakìlstant sáulei*, Daukant. TŽ. 1, 96 *lig kakaliou atsikórinqnt; àš atsikėliau pirm sáulei ùžtekant (užtekėjus);* Sch.-K. 43, 3 *priš mun ateinant visi tókį kapėliję dári*, lett. *līdz saulītei ļęcuot gul* 'er schläft bis zum Sonnenaufgang'.

Man erkennt, dass Dat. absol. auch von Präpos. wie *prieš* abhängen können, die für gewöhnlich nicht dativischer Rektion fähig sind[4]). Wenn Daukša Post. 96, 26 (= Wolt. Chr. 37, 43 ff.) bietet:

net ik' numirszt̨ant wieno iżg' wirmoterių = poln. *aż do śmierći iednego z małżonkow,*

so hat er *iki* präpositional behandelt; d. h. mit einem (von einem Gerund. begleiteten) Genet. konstruiert. Es ist aber möglich, dass er sich hier in gewissem Grade vom poln. Texte hat beeinflussen lassen.

Auch die Partikel *jóg* kann wie griech. ὡς, ἅτε vor der absoluten Participialkonstr. hinzugefügt werden:

Will. EE. 177, 1 (= Joh. 19, 31) *Sztdai tada iog sant dienai priegatawoghima prasche ghie Pilota*[5]).

§ 137. Dativus absolutus, trotzdem sein Subjekt im regierenden Satze schon in einem Kasus vorkommt.

Nachdem sich einmal der Dativ. absol. vom regierenden Satze unabhängig gemacht hatte, konnte leicht der Fall eintreten, dass man diese Konstr. auch dann anwandte, wenn der durch den Dat. ausgedrückte Begriff im übergeordneten Satze bereits kasuell ver-

---

[1]) Vgl. Endzelin a. O. über ähnliche lett. Fälle.

[2]) Vgl. zum Dat. bei *stebėtis* § 107 a.

[3]) S. Zum Lit. Jabl[2]. 156 ff. liet. sint. 1, 74 ff., zum Lett. Endzelin 793.

[4]) Vgl. analoge Fälle § 200.

[5]) Die heutige Fassung hat nackten Dat. absol.

treten war, also konjunkte Konstr. des Partic. oder Gerund. am Platze gewesen wäre. Auch andere idg. Sprachen haben diese Verallgemeinerung der absoluten Participialkonstr. nicht selten vorgenommen[1]).

Lit. Beispiele sind[2]):

Bretk. 5. Mos. 9, 15/16 *man atsigręžus ir nů kalno ugnimi déganczio nukůpus ir dwi toblyczi sussiderėjimo ant mano abiejů ranků laikus, tai maczau*, 2. Macc. 6, 29 *jem schitus szodżius kalbeius węstas buwo ant mukos*, Will. EE. 83, 28 *dabar ghiemus netikintiemus del dżiaukxsma ir besistebint biloia yumpi*[3]); Donal. 8, 528 *nės jis mán szůleis jodinėjant, po balnù manę wėžlibay į baùdżawą wilko*, Daukant. Wolt. 199, 33 *daug jej* (die Krone) *dwę ar tris dienas buwus asz jos issižadiesiů*, R. 5, S. 24 *tin' můñ baesīfajunt, pamõtām ataĩnunt tũ šanēlt*, R. 2, S. 119 *teip jāñ bemīslijent ōžēje ōñt mīsles* u. v. a.

Ueberall steht in diesen Beispielen der Dat. absol. am Satzanfange. Auch die slavischen, mir zur Verfügung stehenden Belege für Dat. absol., der seine Grenzen überschritten hat, ergeben meist das gleiche Resultat. Es handelt sich also um eine Anakoluthie, die davon herrührt, dass der Sprechende noch nicht den gesamten Satz überschaut[4]).

V. ABSCHNITT.

Der Gebrauch des Akkusativs.

I. Teil.

Der einfache Akk. als Objekt von Verben verschiedener Art.

Erstes Kapitel.

Der Akk. des Objekts und Resultats bei transitiven Verben.

§ 138. Der Akk. als Objekt transitiver Verba ist im Lit. wie in anderen idg. Sprachen so verbreitet, dass es unmöglich und zwecklos ist, jedes Transitivum, das lit. in Uebereinstimmung mit den Schwesteridiomen Akk. regiert, hier aufzuführen. Ich muss mich auf einige bemerkenswerte Fälle beschränken. Die, wo der Akk. mit Gen. und Dat. konkurriert, sind in den vorherigen Abschnitten besprochen worden. Es ist dort auch verschiedentlich betont worden, dass, wenn ein den Gen. regierendes

---

[1]) Brugm. II² 3, 963. 965. 968, Verf. IF. 28, 248, überr das Slav. s. Mikl. IV 615 ff., Vondr. II 409, Potebnja II 266 ff., Zubatý Sborn. filol. 3, 152, besonders von Güldenstubbe Arch. 39, 244 ff. (mit zahlreichen Beispielen).

[2]) Vgl. auch Bezzenberger Beitr. 261 ff.

[3]) S. § 134.

[4]) Vgl. § 20 b.

Verb durch Zusammensetzung punktuelle Bedeutung annimmt, der Akk. statt des Gen. gesetzt zu werden pflegt; vgl. *láukti* c. Gen.: *suláukti* oft c. Acc. (§ 53 Anhang) u. s. w. Auf den Unterschied von Gen. part., der das Objekt mit Rücksicht auf seine Teilbarkeit bezeichnet, und von Akk., der das Ding an sich ohne Bezug auf die Teile ausdrückt, ist § 38 ff. hingewiesen worden. Ueber Konstr. wie *man dantį skauda*, wo bei einem Impersonale Dat. der Person, Akk. des affizierten Körperteils oder Gliedes steht, s. § 112 c Anhang.

§ 139. Einige bemerkenswerte Verbindungen von Verben mit Objektsakkusativ:

1) folgen, nachfolgen, nachsetzen[1]):

Will. E. 22, 24 *paklusni buket yussu mokitojems ir sekit yus*, Daukša Post. 94. 32/33 (= Wolt. Chr. 33, 14) *idąnt' Wieszpatį sakiotų* = poln. *áby Páná náśládował*, Donal. 10, 393 *nů lópszio mùs ik grábo pérsekinėja* u. v. a.; cf. ai. *sac-*, av. *hač* (auch c. acc.)[2]), lat. *sequi*, *persequi alqm.*, die mit *sèkti* urverwandt sind, poln. *naśladować*, *prześladować kogo*, russ. преслѣдовать кого 'alqm. persequi'.

Wilkischk. März. 2, p. 80 *jós vìje jìjį ikì jó vàrtu*, R. 4, S. 34 *lokõjus põliepe kúoku pawýť tu razbóiniku*, Wp., S. 242 *pasiwĩju bróļus* 'holte die Brüder ein', cf. lett. Leseb. 29 *dzeniês manu vaĩńadziņu* 'setze meinem Kranze nach!' und *nèsadzinu vaĩńadziņu* 'ich holte den Kranz nicht ein'.

2) Bezüglich des Akk. bei Verben des Erlangens, Besitzens, Habens sei hinzugefügt, dass 'so und soviel Jahre alt sein' durch *turėti* mit Akk. des Alters ausgedrückt werden kann:

Will. EE. 78, 26 (= Joh. 8, 57) *penkiudeschimtu* (Gen. im neg. Satze) *metu dabar neturi*, Sch.-K. 69, 18 *tu turiėsi 40 metų* und sonst sehr oft[3]).

3) Jmd. enthaupten, köpfen kann durch ein Verbum des Abhauens mit Akk. der Person ohne ausdrückliche Bezeichnung des Ausdrucks für 'Kopf' wiedergegeben werden:

Will. EE. 151, 18 *nukirta ghy temniczoje*, L.-Br. 163 *nukirto razbáinįką*; cf. poln. *ściąć*, *ścinać kogo*, čech. *stíti*, *stínati koho* neben *komu hlavu* u. s. w.[4]).

4) 'Bei Gott schwören' kann lit. in Uebereinstimmung mit griech. θεὸν ὀμνύναι durch *Diẽvą prisiekti* (Nesselm. Wb. 460) ausgedrückt werden. Nach Delbr. III 369 handelt es sich ebenso wie in ὅμοσσον ἀάατον Στυγὸς ὕδωρ Ξ 271 um eine Abart des Akk. des Inhalts (§ 146 ff.), also 'einen Styxschwur etc. schwören'. Brugm II² 2, 623[1]

---

[1]) Zum Gen. bei *sèkti* s. § 53 b ζ, zum Instr. § 180.

[2]) Delbr. al. Synt. 173, Gädicke Akk. im Veda 87, Bartholomae Altiran. Wb. 1739 ff.

[3]) Dafür Erzähl. Wolt. 224, 27 *penktą deszimtį*, sc. *metų*, *vare* 'war zwischen 40 und 50 Jahren alt, ging auf die 50'.

[4]) Parallelen aus noch anderen idg. Sprachen bei Havers Unters. 156[1], 303, Verf. Arch. 39, 69 ff.

dagegen erklärt den Akk. bei 'schwören' durch Vorschweben des Begriffs 'anrufend'. Wir hätten dann eine ähnliche Ausdrucksverkürzung vor uns wie in *brólis svéikįs tavè už rankélės* (sc. *tvérdamas)* Godl. Volksl. 57, 12, hom. λισσέσκετο γούνων (sc. λαβών) I 451 u. s. w.[1]); vgl. auch u. § 181, 5 über *kórtom ėjo* (zu spielen) in Garliava, § 53 b. a. 101 c über *linkėti kám kõ* (sc. 'wünschend'), poln. *kłaniać komu o co* (sc. 'bittend'), ai. *abhivādya pādāv ācāryasya* 'die Füsse des Lehrers (umfassend, ihn) begrüssend[2])'. Gewöhnlich regieren 'fluchen, schwören bei etw.' Instr.; vgl. Žemaitė 2, 88 *perkūnais velniais keikė*, Krėvė 5, 277 *prisiekiu pelenais tavo*, wie russ. клясться небом u. s. w.

5) 'An etw. oder jmd. glauben' kann ausser durch *tikėti i(ng) kã* auch durch das Verbum mit blossem Akk. wiedergegeben werden[3]):

Tikiu Dievą Tėvą Visagalį, Mosv. 12, 7 *tikiu greku atleidima*, lett. *tici māņus* 'glaube an abergläubische Vorstellungen'[4])!

Daher kann auch Akk. bei *tikėti* stehen, um den auszudrücken, den man für irgend etwas hält:

Širv. PS. 141, 15 *tikiet tu ažu Diewu, kuris buwo nukrižiawotas.*

Wie lat. *donare alqm. alq. re* neben *donare alci. alqd.*, russ. (по)дарить кого чѣм neben кому что (ebenso im Poln. und Kruss.)[5]), so ist auch lit. *apdovanóti kã kuõ* 'jmd. mit etw. beschenken' neben *dovanóti kám kã* 'jmd. etw. schenken' möglich (vgl. auch *jaunuosius apsiuvau* 'versah die jungen Leute mit Kleidung' Valanč. Pal. Juzė 123).

Ich nenne weiter von doppelten Konstr.:

apsivilkti kã 'sich etw. anziehen' und *apsivilkti kuõ* 'sich mit etw. bekleiden[6])'. Mit der ersten Konstr., in der *si-* dativisch zu fassen ist, stimmen überein *apsiãvęs kùrpes* Donal. 8, 225, *sàwa pamusztinę iszwirkszczę apsisiaũtus*' 'sich ihren Mantel verkehrt anziehend' Jurksch. M. 78, *ils nusisùpo płószczių* 'zog sich den Mantel aus' L.-Br. 240 u. a. Man kann ferner sagen *apaũti sopãgą añt kójos* und *apaũti kójų sopagù*, vgl. *kójų išaũti* neben *išaũti vaĩkui kélnes* u. s. w.[7]).

§ 140. Der Akk. des effizierten („inneren") Objekts, des Resultats.

Der Akk. des effizierten („inneren") Objekts, des Resultats ist wie der des affizierten („äusseren") im Balt. wie in anderen idg.

---

[1]) W. Schulze KZ. 42, 380.

[2]) Böhtl.-Roth s. v. *abhivad-*, Delbrück Idg. Verwandtschaftsnam. 559 ff. 569 ff.

[3]) Ueber den Gen. bei *tikėti* u. s. w. s. § 58, über den Dat. § 103, über den Instr. § 181, 8, über den Loc. § 229, 4. Auch in den slav. Sprachen kann 'an jmd. glauben' akkusat. konstruiert werden, vgl. poln. *wierzyć Boga*, čech. *jen jedlného boha věřil* (Mikl. IV 374 ff. Vondr. II 307).

[4]) Endzelin 432.

[5]) Mikl. IV 583 ff., Sm.-St. 394. 397.

[6]) Vgl. lat. *vestem* neben *veste induor* und Brugmann IF. 5, 113. 131; 27, 133, von Planta Osk.-umbr. Dial. 2, 410.

[7]) Cf. abg. aruss. *obuti nozě* neben aruss. изуи сапогъ съ ногу своею, nruss. разу(ва)ть ногу neben сапоги тѣсны (Sreznevskij und Dal' s. v. v.).

Sprachen sehr häufig. Die Einteilung in diese zwei Kategorien ist für die Frage nach Wesen und Entstehung des Akk., wie Delbr. III 376[1]) mit Recht bemerkt, völlig belanglos. Schwerlich empfindet der Sprechende einen Unterschied der Kasusbedeutung in 'ein Haus einreissen' und 'ein Haus aufbauen'. Auch lit. kann man selbstverständlich sagen *namùs, bùtą, miẽstą budavóti, pakùrti, pastatýti; milą áusti; Diẽvas sviẽtą sùtvėrė, trúbyk didelį gársą* Donal. 11, 415 u. v. a.[2]).

Ich beschränke mich hier auf einige Beispiele für 'Gutes, Böses tun' aus älterer Literatur:

Will. EE. 94, 14 *kurs pikt dara*, 16 *kurs dara teisibe*, 101, 16 *te darai gier*, 144, 13 *ghi dara iem miel* u. v. a.

Wie bei griech. εὖ, κακῶς ποιεῖν, so sind hier auch Adv. möglich:

Will. EE. 86, 30 *piktai daranczuiu*, 31 *gierai daridami*, Daukša Post. 95 9 ff. (=Wolt. Chr. 33, 34 ff.) *gęrai dâro = dobrze czyni* und *geręus dâro = lepiey czyni*, Wž., S. 264 ff. *kàs ařtymui blôgai dâra, sáu blôga dâra* (also Adv. neben Adj.).

Zweites Kapitel.

Der Akk. bei an sich intrans. Verben.

§ 141. Oft werden im Balt. wie in anderen idg. Sprachen[3]) an sich intr. Verba in gewissen Verbindungen transitiv. Häufig wird das Hinzutreten eines akkus. Objekts durch Transitiva hervorgerufen worden sein, die mit den Intrans. sich entweder in der Bedeutung berühren oder das Gegenteil wie diese ausdrücken (cf. dtsch. *das Ziel fehlen* nach *das Ziel treffen*, ebenso lit. *paklỹda kãl* 'verfehlte den Weg' R. 2, S. 125 nach den Verben des Erreichens). Es ist nicht immer ganz leicht, die Quelle des Gebrauchs festzustellen. So beschränken wir uns hier auf charakteristische Beispiele und betrachten zunächst die Simplicia.

§ 142. Unkomponierte Intrans., die in gewissen Fällen Akk. zu sich nehmen.

1) Die Verba *vilkėti* 'angezogen, angetan sein mit etw.', *dėvėti* dass. regieren häufig Instr. zur Bezeichnung des Gewandes, mit dem einer bekleidet ist (vgl. § 181, 1)[4]). Daneben aber können sie auch mit Akk. verbunden werden:

Širv. PS. 23, 21 *ne tokiuos żmones wilkiet paprato rubus*, 28, 7/8 *minksztus ir brungius wilki rubus*; Aesopübers. Wolt. 178, 14/15 *kepurę dėwėjo*, Daukant. Wolt. 193, 14 *diewie sermiegas pilkas*.

---

[1]) Vgl. auch Łoś 298.

[2]) Lett. Beispiele bei Endzelin 433, slav. bei Vondr. II 309, Maretić 552, Łoś 298, Geb.[3] 326. Mit dem letzten aus Donal. beigebrachten Beispiele vgl. poln. *trąbić czyje pochwały* 'jmds. Lob ausposaunen'.

[3]) Delbr. III 377, ai. Synt. 173. 175 ff., Gädicke Akk. im Veda 87 ff. 91 ff., Brugm. II[2] 2, 618 ff., Miki, IV 377 ff., Vondr. II 397 ff., Daničić 397 ff., Maretić 475 ff. 553; s. über das Lett. Endzelin 432 ff., über das Lit. besonders Jabl[2] 65 ff.

[4]) Auch Loc. kommt bei ihnen vor (§ 229, 1 b).

Insbesondere wird *dėvėti* im Sinne 'gebrauchen', wie wir es im Žemait. antreffen, nur mit Akk. konstruiert:

Cornelübers. Wolt. 186, 43 *tou szarżą dlewiedams*, Daukant. Wolt. 193, 34 *isz tauragiû, kures kauszâ węito dlewie*, Endriej. Wolt. 324, 23 *sènqnji ràkta dlevièti.*

Es lässt sich denken, dass bei dem Akkusativgebrauch *nešióti* 'to wear clothes' und *vartóti* 'gebrauchen, употреблять что' Pathe gestanden haben. Das letztere ist mit dem Akk. seit alters her gewöhnlich, findet sich aber daneben gelegentlich mit Instr. (§ 181, 6). Auch *nešióti* kommt regelmässig mit Akk. vor; aber wir finden in Dovydai TŽ. 2, 167 neben *nešioti dangalą, čipkus* u. s. w. auch *kalkomis, nuometu nešiodavo*, um *sù* verstärkt in Baisogala Wolt. 337, 24 *kunigė nešiódavo sù barzdôm.* Vielleicht ist *nešióti* mit Instr. neben regulärem Akkus. umgekehrt durch *vilkėti, dėvėti* beeinflusst worden; vgl. auch *čabateleis dejou* Ašmėna MLLG. 4, 183, 1, 13.

2) 'Mit den Zähnen knirschen' heisst oft *dantimis griežti*[1]; daneben aber kammt auch *dantis griežti* nicht selten vor:

Mosv. 401 *griesz dantis ant teisuyu*, Donal. 10, 487 *iltinį grėžia* 'wetzt knirschend den Augenzahn', LP. 2, 71 *dantis griežiavo*, Žemaitė 1, 277 *dantis griežė, kumščias daužė.*

Hier könnten Verba wie *trinti* 'reiben', *galąsti* 'schärfen, wetzen' den Akk. hervorgerufen haben. (Žemaitė 1, 176 *galanda dantis*, Daukant. MLLG. 3, 311 *dantys kalis).*

Auch *markstė blakstienas* 'zwinkerte mit den Augenwimpern' (z. B. LP. 3, 15) kann hier genannt werden. Man kann Verba des Zusammen-, Emporziehens wie *už-, sutráukti* als Vorbilder ansehen[2]).

3) Verba der Bedeutung 'kalt, steif, starr, nass, warm, müde werden, abbrennen, zerbrechen, entzweigehen, zittern' werden häufig mit Akk. des betroffenen Gliedes oder Teils verbunden. Bei einzelnen lässt sich denken, dass sie durch Kompos. ebenso trans. geworden sind wie dtsch. '(sich) die Füsse erfrieren'. Aber auch Simplicia können so konstruiert werden. Hier nähert sich also der Akk. schon stark einem solchen der Beziehung[3]). Da Kompos. und Simplicia nicht reinlich zu scheiden sind, werden für beide[4]) schon jetzt Belege gegeben[5]):

---

[1]) Cf. poln. *zgrzytać zębami.* russ. скрежетать зубами, ebenso Žemaitė 1, 211 *sutratino dantimis*, 296 *liežuviu griežė;* s. noch § 181, 4. 5 über Instr. bei 'schlagen, schütteln, werfen' u. s. w. und bei 'spielen' (auch *griežti* kommt im Sinne 'ein musikalisches Instrument spielen' vor). Die Verben des Schlagens, Werfens, Schüttelns u. s. w. sind ebenfalls neben instrum. auch akkusat.-Rektion fähig (s. auch die im Texte zitierte Stelle aus Žemaitė).

[2]) Vgl. auch *galvą linkoti* 'den Kopf nickend bewegen, mit dem Kopfe nicken' (z. B. Žemaitė 1, 258. 294), das etwa durch *linguoti galvą* beeinflusst worden ist.

[3]) Ueber eine weitere Quelle des „Akk. der Beziehung" im Lit. s. § 9. 165.

[4]) Ueber andere Verba, die speziell durch Zusammensetzung trans. werden, s. § 143.

[5]) Vgl. auch Schl. 263, Kursch. § 1387. 1409, Jabl.[2] 65.

arklys upėje jau pilvą šlapo, Volksl. Wolt. 460, 5 ff. *kad nepašlaptū baltūjū sukenkėly kai blizganču čeverykėle* 'damit sie nicht feucht werde an ihrem weissen Kleide wie an ihrem glänzenden Schuhe'; *nušalau rankas*[1]*); nutirpau koją; ar jau opšilai (sušilai) rankas? Vakar nusvilau plaukus, pirštus nudegiau; kojas, galvą pavargau (pailsau); katiniukas kojeles išlūžo; lokys nugarkaulį perlūžo; uodegą išniręs* (ausgerenkt); *kad jis sprandą kur nutrūktų!*, Zemaitė 1, 74 *tetrūkstie galvą!; žmonės kinkas drebėdami* u. a.

Zur Erklärung erinnere ich auch an das zugleich trans. und intr. *dègti*. Auch serb. *izgòrjeti* bedeutet 'exuri' und 'comburere'[2]).

4) Das aus poln. *żenić się* entlehnte *žẽnytis* 'heiraten, sich verheiraten' regiert nach seiner Analogie *sù* c. Instr. Daneben aber kommt *žẽnytis* nebst Kompos. *apsižẽnyti* auch mit Akk. der Bezeichnung der Frau, die man heiratet, vor:

L.-Br. 194 *jis ję galėtu žénytis*, R. 1 ž., S. 204 *karaliáitys apisižãnija jã.*

Da die Herkunft von *žẽnytis* so in Vergessenheit geraten ist, dass es mitunter auch von heiratenden Frauen im Gebrauche ist[3]), so findet sich auch in diesem Falle neben *sù* c. Instr. Akk. des zu heiratendes Mannes:

L.-Br. 202 *alè àsz* (die Königstochter) *jó* (Gen. im neg. Satze) *nenóriu žénytis* neben *karáliaus dukte turẽjo sù jũ žénytis.*

An der akkus. Konstr. von *žẽnytis* dürfte das vom heiratenden Manne, gelegentlich auch abusiv von der in den Ehestand tretenden Frau übliche *vèsti*, ferner etwa auch *imti* schuld sein.

5) Etwas besteigen, sich auf etw. setzen, auf etw. sitzen, liegen, sich an etw. anlehnen:

Der Akk. bei derartigen Verben findet sich auch in anderen idg. Sprachen. So ist mit ai. *barhíḥ sídantu* 'sie sollen sich auf die Opferstreu setzen' u. s. w.[4]) aus dem Lit. und Lett.[5]) zu vergleichen:

Bretk. P. 1, 281 *raitas arkli ussedens*, R. 2, S. 118 *uséda árkl*, R. 1 ž., S. 188 *bėdnãsys sédos añt sotãle szalỹ pẽczaus ir nuséda žỹda waĩka gũlenti ant sotãle*, lett. *sêdi vienu krẽslu!, divus kreslus sêdêdama;* lit. *kam dabar guli patalus ne tau paklotus?*

Mit ahd. *ors rîtan*[6]) stimmt überein:

---

[1]) LP. 1,86 *kojas atšalot bevaikinėjant.*

[2]) Werteres aus dem Slav., besonders dem Serb., s. bei Mikl. IV 273 ff. 377 ff.. Maretić 475 ff. 553.

[3]) Verf. KZ. 51, 249.

[4]) Gãdicke Akk. im Veda 154 ff., Delbr. III 363 ff. Avestische Beispiele bei Delbr. a. O. und bei Bartholomae Airan. Wb. 189 ff 1754, griechische bei Kühner-Gerth II 1, 313 ff.

[5]) Mühlenbach IF. 13, 238 Anm., Endzelin 435.

[6]) Brugm. II^{2}2, 618, Erdmann-Mensing II 125 ff., Wilmanns Dtsch. Gr. III 2, 492.

BF. 18, 3 *bėrą žirgą jóte* (ähnl. Wisbor. 7, 9, 35; 10, 7, 8), Zt., S. 305 *nujóti kynō árkli ìsz ganykłōs*[1]).

Anm. Volksl. Wolt. 166, 33 *lipk masto wirszonėlę* 'besteige die Spitze des Mastes!' kann ebenfalls hierher gehören; es kann aber auch wie sicher bei *bitès kópti* (§ 173) Akk. der Richtung vorliegen[2]).

Aind. *asurā ṛtūn aśrayanta* 'die Aṣuras nahmen zu den Jahreszeiten ihre Zuflucht' Aitar. Brāhm. 1, 23, 3[3]) entspricht syntaktisch und etymologisch genau:

Daukant. TŽ. 1, 326, Nr. 225 *sîjną atszlîjtas* 'an die Wand gelehnt'.

6) Ueber jmd. herfallen, jmd. beregnen, beschneien, beleuchten u. v. a.:

Ich erwähne hier nur Simplicia, da die Kompos. § 143 besprochen werden:

LP. 1, 226 *jis puolė davatką kaip vanagas vištą; tenai gyliai* (Bremsen) *arklius puola; visi lietūs mane lyja, visi vėjai mane pučia, visi mane kliudo.*

Daher kommt sogar Akk. vor bei 'die Morgenröte bricht über einem an'; 'die Sonne geht über einem auf, es wird um einen finster':

sūneli, kur tave širyt aušra aušo, kur tave saulė tekėjo?

Dies erinnert genau an serb. Konstr. wie[4]):

na moru ga jutro osavnulo; zora ga je bela zabelela; na dva sata sunce ih zaselo.

7) Der Akk. *a)* bei 'durchwandern, durchschwimmen, durchwaten' u. s. w. sowie *b)* bei *eîti* im Sinne der Tätigkeit, der man obliegt, und in sonstiger, übertragener Bedeutung:

a) Auch hier verweise ich für die Komposita auf § 143:

Volksl. Wolt. 433, 28 ff. *vandravo lauką, vandravo antrą ir davandravo žalją girelę*, 443, 5 ff. *plaukkim jūrjas maružes. Daplauksime šiekštelę, daplauksime smilgeles;* Wilkischk. Volksl. 8, 1 *bridaú júodą purvynėlį* 'ich durchwatete den schwarzen Sumpf', Godl. Volksl. 39, 9 *zylikė* (Zeisig) *purvus braidžiojo*, lett. Leseb. 33 *labâk tęva dubļus bridu, ne tàutiẽša làipas gãju.*

Auch andere idg. Sprachen liefern Parallelen, s. Wackernagel Vorlesg. über Synt. 1, 142 über das Latein. Aus dem Russ. zitiere ich Dostoj. Id. 1, 291 весь дом ходила, осматривала, wobei allerdings das letzte Verbum den Akk. begünstigt hat.

---

[1]) Ebenso lett. *sirmus zirgus kungi jâja* 'auf Grauschimmeln ritten die Herren' (Endzelin 432). Krėvė 7, 30 (Lied) bietet *žirgus savo mandravojo* (= *vandravojo* aus poln. *wędrować*; vgl. ibd. 22 *jodami mandraudami*).

[2]) Vgl. dieselbe Mehrdeutigkeit bei ai. *ruh*-c. Acc. u. s. w. (Delbrück ai. Synt. 177, Gädicke Akk. im Veda 156).

[3]) Gädicke a. O. 155.

[4]) Daničić 402, Maretić 553.

b) Hier sind Wendungen zu nennen wie:

ką jūs dabar einate mokykloje? 'was nehmt ihr jetzt in der Schule durch?', *jie dabar mokslą, sargybą, tarnybą, baudžiavą eina*[1]*; dabar namų apyvoką eisiu*, R. 2, S. 130 *ar válikszczoje spāvadn'?* 'lagst du der Beichte ob?', Žemaitė 2, 301 *kasdien mišias ir stacijas vaikščiosiu!;* vgl. aus dem Altind.[2]) *vratám carati* 'begeht ein Gelübde, fastet', holl. *college loopen* 'Vorlesungen besuchen', nhd. *Gefahr laufen* u. s. w.

Auch mit Altersangaben kommt *eĩti* vor:

kelintus metus eini? 'in das wievielte Jahr gehst du?', cf. Bretk. P. 1, 255 *Jesus leidos treti deschimta meta.*

§ 143. Intransitive Verba werden durch Komposition transitiv.

1) Verba der Bewegung sowie Ruhe, die in zusammengesetzter Form bedeuten:

a) Jmd. oder etw. antreffen, begegnen, erreichen:

Will. EE. 112, 3 *Samaritanas nekursai iodams kieliu ussieja ghy,* Jurksch. M. 23. 24 *priẽje ùpę, bùtą,* Godl. Volksl. 37, 3 *kai prijojau vůszvės dvarą,* Žt., S. 368 *priwažiòū kita kāŕczoma,* žem. Erz. Trautm. 798 *kókį nórint žèmes krášt prypláukt* u. v. a.

Ich erwähne hier auch den § 108 Anh. besprochenen, mit anderen Konstr. in Wettbewerb stehenden Akk. bei *su(si)tikti* 'begegnen' u. s. w.[3]).

Erleichtert wurde diese Konstr. durch *trõpyti,* das wie das ihm zu Grunde liegende poln. *trafić* schon an sich den Akk. regiert.

Wie einfaches *pùlti* (§ 142, 6), so kommen erst recht seine Kompos. im Sinne 'überfallen, befallen' mit Akk. vor:

Širv. PS. 130, 12 *iey it* (den Menschen) *daug iu* (der Bienen) *apipuĩs,* Jurksch. M. 139 *nepriẽtelei dideleĩs pulkaĩs tą žẽmę užpůli,* vgl. von anderen begriffsverwandten Verben An. Šil. 343 *tój patì galýbe, kū miszkùs sugráuže, szirdy, dûsziū apgriūwo,* Daukant. TŽ. 1, 98 *Wałaką apnikęs toksaj gajlesis,* R. 1 ž., S. 177 *Sidabra* (ein Fluss) *konè wisus apipłûsta* (überschwemmt).

Wie poln. *posiadać,* lat. *possidere,* dtsch. *besitzen,* so kommt auch *apsésti kã̄* im Sinne 'etw. besetzen', 'von etw. Besitz ergreifen' vor:

Will. EE. 156, 15 (=Matth. 5, 5) *szemę apses* 'terram possidebunt', Sch.-K. 47, 23 *ar giltini tàvį apsiéda?* 'hat die Todesgöttin von dir Besitz ergriffen?' = 'bist du des Teufels?'

Ganz unter poln. Einflusse steht Chylińskis *pasest dągu ir źiamę* (1. Mos. 14, 19. 22 u. ö.).

---

[1]) Vgl. Sch.-K. 31, 17 *ėjtaŭ iškałas,* LP. 1, 166 *ėjo klases,* Wp., S. 232. 239 *ėju baŭdžuva* (unrichtig Specht II 402), Žemaitė 2, 5 *turite man dienas eiti* (etwa nach *kas metą atlikom dienas* ibd.), Krėvė 2, 16 *kad tik kunigystę eitume.*

[2]) Delbr. al. Synt. 169.

[3]) Vgl. auch das Sprichwort *nuo vilko bėgo — mešką užbėgo* (z. B. Žemaitė, 2, 119) 'incidit in Scyllam qui vult vitare Charybdim'.

b) α) Etwas umwandeln, umlagern, umstehen, *β)* etwas durchwandeln, durchdringen, durch etw. hindurchgehen:

α) An. Šil. 323 *kasdēn apwaiksztinéjo kôžnū pakrasztêly*, Jurksch. M. 55 *daug swiéta jaũ aptêkęs*, 45 *wisì subėgę jī apstóje*. Will. EE. 107, 29 (=Luc. 19, 43) *neprietelei tawa tawe ir tawa waikus su tawimi apstos ir apguls*, R. 5 Ged., S. 444, 189 *apsédi stõtū* 'den Tisch umlagernd'.

Wie dtsch. *begehen*, poln. *obejść*, *obchodzić*, so kann lit. *apvaikščioti* übertragen im Sinne 'etw. ausüben, ein Fest u. s. w. begehen' gebraucht werden[1]):

Daukša Post. 9, 5 *tą adwentą apwáikszcziot*, Malch. Pietk. 576 *idant mes tą garbą ir deku darimą tikra wiera ápwaiksciotumbim* = poln. *zebysmy tę chwalę y dzięków czynienie prawdźiwą wiarą spráwowáli*.

β) Wie bei den einfachen Verben (§ 142, 7 a), so ist natürlich erst recht bei den Zusammensetzungen in dieser Bedeutung Akk. üblich:

Širv. PS. 69, 3 (=Luc. 2, 35) *tawo paćios dušiu pereys kaławiias* = *tuam ipsius animam pertransibit gladius*, Jurksch. M. 14 *mãźne wisą swiétą pérkeliãwęs*, L.-Br. 219 *pérjojo sù vẽna adynà trìs žemės*.

So wird auch *išváikščioti kã* 'etw. ab-, durchgehen' verwandt[2]):

L.-Br. 162 *iszváikszczojo visùs stáńcijus*, Krėvės raštai VII 29 (Lied) *visas šaleles išilgai išvaikščiotų*, lett. Leseb. 139 (aus Dagda) *švẽšu žẽmi izstaigovu* 'fremdes Land durchwanderte ich'.

2) Gleichkommen, ähneln, wie etw. aussehen[3]):

Auch hier dürfte die Konstr. der Verba des Einholens, Erreichens vorbildlich gewesen sein; vgl. auch *mergužėlė jau užaugo lygų liemenėlį* 'das Mädchen hat schon die gleiche Länge durch Wachsen erreicht, ist schon zur gleichen Länge emporgewachsen' sowie lett. Leseb. 123 (Odsen) *lieli kuingi, moezi kuingi mūsu kunga* (Gen. im neg. Satze) *nepanãeca* 'holten unseren Herrn nicht ein, d. i. kamen ihm nicht gleich'.

Lit. Beispiele sind:

Godl. Volksl. 25, 12 *pijoką prilygusi* 'wie ein Trunkenbold aussehend', Jušk. Volksl. 56, 15 *tu prilýgaj jáunąjį bernėlį*.

3) Die Präposition verleiht dem mit Akk. verbundenen Kompos. die Bedeutung 'durch die vom Simplex bezeichnete Tätigkeit abnutzen, ermüden, erschöpfen, zu Gerunde richten' u. dgl.[4]).

---

[1]) Vgl. § 142, 7 b über einfaches *váikščioti*, das ebenfalls metaphorische Bedeutung in Verbindung mit Akk. annehmen kann.

[2]) Vgl. russ. ис-, выходить что-н., z. B. Dostoj. Karam. 1, 379 всю тебя, земля родная, в рабском видѣ Царь Небесный исходил, Gončarov Oblom. 513 уж я всѣ лавки выходила.

[3]) Von anderen idg. Sprachen vgl. lat. *(ad)aequare alqm.*, ai. *pratyas-*, *samas pratibhū-* c. Acc. (Gädicke Akk. im Veda 94).

[4]) Vgl. § 142, 3, wo ausser Simpl. auch schon einige mit der hier behandelten Kategorie begriffsverwandte Kompos. aufgeführt sind.

R. 5, S. 15 *kumãti iszjodinéť* 'eine Stute zu Schanden reiten'[1]), Jurksch. M. 68 *szónus nusigulėjau* 'ich lag mir die Seiten durch', Žemaitė 2, 169 *jo rėžį vanduo nugulėjęs*[1]), cf. lett. Volksl. Leseb. 38 *rudzîtim ruõgaînim lęđus galvu nùogulēja* 'das Eis hat dem mit Aehren versehenen Roggen den Kopf draufliegend erdrückt, d. h. ihn erstarren gemacht'; Wilkischk. Volksl. 76, 1. 5 *kógi rýmot ànt rankėliu? Rankužės nurýmoste* 'werdet die Hände durch Stützen ermüden', Volksl. BF. 14, 10 *nustovėjo kálne klonėlį, jau nurymójo ûsu tvorėlę*, Sch.-K. 16, 16/17 *visą kiẽmą nútrypi* 'zertraten, zertrampelten den ganzen Gutshof'.

Sehr häufig ist *pra-*, gelegentlich auch *par-* in Komposition mit intr. und trans. Verben zur Bezeichnung des Abnutzens, Vergeudens, Verschwendens, zu Grunde Richtens einer Sache durch die vom einfachen Verbum ausgedrückte Tätigkeit[2]):

Godl. Volksl. 34, 5 *bėrus žirgus jau parvažinėjo* (durch Fahren abnutzen), *pašzus jauczius tanciuje parszoko* (vertanzte), 6 *sėras suknes jau parczužinėjo* (durch Rutschen auf dem Eise zu Grunde richten), R. 4, S. 33 *tõs du szimtu pragrójo*, L.-Br. 212 ff. *pragẽre praulevójo visùs pinigus*, Wilkischk. Volksl. 8, 4 *ó ji praszó'ka sàva kurpelės*, Rund-G. 40, 60, 17 *szis dienas kaip sapnoti prasapnojam* 'diese Tage haben wir fast verträumt, im Traume zugebracht', Daukant. TŽ. 1, 325, Nr. 187 *dantys praiedęs* 'sich die Zähne ausgebissen habend', 326, Nr. 243 *akys prawejziejau bełaukdams* 'ich habe mir die Augen durch Warten ausgeguckt', 325, Nr. 200 *augîs ir augterieięs îr îszmintį parauges* 'den Verstand verwachsen habend, unverständig geworden', Valanč. Pal. Juzė 85 *neprastovėjo mano kraiteliai tėvelio svirnelio* (Gen. im negat. Satze).

4) *a)* Uebertreffen, überwinden, besiegen, *b)* überreden, zureden:

Širv. PS. 41, 10 *unt auksztesniu Diewo dowanų kurias praeyt prigimimu*, Erzähl. Wolt. 222, 24 *Dickus ir galvočių sudžią perėjo*, R. 3, S. 93 *mãdžis prãlińka kitis uñt ougĩma*, R. 4, S. 65 *pragywẽno mùsū šańalùs* 'überlebten uusere Voreltern'; vgl. noch *pérgalėti* (wie poln. *przemagać*, russ. перемогать), *pa-*, *apveĩkti* (lat. *vincere*), *iš-*, *pavalióti* (žemait.) c. Acc., L.-Br. 177 *tą nabážnįką pragrájino* 'besiegte den Toten im Spiele', Wisbor. 8, 13, 18 *visą vãktą nušpeĺávo* 'besiegte die ganze Wache im Spiele' u. a.

b) Širv. PS. 55, 15 *kitus sav paduotus perkałbeio*, Daukant. Wolt. 203, 31 *pardisputawok* (besiege in der Disputation) *Popiežiû ir jo iszmintius*, R. 2, S. 172 *pradėja prikalbinėť jĩ, kàd aĩtu.*

---

[1]) S. auch § 142, 5.

[2]) Vgl. russ. про-, poln. *prze* (z. B. russ. проспать, пропить, poln. *przespać, przepić*), dtsch. *ver-* im gleichen Sinne. Das Lett. wendet dagegen *pa-* an; daher *paspẽlẽ visu naudu* 'verspielte alles Geld' (Endzelin лат. предл. 2, 79 ff., lett. Gr. 516); s. noch Delbr. III 719 ff., Brugm. II^{2}2, 875, Mikl. IV 382 ff.

Hier sei auch der Verba des Vorübergehens an etw., Verlassens, Uebertretens gedacht:

Donal. 8, 624 *namùs blogùs prawaźiůdams*, Klein geistl. Lieder Wolt. 89, 11 *tawo szwentůsius prisákimus pérżengę ir prastóję ésme*, Donal. 9, 277 *prastódami Diēvą* u. v. a.[1]).

5) Sonstige, noch nicht genannte Komposita:

užgérti kã 'jmd. zutrinken, auf jmds. Wohl trinken' (cf. Valanč. Pal. Juzė 76 *jaunasis užgėrė jaunosios tėvą, motyną ir giminę*), Godl. Volksl. 66, 1 *pagėdosim gražę dainą, paukszcziu vainą žvėrių keturkojų*[2]), Kupišk. Dor. 57, 75, 18 *sugivána ji viẽnų berńúkų*[3]), R. 1 ž., S. 191 *pargyw'ãnties teip trìs diẽnas*[4]); L.-Br. 188 *pràszvėtė vìsą grinczę* und *visùs ìr àpszvėtė*, R. 4, S. 44 *kařtais apsniñga łãdu teip storei*, Godl. Volksl. 31. 5 *sulyjo* (regnete voll) *mano žirgelį ir an žirgelio balnelį*, Žemaitė 1, 27 *eiva, sutems mudu!* 'die Dunkelheit wird aus beide überraschen!'

Wie § 142, 6 gezeigt, können bereits die Simplicia der zuletzt genannten Verba mit Akk. konstruiert werden.

Drittes Kapitel.

Der Akk. des Objekts in besonderen Konstruktionen.

§ 144. Der Objektsakkusativ erklärt sich aus syntaktischer Kontamination mit bedeutungsverwandten Verben.

Da, wie § 53 Anh. dargetan, neben dem Gen. bei Verben des Begehrens, Wollens, Wünschens auch Akk. möglich ist, nimmt gelegentlich auch das impers. *reĩkia*, das regulär mit Sachgenetiv konstruiert wird (§ 41 d γ), Akk. der Sache nach ihrer Analogie zu sich. Kommen doch auch persönliche Verba des Bedürfens manchmal mit Akk. konstruiert vor; vgl.:

Wisbor. 9, 21, 29 *ar ciécofus tókį dárżininką ne brukuóje?*, Marcink. 48, 68, 38 *kàt tu mus reikaláutai*.

Nach diesen Analogien heisst es auch:

L.-Br. 208 *mán reĩke túkstantį báczku smałós ìr túkstantį báczku piaułú*, 202 *mán reĩke nór ànt kélio dù szimtù túkstancziu raudonúju* neben sehr häufigem *màn reĩke pinigų*.

Ebenso lesen wir L.-Br. 214 neben regulärem *àr màżu táu brókas pinigú?* noch *bìskį mán brokú'je*.

In der gleichen Weise treffen wir lett. nach *kùo tu gribi?* u. s. w. an[5]):

kùo tev vajaga? kam tuo izkapti (neben *tàs izkapts* 'diese Sense') *vajadzẽja?*

---

[1]) Vgl. auch § 63 d über Akk. bei Verben des Meidens, Entgehens, Nachgebens wie *(iš)vengti, ap-, nuleñkti*.

[2]) Cf. lett. *dzẽdu savu augumiņu*, wo schon das Simplex so konstruiert werden kann (s. Endzelin 432).

[3]) Vgl. § 53 Anhang; 138 über *suláukti* c. Acc.

[4]) Vgl. russ. прожить три дня, poln. *przeżyć pewien czas*.

[5]) Mühlenbach IF. 13, 220 ff., Endzelin 423. 436, s. auch Verf. KZ. 53, 43.

Es lässt sich auch denken, dass bei der Verbindung von *reĩkia* etc. mit Akk. der Sache synonyme Wendungen wie L.-Br. 202 *mán turì dů't trìs szimtùs túkstancziu raudonúju* u. dgl. vorgeschwebt haben.

Bei Bretk. begegnet *kas tai mus, tawe, iuos rupia (rupeia)?* (Post. 1, 375. 411; 2, 28). Da das Impers. sonst mit Dat. der Person konstr. wird (§ 112 b), so handelt es sich wohl um eine Nachahmung von dtsch. *es kümmert mich*, schwerlich um ein lit. Analogon der von Mikl. subj. Stz.[2] 70 ff. und mir KZ. 53, 43 zusammengestellten slav. und griech. Beispiele.

§ 145. Ueber die Akk. bei Neutren der Partic. pass. wie *iszkuŕánta piřti*, die nach poln. Analogie zu erklären sind, ist § 76 Anh. b ausführlich gehandelt worden.

Viertes Kapitel.

Der Akkusativ des Inhalts.

§ 146. Im Akk. des Inhalts steht ein Nominalbegriff, der nur während der durch das Verbum ausgedrückten Tätigkeit vorhanden ist. Er bezeichnet einen Vorgang, eine Erscheinung, deren Benennung gemäss der etymologischen Herkunft oder wenigstens der Bedeutung sich mit dem wurzelhaften Element des Verbums deckt[1]). Ein grosser Teil der in Frage kommenden Verba ist intransitiv[2]). Das im Akk. stehende Nomen actionis wird oft durch Adj. verstärkt.

§ 147. Subst. und Verbum sind etymologisch gleich:

Mosv. 33, 1 ff. *giesmę, kurę giesť*, Will. EE. 84, 22 *ludimui, kury ludijes esti Diewas apie sunu sawa*, 151, 26 *pagaudima pagaudes wede*[3]), Denkm. von 1578, Wolf. 98, 40 *kitas schwentes pilnai ir nabasznai schwenstũ*, Daukša Post. 53, 32 *sérgą sargîbas nakties*[4]); Donal. 9, 286 *skánų wiralą wirdams*, 10, 94 *sawo dárbus dirbt pasitaisom*, An. Šil. 266 *twéry twôràs* 'Zäune einfriedigend, d. i. verfertigend', Jurksch. M. 111 *abùdu sapnãwa tą pãtį sãpną*, Wilkischk. Volksl. 25, 1 *mẽg sàldų mẽgẽlį*, R. 4 Ged., S. 454, 206 *wãrgùs wãrgsi, bẽdàs bedawósi*[5]), Wp., S. 245 *pérnakwojes gĩrioje nãkti łabeĩ norėjo wálgyt* u, v. a.

Viele Beispiele lassen die Leichtigkeit des Uebergangs von einer Akkusativkategorie in eine andere deutlich erkennen. Die von dem analysierenden Grammatiker der Uebersichtlichkeit halber vorgenommenen Einteilungen können die Mannigfaltigkeit und Vieldeutigkeit der syntaktischen Erscheinungen nicht erschöpfen. Wie bereits Delbr.[6]) hervorhebt, ist da viele Abstrakta, besonders Nomina

---

[1]) Vgl. Delbr. III 365 ff., ai. Synt. 168 ff., Gädicke Akk. im Veda 156 ff. 237 ff., Brugm. II[2], 620 ff., Mikl. IV 385 ff., Vondr. II 309, Potebnja III 422 ff., über das Lett. s. Mühlenbach IF. 17, 418 ff., Endzelin 433.

[2]) Ueber den mit dem Akk. konkurrierenden, „ausmalenden" Instr., seltener Loc. s § 184. 230.

[3]) Heute (Ephes. 4, 8) *kalėjimą apkalė*, griech. ἠχμαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν.

[4]) Cf. abg. *strĭgušte strażu* 'φυλάσσοντες φυλακάς'.

[5]) Cf. russ. кто бѣды не бѣдовал; горе горевать u. s. w.

[6]) III 365, s. auch Brugmann II[2], 622.

actionis konkrete Färbung annehmen und zu Dingbezeichnungen werden können, oftmals eine reinliche Scheidung zwischen Akk. des Inhalts und solchem des (äusseren oder inneren) Objekts unmöglich. Wie ai. *vittím vindate*, so kann auch lit. *rádinį radaũ* L.-Br. 201, je nachdem, ob man *rádinį* abstrakt als 'Findung' oder konkret als 'gefundenes Ding' fasst, als Akk. des Inhalts oder als solcher des Objekts angesehen werden. Das Gleiche gilt für Will. EE. 113, 28 *naschtas neschoket*, ferner für *pagaudima pagaudes*[1]), *skánų wiralą wirdams*, R. 4, S. 63 *lẽpskas mõtkas matúot* 'treffliche Strähnen haspeln'[2]) u. s. w. *giãrą smõgį per gálwą smogiaũ* 'ich habe einen guten Schlag über den Kopf gegeben' Jurksch. M. 36 enthält wie abg. *udariti jedino udarenije* sowie die von Delbr. zitierte avest. Stelle Akk. des Inhalts. Würde man jedoch statt 'Schlag' einen Ausdruck für 'Wunde' einsetzen[3]), so gewänne man Akk. des Resultats. Fassen wir *kẽlias* schlechthin als 'Handlung des Gehens', so haben wir es in *kẽlią keliáuti* mit Akk. des Inhalts zu tun; sehen wir aber in dem Worte die Bezeichnung eines abgesteckten Raumabschnittes, so handelt es sich um Akk. der Raumerstreckung (§ 168). Auch *pérnakwojes nãkti* lässt sich je nach dem einzunehmenden Standpunkte als Akk. des Inhalts, des Objekts bei einem mit Präpos. verbundenen Introns. (§ 143, 5) oder als solcher der Zeit (§ 169) deuten[4]).

§ 148. Das den Akk. des Inhalts verstärkende Adj. kann auch absolut stehen, d. h. zu ihm ein die actio verbi bezeichnendes Subst. aus dem regierenden Verbum zu ergänzen sein[5]):

Jurksch. M. 103 *su sàwa làzdėlėle wiéna bàksteléje* 'zog eins über', Wisbor. 14, 28, 2 *rẽže viéną per striénas*, ibd. 13, 26, 11 *mieseninks atgàl tą patį* (sc. *paklãną* u. dgl.) *pasiklónoj* 'verbeugte sich in derselben Weise', Žem. 1, 59 *tą patį čirkšdama*.

§ 149. Substantiv und Verbum sind etymologisch verschieden, aber sinnverwandt:

Will. EE. 64, 25 *tie kurie zowadą* (cf. poln. *zawód* 'Wettlauf') *beg*[6]), Mosv. 265 *kaip smertis sziwats karawa indiwna kowa*, Malch. Pietk. 590 *Ponuy naudą giarą waysa;* Donal. 11, 284 *iszmėždami* (ausmistend) *szúdus*, Sch.-K. 28, 12 *su kójems smilitis týčiomis sudùlkina* 'wirbelten Staub auf', Wisbor. 8, 16, 10 *jõt tą kẽlą ant plýnojos*, L.-Br.

---

[1]) Cf. serb. *lov loviše po gori zelenoj*.

[2]) Cf. poln. *motek* und *motać*.

[3]) Vgl. obersorb. *mječe rubaja rany morjace* (Liebsch 103) sowie den Doppelsinn von čech. *rána*.

[4]) Vgl. auch serb. *dvje noći noćila* u. s. w. (Potebnja a. O., Maretić 552).

[5]) Parallelen aus anderen idg. Sprachen, wie klruss музики заграли польску (sc. музику); дівчата співали весільної (sc. пісні), s. bei Gädicke Akk. im Veda 220, Delbr. III 627; V 136, Potebnja II 435, Busl. II²209, S. Keller Streitbergfestgabe 185 ff., Verf. Baltosl. 28, KZ. 53, 44*, IF. 40, 87[1]. (mit weiterer Literatur).

[6]) Vgl. aus neuerer Zeit z. B. Aszen 28, 47, 3 *zóvadą jóją namõ*.

203 *jiję̃ szóko tàncių*, Wisbor. 8, 12. 34 *pústą stovét* 'Posten stehen' (cf. 35 *jìs ùstrãke pústą* 'er zog anf Posten'). Wp., S. 242 *duñnius uždróži põ wiena rãpnika abiẽm* 'schlug beiden je einen Peitschenhieb', S. 220 *atstužijo panichŷda* 'отслужил панихиду'.

Auch einige dieser Beispiele lassen mehrfache Auffassung zu; z. B. könnte.: verschiedene gleichfalls Akk. des äusseren Objekts, bezw. des Resultats enthalten. *eĩti, jóti kẽliq* kann wieder wie das obige *kẽliq keliáuti* ebenso gut in die Kategorie der Akk. der Raumerstreckung eingegliedert werden. Auch die § 142, 7 a genannten *bridaú jū́dą purvynẽlį; vandravo laukq; plaukkim jūrjas maružes* können verschiedenartig untergebracht werden, etweder unter die Kategorie des Akk. des Obj., der zu gewöhnlich intr. Verben tritt, oder unter die des zurückgelegten Raums, ev. auch unter die des Inhalts.

Mit *jiję̃ szóko tàncių* sind noch zu vergleichen die Verbindungen von Verben der Bedeutung 'singen, tanzen trinken' u. s. w. mit Akk. der durch diese Tätigkeiten feierlich begangenen Festlichkeiten:

Mosv. 496 *schwentes gedosi*, R. 2, S 160 *būwa atszóktos w'aśālijos laśweńczũka só karałáit'* (Nom. in der Passivkonstr.), Bretk. Post. 1, 175 *dorus geria* (feiert die Verlobung durch Trinken), vgl. Kloosch.-B. 31, 50, 34 *Jónq gére* 'feierten den Johannistag durch Trinken', Žemaitė 2, 203 *geria magaryčias*, lett. Volksl. Leseb. 24 *sîki putni kàzas dzèra* 'die kleinen Vögel feierten Hochzeit u. s. w.'[1])

Aus anderen idg. Sprachen stellen sich derartigen Verbindungen an die Seite Wendungen wie griech.[2]) Eur. Herc. f. 483 πατὴρ δὲ πατρὸς ἑστιᾷ γάμους ὅδε, Iphig. Aul. 1056 πεντήκοντα κόραι γάμους Νηρέως ἐγήρευσαν u. s. w.

§ 150. Der das Verbum begleitende Akk. des Inhalts bezeichnet etwas, 'was die besondere Erscheinungsform des Vorgangs' bildet[3]):

Hierher gehören folgende, mit ai. *ghṛtám arṣati* '(das Wasser) strömt (einen) Butter(strom)', griech. πῦρ ὀφθαλμοῖσι δεδορκώς (= 446) vergleichbare Wendungen[4]):

Donal. 10. 287 *kẽk wàrgo jìs ir ászaru wèrkė*, R. 3, S. 103 *prãdądu žydéť wisóke kwiẽtke kw'ãpińczis kwapùs* 'Düfte beim Blühen von sich geben'; *dvėsė̃ badą, bet dirbti nėjo.*

Man könnte hier noch nennen Jurksch. M. 8 *tãkq per girę̃ mindams* 'einen Weg durch den Wald bahnend' (eig. 'tretend'). Im Čech. sagt man dafür *klestiti* (schneiden) *cestu*, im Obersorb.[5]) *puć rubać* (hauen, hacken).

---

[1]) Endzelin Wb s. v. *dzeĩt.*

[2]) Kühner-Gerth II 1, 306.

[3]) Delbr. III 370, ai. Synt. 169 ff., Gädicke Akk. im Veda 158 ff., Brugm. II² 2, 4, IF. 27, 156.

[4]) S. auch Jabl.² 66.

[5]) Liebsch 103.

§ 151. Ueber die Behandlung der Akk. des Inhalts in negat. Sätzen und ihren teilweisen Ersatz durch Genetive s. § 44 k.

§ 152. Adverbiell gewordene, ursprüngliche Akkusative des Inhalts.

a) Zu den Akk. des Inhalts sind wohl im Grunde auch zu rechnen die zur Bildung von Multiplizitätszahlwörtern verwendeten Akk. von *kaĩtas* und *sỹkis*[1]). Da *kaĩtas* zu *kiřsti* 'hauen' gehört (vgl. auch *sỹkis* und slav. *razŭ*, die die Bedeutungen 'Hieb' und 'Mal' vereinigen), so dürfte die adverbiale Verwendung derartiger Akk. im Lit. (und Slav.) ihren Ausgang genommen haben von Verbindungen wie *kiřto trìs kartùs*, eig. 'er hieb drei Hiebe' u. dgl. Lett. *viênreiz, divreiz, tùoreiz* 'damals' u. s. w. sind wohl urspr. Akk. des Inhalts oder der Raumerstreckung gewesen und waren in Wendungen wie 'einen, zwei Wege gehen' heimatberechtigt[2]). Ich erwähne noch lett. *šùobrìd* 'diesmal': *brist* 'waten'[3]). In Kloosch.-B. 34, 52, 29; 35, 53, 5 lesen wir *vẽnq žygį (sykį)*. Žr., S. 317 *ėji wỹna žygį pàr miẽsta* zeigt schön die Entstehung vom Akk. des Inhalts aus.

Derartige adverbielle Multiplizitätsakkus., die durch ihre übertragene Bedeutung schon stark an die Akk. der Zeiterstreckung (§ 169) streifen, können auch bei Positiven oder Komparat. von Adj. stehen, um den Grad der Eigenschaft auszudrücken:

Jurksch. M. 139 *dùsyk teĩ dideleĩs pulkaĩs*, Sch.-K. 23, 25 *trìs kàrtus nedorėsnis už pìrmųjį*, Wž., S. 274 *dù sykiu daugiaũs*, R. 3, S. 113 *sù stiprỹbe dù rôzu stipresnì* u. s. w.

Auch bei *tiek* kommen diese Akk. vor:

Jurksch. M. 140 *triskaĩt tiek warliũ*, L.-Br. 188 *szimtą rózu tẽk* u. s. w.

In diesen Verbindungen sind derartige Akk. ganz in die Bedeutung derer des Masses (§ 170) übergegangen.

b) Auf der Grenze zwischen Akk. des Inhalts und dem der Beziehung stehen die völlig adverbial gewordenen lit. *kã*, lett. *kùo*[4]), die wie ai. *kim*, griech. τί, lat. *quid*, got. *hva*, abg. *čĭto* u. s. w.[5]) 'warum, weshalb' bedeuten können.

Adverbialer Akk. des Inhalts liegt auch vor in Wendungen wie:

---

[1]) Schl. 154, Kursch. § 1037. 1408, Jabl.[2] 67, Specht II 124. 244.

[2]) Vgl. dieselbe Bedeutungübertragung in got. *ainamma sintha*, mhd. *ü ent fort*, serb. *jeàn pût* u. s. w. (Verf. I. F. 41, 414 ff.).

[3]) S. Endzelin 457. 459 und über die gleiche Sinnesübertragung von lit. *szį brìd* 'diesmal', *brỹdeis* (= lett. *brîžiņ*) 'bisweilen' Ziegler MLLG. 1, 16, Jacoby a. O. 1[2]. Miežinis s. v. *bridys*.

[4]) Mühlenbach IF. 13, 258.

[5]) Brugm. II[2], 694, Vondr. II 314, Geb.[2] 328 ff

Donal. 11, 546 *ką mums rúp' Plauczúns?* 'was kümmert uns Plaučunas?', Jurksch. M. 11 *kã mã' rũp' princẽsi?*[1]), Led. Kat. 79, 17 *sakrámentas gayłeimo ku pádest*, Donal. 9, 668 *ką mums máczys prìprowos, ką músu triusélei?*[2]).

Auch diese Pronominalakk. finden sich bei Kompar. (vgl. auch § 31 über *kã*, ostlit. *ku* bei Superlat. im Sinne 'möglichst'):

Jurksch. M. 12 *dá' wis taspàts, niẽka kytrẽsnis* 'in nichts, durchaus nicht schlauer', vgl. griech. πολὺ κρείττων, οὐδὲν ἧττων, got. *filu mais*, čech. *mnoho lepší* u. s. w.

Eine Uebersetzungsentlehnung von poln. *tylko co* 'beinahe, kaum', russ. только что ist ostlit. *tìk kũ*, auch verdoppelt *tĩkũ tìk*[3]):

R. 4, S. 43 *waikẽlỹs dõ tìk kũ galėdamas pabėkt*, *joù ńapéreis pàr łẽdu ńapaczoũżis*, R. 5, S. 26 *tikũtìk prisádou, pamaczoù atwažiúojunt pônu*, R. 4, S. 72 *żmogẽlỹs tiktai kũ ńabaroudûs* u. s. w.

In anderen Mundarten bedeutet *tìk ką̃* 'nur dass':

Jurksch. M. 96 *tìk' ką̃ żmoniũ mislìs iszpažìnt ne galėje*, 122 *szeĩ' jãm búť danguĩ" ganà geraỹ patìkę, tik' ką̃ jis pradėje álkt ir szált.*

II. Teil.

Der einfache Akk. des Objekts bei Verbalnomina, Partikeln, im Ausruf und in elliptischen Sätzen.

Erstes Kapitel.

Der einfache Akk. des Objekts bei Verbalnomina.

§ 153. Als Uebergang von dem von Verben abhängigen Objektsakk. zu dem sich an Verbalnomina anschliessenden kann man die Fälle betrachten, wo eine aus Kopula und Adj. bestehende Umschreibung eines Verbums nach dessen Analogie gleich-

[1]) Das daneben vorkommende nominat. *kàs jums rúp' łinaĩ bei braùktos pákulu grįsztes?* Donal. 11, 643, *kàs jums rúp'*, *kàd*—? 9, 342 ist wohl daraus zu erklären, dass *kàs táu rúp'*? 'worum kümmerst du du dich?' einem 'was geht es dich an?' in der Bedeutung nahekommt. Auch die erste Stelle kann noch übersetzt werden: 'worum kümmerst du dich? Um Flachs und um geschwungene Büschel von Werg?' Durch Gruppierungsverschiebung hat sich dann der vorliegende Sinn ergeben.

[2]) Ueber die Behandlung dieser Neutra im negat. Satze s. § 44 b.

[3]) Specht II 69. 128. Schriftsprachlich findet sich häufig *ką̃ tik(i)*. Auch nominat. *kas tik* kommt mundartlich vor: Žemaitė 2, 144 *kas tik* (*kanauninkas*) *ėjo į Šidlavą su parakvija* 'eben ist der Domherr nach Š. mit seiner Gemeinde gegangen'. Hier handelt es sich im Grunde um einen vorangestellten selbständigen Nominalsatz: 'es war nur eine Weile'; vgl. § 23 ff. Ich nenne noch *kol kas* 'einstweilen, für den Augenblik', das schriftsprachlich nicht selten ist (eig. 'solange etwas ist, war' u. s. w.), ferner *kažin kas* 'wer weiss, was der Fall war': 'aus irgend einem Grunde', z. B. Žemaitė 2, 337 *tik kažin kas ėmė Druk enio aruodai sekti* 'aus irgend einem Grunde fingen die Kornspeicher des D. an zu versiegen'.

falls mit Akk. konstruiert wird[1]). So kann nach *skelěti kám kã* 'jmd. etw. schulden' auch *kaltas esù* mit Akk. konstruiert werden[2]):

Will. EE. 145, 23 (=Luc. 7, 41) *wienas buwa kaltas penkis schimtus graschiu o antras penkiasdeschimts*[3]), R. 3, S. 73 *ìs jáñ tabè dīdaĩ sūmu pinigū kaĩtĩs* u. s. w., vgl. lett.[4]) *man parādā* (ist mir in der Schuld) *pieci puõdi zęlta naudas, vaska pîtu vācelîti,* poln. *dłużny mu jest pewną sumę* u. s. w.

§ 154. Darnach findet sich gelegentlich Akk. in unmittelbarer Abhängigkeit von Verbalsubst. und Verbaladj., die von trans. Verben stammen.

Schon § 84 c haben wir darauf hingewiesen, dass sich im Balt. wie in anderen Idg. Sprachen solcher Objektsakk. in Konkurrenz mit Gen. obj. bei Nomina agentis und actionis trans. Verba findet. Ebenso können lit. Verbaladj. auf *-inas* (Adv. auf *-inai)* von solchen Verben mit Akk. des Objekts konstruiert werden[5]):

Daukša Post. 331, 36 *W. Jésaus, kurį pirm iżbeginêié pati wiẽną palikini; moterka pecztolę neszina ējusi; wèdins árklį, szùnį* (Priekulė BF. 146. 196), Žt., S. 389 *wāikā parēin nèszini sāwa suszáłusius kĩrwius,* Daukant. MLLG. 2, 174 *neweiktije palikinis* (N. pl.) *neprietelems sawó tórtingus nómus issidąngino;* ders. 3, 269 *Gediminas palikins pilę sukos* und sonst oft bei Daukantas.

Von Adv. auf *-tinai* abhängig:

Wolf. Post. (Gaigal. 244) *idant makintunsi uszulaikitinai ghį; dabakimas detinai schirdi sawa.*

Zweites Kapitel.

Einfacher Objektsakkuss. bei Partikeln, im Ausrufe und in elliptischen Sätzen.

§ 155. Nach Analogie der Verba des Sehens können Partikeln der Bedeutung 'siehe da, hier!' mit Akk. konstruiert werden[6]):

---

[1]) Ueber die gleichen Verhältnisse in anderen Idg. Sprachen s. Verf. KZ. 53, 42 ff. (mit ausführlichen Literaturangaben). Vgl. auch § 144 über *reĩkia* c. Acc.

[2]) Ueber die Konstr. derartiger Begriffe mit Gen. s. § 61 c. 87, über den Instr. § 183, 4.

[3]) Heutige Fassung *skelėjo.*

[4]) Endzelin Gr. 436.

[5]) Leskien Nom. 398, Zubatý IF 3, 130 ff., Verf. KZ. 53, 63. Ueber den Instr. sociat., bezw. *sù* c. Instr. bei diesen Verbadj. s. § 174. Lett. Parallelen zum Akk. wie *ēstîn man tuo màizîti* 'essen muss ich dasjenige Brot' s. bei Endzelin Gr. 227.

[6]) Vgl. Jabl². 66. Ueber ihre Konstr. mit Nominat. s § 4, über die mit Gen. § 66.

Jurksch. M. 131 *tè pùsę plùtas, 50 tèkit*[1]) *szùnes biaurỹbę ůdegą* 'hier hobt ihr Hunde das Scheusal von Schwanz'. Godl. Volksl. 6, 4 *te tau płoszcziuką*, Žr., S. 298 *szè táu*[2]) *túos pĩnigus!* u. s. w.; cf. klruss. нате ж вам зайца etc.[3]).

§ 156. Von den soeben besprochenen, auf einem besonderen Brett stehenden Fälle abgesehen, ist im Lit. der im nächstverwandten Lettischen[4]) so sehr beliebte, von anderen idg. Sprachen auch im Slavischen[5]) und Latein[6]) eine grosse Rolle spielende Akk. in Ausrufen, der wohl aus Ellipse gewisser Verba zu erklären ist[7]), recht selten. Höchstens können einige altlitauische Beispiele angeführt werden[8]):

ach mane gimusi, iog mana szmoniu ischpustighimą regeti turiu Bretk. Macc. 1, 2, 7, *ak mane biedną!* 'o me miserum!' Sapphun-Schultze compend. gramm. Lith. u. a.

Ob wir darnach den Gebrauch als echtlit. oder nicht vielmehr als Latinismus anzusehen haben, bleibt fraglich.

§ 157. Dagegen sind im Lit. solche Fälle nicht selten, wo es sich um gewöhnliche Verbalellipsen handelt[9]).

a) Verba des Wünschens u. dgl. sind zu ergänzen in den schon § 2 gewürdigten Begrüssungsformeln *lãbą diẽną!* u. s. w.

b) Ein Verbum des Machens, Herstellens ist hinzuzudenken[10]):

Wilkischk. Volksl. 15, 7 ff. *einù į sódą, nėrà aužůlėlie, nei žalióses lėpėles. Ìsz aužůlėlie tėtùžui krìkszta, ìsz drútoje medėlie; ó ìsz lėpėles moczùżei gróbą, ìsz baltúju lentėliu.*

c) Verba des Gebens und Nehmens[11]):

Wilkischk. Volksl. 125, 6 *tìk ùż màna jáunas dėnàs* (gib mir) *szìmtą dorelėliu, ó ùż màna vainikėlį szìmtą dakotėliu*, žem. Erzähl. Wolt. 419, 20 *pažiūrėjo į langą, kailinius ant nugaros* (nahm er) *ir išbėgo prie arklių.*

---

[1]) Cf. serb. *nâte*, poln. *nac'e* u. s. w. (Baltosl. 64); *šekit pusrublį* Žemaitė 2, 334.

[2]) Zum Dat. eth. *tau* s. § 126.

[3]) Miki. IV 383, Vondr. II 315. Ueber ai. *éd* 'siehe da' c. Acc. s. Gädicke Akk. im Veda 210 ff., Delbr. ai. Synt. 184, Grndrss. V. 127, über lat. *eccum, ecclstam* u. s. w. Wackernagel verm. Beitr. z. griech. Sprachk. 25 ff., Schmalz Synt.[4] 360, Kühner-Stegmann II 1, 273.

[4]) Endzelin 436; s. auch o. § 33.

[5]) Miki. IV 392, Vondr. II 315, Geb.[3] 329.

[6]) Schmalz Synt.[4] 359 ff., Kühner-Stegmann II 1, 272 ff.

[7]) Delbr. 127, Berneker Arch. 26, 499 ff.

[8]) Vgl. Bezzenberger 239.

[9]) Vgl. zu den Ellipsen bei anderen Kasus § 2. 41 d γ. 53 bα. 120. 228. Ueber den Akk. in elliptischen Sätzen im Lett. s. Endzelin 839 ff., über das Lit. auch Jabl.[2] 66, liet. kalb. sint. 1, 20.

[10]) Slav. Parallelen bei Berneker Arch. 26, 499.

[11]) Vgl. Berneker a. O. 494 ff.

Hier sei auch der Ausruf *amžinatilsį!* (sc. gebe Gott) erwähnt, vgl. russ. дай ему Бог царство небесное! neben abgekürztem царство ему небесное!

Dieser Ausruf ist so erstarrt, dass er häufig geradezu attributiv neben einem Subst. steht und durch 'der, die Selige' wiedergegeben werden kann. Er kann sich auch dann auf das Subjekt beziehen, wenn dies nicht besonders ausgedrückt, sondern in der dritten Person des Verbums enthalten ist (vgl. auch Būga Žodynas 1, 75 b, Niedermann Wb. 1, 8).

Den Uebergang zu diesen Gebrauchsweisen bilden Stellen wie:

Žemaitė 2, 242 *ponas tokias aukas padarė, tokią didžiausią Dievo garbę, amžinatilsį!*, 282 *kiek jis, amžinatilsį, gero yra padaręs!*

Darnach heisst es dann weiter:

Žemaitė 2, 278 *po teisybės amžinatilsį tėvas, dovenok jam dangų, perdykęs ir buvo*, 279 *amžinatilsį geros širdies buvo žmogelis*, Valanč. Palangos Juzė 49 *gyveno amžiną atilsį Jonas, kai pridera gyventi geram katalikui*, Krėvė 2, 36 *pas, amžiną atilsį, Antaną Gaidį.*

d) Verba des Bringens, Sendens, Werfens[1]):

R. 4, S. 72 *õnas isz tõ striõko órklį sù w'ažimù upẽlin* (warf, lenkte), *ir dawai, pilдamas úndanį, ǵasýt linùs!*

e) Auch in Flüchen und Verwünschungen spielen Ellipsen eine grosse Rolle[2]):

R. 4, S. 49 *kàd tawĩ!*, BF. 56 *kàd tawę glóda!*[3]), lett.[4]) *kad tevi Jupis!* u. v. a.

III Teil.

Der doppelte Akkusativ in seinen verschiedenen Verwendungen.

Erstes Kapitel.

Der eine Akkusativ fungiert als Prädikat des anderen.

§ 158. Der präd. Akk. ist im Balt. wie im Slav.[5]) stark durch den Instr. (§ 209) eingeschränkt worden; doch finden sich besonders im älteren Lit., z. T. auch noch heute genug Beispiele seines Gebrauchs[6]). Im Lett.[7]) lässt sich eine sichere Entscheidung zwischen Akk. und Instr. nur im Plural treffen, da im Sing. beide Kasus zusammengefallen sind. Besonders üblich ist präd. Akk.

---

[1]) Berneker 493 ff.

[2]) Berneker 500 ff. über russ. чтоб тебя! ну их к чорту! u. s. w.

[3]) Vgl. Verf. KZ. 53, 43.

[4]) Endzelin 839.

[5]) Mikl. IV 388 ff., Vondr. II 312 ff., Daničić 498 ff., Maretić 554, Łoś 323, Gebʾ 327 346, Liebsch. 120, Busl. II² 265, Potebnja II 230 ff 498 ff.

[6]) Ueber das Lit s. auch Jabl.² 66 ff., liet. sint. I, 21.

[7]) Endzelin 434.

bei Verben der Bedeutung 'als etw. haben, in einem Zustande (er)halten', während bei denen des Machens zu etw., Verwandelns der Instr. überwiegt (§ 209). Bei Verben des Benennens kommt ausser Akk. oder Instr. auch Nominat. der Namensbezeichnung vor (§ 14 b). Der präd. Akk. von Adj. ist fester als der von Subst., der früher einem Instr. Platz macht (§ 209). Am festesten ist der von Partic. bei Verben des Sagens, Denkens, Empfindens, der höchstens durch Gerundiumkonstr., kaum durch Instr. ersetzt wird.

§ 159. Beispiele von doppelten Akk., wo der eine das Prädikat des anderen ist:

a) Machen zu etw., als etw. an-, auf-, hinstellen, einsetzen:

Mosv. 479 *paszistama padarik man kieli*, 565 *kurs padaris duschas walnas?*, Donal. 11 b, 29 *kàd wargùs szio ámżio sáw lengwùs padarýtu;* Mosv. 456 *padesiu neprietelius tawa sûleli koiu tawa*, L.-Br. 207 *àsz tavę pastatýsiu sènatą.*

b) Nennen, bezeichnen als:

Širv. PS. 123, 18 *wadindamas iuos terp wisu paskučiausius*, 145, 6 *todrin Diewo żodżius atgoia rasztas gieydingus aba tabiaus gieydżiamus neg auksu*, Donal. 8, 846 *kits jį* (den Lehrer) *létą vadina.*

c) Zurücklassen, (er)halten, haben als:

Mosv. 419 *tu likai duschias penuksla sawa kuna kraughi schwenta*, Donal. 11, 321 *téws mano Krizas nùmirdams manę mážą paliko;* Širv. PS. 97, 19 *kunus sawo nepateptus ir neiżaglus ażutayko;* Will. E. E. 89, 15 *nepatepta sawe pati saugoti nůg swieta*, Daukša Post. 317, 5 *kas tur szirdį gerái nustobůtą ir nuramintą*, Daukant. TŽ. 1, 99 *tórieje sau pirmusius bendrus* (Genossen, Gefährten) *szónį ir gajdį.*

d) Beispiele, wo das eine Nomen mehr appositionell zum anderen zu fassen ist:

Will. E. 34, 6 *tawa szmones Israel sausas per yas* (das rote Meer) *perwedei*, Donal. 8, 196 *wos pùsgywį* (den Dočýs) *iszneszė laùkan*, Cornelübers. Wolt. 185, 6 *ukinikus apkałusious i Aziję nusiunte*, 188, 12 *jį nekałtą pasmerkti*, Rund.-G. 37, 55, 8 *pénkis dóleřus atliginimą užmokéje*, Wž., S. 253 *apredýk mànì nabãsztika* 'ziehe mich als Toten an!'

§ 160. Oft dient im Baltischen[1]) wie in anderen idg. Sprachen[2]) ein im prädik. Akk. stehendes Adj. zur Bezeichnung des Resultats der an dem Objekt vollzogenen Handlung[3]:

Daukša Post. 94, 4 (= Wolt. Chr. 31, 6) *ir pripiłe iuos* (die Trinkgefässe) *sklidinus*[4]), Donal. 7, 32 *kaip jį* (den Gaul) *wos gywą baùdżawa lùpo*, Daukant. Wolt. 197, 11 *augink linus lig munes auksztus*,

---

[1]) Ueber das Lett. Endzelin 433.

[2]) Delbr. al. Synt. 178, Gädicke a. O. 255 ff., Kühner-Gerth II 1, 43. 276. 319, Kühner-Stegmann II 1, 239 ff., Schmalz Synt.[3] 350 ff., Behaghel Dtsch. Synt. 1, 156. 704 ff.

[3]) Vgl. für den Nominat. Wendungen wie *aukšynėłkas atvirtu* (§ 16 b).

[4]) Poln. dagegen *y nálali aż do wierzchu*

Sch.-K. 20, 20 *uzbónq pilnq skaniós kankolínis* (Klunkermus) *pripiltq* und andere § 41 c gegebene Beispiele eines zu Obj. von Verben des Anfüllens, Anhäufens u. s. w. hinzugefügten *pilnas.*

§ 161. Prädikativer Akk. bei Verben des Sagens, Denkens, der sinnlichen Wahrnehmung und verwandten Begriffen:

a) Der Prädikatsakkus. ist ein einfaches Nomen (Subst. oder Adj.[1]):

Širv. PS. 59, 26 *pažino Christu Diewo žodi aba Diewo sunu*, Will. EE. 127, 19 ff. *kada tawe regetome alkana;* aus moderner Zeit[2]) etwa *sakė mane šiokį, sakė mane tokį.*

b) Viel geläufiger ist bei diesen Verben der Acc. c. partic. Für das Partic. kann auch das Gerund. eintreten[3]).

Wie in anderen idg. Sprachen, so ist auch im Balt. diese Konstr. gewuchert und wird auch bei solchen Verba dicendi et sentiendi angewendet, die an sich keiner akkus. Rektion fähig sind. Ich beschränke mich bei der allgemeinen Bekanntschaft dieser Erscheinung auf wenige Beispiele, die meist der älteren Literatur oder dialektischen Texten entnommen sind:

1) Akk. c. Partic.:

Mosv. 6, 3 *szmanes regit kleidenczias*, Will. EE. 80, 18 *ischwida jaunikaiti siedinti*, Širv. PS. 82, 2 *rado ii besedinti, klausunti ir klausiunti iu*, Will. EE. 92, 15 *girdeia lieszuwiu sawa yûs kalbanczus*, E. 36, 8 *tiketi anoye dûnoye santi kuna Christaus*, EE. 78, 20 *kuri yûs sakote Diewa yûsu santi* u. s. w.

Von Beispielen für Akk. c. partic., der analogisch gewuchert ist, seien aus der älteren Literatur angeführt:

Bretk. Post. Wolt. 21, 41 ff. *daug schwentu wiru ir apaschtalu musu Pono Jesaus Kristaus iam iau danguna nueiusiam liudima dawe ir dabar per raschta sawa dûst Kristu grabbe alba smertje nepassilikusi, bet isch tiesos ir tikrai isch numirusiu prissikelusi*, wo zuerst regulärer Dat. c. partic., nachher nach Analogie von *apsãkė* u. dgl. Akk. c. partic. gesetzt ist; ibd. 19, 7 *tiktai apie wiena musu Pona Jesu Kristu raschama, sakama, tikima ir giedama ira ghi pati isch numirusiu kelusisi* ist deshalb bemerkenswert, weil die beim Aktiv berechtigte Konstr. trotz vorhergehenden *apiẽ* c. Acc. auf das passive Verb übertragen worden ist.

---

[1]) Lett. Beispiele bei Endzelin 434, slav. besonders bei Potebnja II 235 ff. Ueber andere idg. Sprachen Delbr. III 380 ff., ai. Synt. 179, Gädicke 255 ff., Brugm. II[2] 2, 631 ff

[2]) Schl. 263, Jabl.[2] 66.

[3]) S. über das Lit. Schl. 321 ff. 332, Kursch. § 1385. 1578, Jabl.[2] 66. 133. 153 ff., liet. sint. 1, 36 ff., L.-Br. 320, Specht II 247, Gauthiot Bulv. 67, über das Lett. Endzelin 778 ff. 782 ff. 791. 793 ff. 796. 799. Das Slav. behandeln u. a. Mikl. IV 388. 824 ff. 831. 835. 839 ff., Vondr. II 312 ff., Potebnja II 239 ff.; über andere idg. Sprachen vgl. Delbr. und Brugm. a. o. a. O.

Kėd. Gebetb. Wolt. 67, 45 *wisi Diewá biią małżonkai tikrays budami tą stoną Ponuy Diewuy megu ir mielą esanti* ist die Umschreibung *tikrays budami* wie einfaches *tikėdami* konstruiert[1]).

Wie § 15 gezeigt, wird bei Identität des Subj. des Verbums des Sagens, Denkens, Fühlens u. s. w. mit dem des Partic. in der Regel Nom. c. partic. angewandt, wobei das Hauptverb oft in refl. Gestalt erscheint. Hin und wieder aber kommt Akk. des betonten Refl.+Akk. des Partic. vor:

Mosv. 376 *idant mes per wienq Christų atleidima ghreku mus apturinczus tiketumbim*, Will. E. 6, 16 *kada tikietu turinti sawe taip daug piktibiu ir taipaieg wiel daug gera sawe priwalanti*, EE. 89, 11 (=Jacob. 1, 26) *jey kursai tarp iusu dumo sawe sluszienti Diewui*, sehr oft bei Bretk., cf. Post. 1, 404 *sake sawe regeiuses*, 360 *szinoia Jesus sawe nog Diewo ateyusi* u. s. w.

Wenn auch Jacob. 1, 26 die heutige Fassung bietet *jei kas tarp jusu mislijasi Dievui šlužijąs*, so darf man doch die obigen Beispiele nicht als dem lit. Sprachgeiste widersprechend ansehen. Dies lehrt eine Stelle aus einem modernen, volkstümlichen Texte:

Wž., S. 269 *burlôks iszgir̃des apskúnstu sawĩ* 'als der Russe hörte, er sei verklagt worden'.

Selbst wenn hier *apskúnstu* aus dialektischen Gründen Instr. ist[2]), so ist doch dieses Beispiel für die Beurteilung der aus älteren Texten zitierten massgebend.

2) Acc. c. Gerund.:

Širv. PS. 57, 29 *tay busiunt moste Euangelisto*, 107, 1 *sako sunti ażudingtas biauribes iu;* R. 4, S. 460 *iszgir̃do ju sznėkunt*, R. 3, S. 106 *pajūti atāsztamunt kryžôkus*, Buiv. 82 *pāmõta sâvà niėprietelũ atsîvaejunt*, Daukant. TŽ. 1, 99 *skélbę jem ir kittus sósiedus tinaj giriosi tepat gywenqnt* u. v. a.

Wie zu einem Genet., der von Verben des Begehens, Wartens u. s. w. abhängt, ein erklärendes Gerund. treten kann, dessen Obj. aus dem im Genet. stehenden Begriffe hinzuzudenken ist (§ 65 b), so kann dasselbe auch bei einem von Verben wie *girdėti, regėti* u. s. w. regierten Akk. geschehen[3]):

Schl. Leseb. 146 *jis girdėjo tą dainą dainúojent* 'er hörte dieses Lied, dass man (es) sang', lett. *redzēju pili būvējuot* (neben *būvējam)* 'ich sah eine Burg, wie man (sie) baute'.

§ 161. Anhang I. Statt der Partic. oder Gerundia, mit denen die von Verba sentiendi et dicendi abhängigen Akk. verbunden werden, können im Balt. auch abhängige, von Deklarativpartikeln eingeleitete Aussagesätze oder indi-

[1]) Cf. § 153.

[2]) Specht II 418; u. § 209 d.

[3]) Potebnja II 247 ff., Endzelin Gr. 733.

rekte Fragensätze gebraucht werden. Die Akk. sind dann scheinbar 'proleptische' Subj. oder andere Teile dieser Nebensätze[1]):

Širv. PS. 41, 28 *kami żmogus Diewu, kayp wayzdas io. żimina ir rodżia*, 49, 20 *rasztas szwyntas, kuris weydu musu, kokias ira, rodżia*, Will. EE. 93, 29 (=act. 10, 46) *nesa anus girdeia, iog ghie lieszuweis kalbeia*[2]), 130, 1 (=Röm. 10, 9) *iey tu nasrais sawa skelpsi Jesu iog ghis est Pons*[2]), R. 4, S. 456 *Lietūwjai wisùs mażùs sakýdawo, kad isz żmoniū iszáugī arbō pérsimaini*, R. 2, S. 162 *weñnĕ pažînte jī, kàd jòs jūòs mūsża*, Krėvės raštai 5, 57 *dievai juos žino, kur jie buvo*, cf. Gogol мертв. души 248 как они дѣлают, Бог их вѣдает.

Das Objekt eines Finalsatzes ist aus dem vom Hauptverb abhängigen Akk. zu ergänzen:

Trautm. žem. Erzähl. 799 *anĕ dabóje vàlti, kad vìlnis naabvèrstum.*

Gelegentlich kann auch der erklärende oder fragende Nebensatz fehlen oder aus dem Zusammenhange zu ergänzen sein[3]):

lett. *pasaka māmuliņu*, 'sagt, wo die Mutter ist'.

So erklärt sich vielleicht auch der Akk. bei *tikĕti* zur Bezeichnung dessen, an dessen Existenz man glaubt (§ 139, 5)[4]).

§ 161. Anhang II. Accusativus cum infinitivo.

Im Gegensatz zum Acc. c. partic. oder Gerund. ist Acc. c. infin. als selbständige Konstruktion im Baltischen, wenigstens in der lebendigen Volkssprache, kaum anzutreffen. Wohl begegnen oft Fälle, wo der Akkus. noch bequem vom Hauptverb abhängig gefasst werden kann; vgl. § 95 über *léisti* (wonach auch *dúoti*) mit Acc.+Infin., § 99 b über *liĕpti* mit derselben Konstr. u. s. w. Aber weiter gewuchert ist Acc. c. infin. im Baltischen im Gegensatz zu Griech. und Latein so gut wie gar nicht[5]). Wenn freierer Acc. c. infin. in älterer Zeit hin und wieder erscheint, so ist er doch auch schon in dieser Literatur im Vergleiche zur Participial- oder Gerun-

---

[1]) Zahlreiche analoge Fälle aus anderen idg. Sprachen bei Paul Princip.[3] 151, Brugm. IF. 27, 149, Griech. Gr.[4] 439, Kroll Glotta 3, 4 ff., J. B. Hofmann IF. 42, 86[2] ff. (mit guter psychologischer Erklärung); 43, 92 ff. Für das Slavische s. die vortrefflichen Auseinandersetzungen von Potebnja II 218 ff. 227 ff., Vondr. II 312 ff., Maretić 553. Ein ähnlicher von Verben des Sagens und Denkens abhängiger Akk. findet sich auch im Altind. Nur ist dort die Rede, deren Subj. oder Objekt aus dem im Akk. stehenden Begriffe zu ergänzen ist, in direkter Form ausgedrückt, da im Altind. die indirekte Rede nicht stark entwickelt ist (vgl. Delbr. al. Synt. 165 ff. 179). Ueber „proleptischen" Nominat. beim Passiv der Verba des Sagens und Denkens im Lit. s. § 10

[2]) Die heutige Fassung hat Akk. c. partic.

[3]) Potebnja II 223, Endzelin Gr. 432.

[4]) S. auch Jabl.[2] 65, 67, Mikl. IV 376, Vondr. II 307.

[5]) Ueber das Slav., wo sich ebenfalls freier Acc. c. infin., von kirchlichen Texten, wo er der Entlehnung verdächtig ist, abgesehen, kaum entwickelt hat, s. Mikl. IV 394 ff. 858. 871 ff., Vondr. II 315. 420 ff., Potebnja II 335 ff., Łoś 353, Geb.[3] 329. 389, Busl. II[5] 345 ff., von Güldenstubbe Arch. 38, 174; s. zu allem noch Verf. Arch. 40, 115 ff., Ztschr. f. sl. Ph. 3, 71 ff.

dialkonstr., bezw. zur Umschreibung durch deklarative Nebensätze eine so grosse Seltenheit, dass man an seinem originalen Charakter mit Fug und Recht zweifeln kann. Bezzenberger Beitr. 260 gibt ein paar Belege aus Bretkuns Bibelübersetzung und der Marg theol. Es handelt sich hier um das Erscheinen der Konstr. bei *tafti. norēti, reĩkia* und bei Verben des Geschehens. Bei Bretk. act. 15, 38 konkurrieren Infinitiv- und Gerundiumkonstr. bei einem Verbum dicendi[1]).

Zu Bezzenbergers Beispielen füge ich noch:

Kėdain. Gebetb. Wolt. 64, 31 *neátstuwą ir netolimą świeto pábaygą ir Poná Krystaus ateygą buti ispet galime*, 70, 27 *tasay sawe buti griesznu poakim D. iszpáźista*, Kniga Nobažn. Wolt. 77, 24 ff. *ctonayg to Diewa sudą szwenćiausią dangus pripaźins jo but teysiausią*, Bellarmin Kirchenlied. 94, 38 *ku tuôsa buti żynkłuôsa tikime.*

Recht häufig ist Acc. c. infin. auch in der Wolfenb. Postille[2]). Er findet sich hier bei Verben des Sagens und Denkens, auch wenn sie passivisch sind[3]), bei *reĩkia* u. s. w. In dem Katech. des Malcher Pietk. von 1598 begegnet uns ebenfalls mehrfach Acc. c. infin. in genauer Uebereinstimmung mit dem poln. Original. Beachtenswert ist aber 579 a. E. Dort steht zuerst wie im Poln. Acc. c. infin., nachher jedoch, im Gegensatze zum Poln., aber in echtlit. Weise Acc. c. gerund.:

pirmiaus wierá wisur santi tiki but ámżiną żiwatą ir dangaus karalistę. Potam tiki sant pekłą = naprzod wiará Kátolicka wierzy być żywot wieczny y krolewstwo niebieskie, powtore wierzy być piekło.

Eine Musterung der von Bezzenberger, Gaigalat und mir gesammelten altlit. Belege für Acc. c. infin. erweist, dass in ihnen eine besondere Rolle der Infin. *búti* spielt. Auch im Slavischen ist in dieser Konstruktion, wie besonders aus Potebnjas und Buslajevs Sammlungen hervorgeht, *byti* vor allem häufig.

In der heutigen lit. Volkssprache[4]) ist für freien Acc. c. infin. nur sein Gebrauch bei *trõpyti* aus dem Dialekte von Garliava zu zitieren:

L.-Br. M. 239 *trópyjo dìdelį susirinkìmą karáliu iszmìnt, kokè jó smèrtis*, ibd. mit zu ergänzenden Subj. *patrópyjo, kùr bùvo prakéiktas dváras, àn kámino užmèst* 'dass ihn der Teufel auf den Schornstein warf'.

Auch das Poln., das dialektisch etwas freier im Gebrauche des Acc. c. infin. ist als andere slav. Sprachen[5]), bietet gelegentlich diese Konstr. bei *trafić;* vgl. *trafiła awóch na drodze iść.*

---

[1]) *bet Powilas* (sc. *tai*) *ne tikra essant [buti] tare.*

[2]) Gaigalat a. O. 243.

[3]) Vgl. *prarakauta bua, teip Chun Jesų kalbėti.*

[4]) Aus dem modernen Lett. ist, wenn wir von solchen Fällen absehen, wo der Akk. noch als Objekt des Hauptverbs gefasst werden kann, höchstens eine Stelle zu nennen wie *neduomāju, neceŗēju tuo bût manu arājiņu* 'ich dachte nud hoffte nicht, dass er mein Pflüger (=Mann) sein werde' (Endzelin Gr. 771). Wieder handelt es sich um Infin. der Kopula.

[5]) S. Łoś 353.

Wenn es Žt., S. 382 heisst:

jõũkias mìslydams, szè anàm noriẽte baidýte kẽta, ỏ pàts bejódamos èr i mẽszka paẽite 'er lachte in dem Gedanken, dass jener einen anderen verscheuchen wolle, und (in der Absicht), selbst sich reitend in den Wald zu begeben',

so hängt *anàm*, wie § 113 gezeigt, von *noriẽte* ab; d. h., es handelt sich um Konstr. wie russ. мнѣ хочется. Der Infin. ist hier der Parallelität halber gesetzt; folgt doch nachher ein solcher, der von dem gleichen *mìslydams* im Sinne 'beabsichtigen, vorhaben' regiert wird, also regulär ist[1].

Zweites Kapitel.

Die beiden Akk. stehen dem Verbum gleich nahe.

§ 162. Zwei Akk. bei kausativen Verben. Vielfache Umgehung dieser Konstruktion.

Wenn man zu einem einfachen, den Akk. regierenden Verbum das Kausat. bildet, so tritt das Subj. des ersteren, dessen Veranlassung zu einer Tätigkeit man ausdrücken will, in den Akkus. Das Objekt des einfachen Verbs bleibt zunächst auch bei der kausativen Ausdrucksweise im Akkus. So ergeben sich Konstr. wie die von Schl. Gr. 263 zitierten[2]:

jis šùnį tą sriùbą lákin 'er macht den Hund die Suppe fressen', *jis rašýdina manè rãštą* 'er lässt mich die Schrift schreiben'.

Hierher gehört auch *mokìnti*, lett. *mâcît* 'lehren' mit doppeltem Akk. (§ 57 b β).

Die Konstr. der Kausativa mit doppeltem Akk., die auch im Altind. anzutreffen ist[3], wird wie in diesem, so auch im Lit. wegen ihrer Ungelenkheit häufig durch andere Redeweisen ersetzt. Im Altind. wird der Akk., der beim Kausat. den Nominat. des einfachen Verbs ersetzt, frühzeitig vom Instr. abgelöst. Im Lit. setzt man bei *lãkinti* und bei *lẽsinti* 'picken machen' den Ausdruck für die Speise meist in den Instr.[4]:

jìs šùnį tà sriubà lá'ːin, Burtai Wolt. 245, 31 *riejk žãsina lãsiɪ awižóms.*

---

[1]) Vgl. ibd. *sûnus mõ̀ndrẽ iszmẽ̀sleje baidýte.*

[2]) Lett. Beispiele bei Endzelin 433 ff.

[3]) Gädicke Akk. im Veda 272 ff., Delbr. IV 116 ff., ai. Synt. 224 ff., Liebich B B. 11, 276 ff.

[4]) Vgl abg. etc. *napojiti* 'tränken', das kaum mehr als Kausat. von *piti* empfunden wird und daher in der Regel Akk. der Person, Instr. des Getränks regiert. Wenn es in der altbulg. Uebersetzung Matth. 10, 42; Marc. 9, 41 ausnahmsweise mit doppeltem Akk. konstruiert wird, so ist diese Abweichung schwerlich echtslav. Sprachgebrauch, sondern dem griech. Original zu verdanken, wo ποτίζειν zwei Akk. regiert (so richtig Miklosich IV 389, Vondrak II 313, aksl. Gr.[2] 589, Busl. II[5] 262, s. noch Grünenthal Arch. 31, 356). Auch got. *(ga)dragkjan* wird mit Instr. Dativ des Getränks verbunden (Streitberg Got. Elementarb. [5-6] 173); vgl. noch dtsch. *mit etw. traenken.*

'Die Hunde auf jmd. hetzen' kann wiedergegeben werden durch *šunis piudýti* (eig. 'beissen machen') *į ką* oder durch *šunimis ką piudýti*[1]; so heisst es auch Žt., S. 401 *žadiẽji sõtráukydinti* (ihn in Stücke zerreisen zu lassen) *árklės.*

Bei 'jmd. etw. tragen, bringen lassen' wird die Person mit *peř* c. Acc. konstruiert:

Donal. 8, 708 *ragaìsziu pèr tarnùs atnèszdino kúmams,* 720 *pývo trìs baczkàs į swetlýczą pèr tarnùs įnèszdino greitay.*

§ 163. Akk. der Person + Akk. der Sache bei 'bitten, fordern, fragen', die in anderen idg. Sprachen nicht ungewöhnlich sind, sind dem Balt. nicht bekannt; vielmehr werden in diesen Fällen andere Konstruktionen angewendet, deren Uebersicht § 56 gegeben ist. Auch im Slav. ist doppelter Akk. bei diesen Verben höchst selten und tritt höchstens gelegentlich im Serbokroat. und Sorb. auf[2].

§ 164. Als Σχῆμα καθ' ὅλον καὶ κατὰ μέρος[3] ist für den Akk. zu zitieren:

Rund-G. 38, 55, 20 *jis skreblýnę kepúrę dógną praṕóve* 'er durchschnitt dem Krempenhut den Boden', vgl. Γ 401 'Ιπποδάμαντα μετάφρενον οὔτασε δουρί u. s. w.[4]), Šiauliai MLLG. 1, 379 *mergáte pradẽje jį mušt ar gálvą ar ne gálvą, kur tiktai papúole.*

§ 165. Verwandlung eines mit zwei ihm gleich nahestehenden Akk. verbundenen, aktiven Verbs ins Passiv.

§ 9 haben wir schon darauf hingewiesen, dass bei Verwandlung eines mit Akk. der Person und Akk. der Sache verbundenen Verbs ins Passiv nur der der Person durch den Nominat. ersetzt wird, während der der Sache bewahrt bleibt; vgl. *àš esù mokìnams tą râštą* u. s. w. Es ist weiter gezeigt worden, dass nach dieser Analogie auch bei Verben, die Dat. und Akk. regieren, wenn sie passivisch werden, oft der Dat. durch den Nominat. abgelöst, der Akk. dagegen nicht verändert wird; vgl. *levas atimtas vaikus; gaidį duotas; mèszka ìsztrauktа râkszti* (Žt.) u. s. w. Auf diese Weise hat sich auch im Balt. eine Art Akk. der Beziehung ergeben, an den ebenfalls die § 142, 3 zitierten *arklys pilvą šlapo*; *nušalau rankas* u. s. w. streifen. Im Slav. kommen auf die gleiche Art gelegentlich Akk. der Beziehung zu stande[5]); vgl. abg. *plešti i utrobu sŭžeženŭ*, kruss. ведуть панов повязаних руки арканами u. a. Jedenfalls haben Baltisch und Slavisch nur Ansätze zu diesem im Griech. viel weiter verbreiteten Gebrauch

---

[1]) Cf. Donal. 1, 46, Valanč. Pal. Juzė 122. Ich erwähne noch LP. 2, 220 *šunimis išsiundė*, Krėvė 5, 55 *aš tokią mergą šunimi piudytau.*

[2]) Mikl. IV 389, Vondr. II 313, Daničić 408, Maretić 554.

[3]) Vgl. § 8. 118.

[4]) Delbr. III 385, Gädicke 268, Speyer ved. u. Sscr.-Synt. 8, Brugm. II² 2, 633.

[5]) Mikl. IV 393.

des Akkusativs[1]). Gerade am Lit. sehen wir andererseits wieder einmal besonders deutlich, dass eine syntaktische Eigentümlichkeit keineswegs immer von einheitlichem Ursprunge ist.

Drittes Kapitel.

Akkusative als Satzappositionen.

§ 166 Wie der Nominativ, der eigentlich nur Apposition zum Subjekt ist, als eine solche zum ganzen Satze, zur „actio verbi" vom Sprachgefühl umempfunden werden kann (§ 25), so kann dasselbe auch beim Akk., der eigentlich als Apposition zum Objekt gehört, eintreten[2]). Durch Weiterwuchern können sich dann adverbielle Akkus. ergeben. Das Lit. ist jedoch im Gegensatz zu Griech. und Latein über Grenzfälle nicht hinausgekommen:

Širv. PS. 125, 6 (= 1. Cor. 1, 23) *apsakineiame Christu nukrižiawotu Židamus tiesa pažeydimu o pagonamus durniby* = *nos autem praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam*, Daukša Post. 291, 8 *kurie cziusta*[3]) (als Schein. Blendwerk. Scheines halber, poln. Text *wrzekomo) didîndami W. Christy*, Žr., S. 290 *afi mùna szcziēsti, pamaczaū netôli łazdyna* 'aber ich bemerkte als mein Glück (: zum Glück) in nicht weiter Entfernung ein Haselgebüsch'.

čiustą, das wegen seines adv. Gebrauchs wenigstens etwas die Grenzen zwischen Apposition zum Objekt und der zur Satzaussage überschritten hat, ist genau mit griech. πρόφασιν zu vergleichen. Dies kann in einem Satze wie T 302 ἐπὶ δὲ στενάχοντο γυναῖκες Ἰλιάδες πρόφασιν, σφῶν δ' αὐτῶν κήδε' ἑκάστη noch als Apposition zum Objekt gefasst werden; bei Hdt. 5, 33 ἔπλεε πρόφασιν ἐπ' Ἑλλησπόντου dagegen ist es bereits Satzapposition geworden und adverbiell erstarrt.

In *añtrą tiek* 'doppelt soviel, *pùsę tiek* 'halb soviel' haben wir es mit einer Grundbedeutung 'das andere, die Hälfte soviel' zu tun. Auch diese Akk. waren berechtigt als Objekte oder Appositionen zu solchen; z. B. *àš añtrą tiek (pinigū) gavaū*. Von derartigen Fällen aus wurden sie zu Adverbien, und man konnte nunmehr auch sagen *ùntra tiek ilgiesnį uodigą* 'einen nochmal so langen Schwanz' Sch.-K. 21, 4.

---

[1]) Vgl. über das Griech. u. s. w Brugmann IF. 27, 126 ff. Blümels Einwendungen (IF. 33, 33 ff. 83 ff.) gegen Brugmanns Herleitung der Akk. der Beziehung haben mich trotz vieler scharfsinniger Bemerkungen nicht überzeugt, auch nicht seine letzten Bemerkungen IF. 44, 249 ff.

[2]) S. über andere idg. Sprachen zuletzt Verf. Arch. 40, 112 mit Anm. 3 sowie die dort zitierte Literatur.

[3]) Cf. Širv. Dict. s. v. *czáry čiustay, nuoday*. Nesselm. Wb. 167. *czusta kq dùt* 'nur Scheines halber geben, als Blendwerk', Mielcke 40 a *cziusta* 'als ob, quanntsweise'.

IV. Teil.

Der mehr oder minder selbständige Akkusativ.

Erstes Kapitel.

Der Akkusativ der Raum- und Zeiterstreckung (des räumlichen und zeitlichen Masses) sowie des Wertes oder Preises.

§ 167. Auch diese Akkus.[1]) sind urspr. solche des äusseren Objekts, bezw. des Inhalts gewesen und haben sich erst allmählich selbständig gemacht. Auf der Grenze zwischen Objektsakk. und solchem der Raumerstreckung stehen *plaukkim jūrjas maružes; bridaú júodą purvynėlį; wisą swiétą pérkeliāwęs* (§ 142, 7 a; 143, 1 b β), zwischen Inhaltsakk. und dem der Raumerstreckung *kêliq keliáuti, eīti, jóti* (§ 147. 149). Den Uebergang vom Akk. des Obj. zu dem der Zeiterstreckung bildet *pargyw'ânies tris diēnas* (§ 143, 5), von dem des Inhalts zu dem der Zeiterstreckung *pérnakwojes nākti* (§ 147).

§ 168. Der Akk. der Raumerstreckung kommt *a)* bei Verben, *b)* bei Dimensionsadj. vor:

a) Bei Verben:

BF. 39 *Žyds jáję̃s bùvą gal'* (eine Strecke), 41 *tas anę̃ vár' èlg' gál'; tris mylias važiavau;* L.-Br. 274 *netabaí toli szimtą mýlių 15 Garlevós męstas stóvi lýgei teip kaip ir Kaúnas.*

b) Bei Dimensionsadjektiven:

virvė̃ tris sieksnius ilgà, lett. *trîsdesmit asis garš diegs* '30 Faden langer Zwirn'.

Statt des Dimensionsadj. kann auch ein Gen. der Rubrik (des Sachbetreffs) eines zugehörigen Subst. (§ 51) gebraucht werden:

Bretk. 2 Kön. 14, 13 (Bezz. 239) *keturius schimtus olektu ilguma.*

Statt des Gen. des Subst. kann natürlich auch ein anderer dieselbe Dienste leistender Kasus Verwendung finden:

Lett. *aste asi garumā* (Loc.) 'der Schwanz, einen Faden an Länge', *svece mazâkais pę̃du rę̃snumā* 'ein Licht, wenigstens einen Fuss an Dicke', cf. čech.[2]) *hrob je zvýši čtyři pídi, zdéli devět a zšíři čtyři.*

Im ganzen ist Akk. der Raumerstreckung sowohl in Abhängigkeit von Dimensionsadj. wie von Masssubst. im Balt. recht selten; statt seiner pflegt vielmehr der Gen. qualit. gesetzt zu werden (§ 72 d).

---

[1]) Ueber die Akk. der Raum- und Zeiterstreckung in den idg. Sprachen s Delbr. III 372 ff., ai. Synt. 170 ff., Brugm. a. O. 624 ff., Mikl. IV 390. 393, Vondr. II 309 ff., Schl. 263 ff., Kursch. § 1403 ff., Jabl.[2] 67, Endzelin 435 ff. Ueber die Behandlung dieser Akk. in neg. Sätzen im Lit. s. § 44 I.

[2]) Geb.[3] 328.

§ 169, 1. Auch Akk. der Zeiterstreckung findet sich *a)* bei Verben, *b)* bei Adj. der Bedeutung 'alt'. Im letzteren Falle ist auch er selten, da dann gewöhnlich Genet. qualit. gesetzt wird (§ 72 d):

a) Zahlreiche Beispiele wie Will. EE. 146, 29 (=Röm. 8 36) *dael tawes uszmuschami esme ciela diena*, Širv. PS. 58, 29 *dweis metus karalawusi*, Volksl. Schl. Leseb. 4 *surinko tris meteliùs pavýtusius lapeliùs*, Märch. 130 *tai palukėkit valandėlę!*, sehr häufiges *diẽnq ir nâktį* u. s. w.

b) Als Uebergang von *a)* zu *b)* lässt sich betrachten:

Jonišk. Wolt. 326, 15 *paáuges trèjus mètus* 'als er drei Jahre alt geworden war'[1]).

Darnach heisst es dann gelegentlich weiter:

Jurksch. M. 72 *kóke septyniólika aĩ asztúniólika miãtu sianà*, lett. *kumeļš divus gadus vęcs.*

§ 169, 2. Der Akk. kann im Balt. wie in anderen idg. Sprachen auch gebraucht werden, „wenn ein nicht genau angegebener Punkt innerhalb der Zeitlinie gemeint ist", d. h. „wenn der Vorgang nicht den Zeitraum ganz beschlägt, sondern in ihn hineinfällt"[2]):

Will. E. 19, 17/18 *ritameta ir wakara szegnotisi*, 19, 25 *iog tu mane schę naktį nůg wissu ischkadu ir prigadu apsaugotey*, EE. 74, 9 *ir pasweika iôs dukte tó paczô hadino* (Akk., s. Bechtel Ll, auch heute, Matth. 15, 28 *tą pâczę adynq)*; L.-Br. 182 *kaip bùs dvýlikta adynà dẽnq*, häufige *vasarq, pavasarį, žiemą, rudenį* u. s. w.; *ateik kitą vakarą, kitą rytą, trečią valandą; ryto metą jau nebesikėlė senis*, Wž., S. 265 *kañ czeis* 'irgendwann' u. v. a.[3]).

Sehr viele hierher gehörige Akk. sind adverbial geworden[4]):

šiandien 'heute' *(sziñdej* R. 4, S. 71); *šiąnākt* 'heute Nacht' mit der gleichen Dehnung des zweiten Elements wie *wienamot* 'auf einmal' R. 4, S. 44. 55, *šįmẽt* u. s. w.[5]); *vãkar* 'gestern', *rýt, rytój(j)* 'morgen' aus *rytójų* (Meillet MSL. 18, 239 ff.), lett. *šùodien, šùonakt, šùorît, šùovakar, rît(u), vakar*[6]); Matzukehm. 4, 6, 22 *rýt rýtą*, Žt., S. 402 *rýta rýta* 'morgen früh', Užp. 51, 72, 3 *wákar wákarą* 'gestern abend', myth. Fr. Wolt. 297, 27 *šèndien náktij* 'heute nacht', wo sich der Begriff von *dienà* ebenso verflüchtigt hat wie in *heute* (cf. ahd. *hiutagu: hîûtu) nacht* der von *Tag.*

---

[1]) Cf. J. B. Hofmann IF. 39, 179 ff. über griech. τρία ἔτη γεγονώς, lat. *tres annos natus*, eig. 'drei Jahre herangewachsen', dtsch. *drei Jahre alt* (: got. *alan* 'wachsen').

[2]) In diesem Falle darf der Akk. im neg. Satze nicht durch den Genet. ersetzt werden (§ 44 I).

[3]) Vgl. auch Kursch. § 1403 über die Datumsbezeichnung.

[4]) Ueber das Lett. s. Endzelin 457 ff., über das Lit. auch Verf. IF. 42, 416 ff.

[5]) Specht II 85 ff.

[6]) Oder ist lett. *vakar* wegen *vakãr* in Selsau (Kaulių BB. 16, 334) vielmehr als Loc. * *vakarî* < * *vakarie* aufzufassen? (Endzelin Gr. 78. 458)? Auch lit. *vãkar* ist natürlich mehrdeutig.

Es ist möglich, dass in vielen der letztgenannten Beispiele die Akkus. erst sekundär an die Stelle von „Nominat. der Zeit", die eigentlich selbständige, häufig eingeschobene Nominalsätze waren (§ 27), getreten sind[1]). So beruht ostlit. *szindïēnà* R. 4, S. 428, 6 auf einer Kontamination von „Nominat. der Zeit" *šì dienà* (vgl. § 27 über *šiẽ mẽt(ai)* u. s. w.) und von *šią̃ diẽnq (šiandien)*[2]).

Gelegentlich findet sich Akk. des Zeitpunkts auch bei Verben des Seins und Geschehens:

Mosv. 342 *jei norint bus naktis czesa alba atpencz rita meta* 'wenn es um die Nacht- oder vielmehr Morgenzeit sein sollte', 432 *stovose cziesa wiena kurio tare Diewas*[3]), aus moderner Literatur etwa LP. 1, 96 *kaip buvo naktį*[4]).

§ 169, 2 Anhang. Variation der syntaktischen Ausdrucksmittel bei Opposition entgegensetzter Zeitbegriffe.

Wie andere idg. Sprachen[5]), so liebt auch das Lit. bei Gegenüberstellung semasiologisch entgegengesetzter Zeitbegriffe Variation der syntaktischen Ausdrucksmittel. So steht öfters die eine Zeitbestimmung im Akk., die andere im Loc., oder sie wird präpositional konstruiert[6]):

Širv. PS. 88, 9 *dienoy: vakaru;* R. 5, S. 11 *tũ wôkar ir uñt rytójaus.*

§ 170. Adverbial erstarrte Akk. des räumlichen oder zeitlichen Masses liegen in folgenden Beispielen vor[7]):

Kėdain. Gebetb. 68, 39/40 *truputi ne mindamas ios ir motina,* Jurksch. M. 95 *bùwa mãžumą įbúgę,* Sch.-K. 21, 30 *noriédams bìškį pailsiéties ir atsipústi,* R. 1 ž., S. 200 *tiktaì kruõpu bĩszki reĩkia* u. s. w.; cf. poln. *trochę* u. a.[8]).

Auch bei komparat. Adj. kommen derartige Akk. vor[9]):

R. 3, S. 109 *truputi staczaù,* Jurksch. M. 71 *atrãda dù meciù menkiaũ* 'fand zwei Mass zu wenig', vgl. auch Kursch. § 1532 über *tà lentà tris pẽdas ilgẽsnė ùž anq̃*[10]).

---

[1]) Vgl. Potebnja III 277, Zubatý Sborn. filol. 6, 117. 119 über abg. *dĭnĭ sĭ*, čech. *dnes* u. s. w.

[2]) Specht II 124.

[3]) Auch die heutige Fassung (Hiob 1, 6) bietet: *bet nusidawe wienq dienq, kad.*

[4]) Vgl. abg. Matth. 16, 12 *večerŭ sąštju* 'während es um Abend ist' (Mikl. IV 616).

[5]) Vgl. Delbr. aI. Synt. 130, Wackernagel IF. 31, 253 ff., Meillet MSL. 18, 238 ff., Gramm. du vieux Perse 186. 188, E. Hermann GGA. 1922, 84.

[6]) Ueber sonstige vergleichbare, jedoch nicht in den Abschnitt über den Akk. gehörige Fälle des Lit. s. Verf. Baltosl. 35; vgl. auch u. § 219. 223.

[7]) Vgl. auch § 152 über *tris kartùs* u. s. w.

[8]) Auch lt. *màž*, preuss. *ilga* u. s. f. sind, soweit sie nicht auf Nom. sg. neutr. beruhen, hier namhaft zu machen. Ueber *mažne* 'beinahe', poln. *mało nie* s. Baltosl. 73.

[9]) S. noch § 152 b über *nẽka kytrẽsnis.*

[10]) Vgl. hiermit Lucr. 4, 414 *conlectus aquae digitum non altior unum* (Bährens Glotta 9, 173).

§ 171. Der Akk. des Wertes, Preises.

Dieser mit dem Akk. des Masses naheverwandte Gebrauch findet sich besonders bei Verben des Kostens[1]) und Schuldens:

Jurksch. M. 97 *kasztúojąs aksìniu túkstantį*, R. 3, S. 78 *jáñ tàs kãlas kwoŕtas karsztawója szimtùs rũblu*, ebenso bei dem von der heutigen Schriftsprache puristisch gebrauchten *kainóti* u. s. w.[2]); Will. EE. 122, 10 (=Matth. 18, 24) *kursai skeleia [yamui] deschimti tuxtanczu swarũ* u. v. a.[3]).

Zweites Kapitel.

Der Akkusativ der Richtung.

§ 172. Ein eigentlicher Akk. der Richtung, wie er sich am lebendigsten im Arischen und im homerischen Griechisch erhalten hat[4]), während an seine Stelle in anderen idg. Sprachen mehr und mehr präpos. Wendungen treten, ist im Baltischen nur noch in geringen Resten vorhanden. Gewiss gibt es verschiedene Konstruktionen, die eigentlich Akk. des Objekts enthalten, aber nahe an den Akk. der Richtung streifen. Hierzu gehören die Verbindungen von komponierten Verben der Bewegung mit Akk., die den Sinn haben 'jmd. oder etw. antreffen, begegnen, erreichen', und bei denen der Akkus. im Grunde durch die den Verben punktuelle Bedeutung verleihende Kompos. hervorgerufen worden ist (§ 143, 1), ferner den Akk. regierende 'über jmd. oder etw. herfallen, überfallen, befallen,' 'etw. besteigen, sich auf etw. setzen (auf etw. sitzen)' [§ 142, 5. 6; 143, 1]. Auch *mokslą*, *baudžiavą* u. s. w. *eĩti* (§ 142, 7 b) leitet vom Objekts- zum Richtungsakk.

Wirkliche Richtungsakkus. dagegen sind wie im Lett.[5]), von einigen besonderen, gleich zu besprechenden Fällen abgesehen, nur sporadisch im Volksliede anzutreffen:

Wilkischk. Volksl. 14, 3 *jósva sveczú szalélę*, Jušk. Volksl. 270, 4 *aš pats keliáusiu tólimą šalélę*[6]), 32, 6 *parjós brolùžis aną szálį žaltùju tiltéliu*, Godl. Volksl. 8, 15 *parvaževo savo dvarą*, Malavėnai Volksl. MLLG. 4, 512, 66 *upitela ežerelį tek.*

---

[1]) Ueber den Nom. bei *kaštúoti* in Garliava s. § 13, über den Gen. bei 'kosten, wert sein' § 61 e.

[2]) Lett. Beispiele bei Endzelin 436, slav. bei Mikl. IV 390, Vondr. II 308. 309. 313, Geb.[3] 327, Daničić 405, Maretić 553.

[3]) Ueber analogisch mit Akk. konstruiertes *kaĩtas esù* s. § 153.

[4]) Delbr. III 363 ff. 794, ai. Synt. 166 ff., Gädicke 145 ff. 260 ff., Brugm. 627 ff.; über das Slav. s. Mikl. IV 391 ff., Vondr. II 311, Geb.[3] 328, Liebsch 113 ff., über das Lett. Endzelin 434 ff. Ich sehe her natürlich ab von dem nicht mehr als Nominalform empfundenen Supinum.

[5]) Endzelin a. O.

[6]) Dagegen Matzukehm. 1, 3, 4 *pradėjo jis svyėtą kel'áutį pirkti ir parduótį*, R 2, S. 162. 164 *iszjója swieta mondrawój'* (ähnlich 171) können Akk. in der Art der § 142. 7 besprochenen vorliegen.

Aus Prosatexten wüsste ich höchstens zu nennen:

Wisbor. 21, 36, 6 *vãikq parsivede stáldq*[1]).

Mit Sicherheit liegt Richtungsakk. vor in *bitès kópti, kopinėti* 'den Bienen nachsteigen, um Honig zu brechen', lett. *bites kâpt*. Daneben finden wir auch direkt *mėdų kopinėti*[2]). Dagegen bei *lipk masto wirszonėlę* Volksl. Wolt. 166, 33 handelt es sich wohl nur um einen Grenzfall (§ 142, 5). Dass sich in *bitès kópti* u. s. w. der altertümliche Richtungsakk. allenthalben erhalten hat, erklärt sich daraus, dass diese Verbindung frühzeitig zu einer stehenden Redensart der Bedeutung 'zeideln' geworden ist[3]).

Wenn im Lit. neben dem Direktiv *laũkan* 'hinaus' auch *laũkq* und sogar *laũk* vorkommen[4]), ebenso neben *óran* gleichfalls *órq* (Užp. 54, 73, 27), ferner aus *wīdun* korrigiertes *wīdū* (Wp., S. 226), so handelt es sich hier nicht um Akkusative der Richtung, sondern um die auch sonst nicht seltene Endverstümmelung adverbialer Ausdrücke[5]). So erklärt sich auch, wie ich im Gegensatz zu Zubatý[6]) und in Uebereinstimmung mit Specht II 368[1]. 391 annehme, *namõ* neben *namõn*. Nach *namõ* ist umgestaltet *laũko* BF. 36, Wž., S. 281 (s. Specht II 431); vgl. auch žem. *łaũkuo(n)* nach *numuõ(n)*[7]). Daukantas' *łaukon* (TŽ. 1, 96. 98), ebenso *łaúkon* sehr oft bei Sch.-K.[8]) steht wohl auf einem Brette mit Daukantas' Direktiven *pawaisdon, gałon* u. dgl. Hier wie dort haben wir es mit dem speziell žemait. Wandel von *an* in *on* zu tun[9]).

Da aus allem hervorgeht, dass die Direktive im Sg. nur dann ihres *-n* verlustig gehen, wenn sie zu adverbialen Ausdrücken ge-

---

[1]) S. Dorltsch LXVIII. Einige der von ihm aus der Mundart beigebrachten Beispiele können anders beurteilt werden oder bilden höchstens Grenzfälle; so 21, 35, 37 *atėja ir k'álnorę*, das wie die § 143, 1 a angeführten Sätze zu den Akkusativkonstr. zu zählen sein dürfte, die sich bei komponierten Verben der Bewegung des Sinnes 'erreichen' finden.

[2]) Vgl. etwa Valanč. Wolt. 238, 7 *giebieje kopti ikiłusi medu*, R. 4, S. 66 *kapinėdawī mẽdū*.

[3]) Vgl. hiermit die Bewahrung des Richtungsakk. in den festen lat. Verbindungen *exsequias, suppetias, infitias ire; venum, pessum ire, dare* u. s. w.

[4]) Specht II 368. 393. 402. 431. 476. Das neben *laũkan* sich dialektisch findende *łaùkun* (R. 1 ž., S. 194) fasse ich als Analogieschöpfung nach seinem Gegenteil *viduñ*; vgl lett. Lok. *laukũ* (Wenden) nach *vidũ* (Endzelin 458). Auch *łaùkun* ist zu *lauku* geworden (vgl. Sch.-K. 14, 14. Wiikischk. Volksl. 137, 6, Godl. Volksl. 50, 7. 11; 101, 5, Salantai 58, 76, 5, Wp., S. 237).

[5]) S. zuletzt Verf. IF. 41, 419 ff.

[6]) IF. 6, 275. 291 ff.

[7]) Specht II 476.

[8]) S. Index S. 152.

[9]) Zubatý IF. 6, 275[1].

worden sind[1]), so glaube ich trotz Bezzenberger Beitr. 248 ff. über *warda* 'im Namen', *dangu* 'in den Himmel' u. s. w. bei Bretkun, dass in allen oben meist aus Volksliedern zitierten Beispielen wirkliche Akk. der Richtung und nicht etwa hier und da auch verkürzte Direktive vorliegen[2]). Sehr beliebt aber ist Akk. der Richtung im Baltischen ebenso wenig wie im Slavischen, wo er sich fast nur in adverbiellen Wendungen erhalten hat[3]), und wie in verschiedenen anderen idg. Sprachen. Nur in einzelnen stehenden Wendungen ist er im Baltischen weiter verbreitet.

VI. ABSCHNITT.

Der Gebrauch des Instrumentals.

§ 173. Einleitendes.

Der Instr. bezeichnet vor allem etwas, mit dem zusammen, oder durch das, mit dessen Hilfe eine Handlung ausgeführt wird. Wir gewinnen so 1) den sozialiven Instr., an den sich der der begleitenden Nebenumstände, der Art und Weise, der Erscheinungsform, weiterhin der Instr. qualitatis unmittelbar anschliessen, 2) den Instr. des Mittels oder Werkzeugs. Die Grenze zwischen den einzelnen Kategorien ist äusserst verschwommen. So ist die Unterbringung der Spracherscheinungen häufig unbestimmt. Auch bei den übrigen Gebrauchsweisen des Instr. begegnen wir derselben Unsicherheit.

I. Teil

Der soziative Instrumental und seine Abarten sowie der Instrumental des Mittels oder Werkzeugs.

Erstes Kapitel.

Der soziative Instrumental und die sich an ihn anschliessenden Gebrauchsweisen.

§ 174. Der soziative Instrumental im eigentlichen Sinne.

Ohne verstärkende, die Begleitung ausdrückende Präposition ist der soziative Instr., wofern er sich nicht an bestimmte Verben angeschlossen hat (§ 180), im Baltischen wie im Slavischen

[1]) Das von Specht II 368 als verkürzter Direktiv gefasste *žẽmẽ* R. 1 ž., S. 215 (*išzmete žẽmẽ*) dürfte, wenn richtig gedeutet, ebenfalls wegen adverbialer Erstarrung des *-n* verlustig gegangen sein, doch glaube ich, dass nicht Direktiv, sondern Loc. sg. auf die Frage 'wohin' (§ 228) vorliegt (s. zum Loc. der *-ẽ-* St. in diesem Dialekt Specht II 366). Dass der Direktiv des Plurals oft seines *-n* entbehrt und mit dem Loc. zusammenfällt, ist aus lautlichen Gründen verständlich (Zubatý IF. 6,275[2], Specht II 106; u. § 228).

[2]) So auch richtig Zubatý IF. 6, 275[2].

[3]) S. auch Busl. II[3] 272 ff., Daničić 204 ff., Maretić 534. Abg. *pride Christos nebesьskyję dvьri* (Suprasl). ist wie lit. *priẽje ùpę* u. s. w. (§ 143, 1 a) höchstens als Grenzfall zu betrachten. Kruss. зóірай всіх дівок громаду aber heisst 'versammle eine Menge von allerhand Mädchen' (unrichtig Mikl. IV 392).

äusserst selten[1]). Aus dem Altlit. zitiert Bezzenberger Bretkun Josua 10, 5 (es kamen zusammen die fünf Amoriterkönige, darunter) *karalius Eglone wissu sawa kariu.* Im Lett. kommt soziativer, nicht durch ein bestimmtes Verbum bedingter Instr. ebenfalls nur ganz gelegentlich in der Volkspoësie vor; gewöhnlich wird er durch *ar* c. Instr. ersetzt[2]). Dass aber im Lett. einstmals der nackte, soziative Instr. eine weit grössere Ausdehnung besessen hat, folgt aus der etymologischen Beschaffenheit der Präpos. *ar* mit'. Diese ist auf jeden Fall mit der Partikel *ar, arî* 'auch', lit. *ar* 'auch' in Panevėžys[3]), *ir* 'und, auch' identisch[4]). Wie Endzelin nach Mühlenbachs Vorgang annimmt, ist *ar* entweder dadurch zur Bedeutung 'mit' gekommen, dass ein Satz wie * *tę̃vs dę̨lu gãja* 'der Vater ging mit dem Sohne' mit synonymen * *tę̃vs gãja ar dę̨ls*, bezw. * *tę̃vs ar dę̨ls gãja* 'der Vater ging, desgleichen der Sohn', 'Vater und Sohn gingen' zu *tę̃vs ar dę̨lu gãja* kontaminiert worden ist. Oder aber, ein *ar* 'auch' trat zunächst pleonastisch zwischen *tę̃vs* und *dę̨lu* und wurde erst später in der Verbindung zu einem integrierenden Bestandteile der Bedeutung 'mit'. Für die zweite Auffassung spricht, dass auch im Lit. und in verschiedenen slav. Sprachen neben *sù, sŭ* verstärkende *ir sù, i sŭ* auftreten[5]):

a) aruss. Chron. Nestor. 130 азъ же пришьдъ и съ игуменомь, poln. *chwasty i z liliami Burbonów porosną* (Słowacki bei Trautm. Leseb. 131), ačech. Alex. St. V. 1603 *toho y s konyem przewraty;*

b) Mosv. 449 *pagarbints bŭk* (Christus) *i su dwasse schwenta*, L.-Br. M. 267 *rado grãžų szulniùką ir sù rentiniukù, kàp tìk jeĩ atsigért.*

Grenzfälle zwischen soziativem Instr. und dem des Mittels gibt es natürlich auch im Balt.; hierher gehört der Instr. der Heeresbezeichnung bei Verben des Kämpfens und Siegens:

Širv. PS. 107, 14 *ketwerioki kurieys Christus W. kariauia priesz nusideieius*, 108, 1 *tuo (kariu) Diewas karalistes iweykia.*

Weiter ist hier zu erwähnen der Instr. des Fahrzeugs oder zur Fortbewegung verwendeten Tieres bei Verben des Fahrens:

Donal. 8, 15 *ketureis arkleis paważiŭti nepigu*, Wilkischk. Volksl. 12, 3 *reizvaltužė* (auf Reisekahn) *važiŭsiu*, R. 1 ž., S. 199 *važiãwa pôñs sãwa brikãly, tŕãjatu arklũ*[6]).

---

[1]) Ueber die idg. Sprachen im allgemeinen s. Delbr. III 234 ff., ai. Synt. 123 ff., Brugmann II[2] 2, 520 ff., Green Dative of agency 44 ff., über das Slav. Mikl. IV 723 ff., Vondr. II 342 ff., Potebnja II 414 ff., von Güldenstubbe Arch. 39, 246; über das Lett. s. Endzelin 436 ff.

[2]) Endzelin a. O. und 493, лат. предл. 1, 45 ff.

[3]) Būga aist. stud. 133.

[4]) Endzelin лат. предл. 1, 39 ff., lett. Gr. 492. 541, Zubatý IF. Anz. 22, 58.

[5]) Łoś 367, E. Hermann KZ. 50, 137 ff.

[6]) Lett. Beispiele bei Endzelin 441, solche aus anderen idg. Sprachen bei Delbr. ai. Synt. 126, Brugm. II[2] 2, 522, Potebnja II 424 ff.

In einem Falle ist im Lit. nackter, sociativer Instr. stets erhalten geblieben, in Verbindung mit Verbaladj. auf *-inas*. Dieser gehört in Wirklichkeit nicht zu den Adj., sondern zum Subj. des Satzes. Die Verbaladj. sind epexegetische Zusätze, deren Objekt aus dem im Instr. stehenden Begriffe zu ergänzen ist[1]):

Sch.-K. 29, 7 *wiłkas iłgu ú'digu wèlkins biéga šalęn*, Žt., S. 341 *skòb pàs sāwa pôna pìningās nèszens*, Wž., S. 254 *pagrîža prē sāwa karālaus tûò ńàszini* (mit diesem, (es) tragend), Val. Pal. J. 117 *piršlys Kazimieru, Petronėle, dešimčia liudininkų vedinas nuėjo.*

Diese namentlich im Žemait. und den angrenzenden Dialekten sehr übliche Konstr.[2]) steht psychologisch auf derselben Linie wie R. 4, S. 67 *kitais kalmais suriñkī dõ paczùs kurēnī;* zwar liegt hier Instr. des Mittels vor; aber auch aus diesem, der von *kurēnī* abhängt, ist das Objekt zum Partic. *suriñkī* zu ergänzen.

Natürlich kommt die in Rede stehende Konstr. auch in der Weise vor, dass der sociative Instr. ebenso wie der des Mittels durch *sù* verstärkt wird; dann findet sie sich auch neben gewöhnlichen Partic.:

Sch.-K. 39, 30 *Tàkšis išpū'li su pàtałais nèšens iš sawa tròbos*, L.-Br. 262 *ó meszkà paëmus sù sàwo kanópa métė jém àn akiú*, Rund-G. 35, 57, 9/10 *pasižénkleno su plúnksno paémes.*

Von dem bei Verbaladj. auf *-inas* üblichen sociativen Instr. abgesehen, finden wir den letzteren in nackter Gestalt mitunter auch dann, wenn zur Erläuterung Subst. im Loc. hinzugefügt sind, deren Beschaffenheit durch das im Instr. stehende Ding charakterisiert ist:

LP. 1, 60 *prie lopšio stovėjo Jokūbas žvake rankoje ir ašaromis akyse* 'mit einer Kerze in der Hand und Tränen in den Augen', 3, 62 *išeina jisai alkanas ir apiplyšęs vien dvejetu gerokai nudėvėtų skalbinių ryšelių vienoje rankoje ir lazda antroje* (vgl. 116), Žem. 2, 106 *bobos su ryšeliais, vyrai rankomis kišenėse vaikščioja.*

§ 175—177.

Die sich an den sociativen Instr. anschliessenden Gebrauchsweisen.

§ 175. Der Instr. der begleitenden Nebenumstände sowie der Art und Weise[3]) ist auch im Balt. etwas häufiger als der sociative im eigentlichen Sinne; aber auch er wird wie in anderen Sprachen oft durch Präpos. der Begleitung verstärkt[4]).

---

[1]) Leskien Nom. 398 ff., Zubatý IF. 3, 130 ff., Jabl.[2] 73. 266, Verf. KZ. 53, 62 ff. Statt der Instrumentalkonstr. kann ein von den Verbaladj. auf *-inas* nach Analogie der Partic. abhängiger Akk., falls die zu Grunde liegenden Verba trans. sind, angewandt werden (§ 154).

[2]) Griech. Parallelen bei Verf. a. O. 63.

[3]) Delbr. III 238 ff. 575 ff., ai. Synt. 124 ff., Brugm. II[2] 2, 523 ff. 717 ff., über das Slav. s. Mikl. IV 708 ff. 725, Vondr. II 351 ff., Potebnja II 415 ff. 462 ff.

[4]) S. auch Brugm. II[2] 2, 546 ff., Methner Glotta 6, 34, Mikl. IV 760 ff., Vondr. II 389.

In nackter Gestalt liegt er in folgenden Beispielen vor:

a) Instr. von Konkreta, besonders Körperteilbezeichnungen:

Daukša Post. 314, 23 *notéis tuszcziomis arba nůgomis rankomis* (poln. dagegen *z gołymi rękoma*), Žt., S. 398 *tòsztiemis rõñkũõms nudỹrinis*, Žr., S. 290 *tai tik suserãùkis údega* '(der Wolf) krümmte sich nur mit dem Schwanze', *vaikas viena koja basa nubėgo;* Mosv. 4, 29 *visa schirdy milety*, Will. EE. 153, 25 (=Matth. 18, 9) *wiena akie ingi szywata ieiti*[1]), L.-Br. 163 *pũlėsi ìn tą razbáinįką skersà gálva* (стремглав), LP. 2, 11 *po girią bevaikščiojant palaida kasa neišgarbanuota;* R. 4, S. 457 *kad wisais tõpais dfabėtũ* u. s. w.[2]).

b) Instr. von abstrakten Begriffen:

Den Uebergang zwischen Konkreten und Abstrakten vermitteln Fälle, wo *širdìs* 'Herz' im Sinne von *siela, dušà* 'Seele, Gemüt', ferner *liežùvis* 'Zunge' im Sinne von *kalbà* 'Sprache, Rede' fungiert:

Will. E, 1 *catechismas wokischku lieszuwiu paraschits*, EE. 135, 27 (=act. 1, 19) *tas pats laukas wadinamas buwa yu lieszuwiu Hakeldama, tatai est laukas krauja*[3]).

Von hier aus ist ein kleiner Schritt zu Wendungen wie:

Will. EE. 119, 14/15 (=Ephes. 5, 19) *bilodami tarpu sawęs psalmais, garbes giesmemis ir dwasischkomis giesmemis*, Cornelübers. Wolt. 181, 8 *norieję dar kalbieti bey rasziti graži Lietuwiũ ir Żemaitiù kalbù*, R. 4 Ged., S. 449, 45 *sawaĩs žõdžiais kalbas*, Will. EE. 54, 5. 10 (=act. 7, 56. 59) *schaukie balsu*[4]), R. 5, S. 29 *rękia piktù balsù* u. s. w.

Die letztgenannten Wendungen können auch bei dem ausmalenden Instr. (§ 184) untergebracht werden. *balsù šaũkti* u. s. w. ist auch heute sehr gewöhnlich[5]). Da *balsù* als Neutr. sg. vom Sprechenden missverstanden wurde, so wurde gelegentlich ein Adv. *balsiai*, weiter ein Adj. *balsus* (Jušk., Mież., Lalis) neugebildet. Namentlich das Adv. *balsiai* erfreut sich jetzt grosser Beliebtheit[6]).

c) Eigentlicher Instr. der Art und Weise:

Mosv. 23, 11 *tewiska malane uszmirsk tau musu silpnibe*, F. chr. 42, 25 *tikekem stipra wiera*, Daukša Post. 163, 9 *ne tiesą* (immerito) *ius Żydai žodžiùs ir dárbus to žmógaus klepõiete;* Cornelübers. Wolt. 187, 1 *kittas spiekù* (mit Gewalt) *nuweikę*, R. 4, S. 37. 38 *jême gwołtù rękt* 'er fing an, mit Gewalt, d. i. um Hülfe zu rufen'[7]), Jurksch. M. 53 *rãsztą stokù* (eilends) *po ũdega pàkiszdams*, 97 *siũtie wiéna walė* 'in eins weg nähen', sehr häufiges *arklỹs šuoliaĩs bėgo*, cf. lett. *suoliem (rikšiem) braukt* u. v. a.

---

[1]) Heutige Fassung *su viena akė̀*.

[2]) Lett. Entsprechnungen bei Endzelin 438.

[3]) Heutige Fassung mit reinem Abstrakt *jũ žodžiù*.

[4]) Heutige Fassung *didžù balsù*.

[5]) Belege bei Būga KS. 1, 55, Nr. 82.

[6]) Niedermann TŽ. 2, 441.

[7]) Poln. *gwałtu* (Gen.) *wołać, krzyczeć* 'wegen Gewalt schreien' neben *na gwałt dzwonić*. Die letztere Konstr. ahmt die Variante *gwòłtan rękt* nach.

Besonders ist hier der Instr. der Subst. 'Art und Weise, Gewohnheit, Sitte, Beispiel, Reihenfolge' zu nennen:

tuõ budù 'тѣм образом, способом', R. 4, S. 47. 48 *tokiuõ spõsabu*, Daukant. Wolt. 192, 30/31. 39 *tokiu pragumù*, 193, 24/25 *senù ìpratiu*; Širv. PS. 109, 16 *paweykstu sutwerimu iszmonios ne turinčiu; eilè* 'der Reihe nach', R. 1 ž., S. 190 *dárbas kátw'e sãwa parêtku* (своим порядком) *êja* u. s. w.

Oftmals sind Instr. der Art und Weise zu Adverbien erstarrt. Die Grenze zwischen einer lebendigen Kasusform und einem schon ganz adverbiellen Ausdruck ist häufig schwer zu ziehen, besonders wenn das übrige Paradigma des Nomens noch lebendig ist[1]). Ohne das reiche Material für das Lit. erschöpfen zu wollen, beschränke ich mich auf einige, wenige Beispiele[2]):

tyčià (tyčiomis), tỹlomis, staigà, žinióms (nežinióms), slapta (slaptomis), draugè (draugià)[3]), *gretà*[4]), *kartù* und *sykiù* 'zusammen, bei einander'[5]), *skyriù (skyriuñ* An. Šil. 174 und sonst), *palengvà, pamažù, drąsà, pašnabždomis (pašnibždomis), paklausais, nuodemu,-ais* 'völlig', *šokinomis, čiupinomis, nórom nenórom* (cf. Specht II 249), *trūkstangalviais* 'Hals über Kopf' (LP. 2, 155), *strimagalviais, -èmis* nach russ. стремглав (cf. Krėvė 2, 57. 34), *kaktomušais* Žemaitė 1, 273, *apstù* 'reichlich[6])', *prašmatu* dass.[6]) u. v. a.

Hierher gehören auch *gerúoju, piktúoju* 'im Guten, Bösen'[7]), z. B.:

R. 2, S. 154 *pradėja praszýt uzbôna giarúoj*, Jonišk. Wolt. 327, 42 *gyvánt gerúoju* 'to live in a peaceable way, amically', 330, 13/14 *nóri gerúoju, nóri piktúoju.*

§ 176. Instr. der Erscheinungsform:

Der Instr. der Erscheinungsform ist dann anzunehmen, wenn der Begriff des Satzsubj. (seltener des Satzobj.) und der des Instr. sich nicht auf verschiedene Wesen oder Dinge beziehen, wie dies beim rein soziativen Gebrauche der Fall ist, sondern wenn sie sich sachlich decken. Oft verlaufen natürlich die Uebergänge zwischen soziativem Instr. und dem der Erscheinungsform sehr allmählich. Auch der Instr. der Erscheinungsform ist keineswegs auf

---

[1]) S. auch Potebnja II 471 ff., Zubatý Sborn. filol. 3, 156 ff.

[2]) S. sonst noch Schl. 269, Kursch. 385, Jabl.[2] 163 ff., Zubatý IF. 3, 119 ff. 128 ff., Osthoff ibd. 20, 198, über das Lett. Mühlenbach IF. 17, 412 ff., Endzelin 458 ff.

[3]) Vgl. *draugė* 'товарищество' und Zubatý IF. 6, 285. Daneben auch adv. Loc. *draugėj* (Jabl.[2] 74), vgl. lett. *draudzē, kuopā*, lit. *kruvó(j)*.

[4]) Cf. *gretà* 'нахожденіе рядом, смежность'.

[5]) Vgl. poln. *razem* (daraus lit. *rozù*).

[6]) Cf. *apstas* 'Menge, Fülle' Nesselm. Wb. 8, *prašmatas* dass. ibd. 313. *apstù* Daukša Post. 360, 4; 363, 11, *prãszmatu* ibd. 343, 20/21.

[7]) Jabl.[2] 70. Weitere Beispiele von (bestimmten und unbestimmten) Instr. von Adj., die als Adv. verwendet werden, bei Specht II 126. Von Plur. nenne ich *plačiomis* (sc. *akimis*) *aplinkui žiūrėdama* LP. 1, 46; 2, 20 u. ö., *žnairióms į Kùbą žiūrėdams* Donal. 9, 118 (cf. *žnairùs* 'scheel sehend'), Žemaitė 1, 212 *žiūrėdamas baltomis*; s. auch § 184, 3

die baltoslav. Gruppe der idg. Sprachfamilie beschränkt[1]). Wir beobachten vielfach einen stark distributiven Sinn. Sehr nahe berührt sich der hier besprochene Instr. auch mit dem der präd. Apposition sowie des Vergleichs (§ 214).

Lit. Beispiele sind[2]):

jiẽ mirė šimtaĩs, túkstančiais, Donal. 11, 62 *porómis lakstýdami* 'paarweise fliegend'; Širv. PS. 20, 12 *kurie pulkays eio iop*, Donal. 8, 709 *margómis eilėms susisėdę*, 9, 72 *wilkaĩ gaujómis susibėgo*, Jurksch. M. 42 *bureĩs susilėkę*, R. 5 Ged., S. 445, 44 *õszaros upėleis isz akiũ papiúdo* u. s. w.[3]).

Sehr schön tritt die distributive Bedeutungswendung hervor in mehreren schon fast adverbial gewordenen Instr.:

daliomis 'teil-, stückweise' (Širv. PS. 87, 10), *dovanomis* 'geschenkweise, umsonst' (Daukša Post. 80, 3, cf. poln. *darem*, klr. grr. даромъ), Donal. 8, 17 *žemės* (Erdklumpen) *biaurias tészkina szmótais*, 167 *laszniú szmotùs skwarbýdams ànt torėliu sùmetė stùkeis.*

§ 177. Instrum. qualitatis.

An den Instr. der Art und Weise sowie der begleitenden Nebenumstände schliesst sich auch der Instr. der „dauernden" Eigenschaft (Instr. qual.) an, der in verschiedenen idg. Sprachen, darunter auch im Baltoslav. vorkommt[4]). Auch im Lit. ist der Instr. in der Regel mit adj. Attrib. oder mit attrib. Gen., die die Eigenschaft spezifizieren, verbunden. Er kann wie der Gen. qual. (§ 71 ff.) sowohl das Attribut wie das Prädikat ersetzen. In letzterer Funktion erkennt man oft deutlich seine Entstehung aus dem Instr. der begleitenden Nebenumstände sowie der Art und Weise.

Der Instr. qual. macht im Baltoslav. dem Gen. qualit. Konkurrenz[5]). Am festesten sitzt der letztere im Baltischen bei Angaben des Alters und der Dimension (§ 72 d). Gleichwohl dringt gelegentlich auch hier Instr. ein:

Daukša Post. 250, 30 *ing miesteli, kursái bů tólimas szesziomis deszimtimis wârstų nůg Jersualem*, (poln. *było na 60 staiow od J.)*, LP. 3, 5 *ilgus, dviem mastais, trimytus* 'Trompeten, 2 Ellen lang', Volksl. Niemi-Sab. 784 *kumetėla devyneis sieksneis*, lett.[6]) *trim asiem gari lini* 'drei Faden langer Flachs'.

---

[1]) Delbr. III 237 ff. 265 ff., Brugm. II² 2, 522 ff. 539 ff., über das Slav. Mikl. IV 710 ff. 732 ff., Vondr. II 352, Potebnja II 489 ff., Verf. Arch. 40, 84. 96 ff. 105 ff.

[2]) Ueber das Lett. s. Mühlenbach IF. 17, 413, Endzelin 437 ff.

[3]) Cf. lett. *l'audis sanāca simtiem; rindām auga uozuoliņi*, poln. *wojsko szło do boju tysiącami* u. s. w.

[4]) Delbr. III 240 ff., Brugm. II² 2, 524 ff., Methner Glotta 6. 33 ff. 42 ff., Mikl. IV 725 ff., Vondr. II 343, Busl. II⁵ 265 (mit unrichtiger Beurteilung), Potebnja II 415. 416, Geb.³ 351, über das Lett. s. Endzelin 438 ff.

[5]) Ueber das allmähliche Aussterben des Instr. qual. und seine vollständige Verdrängung durch den Genet. in einzelnen slav. Sprachen wie dem heutigen Čech. s. Geb.³ 337. 351.

[6]) Endzelin 439 (mit unrichtiger Erklärung).

Sonstige lit. Beispiele des Instr. qual. sind:

a) Der Instr. vertritt das Prädikat:

Mosv. 22, 27 *dok mums buti weszlibu kunu*, 396 *kunigs schio swieta okrutnu stangu* (ist von grimmiger Widerspenstigkeit), *bet nepaszeis* (Uebersetzung des bekannten Lutherliedes), Bretk. P. 2, 132 *buwa ghie wissi wiena duma* neben 141 *wienos dumos*, Daukant. Wolt. 193, 27 *keptas sietines* (Instr.), *kurij żmogaus galuôs didumu ira*, Wilkischk. Volksl. 30, 25 *kitú mergużėles vis żaleis kaspinėleis, ó àsz mergużėle pó szýra nometėliù*, L.-Br. M. 239 *tós pànos bùvo burnà baltà*.

b) Einen Uebergang zur attrib. Verwendung bilden[1]):

Volksl. BF. 10, 4 *iszėjo mergužėlė žibanczu vainiku: „Asz nenóru tós mergýtės žibanczu vainiku“* (zum Schluss also ganz attrib.). Wilkischk. Volksl. 137, 4 *o ir iszdýga żàls aužuolėlis siddbra virszunėlė*, R. 1 ž., S. 214 *ėje żmogėlys mažūtys, alì bařzdu už jî pāti daūg didėsne*, Sch.-K. 46, 15 *památi šárką viénu kóje*[2]) u. a.

c) Der Instr. qual. in rein attributiver Verwendung:

Mosv. 193 *kudikis pilns wargu, amszins ponas Angelu ir usz waikus szmoniu weidu lischnai graszu* 'mit einem Antlitz, das viel schöner ist als (die der) Menschen'[3]), Rätsel BF. 44 *maža, maža motriszkele dvejes, trejes kailinokais*, 47 *plėnėne kumėle màrszkona ódega*, Dovydai TŽ. 2, 180 *kloja jiems po kojų augštyn plaukais kailinius*, 'Pelzdecken mit sich sträubenden Haaren', mit echtattrib. Zwischenstellung des Instr. qual. zwischen Subst. und zugehörigem Adj. Sch.-K. 20, 20 *áukštą tėnvu kàktu uzbónq*.

Ausgeschlossen ist im Balt. der Instr. in den § 73 erläuterten Konstr. wie *výlaus žódeis*, d. h. da, wo das die Eigenschaft angebende Subst. keine attrib. Bestimmung bei sich führt.

Auch der Instr. qual. kann durch *sù*, lett. *ar* verstärkt werden[4]).

Zweites Kapitel.

Der Instrumental des Mittels oder Werkzeugs.

§ 178. Wie in den anderen idg. Sprachen[5]), so ist auch im Balt.[6]) das Mittel oder Werkzeug eine der Hauptdomänen des Instr. Einige Verba, die besonders häufig mit Instr. des Mittels verbunden

---

[1]) Auch einzelne § 175 a gegebene Beispiele können mit gleichem Rechte hier untergebracht werden.

[2]) Ein ähnliches lat. Beispiel bei Methner Glotta 6, 40.

[3]) Vgl. als lat. Beispiel mit derselben 'comparatio compendiaria' in der Nachbarschaft des Abl. qual. Caes. bell. Gall. 3, 14, 5 *falces non absimli forma muralium falcium*.

[4]) Endzelin, нат. предл. 1, 47, Gr. 493. Auch im Slav. kann *sŭ* zum Instr. qual. treten (Mikl. IV 726. 761 ff.), s. für andere idg. Sprachen Methner Glotta 6, 38.

[5]) Delbr. III 242. 248 ff., Brugm. II² 2, 525 ff. 532 ff., Green Dative of agency 45 ff., über das Slav. Mikl. IV 695 ff., Vondr. II 345 ff.

[6]) Ueber das Lett. s. Endzelin 440 ff., über das Lit. besonders Jabl.² 67 ff.

werden, kommen § 181 zur Sprache. Hier beschränke ich mich auf ein paar Beispiele besonders aus der älteren Literatur:

Mosv. 5, 23 *dqgu, szeme szadziu wenu sutwere*, 4, 20 ff. *regiety to nareia sawa akimis, taip yr ischgirsti sawa ausimis*, Will. E. 27, 15 *to sawais nasrais nekalb*, aus neuerer Zeit etwa *miesto berneliai dviem žagrelėm aria; dumplėmis vėjo neatpūsi; jis dantimis griežė* (§ 142, 2) u. v. a.

Oft lassen sich keine scharfen Grenzen zwischen der soziativen Bedeutung, bezw. der der begleitenden Nebenumstände und der Art und Weise einerseits, der des Mittels oder Werkzeugs andererseits ziehen (s. § 174). So kommt es, dass auch der Instr. des Mittels oft durch *sù*, lett. *ar*, slav. *sŭ* verstärkt wird[1]).

Dem russ. (сам) собою u. s. w.[2]) entspricht aus dem Lit.[3]):

rugius jie savim (patys) veža, arklių neturi (žemait.), An. Šil. 283 *stobriai papūwy sawóimi iszwiřty* 'die Baumstümpfe, faul geworden, sind von selbst herausgefallen', 50 *pōtys sawóimi suglēby supústa* '(die Pilze) verfaulen von selbst, da sie klebrig geworden sind'.

§ 179. Im Arischen und Slavischen hat sich aus dem Instr. des Mittels ein Instr. des Agens beim Passiv entwickelt[4]); vgl. ai. ved. *yaména dattáḥ*, abg. Matth. 11, 11 *vŭ rožděnychŭ ženami*, čech. *jmění otcem nabyté*. Dem Baltischen ist dieser Instrumentalgebrauch so gut wie unbekannt, da beim Partic. pass., gelegentlich auch beim refl.-pass. Verb. fin. der Gen. auctoris, daneben präpos. Fügungen üblich sind (§ 76). Die einzigen lit. Beispiele, die mir für diesen Gebrauch des Instr. aufgestossen sind, gehören dem Dialekt R. 3 an:

S. 112 *mūrun iszbudawótun juō patim*, S. 113 *sūnus karāla būwa užmusztas neczystúosi*[5]).

Ich halte es für wahrscheinlich, dass diese gelegentliche Ausnahme auf slav. Einflusse beruht.

Drittes Kapitel.

Der soziative Instr. und der des Mittels bei bestimmten Verben.

§ 180. Auf der soziativen Bedeutung beruht der Gebrauch des Instr. bei *a)* 'verhandeln, einen Vertrag schliessen, verbinden mit jmd. oder etw.', *b)* bei 'jmd. folgen.' (∠'mit jmd. zusammengehen')[6]), 'sich nach etw. richten':

---

[1]) Verf. KZ. 53, 62 mit Anm. 2 (mit der dort zitierten Literatur), o. § 174. Jabl.[2] 181. 185. Endzelin лат. предл. 1, 48 ff., Gr. 494; s. noch Methner Glotta 6, 33 ff.

[2]) Potebnja II 428 ff.

[3]) S. auch o. § 7.

[4]) Delbr. III 268 ff.; IV 433, ai. Synt. 135 ff. 397 ff. 422, Brugm. II[2] 2, 527, Green Dative of agency 45 ff. 57 ff. 61, Mikl. IV 704 ff., Vondr. II 349 ff., Potebnja II 438 ff., Geb.[3] 349.

[5]) Zur Form des bestimmten Instr. s. Specht II 181 ff.

[6]) Jabl.[2] 68. 264 mit Anm. 1. Ueber den Gen. bei *sèkti* s. § 53 b ζ, über den Akk. § 139, 1. *sèkti* mit Instr. deckt sich etymologisch und syntaktisch mit ai. *sac-*, av. *hač* 'zusammenkommen mit, begleiten, gehen, vereinigt sein mit' mit dem gleichen Kasus (Delbr. III 246. ai. Synt. 131, Brugm. II[2] 2, 531, Reichelt Av. Elementarb. 232, Bartholomae Airan. Wb. 1740 ff.).

a) Mald. Krikscz. Wolt. 84, 9 *per szwełną kalbą ir pramanitą wiltį prekauia prastokays* 'mit schmeichelnder Rede und mit vorgespiegelter Hoffnung handeln sie mit einfachen Leuten', Bretk. P. 2, 223 *ghis prissileidz* (lässt sich ein mit) *multinikais ir grieschnaiseis, kalba su ieis,* Daukant. Wolt. 190, 39/40 *ilgiedamos laukůs atkelautientiė siuntiniů pakaiaus sondaraute* 'mit Sehnsucht wartend, mit der zurückkehrenden Gesandtschaft Frieden zu schliessen', Uebers. einer Ode von Deržavin Wolt. 405, 17 *kàd dūšją kůnu susirištų*, wo allerdings der nackte Instr. durch die Zusammensetzung des Verbums mit *sù* begünstigt worden ist, vgl. abg. (Cloz.) *kъmotrami svojimi ne sъměšati sę* 'cum matrinis suis non commisceri'[1]).

b) jis buvo savo tėvu pasekęs (ostlit.), R. 4, S. 55 *šakdami jū póproczu,* Vaižgant. 1, 85 *pradėjo Petras I sekti vokiečiais gyvenime.*

Hierher gehört auch das schriftsprachlich nicht seltene *einant* mit Instr. im Sinne 'sich nach etw. richtend, einer Sache gemäss, entsprechend', vgl. *einant šiuo įsakymu, įpročiu* 'gemäss diesem Gesetze, dieser Sitte' u. s. w.

§ 181. Auf der Bedeutung des Mittels beruht der Instr. bei folgenden Verben:

1) *a)* Mit etw. anfüllen, nähren, sättigen, beschmieren, beschweren, bekleiden, besäen, beschenken; *b)* als intr. Gegenstücke 'sich von etw. nähren, reich sein, Ueberfluss haben an etw., durch etw. erblühen' u. dgl.[2]):

a) Will. EE. 46, 20 (= Röm. 15, 13) *tepapilda yus wissokie linxsmibe ir pakaiumi wiero,* Jurksch. M. 16 *rỹką mėlynu wandenėliù papìldytą*[3]), R. 1 ž., S. 187 *aszarômis apsipýlęs;* Širv. PS. 44, 10/11 *pripenedamas aba sotindamas penukszlu ir linksmiby širdis musu;* id. 8, 25 *ne pasiteptau biauribėmis,* R. 5, S. 15 *wisàs sienas kroujeis ažutõszkė;* Will. E. 17, 13 *essas neapsunkintas tokeis alba didesneis ghriekais,* R. 5 Ged., S. 415, 7 *tais tapėlais piewos apktótos;* R. 4 Ged., S. 449, 35 *mõno rûbais apsiwitkī,* Will. EE. 114, 16 *ků turietumbite wilkėti?,* R. 4 Ged., S. 449, 45 *tagúl witki sawaīs rûbais,* Daukša Post. 359, 11 *brąngeis rûbais dewėio* u. s. w.[4]), wonach analogisch auch *kalkomis, nuometu nešiodavo* Dovydai TŽ. 2, 167 neben der Akkusativkonstr. (§ 142, 1); R. 1 ž., S. 203 *apsitaīsius prastaīs drabūžiais,* L.-Br. 240 *apsėvė czebátais* und *apsìsupu ptószczium* u. s. w.[5]), R. 5, S. 21 *apséjo wasarójum sãwo łoūkus*[6]); Bretk. Post. Wolt. 23, 18 *Kristus mus apdowanos amszinu giwenimu*[7]) u. v. a.

---

[1]) S. auch Verf. KZ. 53, 61.

[2]) Parallelen aus anderen idg. Sprachen bei Delbr. III 250 ff., al. Synt. 133, Brugm. 526, Mikl. IV 689 ff. 706 ff., Vondr. II 347 ff., Potebnja II 432.

[3]) Cf. lett. *grāvi pildīt zemēm* 'den Graben mit Erde füllen' (Endzelin 440).

[4]) Ueber den Akk. bei diesen Verben s. § 142, 1, über den Lok. § 229, 1 b.

[5]) Vgl. § 139, 6.

[6]) Eine ähnliche lett. Stelle bei Endzelin Gr. 441.

[7]) Vgl. § 139, 6.

b) R. 1 ž., S. 179 *mãs tankiaũ pũpoms mĩtom*, An. Šil. 232 *sõmanom apáugy*, 74 *žalktiene kroũjo putù plúdo*, R. 4, S. 459 *ũpẽ kroujais tẽka*, An. Šil. 30 *kałmais žẽla*, R. 5 Ged., S. 419, 48 *rouswais daigẽlais kwietkẽlai dýgsta, põłazdãs dýgsta žalaìs łapẽlais, tuõj ir pražýsta mãlswais žiedẽlais* u. v. a.

Ich erinnere zu *a)* noch an § 162 über *jìs šùnį tà sriubà lákin* als Ersatz des doppelten Akk., zu *b)* an den Instr. bei Verba der Bedeutung 'sich vollessen, volltrinken mit, sich sattsehen an':

Will. EE. 119, 13 (=Ephes. 5, 18) *nenůsigerkite winu*, Donal. 11, 281 *pyrágais gál pastwálgyt*, R. 4, S. 63 *kwepéjimais wisókiais pérsijemĩ, prisgérĩ*, Wž., S. 282 *negàlĩ atsižiūréti gražũmu žydéjima žõlu.*

Anm. Einen Satz wie Daukant. TŽ. 1, 97 *wajszinti jį sawo dżiowintó żówi, juoaó dounó ir raginti gajlintó ałó* könnte man fast wiedergeben 'ihn mit gedörrtem Fische und Schwarzbrot bewirten sowie ihn zu Porschbier einladen'; vgl. Žemaitė 2, 89 *užkrečia klausytojus kerštu*, lat. *hostes proelio lacessere* u. a.[1]), abg.[2]) *vũzetũ muža brakomĩ*, aruss. идоша на дворы ихъ грабежьмъ 'in plündernder Weise': 'zur Plünderung'.

Neben einem grossen Teile der unter *a)* und *b)* aufgeführten Verba kommt auch Gen. part. vor (§ 41 c. d). Es kommt oft ganz auf den Standpunkt des Redenden an, ob er in einer gegebenen Situation grösseres Gewicht auf das Ganze, von dem ein Teil genommen wird, oder auf das Mittel oder Werkzeug des Füllens, Sättigens u. s. w. legt. So gibt denn Will. EE. 77, 9 die Stelle Joh. 6, 13 wieder durch *pripile dwilika pintiniu trupuczu*, während die heutige Fassung *trupuczeis* bietet. Neben einander finden sich beim gleichen Verb Instr. und Gen. part. R. 1 ž., S. 201:

wiẽto drużlũ (Hobelspäne), *kuriõms bũwa jì (podûszka) prikiñszta, prikĩsza bumãszku:* nachher *sù prikimsztõms ausĩms, akĩms ir ǵárktu bumãszkomis.*

Ueber das Adj. *pìlnas*, das ebenfalls mit beiden Kasus konstruiert werden kann, s. § 85. 183, 3.

2) Nahe mit 1) verwandt ist der Instr. bei 'umgeben, umstellen, umfassen u. s. w. mit etw.':

Will. EE. 67, 9 *Arethas sargais apstate miesta Damaschka*, myth. Fragm. Wolt. 302, 7 *kaip užleido tais kareiviais*, Godl. Volksl. 13, 3 *tave tvorom aptvėrė*, R. 5, S. 18 *tù užkabink jũ ražõńczum* u. s. w.

3) An 1 b 'von etw. blühen, überfliessen' schliesst sich an der Instr. bei 'nach etw. riechen, etw. ausatmen'[3]):

Mosv. 496 *jei neczistu raugu kwep*, R. 5 Ged., S. 413, 110 *barżýnãs kwépia pijõłkũ kwiẽtkais*, An. Šil. 257 *lepýnas* (Lindenwald) *dwałkys* (leicht atmend) *mãduñ wienu*, Wisbor. 9, 19, 4 *kàs če žmogúms smìrdi?* u. a.

---

[1]) Stamm Jahrb. für class. Phil 43 (1897), 219 ff.

[2]) Mikl. IV 722, Busl. II[5] 266.

[3]) Vgl. russ. пахнуть чѣм-н., čech. *smrděti kozlem* u. s. w. (Mikl. IV 718 ff., Vondr. II 347, Potebnja II 433 ff. 459).

4) Instr. bei *a)* 'schlagen, klatschen', *b)* 'bewegen, schütteln, von sich abschütteln, werfen, schiessen, giessen, speien, regnen, schneien'[1]):

a) L.-Br. 202 *alė̀ kàd tókeis ledaís* (Hagelkörner) *mùsztu*, Mosv. 300 *plaskúkite rankomis*[2]).

b) Daukša Post. 229, 34 *lingùdami gałwomis sawomis*, Žemaitė 1, 138 *ramus vėjelis virpino apušės lapais*, Uebersetzung von Mickiewicz Wolt. 408, 14 *šobljà paljaĩ aũsį mójo*, Kvėdarna Wolt. 319, 44 *anàn àpmet utimis, kurjuomis tàs žmuogùs niekaduòs nabgał' nusikratýti* 'die dieser Mensch niemals von sich abschütteln kann', Valanč. Wolt. 242, 37 *nusikratisi bezliepecziemis* 'wirst die schrecklichen Wesen von dir abschütteln', Žt., S. 400 *dwãrs razbáininkõm, t. y. tõũdom dõr̃niaus brùõlõm nusikrãtis* (nachdem er befreit worden war von)[3]); Daukša Post. 124, 3 *anis ne kaławiiú, bet tiektai maksztimis szwâito ir karêuia*, R. 4, S. 41 *mẽsk kǒr̃tu* 'wirf die Spielkarte!', Linkmenės Wolt. 205, 37 *du panajczei akims szaudė* 'warfen zündende Blicke'[4]); L.-Br. 245 *bèrk visẽm pèr mẽstą pinigaĩs*, R. 4. S. 52 *nẽt wisì púodai szukẽlėm* (Scherben) *pabĩrī*[5]); Will. E. 35, 25 *wandenimi liedams*, März. Wolt. 237, 12 *ugnimì spiádams*, R. 5, S. 31 *barǒ̃nkom* (Brezeln) *lĩjo, pirõgais snĩgo*, Valanč. Pal. Juzė 121 *riestainiais snigo*.

Širv. PS. 124, 33 *dega iu (bažnyčiu) anu (ugnimi)* erinnert an slav. Konstr. wie russ. Рихмана громом убило, poln. *raziło go piorunem* u. s. w.[6]); cf. Krėvė 5, 212 *kaip ledu perima žmogų*.

5) An den Instr. bei '(mit) etw. werfen' u. s. w. reiht sich der bei 'spielen' an (vgl. o. *mẽsk kǒr̃tu*)[7]):

Širv. PS. 22, 24 *ne kortomis žaysi*, R. 5, S. 3; R. 4, S. 40 ff. *grót kortǒm̃* (vgl. noch L.-Br. 176 ff., Trautm. žem. Erzähl. 801), Wisbor. 8, 13, 6 *kamarótai kórtai(s) špiĩuós*, BF. 93 *paukszteles* (Instr. pl.) *szpelót*, lett.[8]) *âbuoltĩnu spẽlẽdama* (Ronneburg) 'mit dem Apfel spielend', aruss.[9]) играть картами, игрою.

---

[1]) Ueber die zahlreichen Analogien anderer idg. Sprachen s. Delbr. III 257 ff., Brugm. II[2] 2, 534 ff., Mikl. IV 695 ff. 702 ff., Vondr. II 346 ff., Potebnja II 425 ff. 433 ff. Instr. bei Verben des Bewegens, Schüttelns, Werfens ist im Slav. besonders beliebt.

[2]) Vgl. abg. *biti, udariti čelomь* u. s. w.

[3]) Der Instr. bei *nusikratýti* scheint demnach žemait. zu sein; daher hat ihn wohl auch Lazdynų Pelėda; vgl. 2, 56 *nusikratys tais ilgesiais*, 191 *retai galima ja (ilgo) nusikratyti*.

[4]) Vgl. lett. *tevi šautriem svieda* 'schleuderten nach dir mit Knütteln' (Endzelin 440)

[5]) Dieser Satz kann auch zum Instr. der Erscheinungsform oder Distribution (§ 176) gestellt werden; vgl. ähnliche lett. Beispiele bei Endzelin 439. 442 ff.

[6]) S. über derartige Konstr. besonders Mikl. subjl. Stz.[2] 49 ff., Potebnja III 418 ff., Jagič Btr. 20, Pedersen KZ. 40, 134 ff., Brugmann IF. 43 Beih., 30, Neckel IF. 21, 182 ff., Corodi KZ. 53, 34.

[7]) Specht II 67. 126. Ueber den Gen. bei 'spielen' in Wisbor. s. § 61 d. Vgl. noch § 142, 2 über Instr. (neben Akk.) bei *griežti*, das ja ausser 'knirschen' auch 'ein musikalisches Instrument spielen' bedeuten kann.

[8]) Endzelin 441.

[9]) Buslajev II[5] 306, Potebnja II 436 ff. Heute sagt man russ. nur noch играть в игру, карты, ebenso poln. *grać w karty, szachy, kręgle* (Kegel) u. s. w. Diese Konstr. wird durch das von Nesselm. 189. 205. 539 belegte *į kortas, kẽgelius žaisti* nachgeahmt.

Eine verkürzte Redensart ist *kortom ėjo* (sc. zu spielen) Godl. Volksl. 4, 1 (vgl. § 139, 4).

6) Gebrauchen, sich bedienen, sich beschäftigen mit etw., etw. mit etw. machen:

Širv. PS. 51, 10 *nežino žmogus ape sawo turtu kayp iłgay iuo wartos*, Daukša Post. 100, 11 (= Wolt. Chr. 49, 27) *ne todrin idánt iû (wynu) piktái wartot turétų* = poln. *nie dla tego, áby go źle używać mieli* (auch sonst sehr oft bei Daukša *vartóti* c. Instr.), R. 1 ž., S. 211 *wartóji tûkstanczeis* 'er verfügt über, hat einen Geldumsatz von 1000 Rubeln'[1]); burtai Wolt. 246, 21 *kėretojei žavėjimais užsiįema*, R. 4, S. 67 *Zobĭėtà užsiįêmìs dórbŭ* u. s. w.; Godl. Volksl. 104, 9 *ką tu veiksi aukso žėdais?*

Auch die anderen idg. Sprachen liefern zahlreiche Parallelen[2]). So deckt sich *užsiimti kuõ* etymologisch und syntaktisch mit russ. заниматься чѣм-н., poln. *zajmować się czem*. Für 'etw. mit etw. machen' liefert das ved. Sskr. und das Latein genaue Entsprechungen. *vartóti* mit Instr. erinnert an russ. воспользоваться чѣм sowie an den Instr. bei 'geniessen, von etw. leben, sich von etw. nähren', wofür es nicht nur im Aind.[3]) und Slav., sondern auch im Lit. Belege gibt; s. auch § 181, 1 b und vgl. noch:

R. 5, S. 13 *karõlus ńatsigarsiúodams* (nicht zu geniessen pflegend) *walgymaìs teĭp pritaisýtais*, Wž., S. 271 *àsz tuoñ prasigyw'áńsiu* 'ich werde mit diesem (dem Hasen) mein Leben fristen'.

Speziell *wartóji tûkstanczeis* erinnert an ai. *car-* 'gehen, verfahren mit', das auch mit Instr. konstruiert vorkommt[4]). Ich vergleiche auch den Instr. bei 'Handel treiben mit etw.' im Slavischen[5]). Dem poln. *kupczyć czem* entspricht genau:

Žt., S. 350 *kŏpczáuţeis pampùczkoms* (лепешка, блин, яичница), S. 384 *wāŕtawōjes aŕkleis* 'handelten mit Pferden', das auch etymologisch an *vartóti* c. Instr. erinnert.

Wenn *vartóti* 'gebrauchen' weit häufiger Akk. regiert als Instr., so sei einerseits an russ. употреблять что-н. sowie an die Akkusativkonstr. bei Verben des Kostens, Schmeckens, Geniessens wie *(pa)ragáuti* erinnert, andererseits an ai. *car-* 'ausüben, obliegen' c. acc. und die § 142, 1. 7 b gegebenen lit. Parallelen.

Mit 'sich beschäftigen' ist auch 'sich mit etw. aufhalten' nahe verwandt. Wie poln. *bawić się czem* u. s. w., so heisst es auch lit.: Daukša Post. 266, 2 *kû túri trukinties?*, vgl. auch 304, 29.

---

[1]) Būga bei Specht II 535.

[2]) Delbr. III 248 ff., ai. Synt. 134 ff., Brugm. II 2[2], 533, Vondr. II 350, Potebnja II 445, Geb.[3] 350, Daničić 564, Maretić 578.

[3]) Delbr. ai. Synt. 132 ff., Grndrss. III 253.

[4]) Delbr. ai. Synt. 134 ff.; unrichtig über den lit. Gebrauch Specht II 486.

[5]) Mikl. IV 695, Maretić 578, Sm.-St. 397, Potebnja II 427; cf. klruss. торгувати збіжем 'mit Getreide handeln' u. a.

Auch die meisten oben besprochenen Verben können natürlich neben dem einfachen gleichfalls den durch *sù*, lett. *ar* verstärkten Instr. zu sich nehmen[1]); vgl. Wp., S. 224 *žmónės su darbaĩs užsiĮêmė* u. v. a. Beliebt ist besonders *apsieĩti sù kuõ* 'mit etw. oder jmd. umgehen, es oder ihn behandeln', das genau russ. обойтись с кѣм (с чѣм), poln. *obejść się z kim (z czem)* entspricht. Wie man russ. обойдусь я и без садовника 'ich werde auch ohne Gärtner auskommen', poln. *obejdę się bez ciebie* u. s. w. sagt, so heisst es auch lit.:

BF. 92 *dielko žmones ir mana aweles be to apsiejna?* (weitere Stellen bei Niedermann Žodynas s. v.).

7) Mit 6) nahe verwandt ist ferner Instr. bei 'herrschen', der in vielen idg. Sprachen vorkommt[2]). Im Lit. kann bei verschiedenen Verben des (Be)herrschens, in der Gewalt Habens der Akk. stehen, während Gen. kaum üblich ist (§ 60). Dagegen für den Instr. mangelt es auch im Lit. nicht an Belegen:

Širv. PS. 108, 21 *pats karalus wisu karalu iuo* (über das Heer) *waldżioia Christus*, Daukša Post. 34, 18 *kodrin' tą urêdą sau imi ir sâwinies iuo?* (eignest dir an, poln. *ten urząd sobie przywłaszczasz*), R. 2, S. 140 *kàd waldýtu ģarýbem* 'über seine Güter herschen', Žemaitė 2, 39 *ponas keliuku savinas* 'eignet sich den Weg an'.

8) Instr. bei 'vertrauen, sich verlassen, hoffen, sich stützen auf':

Auch diese Verben können im Lit. neben anderen Konstr.[3]) den Instr. in Uebereinstimmung mit den slav. Sprachen[4]) regieren:

Daukša Post. 35, 31/32 *tů, ne sawimi duksekimés*, Kėdain. Gebetb. Wolt. 66, 20 *kurie ne sawomis batayg io nuopełnomis duksejos*, 78, 5 *netikêkis tů*, März. Wolt. 236, 25 *nės jis Perkúnu nelabai iszsitikéje*, Jurksch. M. 114 *wierykit maniñ!*, Sch.-K. 18, 9 *visais tè gal viéryti ir tikiéti*, Daukant. Wolt. 199, 16 ff. *Lankaj neklowies tû weykiû Witauta parsikiĮtimû;* Bellarmin Wolt. 94, 32 *duôk tawim wilties ir tawi miłeti;* Sch.-K. 59, 14 *sènis łàzdu pasirémis*, Jonišk. Wolt. 330, 39 *tôkia suñkia làzda rañstos.*

Ueber den Instr. bei 'fluchen, schwören bei' s. § 139, 4.

9) Sehr selten ist Instr. bei 'vergessen'[5]). Das Gewöhnliche bei diesem Verbum ist Gen. oder Akk. (§ 57 b II). Das einzige Beispiel für Instr. ist:

R 4, S. 35 *senù dúonu usimiršzta.*

10) *a)* Zahlen, vergelten, austauschen mit etw.[6]), sich teilen in, *b)* bestrafen, drohen mit:

---

[1]) Endzelin лат. предл. 49, Gr. 494.

[2]) Delbr. III 248 ff., ai. Synt. 133, Brugm. 534, Mikl. IV 700 ff., Vondr. II 348, Potebnja II 427.

[3]) S. über den Gen. bei ihnen § 58, über den Dat. § 103, über den Akk. (jedoch nur im Sinne 'an jmd., (an) etw. glauben') § 139, 5. 161 Anh. I, über den Loc. § 229,4.

[4]) Mikl. IV 718, Vondr. II 351, Potebnja II 436

[5]) Specht II 126

[6]) Vgl. auch § 181, 6 über 'mit etw. Handel treiben'.

a) Will. EE. 122, 11 (=Matth. 18, 25) *kaip ghissai neturiea kû uszmokieti*, Žr., S. 316 ff. *už gêra gerù (błogumì) móka;* Wilkischk. Volksl. 98, 5 *neí keísiu žëdéleis sù tavìm jaunà*, L.-Br. 186 *mùdu mainýsim strëłbom*, R. 2, S. 168 *somaĩña su jûò drãpanom ìr aĩkleś* u. s. w.[1]); R. 4 Ged., S. 451, 93 *guolù kíetu sù žwerĩm̃ dalĩjos*, Žt., S. 352 *pasèdaleje paĩaikâs* (Erbschaft) *tìëwa* u. a.[2]).

b) Mosv. 438 *mane wargais ligomis karoghi*, Will. EE. 126, 30 (=2. Thess. 1, 9) *kurie bus koszniti amszinu paskandinimu*, Stanievič Wolt. 170, 36 *Ezawas ysz rustibes śmercziu karszija Jokubuy.*

11) Verwandt ist mit 10) der sog. Instr. pretii, den das Lit. mit anderen idg. Sprachen, darunter auch den slavischen[3]), teilt. Hier wie dort steht er nicht nur bei Verben des Kaufens, Verkaufens, Feilbietens, sondern wird auch freier gebraucht:

a) Dusėt. Wolt. 371, 11 *nëturi, kuõ dúonàs nusipirkt*, Schl. Gr. 267 *ketureís áuksinais nusipirkti.*

b) Mosv. 389 *newok penygu bei łobia, numomis* (um Wucher) *nepłieschk to krauta.*

12) *a)* Sich durch etw. schuldig machen, versündigen; *b)* jmd. einer Sache beschuldigen, für schuldig erklären[4]):

a) Širv. PS. 62, 29/30 *nusidet wagisty;* heutiges *kuo jis nusidėjo?*

b) kuo jį kaltina, įtaria?

13) *a)* (Sich) unterscheiden, *b)* übertreffen, hervorragen durch[5]), *c)* um etw. vermindern:

a) kuo jie skiriasi?, Daukant. Wolt. 193, 15 *dabù, kałbù maž kûmi tarp sawes teiwairau* 'sind in Sprache und Sitte nur wenig von einander verschieden'.

In dem letzten Beispiele ist *maž kûmi* Instr. des Mittels, während *dabù, kałbù* einen Uebergang zu dem § 190 zu erläuternden Instr. der Beziehung darstellen.

b) Will. EE. 60, 24; 143, 1/2 (=Röm. 12, 10) *wienas antra tepranoksta patikimu czesties* 'einer übertreffe den anderen an Ehrerbietung', Sch.-K. 64, 8 ff. *jús vóškas praeĩnat sava straĩnùmu, gašùmu, orùmu ir visu sava apsejìmu vóškas praeĩtat.*

c) šimtą sumažinę penkiais vienetais, gausime 95.

---

[1]) Eine lett. Parallele bei Endzelin 441.

[2]) Slav. Entsprechungen zu dem Vorhergehenden bei Mikl. IV 691 ff., Vondr. II 347, Potebnja II 427, Daničić 562, Maretić 578, Geb.[3] 350.

[3]) Delbr. III 249 ff., ai. Synt. 134, Brugm. II[2] 2, 532, über das Slav. s. die in voriger Anm. zitierte Literatur, über das Lit. noch Specht II 67[1] (mit Recht gegen Kursch. § 1410).

[4]) Vgl. auch Jabl.[2] 69. Ueber die gleiche Konstr. in den slav. Sprachen s. Mikl. IV 691, Vondr. II 346, Geb.[3] 350, Potebnja II 432. Ueber den Instr. bei *kaĩtas* vgl. § 183, 4.

[5]) Jabl.[2] 71. Slav. Parallelen namentlich zu *b)* und *c)* bei Mikl. IV 703 ff., Vondr. II 349, Geb.[3] 349.

14) Ein Uebergang von Instr. des Mittels zu Instr. des Grundes (§ 186) zeigt sich I) bei den Verben des Affekts und verwandten Begriffen, II) bei 'an etw. krank sein, sterben':

14 I). Zu den Verben des Affekts u. s. w. mit Instr. gehören[1]):

a) Gefallen finden, sich freuen, ärgern, wundern, rühmen, *b)* für etw. sorgen, sich um etw. kümmern, sich für etw. interessieren, *c)* etw. verabscheuen, vor etw. Ekel empfinden, etw. verachten, geringschätzen, verspotten:

a) Will. E. 21, 15 *nepasimegst syla szirga*, Wilkischk. Volksl. 69, 6 *kodėl manim nemėgsti?*; R. 1 ž., S. 186 *džaūgdawosi wisókeis grażūmais*, Will. EE. 125, 18 (=1. Thess. 4, 18) *linxminketesi tarp sawęs tais szodżeis*[2]), R. 4, S. 45 *nebegatėdawo juõ (ẽž'aru) nusigrożúof* 'sie (die Studenten) konnten sich nicht genug über den See freuen'; Will. EE. 161, 8 *passipiktinste manimi; nèr žinios, kuo čia labiau reik stebėtis, ar jų nesqžiningumu ar kvailumu* (Jabl.[2] 69 ff.); Sch.-K. 32, 32 *tu giris svetimais dáiktais*, Wilkischk. Volksl. 69, 6 *kử tù teip didžú'jės? Ar sù sàva didžù turtù àr sù grażumėliù?*[3]).

b) Daukša Post. 158, 5 *rûpįkimés swetimáis wârgais*, Daukant. 198, 20 *kad Witautas ne maž tůmi nerupintumes*, L.-Br. 266 *ėmė pasidabójo karaliúnaitis taí szventà Margarytà*[4]); *jie domisi mokslu, ūkio dalykais* u. s. w.[5]).

c) Daukša Post. 155, 24 *ne wiénu nêbieuriś* 'hat vor niemand Abscheu' (=poln. *się nikim nie brzydźi)*, 145, 2 *iů (siropu) báisis*, žem. Kat. von 1838, MSL. 13, 129 *ysz grièku, kurèjs bajdàus ku dydžiàusej;* Žt., S. 360 *wisokiâs darbâs niėkina*, Sch.-K. 11, 11 *niéku ne reik niékinti*[6]), Zt., S. 386 *sûnus iszjõwke ànow*[7]).

14 II. *a)* An etw. krank sein[8]):

Širv. PS. 151, 32 *serga ligomis*, Donal. 10, 222 *àr gumbù sergì?*, Cornelübers. Wolt. 187, 23 *jis sirgo ôpomis* (Wunden), R. 1 ž., S. 186 *arǵi neserge kaŕsztinėms?*

---

[1]) Ueber andere Konstr. der Verba des Affekts s. § 57 a II (Gen. bei 'sorgen'). 62 (sonstige Affektverba mit Gen.). 107 (Verba des Affekts mit Dat.); 229, 5 (Loc.). Ueber den Instr. bei 'sorgen, sich kümmern' und bei den eigentlichen Affektsverba im Slav. s. Mikl. IV 701 ff. 717 ff., Vondr. II 348. 350 ff., Potebnja II 436 ff. 441 ff. 444 ff., Dančić 564 ff., Maretić 578, Geb.[3] 350.

[2]) Ebenso die heutige Fassung.

[3]) Nachher ist also der Instr. durch *sù* verstärkt; vgl. lett. *cits ar naudu lẽlijās, cits ar savu mãmulĩnu* (Endzelin лат. предл. 1, 49, Gr. 494).

[4]) Dies Beispiel kann auch, da die Bedeutung nach 'Gefallen an etw. finden' neigt, zu *a*) gestellt werden.

[5]) Vgl. auch § 181, 6 über *užsiimti kuõ.*

[6]) Meist wird (*pa*)*niẽkinti* mit Akk. verbunden. Auch das Žemàit. kennt letztere Konstr. (vgl. Sch.-K. 12, 29; 20, 28, Žt., S. 361. 362).

[7]) Auch *išjuõkti* regiert gewöhnlich Akk. (§ 62 f Anm.).

[8]) Dieselbe Konstr. kennen die slav. Sprachen (Mikl. IV 707, Vondr. II 350, Potebnja II 435. 440, Geb.[3] 350).

b) An etw. sterben[1]):

An. Šil. 292 *žmónes badù mîry*, Sch.-K. 26, 10. 11 *bàdu pàdviesi*, vgl. lett.[2]) *mirsim badu* u. s. w.

Viertes Kapitel.

Der Instrumental der Begleitung und des Mittels in Abhängigkeit von Verbalsubstantiva und von gewissen Adjektiven.

§ 182. Wie § 84 c γ bemerkt, können auch Verbalnomina, wenn ihre Verba den Instr. regieren, mit dem gleichen Kasus konstruiert werden:

Wp., S. 243 *dîdelys užpłūdîmas wándenî (=-iu)*; cf. § 181, 1.

§ 183. Der Instr. bei gewissen Adjektiven:

1) In Uebereinstimmung mit dem Aind., Germ. u. s. w.[3]) erscheint an zwei Stellen von Bretkuns Bibelübersetzung *lýgus* 'gleich' mit soziativem Instr. verbunden[4]):

Jesa. 41, 15 *idant tu kalnus sukultumbei ir sumulditumbei ir ledus padaritumbei ligu paelumis*, act. 17, 29 *ne turrim tarti Deiwistę ligę esantczą auksinais, sidrabinais, akmenu balwonais.*

Durch *sù*, lett. *ar* verstärkter Instr. findet sich bei 'gleich, identisch' im Balt. öfters[5]):

Daukša Post. 155, 28 *iûs* (die Heiden) *lîgei su szunimis turêio*, ref. Post. Wolt. 468, 31 *noreio ingit ligios dalios su anuo Izaoku*, Wp., S. 223 *kuris sù já bûtu wensŷlys* u. s. w.

2) Aus der soziativen Bedeutung hat sich wohl auch der Instr. bei Kompar. im Sinne des Vergleichs entwickelt, der zweimal bei Bretkun zu belegen ist[6]):

Luc. 12, 24 *a ius io daugesneis este ieis*, Weish. 16, 19 *kittada degdawa liepsna wandenije didžiaus ugne.*

Vielleicht begegnen wir dieser Konstr. auch in der Wolfenbüttler Postille, wo freilich die in Frage kommenden Formen auch Dat.[7]) sein könnten:

136 G. *maszesnis tewu*; an anderer Stelle[8]) *narime idant newienas mumis angu ant musų nebutų gerresnis.*

---

[1]) Genaue Entsprechungen der anderen idg. Sprachen s. bei Delbr. III 271 ff., ai. Synt. 128, Brugm. II² 2, 527 ff., des Slav. bei Mikl. IV 705 ff., Vondr. II 350. 351, Potebnja II 440. 458.

[2]) Das Lett. setzt bei 'an etw. krank sein, sterben' meist *ar* zum Instr. hinzu (Endzelin лат. предл. 1, 47, Gr. 441 ff. 493).

[3]) Delbr. III 269, Brugm. II² 2, 541, J. Schmidt KZ. 27, 293; Delbr. ai. Synt. 137, Speyer ved. u. Sskr.-Synt. 12, Sscr.-Synt. 45 ff.; Jacobsohn Festschr. Wackernagel 213.

[4]) Bezzenberger Btr. 240.

[5]) Endzelin лат. предл. 1, 47 ff., Gr. 493 ff.

[6]) Bezzenberger 240.

[7]) S. zur altlit. Form des Dat. sg. und pl. Bezzenberger Btr. 65. 128. 141 ff. 241 ff. und über Dat. pl. auf *-mis*, z. T. noch in modernen Dialekten, Specht KZ. 53, 153.

[8]) Gaigalat a. O. 237.

Wie bei dem gelegentlich bei Kompar. vorkommenden Dat. des Vergleichs (§ 124), handelt es sich auch bei diesem Instr. um eine analogische Uebertragung von den Adj. der Gleichheit aus. Einen derartigen „Instr. compar." kennen auch andere idg. Sprachen[1]); auch in ihnen dürfte er wohl derselben syntaktischen Analogie zuzuschreiben sein[2]).

3) Auf dem Instr. des Mittels oder Werkzeugs beruht dagegen der Gebrauch dieses Kasus bei *pìlnas*, der genau so zu beurteilen ist wie in Abhängigkeit von Verben des Füllens (§ 181, 1 a). *pìlnas* c. Instr. befindet sich in Einklang mit ai. *pūrṇá-*, russ. полный, ačech. *pln*, die neben dem Gen. gleichfalls mit Instr. verbunden werden können[3]). Wie bei den Verben des Füllens, so betont bei *pìlnas* u. s. w. der Gen. das Ganze, von dem ein Teil genommen wird, der Instr. das Mittel; es kommt auch hier oft lediglich auf den Standpunkt des Redenden an, welchem von beiden Kasus er den Vorzug gibt. Beispiele für Instr. sind:

Wisbor. 10, 23, 35 *pìlnq utelèms*, 29 *ji tèip pìlna áksu*, Żt., S. 359 *wìsas sôdas pêlnas bałsâs sznekienczū żmonių ir užimās wisókiu gywûju*, lett. *pilnas acis asarām* (Var. Gen. *asarîņu*).

Auch andere, begriffsverwandte Adj. können Instr. regieren; so *sotùs* 'satt' (vgl. den gleichen Kasus bei *sótinti* u. s. w.):

Širv. PS. 42, 17 *dżiaugsmus umżinus, kurieys sotus ira noras io szwynćiausias*.

Ferner sind zu nennen:

R. 5 Ged., S. 435, 172 *waîseis bagótì wisì ńadēlei*[4]); Will. EE. 137, 28 (= Luc. 1, 36) *jra nesczia sunumi*[5]).

---

[1]) So das klass. Sskr., während in ved. Zeit fast nur Abl. comparat. üblich ist, Instr. höchstens bei dem den Komparat. der Bedeutung nach nahe stehenden *paré-* (vgl. RV. 6, 48, 19); s. Delbr. III 270 ff., ai. Synt. 137 ff., Brugm. II² 2, 542, Speyer ved. u. Sskr.-Synt. 12, J. Schmidt Pluralbild. 131 ff., Pischel GGA. 1884, 512 ff., ZDMG. 42, 303, ved. Stud. 1, 309²; 2, 70 ff., Geldner ibd. 2, 32, Franke BB. 16, 92, IF. Anz. 4, 14 ff. Es ist möglich, dass im irischen Dat. bei Kompar. (Thurneysen Hdb. 157) und im ital. Abl. compar. wenigstens teilweise auch urspr. Instrum. enthalten ist (Brugm. a. O.).

[2]) Vgl. RV. 6, 48, 19 *paró hí mártyair dsi samó devâir utá śriyā́* 'denn du bist über die Sterblichen hinaus und den Göttern gleich durch deine Herrlichkeit', ferner die Kontamination in lat. Plaut. merc. 335 *homo me miserior nullust aeque* (nicht richtig Wölfflin ALL. 7, 117, Löfstedt Glotta 3, 190).

[3]) Delbr. III 251. 269 ff., ai. Synt. 133. 163, Busl. II⁵ 317 ff., Geb.³ 350, Vondr. II 348, besonders Potebnja II 449 ff.

[4]) Cf. russ. богат Бог милостью (Mikl. IV 719, Potebnja II 452). Daneben kann *bagótas* wie *pìlnas* Gen. part. regieren (§ 85).

[5]) Ebenso heutige Fassung; vgl. serb. *ostade iza kralja noseća prvim sinom: Marija Jezusom tegotna* u. s. w. (Mikl. IV 705, Potebnja II 449 ff.). Auch die Verba des Gebärens, der Fruchtbarkeit kommen im Serbokroat. mit Instr. verbunden vor (Mikl. a. O. 703, Daničić 566, Maretić 578).

4) Ebenfalls Instr. des Mittels liegt vor bei dem öfters diesen Kasus regierenden *kaltas* (vgl. über die entsprechenden Verben § 181, 12)[1]:

jis niekuo nedėtas (= nenusidėjęs), nekaltas, Bretk. P. 1, 325 *mana moksla nieku nekalta ira*, Daukant. MLLG. 2, 247 *koumi kaltò yra buwęs* u. s. w., vgl. den Instr. bei *dlūžinů, vinīnů* in den slav. Sprachen[2]).

5) Einen Uebergang vom Instr. des Mittels zu dem des Grundes wie bei den Verben des Affekts (§ 181, 14 l) finden wir bei 'zufrieden' mit diesem Kasus (vgl. *tenkintis* c. Instr., ferner Daukša Post. 5, 4 *bažnīczia ne pakąka râsztais tularôpais):*

Wp, S. 238 *bûtu káñtantas sāwu gyw'ānimu*, Wž., S. 255 *kùrs bût kántens sāwa padėjimu.*

Vgl. dieselbe Konstr. bei russ. довольный u. s. w.[3]), während das dem lit. Wort zu Grunde liegende poln. *kontent* mit *z kogo, z czego* verbunden wird[4]); dagegen ist *patenkintas* mit Instr. in der puristischen Schriftsprache häufig.

II. Teil.

Der „ausmalende" Instrumental, der des Grundes, der Beziehung und des Masses.

Erstes Kapitel.

Der „ausmalende" Instrumental.

§ 184. Der „ausmalende" Instrumental bei Verben.

Der „ausmalende" Instr.[5]) ist ein Gegenstück zum Akk. des Inhalts (§ 146 ff.). Wie in diesen, so kann auch in jenen ein mit dem regierenden Verbum wurzelgleiches oder auch nur bedeutungsverwandtes Subst. treten[6]). Ist das Subst. von einem Attribut begleitet, so fügt es noch einen neuen Gedanken zu dem durch das Verbum ausgedrückten hinzu.

1) Verbum und Subst. sind wurzelgleich:

Will. EE. 59, 1 (= Matth. 2, 10) *dżiaugesi didżiu dżiauksmu*, 100. 26 (= Luc. 6, 38) *tů saiku kuriů seikesit, bůs yumus atseiket*, Širv. PS. 118, 7 *kad tuo miegu żmones miegti*, Daukša Post. 204, 14 *krúwinu*

---

[1]) Jabl.[2] 69. Ueber die übrigen Konstr. von *kaltas* (*esù*) u. s. w. s. § 87. 153.

[2]) Mikl. IV 377. 707 ff., Vondr. II 350, Daničić 572, Busl. II[5] 318, Potebnja II 432. 449 ff.

[3]) Mikl. IV 718, Potebnja II 450, Daničić 572, Maretić 579.

[4]) Auch lit. *kañtentas* kann entsprechend mit *iš* c. Gen. konstruiert werden, was gleichfalls bei Verben des Affekts nicht selten ist (vgl. Sch.-K. s. v. *kąntens*, ferner R. 4, S. 44, Wž., S. 271).

[5]) S. über die anderen idg. Sprachen Delbr. III 256 ff., Brugm 536 ff. 543. 545, Mikl. IV 713 ff., Vondr. II 352 ff., Potebnja II 406 ff. 472 ff., Busl. II[5] 214. 267, Łoś 322, Geb.[3] 351, Daničić 568, Maretić 578.

[6]) Lett. Beispiele bei Mühlenbach IF. 17, 418, Endzelin 439.

prâkaitu káito, Donal. 10, 293 *žingine žèngti* 'im Schritt gehen'[1]), Volksl. Wolf. 166, 2 ff. *varo trimitais trimitávo, bubais įtemptais bubnávo*, Ged. R. 5, S. 409 *óbalys baltais žiedais prażýdo*, Volksl. BF. 22, 3 *ui tė alývai placzù tapù tapů'je. bàltu žẽdu žydẽje*, Sch.-K. 69, 13 *pámotį, kùrt myl tóki meile póvaikius*, Wž., S. 265 *staĩgu smeł'czu nūmire*, Krėvė 7, 175 *vienu klupščiu atsiklaupęs*, 126 *grožiu grožėtis* u. a.

Dass manches auch anders, namentlich beim Akk. des Mittels und der Art untergebracht werden kann, versteht sich bei den wenig scharfen Grenzen der Instrumentalkategorien (vgl. z. B. § 181, 1 b über 'durch etw. (er)blühen', § 175 c über 'in irgend einer Gangart laufen'). Redensarten wie Donal. 4, 46 *dwẽm kelių wẽnqkàrt nei raĩts nei pésczas keliáuji* stehen auf der Grenze zwischen „ausmalendem" Instr. und dem der Raumerstreckung (§ 198)[2]).

An russ. Wendungen wie сиднем сидѣть; стойком, стоем стоять u. s. w. erinnern lit. dial. Verbindungen wie *gutom guléti; sėdõm sėdėti*[3]).

2) Verbum und Subst. sind bedeutungsverwandt:

Will. EE. 94, 31 (= Joh. 10, 3) *wadin awis sawa wardu*, An. Šil. 272 *tropnais wardais žiniuõnys tõs ṁadžùs wadiny*, Wž., S. 257 *pramĩnes waŕdu Mĩke;* Led. Kat. 40, 4/5 *to małóni neyżsakitu, kurlúy ánas mús mili;* häufiges *arklỹs šuoliais bėgo*[4]), dafür Wž., S. 258 *szũõle jódams*, R. 2, S. 166 *ápłoka zõwades* 'flog im Galopp herum', Žr., S 290 *làk tãp didelãs szúksniãs* (Sprünge, s. Geitler Stud. 115), Donal. 10, 435 *wis žingine žėrgdams*[5]); An. Šil. 130 *wĩsos pajáutos nutĩtsta ramuṁ tykumù, małdù*, Sch.-K. 28, 18 *àkys smiltiems uždulkiėjuses*, R. 3, S. 107 *ugnis žinýczas túṁses dúṁes ruséje* u. a.

Die beiden letzten Beispiele leiten wie lett. *smalki pẹlni izlija lielis lietis* 'die feine Asche ergoss sich als starker Regen' u. s. w.[6]) zum prädik., bezw. apposit. Instr. (§ 208 ff. 214) über. Bei *jẽ sznekė-jo kitóniszka kałbà* L.-Br. 202 und bei *(didžiù* u. s. w.) *balsù šaũkti* (§ 175 b)[7]) erkennen wir wie bei dem schon besprochenen *šuoliaĩs* etc. *bẽgti*[8]) wieder, wie nahe sich oft „ausmalender" Instr. mit dem der Art und Weise berühren kann.

3) Auch im „ausmalenden" Instr. steht wie im Akk. des Inhalts (§ 148) bisweilen nur ein Adj., zu dem das Subst. aus dem durch das Verbum angedeuteten Zusammenhange zu er-

---

[1]) Oder Akk.? Vgl. § 149 über *zõvadą bẽgti, jóti.* Für den Instr. spricht anderseits *šuoliaĩs bẽgti* u. s. w. § 175 c; § 184, 2.

[2]) Vgl. Aehnliches beim Akk. (§ 147. 149).

[3]) Potebnja II 472, Jabl. zu Jušk. слов Nachw. XIV, Niedermann TŽ. 2, 442.

[4]) S. auch o. Nr. 1 u. s. w.

[5]) S. o. Nr. 1.

[6]) Endzelin 439.

[7]) Cf. abg. *vŭzŭpi glasomŭ* u. s. w.

[8]) Vgl. noch Specht II 110 über žem. *lenkčiu bėgo* 'lief um die Wette', wonach sich auch die Erweiterung der Adv. auf *-yn* in R. 4, S. 44 *wieni eina jim›ynių, kiti linkĩynių* gerichtet hat.

gänzen ist[1]). So erklären sich die § 175 c erwähnten *plačiomis, žnairiomis, baltomis* (sc. *akimis*) *žiūrėti*. Auch bei *gerúoju gyvénti* etc. kann man ein Abstr. wie *gyvẽnimu* u. s. w. hinzudenken. Von derartigen Verbindungen aus können dann *gerúoju, piktúoju* als allgemeine Adverbia gebraucht worden sein.

4) Wie beim Akk. des Inhalts (§ 150), so sind auch beim „ausmalenden" Instr. die Fälle bemerkenswert, wo etwas die besondere Erscheinungsform eines Vorgangs Bildendes gemeint ist. Dem dortigen *âšaras veĩkti* entspricht hier:

Wilkischk. Volksl. 119, 10/11 *ei kó tù taí verkì graudžiõms aszarẽlims?*, R. 4 Ged., S. 426, 10 *dúok iszwaĩkti aszaromis.*

§ 185. Der „ausmalende" Instr. bei Adjektiven.

Auch zu einem Adjektiv kann der Instr. eines *a)* wurzelgleichen, *b)* bedeutungsverwandten Subst. hinzugesetzt werden. Derartige instr. Verstärkungen bei Adj. sind gleichfalls anderen idg. Sprachen bekannt[2]):

a) Širv. PS. 71, 31 *tu gražiby ira gražus per sawo essiby aba naturu*, 45, 32 *dušiu sweyku sweykatu dwasingu*, 99, 5 (=Ezech. 18, 21) *gywenimu gywas bus* = *vita vivet.*

b) Mosv. 345 *stiprus sila sawa.*

Hierher gehört wohl auch *apmusze grinum grinu auksu* bei Valančius[3]). Wie Niedermann[4]) erkannt hat, ist *grinum* der verkürzte Instr. des von *grỹnas* abgeleiteten Abstr. *grynùmas*. Damit rückt die Verbindung auf eine Linie mit lett. Konstr. wie *vẽcumu vẽcuos laikuos* 'in uralten Zeiten' u. s. w.[5]). Auch im Lett. findet sich gewöhnlich Apokope des auslautenden *-u*. Im Klein- und Grossruss. begegnen wir entsprechenden Verstärkungen von Adj. und Adverbien durch den Instr. des gleichen Adjektivs; daher klruss. один одним, grruss. скорым скоро, давным давно u. v. a.[6]).

Zweites Kapitel.

Der Instrumental des Grundes.

§ 186. Mit dem Instr. des Mittels ist nahe verwandt der des Grundes[7]). Wir haben schon o. § 181, 14; § 183, 5 darauf bei Gelegenheit des Instr. bei Affektsverben, bei 'krank sein, sterben' und

---

[1]) Vgl. aus dem Slav. čech. *kvetne bílým* (sc. *květem*) u. s. w.

[2]) Delbr. al. Synt. 137. Zubatý IF, 3, 126 ff.

[3]) Būga KS. 1, 97.

[4]) TŽ. 2, 442.

[5]) Kaulíń BB. 12, 233. Mühlenbach IF. 17, 412 ff., Endzelin 442. 458.

[6]) Mikl. IV 715, Vondr., Busl., Potebnja a. o. a. O., Belić Arch. 26, 335 ff., dessen Erklärung ich freilich nicht für geglückt halte. Ich erinnere auch an die Verstärkung von Subst. und Adj. (Adv.) durch den Gen. pl. des gleichen Worts (§ 46 d).

[7]) Ueber andere idg. Sprachen s. Delbr. III 271 ff., al. Synt. 127 ff., Brugm. II² 2, 527 ff., Mikl. IV 716 ff., Vondr. II 350 ff., Potebnja II 458 ff.

bei Adj. der Befriedigung hingewiesen. Aber nicht nur in engerem Verhältnisse zu gewissen Verben, sondern auch im freieren Gebrauche, d. h. lediglich zur Begründung der Aussage als solcher kommen Instrumentale dieser Kategorie vor[1]):

Will. EE. 158, 5 (=Luc. 19, 3) *negaleia Jesaus regeti szmonemis* = abg. *ne možaaše viděti Isusa narodomŭ;* Donal. 8, 236 *gumbù waitót ir skaùdżey sirgti pradėjo,* 9, 150 *dukiù swyrinėdams* 'vor Tollheit schwankend', Jurksch. M. 13 *jůkù* (vor Lachen) *pastipt galėje,* 80 *strokaĩs* (vor Eile) *pamiřsza rubùs issiwitkt,* 54 *ãkes smeřcziu rãjbaluo* 'verdreht die Augen im Tode', An. Šil. 76 *madžaň góilystu wiřto* 'aus Reue'.

§ 187. Auch von Ausdrücken der Bedeutung 'Grund, Ursache, Zweck, Ziel' findet sich dieser Instr.[2]):

Wp., S. 231 *tůkià jaũ prieżaszczã.* Wž., S. 263 *kôkia taĩ priczinià; ir jis čia tuo reikalu (tuo tikslu) sukinėjosi; į Kauną jis savo reikalais išvažiavo*[3]).

§ 188. Endlich kommt dieser Instr. von gewissen Verbalabstrakten wie 'Befehl, Geheiss, Ersinnen, Ansicht, Dafürhalten' in Uebereinstimmung mit anderen idg. Sprachen[4]) vor:

tenai, valdovo paliepimu, pastatė žmonės ir šitą bokštą; jie Dievo žodį skelbia ne savo prasimanymu, bet Dievo įsakymu; jam reikėtų mano nuomone (išmanymu) kitaip verstis, Daukant. MLLG. 2, 248 *Wakytiû meldżiomis* 'auf Bitten der Deutschen'.

Poln. *względem czego* 'im Hinblick, mit Rücksicht auf etw., in betreff wovon' entspricht genau lit. *atžvilgiu* u. dgl.[5]):

Daukša Post. 18, 12 *kuriii est kaip niekas átżwilgiu anos kqnczios,* 297, 27 *numáldimu yra* (Christus) *átwizdżiu sawo įkûninimo ir kqnczios,* aus moderner Zeit *jo raštai ir kalbos atžvilgiu pakenčiami.*

Endlich sei noch *sãvo děka* 'nach eigenem Belieben, sua sponte' genannt.

§ 189. Mit abg. *jimĭže* 'weshalb, weil', *těmĭ* 'darum, deshalb', aruss. тѣмь-(же), klruss. тим(-то) decken sich lit. *tuõ* 'deshalb', *kuõ* 'weshalb'.

Da wegen der Konkurrenz des (Abl.)- Gen. mit dem Instr. causae auch *kõ* 'weshalb' häufig ist (§ 67), so kann man in solchen

---

[1]) S. über das Lett. Endzelin 441 ff., über die slav. Sprachen noch Busl. II[3] 267, Potebnja II 460 ff., Geb.[3] 350. Im heutigen Russ. sind Konstr. wie aruss. не бѣ лзѣ вкрастися въ градъ множьствомъ вой ратныхъ nicht mehr möglich, sondern man muss den Grund bezeichnende Präpos. wählen. Auch im älteren Poln. ist Instr. des Grundes weit verbreiteter als jetzt (Łoś 321 ff.).

[2]) Jabl.[2] 70.

[3]) Cf. poln. *zrobił to celem dokuczenia tamtemu; powiedział tym końcem aby* (Łoś a. O.).

[4]) Vgl. aus dem Slav. poln. *przykazaniem Bożym* 'Dei iussu' (Sophienbibel): *mojim zdaniem jesteś na błędnej drodze* (s. auch Potebnja II 455).

[5]) Jabl.[2] 71.

Dialekten, wo *uo* und *o* nicht scharf auseinandergehalten werden, nicht entscheiden, ob *kõ* oder *kuõ* vorliegt. Wie *konè* 'warum denn nicht' in die Bedeutung 'fast, beinahe' übergeht (s. ibd.), so gilt das Gleiche auch für *kuonè*:

Erzähl. Wolt. 227, 41 *ant galo kuo tik nepradẽjo dainuoti*, Dovydai TŽ. 2, 184 *kuone visą savaitę išvargę*, Jabl.[2] 69. 167 *jo motina kuo neapalpo iš išgąsčio.*

Auch neben *jog*, das ich § 67 als Ablat. des Relat. erklärt habe, erscheint *juog*, ebenfalls in Texten, die *uo* und *o* unterscheiden[1]); so in der Summa vom Jahre 1653, oft im Gebetbuche von Kėdainiai (Wolt. 65, 18. 32; 67, 34 u. ö.), stets bei Malch. Pietk. (575. 578. 580 u. ö.). Natürlich beruht *juog* auf kausalem Instr. des Relativpronomens; vgl. lett. *juo* 'denn'[2]).

Drittes Kapitel.

Der Instrumental der Beziehung.

§ 190. Der Instr. der Beziehung, der bei Adj. und Subst., ferner auch bei einigen, besonders intrans. Verben in verschiedenen idg. Sprachen gebräuchlich ist[3]), kommt auch im Lit. und Lett.[4]), wenngleich nicht in sehr starkem Umfange, vor. Ihm macht der Gen. des Sachbetreffs (der Rubrik) im Balt. Konkurrenz (§ 51). Beispiele sind:

Mosv. 196 *kunu mumus est ghis ligus, bet ghreku ne est ligus*, Sirv. PS. 72, 32 *gražus tieg formu unt sunu žmoniu, tay ira gražiausias ira gimiu ir weydu terp wisu žmoniu*, Will. EE. 77, 3 (= Joh. 6, 10) *viru skaitliumi kaip būtu penkias tuxtantis;* An. Šil. 212 *stobriai seksniais* (an Klaftern) *drûtì, ómžiais intŕatéjy; sìlpnas kójomis; vienà akimì áklas; liñksmas širdže* u. a.

§ 191. Ai. *námnā*, abg. *imenĭmĭ*, russ. (alt und volkstümlich) именем[5]), poln. *nazwiskiem* u. s. w. entsprechend wird auch lit. *vardù* neben dem Namen einer Person gebraucht:

Will. EE. 95, 20 (= Joh. 3, 1) *szmogus isch Fariseuschu wardu Nicodemus*[6]), 115, 26 (= Luc. 7, 11) *ghis eia ing miesta wardu Nain*[7]), 136, 5 (= act. 1, 23) *patiekie du, Joseph wardu Barsabas pawarde Just ir Matthiam*[8]), Godl. Volksl. 24, 3 *vẽna buvo vadu Ona, antra Marijona* u. v. a

---

[1]) Bezzenberger Beitr. 86 291, E. Hermann Lit. Konj. 68, Lit. Stud. 289. 328. 377.

[2]) Bielenstein II 352, E. Hermann Lit. Konj. 87, Endzelin Wb. s. v.

[3]) Delbr. III 272 ff., al. Synt. 128, Gädicke Akk. im Veda 218, Brugm. 540 ff. 543 ff., Mikl. IV 719 ff., Vondr. II 349, Potebnja II 452 ff., Daničić 573 ff., Maretić 579, Busl. II[3] 265, Łoś 319, Geb.[3] 349.

[4]) Schl. 268, Jabl.[2] 71, Endzelin 442.

[5]) Heute gewöhnlich от имени; по имени (Busl. II[3] 266 ff., Potebnja II 453).

[6]) Auch heute entsprechend.

[7]) Heutige Fassung *į miẽstą, vadinamą Nain.*

[8]) Heutige Fassung *pastãtė du, Jozẽpą, vadinamą Bãrzabą, su prãvarde Jùstus, ir Motiẽjų.*

Wie die vorgenommene Konfrontation der alten und der modernen Bibelübersetzung lehrt, ist *vardù* auch jetzt gebräuchlich, wenn es sich auf das Subj. bezieht; steht dagegen das zugehörige Subst. in einem anderen Kasus, so begegnet man vielfach heute Umschreibungen. Ausgeschlossen ist aber natürlich nicht Nominativ des Namens. Dieser Kasus bildet dann einen selbständigen Satz und ist in Anführungszeichen gesetzt zu denken (vgl. § 14 b)[1]:

L.-Br. M. 173 *turẽjo súnų vardù „Jonùkas*, Wž., S. 280 *wiẽni tewaĩ turéja waĩka, waĩdu „P'ãtras"; ar esi skaitęs Žemaitės apsakymėlį, antrąšte „Rudens vakaras"?*

Endlich kommt sowohl in alter Zeit als jetzt bei Nom. und Kasus obl. der zu benennenden Person Assimilation der Namensbezeichnung an den Instr. *vardù* vor:

Wlf. EE. 137, 11 (=Luc. 1, 27) *pannospi palubitospi uirui, wardu Josephu* (die gleiche Konstr. in der heutigen Fassung), Kakschen. Schl. L. 156 *viens bùvo paiks, Ancu vardù*, 201 *turẽjo brólį, Jakamù vardù.*

Viertes Kapitel.

Der Instrumental des Masses.

§ 192. Mit anderen idg. Sprachen[2]) teilt das Baltische[3]) den sog. Instrum. mensurae, d. h. die Verwendung dieses Kasus zur Bezeichnung des Masses, um das ein Gegenstand einen anderen übertrifft, bezw. ihm nachsteht (vgl. auch § 181, 13):

plãštaka aukštésnis 'um eine Handbreit höher'; *Petras buvo dvejais ar trejais metais vyresnis; jis bus visa galva augštesnis už savo žmonelę;* LP. 2, 64 *valanda vẽliau, anksčiau*, Wisbor. 8, 15, 33 *šimtu kártu šlekčau*, Donal. 10, 152. 651 *daugiú daugiaùs* 'multo magis'.

Dass neben dem Instr. bei Kompar., wie in anderen idg. Sprachen, auch Akk. des Inhalts oder Masses vorkommt, ist § 152 a. b. 170 gezeigt worden; daher muss die Beurteilung mancher lett. Beispiele wegen des Zusammenfalls von Akk. und Instr. im Sing. unsicher bleiben.

§ 193. Zu den Instr. des Masses gehört auch, genau lat. *quo-eo*, russ. чѣм-тѣм, poln. *im-tem* entsprechend, *júo-júo*[4]), *bezw. tuõ.* Statt *júo* des untergeordneten Satzes kann auch gemäss der Tendenz der Verdrängung der Relativ- durch Interrogativformen[5]) *kuõ* angewandt werden. Jedoch hat sich *júo* wegen seiner isolierten Bedeutung

---

[1]) Jabl.[2] 73.

[2]) Delbr. III 270 ff., Liebich BB. 11, 300, Speyer ved. u. Sskr.-Synt. 11 ff., Sscr.-Synt. 54, Brugm. 530 ff. 543, Mikl. IV 703 ff., Vondr. II 349, Potebnja II 446 ff. Im Veda findet sich dieser Gebrauch erst in Prosatexten.

[3]) Schl. 268, Jabl.[2] 71, Endzelin 442.

[4]) Ueber die Metatonie, durch die *júo* neben *juõ* (letzteres bei Jaunis перев. грамм. 122) zu stande gekommen ist, s. Endzelin слав.-балт. эт. 143 ff., Lett. Gr. 353.

[5]) E. Hermann Lit. Konj 68. 80. 84 ff.

genau wie poln. *im* zähe gehalten. Hierzu mag auch das ihm im Hauptsatze oft entsprechende demonstr. *júo* beigetragen haben[1]). Auch im Lett. ist *juo-juo* ganz gewöhnlich[2]).

§ 194. Ueber den Gebrauch von *júo (kuõ)-júo* vor Komparativen, der nichts Besonders bietet, und für den verschiedene Forscher[3]) Beispiele geben, brauche ich nicht weiter mich auszulassen. Höchstens sei erwähnt, dass wir in der Wolf. Post. einmal neben *io taliaus, to didziaus* lesen *to talaus to gierraus*. Diese Singularität erklärt sich durch syntaktische Analogie[4]). Es haben sich die neben einander liegenden *juo-juo* und *juo-tuo* gekreuzt.

Wichtiger ist, dass *júo* auch vor Wörtern, die zwar formal keine Komparat. sind, ihnen aber der Bedeutung nach nahestehen, vorkommt, so vor den Adv. auf *-ỹn*[5]):

Sprichw. BF. 54 *jů miestui artyn, jů purwai gilesni, jů szunys piktesni*, Sch.-K. 26, 24 *bieg jů tolýn, jů greitym*.

§ 195. *júo* vor Positiven und in der Bedeutung 'um so mehr'.

1) Noch bemerkenswerter ist der Gebrauch von *júo* bei Positiven, der sowohl lit. als lett.[6]) vorkommt. *júo* verleiht den Positiven komparativischen Sinn:

Will. EE. 68, 1 (=2. Cor. 12, 9) *todelei esch nariu yů mylei girtiesi silpnibesu mana;* Volksl. BF. 54, 8 *jo ràtai sėiau, jo tànkei dýg'*, Wilkischk. Volksl. 42, 2 *júo ilgai búsiu, júo daugiaú dirbsiu*, Daukant. Spr. TŽ. 2, 324, Nr. 141 *jou plîk, jou trák* (toll, wahnsinnig, unbeständig), lett. Leseb. 101 (Ober-Bartau) *eš juo jaûna, eš juo gudra* u. s. w.

In lett. Dialekten findet sich geradezu *(vêl) juo* mit Positiv zur Umschreibung des Kompar.[7]). Da man *(vêl) juo* auch vor dem Komparat. im Sinne der einfachen Steigerung findet *(juo lẽtâks* 'billiger'), so erklärt sich der daneben übliche Positiv genau wie bei bulg. *po* daraus, dass der komparat. Sinn auf die ganze Verbindung übergegangen war und daher ein suffixaler Ausdruck der Steigerung nicht mehr nötig erschien (vgl. § 46 b über *visũ* + Posit. als Umschreibung des Superl. in žemait. Dial., lett. *vislabais* 'der Beste' u. a.).

2) *juo* u. s. w. kommt ferner auch bei Fehlen von Adj. oder Adv. im Sinne 'um so mehr' lit. und lett. vor:

---

[1]) S. auch E. Hermann a. O. 88.

[2]) Endzelin 352 ff. 442.

[3]) Vgl. für die ältere Zeit ausser E. Hermann a. O. noch Galgalat MLLG. 5, 245, Leskien IF. 14, 106, für die neuere Epoche Schl. 330 ff., Kursch. § 1533. 1614, Jabl.[2] 163.

[4]) E. Hermann Lit. Konj. 84.

[5]) Eine lett. Parallele zu diesem Gebrauche bei Bezzenberger Sprache d. preuss. Letten 105.

[6]) S. ausser Endzelin a. O. noch Bezzenberger Sprache d. preuss. Letten 104.

[7]) Endzelin a. O., Bezzenberger Spr. d. preuss. Lett. 104. 129 ff.

Will. EE. 171, 13 *anis iů gieszes* (verlangten um so heftiger) *schaugdami didzeis balsais*, Erzähl. Wolt. 227, 24 *kuo jį musza, tuo jis meilesnis*, Sch.-K. 76, 12 *mes júo priiésti gáunam*, Wp., S. 247 *netekaũ paczõs, tuszczė jũ* (um so mehr, vollends) *ir pinigũ*, Daukant. TŽ. 1, 94 *astoje patijs nómo jou i kampą kamaros linkon* (mehr im Winkel zum Zimmer hin) *buo doubie iszkasta* u. a., lett. *juo lâcis skrìen, juo putas krìt* 'je mehr der Bär läuft, desto mehr fällt der Schaum' u. v. a.

In žemait. Dialekten begegnen wir *juo, tuojaũ(s), juoba, juočiu* geradezu in der Bedeutung 'mehr' (vgl. o. über lett. *(vêl) juo* mit Positiven)[1]:

vaikaĩ juojaũs mýli mótiną, neko tėvą; šventasis laikė juoba Dievo, nekaip žmonių įsakymus; kad sàve viėną ne išganýsi, tai penkių-šešiũ nė júba (erst recht nicht) *ne išganýsi; júčiu praděja pỹkti ant mànęs, kaĩp jãmui pasakiaũ teisýbę.*

§ 196. Ueber *kuõ* vor Superl. im Sinne 'möglichst' s. § 31.

III. Teil.

Der Instrumental des Raumes und Weges sowie der Zeit (prosekutiver Gebrauch).

§ 197. Der Instr. des Raumes oder Weges, durch, bezw. über den hin eine Bewegung stattfindet, sowie der Zeit, mit der eine Handlung fortschreitet, ist dem Balt. seit idg. Zeit[2] bekannt.

Erstes Kapitel.

Der Instrumental des Raumes und Weges.

§ 198. Der Instr. bei Verben der Bewegung.

Der Instr. des Raumes oder Weges ist zunächst von der Konstr. der Verba der Bewegung ausgegangen. Wie in anderen idg. Sprachen, so kommen von Nomina, die hier in diesem Kasus stehen, in erster Linie Ausdrücke der Bedeutung 'Weg, Tür, Pforte' in Betracht[3]:

Mosv. 22, 5 *vesk mus kieliu teisoiu*, R. 5, S. 445, 36 *wisais kałãeleis jieszkoť jõ sukrũto;* Malch. Pietk. 585 *todrin tikromis durimis to iete ing bažničią io* u. s. w.

Indem der Weg näher charakterisiert wird, ergeben sich Wendungen wie[4]:

---

[1]) Schl. 331, Jaunis перев. грамм. 122, Jabl.[2] 163, Jušk. s. v., E. Hermann Lit. Stud. 344 ff.

[2]) Delbr. III 242 ff., al. Synt. 128 ff., Gädicke Akk. im Veda 50 ff., Brugm. II[2] 2. 528 ff., Mikl. IV 683 ff., Vondr. II 343 ff., Potebnja II 417 ff. Ueber das Lit. s. Bezzenberger Beitr. 239 ff., Schl. 268, Kursch. § 1412. 1413. 1415, Jabl.[2] 68 ff., Specht II 67 ff. 126. 243, über das Lett. Endzelin 439 ff.

[3]) Slav. Parallelen s. ausser bei den o. genannten Gelehrten noch bei Soerensen 301 ff., Łoś 314, Geb.[3] 348.

[4]) Slavische Parallelen noch bei Daničić 553 ff., Maretić 577, Sm.-St. 399, Busl. II[3] 268.

Cornelübers. Wolt. 183, 32 *tiltą, kurioumi sawą kariauną parwestúm*, Sch.-K. 24, 32 *béidams liptu* (Steg) *par ùpę*, R. 5, S. 4 *jomis (kopaczomis) ĩlipiou dungun*, Wilkischk. Volksl. 19, 1 *atbėg laivėlis júrims marėlims*, Volksl. BF. 58, 2 *devýnims upėlems nertė neremãses* 'du wirst keine Ruhe finden, durch die neun Flüsse zu schwimmen', Jurksch. M. 126 *Niãmunu, Szeszupė ir Jùrawa užbėga źmónes wáltise*, Aszen 28, 47, 13 *źemė, vándeñu ir óuru važ'uot*, R. 5, S. 4 *ploukioù ẽž'arũ* 'ich schwamm durch den See', Godl. Volksl. 81, 8 *auksztais kałnais jotė*, Jušk. svodb. dain. 2, 6 *jójau lýgejs łaukėlejs*, R. 3, S. 99 *eĩdamũs miszkù susitĩka szárnu*; Bretk. 2. Chron. 8, 17 *tadda nueia Salomonas ing Ezeon Geber ir ing Eloth kraschtais jurių szemeie Edoma*, L.-Br. 211 *atbėgus kitù krasztù szaúkė*, R. 4, S. 59 *tais daiktais* (an diesen Stellen) *važinéť* u. a.

Russ. идти слѣдом, poln. *iść czyim śladem (czyimi śladami)* entsprechen aus dem Lit.:

Daukša Post. 57, 18 *wáikszcziosime pėdais io*, Sch.-K. 26, 26; 38, 7 *gùnčiai atbiéga zuiki* (Gen.) *piédoms*, R. 3, S. 111 *szũnys pedeis pradéjo wýtis i tót'*, Žt., S. 379 *wáikszczoti pĕdomis tiewa sãwa* u. s. w.

Sehr häufig sind Instr. des Orts von Subst., die mit *pa-* komponiert sind und die Nähe, Umgegend der durch das Hinterglied ausgedrückten Lokalität bezeichnen. Derartige Instr. sind oft vollständig adverbial geworden, und vielfach kommen in Verbindung mit *pa-* andere Kasus gar nicht vor[1]). Meist sind es Instr. pl., seltener sg. Der Sinn ist stark distributiv, was sich auch bei sonstigen Instr. der Raumerstreckung zeigt[2]):

Donal. 5, 2 *pagireis medžiódams* 'in Waldgegenden Beute machend', Volksl. BF. 53, 1 *kad asz ėjau pajurėlems, pamarėlems* (vgl. auch R. 4, S. 460), Sch.-K. 9, 16 *paùpeis pàgal vàndens biegiódams*, R 5, S. 17 *eĩna pôupi*, Sch.-K. 84, 32 *pilvu slinkdams pažemeis eit* 'längs der Erde', Jurksch. M. 29 *gãlą pãžemiu lėkęs*, Wž., S. 255 *szùwa bėg pabaleis* (Gegend am Torfmoor), R. 4, S. 68 *grîsztunt joù namõ põmiszkí* 'durch die Waldgegend', R. 4, S. 46 *pasłóidi põkraszczu ẽž'aro*, L.-Br. 273 *pastatineis* (Stellen an den Zaunstaketen) *ir patvoreis* (Ort am Zaune) *jójau*, R. 5 Ged., S. 443, 158 *pakiemjeis tráukia*.

§ 199. Der Instr. des Raumes oder Weges bei anderen Verben, besonders denen der Ruhe.

Von den Verben der Bewegung aus ist der Instr. des Raumes oder Weges, wie im Altind.[3]), so im Baltoslav. auch bei anderen Zeitwörtern, sogar denen der Ruhe heimisch geworden. Er bereitet auf diese Weise dem Loc. eine gewisse Konkurrenz. Als Uebergang lassen sich Fälle betrachten, wo man einen Ausdruck der Bewegung aus dem Zusammenhange ergänzen kann; vgl. čech.

---

[1]) Bezzenberger Beitr. 239[2]. 245. Schl. 295.

[2]) Potebnja II 417.

[3]) Delbr. a. O., Gädicke 51 Anm.

zpívali jsme lesem (sc. *jdouce*), lit. *pagireis medžódams* (Donal.) 'in den Waldgegenden Jagdbeute machend'. So kommt es, dass man schliesslich, wie poln. *dolineczką wymokło* 'im Tale ist es nass geworden', russ. еще той дорогой никто не бывал u. s. w., so auch im Lit. sagen kann:

An. Šil. 60 *krúmai barzdóti krasztais* (an den Rändern) *mīszkū riēcza* (umsäumen)[1]), 128 *girdi, kaip szakôm sznībžda mēdžū kalbà szwiñtà*. R. 4 Ged., S. 458, 26 *uñkszczai ruñgēs žiamūczais stēnēlais*, R. 4, S. 49 *atsīkłoupe galù kóju*[1]).

Auch hier kommen oft distributive mit *pa-* zusammengesetzte und die Nähe, Nachbarschaft eines Ortes bezeichnende Instr., namentlich im Plural, vor. Auch sie sind wie die § 198 genannten Beispiele z. T. völlig adverbiell geworden, so dass manchmal andere Kasus derartiger Kompos. nicht vorkommen:

An. Šil. 42 *czà kazlēkai pakrúmem uñt peñanū tōko*, 62 *aĺksniai patoūkem sužėly*, R. 5 Ged., S. 421, 118 *pakraszczais dygsta žôlos wikswātās* (rötliches Gras, Spitzgras), S. 416, 47 *wieni žwirbłālai paduñktām płōsta* 'schlagen an den Dachrändern mit den Flügeln', žem. Erzähl. Wolt. 415, 19 *bobos pasieniais* (place adjacent to the wall) *šnibždėjosi*, R. 4, S. 63 *darželai patúngem* (Platz unter dem Fenster) *ažusėti*; aus alter Zeit Daukša Post. 300, 1 *Bažnîcze io yra ne nauiá nei pakampemis, kaip Bažnîczios iusū*, Bretk. 1. Macc. 1, 56[2]) *tureia passislepti pakampeis* (von Höhle zu Höhle), Post. 2, 199 *pabuteis* (von Haus zu Haus) *pro Dīewa melstissi*.

Ein solcher distributiver, komponierter Instr. findet sich gelegentlich neben Loc. des Orts, der durch ihn näher charakterisiert wird, in Verbindung mit einem beliebigen Verbum:

R. 5 Ged., S. 431, 23 *plewos* (Loc.) *palúnām* (an den einzelnen morastigen Stellen) *ajrai* (poln. *ajer* 'Kalmuspflanze') *žalúoja*.

§ 200. Instr. des Orts als Adverbia.

Grruss. мѣстами, poln. *miejscem, miejscami* u. s w. 'stelleweise' entspricht genau lit. *viētom(is)*:

R. 5 Ged., S. 441, 93 *wiētom plēstrēlei sniegēlo bólto*, R. 4, S 61 *wiētom pakilom* 'an hohen Stellen'.

Neben häufigem *viētoje* 'anstatt' findet sich R. 4, S 36 der Instr. *wiēti (= -u) tō* 'stattdessen'. Auch neben *apýlinkej* 'ringsum' An. Šil. 211 lesen wir in demselben Gedichte 51 *apliñkom;* neben *vidui(ė), viduryjė* 'inmitten, drinnen', *viršujė* 'oberhalb, auswärts'[3]) kommt gleichfalls Instr. vor[4]):

---

[1]) Cf. lett. *citim gabalim* 'in anderen Gegenden', kruss. плине віночок краем Дунаем 'es schwimmt das Kränzchen am Rande in der Donau', čech. *potok byl kraje n hluboký*.

[2]) Bezzenberger 239[2].

[3]) Ueber lett. genau wie die lit. Formen präpos. gewordene Loc. *virs(ū), vidū* s. Endzelin лат. предл. 1, 122 ff. 200 ff., Gr. 327 ff. 458. 538 ff.

[4]) Cf. grrus. kruss. верхом, čech. *vrchem* neben Loc. sg. abg. *vrŭchu;* s. noch Mikl. IV 157. 514 ff. Vondr. II 394, Busl. II[2]199, Potebnja II 473.

Will. EE. 110, 5 (=Marc. 7, 31) *ateia mariump Galileas widumi rubeszũ deschimties miestũ*[1]), Daukša Post. 52, 1 *ne tẽikia perirtis per marias, nei wirszumu kálnų* (=poln. *wierzchy gór) pẽrlipt*, R. 2, S. 166 *kàs wiõrszu žiãmas iszaũks* u. s. w.

Da dieses *vidumi* vollständig adverbial geworden ist, so wird es auch mit solchen Präpos. hin und wieder verbunden, die nicht Instr. regieren:

Bretk. Jos. 4, 8[2]) *nesche dwilika akmenų isch widumi Jordano.*

Auch *anàpus* c. Gen. 'jenseits', *antràpus* 'auf der anderen Seite', *šiãpus* 'diesseits[3]), *kĩtupuś (tiñto)* R. 5, S. 10 u. s. w. sind vollständig adverbial, bezw. mit Gen. verbundene Präpositionen geworden; so ist es denn verständlich, dass auch vor ihnen mitunter *iš* steht[4]):

iš anapus upės ėmė kas rėkauti, bet iš šios pusės (neben *iš šiapus) mes niekas neatsakėm*, Žemaitė 1, 114 *saulelė kyla iš anapus miškų* u. s. w.

Parallelen aus anderen idg. Sprachen sind nhd. *seit morgens* u. s. w.[5]), poln. *od dziś*, russ. от, до завтра, čech. *v snóci (vznuoci)*, serb. *u ta doba* u. a.[6]); vgl. auch Jabl. liet. kalb. sint. 1, 74 ff. über *reikėjo lig laiku pasakyti* und o. § 136 über den Dat. absol. bei Präpos. wie *príeš* u. s. w., die an sich keiner dativ. Rektion fähig sind (genaueres s. IF. 45, 85 ff.).

Auch neben *anàpus* u. s. w. findet sich lokativisches *anoj pusiej marelu* BF. 92*[7]). Mit R. 4, S. 71 *õnas szónũ senójo* (Balken) *ropója* (kriecht) vergleiche man lett. *sãnis* (Instr. pl.) *altãŕa* 'beiseits dem Altar'[8]), *sãñu* (Instr. sg.) aus Hesselbergs lett. Sprachlehre.

Ganz gewöhnlich ist das bekannte lit. *šalė* 'zur Seite', c. Gen. 'neben'[9]). Dies ist, wie Specht II 96. 366. 475 mit Recht gegen J. Schmidt[10]) nachweist, lediglich phonetische Wiedergabe von *šalià*, d. h. Instr. sg. *šalià* schreibt auch durchaus Jablonski a. O.[11]). Die Richtigkeit dieser Erklärung wird auch bestätigt durch Jušk. liet. dain. 716, 2 *katrà szalė parjója brolėlis* sowie durch *eĩsiu anàszal girelė* 'werde nach jenseits durch den Wald gehen' Wilkischk. Volksl. 49, 6. Neben *šalià (šalė)* kommt auch Instr. pl. *šalimis* vor, genau wie neben russ. стороною, čech. *stranou*, obersorb. *stronu* poln. *stronami*, neben poln. *bokiem bokami* im Gebrauche ist[12]):

---

[1]) Heute *viduryj rubéžiû.*

[2]) Bezzenberger Beitr. 240 mit unrichtiger Erklärung.

[3]) Ostlit. *szñipus* R. 3, S. 108.

[4]) Jabl.[2] 175.

[5]) Behaghel Dtsch. Synt. 2, 54.

[6]) Zubatý Sborn. filol. 6, 116 ff. 122 ff.

[7]) Im Lett. gibt es gleichfalls sowohl instrumentale als lokativische Entsprechungen (Endzelin пат. предл. 1, 194 ff., Gr. 529).

[8]) Bielenstein 2, 321 (aus Stender). Endzelin пат. предл. 1, 201, Gr. 460.

[9]) S. auch Jabl.[2] 181.

[10]) KZ. 27, 287 ff.

[11]) S. noch Zubatý IF. 3, 141; 6, 285.

[12]) Potebnja II 417. 419, Geb.[3] 348, Liebsch. 147 ff.

Wilkischk. Volksl. 37, 5; 73, 4 *szalimis jóje balti brolẽlei*, Jušk. svodb. d. 623, 11. 13 *šalimis sẽdi jáunos sesẽlės, bezw. sénos mošẽlės*; vgl. noch R. 1 ž., S. 194 *diaďãlys sù maskôlu atsīguła szalimais* (neben einander) *ant patãtku* (Ofenbank), Dovydai TŽ. 2, 173 *šalymais sẽdįs svotas*, Jurksch. M. 106 *biarnùks iszẽ;ęs pabùtszaleis szlaĩstės* 'schlenderte am Hausrande entlang'. Das letztere ist eine Kontamination von distrib. *pabučiaĩs* 'von Haus zu Haus' und von *butũ šalimis*.

Auch R. 1 ž., S. 185 *szali ãkmania susmũka* (sank zusammen), daneben wegen des präpos. Gebrauchs zu *palĩka szàl ãkmania waitójant* (ibd.) verkürzt, ist altertümlicher Instr. auf *-ì* ∠ *ī*[1]), vgl. noch *šalim tavęs, šalim tos vietos* Krėvė 1, 209; 2, 81.

Auch neben Instr. von *šalìs* kommt, gleichfalls im adv.- präpos. Sinne, der Loc. *šaly(jè)* vor[2]):

L.-Br. 158 *nùmetė szalý kélio*, R. 5, S. 25 *atsisãdo szaly)* 'setzte sich daneben', Žr., S. 295 *prirìsza àsiła szaliẽ*[3]) *jáucza* u. s. w.

Schliesslich findet sich noch in žemait. Mundarten Verstärkung der Instr.[4]) um *-pi:*

Jabl.[2] 181 *šalip tavęs pastovėsiu*, Daukant. TZ. 1, 95 *qntrasis trõbesis it szalip to nómo wijnó kèrti it sósikiszes;* vgl. auch Volksl. BF. 42, 1. 7 *szalèp pat vieszkelẽle.*

Zweites Kapitel.

Der Instrumental der Zeit.

§ 201. Auch dieser Gebrauch ist dem Baltischen seit den ältesten Quellen bekannt und kehrt in anderen idg. Sprachen wieder[5]):

F. chr. 39, 8 *kurie namusu czesu priegadas stoiesi apchrikstiti*, Will. EE. 166, 20 (= Matth. 26, 61) *esch trimis dienomis kita baszniczie subudawosu* = abg. *mogą trĭmi dĭnĭmi sozŭdati jq (crŭkŭvĭ)*, Donal. 8, 848 *szwentóms dẽnóms nenáudėlei susibástę*, Volksl. Airiogal. Wolt. 311, 15 *aš pilelę supilsiu dvejejs, trejejs metelejs, o kareliu nebužauginsiu nej dešimtis meteliu*, Dusėt. Wolt. 368, 14 *velnei pakasỹnàm* (поминки) *dãrà ãlū; kitaĩs mẽtais rugiaĩ ankščiaũs nunókdavo; atėjo pavakare, pietumis* u. s. w.

In der Bedeutung 'innerhalb, während einer Zeitspanne' verdrängen jetzt vielfach präpos. Umschreibungen den Instr. So drückt die heutige Fassung die oben aus Matth. 26, 61 angeführte Stelle über den Wiederaufbau der Kirche innerhalb drei Tagen im Gegensatze zu Willent durch *į tris dienàs* aus. Auch in den neuen

---

[1]) Specht II 176 ff. 366.

[2]) Brugm. zu L.-Br. 313.

[3]) Zu dieser Form des Loc. s. Specht II 475.

[4]) Da der Loc. žemait. *šaliẽ* lautet (s. die vorige Anmerkung), so handelt es sich in *šalip* um die Erweiterung des Instr. (s. über den žemait. Instr. der *-i-* St. Specht II 475). Diese ist, trotzdem *-pi* sonst nur mit Loc. oder Gen. konstruiert wird, wegen des völlig adv. Charakters von *šali* möglich geworden (s. o. über *iš vidumi, iš anapus*).

[5]) S. die § 197 zitierten Forscher; über das Lit. s. besonders Schl. 268, Kursch. § 1412, Jabl.[2] 69; lett. Beispiele bei Endzelin 440.

Entwicklungen der slav. Sprachen ist Zeitinstrumental in derartigen Verbindungen im Gegensatz zu den älteren Phasen nicht mehr beliebt[1]).

§ 202. Indem nur der Endpunkt der Zeitspanne von dem Sprechenden ins Auge gefasst wird, ergibt sich die Bedeutung 'nach, seit', die ebenfalls in einigen Beispielen vorliegt:

Buiv. 81 *greĩto čaẽsu išvažõvà*, Daukant. TŽ. 1, 99 *tarp tû wissû mediû wisódideloujó buo oużoutas kijmo widórie ar sôdni szimtais metû sawo qmżiû skajtus.*

Freilich könnte es sich in dem letzten Satze auch um Instr. qualit. handeln; vgl. abg. *sedmiją desętŭ lětŭ sy ti pętijq*[2]) und o. § 177.

§ 203. Distributive Bedeutung und adverbiale Erstarrung von Zeitinstrumentalen.

Wie der Instr. des Raums (§ 198 ff.), so zeigt auch der der Zeit, wie schon einige der vorher gegebenen Beispiele erkennen lassen, oftmals eine stark distributive Färbung. Wie dort, so steht auch hier das Subst. in diesem Falle häufig im Plural. Natürlich gewahrt man auch bei derartigen Zeitinstrumentalen nicht selten adverbiale Erstarrung; vgl.[3]):

rytaĩs (rytmečiaĩs), vakaraĩs, išvakaromis, dienomis, naktimis, nakčià, pietumis, priešpiečiais, kařtais, sỹkeis, čẽsais 'zeitweise, bisweilen' u. v. a.[4]).

Andere adv. Instr. der Zeit sind:

R. 4, S. 56 *galũ galais* 'в концѣ концов' (: ibd. S. 61 *galũ galuõs)* [s. § 46 d. 225]. *tuõmet(u), tuõčės, anuõmet, anuõčės* 'inzwischen, damals', *kuomèt, kuočẽs* 'wann, als', *tuõ tárpu, laikù, kitù kařtu* 'иногда' R. 1 ž., S. 195, *kôžnu žýgiu, kařtu* 'jedesmal' Žr., S. 326, *pirmù* u. s. w. *sykiù, čẽsù* 'in tempore' u. v. a.[5]).

Aus Instr. *tárpu* oder Loc. *tarpè* ist die Präpos. *tařp* 'zwischen' verkürzt. Altlit. kommen noch beide vollere Formen sowie mehrere andere im präpositionalen Sinne vor. Auch dialekt. findet sich noch *tarpù, terpù* (so in R. 5)[6]). Der Accentwechsel zwischen dem lebendigen Instr. *tárpu* und dem präpositionell gewordenen *tarpù* findet Analogien in anderen idg. Sprachen[7]). Auch lett. *staŗp* ist aus vollerem *staŗpu* (Instr. von *staŗpa* 'Zwischenraum'), *staŗpā* (Loc.), ev. auch *starpan* (Direktiv) hervorgegangen[8]).

---

[1]) Busl. II[5] 268, Łoś 314 ff., Potebnja II 421.

[2]) Mikl. IV 726, Vondr. II 343, Potebnja II 423.

[3]) Analoga aus dem Altind. bei Delbr. ai. Synt. 130, aus dem Slav. noch bei Daničić 555, Maretić 577.

[4]) S. auch Schl. 269, Jabl.[2] 165, über das Lett. Endzelin 459 ff. Von dialektischen, lit. Beispielen sei erwähnt Žr., S. 306 *gãidikstemis ir išzvakaremis* (ibd. auch *gãidikste*), R. 4, S. 57 *prewakariais ir labjáusia naktĩm.*

[5]) Slavische Parallelen bei Mikl. IV 688 ff., Vondr. II 345, Potebnja II 422, Busl. I[5] 164 ff.

[6]) Specht II 319; vgl. auch Kompos. wie *tarpúkalnāj* (Loc.) R. 5, S. 4, *terpŭwartẽ* (Loc.) 'междуворотье' R. 2, S. 153.

[7]) Wackernagel Aind. Gr. II 1, 21, Delbr. ai. Synt. 130. 139, Grndrss. III 541 ff. Nachtigall Akzentbewegg. im Russ. 178 ff.

[8]) Endzelin пат. предл. 1, 198, Gr. 532.

In manchen Fällen, namentlich wenn sich die Zeitspanne auf ein Minimum reduziert, steht die Bedeutung auf der Grenze zwischen Instr. der Zeit und Instr. der Art und Weise; vgl. § 175 c über *kartù*, *sykiù* 'zusammen' (poln. *razem*, woraus lit. *rozù*).

Zu den Instr. der Zeit ist auch das in den Dialekten R. 5 und R. 4 belegte *tuomẽl (tomẽl)* 'in einem fort, unaufhörlich' zu rechnen, dessen Hinterglied ich[1]) mit got. *mel*, ahd. *māl* verglichen habe. Auch *tuojaũ(s)* 'sogleich' enthält, wie bereits Schl. Gr. 269 gesehen hat[2]), Instr. *tuõ* + *jaũ* 'schon'. Die Form mit auslautendem *-s* ist nach Analogie der Komparativadverbia umgestoltet worden, die umgekehrt nach Analogie von *tuojaũ -s*-lose Nebenformen erzeugt haben, wobei eine gewisse Bedeutungsverwandschaft mitwirkte. Auch der Instr. mensurae *juojaũ(s)* in žemait. Dialekten (§ 195) ist auf demselben Wege wie *tuojaũ(s)* zu einer Form mit *-s* gelangt. In *tuojaũ(s)* haben wir wieder einen Grenzfall zwischen Instr. der Zeit und dem der Art.

Wie sehr *kuomèt* u. s. w. zu Adverbien herabgesunken sind, lehren Verbindungen wie:

Will. EE. 89, 24 (= Joh. 16, 25) *ateis czesas, kůmet iau daugiaus ne per priekalbesius kalbesiu su yumis*, Sch.-K. 25, 30 *ſáuk tos valqndós, kumèt qžqoſs virs* u. a.[3]).

§ 204. Instr. der Zeit neben anderen temporalen Ausdrücken.

In einem Satze wie *vasarq saulė leidžiasi beveik visada tuo pačiu metu* lässt sich sehr schön der Unterschied zwischen temporalem Akk. und Instr. erkennen. Der Akk. drückt den gesamten Zeitraum aus, der Instr. distributiv den regelmässig innerhalb dieses wiederkehrenden Einzeltermin. Der Instr. spezialisiert also die durch den Akk. angegebene Zeitspanne[4]). Natürlich ist manchmal die Differenz zwischen beiden Kasus mehr oder minder verwischt; einerseits braucht nicht überall distributiver Sinn des Instr. deutlich hervorzutreten, andererseits bezeichnet der Akk. oftmals einen nicht genau angegebenen Punkt innerhalb der Zeitlinie (§ 169, 2). Wenn es bei Mosv. 495 heisst:

bůk ant jutrinas bůk ant mischpara bůk dienomis schwentemis bůk prastomis psalmus gedosi,

so drückt hier der Instr. die sich regelmässig wiederholenden Feste und gewöhnlichen Tage aus; *ant* dagegen,

---

[1]) IF. 43, 417, TŻ. 3, 486 ff.

[2]) S. noch Brugm. bei L.-Br. 310[1], E. Hermann Lit. Stud. 376.

[3]) Analoga zu dieser adverbiellen Erstarrung, die auf ein im Hauptsatze stehendes Subst. nicht Rücksicht nimmt, sind Sch.-K. 26, 23 *čė yra viėtas, kàmi* ('wo', § 221) *laigyti*, russ. Dostoj. Rask. 282 Дуня вам разсказала причину, почему (weshalb) исполнено ваше желаніе.

[4]) Vgl. § 199 über das Nebeneinander von Instr. des Raums und Loc. des Orts

das vor den Wörtern für die an diesen Tagen stattfindende Morgenandacht und Vesper steht, bezeichnet ausser dem Zeitpunkte gleichzeitig den Zweck der anzustimmenden Psalmen.

§ 205. Verstärkung des Instr. der Zeit durch komitative Präposition.

Da der Instr. der Zeit enge Berührung zum soziativen hat, indem er die Zeit ausdrückt, mit der eine Handlung fortschreitet, so kann er, wie in anderen idg. Sprachen[1]), durch eine komitative Präposition, d. h. durch *sù* verstärkt werden:

Donal. 8, 765 *sù sykiù nei kóks Perkúns isz pátalo szóko*, R. 5, S. 30 *sù tõ kaĩtu ńātĩl ńabaeskúnda, alà bijójo*, Wž., S. 262 *sù czĕsù suwisù isznŷka* 'со временем совсѣм исчез', Žr., S. 312 *sù trum̃pu cziẽsu* u. v. a.

IV. Teil.

Vereinzeltes Aufkommen eines Instr. absolutus.

§ 206. Sehr selten findet sich ausser dem Dat. absol. (§ 134 ff.) im Lit. Instr. absol. Es kommen nur wenige Stellen bei Bretkun in Frage[2]). Neben dem Instr. steht das Partic., häufiger das Gerundium. Nicht einwandsfrei als Instr. anzusehen sind:

Bretk. Post. 1, 161 *passibengus tomis dienomis;* 2, 518 *moterischke numirus waiku ir wiru sawa schullinije passiskandina.*

Hier könnte es sich auch um Dative handeln (§ 183, 2).

So bleiben höchstens übrig:

Bretk. Ebr. 9, 6 *schais daiktais schitaipo pataisitais eidawa kunigai,* 1. Kön. 20, 26 *o apeius maetais pataise.*

Handelt es sich nicht um Nachahmung des lat. Abl. absol., den an der ersten Stelle die Vulg. aufweist, so lässt sich in den beiden Sätzen trotzdem noch nicht von einem freien Instr. absol. reden, vielmehr können wir beidemale von einem Instr. der Zeit ausgehen, wobei der Endpunkt schärfer ins Auge gefasst wird (§ 202), ev. auch von Instr. sociat.[3]). Auch der ital. Abl. absol. dürfte auf verschiedenen Verwendungen des Instr. im Satze beruhen[4]). Bei Bretk. P. 2, 26 *durimis užrakintomis kalba su ieis* kann man zwischen Instr. loc. und absol. schwanken.

---

[1]) Vgl. griech. σὺν χρόνῳ 'mit der Zeit' neben τῷ χρόνῳ, poln. *z świtem, z czasem* (Mikl. IV 760), lett. *ar tumsu nāca mājā* 'sie kamen mit der Dunkelheit nach Hause' u. s. w. (Endzelin лат. предл. 1, 46, Gr. 493).

[2]) Bezzenberger 261.

[3]) Vgl. auch § 205.

[4]) Brugmann IF. 4, 232[1] 5, 143[1] ff., Grndrss. II 3[2], 964 ff., Delbr. IV 494.

V. Teil.

Der prädikative Instrumental, sein Verhältnis zum prädikativen Nominativ und seine syntaktischen Grundlagen[1]).

Einleitung.

Der Instr. praed. kann trotz seines gleichzeitigen Vorkommens im Baltischen und Slavischen nicht als urbaltoslavisch angesehen werden, sondern beruht auf paralleler Neuerung beider Sprachzweige.

§ 207. In den slav. Sprachen ist die Entwicklung des präd. Instr. erst ganz allmählich erfolgt[2]). Das Altbulg. der Evangelien kennt noch gar keine Beispiele; erst in dem jüngeren Cod. Suprasl. finden sich die ersten Belege. Von den heutigen slav. Sprachen ist der präd. Instr., wenn man vom Bulg., das die lebendige Flexion aufgegeben hat, und vom Sloven. und Sorb. absieht, wo der Instr. nur noch in Verbindung mit *s*, *z* vorkommt und so auch in wenigen, z. T. erstarrten Wendungen präd. fungiert[3]), am geringsten im Serbokroat. verbreitet, wo der präd. Nominat. bedeutend überwiegt. Am weitesten ist in der Verwendung des präd. Instr. das Poln. gegangen, das sich seiner nicht nur bei Subst. und gewöhnlichen Adj., sondern heute sogar beim Partic. perf. pass. in der Passivparaphrase bedient, wenngleich die Grammatiker dies verpönen; daher *który od zbójców został zamordowanym* u. s. w. Die zweite Stelle nehmen Russ. (Gross- und Kleinruss.) sowie Čech. ein. Im Russ. kann in der Passivparaphrase nur Nominat. gesetzt werden; auch im Čech. ist Instr. hier recht selten und wenig beliebt. Da das Slav. also erst langsam den präd. Instr. zu einer mehr oder weniger reichen Entfaltung gebracht hat, darf man im Gegensatz zu Endzelin слав.-балт. эт. 190 ff. 200 **nicht von einer für die baltoslav. Spracheinheit beweiskräftigen Eigentümlichkeit, sondern nur von Parallelentwicklung in beiden Sprachzweigen von den gleichen syntaktischen Grundlagen aus**[4]) **sprechen.** Wie weit das Litauische in historischer Zeit bei den einzelnen Gebrauchsweisen namentlich durch das Poln.[5]) beeinflusst worden ist, ist eine ganz andere, nicht in jedem Falle sicher zu beantwortende Frage. Auch andere idg. Sprachen zeigen Ansätze zur Ausgestaltung eines präd. Instr.[6]); nur

---

[1]) S. zuletzt Verf. Arch. 40, 77 ff., wo die gesamte frühere Literatur über diesen Gebrauch verzeichnet ist; das Tatsächliche für das heutige Lit. übersieht man auch gut bei Jabl.[2] 71 ff. 265 ff., liet. sint. 1, 20 ff.

[2]) Die Nachweise über die einzelnen slav. Sprachen s. bei Verf. a. O. 78 ff.

[3]) Jagić Btr. 55, Liebsch 21 ff.

[4]) S. über diese § 215 ff.

[5]) Vgl. § 209 d. 213.

[6]) S. über das Armen. Meillet MSL. 12, 421 ff., über verwandte Erscheinungen des Irischen von Rozwadowski Quaest. gramm. 2, 252 ff. (=Rozprawy der Krakauer Akad. 2. Bd. 13), Pedersen Ztschr. für celt. Phil. 2, 377 ff. Von Rozwadowski bespricht a. O. auch gelegentliche Verwendung von ai. *bhávati* mit Instr. im Sinne 'wird zu etw., erscheint als etw.'. Auch im Lat. kann man bisweilen den Uebergang von Instr. (Abl.) der Art und Weise, bezw. des Mittels zu einer Art präd. oder appositiven Gebrauchs beobachten (Stamm Jahrb. f. class. Phil. 43, 1897, 219 ff.); über das Umbr. vgl. Brugm. BSGW. 1911, 153 ff. 159. S. über alle diese Sprachen noch Brugm. II[2] 2, 537 ff., Verf. Arch. 40, 107. 109 ff. 114 ff.

sind sie in der Mechanisierung dieser Konstr. nicht so weit fortgeschritten wie die baltischen und slavischen Idiome.

Erstes Kapitel.

Darstellung des litauischen Gebrauchs und Abgrenzung des präd. Instr. gegen den Nominat. in dieser Sprache.

§ 208. Während dem Altpreuss., das den Instr. von Nomina ganz aufgegeben hat, natürlich auch der präd. Gebrauch dieses Kasus unbekannt ist[1]), weist das Lett.[2]) unzweifelhafte Belege auf, wenn es sich des präd. Instr. auch bei weitem nicht in demselben Umfange wie das Lit. bedient. Man muss aber bedenken, dass im Sg. Akk. und Instr. im Lett. formell zusammengefallen sind, so dass für diesen Numerus bei trans. Verben eine Entscheidung über den Kasus oft kaum möglich ist[3]).

Im Lit.[4]) spielt der präd. Instr. schon in der älteren Literatur eine gewichtige Rolle. Seine Abgrenzung gegen den Nominat. ähnelt mehr der im Russ. als der im Poln.

§ 209. Der präd. Instr. bei trans. Verben.

a) Sehr häufig ist der Instr. bei den Verben des Machens zu etw., Verwandelns in etw., Einsetzens in etw., Hinstellens, Zurücklassens u. s. w. als etw., wenigstens wenn es sich um präd. Subst. handelt. Bei präd. Adj. sitzt der Akk. dagegen bedeutend fester (§ 159 a):

Will. EE. 118, 5 *padesiu neprietelus tawa sûleliu koiû tawa*, 134, 32 *dawadu parode tog*, Kėdain. Gebetb. Wolt. 70, 1 *kitus nteku wiarte*, Daukša Post. 22, 3 *idąnt žėmę pustu* (Neutr.) *pawerstú* = poln. *aby ziemię obrocił w pustyniq*, R. 4, S. 460 *asz tawî paw'arsiù ûtelû a sawî bſusù*, Wž., S. 284 *nenór palîkti sãwo îpėdinu* (Nachfolger) *sûnu mužîkes*, aus moderner Literatursprache noch[5]): *ožio daržininku niekas nedės; mane karalium daro (deda, stato); jį čia mokytoju skirsią, teisėju išrinksią; jį paveikslu imkis; jie juoku nuleidžia tavo barnį* u. v. a.

b) Bei Verben des Benennens ist ebenfalls Instr. von Subst. nicht selten; die Adj. dagegen stehen im Akk. (§ 159 b). Ausserdem kann die Namensbezeichnung noch in den Nominat. treten, der eig. selbständiger Satz ist (§ 14 b). Beispiele für Instr. bei diesen Verben sind:

Will. E. 23, 31 *ponu ghy wadindama*, Širv. PS. 38, 27 *kû sawi pati algoio*, Daukša Post. 40, 6 *weliniszkaîs îûs mokstais prâžasciûia* = poln. *dyabelskimi ie naukami przezywaią* u. s. w.

---

[1]) Verf. a. O. 103[1] (mit Literatur); unwahrscheinlich S. Agrell Gesch. d. idg. Neutr. 31 ff.

[2]) Mühlenbach IF. 17, 411 ff., Endzelin 442 ff., Verf. a. O. 99. 103 ff.

[3]) S. auch Endzelin 434, o. § 158.

[4]) S. besonders Verf. a. O. 85 ff.

[5]) Vgl. Jabl.[2] 72, Iiet. sint. 1, 21.

c) Bei *turĕti, laikyti* steht zwar im Sinne 'für etw. halten, erachten' vielfach noch präd. Instr.:

Daukša Post. 125, 30 *niekú saw mokslus dąguiękius turétų; jie Dievą nieku laiko* u. s. w.; aber in der Bedeutung 'als etw. haben, in einem Zustande erhalten' pflegt doppelter Akkus. gesetzt zu werden (§ 159 c).

d) Kaum durch den Instr. ersetzt wird der Akk. von Partic. bei Verben des Sagens, Denkens, Empfindens (§ 161 b). Höchstens im Žemait. und der einen oder anderen der östl. Mundarten finden wir ein gelegentliches Uebergreifen des Instr. auch in diese Sphäre (hin und wieder auch bei Bretkun, cf. Post. 1, 258. 279; 2, 453. 456 u. ö.):

Cornelübers. Wolt. 181, 34 ff. *bet ir taukti galiejẽ, tapsentiù ij tokiù, kokiù ije ttardawo busentiù*, R. 3, S. 94 *apiẽ waĩkis jã, kuriõs daróda karãli tikrès jã waikès ẽsunczes.*

Man bedenke hierzu, dass in derartigen Mundarten bisweilen, in Abweichung vom normalen lit. Sprachgebrauche, auch das Partic. pass. bei den der Passivumschreibung dienenden *búti, tàpti, palìkti*, wohl unter poln. Einflusse, in den Instr. tritt (§ 213). So treffen wir auch in dem gewisse Beziehungen zum Žemait. aufweisenden Dialekt Wž.[1]) einmal präd. Instr. eines Partic. perf. pass. an, dessen Subj. ein von einem Verbum der sinnlichen Wahrnehmung abhängiger Akk. ist (s. auch § 161 b 1):

S. 269 *burlôks iszgirdes apskúnstu sawĩ*[2]).

§ 210. Der präd. Instr. bei der Passivverwandlung der genannten Verba, bezw. bei reflexiver Gestalt derselben.

Auch bei Verwandlung der meisten der erwähnten Verba ins Passiv oder bei refl. Gestalt derselben ist Instr. häufig, wenigstens wenn es sich um 'verwandelt, gemacht werden, sich verwandeln, angesehen werden als, gehalten werden für, genannt werden' handelt. Die präd. Subst. stehen regelmässig im Instr.; höchstens bei 'genannt werden, heissen' ist auch von ihnen Nom. häufig, der aber als selbständiger, in Anführungszeichen stehender Satz gefasst werden kann (§ 14 a. b; § 209 b). Die präd. Adjektiva dagegen erscheinen auch bei den übrigen Verben noch oft im Nominat. (§ 12).

Beispiele für den Instr. sind:

Širv. PS. 48, 22 ff. *welinas wadinasi kunigayksciu to swieto*, 21, 14 *umżinu esti karalum karunawotas*, Will. EE. 117, 13 *este yus bagotais padariti;* Zauberspr. Wolt. 247, 35 *medżias skaitos geru gidyktu*, Wp., S. 221 *apsĩwefte żmogùmi* 'verwandelte sich in einen Menschen'; *verskis vilku, verskis lokiu; didżiu vedas, šašu dedas; vienas vaikas mokosi kunigu, antras račium; tur jis numirt; nèsa sūnumi Dievo darosi*, Žemaitė 2, 280 *aš, Martyniene dèta, pulčiau klebonui jlopą* 'ich an der Stelle von M'.

[1]) Specht II 417.

[2]) Zur instr. Auffassung des Partic pass. s. Specht a. O. 418.

Durchaus erscheint Nominat. andererseits in der Participialkonstr. bei Verben der Bedeutung 'von sich etw. sagen, behaupten, sich einer Tätigkeit bewusst sein, (er)scheinen, sich zeigen' u. s. w. (§ 15). Dies stimmt zu den beim Akk. gemachten Beobachtungen (§ 209 d).

§ 211. Instr. bei Verben des Werdens u. s. w.

Mit den Verben des Verwandeltwerdens sind aufs engste verwandt *tàpti, stótis, pastóti* 'zu etw. werden', *(pa)vìršti* 'in etw. verwandelt werden': 'zu etw. werden'[1]), *apsimèsti* 'sich als etw. verstellen'[2]) u. s. w. Auch *palikti* kann ausser 'bleiben' wie poln. *zostać* u. s. w. 'zu etw. werden' bedeuten (§ 12). Alle diese Verba kommen sehr oft mit präd. Instr. von Subst. vor. Bei den Adj. dagegen überwiegt bis in die neueste Zeit der Nominat., der bei Subst. höchst selten ist (§ 12).

Beispiele des Instr. sind:

a) von Subst.:

Širv. PS. 64, 11 *iż sunaus Diewo tumpa sunumi welino*, Led. Kat. 7, 7 *esch pastóiu krikszczónim*, 8, 12 ff. *pawirsta súnum prakiêykimo, wérgu wélno;* Erzähl. Wolt. 212, 25 *powirsi árklu* u. s. w., R. 3, S. 91 *pawirtusiu akmanim*, Endriej. Wolt. 322, 7 *palika dídżju kúptšju*, R. 5, S. 23 *gaspadôrius paliêka pônu*, R. 4, S. 37 * *tasaí papù apsimêtis* 'sich als Pope verkleidend';

b) von Adj.:

Širv. PS. 76, 15 *runka, kuri raupuotu tapo*, 124, 11 *ne auga didżays*, 97, 13 *idant nuog io ćistu stotus-szwentu taptu*, Will. EE. 55, 4 (= Jes. Sir. 15, 4) *per tatai ghis stipru pastos*[3]); Wž., S. 271 *žmoģãlys, kaĩp bũwa biẽdnu, ir palîka biẽdnu*, R. 4, S. 49 *apsĩmate numĩrusiu* (ibd. auch Subst. *numĩrelu)*, S. 50 *õszeino apsimesiù prikamúotu* 'ich werde mich müde, erschöpft stellen', S. 52 *ģanỹs apsimẽtis ńabagrãitù.*

Da die Adj. überwiegend in den Nominat. treten (s. o.), erklärt sich folgender Gegensatz zwischen Adj. und Subst.:

Will. EE. 49, 16 (= Tit. 3, 7) *idant mes per tapate malone teisus ir tiewonimis pastotumbime amszina sziwata.*

Wo sich bei Verben des Werdens Subst. im präd. Nominativ finden, liegen meist besondere Gründe vor[4]). Entweder handelt es sich um sog. Subst. mobilia, die semasiologisch und formell den Adj. nahestehen (vgl. Marcink. 48, 67, 29 (der Hund) *liko piktadėjis)*, oder die Subst. sind nominat. Adj. parallel. In einem Beispiele wie *arklys (buvęs juo pavirtęs žmogus) vėl žmogus atvirto* (Jabl.[2] 54) aber ist die Rede von dem Wiedergewinnen eines normalen Zustandes.

---

[1]) Cf. lat. *vertere, verti:* ai. *vártate* got. *wairthan.*

[2]) Cf. russ. притвориться, прикинуться больным, мертвым u. s. w. (Verf. a. O. 88 ff. 94 ff.).

[3]) Die heutige Fassung hat Nominat.

[4]) Die näheren Ausführungen hierüber bei Verf. Arch. 40, 89 ff

Wirkliche Ausnahmen sind mir nur in Wisbortenen begegnet, wo vielleicht deutscher Einfluss vorliegt[1]):

7, 9, 19. 33 *norėdami žentaĩ karáĩui patápt;* 9, 19, 35 *jis nor tõs karalýstės valdóns patápt.*

§ 212. Nominat. und Instr. praed. bei der eigentlichen Kopula *búti.*

Was die eigentliche Kopula *búti* betrifft, so ist präd. Instr., genau wie in verschieden slav. Sprachen[2]) besonders beliebt bei den Formen, die der Bedeutung des Uebergangs in einen Zustand, d. h. der von *tàpti* u. s. w., am nächsten kommen. Hierzu gehören Fut., Imperat., Optat., Permissiv. Auch beim Infin., der so oft von Hilfsverben des Sinnes 'wollen, begehren, anfangen' abhängt, ist Instr. häufig, wobei, wie beim Slavischen[3]), der Umstand mitgewirkt hat, dass man auf diese Weise einen einheitlichen Kasus für das Prädikatsnomen hatte und sich nicht immer nach dem des Infinitivsubjekts zu richten brauchte. Endlich steht auch im Lit. wie im Slav. präd. Instr. gern beim Partic. praes. der Kopula, da das Ganze leicht eine modale Färbung aufweist und sich wie der appositive Instr. (§ 214) durch 'in Eigenschaft von, fungierend als' wiedergeben lässt. Ist doch auch bei anderen Formen der Kopula Instr. wie im Slav. dann notwendig, wenn es sich um einen transitorischen Zustand, eine nicht ständig anhaftende Eigenschaft handelt.

Ich hebe einige charakteristische Beispiele heraus, vor allem solche, an denen der Gegensatz von Nominat. und Instr. besonders augenfällig ist[4]):

Širv. PS. 128, 6 *bus cedru didžiu* (vgl. 10 *užaugs cedru tabay didžiu),* Will. EE. 51, 14 (=Hebr. 1, 5) *esch busiu iem Tiewu ir ghis bus man sunumi* gegenüber 13 *sunus mana tu essi,* Širv. PS. 88, 29 *idant ne butu tepunays,* Will. EE. 89, 2 (=Jacob. 1, 22) *buket daritoieys szodza ir newienat tiektai klausitoieys:* 3 *iey kursai tiektai klausitoghis szodza jra ir ne daritos,* Širv. PS. 14, 14/15 *ne ieszkok but sudžiu:* 13 *kuris ira sudžia;* aus moderner Zeit z. B. *aš, tavimi būdamas* (ich in deiner Stelle), *taip nedaryčiau* u. v. a.

Der Instr. drückt einen vorübergehenden Zustand aus in folgenden Sätzen:

Širv. PS. 77, 2 *tol didesniu stebuktu* (Gegenstand des Staunens) *Christus negi magnes ir gintaras;* Will. EE. 95, 6. 8 (=Joh. 10, 7. 9) *esch esmi durimis awiumpi* wegen der bildlichen Redeweise: ibd. 7

---

[1]) Freilich bietet auch LP. 1, 243 *tas taptų visų pasaulių Viešpats;* doch könnte man auch hier den Nominat. daraus erklären, dass der erreichte Zustand von Dauer sein wird.

[2]) Verf. a. O. 80 ff.

[3]) S. über das Poln., Russ., Čech. Verf. a. O.

[4]) Auch die von Jabl.[2] 72 (unter C) gebrachten Sätze aus der modernen Literatur bestätigen durchaus die Richtigkeit meiner ausführlicher Arch. 40, 90 ff. begründeten Ansichten (vgl. auch seine Bemerkungen ibd. 260).

(= Joh. 10, 8), wo eine Tätigkeit ohne Umschreibung charakterisiert ist, *wissi buwa wagis ir rasbainikai*, aus moderner Zeit R. 5 Ged., S. 418, 116 *katràs jaĩ bũwo mieláusiu džougsmù, dabàr palĩko sópulu, skousmù*, Žemaitė 1, 178 *Kurmelienė visoms šeimyninkėms gali būti paveikslu.*

Natürlich ist hinter *kaĩp*, wenn das Beziehungswort im Nominat. steht, der gleiche Kasus das Gewöhnliche, da der Vergleich schon durch die Partikel ausgedrückt ist[1]). Gleichwohl kann auch hier gelegentlich Instr. gesetzt werden; dies ist begreiflich, wenn es sich um ein Verbum des Werdens handelt:

Širv. PS. 125, 24 *auga didžiu ir tumpa kayp medžiu szakuotu* 'wird gleichsam zu einem Baume mit Aesten'.

Aber auch beim Verbum des Seins kommt neben häufigerem Nominat. hinter der Vergleichspartikel hin und wieder Instr. vor. Dadurch wird das metaphorische Moment stärker hervorgehoben:

Širv. PS. 44, 13 *anas kayp swiedku aba luditoiu io ira* 'die Welt fungiert gleichsam als Gottes Zeuge', R. 4, S. 66 *szĩtas ũžolýnas kaĩp ĩr sõdù bũwĩs* 'da dieser Eichenhain gleichsam ein Baumgarten geworden war'.

Manchmal verursacht die Parallelität mit einer den Instr. begünstigenden Verbalform die Anwendung desselben Kasus bei der Kopula auch da, wo der Nominat. näher liegt:

Wž., S. 271 *õ žmoģãlys, kaĩp bũwa biẽdnu, ir palĩka biẽdnu.*

Der Gegensatz zwischen Subst. und Adj. ist zwar vielfach getrübt und tritt nicht mehr mit solcher Schärfe hervor wie in mehreren slav. Sprachen; aber gewisse Spuren seiner Existenz lassen sich auch im Lit. aufzeigen[2]):

Širv. PS. 22, 34 *dušia ira iszmanunti ir wisa kayp butu iszmoniu ira*, wo wieder der Instr. hinter der Vergleichspartikel bemerkenswert ist; Will. EE. 127, 12 ff. (= Matth. 25, 35 ff.) *esch buwau alkanas, trokschtąs, nůgas, apkaltas;* aber *esch buwau sweczu, ligonimi*[3]).

In der Wolfenbüttler Post. ist das Verhältnis schon stärker verwischt[4]); wir treffen hier einerseits Instr. und Nom. praed. von Subst. neben einander (auch bei bildlicher Ausdrucksweise), andererseits einmal neben präd. Subst. im Instr. ein anderes und zwei präd. Adj. oder Partic. im Nominat., sämtlich zu *galėtų but* gehörig.

Steht das Subj. des Infin. *bũti* im Dativ, so kongruiert das präd. Adj. mit ihm (§ 117); ein präd. Subst. dagegen pflegt im Instr. zu stehen:

---

[1]) S. auch § 19.

[2]) S. ausführlich a. O. 93.

[3]) Auch die heutige Fassung zeigt Nominat. der Adj. und Partic. gegenüber Instr. *sweczù.*

[4]) Galgalat a. O. 239.

Širv. PS. 14, 2 *Wieszpat Christuy priguli but sudžiu*, 21, 9 *tinkasi kam karalum but*, 52, 24 *Diewas duodams iam but žmogum* u. a.

§ 213. Verbindung von Verben des Seins und Werdens mit Partic. act. und pass. in der Paraphrase des einfachen Verbs.

Bei Verbindung von *bùti, palìkti, tàpti* u. s. w. mit Partic. act. und pass. zwecks Paraphrase des einfachen Verbs ist durchaus Nominat. üblich; daher heisst es etwa in Sch.-K. žem. Tierfabeln nur:

a) 9, 14 *palìka vìsi trỹs kaip gróbą pùti* (ähnlich 29, 16 und auch sonst im Žemaitischen; cf. Žemaitė 1, 273 u. s. w.);

b) 28, 23 *vìtkas palìka apgáutas*, 34, 18 *tàpi karóts nug Diéva*, 43, 21 *tàpe išlìka gýva, o vìtkas ir zuíkis abùdu tàpe nugałàbytu* u. s. w.

Instr. derartiger Partic. ist im Lit. äusserst selten. Meist sind die Gründe ohne weiteres zu erkennen[1]). Das in den präd. Instr. gesetzte Partic. ist vielfach völlig adj. geworden. Die Kopula steht noch dazu an verschiedenen Stellen im Infin. oder Partic., d. h. in Formen, die besonders gern präd. Instr. bei sich haben. Ausserdem sind den Partic. öfters präd. Adj. parallel. Alles dies trifft für viele in Širvydas' *Punktai sakymų*, bei Daukša und bei Chyliński entgegentretende Ausnahmen zu. Was diese Autoren anbelangt, so stehen sie ausserdem besonders stark unter poln. Einflusse; gerade das Poln. aber scheut sich nicht, auch Partic. in der Passivparaphrase in den präd. Instr. zu setzen (§ 207); s. über Chylińskis Quellen Reinhold MLLG. 4, 222 ff.

Sonst treffen wir noch Partic. bei der Umschreibung des Passivs im präd. Instr. im Žemait. und in einem oder dem anderen östl. Dialekt an, und zwar sind es die gleichen Mundarten, wo wir o. (§ 209 d) Instr. statt Akk. des Partic. in Abhängigkeit von Verben des Sagens, Denkens, Empfindens begegnet sind:

Cornelübers. Wolt. 183, 11 *Atenionû kłausytì, nu kuriû buwo iszleystû*, 187, 27 *mônta* (Geldstrafe) *nusztropietù paliko*, Sch.-K. 52, 5 *tù tàrpu tąmp nug kitų ne apvèžamu*, Wž, S. 256[2]) *palìka mỹlemu nõ wisu*, R. 3, S. 91 *kurîẽ prażūwa, palìka paw'arstès akmanim.*

Wir werden natürlich kein Bedenken tragen, auch hier Beeinflussung durch das Poln. anzunehmen.

§ 214. Der appòsitive Instrumental.

Wie die slavischen Sprachen[3]), so verwendet auch das Lit. sehr häufig appositiven Instr. Hier wie dort ist er nicht nur durch 'nach Art, Eigenschaft, in Funktion von, als' u. s. w. wiederzugeben; sondern er drückt auch oft einen Vergleich mit einem anderen

[1]) Die genaue Besprechung der einzelnen Stellen s. Arch. 40, 94 ff.

[2]) Steht zum Žemait. in gewissen Beziehungen (s. § 209 d).

[3]) S. zuletzt Verf. Arch. 40, 84 ff., über das Lit. 96 ff., über das Lett. Endzelin 442 ff.

Wesen oder Dinge aus. Vielfach kommt er dem Instr. der Art und Weise, besonders der Erscheinungsform oder Distribution (§ 175. 176) nahe, den auch idg. Sprachen ausserhalb der baltischen und slavischen Sprachgruppe kennen.

So liegt bei Donal. 6, 15 *pasikėlė ùmaru wėjei* 'die Winde erhoben sich als ein Sturm, im Sturm, d. h. umgestüm' 'ein Grenzfall zwischen Instr. der Erscheinungsform oder Art und Weise und dem der Apposition, des Vergleichs vor[1]), erst recht natürlich 11, 109 *jos* (die Kröten und Frösche) *ùmaru į wándenį szóko*, Žt., S. 357 *wėinŏ weėjŏ, kāp sāka, pagrîža numĕî* 'in einem Zuge, wie ein Windstoss, wie man sagt, kehrte er nach Hause zurück', Svėdas. Wolt. 352, 25 *žaibù léidės iš mîškà bernaîtys* 'wie ein Blitz, mit Blitzesschnelle stürmte der Bursche aus dem Walde hervor'[2]).

Weiter sei von Grenzfällen genannt:

R. 4 Ged., S. 454, 223 *tagŭl Brúngus Kroūjas ìsz Jo Szóno szwiñto méites ūgnes kibirksztėłem mùsū szirdiñ kriñta*, wo man, stände bei *kibirksztėłem* kein attrib. Gen., noch distributiv 'funkenweise' übersetzen könnte, Wp., S. 233 *kitū krỹžium gūlinczu* 'kreuzweise liegend' (cf. lett. *krustu* u. s. w.[3]), poln. *krzyżem leżeć*).

Russ. дать 30 рублей деньгами, ассигнаціями u. s. w.[4]) ahmt nach:

Valanč. Pal. Juzė 115 *duosiva tris dešimtis rublių pinigais*, 125 *išsiėmiau porą šimtų rublių sidabru* u. s. w.[5]).

Besonders aber sei hier erwähnt das im Lit. sehr häufige *ùbagais eĩti*, das ebensogut für Männer wie für Frauen[6]), für eine einzelne Person wie für mehrere gebraucht werden kann. Es heisst eigentlich 'nach Bettlerart gehen'; vgl. auch in der Bedeutung 'als Bettler jmd. forttreiben, ihn betteln gehen lassen' Žemaitė 1, 292 *išvarys jį Sragys ubagais*. Aehnlich ist Wž., S. 266 *atwažiāwa razbáinīkai pirszleĩs* 'die Räuber fuhren auf die Brautschau', ibd. S. 281 *ŕāpačkomis iāje Pētras i priñgi* 'nach Krötenart, d. h. kriechend, schleichend, auf allen vieren'.

Der Plural, in dem der Instr. in den letztgenannten Wendungen erscheint, auch wenn es sich um ein einzelnes Wesen oder Ding handelt, das mit dem durch diesen Kasus ausgedrückten Begriffe verglichen wird, ist auch sonst zu beobachten. So findet er sich in den adv. gewordenen Instr., die uns entgetreten in:

Donal. 8, 632 *pro lángus ir plyszìùs kuleis issirito* 'strohbündelweise, d. i. Hals über Kopf', Žr., S. 291 *rûka kŭlwerĩās* (Instr. pl.)

---

[1]) Vgl. μ 426 Ζέφυρος μὲν ἐπαύσατο λαίλαπι θύων.

[2]) Cf. poln. *pobiegł piorunem* u. dgl. Auch bei Žemaitė 2, 115 lesen wir *Zosė ponų paliepimus pildė žaibu*.

[3]) Endzelin 458. 460, Mühlenbach IF. 17, 413.

[4]) Vgl. Arch. 40, 108 ff., wo auch eine umbrische Parallele gegeben ist.

[5]) Ich erinnere auch an L.-Br. M. 215 *ėmė iàs žaĩnėrius rokúot pinigus túkstanczeis milijónais* u. s. w. (Verf. a. O.).

[6]) Vgl. Donal. 11, 322 *naszlė momà maitĩtis ùbagais ėjo*, Wž., S. 268 *jinaĩ nãje ùbagais*.

i kita parakwìja 'er verduftete nach Art von sich im Fluge überschlagenden Tauben in ein anderes Kirchspiel'; vgl. auch das Rätsel[1]) *pasẽjau pipìrais, išdýgo skatikais, pražýdo marčióms, iškàršo mergóms; kàs taí? grìkai.*

Auch bei den Verben des zu etw. Machens, Werdens u. s. w., d. h. bei präd. Instr. im eigentlichen Sinne, mit dem der appositionelle Gebrauch nahe verwandt ist, steht gelegentlich Plural, auch wenn das Obj. oder Subj. ein Einzelwesen oder -ding betrifft:

Bretk. 1. Kön. 3, 1 (Bezz. 233) *Salomonas gentimis pasidare su Pharao*[2]), Wisbor. 11, 24, 19 *tái ji(s) žmogùms pastós* 'dann werde der Löwe in Gestalt von Menschen auftreten, d. i. zum Menschen werden'

Auch das Lett. kennt diesen Pluralgebrauch mit Bezug auf Einzelwesen oder -dinge, sowohl beim appositiven wie beim präd. Instr.[3]):

kalpiem (neben *kalpu) gãja* 'ging (diente) als Knecht', *vẹdakla bija ẹmmãm* 'die Schwiegertochter diente als Amme' u. s. w.

Auch beim Loc. (§ 226) und bei präpos. Konstr.[4]) kommt diese Pluralverwendung sowohl baltisch als slavisch vor.

Ich gebe einige markante Beispiele des appositiven Instr.:

1) Subj. und Instr. betreffen dasselbe Wesen oder Ding; der Instr. ist daher durch 'in Eigenschaft, Funktion, Erscheinung von, als' wiederzugeben:

a) Im Instr. steht ein Subst.:

Širv. PS. 21, 12 *kas kaliniu sedi*, 69, 23 *gime wiru*, Will. EE. 95, 22/23 (= Joh. 3, 2) *tu nûg Diewa ateiey mokitoju;* Wilkischk. Volksl. 33, 1 *sztadentužiù wáikszczojau*, R. 2, S. 164 *stûžeja kuczertom*, Žt., S. 385 *szì iszliẽkosi balõñdió* 'sie flog in Taubengestalt fort'.

Vielfach kommen, wie bereits oben bemerkt, Verba wie *tàpti, pastóti* c. Instr. derartigen Fällen in der Bedeutung sehr nahe, besonders *gimti* 'geboren werden als' mit diesem Kasus; dsgl. ein *bûti* c. Instr. Verben der Ruhe wie *sẽdẽti* mit diesem Kasus.

b) Appositive Instr. von Adj. sind äusserst selten; die Regel ist bei ihnen kasuelle Uebereinstimmung mit den Beziehungswörtern (§ 16. 117 a). Beispiele für adj., appos. Instr. sind:

Sirv. PS. 70, 17 *kiti karaliunay giema nusideimy neteysumis pokim Diewo*, R. 4 Ged., S. 449, 24 *kõžnas didžù eĩna* 'ein jeder geht als

---

[1]) Schl. 270 ,Jabl.[2] 72, liet. sint. 21.

[2]) Freilich könnte es sich hier auch um einen Fall des „elliptischen Plurals" nach Art von russ. мы с тобой u. s. w., der auch im Lit. und Lett. sehr häufig ist, handeln; s. über diesen J. Schmidt KZ. 23, 308[1], Pluralbild. 79, Hujer Lf. 43, 231 ff. Sittig KZ. 50, 56 ff. 65, E. Hermann ibd. 136 ff., Endzelin 806, Verf. Arch. 40, 98.

[3]) Endzelin 443.

[4]) Cf. lit. Sch.-K. 45, 24 *làpe pawadina sawa kúmą wiłką ĩ galwótojus*, grruss. в гости хаживал; он произведен в полковники u. v. a. (s. zuletzt Verf. a O. 98 ff., Mikl. IV 396. 659, Busl. II[5] 200).

grosser Mann einher', wo das Adj. fast einem Subst. gleichkommt (vgl. 48 *wargdiẽniais mirszta)*, Žr., S. 296 *iszẽja abùdu suwisù linksmãis*, Erzähl. Wolt. 429, 31 *Grybo arklíai atvažiavo tuščiais.*

2) Der appositive Instr. drückt geradezu einen Vergleich aus:

Sch.-K. 16, 21 *nàbagai šaũki ir vìlkais kaũki ir šùnimis łóji*, Erzähl. Wolt. 423, 21 *ožiais bliauti* 'wie Böcke blöken', Volksl. ibd. 446, 15 *pirmas darbelis gegute kũkuotie* 'wie ein Kuckuck rufen'; Donal. 10, 437 *žirgs durnùdams ir pẽstù szokinėdams*, Valanč. Wolt. 239, 36 *(meszka) pijstu stojos*[1]; cf. russ. стоять дыбом, подыматься столбом, poln. *oczy mu słupem stanęły* u. s. w.

Zweites Kapitel.

Die syntaktischen Grundlagen des prädikativen und appositiven Instrumentals.

§ 215. Schon § 175. 176. 214 haben wir auf die nahe Berührung des Instr. der Art und Weise, besonders der Erscheinungsform, den auch idg. Sprachen ausserhalb der baltischen und slavischen Sprachgruppe kennen, mit dem appositiven und prädikativen Gebrauch dieses Kasus aufmerksam gemacht. Man kann diesen oftmals geradezu als eine Abart jener bezeichnen. Hierfür spricht auch der sich öfters beim appositiven und prädikativen Instr. im Balt. findende Plural trotz Beziehung auf ein Einzelwesen. Wie ich Arch. 40, 106 ff. gezeigt habe, würde man, wenn man die in verschiedenen idg. Sprachen im Instr. der Art und der Erscheinungsform üblichen Abstr. in entsprechende Konkreta verwandelte, ohne weiteres präd. oder appositive Instrumentale gewinnen; vgl. aus dem Lit.:

Bretk. P. 2, 436 *pagunda welinas weidu žalčio*, Žt., S. 402 *koĩs anoñ asãbuo* (Loc., auch Instr. wäre möglich gewesen) *árkli* (in Pferdesgestalt) *rĩẽdi ir wãłdi* neben Žt., S. 385 *szì iszlĩẽkosi bałõñdiõ* (Instr.); ferner Wolt. 431, 3 *ožio balsais ir bliovė* gegenüber 423, 21 *ožiais bliauti.*

§ 216. Auch der Instr. des Mittels sowie der „ausmalende" Instr. leiten oft zum präd.-aposit. Gebrauch hinüber:

R. 1 ž., S. 180 *jis apszãła tàdu* wie lat. *aquae, quae neque conglaciaret frigoribus neque nive pruinaque concresceret* (Cic. de natura deorum 2, 26[2]); R. 4, S. 52 *nẽt wisì puódai szukẽlẽm pabĩrt*, lett. *skaidĩñãm drupinât* '(eine Eiche) in Späne zertrümmern'; *kwietkẽlai prażýsta mãlswais žiedẽlais* (§ 181, 1 b; 4 b; 184, 1)[3]; *àkys smìltiems uždulkiėjuses; ugnìs tũmses dúmes ruséje*, lett. *smalki pę̣lni izlija lielis lietis* u. s. w. (§ 184, 2).

---

[1]) Ueber die Zugehörigkeit dieses adv. Instr. zu *piẽstas, piestà* 'hölzerne Stampfe, aufrechtstehendes, zum Graupenstampfen gebrauchtes Ende eines Baumstamms' s. Verf. Arch. 40, 102.

[2]) S. Arch. 40, 108 ff.

[3]) Vgl. auch Godl. Volksl. 57, 9 *žolė auksztu stẽbu iszaugusi, baltu žẽdu prażydusi.*

Besonders ist hier noch der Instr. bei Verben des Benennens zu erwähnen, der in Beispielen wie Širv. PS. 48, 5 *kad metus musu wadina* (die Schrift) *warotinklieys żoły żiedu dumays ir kitays wardais*, Will. EE. 140, 15 *wadina ghy wardu tiewa Zacharioschumi* u. s. w. auf der Grenze zwischen der Bedeutung des Mittels und des Prädikats steht[1]). An Instr. des Vergleichs (§ 214, 2) streift der Gebrauch bei Verben des Riechens (§ 181, 3) in Sätzen wie *kàs če žmogúms smirdi?* (Wisbor.), čech. *smrděti kozlem*[2]).

VII. ABSCHNITT.

Der Gebrauch des Lokativs.

Einleitung.

§ 217. Wie im Indoiran, so ist auch im Balt. der nackte Lokativ durchaus üblich, während ihn das Slavische nur noch in den älteren Entwicklungsstadien kennt und ihn später, abgesehen von isolierten und adverbial gewordenen Fällen, stets von Präpositionen abhängen lässt[3]). Freilich handelt es sich um den nackten Lok. nur vom rein baltischen Standpunkte aus. Etymologisch betrachtet, enthalten die meisten balt. Lok. die Postpos. **en*, die sei es mit dem Lok. (so im Sg.), sei es mit dem Akk. (so im Plur.) zusammengeschmolzen ist[4]). Nur wenige unerweiterte Loc. sg. wie *namiẽ*, *artiẽ*, *tolĩẽ* u. s. w. (§ 221) sind im Lit. erhalten geblieben[5]); im Pl. zeigen sich noch in alten Texten, gelegentlich auch sonst dialektisch Formen wie *dienosu* etc. ohne Postposition, die genau zu den altind. und slav. Formen stimmen[6]). Da jedoch die Postposition **en* so mit dem vorhergehenden Kasus zur Einheit geworden ist, dass sie nur noch der analysierende Grammatiker herausschälen kann, so halte ich mich für berechtigt, hier und im folgenden von nackten, baltischen Lokativen zu sprechen[7]).

---

[1]) Slav. Parallelen bei Delbr. III 263 ff., Verf. a. O. 111. Ebenda habe ich noch andere Grenzfälle zwischen diesen beiden Verwendungsarten an slav. Sätzen nachgewiesen.

[2]) S. Arch. 40, 110.

[3]) S. über die slav. Sprachen besonders Mikl. IV 636 ff., Vondr. II 368 ff., Daničić 609 ff., Maretić 572, Busl. II[2] 268 ff., von Güldenstubbe Arch. 39, 259 ff., Sm.-St. 404 ff., Łoś 324 ff., Gebauer[3] 343.

[4]) S. die uns hier nicht angehenden Einzelheiten bei Mahlow AEO 124 ff., J. Schmidt KZ. 27, 307, Zubatý IF. 6, 982 ff., Specht II 100 ff. 367, Jaunis перев. грамм. 82 ff., Endzelin слав.-балт. эт. 169 ff., Gr. 293. 300. 303. 306. 308 ff. Ueber die Lok. sg. masc. der Pronominalflexion s. Specht II 102 ff. (für das Lit.), Bezzenberger BB. 15, 294 ff., Zubatý IF. 6, 282 (für das Lett.).

[5]) Ueber die gewöhnlichen Formen wie *krašte* u. s. w. s. Specht II 102.

[6]) Bezzenberger 146.

[7]) Vgl. auch Mischformen wie alit. *prisakimusu*, *daiktosu* bei Bretkun, wo statt der Postpasition der Endvokal der echten Lokative an die urspr. Akk. pl. herangehängt worden ist (weiteres bei Endzelin 321. 330), ferner § 227, 2 über *keturiesè*, *toliese* u. s. w., wo umgekehrt der Endvokal des Lok. pl. analogisch geändert worden ist, Specht II 102 über preuss. *schisman* (Ench. 77, 15) als Kompromissbildung zwischen Lok. **schismin* und 'Richtungskasus' (Akk. + Postpos.) **schiman*.

Erstes Kapitel.

Der Lokativ von Ortsbegriffen.

§ 218. Wie in anderen idg. Sprachen[1]), so bezeichnet der Lok. im Baltischen nicht nur den Ort, in dem man sich befindet, sondern auch den, auf oder an dem man ist:

Mosv. 34, 5 *dąnguie, mariasu ijr szemesu*, 39, 8 *kurie namusu czesu priegadas stoiesi apchrikstiti*, Will. E. 4, 4 *kas nor kureme mieste giwenti;* aus heutiger Zeit z. B. *vakar buvau miške, girioje; kãlne rugelius pioviau; vaikas ratuose sėdėjo*, R. 1 ž., S. 199 *važiãwa pôñs sãwa brikãły* (Wagen, cf. poln. *bryka*), *tr̃ãjatu arklũ; musu brolelis žirge sėdėjo* u. v. a.

§ 219. Variation der syntaktischen Ausdrucksmittel bei mehreren Ortsbezeichnungen.

Wie bei den Zeitbestimmungen (§ 169, 2 Anh.; § 223), so findet sich auch bei Ortsbezeichnungen nicht selten Variation in den syntaktischen Mitteln bei Koordination zweier Begriffe, besonders wenn beide entgegengesetzten Sphären angehören. So tritt 'im Himmel und auf Erden' oft gleichmässig in den Lok. (vgl. z. B. Širv. PS. 42, 21 *dunguy ir žiemey);* daneben können beide Subst. auch von *añt* abhängig gemacht werden (ibd. 43, 29 *unt dungaus ir unt žiemes);* endlich aber kann der eine Begriff im Lok. stehen, der andere von *añt* abhängen. Häufig ist dabei 'im Himmel' lokativisch, 'auf Erden' präpositional. So sagt Will. EE. 79, 11 (=Phil. 2, 10) *dangui ir ant szemes ir po szeme* (ebenso die heutige Fassung). Hier war *ant szemes* schon wegen des Gegensatzes 'unter der Erde' angebracht. *dągûj* neben *ąt žėmys* lesen wir z. B. auch im Vaterunser des žemait. Katech. von 1838 (MSL. 13, 125); aber Mosv. hat einerseits im gleichen Gebete (12, 17) *kaip dągui, taip ir szemeie*, andererseits, umgekehrt wie der žemait. Katech., *kaip szemei taip ir ant dangaus* (p. 383 Ger.).

Dass Instr. neben Loc. des Orts oftmals einen besonderen Grund hat, indem jener distributive Bedeutung besitzt und diesen näher charakterisiert, ist § 199 nachgewiesen worden. Aber manchmal hat sich doch, wie § 200 an adv. Ausdrücken gezeigt, der Unterschied zwischen Loc. und Instr. des Orts verflüchtigt, so dass bald dieser, bald jener Kasus verwendet wird. Daher gebraucht auch Will. EE. 138, 17 (=sap. 5, 7) neben einander von demselben *kẽlias* bei dem einen Verbum der Bewegung den Instr., bei dem anderen den Lok.:

mes nůdem neteisu ir ischkadingu kielu eiome ir kielawome pustůsiu kielůstu.

---

[1]) S. über Lok. des Orts und der Zeit im allgemeinen Delbr. III 218 ff., ai. Synt. 115 ff., Gädicke Akk. im Veda 128 ff. 179 ff., Brugm. II^2 2, 508 ff., über das Lett. Endzelin 443 ff., über das Lit. Schl. 264 ff., Kursch. § 1419 ff., besonders Jabl.^{2} 16 ff. 73 ff. 266 ff. (mit zahlreichen Beispielen).

Loc. des Orts neben Instr. der Zeit findet sich:

Will. EE. 58, 6/7 (= Matth. 2, 1) *kaip Jesus uschgimęs buwa Bethleem mieste szemele Szidu cziessu Heroda Karalaus*[1]). Širv. PS. 71, 18 *tuo metu gime kad noreio ir toy wietoy kurioy noreio.*

§ 220. Loc. zur Bezeichnung des durchstreiften Raums.

Obwohl bei Verben des Hindurchgehens Objektsakk. das Gewöhnliche ist (§ 142, 7 a; 143, 1 b β), daneben auch Instr. des Weges oder Raumes, über den hin eine Bewegung stattfindet (§ 198), findet sich doch auch hier gelegentlich Lokativ, wobei besonderes Gewicht gelegt wird auf den Raum, innerhalb dessen man geht, schleicht, watet[2]):

BF. 82 *reiks daug wandenij braidžioti*, R. 4 Ged., S. 428, 8 *warguõs parsliñkī*, 429, 10 *grlekuõs parliñdī*, *warguõs paskiñdī* 'durch Sünden hindurchkriechend, im Elend versinkend'.

§ 221. Adverbiale Erstarrung von Lokativen des Orts.

Auch im Balt.[3]) ist eine Menge von Lok. des Orts zu Adv., vielfach auch zu Präpos. geworden (s. z. T. schon § 200, wo der Wechsel mit Instr. beleuchtet ist). Gelegentlich haben sich hierbei kraft der isolierten Bedeutung altertümliche Formationen erhalten, die im lebendigen Paradigma aufgegeben oder stark eingeschränkt worden sind. So findet sich die uralte Bildung *namiẽ* 'domi', žem. *nùmij* (Raseiniai), *nomeĩ*, *nòmei* (Telšiai)[4]) überall im lit. Sprachgebiete, auch da, wo die Lok. der *-ŏ-* St. die Neubildung auf *-ę*, ostlit. *-i* angenommen haben[5]). Die neben *namiẽ* vorkommende Form *namiejè*, *namėjè* ist wie alit. *Dieweie* u. s. w.[6]), neulit. nordwestžem. *Dievėjè*, *Dievyjè*[7]) Analogiebildung nach den anderen Stammklassen. *namėjẽ* kommt nur in Texten vor, wo *ie* und *ė* zusammenfallen[8]).

Wie lat. *domi meae*, so zeigt auch die Verbindung *mãna namiẽ* R. 1 ž., S. 182 die alte Lokativform, obwohl es in dem Dialekte sonst nur Lok. auf *-e* (hin und wieder *-i*, selten *-'a*) gibt[9]).

---

[1]) Die heutige Fassung hat für den Orts- und den Zeitbegriff Loc.

[2]) Vgl. noch § 228, 3.

[3]) Ueber das Lett. s. Endzelin 458.

[4]) Zur ersten Silbe im Žemait., die zu ved. *amā́* 'daheim, zu Hause' stimmt und zu *nā́mas* im regulären Ablautsverhältnisse steht, s. Gauthiot MSL. 13, 194.

[5]) Specht II 92. 95. 476. IF. Anz. 42, 50, Gauthiot Buiv. 34 ff. Uebrigens finden sich in Buivydžiai im Gegensatz zu anderen östl. Dialekten auch innerhalb der lebendigen Paradigmen noch alte Loc. auf *-ie* neben den Neubildungen auf *-i* (<*-ę*); für 'zu Hause' aber ist ausschliesslich *namiẽ* im Gebrauch.

[6]) Bezzenberger 133.

[7]) Schl. 348, Kursch. § 502. 528, Geitler Stud. 57 *[sapnėje* auch Žemaitė 2, 276].

[8]) Zubatý IF. 6, 287 ff., Specht II 103 mit Anm. 1, Jaunis перев. грамм. 82. Die Form zeigt sich in älterer Zeit auch in der Wolf. Post. 149 G., wo häufig *e* für *ie* steht und auch Formen wie *sapnei*, *pataleija* (*patalia*) auftreten (Gaigal. a. O. 19. 127 ff.). Wenn auch in Garliava neben *namiẽ*, *namiejè* gelegentlich *namẽ* begegnet (Brugm. zu L.-Br. 298), so ist zu bedenken, dass *ie* auch dort öfters fast gleich *ė* klingt (Brugm. 282. 308).

[9]) Specht II 346. 366.

Andere adv. Loc. des Orts, die teilweise ebenfalls die alte Endung des Loc. sg. der *-ŏ-* St. bewahrt haben, sind:

artiẽ, toliẽ, woraus durch Metatonie meist *artì, tolì* hervorgegangen ist[1]), *aukschtie* 'oben' Mosv. 274, *or(i)ẽ* 'draussen, auswärts' R. 4, S. 51. 62, in anderen Mundarten meist die gewöhnliche Form *orè*[2]), *laukè* dass. (vgl. auch R. 4, S. 67 *uždury] kétmo* 'ausserhalb des Stumpfes' wie russ. на дворъ, poln. *na dworze), viduj(è), viduryj(è), viršuj(è), apačioj(è), ùžpakaly(j)* 'im Rücken, hinter', Ggs. *prýšaky(j)* 'vorn, vor' (vgl. Jurksch. M. 77 ff.), *viẽtoj(e)* 'anstatt', *apýlinkej* 'ringsum' (An. Šil. 211) u. v. a.

Ein alter l.oc. du. ist bekanntlich *pusiaũ*, lett. *pušu* 'halb, mitten entzwei' (s. auch § 50 a), womit aus dem Slav. abg. *meždu* 'zwischen' (: *mežda* 'Mitte, Grenze') zu vergleichen ist[3]). Der Sinn dieser Wörter ist also 'innerhalb der beiden Hälften, Grenzen'.

Von sonstigen loc. Adverbien sei noch erinnert an:

draugėj (neben Instr. *draugè* § 175 c), cf. *kruvój), kūpatõ* (Wž., S. 251), *šalý* (neben Instr. *šalià, šalè), anoj pusiej* BF. 92* (neben *anàpus)* u. a. (§ 200).

Auch neben den § 198. 199 aufgeführten instr. Zusammensetzungen mit *pa-* kommen ebenso gebildete lokativische vor, die gleichfalls ganz adverbiell geworden sind; daher sind auch zu ihnen vielfach andere Kasus kaum belegt.

Beispiele solcher Adverbia sind[4]):

Sch.-K. 14, 8 *pasiénie*. 16, 29 ff. *pasiéniusi* und *pàtoriusi* 'neben der Wand, den Wänden, Zäunen', 27, 13 *paupié* 'am Flussufer', 28, 2 dass. neben *pakálnie* 'am Abhang', 33. 12 *pamúrie* 'an der Mauer', Wilkischk. Volksl. 114, 3 *pasrový* 'stromabwärts', *pakelėj, pakelýj* 'unterwegs', auch 'am (Rande des) Weg(es)' u. v. a.

Namentlich ist die Endung *-ui* stark gewuchert und wird bei allen möglichen zusammengesetzten Adverbien, nicht nur solchen mit *pa-*, angewandt. Ich lasse dahingestellt, ob wir es in jedem Falle mit urspr. Lokativen zu tun haben. Teilweise können es auch erstarrte Dative gewesen sein[5]).

Auch neben einigen der oben genannten Lok. liegen Adv. auf *-ui:*

pakeliuĩ; pasrõwiui Jurksch. M. 84, *pavàndiniui* Sch.-K. 27, 14, *pakalniui* 'bergab'[6]), *pavėjui žeglióti* 'mit dem Winde segeln', *ugnis pavieĵui ėjĩ* 'das Feuer ging mit dem Winde' Sch.-K. 66, 28, *pasaũliui*

---

[1]) Ebenso im Zeitadv. *ankstiẽ; anksti;* s. über diese Metatonie in Adv. Būga TŽ. 1, 433 (vgl. noch Endzelin слав.-балт. эт. 166 ff., Nieminen Ausg. *-ai* 57); anders, aber wenig überzeugend, Geruilis Arch. 38, 76 ff., Specht II 92 ff., IF. Anz. 42, 51.

[2]) Daraus ostlit. *ory* Širv. PS. 127, 6.

[3]) Zubatý IF. 8, 214, Brugm. Numer. 58, Meillet MSL. 20, 126, Endzelin 333. 460, Specht II 102.

[4]) S. auch Schl. 265, Zubatý IF. 7, 184, Sborn. filol. 3, 127 ff.

[5]) Zubatý IF. 3, 144; 6, 277; 7, 183 ff., E. Nieminen Ausg. *-ai* 123.

[6]) Žem. *pakalniou* Daukant. TŽ. 1, 93.

'der Sonne nach, ihrer Bewegung folgend', *pabučiuĩ* 'von Haus zu Haus', *padkiui* 'nach vorn' Sch.-K. 22, 2, *pakàrčiui* 'zur Erwiderung, ein andermal' ibd. 20, 19, *paeĩliui* 'der Reihe nach', *pavymui* 'successively' (Lalis)[1]; *apliñk(ui), apsuk(ui), atpėdui* 'rückwärts, zurück' (Daukša Post. 145, 33; 273, 21), *nulíėkui kùbilą prýpil su vąndeniu* Sch.-K. 68, 1. 4[2]) u. s. w.

Auch auf unkomponierte Nomina überträgt sich die Endung:

linkuĩ, Wisbor. 19, 34, 2 *medicínai labái brángui dabàr*[3]), *veltu(i)* 'vergebens'[4]).

Ich erinnere auch an *vienui vienas*, das aus *vienu* (Gen. pl.) *vienas* nach Analogie derartiger Adv. umgestaltet worden ist (§ 46 d).

Auch der Lok. von Demonstr. und Relat. im Sinne 'da, hier, wo' ist zu nennen:

tamè, kamè, kuriamè, sziémi Volksl. aus Kurtuvėnai (Bez. Šiauliai) Wolt. 211, 21.

Da diese Ortslok. völlig adverbial geworden sind, werden sie ohne Rücksicht auf Numerus und Genus etwaiger Beziehungswörter gebraucht[5]):

Sch.-K. 26, 23 *čė yra viėtas, kàmi taĩgyti*, Daukant. Wolt. 192; 26 *ira kaima*[6]), *kuriam daug žmontû žaltius poss.*

Zweites Kapitel.

Lokativ von Zeitbegriffen.

§ 222. Der Lokativ bezeichnet in diesem Falle den Zeitpunkt, in dem etwas geschieht, dann auch die Zeit, während deren (im Verlaufe wovon) sich ein Vorgang abspielt:

Mosv. 13, 21 *schitage naktele, kuria tureia buti ischdotas*, 27, 2 *cziesi smertis ias pastiprink*, Will. E. 2, 26 ff. *wissada kosznûsu metûsu*, Širv. PS. 6. 26 *dienoy paskutiney*, 70, 8 *toy watundoy kurioy gime*, aus moderner Zeit Donal. 8, 394 *rudėns czėsė*, 10, 88 *rùdenyj àr žėmós czėsė*, An. Šil. 291 *kożnañ ñnatì* 'jederzeit', Erzähl. BF. 43 *ketvėrgo vakarė*, R. 5 Ged., S. 436, 214 *katrû paséjom ménesyj mójous;* Sch.-K. 66, 25. 27 *aklés mirksnie* 'im Augenblick', Wp., S. 245 *wienañ momeñte*, R. 4, S. 43 *tìk tañ kărtì nuśw'aĩkia* 'eilt dem Hasen nur dieses Mal nach' u. v. a.

---

[1]) Cf. *(pa)výti* 'nachsetzen, verfolgen'.

[2]) Nicht zu *lieti* 'giessen' (Kursch.), sondern zu *liėki dáiktas* 'überflüssige Sache' Sch.-K. 21, 7 (o. § 73), *qnt stóga liėktu* 'überhängender Teil des Daches' 72, 15.

[3]) Dortisch LXII.

[4]) Cf. *veltus* 'напрасный, тщетный' (Mież.). *veltui* ist ausschliesslich žemait.: oft Sch.-K., žem. Erzählg. Wolt. 416, 26, *wẽltou* Žt., S. 342; dagegen R. 2, S. 155 *weltaĩ*, cf. *veltas žodelis* Genofevamärch. (Leskien Nom. 558), lett. *vęlts*, Adv. *velti*.

[5]) Vgl. § 203 über Analoga.

[6]) Zum Fem. s. Mież. s. v.

Oefters kommt Loc. der Zeit neben Akk. von Multiplizitätsausdrücken vor; der letztere ist im Grunde solcher des Inhalts und steht den Akk. der Zeiterstreckung nahe (§ 152). Der Lok. drückt den bestimmten Zeitabschnitt aus, innerhalb dessen der Vorgang so und so oft eintritt:

Will. E. 6, 1 *maszausey wiena karta alba keturis kartus kosznůsu metůsu*, žem. Kat. MSL. 13, 126 *byn kârta métusy spawiedòkes* u. s. w.[1]).

Im Sinne 'innerhalb einer bestimmten Frist' steht der Lok. in Wendungen wie:

Širv. PS. 107, 28 *wienay naktiy* 'im Verlaufe einer Nacht', *trumpaĩ čėsė* (z. B. Donal. 10, 67), womit Adv. *mažam* 'in kurzem': 'vielleicht'[2]) zu vergleichen ist.

Oefters steht statt des Loc. eines Begriffes wie 'Tag, Fest' u. s. w. Loc. dessen, dem dieser Zeitpunkt, diese Veranstaltung gilt, eine abgekürzte Redeweise, die sich auch bei anderen Kasus nicht nur im Balt. beobachten lässt:

Burtai Wolt. 247, 36 *Dievo Kune* 'am Fronleichnamstage', *anq dienq buvau šv. Petre (atlaiduose)*, lett. *Jãnī* (neben Pl. *Jãņuos)* 'zu Johanni' u. s. w.[3]).

Verwandt mit dieser Abkürzung ist auch *gaideliuose* 'zur Zeit des Hahnenschreis' (Jabl. a. O.), cf. *prieš gaidžiùs* u. s. w., russ. до ранних пѣтухов; вторые пѣтухи.

§ 223. Variation der syntaktischen Ausdrucksmittel bei mehreren Zeitbezeichnungen.

Wie bei den Ortsausdrücken (§ 219), so treffen wir auch bei Zeitbestimmungen nicht selten Wechsel in den syntaktischen Mitteln, besonders wenn es sich um entgegengesetzte Begriffe handelt; s. bereits § 169, 2 Anh. über Širv. PS. 88, 9 *dienoy: vakaru*. Auch Abstrakta, die Zeitbegriffen nahestehen (§ 225), liefern hierhergehörige Beispiele:

Will. E. 31, 27 *sziwate ir prieg smerties karauti*, Daukša Post. 124, 19/20 *ne drin' kokiós algós szitoy giwâtoy', bet tiektai qnt anós = nie w tym żywocie, ale tylko na onym.*

Loc. neben Instr. verwandter Begriffe begegnet uns:

Daukant.[4]) *ugnîs mus szîldo žiema ir speigoutîj* 'bei Winter und Frost'.

§ 224. Adverbielle Erstarrung von Zeitlokativen.

Der Loc. des Demonstr. *tamè* bedeutet nicht nur lokal 'da, dort' (§ 221), sondern auch temporal 'damals, während dessen'[5]):

[1]) Moderne Beispiele bei Jabl.[2] 74; vgl. lett. *trîs reizîtes dieniņâ*, ai. *trír áhan* 'dreimal am Tage' RV. 3, 4, 2.

[2]) L.-Br. 176 *mažám kùnigas dů's jém báimę* (vgl. 264). Zum Sinne 'vielleicht' sei auch an Instr. *mažù* sowie an griech. τάχα erinnert.

[3]) S. auch Endzelin 408.

[4]) S. Būga TŽ. 1, 433.

[5]) Vgl. preuss. *quei* 'wo': *teinu* 'jetzt' (s. über letzteres Verf. MSL. 19, 28 ff.).

Wolf. Post. 145 G. *bet tame ira Angelas tan linksminaiens*, Daukša Post. 53, 7 *ne teip daug tamę priesakis táwas taw żołós padaris.*

Eine alte Form des Loc. eines *-ŏ-* St. hat sich im Zeitadverb *ankstiẽ*, woraus metatonisch *anksti*, erhalten (§ 221).

Zeitadverbia auf *-ui*, die sich mit den genannten Ortsadverbien desselben Ausgangs vergleichen lassen, sind:

panakčiui 'eine Nacht um die andere, on alternate nights'[1]), žemait. *ilgainiu(i)*, *ilgainiou* 'nach längerer Zeit'[2]).

Drittes Kapitel.

Lokative von Abstrakten, die zeitlichen und örtlichen Ausdrücken nahestehen.

§ 225. Hier sind etwa anzufüren:

Will. E. 31, 27 *sziwate ir prieg smerties* u. s. w. (§ 223), EE. 132, 16 *passirode Josephui sapnye*, Žt., S. 367 *kõ mãtie sàpnie*, Donal. 8, 735 *szwẽsój* 'bei Licht', Jurksch. M. 132 *naktiẽs gũdumè* 'in der Tiefe der Nacht, d. i. um Mitternacht', Cornelübers. Wolt. 187, 39 *karie ir ukie* 'belli domique', žemait. (Daukant.) *speigoutij* 'bei Frost', *šaltyj* 'bei Kälte' u. v. a.; vgl. auch § 46 d. 203 über *galũ galè*, *gałuõs* (neben *galaĩs)* 'в концѣ концов'.

Besonders hervorgehoben seien die Lok. von Abstr. wie 'Gefahr, Not, Gewalt, Schutz'[3]):

Mosv. 24, 34 *nepaleisk musu duschas ir kunus wargusu*, F. chr. 33, 21 *kokioihe didzoihe reikoihe ir priegadoihe tie biedni bernelei inklimpe ira*, Mosv. 18, 18 *stawij praschimusu ir maldasu nakti ir diena*, 7, 16 *ilgai Dewa walio ant sweta giwenkiet*, Will. E. 27, 8 *bet didzio garbe tatai anũsump buwa*, 3, 10 *priebuwime* (in Anwesenheit) *mokitu ir ischmintinguyu szmoniu* u. s. w.

In vielen der leicht zu vermehrenden Beispiele neigt der Loc. zu kausalem, gelegentlich auch zu konzessivem Sinn[4]); vgl. für letzteren Donal. 3, 29 *sàwąjį rúbą pàrdawė szàlty*, Žemaitė 1, 88 *didžiausioje vaiko nelaimėje ar nusidėjime, niekuomet neišsižadėsiu.*

Viertes Kapitel.

Lokative von Personalbegriffen, Reflexivpronomen, Zahlwörtern.

§ 226. Wie in anderen idg. Sprachen[5]), so ist auch im Balt. Lok. von Personalbegriffen nicht selten zu belegen. Er bezeichnet, dass inmitten dieser Personen etwas geschieht, und weist oft einen stark partitiven Sinn auf:

[1]) Daneben Instr. *panakti* Kakschen Schl. Leseb. 242, 244.

[2]) Vgl. Sch.-K. 13, 35, Žt., S. 344, Jušk. s. v.

[3]) Arische Parallelen bei Delbr. III 227, ai. Synt. 116.

[4]) Vgl. über das Lett. Endzelin 446, s. auch § 229, 5 über Loc. bei Verben des Affekts. Serb. Parallelen bei Maretić Gram. i stil. 534, 540 ff. 576.

[5]) Delbr. III 225 ff., ai. Synt. 117 ff., Brugm. II² 2, 513 ff.

Širv. PS. 74, 16 *Diewas algoiasi stebuklingas szwyntuose sawo, kuriuose milistos ir kitu dowanu galibe tabiaus žiba ir rodžiasi* (= Ps. 67, 36 *mirabilis Deus in sanctis suis)*, 74, 18 *adunt butu pagarbintas szwyntuose sawo ir stebuklingu stotus wisuose kurie intikieio*, Daukša Post. 212, 37 *kuriûse* (unter der Zahl der unschuldig Leidenden, poln. *w których) ir nú W. Christus płasztakas nugiia*, Mosv. 6, 6 *schimty szmaniu wena negaleczia atrasti.*

Hierher gehört auch der Loc. pl. in Wendungen wie:

Will. E. 3, 23 *kumûsa stowèti* 'unter den Taufzeugen sich befinden', d. h. 'Gevatter stehen, Taufzeuge sein', Kupišk. Wolt. 213, 3 *ponas iszwažiòwa keminátu swecziuós* 'auf die Dörfer betteln gehen', Jonišk. TŽ. 2, 165 ff. *piršliuose važiuoti* 'unter Freiwerbern (:als Freiwerber) fahren', Volksl. (Gegend von Kalvarija) Wolt. 449, 9 *nuljūdo dukrelė martelėse* 'die Tochter wurde betrübt unter den Bräuten (:als Braut)', Žemaitė 2, 292 *ve, šit rimorienė ubaguose* u. v. a.

Diese Belspiele, für die es Parallelen auch im Lett. (vgl. *viesuos bût* 'zu Gaste sein' u. s. w.[1]) und im Slav. (grruss. живет в работниках; был в гостях u. s. w.[2]) gibt[3]), erinnern an die § 214 beleuchteten Fälle pluralischen Gebrauchs beim appositiven und präd. Instrumental, die aus der Grundbedeutung 'in der Art von gewissen Wesen oder Dingen' herzuleiten sind. Ich zitiere auch R. 3, S. 114 *rundà wedėjus sãwo rupestinguõś tėwoś ir wiernuõś mókytojoś* '(das Kind) findet Führer in seinen besorgten Eltern und treuen Lehrern'. Hier bedeutet der Lok. 'in Gestalt von', so dass man aus dem Lett. vergleichen kann *meitã laba dzîvuošana* 'als (unverheiratetes) Mädchen lässt sich gut leben' u. s. w.[4]).

Häufig ist auch im Balt. der Loc. pl. von Völkernamen zur Bezeichnung des Gebiets, wo man sich aufhält, wo sich ein Vorgang abspielt u. s. w.:

Donal. 11, 338 *Prúsúse*, Daukant. Wolt. 191, 41/42, BF. 77 *Žemaitiusę* u. v. a., lett. *cits krievuos, cits leišuos* 'der eine lebt unter den Russen (=in Russland), der andere unter den Litauern'.

§ 227. Der Loc. des Refl. und von Zahlwörtern.

1) Nicht selten ist der Loc. *savyjė*, namentlich in der Verbindung mit *pàts* (§ 7):

Will. E. 11, 31 *wardas Diewa pats saweye usztiesas schwentas ira*, 27, 13 *paroda tai pats saweye tassai darbas*, EE. 75, 3 *iey taipaieg Satanas patis saweie nesandaro yra* u. v. a.

2) Adverbiell geworden sind die Loc. einiger Zahlwörter in Verbindungen wie[5]):

---

[1]) Endzelin 445.

[2]) Mikl. IV 659, Busl. II[3] 200.

[3]) S. auch Verf. Arch. 40, 98 ff.

[4]) Endzelin a. O. 445, Verf. Arch. 40, 99[3].

[5]) Jabl.[2] 43; vgl. lett. *šie lešuot četruos* (Endzelin 445).

jie dviese (daneben *dviejau(s)*) *atèjo; jie trisu (trise) rugius kulia;* R. 4, S. 58 *važiõwi dwiejos žmõgùs sù paczù sõwo,* Buiv. (Gauthiot 49) *bùt dviējos, triējos,* R. 3, S. 80 *eīni dabař triēse* u. s. w.[1]).

Wie Zubatý IF. 8, 214 ff. gesehen hat, steckt in *dviejau(s)* wie in *pusiaũ* (§ 50 a. 221) ein alter Loc. du. Das *ie,* das im Gegensatz zu ai. *dváyos,* abg. *dŭvoju* steht, wird wohl am besten in Spechts[2]) Weise als übernommen aus dem Nom. Acc. du. neutr. idg. **dvoi* (cf. lit. *dvì,* lett. *divi* ∠ **dvie)* zu deuten sein[3]). *dviese* ist, wie *triēse* (R. 3), durch *keturiesė, penkiesė* (žem. *kieturijsu* bei Valanč.) in seinem Suffixe beeinflusst. Diese aber enthalten die alte Endung des Loc. pl. der *-ŏ-* St. idg. **-oisu.* Nur ist der Auslautsvokal vielfach, aber nicht durchgängig (vgl. Formen wie *trisu, keturiesu, aštuoniesu* bei Jabl. a. O. neben denen auf *-se),* nach Analogie der Loc. pl., die im Grunde Acc. pl. + Postpos. **en* sind, umgestaltet worden (§ 217). Ausser in *keturiesu (keturiesė)* u. s. w. liegt die alte Endung des Loc. pl. der *-ŏ-* St. noch vor im Adv. *toliese (= toliē),* das dialektisch verschiedentlich begegnet[4]). *dviéje* 'zu zweien', das Schl. Gr. 153 und Kursch. § 1035 zitieren, ist wohl analogisch nach *dviejau(s)* u. s. w. für **dveje* eingetreten, das Loc. sg. eines sich mit abg. etc. *dŭvoje* deckenden Neutr. ist[5]). Endlich *dwiéjos* aus R. 4 und Buiv., wonach analogisch *triējos* in Buiv., steht für *dvejuosė* und hat *o* für *uo*[6]). Es hat ebenfalls analogisches *ie* erhalten. Das distributive Numerale *dvejì* wird auch sonst lit. öfters als Ersatz des einfachen Kardinale *dù* im Instr. und Lok. gebraucht, da dieser letztere Kasus bekanntlich dem Kardinale vielfach mangelt[7]).

Fünftes Kapitel.

Der Lokativ bei bestimmten Verben.

§ 228. Der Lokativ bei Verben der Richtung und Bewegung.

1) Den Uebergang von dem Gebrauche des Lokativs als Ruhekasus zu dem als Richtungskasus bildet seine Verwendung bei Verben des (sich) Setzens, Stellens, Legens, Hängens, Ein-

---

[1]) Weiteres bei Specht II 186 ff.

[2]) II 188.

[3]) Ueber die Intonation des *ie* s. Specht a. O. und S. 202.

[4]) Vgl. LP. 1, 204; 3, 14 u. ö.

[5]) Vgl. russ. в двоем, poln. *iść we dwoje,* ferner lit. *dveja ilek* 'zweimal soviel' (wie *añtra ilek* § 166); s. Bezzenberger Beitr. 187 (aus Bretkun), Kursch. § 1037, Jušk. s. v. *dvéjis.* Aus Baranowskis Briefen an Weber zitiert Specht II 187[1] noch *ant dwiéja* mit demselben analogischen *ie* wie obiges *dviéje.*

[6]) Vgl. hierzu Loc.-Direct. *krúmos* R. 4, S. 57, *scdēlos(e)* ibd. S. 63, *czēsos* S. 67 (Specht II 106).

[7]) Schl. Gr. 296 ff., Jabl.[2] 43; s. bereits den Verfasser der Univers. 22, der *nog dwiéju, dwiem', dwejuose* unterscheidet (Brugm. Numer. 41 ff. 57). Auch für die Dreizahl findet sich schon altlit. *reiosu personasu* (Bezz. 187 aus Bretkuns Gebetbuch von 1589); vgl. Jabl. a. O. über *trijuosė, trijosė,* žem. Kat. von 1838, MSL. 13, 118 *tryjósy asãbosy.* Nach Analogie der neben einander vorkommenden *dviejau(s)* finden sich žemaitisch auch *dviejuo, trijuo* neben *-uos(e);* vgl. Žemaite 1, 23. 259.

tretens, Platz Findens u. s. w. Hier können auch in anderen idg. Sprachen die gleichen Konstr. wie bei Verben der Ruhe angewandt werden[1]). Die Zielbedeutung kommt dann allein am Verbum zum Ausdrucke. Da im Lit., wie im Lett., die Postposition *-n(a)* im Direktiv des Plurals, zur Vermeidung der Konsonantenhäufung nach Verstummung des auslautenden Vokals, häufig wegfällt[2]) und auch der Endvokal des Loc. pl., der urspr. selbst Richtungskasus + Postpos. *en* war, oft apokopiert wird, so kann man, selbst wenn moderne Autoren zwecks Verdeutlichung bisweilen *-na* (nicht selten unter der Zeile) hinzusetzen, im Plural vielfach nicht zwischen Lok. und Direktiv unterscheiden[3]). Dass es sich bei dem Zusatz von *-na* öfters nur um graphischen Ausdruck handelt, geht aus Gedichten Baranowskis hervor, wo das Metrum eine dieser Silbe entbehrende Wortform verlangt; vgl.:

R. 5 Ged., S. 438, 253 *nuõ wéjo głoũdżas túnkiuos(na) krũmẽluos(na); ũgnī sukúrī szýłă dũmẽluos(na).*

Im letzten Verse passt dem Sinne nach nur Lokativ, und die direktivische Schreibung ist nur des „etymol. Reims" halber gewählt worden[4]).

Auch der Auslautsvokal des Loc. pl. wird von Baranowski oft nur aus Deutlichkeitsgründen geschrieben, ohne dass daraus etwas für die Aussprache folgt. Dies geht gleichfalls aus Gedichtsstellen hervor:

R. 5 Ged., S. 416, 58 *ńabâř darżẽluos(e) kwietkẽlũ skinti,* 409, 9 *rýtu ńadẽluos(n) pulkẽluos(e)*[5]) *spiẽcza.*

Lit. Beispiele für Lok. bei den hier zunächst behandelten Verben sind[6]):

Mosv. 444 *pona dangaus pagulde nauyemę akmens grabe,* Kėdainiai Gebetb. Wolt. 72, 29 *mes sawo giáruose darbuose nodieios* (Hoffnung) *guldit neturime*[7]), Will. EE. 50, 3 (= Luc. 2, 7) *iwistiya ghi wistiklûsna ir padeia ghy prakarte*[8]); R. 5, S. 17 *yrà karalúcza bażnýczoj grabi paguldytà,* R. 3, S. 88 *butũ pasodintis tuŕńăly;* Will. EE. 97, 14 (= Luc. 16, 24) *idant ghis pamirkitu wandenię galęghi pirschta sawa*[9]); R. 4, S. 69 *pakabīno uńt szwintôrious sziopẽlej* 'hängte auf dem

---

[1]) Delbr. III 227 ff., ai. Synt. 121, Gädicke 128 ff. (besonders auch 132 ff. Anm.), Brugm. 514 ff. Ueber das Slav., wo ebenfalls *położišę i vŭ grobė* (abg. Marc. 6, 29), poln. *postawił go na samym wierzchu kościoła* u. s. w. neben der Konstr. von *vŭ, na* c. Acc. seit alters her üblich ist, s. Miki. IV 395 ff. 400. 414. 639 ff. 658 ff. 664 ff., Vondr. II 369 ff. 378. 390, Geb.[3] 361. 369.

[2]) S. auch § 172.

[3]) Zubatý IF. 6, 275[2]. 283, Specht II 45. 106. 178. 244.

[4]) Specht II 45.

[5]) Ueberliefert fälschlich *pulkẽluos(n).*

[6]) Lett. Beispiele bei Endzelin 448.

[7]) Vgl. ačech. *mám naději v Bohu* (: jetzt nur *doufati v Boha*).

[8]) Heute *pagù'dė jį prâkartą.*

[9]) Heutige Fassung *į vándenį pamirkytu.*

Kirchhofe an einem Halme, Aestchen auf'; Volksl. BF. 18, 4 *į bažnýčię jóti, karczamój sustóti;* Širv. PS. 124, 14 *kayp butu grudeliy garstičios sutilpt gieydzia*[1]).

In der lebendigen Erzählung ist das Verb des Legens oder Steckens bei dem Loc. ausgelassen[2]):

R. 3, S. 77 *tàs praulója kãlatu rũblu, à kàs lĩka, kaszãnė* 'was übrig blieb, (steckte er) in die Tasche'.

Es ist selbstverständlich, dass bei allen diesen Verben auch Direktiv, *į* c. Acc. u. s. w. in Uebereinstimmung mit dem Gebrauche anderer Sprachen möglich ist. Wir ersehen dies schon aus den oben mitgeteilten Varianten der Bibelstellen sowie daraus, dass manchmal ganz in der Nachbarschaft der Lokativkonstr. bei dem gleichen Verbum Direktiv u. s. w. erschien.

Aus einer Kontamination beider Ausdrucksweisen erklärt sich[3]):

R. 4, S. 49 *atsĩgule ir õnas kitàn grabì*[4]), Daukant. MLLG. 3, 270 *artinos Kijawon buwejnej Gudû*, id. LT. 4, 144 *nugijosi šventoj bažnyčėlėn.*

Als Uebergang zwischen Loc. der Ruhe und der Richtung lässt sich auch der Gebrauch dieses Kasus bei 'zusammenhäufen, einschliessen, ansammeln, zusammenkommen, hineingeraten, aufnehmen, verbergen' betrachten. Alle diese Verben können natürlich mit Direktiven und die Richtung bezeichnenden Präpos. konstruiert werden:

Donal. 8, 205 *kampè susilindo*, R. 5, S. 28 *wórżoj iliñdis sziãszkas* (neben *kaìp gałájo szẽszkas ilỹsti wórżon*[5]), R. 4, S. 57 *rawì iszpłeszta*m̃ *nõ letoùs rõdis untsispráudusiũ kumẽlį*, R. 3, S. 76 *ilĩpts grûsznė* 'auf einen Birnbaum (hinauf)geklettert', 89 *ipúoła smûtki;* Donal. 8, 372 *czesnýj susikwẽtę;* Malch. Pietk. 586 (= Ps. 143, 3) *dušią máno támsioy lindiney užuddręs troszkin*[6]), Led. Kat. 15, 5/6 *kas ażusiweria tami tykiėimi?*

Auch bei *dúoti* 'geben' konkurrieren Loc., Illativ, *į* c. Acc., sowohl wenn es sich um Sachen als um Personen handelt[7]):

a) Lok. von Sachen:

Bretk. Hiob 38, 36 *kas dûst ischminį paslaptije*[8]), vgl. lett.[9]) *kalnã devu mãsiņu* 'auf einen Berg hin gab ich die Schwester zur Frau'.

---

[1]) Daneben ibd. 20 *ne ilpsta ion* (im Herzen) *niekaniekies to swieto.*

[2]) Vgl. zu Ellipsen von Verben bei anderen Kasus § 2. 41 d. γ. 53 b. α. 120. 157 a

[3]) S. auch u. § 228, 3 über dasselbe auf die Frage 'wo' im Dial. R. 3.

[4]) Vgl. Specht II 109.

[5]) S. noch Specht II 244.

[6]) Heutige Fassung *jis paguldo manę į tamsybę.*

[7]) S. auch Bezzenberger Beitr. 243.

[8]) Heute dagegen *į paslėptą.*

[9]) Endzelin 448.

b) Lok. von Personen:

Mosv. 20, 28 *dok malane szmanesu*, Marg. Theol.[1]) *Tewuie pridůdamas jra sutwerimas* 'tribuitur patri creatio', also sich schon fast mit Dativ berührend[2]).

Der Loc. hat sich dann auch Verben des Gehens, Fahrens, Kommens u. s. w. zur Bezeichnung der Richtung zugesellt, und zwar nicht nur, wenn diese komponiert sind, also die Zielbedeutung schon an ihnen selbst zum Ausdruck gebracht ist, sondern auch wenn sie in einfacher Gestalt erscheinen[3]). So ist der Loc. auch hier mit Direktiv und die Richtung angebenden Präpos. wie *ĩ* c. Acc. in Wettbewerb getreten. Ich sehe bei den im folgenden gegebenen Beispielen von den verkürzten Lokativen und Direktiven des Plurals, die nicht auseinanderzuhalten sind, ab (§ 228, 1)[4]). Ich halte es übrigens nicht für ausgeschlossen, dass ihr Zusammenfall die Ausbreitung des Lokativs auf Kosten des Direktivs im Singular wenigstens etwas begünstigt hat:

a) Die Verba des Gehens u. s. w. sind komponiert:

R. 4, S. 58 *tolẽ nuważiõwīs* (neben regulärem *artỹn paważiõs; tolỹn nuważiúoja)*, Žt., S. 367 *priważiãwa àrtei*, Daukant. Wolt. 188, 39 *numei issitraukę*, BF. 38 *parvažaú' nùmė*, Žt., S. 333. 336 *parẽjes* und *parwýkes nòmei*[5]) (schon Bretk. Post. 2, 260 *sugrinsza namie)*.

b) Die Verba des Gehens u. s. w. sind unzusammengesetzt:

Sch.-K. 30, 24 *nùmie jók*, Kloosch.-B. 30, 50, 23 *anà éje namė*[5]), R. 3, S. 98 *tàm̃ pakãji ńeĩk, katràm ãsze táu użgýnió (eĩti)*.

Da im Lettischen der Direktiv schon in alter Zeit nur noch in ein paar Wendungen erhalten ist und bereits damals nicht nur auf die Fragen 'wohin', sondern auch 'wo' und 'wann' in diesen gebraucht wird[6]), so ist es kein Wunder, dass er sonst in dieser Sprache völlig durch den Loc. verdrängt worden ist, der auch bei den Verben des Gehens, Fahrens, Kommens u. s. w. der gewöhnliche Richtungskasus ist[7]).

---

[1]) Bezzenberger a. O.

[2]) Arische Parallelen bei Speyer Sscr.-Synt. 110. Vgl. andererseits R. 1 ž., S. 209 *abũdu bũwa pasidãwī i sãwa tėwa* 'beide hatten sich ihrem Vater unterworfen, nach seinem Wunsche gerichtet'.

[3]) S. über den Loc. als Richtungskasus in den idg. Sprachen ausser den § 228, 1 zitierten Forschern noch Zubatý IF. 6, 281, Hujer ibd. 23, 155 ff., für das klassische Sskr. Speyer Ved. u. Sskr.-Synt. 21, Sscr.-Synt. 103 ff. 135, für das Avestische Reichelt Av. Elementarb. 262 ff.

[4]) Zwischen Lok. und Direktiv kann man daher auch schwanken bei den Adv. *pasakos* in *tũ pasakos eyt* (Led. Kat. 19, 3; 43, 3) und *par'ajõs* 'durch und durch' (An. Šil. 61. 213, s. Geitler Stud. 101); vgl. Zubatý IF. 7, 182 ff., Specht II 45[1], Verf. Baltosl. 65 ff.

[5]) Auch sonst ist dieses lokat. Adv. speziell im Žemait. mit *namõ* gleichbedeutend; s. Sch.-K. s. v. *nùmie* (*numiė*), Endriej. Wolt. 322, 18 *sugrinża númei;* vgl. auch Doritsch Beitr. z. lit. Dial. CIII. CXIV über den Dialekt von Klooschen-Bartel, Bezzenberger MLLG. 2, 34 über Kretinga u. a.

[6]) Zubatý IF. 6, 278 ff., Endzelīn KZ. 43, 2[1], лат. предл. 1, 91 ff. 185, Gr. 339 ff. 504. 528.

[7]) Endzelin 447 ff.

3) Auch im Lit. kommt dialektisch sehr häufig Direktiv und *į* c. Acc. auf die Frage 'wo' vor. Reiche Sammlungen hierfür finden sich bei verschiedenen Forschern[1]; vgl.:

Marcinkonys 46, 65, 27 *turéjo tón ráncon duónos*, 46, 65, 2 *búvo L'étuvón dídeli mádžei*, Merkinė *ką tù turì rañkon? dsìdelén bėdõn esmi*[2]) u. s. w.

Beispiele mit *i(ng)* c. Acc. auf die Frage 'wo' finden wir schon in der ältesten Literatur:

Mosv. 410 *jeib Diews ing tawe gywentu*, Wolf. Post. *dodamas pamuszti ing Betlehem waikelius;* heutiges *į miẽstą gyvénti* (nordwestžemait.), vgl. Sch.-K. 14, 30 *kiek če žmonių bùva į tą̃n tvàrtą!;* R. 2, S. 121 *golėt i anũos šàns naṁs*, R. 1 ž., S. 218 *miẽstas ńałabė dìďalys, in kurĩ kelì tũkstunczei žmõniu gyw'ãni*, Wž., S. 266 *siuñ'cz jãñ i dìdeli kãtila wándeni nẽszt'* und sehr vieles andere.

Manchmal kommen daher auf die Frage 'wo' Kontaminationen der lokativischen und der direktivischen Konstr. vor[3]):

R. 3, S. 88 *pamãťa płoũkiańti ụpãlin, bẽgunczaṁ pàr sôdu*[4]).

Nach Bezzenberger Btr. 245 hat Bretkun Luc. 2, 43 *passilika waikelis Jesus ing Jerusaleme* die Präpos. mit dem Loc. verbunden. Wäre diese Annahme richtig, so hätte sich auch *ing* c. Acc. bei Verben der Ruhe mit dem Loc. gekreuzt. Aber ich halte es für viel wahrscheinlicher, dass *Jerusaleme* Akk. ist und einen Versuch darstellt, den biblischen Namen zu deklinieren. Freilich flektiert Bretk. act. 2, 5 u. ö. wie die heutige Bibel den Namen unter Abwerfung des *m* als *-ẽ-* St. (Loc. *Jerusaleie).* Aber es ist nicht gesagt, dass er immer so verfahren haben muss; öfters lässt er das Wort auch wie andere biblische Namen unflektiert (Bezzenberger 189 ff.). Da ist es möglich, dass er auch feminine Endungen an die volle Form gefügt hat. Vielleicht beruht auch *Jerusaleme* auf einem Versehen des Schreibers, der *Jerusalem* und *Jerusalę* vermischt hat.

Die Entstehung des Gebrauchs von *i(ng)* c. Acc. oder dem Direktiv auf die Frage 'wo' lässt sich an folgenden Grenzfällen zwischen 'wo' und 'wohin' demonstrieren:

Daukša Post. 233, 23 *qnt' sudeginimo ing ugni* (wie poln. *na spalenie w ogień)*, wo der Begriff 'hineinlegen, hineinwerfen' vorgeschwebt haben kann, L.-Br. M. 239 *ir jis nóri dažinót in tẽviszkę, kàs tè dárosi*, was im Grunde, wie Brugm. ad l. richtig bemerkt, heisst 'er will nach der Heimat die Erkundigung richten, was sich dort zutrage'. Auch ibd. 240 *nóri bút in svecziùs* steht *in* c. Acc. zwar bei *bùti;* dies aber hängt vom Verbum des Begehrens, Verlangens ab, das die Konstr. begünstigt haben kann[5]), vgl. auch Krėvė 5, 202 *gabijon pagalbos ieškojo.*

---

[1]) Schl. 282, Kursch. § 602. 1445. 1488, Jabl. liet. sint. 1, 18, Gaigalat MLLG. 5, 240, Doritsch Beitr. CX. CLXII, Specht II 109. 244, Bezzenberger MLLG. 2, 34.

[2]) Beide Städte liegen im Gebiete der Dzukai.

[3]) Vgl. dasselbe auf die Frage 'wohin' o. § 228, 1.

[4]) Ueber den Loc. zur Bezeichnung des durchstreiften Raums s. § 220.

[5]) Ich zitiere auch Žemaitė 2, 306 *sutiko Martynienę ĵleisti gyventi į tetos trobą*, wo die letzte Verbindung fast schon von *gyventi* in Abhängigkeit gebracht werden kann.

§ 229. Der Lokativ bei sonstigen Verben.

1) *a)* In etw. enthalten sein, bestehen, *b)* mit etw. angetan, bekleidet sein:

a) Will. E, 25, 8 *tame szodije wissi prisakimai ussirakin*, Širv. PS. 46, 9 *graźiby neiżsakitū kuri użguli tami idant*, Daukša Post. 95, 11 (= Wolt. Chr. 33, 38 ff.) *kame tikróii moterîste użgúli* = poln. *w czym prawe małżeństwo należy*, lett.[1]) Leseb. 84 *dařbiẽm, kas pastāv pārlabuošanā.*

b) Will. EE. 97, 3 (= Luc. 16, 19) *wilkeia scharlote ir brangûsa rubûsa schilkū*[2]).

2) Sich an etw. gewöhnen, etw. lernen, in etw. unterweisen, lehren, von etw. verstehen.

Diese Konstr. ist schon § 57 b I β im Verein mit den konkurrierenden Ausdrucksweisen besprochen worden.

3) Sich zu etw. bekennen kann ebenfalls lokativisch ausgedrückt werden[3]):

Led. Kat. 95, 17 *to mi gayl ir támi isipaźistu*, Wp., S. 221 *eĩna ìr prisipažĩst sāwo nusidẽjime.*

Man vergleiche hiermit russ. призна(ва)ться в чем. Das Poln. setzt wie dtsch. *sich zu etw. bekennen* eine auf die Frage 'wohin' antwortende Präposition; daher *przyzn(wa)ć się do czego.*

4) An etw. glauben, auf etw. vertrauen, an etw. zweifeln, sich auf etw. stützen[4]):

Mosv. 477 *yo szodeye nûssitikeyau*, Will. EE. 75, 12 (= Luc. 11, 22) *atima iõ scharwa, kureme ghis nûssitikieia*[5]), Daukša Post. 112, 1 *asz iame* (Gott) *duksesiû's ir pâduksį sawá padêsiu*[6]); Will. E. 16, 5 ff. *idant tame neabetotu, bet macnai tikietu;* Donal. 7, 4 *pasistrányjęs kriwúlej*, R. 4 Ged., S. 458, 24 *atsĩrēmẽ Diẽwo-żmogoùs kúnĩ.*

5) Verba des Affekts wie sich einer Sache freuen, gütlich tun, rühmen[7]):

---

[1]) Endzelin Gr. 444.

[2]) Die heutige Fassung bietet Instr.: *vilkėjo pùrpura ir brangiáusia dróbe;* s. über diese Konstr. § 181, 1 a; über Akk. bei *vilkėti* u. s. w. § 142, 1. 'Sich in etw. kleiden' wird durch *apsivilkti* u. s. w. mit *ĩ* c. Acc. ausgedrückt (abgesehen von der Konstr. mit Instr. und von *apsivilkti kq* 'sich etw. anziehen' § 139, 6): Wp., S. 245 *ãnlotas i jõ rubùs apsiwilkes*, R. 1 ž., S. 203 *pasitaĩsius į puĩkius drabužiùs*, Wž., S. 284 *apsiredýti i puĩkiùs drabužiùs.* Im Lett. kann Loc. gebraucht werden, der dort allgemein auch auf die Frage 'wohin' steht (§ 228, 2); daher Schiehk Leseb. 111 *saulĩ[e] apsģērbās sudrabę* (Endzelin Gr. 448).

[3]) Ueber sonstige Konstr. s. § 57 b I α.

[4]) Ueber sonstige Konstr. dieser Verba s. § 58. 103. 139, 5. 161. 181, 8.

[5]) Heutige Fassung Instr.

[6]) S. auch § 228, 1 über den Loc. bei 'auf etw. Hoffnung setzen'; vgl. ferner die altind. Beispiele des Loc. bei 'hoffen', die Delbr. III 228, ai. Synt. 122, Brugm. II² 2, 516 ff. geben.

[7]) Ueber andere Konstr. der Affektverba s. § 62. 107. 181, 14.

Mosv. 459 *prisakimuse io* (Gottes) *megstase labai*, 488 *linksminase dwasse mana Dieweie iszganitoieghi mana*, Širv. PS. 11, 16/17 *kayp daug auksztinos ir giereios lepinimose*, Daukša Post. 151, 22 *girtiś krîžiuje W. Chri.taus* u. a.[1]).

6) Loc. des Sachbetreffs bei 'an etw. gleichkommen, zunehmen, Ueberfluss, Mangel haben, übertreffen, sich durch etw. auszeichnen[2])':

Mosv. 324 *wienibe priliginta garbeie*, Širv. PS. 82, 11 (= Luc. 2, 52) *o Jezus dauginos iszmintiy ir augime ir milistoy Diewiep ir żmonese*[3]), Will. EE. 117, 16 (= 1. Cor. 1, 7) *yūs newieno dowano nepristokot;* Širv. PS. 49, 13 *sutwerimays kurie daugieliy dayktu żmogu praeyt*, Jurksch. M. 71 *Lietùwininks ſpacz' kupczýſtė Żýdą pérein*[4]).

7) An etw. teilnehmen, Anteil geben[5]):

Led. Kat. 8, 14 *neturunćiu dalós téwikszczay dungáus*, Malch. Pietk. 586 *danguy imcia dalą*, Will. E. 22, 14 (= Gal. 6, 6) *tenůdaliy schitasai, kuri mokin szodziu, tamui, kursai moka, wissame gerame*[6]).

Sechstes Kapitel.

„Ausmalender" Lokativ und Locat. qualit.

§ 230. Wie beim Instr. (§ 184), so findet sich auch beim Loc., wenn auch weit seltener, „ausmalende" Gebrauchsweise[7]):

R. 3, S. 116 *kaìp gràżu sawôs' mislôs' padumóti*, lett. *iet vienā iešanā* 'in einem fort gehen', *augumā augt* 'unaufhörlich zunehmen'.

§ 231. Hin und wieder begegnen wir auch einer Art des Loc. qualit[8]). Auch dieser kann sich an Verbreitung weder mit dem Genet. (§ 72) noch mit dem Instr. der Eigenschaft (§ 177) messen:

a) Der Loc. qual. vertritt das Prädikat:

žem. Kat. von 1838, MSL. 13, 118 *wyjn's tièra Dijwas, alè tryjôsy asàbosy.*

b) Einen Uebergang zur attrib. Verwendung des Loc. qual. bilden:

Žt., S. 366 *eszēje jaunikátis dèdelē pōlkiūs drabùžiūs*, S. 331 *siēdas dò Prúsâ trōmpūse, kâp wisumat sâwa kažijòkūse, màžose kepòriese,*

---

[1]) Alnd. Parallelen bei Delbr. al. Synt. 118 ff., Brugm. II² 2, 516.

[2]) Bei vielen dieser Verba sind auch andere Kasus möglich, besonders Instr. und Genetiv.

[3]) Ueber Lok. bei 'wachsen, gedeihen an etw.' im Altind. s. Delbr. al. Synt. 119.

[4]) Ueber Instr. bei Verben des Uebertreffens durch etw. s. § 181, 13.

[5]) Ueber den Gen. bei derartigen Verben s. § 41 b. d. Auch im Altind. ist Loc. bei ihnen möglich (Delbr. III 129, al. Synt. 118. 120, Brugm. 517).

[6]) Heutige Fassung hat Gen.

[7]) Specht II 244, fürs Lett. s. Mühlenbach IF. 17, 419. Endzelin 445.

[8]) Ueber das Lett. Endzelin 447.

siāùrose kẽlniese, dâlūse bắtūse[1]); S. 402 *kòrs anoñ asābuo árkli rĩẽdi ir wāldi.*

c) Der Loc. qual. in rein attributiver Verwendung: Mosv. 335 *szmogau weide Diewa.*

Siebentes Kapitel.

Der Lokativ bei gewissen Adjektiven.

§ 232. Der Lok. bei Adjektiven kann, wie in anderen idg. Sprachen[2]), an begriffsverwandte Verba angeknüpft werden.

Besonders ist hier der Loc. bei 'gleich, stark, gering, fruchtbar an etw.' zu nennen[3]):

Širv. PS. 35, 30 *ligus iiemus buwo gimineỹ.* R. 5 Ged., S. 439, 47 *ougimi* (an Wachstum) *músū maži waikẽlei;* Will. EE. 124, 7 (=Coloss. 1, 10 ff.) *waisingi buket wissûsu gerûsu darbûsù ir augket pażintije Ðiewa ir sílingi butumbit wissokio stipribe*[4]).

---

[1]) Vgl. auch § 229, 1 b über Loc. bei *vilkẽti.*

[2]) Delbr. III 229 ff., al. Synt. 120, Brugm. II² 2, 517 ff.

[3]) Vgl. § 229, 6.

[4]) Auch die heutige Fassung hat fast durchgängig Lokative.

Inhaltsverzeichnis.

Einleitung.

I. ABSCHNITT.

Der Gebrauch des Nominativs . . . . . § 1—31

Erstes Kapitel.

Der Nominativ als Subjektskasus . . . . . § 1—11

Zweites Kapitel.

Der Nominativus praedicativus . . . . . § 12—17

Drittes Kapitel.

Der Nominativ in Mischkonstruktionen und Anakoluthen . § 18—21

Viertes Kapitel.

Der Nominativus absolutus und seine Quellen . . . . . § 22

Fünftes Kapitel.

Der Nominativ in eingeschobenen, ursprünglich selbständigen Nominalsätzen, die dem regierenden Satze als Teile einverleibt werden, wobei der Nominativ mitunter einem anderen Kasus Platz macht . . . . . § 23—30

Sechstes Kapitel.

Erstarrter Nominativ *kàs* bei Superlativen im Sinne 'möglichst' sowie die sonstigen Ausdrucksweisen für diesen Begriff . . . . . § 31

II. ABSCHNITT.

Der Vokativ und seine Konkurrenz mit dem Nominativ . . § 32—37

III. ABSCHNITT.

Der Gebrauch des Genetivs . . . . . § 38—93

I. Teil.

Der partitive Genetiv . . . . . § 38—46

Erstes Kapitel.

Der partitive Genetiv im positiven Satze sowie seine Abgrenzung gegen den Akkusativ des Objekts, Nominativ des Subjekts . . . . . § 38—42

Zweites Kapitel.

Der partitive Genetiv in negativen Sätzen und seine Konkurrenz mit dem Akkusativ des Objekts, Nominativ des Subjekts . . . . . § 43–45

Drittes Kapitel.

Gen. part. in Abhängigkeit von Nomina, Pronomina, Zahlwörtern und Adverbien . . . . . § 46

II. Teil.

Abarten des partitiven Genetivs . . . . . § 47–51

Erstes Kapitel.

Genetiv des Orts nebst chorographischem Gebrauche (?) sowie Genetiv der Zeit . . . . . § 47–50

Zweites Kapitel.

Genetiv des Bereichs (Sachbetreffs) und der Rubrik ausser bei bestimmten Verben und Adjektiven . . . . . § 51

III. Teil.

Der Genetiv in Abhängigkeit von bestimmten Verben . . § 52–65

Erstes Kapitel.

Der Genetiv fusst auf dem gleichen grundsprachlichen Kasus . . . . . § 52–61

Einleitendes § 52.

Genetiv bei Verba *a*) des körperlichen, *b*) des geistigen Hinstrebens § 53.

Akk. bei Verben des Begehrens, Wünschens, Rufens, Benennens § 53 Anhang.

Genetiv bei Verben des Liebgewinnens, sich Verliebens § 54.

Genetiv bei jmd. an etw. packen, ergreifen (Gen. des ergriffenen Gliedes), sich an etw. (fest)halten, an etwas Hand anlegen, es berühren, sich einem nähern § 55

Gen. der Person sowie der Sache bei „bitten" und „fragen" § 56.

Gen. bei Verben der *a*) sinnlichen, *b*) geistigen Wahrnehmung und seine Konkurrenz mit dem Akk. § 57.

Gen. bei *a*) sich auf etw. stützen, *b*) auf jmd. oder etw. vertrauen, hoffen, an jmd. glauben § 58.

Gen. bei „anfangen, beginnen" § 59.

Gen. bei den Verben des Herrschens (?) § 60.

Gen. des Sachbetreffs bei bestimmten Verben § 61.

Zweites Kapitel.

Der Gen. kann oder muss auf den idg. Ablativ zurückgeführt werden . . . . . § 62–63

Verba der Gemütsbewegung und verwandte Begriffe § 62.

Ablat. Gen. bei den Verben *a*) der Trennung, *b*) Befreiung, *c*) des Aufhörens, Entsagens, Verlierens, der Verhinderung, *d*) des Schützens, Sichinachtnehmens, Vermeidens § 63.

Drittes Kapitel.

Epexegetische Hinzufügung von Participien (Gerundien) und Infinitiven zu dem gewöhnlichen und dem ablativischen, von Verben abhängenden Genetiv . . . . § 64–65

IV. Teil.

Der freiere Genetiv . . . . . § 66–70

Erstes Kapitel.

Der Genetiv bei Interjektionen und der freiere Gebrauch des ablativischen Genetivs des Grundes . . . . . § 66–67

Zweites Kapitel.

Genetivus comparationis . . . . . § 68–69

Drittes Kapitel.

Genetiv der Herkunft . . . . . § 70

V. Teil.

Genetivus qualitatis, possessivus und verwandte Gebrauchsweisen des Genetivs in Abhängigkeit von Nominalbegriffen . . . . . § 71–84.

Erstes Kapitel.

Genetivus qualitatis . . . . . § 71–73

Zweites Kapitel.

Genetivus der Zugehörigkeit und des Besitzes (Genetivus possessivus) . . . . . § 74–76

Der Gen. poss. bei Verbis existentiae u. dgl. § 74.

Der Gen. poss. in Abhängigkeit von Subst. und seine Konkurrenz mit possess. Adj. § 75.

Gen. poss. („auctoris") bei Passivparticipien § 76.

Drittes Kapitel.

Genetivus definitivus . . . . . § 77–79

Viertes Kapitel.

Genetiv des Stoffes . . . . . § 80–81

Fünftes Kapitel.

Der Genetivus in Abhängigkeit von Verbalsubstantiven . § 82–84

Einleitendes § 82.

Beispiele für Gen. subi. § 83.

Gen. obi. und konkurrierende Konstruktionen § 84.

VI. Teil.

Genetivus bei bestimmten Adjektiven . . . . . § 85— 93

Erstes Kapitel.

Der Genetiv lässt sich mit einiger Sicherkeit nach Analogie der gleichen Konstr. bei begriffsverwandten Verben beurteilen . . . . . § 85— 89

Zweites Kapitel.

Sicher vorliegender, freierer Gebrauch des Genetivs bei Adjektiven . . . . . § 90— 93

IV. ABSCHNITT.

Der Gebrauch des Dativs . . . . . § 94—137
Vorbemerkung . . . . . § 94

I. Teil.

Der Dativ im Anschlusse an bestimmte Verba, Verbalsubstantiva, Adjektiva . . . . . § 95—124

Erstes Kapitel.

Der Dativ im Anschlusse an bestimmte Verba . . . . . § 95—120

Dativ bei geben, schenken, leihen, zahlen, schulden, jmd. etw. kosten und verwandten Begriffen § 95.

Dativ bei (fort)nehmen, erlassen und verwandten Begriffen § 96.

Dativ bei *a*) sagen, antworten, zeigen, jmd. lehren, raten, *b*) versprechen, zustimmen, schwören, *c*) befehlen, ermahnen, zurufen, erinnern, *d*) sich bei jmd. beklagen, ihm etw. vorlügen § 97.

Dativ bei *a*) entsagen, widersprechen, *b*) verbieten, drohen, *c*) sich widersetzen, sich gegen jmd. wehren § 98.

Akkusativ als Konkurrenzkonstruktion bei einigen der § 97—98 besprochenen sowie bei begriffsverwandten Verben § 99.

Dativ bei *a*) verbinden, vereinigen, versöhnen, vergleichen mit jmd. oder etw., *b*) jmd. etw. anpassen, zuerkennen, ausersehen, bestimmen, (vor)bereiten, ersinnen § 100.

Dativ bei *a*) danken, *b*) jmd. bitten, zu ihm beten, sich vor ihm verneigen, *c*) jmd. etw. wünschen, für ihn etw. erbitten § 101.

Dativ bei *a*) auf jmd. hören, ihm gehorchen, *b*) auf ihn achtgeben, etw. an jmd. bemerken, beobachten § 102.

Dativ bei glauben, vertrauen § 103.

Dativ bei etw. lehren, lernen, sich an etw. gewöhnen § 104.

Dativ bei *a*) dienen, helfen, nützen, *b*) schaden, aufhalten, stören § 105.

Konkurrenzkonstr. mit Akk. bei den § 105 genannten Verben § 106.

Dativ bei verschiedenen Verben des Affekts § 107.

Dativ bei „hängen, haften, kleben bleiben an etw., jmd. begegnen, entgegenkommen" § 108.

Konkurrenzkonstruktionen bei den § 108 genannten Verben § 108 Anhang

Dativ. bei „entgehen, entfliehen, entrinnen" § 109.

Zieldativ bei *a*) bringen, senden, *b*) stechen, werfen, schiessen, speien, schlagen (nach jmd. oder etw.) § 110.

Dativ bei „gehen, kommen", der zum „sympathet". Gebrauche (§ 119) herüberleitet § 111.

Dativ bei *a*) gefallen, angenehm sein, *b*) zuwider werden, leidtun, Sorge bereiten, *c*) wehtun, schmerzen und anderen körperliche Empfindungen bezeichnenden Verben § 112.

Reflexives Impersonale mit Dativ § 113.

Dativ bei „gelingen, glücken, nötig sein, sich ziemen, scheinen, zuteilwerden, zufallen, angehören, geschehen" u. dgl. § 114.

Dativ bei „sein" und verwandten Verben § 115.

Andere Fälle des einen Dativ, der von einem sonstigen Hauptverb abhängt, begleitenden Infin., als dessen Subj. der Dativ angesehen werden kann § 116.

Mit dem als Subj. des Infin. umempfundenen Dativ kongruiert ein appositives oder prädikatives Adjektiv § 117.

Doppelter Dativ im Σχῆμα καθ' ὅλον καὶ κατὰ μέρος § 118.

Der sog. Dativus sympatheticus und seine Konkurrenz mit dem possessiven Genetiv § 119.

Dativ, bei dem ein Verbum des Sagens, Wünschens, Entbietens u. dgl. aus der Situation zu ergänzen ist § 120.

Zweites Kapitel.

Der Dativ im Anschlusse an Verbalsubstantiva und Adjektiva (Adverbia) . . . . . § 121—124

Der Dativ im Anschlusse an Verbalsubstantiva § 121.

Der Dativ im Anschlusse an bestimmte Adjektiva und Adverbia § 122.

Der Dativ bei Passivparticipien und Participia necessitatis § 123.

„Dativus comparationis" § 124.

II. Teil.

Der Dativ als Ergänzung der Satzaussage . . . . . § 125—133

Erstes Kapitel.

Der Dativus commodi und incommodi . . . . . § 125

Zweites Kapitel.

Der Dativus ethicus . . . . . § 126—127

Der Dat. eth. im eigentlichen Sinne § 126.

Anhang Zusatz des refl. Dativs zu gewissen Verben § 127.

Drittes Kapitel.

Der respektive Dativ (Dativus iudicantis) . . . . . § 128

Viertes Kapitel.

Der Dativ des Zweckes . . . . . § 129—133

III. Teil.

Anhang. Einiges zum Dativus absolutus . . . . . § 134—137

V. ABSCHNITT.

Der Gebrauch des Akkusativs . . . . . § 138—172

I. Teil.

Der einfache Akk. als Objekt von Verben verschiedener Art . . . . . § 138—152

Erstes Kapitel.

Der Akk. des Objekts und Resultats bei transitiven Verben . . . . . § 138—140

Einleitendes § 138.

Einige bemerkenswerte Verbindungen von Verben mit Objektsakkusativ § 139.

Der Akk. des effizierten (inneren) Objekts, des Resultats § 140.

Zweites Kapitel.

Der Akkusativ bei an sich intransitiven Verben . . . . § 141—143

Einleitendes § 141.

Unkomponierte Intrans., die in gewissen Fällen Akk. zu sich nehmen § 142.

Intransitive Verba werden durch Komposition transitiv § 143.

Drittes Kapitel.

Der Akk. des Objekts in besonderen Konstruktionen . . § 144—145

Der Objektsakkusativ erklärt sich aus syntaktischer Kontamination mit bedeutungsverwandten Verben § 144.

Akk. bei Neutren der Partic. pass. § 145 (vgl. § 76 Anh. b).

Viertes Kapitel.

Der Akkusativ des Inhalts . . . . . § 146—152

II. Teil.

Der einfache Akkusativ des Objekts bei Verbalnomina, Partikeln, im Ausruf und in elliptischen Sätzen . . § 153—157

Erstes Kapitel.

Der einfache Akk. des Objekts bei Verbalnomina . . . § 153—154

Zweites Kapitel.

Einfacher Objektsakkusativ bei Partikeln, im Ausrufe und in elliptischen Sätzen . . . . . § 155—157

III. Teil.

Der doppelte Akkusativ in seinen verschiedenen Verwendungen . . . . . § 158—166

Erstes Kapitel.

Der eine Akkusativ fungiert als Prädikat des anderen . § 158—161

Einleitendes § 158.

Beispiele von doppeltem Akk., wo der eine das Prädikat des anderen ist § 159.

Ein im präd. Akk. stehendes Adj. dient zur Bezeichnung des Resultats der am Objekt vollzogenen Handlung § 160.

Prädikativer Akk. bei Verben des Sagens, Denkens, der sinnlichen Wahrnehmung und verwandten Begriffen (*a*) der Prädikatsakk. ist ein einfaches Nomen, *b*) Akk. c. Partic. oder Gerund.) § 161.

Statt der Partic. oder Gerund., mit denen die von Verba sentiendi et dicendi abhängigen Akk. verbunden werden, sind abhängige Aussage-, Frage-, Absichtssätze gebraucht § 161 Anhang I.

Accusativus cum Infinitivo § 161 Anhang II.

Zweites Kapitel.

Die beiden Akk. stehen dem Verbum gleich nahe . . . § 162–165

Zwei Akkusative bei kaus. Verben § 162.

Akk. der Person und Akk. der Sache bei „bitten, fordern, fragen" findet sich lit. nicht § 163.

Σχῆμα καθ' ὅλον καὶ κατὰ μέρος beim Akk. § 164.

Verwandlung eines mit zwei ihm gleich nahestehenden Akk. verbundenen aktiven Verbs ins Passiv § 165.

Drittes Kapitel.

Akkusative als Satzappositionen . . . . . § 166

IV. Teil.

Der mehr oder minder selbständige Akkusativ . . . . . § 167—172

Erstes Kapitel.

Der Akkusativ der Raum- und Zeiterstreckung sowie des Wertes und Preises . . . . . § 167–171

Zweites Kapitel.

Der Akkusativ der Richtung . . . . . § 172

VI. ABSCHNITT.

Der Gebrauch des Instrumentals . . . . . § 173—216

Einleitendes . . . . . § 173

I. Teil.

Der soziative Instrumental und seine Abarten sowie der Instrumental des Mittels oder Werkzeugs . . . . . § 174—183

Erstes Kapitel.

Der soziative Instrumental und die sich an ihn anschliessenden Gebrauchsweisen . . . . . § 174—177

Der soziative Instr. im eigentlichen Sinne § 174.

Die sich an den soz. Instr. anschliessenden Gebrauchsweisen § 175—177.

Der Instr. der begleitenden Nebenumstände sowie der Art und Weise § 175.

Instr. der Erscheinugsform § 176.

Instrum. qualitatis § 177.

Zweites Kapitel.

Der Instrumental des Mittels oder Werkzeugs . . . . . § 178–179

Drittes Kapitel.

Der soziative Instrumental und der des Mittels bei bestimmten Verben . . . . . § 180—181

Sozialiver Instr. bei *a*) verhandeln, einen Vertrag schliessen, verbinden mit jmd. oder etw., *b*) jmd. folgen § 180.

Instr. des Mittels bei: 1) *a*) anfüllen, nähren, sättigen, beschmieren, beschweren, bekleiden, besäen, beschenken, *b*) sich von etw. nähren, reich sein, Ueberfluss an etw. haben, durch etw. (er)blühen, 2) umgeben, umstellen, umfassen u. s. w. mit etw.,

3) nach etw. riechen, etw. ausatmen, 4) *a*) schlagen, klatschen, *b*) bewegen, schütteln von sich abschütteln, werfen, schiessen, giessen, speien, regnen, schneien, 5) spielen, 6) gebrauchen, sich bedienen, sich beschäftigen mit, etw. mit etw. machen, 7) herrschen, 8) vertrauen, sich verlassen, hoffen, sich stützen auf, 9) vergessen, 10) *a*) zahlen, vergelten, austauschen mit, sich teilen in, *b*) bestrafen; drohen mit, 11) kaufen, verkaufen, feilbieten für etw. u. s. w. (Instr. pretii), 12) *a*) sich durch. etw. schuldig machen, *b*) jmd. einer Sache beschuldigen, für schuldig erklären, 13) *a*) (sich) unterscheiden, *b*) übertreffen, hervorragen durch, *c*) um etw. vermindern, 14) Uebergang zum Instr. des Grundes: I. bei Verben des Affekts und verwandten Begriffen, II. an etw. krank sein, sterben:

Sämtlich § 181.

Viertes Kapitel.

Der Instrumental der Begleitung und des Mittels in Abhängigkeit von Verbalsubstantiva und von gewissen Adjektiven . . . . . § 182—183

II. Teil.

Der „ausmalende" Instrumental, der des Grundes, der Beziehung und des Masses . . . . . § 184—196

Erstes Kapitel.

Der „ausmalende" Instrumental . . . . . § 184—185

Der „ausmalende" Instrumental bei Verben § 184.

Der „ausmalende" Instrumental bei Adjektiven § 185.

Zweites Kapitel.

Der Instrumental des Grundes . . . . . § 186—189

Drittes Kapitel.

Der Instrumental der Beziehung . . . . . § 190—191

Viertes Kapitel.

Der Instrumental des Masses . . . . . § 192—196

III. Teil.

Der Instrumental des Raumes und Weges sowie der Zeit . . . . . § 197—205

Einleitendes . . . . . § 197

Erstes Kapitel.

Der Instrumental des Raumes und Weges . . . . . § 198—200

Zweites Kapitel.

Der Instrumental der Zeit . . . . . § 201—205

IV. Teil.

Vereinzeltes Aufkommen eines Instrumentalis absolutus . § 206

V. Teil.

Der prädikative Instrumental, sein Verhältnis zum prädikativen Nominativ und seine syntaktischen Grundlagen . . . . . § 207—216

Einleitung.

Der Instr. praed. kann trotz seines gleichzeitigen Vorkommens im Baltischen und Slavischen nicht als urbaltoslavisch angesehen werden, sondern beruht auf paralleler Neuerung beider Sprachzweige . . . § 207

Erstes Kapitel.

Darstellung des litauischen Gebrauchs und Abgrenzung des präd. Instr. gegen den Nominat. in dieser Sprache . . . . . § 208 214

Einleitendes § 208.

Der präd. Instr. bei trans. Verben § 209.

Der präd. Instr. bei der Passivverwandlung der genannten Verba, bezw. bei reflexiver Gestalt derselben § 210.

Instr. bei Verben des Werdens u. s. w. § 211.

Nominat. und Instr. praed. bei der eigentlichen Kopula *bût* § 212.

Verbindung von Verben des Seins und Werdens mit Partic. act. und pass. in der Paraphrase des einfachen Verbs § 213.

Der appositive Instrumental § 214.

Zweites Kapitel.

Die syntaktischen Grundlagen des prädikativen und appositiven Instrumentals . . . . . § 215–216

VII. ABSCHNITT.

Der Gebrauch des Lokativs . . . . . § 217—232

Einleitung . . . . . § 217

Erstes Kapitel.

Der Lokativ von Ortsbegriffen . . . . . § 218—221

Allgemeine Beispiele § 218.

Variation der syntaktischen Ausdrucksmittel bei mehreren Ortsbezeichnungen § 219.

Loc. zur Bezeichnung des durchstreiften Raums § 220.

Adverbiale Erstarrung von Lokativen des Orts § 221.

Zweites Kapitel.

Lokativ von Zeitbegriffen . . . . . § 222—224

Allgemeine Beispiele § 222.

Variation der syntaktischen Ausdrucksmittel bei mehreren Zeitbezeichnungen § 223.

Adverbielle Erstarrung von Zeitlokativen § 224.

Drittes Kapitel.

Lokative von Abstrakten, die zeitlichen und örtlichen Ausdrücken nahestehen . . . . . § 225

Viertes Kapitel.

Lokative von Personalbegriffen, Reflexiopronomen, Zahlwörtern . . . . . § 226–227

Fünftes Kapitel.

Der Lokativ bei bestimmten Verben . . . . . § 228—229

Der Lokativ bei Verben der Richtung und Bewegung § 228.

Der Lokativ bei sonstigen Verben:

1) *a*) in etw. enthalten sein, bestehen, *b*) mit etw. angetan, gekleidet sein, 2) sich an etw. gewöhnen, etw. lernen, in etw. unterweisen, lehren, von etw. verstehen, 3) sich zu etw. bekennen, 4) an etw. glauben, auf etw. vertrauen, an etw. zweifeln, sich auf etw. stützen, 5) Verba des Affekts wie sich einer Sache freuen, gütlich tun, rühmen, 6) Loc. des Sachbetreffs bei an etw. gleichkommen, zunehmen, Ueberfluss, Mangel haben, übertreffen, sich durch etw. auszeichnen, 7) an etw. teilnehmen, Anteil geben:

sämtlich § 229.

Sechstes Kapitel.

Ausmalender Lokativ und Lokativus qualitatis . . . . . § 230–231

Siebentes Kapitel.

Der Lokativ bei gewissen Adjektiven . . . . . § 232

И. Лаппо.

Къ вопросу о первомъ изданіи Литовскаго Статута 1588 года.

I.

Третій Литовскій Статутъ, утвержденный 28 января 1588 года великимъ княземъ литовскимъ и королемъ польскимъ Сигизмундомъ III, былъ кодексомъ, дѣйствовавшимъ въ Великомъ Княжествѣ Литовскомъ все послѣдующее время его существованія какъ государства, вплоть до раздѣловъ въ концѣ XVIII столѣтія его федеративнаго союза съ Польшею. Послѣ присоединенія къ Россійской Имперіи, превратившись въ часть „западныхъ губерній" ея, территорія Великаго Княжества Литовскаго [1]) сохранила Статутъ 1588 года какъ дѣйствующее право, въ тѣхъ его артикулахъ, „кои не дотрогиваются до власти" императорской [2]), т. е. которые не находятся въ противорѣчіи съ основами государственнаго устройства Россіи. И съ этимъ ограниченіемъ право Третьяго Статута продолжало дѣйствовать въ губерніяхъ, образованныхъ изъ Великаго Княжества Литовскаго, вплоть до 1840 года.

При такомъ значеніи этого кодекса надобно ожидать самаго детальнаго и всесторонняго изученія его и юристами, и историками. Но въ дѣйствительности дѣло обстоитъ совершенно иначе. Въ дѣйствительности Литовскій Статутъ 1588 года принадлежитъ къ числу наименѣе изученныхъ законодательныхъ памятниковъ [3]). Этого мало. По традиціи, возникшей около столѣтія тому назадъ, передаваемыя о немъ представленія требуютъ полнаго критическаго пересмотра, ибо они исходятъ не изъ дѣйствительнаго изученія самаго кодекса и исторической обстановки его возникновенія, а изъ неосуществленныхъ постановленій Люблинской Уніи 1569 года [4]) и идеологіи польской національно-политической мысли конца XVIII-го вѣка

---

[1]) Губерніи Виленская, Витебская, Гродненская, Минская, Могилевская и часть Бѣлостокской области.

[2]) П. С. З., 22 мая 1772 г., № 13808, т. 19, стр. 508 (§ 12).

[3]) Въ послѣднее время интересъ къ Статуту очень поднялся у бѣлорусскихъ и украинскихъ научныхъ работниковъ. Но г. Ст. Борисенокъ правильно возражаетъ противъ объявленія его памятникомъ „українського права", говоря: „а які-ж доводи? Легко замінити термін „руський" на український, та оголосити право Литовського Статута українським". Праці Комісії для виучування історії західньо-руського та вкраїнського права, вип. другий (У Київі, 1926), стр. 289 (изд. Украинской Академіи Наукъ).

[4]) Постановляя „поправу" Статута 1566 года, Люблинскій сеймъ предписалъ „przy ktorey poprawie ci to Deputaci statut Polski maią przed się wziąć, a co nayblizey z nim prawa Litewskie zgadzać, aby iuż we wszystkich Państwach naszych, iako w iedney Rzpiey, iednaka a nieodwłoczna sprawiedliwość ludziom iść mogła, a tę poprawę oni do Nas na Seym Walny blisko przyszły będą winni odnieść". Volumina Legum, tom II, f. 794 (по изданію 1859 года — стр. 101).

и XIX-го столѣтія. Этотъ традиціонный взглядъ на значеніе Люблинской Уніи училъ, что Великое Княжество Литовское и Польша въ 1569 году слились въ единые народъ и государство и образовали единую Польшу „отъ моря и до моря". А если это такъ, то и Третій Литовскій Статутъ, составленный во время дѣйствія такъ понимаемой Уніи, былъ лишь ея реализаціей въ литовско-русскомъ законодательствѣ. Онъ долженъ быть памятникомъ польскаго права по своимъ идеѣ и существу[1]). Таково основное положеніе стараго традиціоннаго взгляда на Люблинскую Унію и Третій Литовскій Статутъ. Ясно, что, именно такъ освѣщая значеніе этого кодекса, оно уже само по себѣ ставило его на мѣсто законодательнаго памятника, такъ сказать, второразряднаго значенія, т. е. не основного для познанія того или другого національнаго права, а дополнительнаго, какъ законодательнаго сборника провинціальнаго значенія въ польскомъ государствѣ[2]).

Въ настоящее время нужно считать уже совершенно установленнымъ научнымъ изслѣдованіемъ, что Польско-Литовская Рѣчь Посполитая никогда не была единымъ, унитарнымъ государствомъ. Путь государственнаго единства для нея намѣчался въ дѣйствительности только конституціей 3 мая 1791 года[3]), не успѣвшей вступить въ жизнь и формально отмѣненной въ 1792 году Тарговицкой конфедераціей. Все время существованія Рѣчи Посполитой она была лишь союзомъ равноправныхъ государствъ съ находившеюся въ зачаточномъ состояніи федеративною властью. И именно Третій Литовскій Статутъ формально опредѣлилъ и конструировалъ самостоятельное государственное значеніе Великаго Княжества Литовскаго послѣ Люблинской Уніи, стремившейся его лишить этого значенія, хотя ея актъ и самъ заключалъ въ себѣ противорѣчія идеѣ единства созданной ею соединенной Рѣчи Посполитой[4]).

Совершенно ясно, что, если все это такъ, Литовскій Статутъ 1588 года получаетъ совершенно иное значеніе для историка и историка-юриста. Онъ не является памятникомъ польскаго права, какъ права польской провинціи. Онъ есть памятникъ того національнаго права,

---

[1]) Такъ и смотрѣла на Литовскій Статутъ польская литература со времени извѣстнаго труда Тадеуша Чацкаго „O Litewskich i Polskich Prawach, o ich duchu, źrzódłach, związku i o rzeczach zawartych w pierwszym statucie dla Litwy 1529 roku wydanym" (первое изданіе въ 1800—1801 годахъ, второе въ 1843 году, третье въ 1861 году). На рубежѣ XIX и XX столѣтій Фр. Пѣкосинскій писалъ: „Statut litewski pomiędzy pomnikami prawodawczymi polskimi niewątpliwie najcelniejsze zajmuje miejsce i należy mu się niezawodnie pierwszeństwo nawet przed ustawodawstwem wiślicko-piotrkowskiem króla Kazimierza Wielkiego" (Franciszek Piekosiński, Statut Litewski. Część I. Powstanie trzech redakcyj Statutu. Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Histor.-filozof. Serya II. Tom XIV. Kraków, 1900. Str. 126).

[2]) Еще во въ 1784 году вышедшемъ трудѣ Островскаго стоитъ: „Prawo Litewskie będąc Municypalnym Prowincyi iednego Narodu, w niedostatku Koronnego, zawsze w Sądach Naszych miewa swoią powagę". Prawo cywilne albo szczegolne narodu Polskiego z statutow i konstytucyi koronnych i litewskich zebrane: rezolucyami rady nieustaiącey obiasnione: dodatkami, z praw kanonicznego, magdeburskiego, i chełminskiego pomnożone: a porządkiem praw rzymskich ułożone przez X. Teodora Ostrowskiego S. P. Tom I. (Warszawa, MDCCLXXXIV). Str. 3.

[3]) Ср. Stanisław Kutrzeba, Unia Polski z Litwą (Kraków, 1914), str. 209, а также его же, Historja Ustroju Polski w zarysie, tom II, Litwa (wydanie drugie — Lwów i Warszawa, 1920), str. 145.

[4]) Ср. И. И. Лаппо, Западная Россія и ея соединеніе съ Польшею въ ихъ историческомъ прошломъ (Прага, 1924), стр. 141 и сл.

которое вырабатывалось въ Великомъ Княжествѣ Литовскомъ на основѣ его старой литовско-русской культуры и старины, воспринявшей въ обстановкѣ развивавшейся жизни вліянія права обще-европейскаго, изъ его общихъ и прямыхъ источниковъ того времени, а также и вліянія права сосѣдей, особенно германскаго міра и Польши.

Само собою разумѣется, что въ настоящей статьѣ мы не можемъ входить въ изученіе Литовскаго Статута въ его правѣ и въ исторіи его составленія [1]). Мы попытаемся въ ней лишь разобраться въ вопросѣ объ изданіи его оригинальнаго текста, т. е. того текста, который получилъ въ 1588 году утвержденіе Сигизмунда Вазы, потребованное отъ него Великимъ Княжествомъ Литовскимъ, какъ одно изъ условій признанія его своимъ великимъ княземъ.

По отношенію къ изданію оригинальнаго русскаго текста Третьяго Статута [2]) вплоть до нашихъ дней повторяется въ литературѣ положеніе, что изданій этого текста было не одно, а нѣсколько. Ихъ считали и два, и три, а не такъ давно было высказано предположеніе, что ихъ было даже четыре [3]). Мы рѣшаемся утверждать, что и з д а н і е русскаго оригинальнаго текста Третьяго Статута было только одно, но одновременно сдѣланныхъ для этого изданія наборовъ было не менѣе трехъ. Основною причиною предположенія о нѣсколькихъ разновременныхъ изданіяхъ русскаго текста Статута мы считаемъ недостаточное вниманіе къ техникѣ типографскаго дѣла конца XVI вѣка и отождествленіе ея съ техникою XIX и XX столѣтій.

Чтобы разобраться въ этомъ вопросѣ, постараемся: 1) выяснить происхожденіе утвержденія о нѣсколькихъ разновременныхъ изданіяхъ оригинальнаго текста Статута 1588 года, 2) хотя нѣсколько заглянуть въ область старой типографской техники, посмотрѣть на тѣ ея стороны, знакомство съ которыми необходимо для разрѣшенія поставленнаго нами вопроса, 3) дать хотя бы самую общую характеристику различій отдѣльныхъ экземпляровъ старопечатнаго изданія русскаго текста Статута и попытаться освѣтить ихъ въ обстановкѣ стараго типографскаго дѣла и 4) разобраться въ извѣстныхъ въ настоящее время данныхъ источниковъ, говорящихъ о Мамоничскомъ изданіи русскаго текста Третьяго Статута.

---

[1]) Нѣкоторые изъ вопросовъ, связанныхъ со Статутомъ 1588 года, мы старались разработать въ своихъ статьяхъ: Литовскій статутъ въ московскомъ переводѣ - редакціи XVII столѣтія (Журналъ Мин. Нар. Просв. 1914, II), Люблинская Унія и Третій Литовскій Статутъ (тамъ же, 1917, V), Къ вопросу объ утвержденіи Литовскаго Статута 1588 года (Сборникъ статей въ честь М. К. Любавскаго, Петроградъ, 1917), Litevský statut a jeho sankce v r. 1588 (Sbornik vêd právních a státních, ročník XXII, sešit I), Základní zákony velikého knížetství Litevského a Polsko (тамъ же, ročník XXIII, s. III—IV). См. также И. И. Л а п п о, Великое Княжество Литовское за время отъ заключенія Люблинской Уніи до смерти Стефана Баторія, томъ I (СПБ., 1901), стр. 190 и сл.

[2]) Въ новой литературѣ это изданіе признано оффиціальнымъ текстомъ уже довольно давно. Ср., напр., С. А. Б е р ш а д с к і й, О наслѣдованіи въ выморочныхъ имуществахъ по литовскому праву (СПБ., 1892), стр. 15, или баронъ А. Э. Н о л ь д е, Очерки по исторіи кодификаціи мѣстныхъ гражданскихъ законовъ при графѣ Сперанскомъ, выпускъ I (СПБ., 1906), стр. 74 и др.

[3]) А. В. С о л о в ь е в ъ, Вновь открытый Московскій переводъ Литовскаго Статута (Историческія Извѣстія. Журналъ, издаваемый Историческимъ Обществомъ при Московскомъ Университетѣ. I—IV; Москва, 1917), стр. 33.

II.

Мамоничское изданіе русскаго текста Литовскаго Статута 1588 года было совершенно забыто въ административной и судебной практикѣ Великаго Княжества Литовскаго въ концу XVIII столѣтія. Не могли его экземпляровъ найти даже такіе энергичные собиратели книгъ, какъ бискупъ Залускій и Виленскій коадъюторъ Іосифъ Станиславъ Сапѣга[1]). Начало возрожденію свѣдѣній объ этомъ первомъ изданіи Третьяго Статута[2]) и его библіографическому изученію положилъ В. С. Сопиковъ въ своемъ „Опытѣ Россійской Библіографіи", вышедшемъ въ 1813 году[3]). О Статутѣ онъ написалъ слѣдующее: „Статутъ великаго Княжества Литовскаго, содержащій въ себѣ 14 раздѣловъ, и при немъ учрежденіе Трибунала, подъ заглавіемъ: Трибуналъ обывателямъ великаго Княжества Литовскаго, на соймѣ[4]) Варшавскомъ даный, року (года) 1581 — напечатанъ въ Вильнѣ, въ Друкарнѣ Мамоничевъ, 1586 — въ м. листъ, на 554 стр. Очень рѣдка"[5]). При этомъ Сопиковъ отмѣтилъ: „при сей книгѣ замѣчательно то, что она напечатана особенными косыми, на рукописныя похожими, тонкими буквами".

Открытіе для ученаго міра перваго изданія Литовскаго Статута 1588 года, сдѣланное Сопиковымъ, привлекло къ себѣ сразу большое вниманіе. Такой выдающійся польскій ученый, какъ Самуилъ Богумилъ Линде, въ одной изъ своихъ статей, сдѣлалъ разборъ труда Сопикова и уже въ ней выдвинулъ значеніе открытія имъ Мамоничскаго изданія Статута на русскомъ языкѣ[6]). Профессоръ Бентковскій, заинтересовавшись Статутомъ, открылъ его экземпляръ въ библіотекѣ графа Суходольскаго и предложилъ Самуилу Линде дать его описаніе для журнала Pamiętnik Warszawski. Линде принялъ это предложеніе, но его работа разрослась настолько, что изъ нея вышла цѣлая книга въ 224 страницы[7]), которой только часть онъ рѣшилъ отдать въ журналъ Бентковскаго. Эта книга Линде „O Statucie Litewskim, Ruskim językiem i drukiem wydanym" была напечатана въ Вар-

[1]) И. Н. Даниловичъ замѣчаетъ, что Сапѣга, видимо, искалъ не очень старательно, ибо даже не сумѣлъ получить свѣдѣній о трехъ экземплярахъ этого изданія, хранившихся въ Виленскихъ монастыряхъ. Dziennik Wileński, tom II, rok 1823, str. 169.

[2]) Тадеушъ Чацкій еще не хочетъ интересоваться этимъ изданіемъ и настаиваетъ на томъ, что Левъ Сапѣга, будто бы, сразу перевелъ его на польскій языхъ — O Litewskich i Polskich Prawach (по изданію гр. Рачинскаго), t. I, str. 10, 67.

[3]) Василій Сопиковъ, Опытъ Россійской Библіографіи. Часть первая. Санктпетербургъ, 1813. Новое изданіе труда Сопикова — А. С. Суворинымъ, подъ ред. В. Н. Рогожина, часть I, СПБ. 1904.

[4]) У Сопикова стоитъ ошибочно: „сонмѣ" (изданіе 1813 г., стр. 239). Ошибка эта не исправлена и не оговорена и въ изданіи 1904 г. (стр. 72).

[5]) № 1425, по общему списку заносимыхъ Сопиковымъ въ его „Опытъ" изданій.

[6]) Pamiętnik Warszawski, № 15. Что касается общаго библіографическаго матеріала, собраннаго Сопиковымъ, то онъ былъ использованъ (кромѣ трудовъ, о которыхъ намъ придется говорить дальше въ текстѣ) немедленно и Добровскимъ въ его знаменитыхъ „институціяхъ" (Josephi Dobrowsky, Institutiones Linguae Slavicae dialecti veteris... Vindobonae. MDCCCXXII), и Бандтке (Historya Drukarń w Krolestwie Polskiem i Wielkiem Xięstwie Litewskiem iako i w kraiach zagranicznych, w których polskie dzieła wychodziły, przez Jerzego Samuela Bandtkie... Tom II. Kraków, 1826), и другими учеными.

[7]) O Statucie Litewskim, Ruskim językiem i drukiem wydanym, wiadomość, przez M Samuela Bogumiła Linde. Fil. Doct., Członka Kommissyi Rządowéy Wyznań Relig. i Oświecenia Publ.,.... (дальше остальные его титулы; послѣдній изъ нихъ — „Kawalera Orderu S Stanisława 3-ciéy klassy"). Warszawa. 1815

шавѣ въ 1816 году, и ею было положено начало научнаго изученія Литовскаго Статута 1588 года въ его первомъ изданіи и томъ русскомъ текстѣ, который былъ утвержденъ въ значеніи кодекса Великаго Княжества Литовскаго. Въ своемъ превосходномъ трудѣ Линде, послѣ предисловія [1]), даетъ такого содержанія главы: 1) описаніе русскаго изданія, 2) о письмѣ и языкѣ Статута, 3) исторія трехъ Статутовъ Литовскихъ и о польскихъ изданіяхъ Третьяго Статута, 4) сравненіе оригинальнаго русскаго текста Статута съ польскими его изданіями и съ новымъ русскимъ переводомъ [2]), 5) предположенія о томъ, что слѣдуетъ дѣлать дальше для научнаго изученія Статута [3]). За этими пятью главами слѣдуютъ пять прибавленій [4]), двѣ страницы, на которыхъ авторъ высказалъ собственное мнѣніе о своемъ трудѣ [5]), и списокъ приведенныхъ въ текстѣ выдержекъ изъ Статута, расположенныхъ въ порядкѣ его раздѣловъ и артикуловъ [6]).

Книга Линде уже давно получила высокую, вполнѣ заслуженную оцѣнку [7]). Для своего времени Линде дѣйствительно образцово выполнилъ задачу описанія и библіографическаго изученія Статута 1588 года въ его первомъ Мамоничскомъ изданіи по экземпляру графа Суходольскаго, бывшему въ его рукахъ. Къ своему труду онъ приложилъ и двѣ таблицы снимковъ съ экземпляра графа Суходольскаго, сдѣланныхъ отъ руки воспитанникомъ V-го класса Варшавскаго Лицея Антоніемъ Ганномъ и воспроизведенныхъ литографскимъ способомъ [8]). Первая изъ этихъ таблицъ — заглавный листъ Статута. Вторая — строка крупной вязи, начинающей первую (послѣ Реестра) страницу самаго текста Статута („роздел первый о персоне нашой господарьской"), и десять первыхъ строкъ 20-го артикула I-го раздѣла Статута; за этими одиннадцатью строками текста Статута три строки объясненія девяти буквъ письма Статута, а подъ ними статутовымъ шрифтомъ отлитографировано (въ строку, посрединѣ): в е к ъ с п е к т а т ы в а х ъ.

Положивъ своею книгою начало научному изученію Статута 1588 года въ его первомъ Мамоничскомъ изданіи, Линде высказалъ пожеланіе, чтобы для дальнѣйшей успѣшной работы надъ нимъ было сдѣлано: 1) новое, критическое изданіе русскаго оригинала Третьяго Литовскаго Статута,

---

[1]) Wstęp (стр. 1—3).

[2]) Изданъ въ 1811 году, при Сенатѣ.

[3]) Rosdział I. Opis Ruskiego wydania (стр. 4—10). Rozdział II. O Piśmie i Języku tegoż Statutu (стр. 11—19). Rozdział III. Historya trzech Statutów Litewskich i o Polskich wydaniach trzeciego (стр. 20—83). Rozdział IV. Ciąg porównywań textu Ruskiego z wydaniami Polskiemi i z tłumaczeniem Rossyyskiem (стр. 84—154). Rozdział V. Wnioski: co daléy czynić wypada (стр. 155—158). На стр. 158—165 примѣчаніе, въ которомъ напечатано письмо Льва Сапѣги къ Іосафату Кунцевичу отъ 12 марта 1622 года.

[4]) Dodatek I. O exemplarzu Ruskim w Grodnie i w Wilnie (стр. 166—167). Dodatek II. O wydaniu Polskiem roku 1588 (стр. 167—174). Dodatek III. O Polskiem wydaniu Statutu Litewskiego za Jana III (стр. 175—180). Dodatek IV. O rękopiśmie pierwszego Statutu Litewskiego, w zbiorze ś. p. Czackiego (стр. 180—185). Dodatek V. O rękopismach Statutu w bibliotece Puławskiéy (стр. 186—218).

[5]) Własne zdanie o moiém piśmie (двѣ страницы, безъ пагинаціи).

[6]) Spis przywiedzionych z Statutu mieysc, ułożony podług iego porządku, rozdziałów i artykułów — въ видѣ таблицы, занимающей четыре страницы (безъ пагинаціи).

[7]) Эта оцѣнка была дана сразу — см. Pamiętnik Warszawski 1817, VI (рецензія редактора) и труды Даниловича и Лелевеля, которые будутъ указаны нами ниже, въ текстѣ.

[8]) Внизу каждой таблицы находится помѣта: „pisał Antoni Hann z Klassy V-tey Lic. War. 1816. Roku".

съ привлеченіемъ для него рукописей, которыя могутъ найтись гдѣ либо, а также польскихъ его изданій и новаго русскаго изданія (т. е. 1811 года) и, наконецъ, Русской Правды; 2) на основаніи этого критическаго изданія самымъ тщательнымъ образомъ исправить польскій (переводный) текстъ Статута, передавая въ немъ точно не только понятія, но и стиль (въ словахъ и фразахъ), а также разстановку знаковъ препинанія; 3) присоединить къ тексту Статута указатель-словарь терминовъ и выраженій его, наиболѣе трудныхъ для пониманія[1]). Въ этихъ пожеланіяхъ передъ Линде стояло не только научное значеніе Статута, но и его значеніе практическое, какъ дѣйствовавшаго тогда кодекса въ западныхъ губерніяхъ Россійской Имперіи.

Линде изучилъ въ своемъ трудѣ только одинъ экземпляръ перваго Мамоничскаго изданія Статута 1588 года. Правда, онъ уже зналъ о томъ, что сохранились по крайней мѣрѣ еще четыре экземпляра этого изданія[2]), но онъ не сличалъ ихъ съ экземпляромъ графа Суходольскаго, надъ которымъ работалъ. Линде еще былъ далекъ отъ мысли о самой возможности постановки того вопроса, который такъ осложнилъ работу надъ Статутомъ его изслѣдователей и библіографовъ въ послѣдующее время, а именно вопроса о томъ, сколько въ дѣйствительности было выпущено Мамоничскою типографіей изданій русскаго текста Третьяго Статута, съ одною и тою же ихъ датировкою лишь годомъ утвержденія его въ 1588 году. Но этотъ вопросъ долженъ былъ возникнуть очень скоро. Лишь только началось приведеніе въ извѣстность все большаго числа экземпляровъ (а самъ Линде своею книгою возбудилъ къ нимъ интересъ) и сличеніе ихъ со снимками, данными Линде въ его двухъ таблицахъ, и съ другими старопечатными экземплярами, отличія ихъ одного отъ другого, при бросающимся въ глаза и сходствѣ, должны были очень скоро обратить на себя вниманіе.

Совершенно естественно, что центромъ изученія Третьяго Литовскаго Статута затѣмъ становится Вильна, съ ея историческимъ значеніемъ „столечнаго мѣста“ Великаго Княжества Литовскаго и съ ея университетомъ, такъ развивавшимся при постоянной и щедрой матеріальной поддержкѣ русскаго правительства. При Виленскомъ Университетѣ[3]) существовало и особое ученое общество (Biblijne Towarzystwo), ставившее своею задачею изученіе библіографіи. Но интересъ къ Статуту, поднявшійся послѣ выхода въ свѣтъ книги Линде, побуждалъ искать случаевъ пріобрѣтенія его старопечатныхъ экземпляровъ и коллекціонеровъ и владѣльцевъ большихъ, особенно старинныхъ библіотекъ, а такихъ собирателей было немало въ рядахъ представителей старыхъ литовскихъ панскихъ фамилій и болѣе но-

---

[1]) O Statucie Litewskim. Str. 155—157.

[2]) Два, указанные Сопиковымъ, одинъ въ библіотекѣ Гродненскихъ доминиканцевъ и одинъ въ библіотекѣ Виленскаго Университета (раньше принадлежалъ Виленскимъ кармелитамъ). Свѣдѣнія о двухъ послѣднихъ Линде получилъ отъ графа Іосифа Сѣраковскаго. O Stat Lit., str. 166—167.

[3]) Исторію Виленской Академіи, въ XVIII столѣтіи преобразованной въ Главную Школу, а затѣмъ въ Университетъ, излагаютъ труды М. Балинскаго и І. Бѣлинскаго (Michał Baliński, Dawna Akademia Wileńska, próba jéj Historyi od założenia w roku 1579 do ostatecznego jéj przekształcenia w roku 1803; Petersburg, 1862. Józef Bieliński, Uniwersitet Wileński, tomy I — III; Kraków, 1899 — 1900). Ср. также И. И. Лаппо, Виленская Академія, іезуитскія коллегіи и ихъ документы (Описаніе Дѣлъ Архива Министерства Народнаго Просвѣщенія, т. I; Петроградъ, 1917), стр. VII — XVI.

вой знати. Въ силу всего этого, дѣйствительно открываются новые, еще неизвѣстные въ литературѣ экземпляры перваго Мамоничскаго изданія Статута, и въ Вильнѣ выходитъ рядъ трудовъ, въ которыхъ идетъ дальнѣйшая разработка вопросовъ, такъ или иначе съ нимъ связанныхъ.

Уже къ началу двадцатыхъ годовъ XIX столѣтія въ самой Вильнѣ были приведены въ извѣстность четыре экземпляра этого изданія. Въ 1820 году кс. Антоній Сосновскій нашелъ еще экземпляръ перваго изданія Третьяго Статута и передалъ его графу Александру Ходкевичу [1]). Въ примѣчаніи къ его статьѣ о Второмъ Литовскомъ Статутѣ, напечатанной въ 1822 году въ журналѣ Dzennik Wileński, редакція этого журнала указала на четыре Виленскихъ экземпляра и отмѣтила, что сличеніемъ ихъ можно установить двукратность Мамоничскаго изданія русскаго текста Статута 1588 года съ однимъ и тѣмъ же обозначеніемъ его года, съ тожествомъ страницъ и строкъ, но съ небольшими различіями въ „титулѣ", сокращеніяхъ и орѳографіи [2]). Два изданія Третьяго Статута были признаны въ 1823 году и Іоахимомъ Лелевелемъ въ его извѣстномъ трудѣ, посвященномъ библіографіи въ широкомъ пониманіи значенія этого слова [3]).

Между тѣмъ создалось и новое побужденіе для интенсивной работы надъ Третьимъ Литовскимъ Статутомъ и его первымъ Мамоничскимъ изданіемъ именно въ Вильнѣ, въ средѣ профессоровъ Виленскаго Университета. Научныя силы этого университета были привлечены Коммиссіей Составленія Законовъ Россійской Имперіи къ ея работѣ по изданію Статута, какъ свода мѣстнаго права, дѣйствующаго въ западныхъ губерніяхъ Россіи. Главноначальствующій надъ Коммиссіей Законовъ, князь П. В. Лопухинъ, не имѣя въ своемъ распоряженіи соотвѣтствующихъ спеціалистовъ, необходимыхъ для выполненія работы по сличенію изданнаго въ 1811 году при Сенатѣ перевода Литовскаго Статута [4]) съ его древнѣйшимъ оригиналомъ изданія 1588 года, обратился къ Виленскому попечителю, князю Адаму Чарторыйскому, съ запросомъ о возможности произвести эту работу при Виленскомъ Университетѣ. Снесясь по данному дѣлу съ Лопухинымъ, Чарторыйскій въ исходѣ мая 1822 года образовалъ при Виленскомъ Университетѣ „Комитетъ для исправленія С.-Петербургскаго изданія Литовскаго Статута" [5]). Въ составъ этого комитета имъ были назначены профессоры Янъ Зноско, Іоахимъ Лелевель, Янъ Лобойко и адъюнкты Игнатій Даниловичъ и Казиміръ Контрымъ. Всего комитетъ имѣлъ двадцать два засѣданія, вплоть до начала ноября 1823 года, и прекратилъ свои дѣйствія, внеся свои

---

[1]) Wiadomość o statucie Litewskim, drugim powszechnie zwanym, przez X. Antoniego Sosnowskiego K. K. D. D. E. T. (Dziennik Wileński. Tom II. Rok 1822. May - Sierpien. Str. 200—212), str. 200.

[2]) „Ze czterech exemplarzy w Wilnie będących... można dostatecznie się przekonać, że to wydanie po dwa kroć było powtórzone z zachowaniem kart, wierzy, roku wydania, z małemi tylko na tytule, w znakach skróceń i ortografii odmianami (R)". Str. 200, nota (a).

[3]) Joachima Lelewela, Bibljograficznych ksiąg dwoje, w których rozebrane i pomnożone zostały dwa dzieła Jerzego Samuela Bandtkie Historja Drukarń Krakowskich — tudzież Historja Bibljoteki Uniw. Jagiell. w Krakowie a przydany Katalog inkunabułow polskich. Tom I (Wilno, 1823), str. 55

[4]) Статутъ Великаго Княжества Литовскаго съ подведеніемъ въ надлежащихъ мѣстахъ ссылки на конституціи, приличныя содержанія онаго. Переводъ съ польскаго. Въ Санктъ Петербургѣ. Печатанъ при Правительствующемъ Сенатѣ. 1811 г. 2 тома.

[5]) Его названіе на польскомъ языкѣ: „Komitet do sprawdzenia przekładu Statutu Litewskiego na język rossyjski, od Uniwersytetu Imperatorskiego Wileńskiego z woli wyższey władzy wyznaczonego".

„предположенія для новаго изданія Литовскаго Статута" черезъ своего предсѣдателя [1]) „на благоусмотрѣніе" Коммиссіи Составленія Законовъ. Мы не можемъ входить на настоящихъ страницахъ въ изученіе дѣятельности этого Комитета при Виленскомъ Университетѣ [2]). Но мы должны отмѣтить здѣсь то, что онъ зналъ только два „изданія" русскаго, или, какъ онъ называлъ, „бѣлорусскаго" текста Третьяго Статута и отнюдь не входилъ въ вопросъ о происхожденіи различій этихъ „изданій" въ обстановкѣ техники стараго типографскаго дѣла.

Въ двадцатыхъ годахъ XIX столѣтія Мамоничское изданіе русскаго текста Литовскаго Статута дѣлается предметомъ вниманія и въ русской литературѣ. Оно привлекаетъ къ себѣ русскихъ библіографовъ и изслѣдователей русской старины въ ея письменности и памятникахъ быта. Его пріобрѣтаютъ коллекціонеры. Митрополитъ Евгеній (Болховитиновъ) въ своемъ жизнеописаніи московскаго первопечатника, діакона Ивана Ѳеодорова, разсказавъ о дѣятельности его и его сотрудника Петра Тимофеева Мстиславца послѣ оставленія ими предѣловъ Московскаго государства, отмѣчаетъ: „послѣ того въ Вильнѣ 1588 г. у Типографщика Мамонича напечатанъ Литовскій Статутъ скорописными буквами" [3]). Въ 1826 году П. И. Кеппенъ въ своемъ перечнѣ русскихъ старопечатныхъ книгъ [4]) помѣщаетъ Третій Литовскій Статутъ Мамоничскаго изданія, указывая, что онъ былъ изданъ дважды, но совершенно невѣрно обозначая первое изъ этихъ изданій 1586-мъ годомъ [5]). Въ 1829 году П. М. Строевъ описалъ экземпляръ Статута въ составѣ библіотеки графа Ѳ. А. Толстого [6]), а за этимъ экземпляромъ, Строевымъ же и другими знатоками русской книжной старины, уже въ первой половинѣ XIX столѣтія были приведены въ извѣстность и другіе экземпляры Мамоничскаго изданія русскаго текста Литовскаго Статута 1588 года [7]).

---

[1]) Профессоръ Зноско.

[2]) Свѣдѣнія о дѣятельности Комитета при Виленскомъ Университетѣ (не совсѣмъ, однако, полныя) даетъ книга безвременно погибшаго въ 1919 году барона А. Э. Нольде, Очерки по исторіи кодификаціи мѣстныхъ гражданскихъ законовъ при графѣ Сперанскомъ, выпускъ I, попытка кодификаціи литовско-польскаго права (СПБ., 1906), стр. 76 и сл.

[3]) Словарь историческій о бывшихъ въ Россіи писателяхъ духовнаго чина Греко-Россійской Церкви. Томъ I (по „изданію второму, исправленному и умноженному", вышедшему въ Петроградѣ въ 1827 году, стр. 268). Первое изданіе „Словаря" м. Евгенія (СПБ., 1818) еще не имѣетъ приведеннаго нами въ текстѣ указанія на изданіе Статута (см. часть I, стр. 281).

[4]) Матеріалы для исторіи просвѣщенія въ Россіи, собираемые Петромъ Кеппеномъ, членомъ разныхъ ученыхъ Обществъ. № II. Библіографическіе Листы 1825 года (СПБ., 1826).

[5]) На стр. 298-ой Статутъ изданія 1586 года указанъ подъ № 269 и Статутъ изданія 1588 года — подъ № 271.

[6]) Обстоятельное Описаніе старопечатныхъ книгъ славянскихъ и россійскихъ, хранящихся въ библіотекѣ тайнаго совѣтника, сенатора, двора Его Императорскаго Величества Дѣйствительнаго Каммергера и Кавалера, графа Ѳедора Андреевича Толстова. Издалъ Павелъ Строевъ, Императорской Академіи Наукъ корреспондентъ и путешествующій археографъ, членъ разныхъ ученыхъ обществъ и кавалеръ. Съ 24 гравированными изображеніями шрифтовъ. Москва, 1829. Стр. 63.

[7]) Описаніе старопечатныхъ книгъ славянскихъ, служащее дополненіемъ къ описаніямъ библіотекъ графа Ѳ. А. Толстова и купца И. Н. Царскаго, издалъ Павелъ Строевъ. Съ двумя рисунками. Москва, 1841. Стр. 24—25. Библіотека Императорскаго Общества Исторіи и Древностей Россійскихъ. Москва, 1845 (имени Строева нѣтъ на заглавной страницѣ, но имъ подписано предисловіе). Стр. 271. Обозрѣніе Славяно-Русской библіографіи. Томъ первый. Книга вторая. СПБ., 1849 (И. П. Сахарова).

Но рядомъ съ приведеніемъ въ извѣстность новыхъ старопечатныхъ экземпляровъ Статута развивалось и ихъ библіографическое изученіе. Толчокъ къ нему дали работы Коммиссіи Составленія Законовъ[1]) и выработка такъ называемаго „Западнаго Свода". Особенное значеніе имѣютъ въ этомъ направленіи труды И. Н. Даниловича, сначала участвовавшаго въ занятіяхъ выше названнаго нами Комитета при Виленскомъ Университетѣ, а затѣмъ, съ 1830 года, принимавшаго непосредственное и самое энергичное участіе въ работахъ II-го Отдѣленія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи по составленію свода мѣстныхъ законовъ для Западнаго Края Россіи[2]). Труды Даниловича, посвященные изученію Литовскаго Статута, стали выходить въ свѣтъ еще во время существованія Комитета при Виленскомъ Университетѣ[3]). Уже тогда онъ выдвигалъ положеніе о существованіи двухъ изданій русскаго текста Статута въ Мамоничской типографіи[4]). Въ 1834 году Даниловичъ опубликовалъ свой „Historischer Blick auf die Lithauische Gesetzgebung"[5]), большую статью, написанную имъ по предложенію Берлинскаго профессора Бинера, переданному ему черезъ профессора Юрьевскаго (Дерптскаго) Университета Клоссіуса. Бинеръ, работая надъ подготовкою задуманнаго имъ труда „Historia Litteraria juris Graeco-Romani, tam civilis quam ecclesiastici, usque ad finem medii aevi", нуждался въ разработкѣ вопроса о вліяніи римскаго права на литовское, поднятаго уже въ началѣ XIX столѣтія, но далеко еще не разрѣшеннаго и даже очень спорнаго въ то время[6]). „Historischer Blick"

Стр. 24—25. П. М. Строевъ въ своемъ Описаніи старопечатныхъ книгъ славянскихъ, находящихся въ библіотекѣ Московскаго первой гильдіи купца и Общества Исторіи и Древностей Россійскихъ благотворителя Ивана Никитича Царскаго (Москва, 1836) не указываетъ Литовскаго Статута. Но именно экземпляръ его изъ библіотеки Царскаго описанъ Строевымъ въ его Описаніи стар. книгъ слав., служ. доп. къ оп. библ. гр. Толстова и купца Царскаго.

[1]) Такое происхожденіе имѣла и книжка Адама Повстанскаго, вышедшая въ Вильнѣ въ 1829 году (nakładem i drukiem A. Marcinowskiego) „Uwagi odnoszące się do bibliografii Statutu Litewskiego". Книжка не имѣетъ имени автора на заглавномъ листѣ. Только внутри ея (стр. 206 и 227) встрѣчаемъ подпись автора, но лишь иниціалами — „A. P." Баронъ А. Э. Нольде не скрываетъ значительной доли своего сомнѣнія въ принадлежности этой книжки перу Адама Повстанскаго (op. cit., стр. 50 и прим. 1-е на стр. 69), но, повидимому, въ концѣ концовъ готовъ признать его авторство (стр. 72—73; ср. стр. 50). Библіографическіе труды также признаютъ авторомъ этой книжки Повстанскаго (кромѣ цитируемаго барономъ А. Э. Нольде Эстрейхера см. Dr. Ludwik Finkel, Bibliografia Historyi Polskiej, część I, w Krakowie 1896, str. 48). Иниціалы „A. P." вообще признаются употреблявшимися Повстанскимъ вмѣсто полной подписи — см. Edward Minkowiecki, Spis kryptonymów używanych przez autorów polskich (Przegląd Biblijograficzno-Archeologiczny, tom I, Warszawa 1881), str. 547.

[2]) Обстоятельный очеркъ научной дѣятельности И. Н. Даниловича даетъ баронъ А. Э. Нольде (op cit., стр. 88 и сл.; тамъ же приведена и литература о немъ — стр. 89. прим. 1).

[3]) Соревнователь Просвѣщенія № VI и Dziennik Wileński, t. II, 1823 г.

[4]) „Dziś 14 exemplarzów znanych liczymy, a pilnieysze, ledwie nie wszystkich, rozebranie przekonało o dwókrotném pod r. 1588 przedrukowaniu..." Str. 169. Заглавіе этой статьи — „Opisanie bibliograficzne dotąd znanych exemlarzy Statutu Litewskiego, rękopiśmiennych i edycyy drukowanych, tak w ruskim oryginalnym, jako też w polskim i łacińskim języku". Dz. Wil., t. II, 1823 r. (May, Czerwiec, Lipiec, Sierpień).

[5]) Dorpater Jahrbücher für Litteratur, Statistik und Kunst, besonders Russlands. Zweiter Band. Riga und Dorpat, 1834.

[6]) Тадеушъ Чацкій, въ своемъ увлеченіи романическо-національстическою идеею Польши „отъ моря и до моря", совершенно отрицалъ вліяніе римскаго права на право польское и литовское. Заканчивая свою работу „Czy prawo rzymskie było zasadą praw

И. Н. Даниловича распадается на три отдѣла[1]). Первый изъ нихъ состоитъ изъ семи параграфовъ, въ которыхъ изучается древнѣйшее состояніе права въ Литвѣ, изданіе Статутовъ 1529 и 1566 годовъ, составленіе и утвержденіе Статута 1588 года, его изданіе на русскомъ языкѣ и польскія его изданія и литература о Литовскомъ Статутѣ. Въ двухъ параграфахъ второго отдѣла статьи Даниловичъ изучаетъ вліяніе римскаго права въ Польшѣ, а въ трехъ параграфахъ третьяго — вліяніе римскаго права на Литовскій Статутъ и вліяніе греческаго Номоканона въ православной церкви Литвы[2]). Статья эта въ томъ же 1834 году была реферирована въ журналѣ „Tygodnik Petersburski[3]), а въ 1837 году былъ напечатанъ и ея переводъ на польскій языкъ въ Виленскомъ изданіи „Wizerunki i roztrząsania naukowe“[4]).

Не касаясь другихъ частей этой чрезвычайно цѣнной статьи Даниловича, остановимся лишь на томъ, что она даетъ по вопросу о Мамоничскомъ изданіи оригинальнаго русскаго текста Литовскаго Статута 1588 года. Въ пятомъ параграфѣ ея Даниловичъ пишетъ: „вскорѣ послѣ утвержденія Статута литовскому канцлеру Льву Сапѣгѣ, въ силу королевскаго привилея отъ 11 февраля 1588 года, было передано дѣло напечатанія Статута на русскомъ и польскомъ языкахъ, и онъ поручилъ его типографіи Мамоничей въ Вильнѣ. Первое изданіе, на русскомъ языкѣ, изготовленнымъ спеціально для него, отличнымъ отъ церковнаго, шрифтомъ дѣйствительно вышло у Мамоничей въ томъ же 1588 году[5]). За нимъ послѣдовало нѣсколько (три?) новыхъ изданій, съ сохраненіемъ 1588 года и счета страницъ перваго изданія. Эти изданія въ такомъ видѣ, вѣроятно, были выпущены Мамоничами въ тѣхъ цѣляхъ, чтобы этою перепечаткою безъ вѣдома

polskich i litewskich?“ (Wilno, 1809), онъ писалъ: „dosyć jest dla mnie, że okazałem, iż prawo rzymskie nie jest zasadą praw naszych“. Обращаясь къ молодежи, которая съ годами станетъ должностными лицами и судьями, онъ ей завѣщалъ: „chciéjcie pamiętać, że tylko prawo krajowe jest dla was wyrocznią, że obce prawa są szanowanych opinij świadectwem; lecz wasze sumnienie powinno to stanowić, o czem wasze serce i oświecony nauką rozsądek przekonają się“ (Dzieła Tadeusza Czackiego zebrane i wydane przez Hr. Edwarda Raczyńskiego. Tom III. Poznań, 1845. Str. 137). Въ изученіи римскаго права и его вліянія на право польское польскою молодежью Чацкій видѣлъ серьезную опасность для національнаго дѣла Польши (ibidem, str. 81—82). На значеніи римскаго права и его вліянія настаивалъ Варшавскій профессоръ Я. В. Бандтке.

[1]) Erster Artikel — Das Litthauische Statut, dessen Recensionen, Handschriften, Ausgaben und Uebersetzungen (s. s 289—296). Zweiter Artikel — Das Römische Recht in Polen (s. s. 385—393). Dritter Artikel — Das Römische Recht in Lithauen (s. s. 481 — 491).

[2]) Всего въ статьѣ 12 параграфовъ. Въ первомъ отдѣлѣ — §§ 1—7, во второмъ — §§ 8—9, въ третьемъ — §§ 10—12.

[3]) Redakcije, rękopisy, przekłady i wydania w druku Statutu Litewskiego. Podług rozprawy P. Ign. Daniłowicza. Tygodnik Petersburski, 1834. Str. 289—290.

[4]) Wizerunki i roztrząsania naukowe. Poczet nowy. Tomik trzynasty. Wilno, 1837. Статья И. Н. Даниловича „Historyczny rzut oka na prawodawstwo narodu litewskiego“ занимаетъ стр. 81—134 этого томика. Въ 1846 году вышелъ оставшійся совершенно въ сторонѣ отъ научной литературы переводъ этой статьи на галицкое нарѣчіе въ изданіи „Вѣнок Русинам на обжинки. Уплѣв Иван Б. Ѳ. Головацкій“ (У Вѣдни, 1846), стр. 129 — 150. Заглавіе статьи Даниловича здѣсь: „Старина Литовско-Руского законодательства“ (стр. 129) и „Историческое розсмотреніе законодательства Литовского“ (стр. 131).

[5]) Въ польскомъ текстѣ статьи опущены слова, отмѣчающія отличіе шрифта отъ церковнаго: „wkrótce potém, na mocy przywileiu d. 11 lutego r. 1588, kanclerz litewski Lew Sapieha otrzymał zlecenie drukowania statutu w języku ruskim i polskim, w skutek czego wydanie piérwsze statutu ruskie wyszło w Wilnie u Mamoniczów w tymże 1588 r., drukiem umyślnie na to odlanym“. Wizerunki..., str. 89.

канцлера Сапѣги извлечь изъ изданія свои выгоды [1]). Обычно присоединенною къ Статуту бываетъ Организація Литовскаго Трибунала, отдѣльно напечатанная еще въ 1586 году и дающая поводъ къ невѣрному предположенію, что и Статутъ былъ напечатанъ уже въ этомъ году. При нѣкоторыхъ экземплярахъ этого изданія Статута находится списокъ важнѣйшихъ опечатокъ“[2]). Необходимо признать, что приведенная нами сейчасъ часть пятаго параграфа статьи Даниловича заключаетъ въ себѣ и погрѣшности, которыя затѣмъ надолго утвердились въ литературѣ Статута 1588 года. Авторъ статьи былъ слишкомъ авторитетенъ въ вопросахъ, касающихся этого кодекса, и на его слова вполнѣ полагались. А между тѣмъ, не говоря уже о недосмотрѣ, выразившемся въ обозначеніи Льва Сапѣги канцлеромъ въ то время, когда онъ занималъ еще только младшій изъ „печатарскихъ“ урядовъ Великаго Княжества Литовскаго, т. е. былъ подканцлеромъ[3]), мы имѣемъ въ статьѣ утвержденія: 1) о томъ, что для напечатанія Статута былъ изготовленъ особый, спеціальный шрифтъ, и 2) о томъ, что Мамоничи безъ вѣдома Сапѣги нѣсколько разъ его переиздали, т. е. совершили проступокъ, за который они подлежали серьезной отвѣтственности, обозначенной Сигизмундомъ III въ его привилеѣ, данномъ Сапѣгѣ и напечатанномъ при Статутѣ самими Мамоничами [4]).

Первое изъ этихъ утвержденій невѣрно потому, что русскій шрифтъ текста Статута тотъ же, какъ и въ Трибуналѣ, напечатанномъ въ той же типографіи Мамоничей въ 1586 году. Что же касается второго утвержденія, то его необходимо признать слишкомъ смѣлой гипотезой, къ которой заслуженный изслѣдователь Статута увидѣлъ себя вынужденнымъ прибѣгнуть, чтобы быть въ состояніи объяснить наличность различныхъ типографскихъ наборовъ въ дошедшихъ до насъ старопечатныхъ экземплярахъ русскаго текста Статута 1588 года. Мы увидимъ ниже, что нетожество этихъ экземпляровъ можетъ быть объяснено и иначе, безъ предположенія о преступности почтенныхъ Виленскихъ „друкаровъ“, такъ много потрудившихся для распространенія книги въ Великомъ Княжествѣ Литовскомъ. Добавимъ, что, кромѣ этихъ утвержденій Даниловича, въ послѣ-

---

[1]) Въ польскомъ текстѣ такъ: „Mamoniczowie kilkakrotnie (razy trzy?) wydanie to odbijali z zachowaniem daty i liczby stronic odbicia piérwszego, zapewne na zysk własny, mimo wiedzy i upoważnienia kanclerza Sapiehy“. Ibidem, str 89 -90.

[2]) „Bald nach der Bestätigung wurde dem Litthauischen Kanzler Leo Sapieha mittelst Königlichen Privilegiums vom 11. Februar 1589 die Besorgung des Druckes des Statuts in Russischer und Polnischer Sprache übertragen, und er übergab dasselbe zu diesem Zweck der Buchdruckerei der Mamonicz in Wilna Die erste Ausgabe in Russischer Sprache mit eigens dazu erfunden, von der Kirchenschrift verschiedenen Typen erschien auch wirklich bei den Mamonicz in demselben Jahre 1588. Es folgten mehrere (drei?) neue Auflagen mit Beibehaltung der Jahrzahl 1588, so wie der Seitenzahlen des ersten Druckes. Diese Auflagen sind wahrscheinlich von Mamonicz in der Art gemacht worden, um aus diesem Nachdruck hinter dem Rücken des Kanzlers Sapieha Vortheil zu ziehen. Gewöhnlich findet sich mit dem Statut die Organization des Litthauischen Tribunals verbunden, welche bereits im Jahre 1586 besondersgedruckt war, und zu der unrichtigen Vermuthung veranlasst hat, dass das Statut schon in jenem Jahre gedruckt sei. Bei einigen Exemplaren jener Ausgabe des Statuts findet sich ein Verzeichniss der wichtigsten Druckfehler“. S. 293.

[3]) Канцлеромъ Левъ Сапѣга былъ назначенъ въ 1589 году, послѣ Евстафія Богдановича Воловича, умершаго въ 1587 году (т. е. во время безкоролевья послѣ смерти Стефана Баторія).

[4]) „Sub poena 5000 milia florenorum Hungaricalium et omnium librorum impressorum a nissione“.

дующей литературѣ выступаетъ уже въ категорической формѣ и утвержденіе о не менѣе, чѣмъ трехъ изданіяхъ русскаго текста Мамоничами, хотя самъ онъ не давалъ точнаго числа ихъ, а три, какъ число перепечатокъ, поставилъ со знакомъ вопроса.

Въ 1837 году въ Петроградѣ, всего въ пятидесяти экземплярахъ, было издано „Обозрѣніе историческихъ свѣдѣній о составленіи свода мѣстныхъ законовъ западныхъ губерній", извлеченное „изъ актовъ, хранящихся во II-омъ Отдѣленіи Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи"[1]). Матеріалъ, на основаніи котораго составлено это „Обозрѣніе", былъ доставленъ Даниловичемъ, и оно въ своей части, говорящей о Третьемъ Литовскомъ Статутѣ, не даетъ ничего новаго по сравненію съ тѣмъ, что было уже раньше опубликовано имъ самимъ. Кромѣ того, не поступившее въ продажу, разосланное только очень небольшому числу занимавшихъ соотвѣтствующее оффиціальное положеніе лицъ, „Обозрѣніе" не могло повліять и въ литературѣ на дальнѣйшую разработку вопросовъ, связанныхъ со Статутомъ 1588 года.

Совершенно обратное нужно сказать о напечатанной въ февральской книжкѣ 1838 года Журнала Министерства Народнаго Просвѣщенія статьѣ „О Литовскомъ Статутѣ", подписанной не полнымъ именемъ автора, а только буквою „Д", и снабженной рядомъ примѣчаній и „Прибавленіемъ", сдѣланными Редакціей Журнала. Статья эта, несомнѣнно, отразилась на послѣдующей литературѣ, главнымъ образомъ русской, о Третьемъ Литовскомъ Статутѣ, ссылки на нее затѣмъ встрѣчаются въ ней постоянно, и нужно пожалѣть, что она была написана далеко не съ тѣми основательными знаніями исторіи литовско-русскаго права, къ требованію которыхъ, казалось, уже пріучилъ своими работами Даниловичъ читателей, интересующихся этою областью историческаго знанія.

Статья начинается слѣдующими словами: „одинъ любитель археологическихъ изысканій, желая имѣть ближайшее свѣдѣніе о Литовскомъ Статутѣ, старался собрать старинные экземпляры онаго, и получилъ слѣдующіе". Дальше слѣдуетъ перечисленіе этихъ экземпляровъ, а послѣ него авторъ статьи ознакомляетъ читателя съ Литовскимъ Статутомъ на основаніи „свѣдѣній, доставленныхъ при сихъ экземплярахъ, разсмотрѣнія самыхъ Статутовъ и разысканій, дѣлаемыхъ въ С.-Петербургѣ". „Литовскій Статутъ", пишетъ онъ, „первоначально былъ изданъ на Русскомъ языкѣ и Славянскими литерами. Извѣстный Чацкій и Линде, въ своихъ сочиненіяхъ, говорятъ о семъ подробно. Послѣдній изъ нихъ, сравнивая Польскіе переводы съ Русскимъ печатнымъ изданіемъ Статута, указываетъ въ нихъ даже самыя мелкія, умышленныя или неумышленныя ошибки, дающія другой смыслъ закону. И дѣйствительно извѣстно, что Статутъ былъ съ умысломъ переведенъ превратно, такъ какъ Русскій подлинникъ онаго писанъ болѣе въ духѣ Монархическомъ[2]), отъ чего и не могъ быть приноровленъ къ республиканскому правленію Польши: по сему-то на Коронѣ, какъ называли Поляки, Статутъ и не дѣйствовалъ, а тамъ, гдѣ онъ имѣлъ законную силу, какъ-то въ Литвѣ, на Волыни, въ Бѣлоруссіи и Малорос-

[1]) Переиздано въ Петербургѣ въ 1910 году М. Я. Пергаментомъ и барономъ А. Э. Нольде по порученію Юридическаго Факультета Петербургскаго Университета (вмѣстѣ съ проектомъ „Свода мѣстныхъ законовъ западныхъ губерній").

[2]) Редакція Журнала тутъ дѣлаетъ примѣчаніе: „нѣкоторыя изъ статей его въ послѣдствіи вошли почти цѣликомъ въ Уложеніе Царя Алексія Михаиловича". Стр. 377.

сіи, Польскіе Законовѣдцы употребляли превратный переводъ, по собственнымъ видамъ“[1]). Переходя дальше отъ первыхъ двухъ Статутовъ къ Третьему, авторъ говоритъ: „Волынскій Статутъ былъ также дополняемъ и окончательно уже въ 1588 году утвержденъ, также на Русскомъ языкѣ, Сигизмундомъ III, въ день коронаціи его въ Краковѣ, съ повелѣніемъ напечатать оный какъ на Русскомъ, такъ и на Польскомъ языкахъ. Сія-то редакція и есть нынѣшній Литовскій Статутъ, дѣйствующій доселѣ въ нѣкоторыхъ, присоединенныхъ отъ Польши Губерніяхъ. Онъ составленъ или пополненъ Воеводою и Канцлеромъ Гаштольдомъ, при помощи Виленскихъ Городскихъ Законовѣдцевъ и Докторовъ Законовѣдѣнія: Милезія Ротундуса, Станислава Галонзки и другихъ; переведенъ же на Польскій языкъ, какъ иные полагаютъ, Подканцлеромъ Львомъ Сапѣгою, прилагавшимъ особенное стараніе въ напечатаніи онаго по Русски: отъ чего Статутъ сей, какъ въ подлинникѣ, такъ и въ переводѣ, болѣе извѣстенъ подъ его именемъ“. Въ 1588 году былъ напечатанъ въ Вильнѣ у Мамоничей только русскій текстъ Статута. Это „всѣ признаютъ за неоспоримую истину“. Авторъ отмѣчаетъ, что на польскомъ языкѣ Статутъ былъ напечатанъ впервые только въ 1614 году, въ Вильнѣ же, въ типографіи Мамонича (сына). Авторъ знаетъ нетожество экземпляровъ перваго изданія Статута 1588 года. Такъ же, какъ и Даниловичъ, онъ полагаетъ, что Мамоничи нѣсколько разъ переиздали Статутъ, только онъ даетъ новое объясненіе повтореній изданія. Онъ пишетъ: „нигдѣ не видно, чтобы послѣ 1588 года Польскимъ Правительствомъ давалось дозволеніе на печатаніе Статута по Русски; но нѣкоторыя разности, какъ въ бумагѣ, такъ и въ самыхъ буквахъ сохранившихся экземпляровъ, убѣждаютъ, что подъ симъ годомъ онъ нѣсколько разъ перепечатывался; время же изданія каждаго изъ нихъ не выставлялось, вѣроятно, по трудности получить привилегію, или же и совершенно по недозволенію на то Правительства, имѣвшаго цѣлію сдѣлать Польскій языкъ въ Судопроизводствѣ повсемѣстнымъ“. Редакція Журнала Министерства Народнаго Просвѣщенія сдѣлала къ послѣднимъ словамъ автора такое примѣчаніе: „изъ сличенія разныхъ экземпляровъ Русскаго Статута 1588 года открывается, что ихъ было всего т р и тисненія, безъ сомнѣнія разныхъ лѣтъ, хотя на всѣхъ выставленъ одинъ 1588 годъ[2]) и печатаніе произведено съ такою тщательностью, что не скоро можно открыть разность тисненій“[3]).

Авторъ заканчиваетъ свою статью краткими свѣдѣніями объ изданіяхъ польскаго текста Литовскаго Статута. Редакція же Журнала присоединяетъ къ статьѣ свое „Прибавленіе“, размѣромъ около половины самой статьи[4]). Въ этомъ „Прибавленіи“ Литовскій Статутъ признается памятникомъ „не только Литовскаго Законодательства, но и древней Русской письменности въ Литвѣ и во всей Западной Руси“, развивается и обосновывается это положеніе, говорится о переводѣ Статута на польскій языкъ, въ болѣе раннихъ и болѣе позднихъ его изданіяхъ, упоминается объ изданіи 1811 года и отмѣчается рѣшеніе Комитета Министровъ отъ 17 ноября 1828 года „исправить вкравшіяся въ нынѣшній Русскій пере-

---

[1]) Стр. 377.

[2]) Слово „годъ“ вставлено нами, оно опущено въ текстѣ.

[3]) Стр. 383.

[4]) Статья занимаетъ стр. 374 — 384 книжки Журнала, „Прибавленіе“ занимаетъ стр. 384 — 388.

водъ ошибки, сличивъ оный съ первоначальнымъ Русскимъ изданіемъ 1588 года, и напечатать вмѣстѣ съ симъ древнимъ текстомъ". Заканчивается это „Прибавленіе" перечнемъ „всѣхъ доселѣ извѣстныхъ экземпляровъ Русскаго изданія 1588 года"[1]).

Статья, подписанная буквою „Д", а также примѣчанія къ ней и „Прибавленіе" Редакціи Журнала Министерства Народнаго Просвѣщенія, давая очень много цѣннаго, несомнѣнно, въ то же время закрѣпляли и многія ошибки предшествующей литературы. Но они вводили и нѣкоторыя новыя погрѣшности. Въ ихъ основѣ лежатъ почти полная неразработанность исторіи Великаго Княжества Литовскаго[2]) и незнаніе его дѣйствительныхъ отношеній къ Польшѣ въ соединенной Польско-Литовской Речи Посполитой, которая тогда, какъ и очень долго еще позднѣе, разсматривалась подъ видомъ польскаго государства унитарнаго, или почти унитарнаго типа[3]). Но и авторъ статьи, и Редакція выдвинули новый взглядъ на Литовскій Статутъ. Въ своемъ первоначальномъ оригинальномъ русскомъ текстѣ онъ имъ обоимъ далеко не представлялся продуктомъ польской культуры и польской юридической мысли съ ея національными правовыми особенностями и идеями. Редакція Журнала разсматриваетъ его какъ „памятникъ древней русской письменности". Авторъ статьи не говоритъ этого такъ категорически, но во всякомъ случаѣ онъ рѣшительно противополагаетъ Статутъ, по его основной идеѣ, польскому законодательству.

Русскіе библіографы раскрыли имя автора этой статьи, скрытое подъ иниціаломъ „Д", и единогласно принимаютъ авторство Дѣдина[4]), не интересуясь авторомъ примѣчаній и „Прибавленія". Но статья эта въ литературѣ приписывалась и И. Н. Даниловичу[5]), также безъ постановки вопроса о томъ, кто же написалъ примѣчанія и „Прибавленіе" къ ней[6]). Противъ признанія Даниловича авторомъ статьи мы должны высказаться самымъ рѣшительнымъ образомъ. Она не можетъ ему принадлежать уже по общему ея тону, въ которомъ опредѣленно звучитъ отсутствіе какого-либо сочувствія къ польскимъ національнымъ началамъ и польской государственности. Далѣе — въ ней имѣются такія погрѣшности противъ

---

[1]) Ихъ указано двадцать. Къ настоящему времени, конечно, перемѣнилось мѣсто храненія значительной ихъ части. Можно предполагать, что нѣкоторые изъ нихъ уже и утрачены. Мы не будемъ теперь вообще говорить объ этихъ экземплярахъ. Но мы считаемъ нужнымъ отмѣтить, что, напримѣръ, обозначеннаго въ этомъ перечнѣ подъ № 15 экземпляра Парижской Арсенальной Библіотекѣ мы въ ней (Bibliothèque de l'Arsenal) не нашли во время нашихъ занятій весною 1926 года.

[2]) Ср. И. И. Лаппо, Западная Россія и ея соединеніе съ Польшею въ ихъ ист. прошломъ, стр. 36 и сл.

[3]) Ср. И. И. Лаппо, Люблинская Унія и Третій Литовскій Статутъ (Журн. Мин. Нар. Пр., 1917, V), стр. 89 и сл.

[4]) См. перечень литературы, данный при описаніи изданія Литовскаго Статута въ указанномъ выше трудѣ Сахарова и въ трудахъ Ундольскаго и Каратаева, которые будутъ приведены ниже.

[5]) Баронъ А. Э. Нольде, op. cit, стр. 101—102. Ср. рецензію г. Л. Окиншевича Лекцій г. Р. Лащенка въ № 6 Сборника Украинской Академіи Наукъ „Праці комісії для виучування історії західньо-руського та вкраїнського права", вып. II (Кіевъ, 1926), стр. 277.

[6]) Для рѣшенія вопроса объ авторѣ „Прибавленія" и примѣчаній и для болѣе точныхъ данныхъ объ авторѣ самой статьи необходимы справки въ архивѣ Журнала Министерства Народнаго Просвѣщенія, которыя для насъ невозможны въ настоящее время.

исторіи, которыхъ не могъ допустить Даниловичъ при его знаніяхъ[1]). Наконецъ, самъ авторъ статьи упоминаетъ о „профессорѣ Даниловичѣ", нисколько не связывая его имени съ ея авторствомъ[2]). Въ виду всего этого, полагаемъ, не можетъ быть и рѣчи о томъ, чтобы статья „о Литовскомъ Статутѣ" была написана Даниловичемъ[3]).

Его работа, въ которой онъ вновь далъ изученіе Литовскаго Статута, вышла черезъ три года послѣ разсмотрѣнной нами, неправильно приписанной ему, статьи въ Журналѣ Министерства Народнаго Просвѣщенія. Она была напечатана въ 1841 году въ Юридическихъ Запискахъ П. Г. Рѣдкина[4]) и озаглавлена: „Взглядъ на Литовское законодательство и Литовскіе статуты"[5]). Эта статья написана съ тѣми систематичностью и ясностью, которыми отличаются работы Даниловича, лучшаго для своего времени знатока литовско-русскаго права. Но ея содержаніе несомнѣнно богаче всѣхъ его предшествующихъ работъ въ той же области, и сравненіе ея съ ними обнаруживаетъ слѣды того плодотворнаго и огромнаго труда, который продѣлалъ Даниловичъ особенно въ дѣлѣ изученія вопросовъ, связанныхъ со Статутомъ, за долгіе годы своего участія въ занятіяхъ II-го Отдѣленія Собственной Его Величества Канцеляріи. Надо помнить

---

[1]) Укажемъ хотя бы на утвержденіе автора статьи, что Статутъ 1588 года былъ „составленъ или пополненъ" Гаштольдомъ съ помощью „Милезія Ротундуса, Станислава Галонзки и другихъ". Имя канцлера Ольбрехта Гаштольда связано въ дѣйствительности съ Литовскимъ Статутомъ 1529 года, и родъ Гаштольдовъ вымеръ уже въ серединѣ XVI вѣка. Августынъ Ротундусъ (Melesius) дѣйствительно принималъ участіе въ составленіи Третьяго Литовскаго Статута и умеръ въ исходѣ XVI столѣтія. Наконецъ, Станиславъ Галонзка составилъ указатель къ Статуту для его изданій въ 1614 и 1619 годахъ. О дѣятельности Ротундуса говорили еще Чацкій въ своемъ столь извѣстномъ тогда трудѣ „O Litewskich i Polskich Prawach", вышедшемъ въ 1800—1801 годахъ (по третьему изданію см. стр. 9 и др.) и Сярчинскій (Franciszek Siarczyński, Obraz wieku panowania Zygmunta III..., część II, we Lwowie 1828, str. 136); ее прекрасно зналъ и самъ Даниловичъ (ср. § 10 его статьи „Historischer Blick auf die Lithauische Gesetzgebung"). Что же касается Галонзки, то о немъ опять-таки самъ Даниловичъ писалъ еще въ 1823 году въ журналѣ „Dziennik Wileński", какъ о составителѣ указателя къ Мамоничскимъ изданіямъ польскаго перевода Статута въ 1614 и 1619 годахъ (ср. переводъ большой части этой статьи въ трудѣ С. А. Бершадскаго, О наслѣдованіи въ выморочныхъ имуществахъ по литовскому праву, СПБ. 1892, стр. 79 и 83).

[2]) „Значительная часть манускрипта сего Статута, писаннаго современнымъ Русскимъ почеркомъ, сохранилась у Профессора Даниловича" (стр. 382). Ср. стр. 375.

[3]) Статья эта не обозначена и въ спискѣ его трудовъ (правда, неполномъ), находящемся въ его жизнеописаніи, напечатанномъ въ 1855 году. Біографическій Словарь профессоровъ и преподавателей Императорскаго Московскаго Университета, за истекающее столѣтіе, со дня учрежденія января 12-го 1755 года, по день столѣтняго юбилея января 12-го 1855 года, составленный трудами профессоровъ и преподавателей, занимавшихъ каѳедры въ 1854 году, и расположенный по азбучному порядку. Часть I. Москва, 1855. Стр. 290.

[4]) Юридическія Записки, издаваемыя Петромъ Рѣдкинымъ, докторомъ правъ и ординарнымъ профессоромъ Императорскаго Московскаго Университета. Томъ первый. Москва, 1841.

[5]) Стр. 1—46. Статья Даниловича состоитъ изъ слѣдующихъ небольшихъ главъ: 1) Управленіе Литвы до XIII столѣтія, 2) Самодержавное государство при Миндовгѣ съ XIII вѣка, 3) Феодальное состояніе Литвы при Гедиминѣ, 4) Продолженіе феодальной системы при Ольгердѣ, 5) Узаконенія, издаваемыя послѣ соединенія Литвы съ Польшею и принятія Христіанской Вѣры, 6) Первый или древній Литовскій Статутъ, Сигизмунда I-го, 7) Второй Литовскій Статутъ, Сигизмунда Августа, 8) Перемѣны въ законоположеніяхъ втораго Статута, въ слѣдствіе соединенія Литвы съ Польшею въ 1569 г., 9) Приготовленіе и утвержденіе третьяго Статута, Сигизмунда III, 1588 года, 10) Печатаніе Литовскаго Статута въ 1588 году, 11) Основныя начала Литовскаго Статута.

при этомъ почти полную неразработанность исторіи литовско-русскаго права во время жизни Даниловича и ту спеціальную трудность научной работы тогда надъ нимъ, при запутанности и становившейся уже значительною остротѣ національно-политическихъ теченій въ вопросахъ, касающихся западныхъ губерній тогдашней Россіи, и при господствѣ въ польскомъ обществѣ національно-политической доктрины Польши „отъ моря до моря“ [1]).

Изъ богатаго содержанія статьи Даниловича, бывшею послѣдней изъ опубликованныхъ имъ его работъ по изученію законодательстеа Великаго Княжества Литовскаго и, въ частности, Литовскаго Статута, мы остановимся только на непосредственно связанномъ съ Мамоничскимъ изданіемъ русскаго текста Статута 1588 года. Послѣ утвержденія Сигизмундомъ III [2]) „изготовленнаго въ Литвѣ“ Третьяго Статута, пишетъ Даниловичъ, „привилегіею отъ 11-го Февраля 1588 года, изданною въ Краковѣ, Король повелѣлъ напечатать Статутъ Литовскій на Русскомъ и Польскомъ языкахъ, подъ наблюденіемъ Подканцлера Литовскаго Льва Сапѣги, запрещая всякое его перепечатываніе безъ свсего соизволенія, подъ опасеніемъ взысканія 5000 червонцевъ, изъ которыхъ одну половину отдавать въ казну, а другую Сапѣгѣ“.

„Въ этой привиллегіи Король объявляетъ, что Статутъ Литовскій составленъ при его предкахъ, „quam plurimorum doctissimorum virorum Jurisperitorum cura, studio, labore atque diligentia, ad unanimem consensum omnium statuum, ordinum, tam spiritualium, quam secularium.... et conscriptum habetur idiomate Polonico et Ruthenico“ и проч.“ Даниловичъ сообщаетъ, что „дѣйствительно“ ему „случилось видѣть двѣ превосходныя Польскія рукописи этого Статута“. Что касается Льва Сапѣги, то онъ „поручилъ печатаніе Статута Литовскаго на Русскомъ языкѣ зажиточнымъ обывателямъ и чиновникамъ города Вильны — Мамоничамъ, которые особымъ, нарочно для того вылитымъ шрифтомъ, поддѣлывавшимся подъ почеркъ старинныхъ рукописей, напечатали Статутъ въ Вильнѣ въ 1588 году, съ прибавленіемъ подъ конецъ опечатокъ перваго изданія. Никакъ не менѣе двухъ разъ, а можетъ быть и болѣе, этотъ Статутъ былъ напечатанъ Мамоничами, съ удержаніемъ того же 1588 года и числа страницъ, но съ различными заглавными листами и другимъ наборомъ шрифта, въ чемъ удостовѣряетъ различіе буквъ и сокращенія, находимыя во многихъ экземплярахъ. Вѣроятно, печатаніе Русскихъ экземпляровъ окончено Мамоничами не прежде Ноября 1588 года, потому что Подканцлеръ Сапѣга, поднося Королю отпечатанный Статутъ, въ письмѣ своемъ изъ Бреста-Литовскаго отъ 1-го Декабря 1588 года къ Королю, распространяется о необходимости писанныхъ законовъ въ благоустроенномъ государствѣ и о достоинствѣ хорошихъ узаконеній; а въ отзывѣ своемъ въ то же самое время къ Литовскому Дворянству, объявляя имъ объ окончаніи труда, много говоритъ о благодѣяніи Короля, который имъ даровалъ и утвердилъ ихъ собственные законы“ [3]).

Какъ и въ предыдущихъ своихъ трудахъ, въ этой статьѣ Даниловичъ утверждаетъ, что Мамоничи изготовили особый шрифтъ для изданія русскаго текста Статута и что это изданіе затѣмъ было ими нѣсколько разъ

[1]) Ср. И. И. Лаппо, Люблинская Унія и Третій Литовскій Статутъ, стр. 93 и сл.
[2]) „привиллегіею отъ 28-го Генваря“ 1588 года. Стр. 29.
[3]) Стр. 29—31.

повторено, безъ указанія на перепечатку. Такимъ образомъ Даниловичъ по прежнему твердо стоитъ на принятомъ имъ еще въ двадцатыхъ годахъ XIX столѣтія положеніи, что Мамоничскихъ изданій оригинальнаго русскаго текста Статута было не одно. Онъ только, повидимому, склоненъ нѣсколько уменьшить ихъ число, говоря, что ихъ было не менѣе двухъ, „а можетъ быть и болѣе", въ то время какъ въ 1834 году готовъ былъ считать три перепечатки перваго изданія. Но онъ воздерживается теперь отъ приведенія своего прежняго предположенія о побужденіяхъ, которыми руководились Мамоничи, выпуская тайно отъ Сапѣги новыя изданія Статута.

О признаніи нѣсколькихъ изданій оригинальнаго русскаго текста Мамоничами мы уже сказали нѣсколько словъ выше. Ниже намъ придется детально войти въ этотъ вопросъ и попытаться его разрѣшить иначе. Что же касается утвержденія объ изготовленіи особаго спеціальнаго шрифта для набора русскаго текста Статута, то повтореніе его Даниловичемъ трудно объяснить иначе, какъ недосмотромъ. Въ той же статьѣ самъ онъ пишетъ: „тѣ же Мамоничи напечатали въ 1586 году отдѣльно, на Русскомъ же языкѣ, Литовскій Трибуналъ съ 1581 года. Переплетчики часто соединяютъ его со Статутомъ, что ввело въ заблужденіе г. Сопикова, утверждавшаго, будто бы Статутъ былъ уже напечатанъ въ 1586 году, т. е. прежде времени его утвержденія"[1]). Невозможно думать, чтобы Даниловичъ не видалъ никогда ни одного экземпляра Мамоничскаго изданія Трибунала, вышедшаго въ 1586 году. А если онъ его видѣлъ, то онъ не могъ не замѣтить, что въ этомъ изданіи былъ примѣненъ тотъ же самый шрифтъ, которымъ былъ напечатанъ и Статутъ 1588 года въ изданіи его оригинальнаго русскаго текста Мамоничами.

Заканчивая свою статью 1841 года, Даниловичъ писалъ: „чувствуя, что въ Статутѣ Литовскомъ находится много Словянскаго и истинно Русскаго, я однако же, при всемъ моемъ желаніи, не въ состояніи опредѣлить, что именно и въ какой мѣрѣ. Пусть это опредѣлятъ любители и истинные знатоки Русскаго права; я буду ожидать, что скажутъ о томъ Гг. Профессоры Морошкинъ[2]), Орнатскій[3]) и Иванишевъ[4]), которыхъ труды по этой части мнѣ уже извѣстны. И для нихъ я набросалъ этотъ очеркъ: можетъ быть не всѣмъ изъ нихъ знакомъ Литовско-Русскій языкъ Статута, преимущественно же юридическая терминологія Западной Руси, отзывающаяся у Богемцевъ, Иллирійскихъ Словянъ и вѣроятно у прочихъ Западныхъ племенъ. Не говоря о любви ко всему отечественному, они уже по самому званію своему должны углубляться въ изученіе мѣстныхъ законовъ, дѣйствующихъ въ пространномъ Россійскомъ государствѣ".

Дѣйствительно интересъ къ Литовскому Статуту, какъ источнику для исторіи русскаго и славянскаго права, въ это время уже поднимался.

---

[1]) Стр. 31.

[2]) Ѳеодоръ Лукичъ Морошкинъ былъ профессоромъ по каѳедрѣ гражданскихъ законовъ въ Московскомъ Университетѣ, во время профессорства въ немъ Даниловича (по каѳедрѣ законовъ благоустройства и благочинія).

[3]) Сергѣй Николаевичъ Орнатскій былъ профессоромъ въ томъ же Университетѣ по каѳедрѣ энциклопедіи законовѣдѣнія и россійскихъ государственныхъ законовъ и учрежденій, также во время профессорства въ Москвѣ Даниловича.

[4]) Николай Дмитріевичъ Иванишевъ былъ адъюнктомъ, а съ 1840 года профессоромъ Кіевскаго Университета. Въ своихъ, особенно болѣе раннихъ трудахъ онъ разрабатывалъ русское и славянское право. Объ Иванишевѣ см. А. В. Романовичъ-Славатинскій, Жизнь и дѣятельность Н. Д. Иванишева (СПБ. 1876).

Ростъ славяновѣдѣнія и выдвинутая имъ идея славянскаго права объединяли научную разработку памятниковъ законодательства всѣхъ славянскихъ народовъ. Самостоятельное значеніе литовской народности было установлено наукою только въ тридцатыхъ годахъ XIX столѣтія[1]), да и послѣ этого писанные на русскомъ языкѣ Литовскіе Статуты, и по своему языку, и по своему праву, не могли не занимать виднаго мѣста въ изученіяхъ славянскихъ историковъ и историковъ-юристовъ. Раковѣцкій, подъ вліяніемъ мыслей и соображеній Линде, въ 1820 году доказывалъ вліяніе на Литовскій Статутъ Русской Правды и какъ въ ней, такъ и въ немъ искалъ слѣдовъ древняго славянскаго права[2]). Въ 1832—1835 годахъ вышелъ первымъ изданіемъ трудъ Мацѣёвскаго „Historya Prawodawstw Słowiańskich", получившій такое крупное значеніе въ развитіи славяновѣдѣнія, особенно въ исторіи сравнительнаго изученія славянскаго права. Въ этомъ трудѣ Литовскій Статутъ занялъ видное мѣсто въ ряду памятниковъ славянскаго законодательства[3]). Изучая его, Мацѣёвскій указывалъ на близость его права къ праву русскому и польскому, но онъ обращалъ вниманіе и на такія его постановленія, которыя имѣютъ свои особенности по сравненію съ русскимъ, польскимъ и вообще славянскимъ законодательствомъ[4]).

Въ Прагѣ, центрѣ славянскаго движенія того времени, и мѣстные ученые, и пріѣзжавшіе для научной работы изъ другихъ странъ съ особымъ

---

[1]) Это было сдѣлано филологіей. Особенное значеніе имѣлъ трудъ основателя сравнительнаго языковѣдѣнія Франца Боппа „Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Send, Armenischen, Griechischen, Lateinischen, Litauischen, Altslavischen, Gotischen und Deutschen" (Berlin, 1833).

[2]) Раковѣцкій, между прочимъ, писалъ: „Prawda Ruska iest niezaprzeczonym dowodem praw pisanych w Nowogrodzie w początku wieku XI, które iakośmy na swoiém mieyscu okazali, nierównie odleglеyszéy sięgaią starożytności i któremi rządziły się wszystkie kraie Ruskie; a zatém i kray Krywiczów, późniéy Litwą nazwany, temiż się rządził prawami, i gdzie w obszernieyszym zbiorze niżeli w Nowogrodzie i w różnych Xięstwach Ruskich też prawa dochowane, a od czasu połączenia się Litwy z Polską, przy redakcyi onych, Statutem Litewskim nazwane zostały. Wniosek ten wsparty iest oczywistym dowodem ze Statutu Litewskiego, który mieści w sobie wiele Artykułów słowo w słowo tychże samych co Prawda Ruska, o czém się wyżéy na wielu mieyscach mówiło... Jeżeli tedy zgodziémy się na to mniemanie z wielu podobieństw i niektórych dowodów historycznych wyprawodzone, iż dawni Słowianie ieszcze za czasu Paganizmu znali sztukę pisania, i że mieli powszechny Kodex Prawa ....., tedy łatwo możemy się zgodzić i nato, iż duch prawa w tym Kodexie zawartego, oraz wiele iego artykułów, przeniesione bydź mogą do późnieyszych praw różnych Słowiańskich Narodów, a mianowiciéy do Prawdy Ruskiéy i do Statutu Litewskiego". J. B. Rakowiecki, Prawda Ruska czyli Prawa wielkiego xięcia Jarosława Władymirowicza tudzież Traktaty Olga y Jgora ww. xx. Kiiowskich z cesarzami Greckimi y Mścisława Dawidowicza x. Smoleńskiego z Rygą zawarte, których Texta, obok z Polskiém tłomaczeniem poprzedza Rys Historyczny zwyczaiów, obyczaiów, religiy, praw y ięzyka dawnych Słowiańskich y Słowiańsko-Ruskich narodow. Tom I. Warszawa, 1820. Str. 244.

[3]) „Pomniki prawodawstw słowiańskich" (Tom III, rozdział V).

[4]) „Osądziłem więc, że dosyć będzie zwrócić uwagę na to, com za wyłączną własność litewskiego statutu być uznał, i wykazać w czém się ón do praw ruskich i polskich zbliżył, a w czém od nich, tudzież od innych prawodawstw słowiańskich, zupełnie odstąpił". W. A. Maciejowski, Historya Prawodawstw Słowiańskich. Tom III (w Warszawie i w Lipsku, 1835), str. 419. Двадцатью годами позднѣе тотъ же Мацѣёвскій писалъ: „wielkim jak na swój wiek pomnikiem prawodawstwa jest litewski statut, i takim jakiego ówczesna Europa nieposiadała. Jest jakoby roślina, która krzewiących się obok drzewek przyciągnąwszy do siebie soki, niemi się zapomogła, a przerobiwszy je w sobie, oddała im je znowu, jako lepsze i pożywniejsze. Wiedząc o tem że jest ruską, polską i t. d., nie wiedział o tem Czacki czy i o ile jest też litewską. Litewskości więc statutu niżéj w § 354 nstpn. śledzić według możności będę". Historya Prawod. Słow., wydanie drugie, tom I. (Warszawa, 1856), str. 207.

интересомъ относились къ Литовскому Статуту. Въ своемъ письмѣ Ганкѣ изъ Берлина, отъ 20 іюня 1838 года, Н. Д. Иванишевъ писалъ: „въ извѣстномъ вамъ кодексѣ Статута Литовскаго я нашелъ небольшое уложеніе о судоустройствѣ въ Литвѣ, получившее законную силу 1581 года, на бѣлорусскомъ языкѣ, всего 6 листовъ[1]). Я переписываю этотъ памятникъ и потомъ напечатаемъ въ нашемъ собраніи“[2]). Зная о томъ, что при работахъ по составленію свода мѣстныхъ законовъ для Западнаго Края Россіи собрано много списковъ Статута, Ганка просилъ графа М. М. Сперанскаго разрѣшить Иванишеву „разсмотрѣть и сравнить вышеупомянутыя рукописи, потому что“, какъ писалъ онъ, „объясняя памятники чешскаго законодательства, мы будемъ указывать на сходство оныхъ съ памятниками другихъ славянскихъ законодательствъ и, можетъ быть, со временемъ займемся изданіемъ и самаго Статута Литовскаго“ [3]).

Что касается русской научной литературы, то въ ней интересъ къ Литовскому Статуту также поднимался, хотя и не такъ быстро и рѣшительно. Статья Даниловича, напечатанная въ 1841 году въ „Юридическихъ Запискахъ“ Рѣдкина, была послѣднею его работою по изученію Статута[4]), а вмѣстѣ съ тѣмъ и послѣднимъ отзвукомъ тѣхъ работъ надъ этимъ кодексомъ и того особаго интереса къ нему, которые были вызваны предпринятою правительствомъ Россійской Имперіи кодификаціей права, дѣйствовавшаго въ „западныхъ“ ея губерніяхъ. Въ 1840 году совершилась отмѣна дѣйствія Литовскаго Статута въ этихъ губерніяхъ, и онъ изъ сборника нормъ дѣйствующаго мѣстнаго права превратился въ одинъ изъ главнѣйшихъ источниковъ его научно-историческаго изученія, лишь въ отдѣльныхъ случаяхъ требуя къ себѣ вниманія и административной, и судебной практики, являясь источникомъ мѣстныхъ законовъ въ части Россійской Имперіи. И изъ этого послѣдняго его значенія развилась цѣлая группа русскихъ трудовъ, изучающихъ Литовскій Статутъ именно въ этомъ направленіи[5]).

Далеко не уясненнымъ, однако, еще значительное время оставалось значеніе Литовскаго Статута какъ памятника, занимающаго выдающееся мѣсто въ ряду источниковъ для изученія исторической жизни литовскаго и русскаго народовъ. Научная разработка историческаго прошлаго народа литовскаго начиналась только съ середины тридцатыхъ годовъ XIX столѣ-

---

[1]) Т. е. Трибуналъ.

[2]) В. А. Францевъ, Очерки по исторіи чешскаго возрожденія. Росско-чешскія ученыя связи конца XVIII и первой половины XIX ст. (Варшава, 1902). Стр. 242 — 243.

[3]) Ibidem, стр. 243.

[4]) И. Н. Даниловичъ скончался 30 іюня 1843 года въ Грефенбергѣ, гдѣ и похороненъ.

[5]) П. Даневскій, Рѣчь объ источникахъ мѣстныхъ законовъ, дѣйствующихъ въ нѣкоторыхъ губерніяхъ и областяхъ Россійской Имперіи (Рѣчь и Историческая Записка, написанныя для прочтенія въ торжественномъ собраніи лицея князя Безбородко и Нѣжинской гимназіи, бывшемъ 1846 года іюня въ 23 день. Кіевъ, 1846); М. М. Михайловъ, Лекціи мѣстныхъ гражданскихъ законовъ, выпускъ второй (СПБ., 1860); А. Кваčевскій, Законы Черниговской и Полтавской губерній и новый судъ (Журн. Гражд. и Угол. Права, 1875 г., книжки первая и вторая) и Литовскій Статутъ, какъ источникъ мѣстнаго права для губерній Черниговской и Полтавской (тотъ же Журналъ, 1876 г., книжка четвертая); С. В. Пахманъ, Исторія кодификаціи гражданскаго права, томъ I (СПБ., 1876); А. Ѳ. Кистяковскій, Права, по которымъ судится малороссійскій народъ (Кіевъ, 1879).

тія, въ трудахъ историка-литвина Теодора Нарбута[1]). Но онъ полагалъ, что съ Люблинской Уніей и смертью послѣдняго представителя литовской, Гедиминовой династіи, Сигизмунда II Августа, „перестала существовать самобытность народа" Великаго Княжества Литовскаго, и передавалъ изложеніе его исторіи съ этого времени „писателямъ польской исторіи"[2]), и Третій Литовскій Статутъ, какъ составленный послѣ Люблинской Уніи, утрачивалъ свой интересъ для національнаго литовскаго историка. Изученіе исторіи учрежденій и права Великаго Княжества Литовскаго къ тому же, со смертью Даниловича, вообще замирало, и въ серединѣ XIX вѣка оно имѣло въ сущности единственнаго представителя въ лицѣ Ярошевича[3]). Научная разработка исторіи Литвы стала дѣлать замѣтные успѣхи лишь съ конца XIX-го и въ XX-мъ столѣтіи.

Русская исторія и исторія русскаго права въ серединѣ XIX вѣка обходили еще Литовскій Статутъ, какъ и вообще историческое прошлое Литвы и вѣтвей русскаго народа, жившихъ въ составѣ Великаго Княжества Литовскаго и Польши. Правда, еще въ тридцатыхъ годахъ Н. Г. Устряловъ настаивалъ на необходимости разработки этого прошлаго русскими историками[4]), но она далеко не сразу получила признаніе. Въ восьмидесятыхъ годахъ XIX вѣка К. Н. Бестужевъ-Рюминъ писалъ: „я помню то время, когда ставили въ вину Устрялову то, что онъ внесъ литовское княжество въ „Русскую Исторію". Подъ вліяніемъ „Исторіи Россіи" Соловьева, а еще болѣе подъ вліяніемъ событій 1863 г. пошло болѣе ревностное изученіе литовской Руси. Но и до сихъ поръ дѣятелей на этомъ полѣ все еще мало, и любитель исторіи не можетъ не порадоваться появленію новаго дѣятеля...."[5]). Только со второй половины XIX столѣтія, съ шестидесятыхъ годовъ его, разработка исторіи Великаго Княжества Литовскаго русскими историками дѣйствительно понемногу начиналась.

Но вліяніе литовско-русскаго права на законодательство Московскаго государства должно было быть обнаружено изслѣдованіемъ значительно раньше. Особенно это было по отношенію къ Соборному Уложенію царя Алексѣя Михайловича, которое уже съ тридцатыхъ годовъ XIX вѣка при-

---

[1]) T. Narbutt, Dzieje narodu litewskiego. Tomy I—IX (Wilno, 1835—1841), его же, Pomniki do dziejów litewskich (Wilno, 1846); его же, Dzieje narodu litewskiego w krótkości zebrane z dołączeniem potoku pochodzeń ludów narodu litewskiego i czterech tablic rodowych xiążąt litewskich (Wilno, 1847); его же, Pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historyi Litwy odnoszące się (Wilno, 1856).

[2]) „Doprowadziłem pismo do epoki, w której samoistność Narodu ustała. Odtąd więc przekazać winienem ciąg dalszy Historyi Polskiej pisarzom. Ostatni z udzielnych Monarchow Litwy i ostatni po mieczu z Jagellonów, Zygmunt August umarł... i ja pióro moje na jego grobowcu kruszę". T. Narbutt, Dz. Nar. Lit, IX, str. 492.

[3]) J. Jaroszewicz, Obraz Litwy pod względem jéj cywilizacyi, od czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII. Części I—III. Wilno, 1844—1845. Мацѣёвскій въ 1856 году писалъ: „obecnie sam tylko Jaroszewicz zajmuje się historyą litewskiego prawa" (Hist. Praw St., wydanie drugie, tom I, str. 358).

[4]) Н. Г. Устряловъ, О системѣ прагматической русской исторіи (СПБ., 1836). Изслѣдованіе вопроса, какое мѣсто въ русской исторіи должно занимать Великое Княжество Литовское (СПБ., 1839), Русская Исторія (первое изданіе — СПБ., 1837—1841).

[5]) Рецензія книги А. И. Барбашева „Витовтъ и его политика до Грюнвальденской битвы" — Извѣстія С.-Петербургскаго Славянскаго Благотворительнаго Общества, № 10 (октябрь) 1885 г. (годъ второй), СПБ. 1885. Стр. 453—454.

влекало къ себѣ самое серьезное вниманіе историковъ русскаго права[1]). Чѣмъ дальше, тѣмъ больше стало выясняться вліяніе на него Литовскаго Статута, и къ настоящему времени изученіе этого вліянія сдѣлало очень большіе успѣхи, хотя еще и нельзя признать его установленнымъ во всѣхъ его деталяхъ. Значеніе изученія литовско-русскаго права, какъ развитія стараго, домосковскаго русскаго права и какъ права западной и южной вѣтвей русскаго народа, также мало-по-малу получало свое признаніе, и Литовскій Статутъ, какъ главнѣйшій его памятникъ, долженъ былъ быть выдвинутъ на самое видное мѣсто. Въ 1865 году Ѳ. И. Леонтовичъ писалъ: „Литовскій Статутъ принадлежитъ къ числу важнѣйшихъ памятниковъ древняго русскаго права. Если между Русскою Правдою и законодательствомъ московскимъ проходитъ ничѣмъ не наполняемая пропасть, то, при самомъ поверхностномъ изученіи Литовскаго Статута, нельзя не видѣть прямой связи его съ Русскою Правдою. Литовскій Статутъ представляетъ цѣлый рядъ юридическихъ институтовъ, корнями своими нѣдрящихся въ Русской Правдѣ... Сходство институтовъ въ обоихъ памятникахъ не могло быть дѣломъ случая. Оно указываетъ на общее сродство цѣлаго строя юридической жизни въ эпоху Русской Правды и Литовскаго Статута, въ особенности первой редакціи“ [2]). Но, говоря такъ, самъ Леонтовичъ давалъ не столько дѣйствительное изученіе Литовскаго Статута, сколько лишь его программу. И только въ очень недавнее время литовско-русское право было введено въ общую исторію русскаго права въ одномъ изъ новѣйшихъ обзоровъ ея [3]).

Интересъ къ Литовскому Статуту, и именно къ Мамоничскому изданію его оригинальнаго русскаго текста, на всемъ протяженіи XIX столѣтія оставался неизмѣннымъ у русскихъ библіографовъ. За трудами Сопикова и Строева въ области русской библіографіи послѣдовалъ рядъ другихъ трудовъ, и во всѣхъ нихъ это изданіе Виленскихъ „друкаровъ“ находило свое мѣсто въ спискахъ старопечатныхъ изданій кирилловскаго шрифта. Перечислялись приведенные въ извѣстность его экземпляры, давалось ихъ библіографическое описаніе. Въ опредѣленіи числа изданій русскаго текста Статута 1588 года библіографы, конечно, не вносили ничего новаго и лишь указывали, что „изслѣдователи открыли, что Статута было три изданія съ 1588-мъ годомъ, и такъ точно, что съ трудомъ можно замѣтить разность изданій“ [4]). Но само библіографическое описаніе

---

[1]) Выходъ Полнаго Собранія Законовъ Россійской Имперіи въ 1830 году далъ естественный толчокъ къ этому. Именно съ тридцатыхъ годовъ XIX столѣтія Уложеніе 1649 года начинаетъ особенно изучаться — въ 1833 году вышло Историко-юридическое изслѣдованіе Уложенія Строева, въ 1839 году на публичномъ актѣ Московскаго Университета Морошкинъ произнесъ свою „Рѣчь объ Уложеніи царя Алексѣя Михайловича и о послѣдующемъ его развитіи“.

[2]) Ѳ. И. Леонтовичъ, Русская Правда и Литовскій Статутъ, въ видахъ настоятельной необходимости включить литовское законодательство въ кругъ исторіи русскаго права. Стр. 1 (Университетскія Извѣстія. Кіевъ, 1865. № 2).

[3]) І. А. Малиновскій, Лекціи по исторіи русскаго права. Ростовъ на Дону, 1918. О развитіи взгляда Леонтовича на значеніе литовско-русскаго права М. Ф. Владимірскимъ-Будановымъ см. І. А. Малиновскій, Памяти учителя (Опытъ характеристики ученой и преподавательской дѣятельности проф. М. Ф. Владимірскаго - Буданова). Ростовъ н. Д., 1917. Стр. 8 и сл.

[4]) Очеркъ славяно-русской библіографіи В. М. Ундольскаго, съ дополненіями А. Ѳ. Бычкова и А. Викторова (Москва, 1871), № 103. Тамъ же и въ обозначенныхъ въ слѣдующемъ примѣчаніи работахъ Каратаева см. указанія и на другіе труды по библіографіи.

Мамоничскаго изданія Статута въ трудахъ русскихъ библіографовъ все болѣе и болѣе развивалось и дополнялось, достигнувъ наибольшей полноты въ послѣднемъ по времени трудѣ И. П. Каратаева, вышедшемъ въ 1883 году[1]).

Польскіе библіографы также интересовались старопечатнымъ изданіемъ Литовскаго Статута 1588 года. Но, когда было окончательно установлено, что первое Мамоничское изданіе этого кодекса было изданіемъ только его русскаго текста, ихъ интересъ къ нему, совершенно естественно, долженъ былъ исчезнуть и сосредоточиться лишь на изданіяхъ текста польскаго, начиная съ 1614 года[2]). Конечно, какъ кодексъ, Литовскій Статутъ привлекалъ постоянно къ себѣ вниманіе польскихъ историковъ и историковъ права. Онъ представляетъ собою слишкомъ крупное явленіе въ исторіи Речи Посполитой, созданной Люблинскою Уніей, и о немъ говоритъ длинный рядъ польскихъ трудовъ, хотя и на основѣ старыхъ традиціонныхъ представленій о реализаціи имъ постановленій Люблинскаго сейма, съ которою онъ въ дѣйствительности не имѣлъ ничего общаго, возстановляя самостоятельное государственное значеніе Великаго Княжества Литовскаго въ его федераціи съ Польшею[3]).

Въ девяностыхъ годахъ XIX столѣтія интересъ къ Третьему Литовскому Статуту очень поднялся въ русской литературѣ. Сложное судебное дѣло о наслѣдствѣ, оставшемся послѣ смерти графа Станислава Манузи и его жены, потребовало для своего разрѣшенія справокъ со старымъ правомъ Великаго Княжества Литовскаго, въ частности съ Литовскимъ

---

[1]) И. П. Каратаевъ, Описаніе Славяно-Русскихъ книгъ, напечатанныхъ кирилловскими буквами, томъ первый, съ 1491 по 1652 г. (СПБ., 1883); № 117. Ср. его же, Хронологическая роспись славянскихъ книгъ, напечатанныхъ кирилловскими буквами, 1491—1730 (СПБ., 1861), № 95 и Описаніе Славяно-Русскихъ книгъ, напечатанныхъ кирилловскими буквами, 1491 — 1730; выпускъ первый, съ 1491 по 1600 г. (СПБ., 1878), № 103. Мамоничское изданіе русскаго текста Статута 1588 года, конечно, встрѣчается и въ спискахъ старопечатныхъ книгъ (безъ ихъ описанія) — см., напр., А. А. Титовъ, Старопечатныя книги по каталогу А. И. Кастерина съ обозначеніемъ ихъ цѣнъ (Ростовъ, 1905), № 36, или А. И. Миловидовъ, Старопечатныя славяно-русскія изданія, вышедшія изъ западно-русскихъ типографій XVI — XVIII вв. (Чтенія въ Имп. Обществѣ Исторіи и Древн. Росс. 1908, I и отдѣльно — Москва, 1908), №№ 15 и 17. Ср. Памятники Русской Старины въ западныхъ губерніяхъ, VI, стр. 172.

[2]) Ср. Władysław Pobóg Górski, Dodatek do biblijografii Statutu Litewskiego (Przegląd Bibliograficzno — Archeologiczny, rok I, №№ 18 i 19; Warszawa, 1881), Włodzimierz ks Czetwertyński, Jeszcze jedno słowo o Statucie Litewskim (Przegląd Bibl.-Archeol., №№ 22 i 23; Warszawa, 1881).

[3]) Въ самое послѣднее время вновь усилилось въ польской исторической литературѣ стремленіе понимать Люблинскую Унію на основѣ идеологіи польской національно-политической мысли конца XVIII столѣтія и XIX вѣка, уже разрушенной научнымъ изслѣдованіемъ. Такъ, г. Галецкій пишетъ, что послѣ Уніи 1569 года „w następnych wiekach polityczna i kulturalna jedność Rzplitej, z jedynym wyjątkiem kresów ukrainnych, była tak silnie ugruntowaną, że jej narody, złączone przez Unię jagiellońską, nawet w czasach smutnego zastoju w pracy wewnętrznej wspólnie odnosiły najświetniejsze zwycięstwa nad zewnętrznymi wrogami" (Oskar Halecki, Dzieje Unii Jagiellońskiej, tom II, Kraków, 1920, str. 352—353). Еще болѣе ярко выраженную идеализацію Люблинской Уніи на основѣ ягеллоновской идеи новаго времени имѣемъ въ статьѣ г. Галецкаго „L'Union de Lublin" (Revue Historique, tome 133; Paris, 1920; p. p. 258 – 263). О разрушеніи этого традиціоннаго взгляда на Люблинскую Унію и созданную ею федеративную Речь Посполитую см. И. И. Лаппо, Люблинская Унія и Третій Литовскій Статутъ (Журналъ Министерства Нар. Просв., 1917, V, стр. 89 — 150) и его же, Zakladni zákony velikiého knizetstvi litevského a Polsko po lublinské unii (Sborník věd. právnich, a státních, ročnik XXIII, s. III—IV, 1923, str. 313 — 344).

Статутомъ и конституціей 1588 года о кадукахъ. И представители сторонъ въ этомъ судебномъ дѣлѣ [1]), и ученые спеціалисты, разбираясь въ вопросахъ литовско-русскаго права, опубликовали тогда свои изслѣдованія, и они образовали довольно значительную группу трудовъ[2]). Вопросъ о Мамоничскомъ изданіи русскаго текста Статута 1588 года долженъ былъ неизбѣжно остановить на себѣ вниманіе въ этихъ трудахъ также. И этотъ вопросъ не вызвалъ никакихъ, сколько-нибудь существенныхъ новыхъ соображеній и поставленныхъ на болѣе широкую основу изслѣдованій, которыя измѣнили бы общепринятыя со временъ Даниловича представленія. С. А. Бершадскій въ 1892 году утверждалъ: „существуютъ три русскихъ изданія Третьяго Статута, помѣченныя всѣ одною и тою-же датою, но отличающіяся другъ отъ друга бумагою, болѣе или менѣе четкимъ шрифтомъ, а также количествомъ корректурныхъ ошибокъ, которыя въ позднѣйшихъ изданіяхъ часто искажаютъ смыслъ распоряженій Статута“ [3]).

Въ самое послѣднее время мы имѣемъ вновь повтореніе этого утвержденія, ведущаго свое начало отъ Даниловича и прошедшаго черезъ длинный рядъ касавшихся Литовскаго Статута трудовъ XIX-го столѣтія. Въ 1923 году его повторилъ г. Ростиславъ Лащенко, заимствовавъ его не непосредственно отъ Даниловича, а отъ усвоившаго его въ серединѣ XIX столѣтія А. Ѳ. Кистяковскаго[4]). Въ 1925 году „kilka odbić tego wydania“ упоминаетъ С. Л. Пташицкій въ своей послѣдней работѣ о Третьемъ Литовскомъ Статутѣ[5]). Если С. Л. Пташицкій и не повторяетъ въ совершенно категорической формѣ вошедшаго въ общій обиходъ представленія о нѣсколькихъ изданіяхъ русскаго текста Статута 1588 года въ Мамоничской типографіи, то во всякомъ случаѣ онъ не даетъ и ничего новаго въ области изученія даннаго вопроса[6]). Что же касается шрифта этого

---

[1]) Далекихъ родственниковъ графа Манузи и Виленско-Ковенскаго Управленія Государственными Имуществами.

[2]) С. А. Бершадскій, О наслѣдованіи въ выморочныхъ имуществахъ по литовскому праву (СПБ., 1892 — раньше въ Журналѣ Мин. Нар. Пр. 1892, XI) и Литовскій Статутъ и польскія конституціи (СПБ., 1893); С. Л. Пташицкій, Къ исторіи литовскаго права послѣ Третьяго Статута (Журналъ Мин. Нар. Пр. 1893, X и отдѣльно — СПБ., 1893) и Къ вопросу объ изданіяхъ и комментаріяхъ Литовскаго Статута (СПБ., 1893); Ѳ. И. Леонтовичъ, Спорные вопросы по исторіи русско-литовскаго права (СПБ., 1893); А. Х. Гольмстенъ, Три вопроса изъ литовскаго гражданскаго права (Журналъ Юридическаго Общества при Имп. С.-Петерб. Университетѣ 1896, II); Б. Г. Ольшамовскій, Обязательность для Великаго Княжества Литовскаго конституцій вальныхъ сеймовъ бывшей Польской Рѣчи Посполитой въ связи съ вопросомъ о выморочности (кадукахъ) по польско-литовскому законодательству (СПБ., 1897) и Права по землевладѣнію въ Западномъ Краѣ (СПБ., 1899). Рецензія работъ С. А. Бершадскаго, Ѳ. И. Леонтовича и С. Л. Пташицкаго, сдѣланная проф. М. Грушевскимъ, — Записки Наукового Товариства Імени Шевченка, томъ IV, стр. 172—176,

[3]) О наслѣдованіи въ вымор. имуществахъ по лит. праву. Стр. 9.

[4]) „Впрочім це українське видання Литовського Статуту редакцій 1588 р. — як гадае проф. Кістяковський — було передруковано потім не менш трьох разів, хоча з захованням 1588 р.“ Проф. Ростислав Лащенко, Литовський Статут, яко памятник українського права (Прага, 1923), стр. 10. О злоупотребленіи словомъ „украинскій“ по отношенію къ Литовскому Статуту см. выше въ настоящей статьѣ (третье въ ней примѣчаніе).

[5]) Stanisław Ptaszycki, Nieco o Trzecim Statucie Litewskim i normach prawnych po nim na Litwie. Księga Pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera, tom II (We Lwowie, 1925), str. 297 – 313.

[6]) Приводимое С. Л. Пташицкимъ на стр. 298 чтеніе экземпляра Статута, принадлежащаго Библіотекѣ Осссолинскихъ („кровъныхъ и близкихъ“ въ 17-омъ артикулѣ III-го раздѣла), находится и въ нѣкоторыхъ экземплярахъ, давно приведенныхъ въ извѣстность русскими библіографами.

изданія, то онъ со всею рѣшительностью повторяетъ ошибку Даниловича, говоря, что Статутъ былъ напечатанъ литерами, которыя до его изданія не употреблялись въ типографіи Мамоничей [1]). Мы уже отмѣтили выше, что такими литерами были напечатаны изданія, выпущенныя Мамоничами и кромѣ Статута 1588 года. Къ шрифтамъ Мамоничскаго изданія русскаго текста Статута 1588 года намъ еще придется вернуться и ниже [2]).

Итакъ, пересмотра вопроса о Мамоничскомъ изданіи русскаго текста Литовскаго Статута 1588 года не было сдѣлано въ научной литературѣ вплоть до настоящаго времени. Съ тридцатыхъ годовъ XIX вѣка утвердилось положеніе о нѣсколькихъ разновременныхъ изданіяхъ Мамоничами этого кодекса, и оно повторяется до нашихъ дней безъ провѣрки основаній, на которыхъ оно построено. Ни доступные уже очень давно матеріалы, какими являются изданія польскаго перевода Статута въ XVII столѣтіи, ни прибавленіе къ нимъ нѣкоторыхъ новыхъ, какъ, напримѣръ, переписка Льва Сапѣги, опубликованная въ послѣднія десятилѣтія XIX вѣка, не были использованы изслѣдованіемъ для пересмотра этого вопроса. Почему?—потому что разрѣшеніе его совершенно игнорировало обстановку стараго печатнаго дѣла и его старую технику. Тожество всѣхъ экземпляровъ одного и того же изданія въ условіяхъ типографской техники XIX и XX столѣтій переносилось, какъ обязательно существующее, и въ обстановку старопечатнаго дѣла XVI вѣка. Мысль о совершенно иной его технической обстановкѣ была чужда авторамъ, писавшимъ о Мамоничскихъ „изданіяхъ“ русскаго текста Третьяго Литовскаго Статута.

III.

Если мы теперь обратимся къ старой техникѣ печатнаго дѣла, то должны будемъ прежде всего отвлечься отъ тѣхъ привычныхъ намъ представленій, которыя у насъ существуютъ подъ вліяніемъ современнаго оборудованія большихъ типографій нашего времени и современной технической обстановки книгопечатанія. Уже давно было замѣчено, что старопечатная книга была прямою дочерью книги рукописной и занимаетъ какъ бы переходное мѣсто между нею и нашею современною печатною книгою. Давно было выяснено, что раннія произведенія книгопечатнаго искусства, такъ называемыя инкунабулы (книги, напечатанныя въ XV и даже началѣ XVI ст.), тѣсно связаны съ рукописью не только своимъ шрифтомъ, сокращеніями словъ и даже характеромъ содержанія, но и присоединеніемъ къ труду наборщика и печатника работы искуснаго писца и рисовальщика для отдѣльныхъ буквъ и украшеній текста [3]). Различіе стоимости книгъ старопечатныхъ и современныхъ имъ рукописныхъ, неизбѣжно понизившихся въ цѣнѣ съ появленіемъ печатныхъ, вовсе не было такъ разительно велико, какъ въ настоящее время, и рукописная книга долго еще конку-

[1]) „Tak zwany drukowany Statut został wydany pismem, naśladującym pismo kancelaryi litewskiej a nie czcionkami używanymi w drukarni ówczesnej Mamonicza w Wilnie. Znamy kilka odbić tego wydania, różniących się przeważnie pisownią, układem liter. Trzy wzory, różniące się pod tym względem, podaliśmy w naszych wydawnictwach rosyjskich...“. Стр. 298.

[2]) Въ четвертой главѣ настоящей статьи.

[3]) Ср., напр., хотя бы А. И. Кирпичниковъ, Очеркъ исторіи книги (СПБ., 1889), стр. 46—47.

рировала на рынкѣ съ печатною, иногда даже смѣшиваемая съ нею. Старые печатники, выпуская свою книгу, думали не только о тѣхъ, кто будетъ ее читать, но и о тѣхъ, кто будетъ ее списывать. Такъ московскіе первопечатники Иванъ Ѳеодоровъ и Петръ Тимофеевичъ Мстиславецъ, выпуская въ 1569 году напечатанную ими въ Заблудовѣ, на средства литовскаго гетмана Г. А. Ходкевича, книгу „Евангеліе Учительное", писали: „хотящіи же прочитати и преписовати сію книгу — милостиви и незазорливи, молимся мы трудившіися и недостойніи и худые, будите нашего ума немощи и недостатку, понеже и вы сами человѣцы и человѣческимъ подлежаще, яко требуете милости отъ Бога и прощенія отъ человѣкъ, прощенію вашему и насъ сподобляйте" [1]).

Конечно, не можетъ быть и рѣчи о томъ, чтобы печатни XVI столѣтія могли выпускать книгу въ десяткахъ тысячъ экземпляровъ, что является совершенно обычнымъ въ нашихъ современныхъ типографіяхъ. Не можетъ быть никакого сравненія и въ скорости набора книги и ея печатанія въ старое и новое время. Старопечатная книга не могла быстро набираться и печататься уже потому, что старое печатное дѣло было не механическимъ фабричнымъ производствомъ, какимъ оно стало въ новѣйшихъ громадныхъ типографіяхъ. Старопечатное дѣло было искусствомъ и индивидуальнымъ интеллигентнымъ трудомъ, и это дѣлало его ближе къ рукописному дѣлу, чѣмъ къ типографскому нашей современности. Личность и индивидуальное творчество работника доминировали въ старопечатномъ дѣлѣ надъ техническимъ оборудованіемъ; наоборотъ, машина и техническое оборудованіе поглотили личность печатнаго работника въ новѣйшей типографіи. Работа стараго печатника (друкаръ, тередорщикъ) и батырщика (набойщикъ или накладчикъ краски на литеры) не могла быть слишкомъ быстрою уже по ея не фабрично-механическому, а творчески-художественному характеру и идеалистическому отношенію къ ней работника. Самый внѣшній видъ оборудованія старыхъ печатень былъ далекъ отъ фабричной обстановки современныхъ типографій. Такъ, въ новыхъ палатахъ Печатнаго Двора въ Москвѣ, законченныхъ постройкою въ 1645 году, печатные станы были расписаны красками съ серебромъ и золотомъ и украшены рѣзьбою[2]).

Не допускали быстроты въ старомъ печатномъ дѣлѣ и техническія средства тогдашняго оборудованія типографій. Самый наборъ, конечно, не только не могъ быть быстрѣе современнаго ручного набора, но, наоборотъ, долженъ былъ быть значительно его медленнѣе. Не всегда легко дававшееся закрѣпленіе набранныхъ страницъ въ рамы, „набиваніе" литеръ краскою при помощи „мацы" (кожаный, набитый шерстью мѣшочекъ, прикрѣпленный къ рукояткѣ) сопровождались частымъ выпа-

[1]) Выпуская въ 1570 году въ Заблудовѣ же, уже одинъ, книгу „Псалтирь съ Часословцемъ", тотъ же Иванъ Ѳеодоровъ писалъ: „а трудивыйся многогрѣшный и непотребный рабъ, на имя Иванъ Ѳедоровичъ Москвитинъ, молю убо всякого благочестиваго православнаго христіянина, прочитающихъ или преписующихъ книгу сію Псалтырь, аще гдѣ что погрѣшено будетъ моего ради небреженія, Бога ради исправляйте, благословите, а не клените, понеже не писа Духъ Святый, ни аггелъ, но рука грѣшна и брена, да и сами то же благословеніе обрящете отъ Всемогущаго Бога нынѣ и присно и въ вѣки вѣкомъ, аминь". Описаніе обѣихъ этихъ книгъ см. у И. П. Каратаева (Описаніе Славяно-Русскихъ книгъ, напечатанныхъ кирилловскими буквами. Томъ первый) №№ 75 и 77.

[2]) Государевъ Печатный Дворъ и Синодальная Типографія въ Москвѣ. Историческая справка. Москва, 1903. Стр. 23.

деніемъ литеръ или ихъ сдвигами въ сдѣланномъ наборѣ. Все это нужно было поправлять, просматривая немедленно каждый отпечатанный листъ, и все это брало много времени. Самъ ручной прессъ, помощью котораго производилось печатаніе, конечно, не можетъ идти въ какое-либо сравненіе по быстротѣ работы съ современными типографскими машинами. Само собою разумѣется, однако, что, несмотря на все это, печатня изготовляла неизмѣримо скорѣе, чѣмъ писецъ, то или другое количество экземпляровъ книги — imprimit ille die quantum non scribitur anno, говорили уже въ XV столѣтіи друзья и поклонники искусства книгопечатанія. Но, конечно, съ однимъ только наборомъ текста и съ однимъ только печатнымъ прессомъ изданіе книги въ большомъ, даже по тогдашнимъ представленіямъ, количествѣ экземпляровъ было невозможно. Чтобы увеличить это количество необходимо было прибѣгнуть къ одновременному параллельному набору одной и той же книги и къ одновременному печатанію ея на нѣсколькихъ прессахъ, по числу наборовъ.

Старая техника рукописнаго дѣла знала уже съ древности одновременное изготовленіе ряда экземпляровъ одного и того же произведенія, путемъ работы ряда писцовъ, писавшихъ одновременно подъ диктовку читавшаго для всѣхъ нихъ чтеца. Этотъ пріемъ не могъ не быть использованъ и въ старыхъ печатняхъ, примѣнительно къ ихъ потребностямъ. Что же касается наличности не одного, а двухъ и болѣе прессовъ въ сколько-нибудь значительныхъ старыхъ печатняхъ, то она хорошо извѣстна въ тѣхъ старыхъ типографіяхъ, которыхъ исторію оказалось возможнымъ возстановить. Какъ на примѣръ можно указать хотя бы на не такъ ужъ далекую отъ Вильны Ригу, притомъ входившую въ составъ Великаго Княжества Литовскаго съ начала шестидесятыхъ годовъ XVI столѣтія. Весною 1588 года въ Ригу изъ Германіи прибылъ типографщикъ Николай Моллинъ (Nicolaus Mollinus, Niclas Mollyn). Его затѣмъ Рижскій городской совѣтъ сдѣлалъ своимъ типографщикомъ, съ возложеніемъ на него ряда обязательствъ, а въ числѣ ихъ и обязательства имѣть въ типографіи не менѣе двухъ прессовъ со всѣмъ, что для печатанія на нихъ необходимо[1]). На Московскомъ Печатномъ Дворѣ въ двадцатыхъ годахъ XVII вѣка было семь „печатнаго дѣла становъ", изъ которыхъ при каждомъ, кромѣ главнаго мастера, работали два наборщика, одинъ разборщикъ, четыре тередорщика и четыре батырщика[2]). Въ 1634 году тотъ же Печатный Дворъ имѣлъ уже двѣнадцать становъ[3]).

[1]) „Wir Bürgermeistere vnd Rathmanne der Könn. Stadt Riga thuen kundt, zeugen vnd bekennen hiermit vor menniglichen, sonderlich aber denen hieran gelegen, das wir aus wolerwogenen vrsachen vnd reiffen bedencken zu beforderunge Gottes Ehren vnd pflantzung seines heiligen Wordts, wie dan auch zu erhaltung Kirchen vnd Schulen vnd sonsten zu vortsetzung des algemeinen nutzes, den Ersamen vnd Kunstreichen Niclas Mollyn vor vnsern Buchtrücker angenommen vnd bestalt, immassen er dan in krafft dieses ordentlich vnd legitime bestalt vnd angenommen sein soll, dieser gestalt vnd also, das er die Druckereie sich soll lassen befohlen sein, dieselbe in guter ordnung, auffsicht, fertigung vnd richtigkeit halten vnd mit gebürlicher vnd zu solchem Wercke gehörender retschafft an gebreuchlichen vnd vnstraffbaren Littern, zum weinigsten auch mit zween Pressen vnd was sonsten dazu allerseits nötigk nach notturfft soll versehen vnd gefasset sein" (дата: Рига, 1 января 1591 года). Arend Buchholtz, Geschichte der Buchdruckerkunst in Riga 1588—1888 (Riga, 1890), s. 313.

[2]) Государевъ Печ. Дворъ и Син. Типографія въ Москвѣ. Стр. 20.

[3]) Ibidem, стр. 21.

Наличіемъ одновременнаго параллельнаго набора въ старыхъ печатняхъ объясняется и отсутствіе полнаго тожества всѣхъ экземпляровъ въ одномъ и томъ же старопечатномъ изданіи, уже давно возбуждавшее вопросы и недоумѣнія, въ числѣ „mystères de l'imprimerie“ [1]). Изученіе стараго печатнаго дѣла уже довольно давно привело къ признанію необходимою практики нѣсколькихъ одновременныхъ параллельныхъ наборовъ и печатанія одной и той же книги для одного и того же изданія, если ее требовалось выпустить въ большомъ количествѣ экземпляровъ[2]). Все это вполнѣ объясняетъ и не полное тожество экземпляровъ такихъ изданій, вышедшихъ изъ различныхъ старыхъ типографій. Приведемъ хотя бы одинъ примѣръ изъ исторіи дѣятельности уже упомянутой нами, находившейся въ предѣлахъ земель Великаго Княжества Литовскаго, Рижской типографіи Моллина.

Въ числѣ четырехъ изданій, вышедшихъ изъ этой типографіи въ 1598 году, была небольшая книжка, извѣстное произведеніе Циглера — De incertitvdine rervm humanarvm discvrsvs theologicus, ethicus, historicus Georgii Ciegleri (Rigae Livonum. Ex officina typographica Nicolai Mollini. MDXCIIX.). Въ 1599 году она была переиздана вновь[3]). Но приведенные въ извѣстность экземпляры изданія 1598 года обнаруживаютъ два различныхъ набора, хотя по числу страницъ они и тождественны. Совершенно ясно, что предполагать три самостоятельныхъ изданія одной и той же книжки, въ одной и той же типографіи, въ концѣ XVI столѣтія, въ теченіе двухъ только лѣтъ, едва ли возможно. Инымъ представляется дѣло, если въ 1598 году Моллиномъ были сдѣланы лишь два параллельныхъ набора одного и того же изданія, съ параллельнымъ печатаніемъ ихъ помощію двухъ прессовъ. При этихъ двухъ параллельныхъ наборахъ, совершенно естественно, появились и отличія въ заглавныхъ листахъ въ экземплярахъ книжки, и нѣкоторыя различія въ посвященіи изданія, и, на-

[1]) Ср Ambroise Firmin-Didot, Histoire de la typographie (Paris, 1882), p. 610.

[2]) „Eine merkwürdige Eigenthümlichkeit der 42 zeiligen Bibel ist der Umstand, dass von ihr zwei Ausgaben existiren, von denen die eine durchwegs 42 Zeilen und geschriebene Rubriken, die andere auf den ersten 8 Seiten 40 Zeilen, auf der 9 Seite 41 Zeilen und gedruckte Rubriken hat. Einige Bibliographen nehmen an, dass die Bibel mit 40 Zeilen nachgedruckt sei, Madden, der die Entdeckung gemacht hat, dass in jener Zeit mehrere Setzer dasselbe Manuscript setzen, welches ihnen ein Vorleser dictirte, und der seine Entdeckung in übertriebener Weise ausgebeutet hat, meint, zwei Setzer hätten denselben Text gesetzt, der eine habe mehr abbreviirt und in 40 Zeilen dasselbe gesetzt, was der andere in 42 Zeilen setzte. Wenn das der Fall wâre, so hätte es sich öfter wiederholen müssen, es kommt aber nur einmal, und nur am Anfange der Bibel vor. Ueber den Zweck des Doppelsatzes dürfte sich Madden im Irrthum befinden, derselbe war nicht gewöhnlich, sondern konnte naturgemäss nur vorgenommen werden, wenn es galt, dringende Drucksachen schnell zu liefern. Da mussten zu der Zeit, wo man die Stereotypie noch nicht kannte, zwei Sätze für zwei Pressen oder mehr hergestellt werden, bei unserer Bibel ist eine solche Druckbeschleunigung kaum denkbar“. Karl Faulmann, Illustrirte Geschichte der Buchdruckerkunst, ihrer Erfindung durch Johann Gutenberg und ihrer technischen Entwicklung bis zur Gegenwart (Wien. Pest. Leipzig. 1882), s. 140—142 (страница 141 цѣликомъ занята снимкомъ). О значеніи типографскаго пресса въ исторіи книгопечатанія см. — Professor Karl Faulmann, Die Erlindung der Buchdruckerkunst nach den neuesten Forschungen (Wien. Pest. Leipzig. 1891) s. s. 1—14. Списокъ болѣе новой литературы по исторіи книгопечатанія — Dr. Karl Schottenloher, Das alte Buch (Berlin, 1921), s. s. 390 — 406.

[3]) De incertitvdine rervm hvmanarvm. Discvrsvs Theologicus, Ethicus, Historicus. Georgii Ciegleri. Psal. 25. Integritas et rectum custodient me. Rigae Livonum. Ex officina typographica Nicolai Mollini. MDXCIX.

конецъ, различія въ наборѣ отдѣльныхъ страницъ, при тожествѣ ихъ числа[1]).

Но и та самая Виленская „друкарня“ Мамоничей, въ которой былъ напечатанъ Третій Литовскій Статутъ, очень хорошо знала въ своей дѣятельности аналогичные примѣры. Остановимся хотя бы на двухъ. Изъ длиннаго ряда изданій, выпущенныхъ ею, экземпляры которыхъ обслѣдованы нами въ различныхъ древлехранилищахъ, возьмемъ для примѣра по одному изданію семидесятыхъ и девяностыхъ годовъ XVI столѣтія, т. е. въ предшествующее изданію Статута и послѣдующее за нимъ десятилѣтія, а именно Псалтырь 1576 года и Апостолъ 1591 года. Тожество шрифта и тожество страницъ наблюдается во всѣхъ экземплярахъ каждаго изъ этихъ изданій, но внимательное сличеніе ихъ обнаруживаетъ сразу и различіе наборовъ въ отдѣльныхъ изъ нихъ. Начнемъ иллюстрацію этихъ различій, въ самыхъ общихъ чертахъ, съ экземпляровъ Псалтыри 1576 года[2]).

На 5-й строкѣ (снизу) 7-го листа однихъ экземпляровъ стоитъ: „что („ч“ напечатано красною краскою) есть человѣкь („чвкь“ съ титломъ) яко помниши и“; въ другихъ же: „что („ч“ напечатано черною краскою) ест (надъ буквою „т“ поставленъ паерчикъ) человѣкъ („члвкъ“ съ титломъ) яко помниши и“, при чемъ послѣ „и“ стоитъ запятая, которой нѣтъ въ экземплярахъ другого набора. Или 5 — 7 строки (сверху) второго листа 16-ой каѳисмы „вѣрны вся заповѣди его, оутвержены въ вѣкъ вѣка, сътворены въ истинѣ и правотѣ. и“ имѣютъ такія различія въ тѣхъ же экземплярахъ: первое „в“ въ однихъ напечатано красною, въ другихъ черною краскою; „з“ (въ словѣ „заповѣди“) въ однихъ является буквою „зѣло“ въ другихъ буквою „земля“; „его“ въ однихъ напечатано въ строку полностью, въ другихъ „е“ съ титломъ (въ титлѣ буква „г“); первое „е“ въ словѣ „оутвержены“ въ однихъ напечатано въ строку, въ другихъ взметомъ надъ „в“; передъ послѣднимъ „и“ точка въ однихъ напечатана красною краскою, въ другихъ черною. Не будемъ утруждать читателя приведеніемъ другихъ отличій набора и печати экземпляровъ Псалтыри 1576 года и обратимся къ экземплярамъ Апостола 1591 года. На 3-ей ненумерованной страницѣ[3]) въ однихъ его экземплярахъ (первое слово первой строки сверху) стоитъ: „Іоаннъ“; въ другихъ: „Іоанъ“. На 19-ой ненумерованной страницѣ (третья строка сверху): „въ філіпписеохъ“; въ другихъ: „въ фіпписеохъ“. На 27-ой ненумерованной страницѣ (седьмая строка снизу) стоитъ: „Сказаніе извѣстно“ совершенно одинаково, но въ однихъ экземплярахъ оба „з“ напечатаны буквою „земля“, а въ другихъ буквою „зѣло“. Заставки въ первой и второй группахъ экземпляровъ этого изданія различныя, хотя онѣ и поставлены въ однихъ и тѣхъ же мѣстахъ текста[4]).

Нетожество наборовъ въ экземплярахъ Мамоничскихъ изданій Псалтыри 1576 года и Апостола 1591 года выступаетъ совершенно ясно даже

---

[1]) Arend Buchholtz, op. cit., s. s. 267—268.

[2]) Надбуквенныхъ знаковъ стараго кирилловскаго письма, въ видѣ ударенія и придыханій, мы не отмѣчаемъ и не оговариваемъ.

[3]) Не считая виршей „на гербы“ пана Теодора Скумина и посвященія ему изданія, занимающихъ четыре страницы.

[4]) Ср., напр., листы 81, 83, 146 об., 165 об., 166 об., 178 об., 206 об., 207. См. наблюденія И. П. Каратаева надъ экземплярами Четвероевангелія Мамоничскаго изданія 1600 года (Описаніе Славяно-Русскихъ книгъ, стр. 293).

изъ тѣхъ немногихъ данныхъ, которыя мы могли привести въ условіяхъ настоящей статьи. Думать не о параллельныхъ наборахъ, а о послѣдовательныхъ изданіяхъ этихъ книгъ безусловно невозможно. Книги такихъ размѣровъ, какъ Псалтырь и Апостолъ, набирались и печатались не недѣлями, а длиннымъ рядомъ мѣсяцевъ, около года. Такъ, напримѣръ, Апостолъ печати Ивана Ѳеодорова и Петра Тимофеева Мстиславца въ Москвѣ былъ начатъ работою 19 апрѣля 1563 года и оконченъ 1 марта 1564 года, Евангеліе Учительное ихъ же печати въ Заблудовѣ начато 8 іюля 1568 года и окончено 17 марта 1569 года, Апостолъ печати Ивана Ѳеодорова во Львовѣ начатъ 25 февраля 1573 года и оконченъ 25 февраля 1574 года, Евангеліе (напрестольное) печати Петра Тимофеева въ Вильнѣ начато 14 мая 1574 года и окончено 30 марта 1575 года, Апостолъ печати Андроника Тимофеева Невѣжи въ Москвѣ начатъ 21 мая 1596 года и оконченъ 4 іюля 1597 года, Тріодь Постная его же печати въ Москвѣ начата 20 декабря 1587 года и окончена 8 ноября 1589 года[1]).

IV.

Обращаясь къ экземплярамъ Мамоничскаго изданія русскаго текста Статута 1588 года, мы должны прежде всего остановиться на существующемъ въ части литературы недоразумѣніи, заключающемся въ указаніи на изданія его въ два различные годы — 1586-й и 1588-ой. Впервые обратившій въ литературѣ XIX столѣтія вниманіе на первое изданіе Статута, В. С. Сопиковъ неудачною редакціею своего краткаго его описанія далъ поводъ къ этому недоразумѣнію[2]). При этой редакціи дату изданія Трибунала (1586 годъ) было очень легко отнести къ изданію Статута, особенно если читатель самъ не видѣлъ его въ оригиналѣ. Сопиковъ въ своемъ „Опытѣ Россійской Библіографіи“ указалъ на два извѣстныхъ ему экземпляра Статута: одинъ — въ Петроградѣ, „въ Правительствующемъ Сенатѣ“, туда „доставленный въ 1808 году Губернскимъ Прокуроромъ Г. Руссовымъ“, другой — въ Москвѣ, „въ Библіотекѣ Московскаго общества Исторіи и древностей Россійскихъ“. Первый изъ нихъ дефектенъ и не имѣетъ заглавнаго, выходного листа[3]). Что же касается второго, то онъ

---

[1]) См. П. М. Строевъ, Обстоят. Опис. староп. книгъ... въ библ. гр. Ѳ. А. Толстова, №№ 16—19, 37; его же, Описаніе староп. книгъ... въ библіотекѣ И. Н. Царскаго, №№ 15, 17, 19, 20, 27. См. также другіе библіографическіе труды, отмѣченные нами выше. Дефекты заглавныхъ листовъ и выходныхъ пѣтописей въ очень большомъ числѣ сохранившихся экземпляровъ старопечатныхъ книгъ, конечно, осложняютъ дѣло разбора ихъ по изданіямъ.

[2]) „Статутъ великаго Княжества Литовскаго, содержащій въ себѣ 14 раздѣловъ, и при немъ учрежденіе Трибунала, подъ заглавіемъ: Трибуналъ обывателямъ великаго Княжества Литовскаго на сонмѣ Варшавскомъ даный, року (года) 1581 — напечатанъ въ Вильнѣ, въ Друкарнѣ Мамоничевъ, 1586 — въ м. листъ, на 554 стр. Очень рѣдка“. Опытъ Росс. Библ., часть первая, № 1425 (по изданію 1813 г. — стр. 239, 240; по изд. 1904 г. — стр. 72).

[3]) Этотъ экземпляръ былъ нами обслѣдованъ. До начала Реестра онъ дефектенъ. Часть этого дефекта возстановлена новою рукописью, новымъ русскимъ языкомъ XIX вѣка. Въ самомъ текстѣ также имѣются дефекты, возстановленные тѣмъ же способомъ. Переплетъ кожаный. Въ экземпляръ вложенъ листъ бѣлой бумаги, на которомъ написано: „Его Императорское Величество высочайше повелѣть соизволилъ: препровождаемый при семъ Статутъ Литовскій, напечатанный въ Литвѣ въ 1588-мъ году и представленный нынѣ волынскимъ Губернскимъ прокуроромъ Руссовымъ, хранить въ общемъ собраніи Правительствующаго Сената. К. Лопухинъ. Маія 26 дня 1808 года. Въ Правительствующій Сенатъ. Слушанъ въ общемъ сената собраніи 26 маія 1808“.

полный и имѣетъ заглавный листъ съ обычнымъ обозначеніемъ, что Статутъ „выданъ“ въ 1588 году „на коронацыи“ Сигизмунда III въ Краковѣ. Надобно думать, что въ то время, когда Сопиковъ познакомился съ первымъ изъ этихъ экземпляровъ, при немъ находился и экземпляръ Трибунала изданія 1586 года, котораго въ настоящее время при немъ не имѣется[1]). Какъ бы то ни было, но Статута Мамоничскаго изданія 1586 года Сопиковъ не видѣлъ и не могъ видѣть, прибавимъ мы, ибо такого изданія въ дѣйствительности не существовало.

Неправильно понятыя слова Сопикова отразились въ послѣдующей библіографической литературѣ, и въ ней появились указанія на два датированныя изданія русскаго текста Литовскаго Статута въ Мамоничской типографіи, безъ всякой провѣрки и безъ собственнаго ознакомленія съ экземплярами, на которые указалъ Сопиковъ. Эти два изданія обозначилъ П. И. Кеппенъ въ своихъ „Матеріалахъ для исторіи просвѣщенія въ Россіи“[2]), къ 1586 году отнесъ въ 1829 году П. М. Строевъ не имѣющій выходного листа экземпляръ Статута, принадлежавшій графу Ѳ. А. Толстому[3]), и, хотя уже въ серединѣ XIX столѣтія было дано правильное толкованіе неудачной фразѣ Сопикова[4]), вызванное ею недоразумѣніе повторяется въ нѣкоторыхъ трудахъ вплоть до нашихъ дней[5]). Въ дѣйствительности, однако, ни одного экземпляра Статута, съ обозначеніемъ на немъ его выхода изъ Мамоничской типографіи въ 1586 году, библіографами указано не было[6]). Этого изданія, повторяемъ, и быть не могло, ибо печатать Ста-

---

[1]) Въ Сенатскій экземпляръ Статута, кромѣ приведеннаго въ предыдущемъ нашемъ примѣчаніи листа, вложенъ еще другой листъ (синей бумаги), на которомъ написано: „№ 4-й. 8 Генваря 1812 г. Высокородному и почтенному Г-ну Оберъ Секретарю Правительствующаго Сената Общаго первыхъ трехъ департаментовъ Собранія Ушакову. Доставленный ко мнѣ при предписаніи Господина Министра Юстиціи экземпляръ Литовскаго Статута съ Россійскимъ переводомъ для общаго собранія первыхъ трехъ департаментовъ — препровождаю къ вашему высокородію. Алексѣй Хитрово. № 11-й. Января 8 дня 1812 года“. На основаніи этого указанія не лишено возможности предположеніе, что въ Сенатѣ съ 1812 года было два экземпляра Статута. Если его принять, то возможенъ вопросъ: тотъ ли экземпляръ, который зналъ Сопиковъ, теперь хранится въ Сенатскомъ Архивѣ?

[2]) Библіографическіе Листы, 1825 г. стр. 298.

[3]) Обстоятельное Описаніе стар. кн. слав. и росс., хран. въ библ. гр. Ѳ. А. Толстова, стр. 63 (№ 25).

[4]) См. выше, во II-ой главѣ настоящей статьи, приведенное нами изъ статьи И. Н. Даниловича 1834 года „Historischer Blick“. Статутъ изданія 1586 года уже не обозначенъ у И. П. Сахарова (Обозрѣніе Сл.-Р. библ., стр. 24 — 25), въ Очеркѣ Сл. - р. библ. В. М. Ундольскаго съ дополненіями А, Ѳ. Бычкова и А. Викторова, а также въ Описаніи Сл. - Р. книгъ И. П. Каратаева (стр. 217).

[5]) См., напр., А. И. Миловидовъ, Старопечатныя славяно-русскія изданія, вышедшія изъ западно-русскихъ типографій XVI — XVIII вв. (Чтенія въ Имп. Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ при Моск. Университетѣ; 1908 I), стр. 4, или С. Ф. Либровичъ, Исторія книги въ Россіи (Петроградъ и Москва, 1914), стр. 96.

[6]) Однимъ изъ защитниковъ стараго утвержденія о существованіи изданія 1586 года былъ извѣстный археографъ П. А. Гильтебрандтъ (ср. его Перечень по типографіямъ и годамъ западно-русской старопечати церковно-славянскаго шрифта въ VI-мъ выпускѣ Памятниковъ Русской Старины въ Западныхъ губерніяхъ, стр. 172), говорившій автору настоящей статьи, что это изданіе имѣется въ Рукописномъ Отдѣленіи Петроградской Публичной Библіотеки. Знавшій всѣ экземпляры старопечатнаго изданія Статута 1588 года въ Библіотекѣ, авторъ этой статьи просилъ П. А. Гильтебрандта вмѣстѣ съ нимъ отправиться въ нее и показать ему изданіе 1586 года. Просьба была исполнена, мы пересмотрѣли вмѣстѣ всѣ семь экземпляровъ Мамоничскаго изданія русскаго текста, принадлежавшіе Библіотекѣ, и, конечно, экземпляра съ выходнымъ листомъ 1586 года въ ихъ числѣ не оказалось.

тутъ до его утвержденія, послѣдовавшаго только 28 января 1588 года, конечно, было невозможно ни въ одной типографіи, тѣмъ болѣе въ „друкарнѣ Мамоничовъ", стоявшей особенно близко къ правительственной власти Великаго Княжества Литовскаго и имѣвшей во главѣ себя его скарбнаго, т. е. государственнаго казначея [1]).

Итакъ, Третій Литовскій Статутъ не былъ напечатанъ ранѣе 1588 года. Но первое его изданіе не имѣетъ обозначенія года его выхода изъ „друкарни". Заглавные листы его имѣютъ только годъ утвержденія его „господаремъ" Великаго Княжества Литовскаго — „Статутъ Великого Князства Литовского отъ наяснейшого господара, короля его милости, Жикгимонта Третего на коронацыи въ Кракове выданый року 1588" [2]). Между тѣмъ, напечатанный у тѣхъ же Мамоничей Трибуналъ на заглавномъ листѣ имѣетъ и годъ своего утвержденія, и годъ своего выхода изъ „друкарни" — „Трибуналъ обователемъ Великого Князства Литовского, на сойме Варшавскомъ даный, року 1581. В Вилни. В друкарни Мамоничовъ. Року 1586". Послѣднимъ словамъ на заглавномъ листѣ Статута соотвѣтствуетъ: „В Вилни. Друковано в дому Мамоничовъ" [3]), но безъ обозначенія года самаго „друка". Оба года, т. е. годъ утвержденія Статута и годъ даннаго его печатнаго изданія, имѣются и на всѣхъ послѣдующихъ его изданіяхъ въ переводѣ на польскій языкъ, какъ въ Мамоничской, такъ и въ другихъ типографіяхъ [4]). Года выхода нѣтъ только на экземплярахъ перваго изданія, и отсутствіе его на заглавномъ листѣ Статута безусловно должно обращать на себя вниманіе. Различія сохранившихся до нашего

---

[1]) Объ урядѣ скарбнаго см. И. И. Лаппо, Великое Княжество Литовское за время отъ заключенія Люблинской Уніи до смерти Стефана Баторія, томъ I, стр. 656.

[2]) Снимокъ съ заглавнаго листа одного набора см. у Линде (таблица 1-ая). Объ отличіяхъ въ наборахъ выходного листа намъ придется болѣе подробно говорить ниже. Но эти отличія не мѣняютъ текста самаго заглавія Статута и ни въ одномъ экземплярѣ не даютъ даты выхода изданія изъ „друкарни".

[3]) На заглавномъ листѣ одного изъ наборовъ опечатка: „Маничовъ" (вмѣсто „Мамоничовъ").

[4]) На заглавномъ листѣ Мамоничскаго изданія 1614 года стоитъ: „Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego (Od Naiaśnieyszego Hospodara Krola Jego Mości Zygmvnta III Na Koronacyey w Krakowie) Roku 1588 wydany"; а внизу, подъ гербомъ — „W Wilnie, V Leona Mamonicza Typographa Krola J. M. Roku 1614". На заглавномъ листѣ Мамоничскаго изданія 1619 года: „Statut Wielkiego Xiestvva Litewskiego Od Naiasnieyszego Hospodara Krola I. M. Zygmvnta III. Na Koronacyey w Krakowie Roku 1588. wydany. A teraz Po drugi raz Polskim iezykiem do Druku podany z pokazaniem w czym Statuta Korony Polskiey (z Statvtem W. X. L. są zgodne) w czym zaś są rozne: textv samego Statvtv, ni w czym nie odmieniaiac. Przy Artykvłach tego Statvtv na Brzegach iest położono"; а внизу, подъ заставкой — „Cum Gratia et Priuilegio S. R. M. W Wilnie, W Drvkarni Leona Mamonicza (Krola J. M. Typographa) Rokv Pańskiego 1619". На заглавномъ листѣ Элертова изданія 1648 года напечатано: „Statvt Wielkiego Xięstwa Litewskiego Od Naiaśnieyszego Hospodara Krola Jego Mosci Zygmvnta Trzeciego Na Koronacyey w Krakowie naprzod w Roku 1588. A potym drugi raz także Polskim ięzykiem w Roku 1619. z pokazaniem w czym Statuta Korony Polskiey z Statutem W. X. L. są zgodne, w czym zaś są rożne. Teraz zaś Trzeci raz z przyłożeniem Constituciy tak Koronie iako y W. X. L. służących, zaraz pod Artykvłami położonych, Textv samego Statvtv ni w czym nie odmieniaiąc, do drvkv podany, Roku Pańskiego 1648". На заглавномъ листѣ изданія Виленской іезуитской печатни 1693 года стоитъ: „Statvt Wielkiego Xiestwa Litewskiego, Naprzod, za Naiaśnieyszego Hospodara Krola Jego Mosci Zygmvnta III. w Krakowie w Roku 1588, Drugi raz w Wilnie, w Roku 1619, z pokazaniem zgody y rożnice Statutow. Koronnych y W. X. L. Trzeci raz, za Naiaśnieyszego K. I. M. Władysława IV, w Warszawie, w Roku 1648, Z przydaniem Constitucyi od Roku 1550, do 1647. Teraz zaś, czwarty raz, za Szczęsliwie Panuiącego, Naiaśnieyszego Krola Jego Mosci Jana Trzeciego Z przyłożeniem pod Artykuły.

времени экземпляровъ Мамоничскаго изданія русскаго текста Третьяго Статута также привлекли къ себѣ вниманіе библіографовъ и изслѣдователей и уже давно, какъ мы это видѣли выше, внушили мысль о рядѣ различныхъ изданій его. Присмотримся къ этимъ различіямъ нѣсколько поближе и постараемся извлечь изъ нихъ указанія на разновременность или одновременность происхожденія и самихъ этихъ экземпляровъ.

Время и опустошенія огнемъ, кровавыми войнами и наѣздами, а также небрежность владѣльцевъ, уничтожили громадное большинство экземпляровъ Мамоничскаго изданія русскаго текста Статута. Но удѣлѣвшіе изъ нихъ до настоящаго времени все-таки надобно считать не единицами, а рядомъ десятковъ. Пишущимъ настоящія строки были обслѣдованы свыше тридцати экземпляровъ[1]), и онъ не нашелъ въ нихъ указаній на разновременность ихъ происхожденія, которыя даются матеріаломъ, послужившимъ для изготовленія книги. Совершенно ясно, что только бумага могла бы дать въ этомъ отношеніи цѣнныя указанія, ибо типографская краска во всѣхъ одного и того же времени, въ различной степени выцвѣтшая или вполнѣ сохранившаяся, а переплеты сдѣланы въ самое различное время, и даже самые старые изъ нихъ едва ли возможно навѣрняка признать связанными съ выходомъ экземпляровъ Статута изъ „друкарни". И бумага всѣхъ обслѣдованныхъ нами экземпляровъ отнюдь не указываетъ на разновременность ихъ изготовленія. Ея водяные знаки (Лисъ, Глаубичъ, Гоздава, Остойя, Полкозицъ, Побугъ, Любичъ, Ястржембецъ и др.) всѣ одинаково указываютъ на бумагу, бывшую въ обращеніи въ послѣднія десятилѣтія XVI вѣка, да и вообще на основаніи филиграней возможно устанавливать, притомъ со значительными оговорками, лишь періоды въ десятки лѣтъ, а не отдѣльные годы для изготовленія рукописи, тѣмъ болѣе большой печатной книги, для которой заготовляли потребное количество бумаги, пріобрѣтая ее отъ различныхъ поставщиковъ всѣми доступными способами.

Основной шрифтъ текста Статута воспроизводитъ такъ называемую старшую западно-русскую скоропись. Е. Ѳ. Карскій эту скоропись опредѣляетъ какъ „курсивъ къ полууставу"[2]). Снимки съ этого шрифта не разъ были даны въ различныхъ изданіяхъ въ новѣйшее время[3]). Курсивный шрифтъ Статута уже давно обратилъ на себя вниманіе изслѣдователей

Constitucyi Seymowych od Seymu Roku 1550. aż do Seymu Roku 1690. Oboygu Narodom służących, (Textu samego ni w czym nie naruszaiąc) Drukowany, w Wilnie, w Drukarni Akademiey Societatis Jesv. Roku Pańskiego 1693". Подобное содержанію этого заглавнаго листа изданія 1693 года имѣютъ и заглавные листы изданій Виленской іезуитской „друкарни" въ 1744 и 1786 годахъ. Кромѣ года изданія они отличаются, конечно, и соотвѣтствующимъ измѣненіемъ въ концѣ заглавія. Содержанія заглавныхъ листовъ изданій XIX столѣтія не приводимъ, какъ выпущенныхъ уже послѣ раздѣловъ Польско-Литовской Речи Посполитой.

[1]) Сличеніе экземпляровъ Мамоничскаго изданія русскаго текста Статута производилось нами, главнымъ образомъ, въ цѣляхъ подготовки критическаго изданія этого памятника, по порученію б. Императорской Академіи Наукъ. Работа эта была начата въ 1912 году и въ настоящее время почти нами закончена.

[2]) Е. Ѳ. Карскій, Бѣлоруссы, томъ II (Варшава, 1908), стр. 67.

[3]) См., напр., снимки, приложенные къ книгѣ Линде О Statucie Litewskim, или составленный А. И. Соболевскимъ и С. Л. Пташицкимъ Сборникъ снимковъ съ славяно-русскихъ печатныхъ изданій, часть II (СПБ. 1895), или стр. 66 второго тома „Бѣлоруссовъ" Е. Ѳ. Карскаго, или стр. 98 „Исторіи книги въ Россіи" С. Ф. Либровича (Петроградъ и Москва, 1914).

и библіографовъ. Онъ рѣзко отличается отъ уставнаго и полууставнаго кирилловскаго письма, а стало быть, и шрифта старопечатныхъ книгъ церковнаго содержанія. Онъ та же четкая скоропись, которою писали превосходные писцы государственной канцеляріи Великаго Княжества Литовскаго, такъ далеко превосходящая своими качествами письмо книгъ областныхъ литовско-русскихъ судовъ. И именно государственное значеніе Литовскаго Статута, несомнѣнно, заставило избрать эту скоропись, примѣнявшуюся въ центральныхъ учрежденіяхъ Великаго Княжества Литовскаго, для шрифта его печатнаго кодекса. Такой шрифтъ не допускалъ упрека и въ подражаніи письму церковныхъ книгъ одной (православной) части населенія государства, и былъ знакомъ „обывателямъ" его всего, какъ привычное письмо актовъ, выходившихъ отъ литовско-русскаго великаго князя и изъ государственной канцеляріи Великаго Княжества Литовскаго. Напрасно предполагалъ И. Н. Даниловичъ, а за нимъ и другіе, что этотъ шрифтъ былъ изобрѣтенъ и изготовленъ въ Мамоничской типографіи спеціально для изданія Статута. Въ той же друкарнѣ имъ былъ напечатанъ въ 1586 году Трибуналъ[1]). Онъ встрѣчается и въ другихъ Мамоничскихъ изданіяхъ, выпущенныхъ и до Статута[2]), и послѣ него[3]).

Кромѣ этого основного шрифта Мамоничское изданіе русскаго текста Статута пользуется и другими шрифтами: 1) крупною вязью[4]), 2) крупными разукрашенными литерами, введенными въ отдѣльныхъ случаяхъ въ наборъ присоединенныхъ къ тексту документовъ[5]), 3) шрифтомъ типа западнорусскаго полуустава, въ заголовкахъ раздѣловъ (т. е. главъ) Статута (кромѣ перваго, который набранъ крупною вязью), въ колоннъ-титулахъ, въ нумераціи страницъ, въ заголовкахъ артикуловъ (т. е. статей) Статута[6]) и кое-

---

[1]) Мамоничское изданіе Трибунала (въ 1586 году) было впервые описано П. И. Кеппеномъ (Библіогр. Листы 1825 года, ст. 374—375).

[2]) „Генадия патриярха конъстантинопольскаго, по наречению сколяриса диалог или само друга розмова. Ку тому с книги иоанна дамаскина, прение второе, християнина з сарацынином, или з магметаном. И третее слово иже во святых отца нашего иоанна златоустаго, патриарха конъстантина града. в нем же о терпѣнии и благохвалении. да не плачем ся злѣ, о умерших". Даты выхода на заглавномъ листѣ нѣтъ. Посвященіе этого изданія пану Остафію Воловичу подписано Козмою и Лукашемъ Мамоничами въ Вильнѣ, 11 марта 1585 года.

[3]) Листъ большого формата — универсалъ Сигизмунда III съ предписаніемъ не препятствовать патріарху Константинопольскому Іереміи въ осуществленіи его патріаршихъ правъ во время его объѣзда западно-русскихъ епархій (дата: Вильна, 15 іюля 1589 года. Содержаніе универсала — ср. А. Ю. и З. Р., I, № 191). „Унія, альбо выкладъ преднѣйшихъ артыкуловъ ку зъодноченью Грековъ съ костеломъ Рымскимъ належачихъ" (этого изданія мы лично въ рукахъ не имѣли; его обозначаемъ по перечню А. И. Миловидова, въ указанной выше его работѣ — № 24, стр. 5). Кромѣ этихъ изданій, вышедшихъ изъ типографіи Мамоничей, курсивными буквами былъ напечатанъ въ 1597 году въ Острогѣ „Апокрисисъ" (цитируемъ по статьѣ И. Токмакова — Обозрѣніе библіотеки Московскаго Главнаго Архива Министерства Иностранныхъ Дѣлъ, стр. 18. Сборникъ Моск. Гл. Арх. Мин. Ин. Д., выпуски 3-й и 4-й. Москва, 1883).

[4]) Какъ на выходномъ листѣ („Статут Велікого Князтва Літовского"), или въ заголовкѣ перваго артикула перваго раздѣла („роздел первый о персоне нашой господарьской", при чемъ послѣднее слово — въ строку „гдрьско" и надъ „д" въ титлѣ „с", а „и" взметомъ. Взметомъ вообще въ этой строкѣ набраны, во всѣхъ ея словахъ, семь буквъ).

[5]) Какъ первыя буквы въ нѣкоторыхъ начинающихъ строку словахъ въ посвященіи изданія Статута Сигизмунду III Сапѣгою, или въ его обращеніи ко „всимъ вобецъ станомъ Великого Князства Литовъского".

[6]) Въ обозначеніи номера артикула („Артыкулъ" или „Аръткулъ" съ обозначеніемъ его буквеннымъ числовымъ знакомъ, соотвѣтствующимъ цифрѣ, т. е. 1, 2 и т. д.).

гдѣ, въ видѣ отдѣльныхъ буквъ, внутри самаго текста. Всѣ эти шрифты можно встрѣтить и въ другихъ изданіяхъ Мамоничской типографіи, до Статута и послѣ него. Для нашей задачи особенно существенно выяснить обладаніе типографіей Мамоничей статутовыми шрифтами до набора и печатанія Статута 1588 года, а потому приведемъ по одному примѣру употребленія ихъ въ Мамоничской печати до этого года. Такъ, крупную вязь можно найти хотя бы въ Псалтыри 1576 года, разукрашенныя крупныя литеры хотя бы въ Псалтыри 1586 года, наконецъ, полууставный шрифтъ хотя бы въ Евангеліи 1575 года. Мы рѣшаемся утверждать, что для набора Статута въ Мамоничской типографіи не было примѣнено никакого спеціально для него созданнаго шрифта, ни для одной изъ его частей. Количество основного шрифта (мелкаго курсивнаго), конечно, потребовалось значительно больше; и оно было изготовлено. Возможно, что и шрифтъ вязи нужно было умножить, чтобы имѣть возможность набрать имъ соотвѣтствующія строки Статута. Но всѣ шрифты изданія Статута 1588 года были къ началу его печатанія уже употреблявшимися въ Мамоничской типографіи, и для него не было изобрѣтено ничего особаго въ этой области

Что касается заставокъ и концовокъ, имѣющихся въ различныхъ экземплярахъ Мамоничскаго изданія русскаго текста Статута, то онѣ всѣ приблизительно одновременны по своему употребленію, и значительное число ихъ встрѣчается и въ другихъ изданіяхъ той же друкарни — въ Апостолѣ 1576 года, Псалтыри 1586 года, Апостолѣ 1591 года, Псалтыряхъ 1592 и 1593 годовъ, Евангеліяхъ 1595 и 1600 годовъ и въ другихъ книгахъ. При этомъ онѣ встрѣчаются въ экземплярахъ разнаго набора текста Статута, и нельзя подмѣтить, чтобы въ однихъ были лишь соотвѣтствующія вообще болѣе раннимъ изданіямъ, а въ другихъ соотвѣтствующія болѣе позднимъ. Всѣ онѣ достаточно долго употреблялись въ друкарнѣ, и ими пользовались то для однихъ, то для другихъ изданій, въ теченіе ряда десятилѣтій. Для Статута спеціально были вырѣзаны лишь два герба и портретъ Сигизмунда Вазы. Первый изъ этихъ гербовъ — государственный гербъ Великаго Княжества Литовскаго (погоня), помѣщенный на заглавномъ листѣ книги. Форма его рисунка не вполнѣ совпадаетъ во всѣхъ подробностяхъ на заглавныхъ листахъ всѣхъ экземпляровъ, хотя общій его характеръ на всѣхъ нихъ и одинъ и тотъ же [1]). Другой гербъ — большой гербъ Сапѣги, надъ которымъ четыре строки крупнаго, полууставнаго шрифта [2]), а подъ нимъ также четыре строки, но болѣе мелкаго, курсивнаго шрифта [3]). Что касается портрета Сигизмунда III-го, то онъ занимаетъ страницу почти цѣликомъ. Только наверху, надъ рамой его, напечатанъ титулъ этого короля и великаго князя [4]).

---

[1]) Этотъ характеръ рисунка погони совсѣмъ иной, чѣмъ на заглавныхъ листахъ Мамоничскихъ изданій Трибунала въ 1586 и 1623 годахъ и Статута въ 1614 году.

[2]) „На преславные а старовечные клейноты или гербы ясневелможного пана, пана Лва Сапеги, подканцлерего Великого Князства Литовского, Слонимского, Мяделского, Марковского и прочих старосты, епикграмма".

[3]) „Въсе можемъ своимъ окомъ, лацно обачити, Долъжыню и шырокость, шнуромъ позначити, И чоловека можёмъ, познати потвары, Если въ собе не маеть, лишнее привары" (съ прописныхъ буквъ начинаются строки).

[4]) Титулъ его данъ полностью, т. е. включая и титулъ „назначенаго" шведскаго короля и великаго князя финляндскаго. Для установленія полнаго тожества, или нѣкоторыхъ отличій въ подробностяхъ, рисунка этого портрета въ различныхъ экземплярахъ Статута намъ нужно сдѣлать еще нѣсколько дополнительныхъ наблюденій, недоступныхъ

Уже на заглавномъ листѣ Статута встрѣчаемся съ различіями его экземпляровъ Къ сожалѣнію, этотъ листъ сохранился въ небольшомъ числѣ ихъ. Не такъ рѣдко можно встрѣтиться и съ возмѣщеніемъ его утраты вставкою копіи, сдѣланной въ новѣйшее время литографскимъ способомъ, или даже вырѣзаннымъ изъ книги Линде снимкомъ. Различія заглавныхъ листовъ въ отдѣльныхъ экземплярахъ бросаются рѣзко въ глаза, даже безъ болѣе тщательнаго ихъ сличенія: они и въ смѣнѣ красокъ печати (черной и красной), и въ формѣ герба (погони), и даже въ самомъ текстѣ, находящемся на нижней половинѣ заглавнаго листа[1]). Если мы отъ заглавныхъ листовъ обратимся къ самому тексту Статута и станемъ считывать его въ различныхъ экземплярахъ параллельно, то также неизбѣжно придемъ къ заключенію, что передъ нами различные наборы книги. Но рядомъ съ этимъ мы также неизбѣжно замѣтимъ, что при изготовленіи этихъ наборовъ, внѣ всякаго сомнѣнія, работали такъ, что они не могли и не должны были расходиться въ текстѣ каждой соотвѣтствующей страницы (безусловно) и въ текстѣ каждой строки (сколько только это было возможно).

Конечно, на настоящихъ страницахъ мы не можемъ привести всѣхъ, или даже только самыхъ существенныхъ, изъ громаднаго числа различій въ наборѣ текста въ различныхъ экземплярахъ Статута, которыя мы отмѣтили, побуквенно сличивъ цѣликомъ нѣкоторые и обслѣдовавъ другіе изъ бывшихъ въ нашихъ рукахъ экземпляровъ этого Мамоничскаго изданія. Мѣсто такому приведенію не въ журнальной статьѣ о Статутѣ, а въ критическомъ изданіи его текста. Но намъ нѣтъ и надобности это сейчасъ дѣлать въ цѣляхъ лишь простой иллюстраціи отличій экземпляровъ, на основаніи которыхъ устанавливается нетожество ихъ набора. Мы можемъ ограничиться лишь нѣсколькими примѣрами. Вотъ хотя бы слѣдующіе: на страницѣ 59 въ однихъ экземплярахъ имѣемъ слово „тамъ", въ другихъ — „такъ" (8 строка сверху), или на страницѣ 175 (7 строка сверху) — „выступъ" и „выступокъ", или на страницѣ 249 (14 строка сверху) — „четыри" и „чотыри", или на страницѣ 260 (7 строка сверху) — „дванадъцать" и „двадъцать", или на страницѣ 396 (1 строка сверху) — „мають" и „не мають", или на страницѣ 440 (8 строка сверху) — „не передъ врядомъ" и „не подъ урядомъ", или на страницѣ 524 (6 строка снизу въ однихъ экземплярахъ, 7-ая въ другихъ) — „што на торгу" и „на торъгу што". При этомъ нельзя забывать, что въ старомъ письмѣ, а стало быть и въ текстѣ старопечатныхъ книгъ кирилловскаго письма,

---

въ настоящихъ условіяхъ нашей научной работы. То же самое мы должны оговорить и относительно герба Сапѣги. Но во всякомъ случаѣ, эти дополнительныя наблюденія, имѣя значеніе для точности библіографическаго описанія экземпляровъ Статута, не могутъ отразиться на нашихъ выводахъ касательно Мамоничскаго изданія его русскаго текста.

[1]) Оставляя въ сторонѣ другія, менѣе бросающіяся сразу въ глаза, различія, укажемъ на то, что подъ гербомъ на однихъ заглавныхъ листахъ напечатаны курсивнымъ шрифтомъ девять строкъ, которыхъ нѣтъ на другихъ. Вотъ текстъ этихъ строкъ: „Смотрите што маете чинити. бо не справуете суду человечего але судъ Божий. А што кольвекъ осудите все на васъ се обвалить. нехай будет во васъ страхъ Господень завъжды. А справуйте все щирѣ. нетъ бо пред Господомъ Богом вашимъ неправости. ани бракованья особъ. ани пожеданья даровъ" (на правомъ полѣ обозначена 2-я книга Паралипоменонъ, глава 19); „Милуйте справедливост, которые судите землю" (на правомъ полѣ — Мудрости Соломона, гл. 1); „хто любит неправду, тотъ ненавидить души своее" (на правомъ полѣ — Псаломъ 10); „Правая судите сынове человечестии" (на правомъ полѣ — Псаломъ 27).

одинъ и тотъ же звукъ передавался иногда различными буквами („о" и омега, „у" и юсъ большой, „зѣло" и „земля" и т. д.), и употребленіе всѣхъ этихъ буквъ, а также различныя сокращенія словъ не совпадаютъ въ экземплярахъ Статута, на однѣхъ и тѣхъ же его строкахъ и страницахъ.

Изучивъ бывшіе въ нашихъ рукахъ экземпляры Мамоничскаго изданія русскаго текста Статута 1588 года, мы рѣшаемся говорить о наличности не менѣе трехъ различныхъ его наборовъ. Но отдѣльные листы этихъ наборовъ могли иногда смѣшиваться и, попадая въ тетради листовъ другихъ параллельныхъ наборовъ, составлять съ ними одинъ экземпляръ книги. Это совершенно естественно. Но нужно думать, что такіе смѣшанные экземпляры были исключеніями, а не общимъ правиломъ. Во всякомъ случаѣ, возможность смѣшанныхъ экземпляровъ стоитъ внѣ всякаго сомнѣнія, ибо каждая страница старопечатнаго Статута и даже громадное большинство строкъ его совершенно совпадаютъ содержаніемъ своего текста во всѣхъ рѣшительно его наборахъ.

Само собою разумѣется, что, кромѣ указанныхъ выше отличій, отдѣльныя страницы различныхъ наборовъ и даже экземпляровъ одного и того же набора имѣютъ другія, уже не существенныя и, такъ сказать, основныя, а болѣе или менѣе случайныя (особенно въ экземплярахъ одного и того же набора) отличія. Выпаденія буквъ и словъ въ такъ называемыхъ колоннъ-титулахъ (наверху страницы, надъ текстомъ), обозначеній страницъ на верхнемъ краю ихъ (буквенными числовыми знаками), сигнатуръ листовъ по тетрадямъ (внизу страницъ) и такъ называемыхъ „кустодій", т. е. перваго слова слѣдующей страницы (внизу конца страницы, въ углу), совершенно естественны въ обстановкѣ старой техники печатнаго дѣла. Все это легко могло выпадать (цѣлымъ словомъ или отдѣльными буквами) во время „набивки" краскою или самаго печатанія (особенно при смѣнѣ накладываемыхъ на наборъ чистыхъ листовъ). Дефекты эти должны были исправляться послѣ выхода листа изъ-подъ пресса, а иногда оставались и не исправленными, или вставленными неправильно, по недосмотру или за спѣшностью работы. То въ колоннъ-титулѣ попадется обозначеніе раздѣла (главы) Статута „осмый" вмѣсто „семый", или „девятый" вмѣсто „десятый", или „дванадъцатый" вмѣсто „одинадъцатый" и т. д. [1]), то исчезнетъ кустодія [2]), или окажется неправильно поставленнымъ обозначеніе страницы [3]) и т. п.

Если мы подведемъ итогъ подъ приведеннымъ выше въ характеристику различій печатныхъ экземпляровъ Мамоничскаго изданія русскаго текста Статута 1588 года и если посмотримъ на эти различія въ обста-

---

[1]) См., напр., стр. 334, 386, 390, 484 (ср. стр. 294, 490, 511) въ экземплярахъ одного изъ наборовъ.

[2]) См., напр., стр. 111, 112, 152, 166, 180, 190, 205, 511, 531 экземпляровъ того же и другихъ наборовъ.

[3]) Такъ, въ экземплярахъ одного набора за страницею 41 слѣдуетъ 43, за 271-ою — опять 271-ая, за 276-ою — 278-ая, за нею — 277-ая и опять 278-ая, за 296-ою — 299-ая, за нею — опять 296-ая и 299-ая, за 352-ою — 341-ая, за нею — 354-ая, за 361-ою — 308-ая, за нею — 363-ая, за 398-ою — 390-ая, за нею — 400-ая, за 411-ою — 406-ая, за нею — 407-ая, за нею — 414-ая, за 425-ой — опять 425-ая, за нею — 427-ая, за 459-ой — 480-ая и слѣдующія, за 498-ой — опять 498-ая. Этотъ списокъ можно было бы значительно увеличить, а также присоединить къ нему подобные же списки и по экземплярамъ другихъ наборовъ, но, думается, что и его вполнѣ достаточно для иллюстраціи отмѣченнаго нами въ текстѣ.

новкѣ техники старопечатнаго дѣла, то, думается, должны будемъ неизбѣжно придти къ выводу объ одновременныхъ параллельныхъ наборахъ и ихъ печатаніи, а не о рядѣ послѣдовательныхъ изданій, какъ это вплоть до настоящаго времени принималось въ литературѣ. Самыя различія и характеръ ихъ указываютъ не на перепечатку одной серіи экземпляровъ съ экземпляра другой, а на наборъ съ голоса (подъ диктовку) или съ рукописи, ибо при наборѣ съ печатнаго экземпляра, конечно, эти различія должны были явиться лишь своего рода случайными опечатками, притомъ не частыми, а не постояннымъ явленіемъ — сызнова подбирать слова въ строки и выгадывать мѣсто для укладки словъ по строкамъ было задачей, лишенною смысла, если вся эта работа уже продѣлана въ печатномъ экземплярѣ, который воспроизводился новымъ наборомъ. При перепечаткѣ Статута съ напечатаннаго уже раньше его экземпляра необходимо было бы ожидать почти точнаго повторенія набора предшествующаго изданія, а не его постояннаго измѣненія въ отдѣльныхъ буквахъ, сокращеніяхъ и даже иногда въ размѣщеніи словъ по строкамъ.

Совершенно иное, притомъ совершенно простое и естественное, объясненіе получаютъ всѣ различія экземпляровъ Статута въ обстановкѣ техники старопечатнаго дѣла. Если въ новѣйшее время помощью современнаго ручного пресса считается возможнымъ сдѣлать въ день не болѣе тысячи оттисковъ[1]), то въ условіяхъ старой техники это число должно быть очень значительно, вѣроятно, въ нѣсколько разъ, уменьшено. Мы не знаемъ, въ какомъ количествѣ экземпляровъ было выпущено Мамоничской типографіей изданіе русскаго текста Статута 1588 года. Вообще наибольшее количество экземпляровъ одного изданія старыхъ печатень опредѣляютъ числомъ не болѣе тысячи[2]). Нужно думать, что Литовскій Статутъ былъ напечатанъ въ 1588 году въ такомъ большомъ количествѣ экземпляровъ, которое было вообще въ средствахъ Мамоничской друкарни, при полномъ ихъ напряженіи. А для этого, въ условіяхъ техники старопечатнаго дѣла, она должна была неизбѣжно прибѣгнуть къ одновременнымъ параллельнымъ набору и печатанію[3]).

V.

Перепечатка Статута Мамоничами тайкомъ отъ государственной власти, какъ предполагали новые изслѣдователи, въ дѣйствительности была и безусловно невозможна. Левъ Сапѣга получилъ 11 февраля 1588 года отъ Сигизмунда III-го пожизненное право на изданіе Литовскаго Статута, не на одно, первое его изданіе, а на столько ихъ, сколько онъ сдѣлать

---

[1]) И. Богдановъ, Наборно-типографское дѣло. Изданіе 3-е. СПБ. 1912. Стр. 205.

[2]) Государевъ Печатный Дворъ и Синодальная Типографія въ Москвѣ. Стр. 15.

[3]) Необходимость параллельныхъ набора и печатанія въ старыхъ типографіяхъ нужно имѣть постоянно въ виду и при изученіи другихъ старопечатныхъ изданій, выходившихъ въ сколько-нибудь большомъ количествѣ экземпляровъ. Именно этимъ путемъ, напримѣръ, совершенно просто объясняется и различіе въ экземплярахъ Соборнаго Уложенія царя Алексѣя Михайловича, напечатаннаго въ Москвѣ „въ третье лѣто“ его царствованія (вышло 29 января 7157 года). Не о „двухъ изданіяхъ“ его нужно говорить, а о двухъ параллельныхъ наборахъ одного и того же изданія. Описаніе отличій экземпляровъ Уложенія и библіографическую литературу о немъ см. у И. П. Каратаева (Описаніе Славяно-Русскихъ книгъ, напечатанныхъ кирилловскими буквами, томъ первый, № 649, стр. 535).

признаетъ нужнымъ и пожелаетъ[1]). Кромѣ него, при его жизни, никто другой не имѣлъ права на издательство Третьяго Литовскаго Статута. Его права не могутъ идти въ сравненіе съ правами издателей этого кодекса послѣ его смерти, которымъ разрѣшалось только одно изданіе спеціальнымъ ad hoc привилеемъ. Петру Элерту привилеемъ Владислава IV отъ 6 іюля 1647 года (въ Варшавѣ) было разрѣшено только одно изданіе Статута, съ охраною его издательскихъ интересовъ лишь до распродажи имъ экземпляровъ именно этого одного изданія[2]); Янъ III (Собѣсскій) 2 мая 1691 года (въ Вилановѣ) далъ подобное же разрѣшеніе типографіи Виленской (іезуитской) Академіи [3]).

Издать Статутъ безъ вѣдома Сапѣги для Мамоничей значило бы обмануть именно его, а на это рѣшиться они безусловно не могли какъ потому, что были тѣснѣйшимъ образомъ съ нимъ связаны въ своей издательской дѣятельности вообще[4]), такъ и потому, что онъ имѣлъ слишкомъ высокое положеніе въ Великомъ Княжествѣ Литовскомъ по занима-

---

[1]) „Quandoquidem magnifici Leonis Sapiehae, Magni Ducatus Lithuaniae procancelarii, eximia in rebus virtus, dexteritas, vigilantia perspecta et comprobata nobis sit et maxime quod respublica ad custodiam legum libertatumque omnium suarum eundem locauerit, ideo prae caeteris eidem magnifico Leoni Sapiehae legum siue statutorum Magni Ducatus Lithuaniae idiomatibus Polonico et Ruthenico typis excudendi et in lucem edendi curam committendam esse duximus. Quemadmodum et praesentibus committimus, ita vt ne quispiam alius praeter eundem magnificum Leonem Sapieham aut cui ipse commiserit statuta Magni Ducatus imprimendi cudendi licentiam sibi praesumere audeat, idque sub poena 5000 milia florenorum Hungaricalium et omnium librorum impressorum amissione. Cuius mulctae medietas fisco nostro, medietas vero magnifico Leoni Sapiehae cedere debebit". Привилей этотъ напечатанъ при Статутѣ въ его Мамоничскомъ изданіи 1588 года.

[2]) „tym ninieyszym listem Naszym przywileiem pozwalamy szlachetnemu Piotrowi Elertowi, typographowi Naszemu, Statut W. X. L. drukować przedawać, bez wszelakiey od osob iakiegokolwiek stanu przeszkody. A że tenże pomieniony Elert koszt swoy własny na drukowanie y wydanie Statutu W. X. L. waży, tedy serio zabraniamy y roskazuiemy, aby się żaden z typographow, tak w Koronie, iako y w Wielkim Xięstwie Litewskim y inszych państwach Naszych, przerzeczonego Statutu przedrukować y na świat wydawać nie ważył, dotąd aż pomieniony Elert, typograph Nasz, Statut ten, v niego przedrukowany, rozprzeda y zpienięży, a to pod winą tysiąca czerwonych złotych y vtraceniem tychże xiąg, ktorey winy połowa skarbowi Naszemu, a druga stronie vrażoney, szlachetnemu Piotrowi Elertowi będzie należała. Pod tęż winę podpadać maią y podpadaią postronni typographowie y bibliopole i n q u a n t u m by pomieniony Statut, v siebie drukowawszy, do panstw Naszych przywozić y on przedawać ważyli się". Привилей напечатанъ при Статутѣ въ изданіи 1648 года.

[3]) Давая разрѣшеніе типографіи Виленской Академіи напечатать Статутъ „podług exemplarza ostatniey editiey" 1648 года, присоединивъ къ нему „a data pomienionego roku constitucie, Wielkiemu Xięstwu Litewskiemu służące (w czym typografia Wileńska laborare tenebitur)", Янъ III постановляетъ: „a ponieważ pomieniona typografia koszt swoy własny na drukowanie y wydanie łozyć ma, tedy surowie zabraniamy y roskazuiemy, aby się żaden z typografow, tak w Koronie, iako y w Wielkim Xięstwie Litewskim y inszych państwach naszych, przerzeczonego Statutu drukować y na świat wydać nieważył, dotąd aż pomieniona typografia Statut ten, u siebie przedrukowany, rosprzeda y spinieży..." (это подъ угрозою штрафа въ тысячу червонныхъ золотыхъ и утраты всѣхъ книгъ — половина скарбу, половина Академической Типографіи). Привилей напечатанъ при Статутѣ въ изданіи 1693 года.

[4]) Такъ, Евангеліе въ 1600 году было напечатано въ Мамоничской типографіи „за волею и позволеніемъ" Льва Сапѣги, „стараніемъ и накладомъ" Лукаша Мамонича. А въ посвященіи своемъ ему изданія „Книга Служебникъ" въ 1617 году Леонъ Козмичъ Мамоничъ, обращаясь ко Льву Сапѣгѣ, писалъ: „такъ и в[ашей] м[и]л[ости], нашому милостивому пану, тотъ же Господь Богъ мысль такую на пожитокъ великого множества доушъ людъскихъ подать рачилъ, же о друкованью книгъ церковныхъ помышлять почалъ, а по томъ, возвавъши мене, наименъшого слугу своего, друковать росказати рачилъ наперъвей служебники, а по томъ инъшіе книги, до отправованья хвалы Божое и поряд-

емымъ имъ должностямъ [1]), да и самъ „великій Левъ", какъ его потомъ называли, былъ не такимъ человѣкомъ, который бы могъ не замѣтить грубаго обмана и его допустить. Издавая Литовскій Статутъ въ польскомъ переводѣ въ 1614 и 1619 годахъ, Леонъ Мамоничъ не получалъ никакихъ новыхъ разрѣшеній отъ Сигизмунда III-го. Оба эти изданія, какъ и предшествовавшее имъ изданіе русскаго текста Статута, были напечатаны на основаніи одного и того же привилея Сигизмунда Вазы отъ 11 февраля 1588 года, который во всѣхъ нихъ одинаково помѣщенъ. Только послѣ смерти Льва Сапѣги могли и должны были даваться верховною властью Великаго Княжества Литовскаго особыя, новыя разрѣшенія на изданіе Статута. Пока же онъ былъ живъ, ему одному принадлежало неотъемлемое отъ него право издавать Статутъ въ печати, когда только онъ пожелаетъ. Для изданія нужны были лишь его собственное распоряженіе въ типографію, для него желательную, соглашеніе его съ нею, выработка смѣты и установленіе состава изданія.

Левъ Мамоничъ, въ посвященіи Льву Сапѣгѣ изданія 1614 года, восхваляя его дѣло изданія Статута 1588 года, указываетъ на подготовляемое исправленіе и дополненіе литовско-русскаго кодекса по иниціативѣ самого Сапѣги [2]). Это исправленіе Статута задержалось, и Сапѣга, по

ного шафованья таинъ церковъныхъ потребъные, важивъши на то съ побожности своее а зъ щодробливости паньское кошту своего власного такъ много, иле потреба была, за чымъ тотъ светобливый замыслъ в[ашое] м[и]л[ости] до скутъку прыходитъ".

[1]) Левъ Сапѣга съ 1589 года былъ канцлеромъ Великаго Княжества Литовскаго, съ 1621 года и Виленскимъ воеводою, а съ 1625 года кромѣ того и великимъ гетманомъ Княжества. Служебную карьеру его можно легко видѣть по спискамъ Вольфа (J. Wolff, Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego, Kraków, 1885) и по спискамъ и сводкѣ извѣстій о Сапѣгахъ у Бонецкаго (A. Boniecki, Poczet rodów w Wielkiem Księstwie Litewskiem w XV i XVI wieku. Warszawa, 1887).

[2]) Сказавъ о заслугахъ Сапѣги по изданію русскаго текста Статута 1588 года, Мамоничъ въ этомъ посвященіи писалъ: „Na ktorey pracy y staraniu przerzeczonym W. M. nie maiąc dosyć, ale chcąc więcey ieszcze wszystkich, oyczyznę y dobry rząd w niey miłuiących sobie zniewolić, widząc, iż za napsowanym a ludzkimi nowo wymyślonymi nieprawościami skrzywionym czasem do tego przyszło, że na nowe złości y na nowe wykręty nowe też artykuły miały być przypisane albo dawne obiaśnione, nic nie odkładaiąc, ludzi, w prawie y w sądach dobrze biegłych, na tós W. M. dobroczynnością swą pańską vżył, aby oni, nad prawami wszystkimi zasiadszy, pilno w to weyzrzeli, żeby tam w nich y namnieyszego omylenia nie było, za ktorym by ieden na drugiego fałszem mogł zachodzić. Co iuż oni do pożądanego skutku przywiedli, iednoż do wiadomości Stanow to przyść nie mogło na ten czas, że zabawy woienne przypadły: bo iż pospolicie inter arma silent leges y vzbroioney Bellonie rada nie rada, zwykła więc na czas Themis iako nie zbroyna vstępować, nie mogłes W. M. spokoynym swoim zamysłom dosyć vczynić. Przedsię vczynicieś raczył to co się mogło pod te czasy vczynić, gdy bowiem one Ruskie, za roskazaniem W. M. mego mościwego pana od oyca mego roku 1588 Statutow W. X. Lith. drukowane exemplarze dawno iuż są między ludzie rozebrane a tych nowo sporządzonych długoby było czekać, a to y w tym potrzebie pospolitey y żądzy obywatelow W. X. Lith. W. M. moy M. pan chętnie dogodzicieś raczył, iako ten, ktory Rzeczpospolitą y domowniki swe miłuiesz, żeś znowu dla tych, ktorzy albo Ruskiego ięzyka czytać nievmieią albo Polskim częściey narabiaią, też Statuta, przedtym po Rusku drukowane, teraz po Polsku mnie, vniżonemu y dawnemu słudze swemu, drukować raczyłeś roskazać, co ia, ochotnie przedsię wziąwszy, za Bożą pomocą do skutku tych dni przywiodłem". Указавъ дальше на государственныя заслуги Льва Сапѣги, Леонъ Мамоничъ въ своемъ посвященіи ему изданія Статута въ 1614 году продолжаетъ: „przy tych publicznych są y insze, priwatne motiwa, żem ia osobliwą zawżdy do siebie y do vbogiego domu mego, acz nierownego y ni w czym nie zasłużonego, łaskę W. M. mego Mościwego pana doznał przy inszych y w tym, że do przywileiu swego, ktory od Jego K. M., pana naszego Miłościwego, W. M. zdawna mieć raczysz, aby za vznaniem y pozwoleniem W. M. iednego prawa W. X. Li. w druk wychodziły, do tego mowię przywi-

словамъ Мамонича, „благоволилъ сдѣлать то, что можно было сдѣлать“ въ данное время. „Такъ какъ русскіе экземпляры Статута Великаго Княжества Литовскаго“, говоритъ онъ, обращаясь къ Сапѣгѣ, „напечатанные моимъ отцомъ по распоряженію вашей милости, моего милостиваго пана, давно уже разошлись, а новоисправленныхъ было бы долго ожидать,—ваша милость, мой милостивый панъ“, рѣшилъ выпустить польскій переводъ Статута и далъ Мамоничу распоряженіе его напечатать, сдѣлавъ это на основаніи ему одному дарованнаго Сигизмундомъ III-мъ права на выпускъ въ печати законовъ Великаго Княжества Литовскаго.

Такимъ образомъ изданіе утвержденнаго Сигизмундомъ III-мъ русскаго текста Статута разошлось въ началѣ XVII столѣтія уже все безъ остатка, и Сапѣга одинъ имѣлъ право его переиздать. Но новое изданіе этого текста, получившаго санкцію Сигизмунда Вазы, какъ великаго князя литовскаго, на государственномъ языкѣ Великаго Княжества Литовскаго, было несвоевременно. Съ самаго начала девяностыхъ годовъ XVI столѣтія начались попытки его исправленія[1]).

Въ 1594 году литовско-русская повѣтовая шляхта уже требовала отъ своихъ пословъ настояній на сеймѣ въ скорѣйшемъ завершеніи статутовой „поправы“[2]). Но работа по исправленію Статута сразу пошла неудачно[3]), затянулась, и въ концѣ концовъ Великое Княжество Литовское такъ и не увидѣло ея окончанія вплоть до самаго прекращенія своего существованія какъ государства, т. е. до раздѣловъ Польско-Литовской федераціи въ концѣ XVIII столѣтія.

Въ виду начатыхъ работъ по исправленію Статута, которыхъ завершенія Левъ Сапѣга ожидалъ до самой своей смерти, послѣдовавшей 7 іюля 1633 года[4]), онъ, конечно, не могъ повторять изданія Статута 1588

---

leiu oyca mego y mnie miłościwie raczyłeś przypuścić Za te y za wiele inszych ku mnie y domowi memu od W. M. mego M. pana dobrodzieystw, aczkolwiek wiem, że w nagrodzie vstane, w chęci iednak ku wszelakiemu vsługowaniu z każdym zrownać zawsze będę vsiłował. Za tym się łasce W. M. mego M. pana iako napilniey oddaię“. Дата этого посвященія: „w Wilnie dnia 30 septembra, roku 1614“. Посвященіе помѣщено, въ числѣ другихъ документовъ и приложеній, въ экземпляры Статута изданія 1614 года.

[1]) Ср. С. Л. Пташицкій, Къ исторіи литовскаго права послѣ Третьяго Статута (Журналъ Мин. Нар. Пр. 1893, X), стр. 490 и его же, Nieco o Trzecim Statucie Litewskim i normach prawnych po nim na Litwie (Księga Pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera), str. 300—301.

[2]) Ср. инструкцію Виленскаго повѣтоваго сеймика, данную 30 декабря 1594 года его посламъ на Краковскій сеймъ 1595 года, въ которой, между прочимъ, стоитъ: „poprawa statutu iż nie dochodzi, upominać się, aby dokończona była, gdy że wszystko Xięstwo Litewskie niemały nakład na to uczyniło“ (А. изд. Вил. Арх. Комм., VIII, стр. 336). Пересказъ этой инструкціи полностью — И. И. Лаппо, Великое Княжество Литовское во второй половинѣ XVI столѣтія, Литовско-Русскій повѣтъ и его сеймикъ (Юрьевъ, 1911), стр. 459—472.

[3]) Левъ Сапѣга 9 февраля 1592 года такъ писалъ объ этомъ Миколаю Криштофу Радивилу изъ Вильны: „poprawę statutową łatamy, mamy trudności, dosyć iest upartych a nierozsądnych kilka, że na tem wszystko zasadzili, aby jeno przeczyli i najlepszej rzeczy, a czasem i sami nie rozumieją czego chcą, i kiedy ich pytam, jak to chcesz mieć, to powiada i sam tego nie mogę wymówić jako rozumiem: a wiesz cię zły duch jako ja to mam pojąć twoję fantazyą, kiedy ty sam nie umiesz o niej powiedzieć; owa tak mi się uprzykrzyło za ten krótki czas, że i sam o sobie wątpię, abych im dotrwał..“ Scriptores Rerum Polonicarum, t. VIII, p. 212—213.

[4]) Описаніе смерти Льва Сапѣги — Pamiętniki Albrychta Stanisława X. Radziwiłła, kanclerza W. Ks. Litewskiego (Wydane z rękopismu przez Edwarda Raczyńskiego), tom I (w Poznaniu, 1839), str. 164—165.

года въ его вполнѣ оффиціальномъ видѣ, на государственномъ языкѣ Великаго Княжества Литовскаго, т. е. его русскаго текста, утвержденнаго Сигизмундомъ Вазою. Между тѣмъ нужда въ экземплярахъ этого кодекса, котораго первое изданіе быстро разошлось, становилась съ каждымъ годомъ все настоятельнѣе. Прекраснымъ выходомъ изъ создавшагося положенія было изданіе польскаго перевода Статута, который, какъ переводъ, а не оффиціальный текстъ на государственномъ языкѣ Великаго Княжества Литовскаго, можно было напечатать, не считаясь съ тѣмъ, что кодексъ оффиціально признается въ процессѣ „поправы", т. е. исправленія. Этого мало. Изданіе польскаго перевода было желательно и въ условіяхъ тогдашней обстановки отношеній Великаго Княжества Литовскаго къ Польшѣ.

Литовскій Статутъ 1588 года рѣзко измѣнилъ условія „уніи" Великаго Княжества Литовскаго съ Польшею въ тѣхъ статьяхъ ея акта 1569 года, на которыхъ такъ энергично настаивали поляки на Люблинскомъ сеймѣ. Онъ въ самой категорической формѣ установилъ самостоятельное значеніе государства Великаго Княжества Литовскаго въ его федеративномъ союзѣ съ Польшею и объявилъ „народъ" польскій лишеннымъ равноправія въ Великомъ Княжествѣ Литовскомъ съ его „родичами" и „тубыльцами", т. е. съ „народомъ" литовско-русскимъ. Въ ближайшіе годы послѣ утвержденія Статута 1588 года издавать польскій переводъ его не было удобно, ибо онъ, распространяясь въ Польшѣ, могъ поднять много шума въ ея шляхетской массѣ своими артикулами, отмѣняющими для Великаго Княжества Литовскаго именно тѣ статьи Люблинской Уніи, которыхъ особенно добивались поляки какъ наканунѣ Люблинскаго сейма, такъ и на немъ самомъ, во время своихъ препирательствъ съ литовско-русскими представителями [1]). Государственные дѣятели Великаго Княжества Литовскаго необходимо должны были считаться съ приподнятымъ настроеніемъ польской шляхты, которое ею овладѣло послѣ побѣды Яна Замойскаго 24 января 1588 года подъ Бычиной надъ сторонниками Максимиліана Габсбурга и торжества надъ нимъ Сигизмунда Вазы [2]), а Льву Сапѣгѣ, бывшему хозяиномъ въ дѣлѣ выпуска печатныхъ изданій Статута, были одинаково свойственны какъ рѣшительность, такъ и осторожность.

Совершенно инымъ было положеніе, когда прошли уже шестнадцать лѣтъ послѣ утвержденія Третьяго Литовскаго Статута. Страсти поулеглись, а завоевательная война съ ослабѣвшею отъ Смуты Москвою, война Сигизмунда III со Швеціею и внутреннее положеніе Польши того времени заставляли ее не обострять своихъ отношеній къ „Литвѣ", которая совсѣмъ не была тогда расположена дѣлать уступки своимъ „сусѣдамъ" полякамъ, ибо никакихъ опасностей тогда ея государству не грозило, какъ это было во время Люблинскаго сейма, съ московскою войною и крымскими набѣгами того времени. Теперь дать въ руки полякамъ польскій переводъ Литовскаго Статута было вполнѣ своевременнымъ, чтобы они получили возможность ознакомиться съ дѣйствующимъ литовско-русскимъ кодексомъ

---

[1]) См. указанныя выше наши работы: Великое Княжество Литовское, томъ первый (глава I), Люблинская Унія и Третій Литовскій Статутъ, Základní žákony velikého knížetsví litevského a Polsko po lublínské unii, а также Къ вопросу объ утвержденіи Литовскаго Статута 1588 года и Litevský statut a jeho sankce v r. 1588.

[2]) Левъ Сапѣга писалъ Криштофу Радивилу изъ Кракова 31 января 1588 года: „barzo takiem zwycięstwem podnieśli się panowie Polacy, zwłaszcza narodowi litewskiemu chcą być hardzi..." Scriptores Rer. Pol., VIII, p. 189. Ср ibidem, p. 187.

и читать самый текстъ основныхъ законовъ Великаго Княжества Литовскаго, охраняющихъ его значеніе какъ полноправнаго государства.

Такимъ образомъ изданіе Литовскаго Статута въ переводѣ на польскій языкъ разомъ достигало двухъ цѣлей: 1) дать обывателямъ Великаго Княжества Литовскаго хотя бы польскій переводъ Статута, если нельзя было, въ виду начавшейся статутовой „поправы", переиздать его оффиціальный текстъ, при громадной нуждѣ правительственныхъ учрежденій и частныхъ лицъ въ экземплярахъ кодекса, и 2) дать въ руки „народа" польскаго, какъ „заграничниковъ" и „сусѣдовъ" литовско-русскаго „народа", конституцію Великаго Княжества Литовскаго, съ которою оно находится въ „уніи"-федераціи съ Польшею. Самый переводъ Статута для изданія 1614 года былъ сдѣланъ такъ, что языкъ его даже не можетъ быть названъ чистымъ, настоящимъ польскимъ языкомъ. Онъ настолько полонъ руссизмовъ, что является чѣмъ-то среднимъ между польскимъ и русскимъ языками, ихъ смѣсью, понятною и поляку, и русскому, и владѣющему русскимъ языкомъ литовцу. Особенно былъ важенъ для распространенія въ Польшѣ его польскій шрифтъ, ибо польская шляхта не могла легко справляться съ кириллицей оффиціальнаго русскаго текста Статута. И это изданіе 1614 года Левъ Сапѣга выпустилъ изъ той же типографіи Мамоничей, въ которой былъ напечатанъ и оффиціально утвержденный русскій текстъ Литовскаго Статута 1588 года. Но, конечно, Сапѣга не могъ подчеркивать значеніе своего новаго изданія для освѣдомленія поляковъ о содержаніи основныхъ законовъ Великаго Княжества Литовскаго, находящихся въ его кодексѣ. Поэтому и посвященіе ему этого изданія Леономъ Мамоничемъ о немъ умалчиваетъ.

Черезъ пять лѣтъ, когда „поправа" Статута все еще не была закончена и когда цѣлесообразность изданія польскаго перевода его была вполнѣ ясна, тотъ же Левъ Сапѣга вновь разрѣшаетъ новое изданіе этого перевода, которое было снабжено и указаніями, „въ чемъ статуты Короны Польской со Статутомъ Великаго Княжества Литовскаго сходны и въ чемъ расходятся"[1]). И это изданіе 1619 года было выпущено въ свѣтъ на основаніи все того же, выданнаго Сапѣгѣ Сигизмундомъ III-мъ 11 февраля 1588 года, привилея, какъ и изданія 1588 и 1614 годовъ[2]). Къ печати его приготовилъ Бартоломей Гавловицкій. Посвящая свой трудъ Льву Сапѣгѣ, онъ, между прочимъ, писалъ, что Леонъ Мамоничъ сообщилъ ему о предстоящемъ вторичномъ изданіи польскаго перевода Статута, ибо изданіе 1614 года уже разошлось. При подготовкѣ этого новаго изданія Гавловицкій поставилъ своею задачею, ни въ чемъ не измѣняя статутоваго текста, обозначить „кратко, въ чемъ законы и статуты Польши сходятся съ законами и статутами Великаго Княжества Литовскаго и въ чемъ они расходятся, а затѣмъ привести и постановленное какъ законы Великаго Княжества Литовскаго сеймовыми конституціями послѣ изданія

---

[1]) На выходномъ листѣ изданія 1619 года стоитъ: „Statut Wielkiego Xiestvva Litewskiego Od Naiasnieyszego Hospodara Krola J. M. Zygmvnta III. Na Koronacyey w Krakowie Roku 1588. wydany. A teraz Po drugi raz Polskim iezykiem do Druku podany z pokazaniem w czym Statuta Korony Polskiey (z Statvtem W. X. L. są zgodne) w czym zaś są rozne: textv samego Statvtv, ni w czym nie odmieniaiac. Przy Artykułach tego Statvtv na Brzegach iest położono. Cum Gratia et Priuilegio S. R. M. W Wilnie, W Drvkarni Leona Mamonicza (Krola J. M. Typographa) Roku Pańskiego 1619".

[2]) Этотъ привилей напечатанъ при Статутѣ въ изданіи 1619 года, какъ и другіе документы, приложенные къ статутовому тексту въ его изданіи 1588 года.

Литовскаго Статута 1588 года, вплоть до настоящаго времени". Это дѣлаетъ Гавловицкій, „желая оказать полезную услугу многимъ людямъ, особенно же тѣмъ, которые не могутъ имѣть подъ рукою, когда имъ это нужно, ни статутовъ и законовъ польскихъ, ни общихъ (zobopolnych) конституцій"[1]). Въ своемъ обращеніи къ читателю[2]) Гавловицкій эти послѣднія обозначаетъ еще отчетливѣе: „которыя конституціи, послѣ изданія Статута въ 1588 году вплоть до настоящаго времени, по согласному постановленію обоихъ народовъ, установлены какъ законы (prawo) для Великаго Княжества Литовскаго"[3]). Такъ потребности юридической практики, при отсутствіи новаго исправленнаго оффиціальнаго текста Статута, вызвали его дополненіе частною работою юриста, какъ это бываетъ и въ новѣйшее время въ случаяхъ задержки государственной кодификаціи. Но вмѣстѣ съ тѣмъ изданіе Литовскаго Статута въ 1619 году еще болѣе подчеркнуло, какъ въ дѣйствительности разошлась жизнь Польско-Литовской федераціи съ Люблинскою Уніей 1569 года и какъ требованіе послѣднею единства права для всей соединенной Речи Посполитой[4]) превратилось въ признаніе его различія для Польши и Великаго Княжества Литовскаго.

Итакъ, оффиціальный русскій текстъ Третьяго Литовскаго Статута не переиздавался лишь потому, что производилась его „поправа"[5]). Мамоничская типографія не могла выпустить его новаго изданія потому, что ей не давалъ соотвѣтствующаго распоряженія Левъ Сапѣга. А послѣдній,

---

[1]) „Teraz że mi sie podała wiadomość od Typographa K. I. M. Szlachetnego P. Leona Mamonicza a sługi W. M. m. M. P., iż Statut W. X. L. po wtorykroć po Polsku dla niedostatku exemplarzow w druk miał być dany, ktory dobrze przedtym za wielką pracą W. M. m. M. P. y z inszemi na to naznaczonemi roku 1588 Krol J. M. szczęśliwie nam panuiący na koronacyey swey za prawo W. X. L potwierdziwszy na odprawowanie sądow y czynienie sprawiedliwości podać raczył, ktore W. M. m. M. P. staranie w Rzeczypospolitey wielki pożytek a sobie nieśmiertelną sławę i pamiątkę sprawiło..... Przy wydaniu tedy wtorym tego Statutu Polskim ięzykiem wziąłem to przedsię, abym na kształt concordanciy krotko w czym Koronne Prawo y Statuta z Prawami y Statutami W. X. L. są zgodne a w czym zaś są rozne a potym co po wydaniu tego Statutu W.X.L. od roku 1588 aż do tych czasow Constytucyami Seymowemi za prawo na W. X. L. iest vchwalono (samego textu tego Statutu niwczym nieodmieniaiąc ani naruszaiąc) pokazał, chcąc w tym vżyteczną wielom ludzi posługę wyrządzić, zwłaszcza tym ktorzy ani Statutow ani Praw Koronnych ani Constituciy zobopolnych, gdy potrzeba wyciąga, na rękę mieć nie mogą, aby przy iednostaynym prawie swym na wszytkie insze iakoby w zwierciedle razem patrzyli.....". Подписано это посвященіе такъ: „W. M. m. M. P. y Dobrodzieia vniżony sługa Barthłomiey Gawłowicki".

[2]) „Do Czytelnika łaskawego Bartłomiey Gawłowicki".

[3]) „Ktorego Statutu iż iuż ezemplarzow na potrzebę Obywatelow tego W. X. Lith. nie stawało, znowu Drukarz z nakładem swym niemałym drukować zamyślał, z ktorey okazyey przykładem inszych ludzi w prawie vczonych, ktorzy nauką swoią Prawa Chrześcianskie obiaśniaią y do wyrozumienia łatwo podaią, y ia niemal z dzieciństwa mego na roznych sądach bawiący sie y drugim sie przypatruiący teyże zabawy mey oświadczenie vczynić vmyśliłem. A naprzod po wydaniu tego Statutu od roku 1588 aż do tego czasu z zgodney Vchwały Seymowey obudwu narodow ktore Constitucye za prawo na to W. X. Lit. są vchwalone...."

[4]) Предписывая исправленіе Литовскаго Статута, Люблинскій сеймъ, какъ это мы отмѣтили уже выше, давалъ такую для нея директиву (отъ имени Сигизмунда Августа): „przy ktorey poprawie ci to Deputaci statut Polski maią przed się wziąć, a co naybliżey z nim prawa Litewskie zgadzać, aby iuż we wszystkich Państwach naschych, iako w iedney Rzptey, iednaka a nieodwłoczna sprawiedliwość ludziom iść mogła, a tę poprawę oni do Nas na Seym Walny blisko przyszły będą winni odnieść". Volumina Legum, tom II, f. 794 (по изданію 1859 года — стр. 101).

[5]) Право „поправы" Статута 1588 года было гарантировано Великому Княжеству Литовскому Сигизмундомъ III-мъ при самомъ утвержденіи имъ этого кодекса привилеемъ 28-го января 1588 года. Ср. А. З. Р., IV, № 3.

какъ канцлеръ Великаго Княжества Литовскаго, не считалъ для себя возможнымъ дѣлать распоряженіе вновь печатать оффиціальный текстъ Статута на государственномъ языкѣ, разъ этотъ текстъ былъ оффиціально сданъ въ исправленіе[1]).

Не рядъ изданій русскаго текста Литовскаго Статута 1588 года былъ выпущенъ Мамоничами, но только одно. Мы не можемъ установить точно время распоряженія Льва Сапѣги о началѣ работы по его набору и печатанію. Въ письмѣ къ Криштофу Радивилу отъ 13 іюля 1588 года (изъ Межирѣча) онъ сообщаетъ, что отдалъ распоряженіе печатать русскій текстъ Статута[2]). Надо думать, что это онъ сдѣлалъ не въ самый день своего письма, но раньше его, возможно предполагать, и довольно значительно раньше. Но и на предварительную подготовку типографскихъ работъ также, конечно, потребовалось немалое время: надобно было заготовить, по крайней мѣрѣ заказать, громадное, по масштабамъ книжнаго издательства того времени, количество бумаги, типографскую краску, увеличить запасы основного шрифта. Вотъ почему едва ли возможно предполагать начало набора и печатанія Третьяго Литовскаго Статута ранѣе наступленія лѣта или конца весны 1588 года.

Между тѣмъ, закончить печатаніе Статута было необходимо къ исходу 1588 года непремѣнно, ибо съ 6 января 1589 года[3]) онъ долженъ уже былъ вступить въ Великомъ Княжествѣ Литовскомъ въ дѣйствіе. Это было постановлено при самомъ утвержденіи Статута Сигизмундомъ III и внесено въ привилей 28 января 1588 года. Въ февралѣ того же 1588 года были разосланы объ этомъ господарскіе универсалы по всѣмъ повѣтамъ Великаго Княжества Литовскаго[4]), и акты литовско-русскихъ судовъ знаютъ, что въ началѣ 1589 года Третій Литовскій Статутъ „до уживанья у Великомъ Князстве Литовскомъ пришолъ“[5]).

Къ декабрю 1588 года работа по печатанію Статута въ Мамоничской типографіи, надо думать, была закончена совершенно, ибо посвященіе изданія Львомъ Сапѣгою Сигизмунду III датировано первымъ декабря 1588 года, а это посвященіе, вмѣстѣ съ обращеніемъ Сапѣги ко „всимъ вобецъ станомъ Великого Князства Литовъского“, замѣняетъ тѣ послѣсловія или предисловія, которыми обычно снабжались старопечатныя изданія и въ которыхъ обыкновенно говорится и о времени окончанія работы „друкаровъ“[6]).

---

[1]) Въ изданной перепискѣ Льва Сапѣги (Scriptores Rerum Polonicarum, tomus VIII, Cracoviae 1885; Archivum domus Sapiehanae, tomus I, Lwów 1892) никакихъ указаній на какія-либо его распоряженія относительно повторенія изданія русскаго текста Статута не имѣется.

[2]) „Mciwy pane, statut nowy rozkazałem już drukować po rusku....“ Scriptores Rer. Pol. VIII, p. 195.

[3]) Въ напечатанномъ при Мамоничскомъ изданіи Статута, утверждающемъ его привилей Сигизмунда III-го отъ 28 января 1588 года стоитъ: „и вжо во всихъ земляхъ и повѣтехъ, врядехъ и судехъ вшелякихъ, до Великого Князьства Литовъского належачихъ, вси справы судовые порядъкомъ, въ томъ статуте новопоправленомъ описанымъ, отправовати почати мають въ року пришломъ тисеча пятьсотъ осмъдесятъ девятомъ о Трехъ Кролехъ, святе рымъскомъ, на рокохъ судовыхъ земъскихъ“.

[4]) См. И. И. Лаппо, Великое Княжество Литовское за время отъ заключенія Любл. Уніи до смерти Стефана Баторія, т. I, стр. 222.

[5]) Акты, изд. Вил. Археогр. Коммиссіею, VI, стр. 40.

[6]) Дату изданія сама Мамоничская типографія обозначала иногда не на заглавномъ листѣ, а именно въ посвященіи. Такъ, на заглавномъ листѣ уже указанной нами выше книги „Генадия патриярха конъстантинопольскаго, по наречению сколяриса диалог или

Такимъ образомъ первое изданіе Статута 1588 года должно было набираться и печататься въ теченіе пяти, самое большое, шести мѣсяцевъ. Мы видѣли выше, что книги такого размѣра, какъ Литовскій Статутъ, обыкновенно печатались въ старыхъ „друкарняхъ" около года. Совершенно ясно, что Мамоничской типографіи необходимо было работать надъ этимъ изданіемъ съ величайшею спѣшностью, притомъ съ такимъ количествомъ параллельныхъ наборовъ, которое ей было только доступно. Работа велась настолько спѣшно, что отпечатанные листы Статута не могли быть подвергнуты болѣе или менѣе тщательнымъ просмотру и корректурѣ послѣ ихъ выхода изъ-подъ прессовъ, какъ это дѣлалось въ старыхъ печатняхъ обыкновенно. Пришлось присоединить къ экземплярамъ Статута „Омылъки, которыи траѳили ся въ друку", т. е. списокъ опечатокъ. А погрѣшности въ пагинаціи даже совсѣмъ не были исправлены, и десятки страницъ были пропущены въ общемъ ихъ счетѣ. Но, несмотря на все это, первое изданіе Литовскаго Статута 1588 года, вышедшее изъ типографіи Мамоничей въ Вильнѣ, внѣ всякаго сомнѣнія, должно быть признано однимъ изъ наиболѣе выдающихся произведеній русской старопечати Великаго Княжества Литовскаго.

—— I ——

само друга розмова" и т. д. даты выхода нѣтъ. Она въ посвященіи изданія „ясне велможному пану, пану Остаѳею Воловичу, пану Виленъскому, канцлеру найвышъшому Великого Князъства Литовъского, Берестейскому, Кобринскому и прочая старосте, пану пану нашему милостивому". Заканчивается это посвященіе такъ: „Писано у Вил., року Божя. Нарож. 1585, мсца мар. 11 дн. Наменшие и верне зычливые слуги вашое панское милости Козма и Лукашъ Мамоничы унижонно ся поклоняют".

Doc. kun. Teodoras Brazys.

Kai kurie lietuvių ir latvių liaudies dainų melodijų giminystės bruožai.

Profesorius K. Būga savo „Lietuvių kalbos žodyno" įvade (žiūr. LIX LXI psl. 37, 45, 46, 47) tarp ko kito sako, lietuvių ir latvių kalbos esančios išriedėjusios iš labai artimų viena kitai tarmių. Latvių kalba, imant ją istoriškai, skiriantisi nuo lietuvių kalbos ne daugiau, kaip žemaičių tarmė nuo aukštaičių. Tų skirtenybių esą tiek maža, o bendrenybių — devynios galybės! Latvių ir lietuvių kalbų bendrenybės rodančios, kad šių abiejų kalbų būta dar nesenai viena kalba su dviem labai artimom tarmėm. Kad latvių kalbos būta tos pačios su lietuvių kalba, net ir nekalbininkas galįs pastebėti iš latvių kalbos gramatikos ir žodyno. Iš viso ko matoma, kad lietuvių ir latvių kalbos tarp savęs esančios tikros *sesers*, vienos motinos kalbos dukters. Tai motinai kalbai, kurios dukterimis esančios lietuvių ir latvių kalbos, geresnio vardo už dvilypį *lietuvių-latvių prokalbė* neturima.

Šios prof. Būgos moksliškų tyrimų išvados skatina pažvelgti į ankštai su lietuvių ir latvių tautos poezija suaugusias liaudies dainų melodijas; ištirti, ar nerandama ir šioje srityje bendrų giminystės bruožų minėtoms moksliškoms išvadoms remti.

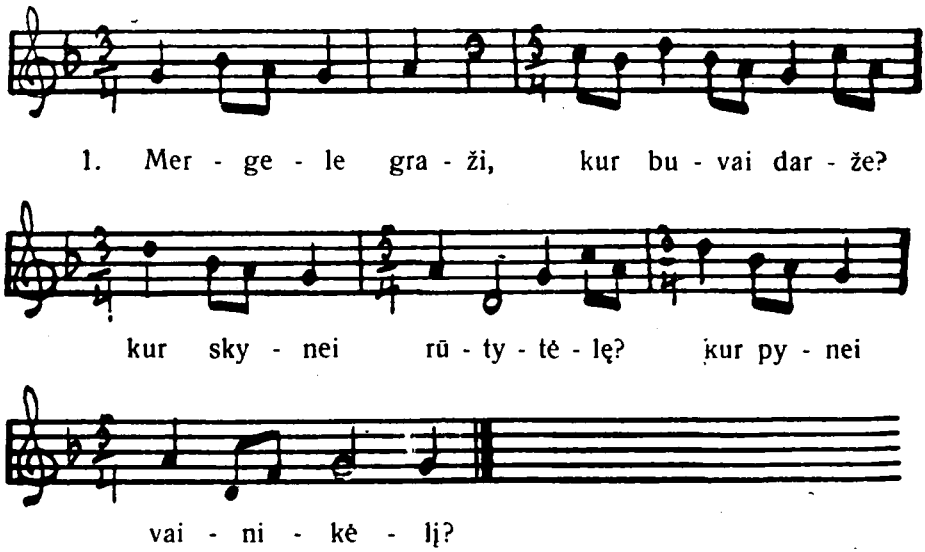
Savo tvirtinimams įrodyti prof. Būga ima pavyzdžių iš gyvos kalbos ir liaudies dainų, mes gi tam galui pasinaudosime pastarųjų melodijomis, būtent, sugretindami lietuvių ir latvių liaudies melodijas, pasistengsime įspistrėti jųjų bendrus giminystės bruožus. Kiek man žinoma, šiuo atžvilgiu mums tenka daryti pirmieji žingsniai, kurie del to nėra perlengvi. Taigi šis pirmasis bandymas negali norėti dalyką vispusiškai nušviesti ir galutinai išsemti.

Pirmieji lietuvių ir latvių liaudies dainų melodijų giminystės bruožai reiškiasi jųjų, ypatingai senųjų tonacijų savotiškumu bei skirtingumu nuo šių dienų dur'o ir mol'io tonacijų, arba skalių. Šios liaudies dainų skalės, arba oktavių rūšys buvo vartojamos ir senovės graikų muzikoje, kurios teorijoje jos yra plačiai išdėstytos, ir išliko iki šių dienų Romos Katalikų Bažnyčios liturginiame giedojime, vadinamame gregorijoniškame chorale, arba bažnytinėse tonų rūšyse. Del to lietuvių, latvių senovės liaudies melodijoms pažymėti pavadinimus skoliname iš senovės graikų muzikos teorijos arba bažnytinių tonų rūšių.

Kalbamasis dalykas geriausiai paaiškės pavyzdžiais, kuriuos čia patieksime iš mano įvairiuose Lietuvos kraštuose, labiausiai Dzūkijoje, surinktų liaudies melodijų ir J. Wihtol'io veikalo: „200 Latweeschu tautas dzeesmas

ar klaweeru pavadijumu un ari klaweerem ween" (I ir II t.) ir A. Kalnin'io: „Klavierpavadijumi 50 latviešu tautas dziesmam latgaliešu izloksnė. Meldijas savacis A. Erss (1, 2, 3, 4, 5 burtnica)."

Sugretinkime šiedvi liaudies dainų melodiji, pirmąją užrašytą Pateronių sodžiuje, Alovės par.), antrąją paimtą iš J. Wihtol'io rinkinio II dalies 59 psl.:

2. Varšave skyniau,
Krokave pyniau,
Danskely pernešiojau (2).

3. Oi toli, toli
Mano mergelė
Už trijų šimtų mylių,
Už žaliųjų girelių.

4. Šimtas mylelių
Lygių laukelių,
Du šimtas žalios girios (2).

5. Viduj girelės,
Viduj žaliosios
Žirgelis nusižvengė,
Juodbėris nusižvengė.

6. Vai žirge, žirge,
Žirge juodbėri,
Ko galsiai atsižvengi,
Ko sunkiai atsidūsai?

7. Ar aš tau sunkus,
Ar aš tau ilsus,
Ar kančiukėlis skaudus,
Ar pintinėliai griaudus?

8. Atsako žirgas,
Žirgas juodbėris:
Nei tu man sunkus,
Nei tu man ilsus.

9. Nei tu man sunkus,
Nei tu man ilsus,
Nei kančiukėlis skaudus,
Nei pintinėliai griaudus.

10. Oi tik man rūpi
Didis kelelis
Į svetimą šalelę,
Į jaunąją mergelę.

11. Devinta diena,
Dešimta naktis,
Kaip stonelėj stovėjau,
Kaip abrakėlį ėdžiau,
Kaip abrakėlį ėdžiau,
Kaip vandenėlį gėriau.

1. Nahz pee ma - nis, tau - tu mei - ta, tu la - ba - ka

ne - da - bus, tu la - ba - ka ne - da - bus.

2. Tu, labaka mekledama,
Pate brauksi schagaros.
3. Melnas maises neehdise,
Azim baltas neredsės.
4. Seemu dos tew ledu grausti,
Pa wasaru akmentiņš.
5. Jau wasara widiņâi
Dos tew kahrklus lupinat.

Šių melodijų skirtingumas nuo dabarties muzikos skalių struktūros yra tabai ryškus. Gal kas ir norėtų čia matyti šių dienų mol'io, arba minorinę lonaciją, tačiau tam prieštarauja, kaip užbaigos kadencėse aiškiai girdime, nepaaukštintas septintasis laipsnis. Čia yra ne kas kitas, kaip tik senovės tonacija, graikų muzikos teorijoje vadinamoji frigiška oktavių rūšis, gregorijoniško choralo doriškas, arba pirmasis bažnytinis tonas. Ši skalė yra: re, mi, fa, sol, la, si, do, re; josios pustonių padėtys yra tarp 2 — 3 ir 6 — 7 laipsnių. Šiuomi ji ir skiriasi nuo šių dienų skalės. J. Witol'io ir mano šiuose pavyzdžiuose ji yra transpuota kvarte aukščiau.

Savo užbaigos kadence nuo šių dienų skalių labai skirtingai senovės graikų doriškai tonacijai teesie pavyzdžiui šiedvi lietuvių ir latvių liaudies melodiji, mano užrašyta Alovės par. Pateronių sodž. ir iš J. Witol'io rinkinio I dalies 78 Nr.:

1. Vai, gė - riau, tai gė - riau, pa - si - gė - riau,

ant nendrio laz - de - lės pa - si - rė - miau.

2. Ant nendrio lazdelės
Pasirėmiau,
Nendrio lazdelė
Pusiau lūžo.

3. Bars mane tėvelis
Už nendrelę:
„Nebarki, tevėli,
Už nendrelę;

4. Nebarki tėveli
Už nendrelę:
Ne šimtas rublelių
Suderėta,

5. Ne šimtas rublelių
Suderėta,
Ne šimtas rublelių
Užmokėta.

6. Užsižiebk, tėveli,
Tris žvakeles,
Pažiūrėk martelei
Į akeles.

7. Ar graži martelė,
Ar patogi?
Ar skaistūs veideliai,
Ar raudoni?".

8. Tai skaisti martelė,
Tai patogi,
Tai skaistūs veideliai,
Tai raudoni".

2. Schità savus sahbaziņus
No kahjami nodzersim. Eh, eh u. tt.

3. Diwi deenas, trescho nakti
Schaî weenâi weetiņâ. Eh, eh u. tt.

4. Schaî weenâi weetinâi,
Schaî masâi krodziņâ. Eh, eh u tt.

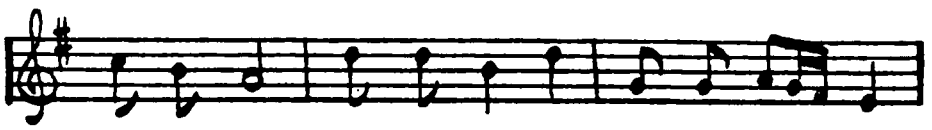
5. Saldens alus, balta kanna,
Daiļa pate nesejiņ. Eh, eh u. tt.

Šios senovės graikų teorijos doriškos, dabarties bažnytinės frigiškos, arba trečiosios tonų rūšies skalė yra mi, fa, sol, la, si, do, re, mi su pustoniais tarp 1 — 2 ir 5 — 6 laipsnių. Mano ir J. Wihtol'io šiuose pavyzdžiuose ji transponuota maža terce aukščiau.

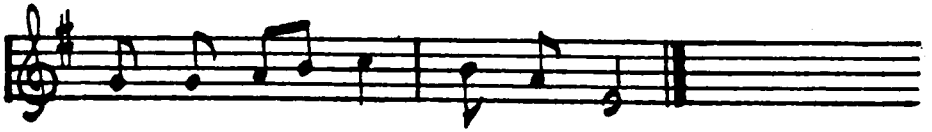
Senovės graikų hypodorišką, arba acolišką skalę la, si, do, re, mi, fa, sol, la su pustoniais tarp 2 — 3 ir 5 — 6 laipsnių, mano ir J. Wihtol'io kvinte aukščiau transponuotą, rasime šiose dviese liaudies dainų melodijose:

1. Oi, ko žvengi, žir - ge - li, ——— oi, ko žven - gi,

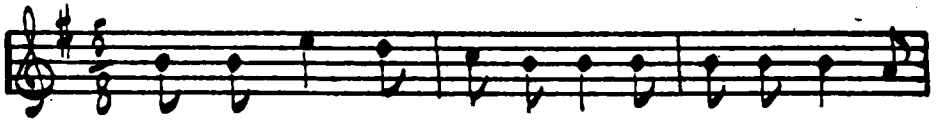
bė - ra - sai, oi, ko žven - gi, žir - gu - žė — li,

iš stai - ne - lės ve - da - mas.

2 Ar tau gaila avižų,
Ar baltųjų dobilų?
Ar tau gaila srovės upių
Ir šaltinio vandenio?

3. Nei man gaila avižų,
Nei baltųjų dobilų,
Tik man gaila srovės upių
Ir šaltinio vandenio.

1. Aj, tu ma - nu gruhtu much-schu, kà es te - vi

nodzih - wosch', kà es te - vi no - dziwosch'.

2. Sweedrus slauku guldamasi,
Asariņas zeldamas.
3. Waj, Deewiņi — rihta sauzu,
Waj, Deewiņi — wakarâ.
4. Waj Deewiņi — wisu muhschu
Ar neweikli dsiwohjot.
5. Kad es buhtu sinajusi,
Ka neweiklis luhkojas,
6. Es buht' sawus bruhnus matus
Pahr waiņagu pahrlaidus'.

Pirmoji melodija mano užrašyta Trakų apskrities Žaslių bažnytkiemyje, antroji paimta iš J. Wihtol'io rinkinio II dalies 62 psl. Jųjų nepaaukštintas 7 laipsnis ir melodijos eiga įroda čia esama ne modernios, o senovės tona-

cijos. Šitokių senovės tonacijų pavyzdžių rasime lietuvių ir latvių liaudies dainų melodijose daugybę. Graikams teikiant senovės muzikos plačią teoriją, lietuviai ir latviai duoda josios gausiausių pavyzdžių, nes, kaip žinoma, iš graikų senovės teišliko visai maža muzikos nuotrupų. Sprendžiant iš aukščiau minėtų rinkinių, rodos, latvių liaudies melodijų daugiau esama hypodoriškos, arba aeoliškos tonacijų, lietuvių gi liaudies melodijose, kaip matyti iš mano apie pusantro tūkstančio surinktų melodijų šiuo atžvilgiu gal būti esama daugiau įvairumo.

Latvių liaudies dainų melodijose randame taip pat, kaip kad ir lietuvių, maišytą taktą. Mišrios eilių pėdos ir nuo jų pareinąs taktų kaitymasis saugo jas nuo ritminio nuobodumo, muzikinės monotonijos, kuri būtų ilgesnėse dainose neišvengiama. Šiuo atžvilgiu lietuvių ir latvių liaudies melodijos sudėtos taip gražiai, jog takto kaitymasis, nė kiek nekenkdamas melodijų eigai bei judesiui, teikia joms ypatingą grožį bei ritmišką švelnumą. Pavyzdžiui teesie šiedvi daineli iš Marcinkonių bažnytkiemio (Trakų apskrities) ir J. Wihtol'io rinkinio I dalies 13 Nr.:

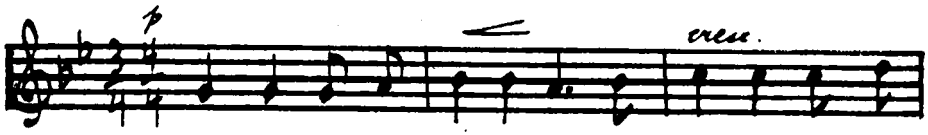

2. Ko taip sėdi,
Mergužėle,
Ko nieko neveiki?
Ko taip rymai
Ant rankelių,
Ko taip gailiai verki.

3. Kaip aš jauna
Nerymosiu,
Ir gailiai neverksiu!
Visi eina
Jaunimėlin,
Tik aš viena neinu.

4. Sugrįžk, sugrįžk,
Dukrūžėle,
Pas mane atgaliau,
Čion palikai
Žalią rūtą
Už baltų skobnelių.

5. Jau negrįšiu,
Motinėle,
Pas tave atgaliau,
Aš palikau
Žalią rūtą
Jaunesnei seselei,

1. Puh - ti, puhti, si - lais wehjis, puhti manâ

pee - darbâ; Puhti, puhti, si - lais wehjis,

puhti manâ pee - dar - bâ.

2. Lai es waru istihriti
Tihras ausas kumeļam.

3. Labak eju rijas kulti,
Neka malu ritinat.

4. Peezi, seschi kuhlejiņi,
Weens maliti ritinaj'.

5. Weena pati muhs' mahsiņa,
Mehs dewiņi bahleliņ'.

6. Ik rihtiņa muhs' mahsiņa.
Puhru rudsu maldinaj'.

7. Mal, mahsiņa, puspusenis,
Kam tik smalki ritinaj'?

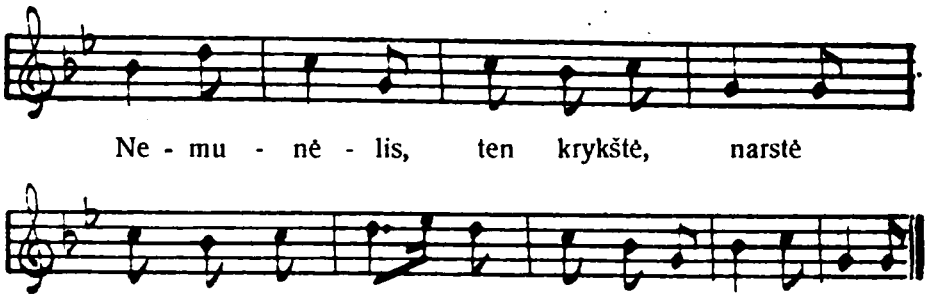
8. Smalk' maldama newaresi
Leelas saimes peebarot.

Šis su šių laikų muzika nederąs reiškinys nieku būdu nėra lietuvių ir latvių liaudies melodijų ydos arba netaisyklybės, bet jų dailės ypatybė, kurioje glūdi nuo paviršutinumo sauganti jas grožybė.

Lietuvių ir latvių liaudies dainų melodijose randame nemaža kadencių įvairenybių. Čia tepažymėsime joms bendrą kvartės šiuolių kadencę, arba melodijos užbaigą. Jai paaiškinti imsime pavyzdį iš Kabelių bažnytkiemyje (Gardino apskrities) dainuojamos melodijos ir A. Kalnin'io sąsiuvinio 41 Nr.:

1. Ant kal - no ma - lū - nė - lis, pakal - nėj

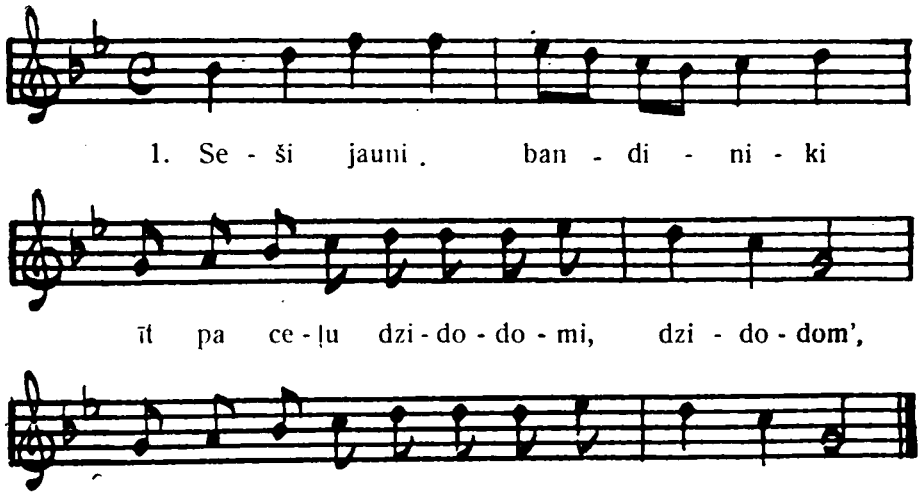

2. Nei ten antelė krykštė,
Nei ten pilkoji narstė:
Eidama verkė jauna mergelė,
Valelę patrotijus.

3. Valelę patrotijus,
Bernelio netropijus.
Oi, ir sutiko
Jauną bernelį,
Keleliu parjojantį.

4. „Tu mano bernužėli,
Margasai dobilėli,
Atsimainykim
Aukselio žiedus,
Jau aš tavo nebūsiu!“

5. „Tu mano mergužėle,
Baltoji lelijėle,
Šimtą trotysiu,
Antrą skaitysiu,
Žiedelio neatmainysiu!“

2. Vysi šesi apjojuši
Ap tai munu rūžu dorzu, rūžu dorz'.
3. Vysim sešim sermi zyrgi,
Vysim caunu cepurites, cepurit's.

4. Es vej rùžu vainadziņu,
   Vydā rùžu stovadama, stovadam'.
5. Vini devia Dios paleidz:
   „Tei bus muna ļaudaveņa, ļaudaveņ'".
6. Utri divi tai saceja:
   „Nabus jusu ļaudaveņa — ļaudaveņ'".
7. Treši divi làc nu zyrga,
   Dud maņ zelta gredzentiņu, gredzentiņ'.

Šios savotiškos kadencės randame ir senovės graikų muzikos liekanose. Jos nėra, kaip kai kurių manoma, kažin kokia keistybė, bet lietuvių ir latvių dainų melodijų savotiškumas, kuris eina iš pačios melodijos ir su ja gražiai naturaliai jungiasi.

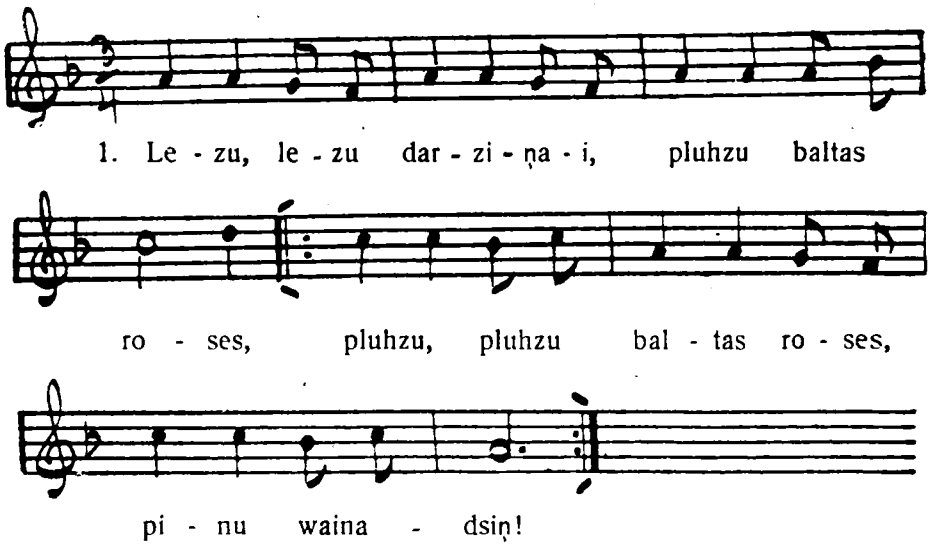
Be to rasime ir kitų nepaprastų melodijos užbaigų, kurioms taip pat netrūksta muzikalinių bei aistetinių pagrindų ir grožybių. Pasak Nast'o (Die Volkslieder der Litauer, 29 psl.), ši didelė galunių įvairybė visai nekliūdanti ir dainose taip pat, kaip ir dailės muzikoje, susidaryti tam tikroms galutinių kadencijų lytyms (formoms), kurios vartojamos tai vienur, tai kitur, žinoma, su pareinančiomis nuo takto ir turinio atmainomis, ir kurių kilimas iš dalies, gal būti, indų-germanų priešistorinių laikų siekiąs.

Be šitų lietuvių ir latvių liaudies dainų melodijų bendrų giminystės bruožų atsiranda tarp jų melodijos panašumas. Štai pavyždžiui imkime Lietuvoje plačiai žinomą melodiją „Sėjau rūtą" ir latvių „Lezu, lezu darsiņâ" iš J. Wihtol'io rinkinio I dalies 31 Nr.:

2. Dygo rūta, dygo mėta,
   Dygo lelijėlė,
   Dygo mano jaunos dienos
   Kaip žalia rūtelė.

3. Laiščiau rūtą, laiščiau mėtą,
   Laiščiau lelijėlę,
   Laiščiau savo jaunas dienas,
   Kaip žalią rūtelę.

2. Pinu, pinu, wainadsiņu,
Leeku galwiņai,
Uslikusi galwiņai,
Tek' gar juhras maľ.

3. Eesapuhta rihta wejis,
Nopuhsch wainadsiņu.
Nopuhsch manu wainadsiņu
Juhras dsiļumâ.

Nors ir lietuviškoji melodija, kaip girdėjome, yra daugiau paįvairinta, tačiau šių dviejų melodijų pagrindiniai bruožai yra identiški. Išrodžius kai kuriuos įžymesnius lietuvių ir latvių liaudies melodijų giminystės bruožus, reikia pažymėti, jog čia neįsileista į gilesnį jųjų gvildenimą, nes tam dalykui šios trumpos paskaitėlės ribos yra persiauros. Čia lieka dar plati neapdirbta dirva. Be bendrų gimynistės bruožų reikėtų dar pažvelgti į šių gimininiu tautų liaudies melodijų skirtingumą, jų savotiškumo žymes, individuališkas ypatybes ir t. t. Trumpai tariant, juo daugiau į šią tautos meną įsigilinsime, tuo labiau matysime, kiek čionai dar reikiama darbuotis. Šiuo mažu bandymu tenorima lietuvių ir latvių liaudies melodijų palyginimo dirvoje pravaryti pirmąją vagą.

A. Senn,

Einige Benennungen des Branntweins.

Hiemit gebe ich das Material bekannt, das ich im Jahre 1924 sammelte. Der Benennungen sind so viele, dass sich eine besondere Arbeit darüber wohl lohnen würde. Da ich selbst diese Arbeit in absehbarer Zeit nicht in Angriff nehmen kann, möchte ich hiemit andere darauf aufmerksam machen.

Das im Volke am meisten verbreitete Wort ist das dem weissruss. *harefka* (vgl. poln. *gorzałka* und *wódka*, grossruss. водка) entstammende *arielkà* (Gen. *ariẽlkos*), welches früher auch stets von den Wörterbüchern notiert worden ist, zuletzt bei Niedermann - Senn - Brender *Wörterbuch der litauischen Schriftsprache* (Heidelberg 1926) S. 39. Doch haben schon einige vor diesem modernsten Lexikon erschienene Wörterbücher es für notwendig erachtet, dieses Wort nicht aufzunehmen. So verzeichnet das im Jahre 1918 im Auftrage des Oberbefehlshabers Ost herausgegebene *Sieben-Sprachen-Wörterbuch* (für den Buchhandel: Verlag Otto Spamer in Leipzig) unter dem Stichwort *Branntwein* (S. 71) nur *degtinė* und *brangvýnas*, unter dem Stichworte *Schnaps* (S. 289) sogar nur *degtinė*, während Antanas Lalis *Lenkų ir lietuvių kalbos žodynas* (Wilna 1922) sowohl unter *gorzałka* (S. 41) als auch unter *wódka* (S. 281) nur das Wort *degtinė* anführt.

Das noch vor dem Kriege, also auch vor Errichtung des litauischen Staates und Erhebung des Litauischen zur Amtssprache, eingeführte und in Umlauf gebrachte *degtinė* (oder nach anderer, phonetischer Schreibart *dektinė*) ist heute als Terminus technicus der Branntweinmonopolverwaltung über das ganze Gebiet des litauischen Staates verbreitet und daher auch bei Niederman-Senn-Brender S. 113 richtig registriert. In Pikeliai (Kreis Mažeikiai, an der litauisch - lettischen Grenze gelegen) hat sich dieses Wort nach dem Zeugnisse des aus dieser Ortschaft stammenden Herrn Dr. Ruginis, Seminardirektor in Kaunas, aber auch heute noch nicht sehr eingebürgert. Der gewöhnliche Ausdruck ist dort *ùˈrĩelka*, der vor 1914 allein nur zu hören war. In der in der Mitte zwischen Kaunas, Ukmergė und Kėdainiai gelegenen Ortschaft Žeimiai ist der das eingesessene Wort *ariẽlka* zurückdrängende Neologismus *degtinė* mit dem bereits vorhandenen, „солодуха, Malzgrütze, süssgemachte Grütze" bedeutenden *degtiẽnė* (vgl. Niedermann-Senn-Brender S. 113) zusammengeflossen und lautet also *degtiẽnė*.

Aus dem ersten Bande der unter stillschweigender Mitwirkung von Herrn Prof. J. Jablonskis herausgegebenen Schriften der žemaitischen Schriftstellerin Žemaitė (*Žemaitės Raštai* I tomas, Kaunas -

Mariampolė 1924) habe ich mir das Wort *degtinė* gar nicht notiert, obwohl dort sehr viel vom Branntwein die Rede ist, sondern, wenn nicht andere, weiter unten zu besprechende Bezeichnungen verwendet werden, nur *arielka* oder *arielkėlė*, z. B. *priẽ tõ arielką geraĩ sriuõbia* „dazu schlürfen sie tüchtig Schnaps" (S. 2), *ariẽlkos gérti* „Schnaps trinken" (S. 11), *arielkėlė* (S. 257).

Durch eigene Aufzeichnungen habe ich aus dem Žemaitischen als altgewohnten Ausdruck noch belegt: *à·rielka* für das im Telšer Žemaitischen gelegene Salantaĩ und das 23 km nordöstlich von Tauragė (Tauroggen) im Raseiner Žemaitischen gelegene Skaudvilė, sowie *vỳ·rielka* für Salantaĩ. Diese letztere Form ist im Žemaitischen weit verbreitet (vgl. Juškevič Lit. slov. I 107). Aus ihr erklärt sich auch die für Pikeliai notierte Form *ù·rielka*: *vỳ·rielka* > **vù·rielka* > *ù·rielka*.

Dass das Wort *arielkà* auch im Osthochlitauischen zu Hause ist, beweisen meine Belege aus Subačius, 23 km östlich von Panevėžỹs, (*ariẽlka* der gewöhnliche Ausdruck, nach dem Zeugnisse von stud. phil. Skardžius), Ežiškės, poln. Ejszyszki, im Kreise Lida (*arielkà* nach dem Zeugnisse von stud. phil. Pakula), Joniškėlis oder Joniškiai, 38 km. nord-nordwestlich von Panevėžỹs (*arielkėlė* s. Tauta ir žodis II 172). In Tauta ir žodis II 464 f. legt Būga eine Lanze ein für das Wort *arielkà*, indem er fragt: „Ist denn wirklich das Wort *alkoholis*, das kein einziger echter Litauer richtig aussprechen kann, ein kleineres Scheusal als das alte *arielkà?*"

Im nördlichen Teile der Suvalkija ist das Wort *arielka, arielkėlė* nur in den Liedern gebräuchlich, z. B. Garliavà und Kaimėlis (gegenüber Jùrbarkas). Dafür ist an diesen Orten, wo allgemein der deutsche Einfluss nachhaltender gewesen ist, die Bezeichnung *šnàpsas, šnapsùkas* die am häufigsten gebrauchte Benennung (Garliavà, Kaimėlis, aber auch in Gaũrė) ohne Unterschied der Sorte. Die Benennung *šnàpsas* habe ich auch schon oft schriftsprachlich angetroffen. In der Form *šnãpsus* kommt sie (nach Dr. Ruginis) auch in Pikeliai, in der Form *šnỳpsas* (nach Skardžius) in Subačius und in der Form *šnãpšį* (<**šnãpšė* <**šnãpsė* <**šnãpsas* unter Einfluss von *arielkà* entstanden) als alteingesessener Ausdruck (nach stud. phil. Salys) in Salantaĩ vor.

Aus dem gleichen deutschen Worte *Schnaps*, aus dem lit. *šnàpsas, šnãpsus* usw. entstanden ist, entwickelte sich eine Form *šnãbė* „Schnaps", die ich für das Litauische aus Kaimėlis belegen kann. Eine ähnliche Form, nämlich *šnabis*, habe ich durch Fräulein stud. phil. Ušerauskaitė aus Bausk und stud. theol. Valpitrs aus Illuxt für das Lettische, sowie die Form *šnabs* für das Lettgalische, belegt. Lett. *šnabis* neben *šnapstis* bezeugt in der gleichen Bedeutung als volkstümliche aber nicht literarische Formen Joh. Sehwers *Die deutschen Lehnwörter im Lettischen* (Diss. Zürich 1918) S. 162. Lett. *šnabis* ist maskulin, lit. *šnãbė* hingegen feminin. Es ist aber klar, dass auch lit. *šnãbė* auf ein Maskulinum zurückgeht (**šnãb[a]s)* und erst unter Einfluss des femininen *arielkà*, wie žemait. *šnãpši* (siehe oben), auch in die weibliche Deklination eingetreten ist. Obwohl das Wort *Schnaps* selbständig ins Litauische und selbständig ins Lettische auf-

genommen wurde, hat es doch auffallenderweise in beiden Sprachen die gleiche Entwicklung durchgemacht. Der deutsche Wortauslaut *-ps* wurde als durch Ausfall des *-a* -in der Nominativendung der Maskulina entstanden aufgefasst. Solche Fälle sind auch sonst im Litauischen zu beobachten. z. B. der Mannesname *Alfons* wurde in der Umgebung von Vabalninkai zu *Alponas* und russ. дилижансъ „Postwagen" (< französ. *diligence*) wurde zu lit. **diližan-s* > *diližānas* (z. B. Balčikonis *Anderseno Pasakos* 2. Aufl. S. 251. Kaunas 1923). Dass aus deutsch *Schnaps* nicht **šnāpas* oder etwas Ähnliches entstanden ist, erklärt sich dadurch, dass ein im Nom. Sing. auch auf *-aps*, vor vokalischer Endung aber auf *-ab-* auslautendes altes litauisches Wort das deutsche Lehnwort beeinflusst hat, z. B. *grāps* (= *grābas*), *lāps* (= *lābas*) *usw.*

Ebenfalls aus dem Deutschen stammen die oben bereits angeführte preussisch-litauische Bezeichnung *brangvýnas* „Branntwein" (mit Anlehnung an lit. *brangùs* „teuer"), worüber Prellwitz *Die deutschen Bestandteile in den lettischen Sprachen* I. (Göttingen 1891) S. 26 und 52 handelt, und lett. *brañdvīns, brañdavīns.* Diese beiden Formen bezeugt Sehwers l. c. S. 84 und 144. u. zw. die erstere schon für das Jahr 1638. Meine aus Lettland stammenden Hörer bezeugten mir *brandvīns* für Lettisch im Allgemeinen (speziell bezeugt für Riga und Bausk), *brandava* (für Riga), *brandveins* (für Lettgalen). Mühlenbach-Endzelin *Lettisch-deutsches Wörterbuch* I 323 verzeichnet folgende Formen dieses Wortes: *brañdvīns, brañdavīns. brand(a)viņš, brañdevīns, brañdeviņš, brandaviens, brandeviens, brandesniņš, brañdīns, brandavs.* Das litauische und die lettischen Wörter gehen auf ein niederdeutsches *brand(e)wīn* zurück, das auch ins Französische als *brandevin* „Branntwein" (namentlich in den östlichen und nördlichen Mundarten weit verbreitet. vgl. Meyer-Lübke *Romanisches etymologisches Wörterbuch* Nr. 1275) gedrungen ist. Das magyarische *brancs* „Branntwein" muss auf ein österreichisches (nicht belegtes) **branz* „Gebranntes, Branntwein" (vgl. schweizerdeutsches *branz, brānz;* alemann. *brenz* ds.) zurückgehen (vgl. Lumtzer V. und Melich J. *Deutsche Ortsnamen und Lehnwörter des ungarischen Sprachschatzes.* Innsbruck 1910. S. 73).

Wie im Litauischen so wurde auch im Lettischen die Verbalwurzel *deg-* „brennen" zur Übersetzung der Fremdwörter verwendet. So entstand der in Lettland heute offizielle Geltung besitzende, von dem sich Neubildungen gegenüber sehr zurückhaltend benehmenden *Lettisch-deutschen Wörterbuche* von Mühlenbach und Endzelin I 453 bereits registrierte Neologismus *degvīns* (= *degvīns).* Es ist also hier nur der erste Teil des Kompositums übersetzt worden.

In der in Kaunas erscheinenden litauischen Zeitung *Lietuva* Nr. 224 (1726) vom 4. Okt. 1924 findet sich folgende Korrespondenz aus Sudargas (Kreis Šakiai), dicht an der deutschen Grenze: *už „brentą" gyvybė užsimokėjo — pasienio sargýbinis pėršovė nėšantį peĩ rubėžių 10 litrų „brento" (denatūrúoto spirito) Sakalų káimo ūkininką Jõną Bakáitį.* Es wird hier erzählt, dass ein Spritschmuggler vom Grenzwächter erschossen worden sei. Aus der in Klammer gegebenen Erklärung ist zu verstehen, dass *brentas* soviel ist wie „denaturierter

Sprit". Der von der Branntweinmonopolverwaltung dafür festgezetzte Terminus ist *denatūrúotas spiritas* (vgl. Niedermann-Senn-Brender l. c. S. 115). Man wäre geneigt, das litauische *brentas* auf die gleiche Quelle zurückzuführen wie das weiter oben erwähnte magyarische *brancs*, „Branntwein", nämlich auf ein deutsches *branz* „Gebranntes, Branntwein", das im Litauischen folgende Entwicklung durchgemacht hätte: * *br'ants* > *brent-s* > *brent(a)s*. Die Vertretung der deutschen Lautverbindung *-ra-* durch die litauische *-re-* ist dabei ganz in Ordnung, da, wie deutsches *l* immer, so auch deutsches *r* oft dem Litauer palatal klingt und litauisches geschriebenes *e* ja überoffen ausgesprochen wird (vgl. Prellwitz l. c. S. 22). Da ich aber vorläufig so ein Wort *branz* für Ostpreussen nicht belegen kann (Frischbier's *Preussisches Wörterbuch* hat gar keine Angaben darüber), muss ich nach einer andern Erklärung suchen, natürlich auch im Deutschen; denn das Wort ist selbstverständlich deutscher Herkunft. Es kann der erste Bestandteil des deutschen Kompositums *Brannt-wein* sein, was wohl das Wahrscheinlichste ist. Man könnte schliesslich auch an das ein starkes Getränk bezeichnende deutsche Wort *Brand* denken, unter der Bedingung, dass dieses Wort in dieser Bedeutung in den deutschen Mundarten Ostpreussens vorkommt, worüber ich nicht urteilen kann. Die Vertretung eines auslautenden deutschen *d* durch ein litauisches *t* wäre durchaus in Ordnung. Andere Beispiele dafür sind d. *Schmand* „Sahne" > lit. *šmánto, šmánt(a)s;* d. *Spind* (mnd. *spinde)* > lit. *spinta;* d. *Pfand* > lit. *pántas* (vgl. Prellwitz l. c. S. 55). Vgl. auch d. *Brand* > polnisch *brant* „Brandgeld; Brandsilber, Brandstück; Brandprobe; Probe, Gold-, Silberprobe; etwas äusserst Kostbares, Kleinod; Brand, kolter Brand in einer Wunde" (Booch-Arkossy *Polnisch-Deutsches Wörterbuch* S. 29).

Mit slavischer Diminutivendung und Übertritt ins Femininum (vgl. oben *šnãpši* und *šnãbė*) findet sich *brentas* auch im Žemaitischen, nämlich *brãnčki* „Brennsprit" in Salantaĩ, Mósėdis, wo er nach dem Zeugnisse meines Gewährsmanes stud. phil. Salys auch getrunken wird. Dieser Ausdruck ist dort noch nicht so gut eingebürgert wie die schon besprochenen *šnãpši, à'rĩelka* und *vọ̀'rĩelka*. In Gaũrė bezeichnet *brėnčkus* eine dickflüssige, mit Sprit gemischte Masse zum Einschmieren des Stubenbodens.

Der heimlich von den Bauern zu Hause gebrannte Schnaps heisst in dem ganzen früher zu Russland gehörigen Gebiete Litauens *samagọ́nka* (Salantaĩ, Subãčius), *sàmagonka* (Skaudvilė); in Lettgalen *sàmagonka;* bei den Litauern im Kreise Illuxt (Lettland) *chanža* und bei den dortigen Letten *šmakouka* oder *zilais brunninieks. Samagonka* ist russ. самогонка = само »selbst, eigen" und гонка „das Brennen, Abziehen, Destillieren (des Branntweins)"; *chanža* ist russ. ханжа subst. masc. und fem. „Scheinheilige(r), Frömmler(in), Heuchler(in)". Lett. *zilais brunninieks* heisst „der graue Geharnischte, der graue Ritter". *brunninieks* (vgl. Mühlenbach-Endzelin *Lettisch-deutsches Wörterbuch* I 340) ist Ableitung aus *bruńas* „Rüstung, Panzer, Harnisch", das seinerseits mit altpreuss. *brunyos* zunächst auf slav. *brъ̀nja* zurückgeht, dessen Quelle got. *brunjō* ist (vgl. Hirt *Die altgermanischen Lehnwörter im Baltischen* in P.Br.B. XXIII, 347; Trautmann

Altpreussische Sprachdenkmäler 314; Būga *Kalba ir senovė* I 71 und Senn *Germanische Lehnwortstudien*, Diss. Freiburg i. d. Schweiz 1925, S. 52).

In Judrėnai (Žemaitija) heisst nach Salys der Brennsprit *vonùška* < russ. вонючка „wer oder was übel riecht, stinkt" (Даль, Толковый словарь живого великорусскаго языка, 4. Aufl. 1913, I 589). In Subačius wird der Schnaps scherzhaft *samagl'ôrija* genannt, was eine Verdrehung aus *samagǫ́nka* ist. In Kaimėlis (am Memelstrom) ist *samagonka* zu *samagǫ̃nkė* umgeändert, und dieses selbst wird als *naminė* übersetzt, also „Hausschnaps"; z. B. *naminės išgérti* „selbstgebrannten Schnaps trinken".

Ein in Litauen und den angrenzenden polnischen Gebieten aus Branntwein und Honig und verschiedenen Zutaten gekochter Hauslikör heisst *krùpnikas*. Dieses Wort stammt aus polnisch *krupnik*. Doch hat das polnische Wort nicht nur diese eine Bedeutung, sondern seine Grundbedeutung ist „etwas aus Graupen (poln. *krupa*) Zubereitetes", daher 1. „Graupensuppe", 2. „Grützkuchen."

Die zur Bezeichnung des Branntweins dienenden Fremdwörter, die wir bisher kennen gelernt haben, weisen auf zwei verschiedene Einwanderungsländer hin, nämlich auf deutsches und slavisches Sprachgebiet. Wie stark diese beiden Einflussmächte auf das Litauische einwirken, hat Herr Prof. Dr. Max Niedermann meisterhaft dargelegt in seiner in der Zeitschrift *Wörter und Sachen* VIII 33-96 (Heidelberg 1923) erschienenen Untersuchung *Die Benennungen der „Kartoffel" im Litauischen und im Lettischen*. Es wäre nur zu wünschen, dass auch der Branntwein bald eine ebenbürtige Monographie erhalten würde. Sie würde wohl kaum weniger interessant ausfallen.

Nach Sehwers l. c. 102 und 129 lernten die Letten den Branntwein von den Deutschen kennen. Da er erst gegen Ende des 15. Jahrhunderts sich als allgemeines Getränk über Europa auszubreiten begann, so sind auch alle von uns besprochenen Fremdwörter des Litauischen und Lettischen, die von Haus aus den Branntwein bezeichnen, erst n a c h diesem Zeitpunkt aufgekommen.

Ungemein zahlreich sind die an Ort und Stelle, ohne Entlehnung aus andern Sprachen, aufgekommenen Benennungen des Branntweins. Zum grössten Teil tragen sie s c h e r z h a f t e n, aber auch v e r ä c h t l i c h e n Charakter. Verschiedenste Gesichtspunkte können Ausgangspunkte zu ihrer Bildung werden. Rein nur e u p h e m i s t i s c h ist die Bezeichnung *lašaĩ* eigentlich „Tropfen": *eĩsim lašą̃ išgérti* „lasst uns etwas trinken" (belegt aus Žagarė, an der lett. Grenze 45 km nördlich von Šiauliaĩ, und den Schriften der žemaitischen Schriftstellerin Žemaitė).

V e r ä c h t l i c h und entstanden, um vor dem Genusse abzuschrecken, sind die Ausdrücke lit. *marmalỹnė* eigentlich „Sumpf, Pfütze, Sumpfwasser" (Skaudvilė) und lett. (Illuxt) *sīvs* eigentlich „Mistwasser, Jauche" (kommt nach dem Zeugnisse meines Gewährsmannes stud. theol. Valpitrs auch literarisch vor).

Oft zeigt der Name des Branntweins an, woher er stammt. Hieher gehören ausser den schon genannten Bezeichnungen *samagónka* und *naminė* die heute allgemein bekannte Benennung *valstýbinė* „staatlicher", weil der Staat durch das Monopol der Verkäufer ist, und *lietùviška* (Kėdainiai) „litauischer", weil dieser den Branntwein verkaufende Staat eben der litauische ist. Eine Flasche mit solchem staatlichen Monopolbranntwein heisst bei den Arbeitern in der Umgebung von Kaunas *stulginškis* nach Herrn Stulginskis, dem langjährigen litauischen Staatspräsidenten. Ähnliche Fälle, wo Schnapsflaschen nach staatlichen Machthabern benannt worden sind, berichtete vor einigen Jahren eine Rigaer Zeitung aus Sowietrussland. In Kaimėlis heisst der Schnaps einfach *šmičkė* (z. B. *eĩnam šmičkę išgérti* „lasst uns einen Schnaps trinken"), ein Wort, das heute gebräuchlich aber für die Leute etymologisch unverständlich ist. Es ist wohl sicher entstanden aus *šmit(i)škė*, einer Art determinierten Adjektivs zu *šmitiška* (vgl. *vyriškis, moteriškė*), das vom Familiennamen *Šmitas* abgeleitet ist. *Šmitas* (= deutsch *Schmidt*) hat sicher einmal der Jude geheissen, der in jener Gegend den Branntwein verkaufte. *Klebõniška* heisst eine ganz besonders gut zubereitete Sorte von Branntwein, wie sie in den Pfarrhäusern beliebt ist (*klebõnas* = „Pfarrer").

Nach der Art der Zubereitung unterscheidet man *virinta* „gekochter Branntwein" (vgl. *krùpnikas* oben!), z. B. in Kaimėlis, aber auch anderswo; *treji devýneriai* oder *trejánka* „ein aus allen möglichen Kräutern zusammengebrauter, aber nicht gekochter Branntwein" (Kaunas, Kaimelis, Suvalkija).

Žvingùlis heisst er in Zagarė nach der Wirkung, die er ausübt, wenn er in den Kopf steigt, so dass der Betrunkene wie ein brünstiges Pferd zu wiehern anfängt.

Am meisten wird der Branntwein benannt nach der Farbe oder auch nach dem Geschmack. Weit verbreitet ist die Bezeichnung *baltãkė* „weissäugig", womit der nichtgefärbte gewöhnliche Branntwein von mittlerer Stärke gemeint ist. Belege aus: Subačius, Žemaitijà (Pikeliai, Salantaĩ, Skaudvilė), Kaimelis, Kaunas. Nach dem Zeugnis von Herrn Dr. Ruginis wird dieses Wort in Pikeliai als scherzhafte Benennung aufgefasst, womit man den Schnaps dann bezeichnet, wenn man bereits ein wenig getrunken hat. Dass das Wort ein liebevolles Verhältnis andeutet, erkennt man auch aus dessen Gebrauch bei Žemaitė, z. B. *tẽn nutráukęs nuõ lentýnos mýlimą sàvo baltãkę, leñkė, leñkė, leñkė... kõl nė lãšo nebeliko* (Žemaitės *Raštai* I 209) „nachdem er dort seinen geliebten Schnaps vom Gestell heruntergenommen hatte, trank er so lange, bis kein Tropfen mehr übrig blieb". Dass es sich bei *baltãkė* um eine Branntweinsorte mittlerer Stärke handelt, ersieht man aus einer Korrespondenz aus *Smaliniñkai* (Memelgebiet) in der Zeitung *Lietuva* Nr. 229 (1731) vom 10. Oktober 1924: *Iš Smaliniñkų smafkiai gabėnamas denatūrúotas spiritas. Apýlinkės gyvéntojai jį vartója viẽton „baltãkės", nės Smaliniñkuose tekaštúoja litras trỹs litai.*

Kürzer als *baltãkė* ist einfach *baltóji*, belegt für Utenà aus einer Korrespondenz der Zeitung „Rytas" Nr. 334 (245); lett. *baltā* „der weisse Schnaps".

Pilkóji „der graue Schnaps“ kommt in einem bekannten litauischen Volksliede vor: *arielkẽle tù pilkóji.*

Im Lettischen kommen nach dem Zeugnisse von stud. phil. Blaza die Bezeichungen *sarkangalvińa* (vgl. lett. *sarkans* „rot“ und *galva* „Kopf, Haupt“) „gewöhnlicher Schnaps“ und *baltgalvińa* (lett. *balts* „weiss, rein“) „bessere Sorte Tischbranntwein“ vor.

Den Geschmack geben an *saldžióji* (Kaimẽlis, auch bei den Litauern in Chicago und Pensylvania) von *saldùs,-di* „süss“ und *karčióji* (Kaimelis, Chicago und Pensylvania) von *kartùs,-ti* „bitter“.

Nicht erklären kann ich bisher eine in den Schriften von Žemaitė mehrmals vorkommende Bezeichnung süssen Branntweins als *nolis* „Null“: vgl. Žemaitės Raštai I 16: *peĩka iĩ peĩka vaĩkiai nolį, mìdų, ãlų, kõ tiktaĩ širdìs valiója;* ebd. 17: *papràstų nolį gértil — Nè tìk nolį gérti, bèt iĩ kéikti, balãzyti išmóktų!;* ebd. 119: *pastãtė añt stãlo bùtelį nolio.*

Nach stud. phil. Blaza wird von den Letten das Wort *līgava* (=*līgava*) „Geliebte, Braut“ auch für „Schnaps, gefüllte Schnapsflasche“ gebraucht: *līgava ar uz galda stāv.*

kalakùtas eigentlich „Truthahn“ heisst bei den Arbeitern in Kaunas jetzt (und schon vor dem Kriege) eine grössere, $^3/_4$ Liter fassende Flasche Schnaps. In Garliava sagt man dafür *bonkà*, während eine kleine Flasche von $^1/_4$ Liter Inhalt heute überall *pùsbutelis* „halbe Flasche“ genannt wird. Die Redensart *pùsbutelį išgérti* ist alltäglich. In Žemaitės Raštai I 41 finden wir dafür *pùskvortė*: *kaĩp apstõs miestè, taĩ nemitęs tùri vèsties añt pùskvortės.* Bei der gleichen Schriftstellerin finden wir I 7/8 noch das Wort *kručõkas: išmáusim põ kručõką.* Der *kručõkas* war vor dem Kriege ein gebräuchliches Mass für Branntwein, das etwa dem heutigen *pùsbutelis* entsprach. Es ist das russ. Wort крючекъ.

bonkà stammt aus dem Slavischen: russ. банка, poln. *bańka*, „Büchse, Fläschchen“.

pùsbutelis ist zusammengesetzt aus *pùsė* „Hälfte“ und *bùtelis* „Flasche“. *bùtelis* stammt zunächst aus poln. *butel* ds., welches wieder durch Vermittlung des deutschen *Buttel* auf französisch *bouteille* zurückgeht. Das französische Wort aber hat sich über altfranzösisch *boteille* aus lateinisch *butticula* entwickelt.

Der erste Teil von *pùs-kvortė* ist deselbe wie der erste Teil von *pùs-butelis*. Der zweite Teil ist die als Schlussglied eines Determinativkompositums vorkommende Gestalt des Wortes *kvortà, kvõrtos* »das Quart, vierte Teil des Garnetz (= litauisch *gõrčius*)“, entstanden aus poln. *kwarta* < latein. *quarta.*

Aus dem Lettischen sind mir folgende heute gebrauchte Branntweinmasse bekannt: *kortelīt(i)s* (Riga und Mitau) gleich dem litauischen *pùsbutelis; stojaks* (soll in ganz Lettland geläufig sein) »Schnapsflasche mittlerer Grösse“, *špuchter(i)s* (Goldingen) und *kočiņš* (Riga) ungefähr gleich *kortelit(i)s.*

TĖVYNĖS MYLĖTOJUI
Gerbiamajam Profesoriui E. Volteriui
jo 70 metų amžiaus sukaktuvėms
paminėti aukoju šį darbelį
Autorius.

J. Žilinskas.

Naruišių kaukolė.

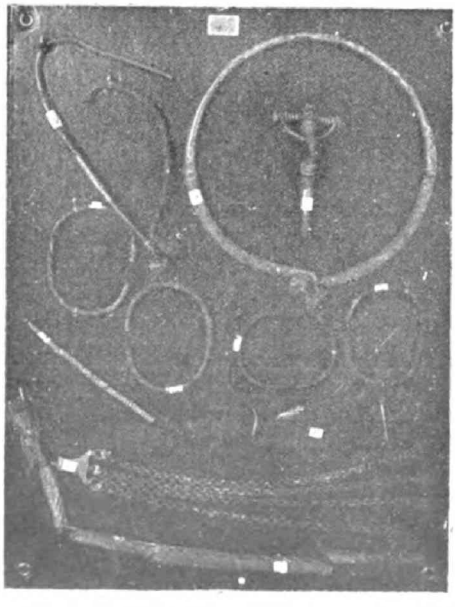
(Iš Romos epochos).

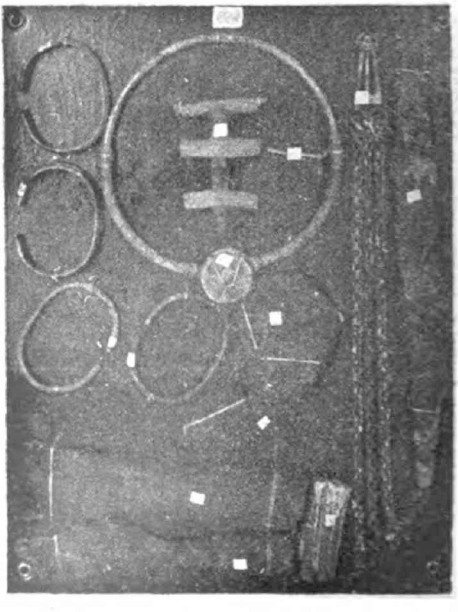
Kauno Miesto Muziejaus Direktorius prof. Volteris prašė mane nufotografuoti prisiųstą į Muziejų kaukolę su daiktais, kurie buvo rasti kartu su ja, ir prašė pasakyti, ar ši kaukolė yra lietuvių tautos individo ar ne; jeigu ne, tai kuriai tautai ji turėtų priklausyti.

Nufotografuoti aš sutikau visose normose, o taip pat sutikau nufotografuoti ir tuos įrankius, kurie iškasti kartu su kaukole. Atsakyti į klausimą, kuriai gyvai ar mirusiai tautai ji priklauso, galėsiu tik tada, kai kaukolė bus vispusiškai ištirta, o todel ji turi būti prisiųsta į Anatomijos Institutą.

Kaukolė rasta Raseinių apskrityj, Kelmės valsčiuje, greta vieškelio, einančio iš Kelmės į Vaiguvą, Naruišių kaimo laukų kalnely, žvyro ir smėlio sluoksnyje. Kartu su kaukole rasta dar kitų to paties individo kaulų, o taip pat ir kito individo griaučių dalių. Kitų griaučių kaulai silpni ir išdulėję, bet ir jam priklauso rastų įrankių dalis.

Įrankiai, rasti kartu su šiais žmogaus kaulais, yra šie: 2 geležt. iečių galu, 1 geležt. kaltas, 1 geležinis durklas, 2 geležinių šarvų gabalėliu, 1 geležinio šalmo gabalėlis, 2 fibuli, 8 bronzos brasletai, 3 bronz. apykaklės, 5 skard. bronz. vamzdeliai, 8 grandinėlių gabalėliai, 1 trišakė susuktos vielos saktis ir 3 bronz. spir. (žiūr. fotografiją). Šie įrankiai priklauso

II ir III Romos epochos laikotarpiui. Be jų rasta bronzinių ir geležinių gan didelių monetų; kai kuriose jų aiškiai įskaitomi vardai. Šie vardai liudija, kad jos priklausė Romos imperijai.

Įrankiai ir pinigai rodo kaukoles senas esant; taigi, prof. Volteris yra teisus, reikalaudamas iš manęs atsakyti, ar lietuvių kilmės ši kaukolė. Kad atsakyčiau į duotąjį klausimą, aš pasinaudosiu savo išvadomis, kurias padariau betyrinėdamas VIII — IX — X amž.; XIII a., XVI — XVII a. ir XX a. kaukoles, — o taip pat Talko-Hryncewicziaus tyrinėjimais, padarytais Vilniaus gyv. XVI a., Ukrainos akmens ir bronzos periodo, skitų etc. kaukolių; taip pat ir dr. Primano tyrinėjimais, padarytais su kaukolėmis, iškastomis iš senų kapų ir kalvų Valko apylinkėje, netoli nuo stoties Pale, ir Virchowo, Lissauero ir kt. autorių tyrinėjimais, padarytais su latvių, lietuvių, kuršių bei prūsų kaukolėmis. Prūsijos kalvų tyrinėtojų be Virchowo ir Lissauero literatūros neturiu, o todel pasinaudosiu tik ištraukomis iš įvairių autorių antropologinių tyrinėjimų. Sulyginus išvardintų autorių rezultatus galima bus duoti atsakimą, ar šioji kaukolė priklauso lietuvių kilmės tautai, ar ne.

Kaukolė išlikusi gerai, tik vietomis kai kurie kaulai (viršugalvio kaulas) nustojo išorinės tabulos, visai nėra pakaušio kaulo bazės ir lateralių dalių, nėra ir pleištakaulio kaulo kūno su gomuriniais sparnais, visai neaiškus pakaušio kaulo didžiosios angos užpakalinis kraštas, todel negalima buvo atlikti tų matavimų, kurie eina nuo basion ir opistion punkto, o taip pat negalima suieškoti nukrypimo kampo pakaušio kaulo ir jo didžiosios angos. Orbitų sienelės apirusios, ypač užpakalinėj srity, bet orbitos angos forma ir tarpnosio sritis galima buvo išstudijuoti.

Iš dešiniosios pusės smilkinio kaulas ir pleištakaulio didžiųjų sparnų dalis iškritusi ir aplūžusi, bet tas dalis pavyko, sustačius, pritaikinti ir sustiprinti, bet smilkinio kaulo bugninės dalies nepavyko pritaikinti; skruosto lankas liko su nedideliu defektu, bet vis delto, pagal išlinkimą kairiosios pusės, pavyko sumodeliuoti, kad galima būtų atlikti svarbų veido pločio matavimą.

Nėra ir žemutinio žandikaulio koronoidinės ir kondiloidinės ataugų viršutinių dalių, todel ir čia negalima buvo išvesti žandikaulio galvučių atstumo, šaknies aukščio, o taip pat to matavimo santykių su kitais kaukolės matavimais. (Žiūr. fotografiją).

Norma facialis.

Norma lateralis.

Sprendžiant iš kaulų išsirutulojimo, siūlių suaugimo, dantų nudilinimo laipsnio, galima tvirtinti, kad ši kaukolė priklauso pilnai išsirutulojusiam, gal ir seno amžiaus, individui.

Kalbant apie dantis, reikia paminėti, kad jų esama viršutiniuose žandikauliuose tik 3 (2 iltys ir 1 maž. krūminis); žemutiniame žandikauly taip pat 3 (2 kair. krūminiu ir 1 maž. krūminis). Nudilimas pastebėtas toks, kokį sutinkame prie ortognatijos.

Pirmiausia tirsime kaukolės dėžę, nors pilnai del aukščiau nurodytų didelių jos defektų ištirti nepasiseks; pradėsime nuo jos priešakinės dalies — kaktos.

Pirmiausia krinta į akis savo matavimais kaktos plotis, ilgis ir kaktos siūlė. Šioji pastaroji aiški nuo pat nosies šaknies iki punkto bregma, t. y., iki tai vietai, kur kaktos siūlė pasiekia vainiko siūlę. Siūlės linija eina tarpnosio srity vidurine linija, vėliau pasisuka į kairiąją pusę, o užpakaliniam savo trečdaly pasisuka į dešinę pusę. Siūlė žemutinėj pusėj sudaryta iš trumpų ir laisvų dantelių, o užpakalinėj—iš ilgų, raizgytų. Kaktos gumburai neatsiskiria viens nuo kito, kadangi kakta frontalinėje kryptyje vienodai išlenkta, bet gumburai aiškiai atsiskiria nuo kaktos kaulo smilkininiu paviršium. Pirmiausia plačiomis vagomis, kurios lydi smilkinio linijas ir pastarosiomis. Smilkinio linijos todel aiškiai skiria kaktos kaulo planum frontale nuo planum temporale. Išsirutuloję antakių lankai iš tarpnosio srities eina į laterales puses beveik horizontale kryptimi, bet duobės (fossa supraglabellaris) del minėtos kaktos vidurinės srities ypatybės nesudaro. Mažiausias kaktos plotis (fr.—fr.) siekia 98 m. m., o didžiausias jos plotis, koronarinių siūlių aukštumoje — 126 m. m.; mažiausio ir didžiausio kaktos pločių matavimų santykis pagal formulą $\frac{m. \cdot 100}{d}$ yra 77,78, kur m — mažiausias, o d—didžiausias kaktos plotis.

Surašę į tabelę šiuos matavimus ir indeksą greta kitų kaukolių davinių, gausime:

Pirmasis matavimas.

XVI—XVII a. Viln. gyv. — 103,2 m. m.		Ukrainos akm. ir br. — 101,6 m. m.	
Šančių — 95 m. m.			
Krievių g. — 101,1 m. m.	Skitų — 98,7 m. m.	Malovėnų. — 97 m. m.	
Drevlianų — 103,2 m. m.	Latv. ir lyv. — 97 m. m.	Piepalių — 97,6 m. m.	
Polianų — 103,2 m. m.	XX a. liet. — 98,4 m. m.	Jasnogurkos	
Naruišių — 98,0 m. m.	XIII—XVI a.	Visdergių	
	Teutonų — 97,3 m. m.	IX—X a. — 97,3 m. m.	
	Estų — 95,45mm.		

Antrasis matavimas.

XVI—XVII a. Viln. gyv. — 116,2 m. m.		Ukrainos akm. ir br. — 120 m. m.	
Šančių — 119,6 m. m.			
Krievių — 118,1 m. m.	Skitų — 110,9 m. m.	Malovėnų — 119,7 m. m.	
Drevlianų — 112,4 m. m.	Latv. ir lyv. — 120,7 m. m.	Piepalių — 120,6 m. m.	
Polianų — 112,5 m. m.		Jasnogurkos	
	XX a. liet. — 125,2 m. m.	Visdergių	
Naruišių — 126,0 m. m.		IX—X a. — 117,5 m. m.	

Indeksų sulyginimas.

XVI — XVII a.	Vilniaus gyv.	— 86,85	Ukrainos akm. ir br.	— Šančių	— 79,51
Krievių	— 86,89	Skitų		— Malovėnų	— 81,03
Drevlianų	— —	Latvių ir lyvų		— Piepalių	— 83,20
Polianų	— —			Jasnagurkos	
Naruišių	— 77,78	XX a. lietuvių	— 78,59	Visdergių	
				IX — X a.	— 85,84

Palyginę tiriamosios kaukolės apatinį kaktos plotį su viršutiniu, randame, kad jos pločio diferencija — 30 m. m., o palyginę apatinį kaktos plotį su lietuvių senųjų kapinių, o taip pat ir kitų tautų kaukolėmis, randame, kad ji savo matavimais toliausia stovi nuo vakarinių rusų tautų, kurių matavimai yra didesni; tačiau tas matavimas yra didesnis ir už įvairių amžių lietuvių tautos kaktų plotį, o taip pat ir latvių, lyvų, teutonų bei estų kaukolių, išskyrus tik XVI — XVII a. Vilniaus gyventojų kaukoles, kurių apatinis plotis didesnis, negu tiriamosios kaukolės. Naruišių kaukolė šiuo matavimu stovi arčiau skitų, teutonų, Jasnagurkos ir Piepalių kaukolių.

Palyginę tiriamosios kaukolės kaktos viršutinį plotį (126 m. m.) su lietuvių ir minėtų tautų tuo pačiu pločiu, randame, kad tas plotis yra didesnis ir už lietuvių, latvių, lyvų ir vakarinių rusų kaktas.

Palyginę kalbamosios kaukolės skersinių kaktos matavimų indeksą (77,78), randame, kad tiriamosios kaukolės kaktos skersinis indeksas yra žymiai mažesnis už visų kitų kaukolių kalbamuosius indeksus, o ypačiai mažesnis už ankstyvesnių lietuviškų kaukolių indeksus.

Tiriamosios kaukolės kaktos kaulo sagitalinis ilgis (n — b) — 115 m.m., o kaktos sagitalinio lanko ilgis — 136 m. m. Taigi, mūsų kaukolėje kakta sagitalinėje kryptyje stipriai išgaubta, ką mes matome, kai išvedame šių 2 matavimų diferenciją; pastaroji yra lygi 21 m. m. Tą patį išgaubimo laipsnį parodo ir šių matavimų išvestas indeksas.

Palyginę šiuos matavimus su lietuvių, latvių bei lyvų tais pačiais matavimais, turėsime: XX a. lietuvių sagitalinio lanko ilgis—123,9 m.m., Šančių — 129,5 m. m., Malovėnų — 122,5 m. m., Jasnagurkos - Visdergių — 124,3 m. m., latvių — 123,9 m. m., o sagitalinis kaktos ilgis XX a. lietuvių — 112,4 m. m., Šančių — 111,8 m. m., Malovėnų — 106,3 m. m., Piepalių — 109,3 m. m., Jasnagurkos - Visdergių — 109,6 m. m., latvių bei lyvų — 110,3 m. m., vadinasi, randame didelių skirtumų lanko ilgio ir kaktos sagitalio ilgio atžvilgiu. Šie mūsų kaukolės matavimai yra žymiai didesni ir už lietuvių, latvių bei lyvų senųjų kaukolių, o ypačiai didelis skirtumas yra lanko ilgio atžvilgiu. Todel tiriamos kaukolės kaktos sagitalis indeksas yra mažesnis už kalbamų tautų tą patį indeksą, kurių indeksai mažai tesvyruoja.

Palyginę šios kaukolės apatinio kaktos pločio ir kaukolės ilgio indeksą (51,85) su ištirtųjų Talko — Hryncewicziaus kaukuolių indeksu:

XVI — XVII a.	Vilniaus gyv.	— 58,80,	Polianų	— 58,1,
	Krievių	— 56,30,	Ukrainos	— 54,4,
	Drevlianų	— 57,3,	Skitų	— 53,6

matysime, kad jis yra mažesnis, negu jo kaukolių indeksas, toliausiai nutolęs nuo XVI — XVII a. Vilniaus gyventojų, o kiek arčiau stovi prie skitų.

Kaktos viršutinio pločio – kaukolės ilgio indeksas (66,66) didesnis negu Talko — Hryncewicziaus kaukolių indeksas; pastarasis skitų, Ukrainos, polianų ir drevlianų kaukolėse svyruoja tarp 61,7 ir 63,9 m. m., o XVI — XVII amž. Vilniaus gyv. ir krievių kaukolės šiuo indeksu artimesnės mūsų kaukolei.

Mūsų kaukolės (Naruišių) kaktos palinkimo laipsnis — 55°, t. y., mažesnis už latvių iškastinių kaukolių (59,05). Kaktos profilis mūsų kaukolėje turi 84°, o D-ro Primano ♀ kaukolės turi 82,53°, t. y. mūsų kaukuolės kakta statesnė.

Kai del kaktos išlinkimo kampo (109°), tai jis beveik lygus XX a. lietuvių ♀ kaukolių kampui (109,6°), ir didesnis, už visų lietuvių iškastinių (108°) ir XX a. ♀ kaukolių (106°).

Kaip santykiuoja mūsų kaukolės kaktos plotis su kaukolės didžiausiu pločiu ir kaip tas santykis skiriasi nuo lietuvių ir kitų tautų, parodysime, kada ištirsime mūsų kaukolės plotį.

Mūsų kaukolės didžiausias plotis — 137 m.m., taigi, jis yra mažesnis už XX a. lietuvių ♀ (148,5 m. m.), Jasnagurkos-Visdergių (141,3 m. m.), Malovėnų — (141,1 m. m.), Šančių (140,0 m. m.), Piepalių — (139,6 m. m.), XVI – XVII a. Vilniaus gyventojų (139,4 m.m.), krievių — (139,5 m.m.). drevlianų (138,7 m.m.), polianų (138,3 m.m.), estų (139 m.m.), skitų (141,6 m.m.), teutonų (140,7 m m.), Ukrainos (143 m.m.), latvių bei lyvų (142,1 m.m.) ir didesnis už Prūsų kalvų kaukolių (128 — 136 m.m.) — 132,8 (Lissauer).

Pločio diferencija ypatingai didelė tarp mūsų ir XX a. lietuvių ♀, Ukrainos kalvų ir latvių bei lyvų kaukolių. O todel transversalis kaktos — kaukolės indeksas — 71,53 — didesnis už latvių ir lyvų (68,60), XX a. lietuvių ♀ (66,26), Jasnagurkos-Visdergių (68,86), Malovėnų (68,74), Šančių — (67,85), Piepalių (69,91) ir mažesnis, už XVI — XVII a. Vilniaus gyventojų (73, 96) ir krievių (72,53) kaukolių tuos pačius indeksus, bet, išvedus iš kaktos viršutinio pločio ir kaukolės pločio indeksą, turėsime mūsų kaukolei (91,96), žymiai didesnį, negu XVI — XVII a. Vilniaus gyv. (84,0) ir krievių (85,37).

Viršutinio kaktos — kaukolės pločio indeksas didelis todel, kad šių dviejų matavimų diferencija (11 m.m.) labai maža. Ta nedidelė diferencija ir duoda vertikalėje normoje ilgą ovoidinę formą.

Pagal kaktos — viršugalvio transversalį indeksą Naruišių kaukolė priklauso prie eurymetopinės grupės. Viršugalvio kauluose gumburai neišsirutuloję; kitų ypatybių pastebėti negalima, nes tabula externa vietomis nusitrynusi. Abiejų pusių viršugalviai rišasi viens su kitu neaiškia siūle; $^{2}/_{3}$ pastarosios sudaro kaip ir torus interparietalis externus. Tas torus užpakaliniame $^{1}/_{3}$ pereina į trikampišką laukelį, kuriame randasi for. parietale ir aiškesnė sagitalinė siūlė. Su kaktos ir pakaušio kaulais viršugalviai susiriša aiškiomis dantytomis siūlėmis. Taip pat aiškios siūlės susidaro tarp jų ir smilkinio kaulo spenio, žvyno ir pleištakaulio didžiųjų sparnų. Viršugalvio kaulai su pakaušio kaulo žvynu nesudaro nei vagos nei iškyšulio, bet pakaušio žvyno riba eina ir toliau, vienodai išsilenkdama ta pačia kryptimi, todel ir kaukolės dėžė iš norma lateralis pusės atrodo ilgos ovoidinės formos. Ilgiausias ovoido diametras turi 189 m.m. Tas diametras yra ilgiau-

sias kaukolės diametras, matuojamas nuo glabella iki opisthocranion. Palyginus jį su įvairių tautų iškastinėmis ir neiškastinėmis kaukolėmis:

XX a. lietuv.—182,1 mm., Piepalių —179,6 mm., Polianų — 182,1 mm.
Jasnagurkos-
Visdergių —185,1 mm., latvių ir lyvų —182,6 mm., Drevlianų — 177,5 mm.
XVI--XVII a.
Malovėnų —178,7 mm., Viln. gyv. —172,4 mm., Ukrainos — 186,4 mm.
Šančių —180,1 mm., Krievių —180 mm., Skitų — 183,2 mm.

Prūsų kalvų — 171 — 184 m.m. (Lissauer); Prūsų kalvų — 182,0 m.m. (Virchow), estų — 179,2, m. m. teutonų — 182 m. m. — pasirodo, kad jis yra didesnis už visas jas, t. y., mūsų kaukolė yra ilgiausia už visas lentelės kaukoles. Pagal savo ilgį ji stovi arčiau prie Ukrainos kalvų, Jasnagurkos - Visdergių ir kai kurių Prūsų kalvų kaukolių.

Mūsų kaukolės Glabella - Lambda ilgis (188 m.m.) ir Glabella - Inion ilgis (182 mm.) duoda su tikruoju kaukuolės ilgiu daug mažesnę diferenciją, negu XX a. lietuvių ir lietuvių iškastinės kaukolės.

Ilgiausias kaukolės dėžės kaulas yra viršugalvio kaulas. Jis tiriamojoj kaukolėj tiesiąja sagitale linija matuojant turi 127 m.m., o matuojant sagitaliu lanku — 148 m.m. Šiais matavimais mūsų kaukolė ryškiausiai skiriasi nuo XX a. lietuvių ir nuo lietuvių, latvių bei lyvų iškastinių kaukolių.

	Sagit. lanko ilgis	Sagit. lin. ilgis		Sagit. lanko ilgis	Sagit. lin. ilgis
XX a. lietuvių	—128,3 m.m.	—113,1 m.m.,	Šančių	—130,1 m.m.	—115,0 m.m.
Jasnagurkos - Visdergių	—127,0 m.m.	—113,4 m.m.,	Piepalių	—128,6 m.m.	—112,3 m.m.
			Latvių bei		
Malovėnų	—122,5 m.m.	—109,8 m.m.,	lyvų	—124,6 m.m.	—
Naruišių	—148 m.m.	—127 m.m.			

Nors ir kaktos sagitalio lanko ilgis mūsų kaukolėje yra pasižymėjęs, t. y., ilgesnis negu visų lyginamųjų kaukolių, tačiau, palyginę mūsų kaukolėje šiuos kaktos ir viršugalvio lankų ilgius, turėsime gan didelį indeksą — 108,32, tuo tarpu kai XX a. lietuvių ir iškastinių tas indeksas svyruoja nuo 100 iki 102,63. Vadinas, lietuvių kaukolėse abiejų sagitalių lankų ilgiai beveik vienodi, tuo tarpu kai tiriamoje kaukolėj viršugalvio kaulai žymiai ilgesni, negu kaktos. Viršugalvio kaulo išlinkimą parodys šio kaulo sagitalis indeksas. Jis yra lygus 85,81, t. y., mažesnis negu XX a. lietuvių ir lietuvių iškastinių kaukolių, kurių indeksai svyruoja tarp 87,32 ir 89,63; viršugalvio kaulai labiau išlenkti, negu lietuvių kaukolėse. Toks lygus ir vienodas viršugalvio išgaubimas eina ir į laterales puses, todel, žiūrint į kaukolę iš norma occipitalis, ji atrodo visai rutuliška.

Kaip santykiuoja kaukolės plotis su jos ilgiu rodo mums pločio - ilgio indeksas, kuris tiriamoj kaukolėj yra 72,49; pastarasis rodo, kad mes turime reikalą su ilga ir siaura kaukole.

Įvairių amžių aiškiai lietuvių kilmės kaukolės turi žymiai didesnį indeksą, o taip pat didesnį indeksą turi rytų tautų kaukolės:

XX a. lietuvių ♀	— 81,54,	XVI—XVII a. Viln. gyv.	— 79,94,
Jasnagurkos - Visdergių	— 76,33,	Krievių	— 78,46,
Malovėnų	— 78,90,	Drevlianų	— 77,8,
Šančių	— 77,78,	Ukrainos kalvų	— 76,50,
Latvių bei lyvų ♀	— 77,96,	Skitų	— 76,5,
Teutonų	— 77,38,	Estų	— 77,6.

Tik Prūsų kalvų (Dancigo muziejaus) kaukolių pločio - ilgio santykis svyruoja tarp 72,0 ir 76,6, o vėlesnėse prūsų kapinių k. tas indeksas — 79,6, bet ir tose kaukolėse vidutinis indeksas apie 74,2 (Lissauer).

Vieną svarbiausių kaukolės matavimų, būtent basion-bregma aukštį susekti, del pakaušio kaulo defektų nepasisekė, bet aš aukštį matuosiu nuo išorinės klausos landos viršutinės sienelės, kuris tiriamoj kaukolėj išmatuotas diagramoje yra 116 m.m. ir kuris XX a lietuvių ir iškastinėse kaukolėse yra mažesnis, negu basion - bregma aukštis 136 — 126 milimetrų.

Mūsų kaukolės aukštis nuo ausies mažai kuo skiriasi nuo lietuvių ♀ kaukolių, kurių tas aukštis svyruoja tarp 115,6 ir 118,9 m. m.; nuo ♀ latvių bei lyvų, kurių tas aukštis 111,1 m.m., XVI — XVII a. Vilniaus gyv., kurių matavimas – 111,8 m m., prūsų kalvų 110,6 m.m. (Virchow), užtat mūsų kaukolė labai skiriasi aukščio — ilgio indeksu (61,37) nuo išvardytų kaukolių, išskyrus prūsų kalvų, latvių bei lyvų kaukoles, ką matome kalbamojoje lentelėje; pastarųjų indeksas panašus į mūsų kaukolės indeksą:

XX a. lietuvių ♀	— 65,29,	Piepalių	— 66,25,
Malovėnų	— 64,57,	Latvių bei lyvų	— 60,84,
Šančių	— 65,51,	XVI — XVII a. Vilniaus gyv.	— 64,09,
Prūsų kalvų (Wirchow)	— 60,7,	Naruišių	— 61,37.

Pagal šį indeksą mūsų kaukolė priklauso orthokraninei grupei. Diagramoje išskaičiavę mūsų kaukolės Kallote - aukštį, vėl (turėsime panašių į naujausiųjų ir seniausiųjų lietuvių kaukolių aukštį 107 m.m.). Jis, Kalotten - aukštis, svyruoja lietuvių kaukolėse tarp 101,6 ir 110,5 m.m., o ♀ latvių bei lyvų tas pats aukštis — 104,4 m. m , o išskaičiavę to aukščio - ilgio indeksą, turėsime tiriamajai k. daug mažesnį indeksą (51,32), negu

XX a. lietuvių	— 60,51,	Malovėnų	— 59,51,
Šančių	— 63,28,	Piepalių	— 59,43,

latvių ir lyvų — 60,67, kurių tas indeksas, išskaičiuotas iš Kalotten - aukščio ir nasion-inion ilgio.

Kaukolė iš norma occipitalis pusės rutuliška. Pakaušio kaulo užsilikęs tik žvynas. Tabula externa jos vietomis nutrupėjusi. Žvyno priešakinis kraštas, t. y., pakaušio angos užpakalinis kraštas abejotinas, nes jis nelygus ir vietomis daro įspūdžio, kad angos kraštai aplaužyti, todel matuojant pakaušio sagitalį lanką, sagitalį ilgį, o taip pat kaukolės sagitalį lanką gali būti paklaida 1 — 2 m.m. dydžio.

Pakaušio kaulo lanko ilgis—82 m.m., o pakaušio sagitalės linijos ilgis — 76 m m., t. y. diferencija nedidelė, pakaušis mažai išgaubtas, ką mes matome išvesdami šių matavimų indeksą — 92,68.

Palyginus šiuos matavimus ir indeksus su įvairių amžių lietuvių ♀, latvių bei lyvų, prūsų kalvų ir vakarinių rusų kaukolių tais pačiais matavimais ir indeksais:

	Lanko ilgis	Sagit. ilg.	Indeksas
XX a. lietuvių ♀	— 114,3 m.m.	— 94,3 m.m.	— 82,52,
Jasnagurkos - Visdergių	— 127,8 m.m.	— 97,6 m.m.	— 82,85,
Malovėnų	— 113,7 m.m.	— 96,4 m.m.	— 84,78,
Šančių	— 107,5 „	— 89,8 „	— 83,53,
Latvių bei lyvų	— 118,6 „	— —	— —
Piepalių	— 112,6 „	— 93,6 „	— 83,19,
XVI — XVII a. Viln. gyv.	— 112,3 „	— —	— —
Krievių	— 116 „	— —	— —
Prūsų kalvų	— 101 „	— 97,0 „	— —

rasime, kad mūsų kaukolėje šie matavimai žymiai mažesni, o indeksas didesnis, išskyrus Prūsų kalvų kaukoles, kurių šis indeksas — 96,0. Kalbamosios kaukolės lankas sudaro tik $^1/_4$ viso (n — o) sagitalio lanko.

Pakaušio sagitalės tiesiosios linijos ir kaukolės ilgio indeksas — 40,21, o Prūsų kalvų nuo 53,2 iki 57,2, t. y., — žymiai mažesnis. Kad pakaušio kaulas yra trumpas ir jo lankas mažas rodo gerai užsilikusi žvyno viršutinė dalis tarp inion ir lambda, — tos dalies lankas turi tik 41 m.m., o jos tiesioji linija tik 40 m.m., tuo tarpu kai įvairių amžių lietuvių k. šie matavimai didesni, t. y., 56,8 — 69,4 m.m. ir nuo 53,5 m.m. iki 65 m.m.

Pagaliau ištirsime mūsų kaukolės dėžės bazės pločius ir jų tarpusavį santykį, o taip pat ir jų santykį su kitais dėžės matavimais.

Pakaušio kaulo plotis mūsų kaukolėje yra 102 m.m., t. y., kaukolės pakaušis žymiai siauresnis, negu

XX s. lietuvių — 112 m.m. Piepalių — 112 m.m., Polianų — 121,4 m.m.
Jasnagurkos - Visdergių — 108,6 m.m. Viln. g. — 126,1 m.m., Skitų — 108,2 m.m.
Malovėnų — 110,9 m.m. Krievių — 124,2 m.m., Ukrainos — 121,7 m.m.
Šančių — 106 m.m. Drevlian. — 124,5 m.m., Latvių bei lyvų kaukolių pakaušiai. Todel pakaušio pločio indeksas (74,45) mūsų kaukolėj taipogi mažesnis, pav., negu Talko - Hryncewicz'iaus kaukolių.

Taip pat ir spenių atstumas mūsų kaukolėje yra mažas — 105 m.m., bet jis yra didesnis už pakaušio plotį, tuo tarpu lietuvių kaukolėse spenių atstumas bendrai (102,1 — 113,0 m. m.) mažesnis už pakaušio plotį.

Spenių atstumo ir kaukolės pločio indeksas mūsų kaukolėj — 75,48, tuo tarpu Vilniaus gyv. tas indeksas — 75,48, o krievių — 72,13.

Išorinių klausos landų angų atstumas mūsų kaukolėj — 122 m.m., XX amž. liet. — 118,0 m.m., Piepalių — 120,6 m.m., Jasnagurkos — 128,1; bet palyginus tą atstumą su kaukolės pločiu ir išreiškus [illegible] su (89,26), turėsime gan žymų skirtumą tarp Naruišių ir [illegible]

Mūsų kaukolės dėžė atrodo taip; apie jos talpumą gali duoti supratimą jos horizontalė apimtis tarpnosio aukštumoje. Ta apimtis tiriamojoje kaukolėje — 535 m.m., t. y., daug didesnė, negu lietuvių kaukolių, kurios yra pasižymėjusios didele talpa, ką matome šioj lentelėje:

XX a. lietuvių	— 525 m.m.,	♂+♀ Krievių	— 505,5 m.m.
Jasnagurkos-Visdergių	— 514,2 „	♂+♀ Drevlianų	— 504,1 „
Malovėnų	— 514,8 „	♂+♀ Polianų	— 512,6 „
Šančių	— 518,5 „	♂+♀ Ukrainos	— 523,8 „
Piepalių	— 514,3 „	Latvių bei lyvų	— 521,0 „
XVI—XVII a. Viln. g.	— 524,8 „	Prūsų kalvų	— 524,0(Lissauer)
Estų	— 513,1 „	Teutonų	— 513,4

Bet vis delto savo horizontale apimtimi tiriamoji kaukolė stovi arčiau prūsų kalvų, Vilniaus gyv. XVI ir XX a. liet.

Transversalė gi apimtis (po—po) yra daug mažesnė — 307 m.m. ir už naujesniųjų bei senesniųjų, kurių tas lankas svyruoja nuo 310,5 m.m. iki 327,1 m.m., už Vilniaus gyv. ir krievių, kurių apimtis 315,9 m.m. ir 316,9 m.m. ir latvių bei lyvų, kurių kaukolės turi transversalę apimtį 313,7 m.m., — mažesnę, negu estų — 309,8 ir didesnę, negu teutonų — 306 m.m.

Sagitalinė kaukolės apimtis, (n — o). — 355 m.m., mažai tesiskiria nuo įvairių amžių lietuvių, kurių tas lankas turi 360,2 m.m. — 370,8 m.m., Vilniaus gyv. ir krievių — 370,6 — 367,3 m.m.; latvių, kurių apimtis — 368,1 m.m., teutonų — 367,1 m.m. ir estų — 366,9 m.m. Šitas matavimas, kaip jau buvo aukščiau minėta, gali būti tik apytikris su 2 — 3 m.m. paklaida.

Jeigu tiriamojoj kaukolėj sagitalis lankas yra 355 m.m. ir jeigu nuo o. iki n. — 141 m.m., tai visos kaukolės dėžės lankas ne mažesnis, kaip 496 m.m.; jis galėtų būti 2 — 3 m.m. didesnis, tai yra, visai artimas XVI — XVII a. Vilniaus gyv. ir įvairių amžių lietuvių kaukolėms, kurių tas ilgis svyruoja nuo 496,6 m.m. iki 509,2 m.m.

Kaktos, viršugalvio, pakaušio kaulo storis svyruoja įvairiose vietose nuo 0,8 m.m. iki 0,3 m.m.

Kaukolė, būdama su dideliais defektais ir išdulėjusi, sveria 771 grm. (su žemutiniu žandikauliu), o jos talpa — 1360 cm.^{3}. Ta talpa didesnė, negu Piepalių ir Šančių lietuvių, ir mažesnė, negu visų kitų lietuvių ir prūsų senųjų kapynų kaukolių, t. y., ji priklauso pagal talpos dydį prie vidutiniškųjų kaukolių, euenkefalinės grupės, kurioje lietuvių kaukolės sudaro 29,86%.

Sutraukus visa, kas pasakyta apie kaukolės dėžę, galime pripažinti, kad ji yra orthokran-eurymetrop-dolikephal-euenkephalinė kaukolė.

Einant tyrimo metodais, pasiūlytais Froriepo išvesti kaukolės tipui, Naruišių kaukolė turi du elementu frontopetalitetinio tipo, du elementu mesopetalitetinio tipo ir du elementu occipitopetalitetinio tipo. Taigi Naruišių kaukolės tipas — mesopetalitetinis. O iš kaukolės skliautų išsirutulojimo laipsnio (116 m.m.) ir pakaušio duobės išsirutulojimo laipsnio (aukštis 24 m.m.) Naruišių kaukolė priklauso parietopeto-meso-baseopetalitetiniam tipui.

Tokiu būdu kaukolės išsirutulojimo laipsnis yra $F_3 M_3 O_2$, t. y. kaukolė yra linkusi rutulotis į priekį — į frontopetalę pusę.

Veido kaulų skeletas.

Žemutinio ir viršutinio veido ilgių matavimai negali būti tikslūs, nes punkto basion nėra; bet jeigu daleisti pakaušio didžiosios angos ilgį 34,0 — 37,4 m.m. (šiuos matavimus turi lietuvių kaukolių angos) ir atimti tą ilgį iš tų matavimų davinių, kurie nustatyti, matuojant viršutinį veido ilgį nuo o iki pr. ir žemutinio veido ilgį nuo o iki gn, tai turėsime viršutiniam veido ilgiui 104,6 — 108 m.m., o žemutiniam — 120,6 — 124 m.m., t. y., matavimus žymiai didesnius už tuos, kuriuos sutinkame lietuvių kaukolių grupių tarpe, o taip pat ir latvių bei lyvų.

Palyginę mūsų kaukolės viršutinį veido ilgį su kaukolės bazės ilgiu, turėtume gan aukštą indeksą, kuris sako, kad mūsų kaukolė priklauso prie mesognatinės grupės (paklaida!), tuo tarpu, lietuvių kaukolių tarpe tik viena Piepalių grupė priklauso mesognatinei grupei.

Lygindami vieną veido ilgį su kitu, rasime tiriamosios kaukolės veido ilgių diferenciją — 16 m.m., tuo tarpu lietuvių kaukolėse ta diferencija — 12,2 m.m.; o Jasnagurkos - Visdergių — 17,6 m.m., t. y., didesnė, negu tiriamosios kaukolės diferencija.

Naruišių kaukolės viršutinis veido plotis (frnt—frnt) (107 m.m.) mažesnis, negu Malovėnų ir Piepalių kaukolėse, ir didesnis, negu visų kitų lietuvių kaukolių. Taip pat mūsų kaukolės fronto - orbitalis indeksas (91,59) didesnis už Piepalių ir Malovėnų ir mažesnis už visų kitų lietuvių kaukolių grupių indeksus.

Viršutinis veido plotis mažesnis už tiriamosios kaukolės (tikrąjį arba plačiausią) veido plotį (zy — zy = 134 m.m.) 27 m.m. Pastarasis yra didesnis negu lietuvių bei lyvų ir kitų rytinių tautų, kaip matome:

XX a. lietuvių	— 131 m.m.,	Piepalių	— 131 m.m.,	Dolianų	— 124,1 m.m.
Jasnagurkos-Visdergių	— 131,7 m.m.,	Latvių ir lyvų	— 130,6 m.m.,	Drevlianų	— 125,4 m.m.
Malovėnų	— 128,1 m.m.,	XVI — XVII a. Vilniaus gyv.	— 124,9 m.m.,	Ukrainos	— 129,8 m.m.
Šančių	— —	Krievių	— 125,2 m.m.,	Skitų	— 138 m.m.
Prūsų kalvų	— 135 m.m.,	Teutonų	— 131,2 m.m.,	Estų	— 127,3 m.m.

Tiriamosios kaukolės skruostų lankų atstumas arčiau stovi iškastinėms Jasnagurkos - Visdergių, Piepalių ir Teutonų, ir XX a. lietuvių kaukolėms, už šių grupių kaukolių veidus kalbamosios kaukolės veidas platesnis, užvis arčiausiai stovi prie prūsų kalvų; už pastarųjų ir už skitų jos veidas siauresnis.

Tokiu būdu pagal veido plotį ji priklauso prie vidutiniškų veidų, tuo tarpu kai įvairių laikų lietuvių kaukolių šioj grupėj priskaitoma 37,31 %.

Palyginę šį veido plotį santykyje su kaktos apatiniu pločiu, išvedant iš šių matavimų indenksą, pasirodys, kad šis indeksas yra mažesnis (73,13) už lietuvių kaukolių grupių vidutiniškuosius indeksus (74,50 — 76,50). Taip pat išvedus iš to paties veido pločio matavimo ir kaukolės pločio indeksą, gauname — 97,81, t. y., veido plotis beveik lygus kaukolės dėžės didžiausiam pločiui, tuo tarpu lietuvių kaukolių tas indeksas žymiai mažesnis; pastarųjų vidutiniškieji indeksai svyruoja nuo 88,21 iki 93,20.

Vidurinis (zm — zm) veido plotis (101 m.m) didesnis, negu apatinis kaktos plotis 3 m.m., ir mažesnis, negu viršutinis veido plotis 6 m.m. Aukščiau šių matavimo punktų skruosto kaulai sudaro gan plačius ir aukštus

skruostų gumburus, o aukščiau pastarųjų matome dideles veido skruosto kaulų angas. Vidurinio veido pločio ir viršutinio veido aukščio indeksas (69,30) priklauso chamaeprosopinei grupei.

Atsižvelgiant į veido plotį, veido aukštis (n — gn), kaip toliau matysime, mažas. Jis turi 115 m.m. aukščio, t. y., mažesnis, negu lietuvių, kurių veido plotis nuo 128,1 m.m. iki 131,7 m.m., o veido aukštis — 116,8 — 117,1 m.m. Tokiu būdu mūsų kaukolės veido indeksas — 85,82, daug mažesnis, negu Jasnagurkos-Visdergių ir XX a. lietuvių kaukolių. Pagal indekso dydį, ši kaukolė priklauso mesoprosopinei grupei; šioje grupėje lietuviškos kilmės kaukolių priskaitoma 31,95 %.

Viršutinis veido aukštis tiriamoje kaukolėje — 70 m.m.; pastarasis aukštis 0,5 — 4 m.m. didesnis, negu latvių bei lyvų ir lietuvių iškastinių., 0,7 m.m. mažesnis, negu XX a. lietuvių ir mažesnis negu: XVI — XVII a. Vilniaus gyventojų — 6,7 m.m., krievių — 2,8 m.m. ir Ukrainos kalvų kaukolių — 15,5 m.m.

Pagal viršutinį veido aukštį tiriamoji kaukolė priklauso vidutiniško aukščio kaukolių grupei, kurioje lietuvių kaukolių yra 62,30 %. Todel ir veido aukščio-pločio indeksas (52,24) beveik lygus senosioms lietuvių kaukolėms (50,81 — 52,51), XX a. lietuvių, latvių bei lyvų (50,74) ir žymiai mažesnis, negu XVI — XVII a. Vilniaus gyv. (61,28), krievių (58,03), Ukrainos kalvų, (68,4). Pagal šį indekso dydį mūsų kaukolė priklauso mezeninei kaukolių grupei; šioj grupėj priskaitoma 59,40 % lietuvių kaukolių.

Tiriamosios kaukolės veidas statas, jo profilis 84°, vis delto jis, kaip rodo profilio kampas, nuolaidesnis negu lietuvių k. profilio kampas (85,85° — 88°) ir statesnis, negu latvių bei lyvų k. kampas (83,08°). Pagal profilio kampo dydį mūsų kaukolė priklauso mesognatinei grupei, tuo tarpu kai lietuvių kaukolių daugiau (55,2 %) yra orthognatinėj grupėj, latvių bei lyvų (58,3 %) mesognatinėj grupėj.

Orbitų šoninių krantų atstumas (99 m.m.) tiriamoje kaukolėj yra didesnis, negu seniausiųjų ir naujausiųjų lietuvių kaukolių; išimtį sudaro tik Piepalių kaukolės, kurių šoninių orbitų krantų atstumas — 100 m.m.

Užpakalinis tarpnosio plotis turi 27 m.m., t. y., didesnis, negu įvairių amžių lietuvių kaukolių tas pats plotis (23 — 26,6 m.m.), o priešakinis (22 m.m.) mažesnis, negu Piepalių (24 m.m.) ir didesnis, negu visų kitų lietuvių kaukolių tas pats matavimas, o todel ir tiriamosios kaukolės interorbitalis indeksas (22,22) mažesnis, negu Piepalių (23,76), ir didesnis, negu visų kitų lietuvių kaukolių grupių indeksai.

Orbitų angos kvadratinės formos (Frasetto), infraorbitalės ir supraorbitalės angos didelės, frontalės iškarpos gilios ir plačios, orbitos sienelės suardytos.

Orbitos angos plotis yra 40 m.m., t. y., jis lygus Malovėnų ir drevlianų kaukolių orbitų pločiui (40 m.m.), kiek mažesnis, negu prūsų kalvų (40,5 m.m.), Piepalių (40,6 m.m.), latvių bei lyvų (40,6 m.m.) ir Ukrainos kalvų (40,7 m.m.), ir didesnis už visų kitų lietuvių grupių (39,4 — 39,7 m.m.), XVI — XVII a. Vilniaus gyv. (38,80 m.m.), krievių (39 m.m.), polianų (39,7 m.m.), skitų (42,5 m.m.), teutonų (37,85 m.m.) ir estų (37,7 m.m.) kaukolių tą patį plotį. Abiejų orbitų angų ilgieji diametrai susikryžiuoja tarpnosios (Glabella) aukštumoje. Reiškia, tie diametrai eina iš viršaus ir medialės pusės žemyn ir į lateralę pusę.

Bet palyginę tiriamosios kaukolės orbitos aukštį (29 m.m.) su išvardytų tautų šiuo aukščiu, rasime didesnę diferenciją, kaip matosi iš lentelės:

♀ lietuvių XX a. kauk.	— 34,2 m.m.,	Piepalių	— 32,6 m.m.,	Drevlianų	— 32,2 m.m.
Jasnagurkos - Visdergių	— 32,8 m.m.,	latvių bei lyvų	— 33,0 m.m.,	Polianų	— 32,3 m.m.,
Malovėnų	— 33,1 m.m.,	XVI—XVII am. Viln. gyv.	— 33,1 m.m.,	Ukrainos	— 32,4 m.m.,
Šančių	— 31,3 m.m.,	Krievių	— 33 m.m.,	Skitų	— 32,8 m.m.,
Prūsų kalvų	— 32,12	Teutonų	— 33,2 m m.,	Estų	— 31,6 m.m.

Todel ir šių tautų orbitų indeksai su tiriamosios kaukolės indeksu (72,50) duos didelę diferenciją, kaip parodyta lentelėje:

XX a. lietuvių	— 86,13,	Piepalių	— 80,29,	Polianų	— 81,8,
Jasnagurkos -Visdergių	— 83,24,	XVI — XVII a. Viln. gyv.	— 85,62,	Ukrainos	— 79,7,
Malovėnų	— 82,75,	Krievių	— 84,18,	Skitų	— 77,2,
Šančių	— 79,04,	drevlianų	— 80,5,	Latvių bei lyvų	— 81,64,
				Prūsų kalvų	— 79,25,
		Teutonų	— 87,85,	Estų	— 84,0,

Pagal šio indekso dydį mūsų kaukolė priklauso chamaekonchinių kaukolių grupei, kurioje lietuvių kaukolių priskaitoma tik 1,95 %, latvių bei lyvų — 6,8 %.

Mūsų kaukolės nosies anga turi tikros kriaušies išvaizdą; didžiausis jos plotis—26 m m. Tas plotis yra didesnis, negu latvių bei lyvų (24,9 m.m.), prūsų senųjų kapynų (24,8) ir įvairių amžių lietuvių (23,9 – 24,5 m.m.), didesnis ir negu XVI – XVII a. Vilniaus gyv. (25,4 m.m), krievių (24,4 m.m.), polianų (25,5 m.m.), teutonų — 24,3 m.m., estų — 23,9 m.m., Ukrainos (24 m.m.), skitų (25,9 m.m), drevlianų (22,3 m.m.) ir prūsų kalvų (20,23 m.m.) nosies plotis. Taip pat ir nosies aukštis (56 m.m.) yra didesnis, negu išvardytų tautų kaukolių nosies aukštis, kaip rodo sekanti lentelė:

XX a. lietuvių	— 52,7 m.m.,	Piepalių	— 49 m.m.,	Drevlianų	— 47 m.m.
Jasnagurk. - Visderg.	— 50,7 m.m.,	latvių bei lyvų	— 48,6 m.m.,	Polianų	— 49,8 m.m.
Malovėnų	— 50,6 m.m.,	XVI - XVII a. Viln.g.	— 49,1 m.m.,	Ukrainos	— 53,5 m.m.
Šančių	— 49,5 m m.,	Krievių	— 46,2 m.m.,	Skitų	— 57,1 m.m.,
Prūsų senkapių	— 52,75 (Virchow),	Prūsų kalvų	— 45,54 m.m. (Lissauer),		
Teutonų	— 50,8 m.m.,	Estų	— 49,55.		

Skitų kaukolių nosies aukštis prašoka savo dydžiu mūsų kaukolės nosies aukštį, Ukrainos kaukolės šiuo matavimu stovi arti mūsų kaukolės, todel šių dviejų mūsų kaukolės nosies matavimų indeksas (46,43) mažai tesiskiria nuo išvardytų tautų kaukolių. Jis yra šiek tiek didesnis, negu XX a. lietuvių kaukolių (46,92), drevlianų (44,6), skitų (45,3), Ukrainos (44,8) ir prūsų kalvų 43,3 ir mažesnis, negu senosios lietuvių (47,23 — 49,59), teutonų (48,0), estų (48,5), latvių bei lyvų (51,36), XVI — XVII a. Vilniaus gyv. (51,34), krievių (52,77), polianų (51,2 m.m.). Tokiu būdu ji priklauso pagal savo nosies indeksą leptorchininei grupei šioje grupėje lietuvių kaukolių yra 64,65 %.

Kai del nosies profilio linijos nukrypimo, tai pastarasis sudaro su horizontale 86°; tas kampas mažesnis, negu XX a. lietuvių kaukolių kampas 87,88°), Malovėnų (86,8°) ir žymiai mažesnis, negu Piepalių (91,5°), bet

didesnis, negu latvių bei lyvų (84,33°). Pagal šio kampo dydį ji priklauso orthognatinei kaukolių grupei.

Nors orbitų atstumas mūsų kaukolėje didelis, tačiau nosies kauleliai savo šakny ir priešakinėje daly labai siauri. Šaknies srityje abiejų kaulelių plotis 6 m.m., o priešakinėje dalyje, arba didžiausias nosies kaulelių plotis — 12 m.m. Tokiu būdu transversalis nosies kaulelių indeksas — 50,0. Nosies nugarėlės linija su horizontale linija duoda kampą 50°, t. y., mažesnį negu Malovėnų (57°) ir XX a. lietuvių (52,7°), o nosies nugarėlės ir profilio kampų diferencija (34°) didesnė, negu aukščiau išvardytų abiejų kaukolių grupių ta pati diferencija.

Viršutinio žandikaulio alveolinės ataugos neilgos, užsilikusieji dantys nedideli, kitų dantų alveolos negilios, kai kurių priekinės sienelės atrofavusios, alveolų kalneliai vidutiniško dydžio; ilčių alveoliniai velenėliai aukšti ir platūs.

Alveolinės ataugos profilis turi 75° kampą, t. y., alveolinės ataugos priklauso prognatinei kaukolių grupei, tuo tarpu kai lietuvių ir latvių bei lyvų kaukolių tas kampas mažesnis (pirmųjų alveol. ataugos kampas 71,7° — 77,5°, latvių bei lyvų 77,75°).

Viršutinio žandikaulio ilgis — 52 m.m., t. y., jis trumpesnis, negu latvių bei lyvų ir įvairių amžių lietuvių kaukolių (54,1 — 56 m.m.), išskyrus Malovėnų kaukoles, kurių šis ilgis turi 48,4 m.m.

Viršutinis žandikaulio plotis (60 m.m.) didesnis, negu ilgis. Jis didesnis, negu įvairių amžių lietuvių kaukolių žandikaulių (54 — 58 m.m.) plotis, išskyrus Piepalių, kurių plotis turi 61 m.m.; taip pat mažesnis jis, negu latvių bei lyvų, kurių kaukolės turi vidutinišką žand. plotį 61,4 m.m. Šių dviejų viršutinio žandikaulio matavimų indeksas — 115,38, t. y., beveik toks, kaip ir latvių bei lyvų (115,40), bet daug didesnis, negu įvairių laikotarpių lietuvių, kurių tas indeksas svyruoja nuo 96,42 iki 111,71. Tokiu būdu mūsų kaukolė priklauso brachiuraninei grupei, kurioje lietuvių kaukolių yra tik 22,83%, o latvių bei lyvų — 38,3%.

Viršutinio žandikaulio gomurio ataugos sudaro aiškias siūles viena su antra, o taip pat su gomurio kaulų horizontalinėmis plokštelėmis. Sagitalėje linijoje gomurys sudaro platų, neaukštą velenėlį—torus palatinus. Gomurio plotis — 39 m.m., gomurio ilgis — 45 m.m. Abiejų šių matavimų indeksas—86,62, t. y., kaukolė priklauso brachystaphylinei grupei, kurioje įvairių amžių lietuvių kaukolių priskaitoma 33,1 %, o latvių bei lyvų 40,9%.

Žymiai mažesnį indeksą, negu mūsų kaukolė, turi XVI — XVII a. Vilniaus gyv. kaukolės (79,10).

Žemutinis žandikaulis su defektais: koronoidinė ir kondyloidinė ataugos nulaužtos. Alveolaris kraštas siauras; jame yra iš kairiosios pusės tik 2 didieji krūminiai ir iš dešiniosios — pirmas mažasis krūminis dantis. Kitų dantų užsilikusios tik alveolinės duobutės, taip pat negilios ir neplačios. Atstumas tarp abiejų smakro angų — 44 m.m. Protuberantia mentalis žema. Žandikaulių kampų atstumas — 99 m.m.; jis yra mažesnis už lietuvių vidutiniškąjį kampų atstumą (101,1 — 101,9 m.m.). To atstumo ir veido pločio indeksas (73,88) užtat mažesnis, negu lietuvių kaukolių skruosto-žandikaulio indeksas (76,76 — 77,78). Visa tatai sako, kad žandikaulio kampų atstumas, arba apatinis veido plotis mažesnis, negu lietuvių kaukolių.

Žandikaulio kampas — 117°.

Žandikaulio šaknies plotis — 32 m.m.; žandikaulio kūno aukštis — 33 m.m.

Tokiu būdu pagal veido griaučių struktūrą mūsų kaukolė yra mesognath — orthognat — prognat — mesoprosop — mesen — chamaekonch — leptorrhin — brachyuran — brachystaphylininės formos[1]).

Prof. Bogdanovas, tyrinėdamas kurganų periodo X — XI a. kaukoles, pastebėjo, kad jos yra dolichokephalinės, bet arčiau mūsų laikų pasitaiko vis daugiau ir daugiau mesokephalinių; pastarųjų daugiau senose kapinėse, o naujose daugiau brachykephalinių.

Šitoks pasikeitimas kaukolės formos prof. Bagdanovo manymu įvyksta kultūros kitėjimu; šitas kultūros kitėjimas galėjo pakeisti gyvenimo sąlygas; maitinimasis galėjo veikti muskulatūros išsivystymą, o šioji pastaroji — kaukolės konfigūraciją.

Tokių pat pavyzdžių galima rasti ir lenkų literatūroje, kada kalbama apie dvarininkų antropologiją išaiškinti didesnį dvarininkų ūgį, didesnę brachykepaliją, negu tos pačios srities ūkininkų (Talko-Hryncewicz, Olechnowicz).

Jeigu sutikti su išdėstyta nuomone, tai galima būtų pripažinti ir šitą mūsų kaukolę už lietuvių protėvių kaukolę. Bet mes matome rusų valstybėje daugelį tautų, kurių kultūros stovis iki šiolei užsilikęs beveik pirminis, o jų kaukolių konfigūracija — stipri brachikephalija. Taip pat žinoma, kad kultūringiausios tautos, kaip švedai ir anglai, turi apie 87% dolichokephalinių kaukolių. Einant ta nuomone reikėtų ieškoti brachikephalinės konfigūracijos tarp miestelėnų, o meso — arba dolichokephalinės — tarp sodiečių. Ammonas, tirdamas Karlsruhe miesto ir apylinkės gyventojus rado, kad mieste viršija dolichokephalija, o kaimuose meso — ir brachykephalija, ir miesto gyventojų dolichokepaliją jis riša su didesne jų energija. Ričti klausimą dolichokephalijos kartu su energija taip pat būtų netikslu, nes žinoma iš netolimos praeities, kaip brachikephalinės tautos vedė kovą už laimėjimą pasauliniam kare etc.

---

[1]) Kiti rastieji su kaukole kaulai yra šie:

1. Žastikaulis (2) 330 m.m. ilgio; vidutinėj 1/3 dalyje gana platus ir aukštas deltoidinis laukelis. Anatominio kaklelio srity diametras — 47 m.m., chirurginio — 27 m.m.; gumburų-gumburėlių atstumas — 60 m.m.
2. Alkūnkaulis (2) 290 m.m. ilgio; koronoidinės ataugos atstumas nuo alkūnės (olecranon) — 27 m.m.; (alkūnkaulio kaklelių aukštumoje diametras 11 m.m.; kaulo paviršiuje vario nuosėdos).
3. Stipinas (2) 264 m.m. ilgio; distalio galo plotis 33 m.m.; abiejų dilbio kaulų plotis — 51 m.m.; kaulo paviršiuje vario nuosėdos).
4. Šlaunikaulis (2) 460 m.m. ilgio; užpakalinė skiauterė aukšta ir suskilusi į 2 aukštas lūpas.
5. Blauzdikaulis (2) 391 m.m. ilgio; (priešakinis kraštas aštrus, aukštas, išlenktas į priekį).
6. Rišakaulis (2) turi 9 — 13 m.m. storio, jo paviršiuje vario nuosėdos.
7. Menčių (2) cavitas glenoidalis turi 42 m.m. aukščio ir 26 m.m. pločio.
8. Rasta dar ketvirtasis delno kaulas ir 1 pėdos kaulas, o taip pat dubens dalis ir viršutiniai krūtinės stuburkauliai.

Sprendžiant iš kaulų ilgio būta gan aukšto — apie 173 c/m. (168,6 — 187,1 c/m.), bet ne kaulo tipo (Homo non osseus) individo, tuo tarpu dabartinių lietuvių ūgis 166,1 c/m. (Virchow), kuršių — 170,7 c m. (Virchow), baltgudžių — 165,2 c/m. (Siedrovicki), suomių — 166,6 c/m. (Kolmogorof), rusų — 166,0 c/m. (Galo), romėnų — 164 c/m. (Pearson), švedai prae ir protohist — 166,0 c/m., anglo saksų — 170,9 c/m. (Pearson), latvių — 172,0 c/m.

Manau galvos konfigūracijos pasikeitime veikė pirmiausia rasių mitisacija, etninės sąlygos ir daugelis kitų faktorių, kaip lytinio subrendimo laikas, jungtuvių laikas, mitimas, kova už būvį etc. Minėti faktoriai buvo svarbiausiu akstinu greitos žmogaus kaukolės evoliucijos. Didelės kultūros valstybėse, kaip Švedija, Anglija, kurios dėliai jų geografinės padėties išvengė svetimos įtakos, kaukolės formos rutulojimasis eina stebėtinai palengva. Lietuvių tauta, ilgai kovojusi su kaimyninėmis tautomis, įgavo dar gilioje senovėje svetimos įtakos, kuri galėjusi paveikti lietuvių kūno formą, taip pat ir kaukolės konfigūraciją. Del to, gal būti, Lietuvos milžinkapių, senkapių ir XX a. lietuvių kaukolės nepanašios kaukolei, kuri buvo rasta Naruišių kaime, Kelmės apylinkėj, nes tiriamoji kaukolė ryškiai skiriasi savo forma nuo XX a. lietuvių, o kai kuriais matavimais dar ryškiau skiriasi nuo lietuvių protėvių — IX — X a. (Jasnagurkos - Visdergių milžinkapių), XIV — XV a. (Piepalių), XVI —XVII a. (Vilniaus gyvent. ir Malovėnų) — kas galima buvo matyti aukščiau paduotose lentelėse.

Tarp šios kaukolės ir lietuvių protėvių IX — X amž. praėjo keletas amžių (4 — 5 — 6), o kaukolių formos diferencija daug didesnė, negu tarp lietuvių protėvių įvairių laikotarpių ir dabar gyvenančių lietuvių kaukolių, kurias skiria tiek pat, o gal net ir daugiau amžių, negu pirmąsias. Bet priėmus dėmesin mūsų kaukolės pločio ir ilgio, veido pločio ir aukščio, nosies, orbitų, viršutinio žandikaulio pločio ir ilgio atskirus matavimus ir tų matavimų indeksus, — ji arčiausiai stovi lietuvių protėvių IX ir X amž. — XIII — XIV amž. kaukolėms.

Jau aukščiau sakyta ir palyginamose lentelėse parodyta, kad tiriamoji kaukolė savo matavimais ryškiau skiriasi nuo lietuvių protėvių, negu tais pačiais matavimais nuo XX a. lietuvių kaukolių, o tas verčia manyti, kad gilioje senovėje su tauta, gyvenusia dabartinėj Lietuvoj, kas tai atsitiko tokio, kad net kaukolės forma pasikeitė; tokiu faktoriu galėjo būti visai skirtingų rasių mitisacija.

Pagal prof. G. Sergi kaukolių formų suskirstymą, tiriamoji kaukolė turi ilgo ovoido, panašią į elipsoidą formą, t. y., kaukolė priklauso prie species eurafrica, tuo tarpu kai dabartinės ir senosios lietuvių kaukolės pagal savo formą yra maišyti tipai iš species eurafrica ir eurasica; pastarųjų kaukolės forma platikephalinė, sphenoidalinė ir spheroidinė etc.

Tiriamoji kaukolė nepanaši į rytų tautų kaukoles. Tik skitų kaukolės pagal savo kai kurių dalių formą yra panašesnės tiriamajai kaukolei. Tokiu būdu ši kaukolė ne slavų giminės. Ji taip pat nėra nė latvių bei lyvų kilmės, nes pastarosios savo forma ryškiai skiriasi nuo tiriamosios kaukolės.

Nepanaši mūsų kaukolė ir iškastosioms kuršių kaukolėms, kurių pločio — ilgio indeksas yra 75,0—87,0, aukščio (nuo ausies) — ilgio indeksas yra 57,4 — 68,3, nosies indeksas yra 62,0 — 65,0 (R. Virchow), nė į gyvenančių kuršių kaukoles, kuršių pločio - ilgio indeksas 77,8— 87,9; ausies aukščio indeksas — 58,4 — 69,5, veido indeksas — 75,0 — 92,0, nosies indeksas — 56,8 — 76,5; nė į Prūsų lietuvių kaukoles iš Nemmersdorfo ir kt. vietų, nes jose 4 kaukolės brachikephalinės, 8 mesokephalinės ir tik 2 dolichokephalinės; iš Wirburgo ir Kinto — 6 brachykephalinės, 4 meso ir vėl tik 2 dolichokephalinės. Lietuvių kaukolėse Virchowas pastebėjo chamaeprosopiją, leptovihiniją, orthognatiją, žemutinio žandikaulio progenesis ir didelę kaukolių talpą (1520 — 1550 cm.^{3}). Smulkesnių žinių apie lietuvių ir kuršių kaukolių formą R. Virchowas neduoda. Nepanaši ji nei į teutonų nei į estų kaukoles.

Taigi, Naruišių kaukolė skiriasi formos atžvilgiu nuo visų kaimyniškų tautų ir naujesnių ir senesnių kaukolių; tačiau svarbiausieji kaukolės pažymiai stovi arčiausiai prie lietuvių protėvių iš IX — XI amž.

Pagal savo pločio-ilgio indeksą mūsų kaukolė labiausiai panaši į Romos epochos prūsų kalvų, esančių į rytus nuo Vyslos, kaukolėms, nes jų tas indeksas (Lissauer, Kopernicki, Virchow) duoda 40,8% dolicho, — 40,8% meso — ir tik 18,5% brachikephalijos. Tuo laiku (Romos ir šiaurės arabų epochoj) į rytus nuo Vyslos, į šiaurę nuo Kulm srities, gyveno aistier (Tacitus), arba Aisten arba Preuzzen (Wulfstan) arba Preussen (Misjko). Prūsai — vakariečių aiščių šaka (Būga).

Nuo XX amž. (XX a. liet. kauk.) iki IX — X amž. (Visdergių-Jasnagurkos) praėjo apie 10 amžių, o per tą laiką kaukolių pločio-ilgio indeksų diferencija (81,54 — XX a. ± lietuvių ir 76,33 — Jasnagurkos-Visdergių) tėra tik 5,21; taigi kaukolių pločio — ilgio indeksų diferencija (3,88) per 5 — 6 — 7 amžius nuo Romos epochos (Naruišių kauk. 72,49) iki IX — X amž. (Jasnagurkos-Visdergių — 76,33) yra priimtina.

Jeigu Romos epochos Prūsų kalvų (arba aistier, Aisten, Preussen) kaukolės savo pločio-ilgio indeksu panašios į Naruišių kaukolę, tai reikia sutikti, 1) kad ji taip pat priklauso Romos epochos periodui, ką patvirtina rastieji įrankiai, 2) kad Romos epochos metu Kelmės apylinkėje, galimas dalykas, gyveno senieji prūsai (aisčiai). Kristaus laikais prof. Būgos tvirtinimu, Baltijos jūrą jau buvo pasiekę aisčiai (senieji prūsai), arba kitos kurios aisčių kamieno tautos.

Žinoma del tokių išvadų gali kilti daug abejonių, nes vienos kaukolės davinių toli gražu nepakanka bent apytikriom išvadom padaryti. Antropologiniai tyrinėjimai reikalauja kur kas gausesnės medžiagos.

Literatūra.

1. Bogdanov A. Quelle est la race la plus ancienne de la Russie centrale?
   Izvestija Obšč. Liūbit. Jestestv. T. IV Materijali dlia antrop. kurhannaho perioda Moskovskoj gub. 1867.
2. Būga K. Aisčių praeitis vietų vardų šviesoje Kaunas. 1924.
3. Jurgenson J. Die Gräberschädel der Domruine zu Jurjew. Jurjew 1896.
4. Lissauer A. Die prähistorischen Denkmäler. Leipzig.
5. Lissauer A. Crania prussica. Berl. Ztschr. f. Etnol. H. II. 1878.
6. Minkin S. Beitrag zur Frage über die Architektur der äusseren Schädelgewölbes. Ztschr. f. Anat u. Entwickl. Bd. 77. H. 3 — 4. 1925.
7. Olechnowicz W. Charakterystyka antrop. drobnej szlachty gub. Łomżyńskiej. Zb. wiad. do antrop. kraju. T. VIII. Kraków.
8. Primaan J. Pales galvos kausi. Latvijas Universitates raksti. Riga. 1925.
9. Talko-Hryncewicz L. Mieszkańcy Wilna z drugiej połowy XVI i początków XVII stolecia Mat. antrop.-arch. i etnol. T. IX. Kraków. 1907.
10. Virchow R. Aus den Verhandlungen der Berliner antropologischen Gesellschaft. Berlin. 1878.
11. Žilinskas J. Įvairių amžių lietuvių kaukolių tyrinėjimai (spaudoje „Tauta ir Žodis").

Kun. Jonas Reitelaitis.

Veisiejai.

(*monografija*).

Veisiejų monografiją rašydamas naudojausi: visu Veisiejų R. K. parapijos senraštynu ir Seinų vyskupijos senraštyno dokumentais, liečiančiais Veisiejų parapiją. Šiuose senraštynuose radau įvairių bažnyčios turtų sąrašo protokolų, invėntoriais vadinamų, įvairių užrašų ir oficialės korespondencijos. Dokumentai bus cituojami tekste ir išnašose. Spauzdinti dokumentai, kuriais naudojama, bus pažymėti vietose. Sunaudojau žinias ir iš žmonių pasakojimo, tačiau tų žinių, vietoje negyvendamas, daugelio negalėjau gauti. Buvo Veisiejuose dar teismas (taikos), valsčiaus raštinė, mokykla ir dvaras. Visose šiose įstaigose prieš karą buvo senraštynai. Tačiau šių senraštynų jau aš neradau. Man pasakyta, kad jie karo veiksmų metu žuvę. Gal kartais dar jie kame paslėpti, gal kas kitas ar aš vėliau dar surasiu. Tuom tarpu praleidžiu pasakojimus apie liaudies gyvenimą ir papročius, nes nors jau turiu iš šios srities parinkęs žinių, bet toli gražu neužtenkamai.

Veisiejų istorijos pradžia

1. Yra sunkiai permatomu rūku aptraukta. 1852 ir 1877 metais sudegė klebonija ir gaisre pražuvo maž ne visi dokumetai. Vos tiktai keli vizitų protokolai ir inventorių sąrašai, nežinia kokiu būdu išlikę, pateko man rankosna. Pasaulinės valdžios darytojo 1819 metų Veisiejų bažnyčios turtų sąrašo protokole yra pasakyta:

> ...złożono nam kopję dokumentu, potwierdzającego fundusz erekcyjny xięcia Jerzego Słuckiego, dekretem W. Króla polskiego Zygmunta roku 1526".

Vadinasi, 1819 metais Veisiejų bažnyčios archyve dar buvo bažnyčios įkūrimo dokumento nuorašas. Tasai nuorašas išliko ir nuo 1852 metų gaisro, nes 1875 vyskupo Wierzbowskio vizitos protokole šit kas (lenkų kalba) pasakyta:

> „...Veisiejų bažnyčios aktuose šitie yra dokumentai, liečianti bažnyčios apdovanojimą: 1) Privatūs trijuose egzemplioriuose Veisiejų bažnyčios įkūrimo dokumento nuorašai. Šituose nuorašuose pasakyta, kad bažnyčią įkūrė ir apdovanojo J. M. Jurgis Siemionowicz, Slucko kunigaikštis, Veisiejų turtų savininkas 1526 metais (diena ir mėnuo nuoraše nepadėta) ir tais pačiais metais karalius Zigmuntas Varšuvoje Jurgio dovaną patvirtino. Visi šie trys nuorašai yra padaryti iš nuorašo, kurį yra išėmęs ir savo parašų patvirtinęs Didysis Lietuvos Kanclerius kunigaikštis Albertas Radvilas 2 kovo 1642 m. Varšuvoje iš Di-

džiosios Lietuvos Kunigaikštijos didesnėsės kancelerijos aktų. Du nuorašai yra parašyti ranka Veisiejų klebono kun. Vinco Paškevičiaus ir jo parašu patvirtinti. Pirmas nuorašas yra lotynų kalba, antras lenkų. Trečias nuorašas, irgi lenkų kalba rašytas, neturi jokio ženklo, kas ir kada jį parašė. Tuose nuorašuose tarp kitko pasakyta...“

Toliau eina ištrauka iš nuorašų, kame kalbama apie turtus, skiriamus klebonui išlaikyti. Bet apie tai pakalbėsime kitoj vietoj. Visi šitie trys nuorašai, matomai, bus žuvę 1877 metų gaisre, nes dabar aš jų jau neradau. Labai gaila, kad 1875 metų vizitos protokole įrašyta ne visas bažnyčios įkūrimo dokumento nuorašas, bet tiktai jo ištrauka. Tačiau tan pačian protokolan yra įtrauktas ištisas orginalo dokumento iš 20 dienos gruodžio 1792 m. nuorašas. Šituomi dokumentu Matas Žyniew užrašo Veisiejų klebono išlaikymui 20.000 lenkiškų zlotų ir tarp kitko rašo, kad Veisiejų bažnyčia yra įkurta:

„przez Xiążęcia Jerzego Słuckiego Roku Tysiąc pięcset dwudziestym szóstym Feria tertia ante festum s. Mathei.“

Taigi, sulig čia paduotų žinių išeina, kad 1526 metais Veisiejų turtus valdė Slucko kunigaikštis Jurgis. Anot 1875 m. vizitos protokolo, tas Jurgis vadinosi Siemionowicz ir buvęs savarankus „Veisiejų turtų savininkas“. Kadangi bažnyčios archyve apie jį daugiau žinių nėra, tai mes aiškumo dėliai pažiūrėkime, ar nerasime tą Jurgį tarp Slucko kunigaikščių

2. Kai 1054 metais numirė Kijevo Didysis Kunigaikštis Jaroslavas, tai Didžiąją Kijevo kunigaikštiją, arba, kitaip sakant, tuolaikinę Rusiją, pasidalino Jaroslavo įpėdiniai atskiromis dalimis. Viena tokių dalių, kurios viduryje buvo Slucko miestas, ėmė vadintis Slucko Kunigaikštija. Pirmieji Jaroslavo įpėdiniai Slucke buvo nepriklausomi kunigaikščiai. Įpėdinių gi įpėdiniai jau turėjo klausyti Didžiojo Rusijos kunigaikščio. Pradžioje XIII šimtmečio, tiek visą Rusiją, tiek ir Slucko kunigaikštiją baisiai sunaikino totoriai. Pusiau XIII šimtmečio Slucką užkariavo lietuviai, ir Slucko kunigaikštis tapo Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio priklausomas. D. L. Kunigaikščio Algirdo vyriausias sūnus vadinosi Vladimiras. Vladimirui tėvas davė valdyti Kijevo kunigaikštiją, bet jis turėjo klausyti Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio. Kai Vytautas tapo Didžiuoju Lietuvos Kunigaikščiu ir įsigalėjo Lietuvoje, pareikalavo jisai, kad Vladimiras klausytų įsakymų ne Jogailos, bet Vytauto. Ir kai Vladimiras pasipriešino, tai Vytautas, talkyjamas Skirgailos, prašalino savo pusbrolį ir Kijevo kunigaikštiją atidavė kam kitam valdyti. Kiek vėliau, užtarus Jogailui, Vytautas sutiko 1395 m. Vladimirui duoti Kopyliaus ir Slucko kunigaikštijas. Vladimiras turėjo sūnų, vardu Aleksandrą, kurį vietiniai rusinai Olelku vadino. Šitas Aleksandras Olelkus pradėjo garsią Slucko kunigaikščių giminę, Olelkaičiais (Olelkowicze) vadinamą. Aleksandras Vladimiraitis drauge su Vytautu žygiavo maskviečių mušti. Mirus Vytautui kaikurie Lietuvos bajorai norėjo Aleksandrą Didžiuoju Lietuvos Kunigaikščiu išrinkti, didžiuma tačiau lietuvių bajorų kunigaikščiu išrinko Zigmuntą I. Tapęs Didžiuoju Kunigaikščiu Zigmuntas I savo konkurentą Slucko kunigaikštį Aleksandrą drauge su jo žmona ir dviem sūnais suėmė nelaisvėn ir uždarė Kernavos pily. Kai Zigmuntą I jo priešininkai nužudė, paskandinę jį Trakų ežere, Didžiuoju Lietuvos Kunigaikščiu liko išrinktas Kazimieras Jogailaitis. Šis 1440 metais paleido Aleksandrą iš nelaisvės, o 1443 m. sugrąžino jam atimtą iš jo tėvo Kijevo kunigaikštiją. 1453 metais Aleksandras Olelkus numirė. Jo du sūnu ėmė dalintis Kijevo kunigaikštiją ir besidalindami susi-

kovė. Juodu perskyrė D. Liet. Kunigaikštis ir lenkų karalius Kazimieras. Simanui Olelkaičiui paliko Kijevą, o Mykolui davė Kopyliaus Slucko kunigaikštiją. Mirus Mykolui Olelkaičiui neilgą laiką Slucke kunigaikščiavo Simano Olelkaičio sūnus Bazilius. Nežinia, ar Baziliui mirus, ar taip pasitraukus, Slucko kunigaikštija teko Mykolo Olelkaičio sūnui Simanui II. Simanas II Mykolaitis 1492 metais dalyvavo Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio rinkimuose ir palaikė Aleksandro išrinkimą. Savo balsą parėmti buvo atsivedęs Vilniun 500 raitų kareivių. 1503 metais jisai smarkiai sumušė prie Ušos upės totorius, tačiau šie, gavę naujos paspirties, pravijo Simaną ir apsupė jį Slucko pily. Totoriai labai sunaikino Slucko apygardą. Simanas nebepajėgė jų pravyti. Mirė jisai 1503-čiųjų metų pabaigoje. Simanas II mirdamas paliko našlę žmoną Anastaziją ir sūnų Jurgį, vos beturintį aštuonerius metus. Šitas Jurgis liko tėvo įpėdiniu Slucko kunigaikštijoje. Jisai istorijoje yra vadinamas Jurgis I Simanaitis (Siemionowicz). Jurgis I buvo labai karingas žmogus. Vos 16 metų beturėdamas jau pasekmingai mokėjo vesti kareiviją. 1511 metais jisai sukūlė 8000 totorių. Kiek vėliau, kai gaujos totorių, nukamavusios kitas Lietuvos kunigaikštijas, su grobiu grįžo namon, Jurgis pastojo joms kelią, 40 tūkstančių totorių išmušė ar išvaikė, tris jų vadus gyvus paėmė. Kai lietuviai ties Orša suplakė maskviečius, mūšy dalyvavo ir Jurgis. Dalyvavo jisai ir ties Lopušna, kame išmušta 20 tūkstančių totorių. Ties Čerkassu irgi iššudė daugybė besismerkiančių Lietuvon—Lenkijon totorių; užtai karalius Zigmuntas I net ypatingu laišku Jurgiui teikėsi padėkoti. Vedęs buvo Jurgis Podlesio vaivados dukterį Barborą Kiškiūtę ir su ja susilaukė vienatinę dukterį Zofiją.

3. Taigi šitas Jurgis pastatydino Veisiejuos 1526 metais bažnyčią. Mirus 1532 metais Jurgiui I be sūnų Slucko kunigaikštija perėjo Simano Olelkaičio ainių rankosna. Viršui minėtas Bazilius Simanaitis turėjo sūnų Jurgį. Jurgis gi susilaukė sūnaus Simano ir Jurgio. Simanas numirė vaikų nepalikęs, Jurgis gi, istorijoje Jurgaičiu vadinamas, po Jurgio I Simanaičio liko Slucko kunigaikščiu. Jurgis II, susilaukęs trijų sūnų: Jurgio, Jono Simano ir Aleksandro, 1578 metais numirė. Slucko kunigaikštiją 1582 m. pasidalino trys Jurgio II sūnūs, tačiau visi jie mirė, vaikų nepalikę: Aleksandras mirė 1591 m., Jonas Simanas - 1593 m., Jurgis—1586 m. Mirus 1593 metais Simanui III iš visos Olelkaičių giminės beliko tik vienintėlė Zofija, Jurgio I duktė. Ji buvo jau ne jauna ir buvo ištekėjusi už antro vyro, kunigaikščio Janušo Radvilo, Vilniaus kašteliono, Biržų, Dubinskų (ir Seirijų) turtų savininko. Jai dabar, kaipo vienintėlei įpėdiniai, ir teko Slucko bei Kopyliaus kunigaikštijos. Maža ji tačiau tais turtais džiaugėsi, nes apie 1613 metus mirė, vaikų nepalikusi. Prieš mirdama visus Slucko (taigi ir Veisiejų) bei Kopyliaus turtus užrašė savo vyrui[1]).

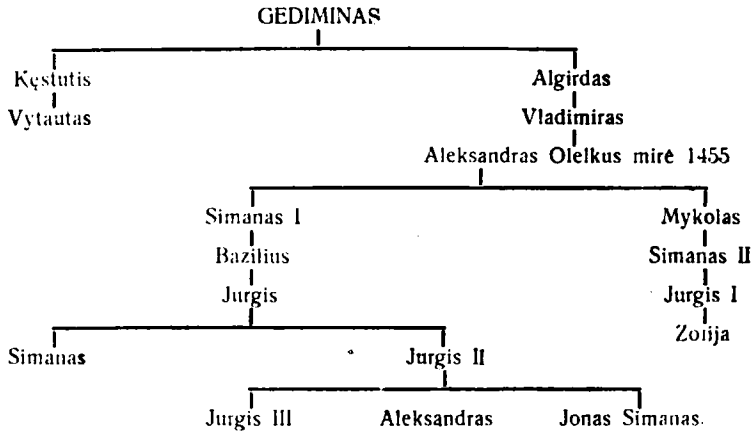
Šit kaip, trumpai atpasakojus, išrodo Slucko kunigaikščių istorija. Kaip matome, Slucko kunigaikščiai, nors mažiau turtingi, negu Radvilai, tačiau aukštesnės, negu anie, buvo kilmės. Radvilai kunigaikščių vardą užsitarnavo, Slucko kunigaikščiai buvo tiesioginiai didžiųjų Lietuvos kunigaikščių ainiai. Istorikai juos vadina Olelkaičiais, jie patys gi niekur tąja pavarde nesirašo. Jie Didžiųjų Kunigaikščių papročiu mėgsta žymėtis:

[1]) Žinios paimta iš „Herbarz Polski K. Niesieckiego S. J. wydania Bobrowicza w Lipsku 1841". Žodis „Olelkowicz". Taip pat iš „Encyklopedya Pow". Orgelbrandta: „Słuckie księstwo", tik čia klaidingai Jurgis II užrašyta sūnumi Jurgio I, ir Zofija dukterimi Jurgio III.

I, II, III ir prie savo vardo prikergti tėvų vardus: Jurgis Simanaitis, Jurgis Jurgaitis, Simanas Mykolaitis ir tt. Tai gi Veisiejų bažnyčia yra įkurta ne bet keno, tik tikro lietuvio, tikro Didžiųjų Lietuvos Kunigaikščių Gedimino ir Algirdo ainio.

Dabar kyla klausimas, kokias Slucko kunigaikštis Jurgis I turėjo teises į Veisiejų turtus? 1875 metų vizitos protokole, kuriame bažnyčios įkūrimo dokumentas aprašomas ir daroma iš jo ištrauką, pasakyta, kad Jurgis Simanaitis buvęs: „Veisiejų turtų savininkas". Be abejo, šie žodžiai ne iš galvos, bet iš įkūrimo dokumento turi būti paimti. Tačiau man nesuprantama, jei Slucko kunigaikštis yra Veisiejų turtų savininkas, tai delko Veisiejų bažnyčios įkūrimą ir apdovanojimą yra užtvirtinęs karalius Zigmuntas Varšuvoje? Kiek man yra žinoma iš jau peržiūrėtų kitų Dzūkijos bažnyčių dokumentų, karalius įsteigimą ir apdovanojimą tvirtindavo tik ten, kur bažnyčia būdavo statoma turtuose, tiesioginiai (Alytuje) arba netiesioginiai (Ūdrijoje, Lazdijuose, Kriokelaukyje) priklausančiuose karaliaus jurisdikcijai. Bažnyčios įkūrimo privačiuose turtuose, kaip šit Seirijuose, Rumbonyse, karalius netvirtindavo. Karalius tokių bažnyčių įkūrimą ir apdovanojimą tik tuomet užtvirtindavo, jei tie privatūs turtai, išmirus savininkams, atatekdavo (devolvabantur) valstybei, kaip šit įvyko Simne. Veisiejuose bažnyčią kunigaikštis Jurgis įkūrė ir apdovanojo 1526 metais, ir karalius Zigmuntas šitą donaciją tais pačiais metais užtvirtino. Jei taip ūmai kunigaikščio veikimą karalius turėjo tvirtinti, tai išeina, kad Veisiejų turtai buvo valstybės nuosavybė ir priklausė Merkinės ar Beržininko seniūnijai. Tačiau, kad kunigaikštis Jurgis būtų buvęs šitų seniūnijų seniūnas, niekur jokių žinių nepasisekė surasti. Taigi jei jisai Veisiejus valdė ne kaipo seniūnas, tai kaipo savininkas. Kitokių čia teisių negalėjo būti. Gaila, kad neturiu donacijos teksto pradžios, kame įsteigėjas pasisako, kas jisai per vienas esąs. Ištraukoje, kurią žemiau paduosiu, kurioje apie Veisiejus kalbama, dviejose vietose pasakyta: „W dobrach Naszych dziedzicznych Weisieje" ir prie galo ten įsaistoma šv. Mišias laikyti, liepiama melstis: „už mus ir už mirusius mūsų pirmtakūnus". Taigi iš šitų žodžių išeina, kad Veisiejai ne tik kunigaikščiui Jurgiui, bet ir jo pirmtakūnams (gal Olelku pradedant) priguléjo

Olelkaičio genealiogia.

savininkų teisėmis. Jei donaciją jisai davė užtvirtinti karaliui, tai gal mandagumo ar didesnio įsisaistymo dėliai. Tatai būtų galima matyti iš užtvirtinimo žodžių, kurių teksto neturiu.

4. Nors Simano Olelkaičio kaikurie ainiai buvo atskalūnai, Jurgis Simanaitis tačiau buvo geras katalikas. Jisai netiktai tėvynę gynė nuo priešų, bet ir tėvynėje bažnyčios bei valdinių reikalais rūpinosi. Jisai matydamas, kad jo veisiejiškiai valdiniai žmonės neturi arti bažnyčios ir negali tinkamai dvasios reikalų aprūpinti, pasiryžo 1526 metais Veisiejuose įkurti bažnyčią ir apgyvendinti prie jos kunigą. Kad kunigas turėtų iš ko gyventi, šit kokius jam turtus užrašo:

„... któremu też kościołowi i onego rządcy w tym czasie zostającemu i na przyszłość w mocy posagowej i funduszu dajemy, zapisujemy i wiecznemi czasy przyłączamy trzy ziemie puste, to jest pustowszczyzna z nazwiska nazywająca się: pierwsza Stawienowszczyzna, druga jako też Milkowszczyzna i trzecia Jawnowszczyzna, jako też czterech ludzi dobrze osiadłych imionami niżej opisanych, tamże w tych że Dobrach Dziedzicznych Wiejsieje mieszkających: pierwszego człowieka Stanisława Marcinowicza z żoną i dziećmi obojej płci, drugiego — Janka Waskowicza z żoną i dziećmi, trzeciego człowieka Waśka Jawczynowicza z żoną i dziećmi obojej płci, czwartego w Starznie Jurgela Osocznika podobnież z żoną i dziećmi płci obojej. Których to ludzi wyżej opisanych z ich rolami, zaroślami, polami wytrzebionemi i newytrzebionemi, łąkami, lasami, borami i z ich wszystkiemi dobrami ruchomemi i nieruchomemi, czynszami, powinnościami, wyborami, służbami, pracami i innemi użytkami jakimkolwiek imieniem nazwane będą, nic prawa własności i panowania w przerzeczonych ludziach i onych własnościach dla nas albo naszych sukcesorów nie zachowując, ale przez tegoż rządcę teraz zostającego mieć, trzymać, possydować i na użytki upodobane obracać dajemy, zapisujemy i na wieczne czasy przyłączamy. I nadto pomienionemu rządcy przerzeczonego kościoła dla wybudowania miszkania plebańskiego dajemy, zapisujemy i przyłączamy zamczysko wolne koło kościoła przerzeczonego, na tym miejscu, na którym szanowny Paweł przerzeczonego kościoła teraz mieszka, tak w cyrkumferencyi jako długo i szeroko, aby na tymże zamczysku pomieszkanie plebańskie jako też domek dla rządcy szkoły zabudowane być mogły. Nadto przerzeczonemu kościołowi i onego rządcy teraz zostającemu dajemy, zapisujemy i na wieczne czasy przyłączamy z karczmy przerzeczonych dóbr dwie 6-te pieniędzy groszy (: w texcie łacinskim: duas sexagenas pecuniae grossorum:) monety i liczby litewskiej przerzeczonemu plebanowi teraz zostającemu i sukcesorom jego każdego roku płacić. Jako też ze wszystkich poddanych i ludzi naszych do przerzeczonych dóbr naszych dziedzicznych Wiejsieje należących i którzy niżej granic rzeczonego kościoła natwardym korzeniu teraz sobie role wyrabiają i napotym wyrabiać, tamże zamieszkiwać dla sustentacyi rządcy rzeczonego kościoła z każdej służby po jednym groszu na święto solenne Wielkanocne każdego roku wymoc dajemy moc i wiecznemi czasy przyłączamy. I tych ludzi mieszczących się naszych w przerzeczonych lasach i na potem tak przez nas, jako naszych następców mieszczonych do płaty przerzeczonej obowiązujemy. ..... tak jednak, że pleban temuż kościołowi przełożony obowiązany będzie każdego tygodnia najmniej dwie Mszy dopełniać zawsze,

jedną za grzechy nasze, jako i krewnych żyjących, drugą za zmarłych bliskich i antecessorów naszych etc." [1])

Šią ištrauką paduodu ir lietuvių kalbon isvertęs:

.....tai bažnyčiai ir jos šiame laike besančiam ir ateity būsiančiam valdytojui kraičio ir fondo teisėmis duodame, užrašome ir amžinai prijungiame tris tuščias, tai yra neapgyventas sodybas, vadinamas: viena Stavienauciškė, kita Milkauciškė, trečioji Jaunauciškė, taip pat ir keturis gerai įsigyvenusius ūkininkus, pavardžiui žemiau užrašytus, tenai, tuose Veisiejų paveldėjamuose turtuose gyvenančius: pirmą ūkininką Stasį Marcinavičių su žmona ir abiejų lyčių vaikais, antrą Jonuką Vaskovičių su žmoną ir vaikais, trečią ūkininką Vaską Jaučinavičių su žmona ir abiejų lyčių vaikais, ketvirtą Starznoje Jurgelį Osočniką ir gi su žmona ir abiejų lyčių vaikais. Šituos tat ūkininkus, tik ką aprašytus, su jų dirvomis, krūmynais, su pradirbtais ir prasidirbtinais iš po miško laukais, pievomis, giriomis, šilais ir su jų visokiais kilnojamais ir nekilnojamais turtais, mokestimis, pareigomis, parinkimais, kunigystomis, darbais ir kitokiomis, kokiais tik vardais bevadinamomis naudomis, nepasilikdami sau nei savo įpėdiniams jokios nuosavybės ar valdymo teisės į išvardintus žmones ir anas nuosavybes, bet kad dabartinis valdytojas visa tat turėtų, laikytų, valdytų ir kaip tinkamai naudotųsi, duodame, užrašome ir amžinai prijungiame. Beto dar kalbamos bažnyčios išvardintam valdytojui, kad turėtų kur pasistatyti kleboniją, duodame, užrašome ir prijungiame liuosą apie kalbamą bažnyčią pilaitę toje vietoje, kur gerbiamas kalbamos bažnyčios Povilas dabar gyvena. Ir toji pilaitė tokio ilgio ir pločio turi būti, kad joje tilptų pastatyti klebono triobos ir mokyklai namas. Beto kalbamajai bažnyčiai ir jos dabartiniam valdytojui duodame, užrašome ir amžinai prijungiame iš viršuj išvardintų turtų smuklės kas metai mokėti po dvi kapas skatikų lietuvių pinigais ir lietuvių skaitliavimo būdu viršuje minėtam dabartiniam klebonui ir jo įpėdiniams. Taip gi amžinai prijungiame ir duodame galybę iš visų mūsų valdinių ir žmonių, į mūsų paveldėjamuosius Veisiejų turtus priklausančių, ir iš tų, kurie už bažnyčios ribų miško kelmynuose prasidirbdami dirvos apsigyvena ir apsigyvens, išrinkti kas metai ant velykų po vieną skatiką nuo kiekvienos kunigystos bažnyčios valdytojui išlaikyti. Tik ką išvardintą mokestį mokėti įsaistome ir tuos žmones, kuriuos viršuj minėtose mūsų giriose apgyvendiname ir kuriuos mes ar mūsų įpėdiniai apgyvendins..... tąja vienok sąlyga, kad šitos bažnyčios klebonas bus įsaistytas kas savaitė mažiausiai po dviejas šv. Mišias atlaikyti: vienas už mūsų ir mūsų gyvųjų giminių nuodėmes, kitas už mūsų artimų ir pirmtakūnų dūšias ir tt".

Šita ištrauka, nors ir trumpa, bet ji pusėtinai nušviečia Veisiejų istorijos pradžią. Ji mums parodo ne tiktai, kiek bažnyčios įkūrėjas skiria turtų klebono išlaikymui, bet ir daug paliečia visą tuolaikinę gyvenimo eigą. Iš tų kelių paliestų bruožų šit kokios išvados išeina.

5. Ligi 1410 metų niekas Sūdavijoje (Suvalkijoje) negalėjo susikurti ramių turtingų sodybų: čia nuolat beslankiodami kryžiuočiai gyventojus apiplėšdavo. Buvo, tiesa, ir tada čia kaimų su žmonėmis (apie juos gal teks atskirai parašyti), bet dešimt kartų daugiau buvo miškų. Po 1410 metų

[1]) Ši ištrauka yra žodis žodin perrašyta iš 1875 m. vizitos protokolo. Iš kelių pridėtų lotyniškų žodžių ir jų nevykusio lenkiško vertimo matyti, kad pirmasis raštas yra rašytas lotynų kalba. Čia paduotasis tekstas yra bene tik viršuj minėtas kun. Paškevičiaus vertimas.

mūšio prie Žalgirio kryžiuočiai čia jau nebesirodė. Čia pasidarė ramu. Tada rytų pakraščius ėmė smarkiai brūžinti totoriai. Ten nuolatiniai užpuolimai, plėšimai, karai. Matome, kad daugelis rytų kunigaikščių: Radvilai, Sapiegai, Zabrzezinskai ir kiti Sūdavijoje po 1410 metų pasirodo. Jie čia turi po mažą plotą žemės ramiai rezidencijai įsikurti. Ir Slucko kunigaikščiai prie Ančios ežero prieš 1500 metus įsigija paveldėjamon nuosavybėn gabalą didžiulio miško. Vietą pramena Veisiejai, kirsdina nuo amžių šlamančius miškus, daro dvarą, sodžius ir Veisia (apgyvendina) šiuose miškuose gyventojus. Tačiau žmonės, matomai, varu būdavo apgyvendinami, nes kunigaikštis juos vadina savo žmonėmis (mūsų žmonės). Prie galo viršuj paduotos ištraukos pasakyta: „žmones, kuriuos viršuj minėtose mūsų giriose apgyvendiname". Šie žodžiai rodo, kad pradžioje savo rašto kunigaikštis Jurgis I Veisiejų miškus bene bus tik plačiai aprašęs. Gaila, kad to aprašymo neturiu, tačiau ir taip galima spręsti, kad Veisiejų miškų būta didelių ir kad 1526 metais tų miškų neperdaugiausiai dar buvo nukirsta ir žmonėmis apgyvendinta, jei kunigaikštis tikisi, kad ateity ir pats ir jo įpėdiniai dar ilgai turės rūpintis apgyvendinimu. Tų miškų bėsama ir už Veisiejų turtų ribų. Ir šituose miškuose („kurie už bažnyčios, suprask, Veisiejų turtų ribų) žmonės „miško kelmynuose prasidirbdami dirvos apsigyvena ir apsigyvens". Taigi aišku, kad 1526 m. žmonės Veisiejų apylinkėje dar buvo tebekurią savo sodybas. Ir tose naujose sodybose, matomai, jiems jau nelengva buvo gyventi, jei jie turėjo išsižadėti ir darbo ir vargo ir, pametę naujas sodybas, slapta bėgti kur kitur. Suprantamas dalykas, kad jei žmonės tekūrė sodybas, tai ir dvaras buvo tebesikuriąs. Užtat gyventojams begalė buvo darbo ne tik namie, bet ir dvare. Užtat nestebėtina, kad 1526 m. kunigaikštis Jurgis Veisiejuose turėjo jau tris tuščias, gyventojų apleistas sodybas, kuriąs jis ir atidavė bažnyčiai.

6. Kunigaikštis Jurgis jau nuo 1503 metų buvo pilnateisis Veisiejų savininkas. Pradėjo jisai savarankiai veikti apie 1508 m. Ir bažnyčią Veisiejuose pastatydino ne 1526 m., bet kur kas anksčiau. Iš viršuj paduotos kunigaikščio Jurgio rašto ištraukos aiškiai matyti, kad bažnyčia Veisiejuose jau yra pastatyta (tik klebonijos dar nėra), ir prie jos jau gyvena kunigas, vardu Povilas. Taigi kada ir kas pastatė Veisiejuose pirmąją bažnyčią? Paėmęs domėn kunigaikščio Jurgio šeimyninę padėtį ir Veisiejų poziciją, aš drįstų daryti šitokių išvadžiojimų: Jurgio tėvas, kunigaikštis Simanas, numirė 1503 metais, nedaug persiritęs per 30 savo amžiaus metų. Jurgis liko vos aštuonerių metų. Simano žmona, Jurgio motina, Anastazija buvo dar visai jauna moteriškė našlė. Ji buvo labai įsibauginusi dažnai atsilankančių valstybės priešų, ypač totorių, kurie jos vyro mirimo metais baisiai buvo išnaikinę Slucko apygardą. Ji, be abejo, tuoj po vyro mirimo, gal ir su mažuoju savo sūnumi Jurgiu, paliko pavojingą Slucko pilį ir persikėlė gyventi ramian nesenai įkurtan Veisiejų miškuose dvaran, kurio rūmai gal jau ir tada (o gal tie patys, ką ir dabar dar tebėr) buvo pastatyti gražiame ežero pusiasaly. Kai tik karingasis Jurgis šiek tiek paaugo, kai tik pradėjo pasekmingai engti kasmet į Slucką besėlinančius totorius, jis, palikęs Veisiejus, išėjo nuolatos gyventi Sluckan. Ir kai jis nuolat kariavo su tėvynės priešais, jo motina Anastazija visą laiką rezidavo Veisiejuose ir rūpinosi čionykščiuose miškuose kuodaugiausiai žmonių apgyvendinti, arba, kitaip sakant, savo rezidencijos dvarą kuolabiausiai įstiprinti ir išpuošti. Kitos tų laikų didžponės katalikės turėdavo savo rūmuose kapelionus, taigi ir Anastazija.

be abejo, nebuvo be kapeliono, ir juomi bene tik ir buvo kun. Povilas. Anastazija negalėjo nematyti, kad ne tik jai, bet ir visiems Veisiejų turtų gyventojams yra reikalingas kunigas ir bažnyčia: Taigi, be abejo, ne keno kito, kaip tik Anastazijos sumanymu ir rūpesčiu dar prieš 1526 metus pastatyta Veisiejuose pirmoji bažnyčia, o rūmų kapelionas Povilas paskirtas bažnyčios užveizdėtoju. Kunigaikštis Jurgis visą laiką (1511 — 1527 m.) buvo užimtas įvairiais karų žygiais, tai prie bažnyčios Veisiejuose statymo, be abejo, maža prisidėjo. Tečiau kai jau bažnyčia buvo pabaigta, motinos prašomas, sutiko ją apdovanoti tam tikrais turtais, kad prie jos galėtų nuolatos gyventi kunigas. Tuomi tikslu jisai davė Veisiejų bažnyčiai ir jos klebonui:

1) Tris tuščias neapgyventas sodybas.

Šitos sodybos turėjo daryti tiesioginę klebono nuosavybę, tverti jo palivarkėlį. Nepasakyta, kokio didumo buvo šitos sodybos, tačiau, panašiai imant su kitų bažnyčių gaviniais, galima spėti jos turėjusios maž daug po valaką [1]). Kad klebono palivarkėlio žemė būtų apdirbta, kunigaikštis dovanojo bažnyčiai

2) Keturis ūkininkus.

Šitie ūkininkai jau buvo gerai įsigyvenę. Jie turėjo eiti klebonui baudžiavą ir atlikti klebonijai visas tas pareigas, kokias jie lig tol atlikdavo dvarui. Ir šitie ūkininkai netiktai dirbančią jėgą davė klebonijai. Jie perėjo pilnutėlėn klebono nuosavybėn. Su jų valdoma žeme, su visokiu jų turtu, net su jais pačiais ir jų vaikais klebonas galėjo pasielgti, kaip tinkamas. Kunigaikštis užtikrino, kad nei jis, nei jo įpėdiniai visiškai nesikiš nei į klebonui atiduodamą žemę, nei į ūkininkus. Vadinasi, septynių valakų žemės ir keturių šeimynų klebonas tapo nepriklausomas valdovas.

3) Šale bažnyčios buvo triobelė, kurioje gyveno kunigas Povilas. Jisai dabar, tapęs klebonu, turėjo pasistatyti ir triobas tinkamas. Kadangi tos triobos buvo parankiausiai statyti šalia bažnyčios, todel kunigaikštis davė klebonui vien tik jam priklausantį aplink bažnyčią žemės gabalą (Pilaitę) tokio didumo, kad jame tilptų visos klebono triobos ir dar mokykla.

---

[1]) Tos sodybos vadinosi: Stavienovščizna, Milkovščizna, Jankovščizna. Slabados parapijoj gyvenęs kadaise Maslauskas. Jo žemė išparceliuota, ir dabar toje vietoje gyvena daug gyventojų. Jie turi atskiro sodžiaus vardą, oficijaliai rašomą Maslovščizna. Žmonės gi sako Maslauciškė. Šalia Barčių (Metelių parapijoj) yra pilekalnis ir sodžius oficijaliai Przetomščizna. Apylinkės žmonės jo kitaip nevadina, kaip Pralančiškė. Šalia Obelijos dvaro yra Obelytės dvarelis, kur kadaise (1800 m.) gyveno Žeromskis. Oficijaliai dabar tas dvarelis rašoma Žeromščizna, žmonės vadina Žeromčiškė. Tai gi tolygiai imant bus: Stavienauciškė, Milkauciškė, Jankauciškė. Vadinasi, tose tuščiose sodybose prieš tai tomis pavardėmis žmonių gyventa: Stavienius, Milkaitis, Jankaitis.

Klebonui užrašomų ūkininkų pavardės tai nėra pavardės, tik jų tėvų vardai: Stanislaw Marcinowicz, tai bus Stasys Martyno sūnus, lietuviškai Martynaitis. Antras Jonukas Vaskaitis ar Vaškaitis. Trečias Vaskas (Vasilius) Jautinaitis. Ketvirtas Jurgelis Ąsuotininkas (Osočnik); čia jau ne tėvo vardas, bet gal iš amato kilęs praminimas: ąsuočių (puodų) dirbėjas. Kad visi šitie žmonės buvo lietuviai, liūdyja ir tas, kad originale jie vadinami lietuviškai, pavyzdžiui: Jurgiela.

4) Pastebėtina, kad kitoms bažnyčioms būdavo užrašoma svaigalų varymo ir pardavinėjimo teisės. Veisiejų klebonui neužrašoma nei šitų teisių, nepaskiriama nei tam tikros kiekybės svaigalų iš dvaro bravoro, bet užrašoma tiktai, kad dvaro smuklės iždas kasmetai klebonui išmokėtų po dvi kapi skatikų ir tai nekitokiais, tik lietuvių pinigais, ir kapos kad būtų atskaitytos lietuvių skaičiavimo būdu.

5) Visi Veisiejų turtams atliekantieji baudžiavą gyventojai, visi apgyvendinti ir apgyvendįsiami Veisiejų giriose kolonistai, taip pat ir ne Veisiejų giriose apsigyvenusieji žmonės, bet vaikščioją Veisiejų bažnyčion, nuo kiekvienos kunigystos[1]) įsaistomi mokėti Veisiejų klebonui po vieną skatiką kas metai ant velykų. Reiškia, visi įsaistomi duoti kalėdą.

Veisiejų klebonas gi už visą šitą fondą turėjo kas savaitė laikyti mažiausiai po dvejas šv. Mišias.

Kad šito fondo įpėdiniai neužginčytų, kunigaikštis Jurgis I 1526 metais antradienyje prieš šv. Matą[2]) parašė tam tikrą dokumentą. Ir kad tas dokumentas turėtų didesnės vertės, davė jį užtvirtinti karaliui. Vienas tik trūkumas šiame rašte matyti: nieko nepaskirta bažnyčios taisymui ir naujos statymui.

Pastatydinęs ir aprūpinęs pirmąją bažnyčią Veisiejuose, kunigaikštis Jurgis I ją pašventindino švenč. Dievo Motinos dangun ėmimo, šv. Jurgio kentėtojo ir šv. Mikalojaus vardu. Ir išrūpino jisai naujon bažnyčion die cadenti (23 balandžio) savo vardo globėjo šv. Jurgio šventę su atlaidais. Ir šitoji vienintėlėj Veisiejų bažnyčioj šv. Jurgio „lietuvių mantos globėjo" šventė ištisus šimtmečius kuoiškilmingiausiai būdavo švenčiama. Šalia jos kitų švenčių su atlaidais nebuvo[3]).

Veisiejai Radvilų ir Masalskių laikais.

7. Dingus gaisre seniems metrikų aktams ir įvairiems inventoriams bei bylų protokolams, nedaug beliko žinių apie vėlesnę Veisiejų istoriją. Nežinia, kaip ilgai pirmasis Veisiejų klebonas kun. Povilas gyveno. Nežinia, ar jis pastatydino klebonijos ir mokyklos triobas „Veisiejų bažnyčios pilaitėje". Nežinia, kaip ir koki klebonai Veisiejuose veikė po Povilo. Reikia tikėtis, kad, kol Veisiejus valdė Slucko kunigaikščiai Olelkaičiai, klebonas neturėjo nesmagumų. Apie 1600 metus pastaroji Slucko kunigaikštytė Zofija, vienintėlė visų Slucko turtų įpėdinė, ištekėjusi už Janušo Radvilo, dalį jam Slucko turtų užrašė. Mirė ji apie 1610 metus, vaikų nepalikusi. Ir kadangi jai mirštant jau nieko daugiau iš Olelkaičių giminės nebuvo, tai visi Kopyliaus ir likusieji Slucko (drauge su Veisiejais) turtai atateko Janušo Radvilo nuosavybėn. Janušas apie 1613 m. vedė vokietaitę Jono Jurgio Brandeburgijos kunigaikščio dukterį Alzę Zofiją. 1620 metais juodu susi-

[1]) Žodį kunigysta (tarnysta), kaipo mokesčių saiką, reikia suprasti valakinį baudžiavą atliekantį gyventoją. Jei valaką valdė pasidalinę du gyventojai, tai abu davė klebonui vieną skatiką.

[2]) Įsteigimo dokumento nuoraše nėsą dienos nei mėnesio padėta. Matas Žyniewas savo legacijoj rašo, kad tai buvę „feria III ante festum s. Mathei". 1526 m. šv. Matas buvo sekmadienyje. Tai gi jei sekmadienis 21 IX, tai antradienis buvo 16 IX.

[3]) Iš 1819 m. inventoriaus protokolo, apie kurį bus žemiau.

laukė sūnaus Boguslavo. Boguslavas vedė savo giminaitę, pusbrolio Janušo dukterį, Mariją Oną ir iš jos susilaukė vienintėlės savo dukters, vardu Liudvikos Karolinos. Mirė Boguslavas 31 gruodžio 1669 metų ir visų jo turtų paveldėtoja liko duktė. Liudvika Radvilaitė ištekėjo už Brandeburgijos elektoriaus sūnaus Liudviko ir 1687 m. užrašė jam Seirijų turtus. Kitų savo turtų, tai gi ir Veisiejų, neužrašė. 1688 m. Liudvikos vyras Liudvikas mirė. Vaikų ji su juomi neturėjo, užtat jam mirus jo turtų Liudvika nepaveldėjo. Liudviko nuosavūs turtai perėjo jo giminių rankosna, tai gi ir Liudvikos užrašytieji jam Seirijai jau nebegrįžo jai, bet teko jo vyro giminėms. Visi kiti turtai, tai gi ir Veisiejai, likosi kaip buvę Liudvikos nuosavybė. Liudvika ilgai nelaukusi ištekėjo už kito vokiečio Neuburgo kunigaikščio Karoliaus. Su juomi gyvendama susilaukė duktės Onos. Motinai Liudvikai mirus, Ona, Neuburgo kunigaikštytė, liko vienintėlė visų motinos turtų: Kopyliaus, Biržų, Dubinkų ir Slucko (tai gi ir Veisiejų) paveldėtoja [1]).

Tai gi ištisą šimtmetį Veisiejai išbuvo Radvilų giminės nuosavybėje ir įtakoje. Radvilų Veisiejuose viešpatavimo atminčiai yra Veisiejų parapijoj sodžius, Radvilonys, Radvilų įsakymu ar leidimu Veisiejų miškuose įsikūręs.

Radvilams Veisiejus valdant, Veisiejų klebono padėtis pablogėjo. Janušas ir Boguslavas buvo kalvinai. Vokiečių kunigaikščiai ir kunigaikštytės, kurie su Radvilais jungėsi moterystės ryšiais, buvo irgi evangelikai. Visi jie jei klebono neskriaudė, tai ir nerėmė. Nors tikrų žinių neturiu, tačiau yra pėdsakų, kad tarp koliatorių ir klebono būta kivirčių. 2 dieną kovo 1642 metų iš Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos didesnėsės kancelarijos aktų Varšuvoje kun. Albertas Radvilas išima Veisiejų bažnyčios įsteigiamojo rašto nuorašą [2]). Jei buvo reikalas turėti įsteigiamasai raštas, tai aišku, kad už turtus ir bažnyčios teises jau būta ginčių. Septynioliktojo šimtmečio pabaigoj, kai tiesioginiais Veisiejų savininkais liko Vokietijos kunigaikščiai, 1526 metais bažnyčiai užrašytieji turtai: žemė, ūkininkai, dvi kapi skatikų, matomai, buvo visiškai iš bažnyčios atimti ir užginčyti. Aštuonioliktam šimtmety Veisiejų savininkai, Masalskiai, buvo bažnyčiai labai prielankūs: jie iš klebono turtų neužgrobė, tačiau prie jų klebonas Jurgio I dovanotųjų turtų jau neturėjo. 1790 metais, kai Veisiejų klebonas norėjo su dvaru užvesti bylą dėliai bažnyčios fondo, tai jau niekas, net seniausi žmonės, netik kad patys nežinojo, bet ir nuo senių nebuvo girdėję, kur buvo klebono palivarko žemė, ir kas buvo jo baudžiauninkai [3]). Taigi fondo klebonas dar prieš 1700 metus turėjo netekti.

1669 metų ir 1744 Vilniaus vyskupo sinodo protokole Veisiejų bažnyčia užrašyta tarp bažnyčių cum cura animarum.

8. 1784 metų dekano vizitos protokole yra įrašyta, kad tarp parapijos senraščių esą metrikų aktai: gimimo nuo 1666 ligi 1682 metų ir jungtuvių nuo 1661 ligi 1667. Daugiau jokių metrikų nėsą ligi 1760 m. Aš jau šitų aktų neradau.

Tame pačiame 1784 m. dekano vizitos protokole pirmoje eilutėje yra parašyta: „Netoli nuo miesto už ežero ir tilto yra a. a. Mykolo Massalskio Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės Didžiojo Hetmono lėšomis pastatydinta

[1]) Herbarz Polski VIII, 53.
[2]) 1875 m. vizitos protokolas (§ 1).
[3]) Žiurėk žemiau (§ 12).

Veisiejų bažnytėlė. Ji ne tiek del senumo, kiek del netikusio pastatymo jau reikalinga yra pataisyti...“ Nėra tačiau čionai pasakyta, kuriais metais bažnyčia pastatyta, tik suprantama, kad ją Masalskis naujai pastatydino. Kad geriau pažinus Veisiejų bažnyčios ir klebono santikius su Masalskiais, reikia pažiūrėti, kas toki buvo Masalskiai.

„Herbarz Polski Nieseckiego“ tomas VI ps. 330 — 333 ir „Encykl. Pow. Olgelbranda“ XVIII ps. 129 — 131 išveda, kad Masalskių giminė yra labai sena, kad ji yra kilusi iš Rusijos pirmųjų kunigaikščių (Riūriko). Apie 1500 metus Maskvos caras Yvanas III užgrobė Masalskių kunigaikštiją ir juos išvijo. Masalskių tada dvi šeimyni persikėlė Lietuvon ir čia rado prieglaudą. Masalskių giminė jau ir prieš tai buvo žinoma Lietuvoj. Jie su didžiais lietuvių kunigaikščiais buvo susigiminiavę ir šiek tiek jau net turtų buvo turėję Lietuvoje. Radusi Lietuvoj prieglaudą Masalskių giminė ilgainiui pasidarė labai skaitlinga. Kunigaikščiai Masalskiai po visą plačiąją Lietuvą įvairiausiais buvo valdininkais, pradedant seniūnais, baigiant vaivadomis ir hetmonais (vyresniaisiais karo vadais). Visų Masalskių istorijos čionai nerašysiu, paduosiu tik del įdomumo prieraše jų genealogiją[1]).

---

[1]) Masalskių genealogija.

ALGIRDAS
I

VLADIMIRAS — JOGAILA — TEODORA

Protėvis Olelkaičių Slucko kunigaikščių.

Apie 1375 m. ištekėjo už Svetoslavo Karačevsklo, Riūriko ainio.

JURGIS, gavo tėvo palikimu didelius plotus žemės ties upe Oka. Vyriausias miestelis jo turtuose vadinosi Massalsk. Nuo jo ir pavardę sau paėmė Jurgio ainiai.

I

Vladislavas — Bazilius — Simanas

Jo ainiai trečioje kartoje išmirė. 1500 m. Simano anūkai nebėgo iš Rusijos, tik nusilenkė carui Ivanui III.

Vladislavas
I

Timotiejus — Bohdanas

Jo ainiai trečioje kartoje išmirė

Timotiejus
I

Aleksandras

Iš jo caras Ivanas III atėmė turtus. Jis atbėgo Lietuvon. Kun. Zigmuntas davė jam Altupio turtus šalia Volkovisko.

I

Bohušas

I

Petras — Mykolas

Petras

1534 m. bekariaudamas su Maskva, pateko nelaisvėn. Nelaisvės atminčiai sugrįžęs vadinosi Massalskis Veryha. Mirė vaikų nepalikęs.

Mykolas
I

Bohdanas Janušas

Situodu Mykolo sūnu, jauniausias ir seniausias, buvo tėvai dviejų skaitlingų narių giminių, kurių ainiai dar ligi 1914 m. karo gyveno.

Bazilius
I

Mykolas

Turėjo 5 sūnus. Jie caro Ivano III persekiojami prieglaudą rado Lietuvoje.

I

TEODORAS — Bazilius — Ivanas — Du

TEODORAS

Jis bekariaudamas su Maskva pateko nelaisvėn. Kai po devynerių metų sugrįžo, gavo Gardino vaivadijoj didelių turtų. Vedė turtingą kunigaikštytę Koreckaitę. Teodoro ainiai buvo labai skaitlingi Daugumas jų vedė turtingas žmonas ir per tai Masalskių giminė pasidarė labai turtinga. Keliolika Teodoro ainių buvo vaivadomis ir kitokiais aukštais valdininkais. Visų Teodoro ainių neaprašinėsiu. Vienas tollmas Teodoro ainis, vardu Mykolas, buvo Did. Liet. Kunigaikštytės Did. Hetmonas. Jisai buvo Veisiejų turtų savinin-

Bazilius
I

Bazilius pramintas Kolco

Ivanas
I

Ivanas pramintas Litvinov.

mirė be vaikų

Abu šiuodu pusbroliu sugrįžo Maskvos valstybėn ir davė pradžią dviem giminėm: Litvinovų, kurie kelintoje eilėje išmirė, ir Kolcovų, kurie dar 1850 m. gyveno.

Čia mums svarbu pažinti tiktai Veisiejų turtų savininkai Mykolas ir jo įpėdiniai.

Tolimas Algirdo per dukterį (Teodorą) ir Riūriko per Svetoslavą Karačevskį ainis, Mykolas Masalskis išvedė aikštėn jau užmirštą Teodoro Mykolaičio Masalskio giminę. Keliolika Teodoro ainių buvo labai žymūs valdininkai, bet vėlesnieji vos tik žemesnėse vietose besėdėjo. Nežinau, kuriais metais ir kame gimęs, žinau tik tai, kad 1733 metais Mykolas jau buvo Gardino seniūnas. Tais metais mirė lenkų karalius Augustas II. Naują karalių renkant lenkų visuomenė arba, tikriau sakant, bajorija pasidalino į dvi dali. Vieni norėjo karaliumi išrinkti tautietį Stasį Leščinskį, kiti svetimtautį Augustą III. Mykolas Masalskis 1733 metais sušaukė seimą, jame pirmininkavo ir palaikė Leščinskio kandidatūrą. Šiam seimui neįvykus, Pranas Radzevskis sušaukė kitą seimą. Radzevskis irgi Leščinskį palaikė. Tačiau kai seimininkai suskilo į dvi partiji ir dauguma, pirmininkaujama Antano Poninskio, karaliumi išrinko Augustą III, Mykolas Masalskis turėjo pasitraukti užsienin net į Karaliaučių. 1736 metais sugrįžo jisai tėvynėn ir laikėsi Čartoriskių politikos: ėjo už monarchijos ideją. Pirmais metais tapo jisai Mscislavo vaivada ir buvo juomi ligi 1742 metų. 1741 metais buvo jam pavesta sušaukti Lietuvos tribunolas (teismas) ir jame pirmininkauti. 1742 m. buvo jisai perkeltas kaštelionu Trakuosna, o 1743 m. iš Trakų Vilniun. Vilniuje kaštelionu jisai buvo ligi 1749 metų. Nuo 1744 ligi 1762 m. gavo tarnauti lietuvių kariuomenėj, kaipo lauko hetmonas, o nuo 1762 ligi 1767 m. galo buvo didžiuoju Lietuvos hetmonu. Beto jisai dar valdė Beržininko, Propojaus, Rodoškų ir Volkovisko seniūnijas. Rašėsi roksolianų kunigaikščiu, Mišos, Kretingos ir Lekavičių grovu. Mykolas turėjo keturis sūnus ir dukterį. .Vyriausias sūnus Ignas Jokūbas buvo Vilniaus vyskupu (1762—1794). Vyskupas pagarsėjo, kaipo veiklus valdytojas ir lenkų politikas. Jisai už politiškuosius įsitikinimus net galvą padėjo: nužudė jį tie patys lenkai, tik priešingų politinių įsitikinimų. Vyskupas pragyveno savo tėvą, mirusį 1768 m., ir visus tris brolius: Kazimierą, Joną ir Juozą (mirusį 1765 m.). Anuodu broliu numirė, vaikų nepalikę, Juozo gi liko sūnus Ksaveras.

9. Neišrišamas lieka klausimas, kokiu keliu Veisiejų turtai iš Neuburgo kunigaikščių perėjo Masalskių rankosna [1]). Netiktai nežinia, kokiu keliu:

---

kas. Mykolo sūnus, Ignas, buvo Vilniaus vyskupas. Sūnūs Jonas ir Kazys mirė be vaikų. Ketvirtojo Mykolo sūnaus Juozo sūnus, Ksaveras, būvo pastaruoju lenkų kareivijos generolu. Ksaveras mirė, vaikų nepalikęs. Juomi užsibaigė visa Teodoro giminė.

[1]) Kleb. kun. Juozas Marma girdėjęs iš senutės Gavutienės, o ši jauna būdama tarnavusi pas Oginskius ir iš jų girdėjusi šitokią apie Masalskius padavą. Veisiejų turtai buvę karaliaus nuosavybė. Karalius Veisiejų miškuose padaręs medžioklę ir bemedžiojant dalis jo dvariškių ar kareivijos padariusi maištą ir norėjusi karalių nužudyti. Karalius gelbėdamasis atbėgęs pas vieną savo baudžiauninką Maselį (lietuvį) ir paprašęs jį paslėpti. Maselis, neturėdamas kame kitame patogios vietos, paslėpęs jį sausan šulinin; šulinį apmetęs sausais žagarais ir tenai karalių maitinęs kelias savaites, kol maištas nutilęs. Maselis net nežinojęs, kokį žmogų slėpęs, ir jisai labai nustebęs, kai keliems mėnesiams praėjus karalius pašaukęs jį Gardinan ir pasakęs: „Už tai, kad mane tada ir tada paslėpęs šulinin išgelbėjai nuo mirties, tai aš tau padovanoju visus Veisiejų turtus ir nuo šiandien nebesivadinsi Maselis, bet kunigaikštis Masalskis". Maselis ir turtuoliu tapęs buvęs labai geras žmogus: jisai pastatydinęs Veisiejų bažnyčią, sūnūs išleidęs į didelius mokslus; vienas jų buvęs Vilniaus vyskupas.

Kaip matome, šitame padavime yra šiek tiek tiesos, bet ji įvyniota į perdaug pasakiškus papuošalus. Tiesa, kad Masalskiai, ar kaip padavimas sako, Maseliai yra lietuvių kilimo (Algirdo ainiai), tiesa, kad Masalskis pastatydino bažnyčią, ir kad jo sūnus Ignas buvo Vilniaus vyskupas, bet visa kita yra gryna pasaka. Aštuonioliktame šimtmetyje mūsų šalies

pirkimo, paveldėjimo ar dovanojimo Mykolas Masalskis įgijo Veisiejų turtus, bet nežinia, kaip ir kada. Gal apie 1733 metus, kai jisai buvo Gardino seniūnas, o gal po 1736 metų, kai sugrįžęs tėvynėn ėmė laikyti karaliaus Augusto III pusę ir liko Beržininko seniūnu. Veisiejuose bažnyčią kunigaikštis Mykolas pastatydino jau būdamas „didžiuoju hetmonu", taigi tarp 1762—1767 metų. Ir nežinia, kuomi skatinamas jisai bažnyčią pastatydino ir prie jos laikė kunigą. 1526 metų fondas tuomet jau buvo visiškai pranykęs, lygiai kaip tuomet buvo pranykęs fondas ir Leipalingy. 1744 metais Leipalingy nėra prie koplyčios .net kunigo, Veisiejuose gi yra kunigas Juozas Žakovič comendarius, ir vyskupijos sinodas paskiria jam net ganytojavimo ribas. Veisiejų klebonui visą išlaikymą, niekeno neverčiamas, davė Mykolas Masalskis. Ar jis buvo bažnyčiai duosnus dėliai savo įsitikinimų ir širdies, ar jis gal tuomi norėjo tik Vilniaus vyskupo domę į save atkreipti, kad sūnui Ignui greičiau kanoniją išgavus [1]), sunku įspėti.

Didysis Lietuvos hetmonas Mykolas Masalskis Veisiejų bažnyčią pastatydino už miesto anapus ežero ir tilto ant aukšto kalnelio. Bažnyčia buvo medinė, sąsparosna statyta, dengta guntais, išvaizdą turėjo paprastos ruimingos triobos. Ji buvo be bokštų. Ant abiejų stogo galų čytų viršunėje stovėjo po kryžium. Ties bažnyčios viduriu ant stogo buvo padaryta nedidelė kopula su kryžium ant viršūnės ir signaturka viduje. Bažnyčion įneiti buvo galima vien tik pro didžiąsias duris, kurios buvo padarytos frontiniame bažnyčios gale ir buvo suveriamos. Bažnyčios prieangio arba bobinčiaus nebuvo. Viškai buvo, bet tik ant dviejų šulų, net ant sienų paremti. Viduje bažnyčios šulų nebuvo. Vien tik ant sienų tysojo balkiai, o ant balkių buvo sudėtos vožtinės lubos. Pati bažnyčia irgi buvo nedidelė, nes joje viso labo buvo tik septyni langai. Evangelijos šalyje ties presbiterija sienoje įdaryta buvo sakykla, o šalia sakyklos durys į zokristiją, kurią darę trisienis, prie bažnyčios pristatytas. Bažnyčioje buvo trys altoriai: didysis ir du šalutiniu. Altorių paveikslai buvo ant lentų tapyti. Pastatęs bažnyčia, šalia nuo senai švenčiamo švento Jurgio, Masalskis įvedė savo globėjo šv. Mykolo šventę.

Kitų klebono ūkio triobų Mykolas nepastatydino. Neįsteigė klebono išlaikymui jokio fondo. Gyvas būdamas Mykolas daugiausiai gyveno Veisiejuose. Čia jisai dvare (Aukštadvary) turėjo išsistatydinęs puikius rūmus. Ir mirė jisai Veisiejuose 1768 metų sausyje. Jo ir jo žmonos kūnai palaidoti Veisiejų bažnyčios rūsyje.

Mirus Mykolui Masalskiui liko gyvi trys jo sūnūs: Jonas, Kazys ir Ignas ir ketvirtojo sūnaus Juozo (mirusio 1765 m.) sūnus Ksaveras. Mykolo palikimu Veisiejai teko Ksaverui. Kai mirė Kazimieras ir Jonas Masalskiai, visus jų turtus paveldėjo vyskupas Ignas ir jo broliavaikis Ksaveras. Ksaveras buvo tačiau liguistas ir apriboto proto. Ir visus turtus ir patį Ksaverą valdė ir tvarkė vyskupas. O tie turtai buvo be galo dideli. Veisiejai tai buvo tik mažutė jų dalelė. Kad pagelbėjus jau bejrančią Len-

---

karalius jei ir dovanodavo kame kokiam baudžiauninkui šiek tiek turtų, tai kunigaikščio titulo tikrai negalėjo duoti, nes šiam dalykui reikėjo aukštesnio kilimo, išsilavinimo ir svarbesnio užsitarnavimo. Kitą vertus kaslink Masalskių giminės tai padavos nėr ką nagrinėti, nes apie Masalskius turime tikriausių istorijos žinių, siekiančių net Algirdo laikus ir seniau. Jei padavimas neteisingai nupasakoja apie Masalskių kilmę, tai be abejo tą pat reikia pasakyti ir apie Veisiejų turtų Masalskiam atatekimą.

[1]) Penkiolika metų teturįs Ignas 1744 metais, tėvui pasirūpinus, gavo Vilniaus kapitulioje kanoniją; vadinasi, liko tikruoju kapitulos kanoniku dar vaiku būdamas.

kiją, vyskupas Ignas savo lėšomis sutvėrė tam tikrus kareivių pulkus ir juos pavadino: „Masalskių regimentai". Tų regimentų vadu paskyrė Ksaverą, davęs jam titula genorolo šefo. Šiuomi titulu jisai pavadintas ir 1784 metų Veisiejų bažnyčios vizitos protokole ir įrašytas, kaipo Veisiejų savininkas. Silpnai vedė Ksaveras kareiviją ir pralaimėjo mūšius, bet dar silpniau vedė ūkį. Didžiumą jo dvarų valdė ir prižiūrėjo Matas Žynievas. Šitas Matas Žynievas apie 1790 metus Veisiejų dvarus iš Masalskių nupirko. Mirė Ksaveras, vaikų nepalikęs. Nežinia kurio vyskupo brolių buvo duktė. Ji, vyskupui mirus, ir paveldėjo visus Masalskių turtus ir, kai ištekėjo už Potockio, tai ir visi tie turtai Potockių giminei atateko.

Veisiejų klebonai ir bažnyčios turtas.

Pirmasis Veisiejų klebonas 1526 metais buvo kunigas Povilas. Apie jo įpėdinius ligi 1774 metų Veisiejuose nėra jokių dokumetų. Kapčiamiesčio parapijos archyve radau gimimo metrikų aktų knygą, kurioje nuo birželio 1743 ligi 25 spalių 1745 aktus rašo Veisiejų commendarius Juozas Žakovič. 1784 metų vizitos protokole pasakyta: „nėra jokių ženklų, kad prie šitos bažnyčios būtų gyvenęs kada nors prisiekusis klebonas (parochus iuratus); čia visados buvę tik kamendoriai (commendarii officiosi). Praktikoje, ar parapiją valdė parochus ar commendarius buvo vis viena. Tuo ar kitu vadinamas kunigas vardu, jis rūpinosi visais tiek parapijos, tiek bažnyčios reikalais. Skyrtumas buvo tik teisių žvilgsniu. Parochus buvo siunčiamas turtingesnėn, didesnėn ir svarbesnėje vietoje besančion parapijon ir tokioje vietoje jisai gyvendavo ligi gyvos galvos. Commendarius bet diena galėjo būti iš vienos vietos kiton klebono siunčiamas.

1774 metais Veisiejuosna kamendoriumi atsiųstas kun. Leonardas Simonovič. Jisai buvo gimęs 1750 metais Trakų vaivadijoj, mokėsi Vilniaus dvasinėj seminarijoj, 1771 metais įšventintas kunigu (ad titulum ecclesiae Camajensis). Kun. Simanavičiui Veisiejuose kamendoriaujant 13 dieną birželio 1783 m. įvyko bažnyčios vizita. Vizitavo Simno dekanas kun. Jonas Vyšniauskas. Šios vizitos sustatyta protokolas, kuris ligšiol išliko nepražuvęs. Iš šito protokolo sužinome, kas per vienas buvo kun. Simanavičius, ir kokis buvo tais metais bažnyčios stovis.

Tame protokole parašyta, kad Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės didžiojo hetmono Mykolo Masalskio lėšomis pastatyta (viršuj aprašyta) bažnyčia „ne tiek del senumo, kiek del netikusio pastatymo jau reikalinga yra pataisyti". Sienos sąsparose iškripusios, guntų stogas supuvęs ir perdėm kiauras. Būtinai reikia naujo. Viškų baliustrada apirusi. Viduje bažnyčios abipusiai yra po tris sulūžusius suolus (tiktai du nauji). Presbiterijos krotelės irgi bejrančios. Didysis altorius senas, niekų vertas. Jis yra medinis, dviem kondignacijom: žemesnėje šv. Trejybės, aukštesnėje Dangun ėmimo Dievo Motinos paveikslas, ant lentos tapytas (pusiau perskiles). Ant altoriaus stovi pasenusi ciborija. Šalia altoriaus stalas aukoms dėti. Šalutiniu du altoriu labai pasenusiu, nušepėjusiais paveikslais. Viename yra šv. Antano (juostelė sidabrinė) ir Kristaus nešančio kryžių paveikslai; kitame Dievo motinos (čia du vainiku sidabriniu) ir „Ecce Homo" paveikslai. Zakristijoje yra komoda trimis dėžėmis bažnyčios rūbams. Bažnyčios grindys plytų.

Nuo 1766 metų yra įvesta Ražančiaus brolija. Ji savo pamaldas atlieka prie Dievo Motinos altoriaus. Brolijos iškilmės su atlaidais švenčiama: Ražančinės, Naujų Metų, Viešpaties Atsimainymo ir Dangun Emimo metu. Senu įpratimu, bet be atlaidų, švenčiama iškilmė šv. Jurgio ir šv. Mykolo. Šitosna iškilmėsna labai daug žmonių susirenka.

Bažnyčioje yra du auksuotu kieliku, ir monstrancija. Vieną kieliką ir pušką vagys išplėšė. Bažnyčios sidabras: Dievo Motinos paveikslo rūbas, šv. Antano paveikslo juostelė, „Ecce Homo“ paveikslo erškėčių vainikas, penki Dievo Motinos paveikslų vainikai, hetmono Masalskio ir jo žmonos antkapių parašai ant sidabro skardos, įvdviejų karstų rankenos. Be daugelio cininių liktorių, trijų varpų, dviejų signaturkų ir dviejų bugnų, yra 17 arnotų (kaikuriuose daug išsiuvinėjimų auksu), 5 kapos, auksu siūtas umbrakulas ir baldakinas, daug skalbinių, vienas nešiojamasis altorėlis ir 10 vėliavų.

Bažnyčios šventorius yra gana ruimingas, bet neaptvertas. Jame yra apirusi varpinė (NB. Vienas varpas nulūžusia ausimi; jis senoje bažnyčioje kabojo aukšte. Sienoms supuvus nukrito ir susikūlė).

Apskritai imant iš šito protokolo matyti, kad kun. Simanavičiaus Veisiejuose gyvenimo būta neperkokio. Bažnyčia apleista, įranti. Daug kas reikėjo taisyti, bet nebuvo, kas lėšų duotų. Tokiu būdu dažniausiai pats klebonas turėjo taisydinti. Jis aptaisė nušepusius šalutinių altorių paveikslus, apvilkęs juos naujais auksintais rėmais; padirbdino naujų suolų, perdirbdino beveik visus kėlikus, nupirko kelis cininius liktorius, įtaisė kelias arnotas, ritualą, 1783 metais naujai perdirbdino vargonėlius ir visa tat padarė savo lėšomis.

„Špitolės nėra. Šefas Masalskis yra padovanojęs dabartiniam bažnyčios valdytojui amžinon asmens nuosavybėn gabalą žemės su trobele. Taigi du seniai ir dvi senės, kurie tarnauja prie bažnyčios ir maitinasi išmaldomis, gyvena šitoje triobelėje.“

11. Klebonijos ne tiktai Mykolas, bet ir jo įpėdinis nepastatydino. Šit kame 1783 metais gyveno klebonas:

„Gale miestelio yra ruiminga trioba, turinti vienuolyno išvaizdą. Dalis tos triobos yra atiduota gyventi bažnyčios valdytojui. Didelesnė jos dalis stovi tuščia. Kaikuriuose kambariuose gyvena dvaro tarnai. Klebonas užima 5 kambarius: dviejuose pats gyvena, viename jo tarnai, ketvirtas kunigui svečiui, kai atvažiuoja, penktame sudėti visi bažnyčios parėdai ir įtaisyta koplyčia. Koplyčioje klebonas laiko šv. Mišias, kai oras kliudo nueiti bažnyčion. Tačiau šioje koplyčioje niekas negali klausyti sv. Mišių. Leidimas esti duodamas vieneriems metams. Visų kambarių lubos vožtinės, grindys plytų, kakaliai koklių. Kun. Simanavičius, atėjęs klebonauti, rado kambarius be durų, be langų ir t t. Viską savo lėšomis turėjo susitaisyti. Nors klebonas ruimingų rūmų tiktai dalimi naudojasi, tačiau sodyba aplink rūmą yra klebono valdžioje. Ji siekia net ligi ežero. Nuo gatvės sodyba yra užtverta aukšta štakietų tvora (užtvėrė dabartinis klebonas savo lėšomis). Šalia rūmo ant kiemo klebonas yra pasodinęs 60 skiepintų vaismedžių. Sodelis tačiau dar vaisių neveda. Iš pievos prie ežero klebonas gauna du vežimu šieno, ariamoje gi dirvoje darže pasėjama bačka rugių. Be šito daržo daugiau žemės jokios Veisiejų klebonija neturi. Klebonui dvaras moka algą ir duoda ardinariją. Tačiau alga ir ardinarija nevisada duodama to paties didumo ir nėra apdrausta jokiu dokumentu. Beje, šalia rūmų ant kiemo klebonas savo lėšomis yra pasistatęs klėtį, kluoną ir tvartus.“

Kaip matome iš šito aprašymo, 1783 metais Veisiejų klebono labai toli gyventa nuo bažnyčios. Anapus ežero už tilto, gale miestelio buvę kažkoki ruimingi dvaro rūmai. Dalimi tų rūmų ir sodyba aplink juos naudojęsis klebonas. Visa taisė ir statė savo lėšomis.

1785 metais kun. Simanavičius padirbdino bažnyčioj naujas kroteles ir laiptus prie didžiojo altoriaus, nupirko 4 cino liktorius, mišiolą, du juodu ir 1 mėlyna arnotą.

Kažkokis Snarskis, Krikštonių seniūnas, buvo testamentu Veisiejų turtuose apdraudęs 10,000 zlotų ir jų nuošimtį užrašęs Veisiejų klebonui. Klebonas turėjo užtai kas savaitė po dviejas šv. Mišias laikyti už jo dūšią. Ligi 1783 metų Veisiejų dvaras nuošimtį klebonui mokėjo, bet kai 1783 m. tribunolas testamento nepatvirtino, tai 10000 zlotų iš Veisiejų turtų atsiėmė Snarskio įpėdiniai. Klebonas paliovė gavęs nuošimčius ir paliovė šv. Mišias laikęs.

1788 metų 25 d. liepos Vilniaus vyskupas Ignas Jokūbas Masalskis lig tol buvusį Veisiejų kamendorių kun. Leonardą Simanavičių pakėlė į prisiekusį kleboną (parochum iuratum creavit). Simno dekanas kun. Jonas Vyšniauskas 14 d. kovo 1789 m. kun. Simanavičių, kaipo pirmą Veisiejų kleboną, prisaigdino (instaliavo).

Masalskiams Veisiejus valdant, klebonui nors nebuvo labai gera gyventi, bet nebuvo ir bloga. Dvaras, nors ir neįsaistytas, užtenkamą duodavo algą ir ordinariją. Kai Žynievas iš Masalskių Veisiejus nupirko, tarp kitko ir klebono pragyvenimo sąlygos persikeitė. Klebonas priverstas buvo ieškoti parapijos įsteigimo dokumentų ir klausinėti senų žmonių, kuriose vietose seniau buvo bažnyčios žemė, kad patraukus Veisiejų savininką tieson ir atieškojus bažnyčios fondą. Klebonas šiek tiek priparodymų surinko, bet viską nuodugniai surasti negalėjo. Matas Žynievas ir gi nenorėjo su klebonu leistis bylon, užtat jisai, tarpininkaujant kaimynams, klebono išlaikymui, vieton senobinio fondo, užrašė iš Veisiejų turtų 20000 lenkiškų zlotų, taip kad dvaras kas metai turėtų klebonui mokėti po 1000 zlotų, kaipo nuošimtį už 20000 kapitalą; jeigu gi dvaras nenorėtų nuošimčių mokėti, tai turi atiduoti sumą. Štai to užrašo ištisas tekstas, paimtas iš 1875 m. vizitos protokolo:

> 12. Matteusz Żyniew, starosta Berznicki, Kavaler orderu św. Stanisława, wiadomo czynię tym moim assekuracyjnym dokumentem W. J. X. Leonardowi Symonowiczowi Proboszczowi Wejsiejskiemu danym na to: Iż gdy W. J. X. proboszcz Weisiejski o satysfakcyę Funduszowi przez Xiążęcia Jerzego Słuckiego Roku tysiąc pięcset dwudziestym szóstym, Feria tertia ante festum s. Matchei dla kościoła Wejsiejskiego uczynionemu i temuż kościołowi służącemu requirując do prawnych kroków zabierać się chciał, a żadną wiadamością ani z dokumentów autentycznych, ani z tegoczasowych ludzkich powieści o ubikacyi uroczysk tymże funduszem przeznaczonych, tymbardziej o Extensyi onych przedświadczyć się i wynaleźć nie można było, tedy mediante auctoritate PPP. Przyjaciół in bonificationem tego funduszu dwądzieścia Tysięcy złt. pol. dla kościoła Wiejsiejskiego na dobrach Wiejsiejach, do aktorstwa i dziedzictwa mego należących immobiliter ulokować cum onere płacenia tylko po pięć od sta temuż kościołowi Wiejsiejskiemu z tych że dóbr Wiejsiej procentu skłoniłem się i takową determinacyą moją pomieniony W. J. X. Proboszcz kontentując się Dokumenta do rąk moich oddał, a zatym Ja Żiniew stta Berznicki skoro tenże W. J. X.

Proboszcz stosownie do tej umowy Consensum Loci Ordinarii otrzyma, że zapis obligacyjny na pomienioną summę dwadziescia tysięcy złp. z opisaniem nieporuszonej na dobrach Wiejsiejach lokacyi z obowiązkiem płacenia corocznego po pięć od sta procentu pro re kościoła Wiejsiejskiego temuż W. J. X. Proboszczowi Wiejsiejskiemu wydam assekuracyę i upewniam.

Dat w Wiejsiejach dnia dwódziestego grudnia Tysiąc siedmset dziewięc dziesiąt drugiego Roku.

Matteusz Żyniew stta Berznicki.

Ustnie i oczywisto proszony pieczętarz od W. J. Pana Matteusza Żynieva, starosty Berzznickego

Wiktor Szumkowski.

Proszony pieczętarz podług prawa podpisuje się Jan Budkiewicz.

Šį dokumentą paduosiu ir lietuvių kalbon išvertęs.

„Matas Žinievas, Beržininko seniūnas, šv. Stanislovo orderio karžygis, šituomi mano apdraudžiamuoju raštu skelbiu J. M. kunigui Leonardui Simanavičiui, Veisiejų klebonui, kad kai J. M. kun. Veisiejų klebonas, ieškodamas Slucko kunigaiščio Jurgio fondo, įsteigto tūkstantis penki šimtai dvidešimt šeštais metais antradienyje prieš šv. Mato šventę, Veisiejų bažnyčiai ir jai dar tebeprigulinčio, norėjo pradėti bylą, bet jokiu būdu nei iš autentinių dokumentų, nei iš senų žmonių nupasakojimų nebuvo galima nei įsitikinti, nei surasti, kame yra toji fondui skirtoji žemė ir kokio ji didumo — tada aš, tarpininkaujant p. p. prieteliams, to fondo atlyginimui pasirįžau Veisiejų bažnyčios naudai dvidešimt tūkstančių lenkiškų zlotų nejudomai padėti mano tikroje nuosavybėje bėsančiuose Veisiejų turtuose tuomi įsisaistymu, kad Veisiejų turtai kas metai Veisiejų bažnyčiai mokėtų tiktai po penkis nuošimčius. Tokiu mano paskyrimu viršminėtas klebonas tenkindamos, turimus dokumentus į mano rankas atidavė. Užtat aš, Žinievas, Beržininko seniūnas, kai tik J. M. klebonas tinkamą šiai sutarčiai vyskupo sutikimą gaus del saistomo užrašo (suprask, vekselio) viršminėtai sumai dvidešimt tūkstančių lenk. zlotų, įrašytų nejudomai padėti Veisiejų turtuose su pareiga mokėti kas metai po penkis nuošimčius Veisiejų bažnyčios naudai, išduosiu tam gi klebonui užtikrinimo raštą ir (šiuomi) užtikrinu. Duota Veisiejuose dvidešimtą dieną gruodžio 1792 metais. Matas Žiniev, Beržininko seniūnas. Asmeniškai žodžiu p. Mato Žinievo, Beržininko seniūno, prašytas antspaudininkas (reiškia, liūdininkas) Viktoras Šumkauskas. Prašytas antspaudininkas sulig įstatymų. Pasirašo. Jonas Budkievič.“

13. 1795 metais kun. I. Simanavičius išėjo klebonu Beržininkan ir kartu liko pakeltas Simno dekanato dekanu. 30 dieną liepos Veisiejuosna kamendorium atėjo kun. Vincas Paškevičius, Igaunijos kanonikas. Ligi 1804 metų jisai Veisiejų bažnyčioje šit kiek savo lėšomis padarė: 1) naują nudažytą iš lentų padarytą klausykią, 2) suolą po viškais, 3) keturiomis dėžutėmis komodą zakristijoje, 4) stipriai apkaustytą „skarboną,“ 5) visiškai negrojančius vargonėlius naujai perdirbdino; jų pataisymui išleido 300 lenk. zlotų, 6) į bažnyčios duris įdėjo naują spyną; 7) du veidrodžiu: zakristijoj ir alto-

riuj, 8) visus tris altorius naujai nudažydino... Du cininiu liktoriu naujai perliedino... Būgnus nauja oda aptraukė... Du mišiolu naujai aptaisydino... Atsikėlimo statulą naują nupirko... Juodas procesijai vėliavas ir daugelį skalbiamų bažnyčios rūbų įtaisė... Tuom patim laiku grovas Žinievas ir jo žmona bažnyčiai padovanojo: naują didelį ant audeklo tapytą šv. Jurgio paveikslą, naują varinę auksintą pušką, tokį pat kieliką, kelias kamžas ir albas, umbrakulum.

Tačiau visi šitie įtaisymai tai buvo tik mažutėliai bažnyčios pagerinimai. Pati bažnyčia juo toliau, juo labiau įro, ir triobų kaip nebuvo, taip nebuvo. Priežastį tokio dalykų stovio pats klebonas Paškevičius paduoda 1804 metų inventoriaus sąraše:

„Keliolikos su viršum metų karai ir revolicijos netik kad nedidino bažnyčios turto ir geryneigos, bet priešingai. Ją tramdė ir mažino".

1804 metais 23 d. balandžio Simno dekanas, Beržininko klebonas, kun. Leonardas Simanavičius ligtolaikinį Veisiejų kamendorių kun. Vincą Paškevičių (Igaunijos kanoniką) įvedė ir prisaigdino tikruoju Veisiejų klebonu. Prie šio akto tą dieną sustatyta tam tikras Veisiejų bažnyčios turto sąrašas. Iš šito sąrašo paimtos jau paduotosios žinios ir sulig jo čia trumpai atpasakosiu, kokiame stovy buvo pati bažnyčia ir kitos triobos. Bažnyčia buvo visiškai iškrypusi, begriuvanti, stogas tiek kiauras, jog perdėm lietus lįja. Kopuloje signaturkos jau nebėr, ir kryžius jau tik ant vieno bažnyčios stogo galo teberiogso. Ant kito stogo galo kryžiaus jau nėr. Viduje bežnyčios suolai sulūžę, altoriai aplūžinėję, grindyse plytų tik kame nekame beliko; langai išbyrėję. Ruimingas bažnyčios šventorius kapinynas tiktai paprasta ežia nuo laukų atatvertas. Varpinės šulai visai nupuvę, tiktai spyriais suramstyti vos teberiogso. Klebonija vis dar toji pati stovi, ką ir 1784 m. buvo. Ji yra medinė ir pastatyta UŽ MŪRINĖS BAŽNYČIOS. Revoliucijos metu kareiviai, o po to dvaro darbininkai ją visiškai sunaikino, tvoras nukūrino ir visa, ką tik čia kun. Simanavičius buvo nauja padaręs, dingo. Užtat dar prieš 1804 metus kun. V. Paškevičius savo lėšomis čionai turėjo padaryti:

Klebonijoj — naujas grindis, kakalį, du langu nauju, visoms sienoms tinką, kai kur net naujus straipsnius sienos ir dvejas naujas duris.

Naujai perdirbta: vežimų pašiurė..... ledudė... rūsys.... tvartai... kluonas... Špitolėje irgi daug kas nauja padaryta: langai sudėta ir kakalis pastatyta... Tas pat padaryta ir kepykloje bei mokykloje. Visos triobos naujai dengta, nuarditos tvoros vėl aptverta, užvesta didžiajame darže naujas apynynas, šalia tvartų naujas sodas, ties klebonijos langais gėlių darželiai. Iš dvaro gauta naujai nemažas gabalas žemės; jis aptverta naujomis tvoromis ir paverstas viraliniu daržu.

Tame pačiame sąraše dekano ranka pažymėta, kad dvaras kas metai moka klebonui po tūkstantį lenkų zlotų, kaipo penktą nuošimtį už 20000 zl. kapitalo, apdrausto Veisiejų turtuose. Šitą nuošimtį mokėjo dvaras dar ir 1819 metais, nes šių metų valdiškame bažnyčios turtų sąraše pasakyta, kad 17 dieną gruodžio 1799 m. koliatorius 20000 lenk. zl. kapitalo su 5 nuošimčių apdraudė, kaipo bažnyčios nuosavybę, Veisiejų turtų ipotekinėje knygoje tome III psl. 824. Ir šitą 1000 l. zl. dvaras mokėjo vien tik del atskiro įsisaistymo. Dar 1819 metais šito kapitalo su nuošimčiais vyskupas nebuvo užtvirtinęs, kaipo atlyginimą už 1526 metų fondą. 1819 metais bažnyčios

turtų surašynėtojams klebonas pažymi, kad 1000 zlotų jokiu būdu neatstoja pirmykščio fondo ir reikėtų ėsą dėliai to su dvaru pradėti bylą, tik reikalingų dokumentų nėsą.

7 dieną birželio 1815 m. ir 30 d. birž. 1817 m. Simno dekanas kun. Zibanavičius vizituoja Veisiejų bažnyčią, tačiau nieko nežymi apie bažnyčios turtų keitimąsi.

14.21 d. rugpiučio 1818 m. Viktorija Oginskaitė, grovo Mato Žinievo žmona, dovanojo Veisiejų bažnyčiai: 10 albų, 6 stulas, 7 humeralus, 4 juosteles, 4 korporalus, 12 purifikatorių, 6 kielikui dangstelius, 19 tobalių (altoriaus užtiesalų); 1 mišiolą, 1 portatilių, 3 kamžas, 18 drobulių po tobaliais, 18 rankšluosčių, 2 umbrakulu, naują calūną, 16 vazonų (?) ir naują spintą visiems šitiems rūbams sudėti. Visų šitų dovanojamų daiktų padaryta tam tikras sąrašas ir po juom stovi pačios dovanotojos parašas.

Nesusekiau, kuriais metais mirė Matas Žinievas. Jisai mirė, vaikų nepalikęs, ir prieš numirdamas visus savo turtus užrašė savo žmonai, Viktorijai Oginskaitei. Matėme, kad ir Matas buvo prielankus Veisiejų bažnyčiai: jisai 20000 l. zl. penktą nuošimtį užrašė klebono išlaikymui. Jo žmona Viktorija buvo dar prielankesnė bažnyčiai. Ji 1795, 1799 ir 1818 metais tam tikrą kiekybę gražių ir brangių parėdų dovanojo Veisiejų bažnyčiai. Ypatingai brangi jos dovana buvo 1818 metais: arnotai, stulos, net albos buvo grynu auksu siuvinėtos ir brangiais akmenimis kaišytos. Nesusilaukusi vaikų, mirus vyrui, turtinga grovienė neturėjo jokių šeimyninių rūpesčių. Užtat visą savo atydą ir rūpesčius atkreipė tiktai į bažnyčią. Jau žinome, kad Veisiejų bažnytėlė stovėjo ant kapinyno, už miesto, anapus ežero, į rytus. Ji buvo pasenusi, supuvusi ir visiškai beįranti. Ir pataisyti jos nebebuvo galima. Pačiame miestelio viduryje, priešais grovienės rūmus stovėjo apleista, nepabaigta statyti mūro bažnyčia ant smailo kalnelio su stačia nuokalne. Grovienė pasiryžo šią bažnyčią užbaigti ir pamaldoms atidaryti. Ji, pasikvietusi inžinierius, nustatė didumą būsimojo šventoriaus ir, nepaisydama didėliausių išlaidų, ėmė lyginti šventorių. Ji priveždino daugybę žemių ir visa supylė į pakraščius, į nuokalnę. Kadangi pakraščiuos ne perdėm pakalnę užpylė, bet tik ligi tol, kol turėjo būti šventorius, užtat kad žemė kaupu supilta nenuslinktų ir nenustumtų mūrytos tvoros, priveždino daugybę akmenų ir jais, ištolo juos jungiant su pačia tvora, išklojo visą pylimo kraštą. Pabaigus šventorių, inžinierių patariama, užėmė baigti didžiulę mūro bažnyčią. Darbas ėjo greitai ir tik vienais 1817 metais bažnyčia buvo pabaigta ir pabenedikuota, ir pamaldos buvo įvestos. Valdiškame 1819 metų bažnyčios turtų sąraše ir naujoji bažnyčia ir triobos yra vien tik išvardintos. Užtat naujosios bažnyčios smulkų aprašymą paduosiu sulig 1821 metų inventoriaus.

„Bažnyčia — mūro. Kunigaikščiai Masalskiai ją pradėjo statyti, bet pablokė ir apleido. Dabartinė koliatorė J. M. grovienė Oginskaitė Žinevienė savo triusu ir žymiomis išlaidomis ėmė baigti pradėtąją ir jau gerokai apirusią bažnyčią ir 1817 m. ją užbaigė. Didžiulė mūro bažnyčia turi ilgio 67 mastus, pločio 44, yra labai aukšta, dviem kondignacijom ir dviem eilėm langų. Bažnyčia turi gerą simetriją ir gražią išvaizdą, dengta „dachówką holenderką". Kairėje jos šalyje yra ruiminga zokristija, o dešinėje — kambariai bažnytiniams daigtams sudėti. Viršuje zokristijos ir kambarių abišaliai presbiterijos yra ruimingos liožos, nuo kurių galima šv. Mišių klausyti. Altorių yra trys.

Didysis ir du šalutiniu. Didžiajame yra nuo kryžiaus nuimamo Christaus paveikslas. Šis paveikslas yra nepaprasto didumo ir gražaus darbo. Aukščiau jo yra taipogi gražus šv. Mato Apaštalo, o apačioj nedidelis Dievo Motinos, laikančios ant rankų V. Jėzų, paveikslas. Dievo Motinos ir V. Jėzaus rūbai sidabriniai. Altoriaus stalas — mūrintas; priešais mensą trys laiptai; ant stalo (mensos) graži trimis veidrodžiais papuošta ciborija ir šeši dideli bei šeši mažesni cininiai liktoriai (pūsti). Kryžius ant ciborijos — medinis. Presbiterija nuo bažnyčios atskirta keturių mastų aukščio mūrintomis krotelėmis. Iš žmonių pusės prie krotelių yra 4 laiptai. Krotelėse dvejos durelės. Abiejose presbiterijos šalyse stovi trys gražūs kunigams sėdėti suolai. Zokristijoje yra šešiomis dėželėmis nauja ir keturiomis sena komoda ir be to viena spinta bažnyčios parėdams sudėti. Be to zokristijoje yra senas Christaus paveikslas, kryžius, švenč. Sakramento atnaujinimo laikrodis ir suolelis. Kairiosios navos altoriuje yra didelis (to paties tapytojo, ką ir didžiojo altoriaus didžiulis) šv. Stanislovo vysk. ir kentėtojo paveikslas. Ir šito altoriaus stalas mūrintas, vienu laiptu ir mediniu kryžiumi ant stalo. Apačioje didžiulio paveikslo yra nedidelis, bet dailus 15 paslapčių vaizdinąs Ražančinės Dievo Motinos paveikslas. Šalia altoriaus ant sienos kabo senasis „Ecce Homo“, o prie artimojo šulo šv. Antano su sidabrine juostele paveikslas. Dešiniosios navos altoriuje irgi yra didelis to paties tapytojo padarytas šv. Mykolo paveikslas. Apačioje šito paveikslo yra kitas nedidelis V. Jėzaus kryžių nešančio paveikslas. Ant mūrinto altoriaus stalo stovi medinis kryžius; priešais altorių vienas medinis laiptas. Ant abiejų šalutinių altorių yra po 4 cino liktorius. Šalia abiejų altorių pasienyje yra po gražų suolą šv. Mišioms klausyti. Prie pirmojo iš kairiosios šalies šulo yra erdvi, graži, gana aukštai iškelta medinė sakykla. Priešais ją kitoje didžiosios navos pusėje prie šulo yra krikštykla. Vidury bažnyčios prie šonų didžiosios navos abišaliai yra po 4 naujus suolus žymesniems žmonėms sėdėti. Užpakalyje naujųjų yra po du senuoju. Po viškais pasieniais yra dar 4 suolai. Abiejose šalutinėse navose bažnyčios sienose yra padaryti tam tikri pagilinimai (framugos) ir juose pastatytos klausyklos. Bažnyčios priešakyje yra trejos durys: vidurinėje navoje didžiosios, šalutinėse mažesnės. Viršuje durų ant tam tikrų šulų stovi ruimingi viškai, ir juose yra senieji vargonėliai. Apatinėje bažnyčios kondignacijoje yra langų 24, viršutinėje 11. Durų yra 12, kambarių 6. Abiejose zokristijose yra po kakalį (su kaminais) žiemą pasišildyti... Bažnyčia tiek erdvi, jog joje daug gali sutilpti žmonių. Ją puošia gražūs paveikslai. Ji labai yra daili tiek viduje, tiek ir iš oro. Ji pastatyta gražioje vietoje, ant kalnelio, kurio nulyginimui ir ištaisymui labai daug išleista lėšų. Į šventorių iškilti padaryta tam tikri tašyto akmens laiptai. Už bažnyčios stovi ant keturių stulpų lentomis dengta laikinoji maža varpinė. Joje kabo trys įvairaus didumo varpai... Nuo neatmenamų laikų, nežinia, ar popiežiui leidus, ar gal tik sava valia įvedus, ligi šiol buvo šviančiami dvi šventi: šv. Jurgio ir šv. Mykolo Archangelo. Pastaroji dabar jau nebešvenčiama. Pijaus VII bule ant visados yra įvesta net su pilnais atlaidais šv. Mato Apaštalo šventė [1])...

[1]) Si šventė, žinoma, įvesta Mato Žinievo atminčiai. Šv. Matas titulus ecclesiae.

senoji bažnyčia už miestelio ant kapinyno tuščia ir suirusi riogso. Ją sutaisius joje būtų galima laikyti gedimosios pamaldos už laidojamus žmones... [1])

15. Kaip matome, čia aprašytoji bažnyčia yra toji pati, ką ir šiandien tebestovi. Užtat, atsiremdami žinomąja vieta, dabar nustatysime, kurioje vietoje gyveno klebonas Simanavičius ir Paškevičius, kame buvo klebonijos daržas, kame buvo pirmutinė bažnyčia, o paskui ištirsime, kas ir kada ištikrųjų pastatė dabartinę, čia aprašytąją bažnyčią.

1783 metais klebonas kun. Simanavičius gyvena ruimingoje trioboje, rūmuose, turinčiuose vienuolyno išvaizdą. Toji trioba esanti gale miestelio. Ji yra dvaro nuosavybėje. Jos dalį laiko užėmę dvaro tarnai ir tik dalimi naudojasi klebonas. Sodyba aplink šitą triobą esanti visa klebono valdžioje ir siekianti net ligi ežero. Šalia triobos klebonas užvedęs sodelį ir pasodinęs 60 medelių. Šalia triobos aplink kiemą klebonas pasistatydinęs ūkio triobas (žiūr. § 11).

1804 metų inventoriuje gyvais žodžiais pasakyta, kad klebonija bėsanti toji pati, kurioje gyveno kun. Simanavičius, ir kad joje kuone visa, ką kun. Simanavičius buvo įtaisęs, karas sunaikino, ir kun. Paškevičius naujai turėjo taisyti. Ir toliau inventoriuje aprašinėjama (žiūr. § 13) paeiliui, ką kun. Paškevičius taisė. Klebono kambariai mediniai yra tie patys, ką ir 1783 m. Visos kitos triobos irgi tos pačios. Dvaro tarnų jau nebėra. Kame jų buvo gyventa, ten vienoje vietoje įtaisyta špitolė, mokykla ir kepykla; kitoje vietoje 4 kambariai aptaisyta ir paversta tvarteliais. Pažymėtina, kad 1783 metais dvaro tarnai gyveno tos pačios triobos dalyje, ką ir klebonas gyveno, taigi ir 1804 metais špitolė, mokykla ir kepykla bei tvarteliai irgi yra klebonijos triobos dalys, nor to šiame inventoriuje nepažymėta. Beto 1804 metais klebono buvo užvestas apynynas, šalia tvartų naujas sodas ir ties klebonijos langais gėlių darželiai.

1821 ir 1832 metų inventoriuose klebono triobos ir darzas irgi tolygiai aprašytas, būtent: „klebonija tašytų medžių, visai pasenusi, turinti ilgio 66, o pločio 12 mąstų. Ji daro trimis šonais užstatytą ir vienu atvirą keturkampį...“ Klebonija bėsanti labai sena (13 d. lapkričio 1839 metų inventorius pažymi, kad ji jau nuo nepamenamų laikų tokia bėsanti), supuvusi ir dideliai taisytina. Stogas perdėm bėsąs kiauras, pamatai supuvę, o murintas pagrindas į šalis krypstąs. „...klebonas gyvena trijuose kambariuose, toliau jo tarnų kambariai, koridorius skersai triobą, dar toliau 3 kambariai įvairiems daiktams pasidėti. Viename sparne, kuris prie kairiojo (sandėlių) galo tiesiu kampu užsilaužia, yra įtaisyti 6 tvarteliai, kuriuose laikoma visokių gyvulių. Dešiniame sparne, kuris tokiu pat kampu užsilaužia ties klebono kambariais, yra įtaisyta ledudė, vežimų pašiūrė, viralinė ir sandėlis....“

Tai gi, kaip matote, 1821 ir 1832 net ir 1839 metais klebonija yra ta pati ką ir 1783 bei 1804 metais buvo. Ji turi išvaizdą trišonio keturkampio [2]). 1783 m. inventoriuje ši forma „vienuolyno išvaizda“ pavadinta. Visą laiką (1783 — 1839) klebonas gyvena vyriausioje triobos dalyje. Sparnuose, kurie tik 1821 ir 1832 m. inventoriuose aiškiai pažymėta, kaipo neatskiriama

[1]) Gaila, kad šitame aprašyme nieko nepasakyta apie šventoriaus aptvėrimą. Tečiau reikia spėti, kad jis mūro tvora buvo aptvertas tik sulig išpylimo viršaus. Dabartinė tvora užtverta 1889 m.

[2]) Dar ir dabar sovi priešais bažnyčią paežerej tokios pat formos seni mūro rūmai. Sako, juos Masalskiai pastatę, bet galėjo jie ir Slucko kunigaikščių laikais čia atsirasti.

klebonijos rūmų dalis, 1783 metais geyeno dvaro tamai, 1804 matais juose buvo špitolė, kepykla, mokykla ir tvarteliai, 1821 ir vėliau, tik ką viršui pažymėjau, kas juose buvo. 1821, 1832 ir vėliau aplink klebonijos kiemą yra kluonas, daržinė, tvartai ir kitos triobos. Jų aprašymas tinka 1804 ir 1783 m. aprašytoms trioboms.

„...Priešais kleboniją (1821 m.) abišaliai takelio yra gėlių darželiai. Už klebonijos triobų tęsiasi platus daržas. Jisai siekia ligi ežero. Jisai užsodinama viralais arba užsėjama javais. Dalį užima a p y n y n a s ir sodas, kuriame yra apie 20 obelių ir 19 kriaušių. Klebonijos daržas su triobomis užima apie 4 lietuviškus margus žemės. Visas daržas aptvertas kaikur kartimis, kai kur pinučiais, o kaikur kits prie kito sukaltais basliais..." Tai gi ir daržas yra tas pats, ką buvo 1783 ir 1804 m. 1852 metais visos šitos klebonijos triobos sudegė. Toje pačioje vietoje pastatyta naujos, kaip tai matyti iš 1869 metų inventoriaus. Ir triobas ir daržą toje pačioja vietoje užpuolė 26 XII 1865 m. „ukazai". Triobos 1877 metais vėl sudegė, bet daržas ir šiandien yra tas pats. Tai gi ir 1783 m. ir daržas ir triobos buvo toje pačioje vietoje, ką ir šiandien.

16. Kurioje vietoje stovėjo pirmoji Veisiejų bažnyčia, žinių nebėra. Tečiau ji galėjo būti toje pat vietoje, ką ir dabartinė. Tai priparodo tas, kad jau nuo kaip tik pamenamų laikų klebono triobos ir daržas buvo toje pat vietoje, ką ir šiandien tebėra. Jei šitą, o ne kokį kitą daržą klebonas valdė prie Masalskių, kada visa kita bažnyčios nuosavybė buvo užginčyta, tai, be abejo, jisai nuo dar senesnių laikų bažnyčiai priklausė ir, be abejo, šis, o ne kitas daržas buvo tas, kurį kunigaikštis Jurgis užrašė klebonui trioboms pasistatyti. O tas užrašytasai daržas tai buvo „liuosa pilaitė a p i e b a ž n y č i ą". Dar įrodo ir tas, kad dabartinę bažnyčią, kaip tuoj pamatysime, pradėjo statyti Masalskis ir ji turėjo būti tikroji parapijos bažnyčia. Anoji, už miesto ant kapinyno pastatytoji bažnyčia, tai buvo tik laikinoji, kaipo šiopa, kol pastatyti turėjo mūrinę ir tik iš netyčių jai teko bažnyčia būti ilgą laiką. Taigi Masalskis, be abejo, ne kitur, tik ant senosios bažnyčios vietos užtiesė naujosios pamatus.

Jau mes žinome, kad, visiškai sunykus pirmutiniai bažnyčiai, kunigaikštis hetmonas Mykolas Masalskis 1762—1767 metais pastatė už ežero ir už miesto ant kapinyno nedidelę medinę bažnytėlę. Ji buvo labai nepatogioj vietoj: toli nuo klebonijos ir vidulaukyje. Ją kartą (prieš 1784 m.) net vagys buvo apvogę. Bet ji, suprantama, buvo laikinoji ir kaipo tokia prastai pastatyta. 1784 metais jau ji buvo reikalinga pataisyti. 1804 metais lietus joje perdėm lijo, sienos buvo sukrypusios. 1821 m. joje pamaldų jau nebelaikoma; ji visiškai apleista, įranti. 1832 m. ji bėsanti jau be stogo, sienos išvirtusios. Ilgainiui šitos bažnyčios beliko vien tik akmeninis pagrindas. 1865 m. buvo rengiama šita bažnyčia atnaujinti ir tokiu būdu padaryti ant kapinyno koplyčia. Buvo padaryta planas ir išlaidų sąmata. Koplyčia turėjo būti 20 pėdų ilgio, 14 pločio ir 16 aukščio. Sienos turėjo būti dviejų pėdų storio. Visa koplyčia turėjo būti išmūrinta ant senųjų pamatų. Ji turėjo būti mūrinta iš kalkių ir akmenų, o stogas turėjo būti dviem eilėm guntų uždengtas, apskaityta, kad jos pastatymui reikėsią 451 rub. 94 kap. Tačiau, rodosi, parapijai nesutikus, koplyčia liko nepataisyta, o šiandien buvusios bažnyčios ir pagrindų nežymu.

1784 m inventoriuje apie mūrinamąją bažnyčią nei žodelio nėra užsiminta. 1804 m. inventoriuje yra pasakyta, kad klebonija bėsanti už mūrin-

tos bažnyčios (ztyłu murowanego kościoła). Bet daugiau apie tą mūrintą bažnyčią nė žodelio. Taip ir nežinia, kas per viena toji mūrinta bažnyčia. Vien tik žinant, kad tada klebonija buvo toje pačioje vietoje, ką ir dabar, numanu, kad toji mūrintoji bažnyčia tai dabartinė buvo. Bet ar ji buvo ligi stogo išvaryta ar tik įpusėta, nieko nežinia. Paėmus domėn, kad tarp 1783 ir 1804 metų buvo nuolatinių karų ir neramumų laikas, numanu, kad toji bažnyčia ne šiame laikotarpy atsirado, bet jau ji buvo prieš 1783 metus. Šiek tiek dalyką paaiškina 1821 m. inventorius. Jame parašyta:

> Kościół murowany, od Xiążąt Masalskich założony i zaniedbany, staraniem zaś i znacznym kosztem dzisiejszej Kollatorki J. W. z Oginskich Żyniew Hrabiny w 1817 roku dzwigniony i ukończony...“

Vadinasi, mūro bažnyčią pradėjo statyti Masalskiai, bet pabloke ir nepabaigė. Didelėmis lėšomis ir triūsu Žinevienė 1817 metais ėmė toliau varyti pradėtą darbą ir pabaigė. Pilnai dalyką nušviečia 1839 metų klebono atsakymas pasaulinei valdžiai į tam tikrus užklausimus:

> „... Veisiejų bažnyčią yra pastatę Veisiejų savininkai kunigaikščiai Masalskiai, bet nėra jokių pėdsakų, kada ji pradėta statyti. 1817 m. ją pabaigė... Kiek bažnyčios pastatymui galėjo būti išleista, niekas dabar nebežino. Jos užbaigimui a. a. grovienė išleido 50000 lenk. zlotų....“

Tai gi šitas sakinys aiškiai parodo, kas yra dabartinę mūro bažnyčią pastatęs. Ir juomi galima pasitikėti, nes matyt, kad jo autorius gerai dalykų stovį žinojo, jei jisai žino, kiek bažnyčios užbaigimui išleista. Taigi dabartinę Veisiejų bažnyčią yra pastatę kunigaikščiai Masalskiai. Tečiau kuris Masalskių ją yra statęs ir kada, visame archyve nėra jokių žinių. Čia teks spėti. Bažnyčios negalėjo statyti nei vyskupas nei generolas šefas. Vyskupas Masalskis milijonais skaitė savo turtus ir milijonais darė išlaidas. Tačiau jo išlaidos buvo daromos arba politikos reikalams (žiūr. Masalskių regimentai § 9) arba savo asmens iškėlimui (ostentacijai). Jis ypatingai mėgo pasivaidinti prieš didžiūnus, ir to vaidinimosi tokios buvo didelės išlaidos, jog joms vyskupas neužteko didžiulių turtų. Jis skolindavo pinigų ir didelėmis ir mažomis partijomis, kame kiek sugriebdamas, ir apie atidavimą visai nesirūpindamas. Ir numirė daugybes skolų palikęs. Labai daug jisai išleido savo pinigų mokyklų reikalams, bet dar daugiau išeikvojo savo reikalams jezuitų turtų, skirtų švietimo reikalams. Tiesa, jisai Vilniaus katedros papuošimui labai daug davė (800.000 l. zl.) iš savo pinigų, bet čia buvo jo asmens aikštėn kėlimo dalykas. Bet kad provincijos bažnyčiai jis būtų kame nors bent mažą padaręs auką, neteko skaityti. Priešingai, jis provincijoje bažnyčių pinigus „pasiskolindavo“. Simno bažnyčios pataisymui p. Bičkauskas buvo užrašęs 10.000 lk. zl. Bažnyčia buvo beiranti ir už tuos pinigus klebonas Javidas buvo pradėjęs remontą. Bet 1763 m. atsilankė Simne vysk. Masalskis. Jis nepaisydamas, kad bažnyčia griūva, būtinai užsispyrė, kad pinigus jam paskolintų. Pravedus reikalingus formalumus, jisai vis gi tą 10000 zl. pasiskolino 1770 metais, o 1771 m. net reversą išdavė. Sutartame laike pinigų jisai nė nemanė atiduoti ir numirė neatidavęs. Bažnyčia liko nepataisyta. Parapija su vyskupo įpėdiniais užvedė bylą, bet byla su įvairiomis atmainomis tęsėsi visą šimtmetį, ir pinigai dingo. Tas pats padaryta buvo ir Kapčiamiesty su 4000 lenk. zl. suma. Jei vyskupas taip pasielgė su bažnyčios taisymu

svetimuose turtuose, tai juo labiau jisai netaisė bažnyčios savo (Veisiejų) turtuose, kame visas lėšas būtų turėjęs duoti iš savo kišeniaus.

17. Tiesioginis Veisiejų turtų savininkas buvo generolas šefas Masalskis. Tačiau jei vyskupas tik tiek rūpinosi bažnyčios statymu ar taisymu, tai generolas šefas dar mažiau, nes, viena, jis buvo apriboto proto, antra, veikė jis taip, kaip vyskupas liepdavo. Jei juodu būtų bažnyčią statę, tai 1783 metų inventoriuje būtų apie tai kuosmulkiausiai įrašę. Tai gi nei vyskupas, nei šefas bažnyčios Veisiejuose nestatė. Ją galėjo statyti vien tik Mykolas Masalskis. Ir be abejo Mykolo pastatytoji medinė bažnyčia tai buvo tik laikinoji. Negi tikrąją bažnyčią statyti vidūlaukėje už miesto. Pastatęs laikinąją bažnyčią - šiopą Mykolas, be abejo, prašalino senutės bnžnyčios sienas ir ant tos pačios vietos išmūrino dabartinę didžiulę bažnyčią. Jei apie ją tyli 1783 metų inventorius, tai be abejo tik delto, kad nereiktų pasakyti, kad ją tuolaikiniai dvaro savininkai (vyskupas ir šefas) pablokė ir apleido. Juodu net galėjo tyčia neleisti apie mūrinamąją bažnyčią ką nors rašyti, nes tas būtų juodu kompromitavęs, kad laiko ją nebaigiama. Neraše apie tai nieko ir 1804 metų inventorius, nes ir Žinievas varžėsi del bažnyčios apleidimo. Paliauta bažnyčia statyti, be abejo, bus 1768, būtent, kai numirė Mykolas. Kiek daug jis bažnyčią išmūrino: įpusėjo sienas ar ligi viršau jas davarė, žinių neradau. Apleista ir nebaigiama mūrinti bažnyčia prastovėjo nuo 1768 ligi 1817 metų. Visą laiką pamaldos turėjo būti laikinoje medinėje bažnyčioje, kol toji visiškai supuvo ir suiro.

Palaidojusi savo vyrą ir likusi našle be vaikų, Viktorija Oginskaitė Žinievienė, neturėdama šeimyninių rūpesčių, visą domę atkreipė į apleistąją mūro bažnyčią. Prieš numirdamas vyras buvo jai užrašęs visus savo turtus, taigi lėšų turėjo. Užtat 1817 metais ji ir ėmėsi baigti apleistą bažnyčią. Pabaigė ją ir įrengė tais pačiais 1817 metais. Pabaigimui išleido 50000 lenk. zlotų. Kadangi bažnyčia buvo pradėta statyti ant nelygaus kalno, užtat Žinievienė daug turėjo išlaidų, kol išlygino patį šventorių. Pakraščiuose, žemumose išgrindo akmenimis, jungdama juos su kalkėmis, ir išpylė žemėmis. Įeiti į išlygintą šventorių padarė iš fronto tašytų akmenų laiptus. Taigi tokiu keliu atsirado dabartinė Veisiejų bažnyčia. Jos išvaizdos aprašymą, sulig 1821 metų inventoriaus, padaviau § 14.

Kun. Vincas Paškiavičius mirė 25 d. liepos 1820 metų. Jisai buvo nuvažiavęs į Ginčionų dvarelį, Seirijų parapijoj, viešnagėn. Iš ten grįžo linksmas namon. Pravažiavo Rusonių sodžių ir važiavo į Čiuvonis. Tik ūmai kraujas puolė į galvą ir staiga numirė apopleksija. Parvežė Veisiejuosna kleboną jau nebegyvą ir palaidojo bažnyčios rūsiuose. Jo mirimo akte užrašyta, kad gyvenęs 59 metus. Apie veikimą kun. Paškevičiaus Veisiejuose nuo 1804 ligi jo mirties vietiniame archyve nėra jokių ženklų. Matomai, visa bažnyčios apystova rūpinantis grovienei klebonas turėjo progos pasilsėti.

Mirus Paškevičiui klebonu Veisiejuosna atėjo kun. Lukas Zubrickas (Zubrzycki). Kas jis tokis buvo, žinių neturiu. Veisiejų bažnyčią ir parapiją jam valdyti padavė Lazdijų dekanas kun. Ignas Žibanavičius ir Veisiejų vaitas S. Jankovski 7 d. gegužio 1821 metų. Įvedybų dienoje sustatytas buvo tam tikras bažnyčios turtų sąrašas inventorius. Iš to sąrašo, be daugelio jau viršuje atpasakotų dalykų, mes gauname patirti, kad nesenai užbaigtąją naują bažnyčią uoli ir kruopšti grovienė be paliovos vis puošia ir taiso, kad klebonijos tik tie kambariai, kame gyvena klebonas, yra naujai uždengti ir turi naujus padėtus pamatus; visi kiti klebonijos kambariai yra

taisytini pamatuose ir stogas dengtinas, kad klebonijos ūkio triobėsiai irgi apirę. Iš sąrašo matyti, kad bažnyčia yra turtinga įvairiais brangiais paredais ir įtaisais.

Sulig 1821 m. inventoriaus Veisiejų bažnyčios turtus peržiūri: 21 VII 1823 m. Lazdijų vice dekanas kun. Antanas Dzvonkovski; 29 V 1828, 9 VII 1824, 26 VI 1825, 4 VIII 1827, 17 V 1848 ir 15 VII 1829 metų Lazdijų dekanas kun. Ignas Zibanavičius; 12 VIII 1826 m. Lazdijų vice dekanas kun. Kazys Vasilevski. Tame pačiame inventoriuje kun. Zubricko ranka yra įrašyta: (prie 1822 m.) perstačiau viralinę, (prie 1828 m.) už 8 zl. nupirkau bursą į ligonius. Iš 1832 m. inventoriaus matyti, kad kun. Zubrickas yra taisęs kleboniją. Daugiau apie jo veikimą neradau žinių.

18. Kun. Zubrickui klebonaujant, pabaigė gyventi grovienė Viktorija Žinievienė. Ji prieš numirdama 24 rugpiūčio 1822 m. testamentu užrašė Veisiejų turtus savo giminaičiui Tadui iš Kozielsko kunigaikščiui Oginskiui. Viktorija visą gyvenimą rūpinosi Veisiejų bažnyčia ir prieš numirdama jos neužmiršo. Viršminėtu testamentu ji Veisiejų bažnyčiai šit ką užrašė.

„... Podobnież z tychże samych Intrat Wiesiejskich ma bydz zawsze uzupełnioną Restauracya Kościoła miejscowego, jeżeliby czego brakowało lub zrujnowało się. Do tegoż Kościoła Wiejsiejskiego winien byc sporządzony organ wartości najmniej czerwonych trzysta (300), jeżeliby ja z dni życia mojego tego zamiaru niedokonała ... "

„Summa funduszu Kościoła Wiejsiejskiego dwadzieście tysięcy złotych polskich (20000), od których rocznie się płaci do tegoż Kościoła piąty procent z przeznaczenia swego jest ciężarem wiecznie nieruchomym Dóbr Wiejsiej, do której przydaję i przeznaczam jeszcze dziesięć tysięcy (10000) złotych polskich z obowiązkiem opłaty przez dziedziców corocznie następnego dnia po świętym Jerzym, zwykle w dniu dwódziestym trzecim kwietnia kalendarza Rzymskiego przypadającym, piątego procentu Proboszczowi Wiesiejskiemu. Rok tej opłaty zacznie od następnego świętego Jerzego po moim zgonie i opłacać się dopiero będzie po upłynieniu onego pod warunkiem następnych obligacyi: Najprzód co rok do nieograniczonego czasu obowiązanym będzie Imci Xiądz Proboszcz Wiejsiejski w assystencyi najmniej pięciu xięży odprawić Exekwie za zmarłych Włościan Wiejsiejskich, powtóre, co tydzień winien będzie najmniej jedną Mszę odprawić za duszę zeszłego męża mojego Mateusza Hrabi Żyniewa, potrzecie, podobnież co tydzień jedną Mszę za moją duszę, poczwarte, nakoniec w przeciągu kużdego roku wednie zejścia tak męża mojego, jako też mnie samej Exekwie; mogą być z tego procentu co kwartał za nas Exekwie. Summa ta ma być nieruchoma i funduszem wiecznie trwałym na wymienione wyżej w Kościele Wiejsiejskim obligacye, ponieważ zaś Imc Xiądz Proboszcz Wiejsiejski oświadcza się windykować fundusz Kościołowi Wiejsiejskiemu z Dóbr tegoż nazwiska mający się należeć, więc gdyby to w czasie nastąpiło i takowe fundusze odkrył i wynalazł, zostawuję dla informacyi następnym dziedzicom tę wiadomość, iż dwadzieście tysięcy złotych polskich w niniejszym testamencie poprzednio wymienione, zostały przez ś. p. Męża mojego przeznaczone, jako całkowity i jedyny fundusz Kościołowi Wiejsiejskiemu przynależny; w zdarzeniu zatem wynalezienia i odkrycia innych prawnie i niezakwestyonowanie do tegoż Kościoła należacych funduszów, któreby całość

dzisiejszej massy dóbr dziedzicznych Wiejsieje naruszać miały, fundusz z postanovienia zeszłego ś. p. Męża mego w zastępstwie niewyjaśnionego dotąd, a mogącego Kościołowi przynależeć, jak z rzeczy wynika, powróczyć powinien na korzyść dziedziców Dóbr Wiejsieje, tylko teraz przeznaczone dziesięc tysięcy (10000) złotych polskich, jako wzajemnemi obowiązkami Proboszcza Wiejsiejskiego ciążące, pozostaną wedle powyższego rozporządzenia funduszem dla Kościoła Wiejsiejskiego niewzruszonym i wiecznie trwałym. Territorium probóstwa wedle dzisiejszego stanu, ile zajmują zabuduvania i ogrody wszelkie, są nieodmienne i na zawsze fundoszowemi; jednakże grunta i łąki przez zeszłego ś. p. męża mego na użytek Xiędza Proboszcza toczasownie przeznaczone nie ulegają znaczeniu funduszowemu; i co do tego po zejsciu mojem zostawuję następnym dziedzicom oraz Kollatorom Kościoła Wiejsiejskiego wolność zarządzeniu podług miejscowych okoliczności i stosunków wzajemnych mniejwięcej do tego zniewalających. Używalność na własne potrzeby Probóstwa mliwa, tudzież drzewa na opał miejscowy z lasów Wiejsiejskich bezplatnie, Chcę i postanawiam ażeby nadal i na zawsze niewzruszenie była przez następców moich dochowaną; ilość jednakże tak mliwa, jako i drzewa opałowego na potrzeby miejscowe i własne tylko samego probóstwa dozwalam ograniczyć tak, ażeby to wygodnemu utrzymaniu się J. X. Proboszcza Wiejsiejskiego czyli miejscowego w niczem nie przeszkadzało, a tylko nadużyciom szkodliwym dla dziedziców mogło położyć tamę. W generalności przecież przyzwoite zaopatrzenie potrzeb miejscowych probóstwa szczegolniejszemu baczeniu moich następców poruczam...“

Tas pat lietuviškai išvertus šiaip skambės:

„...Taip gi iš tų pačių Veisiejų turtų įplaukų turi būti visados taisoma vietinė bažnyčia vistiek, ar joje kas sugestų ar taip ko truktų. Į tą Veisiejų bažnyčią turi būti įtaisyti vargonai mažiausiai už tris šimtus raudonųjų zlotų, jei kartais dar gyva būdama aš pati to nepadaryčiau...“

„...Dvidešimt tūkstančių lenk. zlotų (20000) Veisiejų bažnyčios fondo suma, nuo kurios kas metai mokama bažnyčiai penktas nuošimtis, savo paskyrimu yra amžina nejudoma Veisiejų turtų našta; prie jos dar paskiriu ir pridedu dešimt tūkstančių (10000) lenk. zlotų, įsaistydama savininkus kas metai rytodienyje po šv. Jurgio, tai yra dvidešimt trečią dieną balandžio naujojo kalendoriaus, išmokėti Veisiejų klebonui nuo šios sumos penktąjį nuošimtį. Metai to išmokėjimo prasidės nuo pirmojo man mirus šv. Jurgio atlaido, ir išmokėjimas turės įvykti išėjus ištisiems metams. Šį užrašą darau įsaistydama išpildyti šias sąlygas: pirmiausia, kas metai per neapribotą laiką Veisiejų klebonas bus įsaistytas mažiausiai penkių kunigų asistuojamas atlaikyti ekzekvijas už mirusių Veisiejų valstiečių dūšias; antra, kas savaitė privalės mažiausiai vienas Mišias atlaikyti už mirusio mano vyro grovo Mato Žinievo dūšią; trečia, irgi kas savaitė vienas Mišias už mano dūšią; ketvirta, galop kasmet tiek mano vyro, tiek ir mano pačios mirimo dienose ekzekvijas, už tą nuošimtį gali ir kas metų bertainis būti už mus ekzekvijos. Šita suma privalo būti nejudoma ir turėti amžino fondo reikšmę dėliai viršuj išvardintų Veisiejų bažnyčioje įsaistymų. Kadangi Veisiejų klebonas sako teismo keliu ieškosiąs prigulėjusio Veisiejų bažnyčiai iš to paties vardo turtų fondo, tai gi jei kada tai įvyktų ir tokį fondą jis atrastų, tai informacijos dėliai būsimiems savininkams šitokią palieku žinią, kad dvidešimt

tūkstančių 1. zl., šitame testamente aukščiau išvardintų, yra mano a. a. vyro paskirta, kaipo pilnas ir vienintėlis Veisiejų bažnyčiai priklausąs fondas; tai gi atsitikime suradimo kito teisėtai ir neatimamai šitai bažnyčiai priklausančio fondo, kuris dabartinę Veisiejų turtų visumą galėtų liesti, fondas a. a. mano vyro paskirtas atamainai ligšiol neišaiškinto, o galimo bažnyčiai prigulėti (kito fondo), savaimi suprantama turi Veisiejų turtų savininkams grįžti. Tiktai dabar skiriami 10000 lenk. zlotų, kaipo lygiomis pareigomis saistanti ir dvarą ir kleboną, liks, sulig viršuj padaryto paskyrimo, nejudomu ir amžinu Veisiejų bažnyčios fondu. Žemė, kurią šiandien užima klebonijos triobos ir visoki daržai, liks visados kaipo nekeičiama bažnyčios nuosavybė. Vienok pievos ir dirvos, kurias a. a. mano vyras davė klebonui laikinai naudotis, neturi fondo reikšmės ir man mirus, mano įpėdiniams, Veisiejų turtų savininkams, leidžiu laisvai sulig būsiančių aplinkybių ir savitarpinių sąlygų elgtis. Veisiejų klebonas savo tiktai reikalams naudojasi dvaro malūnu ir iš Veisiejų miškų ima dovanai malkos, kiek tik jam klebonijoje reikia; noriu ir paskiriu, kad visa tat ir toliau ir visada mano įpėdiniai teiktų klebonui. Vienok kiekybę dvaro malūnuose malinio ir malkų kurui vien tik klebonijai leidžiu taip apriboti, kad tas nekenktų nei ištaigiam vietos klebono pragyvenimui, ir kad nebūtų kenksmingo Veisiejų turtų savininkų išnaudojimo. Apskritai imant mano įpėdinių ypatingam rūpesčiui pavedu, kad vietiniai reikalai klebonijos būtų tinkamai aprūpinti ... "

19. Nežinau kuomet, bet neužilgo po šito testamento parašymo grovienė Viktorija numirė. Vargonų įtaisyti gyva būdama nesuspėjo. Veisiejų turtai sulig grovienės testamento atateko Tadui Oginskiui. Anot 1832 m. inventoriaus, naujasai Veisiejų turtų savininkas irgi uoliai rūpinosi bažnyčią puošti ir, kur reikiant, taisyti. 1830 metais viena pusė stogo prakiuro. Tadas Oginskis ją uždengdino „dachówką karpiówką" (pirmiau buvo dengta „dachówką holenderką"). Uždengimui išleido 1000 lenk. zlotų [1])

Kun. L. Zubrickas neilgai klebonavo Veisiejuose. Mirė jisai 23 d. spalių 1830 m. Palaidotas bažnyčios rūsiuose.

Dar tais pačiais 1830 m. (kaip tai matyt iš 1831 m. rubricelės) administratorium Veisiejuosna atėjo kun. JokūbasChoinski. 1832 metais jisai tapo tikruoju Veisiejų klebonu. Įvedybų dienoje liko sustatytas tam tiktas bažnyčios turtų sąrašas inventorius (16 balandžio 1832). Tame sąraše pasakyta, kad nors nabašnikas klebonas ir taisė kleboniją, tačiau ji vos besilaiko. Jos sparnai apleisti ir visiškai įra, o gyvenamosios dalies stogą pernai pats kun. Choinski šiaudais turėjęs užsidengti. Visas kitas bažnyčios turto stovis esąs tas pat, ką ir 1821 m.

Kun. J. Choinski gimė 14 d. liepos 1799 metų Dombrówkos parapijoj, Lomžos gubernijoj. Jisai mokėsi Tikocino seminarijoj ir isišventino kunigu 1825 m. Kaipo tikras lenkas kun. Choinskis lietuviškajai Veisiejų parapijai klebonu visai netiko. Tuo metu buvusis Veisiejuose vikaru kun. Flioras Miliauskas, lietuvis, buvo besitikįs likti klebonu. Tačiau įtekmingas koliatorius Tadas Oginskas, pažinęs simpatingą kun. Choinskį, pasirįžo jį Veisiejuosna klebonu parsigabenti. Dėliai to jisai tyčiomis apsilankė pas vyskupą Choromanskį, paprašė, ir vyskupas Choinskį Veisiejuosna atsiuntė. Kun. Choinskis Veisiejuose klebonavo labai ilgai. Mirė jis čionai liepos mėnesyje (apie 20 d.) 1869 metų. Choinskiui Veisiejuose klebonaujant lemta buvo

[1]) Žiūrėk 1839 m. apskričio viršininkui relaciją.

netiktai klebono, bet ir daugelį visokių kitokių pareigų atlikti. 31 sausio 1867 metų Suvalkų gubernatoriui pasiūlius kun. Choinskiui Suvalkų gimnazijos prefektūrą, jisai atsisakydamas šiaip rašo:

„Jau turiu 68 metus. 42 metai kai esu kunigas; 37 metai kai Veisiejuose klebonauju; 21 metus buvau Lazdijų dekanato dekanas; 28-ris metus Kapituloje kanoninku, trejis metus buvau Liškevoje prasikaltusių kunigų rektorium; vyskupiją valdžiau septyneris metus, tai gi jau gana esu priilsęs ir sveikata mano sumažėjusi. Labai ačiu už pakvietmą, bet prefektas būti negalėsiu."

Nors kun. Choinskis ligi galo savo klebonavimo neišmoko su žmonėmis susikalbėti, tačiau savo parapiją mylėjo. Jisai ir vyskupiją valdydamas nepersikėlė Seinuosna, bet visą laiką gyveno Veisiejuose. Choinskį, kaipo vyskupijos valdytoją, jau yra aprašęs kun. kan. Pr. Augustaitis: „Seinų diec. istorijoj", „Vadove". Toje srytyje aš naujų žinių neturiu, tai gi nieko ir nerašysiu. Čia paduosiu tik tai, kas Veisiejų bažnyčioje ir parapijoje atsitiko kun. Choinskiui klebonaujant.

Veisiejų savininkas Tadas Oginskis, o jam mirus jo žmona uoliai pildė savo pirmatakūnės grovienės Viktorijos Žinievienės valią kas link bažnyčios taisymo. 1839—1840 metais bažnyčioje daryta pataisų. Dėliai to yra keli lapai susirašinėjimų su pasauline valdžia. Tačiau tuose lapuose lyg tyčiomis nėra įrašyta, kas buvo rengiama bažnyčioje taisyti. Iš 1869 m. inventoriaus matyti, kad ir toji bažnyčios stogo pusė, kuri 1830 m. liko su senuoju uždangalu, jau yra uždengta guntais. Tačiau visas stogas jau vėl esąs kiauras, ir kunigaikštienė Oginskienė rengiantis jį naujai perdengti. 1869 m. inventoriuje yra įrašyta, kad bažnyčioje grindys bėsančios degtų plytų sudėtos, o lubos lentų gaubtai sudėtos. Gaila, kad senesniuose inventoriuose nieko nėra pasakyta nei apie lubas, nei apie grindis. Tai gi nežinia, kokios jos buvo ligi kun. Choinskio klebonavimo. Tačiau kadangi čia pirmą kartą įrašyta, tai reikia manyti, kad ir lubos ir grindys sudėta Choinskiui klebonaujant. Choinskiui klebonu bėsant padaryta du nauju altoriu prie bažnyčios šulų. Buvusių nuo pradžios trijų altorių didžiuliai paveikslai dėliai drėgmės bažnyčioje labai sugedę, o šv. Mato net visiškai sunykęs. Jo vieton reikėję kitą (Dievo Motinos) įdėti. Choinskiui Veisiejuose bėsant padaryta 3 naujos klausyklos ir nupirkta bažnyčiai daugelis naujų parėdų (vieton senųjų suplyšusių). 1865 metais įtaisyta 14 Kryžiaus stočių paveikslų ir 6 d. rugp. Smalėnų vienuolis Wierzbiłło iškilmingai juos pašventino. Vargonai tačiau dar 1869 metais senieji ant viškų teberiogsojo. Jais groti jau nebegalima buvo; 300 raudonųjų lenk. zlotų, kuriuos naujų vargonų įtaisymui buvo palikusi Žinievienė, 1840 m. liko apdrausti (zahipotekowane), o 1866 metais rusų valdžia paėmė juos savo iždan. 1861 metais buvusi Veisiejuose didelė audra ir išmušusi daugelį bažnyčios langų. Juos sudėjo kun. Choinskis. Sudėjimui išleido 7 rubl. 50 kap. iš laidojimo fondo. 1863 metais bažnyčios globa tam tikru protokolu iš laidojimo sumų pinigais nutarė pataisyti begriūvančią varpinę. Pataisymo darbus vedė Antanas Gavutys, ir jam užtai užmokėta 30 rublių. Tačiau viršininkas nei pirmojo nei antrojo taisymo nepripažino teisėtu, nors bažnyčios globos formalumai buvo išlaikyti ir, mirus kun. Choinskiui, 37 rub. 50 kap. iš jo turto buvo paimta laidojimo fondan. Tokiu būdu ir varpinę pataisė ir bažnyčiai langus sudėjo kun. Choinskis savo lėšomis.

20. Liepos mėnesyje 1852 metais sudegė Veisiejų pasenusioji klebonija ir klebonijos ūkio triobos. Kame buvo gaisro pradžia, miestelyje ar klebonijoje, nesužinojau. Gana tik, kad visos klebono triobos, visa manta ir parapijos archyvas nuėjo dūmais. Gera dar, kad visos triobos buvo nuo gaisro apdraustos. Už gautus gaisrapinigius vėl buvo pastatytos, klebonui vadovaujant sekančios triobos:

Klebonija buvo pastatyta iš pušinių sienojų į sąsparas ant mūrinio pagrindo. Ilgio ji padaryta 42, pločio $18^3/_4$, aukščio $4^3/_4$ masto. Naujoji klebonija pastatyta dviem galais su koridoriaus išvaizdos priemene skersai triobą. Viename gale 5 kambariuose gyveno klebonas, kitame gale buvo vienas kambarys vikarui, o trijuose tilpo virtuvė. Iš virtuvės buvo dar vienos durys į lauką per tam tyčia pristatytą priemenaitę. Vikaras ir klebonas į savo kambarius įnėjimą turėjo iš koridoriaus. Šalia klebonijos, darže, buvo pastatyta ledutė, o aplink kiemą: arklydė, vežimų pašiūrė, padarinė su rūsiu po apačia, kluonas ir daržinė. Visos šitos triobos buvo medinės, šiaudais dengtos. Ir visos šitos triobos kun. Choinskiui beklebonaujant ligi 1869 m. jau vėl pradėjo būti reikalingos šiokių tokių pataisymų. 1869 m. klebonija buvo lentomis apkalta.

1863 metais buvo lenkmetis. Kiek jame kun. Choinskis dalyvavo, nežinia. Tačiau 10 lapkričio 1863 m. Seinų viršininkas Polkovski, Muravjovo įsakymu, pareikalavo, kad kun. Choinskis užmokėtų kontribucijos 27 rub. 18 kap. Kadangi toji kontribucija buvo reikalaujama dvigubos mokesties, vadinamos „ofiara duchowna" daugumoje, tai klebonas manė nuo jos išsisuksiąs ir teisinosi, kad šitą iš klebonijos priklausantį mokestį Veisiejuose moka ne klebonas, bet dvaras, tai ir kontribucija reikia ieškoti iš dvaro. Teisinimos tačiau nieko negelbėjo, ir Choinskis turėjo užsimokėti 27 rub. 18 kap. Daugiau iš maišto metų Veisiejų klebonijos archyve žinių nėra.

Kaip jau žinome, pirmoji Veisiejų bažnyčiai kunigaikščio Jurgio suteiktoji dovana be žinios dvaro turtuose sutirpo. Jos atlyginimui grovas Matas Žinievas 1792 m. užrašė, o 1799 m. įrašė Veisiejų turtų ipotekon 20000 lenk. zl. su kas metai mokamu klebonui penktuoju nuošimčiu, kuris darė 1000 lenk. zl. Beto klebonas valdė nuo nepamenamų laikų keturių margų didumo daržą, prie kurio grovas Žinievas dar pridėjo gabalą žemės ir leido, kiek tinkama, dvaro lauke sėti javų ir piauti šieno. Senu papročiu klebonas dvaro lauke ganydavo gyvulius, maldavosi javus dvaro malūnuose, imdavo kiek tinkamos malkos iš dvaro miško. 1822 metais grovienė Oginskaitė Žinievienė visus šituos dalykus, kaip jau žinome (žiūr. § 18), testamentu užrašė ir užtikrino bažnyčiai. Beto ji dar tada įsaistė savo įpėdinius, kad jie visados taisytų ir puoštų Veisiejų bažnyčią. Tuo patim testamentu ji dar užrašė klebonui iš Veisiejų turtų kasmet po 500 lk. zl., kaipo penktą nuošimtį už neįdomą, Veisiejų turtuose paliekamą dešimties tūkstančių lk. zlotų kapitalą. 1840 metais, pasaulinės valdžios liepiamas, grovienės įpėdinis, Tadas Oginskis, turėjo naujai užrašytus 10000 zl. ir 300 raudonųjų zlotų užipotekuoti Veisiejų turtuose, kaipo neužginčintiną bažnyčios nuosavybę[1]). 1847 metais Veisiejų savininkė kunigaikštienė Marė Oginskienė (Tado žmona) skolino iš valstybės banko (ipotekos) tam tikrą kiekybę pinigų. Bankas, duodamas jai paskolon pinigus, nedadavė 1500 rub., kurie darė Žinievienės užrašytąjį 10000 zl. kapitalą. 1 kovo 1847 metų šitie pini-

[1]) Seinų kamisoriaus raštas 1840 m. Nr. 1555.

gai (1500 rub.) liko sudėti valstybės banke, kaipo amžinas Veisiejų bažnyčios fondas ir nuo tos dienos nuošimtį už tuos pinigus klebonui mokėjo jau ne dvaras, bet bankas. Ir šitas kapitalo pernešimas iš dvaro turtų į banką įvyko vien tik pasaulinės valdžios sumanymu ir noru, nes nuo 1817 m. valstybė skaitėsi pirmoji bažnyčios globėja. Ar ir 20000 kapitalas perėjo iš dvaro į banką, archyve žinių neradau.

Nepaisant tačiau, kame tie kapitalai buvo, Veisiejų klebonas, kaip tai matyt iš cituotų jau inventorių ir įvairiu reliacijų, ligi lenkmečio nekliudomas gaudavo nuošimčius; dvare turėjo ganiavą, malkas, malimą ir t. t. 26/14 d. gruodžio 1865 m. caras, apsižiūrėjęs, kad katalikų kunigai „perdaug" turi ineigų, išleido įsakymą visus kapitalus, šiaip didesnius turtus ir žemę paimti valstybės iždo žinion, o prie bažnyčios palikti nedaugiau šešių margų žemės ir kunigams mokėti tam tikrą nustatytą algą. Sulig šito „ukazo" 1866 m. Veisiejuose 20 ir 10 tūkstančių zlotų kapitalai perėjo valstybės nuosavybėn; daržo žemės rasta tiktai 5 margai ir 29 rykštės, tad žemė visa ir palikta bažnyčiai. Dvaras paliovė davęs ganiavą, malkas, malimą ir kitas naudas. Nežinau, ar visa tat dvaras paliovė davęs delto, kad už visa tat turėjo tamtikrą kiekybę užmokėti valstybei, ar gal tik sava valia, prie progos. Beje, bažnyčios turtų likvidacijos delegacija rado, kad prie klebonijos ėsą bereikalingi kluonas ir daržinė. Juodu pardavė ir pinigus paėmė iždan. Tai gi iš viso fondo klebonui vos beliko šiek tiek triobų ir penkių margų daržas. Alga gi iš valstybės iždo, kaip visoje vyskūpijoje, taip ir Veisiejuose nustatyta: klebonui 300 rublių, vikarui 150. Tik šitais likučiais ir naudojosi klebonas ligi 1914 m. karo.

Kaip jau žinome (§ 18), Žinievienės įsaistymu klebonas turėjo kas metai laikyti tam tikrą kiekybę šv. Mišių. Kol naudojosi kapitalais, laikė ir tas Mišias. Kai kapitalus paėmė valstybė, įsaistymas nepranyko, del to, kad valstybė neva nepaleido iš savo globos klebono ir jam, vieton „perdidelių" ineigų, davė mažesnes. Taigi klebonas tas Mišias turėjo laikyti ir laikė, bet jas laikydamas jau negaudavo užtenkamo atlyginimo ir dovanai tarnaudamas permaža užsidirbdavo savo išlaikymui. Šiame dalyke buvo kreiptasi į vyskūpijos valdžią, kad įsaistymą sušvelnytų. 1869 m. vyskūpijos valdytojas visas anas šv. Mišias sumažino tik į 12 skaičių: ketverias turėjo atgiedoti, ketverias atskaityti klebonas, likusias ketverias atskaityti vikaras. 21 gegužio 1875 m. vyskupas dar labiau sumažino tas šv. Mišias, nes įsaistė kleboną kas pusmetis tiktai po vieneres atskaityti.

21. Mirus klebonui J. Choinskiui vyskūpijos valdytojas 16 dieną rugsėjo 1869 m. Nr. 1058 Veisiejuosna klebonu paskyrė kun. Kazimierą Sakevičių (Sakovič). Kun. Sakevičius Veisiejuose neilgai klebonavo. Pirmose vasario dienose 1873 m. jis liko perkeltas klebonu Seirijuosna. Kun. Sakevičiui Veisiejuose klebonaujant dvaro savininkė p. kunigaikštienė Oginskienė, sulig Žinievienės užrašų, bažnyčioje darė įvairių reikiamų pataisų. Tarp kita ko visą bažnyčią uždengė nauju guntų stogu. Tačiau stogas dengti pabaigta kun. J. Šipauskui klebonaujant. Kun. Sakevičiui Veisiejuose bėsant nupirkta į bažnyčią nauja monstrancija.

Dar kun. Choinskiui gyvam bėsant 28 d. gruodžio 1865 m. parapijos sueiga nutarė aptverti kapinyną. Nuo pat pradžių Veisiejų kapinynas buvo už miesto, anapus ežero, dvaro laukuose. Kapinynas buvo nevisai mažas, nes kelių margų didumo, tačiau jokios tvoros neturėjo. Dar 1804 m. jisai vien tik paprasta vaga buvo apribotas; vėliau jis apkasta grioviu ir apipilta

pylimu. Tačiau smėlyje pylymas ir griovis neilgai laikėsi. Taigi 1865 m. parapija nutarė aptverti kapinyną štakietais, o stulpelius išmūrinti. Aptvėrimui kiekvienas ūkininkas įsisaistė atvežti po pusę sieksnio akmenų. Akmenis, rodos, visus suvežė dar kun. Choinskiui klebonaujant. Išviso akmenų suvežta 57 sieksniai. Klebonas kun. Sakevičius ėmėsi jau pradėto darbo. 1870 metų žiemą nupirko Kauknorio miške medžių, ir parapija juos suvežė birželio mėnesy. Kalkes išdegė Adomas Fronckevičius, mūrininkas, ir gavo užtai 20 rub. Stulpus tvorai išmūrino Mikas ir Karalius Bučaniai, mūrininkai. Jiedviem užmokėta už darbą: už 95 didesnius stulpus 157 rub., už 31 laibesnį stulpelį 55 rub. 15 kap. Štakietus ir juostas išpjovė Petras Tambovskis su savo draugu. Jiemdviem užmokėta už kiekvieną sieksnį po 3 kap. Jokūbas Kosakievič dailidė užtvėrė 119 straipsnių tvoros ir gavo užtai 17 rub. 95 kap. Gavučiui už darbų prižiūrėjimą užmokėta 25 rub. Kapinynas ilgio turėjo 378, o pločio 287 pėdas. Aptvėrimo darbas pabaigtas 1870 m. Viso už aptvėrimą išmokėta (sulig inžinieriaus padaryto plano ir sąmatos) 1931 rub. 90 kap.; paprastuosius darbus ėjo dirbti grintelninkai ir daržininkai. Pažymėtina, kad Sakniavos šlėktelės (27 gyventojai) nevežė nei akmenų nei medžių, nei dirbti nėjo. Viso jie aptvėrimui davė vos 8 rub. 20 kap.

22. 13 d. vasario 1873 m. Nr. 250 vyskūpijos valdytojas Veisiejuosna klebonu atsiuntė kun. Juozą Šipauską, gimusį Igliaukoje Marijampolės apskr. 9 d. gruodžio 1829, kunigu įšventintą Vilniuje (vysk. Žilinskio) 31 gruodžio 1853 metais. Veisiejų bažnyčią valdyti pradėjo jisai 14 d. gegužio 1873 m. ir valdė ją ligi 6 d. rugsejo 1878 m. Jam klebonaujant 1876 metais dvaro savininkė, sulig Žinievienės užrašų, pastatydino naujus 13 balsų vargonus. Pats klebonas žmonių sudėtais pinigais nupirko 2 mišiolu, 8 procesijoms liktarnas, 2 arnotas ir šiek tiek bažnytinių skalbinių. 31 d. gegužio 1875 m. Veisiejuose atsilankė vyskūpas p. Wierzbowski ir suteikė Sutvirtinimo sakramentą 2560 žmonių. Dekrete, nors išgiria lėšų davėją kunigaikštienę Oginskienę ir jos žentą Vytautą Wołłowičių bei klebonus Sakevičių ir Šipauską už puošimą bažnyčios, tačiau pažymi, kad bažnyčia bėsanti neturtinga: trys altoriai visiškai pasenę ir apleisti, ciborija—paprasta spintelė, špitolės nėra, šventorius neaptvertas, triobos tasytinos ir t. t. Po vyskupo atlankymo klebonas pradėjo rūpintis šventoriaus aptvėrimu. Sušaukė tam tikrą parapijos sueigą, kuri nutarė bažnyčios šventorių aptverti mūro siena. Sueigos nutarimą užtvirtino pasaulinė valdžia, ir žmonės ligi 1878 m. pusetinai privežė akmenų. Tačiau parapiją ištiko nauja nelaimė: 19 birželio sudegė klebonija ir visos kitos triobos. Klebonas, pranešdamas dekanui apie nelaimę, rašo, kad jis gyvenąs kambary viršuj zokristijos. Vėliau bažnyčios globa nusamdė iš Elvyros Gavutienės visas triobas, ir jose kunigai pragyveno keleris metus, kol buvo pastatyti nauji klebono triobėsiai [1]).

6 dieną rugsėjo 1878 metų dvasinė valdžia kun. Šipauską iškėlė kitur, o Veisiejuosna klebonu paskyrė (Nr. 990) kun. Matą Skrinską. Matas Skrinskas

[1]) 1875 metų vizitos protokole yra įrašyta, kad 1778 metais 8 liepos kun. Mikas Baranovič, Simno bažnyčios valdytojas, parašytu Vilniuje dokumentu įsteigė prie Veisiejų bažnyčios altariją ir kunigo altaristos įšlaikymui buvo užrašęs nuošimtį (kelintą?) nuo 12000 lenkų zl. Altarista kas savaitė už kun. M. Baranovič dušią turėjo laikyti po dvejas šv. Mišias. Nepažymėta tačiau, kame toji suma buvo apdrausta (padėta) ir ar buvo Veisiejuose kadanors altarija ar ne. Dokumente parašyta „administrator Siemianskiego kościoła". Nors Simno archyve šiuomi žodžiu vadinama Simno bažnyčia, tačiau tarp Simno klebonų M. Baranovič nėra. 1778 m. Simne klebonas kun. Petras Kacinskas.

buvo gimęs 12 d. liepos 1842 m. Triobiškiuose, Marijampolės apskr. ir parap. Jo tėvo vardas Matas, motinos Agnetė Muraškiūtė. Skrinska mokėsi pradinėj Marijampolės mokykloj nuo 15 spalių 1853 ligi 27 birž. 1856 m., paskui, pabaigęs 4 Marijampolės gimnazijos klases, 1862 m. įstojo Tikocino seminarijon ir 4 d. kovo 1866 m. vysk. Lubienskis įšventino jį kunigu. Vikaru buvo Liubave (lig 6 IV 1868), Teoline (lig 23 VI 1868), Kriokelauky (lig 19 XI 1868), Lazdijuose (dar buvo 10 II 1873 m.) [1]) Kame pragyveno laiką tarp 10 II 1873 ir 6 IX 1878 m., nežinau. 12 d. rugsėjo 1878 m. kun. Skrinska atvyko gyventi Veisiejuosna ir tąja diena sutatytas įvedybų protokolas — inventorius. Kun. M. Skrinskos parašas metrikų aktuose stovi ligi 3 d. geg. 1899 m. Taigi toliai jisai Veisiejuose klebonavo. Iš Veisiejų kun. Skrinska išėjo klebonu į Kaletnik [2]) Kun. M. Skrinska Veisiejuose klebonaudamas parapijos lėšomis pastatydino naują kleboniją ir kitas ūkio triobas. Triobos jau buvo pastatytos 1884 metais, nes 29 lapkr. 1884 m. Veisiejų bažnyčios globa raštu Nr. 36 prašo apskrities viršininko naujasiąs apdrausti nuo ugnies. Viršininkas reikalavo, kad naujųjų triobų, paduodamų apdraudimui, plenas būtų drauge su bažnyčios plenu paduotas. Globa atsako: „... Nėra reikalo paduoti klebonijos ir kitų jos triobų plenas greta bažnyčios pleno, nes naujosios klebonijos triobos yra vien tik parapijos nuosavybė, kadangi jų pastatymui lėšas davė vien tik parapija. Bažnyčia, nors dalinai yra parapijos nuosavybė, tačiau ją taisyti ir atnaujinti yra įsaistytas vietos dvarininkas. Užtat prašome naująsias triobas, kaipo pilną parapijos nuosavybę, apdrausti atskirai, nejungiant su bažnyčia...“ Nebėra sąrašo, kiek išleista pinigų klebonijos ir kitų triobų pastatymui, tačiau jei užmokėtas apskrities technikų naudai ketvirtasis nuošimtis darė 89 rub. 2 kap., tai statymo sąmata mažiausia turėjo būti 2225 rub. 50 kap. [3]). Triobų statymo darbus vedė pats klebonas (nežinia tik, ar nusamdęs, ar kaipo statomojo komiteto narys), nes jis savo vardu 11 IX 1882 m. praneša apskrities viršininkui, kad jam už triobų pastatymą dar yra neužmokėję:

Dvaras	Veisiejų	5	rub.	6	kap.
„	Viktorinas	24	„	72	„
Sodyba	Viktorinas	2	„	6	„
„	Barteliai	6	„	18	„
	Viso . .	38	„	02	„

r prašo, kad viršininkas lieptų vaitams tuos pinigus surinkti. Bet viršininkas aip greit klebono paklausė, kad šis turėjo savo prašymą pakartoti dar: 5 I. 1883, 9 III 1883, 18 ir 29 V, 27 VI, 13 X, 10 XI ir 10 XII 1883, 23 IV 1884, 14 II 1885 ir vis delto pinigai liko neišrinkti.

1883 metais buvo atnaujinamas šv. Mato altorius, nes 18 V ir 12 VII klebonas prašo viršininko atrakinti aukų indelį, kurian, jam pereitus metus leidus (Nr. 12343), žmonės jau bus sudėję 210 rub. 8 1/2 kap. Tie pinigai ėsą kuogreičiausiai reikalingi užmokėti už darbą altoriaus statytojui ir nupirkti medžiagos auksintiems paveikslo rėmams. 1878 m. inventoriuje prie galo yra prierašas, pažymėtas data 26 IX 1883, kuriame pasakyta, kad šv.

[1]) Šios žinios paimtos iš jo paties atsakymo į konsistorijos pareikalavimą iš 10 II 1873, Nr. 2239. Acta diec. Sein.

[2]) žiūr. 1902 m. rubricelė.

[3]) Apskr. viršininko raštas klebonui 6 XI 1885 Nr 22810.

Mato altorius pastatyta visai naujas. Šv. Mato paveikslas esąs didelis, aliejiniais dažais tapytas, jo rėmai esą platūs, auksinti. Viršutinėje altoriaus kondignacijoje esąs gražus D. Motinos paveikslas.

19 spalių 1884 m. parapijos sueiga išrinko bažnyčios globos naujus narius ir kartu nutarė: 1) šv. Jurgio altoriaus atnaujinimui sudėti 290 rub. ir 2) už 4000 rub. (sutaupytus iš laidojimo sumų ir iš nuošimčių mirusių klebonų turtų), besančius valstybės banke, pastatyti naują mūrintą didįjį altorių. Antrasis šių nutarimų ir ligšiol neįvykdyta (netaip greit galėjai iš rusų valdžios iškapštyti jos globon paimtus bažnyčios pinigus; jie ten ir dingo), bet ir pirmasis, rodos, neįvyko.

1885 metais viename raporte į apskr. viršininką klebonas mini, kad viskas esą prirengta bažnyčios šventoriui aptvėrti ir sekančiais metais prasidėsią aptvėrimo darbai. Tačiau tik 1888 m. pradėta, o 1889 pabaigta akmenų mūrinta tvora aptverti bažnyčios šventorius. Aptverta parapijos lėšomis, darbai vesta, nežinia delko, ne klebono, bet vikaro, kun. Mato Smolensko.

26 birž. 1890 metų bažnyčios globa kartu su klebonu pranešė kunigaikščiui Bohdanui Oginskiui, Veisiejų dvaro savininkui, kad Veisiejų bažnyčioje yra jau reikalinga daug kas pataisyti: tinkas vietomis atpuldinėjęs. Tačiau, rodosi, atsakymo nebuvo, ir nuo to laiko Veisiejų dvaras bažnyčios jau nebetaiso.

23. Nuo 3 geg. 1900 ligi 9 liepos 1903 m. Veisiejuose klebenavo kun. Antanas Raulinaitis. Jam išėjus klebonu Šventežerin, nuo 9 VII 1903 lig. 1 vasario 1907 m. Veisiejuose klebonavo kun. Vladas Paliukaitis. Šiam išėjus klebonu Jeleniavon, nuo 1 balandžio 1907 ligi 10 bal. 1908 m. klebonavo kun. Tomas Žubris. Žubriui mirus 10 d. bal., Veisiejuosna klebonu atkelta Vygrių klebonas kun. Juozas Marma. Šis klebonas Veisiejuosna atvyko, matomai, jau birželio mėn., nes aktuose pirmą kart pasirašo 27 VI. Ką šitie klebonai yra pataisę ar nauja pagaminę bažnyčios turte, žinių kaip ir nėra. Vien tik „Šaltinyje" 1809 Nr. 45 yra paskelbta, kad: „kun. Žubris, įtempęs visas pajėgas, pataisė iš viršaus visą priešakį (spr. bažnyčios), o vidurį pabaltino ir davė gaubtas lubas. Dabartinis klebonas pradėtąjį darbą varo tolyn. Padengė šventoriaus murą, rengiasi statyti altorius. Pažymėtina šis dalykas: rado užkampyje užmestus sutrūkusius, sudulkėjusius du paveikslus. Paveikslų didumas atkreipė akį; vertę sunku buvo atspėti del sunykimo. Paveikslai — šv. Mykolas Arkaniolas ir Petrovino prikėlimas iš numirusių – ilgio po 16, o pločio po 9 pėdas. Didžiame altoriuje paveikslas dar didesnis, 19 ilgio, o 11 pločio. Tai yra V. Jėzaus nuo kryžiaus nuėmimas. Visi tie paveikslai, pagal žinovų nuomonę, yra didelės vertės. Pakviestas Mateušas Kasiulis visus tuos paveikslus kuopuikiausiai atnaujino. Kasiulis — lietuvis iš Krosnos parapijos". Kun. Marma, perskaitęs šią mano monografiją, išbraukė žodį „kuopuikiausiai" ir ant margineso parašė: „užganėdintinai, nes perdaug uždėjo pakasto. Saulei užgriebus paveikslas prikėlimo Petrovino iš numirusių sugedo."

1918 ir 1919 metais kleb. Marma parapijos lėšomis uždengė guntais bažnyčios stogą, nes senasis irgi guntinis stogas jau buvo visiškai supuvęs. 1921 metais kun. J. Marma išėjo klebonu Šventežerin, o Veisiejuosna klebonu atėjo kun. Juozas Katilius. Šis klebonas, užbaigęs bažnyčios stogą, buvo pradėjęs rūpintis naujų vargonų įtaisymu, nes senieji jau visai buvo sugedę. Tačiau 24 d. rugsėjo 1924 m miestely iškilo gaisras. Užsidegė šalia tiltą kažko-

kia triobelė (moteriškė, velėdama trioboj skalbinius, ugnį kūrinusi, o kaminas buvęs kiauras), iš kurios ugnis tuoj persimetė į visą miestelį. Buvo labai didelė sausuma, ir tą dieną pūtė labai didelis vėjas. Į kelias minutes visas miestelis suliepsnojo. Sudegė apie 70 gyvenamų triobų, vaistinė, paštas, koperatyvas ir visos klebonijos triobos. Bažnyčia buvo ant pat ugnies tako ir ji išliko tik delto, kad ji labai aukšta: ant stogo vėjas neužmetė ugnies. Likosi neišdegusi tik Seinų gatvė ir tai tik delto, kad bažnyčia uždengė ją nuo ugnies. Klebono tą dieną nebuvo namie: jis grįžo iš Kauno per Seirijus ir parvažiavęs rado tik bežėruojančius nuodegulius. Iš viso turto jam beliko tik arkliai ir vežimas, kuriuomi važiavo. Dabar iškilo reikalas rūpintis klebonijos ir kitų triobų statymu. Vargonai nuėjo į antrą eilę. Vargonai buvo jau užsakyti ir rankpinigiai duoti. Prisiėjo nuo užsakymo atsisakyti ir rankpinigius atsiimti.

Veisiejų klebonijos ir bažnyčios mokesčiai.

24. 1526 metais kunigaikštis Jurgis, steigdamas Veisiejų bažnyčiai fondą, kleboną paliuosavo nuo visokių sunkenybių ir mokesčių. Tačiau ilgainiui valstybėje atsirado reikalo visus savininkus apdėti tam tikru mokesčiu, bet tuo laiku iš Veisiejų bažnyčios dvaras buvo atėmęs žemę, ir netekusi turtų bažnyčia nebuvo apdėta mokesčiais. Dar vėliau, jau beįrant Lenkijai, atsiradus valstybėje didelių išlaidų apdėta mokesčiais jau netik savininkai, bet ir baudžiauninkai ir dvasininkai. 1783 metų vizitos protokole įrašyta:

„Ligšiol klebonija niekam jokių mokesčių nemokėjo, nes ji nieko neturi tokio, už ką privalėtų mokėti mokesčius. Nuo dabar gi kas metai dviem paprastom ratom mokės po 5 lenk. zlotus mokesčio, vadinamo pro subsidio charitativo".

1804 metais: „klebonija išmoka kas metai po 85 l. zl. mokesčių", gaila tik, kad tų metų protokole nėra pasakyta, koki buvo tie mokesčiai. 1819, 1821 ir 1832 metų inventoriuose įrašyta, kad klebonas moka tik padūmės po 9 zl. Kitokių jokių mokesčių nemoka.

23 kovo 1859 m. klebonas kun. Choinskis rašo apskrities viršininkui Seinuose:

„Šiomis dienomis gavau iš apskričio viršininko rašt nės raštą Nr. 1385, kuriuomi pranešama man, kad iš manęs turėsią būti paimta 6 rub 4½ kap. sausio mėn. rata mokesčio, vadinamo „ofiara duchowna", priklausančio iš Veisiejų klebonijos. Kadangi visoki valstybiniai mokesčiai, Veisiejų bažnyčią saistą, nuo nepamenamų laikų dėliai sutarties klebono su dvaru ir dėliai to, kad dvaras paėmė kadaise priklausančią klebonijai žemę, o vietoj jos apsiėmė klebonui kas metai mokėti tam tikrą pinigų kiekybę, pasidarė dvaro našta, užtat aš, kaipo klebonas (jau 33 metai) niekad jokių mokesčių nebuvau užieškomas. Užtat, kad išvengus ateityje visiškai į manę nepriklausančių mokesčių netinkamo išieškojimo, šiuomi turiu garbę prašyti p. viršininko, kad, ištyręs mano tvirtinimą ir palyginęs jį su savo raštinės ir kasos knygomis, teiktumeis įsakyti per visą laiką sutvarkyti kasos knygas taip:— kad už Veisiejų kleboniją mokestį „ofiara duchowna" mokėtų vietinis dvaras".

10 lapkr. 1863 m. Seinų viršininkas Polkowski reikalavo iš Veisiejų klebono užsimokėti kontribucijos 27 rub. 18 kap. Ši kontribucija buvo dvigubas mokestis „ofiara duchowna“ (žiūr. § 20). Taigi ligi Lenkmečio dvaras už kleboniją mokėjo šio mokesčio kas metai po 13 rub. 59 kap. Įvykdinus 1865 metų 26 d. gruodžio „ūkazą“ visi vyskupijos kunigai, tai gi ir Veisiejų, paliuosuoti nuo turtų ir nuo mokesčių. Nuo šio laiko ligi 1915 metų bažnyčia mokėjo vien tik nuo gaisro apsidraudimo mokestį. Ir šį mokestį mokėjo ne klebonas, tik parapija.

Veisiejų parapijos plotas.

25. 1526 metais Slucko kunigaikštis Jurgis Veisiejus vadina: „Paveldėjamieji mūsų turtai Veisiejai“. Kunigaikščio rašte nėra pasakyta, nei kokio didumo buvo tie turtai, nei koki sodžiai jau gyveno. Vien tik nusakyta, kad Veisiejų turtų miškuose ir Veisiejų kaimynų giriose žmonės, prasidirbdami žemės, kuria sodžius. Pačių Veisiejų tada jau būta, bet ar jie buvo miestas ar sodžius, nežinia. 1744 metų Vilniaus vyskupijos sinodo protokole Veisiejai pavadinta: „oppidum cum aula“, tai yra miestas su rūmais. Bet rūmais (aula) tada vadindavo dvarą. Taigi čia reikia suprasti „Veisiejų miestas ir dvaras“. Mat, šiame sinode nustatyta Veisiejų parapijos plotas ir nurodyta jos ribos šiais žodžiais:

> Pro cura animarum habet: Veisieje: „oppidum cum aula Wieiseje et villis eidem adnexis. Jugielewszczyzna.
>
> Szlavanty cum villis suis. Sausoboiary seu Sakniewo.
>
> Bobry, Polunce, Czuwance, Ilgieniki, Wilkia, villae proedii Losewicze (sine aula). Lejpuny cum villis. Smorliuny, Szadziuny, allisque usque ad fluvium Seyra“ [1]).

Taigi 1744 metų sinodas padavė Veisiejų klėbonui ganytojauti: Veisiejų miestą ir rūmus, (tai yra, dvarą) bei jų sodžius. Jurgeliškę. Šlavantus su jų sodžiais. Sausabajorius arba Sakniavą, Babrus, Paliūnus, Čiuvonis, Ilgininkus, Vilkiją, Losevičių dvaro sodžius (be dvaro, kuris į Beržininką). Leipalingį su sodžiais. Smarliūnus, Šadžiūnus ir kitus sodžius ligi upės Seiros. Gaila, kad šitame sąraše įrašyta tik dvarai „cum villis suis“, o tie sodžiai neišvardinti paskyrium. Užtat negalima sužinoti Veisiejų ir kitų dvarų nuosavybės ploto.

26. Kapčiamiesčio parapijos archyve radau gimimo aktų knygą iš 1743 — 1758 metų. Šioje knygoje pirmuosius aktus pradeda ir juos per trejis metus rašo kun. Juozas Žakovič, Veisiejų kamendorius. Vėlesnius aktus rašo kunigai, gyvenantieji Kapčiamiestyje (in capellania Kopcioviensi). Kun. Žakovičius, matomai, visą laiką gyveno Veisiejuose ir čia būdamas jisai ir šią knygą čia rašė; ir ji tik vėliaus atsitiktinai patekusi Kapčiamiestin, čia ir liko, ir jon jau kiti kunigai rašė Kapčiamiesčio aktus. Šiuose aktuose kun. Žakovičius Veisiejus vadina „civitas Wieysieje“ (Veisiejų miestas). Čia yra vienas aktas iš „Proedium Wiejsiejense dictum Visoki Folwark“ (dabartinis Aukštadvaris), kuriame krikšto tėvais užrašyta: Kazys Masalskis, Volkovisko kapitonas, ir Juozas Masalskis, Gardino kapitonas, bei panelės (virgines) Teresia ir Katarina Masalskiūtės, Trakų kaštelionytės. Kazys ir

[1]) Sinodus dioecesana Vilnensis 1744.

Juozas buvo Mykolo Masalskio sūnūs. Spausdinti šaltiniai, kuriuose Masalskių giminės istorija aprašoma, sako, kad Mykolas turėjęs vieną dukterį ir dar buvusi viena duktė Mykolo sūnų, kuri visus Masalskių turtus nutekėjimo keliu pervedusi Potockiams. Tačiau šiame akte minimos Masalskiūtės išrodo seserys besančios, nes tituluojamos Trakų kaštelionytėmis. Mykolas Masalskis kaip tik šiais metais buvo Trakų kaštelionas. Jisai rudenyje 1743 buvo pakeltas Vilniaus kaštelionu, o šis aktas rašytas birželio mėnesy 1743 m. Taigi ir Teresia ir Katarina, be abejo, yra Mykolo dukterys, tik viena jų kuri gal bus jauna numirusi ir Masalskių istorijos autoriams nebuvo žinoma. Jei viena judvejų nebūtų buvusi Mykolo duktė, tai būtų tituluojama kitu vardu (ne kaštelionyte).

Iš šio akto mes gauname įspūdžio, kad Veisiejai jau yra Masalskių nuosavybė, kitaip jie čia nebūtų dvaro vedėjo kūmais kviečiami. Nors Veisiejai buvo Masalskių nuosavybė, bet jie ir kitur turėjo turtų ir be to visi turėjo tarnavimo vietas. Taigi ir Mykolas ir jo vaikai nuolat gyveno kitur, o Veisiejuose tik vasarą mėgdavo reziduoti. Ūkį vedė ekonomas. 1743 metais Veisiejų turtų ūkvedis buvo Antanas Turowski. Jo sūnų Tadą neša į krikštą kalbami Masalskiai.

Iš šių aktų matyti, kad 1743 — 1745 metais Veisiejuose buvo molendinum Wieysiejense (malūnas) ir ferrifordina Wieysiejensis (geležies kasyklos). Tas malūnas ir šiandien tebėr. Už ežero yra dabar sodžius Rūda; pasakojama, kad čia senovėje kasė gelėžies rūdą. Iš Ferrifordinos kun. Žakovičius aktuose užrašė 7 gyventojus. Ar jie kasė geležį, ar jau buvo ūkininkais, nepažymėjo.

Stai kun. Žakovičiaus aktuose užrašytieji Veisiejų miesto gyventojai: vieni jų yra bajorų (szlachcice) kilmės, kiti valstiečiai. Bajorai (aktuose pažymėti raidėmis MD., reiškia, magnus dominus): Tatarski, Konarski, Gimbut, Gurski, Dyczynski, Szczepanowski, Lisczynski; jie galėjo būti įvairūs Masalskių valdininkai. Valstiečiai: Janowski, Milewski, Szarowski, Stankiewicz, Markowski, Danowski, Loykiewicz, Baczynski, Tolwinski, Wiszniewski, Kuczynski, Patkow, Micuta, Markiewicz, Franckiewicz, Androwicz, Jakutis, Czech, Marun, Raszynski, Cwiklycz, Karalun, Andrukiewicz, Soykiewicz, Pietraczyk, Balkowski, Zaczynski, Juto, Łupioł, Narkowski, Kuodis, Ruszczynski, Czobotko, Lewkowski, Markiewicz, Malachowski, Sosnowski, Jankowski, Aliewicz, Rakuciowski, Andruczyk.

Prie kunigo Žakovičiaus Veisiejuose gyventa kariškių. Aktuose nepažymėta, kokiu tikslu čia jų gyventa, bet tik numanu, kad čia jų nuolatos gyventa, nes su šeimynomis. 1745 m. 5 liep. d. krikštyta kūdykis Jono Alienovičio kareivio (militis) ir jo žmonos Marijonos; krikšto tėvai, bajorai: Gurski su Sasnauskiene ir Maciejowski su Jankauskiene. Alienovič bus bene kariuomenės vadas. Dar kituose aktuose, kaipo krikšto tėvai įrašyti kareiviai (milites) Wiszniewski, Skirmunt, Jambowski, Urynczyk. Orgelbrando „Powszechna Encyklopedja“ t. XXVI psl. 881 rašo, kad Masalskių laikais Veisiejuose buvo puikūs rūmai ir išdidi kunigaikšių rezidencija. Veisiejai net turėję savo įgulą, kuri nekartą gynusi šalį nuo priešo. Daugiau žinių apie Veisiejų įgulą Veisiejų dokumentuose neradau. Dideli mūro rūmai raidės U formoje yra dar ir dabar priešais bažnyčią paežerėj. Abu jų sparnu yra vieno aukšto, o vidurys — dviejų.

Kurie sodžiai priklausė Veisiejų turtams, o kurie kitiems dvarams, aktuose nepažymėta.

27. 1783 m. Veisiejų bažnyčios vizitos inventoriuje išskaitliuota, kurios vietos priklausė Veisiejų parapijai ir kuri vieta keno buvo nuosavybė. Būtent:

I. Paveldėjama nuosavybė generolo šefo Masalskio: dvaras ir miestas Veisiejai; sodžiai: Paferiai, Rudnia (Rūda?), Jakielance (Jakonys) Radvilonys, Kailiniai, Petroškai, Kalveliai.

II. Pono Gielažewskio (podczaszy Ziemi Łomžynskiej) nuosavybė: dvaras Losevyčiai ir sodžiai: Čiuvonys, Gudeliai. Laibagaliai, Klepočiai, „zaścianek Czuwaniszki".

III Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos vėliavininko p. Roszczewskio nuosavybė: dvaras Vilkija ir sodžiai: Vilkija, Kuolonys, Ilgininkai.

IV. p. Bernowičiaus (Podczaszego Nowogrodzkiego) nuosavybė: sodžiai Barčiai, Barteliai.

V. P. Wolskio (koniuszego Mozyrskiego) nuosavybė: dvaras ir sodžius Šlavantai.

VI. Boryczewskio (starosty Mokniunskiego): sodžiai Smarliūnai ir Šadžiūnai.

VII. Merkinės seniūno Oginskio: sodžius Paliūnai.

VIII. Merkinės bažnyčios dvarelis: Purviškiai.

IX. Klaczkowskio (cześnika województwa Trockiego: sodžius Babrai.

X. Did. Liet. Kunigaikštijos virėjo (kucharza) Oginskio: zaścianek Bòr.

XI Okolica (reiškia bajorėlių sodžius) Sakniava.

XII. Veisiejų parapijoje yra dar du sodžiu, kuriuodu priguli Losevyčių dvarui ir yra nuosavybė p. Gielažewskio: Puszcza ir Hausty. Juose gyvena vien tik gudai sentikiai (raskolniki); neturi nei popo, nei maldyklos; kai kada į pamaldas važiuoja Filipavan arba iš ten reikalui esant parsigabena popą. Turi savo kapinynus prie sodžių".

Taigi, kaip matome, šitame sąraše smulkiai nurodyta Veisiejų parapijos plotas ir nupasakota, keno nuosavybėje buvo tas plotas. Dar šioje vietoje pažymėtina iš to pat sąrašo šita ištrauka:

„Veisiejų miestely gyvena kelios liuteronų amatininkų šeimynos. Jų bus apie 20 žmonių; jie į pamaldas važinėja Seirijuosna. Žydai, kurių gyvena keliosdešimtys šeimynų tik pačiame miestelyje, turi pasistatę savo sinagogą ir kahalą, leidus Vilniaus vyskupui Zienkovičiui 1748 m.

Veisiejų miestelyje yra du nedideliu prekymečiu šv. Jurgio ir šv. Mykolo švenčių metu.

Privatinių koplyčių Veisiejų parapijoje niekame daugiau nėra, kaip tik kunigaikščių Masalskių rūmuose. Koplyčioje yra gražus altorius, bet kai esti pamaldos, parėdai ir indai atgabenami iš bažnyčios; atskirų nėra. Šv. Mišių koplyčioje gali klausyti tik kunigaikščiai ir jų tarnai. Tačiau ir patys kunigaikščiai retai kada naudojasi šiąja malone; visados šv. Mišių klauso bažnyčioje".

28. 1804 metų bažnyčios turtų sąraše pasakyta: „...Netoli nuo buvusio miestelio anapus ežero ir tilto ant kalnelio stovi bažnyčia..." Tai gi šitame sąrašė Veisiejai pavadinta buvusiu miesteliu; Visuose senesniuose dokumentuose jie buvo vadinami tiesiog miesteliu. Vadinasi, Veisiejai seniau turėjo tikrųjų miestų teises, o 1804 metais tų teisių

jau neturėjo. Orgelbrando „Powszechna Encyklopedja“ t. 26, psl. 881 rašo, kad kai Žynievas nupirko iš Masalskių Veisiejų turtus, tai jisai pastebėjo, kad miesto gyventojai perdaug apsunkinti mokesčiais. Kad palengvinus gyventojams ir paliuosavus juos nuo nereikalingų mokesčių, Žynievas miestą padarė sodžiumi. Nuo tada miestas pradėjo eiti į dvarą baudžiavą. Gaila, kad nepažymėta, kada tas atsitiko. Be abejo apie 1790 metus, nes apie šiuos metus Veisiejai perėjo Žynievo nuosavybėn.

Neišrištas lieka klausimas, kas Veisiejus padarė miestu, kada jie gavo miestų teises. To negalėjo padaryti Slucko kunigaikščiai, nes kunigaikštis Jurgis duoda bažnyčiai žemės, likusios nuo pabėgusių baudžiauninkų; duoda bažnyčiai kelis ūkininkus, kurie turi klebonui eiti baudžiavą. Be abejo šiuomi dalyku neužsiėmė nei Radivilai. TikMasalskių laikų dokumentai Veisiejus vadina miestu (oppidum, civitas). Taigi ne kas kitas, tik Mykolas Masalskis Veisiejus paliuosavo nuo baudžiavos ir davė jiems miestų teises. Ne gi tiko sodžiuje laikyti net kareivijos įgulą ir puikius rezidencijai rūmus statyti. Mykolas ne kas kitas pargabeno Veisiejuosna žydus ir išrūpino jiems vyskupo leidimą pasistatyti sinagogą. Jis juos pargabeno prekybai vesti; jis ir prekymečius įvedė. Davus gyventojams miesto teises, atsirado ir miestiškų reikalų, kurių atlikimui gyventojai turėjo mokėti tam tikrus mokesčius. Ir kadangi tų gyventojų buvo neperdaugiausiai, tai ir mokesčiai buvo nelengvi. Žynievas panaikino miesto teises, paliuosavo nuo mokesčių ir vėl gyventojus grąžino prie baudžiavos. Tačiaus apgyvendintieji Veisiejuose žydai ir amatininkai iš Veisiejų neišsikraustė; jie ir likosi čia gyventi ir davė Veisiejams miestelio įspūdžio. Tam tikrų miesto teisių nuo Žynievo laikų Veisiejai neturi ir ligšiol. Jie savivaldybės vienetą daro drauge su aplinkiniais sodžiais. Ligi 1864 m. Veisiejai vadinta „wieś“ paskui ligi 1914 m. „selenie“. Kol buvo baudžiava, Veisiejų gyventojai ėjo į Aukstadvarį baudžiavą. Panaikinus baudžiavą, žmonės likosi gyventi ant tos žemės, kurią lig tol valdė. Tačiau ilgainiui Veisiejai didėjo, ir apylinkės gyventojai Veisiejus visados vadindavo miesteliu. Veisiejai iš senovės vedė prekybą su Gardinu. Veisiejų pirkliai (ypač žydeliai) netik Veisiejų, bet ir Šventežerio bei Lazdijų apylinkėse supirkinėdavo javus ir kitokią žalią medžiagą ir visa tat gabendavo Gardinan; iš Gardino gi pargabendavo fabrikų prekių. Kai per Gardiną prasitiesė gelžkeliai ir plentai, Veisiejų Gardino prekyba dar labiau padidėjo, ir tas davė progos apsigyventi Veisiejuose dar didesniam žydų skaičiui. 1821 metais Veisiejuose žydų buvo 235 galvos (katalikų 2310 žmonių visoj parapijoj), o darant visuotinąjį gyventojų sąrašą [1]), rodos 1895 m., tik viename Veisiejų miestelyje žydų surašyta 1802 galvos; visoje gi parapijoje jų rasta 2041. Katalikų visoj parapijoj tuokart surašyta 5072 žm. Tai gi 1821 m. žydai darė 9,03% visų gyventojų, o 1895—28,63%. Prekybos dėliai ir prekymečių skaičius padaugėjo. 1783 metais Veisiejuose buvo du prekymečiu, gi 1911 m. net šeši—trečiadieniais po šv. Motiejaus (24 II), po šv. Fliorijono (4 V), po šv. Prospero (25 VI), po šv. Kajetono (7 VIII), po šv. Mauricijaus (22 IX), po Nekalto šv. M. Prasidėjimo (8 XII).[2]). Be to jau nuo seniai esti savaitinių turgų. Padaugėjus gyventojams ir patsai miestelis padidėjo. Dar 1832 m. jisai visas tilpo ant pusiausalio. Kapinynas buvo už miesto, vidūlaukėje. Dabar gi netiktai pusiausalis kimšte prikimštas triobų, bet ir aplink kapinyną eilių eilios pristatyta namų.

[1]) Spisok naseltonnich miestn. Suv. gub. SPB. 1901.
[2]) „Vilniaus“ ir „Žiburio“ kalend. 1911 m.

29. Dar šioje vietoje tinka šis tas daugiau pasakyti apie žydų gyvenimą Veisiejuose. Jie Veisiejuose atsirado Mykolo Masalskio laikais. Vilniaus vysk. leidus, jie Veisiejuose 1748 metais pasistatė pirmąją sinagogą ir įsisteigė kahalą. 1779 m. vietoj senos naują pasistatė sinagogą. 1839 m. Veisiejų sinagogos globa apie viešąsias žydų triobas rusų valdžiai štai kaip praneša:

„Maldos namas Veisiejuose yra medinis, pastatytas 1779 metais ant aukšto mūrinto pagrindo, dengtas guntais, turi ilgio 15½, pločio 16½, aukščio 9 mastus. Langų jame yra 8, lubos lentų, grindys plytų. Viduje yra vienas altorius, 50 suolų, 2 misinginiai žirandoliai, varinė prausykla. Namuose yra atskiras penkiais langais kambarys moterims melstis; ant viršaus yra keturiais langais vyrams kambarys. Šito namo pastatymui išleista 2000 lenk. zl., apdrausta jisai į 1675 lenk. zl.; kas metai yra taisomas, užtat dabar taisymo nereikalingas. Priesinagogis pastatytas 1824 metais medinis ant mūrinto pagrindo, dengtas guntais, turi ilgio 23, pločio 25, aukščio 5½ mastų. Jame langų yra 7 ir dvejos durys; lubos ir grindys — medinės. Viduje yra altorius, 3 dekalogai (lentelės 10 D. prisakymų), 50 suolų, 4 stalai, knygoms spinta, sieninis laikrodis, didelė misinginė žvakidė, 6 misinginiai žirandoliai, varinis praustuvas ir apšyldymui kakalis. Dešinėje priesinagogio pusėje yra kambarys sinagogos parėdams ir daiktams padėti. Ant viršaus yra kambarys, kuriame gyvena sinagogos prižiūrėtojas. Priesinagogio pastatymui išleista 3600 lenk. zl.; apdraustas 1975 lenk. zl. Taisymo nereikalingas. 1744 metais už 800 lenk. zl., kuriuos sudėjo vietiniai žydai, pastatyta ant mūrinto pagrindo medinė balanomis dengta pirtis 30½×15×4 mastų didumo. Joje yra katilas vandeniui šyldyti, kubilas šaltam vandeniui; viduje yra du šuliniu. Pirtis turi dvejas duris ir penkis langus. Apdrausta į 300 lenk. zl. Pirtis yra visatėliai pasenusi, reikia naujos, kuri manoma neužilgo pastatyti. Jos pastatymui žydai rengiasi sudėti 1000 len. zlotų".

Apie tolimesnį Veisiejų žydų gyvenimą žinių neturiu.

30. Pasakius, kas buvo galima apie Veisiejų miestelį, dabar grįžkime prie parapijos sąstatos. 1817 metų sutvarkymu kiekvienas apskritys turėjo būti suskirstytas į valsčius. Kiekvienas sodžius ir dvaras turėjo priklausyti kurionors valsčiaus administracijai. Valsčių galėjo daryti kiekviena atskira nuosavybė. Parankumo dėliai mažesniems žemės savininkams buvo leista keliems sudaryti vieną valsčių. Savininkais žemės būvo tada tiktai „tikrieji herbuotieji" bajorai. Valstiečiai žemės nuosavybės neturėjo. Jie gyveno bajoro žemėje ir ėjo jam baudžiavą arba činšą mokėjo. Bajorai gi nevisi vienodai turėjo žemės. Vieni jų, kaip va Sakniavos gyventojai, turėjo vos po kelis margus ir užtat, nors turėjo teisę, bet neįstengė jokių baudžiauninkų laikyti. Kiti turėjo gana didelius plotus žemės, kurie iš senų senovės buvo suskirstyti į dvarus ir sodžius. Sodžiuose gyveno valstiečiai ir ėjo į dvarą baudžiavą. Toki didesnieji savininkai galėjo ir pajėgė vieni sau sudaryti valsčių. Kame valsčių darė keli savininkai, ten vaitas buvo renkamas. Vaitu galėjo būti vienas savininkų. Kame valsčių darė viena didelė nuosavybė, ten vaitu buvo pats savininkas ir vaito pareigas pildyti jisai pavesdavo kam tinkamas. Vaitas buvo drauge ir teisėjas. Šitokia valsčių tvarka isbuvo ligi 1864 metų. Šitame laikotarpyje valsčių žvilgsniu Veisiejų parapija šitaip išrodė:

			Iš 1819 m. inventoriaus dūmų skaičius	Statistika iš 1839 metų						
				Gyventojai					Moka mokesčio vadinamo ofiara	
				Katalikų		Žydų	Viso žmonių			
				Ukininkų	Bežemių		Katalikų	Žydų	zlotų	grošų
Veisiejų valsčius	1	Veisiejų dvaras	1	1	—	—	47	—	2888	6
	2	Veisiejai, sodžius	41	20	26	76	287	938		
	3	Babrai „	14	16	3	2	163	14		
	4	Jakonys „	4	4	2	—	43	—		
	5	Kalveliai „	16	16	1	2	158	10		
	6	Pateriai „	11	12	—	—	91	—		
	7	Petroškai „	12	17	4	—	152	—		
	8	Rūda „	7	7	1	—	52	—		
	9	Radvilonys „	10	11	2	—	121	—		
	10	Aukštadvario dvaras . . .	1	1	—	—	4	—		
	11	Purviškė „ . . .	1	1	—	—	8	—		
	12	Kailiniai, sodžius	—	5	5	—	67	—		
Seirijų valsč.	1	Šadžiūnai, sodžius . . .	32	27	4	—	223	—	Mokestis nepažymėta.	
	2	Smarliūnai „ . . .	18	17	1	—	123	—		
	3	Paliūnai „ . . .	9	9	2	—	112	—		
	4	Čiuvonys, Merkinės sod. .	7	7	3	—	92	—		
Jurgeliškės valsč.	1	Bartašiūnai, sodžius . . .	9	9	—	Šio (Jurgeliškės) valsčiaus vaitas nedavė atsakymo apie gyventojų sąstatą ir apie mokesčius.				
	2	Barteliai „ . . .	7	6	—					
	3	Barčiai „ . . .	10	11	—					
	4	Kuolonys „ . . .	4	4	1					
	5	Jurgeliškė, malūnas . . .	1	—	—					
	6	Viktarinas, dvaras	1	1	—					
	7	Vilkija, sodžius	3	2	—					
	8	Dvarciškė „	—	5	2					
	9	Snaigynas, Šumkausko dv.	—	1	—					
	10	Zinkielė, sodžius	5	—	—					
Losevičių valsč.	1	Čiuvonys, sodžius	11	Losevičių valsčiaus vaitas į paklausimą atsakė, kad šio valsčiaus sodžiuose, priklausančiuose Veisiejų parapijai, yra 30 ūkių, bet šiais (1839) metais apgyventų ūkių yra tik 24. Juose gyvena katalikų 216.						
	2	Gaustai „	4							
	3	Gudeliai „	15							
	4	Klepočiai „	13							
	5	Laibagaliai „	15							
	6	Staniškiai „	3							
	7	Čiuvonys Maskviniai . .	6							
Justianavo v.	1	Ilgininkai, dvaras	1	1	1	—	7	—	39	6
	1	Sakniava sodžius	21	19	4	—	—	—	—	—

Ši lentelė sudaryta sulig 1819 m. inventoriaus ir 1839 m. klebono darytos statistikos. Inventoriuje surašyta sodžiai, kiek kuriame sodžiuje yra dūmų (gyvenamų triobų, šeimynų); 1839 metų statistikoj klebono norėta sužinoti, kiek yra kokių gyventojų ir kiek mokėta mokesčių. Bet ne visų valsčių vaitai tinkamai davė atsakymą. Jurgeliškės vaitas vien tik ūkininkų ir bežemių skaičių nurodė. Losevyčių ir Seirijų apie mokesčius nieko nepažymėjo. Šioje lentelėje, kaip ji dabar čia stovi, yra surašyti visi sodžiai ir dvarai, kurie darė Veisiejų parapiją, ir nurodyta, kokiems valsčiams kuri vieta priklausė nuo 1819 ligi 1865 metų. Apie Sakniavos šlėkteles teks pasakyti, kad jie 1819 ir 1826 metais [1]) vieni sau darė atskirą Sakniavos valsčių; turėjo savo vaitą ir šaltyšių. 1838 m. buvo prisidėję prie Kamarūnų valsčiaus. Tolimesnio jų likimo nežinau. Sulig 1819 metų inventoriaus Veisiejų parapijoje buvo 312 dūmų (gyventojų). 1839 metais buvo ūkininkų 254, bežemių 62. Kiek viso buvo parapijoje žmonių ir kiek mokėjo „ofiaros", pasakyti negalima, nes, kaip matome, statistika nepabaigta, vaitams neprisiuntus reikalingų žinių.

1821 m. Veisiejų valsčiaus vaitas buvo Jankowski; o 1838 Bartoszewicz.

31. Apie valstiečių gyvenimą šiame laikotarpyje neturiu jokių dokumentalių žinių. Tik Motiejus Bižys, senukas 80 metų, 1918 metais dar gyvas buvęs ir gyvenęs Paseirėje, Seirijų parapijoje, į šį klausimą man šit kaip nupasakojo:

„Veisiejų ponas seniaus turėjo Kirsną ir daugelį dvarų apie Gardiną; juos padalino savo žentams. Man pamenant Veisiejų ponas Oginskis turėjo tiktai Aukštadvarį, Podveisiejką ir Purviškę. Visi trys šitie dvarai ir jų sodžiai prigulėjo Veisiejų valsčiui. Vaitu ir teisėju buvo pats ponas. Tačiau į vaitavimą ir ūkį pats ponas maža kišosi. Ypač į tai nesikišo, kai dvarą valdė ponia našlė. Visuose dvaruose buvo ūkvedžiai—tikri lenkai, ir valsčiaus raštinėje sėdėjo ponios paskirtas vaitas lenkas. Ir dvaruose ir raštinėje buvo daugelis ištvirkusių išdykėlių lenkagalių, kurie sauvaliaudami tik žmones kankindavo. Į Aukštadvarį ėjo baudžiavą: Veisiejai, Radvilonys, Pateriai, Petroškai, Kalveliai, Rūda; į Podveisieiką: Pazapsiai, Briniai, Gerveliai, Sapiegiškė, Paveisninkai, Aratninkai; į Purviškę: Babrai ir Jakonys. Kaikurie Veisiejų pono sodžiai prigulėjo Beržininko parapijai, kiti gi Veisiejų parapijai. Buvo nustatyta, kad kiekvienas valdąs valaką ūkininkas turėjo atlikti šitokias pareigas: Vasarą — nuo Jurginių ligi Martino — turėjo kas savaitė eiti į dvarą dirbti po tris dienas vyras ir vieną dieną moteriškė. Žiemos metu savaitėje dirbdavo tik tris dienas vyras. Be to nuo valako mokėdavo činšo po 50 kap. Rudenyje turėdavome kiekvienas savo rugių prikūlę po kartį (100 kg.) pasėti ponui pono lauke. Nuo valako reikėdavo kas metai numegsti po tris sieksnius tinklo, duoti po tris vištas ir po buntą (5 svarai) džiovintų grybų. Be to būdavo vasarą gvoltai, žiemą sargybos, padvados, panaktės. Dieną ir naktį dirbdavome dvare, sau tik atotrūkčiais ir šventadienais... ir tai dar mušdavo be pasigailėjimo. Mūsų sodžiuje — Radvilonyse ir Veisiejuose nebuvo nei vieno bajoro. Petroškuose buvo vienas šlėkta, o Kalveliuose ir Pateriuose po vieną bajorą. Tačiau tasai šlėkta, tai

[1]) 1819 m. Veisiejų bažn. inventorius ir 1826 m. Staciškės girininko laiškas į Sakniavos vaitą.

nebuvo tikras šlėkta, nes jisai drauge su bajorais turėjo mokėti dvarui po 18 rublių „činšo“. Ir mes visi būtume noriai mokėję netik po 18, bet ir dusyk po 18 rub. činšo, bet tik neiti baudžiavos. Tačiau mums neleido išsipirkti. Prieš pabaigą mes pasipriešinome ir pusę metų nėjome baudžiavos. Ponas parsikvietė kazokus — zakučninkus. Tie mūsų sodžiuje apsigyveno, ką norėjo, ėmė, valgė, turėjome jiems degtinės pirkti ir visus mus nagaikomis išvarė į dvarą dirbti.

Priversti buvome atsiprašyti poną, kad dovanotų, ir vėl ėjome baudžiavą. Bet jau ėjome neilgai, tik pusę metų. Pasibaigė pas mus baudžiava metais prieš Lenkmetį. Aš tada turėjau dvidešimt metų.“

Paklausus man, kiek buvo bajorų kituose Veisiejų sodžiuose, Bižys atsakė: „Kiek buvo bajorų kituose Veisiejų sodžiuose, tai aš nežinau. Bajorus gerai žinau tiktai tų sodžių, su kuriais mes atlikdavome Aukštadvary baudžiavą. Dar žinau, kad Losevyčiai buvo ne valstybinis, bet paveldėjamasis (dziedzičnas) dvaras. Į Losevyčius ėjo baudžiavą: Gudeliai, Laibagaliai, Klepočiai ir Čiuvonys pirmieji. Kitų Losevyčių pono dvarų nežinau. Jovaišiai, Čiuvonys antrieji, Paliūnai ir Šadžiūnai prieš Prūsų laikus ėjo baudžiavą į Merkinę. Man pamenant jie buvo valstybiniai sodžiai, prigulėjo į Seirijų valsčių, baudžiavą jie turėjo eiti į Seirijų dvarus, bet ar ėjo ir kiek, nežinau. Servitutą jie gavo iš Kudrėnų dvaro“.

32. 1864 metais panaikinta baudžiava. Valstiečiai liko savininkai tos žemės, ant kurios gyveno. Pono nuosavybėje liko tiktai dvarai ir palivarkai. 1864 (o galutinai 1870) metais ir valsčiai gavo kitokį sutvarkymą. Tam tikra kiekybė sodžių ir dvarų sujungta į vieną valdomąją visatą, kuri darė valsčių. Valsčiaus valdytojas buvo vaitas, renkamas visų valsčiaus gyventojų iš jų pačių tarpo. Vaitui palikta buvo tiktai vykdomoji valdžia. Byloms vesti įsteigti atskiri teismai. Šitoji valsčių tvarka išbuvo ligi 1914 metų karo. Sulig šitos tvarkos Veisiejų parapija šiaip išrodė:

Nr.	Žmonių vadinama	Oficijaliai rašoma	1869 metai				1870 metai.				
			Ūkininkų	Valakų	Daržininkų	Grintelninkų	Ūkininkų	Žemė: Margai	Žemė: Rykštė	Daržininkų	Grintelninkų
		VEISIEJŲ VALSČIUS									
1	Veisiejai, sod.	Wieisieje . .	11	7 ½	17	18	12	420	71	3	26
2	Veisiejai, dv.	Wieisieje . .									
3	Radvilonys, sod.	Radzwiłance .	14	13	—	5	13	641	176	1	3
4	Jakonys „	Jakielance . .	5	?	—	2	4	246	68	—	3
5	Pateriai „	Patery	10	?	—	4	9	479	—	—	3
6	Rūda „	Ruda	6	?	2	1	6	320	224	1	1

Nr.	Žmonių vadinama	Oficijaliai rašoma	1869 metai				1870 metai				
			Ūkininkų	Valakai	Daržininkų	Grintelninkų	Ūkininkų	Žemė: Margai	Žemė: Rykštė	Darbininkų	Grintelninkų
7	Kalveliai „	Kowalki . . .	23	18	2	4	21	788	93	3	2
8	Petroškai „	Petraszki . . .	22	16	1	14	22	658	10	2	13
9	Čiuvonys Losev.	Czuwance Los.	8	5	5	7	6	214	263	5	7
10	Gudeliai . . .	Gudele . . .	15	?	3	9	13	445	226	17	1
11	Laibagaliai . .	Łaibogole . .	8	6	12	3	6	241	292	11	4
12	Klepočiai . . .	Klepacze . .	9	?	12	—	7	335	197	28	—
13	Bobrai	Bobry	18	?	1	7	19	584	56	3	3
14	Paliūnai . . .	Polunce . . .	17	?	—	4	17	619	280	—	1
15	Smarliūnai . .	Smorluny . .	24	16½	—	2	23	661	220	—	2
16	Čiuvonys Merkinės	Czuwance Mereckie	13	?	—	1	12	482	125	—	1
17	Kailiniai . . .	Kajliny . . .	5	5	1	6	6	303	86	1	6
18	Šadžiūnai . .	Szadžiuny . .	31	7	—	—	34	766	170	—	4
19	Purviškė, pal. .	Purwiszki . .	é)								
20	Losevyčiai, dv.	Łosewicze . .	é)								
21	Galstai, dv. . .	Gausty . . .	é)								
22	Aukštadvaris .	Wysokie vel Maryanow. .	é)								

LEIPALINGIO VALSČIUS.

1	Bartašiūnai .	Bartoszuny . .	9	?	—	—	17	340	269	3	2
2	Barteliai . . .	Bartele . . .	6	4	—	—	6	217	52	—	—
3	Barčiai . . .	Barcie	12	10	—	—	12	686	27	—	—
4	Jurgeliškė, malūnas	Jurgieleski młyn									
5	Kuolonys . .	Kułance . . .	4	5	—		4	200	—	—	—
6	Viktarinas dv.	Wiktoryn . .	é)				1	670	—	—	—
7	Šumkausko dv.	Szumkowsk .	é)				1	690	—	—	—

Nr.	Žmonių vadinama	Oficijaliai rašoma	1868 metai				1870 metai				
			Ūkininkų	Valakai	Daržininkų	Gritelninkų	Ūkininkų	Žemė: Margai	Žemė: Rykštė	Daržininkų	Gritelninkų
		LEIPALINGIO VALSČIUS.									
8	Dvarčiškė . . .	Wilkija . . .	9	4½	1	3	9	202	274	1	3
9	Barčiai, pal. . .	Barcie	é)				1	244	—	—	—
10	Barteliai, dv. .	Bartele . . .	é)				1	33	—	—	—
		KAPČIAMIESČIO VALSČIUS.									
1	Ilgininkai, dv.	Ilgieniki . . .	1				1	390	—	—	—
2	Bor	Osada Bòrowka	é)								
		SEIRIJŲ VALSČIUS.									
1	Sakniava, sod.	Sakniewo . .	24				5	150	—	22	—

33. Rengiant aptverti Veisiejų kapinyną, buvo daromi žemės ir gyventojų sąrašai, kad išdėsčius ir surinkus aptvėrimo išlaidas. 1869 metais sąrašą padarė klebonas. Šitame sąraše gyventojų skaičius buvo žymima kalėdojant, tai gi užrašyta jų skaičius tiek, kiek rasta. Žemę klebonas užrašė atsiklausdamas. Kadangi ne kiekvienas gyventojas tikrai ir aiškiai sakė, užtat sąrašas išėjo nepilnas, kaip štai matyt viršuj paduotosios lentelės pusėje ties 1869 metais. Čia kaikurių sodžių žemės kiekis tik klaustuku (?) pažymėta; reiškia, iš gyventojų tikrai nesužinota. Visų dvarų grafos tuščios (aš jas pažymėjau raide é; reiškia, čia nieko nesužinota ir neužrašyta). 1870 metais Veisiejų valsčiaus vaitas sustatė oficijalų tam pačiam tikslui sąrašą. Šitame sąraše, Vaisiejų valsčiaus vaito parašu ir antspauda patvirtintame, yra surašyta vardais ir pavardėmis visos parapijos ūkininkai, daržininkai (turį žemės mažiau 8 margų), ir grintelninkai. Prie Veisiejų valsčiaus gyventojų paskyrium užrašyta, kiek kuris žemės turi, kitų valsčių ne prie kiekvieno atskirai, bet viso sodžiaus žemė drauge paduota. Tik Sakniavos (Seirijų valsčiaus) gyventojų yra atskirai kiekvieno margai užrašyti. Vienas tik šio sąrašo trūkumas, nėra paduota Vaisiejų valsčiaus dvarų žemės kiekis. Delto ir antra lentelės pusė darosi neužpyldyta. Šią lentelę padariau bendrą sulig šiųdviejų sąrašų, bet kadangi skaitau, kad naudinga bus istorijoj ir gyventojų pavardės bei kiti daviniai, užtat visą 1870 metų sąrašą paduosiu ištisai sekančioje lentelėje. Tik šioje lentelėje aš išmesiu grintelninkų ir daržininkų pavardes (išskyrus Sakniavą), nes jos užimtų perdaug vietos ir būtų neįdomu, nes jų pavardės pasikartoja tarp ūkininkų pavardžių. Kitokias (nepasikartojančias tarp ūkininkų) paduosiu kabėse.

I. Veisiejų valsčius.	Margai	Rykštės
Veisiejai sodžius.		
1 Konst. Janulewicz . .	74	261
2 Pr. Gawuć	49	274
3 Katarz. Mikielaniowa .	24	287
4 Stan. Wydra	24	287
5 Vinc. Gawinowicz . .	24	287
6 Józef Majewski . . .	24	287
7 Jan Mikielanis	24	287
8 Mateusz Kwederowicz.	24	287
9 Mich. Wokowicki . .	49	274
10 Adam Sadłucki . . .	49	274
11 Ignacy Klimowicz . .	25	85
Be šitų ūkininkų yra dar 3 daržininkai ir 26 grintelninkai; turi jie drauge	4	190
Kailiniai sod.		
1 Antoni Wasilewski . .	62	61
2 Ferd. Niziut (Nizijas) .	47	250
3 Franc. Niziut	46	266
4 Jan Plukis	47	166
5 Jakub Plukis	47	166
6 Mateusz Makul . . .	49	27
7 Winc. Kerys	2	50
1 daržininkas, 6 grintelninkai.		
Páteriai sod.		
1 Maciej Gawuć	86	216
2 Kaz. Dzemida	43	105
3 Jan Poteliunas . . .	43	105
4 Maciej Mikielanis . .	43	105
5 Szymon Lewukanis .	43	105
6 Stan. Žakiewicz . . .	43	105
7 Winc. Stabingis . . .	43	105
8 Józef Žakiewicz . .	88	249
9 Mateusz Gawuć . . .	43	105
3 grintelninkai.		
Radvilonys sod.		
1 Jerzy Dzemida	49	217
2 Stefan Bižuk	49	209
3 Maciej Bižuk	49	94
4 Maciej Bižuk . . .	24	142
5 Marc. Bižuk	24	142
6 Marcyn Bižuk . . .	49	209
7 Jan Czarnecki	48	259
8 Franc. Czarnecki . . .	49	209
9 Maciej Dzemida . . .	49	209
10 Jan Suchocki	49	209
11 Aug. Trusko	49	209
12 Jakób Mazajtys . . .	49	209
13 Winc. Masys	49	209
14 Talandziowa	47	70
1 darž. 3 grintel.		
Jakonys sod.		
1 Kazim. Czarnewski . .	61	167
2 Symon Sawukinas . .	61	167
3 Winc. Mociejunas . .	61	167
4 Winc. Czesnowicz . .	61	167
5 trys grintelninkai.		
Babrai sod.		
1 Józef Pałaczanis . . .	13	271
2 Kazim. Janczukas . .	21	242
3 Jerzy Wabaluk . . .	10	271
4 Jan Wabaluk	43	181
5 Mateusz Wabaluk . .	43	181
6 Jan Wałukanis	29	21
7 Andrzej Wałukanis . .	14	160
8 Andrz. Jurczukanis . .	29	21
9 Mich. Jurczukanis . .	14	160
10 Winc. i Ign. bracia Jurczukanis	43	181
11 Adam Jurczukanis .	3	—
12 Józef i Mich. Czesnowicze	43	181
13 Tom. Pałaczanis . . .	43	181
14 Ad. Žydžiunas	43	181
15 Mich. Jozulinas . . .	43	181
16 Jan Pupinikas	43	181
17 Aug. Janczukas . . .	43	181
18 Piotr Janczukas . . .	—	—
19 Tadeusz Strawinski . .	43	181
20 Maciej Nowicki . . .	3	—
3 gritelninkai.		
Rūda sod.		
1 Maciej Wabołas . . .	77	146
2 Franc. Wydra	94	58
3 Andrz. Czarnecki . .	45	124
4 Stef. Suchocki	43	124

	Margai	Rykštės
5 Lawr. Korsak	27	—
6 Józ Jacer	27	174
7 J. Wiszniewski	3	198
1 grintelninkas.		
Kalvelial sod.		
1 Piotr Czasuk	42	41
2 Piotr Truska	42	28
3 Paweł Truska	42	28
4 Jerzy Truska	46	39
5 Mat. Matulewicz	42	28
6 Szymon Matulewicz	42	28
7 Aug. Paliutys	42	188
8 St. i Andr. Paliutys	42	188
9 Józ. Suchocki	28	19
10 Szymon Mikielanis	14	—
11 Mac. Paculewicz	42	28
12 Paweł Iwinski	60	161
13 Jan i Róz. Kerys	42	28
14 Jak. Siderowicz	61	244
15 Szym. Masłowski	61	8
16 Karol Wołłowicz	42	188
17 Stan. Szymaniucis	14	9
18 Marc. Szymaniucis	28	19
19 Jan Słonczewski	38	252
20 Jan Rutkowski	7	—
21 Stef. Kielmiel	2	27
22 Piotr Paciulewicz	4	32
2 grintelninkai.		
Petroškai sod.		
1 Jan Zabielski	41	1
2 Piotr Stabingis.	21	1
3 Mateusz Stabingis	20	—
4 Ad. Stabingis	41	—
5 Stef. Saraka	41	—
6 Ign. Iwaszko	27	100
7 Jan. Iwaszko	41	—
8 Winc. Kalinowski	13	200
9 Fr. Nalewaiko	41	—
10 Mar. Mackiewicz	41	—
11 Piotr Mackiewicz	41	—
12 Jan Mackiewicz	21	—
13 Mich. Matulewicz	20	—
14 Tom. Czarnecki	21	—
15 Andrz. Czarnecki	20	—
16 Karol Kosakiewicz	41	—
17 Winc. Kosakiewicz	41	—
18 Jerzy Wilkiel	27	100
19 Bałtr. Wilkiel	13	200
20 Czajewski.	41	—
21 Kaz. Radziewicz	41	—
22 Karol Majewski	40	20
2 daržininku 13 grintelninkų.	1	106
Čiuvonys Losevyčių sod.		
1 Winc. Kwederowicz	41	220
2 Mikal. Iwaszko	42	229
3 Michal. Iwaszko	42	77
4 Marc. Gurowski	43	49
5 Andr. Szerksznas	17	215
6 Aug. Szerksznas	18	—
7 5 daržininkai: Poteliūnas, Pacewicz, Goberis, Pacukanis	9	73
7 grintelninkai		
Gudeliai sod.	35	160
1 Bened. Szymaniucis	38	106
2 M. i W. Szymaniucis	17	—
3 Winc. Szymaniucis	17	218
4 Mich. Sawukinas	26	49
5 Ag. Karaliuniowa	8	116
6 Mac. Karaliun	34	176
7 4 bracia Szerksznas	36	62
8 Mateusz Plitnik	34	48
9 Mich. Szesztyński	34	185
10 Katarz. Szerkszniowa	34	148
11 Dom. Karaliun	34	102
12 3 bracia Karaliun		
17 daržininkų (10 po 6 marg. kiti po 7) 1 grintelninkas.	94	55
Klepočiai sod.		
1 Aug. Pupinik	23	135
2 Józefa Kaciuniowa	24	—
3 Józ. Juchniewicz	23	135
4 Karol Bagan	24	—
5 Mark Skrobul	47	190
6 Winc. Gawinowicz	49	252

I. Veisiejų valsčius.	Margai	Rykštės
Veisiejai sodžius.		
1 Konst. Janulewicz . .	74	261
2 Pr. Gawuć	49	274
3 Katarz. Mikielaniowa .	24	287
4 Stan. Wydra	24	287
5 Vinc. Gawinowicz . .	24	287
6 Józef Majewski . . .	24	287
7 Jan Mikielanis	24	287
8 Mateusz Kwederowicz.	24	287
9 Mich. Wokowicki . .	49	274
10 Adam Sadłucki . . .	49	274
11 Ignacy Klimowicz . .	25	85
Be šitų ūkininkų yra dar 3 daržininkai ir 26 grintelninkai; turi jie drauge	4	190
Kailiniai sod.		
1 Antoni Wasilewski . .	62	61
2 Ferd. Niziut (Nizijas) .	47	250
3 Franc. Niziut	46	266
4 Jan Plukis	47	166
5 Jakub Plukis	47	166
6 Mateusz Makul . . .	49	27
7 Winc. Kerys	2	50
1 daržininkas, 6 grintelninkai.		
Páteriai sod.		
1 Maciej Gawuć	86	216
2 Kaz. Dzemida	43	105
3 Jan Poteliunas . . .	43	105
4 Maciej Mikielanis . .	43	105
5 Szymon Lewukanis .	43	105
6 Stan. Žakiewicz . . .	43	105
7 Winc. Stabingis . . .	43	105
8 Józef Žakiewicz . .	88	249
9 Mateusz Gawuć . . .	43	105
3 grintelninkai.		
Radvilonys sod.		
1 Jerzy Dzemida	49	217
2 Stefan Bižuk	49	209
3 Maciej Bižuk	49	94
4 Maciej Bižuk . . .	24	142
5 Marc. Bižuk	24	142
6 Marcyn Bižuk . . .	49	209
7 Jan Czarnecki	48	259
8 Franc. Czarnecki . . .	49	209
9 Maciej Dzemida . . .	49	209
10 Jan Suchocki	49	209
11 Aug. Trusko	49	209
12 Jakób Mazajtys . . .	49	209
13 Winc. Masys	49	209
14 Talandziowa	47	70
1 darž. 3 grintel.		
Jakonys sod.		
1 Kazim. Czarnewski . .	61	167
2 Symon Sawukinas . .	61	167
3 Winc. Mociejunas . .	61	167
4 Winc. Czesnowicz . .	61	167
5 trys grintelninkai.		
Babrai sod.		
1 Józef Pałaczanis . . .	13	271
2 Kazim. Janczukas . .	21	242
3 Jerzy Wabaluk . . .	10	271
4 Jan Wabaluk	43	181
5 Mateusz Wabaluk . .	43	181
6 Jan Wałukanis	29	21
7 Andrzej Wałukanis . .	14	160
8 Andrz. Jurczukanis . .	29	21
9 Mich. Jurczukanis . .	14	160
10 Winc. i Ign. bracia Jurczukanis	43	181
11 Adam Jurczukanis . .	3	—
12 Józef i Mich. Czesnowicze	43	181
13 Tom. Pałaczanis . . .	43	181
14 Ad. Žydžiunas	43	181
15 Mich. Jozulinas . . .	43	181
16 Jan Pupinikas	43	181
17 Aug. Janczukas . . .	43	181
18 Piotr Janczukas . . .	—	—
19 Tadeusz Strawinski . .	43	181
20 Maciej Nowicki . . .	3	—
3 gritelninkai.		
Rūda sod.		
1 Maciej Wabołas . . .	77	146
2 Franc. Wydra	94	58
3 Andrz. Czarnecki . .	45	124
4 Stef. Suchocki	43	124

	Margai	Rykštės
5 Lawr. Korsak	27	—
6 Józ Jacer	27	174
7 J. Wiszniewski . . .	3	198
1 grintelninkas.		
Kalveliai sod.		
1 Piotr Czasuk	42	41
2 Piotr Truska	42	28
3 Paweł Truska	42	28
4 Jerzy Truska	46	39
5 Mat. Matulewicz . . .	42	28
6 Szymon Matulewicz .	42	28
7 Aug. Paliutys	42	188
8 St. i Andr. Paliutys . .	42	188
9 Józ. Suchocki	28	19
10 Szymon Mikielanis . .	14	—
11 Mac. Paculewicz . . .	42	28
12 Paweł Iwinski	60	161
13 Jan i Róz. Kerys . . .	42	28
14 Jak. Siderowicz . . .	61	244
15 Szym. Masłowski . .	61	8
16 Karol Wołłowicz . . .	42	188
17 Stan. Szymaniucis . .	14	9
18 Marc. Szymaniucis . .	28	19
19 Jan Słonczewski . . .	38	252
20 Jan Rutkowski	7	—
21 Stef. Kielmiel	2	27
22 Piotr Paciulewicz . .	4	32
2 grintelninkai.		
Petroškai sod.		
1 Jan Zabielski	41	1
2 Piotr Stabingis. . . .	21	1
3 Mateusz Stabingis . .	20	—
4 Ad. Stabingis	41	—
5 Stef. Saraka	41	—
6 Ign. Iwaszko	27	100
7 Jan. Iwaszko	41	—
8 Winc. Kalinowski . .	13	200
9 Fr. Nalewaiko	41	—
10 Mar. Mackiewicz . . .	41	—
11 Piotr Mackiewicz . .	41	—
12 Jan Mackiewicz . . .	21	—
13 Mich. Matulewicz . .	20	—
14 Tom. Czarnecki . .	21	—
15 Andrz. Czarnecki . .	20	—
16 Karol Kosakiewicz . .	41	—
17 Winc. Kosakiewicz . .	41	—
18 Jerzy Wilkiel	27	100
19 Bałtr. Wilkiel	13	200
20 Czajewski.	41	—
21 Kaz. Radziewicz . . .	41	—
22 Karol Majewski . . .	40	20
2 daržininku 13 grintel-	1	106
ninkų.		
Čiuvonys Losevyčių sod.		
1 Winc. Kwederowicz .	41	220
2 Mikal. Iwaszko . . .	42	229
3 Michal. Iwaszko . . .	42	77
4 Marc. Gurowski . . .	43	49
5 Andr. Szerksznas . . .	17	215
6 Aug. Szerksznas . . .	18	—
7 5 daržininkai: Poteliū-		
nas, Pacewicz, Goberis,		
Pacukanis	9	73
7 grintelninkai		
Gudeliai sod.	35	160
1 Bened. Szymaniucis .	38	106
2 M. i W. Szymaniucis .	17	—
3 Winc. Szymaniucis . .	17	218
4 Mich. Sawukinas . . .	26	49
5 Ag. Karaliuniowa . .	8	116
6 Mac. Karaliun	34	176
7 4 bracia Szerksznas .	36	62
8 Mateusz Plitnik . . .	34	48
9 Mich. Szesztyński . .	34	185
10 Katarz. Szerkszniowa .	34	148
11 Dom. Karaliun	34	102
12 3 bracia Karaliun . .		
17 daržininkų (10 po 6	94	55
marg. kiti po 7) 1 grin-		
telninkas.		
Klepočiai sod.		
1 Aug. Pupinik	23	135
2 Józefa Kaciuniowa . .	24	—
3 Józ. Juchniewicz . . .	23	135
4 Karol Bagan	24	—
5 Mark Skrobul	47	190
6 Winc. Gawinowicz . .	49	252

	Margai	Rykštės
7 Marc. Stryszkiewicz .	32	153
28 daržininkai . . .	130	163
Laibagalial sod.		
1 Jerz. Dowgiało . . .	36	10
2 Wawrz. Poteliun . . .	37	34
3 Andr. Plitnik	35	217
4 Wawrz. Gierwiel . . .	35	287
5 Winc. Nowial	34	295
6 Marc. Dowgiało . . .	36	7
11 daržininkų	26	85
4 grintelninkai.		
Smarliūnai sod.		
1 Mateusz Aleksanis . .	30	—
2 Kaz. Lipski	30	—
3 Winc. Mikielanis . . .	30	—
4 Fr. Szwitra	40	60
5 Jan Walenty	19	240
6 Winc. Kupstas	30	—
7 Ign. Nowicki	20	30
8 Hipol. Nowicki . . .	20	30
9 Józef Sawukinas . . .	40	60
10 Jan Tumas	30	—
11 Stef. Mikielanis . . .	20	30
12 Winc. Mikielanis . . .	20	30
13 Józef Masianis	40	60
14 Marc. Wołosiewicz . .	40	60
15 Tom. Walenty	40	60
16 Maciej Masianis . . .	19	240
17 Feliks Mikielanis . . .	15	—
18 Mikielaniowa wdowa	15	—
19 Winc. Walenty . . .	30	—
20 Tom. Mikielanis . . .	25	60
21 Marc. Mikielanis . . .	25	60
22 Mich. Nowicki	40	60
23 Wincenty Nowicki . .	40	60
Du grintelninku.		
Paliūnai sod.		
1 Franc. Wojlianis . . .	27	90
2 Mich. Saweikis . . .	35	30
3 Karol Baliucis	42	270
4 Winc. Baliucis	35	30
5 Józef Muliolis	39	—
6 Tom. Miskelenis . . .	39	—
7 Maciej Rakowski (dabar Vėželis)	70	60
8 Maciej Mikielanis . .	39	—
9 Dom. Walenty	19	150
10 Tom. Tamulianis . .	9	225
11 Winc. Papugowski . .	35	30
12 Jan Tamulianis . . .	29	75
13 Mac. Kwederowicz . .	39	—
14 Marc. Waboluk . . .	70	60
15 Józef Walenty	19	150
16 Mac. Wojlianis . . .	27	90
17 Piotr. Baliucis	42	270
1 grintelninkas.		
Šadžiūnai sod.		
1 Marc. Zubricki . . .	19	240
2 Szym. Statkiewicz . .	19	240
3 Bałtr. Lewulis	13	150
4 Szym. Sałtan	19	240
5 Jan Janowicz	33	90
6 Winc. Lewulis . . .	9	—
7 Kaz. Lewulis	18	—
8 Jerzy Lewulis	19	240
9 Andr. Grinkiewicz . .	19	240
10 Fr. Mizer	33	180
11 Józef Świtra	19	240
12 Maciej Kolenda . . .	22	60
13 Jan Kolenda	10	240
14 Bałtr. Lewulis. . . .	13	60
15 Mich. Lewulis. . . .	10	160
16 Karol Masianis . . .	22	240
17 Jan Utaras.	19	240
18 Bałtr. Bielski	19	240
19 Kaz. Lewulis	27	—
20 Adam Sawukinas . .	40	60
21 Kaz. Lewulis	22	240
22 Jan Lewulis	27	—
23 Jan Stanulis	42	180
24 Wawrz. Lewulis . . .	19	240
25 Piotr Wołongiewicz. .	40	60
26 Adam Nowicki . . .	40	60
27 Mich. Kwederowicz. .	25	240
28 Józef Uter	17	60
29 Mac. Uter	8	180
30 Jerzy Sawukinas. . .	40	60

	Margai	Rykštės
31 Adam Kupstas . . .	20	30
32 Jerzy Kachnewicz . .	19	240
33 Jan Kupstas	15	—
34 Mich. Kupstas . . .	15	—
4 grintelninkai		
Čiuvonys Merkinės sod.	34	240
1 Jan Sawukinas . . .	70	60
2 Jakób Masiuleńis . .	43	262
3 Marc. Sawukinas . .	66	—
4 Jerzy Sawukinas . .	66	—
5 Piotr Jeraszko . . .	35	30
6 Józef Sawukinas. . .	26	97
7 Mich. Rakowski . . .	35	30
8 Jan Sawukinas . . .	35	36
9 Winc. Sawukinas . .	17	150
10 Roch Lewulis. . . .	17	180
11 Maciej Lewulis . . .	34	240
12 Roch Sawukinas . .		
1 grintelninkas.		
II. Leipalingio valsčius.	200	—
Kuolonys sod.		
1 Piotr Wołłowicz. . .	—	—
2 Mac. Mackiewicz . .	—	—
3 Stan. Wasiukanis . .	—	—
4 Antoni Wołongiewicz .	—	—
Vilkija sod.	202	2701
1 Andrz. Płukis. . . .	—	—
2 Mich. Kisielus . . .	—	—
3 Andrzej Cichocki . .	—	—
4 Stef. Cichocki. . . .	—	—
5 Kaz. Matulewicz. . .	—	—
6 Tom. Matulewicz . .	—	—
7 Jan Maknis	—	—
8 Piotr Maknis	—	—
9 Wawrz. Wołłowicz . .	—	—
1 darž. 3 grint.		
Bartošiūnai sod.	340	269
1 Mac. Brzezinski . . .	—	—
2 Fran. Drozdowski . .	—	—
3 Jarz. Mich. Drozdowski	—	—
4 Kaz. i Jan Mikielanis .	—	—
5 Win. i Ign. Misewicz .	—	—
6 Ant. Płukis	—	—
7 Krzysztof Jan Wirbalis	—	—
8 Piotr i Adam Juchniew.	—	—
9 Józ. Juchniewicz. . .	—	—
10 Winc. Gegužis . . .	—	—
11 Józef Brzezinski. . .	—	—
12 Kar. Kuzminski . . .	—	—
3 daržininkai, 2 grintel.		
Barteliai sod.	217	52
1 Marc. Paliucis . . .	—	—
2 Ant. Bubnelis. . . .	—	—
3 Kaz. Werbuk.	—	—
4 Ant. Bubnelis. . . .	—	—
5 Ant. Szerksznas . . .	—	—
6 Józ. Mikielanis . . .	—	—
Barčiai sod.	686	27
1 Winc. Rakucis . . .	—	—
2 Winc. Kacian. . . .	—	—
3 Ign. Płukis.	—	—
4 Wawrz. Pupinikas . .	—	—
5 Ant. Rakuc	—	—
6 Tom. Rakuc	—	—
7 Adam Rakuc	—	—
8 Jakub Czurlewicz . .	—	—
9 Kaz. Drozdowski . .	—	—
10 Kar. Stankiewicz . .	—	—
11 Ad. Mac. Rutkowski .	—	—
6 daržin.		
Snaigina vienšėdis	3	—
Mich. Naunczik . . .	—	—
Palivarkas Šumkovsk .	690	—
„ Barciai . .	244	—
„ Barteliai. .	33	—
„ Viktorinas .	670	—
III. Kapčiamiesčio valsč.		
Dvaras Ilgininkai . .	390	—
IV. Seirijų valsčius.		
Sakniava sod.		
1 Winc. Radwiłowicz . .	60	—
2 Jan Žitkowski . . .	15	—

	Margai	Rykštės		Margai	Rykštės
3 Leonard Micewicz . .	15	—	11 Alex. Aszemberg . .	1	—
4 Jan Piotrowski . . .	15	—	12 Marya Salatycka. . .	3	—
5 Mich. Piotrowski . .	15	—	13 Mich. Aszemberg . .	4	150
1 Józef Radzwiłowicz. .	3	—	14 Marc. Aszemberg . .	3	—
2 Fr. Turczynowicz . .	1	—	15 Helena Aszemberg . .	3	—
3 Kaz. Aszemberg . . .	1	—	16 Dom. Frankowska . .	1	150
4 Wikt. Sobolewski . .	2	—	17 Mich. Szulewski. . .	3	—
5 Mich. Taletowicz . .	1	—	18 Tom. Dzimitowicz . .	3	—
6 Kar. Sawicki	1	—	19 Jak. Micewicz . . .	3	—
7 Winc. Dogel	1	—	20 Mich. Salatycki . . .	3	—
8 Jan Taletowicz . . .	2	—	21 Jan Szeniawski . . .	3	—
9 Tom. Piotrowski. . .	3	—	22 Winc. Zenkiewicz . .	1	—
10 Wład. Piotrowski . .	2	—			

34. 1919 metų pradžioje, pasitraukiant okupacijos vokiečių valdžiai ir tvarkantis gyventojams Nepriklausomoje Lietuvoje, Veisiejų gyventojai sukūrė valsčių parapijos ribose. Patys Veisiejai, nors miesteliu vadinosi, bet valsčiun įeina sodžių teisėmis. 1921 metais Šlavantuose kun. Juozas Galeckas įsteigė parapiją. Šion parapijon iš Veisiejų parapijos perėjo Laibagalių ir Gudelių sodžiai bei Losevičių ir Galstų dvarai. Tačiau jie visi prie Veisiejų valsčiaus likosi.

Švietimas ir gyventojų susipratimas Veisiejuose.

35. 1526 metais kunigaikštis Jurgis, užrašydamas Veisiejų bažnyčiai turtus, pažymėjo, kad dovanojamoje bažnyčiai pilaitėje turi būti pastatytas mokyklai namas. Nors tuo laiku Veisiejų apylinkėje gyventojai buvo tebesikūrę, tačiau jų savininkas, kunigaikštis Jurgis, matomai, suprato reikalą gyventojų švietimo, kad įsaistė kleboną pastatyti mokyklą. Ar buvo ši mokykla pastatyta, kas ir kiek joje ko mokino, žinių neturiu. Reikia spėti, kad Slucko kunigaikščiams Veisiejus valdant mokykla turėjo įsikurti (juk jei reikalauta, tai, be abejo, ir įvykdinimo žiūrėta), tačiau, kai prie Radivilų liko iš bažnyčios visi turtai atimti, tai tada, beabejo, ir mokykla sustabdyta savaimi.

1783 m. vizitos inventoriuje apie mokyklą pasakyta:

„Nei mokytojo, nei triobos mokyklai neturėdamas, kun. bažnyčios valdytojas vien tik savo uolumu susirenkančius klebonijon vaikus mokina skaityti, rašyti ir katekizmo. Mokina b e v e i k išimtinai pats. Vaikų tiktai žiemos metu susirenka ir tai tik iš valstiečių. Jeigu būtų kam ir kame mokyti, tai vaikų susirinktų ir daugiau, bet permaža įplaukų turėdamas, kamendorius (klebonas) negali nei mokyklos statyti, nei mokytojo laikyti."

Iš šito pasakymo suprantama, kad klebonas jaučia turįs pareigą statyti mokyklą ir laikyti mokytoją, tik įplaukos jo tiek mažos, jog šio įvykdinti negali. Iš konteksto jaučiama, kad kiek seniau mokyklos būta ir dabar šią

spragą užkiša pats klebonas. Žodis „beveik" nurodo, kad prie vaikų klebonas pats nenuolatos sėdi, bet kartais vaikų mokyti pasodina jis ir kitą asmenį, tik ne tam tikrą profesijonalą mokytoją. Kun. Kurčevskis knygoje „Biskupstwo Wilenskie" psl. 310, remdamasis ankstesnėmis vizitomis, kurių aš Veisiejų archyve neradau, rašo, kad

„1781 m. Veisiejų mokykloje buvę 2 bajorų vaikai, 10 miesteliečių ir 20 valstiečių; 1782 m. — 3 bajorų, 1 miestelietis ir 2 valstiečių."

Tačiau ir šitos skaitlinės aišku, kad tai ne kurios kitos mokyklos mokiniai, tik tie, kuriuos pas save klebonas mokina. Kun. Leonardas Simanavičius Veisiejuose klebonavo nuo 1774 ligi 1795 m. ir, matomai, jisai visą laiką tokį žmonių švietimą praktikavo.

Svarbus ir čia pažymėtinas 1783 m. vizitos inventoriuje įrašytas šit kokis veisiejiečių susipratimas:

„Gydytojo visoje parapijoje nėra. Miestelyje yra du ciruliku: vienas katalikas, kitas žydas. Žydas truputį daugiau sugeba gydyti, negu katalikas, bet ir tai tiktai paviršutinius sužeidimus. Kai kunigaikščiai Masalskiai atvažiuoja gyventi, tai jie atsiveža savo feldšerį vokietį, kuris tobuliau, negu vietiniai, gydo. Kalveliuose yra sena boba, gimusi šitoj pačioj parapijoj, kuri įvairias ligas, ypač pilvo ligas, šnabždėjimu numalšina. Sakosi, kad ji tik tris „Sveika Marija" prie ligonio atkalbanti, bet aš tuo netikiu, nes ji visai nesenai išsimokė poterius, o prie ligonių jau senai šnabžda. Yra Veisiejų parapijoj ir daugiau visokių burtų: 1) penktadieniais niekas niekad neina išpažinties, 2) kai pradeda šieną ar javus piauti, tai niekad niekam neduoda jokio daikto, jei kas prašo ko paskolinti ar duoti: mat, tokiu metu raganiai prašinėja ir su gautu daiktu visą brandą išsineša, 3) kai pirmą kart pavasary gena gyvulius laukan, tai po tvarto slanksčiais deda kiaušinius (šitas prietaras yra visų gyventojų vartojamas), 4) panaikintųjų švenčių dienose beveik niekas nedirba, visi švenčia; tas dienas dirba nebent tik talkose ir baudžiavoje. Elgetų parapijoj yra apie trys: vienas jų tikriausias tinginys. Gana stiprus vyras, turi pačią ir vaikus, bet dirbti nenori ir tik elgetavimu uždarbiauja. Mokyklos visiškai nėra. Katalikų kapinynai yra kiekviename sodžiuje, bet jau senai juose nelaidojama. Dabar visos parapijos numirėlių kūnus laidoja bažnyčios šventoriuje."

Taigi šis vaizdelis, nors jis trumpas, pusėtinai apibudina tuolaikinį veisiejiečių susipratimą. Ir nors jie tiek sveikatos ieškodami, tiek ten, kame turėjo šauktis Dievo palaiminimo, gelbėdavosi burtais, tačiau ir nuo mokslo nesišalino. Nors mokyklai buto ir neturėjo, bet vaikai klebonijoje ar tai klebono, ar kito tinkamo asmens buvo mokinami skaityti ir rašyti. Ir, kaip tik ankščiau matėme, šito mokslo galėjo lygiai semti ir šlėktų ir valstiečių vaikai. Deje, tačiau dviejų tūkstančių asmenų parapijai persilpnas buvo šitas mokslo židinys. Užtat parapijoje mokytų žmonių tiek buvo maža, jog ražančių bažnyčioje ne bet kas galėjo giedoti, tik reikėjo samdyti net tam tikrą žmogų (ž. § 40).

Prie klebono kun. V. Paškevičiaus mokykloje matome šiek tiek pažangos. Mat, šis klebonas turėjo daugiau įplaukų (jam dvaras vietoj buvusio fondo kas metai mokėjo po 1000 zl.), tai ir mokykla galėjo daugiau rūpintis. 1804 metų bažnyčios inventoriuje (§ 3, VII c) parašyta, kad praėjusiųjų karų metu visos klebonijos triobos buvo suirusios. Jas kun. Paškevičius sa-

vo lėšomis yra pataisęs. „Mokykloje pastatė naują krosnį ir langus sudėjo“; durys jau buvo nuo seniau. Iš šitų kelių žodžių paaiškėja, kad 1804 metais Veisiejuose jau būta mokyklos triobos. Palyginus 1804 ir 1821 metų bažnyčios inventoriuose aprašomas triobas, paaiškėja, kad 1804 metų mokyklos trioba buvo viename klebonijos sparne, kame 1783 metais dvaro tarnai gyveno. Nors 1804 m. inventoriuje apie vaikų mokinimą nieko ne pasakyta, tačiau jei klebonas taiso mokyklą, tai, be abejo, ir vaikai buvo mokinami. Gaila, kad nepažymėta, kiek daug jų mokykloj lankėsi.

36. 1817 metais valstybės valdžia buvo įsakiusi visose parapijose įkurti pradines parapijų mokyklas. Mokyklos įkūrimu turėjo rūpintis globa, susidedanti iš klebono ir parapijos dvarininkų. Šioji mokykla turėjo būti grynai lenkiška. Tačiau ši mokyklą Veisiejuose neįsikūrė. 1819 metų inventoriuje parašyta: „Nors dvaro savininkė galėtų duoti mokyklai kambarį, tačiau mokyklai globos dar nesutverta, mokytojo nėra, ir vaikai nesimokina.“ 1821 ir 1832 metų inventoriai vienodai žodis žodin rašo: „Parapijos mokyklos namas dar nepastatytas, tačiau pašalinėje trioboje laikinas mokytojas mokina parapijos vaikus.“ Taigi miestely pradėta vaikai privačiai mokyti. Į miesteliečius nusižiūrėję ir sodiečiai pradėjo samdyti vaikams mokyti „daraktorius.“

Vienintėliai Veisiejų valstiečių švietimosi bei kultūros šaltiniai buvo dvaras ir bažnyčia. Tačiau visi Veisiejų parapijos gyventojai buvo lietuviai; dvare gi ir bažnyčioje viešpatavo lenkų kalba. Lietuvių kalba buvo niekinama, ir kas nenorėjo išsižadėti savo kalbos, tam nepasiekiamas buvo išsilavinimas. Tačiau ir tas vietinis išsilavinimas menkas buvo. Dvaras valstiečio nemasino prie savęs, nes čia jisai verčiamas turėjo dieną ir naktį dirbti ir dar jei tik kiek, tai buvo rykštėmis plakamas. Ir patsai dvaras ne kažkokį išsilavinimą teikė. Nuo oficijalistų galima buvo tiktai dorinio ištvirkimo, nesąžiningumo ir neteisingumo išmokti. Nuolatos dvarui dirbdamas, valstietis skaitė galima šiek tiek pono turto pasisavinti ir nejučiomis pratinosi vogti. Beveik kiekviename sodžiuje buvo smuklės, ką liūdija dar ligšiol užsilikę kaimuose „karčiamų daržai.“ Tose smuklėse buvo dvaro degtinė pardavinėjama. Smuklė gi tiktai ištvirkimo mokina.

Bažnyčia visur yra mokslo židinys, tačiau Veisiejuose visai ji priešingai veikė. Nežinau, kokiais keliais ir kokiu smarkumu įsigalėjo Veisiejų bažnyčioje lenkų kalba, matomai, čia buvo paisomi ne žmonių dvasios reikalai, bet dvarponių užgaida. Dvarponis lenkas, tai jo kalba tesie ir bažnyčioje. Kiek buvo mokoma lietuviškai bažnyčioje ligi 1831 m., nežinau. Sprendžiant iš klebonų pavardžių, numanu, kad jų būta lietuvių, taigi, be abejo, buvo lietuviškai katekizuojama. 1831 metais Veisiejų bažnyčios koliatoriui patinka kun. Choinskis. Jis pareikalauja, ir vyskupas Choinskį atsiunčia Veisiejuosna klebonu. Choinskis Veisiejuose klebonauja nuo 1831 ligi 1869 metų. Jisai buvo tikras lenkas: Mozūruose gimęs (Lomžos gub.), augęs ir mokslus išėjęs (Tikocine). Kun. Augustaitis „Vygrių ir Seinų dijecezijos istorijoje“ rašo, kad kun. Choinskis 30 su viršum metų Veisiejuose klebonavo, o su parapijos žmonėmis nemokėjo ir negalėjo susikalbėti. Jisai, visais kitais žvilgsniais doras kunigas ir geras veikėjas, nerado reikalinga mokintis lietuvių kalbos. Jisai skaitė, kad parapijiečiai užtenkamai supranta lenkų kalbą ir gali suprasti pamokslus. Užtat 1868 m. 17 rugpiūčio m., kai vyskupijos valdžia aplinkraščiu išleido klebonams paklausimą, keno kalba įvesti bažnyčioje „Te Deum laudamus“ (už carą) giedojimą, kun. Choinskis

lakoniškai parašė: „W kościele oprócz Mszy i Nieszporów wszystko po polsku. Choinski". Bažnyčioje, girdi, viskas lenkiškai, tik Mišios ir Mišparai ne. Nors ir viso Seinų dekanato kunigai tą patį atsakė, kad jų bažnyčiose pamaldos lenkiškai ir už carą reikia lenkiškai melstis, tačiau visi kiti atsakymus šiek tiek argumentavo. Choinskis be jokių įrodymų: viskas, girdi, pas mus lenkiškai. O kaip tie žmonės gerai lenkiškai suprasdavo, tai štai kokių dalykų aš Veisiejų parapijoje ne iš vieno seno žmogaus esu girdėjęs. Kun. Choinskis mėgdavęs sakyti ilgus pamokslus ir labai gražiai pasakydavęs, bet... tiktai lenkiškai. Vaikus ligi pat senatvės neduodavo vikarui katekizuoti. Jisai rūpindavęsis pats katekizuoti ir pats jų išpažinties klausyti, bet... tiktai lenkiškai. Vaikai, nesuprasdami lenkų kalbos, katekizuojami vien akimis žvirblius tegaudydavo. Pabaigęs katekizaciją, kvotimų nedarydavęs, tik liepdavęs paskirtą dieną atvesti išpažinties. Atėjusieji išpažinties vaikai arba tylėdami stovėdavę prie langelio, arba šį tą kalbėdavę. Choinskis su vaikais apsieidavęs lipšniai ir vaikui į ausį ilgų pasakodavęs pamokinimų. Prie galo paklausdavęs: „czy rozumiesz"?" Jei vaikas pasakydavęs: „rozumiem", tai liepdavęs klaupti ir duodavęs išrišimą. Jei vaikas tylėdavęs, tai Choinskis sakydavęs, kad vaikas dar perkvailas, ir liepdavęs kitais metais atvesti. Motinos, sužinojusios, kame dalykas, įmokydavusios vaikus kalbėti tam tikrą išpažinties formulką ir įgraudydavusios, kad kai tik kunigas pasakys: „czy rozumiesz", atsakytų „rozumiem", ir tokiias atsitikimais vaikai nebūdavę „perkvaili". Užaugusieji irgi tik formulomis (bet tik lenkiškai) atlikdavę išpažintį.

37. Dar gyvam bėsant kun. Choinskiui vikaru Veisiejuosna atėjo jaunas kun. Silvestras Leonavičius. Jisai 1869 m. kalėdodamas rado Veisiejų parapijoj tik vieną penkiolikos grinčių didumo kaimutį, kuriame žmonės lenkiškai mokėjo, ir pačiuose Veisiejuose susirado keletas lenkų. Visa parapija buvo lietuviai, ir laisvai kalbėti kitaip negalėjo, kaip tik lietuviškai. Mirus liepos mėnesyje kun. Choinskiui, rugsėjo m. klebonu atėjo kun. Kazimieras Sakiavičius; Tai gi kun. Leonavičius, pasitaręs su klebonu, apie nenormalų Veisiejų bažnyčioje pamaldų stovį, dar tais pačiais 1869 m. įvedė lietuviškus pamokslus. Kalėdodamas pradžioje 1869 metų kun. Leonavičius patyrė, kad tik Sakniavos kaimutis ir keli miesteliečiai moka šiaip taip lenkiškai poterius. Kiti parapijos žmonės nemoka poterių nei lenkiškai, nei lietuviškai. Užtat kun. Leonavičius dar tais pačiais 1869 metais pargabeno 150 egz. kun. Brundzos elementorių ir, išdalinęs juos parapijoje, prižiūrėjo jaunus ir mažus, kad išmoktų skaityti. Kadangi tame elementoriuje buvo poteriai ir katekizmas, tai jaunuoliai turėjo išmokti lietuvių kalba ir poterių. Kai jauni buvo išmokę poterių, turėjo mokyti ir senesnius [1]). 80 metų senis iš Rusonių Žilionis man pasakojo: „Dabar, sako, tai nėra jokios baimės, kai lauki kunigo atkalėdojant; bet kai aš buvau jaunas, o Seirijuose vikaru buvo kun. Bukšnys ir Veisiejuose kun. Leonavičius, tai kalėdojimą turėdavome persirgti. Jie ėmė mokyti lietuviškai poterių, o čia niekas nemoka, iš knygų reta kas paskaito, ir lietuviškų knygų nebuvo. Mes jaunesni greičiau pramokom: bažnyčioj įsiklausydavom ir nuo kits kito, bet seniai... Pamenu mano tėvą kun. Bukšnys kad paėmė, tai kokią valandą. Niekaip žodžių neatsimena ir gana. Tėvas sako: aš moku lenkiškai. Kunigas liepia: kalbėk lenkiškai. Tėvas kalba, žodžius atsimena, eina greit. Kunigas galvą krato, sako: negerai—čia ne poteriai, čia, girdi,

[1]) Palyginк „Ateities spinduliai" 1916 m. Nr. 1 psl. 42.

tik poterių kratinys, ir liepia paaiškinti bet kurį žodį. Tėvas nei lenkiškai nei lietuviškai nemoka nusakyti. Taip triukšmas už poterius buvo kuone kiekvienuose namuose".

Reikia įvertinti, kiek čia reikėjo energijos ir pasišventimo prie šitokio apaštalavimo. Jei ir proseniai anais šimtmečiais lietuviškai mokinami buvo išmokę poterių ir šiek tiek katalikų mokslo, tai pirmoje pusėje devyniolikto šimtmečio, kai dvarponiai lenkai supatrijotėję net per bažnyčią ėmė baudžiauninkus lenkinti, tas mokslas visiškai išgaravo. Jei mes paimsime tik vieno Choinskio klebonavimą, tai matome, kad per keturiasdešimt metų jis tik lenkų kalbą vieisiejiškiams diegė. Jo ilgų lenkiškų pamokslų ir katekizavimo negalima pavadinti žmonių švietimu, nes mažai buvo suprantančių klausytojų. Ir kiek buvo naudos iš tokių pamokslų, liūdyja tas, kad 1869 metais maža kas mokėjo lenkų kalbos, o visai nemokėjo poterių. Patekusieji klebonais ir vikarais kunigai pastebėjo, kad belenkinami žmonės tapo stabmeldžiai, ir šoko jų mokinti. Mokinti reikėjo ir poterių ir knygas skaityti, o čia lyg tyčia rusų valdžia uždraudė dar lietuvišką spaudą. Visa lietuvių kunigų laimė, kad tada panaikinus baudžiavą dvarponis negalėjo diktuoti valstiečiams nei kunigui. Lietuviai kunigai mokino žmones poterių ir susipratimo, ir niekas prie jų nekibo, būk jie lenkus persekioja. Kun. Leonavičius ir kun. Sakiavičius neilgai Veisiejuose gyveno, tačiau gerą paliko pradžią. Paskui judviejų ligi šiol Veisiejuose gyvena kunigai tiktai lietuviai ir mokina žmones lietuviškai. Gaila tiktai, kad 1870—1880 metais kunigai, įvesdami Veisiejuose lietuviškai pamaldas, visiškai nepanaikino lenkiškųjų pamaldų. Kįlant tautiniam susipratimui, vaikai tų lietuvių, kur senovėje sulenkėjo, tapo užsikirtėliais lenkais ir, vadovaujami lenkų atėjūnų (mokytojas Klimka, teisėjas ir kiti), ėmė reikalauti, kad didžiuma pamaldų bažnyčioje būtų atliekama lenkų kalba. Į kivirčą turėjo net vyskupas įsikišti ir 1899 m. suskirstė pamaldas taip, kad pusė būtų vedama lietuvių kalba, kita pusė — lenkų. Lenkai ir sulenkėjusieji parapijoje nesudarė nei dešimtos dalies gyventojų, tai gi lietuviai pasijuto nuskriausti bėsą. To negana. Lenkai tyčiomis erzindavo lietuvius įvairiais išsišokimais. Pavyzdžiui: nuo pradžios nebėsant Veisiejuose špitolės, nebėra vargonininkui kambarių. Taigi vargonininkas turi arba savo turėti, arba samdytis kambarius. Nuo klebono Skrinskos laikų vargonininkavo Veisiejų gyventojas, Gawuć. Jisai gyveno savo triobose, buvo pasenęs menkas dūdorius ir dar gi „lenkas". Vietinės mokyklos mokytojas ir gi buvo „lenkas" Klimka. Jisai čia mokytojavo irgi nuo senai. Mokytojas sudarė lenkų chorelį, kuris giedodavo lenkų kalba pridedamųjų pamaldų giesmes ir lotyniškuosius giedojimus. Lietuvių dalies pamaldų giesmes giedodavo lietuvių giesmininkai. Lietuvių choro nebuvo kas sudaro. Vargonininko prašalinti klebonas nenorėjo, nes nebėsant jam kambarių kito (lietuvio) tomis pačiomis sąlygomis gauti nesitikėjo [1]). Mokytojui negi uždrausi mokyti chorą giedoti. Mokytojas, žino-

[1]) 1899 m. buvo bandoma Gavutis atstatyti, ir klebonas buvo parkvietęs vargonininku Naujelio mokinį, Puodžiūną. Vargonininkas nusisamdė pas vieną žmogų namą ir apsigyveno. „Lenkų" Klimkos ir Gavučio vadovaujamoji „lenkiška" kompanija nakčia išdaužė langus ir pagarsino, kad niekas vargonininko nepriimtų į kambarius, nes kame jis pasisamdys, tai visur jam bus langai daužomi. Niekas po to naujo vargonininko nenorėjo į savo triobas priimti. Vargonininkas apsigyveno klebonijoje. Atėjo adventas. Vargonininkas anksti rytą ejo bažnyčion ant Rarotų. Lenkininkai ėmė mėtyt jį akmenimis ir pagrasino užmušę. Ir Puodžiunas priverstas buvo palikti Veisiejus ir kitur išeiti. Ir vėl reikėjo Gavučiui leisti vargonininkauti.

damas, kad lietuviai nekenčia jo choro, ir klebonas dairosi, kaip jo neįsileidus bažnyčion, ėmė tyčiomis ir išmokino balsais giedoti „Ciebie Boga“ už carą ir giedodavo su ilgeliausiu tąsymu bažnyčioje caro švenčių dienose, nepaisydamas, kad kunigas intonuodavo „Te Deum“. Kadangi antraeilės caro šventės būdavo perkeliamos į sekmadienius, tai beveik kas sekmadienis užimdavo po pusvalandį su „Ciebie“. Žmonės išeidinėdavo iš bažnyčios, ir daugumas net namon nueidinėdavo. Ir mokytojui nieko nebuvo galima nė pasakyti, nes grasino vyriausybei įskūsiąs, kad neleidžia iškilmingai už carą melstis. „Choras“ darė ir kitokių išnaudojimų. Dalykas buvo vos pakenčiamas, ir lietuviai rūgote rūgojo — rodėsi kilsiąs bažnyčioje kivirčas. 1914 m. liepos mėnesyje atėjo Veisiejousna vikaru kun. Mykolas Katilius. Tiesa, neilgai jis čia gyveno (pusė metų), tačiau įkūrė lietuvių chorą iš sodžių jaunimo. Jo įpėdinis kun. Juozas Luckus tą chorą papildė ir išlavino tiek, jog lietuvių choras pasidarė stipresnis už lenkų. Choristų ūpas pradėjo linkti prie kautynių. „Lenkai“ iš pasalų ėmė mėtyti akmenimis į choristes merginas, vyrai choristai žiūrėjo progos sučiupti bet kurį choristą lenką ir išlupti jam kailį. Tačiau prasidėjus karui ir ištikus vokiečių užėjimo pavojui, išbėgiojo į Rusiją „lenkų“ vadai, o jų tarpe vargonininkas ir mokytojas. Tuomi pasinaudojęs, sutinkant klebonui, kun. J. Luckus parkvietė vargonininką lietuvį. Lenkų choras likosi be jokio vedėjo o lietuvių, turėdamas gerus vedėjus, užėmė bažnyčioje pirmą vietą. Nerimdami „lenkai“ pasirįžo padaryti bažnyčioje skandalą, kokį jų vienminčiai buvo kadaise padarę Beržininke, Kalvarijoje ir kitur, tačiau nepavyko. Kai pakėlė bažnyčioje triukšmą (rodosi, gruodyje 1916 m.), buvo pašaukti teisman. Vokiečių taikos teisėjas nagrinėjo skandalo bylą Seinuose ir rado kaltais lenkus. Visi triukšmininkai gavo užsimokėti pabaudas ir pasėdėti kalėjime. Pamaldų tvarka tačiau ligi kol liko ta pati. 1918 metų vasary klebonas kun. Marma, pasitaręs su vyskupu ir vokiečių valdžia, lenkų kalba pamaldas įvedė kas dešimtas sekmadienis, mat, lenkiškai kalbančių surasta parapijoj dešimtas nuošimtis. Tai gi dabar lenkiškos pamaldos esti tik penkis kartus metuose. Šventėse lietuviškai meldžiamasi. 1924 metais bažnyčioje jau nėra jokių giesmių lenkiškai.

38. 1864 metais caro ukazu Lenkų Karalystėje, taigi Suvalkijoje, kitais pagrindais sutvarkyta mokyklos. Kiekviename valsčiuje turėjo būti bent viena mokykla. Mokyklą ir mokytoją turėjo išlaikyti valsčius savo lėšomis. Veisiejuose pradžios mokykla įsteigta apie 1870 metus. 1875 metais vysk. vizitos protokole įrašyta:

> „Pradinė valsčiaus mokykla yra viena Veisiejuose arti bažnyčios. Ji turi atskirą daržą ir triobą. Dabar mokytojas yra Vincas Piliczewski. Mokytojui valdžios nustatytą algą sudeda valsčius. Besimokinančių vaikų skaitlius žiemą siekia ligi 20. Bernaičiai ir mergaitės mokosi drauge“.

13 d. vasario 1898 m. klebonas į užklausimą apie mokyklas atsako konsistorijai:

> „...mokytojas — katalikas... tikybos jisai pats du kart savaitėje mokina... vaikai mokosi daugiausiai iš miestelio... Daugiausiai žiemos metu esti vaikų ligi 40... Kunigas išpažintin mokyklos vaikus prirengia drauge su parapijos vaikais...“

Šioje vienintėlėje Veisiejų valsčiuj mokykloje ligi 1905 m. viskas buvo rusiškai temokinama. Nuo 1905 m. buvo galima ir lietuviškai mokyti, ta-

čiau mokytojas lenkas daugiau paisė lenkų kalbos ir, anot „Lietuvos Aido" 1916 m. Nr 61, vengdavo priiminėti iš sodžių lietuvių vaikų, pasitenkindamas vien sulenkėjusių miesteliečių vaikais. Taigi ligi karo lietuviai šiąja mokykla maža naudojosi, tačiau nepaisant to nemokytų žmonių (analfabetų) parapijoje buvo maža. Visi jie prasimokino skaityti namie vienas iš kito, arba iš „daraktoriaus". Tačiau vien tik šiaip taip mokėjimas skaityti maža davė naudos. Paskaitė žmogus šiaip taip maldas savo maldaknygėje, bet mokslo suteikiančios knygos sunkiai buvo beįskaitomos. Užtat nestebėtina, kad pasitaikydavo ir dabar dar tarp senių pasitaiko ir niektikimų. Įdomiai parapijos žmones apibūdina klebonas Šipauskas 1875 m. vysk. vizitos protokole:

„Apskritai imant žmonės elgiasi tinkamai ir dorai, tikybines pareigas atlieka noriai. Skaitlingai renkasi šventadieniais bažnyčion šv. Mišių klausyti, atidžiai pamokslų klauso, stengiasi gerai išmokti ir suprasti šv. tikėjimo tiesas; ypač mokosi lietuviai nuo tada, kai jų kalba įvesta bažnyčion. Žmonės yra labai darbštūs, bet, kadangi Veisiejų parapijos žemė perdėm smiltis, gyvena gana vargingai. Tačiau vargo nepaisydami noriai duoda bažnyčiai aukų: šit nesenai jų lėšomis aptvertas kapinynas ir dabar gaminama medžiaga šventoriui aptverti. Tačiau šalia daugelio gerų ypatybių, doros ir matomos geryneigos, yra dar parapijoje daug senų įpročių, prietarų, burtų, persitikrinimų, nesutinkančių su Kristaus mokslu. Pavyzdžiui: švenčia dienose, kuriose nėra įsakyta švęsti, bet ir bažnyčion neateina. Švenčia del to, būk tai javai užderėsią, ledų ir audrų nebūsią. Kaikuriose dienose nedirba kaikurių darbų: nuo Kalėdų ligi Naujų metų ir kas penktadienis vilnų neverpia, kad avys nesirgtų. Jei apserga, eina pagalbos ieškoti pas šeptūnus. Pradėdami sėti, pirmą kart gydami gyvulius, net aukas duodami bažnyčioje turi tamtikrų prietarų ir jų net nuodėme neskaito. Pasitaiko, kad moterys dar raudoja prie numirėlių. Ir savo įpročių nemeta, nors daug jiems yra aiškinama tikrasis Kristaus mokslas. Yra parapijoje keli įpratusieji girtuokliai. Pokiliuose, šermenyse, vestuvėse retai apsieinama be degtinės išnaudojimo. Pasitaiko dar šventadieniais ant rinkos prekiavimas, taip kad Mišparų metu bažnyčioje maža beesti žmonių..."

Panaikinus baudžiavą ir dvarams netekus teisės savo bravoruose pagamintą degtinę pardavinėti sodžiaus smuklėse, sodžių smuklės pamažel išnyko. O kai 1897 metais jas sodžiuose visiškai panaikino, gyventojų geryneiga ir susipratimas padidėjo. Tačiau susipratimo kilimui būta kliūčių. Tų kliūčių būta įvairių ir daugelio, iš kurių vieną šit kaip aprašo „Šaltinis" 1906 m. Nr. 7 korespondencijoje iš Veisiejų:

„Veisiejų valsčiaus ūkininkai visi gyvena vargingai. Dirva pas juos smiltinė, pievų nedaug, delto žiemos metu gyvuliams pritruksta pašaro ir reikia jie šerti javais, o duonos vis neužtenka. Žmonės čia labai tamsūs, nėra nei vieno lietuvio mokyto, vaikus mokyklon mažai kas leidžia ir beveik niekas neskaito lietuviškų laikraščių. Jeigu išsiranda koks išmintingesnis, tai skaito lenkiškus arba rusiškus laikraščius, savo prigimtos kalbos neužkenčia ir didžiuojasi kalbėdamas lenkiškai. Iš viso valsčiaus pereitais metais tik vienas vaikinas iš Laibagalių kaimo J. Saveikis parsisiųzdindavo „Vilniaus Žinias" ir iš Amerikos „Saulę", bet užtai reikėdavo jam už kiekvieną „Saulės" numerį mokėt raštinėj po 5 kap., todėl galų gale visai metė jas ėmęs. Veisiejų raštinėje visi

lenkai, kurie lietuviams yra neprielankūs, jų neužkenčia ir elgiasi, kaip tinkami. Ar ilgai dar Veisiejų ūkininkai taip vargsite, bijodami šviesos?"

39. Taigi, kaip matome, Veisiejuose lietuvių visuomenei visą laiką reikėjo vesti žūtbūtinę kovą del švietimosi ir susipratimo netik su rusų valdžia, uždraudusią spaudą, bet ir su atėjūnais lenkais ir savo išsigymėliais už lietuvišką kalbą bažnyčioje, mokykloje ir valsčiuje. Kai 1904 ir 1905 metais gauta daugiau laisvės, tai ir Veisiejų gyventojai šoko spiestis į kulturines draugijas. 1907 m. „Šaltinio" Nr. 22 yra žinia, kad „9 geg. dieną Veisiejuose susitvėrė „Žiburio" filija. Prisirašė 35 žmonės. Valdybą išrinkta: Kun. T. Žubrys, vietinis klebonas, pirminku, padėjėju Andrius Aleksonis iš Smarliūnų kaimo ūkininkas, kasierium Ad. Motiejūnas iš Jakonių kaimo ūkin., knygininku V. Savukynas iš Smarliūnų k., sekretorium kun. Vinc. Šeškiavičius". Iš šios kerespondencijos aišku, kad šią draugiją yra sukūrę vietiniai kunigai.

1910 metais (žr. tų metų „Šaltinis" Nr 6) Veisiejų miestelyje yra dvi aludi, traktierius ir monopolis. Tas visas girtybės įstaigas „žmonės per sueigą uždarė"... Suprantama, kad šitokį nutarimą pravedė kunigai. Girtuokliai jų nenori klausyti ir bėsant iš fronto smuklių uždarytoms durims „dauguma eina per užpakalines duris svaigalų ieškoti". Kad pasekmingiau girtuoklystę trukdytų, kunigai tais pačiais 1910 m. sutvėrė Veisiejuose „Blaivybės" draugiją. „Šaltinis" Nr. 16 rašo, kad „susitvėrusi „Blaivybės" draugija kovoja su girtuoklybe, bet sunku jai tuomtarpu". „Žiburys" aktyvių priešų taip greitai neturėjo, bet „Blaivybė" iškarto jų sutiko. Degtinės mėgėjai tuoj ėmė blaivybės platintojams keršinti. Geg. 14 d. 1910 m. girtuoklis B. Z. atėjęs ėmė rėkauti po klebono langais, sakėsi užmušęs ir, išdaužęs langus, nuėjo sau („Šalt." 21). Girtuokliavimų pasitaikydavo ir vėliau. 1912 metais Bartelių kaime gyvenę trys ūkininkai, kurie pasigėrę mušdavosi plaustydavosi dalgėmis ir po teismus tąsydavęsi („Š." 13). Girtuoklavimų buvę užtai, kad nebuvę kam girtuoklių persekioti. Išėjus iš Veisiejų kun. Šeškiavičiui ir kitam jo vietą užėmus, draugijos liko be vedėjo ir apmirė. 1913 metais „Šaltinyje" Nr. 37 minima, kad „Blaivybės" draugijos nėsama, ir girtuokliai geria, kaip tinkami. Ir rodosi, kad šias draugijas neatgijusias ir karas užpuolė.

1914 metų karas ir vokiečių okupacija nušlavė Veisiejuose ir smukles su girtuokliais ir mokyklą su lenku mokytoju ir poną „sędzia" ir lietuvių draugijas. Žmonės arti metų ir sukrutėti bijojo, kad negautų vokiečių žandaro kumščia per sprandą. Visa jų pramoga buvo pasigerėti lietuvių choro giesmėmis bažnyčioje ir rungčioti su lenkų choro liekanomis. Ilgainiui vokiečiai atidarė pradžios mokyklą Veisiejuose ir leido dar kelias atidaryti sodžiuose. 1917 metų gruody Veisiejuosna atėjo mokytojauti lietuvis Šatikauskas Vaikų tuč tuojau susirinko 96. Sulig vokiečių metodos buvo dėstoma vokiečių kalbos pamoka, lietuviškai: tikyba, rašymas, skaitymas, skaitliavimas, gamta, daržininkavimas, sodininkavimas, gimnastika, giedojimas ir dainavimas. Mokytojas iš mokinių sudarė bažnytinį vaikų chorelį, ir vaikai vaikščiodavo birželio ir gegužės mėn. bažnyčion litanijų ir giesmių giegedoti. Giedojo labai gražiai. 1918 metais mokykla turėjo įsitaisiusi dvi vėliavi: lietuvių ir vokiečių, ir vaikai dalyvaudavo su vėliavomis bažnyčioje per procesijas.

Prie vokiečių okupacijos Veisiejų parapijoje atsirado dar ir sodžiuose pradžios mokyklų. Viena jų buvo Gudeliuose, ir šios mokyklos mokytojas, 1918 metais besilikviduojant vokiečių valdžiai, vos nebuvo vokiečių sušaudytas už smarkų patrijotinį veikimą Nepriklausomos Lietuvos naudai.

Dabar (1925 m.) Veisiejų valsčiuje yra šios pradžios mokyklos: dvikompletinės: Veisiejuose 1, Sakniavoje 1, Viktorine 1; Vienkompletinės, tai yra su vienu mokytoju, šiuose sodžiuose: Petroškai, Šadžiūnai, Barčiai, Babrai, Gudeliai. Gudelių mokykla skaitosi Veisiejų valsčiaus, bet sodžius randasi Šlavantų parapijoj.

1921 metais Veisiejuose atidaryta valstybinė keturių klasių vidurinė mokykla. Ji veikia ligi šiol.

Bažnytinės brolijos Veisiejuose.

40. Pirmiausiai Veisiejuose įsteigtoji brolija yra šv. Ražančiaus brolija. Jos įsteigimo dokumentas yra net ligi šiol tebėsąs bažnyčios archyve. Dokumentas yra duotas Romoje 19 d. geg. 1766 m. Dokumentą yra pasirašęs dominikonų brolijos ordeno magistras br. Jonas Tomas de Boxadors. 7 d. spalių 1766 m. Vilniaus vysk. Ign. Masalskis dokumentą patvirtino ir leido broliją Veisiejuose įvesti. 1783 m. vizit. dokumente įrašyta:

> „Ražančiaus brolija neturi jokio fondo. Ji savo išlaidoms renka aukų bažnyčioje. Aukų rinkinį paima klebonas. Tačiau tų aukų tiek maža surenkama, jog jų vos užtenka užmokėti ž m o g u i, k u r s b a ž n y č i o j e g i e d a r a ž a n č i ų. Tiesa, kas metai renkama brolijos valdyba, bet ji niekad nieko neveikia. Visus brolijos reikalus veda klebonas. Pirmiau visus reikalus vedė valdyba, tačiau ji surenkamų pinigų nemokėjo sunaudoti: užtat dabar dar kadaise brolijos paskolintų pinigų 64 zl. 12 gr. iš skolininko jau nebegalima atimti. Pas kleboną dabar yra brolijos surinktų pinigų 26 zl. 23 gr. Yra ir tam tikros brolijos išlaidų ir pajamų knygos. Brolijos nariai Veisiejuose pelno pilnų atlaidų: Naujų metų dienoje, mirimo valandoje, įsirašymo sukaktuvėse, kiekvieno mėnesio antrame sekmadienyje"...

Taigi iš šito pasakymo matyti, kad 1783 m. ražančiaus brolija turėjo Veisiejuose organizaciją, kad šventadieniais bažnyčioje tam tyčia pasamdytas žmogus giedodavo (nežinia tik, kokia kalba) ražančių. 1783 m. ražančiaus brolija pamaldas laikydavusi prie Dievo Motinos altoriaus. 1804 metais brolija turėjusi švenč. Mergelės altorėlį, nešamą procesijų metu. Altorėlis ėsąs papuoštas įvairiais raikščiais, skepetėlėmis, audiniais ir gėlėmis. 1805 metais brolija nupirko tamsiai raudoną procesijoms vėliavą, kitą tokią nupirko 1806 m. (žr. 1821 m. invent.).

1821 metais brolijos altorėlis jau pasenęs; brolija turi 4 liktarnas procecijoms. Kadangi brolijai buvo leista šalia kitų pelnyti pirmaisiais sekmadieniais kas mėnuo pilnų atlaidų ir tomis dienomis net pamaldas iškilmingai laikyti, už tat ji 6 d. lapkričio 1824 m. su klebonu, kun. Zubricku padarė šitokį sutarimą: Klebonas brolijos intencijoj atlaikys per metus 12 giedamų šv. Mišių prie išstatyto švenč. Sakramento ir su procecija, brolija gi klebonui kiekvieno mėnesio pirmąją dieną užmokės po vieną zlotą ir 15 gr. ir į metus duos po keturis svarus vaško. Šitas sutarimas buvo padarytas prie dviejų liūdininkų ir buvo sustatytas tam tikras dokumentas. Dokumente yra savo ranka pasirašę: liūd. Tadeusz Xiążę z Kozielska Oginski, liūd. X (vikaras) Michał Węcewicz ir brolijos narys, Laurynas Cwiklicz. Penki brolijos nariai tik kryžiučiais pasirašę (Dominik Balucis, Andrzej Kuzubowicz, Michał Laukonis, Kazimierz Sadowski, Wincenty Skrobut). Dokumente, kuriuomi klebonas įsisaistė draugijai Mišias laikyti, yra be viršui minėtų

dviejų liūdininkų pasirašęs klebonas. Kiek ilgiai šitas sutarimas buvo pildomas, nebežinia. Įvairiuose bažnyčios inventoriuose yra tik pažymėta, kad ražančiaus brolija gyvena, ji dalyvauja procesijose, ir vienas kas mėnuo sekmadienis esti su pamaldomis prieš švenč. Sakramentą. 28 birželio 1840 m. Veisiejų bažnyčią vizituodamas vysk. Strašinski ražančiaus giedojimą įtraukė į pamaldų tvarką (aštuntą ryto valandą) ir įsaistė ne tiek brolijiečius, kiek bažnyčią, kad būtų giedamas ražančius. Po lenkmečio visos brolijos parūpo rusų valdžiai. Ji, turėdama tiesioginį tikslą tramdyti katalikystę ir platinti rusinimą bei stačiatikystę, panaikino visas brolijas, neva kaipo politiniais tikslais beveikiančias. Tuomi tikslu ji ir Veisiejų klebono paklausė apie Veisiejuose veikiančias brolijas, ir klebonas 27 vasario 1866 m. per konsistoriją šiaip atsakė:

„Pareikalavus konsistorijai 24 II 1866 m. Nr. 301 pranešu, kad Viešp. Dievo garbei ir Dievo Motinos pagerbimui, leidžiant Vilniaus vysk. Ig. Masalskiui, nuo 1766 m. prie Veisiejų bažnyčios buvo ir dabar yra, nors neskaitlinga, brolija. Jos pareiga — kas šventadienis ir sekmadienis drauge su žmonėmis giedoti bažnyčioje ražančių, atlaidų dienose nešti procesijose vėliavas ir liktarnas. Brolijos nariai — valstiečiai. Nei įstatų, nei fondo brolija neturi. Įneigų ir išlaidų knygų irgi nėra, nes jokių aukų rinkimo nedaroma. Žvakes reikale duoda klebonas. Šitokio turinio pranešimą jau esu davęs 19 (7) II 1866 apskričio viršininkui, jam pareikalavus.

Kun. Choinskis.

41. Nors klebonas atsakė, kad nėra brolijos nei įstatų, nei knygų, tačiau buvo ir įstatai ir narių sąrašo knygos. Tiktai klebonas, bijodamas revizijos ir brolijos turtų konfiskavimo, tyčiomis taip atsakė. Ir nuo 1866 m. paliauta surašinėti brolijos nariai ir turtas į knygas. Brolija nepaliovė gyvenusi, tik jau ji nebuvo organizuota, tai yra be renkamos valdybos ir savarankaus veikimo. Nuo to laiko pradėta ražančiaus brolijon įrašinėti vien tik bažnyčioje ir įsirašiusieji į nieką daugiau neįsaistyta, kaip vien tik retkarčiais atkalbėti ražančių. Procesijose tačiau brolija nepaliovė dalyvavusi, ir 1875 metų vysk. vizitos prot. įrašyta:

„...Brolijos valdybą ir narius klebonas sulig reikalo paskiria arba prašalina. Nei knygų, nei turto, nei privilegijų brolija neturi; iškilmingose procesijose dalyvauja, nešdami degančias žvakes, liktarnas ir vėliavas; šv. ražančiaus giedojimui fondo neturi, tačiaus ražančius kas šventadienis ir sekmadienis giedamas...“

Šitos vizitos dekretu vyskupas liepė prašalinti iš bažnyčios brolijos audiniais išrėdytus per procesijas nešamus altorėlius ir jų vietoje kitus įtaisyti. Tačiaus šie audiniais rėdomi altorėliai ir ligi šiai dienai tebesti. Ilgainiui brolijos išvaizda dar labiau pasikeitė. Ji ir dabar tebėra, tik visiškai be organizacijos. Kiekvienas žmogus, einąs išpažinties, yra įsirašęs brolijon. Bažnyčioje ražančių giedoti dabar yra jau ne brolijos, bet giesmininkų pareiga. Procesijose vėliavas, liktarnes ir altorėlius nešioti ir gi ne ražančininkų dalykas.

Be ražančiaus brolijos Veisiejuose po 1905 metų susitvėrė Amžinojo Ražančiaus ligi 24 pulkų ir Gyvojo Ražančiaus apie 60 rožių. Beto dar rusų draudžiamaisiais laikais susiorganizavęs tretininkų būrelis ligšiol gyvena prie bažnyčios.

Veisiejų gyventojų skaičiai.

Veisiejų parapijos archyve radau žinių, kad 1783 m. buvo dar knyga gimimo aktų iš metų 1666—1682, vedimo aktų iš metų 1661—1667, o nuo 1778 m. pradėta tvarkoje rašyti aktai gimimų, mirimų ir vedimų, bet visi šitie aktai ir aktai nuo 1825 ligi 1874 m. dingo buvusių gaisrų liepsnose. Aš jau tik šių metų aktus radau. Ties kiekvienais metais pažymėsiu, kiek kuriais metais būta gimimų, mirimų, vedimų.

Metais	Gimimų	Vedimų	Mirimų	Metais	Gimimų	Vedimų	Mirimų
1808	—	14	40	1882	173	33	145
1809	93	20	58	1883	176	32	105
1810	—	37	38	1884	169	39	87
1811	—	—	39	1885	216	35	199
1812	—	12	65	1886	189	48	113
1813	73	30	161	1887	203	39	112
1814	120	23	57	1888	171	39	107
1815	108	25	66	1889	181	38	117
1816	119	28	76	1890	192	32	124
1817	109	20	73	1891	168	37	120
1818	110	15	67	1892	173	32	144
1819	109	16	46	1893	176	35	131
1820	122	28	78	1894	167	52	125
1821	140	35	91	1895	215	39	81
1822	126	24	78	1896	184	32	173
1823	134	17	70	1897	203	44	113
1824	145	28	86	1898	171	37	112
1825	136	20	94	1899	181	31	—
1856	141	26	70	1900	205	41	—
1863	176	—	—	1901	192	38	—
1864	195	—	—	1902	180	37	—
1865	176	—	—	1903	172	27	—
1866	208	—	—	1904	158	25	—
1867	175	—	—	1905	144	26	—
1868	156	—	—	1906	159	38	—
1869	154	—	—	1907	178	28	—
1870	174	—	—	1908	148	25	—
1871	198	—	—	1909	167	27	111
1872	171	—	—	1910	175	24	137
1873	165	—	—	1911	156	30	112
1874	179	23	100	1912	143	12	113
1875	158	26	158	1913	160	33	86
1876	170	39	62	1914	151	24	97
1877	202	28	62	1915	113	7	142
1878	162	43	95	1916	100	19	77
1879	168	37	94	1917	81	36	81
1880	192	28	84	1918	37	13	27
1881	169	35	112				

Metais	Viso labo		Išpažintin		Nekatalikų		Žydų	
	Vyrų	Moterų	Vyrų	Moterų	Vyrų	Moterų	Vyrų	Moterų
1819	1219	1091	877	778	—	—	128	107
1821	1301	1009	—	—	13	11	—	—
1832	1527	1300	—	—	10	10	—	—
1845	1648	1750	1081	1240	—	—	—	—
1854	1889	1693	873	932	—	—	—	—
1876	1889	1989	1300	1100	—	—	—	—
1877	1900	2100	1192	1308	—	—	—	—
1882	2072	2247	1235	1454	—	—	—	—
1883	2173	2350	1221	1537	—	—	—	—
1884	2215	2393	1230	1583	—	—	—	—
1885	2502	2381	1131	1312	—	—	—	—
1886	2602	2381	1222	1378	—	—	—	—
1887	2486	2599	1353	1407	—	—	—	—
1888	2505	2629	1384	1496	—	—	—	—
1889	2532	2653	1485	1564	31	29	1041	1028
1890	2569	2684	1525	1614	—	—	—	—
1891	2296	2526	1474	1720	—	—	—	—
1892	2304	2547	1492	1745	—	—	—	—
1893	2348	2543	1526	1785	—	—	—	—
1894	2371	2567	1556	1825	—	—	—	—
1895	2429	2643	1594	1867	—	—	1035	1006
1896	2449	2555	1625	1900	—	—	—	—
1897	2488	2879	1235	2454	—	—	—	—
1898	2393	2590	1215	2153	—	—	—	—
1901	—	—	3123	—	—	—	—	—

Vaclovas Birziška.

Medžiaga lietuvių spaudos uždraudimo istorijai.

Martyno Jankaus laiškų archyvas.

II.

„Tautos ir Žodžio" IV t. 370—425 p. duota apie 150 Martynui Jankui rašytų laiškų įvairių spaudos uždraudimo veikėjų. Čia duodamas jų tęsinys. Nors ir yra šiam rinkiny irgi laiškų žymių to laiko veikėjų, tačiau yra nemaža laiškų žmonių, kurie bendroj kovoj už lietuvių spaudą garsesnio vardo nesudarė, be spaudos laimėjime suvaidino sprendžiamą rolę. Šie laiškai įdomūs ne tiek tais naujais faktais, kurie kartais juose pasitaiko, kiek tuomi, kad nušviečia techniką susinešimų su Prūsais ir, labiausia, tą bendrą nuotaiką ir ūpą, kurie tuo laiku plačioj lietuvių visuomenėj viešpatavo. O būsimas spaudos uždraudimo istorikas negalės nutylėti ir šio viso judėjimo faktoriaus, kuriam nušviesti kol kas tik šitie laiškai šiek tiek medžiagos teduoda.

28. **Antanas Abraitis.**

a) Atvirutė be datos (1893?)

Godotinas Pone! Isz Krazių turėjai gauti. Ar taps patalpinti „Varpo" ir kituose lietuviszkuose ir vokiszkuose laikraszcziuose. Jau senei laikas. Asz pirmą iszsiunczіau pradžioj Mojaus. Tujaus neapturėjot dėl to kad minavoimas Bładisłovas Plateris, o prussu Lietuvems nepatinkams. Vienog kaip bus — reik ir laiks patalpinti — pas mųsų turėm sava laikus, po ½ metų jau bus sunku ape tai ir kalbėti. Dabar dar laikas. — Isz **Ligsnos** praszaus priraszitie „Mochobred" lietuviszkaj bus „kiarp-plepys". — Kiek kasztuo už apvalus metus „Varpa" ir už viso laiko „Lietuv. Balsas" — maskoliu pinigais. Ar gal turėti vilti, kad par laiką galęs gauti. — asz dumoju per Liepoję. — Kokę dabar turet lietuviszko liežuvi visu geriausę „Gramatykę" ir kiek kasztuo. — Ar reikałausi daugiaus medigos. Iszboczikit visus žodžius neteisingai par manę paraszitus, partaisikit kaip mųsų raszlava reikałaun. Asz neturėdamis nei vienos lietuviszkos knigos raszau — po 22 metų ne girdėjęs ir ne skajtęs kalbos tarnas **Plumpis.**

b) (Atvirutė: pašto štampas Dvinsk. 21 — V (?)—93).

Apturėjau atsakimo — liudnas dalykas. Nenorėdami turesime atstoti nog Draugystes Jono Szliupo. Jau neužilgo metai: o „Antš.(?) Kristaus su Ciecoriu Vokietijos" ir kitas medigas lig szio łajko ne sunaudotas ne iszlejstas ant svieto ir sunku atsakimo sułaukti. Supraste reik kad paskui sudegimo gesite „vandens" jau nebrejkalingas. Vis kas tur sawa łajkas. Ar ejn „Garsas". Kiek N. N. iszejo, kiek kasztuo prenumerata. Del ko apstoji „Apszvieta" kurios buk 15 N. N. tik iszejus apsistojo. Ar-gi apturetas medigas tajp ir pragajsz, del ko ne naudoti... ted ne daug kas yr iszduoti, tur but ner korektoriu. Visu brangiausej łajkaj praejo, o svieta gaus skajtiti — kajp po gajsra atvežtas vanduo. Ar ejn „Garsas" kiek N. N. iszejo, kiek kasztuo uždaritose makszнose su atsiuntimu ir ar bus kumet nors patalpintas tas medigas.

Klumpis.

c) (Atvirutė be datos).

Brolau! Vel apturejaj 8 ir 9 straipsnius, nesenei padejau rasziti, medigos yr, mełagingai pastatitas rajdes — kajp anta luosybes o nežinodams pasirasz liūsybes. Asz dumoju musų Jons Sz. iszdajlins. Kaip pradės ejti ing svietą praszau Tamstos duti žine — ar negaletum kaip man tus N. N. iszsiuste uždaritose grometose ir kitajs kelejs. — Ilgajniui turėsu pamesti (?) nekumet ne... asz sava darbų turu pirkti ir rupintes kaip prigauti. — Prekia da ne visa, toliaus bus, kad tik netęstų, da bus łajkas, viskas szioj pasaulej turi savo łajką, dabar tie łajkai reikalingi. Atsiusk pri tavęs dėstus atraszus — dar gavai 8 ir 9 gausi ir 10 — dar neveikej bus gałas.

Dûk Dieve mums laimę sveikatą. Ar jau ta medega pradėjo ejti ant svieto. Kiek sti ajpsniu iszejo 2. Cec. Vokiet.

Visumet tarnas **Abrajtis.**

d) (Atvirutė; štampas 25—XI(?)—94).

Gavau adarą atsakimą, N. 1, 5, 6, 7, 8 negavau; kad tapo iszleisti o negavau, tai daugiau nebelejsk ant senovės antraszą, o siuntelok ant kitą. Nieko nagaudams dumojau be nestojos kas — pora dienu nusiunczіau pas J. Novieskio i Tilže — viena medigą, pareikalauk. Žmogu szirdingaj sutiksu. Szend vel gausi truputi medigos. Laiks dabar sunaudoti „2 Cier. Vokiet." ir laiks apie tą velniu daugiau.

Dûk Dieve laimingai Tamstai darbûtis visumet tarnas **Klumpis.**

N. B. Raszik ir rusiszkaj antraszo Antanuj Abrajtis Gorod Dvinsk.

(Atvirutė. Štampas 10—XII—94).

Ar gauni medigos, tarp kitų persidangimo Liuciperio? Paskutiniojoj vakar iszkeliautoj „Kulturoj" žodi „varža" pakeisk pastatydamas „rekstis". Iszleistami žodyni Miežinio daug žodžiu truksta, kiek galėdamas surinksiu nors ir negreitai, isznaujo iszdûdant galeset dadetie žodis „rekstis" senoves ir dabar vartojems kalboje. Per Liepoje gavau nu 23 lig 42 N. N. „Vienyb", ar gi Tamsta ne gali sava „Darbin." tûm pacziu keliu siunstie. Isz naujinu girdeti kad Lietuviams su lenkais bus dûti palengvinimai, o mums vis tiek ir vilties nebeturem ape sava sveikata. Visûmet su gûdone **V. Klumpys.**

Ar moki Ruska raszliava, neužilgio prades raszytie apie musu tautą.

Kaip Lenku laikraszt. „Kraj" raszo Noveskis važiavo į Petrapylį, pas manęs neužėjo, gal bût keliavo neapsistodamas.

29. **J. Ambrazaitis.**

Liepojûje 12 — XII — 89 m. Garbingas Rėditojau! Prejosi pavasari musu cze burelio buvom susidejen po keleta skatiku ant Lietuviszku laikrasztiu, isz viso rodosi apie 25 rublu ir tape nusiunsti Tamstai kaipo rėditojui „Varpo" ir agentu Jono Sz. dėl Varpo ir L. Bal. ir kitu knigeliu, su antraszu persiunst ant vardo Vaitkiuko Jozo mokintini Liepojaus Gimnazijos, vienok lig sziol niegaleme sulaukti nieko ir akis ko niepražiurėjom ir mislos suvisai pribuko niebatrasdami priežasties niegavimo praszitu laikrasztiu, tiek mes pinigu esom iszbarsten ant Lietuviszkos geribes kad sunku pamisliti, venok kaip regeme kad laiks, kels ir perdetinei kurie yra pasiszvente del gero Lietuvos niesuvisum keles isz sunkaus miego (asz paskutinius žodžius iszkalbėjau dėl to; jog pirmesnei kada Mikszo Jurgis buvo sandarbiu „Auszros", mes buvome didelei laimingi: ans mums į namus viską pristatidavo, kiek ir ko tik norejom); niebgaliu asz suprast kam reiketu pasirupint apie iszplatinimo Lietuv. raszlavos? musu kraszte geriause galet padarit jus Prusinjkai, turėdami daug pažintes musu kraszte žmoniu.

Dabar noreczio gaut „Varpo" bet nieturiu žinios ar iszein ir preke gal pasididino ar pernikszte teber 4 r.? Meldemas atsiliepk ir pabriežk apie kitas žines, apie Lietuviste ir atsiunskit konorents ta „Varpa". Pinigus iszlaisiu kaip tik gausiu žinę nu Tamstos ir už markute taps drauge su pinigais kitais nusiunsta. Siunczіu jums visiems labas dienas Tarnas Jonis **Ambrozaitis.**

Antraszas: Russland. Libau Kurland. J. Ambrozaitis Bahnhof.

P. S. Gal dr. Basanaviczius iszleide nu savęs koki buva ketinęs laikraszti? nieko mes negirdžeme ir nie žinom apie jusu triusą. — Ar tink jums musu maskoliszkos post-markas ant atsiliepimo, gal suiungti esot su dideliu klapatu permainidami ant savuju Prusiszku, mums ar labai sunku yr igaut Prusu markas. Buki sveiki,

Jonis Ambrozaitis.

30. **J. Angrabaitis.**

Gûdotini Vientaczei!! Pons Woska Pons Jankus, meldžiu Tamstu suteikti pora žodžiu man su atsakymu: Asz noriu imti 12 o gal ir trilika ekzemplioriu kiekvieno numario „Varpo". Žinoma reiks prisiusti iki rubežiaus, t. y. iki Szylenu ap. m. tai kasztûs kaip ma rodos ne daugiau kaip 10 fenigiu kožna karta už paszta!? Taigi meldžiu kiek kasztûs visi 12 numariu ir per visą metą? Taipogi paimsiu po 2 ekzemplioriu kiekvieno numario praeito meto „Varpo", tik velei kiek kasztûja? tûs nereik siusti asz pasimsiu no p. Mauderodo. Ale kas cza vyrai tarp Tamstų do parunkas raszė Jagamastis, prasziau ir asz pats p. Voską, kad iszsiustumete pas Mauderode ant pardavimo. Tûs, kuriûs prisiuntete jau senei iszpardaveme; pinigus, žinoma priemi p. Mauderodas ir atidûs, o kad butumeme turge daugiau arti szimto butume galėję paseti. O kad jau mes per prasti parduoti tai ką cze padaryti, tegul bus taip kaip Tamstoms dabojes. Ir velei mums „papą" tai vis paskuji skyrete, t. y. prisiusti „Varpą" arba „Ukininką" kaip jau visi paskaito, tai jau mes ir apturime, vadinasi paskutiniam parszui paps pas... Teip brolei apseinant savitarpe tai butu nesątaika. Tą visą darykite pagal savo paredko, jau kad mes to verti, tai nėra ką užpulti ant tamstu; kaip priežodis sako, kad mažiau gali tai

tilek, paskaitysime savę už mažesnius. Tiktai meldžiu atsakyti ir drauge iszsiusti szen prie p. Mauderodo 22 ekzempliorius ir dar žodžiu dvidešimtdu delto, kad pradžioje apsirikau Nr. 1 ir Nr. 2. Del kitu numeriu padûsiu kitą kartą atraszą iki Szilenu. Laukiu atsakimo ir numarių. Pasilieku su gûdone Tamstu pažistamas Ventautis Pr. **Paznokaitis.** Per Adr. Herrn Otto v. Mauderode.

Tižeje 16—III 90 m.

31. Kazys **Anskaitis.**

a) Diena 28—X—88 m.

Gûdotinas Viengenti! Noris ir ilgai laukdamas, vienok apturejau knigele bet ne tokiu, kokes rejkalavau nog J. Szlupo nesuprantu del kokios priežasties, mažu jumis ju pagailejo siųsti pas mane. Nežinau kiek ekz. jus siuntet, asz gavau 40. stukiu, bet liet. Balso suvis ner — ar jus lejdot ar ne? L. Balso dvieju numeriu rejkalauju, nes turiu gera skaitytoje ir darbinika tokûs usiemimûs **Andriu Motuza** isz Bobiu kaima, tos paczios gminos.

Del savias, ir del augszcziau minetojo draugo, prasziau atsiusti: „Lietuvos Istorije" Abėcela, Patkulis ir L. Balsa, be tu suvis negâvau, kaip tik maksztėlėse Nr. 16 ir 17 nog tamstos atsiustus.

Didelej naudingos ir jus knigutes, kures atsiuntet, tikûsi greit iszlejsti, tik praszau prisiųsti prekė, kaip galima ira pardûti. Dabar pirma karta siuntinis daug kasztavo, arti pusantro rublo, ape tai galite patis numaniti jog rubežius szę gadine daug kasztûje.

Jeigu turite praszantiu mus spali kniga, kaip raszet savo laiszke, tai galite prisiusti, o asz prisiusiu nog savias tiktaj pridûkit ma antraszus tu asabu, bet žinoma perneszcjuj per rubežiu rejke ir primokėti, nes suprantamas dalikas, kad kožnas to lauke. Pini gai bus atsiusti savo laiku, galite siusti kaip sakiau aukszcziaus „L. Balsa" ir viska, asz rodos ne esmiu toks, ape kokius apraszymas ira L. Balse, kurie noris ir iszpardave kningeles bet pinigus ing rėdiste neatidave.

P. Szlupas mane gana gerai pažysta ir asz ji, nes mudu beveik 2 metu draugavome. Kad gerai pasiseks taj busiu jam pagialbu prie iszdavimo „Visotines Istoryjos" kurę rengesi iszdûti.

Kaip stovi draugiste „Birutės"? nes mudu su aukszcziau minetu draugu ketam pristoto ing je.

Mažu galetumet prisiusti viena numeri maksztelėsė „Szviesos" norecze pamatiti, kurę p. Szlupas ma nupeike; ir ar ira lietuviszku Bibliju, noretu vienas žmogus gauti.

Praszaus tuos visus užklausimus d.. neszti ma per gromata.

Jus milintis draugas **K. Anskaitis.**

b) Diena 9 XII 88 m.

Meilingasis Viengenti! Iszleidau bus ta ape tris nedelos gromata ing tamsta be negaledamas sulaukti atsakimo rižausi k.. vejkiause raszyti ir kita, nes L. Balsa n.. gavau kaip tikt Nr. 16 ir 17 ir kaip girdė isz ju pacziu burnos minetasis mano dra.. gas Andrius Motuza, kad ir nedaduos mun.. jie szneka ape sudeginima arba mažu ba.. daduota klebonuj. — Kninguczių, kaip pa.. jusu padavima rokundos taj priguletu d.. 13 expl. bet tas mažu ir visas pristatys. S.. L. Balsu, kaip tamsta iszmanaj tejp daryki.. jeigu ira galima taj gali ir suduj toki Balsi atiduoti. Ma tu numeriu labaj gaila, ka.. negavau; praszycze labaj tamstos, ida.. galetum jos surasti, ...patis Balnej prip.. žyno Motuzaj, kad juose ape Alvito kunic.. apraszymas ira. Motuza ma sakesi leje.. pas jus gromata, ar gavote je? Asz ta Ba.. niu suvisu nepažystu, bet mano szvogeri.. Motuza ta kele padare, nes jo giminai.. esas Balnius ir juodu terpu saves turi p.. žynti; butu labaj geras tam tarpe keles pi.. didžiause nelajme su nedoru žmogum. M.. lonu labaj butu idant pats tamsta teiktu.. mes atkelauti ape mus szali kaip ketin.. tada visa roda rastume ape visokius dal.. kus. Jeigu į Szyrvinta atkelausi taj prasza.. sustoti pas szynkoriu vadinama Balki, kuri.. givena priesz kikes durys nes ira nog se.. noves locnas karczemnikas ir savo pravor.. turi. Nog Szyrvintos netoli givena ir B.. nius pas kuri pigej galima butu užejti de.. tokiu svarbiu rejkalu.

Mažu ape tą nelajme davete ir meil.. gam broliui Szlupuj žine, nes jo t. i. Bal.. niaus antrasza ir jam nurasziau. Ma.. szvogeriuj Motuzaj pats giresi Balnius, ka.. sako netik no Jankaus bet ir isz Ameriko.. an to vardo ateina visokiu rasztu teip as.. numanau, jog su kitom redistem Ameri.. neturiu jokio susineszymo, kaip tyk s.. p. Szlupu. Mažu isz to viso žuvo pas.. koki dalikaj. Asz dabar pas Szlupa nera.. sziau jokios gromatos nog to czeso, ka.. sulaukiau nog tamstos maksztelese Nr. 1.. ir 17 L. Balso, kurio daugiau negalu su.. laukti.

Praszau labaj tamstos duoti už czes.. žine ape savo atkelavima, idant galecz.. iszsigauti paszporta. O mažu galetumet ir i mus szali atkelauti del pasižiureimo. Bet butu geriau kelaut Szyrvintoi galetume kel.. neatlajkoma apsiskirti. Jus noszyrdžej mi.. lintis draugas **K. Anskaitis.**

c) (Be datos. Vilkaviškio štampas).

Gůdotinas Viengenti. Džiauguosi labai aplajkes svarbe gromata ir labai dekavoju. Praszau prisiusti ir daugiau, ale ko labjaus to ka siuntej pas Velteri nežinau ar ta gausem ar ne, už taj praszycze tokiu daliku o ipacz J. Sz.(liu)po prisiusti. (Už) vis kad Dievas duos svejkata atsiligisiu ale ir „Vienibe". Draugas **Kazys.** — Ant Velterio.

d) Diena 14—II 89 m. (Naumiesčio štampas).

Meilingas broli! Szendie aplajkiau ta cigara bet noris atsiuntej ma atmaina atraszo, vienok asz ji nesuprantu praszau paaiszkit W. Kudyrkos koke ulicze; praszau lietuviszkom litarom paraszyti konovejkiau, nes teip ilgas laikas truko iki asz gavau, del to nenoriu ilgai pas save laikit. Iki manes užmokejau 7 rub. o toliau da nežinau kiek kasztuos. Karsztai jus milintis **Kazys.** — V. Czysta 8.

e) (Be datos).

Gůdotinas lietuvos tarne! Labaj suraminaj mane su szyta gromata, nes jau ilgai nesulaukdamas bevejk pradejau abejoti ape tautiszka padeima. Kaip raszaj ape prisiuntima „Istorija Lietuvos" tai gali prisiusti kiek galėsi nes apsiimu platinti ir turiu vilti, kad mus szali patylps ju apszczej, nes kožnas, kaip žiurint gejdauja; teipgi „Marguminaj" kas per knigele? — noriu matyti ir szeip kitokiu kaip: Litvini i polacy labaj praszau, tik iszsiusdamas paraszykie kiek isz viso bus svaru, taj žinosiu, kajp szneketi su perneszėju. Kas sunkiau, kad tas perneszymas daug kasztůje.

Asz del brolio Szlupo gatavas kad ir viska pražuditie; remkime ta numileta geradeja tevines isz visu spėku, kiek ir kuo kas galedami, nes tokiu darbininku tevineje mažai surasime.

„Abecela" kaip gali gaivint isz naujo isz jos senej laukiu ir pas mus ji labai patylps su atneszymu szymteriopo vaisiaus.

Ar tamsta negaletaj ma gauti nor tris abecelas stambiuju litaru del spaudimo tytulu ing knigas, kures usiimu apdirbimu. Asz isz Amerikos parsigabenau bet mažuma per smulkios ir daugeli ju perneszejes pražude.

Ape Jakevicza bei Paszkaucka taj Motuza apsieme gauti pasa ir atsilankyti pas juos; ar ka naudos ar mažu ir nieko taj pamatysim tolaus.

Ape Kuncaiti ner ka kalbeti suvisu pavirto ing niekus; gavo syfilio liga ir prapuole isz Žaliosios Dievas žyno kur.

Jau pabajgiau raszyti knigele „Žingeidus pasirodimas sviete" nežinau kam siusti ant iszspaudimo, praszau ape tai rodos.

Mes keli noretume savo kasztu duoti atspaudinti Bažniczios taksa, kurę rundas pernaj iszdave. Kaip prospektaj didumo ir teip ant vienos puses spaudinti, ką koki 500 kasztuotu? praszau atsakimo. Nes asz iszraszes tikraj lietuviszkai pas tamstas atsiuszcze.

Kaip saket — ar iszejs knigeles, kuros ketino renkti isz „L. Balso" ape krikszczionibe, mus žmones teipgi jos laukę.

Praszom abu su Motuza vel atsiųankiti pas mus, kaip sakot vasaroj. Sveikinam nůszyrdziej velidami sveikatos ant tolesnio truso ir gero teviniej. Jus brolis **Kazys** bei **Motuza.**

Kad siusi siuntinius taj ant Paszkaucko Szyrv., noris mes su juo neturėme sznekos bet mažu bus greitesnis peremimas ir be iszkados, o ant Balniaus daugiau nieko nesiusk ba daug pražuties darosi.

f) (Be datos).

Milimasis brolau!! Bijodamas ilgai laikyti pas save, teip gerai prisižiurejas tam antraszuj iszlejdau 18 diena. s. menesia pas V. Kudyrka ing Varszava tai dabar, kaip iszmanaj tai tik ta mano kalte kad tyk nežutu teip daugelis daigtu. Tiesa gavai L. Balso drauge Nr. 26, 27 ir 28 tai ira 26—12 expl., 27—15, o 28—16. Kelis pasilikau sau ant zoposto; viena „Varpa" ir 3 Balsus daviau Palukajtiuj, nes daugiau priskirtu neturiu, jeigu kam reiks tai duosiu, nes turite priskirima, nes žynoma dykai kožnam galima duoti; bet kurie ira obonentai (skaititojej). Kokius minavojet neprietelus Vilkavyszkio? Dalikus Petravitzej priskirtus man daduoti negavau iki sziam laikuj. Su Balnium kaip matai teip daryk mielas broli. Asz su juo sznekejau taj jau suvis kitoniszkaj szneka kaip kiados, jis isz savo puses neskriaus, daugiaus mus ir negražys atgalos kaip darė; turbut jam daile gromata atsiuntej; o su užmokesczju žynomas dalikas kožno pirsztaj prie saves linksta. — Ant vardo Kudyrkos isiuncziau 13 svaru užmokejau 1 r. 4 kap. už paczta, tik raszyk pas ji vejkej kad ne pražuditu nes ir ma butu gaila.

Del kupczystes knigu nelabaj usipuolu idant siustumet; nes tu atsiustuju neturiu kur dėti o žynoma labai brangu ma kasztůje iki pas mane atejna, o pinigu atliekamu ir neturiu o neszioti po svieta stonas nepavelija, tai pagal jus žyne kam rejke asz gatavas pristatit. Gavau ir tůs numerius Ł. Balso kur pirmiau isiuntet ant Balniaus antraszo; bet 1 ir 2 ner, paskuj 12 ir 15 o szeip iki 17 ira tai dar turiu vilti ant tu kur ira pa Jakevitze Mauruchatůs jej ten nežus. Ar jau gatavas kits „Varpas". Jej gu per mane ejs tai su antraszu nemajszykit

galva per tai ma rupestis, o jum nůpůlis. Ar ir ant kito ko siuntej prospektus ir Varpa, nes ma Palukaitis sakes trusesi ape pergabenima teip prospektu kaip ir „Varpo". Ant mano antraszo, kurį jum daviau, tai tik del prastu gromatu, o szeip kitokes, kaip tai Regist. arba piniguotas tai siuskite ant Žalosios, nes nog ju tik pakvietimas isz paszto ma pareina. Kaip Motuza prasze atsiusti abėcėles ar sulauksim ar ne? teipgi visokius dalykus siuskite ing viena paką. Jus milintis **Kazys.**

g) Diena 15 Rugpjutis 89 meto.

Mejlingasis Viengenti! Senej sulaukiau jau nog tamstos žines, kokios naujienos pas tamsta girdeti ir kaip ejnasi su visokejs rejkalajs mus tautos. Gavau raszta nog savo brolio isz užmario, jog p. Szlupas prapuoles ir nežino kur dingęs, asz turiu vilti, jog del mus naudos persikele ing kita vieta; mažu tamsta ir numanaj ką nors ape ji. Asz pas Szlupa iszlejdės buvau gromata, teip tur but del tos priežasties nesulaukiu atsakimo.

Pas mus pasidare nelaime nes pereita menėsi perėjo per ugni mano kluonas ir tvartaj; per tą priežasti sudėgė rankraszczej ir nog tamstos visos knigėles ir laikraszczej, kuriuos buvaj prisiunties, dabar likausi tam reikale plikas.

Mažu tamsta galetai tam dalike mane, kaipo padėgeli gelbeti, nors knigelem nes labaj esu isilges tu daliku. Tie dalikaj kur tamsta buvaj atsigabenes iki Paszkauskiuj tai tos visos knigeles žuvo mus bute (Naumiesti) per neapsižiureima Motuzos; o L. Balso visi numerej likosi pas Paszkaucki ir an tu turiu vilti jog nežus iki gausiu ing savo rankas, kuruos lajkisiu gaves ant dideles atminties. — Argi jau L. Historije ir negausiu pamatiti? Visoki dalika gali siusti ar ant Paszkauckio, arba an tokio: Otto Glass Eidtkunen tai vis tik für Anskaitis.

Ape mus daugiau naujienu bus vejkej girdėti, ką tolaus paraszysiu nes dabar tikros žinios neturu. Ar atspausdinaj kaip ketinaj „Abecėla" ir tikeimo vejkalus, kurie butu labaj naudingi tautaj.

Błogai elgėsi mus patriotaj pirmose dienose „Auszros" iszeimo; tuokart spaudino knigeles, mažaj vertes, ing vieta kad butu spaudine tokes, kaip dabar ketinaj tamsta atspaudinti, kaip tai Mitologios ir kituos svarbuos dalikus nes tada daugiaus buvo pinigu ir karsztaj visi lietuvej vienijosi savitarpe o dabar vel kaip matit szalinasi nog vienas kito; nes kaip daugelis atsirado laikraszcziu ir kožnas eina savo keliu po velniu kad ne razumas negal apimti tu užmanimu. Gaila ir labaj gaila brolio Szliupo nes jis buvo pastates lietuvius ant koju o dabar iszklido kaip Samuolio (?) bitės. Svejkinu tave mielas broli tukstanti kartu. kaipo tikriausem geradejuj tautos duoda labas dienas mano pati, Motuza ir kiti mus brolej. Tavo sebras **Kazis.**

i) (Štampas 3—XII—89).

Meilingasis draugai! Ant tamistos prižadeimo jau bus ilgas lajkas kaip laukiu prisiuntimo ing apskirta vieta, bet negaliu sulaukti del kokios priežasties. Mislicze. kad jau spekos mažinasi — bet kaip paskutinoj gromatoj apsireiszkej jog styprin ejnanti ir ketina svarbiause dalika atspaudinti t. i. **Kr. moksla,** ko ir laukiu su isilgimu ir praszau atsiliepti, kas pas jus dedasi su visu kům ir kur dingo J. Sz... pas. Tamistos sebras **Kazys.**

k) Diena 20—XI—90 m.

Siuncziau kelis kartus žmogu pas Velt ing E. bet ten suvis usigina ape tamstos siuntini, jog nieko pas ji nėsą. Del to gi praszau tamstos atsiusti savo ženkla su kuruo galima butu gauti siuntini ir paraszyk pas katra siuntej nes ten ira du vokieczej su vienokiom pravardėm; taj jegu tokiu budu gausiu, o jej ne, tai pats turesi ape taj apsirupint. Pas Bal. teip-gi isiuncziau szyta nedele žmoga, ir nežinau ar jis gaus ar ne. Praszau jei galima butu atsiusti nor viena Nr. „L. Vienibes". Ape L. rasztininkus ar jau gatava kniga, nes ma Jonas rasze kad spaudoje pas Voska Ragaineje, tejpgi ir ape „Visasvietine Istor." noriu žynoti ir su jus lajkraszczejs, kajp ejnasi. Jus draugas **Kazys.**

Ape platesnius musu darbus bus atsiusta gromata.

l) Diena 15 II 91 m.

Gůdotinas Viengenti! Dažinojes, jogej galima pas tamstą gauti visus numerius „Auszros" už labaj numažynta prekė, meilingai praszau atsiusti nog 1 numerio 83 m. iki paskutiniuj — 86 meto ant antraszo žemiaus padůto. Asz esu mates visus laikraszczius lietuviszkus tejp seniaus ejenczius. kaip ir dabar ejnanczius bet man ane joki teip nepasimego, kaip „Auszra" ir „Liet. Balsas". kuriu ir szendien ma gaila. Kad nors viena isz ju butu galima atgidit taj butu labaj naudingas daigtas.

Pinigus tamstaj prisiuslu umai, kaip tik ape taj gausiu tikra žyne iszleidimo. Ir szejp naudingu knigeliu, kaip taj „Abeceles" Mikszos spaudimo jej butu mailingai praszau atsiusti nes per mane platinasi ir tolaus mus szali lietuvistej naudingi dalikaj. Da mažu tamsta užsiimt agentiste liet. lajkraszcziu iszejnancziu tejp Prusůs, kaip ir Amerikoje, mažu per jus galima butu gauti „Vienibe lietuvniku" iszejnanczes Ply-

mouth. Gromatas praszau siusti ant tokio antraszo: Herrn A. M. Aronberg in Wilkowyszki, Gub. Suwalki (für K. A.). O siuntini praszau ant tokio siusti: Aufnahme Herrn Moritz Rubin Eydkunen Ost Preussen für Joseph Czyżewski.

Jus milintis tykras lietuvos sunus **Kazys.**

m) (Be datos) .

Brangus Mertineli! Aplajkiau nog tavias gromata ir siuntini, kuri lejdaj ant Rubino antraszo, už ka nůszyrdžej dekavoju ir bus pinigai atliginti. Mat mes uždejome „Artoju draugiste" szaka Amerikes L. Moksło draug. ir padareme susivieniima, per ką stosimes dalinįkajs visos iszdarbes Baltimores draug.

Dienoj 10 szyto menesio ant susirinkimo mus draugistes sutaremia łajkiti 3 exempl. „Vienybes liet." ir 3 expl. „Ukiniko" iki pasididins mus draugiste, ape kurę kitoj gromatoj płacziau apraszysu.

Nog to prakeikto Balniaus da ir szendien negavau tamstos siuntinio, kad butu galima perkelti ing Szyrvinta pas Shindelmaseri, tai tyk mažu grejcziau gaucze į savo rankas, nes nog ju sunku, kažyn į puse metu ar gausiu paimti. Jis rodos didelej užłajkantis tikeima; nog tokiu saugok mus Dieve! Łabaj gailůsi, kad liepiau siusti ant jo antraszo.

Ape siuntinius perejto meto pas Velterį, taj jau bevejk praszau taves taj pasitejrauti. nes asz negaliu. Bevejk ar tyk siuntinej nežuvo. Praszau pas ji paraszyti gromatą vokiszkai (nes jis sake mano sebrai, jog lietuviszkai nesupranta) idant jis siuntinius, jej dar ira, pervestu pas Rubina, tokiu budu asz vejkej gausiu. Kitajp asz neiszmanau, ką daryti isz savo puses. Vienam geriausem sebruj, kuris ma dabar atnesze. Auszras 3, Ukininka 5 ir „Vienibe" su metinejs praneszimajs arba žodžiu sakant tamstos siuntini ir isz Amerikos nog Szlupo ir red. „Vienibes". Asz jam įdaviau nog saves raszteli pas Velterį idant atiduotu mano sebruj. Ir tas rodo su juo negauna.

Kaip raszej ape 100 expl. „Ukiniko" taj da tuo kart negaliu, ka pasakiti, nes da padeimo tokej daugibej neturiu iki mus draugiste paaugs rejke łaukti pavasario tada bus viskas ant gero. Dabar vejk kaip aukszcziaus minavojau sutareme ant 3 expl. ir praszau siusti ant Rubino, nes atradau pałayminta vieta pas ji. Baigdamas raszyti savo tą trumpa raszteli pasveikinu asz vardan mus draugistes Sekr. **Kazys.**

Tikuosi szą vasara pas tamstą atsilankiti.

n) Diena 28. V. 91 m.

Milimasis Mertineli! Ilgai nesulaukdamas nog tamstos jokio gando, rižausi paraszyti nor keleta žodžiu pasitikedamas jog důsi atsakima del manes. Pereito nedelu buvau Eydtkunůs del patyrimo ape visus siuntinius, kurůs pas mane siuntej perejtam mete. Norejau ir tamstą aplankiti bet viena priežastis svarbi nepavelijo — atidejau ant kito karto.

Kaip raszej jog pas Velterį du siuntinius lejdaj taj jau ner ane vieno žymes ir nieks nepamena apie taj; tejpgi ir pas Glasa buvau ir pas ji nieko nera; taj jau pamacziau, kad tas viskas pražuvo. Kaip tamsta žynaj teip daryk su tuo daliku. Pas Miritz Rubin tiesa radau netik isz Amerikos ale ir nog tamstos atsiustą pora siuntiniu, neturejau progos atpleszti ir paregeti ką tamsta atsiuntej, bet vis jie bus pas mane pristatyti. Asz bijojau imti idant nepakliucze ing žabangas. Pas Rubiną žynau, kad nieks nepražus.

Kaip raszej kad ant Balniaus siuntej 20 Lietuvos Istoriju ir kiek „L. Missiju", tai mą sake jog Istoriju ne vienos nebuvo, tyk visos L. Missijos, kuręs tie balvonaj sudegino. Ane vienos negavau pamatyti. Sako jogej neverta jes lejsti suvis ing Lietuva kaip jie ten cenzuravojo. Asz Balniaus prasziau kad nors viena expl. ma priduotu, bet visus sudegino. Argi ne rupuže žmogus? Jau ką su tajs rupužem katalykais susideti taj jau teguł juos velnej!

Mes padareme szaką L. M. Draugijos Amerikos. Istoimo 1 rublis, mokestis ant menesio 15 kap. Mokesti mėnesini siuncziau ing Amerika o už istoima visus kasztus iszmokam. Laikome „Vienybe" taj kožnas iki ing rankas atnesza siuntinis kasztuoje 1 r. 50 kap. apricz prenumeratos, tai ar daug arba mažaj vis vienas kasztas. Taj ira tas viskas, ką randa del manes atsiunsta pas Moritz Rubina (žynoma antraszas Für Joseph Czyzevski).

Jeigu tamsta noretum gali atsiunsti ir ant prekistes keles L. Istorijes, Abeceles, ir Missiju. Bet jeigu negaletum daugelio, taj nors del manes bet Motuz. praszau atsiusti. Noris „Vienybe Liet." ir krytykavojo Liet. Missija, bet asz isz to suprantu, kad ta knigele ira po mano noruj, kurios trioksztu paregeti.

Tykůsi pas tamstą vejkej atsilankyti ir płacziaus pasikalbeti ape visus savo ir tevines rejkalus. Praszau paraszyti, kaip ir per kur pas tamstą galima atkelauti, koke paskutine stancija nog Eydkunu.

Norint da mus draug. nedaug sąnariu turi bet visi smarkus viraj; kunigams nelabaj galvas lenke ir ranku nelaižo. Žynoma su lajku vis dydinasi.

5 diena Liepos mėnesio łaikisiu pusės metini susirinkima, ant kurio užpraszau vi-

sus viendvasiszkus lietuvius. Vieta susirinkimo bus suvis netoli manes per vorsta kelio. Teip turimes slaptis nog žmoniu, kaip sziksnisparnis saules. — Tůmi kart su Dievu. Sveikinam tamstą ir jus pacziute. Jus milintis draugas **Kazys.**

o) Diena 18 Rugsejo 1891.

Meilingasis viengenti! Tiesa jau valanda, kaip guli Eydkunůs atsiusti blekai, bet ir asz laukiu kasdiena atplaukent jůs pas save, bet sunkus atgabenimas. Gavau raszteli nog pergabentojaus, jis ir skundžesi, kad neturi isztikimo žmogaus, tuom kartu ramina, jog vejkej bus atgabenta iki manes. Pas mus ir tejp kad umaj gaunam užpraszytus blekus, taj ir kožnas godžej kovoje ir speku atsiranda. Kaip gausiu viską tai důsu gromata, arba pats atsilankysiu su vienu geru lietuviu. Tůkart plačziau pasikalbesim ape savo laimes ir vargus.

Jus milintis draugas **Kazys.**

p) Diena 15 V 97 m .

Meilingasis Viengenti! Jau bus gera valanda, kaip su tamsta susirašzynejom, ir nežinau ar tamsta atras mano laiszkas arba ne, vienok raszau su didele abejone. Negaunu jokiu skaitimu, pas p. Szjiupa rasziau laiszka vienog jo nesulaukiau; turbut nesurado ir mano laiszkas. Užpernai gavau ape 4 numerius „N. Gadynes", bet jau dabar turbut ir ta sustojo ejus. O ka szytuos kuniginius laikraszczius teguł juos velnej. nenoriu asz ju ne matyti.

Motuza Endrius pasimirė 12 diena grůdžio 1896 mete, labai apgailetinas viras, kurio ir szendien apgailauja. Net buvo tikras lietuvis ir turintis tykra supratyma moksło reikalůse.

Gal maža p. Szlupas iszduoda vet koki laikraszti arba naudingu knigu? Nes jo darbu tai asz visados laukiu ir verti skaitymo.

Kaip tamstai cynasi? mažu persikelej isz tos vietos, kad jau senej ape tamstą nieko negirdžiu ar sveikas ar givas! praszau atsiliepti, kaip norint ing mania.

Pas mus kalba, kad ant atejnanczio meto Kalendorius Vilniuje iszdůs, bet ape ta tiesa abejoju.

Mes jau ir iszejom ant kolonijų jau dabar bus 3 metai. Esame tuo kart sveiki visi, ko ir tamstai nuszyrdzei velijam sveikatos ir geros kloties darbuose ipacz moksliszkuose. Su didele paguodone jus visados milintis draugas Kazys **Ansk.**

Łaiszka praszau raszyti per A. J. Aronberg in Wilkawyszki Suwałku gub. (K. A.).

r) Pjuczio 5. 04. (?94?)

Mielas drauge! Gavau nog tamstos laiszka su skaitlum ape akeczes. Labai negerai padarei, kad siuntei del mus nereikalingus dalykus, nes tie mums suvis netinka; apricz **Apšv.**

Tokius dalykus, tai jau mus puseje už puse prekes atidóda, koke tamsta esi parodes nog saves. O kad dovanei dalinot, tai ipacz szem laike pas mus suvim pinigai pasimažino.

Jeigu butu galima atskirt **Apšv.**, tai ta mes paimtume kad ir brangi preke, ka darisi! tokiu budu siuntini mes ne galime... (priimti). Tokios smulkmenos pas mus jau ira gerai pažistamos, kuriu galima gauti beveik dovanai, no viens kito.

Bobiu Motuzos vienas sunus Skotlende. o kitas namie ukininkas, meldžiu tamstos. idant jam bagota pacze privestum.

Mana draugas, kaip raszau aname laiške. prašo, kad jam Biblija prisiustum i jam zinoma vieta.

Tamsta nůšyrdžei milintis **Kazys.**

Labai butume dekingi tamstai, kad prašima musu (greitai) išpildesi.

32) Juozas **Augulis.**

a) (be pradžios).

Kalwek padies Diewas ir isimokset sawa pris Pona kaltibes. Gajlu didiej, kad popieriui, ant katra spadias „Warpas" labej didie, ira silpnas taip kad niegalemu niej sinta rozu paturiet runkosi ir sudrisku ir salužu a jo atidot intligatoriu ani mislit, bo nie galietu siuliej turieti. Ar nieskaitej, kadu ponos Istorijos Lietuwos paraszitos 1840—43 mietosi par Feodoru Narbutu lankeskej. Jas 8 tomej, katru da galima gauti Wilnio ir kasztawoi 20 rubliu, a po iszeimo kasztawojo 38 rubli, asz labej jie noriejo ir noriu pirkti, koc ju diel manies ira brangi adoc gal ir usginta Maskolu perdawiniet — Wienus man sakia ko tej ira parasitu dwasiej Maskolu, ale man matas kad tokiu knygu wortu turieti — as apiej ji dažnej dumoju ale brangu. Ar nieskaytiej Istorijos rasitos 1889 miatosi per Maskolu profesoriu Barancewa spaustu Wilnioj „Istorija Litowskaho Hosudarstwa z drewniejszych wremion". Lankiski lajkrasciej ju giri (659 puslapiei) Pas Berejtu „Budris" raszio tris rozus Warszawon ir nie apturiejo atsakimo diewas žina kur is dabar ira, man ij riejka diel to, kad perniej is atlaijdie is Warsawos gromatu Bobruyskan su prieku ant wiena rubla, bet buwa adresas „Josyf Bienadokas" (Maskoliskej) ir man dielto nieisdawie kad buwa rasita nie ant mana adruso, ali piewnay buwa kokie nauina is... Litaraturas — bo is man atsiuntie pierniej „Warpu" Is pierniksciu miatu nie tienku man Nr. Warpu: 9, 10 ir 12 — a gajle bo tian bajgiasi Istorie Olgirda ir Kiejstutia — ale ku darit kad gauti jog brangiej kastoi. —

Mataj Pone kad nors esmu tikras Lietuwis bietgi kalbieti ir rasiti labej mažu moku o Diewas žina mokies gi ir tiek mana wajkej, katras sindie nmokiu ant supratima liežuwia. Jegu giwinsi Lietuwoj tej žinoma riejks mokiet, o jegu kur kitur tej... Isz tikra szwintas ir razumnas žodis parasitas Nr. 3 1889 m. Warpu apiej apswietimą Letuwajciu bo kolek mies nieturiesim apswiestu Lie(tu)waiciu ir dukteriu tej siejminas Lietuwiskas wisiados bus slobna ir paniekinta.

Pati gindama Warpu kalbu (rastu — ortografiju) 1889 ir 1890 isiej nudidės kontrastus kalboj irasti, a labiaus diel musu Lietuwiu Wilniskiu — rastus miatu 1889 diel musu buwa lingwiesnis ir paprastiesnis, nia kejp 1890 m., nors paskutinis tikrej artiesnis Lietuwiskoj kalboj, ale paprastam nog mažumies ira didiej sunku pamiest cz, sz, ł, bie katru rodos ir nie ajski ir nie drusa kalba a y suwis rodos nie riejkalinga diel Lietuwiu — ale tiegul bus tikriesniu kalbu Letuwisku niekejp majsitu is žodiu lankiu ir maskolu, bo pirmu wisi rejkalej wiria kejp podi Lankiskej, a dabar Maskoliskej, a langwios butu sirdiej, kad nog ju galetum nusikratiti. Maži dos Diewas sulaukti, kad kalbiesim sawiskej nie prakiajktu miestu. — Apiej Lietuwius Gartenu redibos Slonimska pawieta miestiala „Dzienosły" da nie dasižinojo. Cian budamas liksiol nie sutiko ni wiena Latwio, katras karstej norietu pazinti Lietuwiska Literaturu, o tikrej sakant cianaj ir niera apsigiwianusiu Letuwiu a sutinku tiktej kariejwius Lietuwis, o tikrej sakunt, su kariejwieis ir nie turiu tokios wietas ir rejka utarit apie tej — jegu turieciu privatiska giwianima tej galieciu apie tej ražnej giedoti, ale wisgi sawa žiniu apiej Lietuwisti ir jos rastu sittej jems apsakinieja ir klausa ausius pastati ir diwijes kad asunt Lietuviski lejkrasciej ir swietiskas knigas ir kožnus norietu tej turieti biet sunku gauti ir daug tara potu apiej pirkimu, a jegu man Diewas dos apturieti kialatu knigielu ir tolaus, galiesiu tokiu atsieimu gauti, tej galesiu ir pardoti — praudu wienas kariejwis labej karstej prasia kad gauciu knigus Letuwiskus apiej gaspadoristi ir apiej wisokis naminius apsieimus Liemintorius apturieis tej siusi ir dawinosiu sawa gintiems ir giarej pažistamiems. Nie zinau kas tej gali buti kad tu Nr. Nr. Warpu apturiejo su piaczieti isz laka Wirbaliskies tamažnias, tej mislii kad kej kopertas storas tej je mislii bieg ni dajktej kokie, ale kopertej buwa swiejki ir nie drieksti. — Isz Letuwisku rastu as tik turiu: Kalendoriu 1890 m., auksa altoriuka, „Warpu", rubsiuwies Jose is Palangena ir atsiswiejkinimu A. Burbas — Kalindoriu tej man atwiazia wienus cian esuntis kariejwis nog Palangos — o daugia nieka nieturiu. — Su Diewu Panuj — nie primistu daugios ka rasiti o labiaus nieturiu lajka ir tarnawimus nie dalejda ir nie dod leika. — Adresus sianobiskis tej ira horod Bobrujsk Minskos redibos Jozapas Benadoka sunus Augulis Augulewicz Stancja železnoj dorogi.

Klausingus tarnus Juozapus **Augulewicz.**

1890 metej sano 24 Lapkritia naujo 6 Sikia (grodza: dcember).

b) Wiengintis ponas Jankus!

19 dienoj praejtu mienesia apturiejo nog P. Nikolojos lajszki su suraszu Lietuwiszku knigu ir prekiu ju ant summu 3 rublu 10 kap. su wortibi persiuntima Bobruiskan. Laiszki tam rasza kad ponas apturiejej nog manies 6 rublus, katros asz mienasi lapkri (24 dienoj siana kalendr.) nusiunczio pas Ponu — ir praszia kad pinigus uz knigas ir už žodini Miežinia nulaiscziu pas ponu ir kal siusti pri manies knigus su apsunkinimu pasztawju Bobrujskan jam ira pavojinga. Su apsunkinimu praszio siust dielto tiktej, kad ira mažiesnis kasztas ir greiczio galamu apturieti — o pinigus tamstaj wisados galu užmokieti, o jegu ne galiecziu, tei ir nie prasziczių — bo asz laiko principu, kad žodis dotus a nie iszpilditus taj wortus atsakima smarkiausias karos... to iszpildidamus ir žodi lajka p. Nikolajos siuncziu pri sziam laiszku tris rublus piningeis ir 10 kap. gudiszkomis pasztawomis markomis ant tu knigu katros buwa suraszitas lajszki p. Nikalajos ir pri tam su kasztu prielajda ir du rubliu pinigejs ant žodino Miežinia, katru po adspaudimu praszo atsiust, a wisu piniagu cze siuncziu 5 rublus ir markomis 10 kap.; laukiu atsiutima szita szwinta gastinczos. Nielajmu mano kada asz nie galu da nusiust piningu ant Warpa diel ejnancziu miatu, ale maži kadu kalwiek Diewas dalejs surinkt skatiku ir ant to — Asz raszio pas ponu kad ne apturiejo wisu Nr. Nr. Warpu 1889 m. ir tikrej Nr. 9, 10 ir 12 aprejtu miatu 1890 apturiejo tiktej Nr. 5, 8, 9 ir 10 labej praszicziu — dalajst jos — Meldu Diewu auksczciausiu kad grajczios pasirodytu ant swieto paweiksliej Lietuwos kunigaikszcziu ir istorija Letuwiszkas Literaturas Nr. Nr. Warpu 1889 m. man labej ira rejkalingi kad ten nie pabajkta istorija apiej kunigaikszcziu Algirdi ir Kejstuti, o asz turiu du sunu wardejs Olgirdi ir niesieniej gimusi Kiejstuti krikształtu prejtu lapkriti mienasis — Asz ir sziadien diwijos, jokios ir dziaugios, kad kunigas Bobrujski dalajdie man apkrikształt su wardu Kejstutis, a jegu man butu atsie-

jus kriksztitu Kauna riedibej, tej nie žino ar but apkriksztii to wardu botout pasaki kad bažniczia katalikiszka tikieima tokia warda niepripažina ir nie apszwintina. — Ir czi buwa mažus epizodas apiej tej, klausia mani kunigas kriksztiis (a is turbut kurczis) „co to za imię jak, jak, ale to nie słyszałem tego", o asz atsakio „Jak to ojcze nie słyszałeś to pszeczież imię księcia Litewskiego, tosz historija! a dla mnie jako prawdziwego Litwina imię swięte", mu dalbys imię Stanisław, Zigmunt... o nie! Kiejstut — co i stalo się. Pri iszjemimu metrikas, tokiej gi buwa epizodas ir su kunigu Diekanu Olechnawicziu, ale tej ku darit ar sziejp ar tejp, bet gi sunus Kiejstutis — a ant Žemajcziu nie žino kejp asz bucziu pabejgis su to — musut butu prisiei... szwintu Pietra pili ir amžinu miestu — Rimu kriksztijo žinamu sawa namosi ir asz kej kos griowas ale žinamu bie jokiu balu ir girtoklisties, o kejp nie turtingej Lietuwiszkaj gricziej. Man matos kiek asz atomianu, kad niera Aukszcziausia palepima musu cierios apiej užginimu spausti ir iszdawinieti knigu ir laikraszcziu lotiniszkomis raidiemis, a diel to atsakimus usz laikimu Lietuwiszku knigu nie prieszingu Rusku rundu, niegal buti didelis — o platinimus knigu tej didžiausis dajktus, no to laijkraszcziej tej labej pawoingu, ale prauda kad i laijkraszszios niera niekur kalbos apiej atsiskirimu nog rosijas — a tej api tej negali ir kalbet raszti nie galamu bo tej amžinu prapultis. Butu gierej turieti padrabnu žiniu isztatimu Rusku apiej lietuwiszku rasztu. Paswiajkink nog manie tu ponu Budrisu — Ar galamu Rosijej gati grammatiku Akelevicza. Su Diewu bukik swiejki ir turtingi Jozapas **Augulewicz** 5/12 Sausia 1894 m.

Rangios kita karta o dabar didei nieturiu lajka.

c) Didiej Guodotas ir szlowingas Panas Martynus Jankus!

29 Gieguzies miena, asz isz Bobrujska nuleijdo pas Ponu lejszki su 8 rublejs ir registrą praszidamas atsiuntima dowanu, bet da liksziolej nie apturiejo atsakima. Dielto wielos mieldu Ponu, niepalikt mana praszima be rezaliucios, katros kas dienu lauksiu su didžiu džiauksmu žiuriedamus pro langu, kejp didžiausios i mielausios dowanos. Ligu da ira isziejusios kokios naujnos tejpogi mieldu nie aplajsti mani ir dout su jomis pažintis. Asz skajczio lankiszkam lajkraszti „Kurjer Warszawski" kad kokio ten mokito „Bückneru" ira iszdota 1878 miatosi studijas apiej Lietuwiszkan kalbon, a tejpogi apiej žodis slawianskus, esiencies Lietuwiszkej kalbej. Tokies studijos labaj ira riejkalingas ir labaj norieczіu turiet jegu nie Lietuwiszkej, tej Linkiszkej parwiestu isz wokiszka. Apiej daugio ką paraszisiu pas ponuj po apturieimu nog pona žinio apiej swiejkatu ir padieimu Pona o dabar raszo tiktej, kejpo atsiszaukimu. Asz diekuj Diewu giwienu sianobiszkej ir ant tos paczios wietos. Adresas tas pats. Da rozu mieldu atsiszaukt ant pirma mana lejszkia nog 29 Giegužia bo per tiek ilgu lejku neka nežinau ir negirdžiu. — Koleros pas mus nebuwa ir niera — a pas jums Hamburgij tej bejsinga:

Su Diew Jozaps Benadoka sunus **Augulewiczius** 23 Rugsieja Sereda Bobrujskas. (1892)

NB. ar griarej... jeg asz ponej siusiu mus pasztawus markus diel atsakima po 7 kapiejkus.

d) Didiej Szlowingas Pons Jankus.

Diewus žina kas tej gali but, kad asz nog Pona neturiu atsakima ant dwie lejszku, raszitu Bitenosin 29 Gieguzio ir 28 dienoj Rugsieja mienasiu ejnunczіu 1892 m. Skaudu man labej kad asz neturiu jokies žinios apiej giwenimu Lietuwiszku. — Diel to labej griaudiej meldu Ponu neaplaisk mani ir iszpildik manu karsztu noru ir mieldimu ką palinksminsi mani nuludusi. Adresus mana sianobinis: Bobrujskas Josifu Wenediktowiczu Augulewiczu.

Su Diewu laukiu pargialbejius.

24 spalu — 5 Lapkriczio

e) 12/24 Lapkriczia 1892 m. Didiej szlowingas Mokitojo musu. Diekuj tukstanti kartu už lejszki, raszitu 18/6 Lapkriczia, apturetu 9/21 Lapkricza ir dieku Diewu kad užlajka swiejkus musu Mokitojus, a tiejpogi statat ir dodat giwenimu politiszkej partii, katron bus didziausi gisla giwenima musu. Prisiuntimu skatika asz mieldo Ponu atlajdima:

Isztorija Siana istatima, 2 Lietuwiszki rasztej ir Rasztininkej... 3) Istorija arba apsakimej apiej Lietuvos praeigą parasza Zanawykas, 4 Europas istorija paraszie... Freeman... 5) Swieta pabalga... 6) Kristijons Donalaitis Pawasaru laiks. 7 Birutės dainos. 8. Praneszims. 9. Margumynaj. 10. Basanawiczius Žirgas ir wejks... 11. Drs. Gireno Lietuwiszkasis klausimus... 12. Patkulis... 14 Nauju miatu dowaneła. 15 Redos istatimai. 16 Palocius ežera dugni... 17 Warguwia... Kiejstuczia... 18 Istoriszkas apraszimas Prusu Lietuwoj... sektu... 19 Jegu jau ira sustatita istorija wisu Lietuvos kunigaikszcziu su paweikslej ir biografii. 20) Žodini kuniga Miežinia jeg ir pripažintas pilologejs giera. Už žodini 2 rublej jau sienaj nusiųsti. 21. Istorija Lietuwos sienu lejku (lig Mindowe).

Rodas kad ana spausta buwa, „Lietuwiszkej Wienibiej" ar Ukininki 1891 m. ar neatsirada geografija Letuviszka su žiamłapiejs ir daugiau istoriszku diel Lietuwos turincziu žiniu. Kiek liks nu szia skatika atsiuskit „Warpus" 92 m., neturiu ju — „Apszwietu dr." Basanawiczos ir Szlupasa ir programos (prespektai) nežinau. Už atsiuntima, jegu liksiu, po rokundej, skolingu, tej storosisiu isz wisos stipribės ir su Diewa padieimu likt nekaltu ir užmoket kaltibi. 22 Surinkimu Letuwiszku poetiszku giesmiu, jegu galemu tej su balsejs (notomis) walik katru galemu butu giedot, pri muzikej ar bie to —. 23 Katakizmus katalikiszkus su pakłausimejs ir atsakimejs apiej poterius ir bažnicziu. — Miela girdiet kad apturieti wisi tris łejszkej mana nog 29 Giegužies 92 m., 28 o ne 23 Rugsiejo 92 m. ir 29 Spalu 92 m. 24) Didialis musu slogos... 25) Litwomanu dajna. 26) Musu židej. 27 Židu Talmudas. 28) Lietuwiszka statuta per Sapiehu ir perwersti Lietuwiszkej, jegu ira? 29 Sztukaunas dajnas 30) Aszkabalu dajnas Bassanowicz. 31 Musu Kielis. 32 Witoloraudą JJ. Kraszewskia Lietuwiszkej iszguldita 2 kniga. 33) Katalegu ar apraszu apiej Lietuwiszku arkliogiju Kirkora arba Tiszkewiczaus. 34. Ar worta pirkt ir turiet ar tiejsinga ira Istorija: Dzieje Litewskiego narodu Teodora Narbutta paraszita Linkiszkej 1840—47 miatosi. 35) Seniausios Lietuwiszkas dajnes Jankusa 1882 m., 36) Litwini i Polacy Jana Szlupa. 37) Istorija Lietuvos ir Latvijos, 38) Likimas žmogaus ant žiamias. 39) Ar nėra knigos — iszkałas diel mokiimusia giedot su natomis, o teipogi iškałas diel skripkos ir gitaras.

Pas mami wiskas po sienoviej. Laukiu nog Pona nauinu kas dien žiuriedams pro łungu. Ar ne galamu gaut pawiejksłu Szlupa, Basanaviczia ir Pona. Iszsiuskit sziumietini „Ukininku" — ten ira łabej mielingas skaitimas. Giesmėmis poetiszkomis dalianusu su pažistamejs nors rankraszcziejs — siuncziu pri šiam 5 paštawas markus musu po 7 kap., klt kart nusiusiu daugios. — Nog Makaliojos nu pasintima paskutiniu 8 rublu neka neapturejo. Ar swiejks Budrys? Su Diewiu — daugios pasutarsim pri loswiasnia łejka. Adresus mano sianobiszkus. Jegu ira kokios knigos su abrozdielejs, katrie didelej dadodu žmoguj atminimu ir pridodu akwatu ir noru. Juozapas **Augulis.**

f) Garbingas Wienginti Martinej! Paskutini łejszkieli apturiejau 19 Balanda 1894 miatais. Nog to łejka jokios žinios apiej Tamstą neturiejau. Širdis gi mana neužmirša ir neužmirš. Prašaus širdingej pasiskubint atrašimu ant šia leiškiala — keip tarnauj swiejkata ir keip einas musu švinti reikałej apiej tiewiškus raštus.

Apturieis atsakimu ir inrašu tojaus rašisiu prašimu apiej atsiuntimu man reikalingu raštu.

Pn. Šlupu Diews łejka swejka, žinau apiej tej nog ja giminiečia. Ponas Basanavič gal da Bulgarijoj, noriečiu łabej skaitit ja raštus — keipo ir J. Šl.

Gal labej suejmanosi kad aš atsišaukiau per teip ilgu laiku. Pasakisiu, kad aš nors su didelu wargu betgi giwienu po senobiej pro jodos donas šmoteli. Pier tiejp ilgu łajku neka negirdint apiej sawo tiewinajčiu giwianimu tej širdi sopu ir giwianimas nelinksmas — Mazlausiu žiniała bus majstu palinksminima. Inrašas mana: Rusija gorod Romny Poltauskoj gubernii Stancija Železnoj dorogi Josifu Augulis — Augulevičiu. — Žinau, kad pons esi sunkus ant atrašima. — Bet gal Diews dos kad pasiskubinsi. Su Diewu Jozapas **Augulis.** 18 Sausia 2 Wasario 1904 m.

33. Saliamonas **Banaltis.**

a) Vojtiekupej 23 Rusejo 87 m.

Miels Reditojau pon Jankau. Dekavoju Tamstai už atsiuntimą „Garso" 6 knigučiu apie židus. Gal Tamstaj parilgu lauktie kat teip ilgai ne atrašiau ape skaitlu skaititoju. Prežasče neatrašimu buvo: gavimas ne sikiu visu numariu, reikalaj gaspadorystes ir neišsiradimas skaititoju. Ir visu prikalbetuju vos tik vienas išsirado skajtitojas ir dabar jau prašau atsiustie po 2 numarius ant menesio. Daugiaus skaititoju kad ir išsirastu, ale budami tolau no rubežiaus dejoja kad nebuna galima perimtie o piar pačta bijosi rando. Pas mumis už tiesa labai visi gire „Garsa" kuriems tik daviau skaititie mokitiems ar nemokitiems kad perskaites kožnas supranta, ne teip kaip „Aušra", kat kitasik davinejus skaititie ukininkams „skaitik skaitik žmogus o mazai ka gali suprastie". No nauju metu tikiusi kad daugiau galesiu skaititoju ir mazu išlejsit didesneme pavizdi kat galetumet visokias žinias prastas priimtie iš gaspadoriu buvio ir apsejimu gaspadoristes.

Su likusejs numarejs nezinau kas galiu darītie; siustie Jums atgalos taj aš misliju bus maža nauda o palikti tiek numariu tiarp žmonių tai navet baugu kad ne papultu i šliakto rankas. Daugumas numariu jau atsiduri uz kelu milu no rubežiaus (zinomo vis be pinigu) ale da vis tik didumas galu susigrazit. Aš misliju velik tos numarus išsiuste in Londonu fabrikus kur ira gausibes Lietuviu. Givendami tiarp svetimtaučiu apšviestu mazu labiau pažis verte laikraščio prigimto kalboje ir išsiras skaititoju.

Prašau kad galetumet išsiustie knigute: „Žiemos vakaro adinele". 30 su išsiuntimu 35, 1 num. „Garso" kas menesi 75 k. Ir tejpogi praszau kad galetumet prisiustie pirma ir antra laida Lietuvišku dajnu surinku piar Antana Juškeviče ir svodbine reda, pinigu ne išsiunczіau ba kad nežinojau kiek tikrai kaštoja ar 3 rub. ar 3½ r. Knigutes ape „Zidus" išdalinau be pinigu deltogi kaj rašisit gromata taj jau uz tas aš iš savo kišenes uzmokesiu.

Prašau Tamstos kad rašidami gromata galetumet apznaimit kiek rejks pinigu uz knigutes „musu žydaj" ir ar bus galima gautie išrašitasias knigas.

Veluk greitesnio gavimo gromatos rašyki Adresa.

Въ Сувалкскую губернію Владиславовскій уѣздъ въ гмину Синтовты хозяйну Соломону Банайтису деревня Вайтекупе.

O knigas ant to paties adreso pas Jona Endziulaiti.

Ukininkas Solomonas **Banajtys.**

b) V... 27 Sapliu 89 m.

Gûdotinas Pone. Atsakidamas ant Tamstos gromatos širdingai prašau kad nepiktumet už užtrukima ba man ne teip greitai pridavi Tamstos gromata o tasai mokintinis giviana apie 3 miles tai velei negalėjau teip greitai žodi dûtie del išsirengimu mažu ar patsai galesiu su jûm drauge atvažiûtie, jeigu laikas pavelis, o jeigu ne tai mokintinis vienas pribus 3 ar 4 Lapkriczio: Pasilieku ukininkas **Sa... Ba...**

c) Voitiekupiai 2. Lap. 89 m.

Gûdotinas pone! Atsiprašau Tamstos, kad nerugotumet už primokiejima prie atviros gromatos kuria rašiau apznaimindamas diena pribuvima mokitiniu, tûs tai pinigus atsiusiu per mokitini Dovidaiti.

Aš patsai negalejau pributies ba nepavelije ukes reikalai: Prašau širdingai ji priimti i savo spaustuve ir dûtie jam roda ape užsilaikima. Už teisinguma bei darbštuma pasilieku atsakantis.

„Varpu" da neapturiejau daugiau kaip tik 5 numarius nežinau ar pas Jona Eudziulaiti ira ar Tamsta dar neišsiunti. Pasilieku su gûdone spausdamas broliškai ranka ukininkas Solomanas **Banaltys.**

d) Kaunas 15 Sausio 1905 (?) m.

Garbingas Tamsta. Siunčiu Tamstai korrekturą. Širdingai ačiu, kad perdirbote pagal duotąji formata, tik prašau nespauskit ant tos popieros kur korrekturas siuntinėjat, ne tai visai prasta, duokit popierą tokia kaip kad toji knygutė, kuria aš Jums daviau arba duokit dar geresne kad ir brangiau kiek kaštuos tai nieko atsiliginsime tik susirokuokite. Noreczia žinoti ar pirmutinis lapas atspaustas jeigu atspaustas ant prastos popieros tai meskit šalin o atspauskit ant tokios, kaip duotoji Jums knigute arba kad ir ant geresnės.

Su ana knygute kuria atspaudeti turiu daug bedos nes nenori priimti kad labai ne estetiškai atspaudįta tai yra skyriai vienas prie kito teip sugrusti kad negalima atskirti kur pasibaige ir kur prasideda. Nežinau kuom baigsis; teipgi priežastis yra ir popieros prastumas, ale ne tame dar vis tik butu šiaip taip kad tik butu geriau sulaužita, prie tam dar begales klaidų.

Meldžiu kitas knigutes tik jau taisytie klaidas kurios pažimėtos, korrekturas reikes prisiusti drauge su spaudiniais idant butu matoma ar viskas pataisyta. Su pagarba Saliamonas **Banaitis.**

Anas knigutes turbut dar priseis antra karta spaudinti kokios 3000 ekzemplioriu ant geresnes popieros ir viska estetiškai padaryti. Meldžiu pranešti kiek kaštuos 3000 ekzempliorų. **Banaitis.**

e) Kaune 1 Rugsėjo (b. m.).

Garbingas Tamsta! Meldžiu, bukite taip geri pranešt ar tas rinkėjas apie kurį minėjote yra pas Tamsta. Ar sutiks važiuoti pas mane ir už kokia alga mėnesiui. Aš galiu duoti tik 40 rubliu menesinės algos del to jeigu sutinka tai meldžiu kad nuo 15 Rugsėjo arba 20 Rug. galėtu atvykti Kaunan prie manes. Labo pasivedimo reikaluose linkėdamas Saliamonas **Banaitis.**

f) Kaune 18 Lapkričio (b. m.) Garbingas Tamsta! Apturėjau ir paskutini laiška tik gailu kad petitu rinkote velik butumet lapele atspaude skyrium ir paskaite brangiau nes gali supykti darbdavis. Pinigus šimtą rublių aš mokesiu šitokiu budu: Kaip atvažiuosite penkesdešimts rublių duosiu ir vekseli ant penkesdešimts rubliu trims menesiams, kurį galėsite diskontuoti Tilžės kokiam nors banke (procentus už tą laiką aš apmokėsiu). Darbu ir daugiaus parupinsiu nes aš nenoriu didinti savo užvedimą, paskui su darbininkais negalema gauti rodos, kda jų daugiau. Kriaučiuna nėra Kaune apsigyveno Vilniuje. Jeigu aš žynosiu kada atvažiûsite tai pakviesiu Ji Kaunan.

Meldžiu sveikinkite pacziutę ir vaikuczius.

Viso labo velijantis Saliamonas **Banaitis.**

34) **A. Baranauskas.**

a) Mielas Tautieti! Parskaites knigute „Lietuvos Raszliavą" patiriau apei tamstos garbu darbsztuma del musu tevines noriu ir asz po to prisidėti nors męka dalele. O tej kaip. Senej dumojau jau bet vis nebuva galima man, bet su pagalbą jus galetu, iszlaj-

diti kas menesi ar recziau (pagal iszpirkimo) knigutes nedideles dajnu po užraszu „Lietuvu jaunumenej dovanele". Mano dainu yra daugibe o tos jau numano gaudo kaip alkans dûona nes jos mil didej. Taigi pre tu saldžiuju dajnelių galeiu dajneles pridėti ir patriotiszkas ir ant gała pridurti pamokimus, parsergeimus, kad musu žmonelej nedûtus visokiems lupikams, kunigams apsileisti ir t.t.

Skaudu žiūrėti man į kunigus kurie žmoneles krividi vietoj darima pagalbos, o žmonės perspėti ner galema, laikraszcziu neskaita, taipgi tokes knigutes butu man rodo naudingos. Jei apsiimtum iszłajditi toj padares vieno knigute atsiuscze, ir gaudams łaiko lipicze kito į kupeto.

Girdejau kad iszłajdaj „Darbiniko" o toj patalpink į tą tokio žinio (eina korespondencija iš Gruzdžių, matyt vėliau išspausdinta).

Paraszik kaip prider ar idek tą į łajkraszti, asz esu užimtas didej su darbu ir negaliu dabar. Kita sik geriau paraszisiu kitos žines. Koki numeri darbiniko del parodos ar ner galimo gauti kur?

Susimildamas tiktaj łaikraszti saugotis reik užkabinimo tikeimo. Žmogui nereik atimti tikeimo koke tikėjimas tas yra łaj ans bus, del žmogaus ne apszviesto atimti tikeimo taj jį padariti žveri galemo tiktai, o milentiems tikeimo užgaunas širdi ir su gerais norais pasidaro ikirej ir vaidos. Kunigus blogus taj reik su visa gale bjauroti ir iszkolot priesz svieto, jog blogs kunigs toj netikeimo kalcze.

Laukiu atsaka su gûdone.

A. Baranauskas.

Ст. Груздзи Ков. губ. Шюпили Гаудентому Римдейкису.

b) (Štampas: Libava, 25—XI—04.

Godotinas Tamista! Pagal tamstos prižodeimo, taigi meldziu prisiusti man knigų katalogą su paženklinimu prekiškų %, teip kaip norem del prekistes. Ir pre tam ar bus galema Jusu krautuvei gauti Šventmikio — Smertis? T: p. Pragaro gelmes. Bijuno — Puota. Šlupo — Givenimas Kristaus ir tt. tam panašių. Kalendorių ant 1905 gal iau turet ir po kam? Dabar melsiu vieno svarbą daliką. Nebatmenu kurios tai metos, 3 ar 4 metai atgal buvo Ukininke apisakele „Visų Šventų vakaras", kad tą apisakelę rastumet tai ją reiktų skirium atspaudinti, dar aš duoče priedus, ir jus tą atspaudintumet aš paimčiau koki keleto šimtų ant pardavimo o rasit ir daugiaus, tiktai paieškoket jei galet. Su godone **A. Baranauskas.** Peter str. 4 Libau Užtenk antraša, kaip apačioj pridėjau.

38. Dr. Vilius **Bruažis.**

a) Tilžėjė 20/5 84

Mielas Pone Jankau, skaičau zokano skirsnęli nor ytaisyti pagalu kurį kozne anapus belekoka rubezaus delei padaryto ir valdžei nepatinkanto darbo sepus rubezaus koravoti galętu. Sakau tau, mane siuntusi(?) surašyma „Saimui". Ši rasta norėjau atspaudinti anápus rubęzaus — gereusei Bėmų žėmėje.

Šis rastas parodo, kaipo lietùvininku, lietuviske kalba uslaikiti norinti, persekineja. Pagalei šį nauja zokana ne glécau si rasta atspaudinti ji vienamui ne davęs ant skaitimo.

Todęlei vienamui mielai tą prisišcau, jei jis ji nusirašidintų ir atspauzdintų, tai manei nieko negalętu daryte. Beroc manè kad ir noprosnai persekinętu jei tas rastas ne pirmá butų apsakitas laiskuose pirmnengi zokanas savoj mace įgijęs.

Man galétai atsiliepti, tu atspauzdink dabar tus rascius, tai tau ir nieks nenusitiks.

Tai tiesa, ale po isleidimo zokano, jas ne galecau par... ti. Todęlei turi si rasta vienamui padovanoti, kurs anapus rubežaus givena.

Su daugu labą dienų tavas **Bruazis.**

b) (be datos).

Pone mielaušasis, velidamas tau dauge gero ant naujo meato meldziu tavęs neatleisti nuo proceș pristatetos ant Lietuvos naudos. Džiauguasi cęsą artinantinsi, kurame ir as vélei galęsu ant pagalbos ateiti.

Dauge labų dienų duada tavei **Bruazis.**

36) Студенческое литературное общество „Concordia".

Дерптъ. VI. 9. 91.

Милостивый Государь! Правленіе студенческой библіотеки и кухмистерской „Concordia" вторично покорнѣйше проситъ пожертвовать одинъ экземпляръ Вами издаваемыхъ изданій и журналовъ. Такъ какъ студенческая библіотека и кухмистерская „Concordia" есть одно изъ главныхъ мѣстъ студенческихъ собраній (Университета-Ветеринарнаго Института), гдѣ безплатно студенты пользуются книгами и журналами, на мѣстѣ т. е. въ библіотекѣ и кухмистерской, Правленіе библіотеки и общества „Concordia" увѣрены, что не откажете въ поддержаніи такого важнаго дѣла, какъ общественной студенческой библіотеки и что среди массы читающихъ Ваши журналы найдутъ много желающихъ выписывать.

Библіотекарь А. Александровъ P. S. Пересылку подъ бандеролью общество „Concordia" можетъ принять на себя наложеннымъ платежомъ.

Адресъ: Г. Дерптъ въ студенческое общество „Concordia".

37) M. **Čepas?**

Maskva 1893 26—I.

Norėčiau žinoti, kiek pas Tamstų prekiūtu atspaudinimas 3 knigučių išnešančių iš viso apie 60—75 puslapius ir kaip greitai Tamsta galėtum jas atspaudiți.

Mano antrašas Tamstai žinomas

M. Čepas(?)

Kas dedasi su Nėrio knigutems?

38) Juozas **Česnys.**

a) 1886 Mietusie Noiabria 14 deno

brol mano Martin Jankau Wisu pirmiausie kłoniojus gieros swiejkatos i žycziju nok pona dewa wisokiu Łosku Aptureima, Aptureiju isz namu Smutnie gromata kad pasilikau wienas kajp paukstelis o mano pretelka mire i palika mani wiena pasilikau wisiszku biednas ant tos waiennos służbos. Apwogie mani Szynieliu pawogie nu mani o kopejkos nieturiu isz ko pasitajsit, tej praszau Łabej pakarnej nu Jusu pagialbos Atlejsti del mani kialeta rubliu Meldziu tawes brol Martinej i Mamite susimileket ant mani bedna wargdeni ant tos waienos służbos, jega man dews pades Atsisłuzit i parejt namo Atnagradisiu ium szymteriopej o dabar praszau mani pagialbit, ir praszau Atraszyti gromata del mani ba asz raszau 2. gromati pri iusu o niežynau ar paluczijot koc wiena gromata nu manies ar nie doket man zynot i noru zynot ar ira buwas mano nabasznikie pri iusu kieip buwa pri mani Kaunie i praszau doti zynie Jurgieliam kad mana pati pasimire ir praszau priminti jam Tom kartu palekti swejks i giws. Jozepas **Czesnis.**

Адресъ Мой Городъ Ковна 111 пехотнаго донского полка 7 рота Осипу Чеснису.

be delto mani waden ant sluzbos i mano pawarde Czesnis mani ten wadinot Witko o ant służbos Czesnis.

b) Городъ Ковна.

1886 M. Decembra 1. po Apturieima nu iusiu gromatos del iusu praszyma o del sawa rejkala raszau Antra gromata pri Tamstu pirmiu kłoniojus gieros swiejkatos Martinu Jenku tej pat i Mamitej zycziiu nok pona dewa gieros swiejkatos i wisoku giara Apturieima, dabar brol dodu ium zynie kur ira mana pretelka pałajdota, tej ira paiuri szo pustauragies Miniesie 6 Nowiembra, kejp raszau pri iusu gromata tej i pri to gaspadoriaus rasziau kur in buwa i praszau kad mana dajktos iszpardawotu o dabar nieka niezynau iegu tropitus brol Martinej Jienku kad tropitus wazot i taurągie tei praszau uzeit pri Kazłopskie i pasirokot api mana dajktos katrie ten pasilika tej praszau buk mano pretelius i da praszau doti zynie Jurgeliams kad Antra gromata raszau i Api mana pacie kur in ira pałajdota, o Api służba turiu da dwieus mietus pasilikt i praszau api nawinas par mums łabej smarkej kałb api wajnas o par jum ar girdet kalban api wajnas daugiau nawinas kokies zynat Apraszyket del manes, pasilektu swiejks i giws kajp puszczys nieturiu pri ko prisigłaust kajp tik pri tawies brol Jenkau i Mamite dabar Sudew rasza gromata Juzepas **Czesnis.**

Adresas toks zemajtiszkas Szyms wienoliks pulks Donskas 7 rotoj o ruskej tej raszyt rejk Городъ Ковна 111. Пѣхотнаго Донского полка 7 роты рядовому Осипу Чеснису.

Teip raszyket kajp cze ira nekatos nieprapuls gromata.

brol Martinej meldzu tawies kajp noriens grajczau Atraszyket man gromata bo del to ir asz siunczu zakazna kad grejcziau suwajkszczotu i noriu zynot kada paluczijej del pinigu kek iszgałesi asu łabaj rejkalingas Juzeps Czesnis.

39 Adomas **Čulkinis.**

Wiongarbingas Martinai!

Pereita siki rašiau nog savias laišką ir nežinau kaip jis pas tamstų atvika Bet po tam tůjaus ko norėjau gavau tai ira laikraštį. Gavias jigi ne labai apsidžiaugiau, delto jog jis man atejo per pacztą. Gerai žinoma but ir teip, bet tokiůs laiškus mus puse labai paržiur ir atsitinkant ir atpleše. o paskui nežinau kas iš to gal iškilt. Delto mielasis norecziau idant tas laikraštis, kai gaunamas ant menesiu viena karta pareitu man kitokeis takais arba tais paczeis tik kad n'ušslinktu koke nors ukana. Teipogi norecziau žinot, kada aš gausiu knigas kuriu aš tamstos meldžiau idant jos pas mane perkelautu — Ir veleik důdu garsa: jeigu man tas laikraštis pareis visad su uždejimu užmokesniu tai ira naložennym platiežom, tai aš norecze melst tamistos, idant i ta viska ir už tůs pinigus, kurius išleidau, parsiust knigas.

Su pagarbinimu Adomas **Czulkinis.**

40) M. **Davainis Silvestraitis.**

Jelgava 1885 m. Gruodžio 31 diena (atvirutė).

Milemas Martinai, Pirm 5 d. Sausio 1886 metu, pagal musu kalendoriaus seno, grįsziu jau namon isz Jelgavos. Galesi tada atvikti pas manęs del gires pirkimo. Tik nežinau ar važiůjent del to reikalo gerai butu imti draugia Dr. Bruažį, nes ne gražu butu važiujent pas Bagdono del gires palikti sveti namije. O be manęs ten nieka ne paritumbime. Nesibijok, kad velai pirksi girę, už tat daug pigiau. **Cirulis.**

41) Vilius **Gaigalaitis.**

Karal. 7. M. 93.

a) Mielas tautieti! Dekavoju didei už meilingą raszteli ir dûdu žinę, jog asz tikt Nr. 5 Apszvietos teturiu, kurį nû Neveskio pirkau, daugiau ne.

Sveikindamas **V. Gaigalas.**

b) Priekule 14—XII 83 (!93).

Mielas Pone Jankau! Rasi žinai, isz kur „Vienybė" ira emusi savo nûraszą Daukanto Istorijos. Ar tai yra isz to rankraszczio, kurs kitą kartą Bitėnûse buvo, arba ar „Vienybė" isz kitur sėmė? Kaip yra su tûm Bitėniszkiu rankraszcziu? Kiek tariau, jis Amerikoje prie Žilinsko.

Pritaisau moksliszką rasztą apie Daukantą, todel man reik žinios.

Dûk žinę, dėkavosiu.

Sveikinu **Gaigals.**

c) Pr. 6—6—03.

Miels Kaimyne. Rasziau Penczukienei; kad per Mertyną tur prastoti Rambyną. Todel praszau, kitą Nûmininką parupinti, ale iszmintingą žmogų, ne kokį tinginį arba pasileidelį. Tą rusį asz liepiau vėl užmesti— praszau padaboti, kad taip nusidûtu. Kada parsamdymui rasi tinkamą žmogų, tad galėsime Tilžėje... ir kontraktą padaryt. Sveikinu W. **Gaigalaitis.**

d) Priekulej 14 Rugpjuczio 1903.

Mielas Pone! Rambynas, žinoma, dar nėr parendawotas; jis gaunamas po tais paczeis Iszsiderėjimais, kaip jį Penczukiene turėjo. Ale ant galo ta Steiniene tokiame pat pasilaikyme stow su sawo „Gentainiu", kaip ir Pencziukiene su Sakalu. Žinoma, tokiu Budu butu negalima jai parrandawoti. Tai jau mieliaus galetu Pencziukiene palaikyti, arba Rambynas liekasi neparsamdytas. Pardûtas Rambynas nebus. Man butu mieliaus, kad koks Lietuvininkas czion įsigyventu,. jam butu rasi ir galima Paktą mazuma nuleist.

Ar Pencziukiene jau kitur įsisamdė? Mielai bucziau juk ją palaikęs, ale man Swietas tai labai padywytu. Jûdu. turėtu nors sziek tiek persiskyrę gywenti.

Taigi Kalnas su Gywenimu gal iszmintingiems id patogiems žmoniems parsamdomas buti.

Su szirdingu sweikinimu Dv. **Gaigalas.**

e) Priekuleje 1 Sept. 1903.

Mielas Prieteliau! Kad tûdu žmogu ne mislija daugiaus kupetoje gywenti, tai asz wisiszkai sutinku ant to, kad Pencziukiene dar pasiliekti gywenti. Asz juk szeip wisai nieko priesz ją priesz neturiu, tikt nenorėjau, kad musu Bute butu žmoniems papiktinimas dûdamas. — Apie pertaisymą Buto asz sawo Broliui raszysu ir asz tikûsi, kad jis ateisentį pawasarį pats parkeliaus ir tą Reikalą dûs atlikti. Žinoma, mes rupįsime, kad wiskas Dawade butu. Apie Paktos Nuleidimą asz tûm Tarpu negaliu nieko pažadėti, reikia su Broliu kalbėti. Tokiu Budu dabar pasiliktu wiskas węl po senomis Iszlygomis ir Iszsiderėjimais. Namų Kontraktą galime weliaus sutaisyti.

Gerai, kad mieryji sziczion Spaustuwę taisyti, but labai naudinga, o dabar yra ir labai reikalinga. O priegtam ir Geszeftas sektusi be Abejones; todėl be Abejones wįs tolyn!

Ketwerge gal busu Lumpenûse dėl iszkasimų senų Kapų. Su sweikinimu Tawo Dr. **Gaigalaitis.**

f) Prökuls 25 X 1905 M. P. Klisziû Molinius nor po 2 Nedėlû Budą ant Priekulės Turgaus pasistatyti ir su Knigomis kupcziauti. Dabar jis nor Knigû įsipirkti. Praszau man žinę dûti, kokias Knigas galima pas Jus gauti, kokia jû Įpirkimo ir kokia pardawimo prekia. Teipjau rasi man galite padûti adresu, kur galima gauti wisokiû popieriû en gros pirkti.

Sweikinu **Dr. Gaigals.**

a) Priekulėj 11—XI—05.

M. P. Ar nenorite Molinui Knigû siųsti. Tai ne butų gerai. Asz twirtai tikiu, kad jis užmokės. Mat, dabar jis turėjo daug Kasztû, ale eis geryn. Galėtumbit nors po kelis Exemplorius siųsti. Seredoj wėl bus sziczion Turgus. Galit tûm Tarpu ant mano Adreso siųst. Po Mažumą. Sweiks **Gaigalas.**

i) Priekulėj 23—9—13.

Miels Prieteliau Jankau! Ant Sandoros Aukszto randasi dar kruwele wisokių apdriskusių Popierių. Praszau tûs Popierius pagabendinti. Arba jei tûs popierius Sandorai palikti dumojate, tai Draugystė už jûs Keletą Markių užmokėtu.

Sweikinu **Gaigalaitis.**

(Kiti grynai asmeninio pobūdžio).

42) Pranas **Garšva.**

1892 Roku diekonbar 20 die.

praszau jumis łobaj gražiej kad atraszitumet man Wiena Łajkraszti nor wieną ir iszraszikit kap atsiusti pinigus ir kek kasztos su prisiuntimu in Rosijos Litwa O jaj Laikraszczio nieturit tej praszau atgal nor gromata Atsusti ir su rasziti wisas ar mažna ar nie adrisas mano toks Ruslen Виленской Губерни Троцкой уѣзда Кронской волости Деревни Монайни Францу Горщву.

43) Dr. Julius **Ganusavičius(?)** (ar Didžiulis?)

Godotinas Redytojau! Pirmose dienose Gegužes menesio rašiau int Tavo Mylistą gromatą, leisdamas bent keles sakmes del Ukiniko ir ketinau išsirašydinti Ukinįką dešimtį ekzemplorus, bet užsijemęs savo rupesciais to padaryti lig šiolei negalėjau. Antra ir skatiko man šiūmi kartu buvo stoka. Dabar prašau išsiųsti dešimti ekzempliorių Ukiniko ant žemiaus padėto antrašo ir meldžiu Godotinas Redytojau, padaryti man šiokį palengvinimą: 1) kadangi žigune (paczta) labai brangei apseina kas mėnesi siunczant, taigi prašyczau, kad Ukinįką siųstumete par du kartu: visus numerus kure jau yra išejęs kad išsiųstumete dabar, o kitus visus gale metu. Prisiųčiu del „Ukiniko" sakmę „Voras", jei Tamstos mano sakmes naudosite del Ukiniko prisiųsiu ir daugiaus. Ukinįką prašau išsiųsti ant šiokio antrašo: Kovenskaja gub. Gorod Kėidany st. Šaty Dr. Juliju Ganusoviču. Pinigus už Ukinįką prisiųsiu kaip apturėsiu pirmūsius numerus Ukiniko ir kaip apturėsiu nusprendimą kiek man priseis užmokėti Tamstoms. Prašau tiktai su preke prisileisti kaip možna pigiaus. Linkėdamas Tavo Mylestai labas dienas, o Ukinįkui kloties! pasilieku tamystos tarnas **Mažulis.**

1890. VIII. 25. (prideta sakmė Voras — Kitą kartą buvęs žmogus nedoras vardu Voras) — pasir. **Mažulis).**

44) Viktoras **Giknius.**

a) 1896 Miato 30 Rukseja. Mana Mielas Sweikino Nosezemendamas Mar. Janks.

Sene Asz pona Maczeu Noreczio pasiszneketi nors per ta Laiszkeli Kloniojos ponu ir pone Jankowene ir parpraszo kad niagalejo sostot bo labei niaturejo czesa skubeus namo paemte žmones parleisti par Gronicze in Anglija busiu Asz po kite Nedeli pas jumi ir norecziou Labe paseszneketė Aplenk szindalios gal Galesmia ta rokunda warit kap szneketjom Anokart er praszo paserupent Aplenk tan kan mon kalbeij kad Waikos gabent e steklu Fabryka osz czesa praszo kad paserupentom bo asz dauk torio waiku er wiso dektu ir praszo paserupinte osz czesa kad Asz nia Atselikczo Mielagios em gale padarit dotnom rasztą Ant koki penkesdeszimt 50 Asabo o Asz be warga prestatisio ir parpraszo nesopikt kad asz taip elegei nie buwo ba turejo darba stoga uszdengio no kialiu szemtu seksnio Sodeu mana Mielas pascleko sweiks parpraszo bo niagiare gal paraszo kan bo patamse So godonia Wiktors **Giknius** Krakio.

b) Mielas pone M. J...o. Duodu žinę gromata primio Morczios (7) 26 rusko meniasio Su godonia kad pasirupene dia waikenu asz taipo łaukiu nia apsakoma Mislejo kad Atliksio Mielagio je buto mane eszwaria e pepiro ziamia o dabar je labe dzaugese O suraszes Asz ju dauk tori tek Dabar noriu zenot dielko tek jaun ono 40 miato ar nia možna praszo atraszite asz dar torieczio no 30 mi n 40 Miato o dabar Atwiasio no 17 no 22 m esz wisokio jauniasniu i senesniu buto 5 kad i dabar riasczio o dabar Atwiasio l abo 12 bo dauk bos kaip zelnere eis e te o pasko Antra sike rek tek variso o dabe praszo man Atraszit veikei zinia asz nor kad možneto palaukt Aprilia 16 rusko meniasi bo vialikos pas musu 30 Apr. eszeis mia esz namu 16 Apr. i Atviasio tokei kok pora zmoniu no 28 no 26 o jago raszise kad možno seniasniu... Atviasis O rasze man kad Ant kialia tek reikia 5 i 4 rub za wtek maze penigu o mazna rast dog labe zmoniu o tek pasakiu te man miaste nia duoda kad graicziau viast gabia koliaka nia toreziu gromatos no pono t rupeja man o dabar tek renko juos O re rejo vaziot pas pona kaip gromata pain Alia vel sustojo galiamia soseraszite pa gromata tek dabar Asz laukiu po vialik ko graicziausia gabensiu O dabar pa musu porwinia labei lietos lije kozna dien alia kad reikko ite dabor kadniacne t niekis Aitom Ala nori Vialikas parleste namie o tek praszo kad butom namie ni eszwaziotom toip toli O dabar prasz paraszite ar možna laiste e kaip tur bu Apsiwelkia tie vine vaikine ir łauksio dabar zenios no pono Janku i Apraszit nawin praszo gerdejo kad bos wainos Amerikie i kitor praszo Suraszit pas musu gerdete vainos ...O dabar praszo apraszite ka do kraszc Aprykos osz Azijos Miesc ka vadinos Uliuliuli nia galiam zenot ko viros eszviazio i Anglija kaip pas pon buvo te ju nia leidia Alia iszviaza ten ku perios sava kaszto i sako dar reikia va žiot 4 Meniazios labei toli Sweikino pon i Jumis Duodo douk labu dianu nia suska titos sikios toli Asonczias ir sodiev ma Mieli tek praszo raszite kad solaukc koliaka reiks Ait gromatos 1897 mia 28 Morczios.

Su G. Wiktoras **Giknius.**

45) Zigmantas **Gorodeckis.**

Kolocza, 27 Biezi 1889 miatej.

Godotinas Wiengenti Martinas! Ne sa nej apturiejau raszteli nug Letuvi Łokunas isz Naujos — Susenešanos(!) su prospekt „Warpas". Łabej meilu buwa man pamat Tamstas gudotinon pavardi apaczioj pros pekto. Asz atminu kad Auszra katra u-

mia ir miria rankose P. Jurgio Mikszasa, kon ilgiau buwa stiprinta Tamstos procioj. Łabej noriecziau dasižinot, kieip gieriau ir kon rasza brangi del kozna Letuvi Letuwnikaj Basanavicze, Konciawicze, Migłowara (Milauskas), Raiła, Szlupas ir kiti rasztininkej maziau man pazinstami. Meilu bus man skejtiti rasztus tu wisu.

Pamates „Warpas" mislijau kad tej „warps" (kolos), warpej (kolosja), po tam tiktej supratau kad tej „warpas" (kołokol), ta „warpas" ape kotron gesmiele saka: zwanij warpej ing bazniczju, palauk giarti pijoniczia: kad giarti ne palausi su Mausziali piakłoj blausi. Arba „zwanij warpejs: dangu duszia, danguj duszia, kunc (kunas) po ziamia". Dar ira žodis „skambałs". Tur buti taj mažensnis „warpas".

Sunku bus „Warpums" giwianti ant pasauli. Skejtitojej atsivestu, inteligencia Lituviszka dideu tiktaj bieda kad inej bija skaititi užrubeziszkus rasztus, o kad daugiau kunigej, kotri ast musu szwiesiausia inteligencia. Asz stowiadams toli nug Letuvos swaikinu Tamstos darbus ir zicziju wisa giara. Kejp žinat siunskit sawa „Warpus" ar ant warda profesoriaus Charkowskia uniwersyteto Nikolaja Fedoroviča Sumcova — Charkov s peredačeju Sigizmundu Avgustinoviču Gorodeckomu, arba tiesiej v Koroczu Kursk. gub. učiteliu gimnaziji Sigizmundu Avgustinoviczu Gorodeckomu. Keip imanot teip ir darikit, asz biszki bijau kad nebreikietu atsakiti kad apturiam užrubezinius rasztus.

Dar zodis. Siuntu ant „Warpo" 5 rublus. Kito waziotu ing Moskwa. Noriu buti pas P. prof. Fortunatowa. Po tam waziosiu ing Rasiajnius. Busiu pas pona Smilgia (Smilgewicios), pas P. Sylwestrowicu, Balcziose pas sesers Jagminenes, 8 wiorstej nug Wajnutos ir 10 nug Koticzia, busiu Wewiršzienuse pas kuniga Rudmina, busiu Warniose pas kuniga Sondo(?) Uz mienasi 1 Rugpjuti grinsziu par Charkowa namo pas sawi ing Korocza, kur ir łaukiu ant „Warpu". Galeste jegu norint palaukti su iszsiuntimu gala miatu ir kartu iszsiusti wisus łaksztus. Jegu... paraszisiu del „Warpu" zinias ape „Senowius iszkołus" kad tin buwa musu... Spaudant ranka pa-Keidaliszkos ir Kraziszkos kad tin buwa musu... Spaudant ranka pasilektu su god. Tarnas Tamstos Žgemontas **Grodis.**

46) Vincas **Gurevskis.**

1892 m. April.

Maloningas Pone dar tamstos praszisiu wienos loskos kad tamsta del manes pasistorotum Abrozdeli Szwenta Jurge kad butu pejszies be Arklej. Su arkliui ira ir pas musu, o kad be arklej kad butu Szwentas Jurgis ir smaks po koju Szwento Jurge o kad arklei nebutu. praszau tamstos kad toke Abrozdeli galema butu gauti ij tikrej praszau tamstos kad man gromateke paraszitum ar galem gautij ar ne toke Abrozdeli padejkawoju tamstoms už Stacijes kad grazejs parsuntetej kaip asz patis atwazusu pas tamstu taj kotes piwuj patraktawosiu. Uz tamstu toko storonej W. Gurewsky.

Л. Таурогенъ.

47. Danielius **Jankūnas.**

a) Gůdotinas Redytojau! praszau szę teoryją itelpti į „Szvesos" laikraszti del visomeniszko žinojimo, kad musu proprosenei boczei kitą kartą buvo garsus, kurie yra verti szloves, garbes ir minejimo **tas pats** (pridėtas straipsnis: Teorija Mikalojaus Kostomarovo apie paejimo Kunigaikszcziu Ruryka, Syneusa yr Trubera isz Žemaiczių Lietuvos — pasir. **D. Samogytis** (b. d. 1888 II).

b) Grometa su eilelemis ing „Szvesos" Redystę! Kitą kartą pabaiges 1855 m. Tytavenu mokslinicze budamas pri savo tevo megau szi ta braižiti ir goulditi isz svetimo liežuvio ant lietuviszko. Ve, atrades savo jaunesniu dienu darbus padůdu redystei maskoliszka basnia Pojavlenije vesny A. Puszkina.

1) Pasirodymas pavasario.
2) Pavasaris gesmute St. Vitvickio.
3) Szczestis milejimie A. Krapavickio (duotas visur vertimas).

Gůdotinas Redytojau! Pradzioje szio Vasario menesi atprovijau per pasiuntini — žmogu pas Pona, rankraszczius: Teorija apie paaejimo kunigaikszczių Ruryka, Syneusa ir Trubura isz Žemaitijos, — Priežodžius apie Reseiniu Magdę, Telszių plumbi ir Kelius žodzius prie susilunkavusiu musu Lietuviu o dabar siunczių per žigunę tris gesmeles, gal jos pritiks itelpti i pavasarinius numerus „Szviesos" laikraszczio... dar turiu keleta iszgulditu balalaiku arba taloluszku, kures žadu o linkon prisiusti redystei jeigu jusiu reikalaujent.

Tame tarpe su gůdone tarnas **D. Samogitis.**

18 Vasario m. 1888 metuse.

c) 17 VII 1888 m.

Rankrasztis „Szvesos" Redystei!

Muzika.

Kada pas musu Žemaitijoje susitaiso vesele, tada pirszlis su jaunikiu ir su jo visais parednikais pribuvęs pirmą vakarą pas jaunoję ir atlikes sziokias — tokes ceremonijas, — iszved pirmiausiai svoczę, jaunoję, pakareziui ir visas pamerges isz už stale

į tanciu vadinomo polonezu kurio gaida yra toki:

Drausei, drausei kavalerei,
Pagal sena papratima...*)

Paszokineuje poloneza, daugiaus ji neszokinei, ale szokinei kitus tancus, kaip sztai: polka, valciu, mazurka ir t.t.

Polka.
E! Kas užia, trenkia, gesta
Balsai balsai gerai brukas...**)
Valcius.
Nutila... pipine czeravni isz nauja,
Pradeje szvilpauti su trukeis
trumpokai...***)
Valcius antras.
Tai nieka nekalbi, tai daugel sznekanti,
Tai kai glodas szalta, tai visa
drebanti...****)
Mozuras.
Meilei, dailei visi szoka,
Kad, jau bosas dave znoka...*****)
Krokoviakas.
Szirvas žirgai! Szirvas žirgai!
Ko tu rupestetos?
Nera tos, kan asz mylejau
Ir buvau miletas...

Iszverstas ir sutapianes eilutes padůdu Gudotynei redystei sunaudoti, o szauniems skripkoriems ir linksmiems szokejems vartoti.

Garynis vežtuvas (lokomotyva)
Ei Germanai, Britanai, gimine szalta,
Padirba vežima geležes nukalta...******)

Psykologiszkas užklausimas. **Ponaitis Juzuk!** pasakyk man ar tu žinai kas tai yra dusze? (ir t.t.).

Sude (anekdotas)

Su dydžiause gůdone ir gerbimu tarnas **D. Samogytis.**

P. S. Szio siuvinio eilutes linkeju idant Redyste teiktus itelpti į kalendoriu ant busencziu 1889 metu.

d) Szaukotai, Vasario 25 d. 1890 m.

Gůdotynas Redytojau! Meldžiu Gůdotyna Pona, teikis del manes iszraszidynti (apsteliůti) liet. laikraszti vardu „Ukinika" — szi laikraszti linkeju sav apturineti sikis į siki kas menesi, per istisynius 1890 m.

Ant szio virszum paženklitų laikraszti siuncziu penkius rublius — praėjusiu meto pas Pona liko mano rublis, kuri praszau prirokůti pri dabarnikszkini rokundo.

Laikraszczio „V." 12 nůmeri su tytuliniu lapu dar neapturejau, kuri meldziu Pona idant teiktumeis prisiusti. Su pagarba D. **Letuvniks.**

Antraszas pas mani: Russland Его преподобію Г-ну ксендзу К. Янкевичу (для Д. Летувника) въ м. Шавкоты, ст. Радвилишки Ковенской губ.

e) Szaukotai, 1890 m. 1 deno Gegužio.

Milastyngas Pone! Laikraszti „Varpo" nů pates Pona ir isz kitu ranku be jokios klutes nólat visus 12 numerus laimingai apturejau, dar du numerus 4 ir 5 man lisznai prisiunte isz kitur, o szi metu 1 numeri kartu su grometą tapat apturejau nu Pona.

Szimet vetoje „Varpo" noredamas apstelůti sav laikraszti „Ukinika", paraszjau pas Pona 25 Vasario m. grometą, kurę su penkeis rubleis gromatneszis padave ant žigunes tikta 12 Kovo menesi, ir nů szio paženklitą laiką jau baigesis antras menů o dar neko neapturejau ir nežinau kas do priežastis neapturejima, delto praszau Pona teikis apreikszti man delko asz negalu sulaukti laikraszti „Ukinika"?

Asz turiu manifestą 1861 m. ape iszlůsavima žmoniu, spaudintas rusiszkai-lietuviszkai, jei žinocziau kad Ponui butu sugadlivas tai prisiųszcziau?

Už rubežije rusiszkos pacztos markutes ar prijemat už pilna preki?

Del visoko siuncziu vena rubli, už kuri teikes Pons dóti atsakimo ant mano užklausimu szioje gromatoje, a kas liekto parokosme aulink kur reikes.

Pas manes adreso praszau raszyti toki (senas pas kun. Jankevičių).

Laukdamas nů Pona atsakimo pasileku su pagarba Danelis **Letuvniks.**

f) 18—I—91 m.

Į Redytuvę!

Teoryja (isz lenkiszko laikraszczio „Przegląd powszechny" tom VI Nr. 18 Czerwiec 1885. str. 455—461. (ta pat Kostomarovo teorija pasiųsta jau 1888 m.).

Meldžiu Gůdotyna Redytojaus! gal szi teoryja bus sugadliva teikis ja itelpti į laikraszti „U" ar kitur kur galetu buti prityklivа, — jei kur rasis negerai paraszita, to praszau pataisyti, kur ką truksta teikis dadeti ir t.t. Kad žinocziau, kad bus sugadu, apraszcziau nors trumpą Kostomarovo biografiją ant garbes jam už jo teoryją.

---

*) Čia Jankūnas neminėdamas to duoda vertimą iš Syrokomlės. V. B.

Smiało, smiało kawalery.

**) Vertimas Syrokomlės Sza! coś huczy, pieje, brzęczy.

***) Vertimas Syr.: Ucichło flet słodki czarodziej na nowo...

****) Vertimas Syr.: To nie nie mówisz, to gadające...

*****) Vert. Syr.: Miło, wdzięcznie, chórem wrzazło...

******) Vert. Syr.: Ei zimne ludziska.

Asz turiu sustates lietuwiszką lementoriu (brulon), po vardu „Lietuviszka Abecede, mažiems ir augusiems vaikams, del gero silavinimo skaityti venkart ir raszyti su pridejimu letuviszkai - lenkeszkai - rusiszka žodyna". To liamentoriaus italpa: prakalba, abecede, delione arba sylabizavone, isztisynis skaitymas, kam reikalingas skaitymas, kam reikalingas raszymas; patogus ir trumpas skaitymai: Dievas, pasaule, laikas; pasakas, apsakinejimai ir pamokinimai; eilutes ir ant galo žodžiai. — Pagal mano tikslo tartum gerai ir dailei sutaisiau, linkiecziau ji ispauzdynti ant naudos Lietuvos jaunumenei, bet szit tarpe stovi perszkadà; neturtas, delto praszau Pona Redytojaus! gal galete szi mano liamentoriu ispauzdynti Redytuve, — arba, suteik Pons man kokę rodą kaip ir kur apsiversti ir ispauzdynti tą visados reikalingą daliką?

Beje ant sziu 1891 einancziu metu pasileku abenentu laikr. „U." bet per savo agentus V...ta ir D. M...liu isz Sz., katre kad ne vienas, tai antras žadejo man pristatyti už pigesni preki.

Su pagarba D. **Letuvniks.**

48) Martynas **Jankus.**

(nuorašai, neišsiųsti ir grąžinti laiškai). (J. šliupui).

a) Bittenuose 21 Spalu 1883. Milimi draugai tevines jums Tamsta gromatike dabar tegalu rasziti nes laikas tik dabar pavelij. Jus Tamstos pustkorte apturejau ir dzaugaus, kad jus nor gilukingai nukelavote iki i miesta Genevę, ale podraug ir ta nelemta zine prisiustoja, kad Brolis Jurgis Mikszas ira prapuolies, o nežinoma kur ar jis bus Ameriko ar bene Maskolijo per tikra nežinau. Gavau nuog jo visus Manuskriptus isz pusta prisiustus, o nežinau ka dabar veiksu, po Tamstos atsilankima antrą Szventą dieną ritte su Omnibusu i Tilže atwažiaves žadejos ant 3 Adynu po pietu buti atgal o nebuva! Tai pargrižau Namon ir mislijau koke kita diena turesu ateiti ir gruntaunei pasikalbeti aplink Lietuvos dalikus. Man nieko nedumojant gavau antra diena vieną dideli paka Manuskriptu, su užraszu pasusta nu Agurko isz Ragaines, tai man labai divinai rodes nera Ragaine tokios pravardes visai nepažystu, mislijau man kas norint pasztukavojo, ar Sibertai arba Albans, ale antra diena gaunu da viena paka su vertezos pridavimu 70 Markiu ir wiena iraszyta grometa, man dabar visai Divinu, buva raszita Absender Szimkus Tilsit, man Jurgio Mikszo tap raszita. Milims Brolau, tau visa mano korespondentczije susdams ne menka naszta uždedu suntezu du paku Manuskriptu, tuos meldziu kavoti nes jie tur neuszmokama verte, pridedu tav ir Volmachtą drauge kad gali(etum) man sustus rasztus priimti ir savo vardu ...kožnam atliepima duoti ir teip tolaus... Auszros korektura atiduokie Szlupui.... ar Basanavitzui ar Visztalevskiui... kur jis given, meldžiu mane.... atlikti jei dies givus sveikus... tai rasi po ilgu Metu... pasimatisiva asz turu del Vokisz. pražasczu szuti. Buvau „kaltinamas ir prasuditas", ir dar tav karta sakau mana reikalus atlikti tavo Brolis iki smertczo Mikszas".

tai man labai szirdele sugrauda, ale dabar juk nieko daugaus dariti negaliu, kaip atlikti ko man priskire. Žinosi Brolau: mudu Kalendorus drukavodinova ir geri kaiminai Brolei buvova, asz davau visas kasztas — o jis žadejos viską aprupinti. Rasi dabar Kalendorei gales buti i Svieta leidžiami ale tik turu patsai aprupinti. Kad nebutumei teip atstu tikrai praszitczau, kad pareitum man ant pagalbos, nes vienam tai labai sunku visokus nepaprastus darbus atlikti. O nežinau ka darisu, kur su Kalendoreis pasidesu: jau gatavi. Tamstas ir viena praszete kad prisusczau — gauste. Podraug ir Numerei Auszros korektura tureste aprupinti tik man vis aiszku Adresa prisuskit kur esate kad ne klaidzos grometas. Jumis Tamstas pustkorte leidau ar apturejote. buvau raszes kad viena grometa isz Petrapilies jusu adresa klause o negalejau tikra žinę prisusti. Uszrasza to vardo ant kortikes manding busu netikra paraszes bus mažu Kalenkovitcze ant kworteles bene buva kitaip. taigi nerugok kad pagal vokiszką ortograpije daug žodžu paraszau ale man pagal tikra ortograpije labai sunkei eina rasziti.... iszwisa da negerai moku welaus bene (iszsi)mokisu. labai kantins butczau kad (Tamstos) sulaukczau Ragaine per Redaktoru... nera Mikszas mažu negrisz rasi Tamsta jus žinote kur Brolis... dinga ar jis jums nieko nedave ana Szwenta diena prizinoti kur jis leks. tai labai noretczau zinoti, man jis pirm to nei joko žodžo ne(sake) kaip tik per gromatele visai trumpai kad jis prasudits dar. O asz jau visus gerichtus perjieszkojau, nerandu kur prasudits nei ant kaip ilgai, kas... visai divnai iszžuresim? lig kad jis...Umuos suklidęs, ale vel antra vertus kat tai butu, nebutu man viska teip gruntaunei iszdavadijes kaip daryti ...ir ku padariti, nuo pusta gramatas priimti ir teip tolaus. ale sava seserei jis pirm to sakes kad jis ant pora Nedelu i Maskolije iszkelaus, paskuje gromata berods ir buva isz Maskolijos, ale Dievžin kur jis dabar jau bus atsidures, ar jis pasimislija per Bal-

tiszkas marei iki i Kopenhagen begti kur nei koko... nereikia, o nuo czon tolaus iki... Amerika ar jis ant kita varda Maskolijo usilaikes. Tevs jo man jau du kartu ant... o Sibertai su tais nieko visai niera pradeti tie vis ant manes szauk — tu turi žinoti o tik nenori mumis to kaip reikent pasakit. Sibertai butent laike ji atvirai per ženta, o tas jis nenoreje but. Manding todel jis daugausei bus Lietuvai sudie sakęs. Koki karta mudviem apie tai kalbant, man atliepe, kad nei kokiu budu tai negali nusiduoti. O Sibertai labai durni žmones tie rek ir juokes ir visi kad praded kalbeti tai Nemuns tur statei ant Kaune teketi. Kita sik tolaus.

Lietuvis ant visados ir tarp baugos priegados Tavo Brolis Martins **Jankus** Bittenos per Lumpenen.

(J. Šliupui).

b) Bittenen d. 23 Spalu 1883 Garbingas draugai tevines. Tamistas raszteli apturejau ir noru visus pažadus atlikti, vienok ne isz pelno ar garbes, bet isz kaltibes bei meiles osz Lietuviszka Kalba bei tevine.

Tamistai suntczu jums visa korespondentczije ant peržiurejima, nes daug wardu ira Maskoliszkai, tuo praszau perrasziti ant Lotiniszkai, kad suprasu. Pridedu ir Manuskriptus, kurie rodos gal buti prideringi. O kurie rasztai ant kita dalika tuos visai nesuntczu, ira toku rasztu kurie ...kad butu Knigutes drukavodintas. tims duosim pakaju nes ira gana per virszu tam pridawintczu rasztu.

To ne supratau, ar ir dar Regierungui turu melduotis, kad redakcije usziimu, rasi to wisai nebus reikals.

Pinigu ira dabar man parejie kurie Auszra apsistelava kur nu likusu numeru. Pagal pripuolancze dali prisuntczau ir i mano knigas paraszau. rankraszczu pareje isz Maskolijes, tuos prisiuntczu ant peržiurejimo. Kiek Auszros liko tai raste knigutese paraszita ta melinai juodpaiszu Knigutczu priszaki.

Bittenai ira nuo Maskoliszko rubežiaus 3 myles atstu, o nu Ragaines vieną mylę.

Nor Abonentu Knigutesa ira... prideti, ir dar viens rublis, kuro varda negalu paskaititi drauge idedu ta gromata, pasakik kaip jo vardas. Kad galesu jo praszima iszpildit. Grometas man galetum vel parsusti: todel kad nesukliscziau paraszes tokes grometas, kuros vardas Maskoliszkai raszits ko jos privala. Kad man parsusi Knigutes su perraszitais abonentu vardais, tai tada taisisûs kitaip knigu vedima, nes tose tai negalima gruntaunei atskirti ar katras jau Auszra gavo ar ne pasilieku Tamistos Tarnas Martins Jankus.

e) (J. Mikšui?)

Bitenai 17 rugpjuti 1884. Brangiausias szirdingiausas meilus Broluži Jurguži!!! laukiu iki wakara su didžiausiu isiilgimu tawo atwikima bet dabar matau kad jau nesulauksiu ir mažuma apsirgau ale gal ne piktai gal weik atgisiu ir mano troszkawimas mažuma pasirodawoti del wisokiu daliku nuogruntczei laukiu kada mane aplankisi, kad galesiu tai tawe aplankisiu bet nerugok kad noriu kad mane aplankitumei. Žinai kad asz toksai silpnas žmogus ir man rodos koki karta labai priwalu taigi buk meilus ir atwik 18 sz .m. taigi, kaip szendien priesz wakara asz palukesiu tawes. pernakwosi ir tada galesi wel rita parkeliauti, didei reikals pasikalbeti, o asz mažuma sergalingas esu ir tokiu budu dar mažai laika, juk mana giwenima pažisti; jei nesulauksiu tawes primsiu kaip zenkla nemalones, drauge idedu korektura ale dar noretcziau, kad to brole raudojma priimtum ant apgarsinima in Auszra, ale nezinau ar tai tilps ar gausiu koki patalpinima padeti, sakik kaip bus geriau noretcziau pirm neg korektura susi... (nebaigta).

d) Bitenai 24 rugsejo 1884. Miels brolau! Wakar asz turejau tavo gromatele. matau kad vieno dalije ira tiesa, kad musu szalale dar labai brudnai iszveizd, tai ant galo butu ir žodžo kalba noprosna, bet jei galima rasi i Tilžę parvažiûdams ir butum toks gers pasimatiti, labai isiilgau del pasirodavojimo. Dr. laiszkutis jau vel pagaun akis užmerkies mlûti ar nebutu galima jam akis adariti ir už jo nelemta miega pabuditi ar... tokiu zoliu pro nemiegojima. pro galvos skaudejima ira skaitczau Liet. Ceitungo. asz labai tam ponui raszejui anu eiliu privelit norecziau kad jis elgtûs ne su toke melagiste. jis ant to mano artikelio „Divai" mane kaip raszeje per žemaituka palaiko asz galetcz jam nurodit kad tas nésu, ale man rodos su toke boba nera ko usideti — jis jau pagana visai paikai meluti juk noris.. . mane per netikra Lietuvi Prusûse gymusi augusi ir per Jokuba (kurs po tam warda gavo Izrael) palaike (i) buk asz ozitcziu kaileis apdengies noris savo teva tûmi apgauti. Dekui jam ir už tai. (Toliau eina straipsnis ta pačia tema: Didele melagiste).

e) Bitenai 28 d. rugpiuczio 1886.

Szirdingai mylimi prietelei ir prietelkos!

Meldžiu, kad man szy karta atleistumete už mano nesteseta pažada. Katycziûse tape sutarta, ant 22 d. rugpiuczio visus draugus suvadyti, dėl nekurio parograpo musu instatymo, o czion man vel reikėjo trumpai bažnycze iszlaikius pri-

buti, tai vėl buvo vargas, kad negalėjau savo pažadėjimą attesėti, ale kaip man padaryti, per grometa tiktaisi panedeli tegaunate, o kita nedėldiene turiu buti Smalininkûse, dėl lietuviszkos kalbos klausymo. jei pavelytumėt, tai galecziau szeip koke diena jus namûse aplankyti, man rodosi, kad tai butu geriaus, nės mums kur norins susiėjus, vis turėtumėm daug nesmagiu pažiurėjimu užtemyti, o namie yra namie, asz ar atvažiůcziau su žmonele arba peszczes ateicziau koke norins dienele, jei jums nebutu per daug aukaklės. Laukdamas žinios, liekůsi norinș nematytas bet mylintis draug žmogis ir tarnas.

Janku Martynas.

f) Bitenůs 19 d. kovo 1887! Szirdingasis draugai! Apturėjus tavo rasztelį turėjau dyvyties, kad regi manę papykusi, asz atsikartodamas esu sakies, kad nei ant vieno nepyksiu kursai mano tėviszkę godoja: tai buvo toksai prilikimas, kad nepaspėjau atsisveikinti. Pas tavęs atgal besugrysztant važiavo mano kaimynas namon ir todėl toke proga pasinaudojau namo parkakti, nės ėjimas buvo labai sunkus, o asz buvau ir pavargies ir iszalkies ir neturėjau piningų už ką bucziau galėjęs pirkti valgyti. Tavo rasztelis rodos gana smagus tam laiszkui, tik nežinau ar priims tas paszėlėlis. Szeip Dievui dėkui ėsu sveiks ir linksmas, džiaugiaus ir dar ilgai dziaugsůs, kad ne vengei vėl Lietuvon pareiti ir savo senaje kovą pradėti kovoti.

Daug labu dienu nů mano Motynėles ir brolio bei manes pasilieku Tam tarpui tavo draugas **M. Jankus.**

g) (Naujokui Kulminuose).

Bitėnai 20 d. rugsėjo 1887. Szirdingas viengenti pasidrasinu jus ant gruntavojimo „Lietuviszkos Gaspadoriu draugystes" pakviesti, kuri su aukszcziausiojo pagalba szio mėnesio nů ziegoriaus 3 prasidedant Tilžėje pono Kallwaiczio svetlyczioje Nr. 29 gruntawojama bus. Nusitikėdamas jus senai del Lietuvos gero kaipo dalyva regėti pasilieku prastu tarnu teviszkės **M. Jankus.**

i) (juodr. laiško P. Vileišiui).

Bitenůs 2 d. grudnio 1887.

Meilingas viengenti!

Apturėjau tavo rankraszti „Valszcziaus redas ir Sudas", padaviau ji ant aprokavimo drukoriui. Anům kartu siustus 10 rub. įmokėjau ant knigelės, „Apgynimas triobu nů ugneles iszkados", kuri veikei pasirodys. Antru atvėju apturėjau 5 rub. ir pavyzdi knigelės, kuria pagal norą aprupysiu koveikiausei, nės tai labai naudinga knigele bus. Anům kartu trukstanczіojo arkuszio ji apturėjau kame kur vėliaus, o po to apturėjimo mažu pamirszau žinios prisiusti; meldžiu atlaidos už mano prasikaltusi tylėjimą. (be parašo).

k) (Kristupui Verbunaičiui Paryžiuje).

Meilingasis viengenti! Apturėjau tavo paraszymą, skubinůs atsiliepti, kad parupinsiu, tiktai to dalyki dėlei turiu Tauragėsna važiůtie, ten turiu pažystouma pulicijos perdėtinį, kurs tą gerą meilei padarys; už mano procę nieko nenoriu atlyginimo, jei bent nereiktu szeip kokio pamokėjimo; už omnibusą nů Tilžės iki Tauragės szen ir ten reikia 2 markiu, o tai andai savo pridėsiu jei per tai jausiu arba patirties gausiu, jog ar ant naudos buvo. Szendien skaitydamas L. Balsą isz Amerikos labai nusismutnyjau, patirdamas musu garbu Akelaiti jau pamirusi, asz ji taip labai mylėjau. Sakykie: ar bent liko dar keli draugai prie Lietuviu draugystės? Ir kad tas garbus propesorius Hanuszas teip greitai turėjo nusimirtie musu kraszte teip jau keli geri Lietuvei pasimire, tik saugokie kiek gali savo gyvasti!

Garso man vėl drukorius isz nežinomos o rasi isz papirkjmo priežasties nenori drukavotie. tave mylys M. **Jankus** Bitėnai 11/12 87.

l) (juodr.) Meilingas viengenti!

Prisiuncziu tav isz Tilzės maskoliszka padonystes ženklą tokio iturio „Parodytojus szito yra maskoliszkas padonas isz kaimo Zidintos, Botakskojo walszcziaus Reseiniu pawietos, ir turi teisybe užsilaikytie kur jis nor.

Starszina Petrov...
Sekratorius Wysz...

Kasztos pasidarė 6 markei. Su daug labu dienu, lukuriůdamas kad tas pamaczys, liekůsi tave mylys M. **Jankus.**

m) Knygu Spaustuve M. Jankaus Bitenuose.

Bitėnai, 21 diena Balandžio 1896.

Sulygmė.

Ponas L. Balandis spaudina pas mus kninga po wardu „Apsakymas Keliones į Palastinos žemę" kuri bus 20 arkuszu stora, didumo kaip progos (?) popiera ir kasztůs su visu 5000 eksamplioriu 500 Markiu, už tą prekę tur buti visi 5000 eksamploriu broszuravati su paprastais krasůtais apdalkėleis apdengti. Spauda Čičoriu rasztu, kaip Daukanto Istorijos turi buti gražei atlikta. Korekturą taiso Aukup. raszyba ir rasztiszka, o drukoriszką korekturą atlieka spaustuvė. Atspaudinims, jei korekturos kiek galins menkai gaiszina, tai kninga bus gatava szv. Jonui sziu metu. Mokėjimas.

Ponas Balandis užmoka už visą popierą iszvirszaus, laba 370 Markiu. Po atspaudinimo paima 2000 eksamploriu taipgi ant to pamokėjimo; kitus 3000 eks. paimant moka pagal iszgale nů likusios skolos, kuri dar liks. Szitai po tikru persiliudyjimu sulygta ir patvirtyta.

M. Jankus ir L. Balandis.

(Prierašas):

Prie sulygimo ir tas gali atsitikti kad gal nebuti 20 arkuszu, arba gal buti daugiaus, tad atsirokůti reikent tur buti priimtas prekis nů pirmesniu arkuszu, ir jei mažiaus tai tur buti atsakanti prekė atrokůta o jei daugiau tai vėl atsakanti prekė ant arkuszo prirokůta po 40 Markiu.

n) Tilžėje 17 d. Gruodžio 1891.

Garbus viengenti! Sulaukiau Tavo ir Grometą ir kortelę bet atleisk, kad ant tu pėdu nespėjau atsiliepti, matai ir man kartais laikas per strukas. Kokes kortutės prigatavysiu, ar su sklastymu ant vidurio galvos, arba szaip su koke dainele isz lietuviszkųjų budu? Kaip antai apie vorelį?

Asz nusieicziau į ažuolyną
Ten pasikirsti ąžuolą.
O ir iszkrito vors isz ąžuolo,
Ir palužo sprandelį.
Atbėgo meszka, didi liekorka
Vorelio sprandelį gydyt ir t.t.

Parcina ant to, kad muse iszryje liekarstvų ir parvež vėl kitas, o tas sugeręs liekarstvas iszgijęs taiso tinklelį o iszkar visas musėles. Pagaliaus atbėga svirplys didis karžygis ir sukapoja vorelio tinklelius ir paleidžia musėles. Arba galima ir tam lygu daineles patalpinti, kurios tarp žmonių ir tarp s..bingalvių abelnai nepadarytų papiktinimą, lietuvistė laimėtu nors menkuteli grudelį, gal teksai puolęs į gerą dirvą atnesztu vaisiu? Paraszyk veikiausei apie tai, nės Kalėdos jau pagalėje. Rokundėlį vėliaus prisiusiu drauge su darbais, ar geidi rasi knigas ir naujai iszejuses regėti kaip tai „Rasztai ir rasztininkai" musu amžiaus, kur ir tu patsai paminavotas randies, gailu tik, kad neturiu arba neturėjau aiszkesnės žinos apie tavo gyvenimą. Taipgi iszėjo isz po spaudos Eiropos istorija labai gera kniga 280 puslapių pagal Edwarda Fremann'a iszversta. Ar neapsiimtai dėl „Tetutes" kokiu štukeliu prisiųsti, man vienam nelabai sekas tas darbas, pasiusiu tav kelis laiszkus pagal kurius galėsi ką norins sustudiczuoti.

Su Sauerveinu susimacziau Stallupėnuos, jis lauk savo atsiliepimo (nežinau kokio) idant galėtu vėl atvykti į Lazdinus. Jis kaip kartais juokings, bet vis gana szaunas žmogus, kuriam uždėkavos amžei. Mudvieju pažiuros kaip kartais skirias, bet asz myliu savo brolius daugiaus negu savo pažiuras. ir jei tikėsiu, kad anokiu keliu galima daugiaus gerovės atgabenti, tai mielai pasilenksme. Baisus dabar padėjimas tikrai abejotinas su tais prusu Lietuveis, kada anie kaip girtas baloje klakso be suomonės. mažu reikes atkalbėti ryta ir vakara lietuviszkas malda, kaip Szlupo „lietuviszka Tevemus",

Trauszys manding jau kovą pabaigs su pergale ne ant jo pusės, mes tikrai stambe jam sukrėteme. Jis mažu nebus to laukęs?

Lauksiu veikei atsiliepimo M. **Jankus.**

P. S. Steinas berots yra menkas durnius vienok abejotina, ar ansai kaip kartais koke blėdi mums įstengs padaryti. labjausei jei žengsme mano keleis. Ar skaitei mano „Lietuvos Mesijosziu"? kuris duoda aiszku mierį kaip turime gintis.

o) Salygmė.

M. Jankus isz Bittenů parandawojo savo Spaustuwes Maszina didume statczo ploto 52×78 cm. Kr. Gerdratcziui Absteinůs per Willkiszken.

Wertybe Maszinos yra tůmi tarpu nuspresta ant 1500 Markiu (Penkiolika šimtů Markiu).

Randorius atmoka 300 Markiu (Tris szimtus Markius) iszwirszaus kaip Įstatą ir toliaus moką už likusius Pinnigus (butent 1200 Markius (dvylika szimtů Markius), po 5% Procentus ant Metů. Jei Randorius norėtu po nekurio Laiko Maszine pirktinay priimti, tay jis atmoka už ję, taigi Maszine pilna Wertybę atitraukus — įmokėtus 300 Markius (Tris szimtus Markius) szaip parandawotjis iszdůda ant wisados Maszine. Wienok jei po dwiejů Metů laiko Randawotojis atidůtu randawotaje Maszine, atgal Parandawotojam tay tur Randorius 500 Markius (penkis szimtus Markius) Atlyginimo uzmokėti.

Parandawotojis už stowį už gerą Ejimą taip, kad prie pakaktino jos Padawadijimo, ji laiko registerį ir atdůda gera Druką.

Jei wienok per nepadabojima arba szeip butu Maszine paiszkadyta, tay atidůdams turi Randorius Iszkadą neszti. Parkraustimą isz Bittenů iki Absteinů apsiima draugiszkay M. Jankus, — ir ję sustato bey iszardo be prirokůjant kokiů norint Kasztů. Maszine yra su wisoms Prywolėms — kaip Raktus, — Walcais, — Warstėms, — Matricoms, Rėmais ir Szliasplatu drauge důdama.

Abstenůs 22 Oktoberi 1895. M. **Jankus.**
Kr. **Giedrat.**

N. B. Pristatymas Maszinos turi wėliaus iki 10 Nowemberio 1895 nusidůti ir nů to Laiko Tresos arba palukanos mokamos turi buti.

p) Mėnesienis laikrasztis. Prusu Lietuwininkams žinę parnesząs, iszeina Ragainėje kas pirmaji kiekvieno mėnesio. Apsistelúti galima prie prussiszko Ciecoriszko pusto kaip ir iszleistuvėje Ragainėje.

Prižada.

Menesienos laikrasztis pasirodydamas tarp Lietuvininku negeidzia nei vienam dabar pastovinczíamui laiszkui iszkados, tůmi, jei ji kas skaitydamas užmirsztu kitą laiszką pasikviesti, bet vienatyjis jo goravimas, kad visi garbintini lietuviszki laiszkai rastu ků didžiausią pasiplatinimą, kad visi skaitytu ir garbėje laikytu lietuviszkus veikalus, kurie dabar taip mažai te garbavojami tampa. Gers laiszkas pamokina žmones, o prasts taipjau, nės kiekvienas mėgindamas kas gerai ar piktai, atseks kokiu keliu reikia eiti, idant pritiktumėme prie jaunesniuju metu ir naujosios gadynės. Kiekviename name turėtu buti laikrasztis ar tai viens arba du ir trys; o jei taipo butu tad turėtu Prusu Lietuva 150.000 skaitytoju arba nors 20.000 vienok to nėra dabar dar regėti, nės žmonės nesusipranta, jog ne vienintele duma minta žmogus, jei jos skilvys maisto praszo taip prąszo ir jo protas idant butu kůmi maitintas, apie Iszminties ir proto maistą berots retasis te jauczia reikalingumą, vienok jis taipjau reikalingas, kaip ir koks důnos kasnis iszalkusiamjam. Žmogus tai žingeidus sutvėrimėlis, kurs vis nor daugiau ir daugiau vislab suprasti ir patirti, o kur taip lengvei galetu apie viską patirti kaip tai naujienos pilname Mėnesienos laikrasztyje, kursai sau szventa mierį pasistatė, tikrai isztikimas naujynas kaip ir nusidavymus praneszti idant isz to žmones naudotu. Jis nor, kad jis tiktai nů 2000 skaitytoju skaitomas butu ir tůmi jau pasikakdintu nei ne reikalaudamas 20.000. Jo kalbos nor buti tiktai apie tai, kas žmogui norinczíam su nauje gadyne bėgti netbutinai reikalinga, bet po draug senąji paparti giminystės ir kalbos riszti su meilės bei gyvasties ryszeis. Su visoms syloms nor stengtis priesz suvokiecziavimą musu giminės ir priesz neviernus tulkus musu gentės, kurie bando ir bande mus per numirosius szaukti. Kaip kiekvienam brangi yra motynos prigimta kalba, taip ir mums ji bus brangi, o tiems kurie priesz mus begėdystes varo, kiek galėdami parodysme, jog mes dar tebėsame tie patys žmones ar ta pati gimine koke buvo ir buvom czėse didžio Gediminо valdytojo musu kraszto.

„Teisingumas pakele žmoniu gimine" (Gerechtligkeit erhöhet ein Volk) savo Endrikis XXII nů Reusso senosios unijos. Taigi ar tos gentės, kurios mus per 500 metu ėda ir naikina ne užeis liepto galą?

r) Prospektas.

Su nauju metu 1897, pradėsim iszleisti „Kroniką lietuwiszkos Giminės", kurios mieris ir uždůtuwė bus, surinkti ir praheszti wisus swarbesnius atsitikimus isz musu szendieniszkojo pagywenimo, kaip tai musu kalbos nykimo bei naikinimo ir priežastis to wiso; dėl ko musu gentis ir kaimynai su maro skara mosůja ir giesta, ir pranaszauja mums isznykimą nů szios pasaules.

Paminėsime garbingus drasintojus ir dirbėjus už musu tautystę, giminės ir kalbos iszlaikymą atkartodami jů gerus weikimus ant musu labo.

Toliaus pridůsim skaitytojams žines apie rasztus ir knygas, kurios apie mus ir musu kalbą ką pranesza, ar tai mus papeikenczius ir stelbenczius, arba mus gerbenczius ir gaiwinanczius, idant mes negurtumėm ar tai į Germanus ar Slowenus. To wiso žinoti norintiems bus „Kronika lietuwiszkos giminės" gaiwus rasztelis, kursai szalip to ir drasei kowos priesz wisus siaubunus naikintojus musu Lietuviszkos gimines, kurie ponawoja su piktomis dwasėmis po musu lietuwiszka padange.

„Kronika lietuwiszkos giminės" iszeis kas 10 dieną kiekvieno mėnesio ir kasztůs ant metů tiktai 1 Markį 50 pfennigu su prisiuntimu į namus.

Apsteliawimas priima tiktai iszleistuwė „Kronika lietuwiszkos giminės" Bitėnůse.

s) (Kun. Gelažuno laiškas ir M. Jankaus atsakymas).

Jo Milista. Dažinojęs atraszą rižaus kreiptis prie Jo su žemingą maldavimą prisiusti man Kataliogą Jo knigų krautuves, teiposgi, jei galema, atraszą ir prekę Amerikos Lietuvių Vienybes Laikraszczio pal žemiaus paženklintą mano butes vietą.

Lieku su prigulenczia Jo Milistai guduone Kun. K. **Gelažunas** miest. Nacza, Vilniaus redyba (gub.) Lidos apskriti (pavietas), pocz. st. Eiszíszke. 1904 m. 26 lapkriczio.

Bitėnai, pągal žigunės peczwietė.

Didei Godojamas Pone! Kada mes tuemi tarpu nežinome kokes knygas cenzura praleidžia ir ko neperleidžia, turėjome su siuntimu knigů i Lietuwa beweik perstoti, nes cenzura be jokio paaiszkinimo siunczia knygas per didžiause dalį atgal. Kaip weik žinosime ko Cenzura perleidžia, mes sutaisisime katalioga ir jumis prisiunsime.

Su godone Knygu Spaustuwe M. **Jankus.**
Bitėnai per Lumpenus.

t) Sulygme.

Tarp M. Jankaus Knygû Spaustuwininko isz Klaipedos, bei Janis Pippirs isz Wallenû prie Kretingos tape sekantis Sulygimas padarytas ir nû abejû kaip sekas sutartas.

1.

Pons Janis Pippirs isz Wallenû dûda i atspaudinima sawo paraszyta Knyga po wardu „Krikszczioniszka Wencziawonyste ir jos Pareigas" už kur moka kaip sekas

a) Už Popiera iszwirszaus 2000 eksemploru . . . . . 37 Marku
b) Už Statinėjima . . . . . 39 Marku
c) Už Druka del 2000 eks. . . 28 Marku
d) Už Riszima perdem ir paliko(?) 500 stuku . . . . . 40 Marku

labû 140 Marku.

Darbas tur buti iki 5 Decemberio 1909 atliktas. Korekturas 2 taiso Spaustuwe ir wieną Iszleidejas Pons Jannis Pippirs.

Kitus Pinningus moka 15 Januariju 1900 Metu.

Popiera tur buti satinorûta ir ne prasta.

Klaipedoje 16 ta Oktoberi 1909 Janis **Pippirs.**

49) Augustinas **Janulaitis.**

a) 2. V. 04. G. T. Buvau rašęs 23. IV. laišką, gal jį gavote. Viename iš paskutinių laiškų minėjote, juog atimta nuo Jusų DB ant kurio kelias markes uždirbdavot. Jeigu norite, galite gauti dabar ir DB, žinoma ant tų pačių sąlygų, ka ir pirmiaus (t. y. 34 m. lankas, 1300 egz.).

Toliaus girdėjau yra kam atlikti pas Jus korrektą ant vietos. Tas bus ir man paranku; nebutų gaiščio siuntinėjant ten ir atgal, o jumis nestovėtų šriftas dykai, galėtų eiti mašina. Jeigu sutinkat tai duokite žinią, kad galima butu pasiųsti raštus (laikr. ir knygutes). Tokiu budu butų galima atlikti daug darbo per trumpą laiką.

Viso labo **A.**

b) 1—VI. 04. B.

Jusų laišką gavau 26. V, o 2 egz. Nr. 3—30 V. Negalėjau tuojaus atrašyti. Darau dabar.

1) Parašiau Jurui, kad užmokėtu Jums 68 m. Pridedu dabar atsišaukimą. Spausdinti 32.000 egz. Atsimenu „Jauniems Kareiviams" už tokį pat skaitlių ant geresnio poperio užmokėta 56 m. Dabar spaudįsit ant prastesnio, kaip DB, taj užteks 48 m. Ar sutinkat? Jeigu korektorius yra, tai lai atlieka, o jeigu nėra, tai siųskite man.

2) Paskutinį sykį rašydamas buvau pridėjęs mažą lapelį (500 egz.), kodėl nepasakot kiek prekiuos. Man tas reikalinga greičiaus.

3) Neužilg bus dar vienas atsišaukimas.

4) Pasakiau vakar, kad pasiųstų Jums „Spartaka". Savo paskutiniame laiške esu minėjęs apie prekę 44 m. 3000 egz. nuo lanko. Matyt iš Jusų laiško sutinkant. Pabaigę atsišaukimus kibkite prie „Spartako". Korektą siųsti man, nes tikuosi korektoriaus nebebus.

5) Siųsdami rankraščius neužmokėjote posto, turėjau primokėti 1,50 fr. Atsverkite, kad nereikėtų kaštavyties.

Atsakau ant jųsu laiško. Dėl „Auštant" man tikrai buvo negerumų, prasimanyti man nėra reikalo. Dabar spaudai atsiradus galėsite daugybę paleisti į svietą. Luobeliai reikia permainyti.

Mudu nekalbėsim apie lenkimąsi, žeminimąsi, nėra reikalo nė prieš žmogų nė prieš šetoną.

Dėl „pop. ir D" užmiršau dar. Tenai buvo pridėta „laiškenešius", tą galima drauge pridėti (neverta tiktai 2 trumpučių atsakymų ir juokų). Atspaudinę duosite man žinia. pristatysite atgal rankraščius.

Trumpame laike gausite daugiaus knygelių, tokiu budu greitai išvarysime žadėtąjį skaitlių. Misliju, kad dabar su maldaknygėmis eis blogiaus, kaip duota spauda, tas pats su sapnininkais. Dabar patis numanysite, ant kiek vienas kitam mudvieju reikalingi.

Rodos viskas atlikta šiam sykiui **A.**

50) Antanas **Jocis.**

a) Miliausis mona taworcziau, paklausik kon asz tamstai sakisiu: asz Antonas Jocis atradau kningose tamstas ton atrasza korin parasziau ont gromitas ir paraszita kad pas tamstas gal gauti kningu Žiemaitiszku. O jai pas tamstas ira kningu tad praszau kad parleistomi mon gromita, ir kad suraszitume kokiun kningu ira pas tamstas. Swetiszku wisokiu ir dwasiszku kokiun tikta ira pas tamstas ir paraszik kiek kori kninga kasztou tai ira kiek už korin kninga reiks užmoketi.

O jai pas tamstas nera dwasiszku kningu praszau kad storatumis gauti kami ir parleisti mon.

Didelei praszau pakarnei kad iszpilditumi ton ir paraszik mon ar gali parleisti i ton wieita szita ir szen. Ji Gobernii Klaipiedas soda Pikitožu pri Mikes Juraszkas. Ir paraszik kokes kningas tiktai ira Žiemaitiszkas pas Tamstas. Didelei pakarnei praszau kad parleistomi mon gromita. Ir praszau kad paraszitumi tamsta sawa atrasza.

Szitai mona atraszus! Въ Россію. Въ г. Либаву, по Господской улицѣ № 31 домъ И. К. Месмера Антону Іоцису.

1891 года 12 марта

Antonas **Jocis.**

b) Meilingas tavorcziau! Kad parsiuntej man 2 katalogus: 1) katalogas lietuviszku knigu ir lajkraszcziu M. Jankaus. 2) Katalogas lietuviszku ir žemajtiszku katalikiszku maldaknygiu ir istoriszku knygeliu. Mes dabar norem iszsirasziti knygu, o nežinom kiejk rejk už korien knyga. Wienami katalogie ira paraszita kiejk kori knyga kasztuo, o antrami niera. Didej pakarnej praszau kad parsiustumet mon kataloga: lietuviszku ir žemajtiszku katalikiszku maldaknygiu ir istoriszku knygeliu ir paraszikiet kiejk kuri kasztuo suo kožnajs apdarajs arba aptajsimajs. O jei dar daugiau ira kokiu knygu praszau kad parsiustumet katalogus. O jei turet lienkiszku knygu arba tas pates ant lienkiszka lieužuve, o labiausej gramatika nes ponaj nor lenkiszku knygu, praszau kad parsiustumet katalogus.

O praszau didelej pakarnej kad parsiustumet vejkej, nes norem iszsirasziti knygu.

Atraszas mona. На почт ст. Швекшна Въ Ковенской губ Россіенскаго уѣзда Вевиржанской волости деревня Кявлоки А. Іоцису. 1891 m. 12 balandžio Antanas Jocis.

c) Miliausis Tavorcziau mana, atsiuntu tamsta 4 roblius ir praszau tamstas kad parsiustumi man knyngu už tus 4 rublius. Pirma siki nenoru už daug lejsti, dielto kad nežinau ar geras ira knyngas ir ar geraj parejs par rubežiu, o jei bus geras knyngas ir geraj parejs par rubežiu, toukart lejsma daug knyngu. O kaip tamsta iszlejsi mon knyngas tujaus parleisk mon gromata kumet iszlejdaj knyngas ir kokes iszleidaj. O praszau kad parlejstumi veikej. Parlejsk tas knyngas pri i gubernii Klaipedas i soda Piktožiu pri Kristopa Klorajte ir kad ons atidoutu tas knyngas Juzopuj Žitkuj kurs tas knyngas parnesz pas manes. O jei pas tamsta ira lienkiszku maldaknygiu praszau kad parsiustumi mon kataloga. Parsiusk man sziokes knyngas: 1) Didysis Szaltinis skurinio apdaro su apkalimais 2 knyngas = 150 kap. 2) Balsas Balandeles arba mažasis Szaltinis su officium parvum Szvencziausios M. P. skurinio apdaro su apkalimais 1 knynga = 45. 3) Garbe Dievuj ant Auksztibes skurinio apd. zalatitais virsz. ir su kabele 1 kn. = 60 kap. 4) Iszganingi dumojimai apie Sopulius Szw. M. 1 kn. = 10 kap. 5) Kaip nuspakajiti sumenę 1 kn. = 10 kap. 6) Kas ira griekas 1 kn. = 10 kap. 7) Pokilis Szventuju arba tanki Komunija 1 kn. = 7 kap. 8) Lietuviszkas Elementorius del mažu vaikeliu 1 kn. = 3 kap. 9) Gyvenimas Szv. Benedykto Labro ubago naujej per Szv. Teva Leona XIII iszpažintas už szventa 1 knyngele = 5 kap. 10) Pamokslai apie Sudą Dievo, pakuta ir nekalta prasidėjima szventos M. P. 1 kn. = 5 kap. 11) Rožanczius Amžinas, Draugyste vaikų ir augusu ir Talmudas žyda 1 kn. = 7 kap. 12) Gyvojo Rožancziaus Tajemnyczios 2 kn. = 15 kap. 13) Menó Szventos M. Panos 1 kn. = 10 kap. 14) Parspėjimai apie szventą tikejimą, o ypatingai apie Jez. Krist. Bažnyczią. II Isz tamsibes veda tiktai tiesas kelias 1 kn. = 5 kap. 15) Bilietas del Keliauninkų į Roja 3 kn. = 6 kap. 16) Draugyja del iszliusavimo dusziu cziszcziuje kentancziu 1 kn. = 5 kap. 17) Brostvos 1 kn. = 5 kap. 18) Patarles ir Dainos 1 kn. = 5 kap. 19) Sodnas apynei ir bitys 2 kn. = 20 kap. 20) Szimtmetinis Kalendorius Briusa 1 kn. = 5 kap. 21) Apie Maldų 1 kn. = 10 kap. 22) Graži vaikų kningele 1 kn. = 10 kap. Visu pinigu keture 4 ruble.

Atraszus mano! На почт ст. Швекшни ir tt. 1891 m.

d) Miliausis Tavorcziau mana! asz Antonas Jocis praszau Tamstas kad prisiustumi mon knygu už deszimti 10 robliu. Iszleidaj Tamstaj 10 robliu 25 dieno Liepos m. Praszau Tamstas kad mon parsiunstum už ton deszimti robliu sziokes knygas: 1. Didisis Szaltinis, skurinio apdaro su apkalimais 4 knigas 3 r. 2) Balsas Balandeles arba Mažas Szaltinelis su officium parvum Szv. Marijos Panos, skurinio apdaro su apkalimais 7 knigas = 315 k. 3) Garbe Dievuj ant Auksztibes, skurinio apdaro su apkalimais 3 knigas = 180 k. 4) Iszganingi dumojimai apie Sopulius Szv. Motinos 1 knyga = 10 k. 5) Kas yra griekas 2 knigos = 20 k. 6) Pokilis Szventuju arba tanki Komunija 2 knigas = 14 k. 7) Trumpas Katekizmas pagal kunigo Palakauskio iszguldima su nekureis naudingais pridejimais 1 kniga = 5 k. 8) Lietuviszkas Elementorius del mažu vaikelių 5 knigos = 15 k. 9) Talmudas židu 2 knigas = 6 k. 10) Menů S. Marijos Panos 2 knigas = 20 k. 11) Bilietas del Keliaunikų į Rojų 2 knigas = k. 12) Wainikas penkiu ronu Weszp. Jezaus Krist. ir apraszimas numalevoto abrozdo. Aprozdelis 4 pusl. 2 knigas = 6 k. 13) Draugija del iszlusavimo dusziu czyszcziuje esancziu 1 kniga = 5 k. 14) Kryžiu neszantis Kristus, Intencija ant dastoima atspusku 1 kniga = 5 k. 15) Patarles ir dainas 2 kningos = 10 k. 16) Sodnas, apynei ir bytis (Nero) 3 knigos = 50 k. 17) Szimtmetinis Kalendorius Briuso, 3 knigas = 15 k. 18) Kristijonas Donalaitis, Pavasario linksmibes 1 kniga = 10 k. 19) Byrute dainos 1 kniga =

5 k. 20) Byrutės praneszims 1 kniga = 10 k. 21) Pamokslai apie galviju ir aveliu auginimą ir gydymą jų nuo nekurių lygų 1 kniga= 10 k. 22) Vitautas didis lietuvos Kunigaikszti 1 kniga = 10 k.

Parsiunsk tas knigas į gubernija Klaipieda, į soda Piežajte Wladimieruj (Woldemar) Grauduszių ir ansai tur atiduoti Jonuj Reitariuj kursaj isznesz par rubežiu. O jei Tamsta pardousi mon pigiau knigas kaip dabar kad pardoudi mes pirksma didelei daug knigu. O dabar kiti gaun pigiau Klaipiedoje ir anie per(k) isz Klaipiedas.

Tamsta iszleisk man tas knigas kures asz cze įrasziau. O didelei pakarnei praszau kad idietumi ir daugiau knigu, visokiu maldaknigiu, o kad parsiusi asz pardousu ir atsiusiu Tamstai pinigus. Asz ir dabar įdieczio pinigus, o kad biednus esu neturu isz kur knigu pirkti. Didelei praszom kad parleistumi, o kad asz iszpardavosu asz Tamstaj pinigus atsiusu, nebijokes manes nes ir asz brolis Lietuvos katalikas.

Praszau kad parsiustumi mon gromita.

Mona atraszus szloks!

Въ Ковенская губернія Россенской уѣздъ почт. ст. Швекшни Вевиржанской волости деревни Кявлоки.

Ar nier pas Tamstas tokių knigeliu: 1) Nekaltibes kn. 2) Novenu kn. 3) Aplankimas Szv. Sakramento. Parsiusk mon tokiu knigeliu.

e) 1891 m. 20 d. october.

Miliausias prieteliau mano! Kad asz buvau Lepojej Tamsto atraszej mon gromita ir atsiuntej dů katalogu: lietuviszka; o kad parvažiavau į žiemaiczius; Tamsto mon atraszej gromita ir atsiuntej dů katalogu ir knigu: viena karta už 4 keturis rob., o antra karta už 10 deszimti rob. O dabar esu staliczio karaliaus maskoliu, Petropilieje. Didelei praszau pakarnej kad atraszitumi mon gromita ir kad paraszitumi ar gali Tamsta mon knigu į Petrapili. O jei gal atsiusti, tad praszau kad atsiustumi mon kataloga: Žiemajtiszku ir Lienkiszku knigu maldu ir laikraszcziu ir kad paraszitumi preki už atsiustas knigas į Petropilį ir dar praszau kad atleistum knigu visokiu, kokes atleisi tokes bus gerai, o kad knigas atsiusi Tamsta, koki paraszisi preki tiek asz Tamstai pinigu parsiusiu. O kad Tamsta galietumi knigas atsiusti į Petropili, tad asz traukczio knigu už kelis szimtus robliu, ir Tamstaj but pelna ir mon. Tamsta žinaj mona varda ir pavarde: A. J. o kad leisi gromita ne leisk ant mona varda, bet ant kita varda, o asz nů ano gromita ir knigas, nes asz tokio vieto esu kad pas munes gromita negal ateiti. Praszau padieti szioki atrasza: Въ С. Петербургъ. За Нарвскую заставу Новая Совиковская улица домъ № 25 квартира 8-я Ивану Ужгалису съ передачею Владимиру Домовскому.

Pirmu asz mokiaus Liepoje ginazijo, o dabar mokaus Petropilieje, nes asz esu tokio vieto kad mon reik visokiu knigu ir laikraszcziu. Praszau Tamstas kad atraszitumi veikei gromita nes mon reik knigu. O kad asz parvažiosu ii Žiemajczius ant vokanciu, giegužies mienesiej asz atvažiosu toukart pas Tamstas į Tilžie ir toukart pasznekiesime apei viskan. A. J.

f) Petropilieje 1891 m. 25 lapkristy.

Milas mana viengenti! Asz Tamstas laiszka apturiejau su katalogu Lietuviszku o dar praszau kad parsiustumi mon Lienkiszka kataloga. Tamsta ketinai prisiusti mon knigu, o dabar asz nesulauku nug Tamstas knigu. Asz Tamstai parasziau laiszka senei jau ir parasziau kokes knigas parleisti, o dabar Tamsta ne atleidi mon knigu. Asz dabar esu Seminarijo, tai ira mokaus ant kuniga; ir delto mon reik daug knigu ir kitkas. Asz pasakiau kitiems, kad asz pargabisu Lietuviszku knigu ir asz anims prižadiejau pargabinti knigu, o jau keles nedieles peje, o knigu dar niera ir anie pradieje sakiti: „tu mumis apgavai tu esi melagis“. Milas mano viengenti! praszau Tamstas didelei pakarnei kad parsiustumi mon knigu veikei, o jei nug manes neateje laiszkas pas Tamstas, tad praszau idieti visokiu knigu, o jei ateje pas Tamstas mona laiszkas, tad tokes idiek, kokes yra suraszitas laiszki ir paraszik: kiek kuri kniga kasztou. O prisiusi mon knigas, asz Tamstai tujau prisiusu pinigus už knigas, kiek Tamstai reiks. Knigas leisk ant to patie atrasza, kaip leidai laiszka. O kad viena karta atleisi paskou raszisma daugau knigu ir teip eis Tamstai geras geszepts. Pas musu Petrapilieje szneka, kad bus vaina, tai yra Maskolius arba Gudas vajevosis su Prusu, ir vienami banki dirb petronus 2000 darbiniku kožna diena. Praszau paraszitі ar yra girdieti pas Tamstu tas arba kitas kas naujas.

Didilei praszau pakarnei kad parsiustumi mon knigas veikei. A. J.

g) Meilingas viengenti! Asz apturiejau nug Tamstas laiszka su katalogu Lietuviszku, o daro noro, kad Tamstas prisiustumi mon Lienkiszka kataloga. O kaip asz apturiejau nug Tamstas laiszka, tojau asz Tamstai leidau laiszka, paskou antra ir treti ir asz prasziau nug Tamstas knigu, kad mon parsiustumi ir asz nesulauku nug Tamstas nej knigu, nei laiszka. Jej Tamstas ne apturieje nug manes laiszka pirmo, kuremi buvo suraszitas knigas kokes reik mon tad

praszau kad idietumi visokiu knigu, o jei apturiejai laiszka, kuremi buva suraszitas knigas kokiu reik prisiųsti, tokes idiek kokes buva suraszitas. O kad sųsi knigas mon praszau kad idietumi ir Kalendoriu 1891 metų ir Givasis Rožanczius = 8 dalis tai ira asztounis vainikus, ir kitun knigu jei kokiu yra nauju. O kad prisųsi mon knigas į Petropilį, tujau asz Tamstai prisiųsu pinigus kiek Tamstaj reiks tai yra, kiek Tamsta praszisi už anas.

Kad siųsi knigas paraszik kiek kori kniga kasztou, kad asz žinoczio kiek reiks Tamstai pinigu prisiųsti. Praszau didelei pakarnei kad prisiustumi mon knigas veikei, nes mon didelej rejk; o kad viena karta prisiusi man knigu, pasku raszisma daug knigu, ir Tamstai bus pełna ir mon ir eis geras geszeftas. Kad knigas leisti ing Petropili, leisk ant to atrasza, ant kurio leidai pirmu laiszka ing Petropili. O kad asz parvažiosu isz Petropilie ing žemaiczius gegužies mienesie, toukart asz atvažiosu pas Tamstas ing Tilže, ir toukart mes pasirokousma geraj.

Didelej laukam knigu kumet Tamsta prisiusi mums ir praszom didelei kad prisiustumi.

1891 1 grûde Petropielieje. **A. J.**

i) Mielas Prieteliau! Praszau kad iszsiųstumi 2000 Kalendorus, kurius man pavedi sanarei to kalendoriaus, ant atraszą: Paežaiten Herrn Johanui Jurkewitz, t. y. ant stancijos Paežaicziu p. Jonui Jurkeviczei. Praszom parleisti man gromatą ir apraszyti, kaip dabar esi, ar jau turi spaustuvę? Ar tebiera tas žmogus kurs pas Tavęs buva, kad asz buvau atvažiaves pas Tavęs; nes asz dar turiu atidûti tav ir tam žmogui pinigų. Praszau atsiųsti man gromatą ir paraszyti: ar iszsiųtei man kalendorius, ir kame dabar giveni, ir kame yra tas žmogus. O kad asz dasižinosiu kame este, tûkart atsiųsu gromatą ir pinigus. Kalendorius praszom veikei iszsiųsti kur sakiau. Asz buvau ideves popierius tam žmogui, kuris prie tavęs buva, vadinamus „plaster"(пластырь) ir anam buvau sakes, kad atidûtu Tav ir Tu iszdrukavotumi anus, tokius pat ten, kad yra (Tiktai tûsę popierûse ir jų markosę yra litaros (raides) ne gero, bet reik X ir X į kožną marką. Tie popierej yra ketveriopi ir kožnu reik po 5000 par visus keturis bus 20.000 sztukų. O jeigu tu popierus ne gavai, tad asz apent atsiųsiu kitus tokius bilie tiktai iszspaudintumi anus. Praszom paraszyti lig ne drukavojs kiek kasztûs už spaudą, už 20.000 sztukų. O jeigu galiesi tokius popierius spausti, pasku gausi ir daugiaus anų. Kad tiktai ne but per brangei. Mano atraszas: Россія Городъ Кронштадтъ. Садовая ул. при Римско-Католической церкви Антону Александровичу Іоцису.

Praszom apie tai viskan pasiskubinti! Tavę milintis prietelis A. Jocys Karunpilieje 1892 m. 9 rugsiejo.

k) Mielas Vientauti! Senei jau Tamstai asz berasziau laiszką, o teip-gi senei jau ir nuo Tamstos begavau; ale gailu man, kad vedu pertraukėv savo korespondencijas, nes Tamsta visados ne buvai man priszyngas ir atlikai viską ko tiktai asz prasziau, o teip rasit vel pradėsma vesti korespondencijas. Asz dar Juduom su Justinaicziu esu skolingas 1495 kap., perprasziau Judu, kad asz teip ilgai dar ne atliginau skolos, praszau ne pikti ant manęs, o teipgi praszau parasziti ponui Justinaicziui idant ir jis ne piktu ant manęs, o kad asz atvažiûsiu į Tilžę liepos mienesieje, tuokart atliksiu Jums visas skolas.

Mano Martinai, ar beturi maszynų, t. y. spaustuvę, nes asz ką-noris duoczio Tamstai spaudinti? Praszau atraszyti kumet man laiszką ir paraszyti: ar beturi knygų maszyną, ar gali paudinti knygas — ar ar gali spaudinti latviszkas knygas lotiniszkomis litaromis? Kėk norėtumi Tamsta už iszspaudinyma latviszkos knygos tokio ilgumo ir platumo, kaip kad yra „lietuvos ukinykų kalendorius, bet storumo 500 puslapių?

Jeigu nežynot mano adreso praszau papraszyti nů P. Angrabo. Praszau ne rugoti, kad ne įdėjau markeles ant atsakymo, už tai kitą kartą įdėsiu, nes nežynau kame dabar Tamsta begyveni ir ar gausi mano laiszką.

Szeszto vasario buvo Petropilėje lietuviszka vakariuszka arba kliubas.

Su guodone Tamstą mylintis **A. A. J.**
Kronštadte 1893 metuose 22/10 vasario.

l) Philadelphia Pa Feb. 20 th. 1900. Mr. Martinus Jankus Bittenen. Garbus Lietuvi. Nuoszirdžei meldžiu Tamstos, kad prisiustumi man Kataloga knygu savo spaustuves arba ir svetimu spaustuves jeigo gana pigei parduosi. Apart kitu užsijemimu asz uzsidejau lietuviszku knygu krautuve ir noriu laikyt yvairiu knygu. Žinomai turesi man pigiaus parduot kaipo knygu kupcziu.

Viena karta man rasze, kad turi kelias ypatas Amerikoje, kurios yra Jums skolingos. Prisiusk man ju vardus ir adresus ir kiek ir už ką yra kalti, o asz rupjsiuos idant del Tamistos piningus atjeszkoti. Laukdamas greito atsakymo, pasilektu Su Guodone. Antanas **A. Jocis.**

51) Pranas **Juodelė.**

M. Jankui.

1891 m. Lapkriczio 17 d. Pone Jankus! Asz norecz tureti lietuwiszku laikraszti, o

labiause „Varpu“. Paraszik man Tamsta, kad loska, kiek jis kasztavos su persiuntimu ing' Rusiju. Ar ne mozna butu parsiust „Varpu“ su bandiroliu, tada pigiaus kasztawot? Žinamo, egu perziuri lajkraszczius ant groniczios, taj tadu ne bus mazna.

Ar ne mozna butu gauti „Varpo“ uz czielus ejnanczius 1891 metus ir kiek jis kasztawos? Praszau Tamstu, egu gali, atsiust man Kataloga lietuwiszku knigu ir jiu czienias.

Dekawosiu łabaj Tamstu egu iszpildisi mana praszima. E aptureis ataraszu nusiusiu Tamstej pinigu ir praneszju laikraszczio arba knigu, kurios pasdabos F. Jodele.

Sztaj mana antraszas (adrisas). Въ Россію. Городъ Ливны Орловской губерніи. Въ реальное училище Францу Іосифовичу Іоделло.

b) Livnos. 15 Sausio 1892 m. Brangus viengenti! Ant galo susirosziau ir asz paraszit ant Tamsto.

Taip ilgai ne atsiszaukiau ant Tamstos gromatos uz tat, kad ne turejau penigu (be asz esmu studentu ir giwenu sawa uzdarbiejs). Antra, uz tad, kad man wisi gundino, sakidami jog tau ne atsius, ne praleis par groniczju lakraszczio.

Dabar gi nieko ne klausidamas raszau ant Tamstu ir praszau iszsiust laikraszti „Varpu“ už pusi 1890 metu. Prie ta pridedu 2 rubliu.

Kai usidirbsiu pinigu, tai praszisiu Tamstu atsiust man ir antru pusi 1890 b. „Varpo“.

Laukiu „Varpo“. Sudiev Jodelle.

Sztai mana antraszas: Nach Russland. г. Ливны. Орловской губ. Въ реальное училище. Францу Іосифовичу Іоделло.

52) Vilius **Kalvaitis.**

a) Girenuose 18. XII. 86.

Mylimas Draugai! Praszau nediwiti, man pasidristant Tau su sziuo laiszku keleta Antraszu prisunczent, tarp kuru uženat wardai už lietuva stowinczu Wyru yra ipaczei musu miela Pona Kunigo Friedeman.

Praszau jum ant Progos „Garsa“ prisustie noret: beje Tawe ant to priwerst nenoru darik kaip Tau megsta.

Su labomis dienomis Tawo Draugas W. **Kalwaitis.**

1. Friedeman in Kraupischken.
2. Szimkus in Perbangen.
3. Szimkus in Matternigken.
4. Lozorus in Krapischkehmen.
5. Awizus in Staggen.
6. Pruseit in Kl. Plimballen.
7. Legat in Gr. Kummeln.
8. Kraunus in Budenpoenen.
9. Milkereit in Dirsen.
10. Girnus in Medukalnen.
11. Wellekat in Szillen.
12. Serwinat in Jähniszchken.
13. Sturms in Baltrunelen.
14. Kurras in Baltrunelen.
15. Radzuweit in Kartningken.

Bene gerai butu ir musu Ponui Liekorui Wieszkalius i Kraupiszka o ipaczei 3 skyru (Numerei „Garso“ priteikt, kiek girdejau jis yra tikras Iszgamas.

Man miel but patirant ar ant wisou priduotuju Antraszu suntei?

b) Girenûse 27. I. 93.

Mielasis Pon Prietelau! Szómi dûrni Taw žine jog asz dar wis sweiks ir linksmas esu, diena nuo dienos laukiu ant koke laiszka isz Tawo naujoses Spaustuwes ale ik szenden noprosnai; o kaip mielasis dar tikt atsiunsi ka mudu parnia sznekejowa, nes jau Kowinis (Februarius) netoli, pasitikiu jog man czesu mano 95 (dewines deszimt penkis) Markius prisusi, jieib ne dar rasi ant paskutines reiktu apsisunkit, didel meldžiu neužmiršk. Paskias su daug labu dienu welijimais sweikinu Tawe podrauge patele bei Mamele Tawo W. **Kalwaitis.**

c) Tilžėje 7. III. 95.

Garbingas Prietėliau! Meldžiu rasi teip geras butai o man ik panedelio žine prisustai pie sawo drukawotases knigas kaip antai „Rasos Perlos“, „Skarbu kamara“ o rasi ir apie tas kures man paskia bey apsilankant spausdinei? Trumpai sakant nuo wisu sawo drukawotu knigu. Nes asz noriu lietuwiszku knigu kataloga iszduot, juk tai žinosi kaip man apie jes žine prisusti. Juk kad rasi ir ne wisa ant pardawimo gausu tai nors gerbe Lietuwai kad jos Kataloge paminetos yra, meldžiu ik Nedelos žine... perwelai. Su szirdingu sweikinimu Tawo W. **Kalwaitis.**

Arba jei Sabato i Tilze atkelausi ateitai.

53) J. **Kanclerius.**

16 d. Kowo 18...

Guodotinas Viengenty! Szirdingai meldžiu bukit teip malonus prisiunskit ma paskutinius Numerius Lietuvos pereitu metu. Asz nepersenei buwau Tilze ir labai norejau ateiti prie Tamistos. Ale ant nelaimes negalejau kad labai ejo ledai ont Nemunu. Tai dabar kaip kada busiu Tilze tai ir prie Tamistos atkeliausiu yr uz viska grazei atsitejsiu kiek busiu skolingas. O dabar meldžiu prisusket szes knigeles.

4 stukius apie Arklius.
4 „ apie Bitis.

24 = Apraszims apie Palestina ir t.t.

(Knyge)les prisiuskit ant szito (adreso) Su guodone J. **Kanclerius.**

Frau Marie Ebert in Schirwindt (Ostpr.) Abzugeben für Kupstas.

54) V. **Karalius.**

a) Liepos 3. 1891.

Mielas Redytojau! Prisiunczių jumi 1 dol. 18 cent. idant jus nusiustute P. M. Janku uz laikraszti „Ukininka", katra asz noriu kad prisiustu in Lietuwa per perkupczius Juozui Garbui Suvalku redybos Mariampoles pawieto Gmino Balbieriszkio Kajme Asiuklia.

Norecze kad jam prisiustu wisus sziu metu numarus pradedant no pirmo.

Man rodos uzteks tiek pinigu kad is nori ti 2 rublius in Lietuwa pristatidamas. In Vienybe praszau ne talpinti addresso, kad ne butu jam ten trubelio.

V. **Karalus** 225 Hanovere St. Baltimore M. D.

b) Kardas. W. M. Karalus The Publisher Baltimore Md. Rugsejo 13. 1896.

Gůdotinas Viengenti! 8 dieno szio meno aplaikiau nůg Jusu siusta skryne kningu. Dabartes isz viso turiu nug Tamstos 1000 kningu ir visas galima pardawinėti iszskirent „Žiemos vakaro adinele" kuri yra labai akyva, bet krakautskom raidem ir tą visai czionai ne mislinu pardavinėti ba mažai tokiu ką galėtu jas pirkti.

Priemimas man tu kningu kasztavo 10 dol. 25 ct., nors apie tai nie buvau niekados misles ir vargei bucziau jais kvietes iaigu man butu buve žinoma, kad už taip mažai kningu priimant reiks iszdůti 10 dol. 25 ct., bet tai mano nežine. — Su visu Tamistos rokundu sutinku ir pinigus prisiusiu kaip greitai bus galima.

Kas link Mokslo Draugystes, tai sunku ką speti, bet nors trumpai apie tai pratarsiu. Penki ten yra sąnarei Baltimoriszkos kůpos ir paskutini susirinkima laikeme 15 Balandžio, o daugiaus jau neįstengem. Daugiausia perszkadina tame bedarbe. Kas atsieina skolas už apszvietas, tai nieko tame negalima gelbeti, nes tai yra ne mus reikalai ir dar mumi tokie dalykai yra pirma syki girdima, kaipTamista sakai kad Mokslo Draugystei dovanojai už 317½ markiu kningu kureis atsiuntei ant Dr. J. Szlupo ranku, tai mes apie tai da nebuvome girdeje. Bato labai miela toki reikalai iszvesti ant tiesumo, bet szendien da yra per sunku ir nežine ar greit bus galima.

Paraszinekie Tamista szij bei tas isz Jusu apigardos į Karda, mandink pas Jus yra gana swarbiu atsitikimu.

Su Gůdone V. **Karalius.**

c) Sausio 1. 1897. Baltimore Md. Garbingas Viengenti! Kningas „Kritulius Szviesos bei Abr." nepasiųsiu pakol man ne pasakysi kiek už jais atrokůti. Asz negaliu pigiaus pardoti, nei perkupczui, kaip trisdeszimts centu, o už prisiuntima asz užmokėsiu taigi jeigu už tiek apsijmi tai důkie žine, o tůi prisiunsiu. Turi žinoti kad tik prisiuntimas kasztůja 18 pfenigiu. Kodel nieko ne pasakei apie tais kningas ką pas Shinmekerio Compane stovi jog asz apie tai rasziau Tamistai paskutinem laiszke.

Maloniecziau kad Tamsta umai praneszum apie tuos reikalus. Jaigu už tą mus kningą negali gauti ten nei dvi markes, tai neapsimoka nei siuntineti.

Su Gudone V. **Karalius.**

d) Sausio 17. 1897 Baltimore.

Garbingas Viengenti! Tamstos kningas atemiau kurios dabartes stovi pas mane; bet pradesiu pardavineti, nors nekuriais, o kaip jus atkeliausiteu in Amerika tai tą syk padarysime rodą. Ar ne galetum prisiųsti nors pora ekz. visu metu „Auszros". Taipogi ar negaletum pajimti nors kiek nůg mans kningeliu „Gyvenimas Jezaus Kristaus", kureis be abejones galetumete smarkei pardavineti ten in Lietuva. „Krituliu Szviesos" maloneczau pasiųsti Jumis nors 100 ekz., kad tik Tamista apsijimtum apmoketi nors mano kasztus. Su Gůdone **V. Karalius.**

e) Nauja Draugija. W. Karalius Publisher Baltimore Md. Grůdžio 3—9 d.

Garbus Tamsta! Sziůmi meldžiu praneszie man ar negalėtum apmainytie kningu „Tikyba ar Mokslas" kokius 200 egz. arba daugiau ant mano spaustuves kningu. Teipo-gi jeigu akvatintum pirktie nůg manes kokiu kningu mano spaudos tai parsiusczia kad ir pigiau. Maloneczia umai gautie žinia. Su Gůdone V. **Karalius.**

f) Nauja Draugija. Baltimore Md. Sausio 2—1900.

Garbus Tamista!

Kningu del mainimo turiu szitu:

1.	Krituliai szviesos bei abrozai	50 c.—10=5,00
2.	Vaito pirszlyste . . .	15 c.—20=3,00
3.	Lietuvystės Praeitis . .	25 c.—10=2,50
4.	Gyvenimas szventuju Dievo	05 c.—20=1,00
5.	Iszganimas vargdienio (antro spaudimo) . . .	25 c.—10=2,50

6. Inrankiai szventos Inkvizicijos . . . . . 15 c.—20=3,00
7. Pamatai tikejimo . . . 15 c.—20=3,00
8. Paveikslelei Dr. Szlupo .
9. Svaras Jůku . . . . . 25 c.—10=2,50
10. Galybe visu metu (neapdaryta) 1.00 22,50

Nůg Jus norėczia gautie mainu „Tikyba ar Mokslas". Jeigu atrastum sav tinkamu manųjų del permainos meldžiu umai pasiustie savaisiais nes asz tikiůsi nepailgam iszkeliautie isz Baltimores į Naujorka arba į Chicaga ant apsigyvenimo. Sziaip viskas senoviai. Gal ir czion, Chicago, užgims naujai laikrasztis nepajlgam. Meldžiu prisiustie savaji del pažiuros. Ar lotiniszkom raidem? Su Gůdone **V. Karalius.**

55) Juozas **Kasperavičius.**

Garbingas Wiengenti! Szituos laiszkus siuncziu nog P. Kapso. Teipogi Tamstai turiu primint, jogei pernai dingo tris rublei atsiusti už paskutinius 4 Nr. Nr. Warpo, per tai wisi prigulintieji prie mus draugistes labai užpiko ir Tamstą didelei olbijo; o per tai Tamsta bukit teip geras atsiust keturis paskutinius Nr. pernikszczio Warpo ir 2 Nr. Warpo ir tiek Ukinįko už praejusius menesius pradedant no 1 Nr. szio meto už tuos pinigus, o jei ne, tai asz Tamstai paskui atsiusiu pinigus, o pernikščius pinigus turesim per sudą jeszkot. Praszom Tamstos atsiust pas Szvarca į Szirwindtą ant wardo Atgaivio.

Labos dienos duoket P. Adomaicziui jei irą Ragainęj. Noredami siusti laiszkus, tai siusket pas Balki į Szirwintą, kur buwo surinkimas Wienibes lietuwiu, o Tamstą gražę bilą bilawęs, kaip buwo girdet no tu, kurie girdejo, bet asz nebuwau ir man labai gaila. Asz esu mokitojas pradetines moksliniczios Naumiestije Juozas Kasperawicze, teipogi ira drauge ir Užupis, mudu du esawa. Tamsta jei siusi tai nejiraszįk mano wardo ant wirszaus del paslepimo nog kitu Naumieščio ponu, tiktai tam paduot kas pajeszkos tu laikraščiu. Gal Tamsta turi daugiau daliku su musiszkeis lietuveis tai galima per mane padarit kaip reik.

Tamstai wiso labo welijentis Juozas **Kasperawicze.**

Naumiestis 18 Geguzės 1890 m.

56) Dr. J. **Kaukas.**
(Отъ Каукаса изъ им. Красна Сувальск. губ.)

Miels Martyneli. Siuncziu del Szerno 50 r., kurius, jeigu jis jau atvažiavo, buk teip gers atidůti; jeigu da jo iksziol nėra, tai pasilaikik pas save, kol nepribus.

Su labomis dienomis **Raulas.**

(Apd. laiško štampas 15 — II — 1890 ir Lompönen 5—III—1890).

57) kun. **A. Kaupas.**

114 Theodore St. Scranton Pa 27/2 1900.

Guodotinas Pone! Pirmą ir antrą numerį „Saulėtekos" gavau. Ačiu. Svarbus yra tai laikraštis ir lai išeidineja kuoilgiausiai.

Rašiau pas „Tėvynės" gaspadorus, kad siųstų ją ant Tamistos vardo. Jeigu Tamista negavai dar ligšiol, meldžiu duoti man žinią, o aš pasirupinsiu, kad siuntinėtu.

Mums primokėti nieko nereikia, nes laikraščiai eina mainais. Meldžiu nužemintai, idant Tamsta siuntinėtum „Saulėteką" į Susivienijimo knygyną už dyką. Busime labai dėkingi. Galite siusti ant mano vardo.

Velydamas visoko labo Tamistai ir „Saulėtekai" pasilieku Su guodone Tarnas

A. Kaupas.

58) Jurgis **Kaupis.**

a) Jurgio Kaupio prierašas be datos prie straipsnio, pasir. „Jamontas": Apie kilimą vadinklůse sakybos sumažinimo.

Jeigu galetum taj praszom wisi draugie persiusti kalendoriu tejp pat ir Balso ir Varpo ir kitu kninguczių wis bus iszparduota ir piningai atsiunsti. Dabar Prekule stancijo sugawo Dwasiszku kningu 9 pudus ale žmogus iszbego. Piusze(?neišs.) wel sugawa ant rubežiaus ale onts pac wel iszbega. **Jurgis.**

b) Liepoja 26 Rugpiucze m. 1887 m.

Garsingasis Redytojau Garsa! Asz gawau 6 numerus „Garsa", per kuninga Jurgajti t. e. už 3 mienesius sziu metu. 3 nomerus atidaweu Jamontuj Telsz. o 3 palikusus daliju wisiems diel pasižiurielma.

Wakar diena paraszau pas sawą kuzena Jona Szlupa i Amerika praszydams kad ons ant mana paczios warda siustu „Belsa" jeigu Jonas parsustu pas tamsta taj tamsta buk loskawas man kajp imanidamas parsunsti, o piningus už persuntima ir užmokieti Jonuj už „balsa" pagawima nuog tamstas bus tuojaus atsusti. Adresas: Libau Frau Agnes Kaupis Banhof Strass. Grenzing Nr. 181. Tamstos „Garsas" didelej patika Lietuwems ale anie nežyna kokiu budu galetu anie gauti jeigu tamsta galetum per kuninga Jurgajti Palangos siusti taj asz galiu daugiesnej kajp 50 pranumeraciju pajimti ira ukwatninkų daugibe, — anas mon ing Liepoja atsustų, o mes storosmes piningus atsusti par paczta ant tamstas warda. Kajp pernaj pons Mikszas apgava su „Auszra" taj szynmieta Lietuwininka bijos kad ir kic tej pat niepadaritu, ale turiu nuodieja ir numanau, kad ir tamstaj ejna sunkej su piningais, ale mataj kad musu wiresnibe dalejstu parsiusti tada butu tukstanczej prenumeratoriu, ale tiktaj biedas kad tuo daliku mies esame suspausti.

Ale ir niegal iszmaniti kad lenkiszkas wisokes kningas walne ira spaudinti o musu Lietuwiszkas niewalna — asz misliju kad mies tame dalike esam warginami nuog ponu lenkų anie parkalba Maskolu wiresnibe kad niedalejstu musu kningu. Diwnas dajktas mies wiernai dienijem(?) ir wajske ir wisur ale mumis lietuwus wiresnibe spaudžie didžiau kajp lenkus. Anie gal gazietas turieti o mes nie.

Paliekam wisi Lietuwej susiłaukem tamstos gazetu **Jurgis.**

Liepoja 26. VIII. 1887 m.

Jejgu galetum taj ir wisokiu kningu mies galem iszpirkti taj parsiusk. ir kalendoriu 1888 m. jej bus pas tamsta.

c) Liepoja 30 d. Liepos mienese. (1888).

Mejlingasis Wiengenti! Kan tiktaj siuntej pas mani wis gawau ale Kaledine atwesztuwe isz Plunges tegawau ant Siekminiu tas durnelis łajkie pas sawi toki ilga łajka, Balsus gawau ir łabaj diekawojem wisi Liepoijszkej už tokie nauijna bo mies mislijom kad Jonas jau mete iszduode sawa B. man buwa sakies Gužutis kad Jonas apaka ir pamietes sawa rediste, o pati jo buk mokisentis ant Akuszerkos, taj asz buwau didelj nuludes kad musu brangus Jonas tejp grejtaj sunika, po gawima nuog tamstos dabar B. perskajtem ir kožnam akis atszwita kad dar musu godojemas rieditojis tebegiwuoje, ot ir dabar szy wakara buwa 29 dienos wakarie pas mani kajpo Ambro... Jamon... Kasperow... ir kiti wisi perskajten B. pasakie ir sutare kad kanecznaj rejk traukti tokes žynes ot Jomonts: prasza tokiu kningielu Abecela 5 ekz. Lietuvos istorije 5 ek. gromatikos 2 ek. Aritmetika 2 ek. ir jej turi „Lietuwiszka Balsa" no pradžios lig szo łajka taj galet persiusti, jej už pridietus prie tos gromatos 10 rub. neužteks taj praszau iszsiusti kiek wisos kasztuoje tuojaus bus pininga iszsiusti praszom butj patikrintu, kad newienas skatikas niebus nusuktas.

Praszom siusti pas Jurgajti o anas atiduos Ukininkuj arti Palangos giwenantem ponuj Kursziuj, jo Duktie ira Liepojo uz Telegrapnogo Sarga taj pons Kurszys paduos žydelems o anie atwesz pas sarga pona Genejki ing Liepoja o asz nuog Pona Gienejkie gausiu diel iszdalijma kur nuog tamstos bus nuznoczyta.

Paliekam swejki ir łaukiem nuog tamstos wisokiu knigu milens tamsta wisada

Agne Kp.

P. S. Praszau kłoniotis Jonui jej kada raszysi gromata ir asz dabar žadu jam raszyti gromata kožna mienesi wisas žynes isz Lietuwos **Kp.** — Tiktaj jej suste koki dajkta taj wisumet darikite grejtaj bu užtempims gadina wisa musu užsiemima **Kp.**

d) Liepoja 16 dieno Spaliu.

Mejlingas Sanari! Duodu žyne tamstaj kad asz gawau nug tamstos jau 3 gromatas ir du L. B. Nr. 16 ir 17 o daugiaus nie gawau gal buti kad ont kiele kas perjeme. O kningas ira jau pas Kurszy ale onas pas sawi łajka ir niekajp niegal atweszti pas mums, łaukiu diena ir nakti ir niegaliu sułaukti rasze Kurszys sawa žentuj kad ants dawinejes ir wienam ir kitam ale nie wienas nienor ijmti atweszti ing Liepoja, taj žadieja ants pac atweszti apej gal buti wisus agentus(?) kajp sułauksma taj bus tuojaus iszdalita pagal tamstas nuskirimo po rokunda piningaj bus tamstaj pristatiti. L. B. po perskajtima Liepojo nusiusti ira pas Jona Sz. Tiewelus. Tenaj wisi łabaj ira diekingi už szwarbu raszyma wisos tejsibes L. B. tejpogi nusiunczeu ir Elementoriu Sz. pas juos O Tamstos Garsaj ir iszskłajditi po wisa Lietuwa pas mani jau niera niej wiena, žynoms dajkts kad nie kožnas kuningas iszmano sienowes istorije taj niera diwu jej ir ira sudegines Jurgajtis L. B. o mokitas wiras katras ira skajtes sienowes istorije taj niegal ant Szlupa raszyma nie sakiti, mums wisiems łabaj didelej tinka kiek asz nedawiau skajtiti kožnas didelej džiauges isz jo L. B. asz niegalu žynoti kur gal dietis tie L. B kuruos tamstos raszaj siuntes kad asz tegawau tiktaj 2 numeriu 16—17 taj tiek pat kajp saule diel musu užtekieja o daugiaus niegalim sułaukti. Praejuse niedelia gawau nuog Szlupa gromata anas nieka niegalens žynoti ar mies gaunam nuog tamstas kningu ar nie, asz anam atrasziau kad gawau du L. B. o kningas jau ira szio pusie groniczios kad norint mies sułauksmie. Dabar mana atraszas toks: Libau Banhof strass... Ewalda Nr. 27 jejgu bus kalendoriu taj praszom tada atsiusti o piningaj bus pristatiti už wisus lig grasze, sunku ira mums brołam mana tokiu budu platinti knin.: kad ot rejk łaukti kielus mieniesus jau szio pusie rubiažiaus esancziu, niera dabar tokiu kotras storotus griejczau pristoti, musu pusieja wis po sienowej kad žmonis buti biszki dar szwiesesni taj butu wis gieraus ale dabar dar nie mažaj tera permancziu sawa sunkuma ir kožnas rupinas daugiaus apej Lenkus niekajp apej sawi ir sawo kałba. Paliekam su paguoda wisi linkedami łajmes. Liepoyszkis **J. K.**

e) Liepoja 18 d. Spalu 1889 m.

Mejlingasis Wiengenti! Ant warda tamstos jau wasara siuncziau 10 rublu yr niekokie nie gawau atsakima ar tamsta ga-

wai piningus ar nie, tejp ir dabar turiu koke 15 r. ale kajp tamsta nieatsakaj ant mana piningu taj asz bijau besiusti be tamstas gromatos(;) pas Jona Sz. rasziau apej L. B. girdiejau kad uždaritas ale anas nieka apej tai nieatsakie diel to praszau tamsta raszydams pas mani apraszyk ar daug jau piningu atsiuntie tamstai tie katrie po musu rokundi turieja atsiusti ir apraszik ar iszduos kalendorius ant kitu mietu(;) palieku su paguoda linkedamas giero pasiwedimo draugas Jurgis K.

Adresas tas pac.

Wajtkus sakies kad gawes gromata nuog Woskas ale asz anto nienoriu tikieti. Dielto praszau man atsiunsti tejsinga adresa kur ir kam galu siusti piningus o kitoniszkaj negalema žynoti kur padieti(:) laukiu mejlingos gromatos.

f) Liepoja 7 Lapkryczia 89 m.

Mejlingas Reditojau! piningu turi gauti nuog tu (Be Lietuvos Balsu o už L. Balsas asabnej tur anie užmokieti).

Nůg Vagone	6 rub. 55 k.
Szlupiene	8 rub. 60 k.
Bewardis	5 rub. 70 k.
Abraziewicz	5 rub. 40 k.

Tamstaj priguleja nuog manes 57 rub. 47 kap. pirma atsiustu 20 rub. o dabar siuncziu 15 rub. Nuog wirszuj minawotu gausi 26 rub. 25 kap. taj wisa laba asz tamistaj sutaisiau 61 rub. 28 kap. 3 rub. 78 kap. asz pridedu už L. B. Buczie uždirbes diel tamstos koki 15 rublu, ale daugumas nieattiduoda ir tikraj kokie 7 rublej su visu prapuls pas Salantiszkius wajkus ale kon padarisi ant siuntima ir marku asz pridiejau ir sawa pridiejau ale ir taj per isztisus mietus niekajp negalu piningu surinkti, ot ir ponas Ambrozajtis, dar už L. B. niemokieja o kogi norieti kad kiti užmokietu, tiktaj kožnas nor kad paskajtiti koki laiszkeli o su piningajs kožnas nieskubinas(:) praszau „Varpe" apej užszalima musu Brolu dar kartą atsiliepti. Liepojszkej 4 numerus „Varpo" tegawo o ant wardo Wajtkaus dar niepareja kam tamsta siuntet per K. Jurgajti. Wajtkus sakies kad gawes nuog K. Jurgaj. gromata kad grejtaj galen gauti ale wis dar niera. Pliumpis ir kiti manes klausie apej tamsta apej „Varpo" ir L. B. taj praszau duoti man žyne diel sutejkimo. Wisi prasza tamstos raszyti pas Wolteri i Petropile kad storotuos diel musu raszlewos Rossio. K.

59) Kr. **Kibelka.**

Karaliaucziuje 8. 10. 84.

Brolau!

Petnyczios Ryte ant puse 7 atwyksiu i Tilže, jeib isz cze į Naujoję, Gr. Friedrichsdorfa, Plaszkius ir Skaisgirius aplankyczіau ant praneszimů. Klaipėdiszkiůs labay patikau — ale ir prakeikiamas tapiau. Rasi turetumbei czėso manę į Lauką ant porą dienů palydėti, taj butu gražu, o jey ne tu, tay rasi Mikszas. Ant gelžkeldwaro Tilžėj noprosnay tawęs žwalgiaus.

Sudie K. **Kibelka.**

60) P. **Kraučūnas (?)**

Tulas vaikinas norėtų pas Tamstą pirkti „Altoriukų" ir nori žinoti kokia jų prekė; delto meldžiu Tamstų apė tai kaip galint greičiau parašyti.

Ant pradžios prekę turite leisti paskutina, kaip galima pigiau (žinoma be Tamstos skriaudos) ,kad gerai pasiseks, tai Tamstai žinoma ir pelno bus. Taigi rašydami laišką, pridėkite kaipo kataliogą kas pas Jus yra, žinoma „Altoriukai" kiek prekiuoje paščidusiu popieriniu apdaru, ir kiek prekiuoje suvis neapdaryti. Paraszykit konogreičiausiai, o gal bus pelno, ir reikės Jums į parubežę prisiusti. Lauksime laiško. Greičiaus tik rašykit.

Adresas: Russland via Eydtkunen Herrn Franz Krauczunas Szaki guw. Suwalki. 28. I. 04.

61) Rapolas **Krivickas.**

a) 1890 metu 10 d. Petrapilis.

Meilingas Pone! Kreipiaus prie Tamstos su praszymu. Žynoma, kad Rusijoje aptiekose labai sunku. Apraszysiu visą dieną 8-niose ryto reikia buti aptiekoje, iszgeri arbatą ir prasideda darbas. Ale koks tas darbas ir kur žmogus esi? Darbas reikalauja didelio skubinimo ir pirsztu ir ranku launumo. O-gi oras koks? Labai sunkus ir sugadytas. Kvepia visokiomis liekarstomis — vienu žodžiu labai nesveikas. Nedarmais sako viena gazieta gudiszka: „U farmacevtov vid skucznyj i bezcvietnyj", ir teisybė. Pažiurekite ant musu: iszbliszkę ir nugeltonavę. Už tat gi kožnas ir nori mesti tą farmaciją.

Girdėjau, kad Prusůse (o net ir skaicziau gudiszkame laikrasztyje) stojant į Universitetą nereikia nijokos „swiadectvo's" isz gimnazijos: tik kaip reikia gauti diplomą, tai tada jau reikalauja, kad butu patyirtimas, kad esi pabaigęs gimnaziją. Ar tai teisybė? Tamstai, kaipo gyventojui Prusu, yra gerai žynoma apie visą tą, užtat gi ir praszau nužemintai Tamstos iszaiszkinimo to klausymo; už ką asz busu labai dėkingu.

Ir jau teisybe, kad možna pastotė kaip augszcziaus pasakyta, tai asz važiůsiu į Prusus ant sziu metu pasimokinti vokiszkai, o ant kitos vasaros stocziu į Universitetą. Atmintį turiu neblogą nes buvau

vienoje kliasoje pirmutiniu mokįtiniu, o isz lotiniszko ir kitu ležuviu vis turėdavau 4 arba 5. Tik ta aptieka mažina protą „Аптечный трудъ—трудъ адскій; онъ не только изнуряетъ человѣка, но дѣлаетъ его неспособнымъ даже мыслить и можетъ довести до разстройства умственныхъ способностей. sako vienas laikrasztis: ir tam reikia tikėti. Mano geidymas — pastoti į Universitetą ant medikiszko fakulteto, o Rusijoje negaliu, nes nepabaigiau kurso gimnazijos. Ale kaip pamacziau aptieką, tai dabar ir penkus fakultetus geraus pabaikcziu! Už mėnesio pajmsu algą, atsiusiu du rubli del liet. žodyno: dabar nedaug teturiu, negaliu.

Ir ar brangiai reikia mokėti už klausymą lekcijų Karaliauczio universitete.

Nežinau kas butu, kad manę sugautu su tomis lietuviszkomis knigomis; teisybę pasakus, asz labai bijau. Greitai važiůjame į Petro-Poviliszką tvirtynę; žynau vienas studentą-lietuvį, kursai jau matė visus gražumus paminėtos tvirtynes. Praszau siunczant numerį laikraszczu ir paraszyti kelius žodžius, apie ką asz praszau.

Nuž. tarn. Rapolas **Krivickas** Lipinsko aptieka.

b) 7 kovo 1890 m. Petrapilis.

Gůdotinas Pone, Noredamas iszsiraszti sav „Varpą" asz paklauszcziu Tamstos, už kiek galema gauti tą laikraszti už praslinkusį 89-tą metą ir už szůs 90-tus? Budamas tik pirmą mėnesį ant tarnystės aptiekoje, asz, žynomas, nelabai turtingas žmogus (6 menesius nieko negausiu iszimant kambarį ir valgymą), namiecziai taipo-gi; ir už tat asz tikiu, kad rėdystė man biszki nuleis. Paskeaus asz iszsiraszysiu „Ukininką" ir taip knigeles, kaip antai: „Istorija Lietuvos" sutais. per K. Skirm., „Senovės Lietuviu budas (jiai tik galema gauti), Lietuviszką žodyną ir t.t.

Taip kaip asz galiu atsiusti ir markomis, praszau tamstą pažimėti prekę netiktai rubliais, bet ir prusiszkomis markomis, žynomas kaip siuncziant į Petrapilį.

Laukdamas atsakimo pasilieku su prideręnczia gůdone nuž. tarn. Rapolas Martinas **Krivickas.**

Adresas: Петербургъ, Выборгская сторона, Симбирская улица аптека Липинскаго (д. № 12).

e) 1890 metose 5/17 dienoje Petrapilis.

Meilingas Pone! Apturėjęs antrą numarą „Varpo", pradėjau jieszkoti sav draugu. Ant Velikų jau gavau tris. Visi tris isz Sziauliu gimnazijos, iszkur ir asz esmi; tik jie tarnauja: du ekspedicijoje, o treczis fabrikoje (ant tos fabrikos yra mažai mažiausiai 500 lietuviu, kurie savo prigimtą kalbą užlaiko). Ir taip kaip mės esame keturi, tai ir gazetą nebe vieną norime turėti, bet dvi; ir už tat praszome iszsiųsti viename pakelyje a) 12 numaru „Varpo" 1889 metu (už praejůsius metus) b.) tris Nr. Nr. tojo paczjo laikraszczio sziu 1890 metu — vieną — ketvirtą asz jau turiu. c) keturius Nr. Nr. „Ukiniko" sziu metu ir d) „Istorije Lietuvos" jai ji yra pas Tamstą, taip kaip nežynome, kiek kasztůs 12 num. praejusiu metu ir tůmi labiaus, kad kartu siųnczіant apszcziai numaru (t. y. 18) ir 19-toji Istorija, mes leidžiame dabar tik dviliką rublių Tamstas praszome pasakyti laiszke (kartu su siuntiniu), kiek dar reiks pridėti? Žynoma, lig galu metu imsime „Ukinika" ir „Varpą"; ir redystei priseis siųsti po du numaru viename kuverte kožną mėnesį. Jai jiems patiks — taip jie sako — tai dar persigabensią kokius tris laikraszczius. Dar turime vilti daugiaus sav prisivilioti isz fabrikas. Tik matai, biszki reikia saugoti, nes isz lietuvu yra tarnaujancziu paslaptoje policijoje! Mum pacziu aptiekoje vienas lietuvis iš Vilniaus redybos (žynomas žmogus labai bjaurus) subprovizorius tarnauja paslaptoje policijoje. „Žynome, žynome": sako jis, „ką Tamsta gauni isz Prusu". Už tat asz jam anei žodžio nesakiau apie lietuv. laikraščius. Gal reikia pinigus siųsti į Ragainę? Ale vis tiek, turi buti ir Tamsta prijimi? Laukdami laikraščius su atsakimu pasiliekame nuž. Tamst. tarnai už visus Rapolas **Krivickas.**

Siųsti į manę: С.-Петербургъ, Выборская сторона Симбирская ул. аптека Липинскаго Раф. Март. Кривицкому.

Kitus pinigus paskui atsiųsime.

d) 1890 V/V/17 Petrapilis.

Dauggalis Pone! Ketvirtą numarą „Varpo" apturėjau: tik nesuprantu, kodel negavau trečio? Tamstai neaišku, kiek man reikia siųsti: čia aš jau labai aiškiai pasakysiu: prašau išsiųsti už visus praėjusius metus vieną exemplorių (tai yra dviliką mėnesyniu knigucziu) „Varpo"; daugiaus — visus išėjůsius numarus „Ukiniko" už šiůs 1890 metus ir „Istoriją Lietuvos" Konstancijos Skirmunčiukės išguld. ant liet. per J. Šlupą. Ir taip isz viso bus: 12 mėnesyniu knigu „Varpo" už 1889 m., „Ukiniko" 5 num. 1890 m. ir Ist. Liet. = 18 knigučiu. Jau nusiunčiau dviliką rublus, tai dar kiek reiks pridėti, žynomas už visus sziůs metus rokůjant. Jiai yra lietuviškai-gudiška, arba lietuviškai-lenkiška koki norįs gramatika, tai taipo-gi prašaus atsiųsti kartu su tomis aštuniolika k. Ir ištikro: sunku suprasti, ką mes norime pasakyti, musu ležuvis — tai yra tarp Šiauliu ir Panevėžio —

taip sugadĩtas, taip daug žodžiu gudišku ir lenkišku, taip mažai težinome žodžių liet., kad nieko negaleme veikei pasakyti arba parašyti. Aš tai dar ir taip žynau daug(!) žodžiu. O kiti iš tikro nieko negali doro pasakyti. Suprasti, tai aš suprantu labai gerai, kad rašo laikraštyje, ale paskui užmirštu daug žodžiu. Ir šitame laiške daug rašyta, mažai parašyta. O kad „žodynas lietuviškai-lenkiškas arba liet.-gudiškas, tai kas kits. Negailėčiau užmokėti ir 15, 20 rubliu, kad ti butu pilnas žodynas. Paskiau skaičiau, kad yra žodynas kaštůjantis 16 marku, badai ar nė p. Šleikerio; tik bėda, kad vokiškai nemoku; o Prusůse vis rašo vokiškai-lietuviškus. Vienas lietuvis prašė manęs, ar negalėčiau aš jam lietuviškos maldakniges gauti: czia Petrapilyje nesą. Tartum, pas Tamstų galema gauti; ale apie tą parašysiu kitą syki; žynomas dar rasiu norinčiu persigabenti sav kokiu norįs knigu, tai tada vel Tamsta kruvą išsųsi; o po vieną siuntinėti neverta: daugiaus kaštůs persuntymas, nekaip pati kniga. Ir dar sykiu: kiek reiks dar pridėti? Pinigus atsiųsime prigulenczius kad ne tůjau, tai paskiaus; neprapuls. Petrapilyje blogiaus nekaip Maskvoje; czia nėra lietuviszkos draugystės ir liet. inteleg. mažai; o gal aš tik nežynau? Girdėjau, kad esąs klubas liet.: sakinėjo man vienas provizorius lenkas, kada dar aš namieje tebuvau; ale aš nežinau, kur jis yra. Kad žynočiau, nueicziu dar ir su savimi nusiveščiu keliatą. Jia tamstai žynoma apie tą, tai labai bučiu dėkingas, kad man důtum adresą to kliubo.

Laukdamas knig. pasilieku nuž. tarnas Rapolas-Martinas **Krivickas.** (Adr. senas).

62) Jurgis **Lapinas.**

a) Aleknaicziůse 4 d. Grůdžio 1892 m.

Miels Martynel! Su szittu menku raszteliu priesunczių Taw kelis pasztos markelus už „Apszvietą", ale ne žinau, ar bus ir užtektinai. Jeigu ne butu užtektinai, tai kitą syki ar szokeme ar tokeme susiejime atligisu.

Toliaus praszau pakarnaj, jei „Apszvieta" dar pasirodo priesusk man ir toliaus; kiek reikes už ję, asz atligisu. Mano noras „Apszvietą" skaityti. Mano atraszą žinai. Daug labu Dienu sakydamas pasiliektu su aukszta paklanu Tavo prietelis ir Lietuvos mylėtojis Juras **Lappinas.**

b) Aleknaicziůse, Nowemberi 1894.

Garbingas prieteliau! Praszau Jusů Mylestos bukit taip mielaszirdingi ir prisiuskit Draugystės „Byrutės" Rasztininkui Ponui Jagomastui,Tilžėj Auksztoj Ulyczioj, Nr. 68 „Byrutės" Peczwietį bey suraszą Draugystės sanariů, kursai dar prie Jusů yra. Tikiu, kad Jusů Mylista mano prastą praszimą iszklausys ir minetam ponui prisius, pasiliektu su aukszta pagarbe

Jurgis **Lapinas.**
Wirszininkas Draugystės „Byrutės".

c) Tilžeje, 23 Julyju 1897.

Miels Prieteliau! Szendien atėjo pas manę Belaks ir su aszaromis gůdėsi, kad Tu apsiėmusi darbą nenoris atlikti. Kaip tie dalykai stove? ir isz kokios priežasties nenori jau tą darbą atlikti? Praszau důk žinią, arba Panidelyj atkeliauk į Tilžę. J. **Lapinas.** (atvirutė).

d) Tilžeje 17. I. 98.

Miels Draugel! Praszau jei kuomet į Tilžę atvyksi, tai atgabengkie ir kokiu 200 Genuwaicziu, žinoma ant tos prekios kaip paskutini szimta. Asz jes visas jau turiu iszkupcziavęs. Taigi praszau neužmirszk atgabenti.

J. Lapinas.

e) Tilžeje 40 oktober 1898.

Miels Prieteliau!

Praszau priesiuste 200 „Palestinos" iki ketvergo ryto per „Garlaivį". Gali siusti, Balandis nauja nedelia atkeliaus ir užmokės savo kaltybę. Man gali paveryti pinigus vis atgausi J. **Lapinas.**

Sakyk Kapteiniui, kad duotu iki manęs atneszti.

Sake esa pas Tavę esa „Lietuva" 1898. Priedėk viena exempl. nuo pradžios metų 1898.

f) Tilžeje, 15 gegužes 1899.

Miels Mertinai! Buk teip gers ir atwyk seradoj į Tilžę. Pons Smalakys, Saunus ir asz norim su Tawim kalbieti apie Smalininkų važiavimą. Jei kur prieitai Bendiką arba duok jam žinią, tai atsigabenk ir ji, nės reikalinga yra tą dalyką gerai apmastyti.

Smalakys ir **Lapinas**

g) Tilžeje 20 Juniju 1899.

Miels Martynai! Asz negaliu pributi Subatoje Budwycziůse, nės manęs reikalinga Szilakarcziamoje. Todėl praszau tawęs nuwyk ten ir rupinkink, kad vis kas ant gero iszeiti; žinai, Tau sekas. Wanagaicziui ir apie tą žinią důsiu. Kaip yra su karcziama ant Rambinaus! Dėl wisų szwentujų parupink, asz atwykti negaliu dėl parupinimo karcziamos ir raganų. Pasamdyk žmogų raganoms padaryti, asz užmokėsiu už darbą. Karcziamą be 10 Mk. neatidůk, tas turės didį pelną. Kunstiszką ugnę ir muzikę turim, apgarsinta visur. Důk padaryti Perkuną ir Germani ratorį, kurį tur Perkunas uždegti. Pasitikiu, kad gerai atlikta bus Juras L.

i) Tilžeje, 25 Aprili 1901.

Miels Martynai! Subatoje atwykdamas į Tilžę atgabenk man 20 Palestinų, nės jų kelis reikalauju. Praszau nepamirszk. Su labomis dienomis J. **Lapinas.**

k) Tilžeje, 15 gegužės 1901.

Miels Mertynai! Szendien gavau kortelę nuo Strekio, kad jis su Kaitiniu keta drauge važiūti į Lazdenus. Praszau duok jam (Strekiui) žinią iki kur jis tur kortelę imti ir raszyk, kad jis ir Kaitiniui dėl pirkimo kortelės žinią duotu, idant ans tiesiog nuo Klaipedos kortelę paimtu. Ale greitai! Asz bucziau raszęs, ale nei pats isz tikro nežinau. Apei tai dar mudu galesiawa pakalbeti. Ir Žaliaskui duok žinią kad anuodu atvažiuos. J. **Lapinas.**

l) Tilžeje, 11 Augusta 1901.

Miels Mertynai! Szendien gavau nuo Lenkaiczio isz Katyczių žinią, kad jis mums sawo svetlyczią 18 szio Menesio dėl nulaikimo musû susiėjimo, duoda ir todėl nereikalinga jam raszyti. Praszau tik prie Amtsversterio primaldoti. Taigi svetlyczią gaunam ir galėsim susiėjimą nulaikyti. Labas dienas viesiems **Lapinas.**

m) Tilžeje, 24 Octoberi 1903.

Miels Martynai! Teikis man kuogreicziau prisiusti szitas knygas: 20 Karves ir Pienas, 100 Žmogaus Szirdis, 30 Sapnų Knygeliu, 20 Gadzinku, 50 Genovaite, 2 Fibele su wokiszkoms raidemis.

Tawo J. **Lapinas.**

n) Tilžeje, 4. 12. 04.

Miels Martynai! Teikis man prisiusti sekanczias knygas kugreicziausei: 40 Girtuoklų gadz., 40 Davatkų gadž., 50 Sapnu knygeliu.

Rokundą meldžiu pridėk prie pakelio.

J. **Lapinas.**

o) Tilžeje, 29 Gruodžio 1904. Miels Martynai! Telkis buti teip gers ir prisiusk man kogreicziausei 20 Palestinų. Gal Subatoje atvažiuosi, tai atvežke, o jei ne, tai siusk per pusta, nes asz labai greitai privalau. J. **Lapinas.**

p) Tilžeje, 15 birželio 1905.

Miels Martynai!

Prisiusk man sekanczes knygas:

30 Praeite Vilniaus.

20 Gražus pamokinimai.

40 Davatkų Gadzinku.

50 Genowaite.

100 Dainos broliams žemaicziams.

50 Apie Arklius.

Pridėk szių ir paskiau andai imtų knygų rokundelę.

Tavo J. Lapinas.

r) Tilžeje 14 rugsejo 1905.

Miels Martyni! Atvykdamas subatoje į Tilžę atgabenk sekanczias knygeles: 5 Czerknyges, 50 Karves ir pienas.

Su labomis dienomis J. **Lapinas.**

s) Tilžeje, 27 Novemberi 1905.

Miels Martynai! Meldžiu prisiust kogreicziausiai sekanczes knygeles: 350 Valancziauskio vaiku knygele, 100 Davatku gadzinku. J. **Lapinas.**

t) Tilžeje, 15 liepos 1906.

Miels Martynai! Tie ponelei sutinka Tav duoti už 1000 tų kortelių 12 Markiu ir meldžia, kad kuogreicziausei užsteluotum; žinoma, kad tokios butu gražios kaip szi kortelė kad yra. J. **Lapinas.**

u) Tilžeje, 11 Aprili 1908.

Miels Martynai! Szendien buvo pas mane keli szilokarcziamiszkiai ir norėjo su Tavim kalbėti, bet nerado. Jie užpraszė mane, kad Tav raszycziau ir norėjo, kad Tu pirm Velyku į Szilokarcziamą nukeliautai. Jie nor su Tavim kalbėti apie skyrimus ir apie kažin kokė „Geschaftą". Pirm nukeliavimo norėjo, kad duotai žinią Grygaicziui ar į Barzdunus ar į Szilmeižius. Jei negalėtum nukeliauti, tai duok nors Grigaicziams žinią, idant nemislytų, kad asz ne esu Tav raszęs. Su labomis dienomis J. **Lapinas.**

63) Baltramiejus **Lazauskas.**

Roglinkiszkiûs Rasziau Rugsėju 16 diena 1887 mete.

Mielas ir Brangus reditojau Garso, Martynuty Jankau! Swejkienu asz Jumis pirmiause, tais žodžeis. Tegul bus pagarbintas Jezus Christus, su Jusu atsakimu, ant amžiu amžinuju Amen. Asz Baltramiejus Łazauckas grinas mužikis ir Letuwis; giwenu apigardoj parapijos Sapiszkio, Kajme Rogliszkiu, palei pacze upė Nemuno, atsiszaukiu ing Jus Broliai. „Už tiesa Asz jumis sakau, jogei Jus mane nepažistat, o Asz jumis pažistu", ale mažam Jus ant to atsakisitie — Mielagi kaip gi gali pažinti Mus nemates, tai Asz ant to žodžio Mano Mieli szyteip atsiliepiu. Nesenei asz gawau nûg pakelewyngo žmogaus isz paprusės wiena numara 30 balandinio 1887 m. skaititie, o taj tokiu budu jiejutie Jus Mani ji pažinti. Tenai Asz radau Juso Varda ir Prawardė. Pagiriu Mano Mieli "labai Asz juso Garsa, patiko labai jis mani: skaicziau labai prijimnei. Ale Diewe Brangus! Kaip Asz galecze tokias naudingas garso

gazietas sugriebti, ale su tům důsiu szymet pakaju, mažam ant ateinancziu meto; gausio yr Asz prisitajkiti prie kompanijos Garso. Brangus Martynai Jankau! Praszau Asz Juso Milestos labai laskawai, bukitie teip geradejingi iszpildikitie Mano praszima, atsiuskite Mani knigucziu isz Redytuwes sawo tokiu —

Nėrio tris pamokslus ape gaspadoristie. M. Jankaus „lietuwiszkas senas dajnas". O ape atsiuntima knigucziu nemoku Asz Juso pamokitie, nes turiu wylti: kad jaj: Tamsta siusi jas pas Manė, tai ir mokėsi kajp siust. Ale mažam jus mislijat kad Asz Juso dikaj praszau, o nie Mano Mieli! to asz pats nenoriu, nės Asz pats gana gerai žinau, kad nieks ant swieto dormei neatsiejna. Nemislik ir tai Mieli kad Asz Tamstai pamielůsio ba pas Mane yra žodis labai brangus kaip sakau teip ir iszpildisiu.

Nės bucze ir dabar Asz Jumi pinigus atsiunties, ale bėda su tům, kad niežinau kiek tokios kniguties kasztůja, ir wel antra kad nieturiu pewno tikro adriso.

Todiel Jus kajp leisytie kniguties, taj yraszykitie ij jas kiek jos kasztůja, ir už paczta teipgi paznoczikit, kiek Jumis pączta kasztůja, už pasiuntejma knigucziu, o Asz Jumis jidejas ji gromata, atsiusiu pinigus ji jusů Retytuwė; bukit pewni. Ale bėja atsiminiau, atsiuskitie tykra pewna adrisa, kaip pinigus liaidžiant pas Jumis reik, ant wyrsziaus konverto paraszit. Ale Mano Mielas Martinai primenu Asz Jumis antra raza, nėpalaikikitie mano Meldima už tuszcze.

Norint trumpai: apsakisiu Asz jumis ape sawe; giwenu Asz kaip toks Baltramiejus Łazauckas, anė biednai, anė perdaug bagotaj. Dydžiause turiu akwata knigas Lietuwiszkas skaititie, ir atliekamame czese, nůg darbo labiau su jomis usjimu, Aniolu Asz ta žmogu laikau katras knigas Lietuwiszkas liubija skaitite, ir katras jas pardůda. Alė su tům didelis wargas; kad pas mumis nėra kaip jos sugriebti, nes rundas Ruskas spaudže mumis kaip pikta moczeka siraczjukus. Daugeu neturiu ko rasziti jin jus. Likitis swejki Mano Mieli, ir Asz po draugei Baltramiejus Łazauckas: wyskas ant szende, ant kito sykio daugeu paraszisiu persipraszau Juso nepakandikitie mano glumno karaktoriaus nes neturedams czeso raszeu. Adresas pas Mane toks yra.

Сувальской Губерніи Владиславовскаго Уѣзда Добровольской Гмины Деревни Роглишки Варфоломею Лозовскому. (Szitas adresas Ruskas yra). O szitas lenkiszkas, todiel kartras jum geraus patynka ta raszikit pas Mane (cina lenkiškas adresas).

64) Silvestras **Leonavičius.**

Gůdojama Redakcija „Varpo" Tejkes man prisiustie du exemp. „Varpo" ir szeszis „Ukininko" per visa meta 1890 iki rube.

Po Adresu sziůmi. H. M. Reitz per Gerithen į Sodhenen persiust Pajevonin.

Pinigus prisiųsiu po apturejmuj pirmu numeriu.

Su Gůdone Kunigas

Selvestras **Leonavicze.**

Pajevoni diena 5/2 90 m.

65) Vincas **Leveckis.**

Rašitas laiškas 1904 m. 14—6.

Daugalingas Martinuti. Šitas žmogelis labai melde mane kat aš jam duče no save laiszkuti paliudijimą kat jam praeiusi karta paemi viso jo pirkini ir kat jisai ira dabar biski pavarges o nor prasigiviat(,) ar negaletumet jam ant skolos keletos rub. důt neapdirptu Altoriuku ir vainikeliu(,) aš ji gelbedams ketu jam apdirbt jas o jisai po biski gales prekiaut ir paskui atligis Tamstai už lapus ir ma už apdara(,) ba jisai yra žmogus geras(,) juk ir Jus patis galite žinot, mat kentejes už politiko turi but geras. Su guodone Vincas **Leveckis.**

66) Kaz. **Lialis.**

a) Mintaujo 25 kowos 87.

Guodontis Pons Jaukau! Praszo loskawe pajowiti man keliato žodžiu apie Liatuwiszkus łajkraszczius ir kitoniszkus knigus, nes asz esmu didžalis miletojis Liatuwiszku rasztu, biat pas mums nera ni pamatiti, niatik, ko skajtit, sianiau buwo girdejes apej łajkraszti „Auszra", kurio iszduoda Pons Mikszo, ir buwa nusiuntės o rublis, biat nika niaesmu apturiejes, tejpogi dabaros dagirdo kad iszejna łaikrasztis „Garsas", biat niažina kiek kasztawoij ir kajp jes ira gaunamas, ir adresa teipiage niažino, Mialdžiu Pons Jankuo niepažeławot man kialiato žodžiu ir tuojos atraszit gromiato K. **Lalis.** Mano adresas szioks: Herrn C. Berris abzugeben an Kazimir Lalis Kurland Mitau. 1887. 25. III.

b) Mintaujo 20 rugseja.

Gůdotinas prietialiau ponas Jankau! Susimildamas praszom storotisi kajp galent atsiusti del manes „Garso" nes asz esmů isz tamstos 4 numarus „Garso" apturiejes kurios tamsta pats buwe prisiuntes su gromiata kad možnes gauti pas pono Mikužo Plunge ir nusiunczio pinigų praszidamas triju miatu „Auszros" ir del „Garso", ir tik teesmu apturiejes 6-to num. „Garso" o 5-ta ir ling sziam cziesu neka niebiagawnu, kialis gromatus esmu raszes biat nikokias žinios niasulaukiu, dabaro raszau tamste

mialdamas nes jau miate bajgiasi, jau butu pinige siuncziami del atejnancziu miatu, wel niaiszskajczio sziu miatini laikraszti, meldžiu loskawe storotisi atsiunsti, nesa asz siuncziu, siuncziu pinigus biat niaturiu nekokia pazitka, užpiarne nusioncziau 6 rub. ponu Mikszu del „Auszros", niagawau ni pamatiti, dabaros 3 rublis del „Garso" tejpogi tik del paziureima pirmutinius nume. tia apturiejau.

Jai tamsta siustom man „Garso" tei tamsta niagejlek kialiato žodžiu paraszitи ape mana praszimo nes asz praszau ko žinodamas: ar nia možnetu pas tamstas gawti liatuwiszku „Bibliju" arba wadinamo „Bromo" kur ira ape wiero kataliku pamokimas, arba kitoniszku wieros pamokslu knigialiu usz giare uzmokieczio.

Mitau. C. Berris del K. Lalis.

c) Kazimieras W. Lialis Kriaucziszkos darbiniczios reditois (Spausdintas štampas lotynų raidėmis).

Mintaujo. 24 liepos 1889. Meilingas pons Jankus! Jau giaras cziesas praslinko kad asz tamstei pakai laidžio, dabaros wel pradesiu torbowot bo niabžinau pri kon glaustisi ir kuomi užsijemti, ling szioł da turejau darbo kol nuog pona Mikuža gautus knigialus iszskaiczio, nu esmu pabaijges ir praszio daugiaus bet niabiaapturiejau nikokios žinios, už tatei dabaros wel pri tamstos glaudzios su didžiausi pakaru, pirmo ar niamožnetu gauti kukiom spasabu knigus „Naujes Altorius ir Naujes Šialtines", tei asz pirkczia kuki pori iki trijatu szimtu tokiu knigu, tik praszau duoti žynio pokiek jos butu brangios ir kukiom spasabu možnetu apturieti, tejpogi ir kitoniszku knigialiu kurios par „Auszros" rediste gaunamos, ir ant atejnancziu miatu nurieczia „Auszro" apturiety nors par kuwertu, nes asz užmokiesiu. Tejpogi esu „Auszros" kalenduri mates graže abrozdo t. i. musu kuniajkstienes Byrutos pawiaikslas, tejpogi noreczia dasižinoti ar niamožnetu daugiaus tokiu musu kunigaikszcziu paweikslu gauti kajpi Byrutos, Witauto, Kejstuta ir kitu szlowingu asabu, jai towis možnetu gauti kon asz czie iszrokawau te praszom duoti žinia kiek kas kasztuoi ir grajczami cziesi iszdarisim. Palieku tamstos tarnas K. **Lalis.**

Mitau. pr. Aszsesse C. Berris.

67) Andrius **Lingvenis.**

1889 m. Gromata Morcziau 4 Diena. Tiegulbus pagarbintas J. Chrystus. Swiejkinu Kazimiera Snarski nors svietimo Szali Esanty ir Žycziju Swejkatos no pono diewo kad tau Diewas padietu Cziesliwaj procewotum ir Wisados Lajmesie Butum. Nor tamsta ma niedidelis taworszczius buwaj ale asz sawo tau Grienuma rodau **Andriejus Lengwianius** tiaj Mano prazwiskas kur mudu Siuwowa pas Mocku tawo Siesieriej Nazutka taj tas Raszau tamstaj Bo tawo Siesou nietur nie kokiu swietieliu Ona Snarskitie praszo Loskos mano kad asz Rasziczio tamstaj kas czionaj girdiet(.) Swieka tawo sieso(,) alie Klausik manes(,) o asz Tiesibie pasakisiu(;) zinaj(,) jog kokia jos swiejkata, nieguli ant lowos(,) taj matau(,) tiejp raszau ir tikra tiejsibie ir manym Wieryk(,) bo ma niera Gyminie tyk kajp ij praszo manies(,) Potieriauja uz swiejkata(,) taj asz Kazimieraj tamstaj zinia Duodu(.) Apie mus dabar nori zinot(;) siesiars Agnieszkos swiekatum(,) sikiu pargiwiena Karolino uz Erogalos(,) Burliokienie Kur giwieno(,) Jokubauskis Oriadnikas Bietigało uz Oriadnika tebier(,) taj jeigu turi riejkała gali raszyt(.) O žmonies tie tielsziu Kur pazisty(,) taj raszyk jokubauskiuj(,) taj is zino(.) O kitas zmogus Sziauliu pawieto ira(,) taj jus Suemie jokubauskis kur tiu pasipazisty o asz niezinau ar je Wagis Ar gieri zmonies(,) bo asz niezinau. Siesuo Ona. Yraszyt tus žmonies kur tamsta pazisty: O asz Andriejs. ju niezinau. Zynai ka tamsta(?) Nieraszyk kytiems jodajczіu zmoniems(,) bo tawie jszjokie. 0 asz brałau Andrejs biednas syrata ir tamsta kazimieraj sirata esi(,) taj asz pasigajłau tamstos swietimam krasztie(,) kajp asz esu tiep kitu pazistiu kajp Biedno zmogaus niekas nepasigenda(,) taj asz Andriejs Ona tawo Siesuo lajmies tamstaj(:) tiejsibie gałym Pasakitie(,) o kitu niera ka pagiadautie(,) boje niezyno Wargo biedno zmogaus(,) taj je Zyno zmogu ant Syderstwos łajkitie(,) bo tawo Mieliausi taworszcziej Niepasigenda tawias(,) o tam da ir Giara padariej ir tie tawias Apie tawie jokies storonies niegau kajp tawo Siesuo Ona Snarskitie: taj dabar Kazimier prasza Andrejs Lengwienius Gromata Apie Wyska kas jumis Girdietie szwiena Wiskupa ir daugiau ka(.) pas mus szymet ziema łabaj gyli ir szalta(.) Dabar giwianam wieno grinczio Sziltuties motiejus ir tawo siesuo ir mockus ir Andriejs kurs raszau(,) taj ant mano Wardo susk gromata tyk Adresa padiek ko Wiraznau(.) Pas mus raszusi gubernija o putam ujezdas ir Wolastys ir Kajmas arba miestas. 1. Kajp korwierto Aukszau 2 zodi 3 zodi 4 zodi 5 ir 6 ir 7(,) bo asz Amerikos gubernija nie uiezdu nie Wolacziu niezinau.

A. Nezabitauskas.

Prof. Eduardas Volteris.

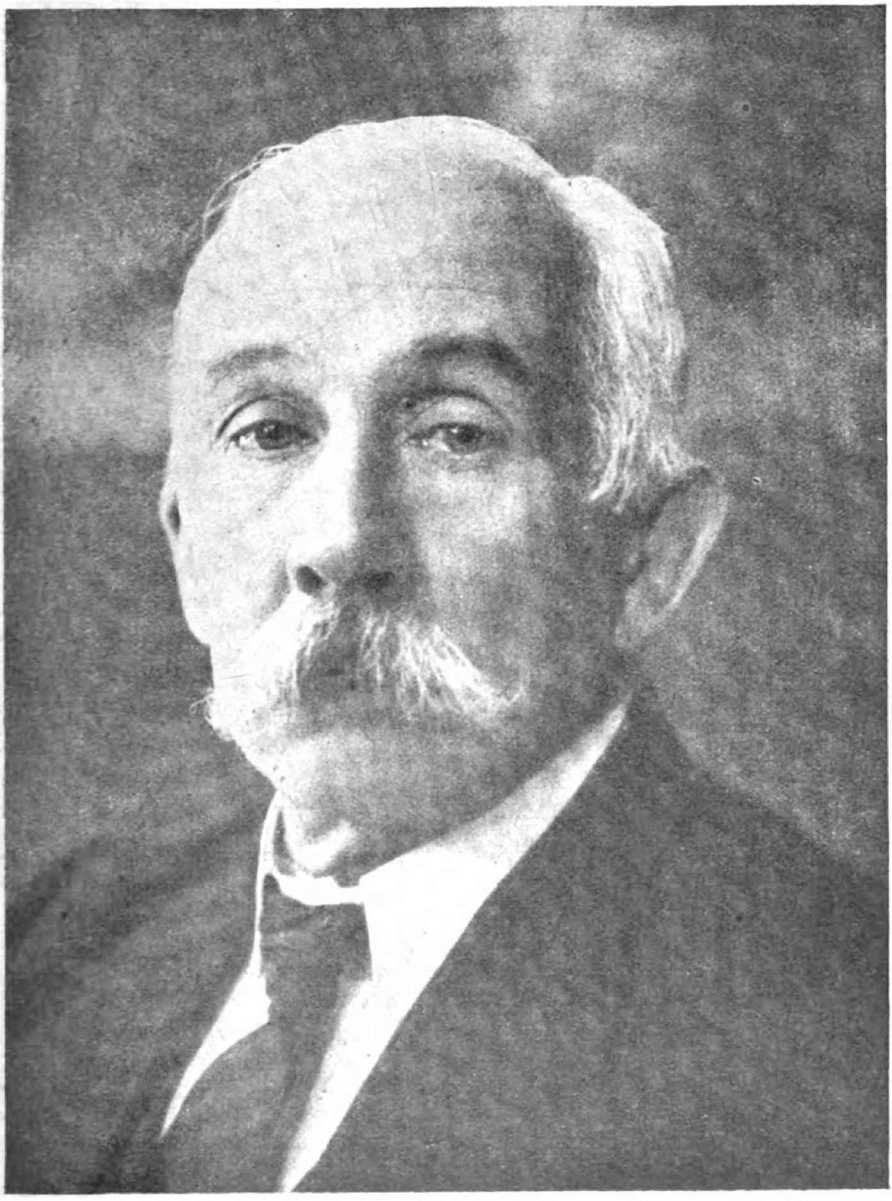
(70 m. sukaktuvių proga).

Sukaktuvių šventė.

1926 metų kovo mėn. 19 dieną Lietuvos Universiteto profesoriui Eduardui, Aleksandro sūnui, Volteriui sukako 70 metų amžiaus. Tų pačių metų kovo mėn. 21 dieną Lietuvos Universitetas atšventė jo 70 metų sukaktuves. Į sukaktuvių paminėjimo iškilmes didžiojon universiteto salėn 5 val. vakaro prisirinko nepaprastai daug profesorių, studentų ir svečių. Pastarųjų tarpe buvo matyti Estijos konsulas dr. Lock, Čekoslovakijos konsulas prof. Galia ir Latvijos atstovas p. Baluodis.

Iškilmes atidarė universiteto rektorius prof. Avižonis, pakvietęs doc. kan. Tumą papasakoti jubiliato darbus. Doc. kan. Tumas ilgoj ir gyvoj kalboj nupasakojo jubiliato biografiją, mokslo darbus lituanistikos, etnografijos, archeologijos ir kitose srityse ir palietė jo santykius su senesniųjų laikų inteligentija ir jaunuomene.

Po doc. Tumo kalbos pasipylė daugybė sveikinimų. Žodžiu sveikino: senato vardu prof. Avižonis, humanitarinių mokslų fakulteto vardu dekanas prof. V. Krėvė-Mickevičius, įteikęs jubiliatui gražų adresą, garbės prof. prel. A. Dambrauskas, Latvijos atstovas p. Baluodis, taip pat įteikęs jubiliatui adresą, Kauno miesto burmistras p. J. Vileišis, Dotnuvos Akademijos rektorius prof. P. Matulionis savo ir Akademijos Kraštotyros būrelio vardu, gen. Bulota Lietuvos Atgimimo Draugijos ir savo vardu, Valstybės Teatro direktorius p. L. Gira, studentų organizacijos ir kiti asmens. Raštu sveikino Respublikos Prezidentas p. A. Stulginskis, Seimo pirmininkas prel. Staugaitis, švietimo ministeris dr. K. Jokantas ir tarėjas Volotka, prof. J. Jablonskis, Latvijos Universiteto rektorius, Latvijos universiteto filologijos fakultetas, Latvių Filologų Sąjunga, Latvių-Lietuvių Vienybės Draugija, p. Paeglė, latvių poetas p. J. Rainis, Klaipėdos krašto lietuviai ir kiti asmens bei įstaigos. Visi linkėjo jubiliatui dar ilgų ir laimingų metų. Sveikinimo proga jubiliatui dovanų įteikė prof. prel. Maironis — Mačiulis, prof. prel. Grigaitis, studentai etnografai ir kiti. (Lietuva, 63. 1926 III. 22.).

Prof. Eduardas Volteris.

I.

Kilmė ir mokykla.

(1856 — 1885).

Prof. Eduardas Volteris kilimo yra latvis. Latvių istorijoje Volterių pavardė yra suvaidinusi žymų vaidmenį; kadaise tos pavardės nešiota Kuržemės pastorių. Vienas iš Volterių pastorių, J. K. Volteris, Kuržemėj esąs nudirbęs didelį kultūrišką, tautišką darbą. J. K. Volteris Kuržemėj buvęs pirmasis pastorius, pradėjęs liaudyje budinti tautinį latvių jausmą, prislėgtą kadaise Kuržemėje ponavusių vokiečių dvarininkų. Tas pastorius esąs buvęs pirmas Kuržemėje žmogus, išdrįsęs anų laikų latvių — kuržemiečių vokiškosios priespaudos metu raginti žmones steigti savas, latviškas mokyklas. Šiandieną latviai J. K. Volterį vadina Kuržemės mokyklų tėvu. *) Iš tų tat Volterių esąs ir profesoriaus tėvas.

E. Volteris yra gimęs 1856 metų kovo mėn. 19 dieną (sen. kal. kovo mėn. 6 d.) Rygos priemiestyj Hagenskaln'e, Latvijoj. Jo tėvas, Aleksandras Volteris, buvo aptiekininkas. Pradžios mokslą jaunas Eduardas išėjo vietos bažnytinėj mokykloj (Kirchenschule). Šią baigęs, įstojo į Rygos guberninę gimnaziją. Šią baigė 1875 m. gegužės mėn. 5 d. (nauj. kal. gegužės m. 18 d.). Išlaikęs gimnazijos kurso egzaminus svajojo tapti „studiosus philologiae slavicae."

1875 m. spalių mėn. 14 dieną Eduardas išvažiavo studijuoti į Leipcigo universitetą. Anuo metu šis universitetas mokslo pajėgomis tikrai galėjo pasididžiuoti. Čia skaitė paskaitas visa eilė žymių profesorių; kalbininkai— G. Curtius'as, K. Brugmann'as, A. Leskien'as; filosofai — R. Avenarius'as, Windelbandt'as, Heinze'as. Tat Eduardui, Leipcigo universitete atsidūrusiam, čia buvo plati dirva semtis mokslo žinių. Savo mokytojais išsirinko pačius geruosius specialybės profesorius. Lietuvių, latvių, prūsų ir lenkų kalbų mokslo klauso pas A. Leskyną, šiandieną plačiai paplitę jo kalbos mokslo raštai ir jis pats laikomas kalbininkų plataus masto moksliniuku, baltų ir slavų kalbų žinovu. Pas antrą, šiandieną jau viso pasaulio kalbininkų žinomą, — lyginamojo kalbų mokslo specialistą, G. Curtiusą, Eduardas klauso lyginamojo kalbamokslio. Ko čia betrūksta, tą papildo beklausydamas trečią garsų indogermanistą K. Brugmaną. Be to, būdamas nelinkęs anų laikų vokiečių studentų „Fechtboden'ų" gyveniman, Eduardas sutaria su savo profesorium Leskynu ir Dr. A. Brückner'iu, lenku, atvykusiu anais laikais į Leipcigo universitetą praplėsti savo kalbininkiškojo mokslo akiratį, steigti kalbininkų draugiją. Sutarimas buvo įvykdytas—įsteigta studentų filologų draugovė. Spiritus movens iš pradžių šioje draugovėje buvo Leskynas, tačiau, be jo, gana gyvai veikusiu čia ir Eduardas su minėtuoju lenku Briuknerių, balto — slavų bendrosios prokalbės šalininku. Ši draugovė buvusi gera vieta praktiškai auditorijose įgytą kalbos mokslą miklinti. Ir Eduardo čia gyvai mokslu susidomėta. Iš to laiko yra ir pirmas jo mėginimas literatūros darbo, čia būdamas parašo laikraštin pirmą dalykėlį, „Über die Volkspoesie der

*) Izglitibas Ministrijas Menešrakšts. A. Birkerts: Andreja Spaga vestules Kurzemes skolu tevam J. K. Volteram. Riga 1926.

Letten". [1]) Ir šiaip draugijos gyvenime Eduardas dalyvavęs gana aktyviai laikęs ne vieną paskaitą apie latvius ir lietuvius.

Be kalbos mokslo dalykų Eduardas klausė Leipcige filosofijos. Filosofijos paskaitų auditorijose jo draugais buvo dabartinis Čekoslovakijos prezidentas T. Masaryk'as ir neseniai miręs pasaulinio masto filosofas — psichologas W. Wundt'as. Filosofijos paskaitų klausė pas minėtuosius R Avenariusą, Vindelbandtą ir Heincę. Filosofijos paskaitų būta turiningų ir įdomių. V. Vundtas juk tik gerų profesorių teklausydamas galėjo išeiti tokiu garsiu filosofu — psichologu.

Leipcigo gyvenimas Eduardui neprakartęs. Tiesa, vokiečiai studentai į jį keistokai žiūrėję, buvo net pravardiję jį „der kleine Russe". Vardą profesorių tarpe turėjęs neprastą: tuo metu Leipcige buvęs paprotys, kad kiekvienas profesorius rinkdavęsis iš auditorijos savo talkininką bendrauti su studentais. Tas tarpininkas tarpe profesoriaus ir auditorijos vadinęsis „famulus" ir tokiu tegalėjo būti tik darbštus ir doras studentas. Vokiečiai studentai su pavydu žiūrėję į Eduardą, jų pravardžiotą „der kleine Russe", kai šiam tekę „famulauti" prie tokių garsenybių, kaip A. Leskyno ir R. Avenariuso. Triukšmingo karporacijų gyvenimo Eduardas nemėgo ir savo studentavimo dienas tokiam gyvenimui laiko ir jėgų neleidęs.

Savo pasirinktąsias Leipcigo universitete paskaitas Eduardas baigė iki 1877 metų. Tais pačiais metais jis išvažiavo Dorpato universitetan, kur išlaikė egzaminus su rusų literatūros kandidato laipsniu. 1880 m. balandžio mėn. buvo komandiruotas į Maskvos ir Charkovo universitetus. Beveik tuo pačiu laiku jis pradėjo ruošti disertaciją „Разыскания по вопросу о грамматическомъ родѣ". 1883 m., apgynęs minimą disertaciją, gavo slavų filologijos magistro laipsnį. Ginant disertaciją, jo oponentais buvo A. A. Potebnia, P. Bezsonov'as ir M. Drinov'as. Tuo būdu jo svajonė tapti „studiosus philologiae slavicae" sėkmingai ir garbingai išsipildė, dar daugiau, buvo apvainikuota.

1. Petrapilyj.

(1885 — 1918).

Prof. E. Volteris aukštąjį mokslą pabaigė tuo metu, kai vokiečių ir rusų mokslo vyrų buvo imta labiau domėtis lituanistika. Vokiečių mokslininkai Nesselmann'as, Bezzenberger'is ir kiti 1879 m. Tilžėje įsteigė „Litauische Litterarische Gesellschaft". Iš kitos gi pusės Petrapilyj veikė „Императорское Русское Географическое Общество". Ir viena ir kita draugija, neturėdama tam reikalui tinkamų žmonių, ne ką tegalėjo nuveikti. Ypač rusų Imperatoriškoji Geografijos Draugija stigo žmonių plačios imperijos tautų mozaikai tirti. Tuo tarpu kai vokiečių mokslininkai: Schleicher'is, Neselmanas, Becenbergeris, Kuršaitis atsidėję buvo pradėję tirti Prūsų Lietuvą, rusų mokslininkų ne kas tebuvo daroma vadinamuosiuose Pabaltijo kraštuose (Lietuvoje, Latvijoje). O Imp. Geografijos Draugijos tikslas buvo tirti ne tik tikrąją Rusiją, bet ir kitas imperijos dalis. O tokios mokslo draugijos kompetencija anais laikais, berods, buvo nemenka.

[1]) Zeitschrift für vergleichende Litteratur, Nr. 12, pusl. 244 — 249. Klausenburg 1877 m. bal. mėn. 15 d.

Tuo tai laiku atvažiuoja į Petrapilio universitetą prof. E. Volteris. Išrodo Imp. Geografijos Draugijai, kad permaža dėmesio tekreipiama į lietuvių ir latvių tautų tyrinėjimą. 1872 m. išleistasis Ulmanio latvių — vokiečių kalbų žodynas esąs menkas ta prasme, kad latviškųjų žodžių palyginimai su lietuviškaisiais ne visai tikslūs. Tuo metu išleistasis Kuršaičio „Littauischdeutsches Wörterbuch" turįs tą trūkumą, kad visai nėsą latviškų žodžių atatikmenų lietuviškiems. Tiesa A. Fick'as su A. Becenbergeriu greitu laiku žadėję išleisti prūsų — latvių — lietuvių kalbų žodyną, bet ir juodu negalėjo išnaudoti turtingo Rusijos Lietuvos žodžių lobyno. Dar labiau buvo pamiršta lyginamoji lietuvių — latvių liaudies kūryba. Iki to laiko šioj mokslo srityj tepasirodė vos trejetas bandymų: Bielenstein'o mėginimas iš 1858 m., Manhardt'o „Lettische Sonnenmythen" ir, pagaliau, A. Becenbergerio straipsnis „Beiträge zur Kenntniss der Sprache und des Volkstumes der Litauer" (Litauische Forschungen 1882 m.). Štai aplinkybės, paraginusios prof. E. Volterį griebtis brolišķųjų latvių, lietuvių tautų kraštotyros darbo dirbti.

Ir štai, turėdamas galvoj lyginamosios báltų tautotyros klausimą, prof. E. Volteris 1883 m. balandžio mėn. vyksta į Karaliaučių, paskui į Prūsų Lietuvą. Pabuvęs mėnesį Karaliaučiuj su prof. Becenbergeriu besitardamas, važiuoja į šiaurės Prūsų Lietuvos dalį, į Klaipėdos kraštą, lietuvių „rubežininkų" gyvenimo būdo tirti. Du mėnesiu gyvendamas Šulco (Schulz) dvare (Schernen), netoli Karlsberg'o stoties, aplanko Priekulę, Dravėnus, Kuršių įlankos (Kurisches Haff) žvejus ir kitas vietas. Minėtojo Šulco, jo pirmojo darbininko (Vorarbeiter) žmonos Mačkienės (Мачкины), tokio pat darbininko (Vorarbeiter) priekuliečio Laustino (Лаустинъ) ir kitų padedamas, prof. E. Volteris ištiria: 1. to krašto lietuvių vestuvių, krikštynų ir laidotuvių papročius; 2. tarmes; 3. naminį gydymo būdą; 4. užrašo keletą kerėjimo, užkeikimo formulių[1]). Be to, paskelbė Karaliaučiuj rastą kažkokio Šulco iš Lazdėnų vokišką rankraštį apie lietuvius iš 1823 m. Šį rankraštį trumpai paminėjęs Becenbergeris[2]). Parvykęs Petrapilin padarė apie savo kelionę pranešimą Imp. Rus. Georafijos Draugijai 1884 m. kovo 6 d.

Sekančiais 1884 m. prof. E. Volteris daro pirmą kelionę Rusijos Lietuvoje, apie kurią pranešė Imp. Rus. Geogr. Dr. Etnografijos Skyriui 1885 m. vasario mėn. 19 d. (Изв. Имп. Русск. Геогр. Общества XXI, psl. 336.). 1885 m. padarė antrą kelionę po Lietuvą. Šį kartą smulkiau tyrė Vilniaus ir Švenčionių apskr. lietuvių kalbą ir gyvenimo būdą. 1886 m. prof. E. Volteris padarė Etnografijos Skyriui pranešimą apie lietuvių pasakas, surinktas per 5 metus Dovoinos — Silvestravičiaus Raseinių apskrityje. Tų pačių metų gegužės mėnesį jis išsiuntinėjo po Lietuvą ir Žemaičius programą tarmėms tirti (Программа для указанія особенностей говоровъ Литвы и Жмуди). Tais pačiais metais padarė trečią etnografinę kelionę po Lietuvą ir pranešė Etnografijos Skyriui nuopelnus Lietuvos etnografijai J. Brazaičio, M. I. Dovoinos-Silvestravičiaus ir Suvalkų krašto mokytojų T. Zykuso (Зыкусъ) ir J. Misiurevičiaus. Už prisiųstus per prof. E. Volterį rankraščius Etnografijos Skyrius 1886 m. lapkričio mėn. 18 (s. k.) nutarė: M. I. Dovoiną-Silvestravičių ir J. M. Brazaitį priimti Etnografijos Skyriun nariais, o T. Zykusui ir J. Misiurevičiui skirti sidabrinius medalius. Be to, 1885 m. prof. E. Volterio

[1]) Извѣстія Императорскаго Русск. Географ. Общества, XXI. Э. Вольтеръ: О результатахъ этногр. поѣздки къ прусскимъ литовцамъ 1883 г

[2]) A. Bezzenberger. Altpreussische Monatschrift, 70-75.

rūpesniu už jam suteiktą etnografinę medžiagą iš Švenčionių ir Vilkmergės apskričių buvo suteikti bronzos medaliai Rutavičiui (Рутовичу), Rutkauskui (Рутковскому) ir A. ir V. Sinevičiams [1]). 1887 m. prof. E. Volteris padarė ketvirtą etnografinę kelionę (Записки Имп. Акад. Наукъ, Nr. 5, 56 т. Петербургъ 1887.). Visą šį etnografinį darbą profesorius dirbo daugiau atostogų metu. Iš viso lankėsi 128 Lietuvos ir Žemaičių vietose, išbūdamas vietose 15 mėnesių. Etnografinį darbą dirbo kolektyviu būdu, tuo padėdamas realesnius pamatus Lietuvos kraštotyrai. Ne bergždžia bus čia suminėti kokios etnografinės medžiagos iš kokių žmonių profesorius surinko. Štai jų sąrašas: Arminaitis, Andrėjus, iš Vilkaviškio apskr. prisiuntė rankraštį „Aprašymas lietuvių piemenų Kalutės vardo žaislo"; Bendarevičius, P., Kalvarijos apskr. — 5 pasakas, 125 liaud. dainas ir apylinkės senų daiktų aprašymą; Vitkauskas, Markelis, Vilkav. apskr. — atsakymą į bendr. etn. programą ir žinių iš liet. vestuvių, laidotuvių, 3 liaud. dain.; Vitkauskas, Vladas, Kalv. apskr. — trumpą savo tarmės gramatiką; Gylys, Matas, Griškabūdžio pr. — rinkinį pasakų, užkerėjimų, burtų (72), mįslių (137); Žyčkauskas, Tomas, Mariamp. m. — santrauką liet. liter. ir dainą apie Mariamp. miestą; Zykusas, T., Kruonio val. — rinkinį dainų ir pasakų bei Kruon. valsč. vestuvių aprašymą; Kundrotas, Juozas, Mariam. apskr. — 5 dainas su gaidomis ir 41 patarlę; Kudirka, A., Vilkavišk. apskr. — žinių apie miestelius ir pravardes vietos ūkininк.; Kairiukštis, Ant., Gelgaud. — 154 mįsles, 142 patarl., 8 priežod., 11 dainų, 2 pasaki; Misiurevičius, Jonas, Vilk. apskr. — etnografinių vietos žinių; Noviakas, Vincentas, Mariamp. apskr. — žinių iš lietuvių naminio gyvenimo; Račila, Kaz., Vilkav. apskr. — etnogr. medžiagos, 43 mįsles, 64 priežodžius ir patarles; Ribinskis, Juoz., — atsakymą į etn. programą, liet. namų apraš., su paveikslu, kelias mįsles ir dainas; Užupis, Antanas, Kalv. apskr. — žinių iš liet. antropologijos, vestuvių dainų; Užupis, Pranas, — 500 patarlių, 131 mįslę, liet. kalbos žinių; Čarneckis, Juozas, Seinų apskr. — žinių apie liet. būklę; Jonavičius, Jonas, Seinų apskr. — šokiai, dainos, švenčių papročiai; Ausiukas, Ašmenos apskr. — Deveniškių papročius, mįsles, patarles, dainas; Družilovskis, Panevėžio apskr. — kelias lietuviškas ir žemaitiškas dainas; Davidovas, Aleks., Telšių miest. — Telšių pasakas; Mažeika, V., Pavandenės par. — vietos aprašymą, 19 dainų, 2 pasaki ir žemaičių vestuvių aprašymą; Maksimavičius, Alsėdžių par. — 26 dainas, liet. namų aprašymą su paveiksl. ir etnografinę anketą; Rutkauskas, V., Zarasų apskr. — etnografinės medžiagos; Šemeturovas, Ginteliškės mok., Telšių apskr. — Platelių miestelio ir ežero aprašymą; Ordinskis — žemaičių kalb. pastabas; Laurinavičius, J. — apie alkakalnius Subačiaus valsč. Kitų smulkesnių žinių gavo iš Risovo, Kulakovo, Novickio, Lebedevo, Korolenkos, Drobenkos.

1888 metų vasario mėn. 5 d. (s. k.) prof. E. Volteris darė savo kelionių pranešimą Imp. Rus. Georg. Dr. Etnografijos Skyriui, kur trumpai apibūdino savo nuveiktą darbą. Sėkmingesniam etnografijos darbui vykdyti išleido keletą anketinio pobūdžio knygelių: 1. jau paminėtą „Программа для указанія особенностей говоровъ Литвы и Жмуди"; II. „Объ изученіи литовскаго языка и племени (Памятная книжка Ковенской губерніи за 1887 г.)"; III. „О литовской миѳологіи (Памятная книжка Ковенской губерніи за 1887 г.)"; IV. „Жмудскія городища и древнія урочища Тель-

[1]) Предварительный отчетъ о поѣздкахъ по Литвѣ и Жмуди въ 1884, 1885, 1886 и 1887 г., Э. Вольтеръ.

шевскаго уѣзда (Памятная книжка Ковенской губерніи за 1888 г.)"; V. keli trumpesni autoriaus straipsniai apie Lietuvos ir Žemaičių kraštotyrą; jie atspausdinti laikraščiuose „Виленскій Вѣстникъ" ir „Ковенскія Губернскія Вѣдомости". Surinktąsias žinias daugiausia sunaudojo savo 1886 met. Petrapilyj išleistame veikale „Литовскій Катихизисъ М. Даукши, по изданію 1595 года, вновь перепечатанный и снабженный объясненіями Э. Вольтеромъ". Санкт-петербургъ 1886 (53 tomъ, книга 2, Зап. Имп. Академіи Наукъ, Nr. 3. 1886 г.) ir „Объ этнографической поѣздкѣ по Литвѣ и Жмуди лѣтомъ 1887 г." (56 tomъ Зап. Имп. Академіи Наукъ, Nr. 5 1887 г.). Pirmosios knygos „Литовскій Катихизисъ Н. Даукши" priede „Образцы литовскихъ говоровъ" 132 — 172 psl. apskelbti etnografiniai ir lingvistiniai tekstai, surinkti Mariampolės, Šiaulių, Panevėžio, Švenčionių, Vilniaus, Trakų, Lydos ir Raseinių apskrityse. Antroje gi knygoje „Объ этнографической поѣздкѣ по Литвѣ и Жмуди лѣтомъ за 1887 г." atspausti tokie lietuviški tekstai ir senos knygos, kurių dar anais laikais nė vienam litvofilui netekę matyti [1]). Didelė dalis surinktos medžiagos likusi neatspausdinta: I. Paties profesoriaus surinktoji medžiaga lietuvių dialektologijai; tokia pat medžiaga, prisiųsta kun. Burbos, Labanorių klebono, jau minėto Brazaičio, Liadskio, Panevėžio mokytojų seminarijos lietuvių kalbos mokytojo, Didžiulio, vilkmergiečio dvarininko, Ruto, Gulbinų valsčiaus raštininko, Kibartienės, autorės str. „Próbki piosnek litewskich" žurnale „Wisła", Miesięcznik Geograficzno — Etnograficzny. Warszawa 1887.", jau minėto Užupio, Milevskio, prisiuntusio rankraštį „Литовцы. Свѣдѣнія о литовскомъ и жмудскомъ народѣ въ этнографическомъ отношеніи"; II. Žinios apie lietuvių ir žemaičių miestelius, surinktos paties profesoriaus Telšių, Šiaulių, Raseinių, Švenčionių, Trakų ir Kalvarijos apskrityse, ir prisiųstos jau minėtų mokytojų, Mažeikos, Šemeturovo, A. Novickio, Bendorevičiaus, Kundroto ir Ribinskio; III. Mitologijos medžiaga, paties profesoriaus surinkta Raseinių, Šiaulių, Trakų ir Kalvarijos apskrityse ir papildyta įvairių asmenų atsakymais iš Padubysio, Kruonio, Šimkaičių ir kt. Šią sritį apdirbdamas profesorius ypatingą dėmesį kreipęs į lietuvių tikėjimą senovėj į Perkūną, ugnies ir Gabijos kultą ir apskritai į interpretavimą surinktąja medžiaga Lasickio veikalo „De Diis Samogitarum."; IV. Medžiaga lietuvių šeimyniniam gyvenimui nušviesti iš Vilkmergės, Raseinių, Švenčionių ir Trakų apskričių su T. Zykuso, J. Misiurevičiaus, Brazaičio, Risovo, Mažeikos, kun. Gimžausko, rankraščio „Linkmeniškiu Lėtuviu paprocei, burtai, gidymo dalikai" autoriaus, Kušliso ir kitų asmenų prisiųstais papildymais; V. Lietuvių papročių teisės medžiaga iš 300 teismo sprendimų, rašytų lietuvių kalba. Profesorius čia jau turimą medžiagą papildė A. Korio (Кори), D. Pozdniako, N. L. Čaikovskio, S. L. Klimovskio, Rutavičiaus, Petkevičiaus, Petrovo prisiųstais užrašais iš įvairių vietų teismų gyvenimo; VI. Medžiaga iš to meto lietuvių onomatologijos, sudarytos pagal iš valsčių prisiųstus sąrašus iš Raseinių, Šiaulių, Švenčionių, Trakų, Vilniaus, Lydos ir Ašmenos apskričių, bendradarbiaujant A. R. Radus — Zenkavičiui, M. Lipnickiui, Timiriazevui, Žadovskiui, Savickiui ir kt.; VII Lietuvių liaudies dainos, profesoriaus surinktos 128 įvairiose Lietuvos vietose ir papildytos bendradarbių Bendorevičiaus, Zykuso, Silvestravičiaus ir kt.; VIII. Lietuvių liaudies dainų gaidos, profesoriaus surinktos Trakų ir Kalvarijos apskrityse ir papildytos Burbos, Zykuso, Radinskio ir kitų užrašais;

[1]) Предв. отч. о поѣзд. по Литвѣ и Жмуди за 1884, 1885, 1886, 1887 г. Э. А. Вольтеръ. (Читанно въ засѣд. Отд. Этногр. 5 февр. 1888 г.).

IX. Smulkūs etnografiniai tekstai; mįslės, priežodžiai, patarlės, šiaip atskiros frazės ir apskritai medžiaga lietuvių tarmių leksikologijai; X. Tautiškas apdaras, žemės dirbimo įrankiai, liaudies audinių pavyzdžiai; audinių pavyzdžius profesorius specialiai surinko Trakų apskr.; XI. Senobinės lietuvių knygos (plg. „Daukšos katekizmo" įžangą: „Къ исторіи литовской писменности"); XII. Medžiaga lietuvių tautinės literatūros; XIII. Žemaitiškai — lietuviškosios pasakos, surinktos kaipo medžiaga dialektologijai paties profesoriaus ir papildytos bendradarbių Silvestravičiaus, T. Zykuso ir Misiurevičiaus užrašais; XIV. Antropologijos mokslo profesorius netyrė, nes šia mokslo sritim tada domėjęsis Rokas Šliupas (И. П. Г. О., томъ XXIII, вып. V, стр. 767). Buvę prisiųsta kiek lietuvių antropologijai medžiagos Kušliso (Кушлиса) ir Suvalkų pradžios mokytojų. Kitų skyrių, kaip liaudies medicina, prof. skyrium netyrinėjęs. Pasirodžius Karaliaučiuj prof. A. Becenbergerio veikalui „Das litauisches Haus" ir Meissen'o, Henning'o bei Karlovičiaus darbams apie lietuvių būstus (Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія 1886 г. стр. 409 — 411), prof. E. Volteris buvo susidomėjęs ir lietuvių „namo" mokslu.

Tiek ir tokios, tat, medžiagos profesorius E. Volteris turėjo surinkęs iš savo etnografinių kelionių po Lietuvą 1883, 1884, 1885, 1886, ir 1887 metais. Pats savo atskaitose prof. E. Volteris pabrėžia, kad visą šią lietuvių tautos etnografinę medžiagą rinkęs sąryšyj su latvių tautos tyrinėjimu. Del to dalį šios medžiagos išvadų jis sunaudojęs savo veikale „Матеріалы по этнографіи латышскаго племени Витебской губерніи", nes lietuvių ir latvių tautos esančios perdaug artimos, kad jas visiškai atskirai tyrinėtų. Rusų Imperatoriškajai Geografijos Draugijai išrodė, kad yra gyvas reikalas susidomėti šia mokslo sritim, nes lenkai dvarininkai, gyvenantieji Lietuvoje, nė kiek nesidomį mužikų dainomis ir apskritai jų tautosaka. O jei ką ir leidžią, tai sudarką originalumą, beversdami lietuvių tautosaką lenkų kalbon (plg. „Podania et baiki ludowe, zebran na Litwie staraniem Jana Karlowicza, Krakow 1887.", kur buvusios išverstos 84 lietuviškos ir baltrusiškos pasakos). Savo ataskaitos, laikytos 1888 m. vasario mėn. 5 d. (s. k.) Etnografijos Skyriui, gale prof. priduria: „Del to rusų lietuvių kalbą ir apskritai gyvenimo būdą iškelti iš užuomaršos ir atkreipti į ją dėmesį Europos mokslo tegali tik Imperatoriškoji Rusų Geografijos Draugija ir Rusų Mokslų Akademija"[1]).

Prof. E. Volteris, tiek kartų lankęsis Lietuvoje, turėjo daug pažinčių to meto inteligentuose. Jau jo etnografinio darbo talkininkuose matėme ne vieną šiandieną Lietuvių kultūrai pažįstamą žmogų, kaip kun. Burbą, Dovoiną — Silvestravičių, Gimžauską, Brazaitį (mirė 1926 m.) ir kt. Jo pasirinktoji specialybė ir ypač didelis susidomėjimas lietuvių latvių kraštotyra taip jį pritraukė prie Lietuvos, kad jis čia ilgainiui ėmė jaustis kaip savo tikroje tėviškėje. Lietuviai jam ėmė artėti ir, pagaliau, su jais taip susibičiuliavo, kad tapo jaunajai jos inteligentijai, studentijai, tikru globėju. Aišku, neužmiršo ir savo tautiečių latvių. Ir dar daugiau, lietuviai ir latviai jam buvo beveik viena tauta. Tat, turėdamas savo etnografinėse kelionėse plačių pažinčių su abiejų kraštų pažangesniąja visuomene ir toliau nenutraukė su ja ryšių. Ypač tenka pabrėžti jo širdingi santykiai su studentais. O tais laikais Petrapilio universitete lietuvių ir latvių studentų buvo susirinkęs ne-

---

[1]) Изв. Русск. Геогр. Общества, XXIV томъ. Э. А. Вольтеръ. Пр. Отч. о поѣздкѣ по Литвѣ и Жмуди въ 1884, 1885, 1886 и 1887 годахъ.

mažas būrelis. Kiekvienam stengiasi padėti jau tai materialiai sušelpdamas, jau tai patarimais, jau tai užtardamas nuo rusų įtarinėjimų. Apie 1896 metus Petrapilin atvažiuoja studijuoti dabartinis prezidentas p. Antanas Smetona, jaunas miręs talentingas poetas Pranas Vaičaitis, Antanas Daniliauskas. Ten studijuoja dabartiniai latvių universiteto profesoriai Šmidtas, Blesse. Ypač sunkiose gyvenimo sąlygose atsiduria Pranas Vaičaitis, atvažiavęs universiteto mokslų tolimam krašte nuo savųjų studijuoti vos 30 rub. kišenėje teturėdamas. Prof. E. Volteris Pr. Vaičaitį maloniai priima. Antraisiais mokslo metais profesoriaus E. Volterio rūpesniu gauna lietuvių stipendiją (300 rub. per metus). Iš kitos pusės sunki buvo tada lietuvių studentams gadynė del rusų valdžios persekiojimų. Dar besimokant universitete tenka nukentėti ne vienam už mažmožius. Štai ir Pr. Vaičaičiui už kellas patriotiško turinio eilutes tenka mėnesį atsisėsti kalėjiman, o jo draugui Antanui Daniliauskui dar blogiau, už tokius pat mažmožius teismas priteisė išsiųsti jį iš Rusijos sostinės į „gilumą ant dviejų metų". Prof. E. Volteris ką gali, daro. Rašo į „Петербургскія Вѣдомости" 250 nr. iš 1897 m. straipsnį „Забытыя жертвы расположенія" po slapyvarde „X. Y. Z." jų nekaltumui apginti. Juk kitokiu būdu jis vargiai tų laikų aplinkybėmis ir begalėjo čia padėti. Pranas Vaičaitis 1900 m. baigia teisių skyrių, bet vietos niekur negauna. Vėl grįžta Petrapilin ir čia, prof. E. Volterio rūpesniu, gauna kad ir ne savo specialybės darbą — dirbti Mokslų Akademijos Knygyne. Sunkių gyvenimo sąlygų nukamuotas, pagaliau, nustojo sveikatos ir 1901 m. rugsėjo mėn. 21 d. mirė. Padeda ir kitaip. 1896 m. p. A. Smetona, tada 8 klasės mokinys, išvaromas už lietuvybę iš Mintaujos gimnazijos. Dideliu vargu 1897 m. Petrapilyj baigia gimnaziją ir tų pačių metų rudenį įstoja į Petrapilio universiteto teisių skyrių. 1899 m. studentų streikmečiu išvaromas drauge su kitais iš universiteto ir net atsėdi 2 savaiti arešto. Rudenį gi atgal priimamas, bet neilgam, 1901 ir 1902 m. antrą kartą išvaromas iš universiteto, kadangi 1901 m. buvęs žandarų tardomas del lietuviškų spaudinių platinimo ir administratyviu būdu jis pasodintas irgi dviem savaitėm. Tačiau rudenį, išlaikius egzaminus, jam vėl pasiseka įstoti ir jau baigti univeisitetą (1902 m.). Nekartą ir prof. E. Volteris čia užtarė prieš rusų valdžią Antaną Smetoną.

1905 m. a. a. prof. K. Būga, išlaikęs egzaminus prie V gimnazijos, įstojo į Petrapilio universiteto istorijos filologijos skyrių. Dar 1900 m. a. a. prof. K. Būga susipažįsta su prof. E. Volteriu, kuris prikalba akademikus P. Fortunatovą (1848 — 1914) ir A. Šachmatovą skirti Būgą Jauniaus sekretorium. Ir, prof. E. Volterio ir kitų rūpesniu, a. a. prof. K. Būga 1902 m. susipažįsta su Jaunium ir nenustoja buvęs jo svečiu iki pat Jauniaus mirimo dienai (1908 m. vasario mėn. 25 d.) Tuo pat metu įstoja Petrapilio universitetan dabartinis ministeris pirmininkas prof. A. Voldemaras (1905 m.), su kuriuo prof. E. Volteris turėjo visą laiką gerus santykius ir ilgą laiką bendrai dirbo Rusų bibliologijos draugijoje.

Nesvetimas prof. E. Volteris tebuvo ir lietuvių visuomenei. Dažnai Petrapilyj jis laikydavo paskaitas apie lietuvių liaudies dainas, papročius. Etnografijos Draugijoj — Skyriuj kartą per paskaitą, prašomas, padainavęs „Plaukiau per mares, per Nemunėlį". Tų laikų rusų laikraštis „Новое Время" net paminėjęs šį profesoriaus „debiutą". Apskritai jaunas būdamas profesorius mėgęs lietuviškas dainas ir nemažą jų atmintinai mokėjęs ir dainavęs besilankydamas pas dvarininkus, iš ko kartais ir nemalonumų turėdavęs.

Dalyvavo tada gyvavusioje Petrapilio Lietuvių Savitarpio Pagalbos Draugijoje, kur vėliau buvo išrinktas garbės pirmininku. Kad tai draugijai buvo artimas žmogus, rodo jo 25 metų mokslo darbo sukaktuvių sveikinimas: »Peterburgo Lietuvių savitarpio pagalbos Draugija sveikina Jo Malonybę profesorių Eduardą Volterį, savo garbės pirmininką ir veikėją lietuvių dirvoje 25 metų moksliško darbavimos prie Peterburgo Universiteto sukaktuvių dienoje ir turi viltį, kad ir toliau Jo Malonybė darbuosis Lietuvių naudai. 1910 m. lapkričio mėn. 3 d. P. Mažonis. A. Bruokus.“ Dalyvaudamas lietuvių visuomenės gyvenime, informavo kartais apie tatai ir rusų spaudą [1]).

Į Petrapilio Universitetą prof. E. Volteris atvyko 1885 m. Kokį mokslo darbą profesorius dirbo Petrapilio universitete, visą laiką jis ten buvo privatdocentu, matyti iš jo laikytų paskaitų. Pav. per 1890 — 1894 metų laikotarpį jis skaitė šias paskaitas; 1890 metų rudens semestrą: I. Senovės lietuvių tautos būklė; II. Lietuviškų tekstų skaitymas ir gramatiškas aiškinimas (ištraukos iš M. Daukšos, S. Daukanto ir A. Baranausko veikalų); pavasario semestrą: I. Lietuvių kalbos sintaksė ir interpretacija sunkesnių lietuviškų tekstų; II. Teisiniai lietuvių tautos papročiai (Обозрѣніе преподаванія наукъ въ Императорскомъ университетѣ на осеннее и весеннее полугодія 1890 — 1891 года. Стр. 18 — 19. С. — Петербургъ 1890.). 1891 m. rudens semestrą: I. Lietuvių kalbos gramatika ir lengvųjų tekstų (liaudies dainose) aiškinimas iš Kuršaičio „Grammatik...“ Halle 1879; A. Schleicherio „Handbuch...“ Prag 1856; A. Becenbergerio „Beiträge...“ Göttingen 1877; A. ir J. Juškevičių dainų rinkinio; II. Lietuvių tautos teisiniai papročiai; pavasario semestrą: I. Lietuvių ir latvių kalbų žodžių šaknų mokslas ir interpretacija A. Juškevičiaus „Svotbine réda Velünyciu Lituviu“ Казань 1880. II. Lietuvių ir latviu etnografija (L. c. С. Петербургъ 1891). 1892 m. rudens semestrą: I. Lietuvių — baltų kalbų lyginamoji gramatika ir skaitymas sunkesnių lietuviškh tekstų iš S. Daukanto „Budas Senoves Lëtuviu...“; II. Lietuvių mitologija; pavasario semestrą: I. Lietuvių dialektologija ir lietuvių bei latvių tarmių geografija; II. Lietuvių ir latvių tautosaka (L. c. С. — Петербургъ 1892). 1893 m. rudens semestrą: I. Lyginamoji gramatika lietuvių ir latvių kalbų ir skaitymas ištraukų iš senųjų lietuvių ir latvių knygų 16 ir 17 amž.; II. Lietuvių ir latvių literatūrų apžvalga ir charakteristika jų svarbiausių krypčių. Pavasario semestrą: I. Latvių dialektologija ir skaitymas rytų latvių ir prūsų latvių tekstų; II. Lietuvių ir latvių legendos iš Leskien'o ir K. Brugmann'o, Treiland'o, Karlovičiaus ir Weckenstädt'o veikalų. (L. c. С. — Петербургъ 1893.). Kadangi visos prof. E. Volterio paskaitos per visą jo docentavimo Petrapilyj laiką neišėjo iš baltologijos ribų, tai daugiau jų čia nė neminėsime. Jų sąrašus galima rasti kasmet Petrapilio universiteto leidžiamuosiuose analuose — apžvalgose. (Отчеты о состояніи и дѣятельности Имп. С.—Петерб. Унив. С.—Петербургъ.).

Be savo tiesioginio darbo Petrapilio universitete prof. tęsė ir savo mokslinį darbą. Parašė daug etnografinio pobūdžio straipsnių ir atspausdino gana svarbius statistinius davinius „Матеріалы по этнографическому населенію Витебской губерніи“ (1890 m.) „Lietuvišką Chrestomatiją“, 2 tomu: I — 1903 m., II — 1904 m. Drauge su akademiku Fortunatovu išleidžia 1904 m. „Postilla Catholicka“ (Daukšos) ir „Списокъ населенныхъ мѣстъ

[1]) С. Петербургскія Вѣдомости, N 97, 1901 m.: Литовскій вечеръ. L. c.; N 49, 1902 m.: Литовскій балъ. Новое Время, N 8930, 1901 m.: Литовская драма въ С. — Петербургѣ

Сувалкской губерніи" (1901 m.), svarbų gyventojų surašinėjimo veikalą. 1890 — 1894 m. laikotarpį, varydamas toliau savo etnografinį tyrinėjimą, jis palietė dar šias sritis: I. Lituanizmai Rusijos vakarų teisinėj kalboj; II. romantiniai ir legendiniai motyvai lietuvių liaudies dainose; III. latvių tyrinėjimai apie Lietuvos etnografiją ir gramatiką; IV. žinios iš lietuvių etnografijos ir filologijos; V. žinios apie Chilinskio bibliją (londoniškę) iš 1660 m.; VI. iš lietuvių bibliografijos ir VII. bendradarbiavimas Brokhauzo — Efrono enciklopedinio žodyno leidime, tiekiant žinių iš lietuvių ir latvių etnografijos bei literatūros [1]). Per tą patį laiką padarė Geogr. Dr. Etnogr. Skyriaus Lietuvių Komisijai daug įvairių pranešimų, liečiančių naujus leidinius iš lietuvių ir latvių etnografijos bei literatūros. Nuo 1894 m. sausio mėn. buvo paskirtas Imperatorišk. Mokslų Akademijos I skyriaus knygininku. Tų pačių metų rudenį buvo išrinktas nariu į Vykdomąjį Komitetą pirmai visos Rusijos spaudinių parodai rengti. Dalyvavo 1 ir 2 komiteto grupėje, atstovaudamas toje parodoje lietuvių, latvių, estų ir suomių literatūrų spaudos reikalus [2]).

1894 — 1897 m. laikotarpį prof. E. Volteris atsidėjęs tyrinėjo Vilniaus gubernijos etnografiją, dažnai užsukdamas į Kauno apylinkę ir Žemaičius. Būdamas Petrapilyj išgavo iš rusų valdžios leidimą išleisti lietuviškų knygų lotyniškomis raidėmis k. pav.: Pr. Vaičaičio išverstą iš rusų kalbos „Šykštųjį Ričierių" (Пушкинъ въ литовскомъ переводѣ) 1903 m. Patsai išleido kai kurių lietuviškų raštų.

Visai atskirai tenka prof. E. Volterį apibūdinti kaipo bibliotekininką. Rusų bibliologijos srityje profesorius yra palikęs didelių pėdsakų. Ilgą metų eilę buvo Rusų Bibliologijos Draugijos (Русское Библіологическое Общество) narys, vėliau garbės narys. Dar nebūdamas paskirtas Petr. Rusų Mokslų Akademijos I skyriaus bibliotekos vedėju, jis turėjo žinių iš bibliotekų tvarkymo. Akademikas A. A. Kunik'as (Аристъ Аристовичъ Куникъ), bibliotekos vedėjas, šiaip atestuoja savo du padėjėju: „... случилось такъ, что еще до начала каникулъ 1893 г. умеръ старшій помощникъ библіотекаря Б. П. Ламбинъ, что серіезно заболѣлъ сотрудникъ библіотеки Н. Д. Орловъ, а другой П. А. Сырку принужденъ былъ уйти въ отставку... Такимъ образомъ я могъ два лѣтніе мѣсяца управлять библіотекою только при дѣятельномъ сотрудничествѣ двухъ лицъ: магистра (русской словестности) Вольтера и Антонины Борисовны Ламбиной. Оба они въ послѣднія годы съ явнымъ успѣхомъ для дѣла занимались въ библіотекѣ каталогизаціею книгъ разныхъ отдѣловъ. Благодаря ихъ трудолюбію я достигъ того, что во все каникулярное время не только общее дѣлопроизводство русской библіотеки не остановилось, но что даже работы по составленіи спеціяльныхъ катологовъ двинулось значительно впередъ (Протоколъ общаго собранія Императорской Академіи Наукъ. 1893 г., стр. 4) [3]). 1894 metais tapęs Mokslų akademijos I skyriaus bibliotekos vedėju, įneša daug naujų bibliotekos tvarkymo principų. Akademijos bibliotekos reikalu susirašinėja su žymiausiais rusų (С. Ѳ. Ольденбургъ) ir kitų šalių specialistais. Rašo straipsnius dėl naujų bibliotekai statomų rūmų „По поводу плановъ новой

[1]) Годичный Актъ. Отчетъ о состояніи и дѣятельности Имп. С. — Петерб. унив. за 1894 г., сост. орд. проф. В. В. Ефимовымъ. С. — Пргр. 1895.

[2]) Loco commemorato.

[3]) Библіологическій Сборникъ. Bio-Библіографическіе матеріалы, т. II, вып. 2. Э. А. Вольтеръ. Петрогр. 1918.

Академической библіотеки", kur mato daug primitiviškumo patalpų sutvarkyme, lygindamas su didžiosiomis užsienių bibliotekomis (Berlino). (Библіологическій Сборникъ. Bio - Библ. матеріалы. Петрогр. 1918 г.). Geresniam susipažinimui su bibliotekų tvarkymu komandiruojamas Bibliotekos direktoriaus Vakarų Europon.

1901 m., Imp. Petr. Mokslų Akademijos I skyriaus bibliotekos direktoriaus leidžiamas, prof. E. Volteris išvyko bibliologijos reikalais į Austriją ir į Vokietiją. Ta kelione jis lankėsi Vienos, Linco, Zalcburgo, Miuncheno, Frankfurto prie Maino, Marburgo, Goettingeno, Hallės, Leipcigo ir Berlino bibliotekose.[1]) 1902 m. sausio mėn. 12 d. (s. k.) prof. E. Volteris padarė pranešimą Visuotinam Imp. Mokslų Akademijos susirinkimui apie įgytąsias kelionėj naujenybes. Profesoriui čia tekę susipažinti su sekančiais bibliologijos klausimais: a) su tvarkymu būtinųjų egzempliorių Austrijos ir Vokietijos bibliotekose: Vienoje padedant Donaubauer'ui, Daubrav'ui, Hufnagel'iui; Miunchene -- von Laubmann'ui; Berline — Dr. P. Schwencke'i ir universiteto bibliotekos Dr. Münze'ui. b) Su katalogizacijos darbais Vienoje, padedant pr.-docentui Dr Geier'ui, autoriui Austrijos knygų katalogizavimo reglamentacijos taisyklių (Vorschriften für die Katalogsarbeiten); Berline — aukščiau minėtiems asmenims. c) Su knygrišystės klausimu; ypatingai daug tekę patirti iš Berlino universiteto bibliotekos vedėjų p. Münze's (dermatoidas) ir Dr. Frank'o (pegamoidas ir apdarų saponizacija). d) Su brangių apdarų ir graviūrų konservavimo klausimu. e) Su skaityklų įrengimu: šiuo klausimu daug sužinota Vienoje iš Dr. Frankfurter'o. f) Su knygų lentynų (Büchermagazine) gaminimo klausimu. g) Su realiojo ir sistematinio kartoninio katalogo sudarymo klausimu, Vienoje padedant von Lenck'ui, autoriui anais laikais vertingos šiai mokslo šakai brošiūros: „Vorschrift für die Verfassung der Zettel des Realcataloges der K. K. Hofbibliothek". h) Su bibliotekininkų organizacijomis Austrijoj ir Vokietijoj („Satzungen" und „Statuten"). i) Su knygų išdavimo klausimu Vienoj, Berline, Goettingene, Marburge, Hallėj; „Praesensbibliotheken" ir „Aufbewahrungsbibliotheken" sutvarkymo principais. k) Su steigimo klausimu specialių bibliotekų žinybų muziejų. l) Su ypatingų knygų, Manuale, sutvarkymo chronologine eile ir su specialaus austrų knygų užrašymo būdo bei sutvarkymo klausimais pagal vadinamąjį „numerus currens". m) Su oficialinių bibliografijų leidimo klausimu ir kitais smulkesniais bibliotekų tvarkymo uždaviniais. (Отчетъ о поѣздкѣ по библіотекамъ Австріи и Германіи осенью 1901 года, Э. А. Вольтеръ. Стр. 2—5. С.-Петербургъ 1903).

Šitoji prof. E. Volterio kelionė rusų bibliologijai turėjo nemaža reikšmės. Pats profesorius ėmė savo skyrių pagal patirtus davinius tvarkyti, kas buvo labai svarbu. Antra, aktyviai dalyvaudamas Rusų Bibliologijos Draugijoj, įnešė ne vieną svarbų naują klausimą. Prof. Volterio iniciatyva ir sumanymu Rusijoj buvo pradėti leisti vadinamieji „Матеріалы по исторіи библіотековѣдѣнія въ Россіи"[2]), kurių iki šiai dienai yra išėjęs ne vienas gražus tomas. Už tokius nuopelnus rusų bibliologijai prof. E. Volteris buvo pakeltas Rusų Bibliologinės Draugijos į garbės narius (toje draugijoje su prof. E. Volteriu bendrai dirbo dabartinis ministeris pirmininkas prof. A. Voldemaras). Nėra čia galimybės suminėti visų prof. E. Volterio veikimo

[1]) Отчетъ о поѣздкѣ по библіотекамъ Австріи и Германіи осенью 1901 г. Э. А. Вольтеръ. Санктпетербургъ 1903 г.

[2]) Русское Библіологическое Общество. Доклады и отчеты. Петроградъ 1917.

Rusų Bibliologijos Draugijoj detalių. Beveik kiekviename draugijos susirinkime jis darydavo įvairius pranešimus. Pažymėtina, kad jis 119 draugijos visuotiname susirinkime 1916 m. lapkričio 4 d. padarė platų pranešimą tema „Библіотека литовскаго магната 1772 г." šiuo planu: Catalogus bibliothecae Radzivillanae—Каталоги 1801 г.—Карточный каталогъ 1841 года. — Современное состояніе Радзивилловской библіотеки. — Главные опредѣлители „bibliothecae Radzivillanae" и 9673 заглавій ея.—Составъ ея. Icones et nummi.—Значеніе Радзивилловской библіотеки для культуры Литвы и Руси.—Необходимость коллективнаго ея изученія[1]).

1914 m. birželio mėn. 1 d. prof. E. Volteris daro kitą kelionę į užsienius. Šį kartą jis aplanko Serbiją, Makedoniją ir Bulgariją. Važiuodamas šį kartą į užsienius profesorius turi galvoj šiuodu tikslu: a) papildyti slaviškąjį skyrių Imp. Mokslų Akademijos bibliotekos; b) patyrinėti Serbų ir Bulgarų literatūrą bibliologiniu atžvilgiu; c) padaryti etnografinius tyrinėjimus to meto Makedonijos slaviškosios, o ne graikiškosios, dalies kultūros. Nežiūrint to, kad kelionę del besiartinančių neramumų teko kiek galint sutrumpinti, vis delto profesoriui teko patirti kai kurių rezultatų. Pasisekė surinkti Slavų Skyriui serbų kolekcijų; padedant Uj-Videk'o archivarijui ir bibliotekininkui D. Serdjanovui pavyko išgauti Serbų Maticos (Сербской Матицы) bibliotekos dubletus. Taip pat pavyko gauti keletą veikalų ir straipsnių, dubletų iš Karlovicų Patriaršės (Патріаршей) bibliotekos knygininko Dimitro Ruvarco (Руварца). Be to pasisekė supirkti trūkstamų Slavų skyriaus bibliotekai serijų žurnalų ir šiaip knygos retenybių iš knygininkų Ognianovičiaus, Uj-Videke, Gece-Kono (Геце Кона) ir Cvijanovičiaus (Цвияновича), Bielgrade, ir kitų įvairių bukinistų. Naujojoj Serbijos provincijoj, Makedonijoj, rinkti knygų beveik visiškai nebuvę galimybės, nes vyriausybė čia stengusis nuslopinti bulgariškosios knygos propagandą. Bulgariškų knygų šioje srityje tebuvę per vargą galima gauti tik Bitolio vienuolyne, Solunėj, (Солуни) ir Uskiubėj (Ускюбѣ). Senesnių makedoniškų knygų čia gauti tebuvo galima tik Užsienių Reikalų Ministerijos atstovų pastangomis. Be to, jam buvo pavykę gauti Prilepo (Прилепа) psalmių rankraščius, bet del besiartinančio didžiojo karo nebebuvę galima į Petrapilį pergabenti. Toliau išstudijavo naujuosius serbų leidinius k. t. l. Dimitro Ruvarco bibliografiją per 1864 — 1912 m.; čia buvę sužymėta daugiau 905 veikalų bei straipsnių. Nemaža dalis tų veikalų jau buvę paaukota slavų skyriaus bibliotekai. 2. Aprašymas serbų fruškogoriškojo vienuolyno nuo 1753 m. (Опис Српских фрушкогорских манастира од 1753 године 8°. 488 стр.). 3. Сава Петковиц. Aprašymas Krušedolo vienuolyno rankraščio (Опис рукописа манастира Крушедола. Сремски Карловци Српска Манастирска Штампарія. 1914 8°. XVII + 264). 4. Vyskupo Nikodemo (Никодима) leidiniai Dubrovnike (Дубровникѣ).

Gausiai pasisekė gauti Slavų skyriaus bibliotekai bulgarų knygų, padedant Sofijos universiteto rektoriui Žlatarskiui (В. Н. Златарскій). Iš etnografinių tyrinėjimų prof. E. Volteriui pusisekė susipažinti su pietų Makedonijos kostiumais ir su bulgarų bei makedoniečių naminio gyvenimo būdu[2]).

---

[1]) Р. Б. О. Доклады и отчеты 1915 — 1916 г. г. Положенія и схемы докладов. стр. 47. Пгр. 1917.

[2]) Отчетъ о дѣятельности Отд. Русск. Яз. и Слов. Имп. Ак. Наукъ за 1914 г. Академикъ Н. А. Котляревскій. Петр. 1914.

Vos iš šios kelionės sugrįžo, tuoj prasidėjo didysis karas. Petrapilyj tuo tarpu jis profesoriavo ir buvo Mokslų Akademijos Slavų Skyriaus knygininku. Turėjo gerus santykius su tenykščia nuo karo pabėgusia lietuvių inteligentija. Ypač arti pradėjo bendradarbiauti su a. a. prof. K. Būga ir su dabartiniu ministeriu pirmininku prof A. Voldemaru, kuriuodu jis buvo pakvietęs į Rusų Mokslų Akademijos Slavų Skyrių. A. a. prof. K. Būga del laiko stokos skyriuj nedalyvavo, prof. A. Voldemaras gi buvo nuolatinis bendradarbis.

Nuo 1904 m. buvo lietuviškos knygos cenzorium.

2. Lietuvoj.

(1905 — 1927).

Jei mes galėtume nubrėžti prof. E. Volterio mokslinio veikimo ir visuomeninio gyvenino kreivąją liniją, tai tektų pamatyti, kad ji vis artėjo sutapti su lietuvių interesais. Jei jo pirmosios etnografinės kelionės po Prūsų Lietuvą ir Rusijos Lietuvą bei kiti lituanistikos — baltologijos darbai iš pradžių tebuvo tik kaip ir bendri anų laikų mokslo būklės Rusijoj pobūdžio kūriniai, tai paskutiniais prieš didįjį karą metais prof. E. Volterio veikimas vis labiau ir labiau susijo su bendrais visų lietuvių siekimais. Tatai aiškiausiai matyti iš jo santykių su anų laikų petrapiliške ir kita lietuvių inteligentija. 1905 m. rugpiūčio mėn. 28 d. Vilniaus miesto salėje susirinko 20 žymesniųjų Lietuvos vyrų Lietuvių Mokslo Draugijos steigimo reikalu. Ant rytojaus buvo išrinkta komisija iš dr. J. Basanavičiaus, P. Matulionio, J. Jablonskio, J. Vileišio ir kun.Stankevičiaus draugijos įstatams paruošti. 1906 m. birželio mėn. 28 d. draugijos iniciatoriai kviečia į Lietuvių mokslo draugijos steigiamąjį susirinkimą visus tuos mokslo vyrus, kuriems ši draugija nebuvo svetima. Tan balsan atsiskubina ir prof. E. Volteris. Kiek vėliau įvyksta ir pats Lietuvių Mokslo Draugijos steigiamasis susirinkimas, kurio pirmininku vienbalsiai išrenkamas prof. E. Volteris. Jis praneša, kad jon norį stoti Rusų Mokslų Akademijos nariu: prof. F. Fortunatovas ir A. Šachmatovas[1]). Prof. E. Volteris nuo pat draugijos įkūrimo yra aktyvus jos narys. Jau pirmame visuotiname draugijos susirinkime jis, specialiai iš Petrapilio atvykęs, daro pranešimą apie kun. M. Daukšą. Per tą patį susirinkimą 1907 m. rugpiūčio mėn. 18 — 19 d. išrenkamas draugijos redakcijos komisijon ir rašo į draugijos organą straipsnį „Prie Lauryno Ivinskio biografijos" (Lietuvių tauta, kn. I, 2 d., psl. 265. Vilniuj 1908 m.). Atvažiuodamas iš Petrapilio į antrą visuotinį draugijos susirinkimą, 1908 m. rugp. 18 d., atveža aukoti draugijos knyginui 105 tomus knygų ir padarė pranešimą apie senovės lietuvių dievaičių ir vėlių garbinimą. Be to išrenkamas į draugijos redakcijos komisiją. Ir taip prof. E. Volteris lankėsi į draugijos susirinkimus iš Petrapilio iki pat didžiojo karo. Tik kai kelias iš Petrapilio į Vilnių del didžio o karo buvo uždarytas, kas įvyko 1915 m., nebegalėjo atvažiuoti. Trečiame visuotinam draugijos suvažiavime, 1909 m. liepos mėn. 23 d., jis iškelia klausimą organizuoti draugijos skyrius ir kitose Lietuvos vietose. Išrenkamas į dvi komisiji: „Dainų komisiją" (su M. Čiurlioniu, J. Naujaliu, kun. Narjausku ir J. Tallat— Kelpša) ir į „Etnografų komisiją" (su J. Basanavi-

[1]) Lietuvių tauta I.; L. Gerulis: „Lietuvių Mokslo Draugija" ir jos įsteigimas. 149 pusl. Vilniuje 1907.

čium, K. Grinium, A. Janulaičiu ir Tumu)[1]). Be to, daro pranešimą apie senųjų daiktų rinkimą. Per penktą visuotinį draugijos suvažiavimą 1911 m. gegužės mėn. 5 d. prof. E Volteris buvo išrinktas garbės nariu (Lietuvių tauta II, 1 d. Vilniuj 1911). 1908 metais paaukojo Lietuvių Mokslo Draugijos knygynui 123 veikalus (147 tomuose), 1909 m. — 308 v. (519 t.), 1910 m. — 129 v. (157 t.), 1911 m. — 142 v. (169 t.), 1912 m. — 168 v. (255 t.), 1913 m. 41 v. (55 t.), 1915 m. — 34 v. (35 t.). Penktame visuotiname draugijos suvažiavime prof. E. Volteris įnešė sumanymą rengti Lietuvos kultūros parodą. Parašė į draugijos organą „Lietuvių Tautą" sekančius straipsnius: „Kun. Aleksandras Burba" (Lietuvių Tauta I, 2 d. Vilniuje 1908), „Prie kun. M. Daukšos biografijos" (l. c. II, 1 d., 119 pusl. Vilniuj 1911.), „Prie kun. M. Daukšos biografijos" (l. c. II, 4 d., 119 p. Vilniuj 1919 .). Lietuvių Mokslo Draugijos visuotinuose suvažiavimuose kėlė daug sumanymų, dalyvaudamas nuo pat pirmo iki septinto, 1913 m. birželio mėn. 10—12 d., iš eilės (žiūr. Lietuvių Tautoje tilpusias L. Mokslo Draugijos kronikas). 1914 metų birželio mėn. ašiuntame draugijos visuotinam suvažiavime jis nebegalėjo dalyvauti, nes tais metais jis buvo išvykęs į Serbiją, Makedoniją ir Bulgariją. Vėliau gi, užėjus pasauliniam karui, gyveno Petrapilyj.

1918 metais profesorius E. Volteris iš Petrapilio parvyksta Vilniun. Visi dar prisimena, koks tuo metu buvo kultūrinis gyvenimas Vilniuj. Didžiausias politinis ir kultūrinis svyravimas. Del nuolatinio pavojaus iš lenkų bolševikų fronto gyvenimas nebuvo nusistojęs. Tat ir kultūrinės įstaigos vos vargiai tevegetavo. To gyvenamojo momento nemalonumų teko patirti prof. E. Volteriui, kai jis, bolševikams Vilnių paėmus, buvo paskirtas Viešojo Vilniaus Knygyno vedėju to meto švietimo komisaro Vaclovo Biržiškos. Knygynas turėjo keletą skyrių; hebrajų , lenkų, lietuvių, rusų. Hebrajų skyrių tvarkęs tūlas Zalcbergas, lenkų — Čaplinskis, rusų — Petrovas, lietuvių — Dovoina-Silvestravičius, 80 m. senelis. Be to, prie knygyno daug dirbo p. Širvintienė, Em. Prūsienė, kuri labai rūpinosi knygynu, ir tūlas Šepetys. Prof. E. Volterio darbas buvo gana sunkus del pačių knygyno bendradarbių nesugyvenimo. Iš vienos pusės caro laikų viršininkai, Čaplinskis su Petrovu, nesiskaitė su naujomis aplinkybėmis, iš kitos gi—komunistinis režimas trukdė knygyno tvarkymo reikalą. Be to lenkas, Čaplinskis, visomis išgalėmis stengėsi neįsileisti į knygyną lietuvių dirbti. Čaplinskis labai nenorėjo, kad į knygyną buvo priimtas dirbti Silvestravičius, anais laikais atsidūręs labai sunkiose aplinkybėse, o ir be to turėjęs pernešti sunkų moralinį smūgį, sužinojęs, kad jo sūnus įstojo į lenkų legionus. Vis delto prof. E. Volteris knygynan mielai kvietęsis lietuvius, už ką vietos lenkų buvo nekenčiamas. Gražiai jo darbas Vilniaus Viešajam Knygyne yra nupieštas latvių novelininkės Emilija Prūsa rinkiny[2]). Pasak jo, rusas traukęs į rytus, lenkas į vakarus, žydas dar kitur. Vis delto profesorius knygyną buvo pradėjęs gražiai tvarkyti. Buvo net ruošiamos prie knygyno tam tikros naujųjų leidinių parodos. Be to, būdamas lietuvių latvių vienybės idėjos draugas, buvo pradėjęs prie knygyno organizuoti latvių skyrių. Pirmai pradžiai išrašė Kr. Barono „Latvjų Dainas". Tačiau jo veikimas Viešajame Vilniaus Knygyne buvo pertrauktas, tuoj lenkams Vilnių užėmus. Ir taip jau lenkams būdamas prasikišęs, jis buvo iš Viešojo Vilniaus Knygyno vedėjo vietos išmestas.

---

[1]) Lietuvių tauta I, 3 d. str. „Iš Lietuvos Mokslo Draugijos kronikos" 433 pusl. Vilniuj 1909.

[2]) Emilija Prūsa Sadzives burzma: Cinas ap Vilnu 122 pusl. Riga 1927.

1919 m., pirmo Lietuvos prezidento p. A. Smetonos kviečiamas, prof. E. Volteris atvažiavo į Kauną. Besiformuojant lietuvių laikinojoj sostinėj kultūriniam gyvenimui, jam čia teko pavaidinti ne viena svarbi rolė. Čia Kaune buvo paskirtas Centralinio Valstybės Knygyno tvarkytoju. Organizuojant Centralinį Valstybės Knygyną teko nugalėti daug kliūčių; nebuvo nei tinkamos patalpos nei prityrusių tam darbui žmonių. Knygyno pagrindu padėtos įvairių asmenų paliktos be globos knygos, kaip antai gubernatoriaus Griaznovo ir kitų. Berinkdamas minimam knygynui knygas atrado dar nespausdintą Simano Daukanto rankraštį „Darbai lietuvių ir žemaičių". 1919 m. spalių mėn. 8 d. buvo sudaryta aukštajai Lietuvos mokyklai steigti komisija iš A. Janulaičio, Z. Žemaičio, E. Volterio, J. V.—Gudaičio, J. Aleknos, Ivanausko ir K. Vasiliausko. Šita komisija išdirbo vadinamiesiems Lietuvos Aukštiesiems Kursams statutą ir jie buvo atidaryti 1920 m. sausio mėn. 27 d. ir veikė iki 1922 m. vasario mėn. 16 d. Prof. E. Volteris buvo pirmojo Aukštųjų Kursų skyriaus, humanitarinio, vedėju. Be to, dvejus metus kursuos skaitė paskaitų iš tautotyros, archeologijos ir filologinių mokslų [1]).

1919 m. Daugirdui mirus, Kauno Miesto Muziejus liko be vedėjo. Prie Miesto Muziejaus buvo sudaryta komisija. 1920 m. prof. E. Volteris buvo paskirtas komisijos pirmininku ir faktinai tvarkė Muziejaus reikalus. 1922 m. komisijos pirmininku buvo paskirtas dabartinis Dotnuvos Žemės Ūkio Akademijos rektorius Matulionis, o prof. E. Volteris sekretorium ir tuo pačiu Miesto Muziejaus Direktorium. Tvarkydamas Miesto Muziejų prof. E. Volteris daugiausia dėmesio kreipė į numizmatikos skyrių ir į Muziejinių knygų įsigijimą. Užtat jam direktoriaujant ir vienas ir antras skyrius nemaža praturtėjo. Apskritai prof. E. Volteriui visada buvo brangi kiekviena senovės liekana. Praturtino muziejų ir kitomis senovės liekanomis, k. t. turtingomis iš Gintališkės, Apuolės, Naraišių ir kt. vietų gautomis kolekcijomis iš senesnio gelžmečio, bronzos laikmečio, etnografiniais eksponatais ir t. t. 1921 m. jis išrenkamas Archeologijos Komisijon ir pirmininkauja komisijos posėdžiuose (Žiūr. Švietimo Darbas, Nr. 5. Kaunas 1923.). Be savo darbo komisijoj, yra parašęs keliuose laikraščiuose straipsnių iš lietuvių archeologijos ir etnografijos.

Nuo 1922 m. vasario mėn. 16 d. prof. E. Volteris profesoriauja Lietuvos Universitete. Universitete veda archeologijos katedrą. Lietuvos Universitete yra skaitęs šiuos dalykus: Lietuvos archeologiją, rusų archeologiją, latvių kalbą, latvių literatūrą, senovės bulgarų kalbą, latvių tautosaką ir epizodinius kursus: latgaliečių tarmę, Daukšos Postilės interpretaciją, Lietuvos etnografiją, Rytprūsių kraštotyrą, lietuvių tipai vokiečių literatūroj. Iki 1925 m. buvo Humanitarinių mokslų seminarų bibliotekos vedėju. Be to šį laiką parašė šiuos mokslo straipsnius: Archeologiniai nesusipratimai. Tauta ir Žodis II 1924. Lietuvos medalių dailė ir dailininkai. Iliustruotoji Lietuva 17, 1927. Velykų margučiai. Iliustruotoji Lietuva 15, 1927.[2]) Šiais metais atspausdino trečią sąsiuvinį „Postilla Catholicka", 277 — 456 puslapius, išleistą Rusų Mokslų Akademijos Petrapily. (1599 — 1899 „Postilla Catholicka" Якуба Вуйка в литовском переводе Николая Даукши перепечатанном под наблюдением Ф. ф. Фортунатова Э. А. Вольтером. Ленинград. Издательство Академии Наук СССР. 1927.) Leidinio redaktorius akademikas B. M. Liapunov'as (Б. М. Ляпунов.).

[1]) Lietuvos Universitetas. The University of Lithuania. Kaunas 1923.
[2]) Lietuvos Universitetas 1922. II. 16 1927. II. 16. pirmųjų penkerių metų apyskalta.

Prof. E. Volteris palaiko gerus santykius su Lietuvos ir užsienių pažįstamąja inteligentija. Ypač jis malonus savo kartos žmonėms. Per prof. J. Jablonskio sukaktuves 1921 m. gruodžio mėn. jis pasveikino jubiliatą rusų mokslininkų vardu. Iki pat šių dienų susirašinėja su užsienių profesoriais: Šmidtu, Biesse, Geruliu ir kit. Yra Lietuvių — Latvių Vienybės draugijos nariu nuo pat jos įsikūrimo dienos (1922 m. liepos mėn. 6 d.). Dalyvavo visuose draugijos kongresuose. IV Lietuvių — Latvių Vienybės draugijos kongrese, 1927 m. liepos mėn. 15 d., buvo išrinktas garbės pirmininku.

Nuo 1886 m. kovo mėn. 25 d. E. Volteriui visur padėdavo ir bendradarbiaudavo jo žmona, Aleksandra, Juozapo duktė, Volterienė Maslauskaitė. Volterienės tėvas Maslauskis ir motina Sofija Višinskaitė buvo kilimo iš Panevėžio. Volterio žmona Petrapilyje rūpinosi lietuvių studentų, kaip antai: poeto Prano Vaičaičio, dabartinio Lietuvos ministerio pirmininko prof. Augustino Voldemaro ir kitų materialine būkle.

1926 m. prof. E. Volteris šventė 40 metų vedybų sukaktuves.

Šiandieną prof. E. Volteris, jau būdamas 71 metų senelis, tebeskaito Lietuvos Universitete paskaitas ir yra Kauno Miesto Muziejaus Direktorius. Multos annos!

Kaune, 1927. XI. 18.

Stud. J. Kisinas.

Prof. E. A. Volterio bibliografija.

1926 m. kovo mėn. studentų filologų grupės buvo nutarta sudaryti prof. E. A. Volterio bibliografija jo sukaktuvėms paminėti. Šis darbas buvo pavestas man. Darbas labai užtruko, nes čia Kaune nebuvo visos bibliografijai reikalingos medžiagos.

Norėdamas sudaryti pilną bibliografiją, gavau susirašyti su S. S. S. R. Mokslo Akademija (Leningrade), kuri man atsiuntė daug svarbios medžiagos, už ką jai reiškiu padėką. Kaune man padėjo savo patarimais ir nurodymais Universiteto Bibliotekos vedėjas prof. **Vacl. Biržiška,** kuriam skiriu šį savo pirmąjį bibliografijos darbą.

Be to, tariu širdingiausią dėkui padėjusiems man rinkti šios bibliografijos medžiagą p. p. **K. Eglei** (Ryga), „Latvju Gramatas" redaktoriui, ir stud. **A. Nezabitauskui.**

. . . . . .

Prof. E. A. Volteris pradėjo savo mokslo darbą 1877 m. (žiūr. bibliogr. Nr. 1), dar būdamas Leipcigo universiteto studentas. Per šiuos 50 mokslo darbo metų jis yra parašęs 398 darbus (įskaitant atskirai spausdintas knygas, straipsnius ir recenzijas) iš įvairių mokslo sričių, — lyginamojo kalbomokslio, lithuanicos, aisčių tautų etnografijos ir archeologijos. Būdamas Petrapilio Mokslo Akademijos bibliotekininkas, jis parašė daug darbų bibliotekų, bibliologijos ir bibliografijos klausimais. Prof. E. V. savo darbais dalyvavo 76 įvairiuose vietos ir užsienio periodiniuose leidiniuose.

Bibliografija suskirstyta į 3 dalis: 1) Medžiaga prof. E. A. Volterio biografijai, jo slapyvardžiai ir sąrašas periodinių leidinių, kuriuose prof E. V. dalyvavo, jų sutrumpinti pažymėjimai ir E. V. bendradarbiavimo juose laikotarpiai; 2) Chronologijos tvarka surašyta Bibliografija; veikalų rūšies atžvilgiu, kiekvieni metai suskirstyti abėcėlės tvarka į 6 skyrius: I. atskirai leistos knygos, II. straipsniai, III. recenzijos, IV. pranešimai ir per prof. E. V. atsiųsti į laikraščius straipsniai, V. vertimai, VI prof. E. V. redaguotos ir taisytos knygos; 3) Plati vardų ir dalykų rodyklė, sudaryta chronologijos ir eilės tvarka, kurią sudarydamas laikiaus prof. V. Biržiškos patarimų

Kiek galėdamas stengiaus duoti pilną prof. E. V. bibliografiją. Tam tikslui, be originalų, kuriuos radau pas atskirus asmenis ir Valstybės bei Universiteto bibliotekose, naudojausi dar kaip pagrindu: 1) „Сборникъ библіографическихъ матеріаловъ"... С. Балтрамайтиса. Спб. 1904. ir 2) „Доклады и отчеты Русскаго Библіологическаго Общества". Вып. II. Спб. 1913., kur pusl. 38—47 yra įdėtas А. М. Л. straipsnis: „Замѣтка къ портрету Е. А. Вольтера".

I. Medžiaga prof. E. A. Volterio biografijai.

„Auszra“. 1885. Nr. 4 ir 5. p. 135.

„Auszra“. 1885. Nr. 10 ir 11. p. 367—370.

„Auszra“. 1886. p. 158.

J. Starkus. „Liet. Balsas“. 1886. spalių 30 d. p. 157.

G. M. St. — „Liet. Balsas“. 1886. lapkr. 15 d. p. 165.

Tautkus [St. Šliupas]. Rasztas isz Patrapilės Maskolijoje, 27. II. 86. „Lietuwiszkasis Balsas“ 1886 m. kovo mėn. 16 d. p. 54.

„Baltijas Vestnesis“. 1887. rudenį. (Apie Volterio rastus Daukszos lietuwiszkus sakymus). Tas pats: „Szviesos priedas“. 1888. Nr. 1 ir 2 p. 31.

Eilės (apie Volterio kelionę po Lietuvą). „Lietuw. Balsas“. 1887. Nr. 19. p. 223.

„Liet. Balsas“ 1887. Nr. 23. p. 260—261. (Apie paraš. į „Nov. Vrem.“ straipsnį. „Apie rusiszkus walsczionis Lietuwoje“).

„Balss“. 1888. Nr. 1. (Apie Volterio kelionę Gardino ir Minsko redybose). Tas pats: „Szviesos priedas“. 1888. Nr. 1 ir 2. p. 31.

„Balss“. 1888. Nr. 3. Slo str. ištrauka: Leitis. „Szviesos priedas“. 1888. Nr. 1 ir 2 p. 30—31.

Szernas. (Adomaitis). „Audiatur et altera pars“, v. 1889. Nr. 7. p. 102, 103.

Petrapilės gywentojas. „Liet. Balsas“. 1889. Nr. 3. p. 21.

j—a. „Lietuwiszkas alfabėtas“, — V. 1889. Nr. 2. p. 17—19.

Varpas. 1889. Nr. 3. p. 36.

Varpas. 1889. Nr. 4. p. 59—60. (Apie V.... kasinėjimus Nemunaičiuose).

Šernas. Audiatur et altera pars. „Varpas“. 1881. Nr. 9. p. 140, 141.

„Austrums“. 1892. Nr. 11. p. 388—389 (su atvaizdu).

Энциклопедическій словарь Брокгауза и Ефона. 1892. T. VII, p. 159.

Varpas. 1894. Nr. 12, 192.

Lietuvys. Iš Petrapilio. — Varpas. 1895. Nr. 1. p. 22.

С. А. Венгеровъ. Критико-біографическій словарь. IV. 1895.

Біографическій словарь профессоровъ и преподавателей СПБ. Университета 1869—1894 г. г. Спб. 1896. T. I. p. 167—170 (su veikalų rodykle).

Š—s. Bergždžias darbas. — Varpas. 1896. Nr. 7. p. 93.

Šiaulėniškis (M. Šikšnys). Atskaita veikalų lietuviškai—latviškos komisijos Petrapylije. — Varpas. 1896. Nr. 4. p. 59—60.

Embė. Volteris ar didelis musų bicziuolis? — „Tėvynės Sargas“. 1897. Nr. 8. p. 22—23.

Iš Peterburko. (korespondencija). — „Tėv. Sarg.“. 1899. Nr. 9. p. 46.

350 metinis Jubileušas. — „Varpas“. 1899. Nr. 5. p. 84.

„Gaudeamus“. Литературно-художественный журналъ. 1911. Nr. 3. p. 15. (su atvaizdu, nuimtu kambaryje, 14 p.).

„Историческій Вѣстникъ“. 1911, Май, p. 720—722.

Отчеты I отдѣленія Библіотеки Императорской Академіи Наукъ за 1905—1912 годы.

А. М. Л[овягинъ]. „Къ портрету Э. А. Вольтера“. — Доклады и отчеты Русскаго Библіологическаго Общества. СПБ. 1913. II. leid., p. 38—47. (Biografija ir trumpa bibliografija).

Новый Энцикл. Словарь Брокг. и Ефрона. — 1913 (?). XI. p. 575.

Памятная книжка Имп. Академіи Наукъ на 1913 годъ. p. 98, 102 ir kt.

A. Brückner. Polacy a Litwini. Język i literatura. — „Polska i Litwa“. 1914. p. 354.

Pranaičiu Julė. Iš kelionės po Europą ir Aziją. Philadelphia, Pa. 1914. p. 366—368.

„Głos Litwy“. 1919. X. 18. Nr. 130.

„Lietuvos Mokykla“. Tomo Žilinskio 80 metų sukaktuvėms. II ir III (1919 ir 1920) metų 3-čios knygos. Kaunas. 1921. p. 542—544.

J. Tumas. Lietuviškoji sekcija slavytyros atstovų suvažiavime. (Apie Volterio dalyvavimą prirengiamajame rusų kalbininkų suvažiavime 1903 m. balandžio 10—15 d. Pridėta V. pasiulytą programą lietuviškajai sekcijai prie slaviško suvažiavimo). — „Mūsų Senovė“. 1921. I kn. p. 67—70.

Wolters Eduards. — Konwersacijas Wahrdniza. 1921. 96—99 burtnizai. p. 4644—4645.

J. Pranaičiutė. — Prof. Volteris (su atvaizdu). „Žvaigždė“. 1923. Nr. 12. p. 32.

A. Jakštas. Prelatas Jonas Radavičius. „Ganytojas“. 1924. Nr. 1. p. 14.

Antons Birkerta. J. Raiņa dzīve. Studiju laiks. J. Rainio raštų. I. p. 52—53. A. Gulbja apgādībā. Rīgā, 1925.

Butėnas, P. Lietuvių tautotyros žinių ir senienų rinkimo programa. Šiauliai 1925. p. 10.

A. R. Niemi. Liettualainen kirjallisuus. Helsingissä, 1925. p. 110, 129—130 (su atvaizdu), 208.

J. Rainis. Geografiskās biedrības pētījumi par leišiem un latviešiem. Dzīve un darbi. Biografija un kopoti raksti. IX. p. 30—33. (Persp. iš „D. L.“. Nr. 65. 1887).

J. Rainis. Magistra Voltera zińojums Keizariskās Geografijas biedrības Etnografiskās nodaļas sēdē, 30. okt. m. d. IX. p. 34—37. (Persp. iš „D. L.“. Nr. 251. 1887).

J. Rainis. Vēstule no Viļņas. (Par vietējiem arkeoloģiskiem darbiem), IX. p. 57—60. (Persp. iš „Dienas Lapa“. Nr. 189. 22 augusta m. d. 1899).

J. Rainis. E. Voltera priekšlasījums par leišu literaturu. IX. p. 38—41. (Persp. iš „D. L.“. Nr. 276. 1887).

Alberts Prande. Eduards Volters. (Trumpa biografija ir mokslo veikalų aprašymas. Fotografija 80-tųjų metų pabaigos). — Latvju Rakstniecība Portrejās. Rīgā. 1926. p. 158.

N[ezabitauskas]. Prof. Eduardas Volteris. (Su atvaizdu). — Žvaigždė. 1926. Nr. 4, vol. 1. p. 52—66.

Prof. Eduarda Voltera 70 gadu dzimšanas dienas svinības. (Trumpa biografija ir mokslo darbų įvertinimas). — „Latvju Grāmata“. 1926. Nr. 2. p. 139.

Prof. Ed. Volterio sukaktuvių paminėjimas. — „Lietuva“. 1926. Nr. 65 (2154).

A. — Prof. Volterio 70 metų amžiaus sukaktuvėms paminėti. — „Rytas“. 1926. Nr. 65 (657).

J. Paleckis. Prof. Eduardas Volteris (su atvaizdu). „Naujas Žodis“. 1926. Nr. 6 (22). p. 2—3.

A. — [Nezabitauskas]. Eduardas Volteris, 70 metų sukaktuvėms paminėti. — „Klaipėdos Žinios“. 1926. Nr. 56 (633).

Emilija Pruhsas. — Prof. E. Wolteris Kaunâ swin schodeen 70 g. schuhpla swehtkus un 40 g. darbibas jubileju. — „Jaunakas Zińas“. 1926. kovo mėn. 18 d.

Doc. **M. Kvašninas—Samarinas** ir **Z. Mockus**. „Arklio kilmė ir lietuvių arklys“. Kaunas. 1926. 1 dal. p. 47.

„Latvijas Saule“. 1926. Nr. 39. p. 429, 430 (su atvaizdu).

[Nezabitauskas]. Prof. E. Volterio sukaktuvės. — „Lietuva“. 1926. Nr. 54 (2143).

A. — [Nezabitauskas]. Prof. E. Volterio sukaktuvėms paminėti. — „Lietuva“. 1926. Nr. 63 (2152).

II. Prof. E. A. Volterio slapyvardžiai ir kryptonimai.

A. — — 190 (1901).
Айтисъ. — 269 (1921)
Александрайтисъ. — 59 (1877).
Aš pats — 276 (1925).
Brolis — 175 (1900).
Дейновецъ — 72 (1888).
Э. А. В-теръ — 265 (1921).
Ein Bekannter — 166 (1899).
Ein Drawaenofiler — 167 (1900).
Э. В. — 288, 289 (1892 VIII.), 292, 293, 294, 295, 296, 298 (1893. X.); 304 (1894. XII.); 307, 308 (1895. XIV.); 310 (1895. XV.); 311, 312 (1895. XVI); 314, 317, 319, 321, 322, 323, 326, 328 (1896. XVII.); 331, 334 (1898 XXV.); 337 (1904. XLI.); 355 (1915. XXIV). 364, 365 (1908).
E. W. — 109 (1892), 155 (1898), 156 (1898).
Э. В—ръ. — 299 (1893. X).
Ф. В. — 186 (1901).
Извѣстный —айтисъ. — 193 (1902).
Извѣстный литвофилъ. — 174 (1900).
Литовскій этнографъ. — 60 (1887).
Пріѣзжій. — 172 (1900).
— Свой. — 264 (1921).
Tas pats. — 262 (1921), (1922).
Товтегоденъ. — 179 (1901).
B — — 189 (1901).
V—aitis — 125 (1894).
Вильнянинъ. — 180 (1901).
vis tas pats. — 266 (1921).
— Жюронасъ. — 187 (1901).

III. Sąrašas žurnalų ir žodynų, kuriuose dalyvavo prof. E. A. Volteris (pradžioje duodami sutrumpinimai).

A. — „Austrums“, (1893).
A. f. R. — „Archiv für Religionswissenschaft“. (1898—1899)
A. f. sl. Ph. — „Archiv für slavische Philologie“. — 1882—1895).
B. B. — „Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen“. Herausg. von Dr. Adalbert Bezzenberger. Göttingen. Verlag von Robert Peppmüller. — (1884).
B. sb. — „Библіологическій сборникъ“. — (1916—1918).
B. sl. P. — „Русскій Біографическій Словарь“. Изданъ подъ наблюденіемъ предсѣдателя Имп. Русск. Историч. Общества. А. А. Половцова. Спб. — (1908).
Z. f. B. „Zentralblatt für Bibliothekswesen“. — (1901—1904)
Z. f. Büch. — „Zeitschrift für Bücherkunde und Liebhaberei“, v. G. A. E. Bogeng. — (1912).
Z. v. L. — „Zeitschrift für vergleichende Litteratur“. Klausenburg — Koloszvar. Herausg. von Dr. Hugo Meltzl. — (1877)
Z. öst. Bibl. — „Zeitschrift des österreichischen Vereins für Bibliothekswesen“. — (1911)
D. — „Dirva“. — (1900).
D. L. — „Deenas Lapa“. — (1887—1893).

D. L. Z. — „Deutsche Literatur Zeitung". — (1898—1903).

D. R. B. — „Доклады и отчеты Русскаго Библіологическаго Общества". — (1913—1917).

E. A. O. — „Ежегодникъ Русскаго Антропологическаго Общества". — (1908).

E. Br. E. — „Энциклопедическій Словарь Брокгауза и Ефрона". — (1892 VII—1904 XLI).

E. J — „Большая Енциклопедія подъ редакціей С. Н. Южакова". (X, XII—1903).

Et. Ob. — „Этнографическое Обозрѣніе". — (1890—1915).

Fil. — „Lietuvos filatelistas". — (1924).

G. L. — „Голосъ Литвы". — (1926).

I. A. N. — „Извѣстія Императорской Академіи Наукъ". — (1901—1909).

I. B. O. — „Извѣстія СПБ. Славянскаго Благотворительнаго Общества". — (1903).

I. I. R. G. O. — „Извѣстія Императорскаго Русскаго Географическаго Общества". — (1885—1898).

Il. Liet. — „Iliustrotoji Lietuva". — (1926—1928).

I. M. M. — „Izglītīoas Ministerijas Mēnešraksts". Rīga. — (1925)

I. O. R. Jaz. — „Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ". — (1885—1917).

I. Sl. V. — „Источники словаря русскихъ писателей, собр. С. А Венгеровъ". — (1900. I,).

Kal. S. Z. K. — „Календарь Сѣверо-Западнаго Края". — (1890).

K. G. V. — „Ковенскія Губернскія Вѣдомости". — (1886—1887).

Kn. — „Knygos". Bibliografijos ir Kritikos žurnalas. Leidžia Švietimo Ministerijos Knygų Leidimo Komisija. Redaguoja Vaclovas Biržiška — (1922).

L. C.—„Literarisches Centralblat". — (1897).

Liet. — „Lietuva". — (1922—1926).

Liet. A. — „Lietuvos Aidas". — (1928).

L. M. — „Lietuvos Mokykla". Mėnesinis laikraštis. Pr. Dovydaičio leidžiamas ir redaguojamas — (1921).

L. S. — „Latvijas Saule". — (1925).

L. T. — „Lietuvių Tauta". — (1908—1911).

L. V. — „Литературный Вѣстникъ" — (1901—1903).

M L. L. G. „Mitteilungen der Litauischen Litterarischen Gesellschaft". — (1886—1904).

M. M. — „Memeler Morgen = Stimme" — (1926).

M. W. — „Mahjas Weesis". — (1902)

N. E. Br. — „Новый Энциклопедическій Словарь Брокгауза и Ефрона".

N. V. — „Новое Время". — (1887—1901).

O. L. — „Die Osteuropäischen Literaturen und die slavischen Sprachen", von A. Bezzenberger, A. Brückner, V. v. Jagič, J. Machal, M. Murko, F. Riedl, E. Setälä, G. Suits, H. Thumb, A. Wesselowsky, E. Wolter. Berlin und Leipzig, 1908 in 8° (VIII u 396 s.). Druck und Verlag von B. G. Teubner

O. O. R. Jaz. — „Отчетъ о дѣятельности Отд. русск. яз. и словесности Имп. Академіи Наукъ за 1914 годъ", сост. акад. Н. А. Котляревскимъ. Петроградъ. 1914. Типографія Имп. Ак. Наукъ

O. V. P. D. — „Обзоръ Первой Всероссійской Выставки Печатнаго Дѣла", — (1895).

Pam. Kn. K. g. — „Памятная Книжка Ковенской губерніи". (1887—1889).

Pam. Kn. V. g. — „Памятная Книжка Виленской губерніи". — (1887—1889).

P. I. — „Печатное Искусство". — (1902—1903).

Pr. K — „Прибалтійскій Край". — (1900—1901).

R. B. — „Русскій Библіофилъ". — (1911).

R S. — „Русская Старина". — (1899).

R Z. — „Rigasche Zeitung". — (1887).

S. B. — „Sitzungs—Berichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst nebst Veröffentlichungen des kurländischen Provinzial—Museums". Mitau. — (1888).

Sb. O. R. Jaz. — „Сборникъ Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ". — (1892—1915).

Sl. — „Славянство". — (1911).

Sl. V. — „Критико-біографическій Словарь С. А. Венгерова". — (1895 IV).

S. P. Z. — „St.-Peterburger Zeitung". — (1887—1900).

S. P. V. — „С.-Петербургскія Вѣдомости". — (1887—1908).

S. Pž. — „Slovanský Prchled". — (1903).

S. P. Ž. — „С.-Петербургская Жизнь". — (1901).

Šv. D. — „Švietimo Darbas". Mėnesinis laikraštis Švietimo Ministerijos leidžiamas. — (1920).

T. Ž. — „Tauta ir Žodis". Humanitarinių Mokslų Fakulteto leidinys. Red. prof. V. Krėvė Mickevičius. (1924).

V. — „Varpas". — (1894).

Vil. V. — „Виленскій Вѣстникъ". — (1886—1890).

V. Kal. — „Виленскій Календарь". — (1887).

V. L. — „Вольная Литва". — (1921).

Vl. — „Viltis". — (1910).

V. P. D. — „Списокъ изданій предназначенныхъ для выставки печатнаго дѣла". Спб. 1894. — (1894).

Ž. — „Žvaigždė". Mėnesinis A. Miluko leidžiamas žurnalas. — (1923).

Ž. Mn. N. Pr. — „Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія". — (1885—1904).

Ž. S. — „Живая Старина". — (1888—1916).

Žurn. S P. Un. — „Журналъ Засѣданій Совѣта Спб. Университета".

Z. A. N — „Записки Имераторской Академіи Наукъ". — (1886—1887).

Zap I. R. G. O. — „Записки Императорскаго Русскаго Географическаго Общества". — (1890).

K. W. — „Konwersazijas Wahrdniza". Riga.
Mag. L. L. G. — „Magazin d. Lettischen Litterarischen Gesellschaft". Mitau.

Be to, prof. V. parašė kai kuriuos straipsnius į kitus leidinius, bet tų straipsnių man, deja, neteko gauti.

2.

Prof. E. A. Volterio bibliografija.

18?7 m.

II.

1). Über die Volkspoesie der Letten — Z v. L. 1877. balandžio mėn. 15 d. p. 244 — 249.

1882 m.

I.

2). Разысканія по вопросу о грамматическомъ родѣ. Спб. 1882. 8⁰. (*E. A. Volterio disertacija*).

Rec. A. Соболевскій Ž Mn. N. Pr. 1882. 224 dalis, II skyr. p. 145 — 151.

II.

3). Einige Eigentümlichkeiten des galizischen Apraksoevangelium vom Jahre 1266. — Kleine Mitteiiungen aus dem A. f. sl. Ph. 1882. VI. p. 620 — 624.

1884 m.

II.

4). Zum infläntischen Laufgesetz. — BB. 1884 VIII. p. 289 — 300.

5). Was ist „līgo"? — A. f. sl. Ph. 1884. VII. p. 629 — 639.

1885 m.

II.

6). О результатахъ этнографическ. поѣздки къ прусскимъ литовцамъ лѣтомъ 1883 г. — I. I. R. G. O. 1885. XXI, laida 2, p. 97 — 113 (apie kerėjimus) ir atsk. atsp. 16 p.

Rec.: **Bezzenberger** A. A. f. sl. Ph. 1885. VIII, p. 632 — 637.

7). Объ этнографическомъ изслѣдованіи Виленской губерніи. — I. I. R. G. O. 1885 XXI. p. 360.

III.

8). В. Н. Юргевичъ. Опытъ объясненія именъ князей Литовскихъ Москва. 1884. 295 стр. — A. f. sl. Ph. 1885. VIII, III sąs. p. 531 — 536.

9). Юридическій актъ, на западно-русскомъ нарѣчіи 1651 года, съ присягою на литовскомъ языкѣ. Открытый Ив. Як. Спрогисомъ. Читано 4 сентября 1884 г. — I. O. R. Jaz., Atskiras atspaudas Спб. 1885. 8⁰. 3 p. pl. „Varpas" 1890 № 1 p. 13. (Basanavičius apie Sprogį).

10). Lettische Dialekt — Studien von Adalbert Bezzenberger. Göttingen. 1885. (Новыя изслѣдованія о латышскомъ языкѣ). — Ž Mn. N Pr. 1885, августъ. CCXL dal., 2 skyr. p. 268 — 270

11). Lettische Dialekt — Studien von Adalbert Bezzenberger. Göttingen. 1885. 180. S. — Anzeiger aus dem A. f. sl. Ph. 1885. VIII. p. 632 — 637.

12). Litauische und Lettische Drucke des XVI und XVII Jahrhunderts, herausgegeben von A. Bezzenberger. IV Heft. Szyrwid's Punkty Kazań (Punktay Sakimu) vom jahre 1629. Mit einer grammatischen Einleitung von Richard Garbé. Göttingen. 1885. S. 156 + XLVIII. — A. f. sl. Ph. 1885. VIII. III sąs. p. 524 — 531.

IV.

13). Nowenas pri Jezaus Kristaus S. Marijos P. Wilnius. 1863. 8⁰. 95 p. — I. I. R. G. O. 1885 XXI. p. 97 ir 112.

1886 m.

I.

14). Литовскій катехизисъ Н. Даукши. По изданію 1595 г., вновь перепечатанный и снабженный объясненіями. Приложеніе къ LIII-му тому ZAN. 1886, № 23. Atspausta 500 ekzempl. Atsk. atsp. Спб. 1886. 8⁰. VII, LXXXVI ir 191 pp. Atspausta 100 ekzemp.

Rec.: 1) **Budrys (Adomaitis)**. Obecny stan oświaty. „Kraj". 1886. № 45, p. 5; 2) Ž Mn N Pr. 1886. 248 dal., II skyr. p. 225—226. (Книжн. новости); 3) **J. Hanusz**. Afsl. Ph. 1887. X. p. 642 — 648; 4) **J. Szl[ūpas]**. „Lietuwiszkoji raszlawa XVI szimtm". „Lietuw. Balsas". 1887. № 16. p. 194; 5) „Kwart. histor." 1888. II. p. 406; 6) **A. Brückner**. Lituanica. Afsl Ph. 1891. XIII. p. 311 — 314; 7) **Sapnůczius**. „Vien. Lietuv". 1893. № 52. p. 622 — 623; 8) **A. Brueckner**. Polacy a Litwini. „Polska i Litwa". 1914. p. 352—354. 9) Musų rasztai. „Tėv. Sarg". 1899. № 4 p. 28 — 29. 10) **M. Biržiška**. „Del Daukšos postilės". Daukšos postilė. Kaunas. 1926, p. 6, 7.

15). Программа для указанія особенностей говоровъ Литвы и Жмуди. Tiekiamos 2 lietuvių kalbos abėcėlės) Печатано по распоряженію Имр. Русск. Геогр. Общ. Спб. 1886. 8⁰. 12 p. Типогр. Имп. Акад. Наукъ.

II.

16). Болѣе полный варіантъ третьей пѣсни о волѣ. — Vil. V. 1886. № 161.

17). Einfluss Westrusslands auf Litauen vor den XII. Jahrhundert. — M. L. L. G. 1886. II. sąs. XI. p. 306 — 312.

18). Ein russisch-litauisches Aktenstück aus dem Jahre 1650 — 1651. — M. L. L. G. 1886 II sąs. XI p. 299 — 301.

Vert. į liet k.: J. B... s. „Prisiega lietuv. kalboje XVII. šimtmečio". „Varpas". 1890. № 1. p. 13.

19). Изъ поѣздки по литовскимъ мѣстностямъ Сѣверо-западнаго края. (Впѣчатленія во время лѣтняго путешествія и разграниченіе Литвы отъ Польши въ одной и той-же католической вѣрѣ). — Bil. V. 1886. № 197.

Rec. „Liet. Bals". 1887. № 20. p. 235 ir 236.

20) И. В. Юшкевичъ. (Nekrologas). Vil. V. 1886. № 157.

Rec.: „Liet. Bals". 1887. № 20 p. 235.

21). И В. Юшкевичъ. (Nekrologas). —Ž Mn. N Pr. 1886. августъ. CCXLVI, IV skyr. p. 106 — 108.

22). Корреспонденція о выборѣ въ члены — сотрудники Имп. Русск. Геогр. Общества д-ра Бразайтиса и г. Довойно-Сильвестровича въ Колнуяхъ, Россіенск. уѣзда. — Vil. V. 1886. № 253.

23). Litauen in seinem Verhältnis zu Russland und Polen seit dem Jahre 1863. (Skaityt. VI visuot susirinkime Liet. Lit. Dr. (Lit. Litt. Gesellsch). 1885 m. spalių mėn. 14 d. — MLLG. 1886 V. XI. sąs. p. 360 — 362.

24). Litauische Zauberformeln und Besprechungen. — M. L. L. G. 1886. II. sąs. XI. p. 301 — 306.

25). Литовскія лѣтописи. Ихъ характеръ и патріотическій духъ (извлеч. изъ статьи г. Тихомирова о составѣ западнорусскихъ, т. наз. литовск. лѣтописяхъ). — Vil. V. 1886. № 230.

26). О литовскомъ литературномъ обществѣ въ Тильзитѣ (Litt. Litter. Geselsch.). Vil. V. 1886. № 220.

27). О моемъ пріѣздѣ и о программѣ по діалектологіи Литвы и Жмуди. Vil. V. 1886. № 137.

28). Объ изученіи Литвы и Жмуди.—Atsp. iš KGV. 1886. № 64. 12 p.

29). Объ изученіи литовскаго языка и быта. Vil. V. 1886. № 139.

30). Отвѣтъ безымянному корреспонденту газеты „Wiek" (del straipsnio № 139). Vil. V. 1886. № 160.

31). Письмо въ редакцію. (Apie lietuvių ir žydų emigravimą). Vil. V. 1886. № 153, 195 ir 266.

32). Письмо въ редакцію и библіологическое извѣстіе объ изданіи Катехизиса 1595 года. — Vil. V. 1886. № 204.

33). Письмо въ редакцію. (О сообщенной третьей пѣсни о волѣ) Vil. V. 1886. № 152.

34). Письмо въ редакцію. (Prie J. V. Juškevičiaus nekrologo. Pataisa I-jam tomui ir pranešimai apie Juškevičiaus žodyną ir Baranausko mokslišius darbus). — Vil. V. 1886. № 171.

35). Сообщеніе о литовскихъ сказкахъ. — I. I. R. G. O. 1886. XXII. p. 328.

36). 300-лѣтній юбилей латышской литературы. Участь Инфлянтовъ (Латышей Витебск. губ.). — Vil. V. 1886. № 255.

37). „Жиды и жмудины въ Америку отправляются". (Naujokų daina). Vil. V. 1886. № 195.

Rec.: **J. Starkus**. „Liet. Balsas" 1886. Spalių 30 d. p. 157.

38). II-я кн. „Mitt. d. Lif. Litt. Geselsch". „Dainu Balsai". (Prancūzų spaudos atsiliepimai apie lietuvių muziką). — Vil. V. 1886. № 220.

III.

39). Szyrwid's Punkty Kazań (Punktay Sakimu) vom Jahre 1629, mit einer grammatischen Einleitung herausgegeben von Richard Garbe. Göttingen. 1884. — Ž Mn N Pr. 1886. февраль. CCXLIIId; II skyr. p. 306 — 317. (Старолитовскіе тексты).

V.

40). Bericht des Herrn Preiss an den Minister der Volksaufklärung aus Königsberg vom 1 März (17 Februar) 1840. — M. L. L. G. 1886. II. XI. sąs. p. 313 — 334.

Rec. Ž. S. I. p. 38.

1887 m.

I.

41). Объ этнографической поѣздкѣ по Литвѣ и Жмуди лѣтомъ 1887 года. (Читано въ засѣданіи Историко-Филологич. Отд. Имп. Ак. Наукъ, 20 октября 1887 г.). Приложеніе къ LVI тому Z. A. N. Atsk. atsp. Спб. 1887. 8°. 2+158 p. ir 1 pusl. faksim. Типогр. И. А. Н.

Rec.: 1) Ž. Mn. N. Pr. 1888. aprėlis. dal. 256 II. skyr. p. 534 — 535 (книжн. новости). 2) **Ad. G—s**. „Szviesos priedas". 1888. № 1/2 p. 26—27. 3) **M. Biržiška** „Del Daukšos postilės". Daukšos postilė. Kaunas. 1926. p. 11, 12.

II.

42). Atsakymas Antonowicziui ir išrodymas, kad prieš XIII amžių Lietuvoj jau buvo miestų. — Vil. V. 1887. № 43. pl. „Liet. Bals." 1888. № 2. p. 13 — 14.

43) Zur Frage ueber die Lage der Kurenstadt Apulia (vom Jahre 853). — R. Z. 1887. December.

44). Еще нѣсколько словъ о литовскихъ народныхъ книгахъ. — Vil. V. 1887. № 120 ir atsk. atsp. Vilnius. 1887. 16°. 8 p.

45). Herr Dr. Edmund Veckenstedt. — S. P. Z. 1887. № 260.

46). И. Юшкевичъ. (Nekrologas). —Atsp. iš V. Kal. на 1887. p. 27b.

47) Johann Juschkewitsch. (Nekrologas).— M. L. L. G. 1887. II. XII sąs. p. 409 — 413.

Rusų kalba nekrolog. apie J. Jušk. pl. 1) Ž Mn. N Pr. 1886. CCXLVI d., IV skyr. p. 106 — 108, 2) Vil. V. 1886. № 157, 3) V. Kal. на 1887 г. p. 27b.

48). Къ вопросу о русско-литовской азбукѣ. (D-ro Brazaičio ir p. Gorodeckio nuomonės). — Vil. V. 1887. № 256.

Rec.: „Liet. Bals." 1887. № 20 p. 235 — 236.

49). Latweeschu—leischu mitologijas ispehtischanas leetâ. — D. L. felet. turpinajums. 1887. № 119.

50). Литовскія древности.—Atsp. iš Vil. V. Вильна. 1887. 16⁰. 14 p.

51). Mytologische skizzen. (Pastabos lietuvių mytologijai). I. Litauische Götter in Joh. Malala's Chronograph russischer Redaction vom Jahre 1261. — A. f. sl. Ph. 1887. IX. 4. sąs. p. 635 — 642.

Rec.: Ž Mn. N. Pr. 1888. апрѣль. 256 dal. II skyr. p. 534 — 535 (книжн. новости).

52). О русско-литовскихъ книгахъ для народнаго чтенія. — Vil. V. 1887. № 37 (№ 51?).

53). Объ изслѣдованіи Литвы и Жмуди.— Atsp. iš K. G. V. 1887 № 4.—1887. 12⁰. 12 p.

54). Объ изученіи литовскаго языка и племени. (Прилож. къ Pam. kn. V. г. на 1887 г.). Atsk. atsp. Вильна. 1887. 8⁰. 15 p. Виленск. Губ. Типогр.

55). Объ изученіи литовской миѳологіи.— Pam. kn. K. g. на 1887 г. p. 309 — 318. Atsk. atsp. Ковно. 1887. 8⁰. 10. Въ типографіи губ. правленія. Be to: I. I. R. G. O. 1888. III leid. p. 1 — 9; IV leid. p. 403.

56). Письмо въ редакцію о литовскихъ книгах. (Prūsų lietuvio nuomonė). — Vil. V. 1887. № 2.

57). Письмо въ редакцію (о пѣсняхъ и распѣвахъ Дайново-Судавскихъ литовцевъ).— Спб. 1887 № 308.

D. L. 1887. № 251; I. I. R. G. O. 1887. XXIII. p. 769; „Šviesa", 1887. spalių ir lapkričio mėn. P. L. str. del pon. Volterio skaityto Peterburgo geograf. draugijoje rašto apie lietuvių dainas, kuriame „jis užkalbino draugystę atspausdinti lietuviškų dainų knygelę lotyniškomis litaromis" (prof. P. Leono laiškas prof. E. Volteriui iš 1926 m. kovo mėn. 21 d.).

Rec.: Кояловичъ. Vil. V. 1887. № 256.

58). Письмо въ редакцію (по поводу пѣсенъ Дайново-Судавскихъ литовцевъ).—Vil. V. 1887. № 314; SP. V. 1887. № 308; D. L. 1887. № 251; I. I. R. G. O. 1887. XXIII. p. 769.

59). Польскія радости. (Lietuviai prieš lenkus). (Александрайтисъ). — N. V. 1887. № 4166.

60). Русскіе крестьяне въ Литвѣ. (Литовскій этнографъ). — N. V. 1887. № 4181.

61). Dr. Veckenstedts Zemaitische Goettinnen. — S. P. Z. 1887. № 17.

III.

62). Aleksander Aleksandrow. Sprachisches aus dem Nationaldichters Litauens Donalitius. I. Zur Semasiologie. Inaugural—Dissertation zur Erlangung des grades eines Magisters der vergleich. Sprachkunde verfasst. Dorpat. 1886. 8⁰ VI. 69, 2 p. — Ž. Mn. N. Pr. 1887. мартъ. CCL. d. 2 skyr. p. 170 — 172.

63). Ch. Bartsch: Dainu balsai. Melodien litauischer Volkslieder, gesammelt und im Auftrage der Litauischen Litterrarischen Gesellschaft herausgegeben. Heidelberg 1886. — Ž. Mn. N. Pr. 1887. январь. CCXLIX d. 2 skyr. p. 193 — 195.

64). A. Bezzenberger. Ueber das litauische Haus. (Ein Versuch). Königsberg in Pr. 1886. (su ɛ1 paveikslu). — Ž Mn. N. Pr. 1887. іюнь. CCLI. d. II skyr. p. 409 — 411.

65). Dr. L. Geitler: Beiträge zur litauischen Dialektologie. Wien. 1885. 70 S. —A. f. sl. Ph. 1887. IX. 4 sąs. p. 682 — 687.

66) A. Bezzenberger und A. Bielenstein. Undeudsche Psalmen und geistliche Lieder oder Gesenge, welche in den Kirchen des Fürstentums Churland und Semigallien in Lieffland gesungen werden. Königsberg, bey George Osterbergern, 1587. Neu herausgegeben 1886. 2) Ѳ. Я. Трейланда — Бравзенміакса: Латышскія народныя сказки. (Сборникъ матеріаловъ по этнографіи, издав. при Дашковскомъ этногр. музеѣ, подъ редакц. В. Ѳ. Миллера, вып. II. Москва. 1887. — Ž Mn. N. Pr. 1887, іюль. CCLII dal. 2 skyr. p. 176 — 182. (Изъ области латышской письменности и словесности).

Tas pats: Afsl Ph. 1888. XI. p. 575 — 582.

67). Les Chants populairs lithuaniens. — Melusine Recueil de Mythologie, Litter. popul. Paris. 1878. 223 p. — Ž Mn. N. Pr. 1887. CCXLIX dal., 2 skyr. p. 193 — 195.

68). Maurycy Stankiewicz. Studia bibliograficzna nad literaturą litewską. (I Wiadomość o Biblji Litewskiej drukowanej w Londynie 1663 roku, i o Wrzekomym jéj tłómaczu Samuelu Bogusławie Chylińskim. Kraków. 1886). — Ž Mn. N. Pr. 1887, іюнь CCLI d., 2 skyr. p. 407 — 408.

69). Русская грамматика для литовцевъ. Издано Попечителемъ Варшавск. Учебн. Округа. — Vil. V. 1887. № 27 ir 37.

VI.

70). Божественная литургія Святаго Іоанна Златоуста. Дievišką liturgiją Швэнто Іóно Аўксабўрніо. Спб. Швэнтам Петербурге, Metyce 1887. Тип. И. А. Н. 40 p. + 1. Didelės octavos formato. (Versta S. Baltromaičio, ištaisė ir redagavo **Ed. Volteris**).

Rec. NV. 1887. № 4207; „Vienybe lietuvninku" 1891. № 27. p. 324; NV. 1889. pl. „Varpas" 1889. № 8. p. 116.

1888 m.

II.

71). Apuole und Herren Apulski's. — SB. 1888. p. 20 — 23.

Pi. 1) J. Döring. SB. 1887. p. 33 — 41. 2) Dr. Biellensteino str. „Le village d' Apoulé (Opoulé) dans le gouvernement de Kowno et la ville finnoise Apulia (853)", pataip. į „Труды X археологическаго съѣзда въ Вильнѣ". 1893. Подъ редакц. графини Уваровой и С. С. Слуцкаго. Т. I. Москва 1895. p. 75. 3) A. Vireliūnas. Apuolė (žem. Apuolė) 853 metais. Šv. D. 1923. № 11—12 p. 753, 754. 4) E. Wolter RZ. 1887. Dezember.

72). Археологическія экскурсіи Э. А. Вольтера въ Лидскій уѣздъ. (Дѣйновецъ).—Vil. V. 1888. № 204.

73). Предварительный отчетъ о поѣздкахъ по Литвѣ и Жмуди въ 1884, 1885, 1886 и 1887 годахъ. (Читано въ засѣданіи Отдѣленія Этнографіи 5 февраля 1888 г.) Перепечатано, по распоряженію И. Р. Г. О. изъ XXIV тома „Извѣстій" Общества. Типографія А. С. Суворина, Эртелевъ пер. домъ 11 — 2 С.П.Б 1883. 8⁰. 12 p.

74). Жмудскія городища и древнія урочища Тельшевскаго уѣзда — Pam. kn. K. g. на 1888 г. p. 230 — 237. Atspaudas 1888. 8⁰. 8 p. Тип. Губернск. Правл.

75). Объ изученіи Латышской миѳологіи. — И. И. Р. Г. О. прил. къ XXIV. тому I. I. R. G. O. III leid. p. 1 — 6. 1888.

76). Объ изученіи литовской миѳологіи. — Приложеніе къ XXIV-му тому I. I. R. G. O. 1888. leid. III. p. 1 — 9.

III.

77). Karłowicz, Jan. Podania i bajki ludowe zebrane na Litwe. Kraków. 1887. 8⁰. 124. — ŽS. 1888. p. 151.

78). Lettica. 1) A. Bezzenberger und A. Bielenstein. Undeudsche Psalmen und geistliche Lieder oder Gesenge, welche in den Kirchen des Fürstentums Churland und Semigallien in Liefland gesungen werden. Königsberg 1587. Neu herausgegeben 1886. Hamburg — Mitau. 85 + XXXIV. 2) A. Bezzenberger. Dispositio Imperfecti ad Optimum (Abriss der lettischen Sprache vom Jahre 1732). Neu abgedruckt in den Königsberger Studien. Historisch-philologische Untersuchungen der Universitätsprofessoren genannter Universität, S. 181 — 212. Königsberg i/Pr. 1887. 3) A. Bezzenberger. Ueber die Sprache der preussischen Letten. Göttingen. 1888. 170. S.—A. f. sl. Ph. 1888. XI. p. 575 — 582.

1889 m.

II.

79) Prauešimas geogr. draug. 1888. gruodžio 28 d. „apie neatidėtiną reikalą" isztyrineti Lietuwą statistiszkai, t. y. sužinoti, kiek yra lietuwiu sznekancziu sawo name lietuwiszkai, kiek ju jau sugudėjo ir užmirszo sawo tėwu kalbą". Išrašas iš „Liet. Balso" 1889. № 3. p. 20—21.

80). Археологическія коллекціи частныхъ лицъ въ Сѣверо-западномъ краѣ.—Vil. V. 1889. № 269. Atspaudas Вильна. Тип. А. Г. Сыркина. Большая ул., собств. домъ, № 88. 1889. 4⁰. 6 pusl.

Rec. „Kraj". 1890. № 19. Przegl. lit.

81). Дѣятельность статистическаго комитета по части мѣстной археологіи. — Vil. V. 1889. № 123.

82). Litauische Schriftsteller des 19. Jahrhunderts. I. Matäus Kazimir Wołonczewski. — Bicziulej (pasaka). Budris ir jo pripuolej. — M. L. L. G. 1889. III sąs. XIV. p. 101 — 116.

83). Объ этнографической поѣздкѣ въ Слонимскій уѣздъ Гродненской губ. въ іюнѣ 1888 г. — I. I. R. G. O. 1889. XXV.

84) Объ изученіи семейнаго быта литовско-жемайтскаго народа. — Atsp. iš Pam. kn. K. g. na 1889 г. p. 283 — 308. 1889. 8⁰. 27 p. Vil. Viest. 1889 № 123.

Rec.: P. M. 1890 № 1. Библ. отд. p. 12.

85). Развалины Трокскаго замка.—Pam. kn. V. g. на 1889 г. II. p. 181 — 185.

86). Виленскій археологическій музей. — Vil. V. 1889. № 123.

III.

87). Ad. Bezzenberger. Ethnographisches aus dem Kreise Pilkallen. Pilkallen. 1889. 4⁰. 8. — Ž. S. 1889. II. leid. p. 179.

1890 m.

I.

88). Матеріалы для этнографіи латышскаго племени Виленской губерніи. Собралъ и снабдилъ объясненіями Э. А. Вольтеръ, приватъ-доцентъ С.-Петербургскаго университета. Часть I. Праздники и семейныя пѣсни латышей. СПБ. 1890. XIV + 385 p. + Таблица знаковъ для транскрипціи латышскихъ звуковъ. Zap. I. R. G. O. по отдѣленію этнографіи. XV. 1 leid. Типогр. Имп. Ак. Наукъ.

Rec.: 1) DL. Peelikums, № 1. 1891; 2) „Austrums"; 3) HB. 1891. № 5468 (Библіогр. нов.); 4) „Wisła". 1891. № 1. p. 219 — 220; 5) „Vien. Liet." 1891. № 22. p. 265; 6) „Narodny Listy" 1891, 7) De Nederlandsche Spectator № 34, 22 Augustus 1891 p. 268 — 269. str. Lettische Ethnographie". **C. C. Uhlenbeck**; 8) Mag. LLG. 19,2 p. 90 — 92. Baron **G. von Manteuffel**; 9) Эт. Об. 1891. № 2.; 10) M. LLG. III. XVI sąs. 1891. p. 422. 10) Athenaeum Listy pro literaturu a kritiku vèdeckou rediguje prof. Dr. Jos. Kaizl. Vydává Jos. R. Vilímek. Roč. IX. zesch. 1. 15 října 1881. p. 9—10. Rec. **Josep Zubatý**; 12) Athe-

neum. III. Zesch. III. Wszesień Warszawa 1892 p. 601; 13) Kwartalnik histor. 1892. VI. Zesch 6,2 p 357. (rec. **A. Brueckner'o**); 14) Revue Lestraditions populaires. **H. Wissendorf.** 1891; 15) **J. Karłowicz.** Ostatnie prace o Inflantach. Biblioteka Warsz. 1892. № 6. p. 550 — 564; 16) **W. R. Morfill.** „The Ethnografy of the Letts in Vitebsk. gouv". „The Academy". 1891. 40. p. 539 — 540. Decem. 12., № 1023; 17) „Филол. Вѣстн." 1891. № 2. p. p. 308 — 309; 18) Mag. LLG 1897. XX-ten Bandes erstes Stück p. 19 — 40.

II.

89). Litauische Schriftsteller des 19. Jahrhunderts. II. Simon Dowkont (Simanas Daukąntas). Lietuwos galybe. Gediminas didesis Lietuwos Kunegajksztis. — MLLG. 1890. III. XV. sąs. p. 260—312 Iš vok k. vertė J. S. „Vien. Liet". 1891. № 23 p. 272 — 274. (Ištrauka).

Rec.: 1) „Liet. Bals". 1888. № 18 p. 139. 2) **Varnelėša.** „Trumpa žinia apie S. Daugkantos Istoriją Žemaytišką. — „Varpas" 1894. № 3. p. 36 — 38.

90). Литовскія легенды: 1) о дьяволѣ-творцѣ; 2) зачѣмъ сохраняются ногти? 3) о происхожденіи медвѣдя; 4) откуда взялся аистъ? 5) о принцѣ Кукисъ и о кукушкѣ (гегуте); 6) о странствующихъ озерахъ. — Et. Ob. 1890. 3 leid. IV kn. p. 139 — 148. Atsk. atsp. Москва 1890. 8⁰ 10 p

91). Матеріалы для составленія археологической карты Виленской губ. (Посвящено Виленск. Статист. Комит.). — Vil. V. 1890. № 20 — 21 (январь).

92). Новые труды и матеріалы по латышской этнографіи. — Et. Ob. 1890 № 4. p. 236 — 244.

93). Обзоръ трудовъ по литовской этнографіи 1879—1889 гг. — Ž. S. 1890. I leid., p. 37—42; II leid., p. 177 — 183.

Rec.: Драгомановъ. „Сборникъ за народни умотворенія науки". 1891. IV skyr. Bibliograf. p. 9 — 10.

94). Статистика племеннаго состава народонаселенія Сѣверо-западнаго края. — Atsp. iš Kal. SZK. на 1890 г. Типогр. „Разсвѣтъ", Тверская, Гнѣздниковскій пер. домъ Любенкова. 1890. 7 p,

III.

95). Гильфердингъ, Нѣсколько словъ о литовскомъ и жмудскомъ племени. „День". 1864. № 8. — Ž. S. 1890. I leid. p. 39.

96). Костомаровъ. Литовская народная поэзія. СПБ. 1867. 8⁰. — Ž.S. 1890 p. 38.

97) Котляревскій, А. А. Обзоръ славяновѣдѣнія за послѣдніе три года 1873 — 1875. Литва,—Печат. въ Sb. O. R. Jaz. 1889. XLVIII. p. 358—372 и отд. Сочиненія II.—Ž. S. 1890. p. 44,

98). И. Я, Спрогисъ. Географическій словарь древней Жамойтской земли XVI, столѣтія, составл. по 40 актовымъ книгамъ Россіенскаго земскаго суда. Вильна. 1888. 2) Инвентари имѣній XVI столѣтія. (Акты, издаваемые Виленскою Археологическою Коммиссіею, томъ XIV). Вильна 1888.—Ž. Mn. N. Pr. 1890. CLXIX. 2 skyr. p. 376 — 383 pl. DLZ. 1889. № 5. p. 159 — 161. (Новые матеріалы для изученія литовскаго именослова).

1891 m.

II.

99) Латышская библіографія.—Et. Ob. 1891. VII. 1 kn. p. 244 — 245.

100). Raksti per leišu etnografiju.—DZ. 1891 № 1 (61) p. 13 — 14.

III.

101). Отзывъ о литовской рукописи Бендеревича. (Pasakos ir kt.).—Ž. S. 1891. III leid. p. 264.

1892 m.

I.

102). Библіографическіе матеріалы для біографіи Александра Аѳанасьевича Потебни. 1835—1891. — Извлечено изъ Sb. O. R. Jaz. т. LIII, № 8. Типогр. И. А. Н. — Спб. 1892. 34 p.

Rec.: С. Браиловскій. „Русск. Филол. Вѣстн" 1893. XXIX. № 1. p. 168 — 170.

103). Латышская библіографія.—Et. Ob. 1892. XII. 1 kn. p. 52 — 53.

104) Litauische Schriften und Schriftsteller des 19. Jahrhunderts. Ugianski, Želvovicz und S. Stanewicz. — M. L. L G. 1892. III. XVII. sąs. p. 451 — 465.

105). Latveešų - leišu tautas muzikas instrumenti. — DL. 1892. № 10.

106). Par Jahńa deenas Svinešanu. — DL. 1892. № 6. 10.

107). Paraginimas rinkti folkloro žinias. — DL. 1892. № 7.

108). Stanislaw Mikucki. geb. im J. 1814, gest. 25 Aug. 1890 zu Warschau. — M. L. L. G. 1892. III XVII sąs. p. 490 — 496 ir atsk. atsp.

109). Trumpa žinia apie A. Potebnios mirtį ir jo darbų apžvalga slavų — lietuvių gramatikos ir etnografijos srityse. — DL. 1892. № 46. (**E. W.** Korespondencijoj).

110). Указатель (p. 497—548) къ сочиненію „Die grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13 Jahrhundert. Ein Beitrag zur ethnologischen Geographie und Geschichte Russlands von Dr. A. Bielenstein". Спб. 1892. Типографія И. А. Н.

III.

110a). Балтрамайтисъ, С. Сборникъ библіографическихъ матеріаловъ для географіи, исторіи, исторіи права, этнографіи и статистики

Литвы. I leidin. (nuo 1553 — 1891). — Atsp. iš Zap. I. R. G. O. XXI Спб. 1891. MLLG. 1892. III. XVII sąs. p. 477 — 479

111). Барбашевъ, А. Литовско - русская исторія XV в. Витовтъ — послѣдніе 25 лѣтъ его правл. 1410 — 1430. Спб. 1891 p. VIII + 340 + 1 петит. — M L L G. 1892. III XVII sąs. p. 479 — 480.

112). Гуковскій, К. Памятная книжка Ковенской губ. на 1892 г. Ковно. 1891.—MLLG. 1892. III. XVII. sąs. p. 482 — 483.

113). Vienybe Lietuvninku, Literaturos, mokslo ir polytikos nedėlinis laikrasztis Redomas Jůzo Andźiulaiczio, o iszleidžiamas Jůzo Paukszczio. Metas Szesztas. Plymouth Luz. Co. A. U. S. America. 1891 m.—M. L. L. G. 1892. III. XVII sąs. p. 487 — 488.

VI.

113a) „Programa tautas gara mantu krajejeem", sustahtita priwatdozénta **E Woltera** wadibā no dascheem Peterburgas latweeschu studenteem. Jelg. Latw. Beedr. Rakstu. Nodaļąs isdota. Jelgawā. 1892. H. J. Drawin — Drawneeka apgadibā. 8⁰. 80 p

1893 m.

II.

114). Alexander Potebnja (lietuvių kalbos tyrinėtojas). 1835 — 1891. X. 29. — M. L. L. G. 1893. III. XVIII sąs. p. 510 — 527.

115). Cik latveešu aizgājeju dzivo Pleskavas guberńā un vaj Pleskavas apvidu ir eedvimti latveeši? — DL. 1893. № 3.

116). Zur litauischen Bibliographie vom Jahre 1891 — 1892. — M. L. L. G. 1893. III. XVIII sąs. p. 548 — 549.

117). Latweeschi un leischi un winu atteezibas uz Eiropas kulturas tautam. — DL. 1893. № 2, 67.

118). Latwiu un Leischu walodas un etnografias pehtitais. — A. 1893. p. 388.

119). Par latveešu bibliografiju. — DL. 1893. № 116, 117.

120). Vilnas arkeologiska IX. Saeima. DL. 1893. №174.

III.

121). Zur žemaitischen Dialektologie. Кс. Мат. Бог. К. Явнисъ. О жмудскомъ говорѣ. Памятн. кн. Ков. губ. на 1892 г. стр.—91—222. M. L. L. G. 1893. III. XVIII. sąs. p. 542—547.

(„). Труды Варшавскаго статистическаго комитета. (Apie Suvalkų gubern. lietuvius. Apie ūkininkystę) T. 3 — 8. 1890 — 1892. 8⁰. Варшава. 4) Jatwingische Altertümer. Н. Янчук. Нѣсколько словъ по поводу археологическо-этнографической екскурсіи въ Сѣдлецкую губ. въ 1891 г. 32 p. 16⁰. Сѣдлецъ 1892.

(„). Kritische Besprechungen und kleinere Mitteilungen. 1) Eine litauische Daina über den Brudermord. 2) Eine neue litauische Schulgrammatik. Литовская грамматика. Составлена и издана по разспоряженію Варшавскаго Учебнаго Округа. Курсъ старшаго возраста. Варшава. 1891. 8⁰. 268, VII и 1 стр. 3) zur Volkswirtschaftlichen Statistik Litauens.

122). Litauische Bücher und Editionen. — M. L. L. G. 1893. III. XVIII sąs. p. 550—554.

1894 m.

II.

123). Zur Chylinskischen Bibelübersetzung v. J. 1660.—M L L G. 1894. IV. XIX sąs.p. 61—63.

124). Изданія на литовскомъ языкѣ. — VPD. СПБ. 1894. p. 27. 29.

125). Kas parašė „Byrutės dainą"? **(V-aitis)** — V. 1894. № 8. p. 124.

126). Kleinere Nachrichten aus dem Gebiete der litauischen Ethnologie und Philologie. Chronik der litauischen Forschungen in Russland im Jahre 1893.—M. L. L. G. 1894. IV. XIX sąs. p. 11 — 74.

127). Латышскія изданія — VPD. Спб. 1894 p. 31 — 36.

128). Lettische Untersuchungen über Litauen, litauisch—lettische Ethnographie und Sprachen. MLLG. 1894. IV. XIX sąs. p. 69 — 71.

129). Lituanismen der russisch - litauischen Rechtsprache, (gewidmet Herrn Prof. Beršadski in St. Petersburg).—MLLG. 1894. IV. XIX. sąs. p. 49 — 61.

130). О значеніи литовскаго языка для русск. археологіи и палентологіи. — I. I. R. G. O. 1894. XXX. II leid. p. 264 — 266.

131). Romantisch-sagenhafte Motive des litauischen Volksliedes.—MLLG. 1894. IV. XIX sąs. p. 64 — 69.

III.

132). Zur litauischen Bibliographie. — Neroma und die Neuren. Neue Forschungen über das litauische Erbschaftsrecht. Zur litauisch-polnischen Union. Zur litauischen Münzkunde. Die litauer im Märchen der Südrussen. Baltoslavisches.—MLLG. 1894. IV. XIX sąs. p. 74 — 81.

VI.

133). Kun. M. Miežinio lietuviszkai - latviszkai-lenkiszkaí-rusiszkas žodynas. Tilžėje. Spausdinta kasztais M. Noveskio. 1894 (E. V. taisė latviškąją dalį, o kun. Miežiniui mirus, koregavo žodyną nuo 11 lanko).

Rec.: „Vien. Liet." 1894. № 20. p. 240 — 241.

1895 m.

II

134). Zur litauischen Dialektkunde.

I. Die Litauer im Kreise Slonim, gouv. Grodno. Slonimer Dialektproben. 1) Jonas u. Helene; 2) Dieselbe Erzählung; 3) Der Königssohn, Perunas und Gott; 4) Perunas (Gott), der Teufel u. der Freischütze.

II. Zur Kunde der Wilnaer litauischen Dialekte. Die Litauer von Ošmena. Oschmianisches Glossar. Dialektische Texte aus Ašmėna. Rätsel aus Deneviški, Gemeinde Beńakony. Liederfragmente. Ein Weihnachtslied. — MLLG. 1895. IV. XX. sąs. p. 166—187.

135). Медаль—коробка въ память Наполеоновскихъ войнъ 1805 — 14 г. г. OVPD. 1895. № 18.

136) Образцы инородческой печати Западной Россіи: Латышск. и Литовскія изданія. Atsk. atsp. iš „Каталогъ истор. отд. I. Всеросс. VPD." Спб. 1895. 8⁰. 72 p.; iš jų 1—33 latvių, 33—48 estų ir 48—72 lietuvių leidinių.

Rec. **Ruduo**. „Varpas". 1895. Nr. 9 ir 10. p. 112.

III.

137). Филологическая библіотека. Критико-библіографическій журналъ. T. I. январь. 1894. — A. f. sl. Ph. 1895. XVII p. 606—607.

1896 m.

II.

138). Zur altlitauischen Topographie der russischen Städte Wilna und Troki. — MLLG. 1896. IV. sąs. XXI. p. 293—296. (Kleinere Bemerkungen).

139). Zur litauischen Archäologie. Bibliographische Notizen über litauische Altertümer.— MLLG. 1896. IV. sąs. XXI. p. 281 — 293.

140). Litauische Volksmelodieen aus Udria u. Kirsna. Melodieen aufgeschrieben im Jahre 1888 von der Anna Kaminskiute in Udria, Kreis Kalvaria, Gouv. Suvalki, Aniela Zekevicziute ect. Mitget. von E. Wolter. — MLLG. 1896. IV. XXI. sąs., p. 311—314.

141). Litauische Schriftsteller des 19. Jahrhunderts. 4. Dionysius Paszkievicz (Poszka). 1) Kita karta, ne taip buwa; 2) Dumoimas ant senos Pylys Wilnuje; 3) Yszguldimas ysz tu patcziu rasztu. Ant Bažnicios Kathedralnos Wilnuje metuse 1801 paszwętintos; 4) Pagarbinimas; 5) Tykimiste, 6) Du Wiresnije; 7) Kareywis Milicios; 8) Pakłausimas, 9) Užraszas Katilinay; 10) Gale pyningu; 11) Szwisey skaystus Kunigaykszti Gieradiei; 11a) Kupidinas piemėniu Rubose; 12) Pati; 13) Wiskups yr Mužyks; 14) Patiewis; 15) Teplotojas, 16) Dumoimas Sena Žiemaytczia ant kalna Birutas. Dayna Historini. — MLLG. 1896. IV. XXI. sąs. p. 300—311. pl. „Vien. Liet." 1897. Nr. 29. p. 349—350; Nr. 30. p. 360; Nr. 31. p. 374; Nr. 32. p. 385—386.

142). Neue Beiträge zur litauischen Rechtsgeschichte. — MLLG. 1896. IV. sąs. XXI. p. 296 — 297. (Kleinere Bemerkungen).

III.

143). Sazanović, J. Bürgers Lenore und verwandte Sujets in der Volkspoesie Europas und Russlands, Warschau. 1893. 8⁰. 251 p.—MLLG. 1896. IV. XXI sąs. p. 297—298. (Kleinere Bemerkungen). (Litauische Lenorenstoffe).

V.

144). Litauische Legende über die Gründung der Stadt Wilna. Mitgeteilt von N. Samojlo. Veröffentlicht in dem historischen Journal „Русская Старина" 1895, Nr. 4, seit. 94—95. Aus dem Russischen übersetzt von E. Wolter. — MLLG. 1896. IV. sąs. XXI. p. 298 — 300.

1897 m.

II.

145). Zur Geschichte des litauischen Hexen wesens (žinawimas). — MLLG. 1897. IV. sąs. XXII. p. 375—382 ir atskirai.

146). N. Dauksza, ein litauischer Nationalschriftsteller des 16. Jahrhunderts. (Aus einer zu seinem 300 jährigen Jubiläum in der Kaiserlich Russischen Geographischen Gesellschaft gehaltenen Rede).—MLLG. 1897. IV. sąs. XXII. p. 363—375 ir atskirai. pl. „Varpas" 896. Nr. 5. 73 — 74.

147) Къ вопросу о Литвѣ. (**X. Y. Z.**). — S.P.V. 1897. Nr. 267.

Šio str. vertim. į liet. kalbą: „Prie klausymo apie Lietuva". „Gars. Am. Lietuvių" 1897. Nr. 45.

148) Perkunastempel und litauische Opfer — oder Deivensteine.—MLLG. 1897. IV. sąs. XXII. p. 393—395 ir atsk. atsp.

149). Забытыя жертвы расположенія. **(X. Y. Z.)**. — S.P.V. 1897. Nr. 252.

Šio straipsnio vertim. į liet. k. pl.: „Varpas" 1897. Nr. 5. p. 76—78, „Garsas Amerikos Lietuvių". 1897. Nr. 43: „Užmirsztos lenkystės aukos" ir ten pat del straipsnio patalp. į „Ūkininką" 1897. liepos m. 6 d.

Atsak. į šį straipsnį: 1) „Zgoda" 1897. Nr. 43. 2) Оригинальную манеру полемики взяли г. г. за права русск. инородцевъ"... „Новое Время". 1897. Nr. 7757.

III.

150). Dr. E. Berneker. Die preussische Sprache, Grammatik, etymologisches wörterbuch. Strasburg. 1895. 8⁰. XI u. 334. — LC. 1897. p. 656—658.

151). Das Lexikon der Gebrüder Juszkevicz. (***). — MLLG. 1897. IV. sąs XXII. p. 382 — 393. (Su Vytauto Juškev. trumpa biografija). (Litauische Nachrichten).

152). a) Kristijono Donelaičio Rasztai. Iszleista Kasztais kunigu A. Burbos ir A. M. Miluko. 1896. Spaustuvėje „Garso Amerikos lietuvių". Shenandoah, Pa. 134 pusl. 8⁰; b) F. Tetzner. Donalitius und Tolminkemen. Berlin 1895; c) Тольминкемскіе акты и метрическія книги временъ Доналитія (Altpreuss. Monatsschrift Bd. XXIII. 1896); d) Unsere Dichter in

Wort und Bild. VI. Chr. Donalitius (zum 1 Mal herausgegeben) von Dr. F. Tetzner. Leipzig. 1896. — Ž. Mn. N. Pr. 1897. сентябрь. CCCXIII d. skyr. 2. p. 167 — 170. (Новыя матеріалы для изученія поэзіи и жизни литовскаго національнаго поэта Х. Доналайтиса).

153) **M. Mosswida Waitkuna** Przekład litewski pieśni Te Deum laudamus z rok. 1549 z egzemplarza Biblioteki Kórnickiej wydał i objaśnił Dr. Zygmunt Celichowski. Poznań. 1897. 16⁰. Nr. 1. — Ž. Mn. N. Pr. 1897. сентябрь. CCCXIII 2 skyr. p. 165—167. (Новоотрытй памятникъ литовскаго языка 1549 года.

IV.

154). Lieder aus dem Gebiete der Dsuken und des alten Sudauerlandes und ein geistliches Liet aus Kupischken, mitget. von E. Wolter. (18 dainų su gaidomis). — MLLG. 1897. IV. XXII. sąs. p. 405—416.

1898 m.

II.

155). Zum Feuerkultus der Litauer. [**E. W.**]. — AfR. 1898. I. p. 368.

156). Zur Etymologie griechischer Eigennamen. [**E. W.**]—A. f. R. 1898. I. p. 367—368.

157). Litthauisch — Shemaitische Theatervorstellungen. SPZ. 1898. Nr. 43.

158). О первомъ поэтѣ прусскихъ литовцевъ Станиславѣ Рапагелонѣ. I. I. R. G. O. 1898. XXXIV.

159). Вопросы и отвѣты. ŽS. 1898. V. leid. 1. p. 119 — 120.

III.

160). Beschreibung der handschriftlichen Abteilung der Wilnaer öffentlichen Bibliotek. Lief. 1—2. Wilna 1895—1897. 4⁰. 2. — MLLG. 1898. IV. sąs. XXIII. p. 459 — 463.

161). N. M. Lissowskij. „Russkaja periodičeskaja pečat". 1703—1894. DLZ. 1898. Nr. 37.

1899 m.

II.

162) Академикъ А. А. Куникъ. (Біографическая замѣтка къ его портрету). — R. S. 1899. XCVIII. p. 365 — 370.

163). Die Erdengöttin der Tschuwaschen und Litauer. — A. f. R. 1899. II. p. 358—361.

164). Ernst Eduard Kuniks historische Arbeiten. — SPZ. 1899. Nr. 213.

165). Göttersteine und Steinbilder in Südrussland, Böhmen und Litauen.—A. f. R. 1899. II. p. 258 — 261.

166). E. Kunik und der Ursprung des Namens Rus. **(Ein Bekannter)**. — SPZ. 1899. Nr. 234.

1900 m.

II.

167) Angebliche Slavowenden im Hannoverschen. **(Ein Drawaenofiler)**. —SPZ. 1900. 27 Juni.

168). Что такое Линданиса? — IOR Jaz. 1900. V. kn. 4. p. 1326 — 1331. Atsk. atsp. Спб. 1901. Типогр. Имп. Ак. Наукъ.

169). Die lithauische Gesellschaft gegenseitiger Hilfeleistung. — SPZ. 1900. Nr. 35.

170). Гдѣ искать землю Нальщанскую Ипатьевской лѣтописи? (Историко-географическая замѣтка). — Ž. Mn. N. Pr. 1900. CCCXXIX d. II. skyr. p. 195 — 201.

171). Къ статистикѣ Литовскихъ народныхъ книгъ. — ŽS. 1900. Nr. 3. p. 398—399.

172). Кеммернъ. Лечебн. заведенія. (Пріѣзжій). — Pr. K. 1900. Nr. 145.

173). Konstantin Szyrvids Diktionarium. — Bibliographische Notiz.—MLLG. 1900. V. sąs. XXV. p. 68—70 ir atskirai 8⁰. 3 p.

174). Латышскія народныя пѣсни. (Извѣстный литвофилъ).—Pr. K. 1900. Nr. 146.

175). Lithauische Dichter und Volksbildner. **(Brolis)**. — SPZ. 1900. Nr. 303. Beiblat. (apie Duonelaitį).

III.

176) Pamokslai gražiu Žmoniu. Kun. A. Totoriaus.—D. 1900. Nr. 4 kn. 16 ir atskirai Shenaudoah Pa. 1900. II + 95 p.

1901 m.

I.

177). Литовская Хрестоматія. Lietuviška. (Пред.: Образцы письменности старопрусской, литовской и латышской).—I leid., I leidim. Спб. 1901. 4⁰. (282 × 210 mm.). 1+124 p. (248 skilt.). Atspaustą 612 ekz. II. leidim. 1903.; II. leid. Спб. 1904. 249 — 490 skilčių su 6 originalo nuotraukomis. Типогр. Имп. Ак. Наукъ.

Rec.: 1) „Austrums" 1901. Nr. 4. p. 379; 2) **Berneker**. Dt. Lit. Zeit. 1901. 2970; 3) Погодинъ. Ž. M. N. Pr. 1901. ноябрь CCCXXXVIII dal. 2 skyr. p. 431—434. 4) „Tėv. Sarg." 1901. Nr. 4—5. 34—37; 5) J. Zubatý. „Anzeiger f. indog. Sprach —u. Altertumskunde". 1902. XIII. p. 77 ir t.; 6) **A. Brückner**. Polacy a Litwini. „Polska i Litwa". 1914. p. 385, 386—387; 7) **M. Biržiška.** „Del Daukšos postilės. Daukšos postilė". Kaunas 1926. p. 12, 14. 8) **J. Puzinas.** Volterio Chrestomatija 1904 m. — „Lietuvos Aidas". 1928. № 52 (266).

178). Списки населенныхъ мѣстъ Сувалкской губерніи, какъ матеріалъ для историко-этнографической георафіи края. — Спб. 1901. 4⁰. 7, 315 и 2 лек. Въ типографіи Ак. Наукъ.

II.

179). Броженіе латышской мысли въ современной литературѣ и жизни. (Товтегоденъ). — Pr. K. 1901. Nr. 154.

180). Кому и какой нуженъ въ Вильнѣ университетъ. (Вильнянинъ). — SPV. 1901. Nr. 144. Vert. į liet. kalbą: 1) „Kam ir koksai reikalingas Vilniuje universitetas". Vien. Liet. 1901. Nr. 31. p. 372—373; 2) „Varpas" 1901. Nr. 8. p. 94.

181). Lateinisch — litauische Druckwerke: Z. f. B. 1901. Nr. 3.

182). Литовская драма въ С.—Петербургѣ. — N. V. 1901. Nr. 8930. Иллюстр. прилож. (Fromo biografija).

183). „Литовскій вечеръ"—SPV. 1901. Nr. 97.

184). О переизданіи Литовской постиллы Николая Даукши 1595 г.—IAN 1901. 5 серія. № (вып.) 5. p. LVII—LIX.

185) Объ упорядоченіи дѣла регистраціи произведеній печати въ Россіи и своевременнаго доставленія ихъ въ наши государственныя библіотеки. — LV. 1901. I, 3. p. 265 — 277.

186). Памяти И. П. Корнилова. [Ф. В.]. — Pr. K. 1901. Nr. 150.

187). Репертуаръ литовскаго любительскаго театра и его исполнители [Жюронасъ]. — SPŽ. 1901. Марта 18. Nr. 508(?).

188). Russische Bücherkataloge und Büchersammlungen.—ZfB. 1901. XVIII Jahrgang. Nr. 3. p. 97 — 102.

189). У латышей XX вѣка [B.—]. — Pr K. 1901. Nr. 139.

190) Виленскіе литовцы. [A.—]. — SPV. 1901. Nr. 181.

IV.

191). Записка Э. А. Вольтера объ изданіи постиллы Н. Даукши. — Sb. O. R Jaz. 1901. LXVII. p. LX — LXIII. Atsk. atsp. Спб. 1901. 8°. 4 p.

1902 m.

II.

192) Leischu dsejneeki uń tautas darbineeki — MW. 190 '. XXVI.

193). „Литовскій балъ" [Извѣстный — айтисъ]. — SPV. 1902. Nr. 49.

194). Литовская драма въ Петербургѣ. — SPV. 1902. Nr. 49, 55, 347. Vert. į liet. k. „Vienyb. Liet.". 1902. Nr. 16.

195) Къ статистикѣ литовскихъ печатныхъ произведеній съ 1599 по 1899 годъ. — P. I. 1902, іюнь.

196). Новая университетская библіотека въ Марбургѣ и книжныя полки системы Липмана. — P. I. 1902, апрѣль.

III.

197). „Die Slaven in Deutscsland". Beiträge zur Volkskunde der Preussen, Litauer und Letten, den Masuren und Pilipponen, der Tschechen, Mähren und Sorben, Polaben und Slowinzen, Kaschuben und Polen von Dr. **Franz Tetzver**. Mit 215 Abbildungen, karten und Plänen, Sprachproben un 15 Melodien. Braunschweig. Frd. Vieweg. 1902. XX + 520 S. in 8°. — Ž. Mn. N. Pr. 1902, октябрь. CCCXXXXIII d.; skyr. 2. p. 465 — 471 ir atskirai. (Литовцы и славяне въ Германіи).

198). Трусманъ Ю. Ю. „Чудско-литовскіе элементы въ Новогородскисъ пятинахъ. Часть первая. Пятины Водская, Деровская и Шелонская". Ревель. Типогр. Г. Матизена. 1898. 8°. 378 р. — „Отчетъ о 42 присужд. Наград. им. графа Уварова" ir atsk. atsp. Спб. 1902. 4°. 10 p.

(Už darbo nagrinėjimą E. Volteris gavo mažą aukso medalį gr. Uvarovo vardu).

199). A. Burba. Lokavos kalnş. Gidymai su burtais. Burtai. Atspausd. E. Volteris.—MLLG. 1902. V. sąs. XXVI p. 198 — 212.

200). Siedyba lietuwiszko kiemo. (Nach einem Grundrüss von Herrn Matulionis—Kupischken, von Herrn Dr. Wolter St. Pb. übermittelt). — F. Tetzner. Die Slaven in Deutschland. 1902.. Braunschweig. p. 106.

1903 m.

I.

201). Отчетъ о поѣздкѣ по библіотекамъ Австріи и Германіи осенью 1901 года. (Доложено въ засѣданіи Общаго Собранія Имп. Ак. Наукъ 12 января 1902 года). Спб. 1903. VIII + 98 p.

II.

202). Барановскій Антоній. (Nekrologas). — Ž. Mn. N. Pr. 1903, январь. CCCXXXXV d., skyr. IV. p. 94 — 96.

203). Литовская Народная драма. — SPV. 1903. № 4.

204). Литовская печать въ XVI вѣкѣ. — P. I. 1903, мартъ. p. 191 — 196. Palyg. Vil. V. 1903. № 15 ir tol.

205). Памяти А. Ѳ. Энмана.—LV. 1903. VI. kn. 7—8. p. 248—251.

206). Праздникъ русской лингвистической науки. — IBO. 1903. № 4.

207) Russische Bücherraritaeten. — ZfB. 1903. XX Jahrgang. № 9 — 10. p. 458 — 462.

207a). Возвратная форма глаголовъ. —Žurn. SP. Un. 1903. № 59.

III.

208). Hilferdinga litevská abeceda. — Sᴾž. 1903. I.

209). Толковый словарь Вл. Даля. 3-е изд. — DLŽ. 1903. № 30.

1904 m.

I.

210) 1599—1899. „Postilla Catholicka". Якуба Вуйка въ литовскомъ переводѣ Николая Даукши перепечатанномъ подъ наблюденіемъ Ф. Ѳ. Фортунатова Э. А. Вольтеромъ Спб Типогр. Ак. Наукъ. I leid. — 1904. XX+208 p.; II leid. — 1909. XXI—XXXII + 209—368; III leid. Tit. lap. + VI + 240 (369 — 608) pusl. Leningrad. 1927.

Past.: 1) Musų rasztai. „Tėv. Sarg.“. 1899. Nr. 4. p. 28, 2) **M. Biržiška**. „Del Daukšos postilės“. Daukšos postilė. Fotograf. leidimas, Kaunas 1926. p. 9, 12—13, 15.

II.

211). Briefe E. Kuniks an E. Wolter. — MLLG. 1904. V. XXVII—XXVIII sąs. p. 253—261.

212). Die Zahl der Litauer im Gouvernement Wilna. — MLLG. 1904. V. XXVII—XXVIII. sąs. p. 261—266.

213). Ernst Eduard Kuniks Verdienste um die Erforschung der baltischen Völker und ihrer Geschichte. — MLLG. 1904. V. XXVII—XXVIII. sąs. p. 248—253.

214). Ein officieller Katalog der in Russland erschienender Bücher. — ZfB. 1904. XXI Jahrgang. № 10. p. 456—458.

215). Lateinisch—litauische Druckwerke. — ZfB. 1904.

216). Litauische Dichter und Volksbildner. — MLLG. 1904. V. XXVII — XXVIII. sąs. p. 306—311.

217). Новые труды болгарской библіографіи (1904) — ŽMnNPr. 1904, декабрь. d. 356. skyr. II. p. 438—442.

VI.

218). Pr. Vaičaitis 1876. I. 29. (II. 10) — 1901. IX. 8 (21). А. Пушкинъ въ литовскомъ переводѣ. Съ краткими примѣчаніями и предисловіемъ Э. А. Вольтера. Спб. 1904. 48 p. Типогр. Имп. Ак. Наукъ. pl. SbORJaz. T. LXXVII, Nr 2. p. 1—47.

1907 m.

II.

219). Латышскіе отрывки. — IORJaz. 1907. kn. 3. p. 163—175. Atsk. atsp. Спб. 1907. 15 p. Типогр. Имп. Ак. Наукъ.

1908 m.

II.

220). Burba Aleksandras, kun. — LT. 1908. I kn., 2 dal. p. 289—299.

221). Die lettische Literatur. I. Die lett. Lit. bis zum Jahre 1858, II. von 1850 bis zur Gegenwart. — OL. 1908 p. 372—378. Vertė į liet. kalbą ir papildė **O. Pleirytė—Puidienė**. „Draugija“ 1908. VI. Nr. 23, lapkričio 15 d. p. 252—258 ir Nr. 24, gruodžio 15 d. p. 356—362. Atsk. atsp. Sv. Kazim. Draug. leid. Nr. 58. Kaunas. 1909. 15 p. Saliamono Banaičio spaust.

Rėc. Prof. **J. Skvireckas**. Draugija. VI. Nr. 23. p. 297—288.

222). К. Явнисъ. (Nekrologas). — SPV. 1908. № 52.

223). О ятвягахъ. Къ какому антропологическо этнологическому типу принадлежатъ ятвяги? (Читано въ Засѣданіи Русск. Антропологич. Общ. 30 ноября 1906 г.). — EAO. 1908. II. p. 1—9. Atsk. atsp. Спб. 1908. 9 p.

224). Prie Lauryno Ivinskio biografijos. — LT. 1908. I kn. 2 d. p. 265—268.

1909 m.

II.

225). Городъ Мендовга, или гдѣ искать Летовію XIII вѣка? — IORJaz. 1909. XIV. 3 кн. p. 95—102. Atsk. atsp. Спб. 1910. 8^0. 8 p.

226). Къ исторіи изданія русско-литовскихъ актовъ. Изъ переписки А. А. Куника съ К. К. Ширреномъ. — IAN. 1909. VI serija, 14 leid. p. 984—998.

1910 m.

II.

226a). Iš Prūsų Lietuvos. 1. Rinkiniai tautų muziejui Peterburge. 2. Karaliaučiaus paminklų paroda. — Vl. 1910. Nr. 73 (408).

1911 m.

II.

227). Die grossen wissenschaftlichen Bibliotheken Russlands. — Z. öst. Bibl. 1911. Nr. 2.

228). Интересная реликвія. — Sl. 1911. № 1. p. 48.

229). Книжныя коллекціи частныхъ лицъ. Библіотека А. А. Куника († 18 января 1899 г.). — RB. 1911. № 7.

230). Литовскіе варіанты легенды о женскихъ характерахъ. (Trі žiničhi vdachi) ŽS. 1911. p. 433—438. Atsk. atsp. Спб. 1912. Типогр. Имп. Ак. Наукъ.

231). Prie kun. Mikalojaus Daukšos biografijos. — LT. 1911. II kn. 1 dal. p. 119—124.

232). Russische Bibliotheken im Jahre 1910—1911. St-Petersburger Brief. — Z. öst. Bibl. 1911, Nr. 3; 1912, Nr. 1.

233). Следы древнихъ Пруссовъ и ихъ языка въ Гродненской губ. — IORJaz. 1911. XVI. 4 kn. p. 151—160 ir atskirai.

III.

233a) Ernst Somter: Geburt, Hochzeit und Tod („Beiträge zur Vergleichenden Volkskunde“ 1911). — Ž.S. 1911. Nr. 3—4, pusl. 523.

1912 m.

II.

233b) Матеріалы для народныхъ латышскихъ сказокъ — ŽS. 1912. p. 515.

1913 m.

II.

234). Nicolai Michailowitsch Lissowski. Ein russischer Büchersammler und Bibliograph. — Z. f. Buch. 1912.

235). Матеріаллы для своднаго списка періодическихъ изданій по этнографіи, антропологіи, фольклору и археологіи въ Петербургскихъ библіотекахъ. — ŽS. 1913. XXII. p. 469—499. Atsk. atsp. Спб. 1914. išleido Спб. Имп. Русск. Географич. Общ.

236). Николай Михайловичъ Лисовскій. Біографическій очеркъ. — DRB. 1913. II. leid. p. 19—30.

VI.

236а). Ф. Эйхлеръ, хранитель Императорской и Королевской Университетской Библіотеки въ Грацѣ. — Библіотековѣдѣніе высшаго порядка въ его отношеніи къ методамъ научнаго изслѣдованія и преподаванія. Переводъ съ нѣмецкаго С. И. Бернштейна. Подъ редакціей Э. А. Вольтера. С.Петербургъ. 1913. 47 p. Издательство газеты „Школа и Жизнь" („L'École et la vie").

1914 m.

IV.

237). Отчетъ Э. А. Вольтера о поѣздкѣ по Сербіи, Македоніи и Болгаріи съ 1 іюня по 10 іюля 1914 года. — OORJaz. 1914. p. 59—62.

1915 m.

I.

238). Къ исторіи первопечатныхъ книгъ. Латышскій катехизисъ 1585 года, переизданный Э. А. Вольтеромъ 47+68 teksto puslap. ir 2 užbaigos. SbORJaz. XCIV, № 2. Петроградъ. 1915. Типогр. Имп. Ак. Наукъ.

Turinys: 1) Находка катехизиса въ Упсалѣ. 2) Польская экспедиція въ Швецію. Catechismus Curlandicus. 3) Значеніе находки Коллина или же Барвинскаго для исторіи латышскаго просвѣщенія и культуры. Духовное состояніе Латышей. Канизій какъ авторъ катехизиса для юношества. 4) Къ исторіи латышской печати. Кто былъ первымъ латышскимъ писателемъ и на какомъ нарѣчіи изданы богослужебныя книги для Латышей—католиковъ 16 и 17 вѣковъ? 5) Особенности языка и провописанія. 6) Опечатки и неясности оригинала; неточности воспроизведенія; 7) Указатель латышскихъ словъ; 8) Заключеніе. Приложеніе 1. Catechismus Catholicorum. Iscige pammacischen. Прилож. 2. Двѣ страницы изъ Евангелія 1753 года.

II.

239). Вопросникъ о современномъ бытованіи причитаній славянъ и литовцевъ. — Et. Ob. 1915. № 1—2. p. 188—189.

IV.

240). Библіологія на выставкѣ печатнаго дѣла въ Лейпцигѣ. (Докладъ, чит. въ Русск. Библіол. Общ. 25 апрѣля 1914 г.) — DRB. (Nauja serija). III. leid. 1913—1914. p. 49. Пг. 1915.

241). Библіотеки во время войны и мѣры для сохраненія архивныхъ и книжныхъ цѣнностей. (Читано въ Русск. Библіол. Общ. 1 ноября 1914 г.). — DRB. (Nauja serija). III leid. 1913—1914. p. 58—59. Пг. 1915.

242). „Десять лѣтъ русскаго библіотековѣдѣнія" (1903—1913). (Докладъ, чит. въ Русск. Библіол. Общ. 13 ноября 1913 г.) — DRB. (Nauja seriji). III. leid. 1913 — 1914. p. 30 — 31. II ч. 1915.

243). Докладъ: 1) о книгѣ. Mitteilungen von der Internationalen Ausstellung für Buchgewerbe u. Graphik и 2) о статьѣ Владимира Розенберга: „Нѣсколько цыфровыхъ итоговъ". (Чит. въ Русск. Библ. Общ. 20 февраля 1914 г.).—DRB. (Nauja serija). III. leid. 1913 — 1914. p. 41. Пг. 1915.

244). Къ столѣтію со дня рожденія А. А. Куника. (Докл., чит. въ Русск. Библіол. Общ. 19 декабр. 1914 г.). — DRB. (Nauja serija). III. leid. 1913 — 1914. p. 64 Пг. 1915.

245). Литература первыхъ двухъ мѣсяцевъ Отечественной войны 1914 г. (Чит. въ Русск. Библіол. Общ. 25 сентября 1914 г.). — DRB. (Nauja serija). III leid. 1913 — 1914. p. 52. Пг. 1915.

246). О 25-лѣтіи Славянскаго отдѣла библіотеки Императорской Академіи Наукъ (1889—1914). (Докладъ, чит. въ Русск. Библіологич. Общ. 24 октября 1913 г. — DRB. (Nauja serija), III leid. 1913—1914. p. 29 — 30. Петроградъ. 1915.

247). Обязательные экземпляры, какъ предметъ родиновѣдѣнія. (Докл., чит. въ Русск. Библіол. Общ. 13 января 1914 г.).—DRB. (Nauja serija). III leid. 1913 — 1914. p. 34—35. Пг. 1915.

248). О книгѣ проф. Harnack „Die Benutzung der Königlichen Bibliothek und die deutsche Nationalbibliothek". (Чит. въ Русск. Библіол. Общ. 24 октября 1913 г). — DRB. (Nauja serija). III leid. 1913—1914. p. 29. Пг. 1915.

249). Первая декада (1904—1914) возрожденной литовской печати въ статистико-библіологическомъ освѣщеніи. (Докладъ, чит. въ Русск. Библіологич. Общ. 27 марта 1914 г.). С діаграммой книжной производительности на литовскомъ языкѣ въ Россіи и ввозъ литовскихъ книгъ въ 1904 — 1914 г г. на стр. 64.—DRB. (Nauja serija). III leid. 1913—1914. p. 44—45 Пг 1915.

250). Пятнадцатилѣтіе Русскаго Библіологическаго Общества. (Докладъ, чит. въ Русск. Библіол. Общ. 28 августа 1914 года). —DRB. (Nauja serija). III leid. 1913 — 1914 p. 52. Пг. 1915.

1916 m.

I.

251). Bio — библіографическіе матеріалы, собранные Е. А. Вольтеромъ, — Пг. 1916 Bsb. I. 2 leid. 56 p.

II.

252). Казиміръ Іосифовичъ Явнисъ. Памяти Явниса. Списокъ трудовъ Явниса и отзывовъ о немъ. — Библіографическая замѣтка къ переводу грамматики литовскаго языка К. Бугою — К. Буга. К. Явниса грамматика литовскаго языка—Петроградъ. 1908—1916. г. p. V — XXII.

252a) Крестовыя сосны (ristipetäjä). Къ вопросу о некрокультѣ у финскихъ народностей. — ŽS. 1916. Годъ XXIV. Выпускъ III. Приложеніе № 3. p. 033—035.

253). Судьба послѣднихъ ливовъ въ Россіи въ связи съ проблемой мелкихъ народностей въ государствѣ и ихъ сохраненіе для науки. — ŽS. 1916. Priedas № 5. p. 050 — 056.

1917 m.

II.

254). Къ вопросу о „саянэхъ". Изъ исторіи литовско-русскаго костюма. — IORJaz. 1917. XXII, 1 кн. p. 117—126 Atsk. atsp. Петрогр. 1917. 10p. Типогр. Акад Наукъ

255). Къ докладу А. І. Вольдемара. (Записка Э. А. Вольтера) — DRB. 1915 — 1916. Петроградъ. 1917. p. 49 — 50. Типогр. Акад Наукъ.

256). К. Мюленбахъ (Некро-библіологическая замѣтка) — IORJaz. 1917. XXII, 1 кн p. 127—132. Atskir. atsp. Петроград. 1917. 6 p. Типогр. Акад. Наукъ.

IV.

257). Библіотека литовскаго магната князя Радзивила 1772 г. (Докл., чит. въ Русск. Библіол. Общ. 4 ноября 1916 г.) — DRB. 1915—1916. p. 8. Пг. 1917.

258). Нѣкоторыя вѣхи русской библіологіи за 25 лѣтъ. Докладъ, чит. въ Русск. Библіолог. Общ. 10 октября 1915 г.) — DRB. 1915—1916. Петроградъ. 1917. p. 21 — 23. Типогр. Акад. Наукъ.

259). Проектъ изданія „Біо-библіографическаго словаря русскихъ библіотекарей". (Докладъ, читанный въ Русскомъ Библіологическомъ Обществѣ 11 марта 1915 года). — DRB. 1915 — 1916. p 2. Петроградъ 1917.

1918 m.

I.

260). Біо-библіографическіе матеріалы собранные Э. А Вольтеромъ, Съ портретами К. Г. Залемана, А. М. Бѣлова, А. Б Ламбиной, А. И. Перщетскаго и К. И. Рубинскаго. Tatp kitų: очерки Э. Вольтера: „Памяти А. Б. Ламбиной", „Помощникъ библіотекаря А. П Перщеткій" и „записка Э. А. Вольтера" (матеріалы по исторіи библіотеки Россіиской Академіи Наукъ: вмѣсто предисловія. Изъ письма къ С. Ѳ. Ольденбургу. p. 35 (91)—36 (92) I. По поводу плановъ новой академической библіотеки. (Записка 1909 г.) p. 37 (39) — 43 (99). II. Къ вопросу о расширеніи дѣятельности Славянскаго Отдѣла Библіотеки Росс Акад. Наукъ. p. 44 (100) — 47 (103). (Приложены видъ и планы новаго зданія библіотеки Академіи Наукъ. Bsb. Петроградъ 1918 III, leid. 2. 50 p. (57 — 106). Изданіе Русск. Библіологич. Общ. Типогр. Росс. Акад. Наукъ.

IV.

260a) List do redakcji. — Dziennik Wileński. 1918. listopada 17. Nr. 267.

1920 m.

II.

261). Simano Daukanto jaunatvės darbai ir raštai. — Šv. D. 1920. № 8—9. p. 45—49 ir № 10.

III.

262). A. Meillet. Les langues dans l'Europe nouvelle. Paris. 1918. 8⁰. 340 p. — Sv. D. 1920. № 11. p. 74—75.

1921 m.

II.

262a). Этнологическій анабіозъ временъ Кейстута. **(Tas pats).** — VL. 1921. № 7.

263). Ковенскія древности. — VL. 1921 № 2.

264). Ковенскій Городской Музей. (— Свой). — VL. 1921. № 9.

265). Литовская наука въ 1920—21 г.г. (Е. А. В—теръ) — VL. 1921. № 24.

266). Отъ Высшихъ Курсовъ къ Университету; **(vis tas pats).** — VL. 1921 № 1.

267) Programa, pasiūlyta lietuviškajai sekcijai prie slaviško suvažiavimo 1904 m. (susid. iš 21 §§). (Iš kun. J. Tumo str. „Lietuviškoji sekcija slavytyros atstovų suvažiavime". „Mūsų Senovė". 1921. Pirmosios knygos. p. 69.).

268). Sveikinimai prof. J. Jablonskio 60 metų amžiaus sukaktuvėms vokiečių ir rusų kalbomis su vertimu į lietuvių kalbą. — LM 1921., gruodžio mėn. V metų 12 sąs. p. 580—584.

269). Въ кулуарахъ Городской Думы. (Айтис). VL. 1921 № 39.

1922 m.

II.

269a). Keistas lietuvių knygų gamybos reiškinys. **(Tas pats).** — Kn. 1922. № 1 p. 134—136.

270). Mūsų bibliotekos klausimu. Liet. 1922. № 237 (1059).

1923 m.

II.

271). „Aušros" 40 metų sukaktuvių paminėjimui. — Ž. 1923. № 12 p. 33—44.

272). Keistas mūsų knygų prekyboje reiškinys. — Liet. 1923. № 2 (1119).

273). Kuršų ir Žemaičių santykiai su skandinavais ir Vikingais. (Pašvęsta Pr. Mašiotui). — Liet. 1923. № 101 (1218).

1924 m.

II.

274). Archeologiniai nesusipratimai. — TŽ. 1924. II. p. 156—163. Atsk. atsp. Kaunas. 1924. 10 + 2 p. Kauno Miesto Muzėjaus leidin № 1.

275). Pašto ženklai. — Fil. Kaunas. 1924. № 2—3. p. 3 — 4.

1925 m.

II.

276). Bugianum. (Aisčių kalbų tyrinėjimo instituto steigimo reikalu). **(Aš pats)**. — Liet. 1925. sausio mėn. 12 d. № 8. (1804).

277). Kazis Būga. (Nekrologas). — LS. 1925. № 25. p. 257 — 258.

277a). Ludis Rėza. — IMM. 1925 oktobris. № 10. p. 353—360.

Past. E. Blese. IMM. 1925. № 10 p. 361.

277b). Padėkime rinkti Daukšos medžiagą! — Liet. 1925. Nr. 37 (1833).

IV.

278). Aistiešu ciltis mūsu senvėsturė. (Paskaita, laikyta Rygoj 1924 m. gruodžio mėn. 28 d. „Latvių Senovės Tyrinėjimo Draugijos" (Latv. senatnes pētitāju b-ba). — „Latvijas Kareivis". 1925. № 5 (1430).

278a). Susiartinę sudarysim gabalą, kuriuo ir milžinai pasprings. — „Rytas", 1925. Nr. 133 (438). (Prof. E Volterio kalba atidarant Liet.—Latv. Kongresą 1925. VI. 21 d.).

1926 m.

II.

279). Litauische Archäologie. MM. 1926. VIII. 15. № 170.

280). Litauische Forschungen. — MM. 1926. № 128.

281). Mūsų žodyno reikalu. — Liet. 1926. № 63 (2152)

282). Отчего лит. археологическая комиссія такъ малоуспѣшно работаетъ? — GL. 1926. № 73.

283). Kauno miesto muziejus. — II. Liet. 1926. Nr. 41. p. 325.

IV.

284). Prof. E. Volterio atsakymai į karių sveikinimus. — „Karo Literatūros Rodyklė". 1926. III—IV. Nr. 26. p. 512.

1927 m.

I.

285). 1599—1899. **„Postilla Catholicka"** Якуба Вуйка в литовском переводе Николая Даукши перепечатанном под наблюдением Ф. Ф. Фортунатова Э. А Вольтером. Ленинградъ. Издательство Академии Наук СССР. 1927. Выпускъ III. Tit. lap. + VI+240 (369—608) pusl. Государственная Академическая Типографія, В. О. 9—линія 12. Начато набором в 1912 г. — Окончено печатанием в апреле 1927. Ленинградский Гублит Nr. 36397. — 15 spausd. lankų, Tiražas 600. Редактор издания академик Б. М. Ляпунов.

II.

286). Iš dūminių pirkaičių pastogių. — II. Liet. 1927. Nr. 25. (78). p. 201—202.

287). Jono Gedimino-Beržanskio-Klausučio 50 metų lietuviško darbo sukaktuvės. (Žiupsnis atsiminimų). — II. Liet. 1927. Nr. 36 (89). p. 292—293.

287a). Kai kurie iš senovės Lietuvos gyvulių. — II. Liet. 1927. Nr. 38 (91). p. 306—307.

288). Kauno senosios pilies pėdsakai ir palaikai. — II. Liet. 1927. Nr. 43 (96). p. 350—353.

289). Lietuvos medalių dailė ir dailininkai.— II. Liet. 1927. Nr. 17 (70) p. 137—139.

290). Naujasis Kaunas, arba Kauno miestas nuo Vytauto laikų iki mūsų dienų. — II. Liet. 1927. Nr. 46 (99). p. 374—375.

291). Senas laikrodis. — II. Liet. 1927. Nr. 29 (82). p. 280.

292) Velykų margučiai. — II. Liet. 1927. Nr. 15 (68). p. 114—115.

1928 m.

II.

293). Iš senovės kuršių ir švedų kolonistų gyvenimo. — II. Liet. 1928. Nr. 5 (110). p. 34—37.

294). Kaip kitose šalyse rūpinamasi senovės kultūra. (Keletas pastabų Lietuvos biudžetą sustatant). — Liet. 1928. Nr. 12 (2690).

295). Margučių kilmė. — Liet. A. 1928. Nr. 55 (269).

296). Vilniaus krašto senovės lietuvių kultūra. Gervėčių kultūros vaizdai. — II. Liet. 1928. Nr. 2 (107). p. 10.

297). Vilniaus lietuvių kultūros 300 metų svarbiam įvykiui paminėti. — Liet. A. 1928. Nr. 48 (262).

297a). Iš mūsų centrinės valstybinės bibliotekos retenybių. — „Karo Literatūros Rodyklė." 1928. V—VI. 39 Nr. p 1.

Sąrašas straipsnių, atspausdintų encyklopėdijose ir žodynuose.

A. Большая Энциклопедія подъ редакціей С. Н. Южакова.

Томъ X. 1903 m.

1). Индрикъ (Neredjigais Indrikis). (Be parašo). — p. 12.

Томъ XII. 1903 m.

2). Латыши, латышскіе литература и фольклоръ. (Be parašo). — p. 34—36.
3). Литовцы. (Be parašo). — p. 241.

B. Энциклопедическій Словарь Брокгауза и Ефрона.

Томъ VII. 1892 m.

1). Волончевскій (Матвѣй—Казимиръ). — p. 83—84.

Томъ VIII. 1892 m.

2). Гедройцъ (Іосифъ—Арнульфъ). — p. 233—234.
3). Гедройцъ—Мельхіоръ (Гедрайтисъ—Меркіеласъ. (Э. В.) — p. 234.
4). Гейтлеръ (Лавославъ, Leopold Geitler). (Э. В.). — p. 262.
5). Гизевіусъ, Эдуардъ. — p. 663.

Томъ X. 1893 m.

6). Дайна. — p. 36—37.
7). Девасъ, Девайтисъ. (Э. В.). — p. 238.
8). Дейве. (Э. В.). — 294.
9). Дейвутисъ. (Э. В.). — p. 294.
10). Дейнова или Дайнава (Э. В.). — p. 296.
11). Декла. (Э. В.) — p. 311.
12). Дзіасма. (Э. В.) — p. 566.
13). Дзукасъ. (Э. В.). — p. 566.
14). Диверикъ. (Э. В-ръ). — p. 571.
15). Дирволите. (Be parašo). — p. 654.
16). Довконтъ, Симонъ. — p. 838.

Томъ XI.

17). Доналейтисъ (Христіанъ Donalaitis). — p. 11—12.
18). Дроздовскій (Антонъ Drazdauskas) p. 182.

Томъ XII. 1894 m.

19). Залтисъ. (Э. В.). p. 193.
20). Земесъ — мате. (Be parašo). — p. 396.

Томъ XIV. 1895 m.

21). Карта. (Be parašo). — p. 608.
22). Каудзите (Рейнгольдъ и Матвѣй. (Э. В.). — p. 768.
23). Каукасъ. (Э. В.). — p. 768—769.

Томъ XV. 1895 m.

24). Киркоръ (Адамъ—Гонорій Карловичъ). — p. 127.
25). Клейнъ (Даніилъ). (Э. В.). — p. 349.

Томъ XVI. 1895 m.

26). Кронвальдъ (Оттонъ — Христ. Kronwalda Attis). (Э. В.). — p. 821.
27). Кронъ (Julius—Leopold—Fredrik и сынъ его Карлъ). (Э. В.). — p. 826.

Томъ XVII. 1896 m.

28). Кундзинь (Карлъ Kundziņu). (Be parašo). — p. 23.
29). Куникъ (Аристъ Аристовичъ, Ernst-Eduard Kunik). (Э. В.). — p. 26.
30). Куршатъ (Фридрихъ). (Be parašo). — p. 113—114.
31). Лайма. (Be parašo). — p. 256—257.
32). Латыши. (Э. В.). — p. 388—390.
33). Латышская литература. — p. 390—391.
34). Латышская миѳологія. (Э. В.). — p. 391—392.
35). Латышскій языкъ. — p. 392—393.
36). Лауме. (Э. В.). — p. 395.
37). Лаутенбахъ (Яковъ—Генрихъ). (Э. В.). p. 398.
38). Ленрротъ (Elias Lönnrot) (Э. В.). — p. 536.
39). Ливы. — p. 658.
40). Литовская литература. — p. 809—812.
41). Литовская миѳологія. (Э. В.). — p. 812—813.
42). Литовскій языкъ. — p. 815—817.
43). Литовское литературное общество (Litauische Litterarische Gesellschaft). (Э. В.). — p. 817—818.
44). Литовцы. — p. 827—830.

Томъ XXV. 1898 m.

45). Прусскіе латыши. — p 623.
46). Прусскіе Литовцы. (Э. В.). — p. 623—626.
47). Прусскій языкъ. — p. 626—627.
48) Пруссы — p. 632—633.
49). Псковскіе латыши. (Э. В.). — p. 702.

Томъ XXXI. 1901 m.

50). Судавія и Судины. — p. 901.

Том XXXVI. 1902 m.

51). Финская миѳологія. — p. 18—20.

Томъ XLI.

52). Ятвяги. (Э. В.). — p 851—852.

C. Критико - Біографическій словарь С. А. Венгерова. IV. Спб. 1895.

1). Хр. М. Вальдемаръ (біогр. и библіогр. свѣденія) — 2 skyr. p. 61—70.

D. Источники словаря русскихъ писателей, собр. С. А. Венгеровъ.

Томъ I. Спб. 1900.

1). Вальдемаръ (Вольдемаръ). (Krišjans Waldemars). — p. 478.

E. Новый Энциклопедическій Словарь Брокгауза и Ефрона.

Томъ V. 1911 m.

1). *) Басановичъ, Иванъ Юрьевичъ. (Be parašo). — p 336—337.

Iš turimųjų davinių, negaliu sau griežtai tvirtinti, kad šis straipsnis yra kaip tik prof. E. V. parašytas. Visi tos rūšies str. pažymėti švaigždute.

Томъ IX. 1912 (?) m.

2). *) Вальдемаръ, Христіанъ. (Be parašo). — p. 440.

Томъ XI. 1912(?) m.

3). Волончевскій, Матвѣй—Казимиръ. — p. 461 - 462.

Томъ XII. 1913 (?) m.

4). Гедройцъ, Іосифъ - Арнульфъ. — p. 825—826.

5). *) Гедройцъ - Мельхіоръ. (Be parašo). — p. 826.

6). *) Гейтлеръ. (Be parašo). — p. 867—868.

Томъ XIII. 1913 (?) m.

7). *) Гизевіусъ. (Be parašo). — p. 479.

Томъ XV. 1913 m.

8). *) Даукша, Николай. (Be parašo) — p. 621.

9). Дейве. (Be parašo). — p. 763.

10). Дейвутисъ. (Be parašo). — p. 763.

11). Девасъ, Девайтисъ. (Be parašo). — p. 724.

12). *) Довконтъ, Симонъ. (Be parašo). — p. 460—461.

Томъ XIX. 1914 m.

13). Индрикъ. (Be parašo). — 429.

Томъ XXIV. 1915 m.

14). Литовцы. — p. 689 - 691.

15). Литовскій языкъ. — p. 676—681.

16). Литовская миѳологія. (Э. В.). — p. 670—673.

17). Литовская литература. — p. 665—669.

18). Летигальская литература. — p. 430.

19). Латышскій языкъ. — p. 135—137.

20). Латышская миѳологія. — p. 134—135.

21). Латышская литература. — p. 131—134.

22). Латыши. — p. 123 124.

F. „Русскій Біографическій Словарь".

1). Брайкевичъ, Дмитрій Ивановичъ. — 1908. p. 319.

2). Бракель, Гаральфъ (Herald von Brackel).*) — 1908. 320.

3). Брандтъ, Іоганъ - Адольфъ. (Э. В.). — 1908. p. 321.

4). Брандтъ, Іоганъ - Петръ. (Э. В.). — 1908. p. 321—322.

---

*) Po šiuo straipsniu parašyta А. Вольтеръ. Tai spaudos klaida. Turėjo būti E. A. Вольтеръ.

RODYKLĖ.

Skliaustеliuose — leidimo metai; arabų skaitmenimis: 1) riebiai — atskirai leistos knygos, 2) kursivu — svarbesni straipsniai, 3) korpusu — šiaip straipsniai ir recenzijos; romėnų skaitmenimis — encyklop. ir žodyn. tomai.

Aisčių — kalbų tyr. inst. reik. (1925) 276, cilt. mūsu senv. (1925) 278.

Актъ — юридическій (1885) 9, русск.-лит. (1909) **226.**

Aktenstueck — ein russ. lit. (1886) *18.*

Alexandrow, A. — (1887) 62.

Altlitauische — Городъ. (1896) *138.*

Анабіозъ — этнол. врем. Кейст. (1921) 262.

Antonowicz — (1887) 42.

Антропологія — Мат. въ Петерб. библ. (1913) *235.*

Apraksoevangelium — galizisches (1882) *3.*

Apuolė (Apulia, žem. Apoulė) — (1887) 43, (1888) *71.*

Archeologija — экск. въ Лидск. у. (1888) 72, коллекц. частн. лицъ (1889) *80*, дѣят. стат. ком. (1889) 81, Виленск. Муз. (1889) 86, карта Вил. губ. (1890) 91, Viln. IX. s. (1893) 120. этногр. экск. въ Сѣдл. губ. (1893) 121, русск. (1894) 130, lit. (1896) *139*, мат. въ Петерб. библ. (1913) *235*, nesusipr. (1924) *274*, lit. (1926) 279, комисс. (1926) 282.

Архивныя — ценности (1915) 241.

Atsakymas — безым. корресп. газ. „Wiek" (1886) 30, Antonowicziui apie Liet. miestus (1887) 42.

„Aušra" — 40 m. sukakt. (1923) *271.*

Австрія — поѣздк. по библ. (1903) **201.**

Балъ — лит. (1902) 193.

Baltische — Völk. (1904) *213.*

Baltromaitis, S. — (1887) 70, (1892) 110a.

Baranauskas, A. (1886) 34, (1903) 202.

Барбашевъ, А. — (1892) 111.

Bartsch, Ch (1887) 63.

Басановичъ, И. Ю. — (V. 1911).

J. B[asanavičiu]s — (1886) 18.

Bezzenberger, A. — (1885) 10, (1885) 11, (1885) 12, (1887) 64, (1887) 66, (1888) 78, (1889) 87.

Bezzenberger, A. — (1885) 6.

Böhmen — Götterst u. Steinbild. (1899) *165.*

Бендеревичъ — (1891) 101.

Berneker E. Dr. — (1897) 150.

Berneker, E. Dr. — (1901) 177.

Beršadski, prof. — (1894) 129.

Bibelübersetzung — Chylinsk. (1894) *123.*

Bibliografija — лат. (1891) *99*, матер. для біогр. Потебн. (1892) **102**, лат. (1892) *103*, lit. v. J. 1891—92 (1893) 116, latv. (1893) 119, ž. lit. (1894) 132, болгарск. (1904) *217*, матер. (1916) 251, матер. (1918) **260.**

Библіологія — на выст. печ. д. въ Лейпц. (1915) 240, русск. за 25 л. (1917) 258.

Bibliotekos — госуд. Росс. (1901) *185*, университ. въ Марбургѣ (1902) *196*, Австр. и Герм. (1903) **201**, Russl. (1911) *227*, Куника (1911) *229*, russ. im. J. 1910—11 (1911) *232*, Петерб. (1913) *235*, во время войны (1915) 241, Славянск. отд. ИАН. (1915) 246, Königl. ir deutsche Nationalbibl. (1915) 248, кн. Радзив. (1917) 257, klaus. (1922) 270.

Библіотековѣдѣніе — русск. (1915) 242.

Bielenstein, A. — (1887) 66, (1888) 71, (1888) 78, (1892) 110.

Bücherkataloge — russ. (1901) *188.*

Bücherraritaeten — russ. (1903) *207.*

Büchersammlungen — russ. (1901) *188.*

Biografija — Потебни (1892) **102**, Laur. Ivinsk. (1908) *224.* M. Daukš. (1911) *231*, матер. (1916) **251.**

Byrutės — daina (1894) 125.

Biržiška, M. prof. — (1886) 14, (1887) 41, (1901) 177, (1904) 210.

Болгарія — (1914) *237.*

Болгарская — Библіогр. (1904) *217.*

Брайкевичъ, Дм. Ив. — (1908).

Браиловскій, С. — (1892) 102.

Бракель, Гар. — (1908).

Брандтъ, I.-A. — (1908).

Брандтъ, І. П. — (1908).

Brazaitis, dr. — (1886) 22, (1887) 48.

Brückner, A. — (1886) 14, (1890) 88, (1901) 177.

Briefe — Kuniks an Wolt. (1904) 211.

Budrys — (1886) 14.

Būga K. — (1925) 277.

Bugianum — (1925) 276.

Burba, A. kun. — (1902) 199, (1908) *220.*

Zauberformeln — litauische (1886) *24.*

Celichowski, Zygm. dr. — (1898) 153.

Ценности архивн. и книжн. (1915) 241.

Chylinskische — Bibelübers. (1894) *123.*

Chrestomatija — liet. (1901) **177.**

Daina — третья о волѣ (1886) 16, втор. о волѣ (1886) 29, naujokų (1886) 37, Дайн.—Суд. лит. (1887) 58, populairs lithuaniens (1887) 67, семейн. лат. (1890) **88**, lit. üb. d. Brudermord. (1893) 121, Byrut. (1894) 125, aus d. geb. d. Dsuk. (1897) 154, лат. народн. (1900) *174*, (X. 1893).

Даль Вл. — (1903) 209.

Daukantas, S. — (1890) *89*, jaunatv. darb.

ir rašt. (1920) *261*, (X, 1893), (XV. 1913).

Daukša, M. — катех. 1595 г. (1886) 14, lit. Nationalschriftst. d. 16. Jahrh. (1897) *146*, о пост. 1595 г. (1901) 184, зап. объ изд. пост. (1901) 191, Post. Cath. 1595 г. (1904) **210**, biogr. (1911) *231*, (XV. 1913).

Дейнова или Дайнова — (X. 1893).

Дейве — (X. 1893), (XV. 1913).

Deivensteine — lit. (1897) *148*.

Дейвутисъ — (X, 1893), (XV. 1913).

Декла (X, 1893).

Döring, J. — (1888) 71.

Девайтисъ — (X. 1893), (XV. 1913).

Девасъ — (X. 1893), (XV. 1913).

Dialekto'ogie — lit. (1887) 65, žem. (1893) 121.

Diktionarium — K. Szyrw. (1900) *173*.

Дирволите — (X. 1893).

Диверикъ — (X. 1893).

Довойно-Сильвестровичъ — (1886) 22.

Драгомановъ — (1890) 93.

Драма — лит. въ Спб. (1901) 182, (1902) 194, лит. нар. (1903) 203.

Древности — пит. (1887) 50, Jatwing (1893) 121, ковенск. (1921) 263.

Дроздовскій, А. — (XI. 1893).

Druckwerke — lit.-latein. (1901) *181*, (1904) *215*.

Дума — Городск. (1921) 269.

Duonelaitis, Kr. — (1887) 62, (1897) 152, (XI. 1893).

Дзіасма — (X. 1893).

Дзукасъ — (X. 1893).

Dsuken — (1897) 154.

Eigennamen — griech. (1898) *156*.

Eigentuemlichkeit — d. galiz. Apraksoev. (1882) *3*.

Einfluss — Westrussl. auf Litauen (1886) *17*.

Einleitung — grammat. (1885) 12.

Экскурсіи — археол. въ Лидск. у. (1888) 72, арх. — этн. въ Сѣдл. губ. (1893) 121.

Экземпляры — обязат., какъ предм. родинов. (1915) 247.

Emigravimas — liet. ir žydų (1886) 31.

Энманъ А. Ѳ. — (1903) 205.

Erdengoettin — d. Tschuwasch. u. Lit. (1899) *163*.

Etymologie — griech. Eigennam. (1898) *156*.

Etnografija — поѣздк. къ прусск. лит. (1885) *6*, изслѣдов. (1885) *7*, поѣздк. по Литв. и Жм. (1887) **41**, экск. въ Слон. г. (1889) *83*, ausd. Kr. Pilkall. (1889) 87, лат. пл. Вит. губ. (1890) **88**, (1890) *92*, лит. (1890) *93*, leiš. (1890) 100, slav.—lit. (1892) 109, latw. u. leiš. (1893) *118*, — археол. эксп. въ Сѣдл. губ. (1893) 121, lit.—lett. (1894) *128*, мат. въ Петерб. библ. (1913) *235*.

Этнологическій—анаб. врем, Кейст. (1921) 262.

Ethnologie — lit. (1894) 126.

Völker — balt. (1904) *213*.

Feuerkultus — d. Lit. (1898) *155*.

Philologie — lit. (1894) 126.

Финская — миѳол. (XXXVI. 1902).

Folkloras — parag. rinkt. žin. (1892) 107, мат. въ Петерб. библ. (1913) *235*, лат. (XII. 1893).

Volkslied — lit. (1894) *131*.

Volksmelodien — lit. (1896) *140*.

Volkspoesie — der Letten (1877) *1*.

Форма — возвр. глаг. (1903) 207-а.

Фортунатовъ, Ф, Ѳ. — (1904) 210.

Fromas (Gužutis) — (1901) 182.

Galizisches — Apraksoev. (1882) *3*.

Garbė, Richard — (1885) 12, (1886) 39.

Гедройцъ I. А. — (VIII. 1892). (XII. 1913(?)).

Гедройцъ — Мельхіоръ — (VIII. 1892). (XII. 1913(?)).

Geitler, L. dr. — (1887) 65, (VIII. 1892) (XII. 1913(?)).

Германія — поѣздк. по библ. (1903) **201**.

Göttersteine — in Südrussl., Böhm. u. Li. (1899) *165*.

Goettinnen — zemaitische (1887) 61.

Гизевіусъ, Э. — (VIII. 1892). (XII 1913(?))

Городъ — Мендовга (1909) *225*.

Городецкій — (1887) 48.

Грамматика — русск. для лит. (1887) 69, liet-slav. (1892) 109, lit. (1893) 121, preuss. (1897) 150.

Grammatische — Einleit. von R. Garbė (1885) 12.

Griechische — Eigennam. (1898) *156*.

Гродненская губ. — (1889) *83*, след. др. прусск. (1911) *233*.

Гуковскій, К. — (1892) 112.

Hanusz — (1886) 14.

Harnack, prof. — (1915) 248.

Hexenwesen — lit. (1897) *145*.

Hilferding — (1890) 95, lit. abec. (1903) 208.

Индрикъ — (X. 1893). (XIX. 1914).

Inflantisches — Lautgesetz (1884) *5*.

Инфлянты — участь (1886) 36.

Ипатьевская — лѣтоп. (1900) *170*.

Ivinskis, Laurynas — (1908) *224*.

Изданіе — на лит. яз. (1894) 124, лат. (1894) 127, лат. и лит. (1895) *136*.

Изученіе — Литвы и Жмуди (1886) 28, лит. яз. и быта (1886) 29, лит. яз. и плем. (1887) *54*, лит. миѳол. (1887) *55*, лат. миѳол. (1888) *75*, (1888) *76*, сем. быта лит.—жем. нар. (1889) *84*.

Извѣстіе — объ изд. катех. 1595 г. (1886) 32.

J. Jablonskis, prof. — sveik. 60 m. sukakt. (1921) 268.

Янчукъ, Н. — (1893) 121.

Ятвяги — къ как. антроп.-этнол. типу принадл. (1908) *223*. (XLI. 1904).
Jatwingische — Altert. (1893) 121.
Явнисъ, К. І. — (1893) 121, (1908) 222, (1916) *252*.
Юридическій — актъ (1885) 9.
Юргевичъ, В. Н. (1885) 8.
Juschkevicz, Gebrüd. — (1897) 151.
Юшкевичъ, И. В. — (1886) 20, (1886) 21, (1886) 34, (1887) 46, (1887) 47.
Juškevičius, Vyt. — (1897) 151.
Kalba — лит. (1885) 9, лат. (1885), 10, лит. (1886) 29, лит. (1887) *54*, d. preuss. Lett. (1888) 78, lett. (1892) 110, latw. u. leiš. (1893) *118*, lit. lett. (1894) 128, лит. (1894) 130, preuss. (1897) 150, гр.-прусск. въ Гродн. губ. (1911) *233*, dans l'Eur. nouv. (1920) 262, лат. (XVII. 1896) лит. (XVII. 1896) прусск. (XXV. 1898) лит. (XXIV. 1915) лат. (XXIV. 1915)
Kaminskiutė Anna, — (1896) *140*.
Karłowicz Jan. — (1888) 77.
Karłowicz, J. — (1890) 88.
Карта — арх. Вил. губ. (1890) 91.
Картá — (XIV, 1895).
Katalog — d. in Russl. ersch. Büch. (1904) *214*.
Катехизисъ — литовск. Даукши 1595 г. (1886) **14**, (1886) 32, Лат. 1585 г. (1915) **238**.
Каудзите Р. и М. — (XIV, 1895).
Каукасъ — (XIV, 1895).
Кейстутъ — (1921) 262.
Кеммернъ — (1900) 172.
Kiemas — liet. (1902) 200.
Киркоръ А. Г. — (XV. 1895)
Kirsna — (1896) *140*.
Клейнъ, Д. — (XV. 1895).
Князь — лит. (1885) 8, Радз. (1917) 257.
Knygos — лит. народныя (1887) 44, русск.-лит. (1887) 52. лит. (1887) 56 lit. (1893) 122, л. народн. (1900) *171*. ersch. in Russl. (1904) *214*, liet.-keist. gamyb. reišk. (1922) 269-a keist. prekyb. reiškin. (1923) 272.
Коялович ъ — (1887) 57.
Коллекціи — арх. частн. л. в. Сѣв.-зап. кр. (1889) *80*, кн. частн. лицъ. (1911) *229*.
Корниловъ, И. П. — (1901) 186.
Корреспонденція — о выборѣ Браз. (1886) 22.
Костюмъ — лит.-русск. (1917) *254*.
Костомаровъ — (1890) 96.
Котляревскій, А. А. — (1890) 97.
Ковенскія — древн. (1921) 263.
Край — сѣв.-зап. (1886) *19*, (1889) *80* (1890) 94.
Крестьяне — русск. въ Литв. (1887) 60.
Кронъ, J.-L.-F. — (XVI. 1895).
Кронвальдъ, О. - Хр. — (XVI. 1895).
Кундзинь, К. — (XVII. 1896).
Куникъ, А. А. — (1899) *162*, (1899) 164, (1899) *166*, (1904) 211, (1904) *213*, (1909) *226*. библіот. (1911) *229*, столѣт. со дня рожд. (1915) 244. (XVII. 1896).
Kupiškis — (1897) 154, (1902) 200.
Куршатъ, Фр. — (XVII. 1896).
Kuršų — ir Žem. sant. su skandin. ir viking. (1923) *273*.
Лайма — (XVII. 1896).
Ламбина, А. Б. — (1918) **260**.
Lateinisch — lit. Druckw. (1901) *181*. (1904) *215*.
Latviai — Sprach d. preuss. (1888) 78, праздн. и сем. пѣсни (1890) **88** u. leiš. (1893) 117, XX. в. (1901) 189, (XII. 1903) (XVII. 1896) прусск. (XXV. 1898) псковск. (XXV. 1898) (XXIV. 1915)
Latvių — Volkspoes. (1877) *1*, Dialekt.-stud, (1885) 10, яз (1885) 10, Dialekt.-stud. (1885) 11, Drucke d. XVI. u. XVII. Jahrh. (1885) 12. 300-лѣтн. юбил. литер. (1886) 36, — leisch. mitol. ispehtisch. leetâ (1887) 49, народн. сказк. (1887) 66, миѳол. (1888) *75*, плем. Вит. губ. (1890) **88**, труды по этногр. (1890) *92*, библіогр. (1891) *99*, библіогр. (1892) *103*,—leiš. taut. muz. instr. (1892) 105, Grenz d. Vollksst. u. spr. (1892) 110, aizg. dz. Plesk. gub. (1893) 115, u. leis. wal. u. etnogr. (1893) *118* bibliogr. (1893) 119, издан. (1894) 127, Unters. ü Lit. (1894) 128, нар. пѣсни (1900) *174*, мысль въ совр. литер. и жизни (1901) 179, отрывки (1907) *219*, Liter. (1908) *221* нар. сказки (1912) 233-b катех. 1585 г. (1915) 238, литер. и фолькл. (XII. 1903), литер. (XVII. 1896), миѳол. (XVII. 1896), яз. (XVII. 1896) яз. (XXIV. 1915), миѳол. (XXIV. 1915), литер. (XXIV. 1915).
Лауме — (XVII. 1896)
Лаутенбах, Я.-Г. — (XVII. 1896)
Lautgesetz — inflantisch. (1884) *4*.
Легенды — лит. (1890) 90, lit. üb. d. Gründ. Wiln. u Troki (1896) 144, о женск. хар. (1911) *230*.
Лейпцигъ — (1915) 240.
Lexikon — d. Gebrüd. Juszk. (1897) 151.
Леннротъ, Е. — (XVII. 1896).
Leonas, P. — (1887) 57.
Летигальская — литерат. (XXIV. 1915).
Лѣтописи — литовск. (1886) 25, западнорусск. (1886) 25 Ипатьевск. (1900) *170*.
Летовія — XIII вѣка (1909) *225*.
Лидскій уѣздъ — (1888) 72.
Lietuva — прогр. для указ. особ. гов. (1886) **15**. Einfluss Westrussl. (1886) *17* in sein. Verhältn. zu Russl. u. Polen. (1886) *23*, прогр. по діалектолог. (1886) 27, объ изуч. (1886) 28, этногр. поѣздка 1887 г. (1887) **41**, объ изслѣдов. (1887) *53*, русск. крестьяне (1887) 60, поѣздка 1884—87 г.г. (1888) *73*, обз. славяновѣд. за г.г. 1873 — 75 (1890) 97, Volkswirt. Stat. (1893) 121, lett. unters. (1894) 128, къ

вопр. о. (1897) 147, Götterst. u. Steinbild. (1899) *165*.

Lietuviai — прусскіе (1885) *6*, Дайново-Судавскіе (1887) 57, (1887) 58, u. latw. (1893) 117, Feuerkult. (1898) *155*, d. Erdengött. (1899) *163*, виленск. (1901) 190, ir Wiln. gouv. (1904) *212*, вопр о совр. бытов. (1915) 239. (XII 1893) (XVII. 1896), прусск. (XXV. 1898). (XXIV. 1915).

Lietuvių — князья (1885) 8; языкъ (1885) 9, Drucke d. XVI. u XVI. Jahrh. (1885) 12, катехизисъ (1886) **14**, мѣстности (1886) *19*, Zauberform. u Bespr. (1886) *24*, лѣтописи (1886) 25, литер. общ. въ Тильзитѣ (1886) 26, языкъ и быть (1886) 29, emigravimas (1886) 31, сказки (1886) 35, народн. книги (1887) 44, — latweeschu mitol. ispehtisch. leetâ (1887) 49, древности (1887) 50, изуч. яз. и плем. (1887) *54*, миѳологія (1887) *55*, книги (1887) 56, Haus (1887) 64, les Chants popul. (1887) 67, миѳол. (1888) *76*, Schriftst. d. 19 Jahrh. (1889) *82*, — жем. нар. (1889) *84*, Schrift. d. 19 Jahrh. (1890) *89*, легенды (1890) *90*, обз. труд. по этногр. (1890) *93*, raksti per etnogr. (1890) 100, плем. (1890) 95, народн. поэз. (1890) 96, рукоп. Бендер. (1891) 101, Sriftst. d. 19 Jahrh. (1892) *104*, — lat. taut. muz. instr. (1892) 105, — slav. gram. (1892) 109, — русск. ист. XV. в. (1892) 111, Bibl. v. J. 1891 — 92 (1893) 116 u. latw. wal. u. etnogr. (1893) *118*. Daina üb. d. Bruderm. (1893) *121*, Schulgramm. (1893) 121, Büch. u. Edit. (1893) 122, яз. (1894) 124, Ethnol. u Philol. (1894) 126, — lett. Ethn. u. Spr (1894) 128, — russ. Rechtspr. (1894) *129*, о знач. яз. для русск. арх. и палеонт. (1894) 130, Volksl. (1894) 131, Bibliogr. (1894) 132. Dialektol., Wilnaer, Ošm. (1895) *134*, Archäol. (1896) *139*, Volksmel. (1896) *140*, Schriftst d. 19. Jahrh. (1896) *141*, Rechtsgesch. (1896) 142, Legent. ü d. Gründ. Wiln. (1896) 144, Hekenwes. (1897) *145*, Nationalschriftst. (1897). *146*, Opf.-od. Deivenst. (1897) *148*, — Shemait. Theatervorst. (1898) 157, Ges. Gegens. Hilfeleist. (1900) 169, стат. нар. кн. (1900) *171*, Dicht u. Volksbildn. (1900) *175* chrestom. (1901) **177**, — latein. Druckwerke (1901) *181* драма въ Спб. (1901) 182, вечеръ (1901) 183, постилл. Даукши 1595 г. (1901) 184, любит. театр. (1901) 187, dsejn. u. taut. darb. (1902) 192, балъ (1902) 193, драма въ Пет. (1902) 194, печ произв. (1902) *195*, kiẽmo Siedyb. (1902) 200, нар. драма (1903) 203, печ. в XVI в. (1903) *204*, abec. Hilferd. (1903) 208, — lat. Druckw. (1904) *215*, Dcht u. Volksbldn. (1904) *216*, — русск. акт. (1909) *226*, вар лег. о женск. характ. (1911) *230* возрожд. печати (1904 — 1914) (1915) 249, — русск. кост. (1917) *254*, магнатъ кн Радзив. (1917) 257, наука (1921) 265, sekc. prie slav. suv. 1904 m. (1921) *267*. knygų keist. gamyb. reišk. (1922) 269-a, Archäol. (1926) 279, Forschung. (1926) 280, литер. (XVII. 1896) миѳол. (XVII. 1896) яз. (XVII. 1896) литер. общ. (XVII. 1896) kalba (XXIV. 1915) миѳол. (XXIV. 1915) литерат. (XXIV. 1915)

Līgo — (1884) *5*.

Линданиса — (1900) *168*.

Лингвистическая — наук. русск. (1903) 206.

Липманъ — (1902) *196*.

Лисовскій Н. М. — (1898) 161, (1912) *234*, (1913) *236*,

Литература — лат. (1886) 36, (1901) 179, (1908) *221*, перв. двухъ мѣс. войны 1914 г. (1915) 245. лат. (XII. 1893). (XVII 1896) лит. (XVII. 1896) лит. (XXIV. 1915) летигальск. (XXIV. 1915) лат. (XXIV. 1915).

Lituanismen — d. russ.-lit. Rechtspr. (1894) *129*.

Литургія — божеств. Свят. Іоанна Злат. (1887) 70.

Литвы — въ Росс. (1916) *253*, (XVII. 1896)

Lokavos — kalns (1902) 199.

Македонія — (1914) *237*.

Manteuffel, G. Baron — (1890) 88.

Марбургъ — (1902) *196*.

Матеріалы — для этногр. лат. плем. Вит. губ. (1890) **88**, для сост. археол. карты Вил. губ. (1890) 91, по лит. этногр. (1890) *92*, библіогр. для біогр. Петерб. (1892) **102**, для нар. лит. сказ. (1912) *233b*, археол. въ Петерб. библ. (1913) *235*.

Matulionis — (1902)·200.

Mažvydas, M. — (1897) 153.

Meillet, A. — (1920) 262.

Мендовгъ (Mindaugas) — (1909) *225*.

Мѣста — насел. Сув. губ. (1901) 178.

Miežinis, M. kun. — (1894) 133.

Mikucki, St. — (1892) *108*.

Mitologija — latv.-leischu (1887) 49, лит. (1887) *55*, лат (1888) *75*, лит. (1888) *76*, лат. (XVII. 1896), лит (XVII. 1896), финск. (XXXVI. 1902), лит. (XXIV. 1915), лат. (XXIV. 1915).

Mythologische — Skizzen (1887) 51.

Мюленбахъ, К. — (1917) *256*.

Morfill, W. R. — (1890) 88.

Motive — rom.-sag. d. lit. Volksl. (1894) *131*.

Музей — виленск. арх. (1889) 86.

Нальщанская земля — Ипатьевск. лѣтоп. (1900) *170*.

Наполеоновскія — войн. (1895) 135.

Народонаселеніе — сѣв.-зап. кр. (1890) *94*.

Наука — русск. лингв. (1903) 206, лит. въ 1920—21 г. г. (1921) 265.

Nowenas — pri Jez. Krist. (1885) 13.

Объясненіе — им. князей Лит (1885) 8.

Ольденбургъ, С. Ѳ. — (1918) 260.

Opfersteine — lit. (1897) *148*.

Отрывки — лат. (1907) *219*.

Палеоптологія — русск. (1894) 130.

Печать — инородч. Зап.-Росс. (1895) *136*, русск. періодич. (1898) 161, упоряд. въ. Росс. (1901) *185*, лит. въ XVI в. (1903) *204*, лит. за 1904—1914 (1915) 249.

Переписка — Кун. и Ширр. (1909) *226*.
Perkunastempel — (1897) *148*.
Перщетскій, А. П. — (1918) **260**.
Петербургъ — (1901) 182, (1902) 194, библ. (1913) *235*.
Pilkallen — (1889) 87.
Pleirytė—Puidienė, O. — (1908) 221.
Поэзія — лит. нар. (1890) 96.
Погодинъ — (1901) 177.
Поѣздка — этнографическая (1885) *6*, по лит. мѣстност. (1886) *19*, этнографич. по Лит. и Жмуди 1887 г. (1887) **41**, по Лит. и Жм. 1884—87 г.г. (1888) *73*, этногр. въ Слонимск. у. (1889) *83*, по библіот. Австр. и Герм. (1903) **201**, по Серб., Макед. и Болгар (1914) *237*.
Польскія — радости (1887) 59.
Poszka, D. — (1896) 141.
Постилла — Даукши 1595 г. (1901) 184, (1901) 191, (1904) **210**.
Потебня, А. А. — (1892) **102**, (1892) 109, (1893) *114*.
Присяга — лит. языкѣ (1885) 9.
Программа — для указ. особенн. гов. (1886) **15**, по діалектолог. Литв. и Жмуди (1886) 27, taut. gara mant. krajej. (1892) 113a, pasiūl. liet. sekc. prie slav. suvaž 1904 m. (1921) *267*.
Пруссы — древн. въ Гродн. г. (1911) *233*. (XXV. 1898).
Прусскіе — литовцы (1885) *6*, Lett. (1888) 78, Spr., Gramm, etym. Wörtb (1897) 150, лат. (XXV. 1898), лит. (XXV. 1898), яз. (XXV. 1898).
Псковская — губ. (1893) 115, лат. (XXV. 1898).
Punktay Sakimu — (1885) 12, (1886) 39.
Пушкинъ, А. — въ лит. пер. (1904) 218.
Радзивилъ, князь — (1917) 257.
Rapagelonis, St. — (1898) *158*.
Расположеніе — забыт. жертв. (1897) 149.
Разысканія — по вопр. о грамм. родѣ (1882) **2**.
Развалины — Трокск. замка (1889) *85*.
Rechtsgeschichte — lit. (1896) 142.
Rechtsprache — russ.-lit. (1894) *129*.
Reiškinys — keist. mūsų knyg. prekyb. (1923) 272.
Реликвіи — интер. (1911) 228.
Rēža, Ludis — (1925) *277a*.
Результаты — этногр. поѣздки (1885) *6*.
Родиновѣдѣніе — (1915) 247.
Россія — упорядоч. дѣл. пачат. (1901) *185*, (1904) *214*. d gross. wiss Bibl. (1911) *227*, судеб. послѣдн лив. (1915) *253*
Розенбергъ, Владимиръ — (1915) 243.
Рукопись — лит. Бендер. (1891) 101.
Rus. Urspr. d. Nam. (1899) *166*.
Русскіе — крестьяне въ Литв. (1887) 60, лит. ист. XV. в (1892) 111, lit. Rechtspr. (1894) *129*, арх. и палеонт. (1894) 130, Städte (1896) *138*, період печ. (1898) 161, Bücherkat. u. Samml. (1901) *188*, лингв. наука (1903) 206, Bücherrarit. (1903) *207*, лит. акт. (1909) *226*, Bibl. im J 1910—11 (1911) *232*, Büchersammler u. Bibliogr. (1912) *234*, библіотеков. (1915) 242, Библіол. Общ. (1915) 250, лит. кост. (1917) *254*, библіол. за 25 л. (1917) 258.
Саяны — (1917) *254*.
Samojlo N. (1896) 144.
Sapnůczius — (1886) 14.
Sazanovič, J. — (1896) 143.
Сѣдлецкая губ. (1893) 121.
Сербія (1914) *237*.
Сѣверо-западный — поѣздк. по краю (1886) *19*, арх. колл. частн. лицъ (1889) *80*, стат. пл. сост. народон. (1890) *94*.
Südrussland — (1899) *165*.
Siedyba — liet. kiemo (1902) 200.
Skandinavai — (1923) *273*.
Сказки — лит. (1886) 35, лат. нар. (1887) 66, лат. нар. (1912) *233b*.
Skizzen — mythologische (1887) *51*.
Skvireckas, J. prof. — (1908) 221.
Slaven — in Deutschl. (1902) 197, вопр. о совр. бытов. и причит. (1915) 239,
Славяновѣдѣніе — за г. г. 1873—75 (1890) 97.
Slaviškas — отд. библіот. ИАН. (1915) 246, (1918) 260, suvaž. 1904 m. (1921) *267*.
Slavowenden — im Hannoversch. (1900) 167.
Слонимскій уѣздъ — (1889) *83*, (1895) *134*.
Соболевскій, А. (1882) 2.
Сообщеніе — о лит. сказ. (1886) 35.
Списки — нас. мѣстъ Сувалкск. губ. (1901) **178**.
Спрогисъ, Ив. Як. (1885) 9, (1890) 98.
Stanewicz, S. — (1892) *104*.
Stankewicz, M. — (1887) 68.
Статистическій — комитетъ (1889) 81.
Статистика — плем. сост. Сѣв.-зап. кр. (1890) *94*, Lit. Volksw. (1893) 121, Лит. Нар. кн. (1900) *171*, лит. печ. произв. (1902) *195*.
Steinbilder — in Südrussl., Böhm. u. Lit. (1899) *165*.
Судавія — (XXXI 1901).
Sudauerland — (1897) 154.
Судины — (XXXI. 1901).
Sukaktuvės — 300 лѣтн. лат. литер. (1886) 36 prof. J. Jabl. (1921) 268, „Aušr." 40 m. (1923) *271*.
Сувалкская губ. — (1901) **178**.
Ширренъ, К. К. — (1909) *226*.
Szyrwid, K. — (1885) 12, (1886) 39, Diktion. (1900) *173*.
Szliupas J. — (1886) 14.
Schriftsteller — lit. d. 19. Jahrh. (1889) *82*, (1890) *89*, (1892) *104*, (1896) *141*.
Tatarė, A. kun. — (1900) 176.
Театръ — лит. любит. (1901) 187.
Theatervorstellungen — lit.-shem. (1898) 157.
Тельшевскій уѣздъ — (1888) *74*.

Tetzner, F. dr. — (1897) 152, (1902) 197. (1902) 200.
Тихомировъ — (1886) 25.
Тильзитъ — лит лит. общ (1886) 26.
Tyrinėjimai — этнографическ. (1885) 7, о латышск. яз. (1885) 10, Литв. и Жмуди (1887) *53*, d. balt. Völk. (1904) *213*, lit. (1926) 280.
Topographie — altlit. d. russ. St. Wiln. u. Troki (1896) *138*.
Трейландъ — Бравземніаксъ — (1887) 66.
Троки — разв. замка (1889) *85*, (1896) *138*.
Трусманъ, Ю. Ю. — (1902) 198.
Tschuwaschen — d. Erdengött. (1899) *163*.
Udria — (1896) 140.
Uglanski — (1892) *104*.
Uhlenbeck, C. C — (1890) 88.
Указаніе — особ гов. Литвы и Жмуди (1886) **15**.
Университетъ — въ Вильнѣ (1901) 180, отъ Высш. Курс. (1921) 266.
Valčaitis, Pr. —(1904) 218.
Valančiauskas, M. K. — (1892) *82*, (VII. 1892), (XI. 1912(?))
Вальдемаръ, Хр. М. — (IV. 1895), (I. 1900) (IX. 1912(?)).
Варіантъ — бол. полн. третьей пѣсни о волѣ (1886) 16, лит. печ. о женск. характ. (1911) *230*.
Veckenstedt, Edmund. dr.—(1887)45, (1887) 61.
Вечеръ — лит. (1901) 183.
Westrussland — Einfl. auf Litauen (1886) *17*.
„Vienybė Lietuvninkų" — (1892) 113.
Vikingai — (1923) *273*.
Виленская — губернія (1885) *7*, арх. музей (1889) *86*, арх. карта губ. (1890) 91, arkeol. IX. s. (1893) 120, lit. Dialekt. (1895) *134*, Öff. Biblioth. (1898) 160, лит. (1901) 190, gouv. (1904) *212*.
Vilnius (1996) *138*, (1896) 144, (1901) 180.
Vireliūnas, A. — (1888) 71.
Wissendorf, H. — (1890) 88.
Высшіе Курсы — къ Универс. (1921) 266.
Выставка — печ. дѣла въ Лейпц. (1915) 240.
Витебская губ. — мат. по этногр. лат. плем. (1890) **88**.
Войны — Напол. (1895) 135, Отечеств. 1914 г. (1915) 241, (1915) 245.
Voldemaras A. J. — (1917) *255*.
Вопросъ — о грамм. родѣ (1882) **2**, über d. Lage d. Kurenst. Apulia (1887) 43, о русск.-лит. азбукѣ (1887) 48, о Литвѣ (1897) 147, и отв. (1898) 159, о „саян." (1917) *254*, mūsų bibliot. (1922) 270.
Возрожденіе — лит. печати (1904—1914) (1915) 249.
Возвратная — форм. глагол. (1903) 207а.
Вуйекъ Якуб. — Пост. кат. (1904) **210**.
Залтисъ — (XII. 1894).
Западнорусскія — лѣтоп. (1886) 25.
Записка — объ изд. поет. Даукш. (1901) 191.
Zekevičiutė, Aniela — (1896) *140*.
Земесъ — мате — (XII. 1894).
Zubatý, J. — (1890) 88, (1901) 177.
Želvovicz — (1892) *104*.
Žemaičių — город. и древн. уроч. Тельш. у. (1888) *74*, — и лит. плем. (1890) 95. Dialektol. (1893) 121, — lit. Theaterv. (1898) 157, ir Kurš. sant. su skand. ir viking. (1923) *273*.
Ženklai — pašto (1924) 275.
Жертвы — располяч. (1897) 149.
Žydų — emigravimas (1886) 31.
Жмудь — прогр для указ. особ. гов. (1886) **15**, прогр. по діалектолог. (1886) 27. объ изуч. (1886) 28, этнографич. поѣздка 1887 г. (1887) **41**, объ изслѣдов. (1887) *53*, поѣздк. 1884—87 г.г. (1888) *73*, геогр. слов. (1890) 98.
Žodynas — геогр. древ. Жам. земли (1890) 98, Mież. liet.-lat.-lenk.-rus. (1894) 133, preuss. etymol. Wortek. (1897) 150, толк. Вл. Даля (1903) 209, біо-библіогр. русск. библіотекарей (1917) 259, reikal. (1926) 281.

J. Remeika.

DER HANDEL AUF DER MEMEL von Anfang des 14. Jahrhunderts bis 1430.

EINLEITUNG.

Die geographische Lage, die Deutsche Hanse und die Literatur.

Das Gebiet der Memel war das Kernland von Litauen. Das ganze Land, welches dieses Flussystem bewässert, ist eines der Gebiete im Knotenpunkt der Flussysteme, die den Übergang des östlichen zum mittleren Europa bilden und war von alters her mit litauischen Stämmen bevölkert. Die gesellschaftliche, wirtschaftliche und politische Entwickelung dieser Flussgebiete erfolgte in der Richtung des Flussbettes der Memel. Es genügt zu bemerken, dass der Njemen sozusagen die Verkörperung der litauischen Staatsidee darstellt, und dass die erfolgreiche Entwickelung des litauischen Staatsgedankens seiner Zeit dem Tal des Njemen gefolgt ist.

Die geographische Lage von Litauen bestimmt seine Handelswege. Diese wurden gebildet durch die grossen Flüsse, welche in dem Territorium von Litauen fliessen. Durch den Dnjepr geriet Litauen mit Handelsplätzen der Krim und des Ostens in engste Verbindung. Das Flussgebiet der Memel, wie auch dasjenige des Bug und der Dvina, brachte den litauischen Staat nach Westen hin in ein sehr verwickeltes Netz ökonomischer Beziehungen zu Europa. Die Veränderungen der lezteren spiegeln sich sehr scharf und ausgeprägt in der Ausfuhr und auch in der wirtschaftlichen Struktur des litauischen Staates wieder.

Litauen war nie Ziel des Welthandels[1]) und lag nicht auf internationalen Handelswegen. Aber, da es an einige Handelscentren angrenzte, nahm es vermittelnd an der Güterbewegung teil. Später, als es das eigne Territorium ausbreitete und im östlichen Europa die stärkste Macht wurde, entwickelte es gleich sehr deutlich seinen eignen Handel und zog fremde Kapitalien an sich.

Der Handel auf der Memel im 14. und 15. Jahrhundert stand unter hansischem Einfluss, wie in jedem Staate dieser Zeit, der am baltischen Meer lag, und hat ungefähr auch in demselben Zeitraum die grösste Höhe erreicht. Das Leben und die Kämpfe der deutschen Hanse zeigen auch

[1]) In der vorgeschichtlichen Zeit dieses Landes, als seine Einwohner an den Gestaden des Baltischen Meeres, östlich von der Mündung der Weichsel in den Stromgebieten des Pregels, des Njemens und der Düna, sassen, soll dieses baltische (aistische) Land mit dem berühmten Bernstein auf dem Weltmarkt hervorragend gewesen sein (*Reallexikon der Vorgeschichte.* Max Ebert. Bd Berlin 1924. S. 336, 431 und 440).

hier lebendig und stark, wie sehr die politisch-wirtschaftlichen Beziehungen zwischen Litauen und den Nachbarstaaten von der Entwickelung der deutschen Hanse berührt worden sind.

Wir beschränken uns ungefähr auf den Zeitraum von 1323 bis 1430. Die wenig zahlreichen Quellen bis in den Anfang des vierzehnten Jahrhunderts hinein werden im nächsten Kapitel noch kurz berührt. Seit der Mitte des dreizehnten Jahrhunderts ist der Handel ins Stocken gekommen, wegen der Kriege zwischen dem Ritter-Orden und Litauen. Die Zeit vor der Mitte des 13. Jahrhunderts kann man als Vorgeschichte betrachten. Sie charakterisiert sich nur durch archaeologische Funde und ist nur ausnahmsweise durch Literaturquellen belegbar, wie z. B. Jordanes, Adam von Bremen, die jedoch mehr allgemeinen Charakter haben. Unser Zeitraum bildet gewissermassen eine in sich geschlossene Einheit, sowohl im Charakter des Handels wie auch im politischen Sinne, was weiter aus der Darstellung zu ersehen sein wird. Ausserdem liegt noch ein mehr technischer Grund vor, der es verhindert, dass wir den von uns behandelten Zeitabschnitt, wie sonst wohl üblich, bis zum Ende des Mittelalters hin ausdehnen. Für die Jahre 1434—50, welche den 7. Band ausmachen müssten, sind die Hansischen Urkunden nicht gedruckt. Während dieser ganzen Zeit, besonders von 1430—40 und von 1454—1466, liegt der Handel wegen politischer Wirren sehr darnieder[1]). Der Handel auf dem Njemen in der Zeit von 1466—1500 ist von Walther Stein in einem sehr ausführlichen Aufsatz „Vom deutschen Kontor in Kowno" behandelt worden[2]).

Die literarische Bearbeitung der Quellen unseres Zeitabschnitts zur Geschichte des Handels in Litauen ist vergleichsweise unergiebig. Sie ist in polnischer, russischer und deutscher Sprache geschrieben. Die Litauische Literatur kommt kaum in Betracht. Den einzigen vollen Abriss, bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts, wenn auch sehr schematisch, findet man in der alten Arbeit des Wilnaer Rechts-Professors Jaroszewicz „Obraz Litwy pod względem jej cywilizacyi, od czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII" (Litauens Bild mit Rücksicht auf seine Zivilisation von den ältesten Zeiten bis zum Ende des 18. Jahrhunderts) Band 2, Kapitel IX. S. 90—112. Das Kapitel erschien 1866 in „Pamjatnaja kniga Grodnenskoj gubernii" (Gedenkbuch des Gouvernements Grodno) in russischer Sprache, beinahe ohne jede Verkürzung. Sehr viel nützliche Angaben über den litauischen Handel, besonders den äusseren, kann man in dem neunbändigen Werk von T. Narbut „Dzieje starożytne narodu litewskiego" (Die alte Geschichte des litauischen Volkes), welches in polnischer Sprache in Wilna 1835 erschienen ist, finden. Für dieses grosse Werk hat T. Narbut mit viel Eifer und grosser Vaterlandsliebe alles mögliche Material, historisch Echtes und Märchenhaftes, gesammelt, aber ohne jede Kritik und Auswertung des Stoffes.[1]) Jaroszewicz hat Narbuts mit bienenhaftem Fleiss zusammengestellte Sammlung, so wie sie ist, unverändert, für sein Werk benutzt.

Ferner bietet uns für die Geschichte des Handels Balinskis „Historya miasta Wilno" (Geschichte der Stadt Wilna) einige Anhaltspunkte.

---

[1]) *Paul Simson.* Geschichte der Stadt Danzig. MDCCCCXIII. S. 200. *Walther Stein* In „Hansischen Geschichtsblättern" Bd. XXII. 1916. S. 228.

[2]) *W. Stein.* Hans. Geschbl. Bd. XXII. 1916. S. 225—266.

[3]) Vgl. *A. Brückner.* Geschichte der polnischen Literatur Leipzig 1909. S. 515—516.

Für den Handel Litauens mit Südrussland oder der Ukraine, welche grösstenteils Litauen gehörte, und mit den in der Nachbarschaft liegenden östlichen Völkern, haben wir nur wenig Nachrichten. Diese sind in ukrainischer Sprache von Gruschewskij, einem guten Kenner der Vergangenheit seines Vaterlandes und einem fruchtbaren Schriftsteller, in seiner „Istorija Ukraini Rusi" (t. VI, Primitka I) aufgezeichnet.

Simsons „Geschichte der Stadt Danzig" 1913 und besonders Th. Hirsch „Danzigs Handels- und Gewerbegeschichte unter der Herrschaft des Deutschen Ordens" geben manche recht gute und wertvolle Aufschlüsse. Das könnte man auch von A. Prochaskas Werk „Dzieje Witolda W. Księcia Litwy", Geschichte des litauischen Grossfürsten Witowt, sagen. Der Verfasser schildert im Kapitel XX in knapper Form den Handel Litauens während dieser Zeit; freilich sind manche seiner Auseinandersetzungen polnisch gefärbt und den historischen Tatsachen nicht entsprechend, wie auch K. Lohmeyer meint [1]). So bemüht er sich die Person Witowts, „des grössten unter den grossen Litauerfürsten aus dem Hause Gedimins, des bedeutendsten Politikers, den die litauische Nation hervorgebracht hat", dem polnischen König Jogaila in Schatten zu stellen.

Die wichtigsten Quellen für unsere Arbeit, auf Grund deren sie überhaupt nur zu schreiben möglich ist, sind folgende: Das „Hansische Urkundenbuch" II—VI Band, [der II. (1879) und der III. (1882—1886) Band sind von Konstantin Höhlbaum bearbeitet und die letzten 3 Bände, IV—VI (1896, 1899, 1905), von Karl Kunze]; „die Recesse und andere Akten der Hansetage von 1256—1430" in 8 Bänden, her. von Karl Koppmann 1870—1897; weiter A. Prochaskas „Codex epistolaris Vitoldi" und Voigts „Codex prussicus diplomaticus". Viele vereinzelte Nachrichten finden sich zerstreut in vielen anderen Quellensammlungen.

Die folgende Darstellung hat sich zur Aufgabe gestellt, den Handel auf der Memel und seinen kulturbringenden Einfluss auf die Entwickelung dieses Landes möglichst ausführlich, soweit es die uns bekannten Quellen erlauben, zu schildern und zu analysieren.

---

[1]) *K. Lohmeyer.* Zur altpreuss. Gesch. S. 558

I. Chronologischer Teil.

I. Abschnitt.

Rigas Herrschaft im deutsch-litauischen Handel in dem Gebiet des Njemen bis zur Union zwischen Polen und Litauen (1386).

1. Allgemeiner Überblick seit dem Anfang der Ritterkämpfe am Njemen.

Der Handelsverkehr auf dem Njemen geht in sehr alte Zeit zurück[1]). Das an Waldschätzen reiche Land zog zunächst die deutschen und daneben auch andere abendländische Kaufleute Europas an, für welche die Stadt Wisby auf Gotland oder das gotische Ufer ein Zentralpunkt des Handels auch mit den litauischen Stämmen war.

Die Mutterstadt der Hanse, Lübeck, versuchte von Anfang ihres Auftretens an über den Handel dieser Stämme zu herrschen und unterhielt mit ihnen Handelsbeziehungen, gegen die später die Päpste, um die Heiden dadurch zu schwächen, Einspruch erhoben[2]). Lübeck führte sogar mit dem Ritterorden über die Gründung einer Handelsstadt an der bernsteinreichen Küste von Samland bei der Mündung der Lipza Verhandlungen, die jedoch scheiterten. Trotz dieses Misserfolges bei Ausführung dieses vielversprechenden Planes nahmen Lübecks Bürger nachher an der Gründung von Königsberg und Memel teil, welch letzteres sogar lübecksches Recht erhielt[3]).

Der Verkehr auf der Memel hat anfangs keine Störung erfahren, aber, nachdem der Ritterorden in Livland und Preussen erschien und zur Offensive gegen Litauen überging, mussten die Handelsoperationen unterbrochen werden. Am stärksten fühlte diese Veränderung der zentrale litauische Bevölkerungszweig, welcher an der Wilija und am Njemen sass.

Für den Ritterorden war von sehr grosser Bedeutung die Beherrschung sowohl der Memel-Niederung als auch des ganzen Samaitenlandes, welches eine Art Keil zwischen Preussen und Kurland bildete, und damit die beiden Orden trennte. Überdies haben sich Samaiten und Samen in Aufständen und kriegerischen Unternehmungen gegenseitig unterstützt, und ihr Verkehr miteinander spielte sich in der Hauptsache auf der Memel und dem Kurischen Haff ab. Die Samaiten bezogen durch Vermittlung der Samen Waffen, Kleider, Salz und sonstige Artikel[4]). Um diese Zufuhr abzuschnei-

---

1) *J. N. v. Sadowski.* Die Handelsstrassen der Griechen und Römer durch das Flussgebiet Oder, Weichsel, des Dniepr und Niemen an die Gestade des Baltischen Meeres Übersetzt von *Albin v. Kohn.* 1877. Jena. *LUB.* I. Nr. CCLVII (1253 J.).

2) *Cod. dipl. Pruss.* I. Nr. X (Honorius III, 1218). Vgl. meine Auseinandersetzung S. 27, Anm. 1.

3) *C. Krollman.* Lübecks Bedeutung für die Eroberung Preussens, in: Festschrift A. Bezzenberger. Göttingen 1921. S. 100 f. *K. Lohmeyer.* Gesch. von Ost-und Westpreussen. Gotha 1880. S. 89 f.

4) *LUB.* I. Nr. CCLVII (Urkunde vom 23. August 1253). . . . . per quod (flumen), Memole vulgariter appelatum, arma, vestes et sal, ac multa vitae necessaria paganis illarum partium in discrimen Christi fidelium navigio ferebantur.

den, hatte vor dem Jahre 1252 der deutsche Orden an der Mündung der Dange, in deren Nähe das Haff ins Meer übergeht, die Memelburg errichtet, die jene Verbindung der Kuren, Samen und Samaiten hemmte[1]).

Seit der Mitte des dreizehnten Jahrhunderts bis zur Union zwischen Litauen und Polen (1386) spielte sich am Njemen ein in der Geschichte beispielloser Kampf zwischen Litauen und dem Orden ab, der besonders heftig in seinem niederen Teil aus dem eben gesagten Grunde tobte. In dieser langen Zeit zählen die Historiker nur die Periode von 1349 bis 1351 (die Jahre des schwarzen Todes) und die Jahre 1358 und 1359 zu den ruhigen Jahren[2]). Die sogenannten „Reisen" gegen die heidnischen Litauer oder die Raubzüge gegeneinander fanden alljährlich statt, manchmal wiederholten sie sich in demselben Jahre sogar zweimal.

Der Landstrich am niederen Njemen war infolgedessen mit undurchdringlichen Wäldern bewachsen und diente dem Orden, wie Lohmeyer, der Historiker der preussischen Geschichte, schildert, als „die beste, natürliche Vertheidigungsmauer gegen die Litauer". Die Einwohner setzten keinen Fuss in diese „Wildniss", aus Furcht oder wegen Verbots. Wenn man auf der Memel bis Kowno hinauf fährt, so sieht man noch heute viele von den Litauern und dem Ritter-Orden erbaute Burgen und deren Ruinen, welche von den vielen Kämpfen der damaligen Zeit zeugen. Es gab in der damaligen Zeit nur zwei Wege, die von Preussen nach Litauen führten und die nur als Heeresstrassen eine gewisse Bedeutung hatten. Der eine führte nach Kowno am Njemen entlang, der andere ungefähr von der Süd-Ostecke des Bistums von Ermland nach Grodno hin[3]).

Über die Benutzung der Memel als Handelsweg finden wir in diesem Zeitraum keine Nachrichten vor. Dieses konnte auch kaum anders werden, solange die Beziehungen zwischen dem Orden von Preussen und Litauen nicht ruhiger wurden.

Zu derselben Zeit kann man schon eher von ständigen und ruhigen Beziehungen zwischen Litauen und dem livländischen Orden sprechen, besonders dank dem zähen Handelsgeist der Stadt Riga und der warmen Fürsorge des rigaischen Bischofs für den Handel. Stadt und Bischof waren mit den litauischen Grossfürsten gegen den Landmeister verbündet oder wirkten oft gemeinsam mit ihnen. Die gegenseitigen Kriegsüberfälle suchte man einzudämmen, indem man Verträge abschloss, die den Handel nach und nach gewissermassen neutralisieren sollten. Unter diesen Verhältnissen war es allmählich möglich geworden, die Handelsbeziehungen nicht nur mit der Stadt Riga, sondern auch mit dem Orden zu pflegen. Der Handel auf der Düna nahm stark zu und erreichte sogar eine hohe Blüte[4]). Es ist

---

[1]) *LUB*, I Nr. CCXLV. S. 317. Vgl. *K. Lohmeyer.* Gesch. von Ost- und Westpreussen S. 90 f.

[2]) *Robert Krumbholtz.* Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melno-See. Königsberg. 1890. S. 71. *J. Voigt.* Geschichte Preussens. Bd. V. S. 127 und 326.

[3]) *Karl Lohmeyer.* Geschichte von Ost- und Westpreussen. Gotha. 1880. S. 183. Vgl. auch *A. Thomas.* Litauen nach den Wegeberichten im Ausgange des vierzehnten Jahrhunderts, in: Königliches Realgymnasium zu Tilsit. Ein und vierzigstes Jahresprogramm, Tilsit 1885. S. 2, 7. Diese Wegeberichte des preuss. Ordens (*Script. rer. Pruss.* II. S. 662 — 708), 100 an Zahl, waren nach Thomas zum Zwecke der Kriegsführung gegen die heidnischen Litauer zusammengestellt (S. 2) und konnen daher keinen besonderen Wert für unser Thema haben.

[4]) Hansische Geschichtsblätter. Bd. 23, 1917. *H. G. v. Schröder.* Der Handel auf der Duna im Mittelalter. S. 70.

daher auch nicht verwunderlich, dass man im Süden durch Waldwildnisse und Burgen verbarrikadierte Litauen sich bezüglich des Handels unter den Einfluss Rigas begab.

Es ist damit nicht gesagt, dass der Handel des Njemengebietes von dem Dünahandel mit seinem Kontor in Polozk vollkommen abhängig wurde. Gewiss — das Kontor, welches beinahe die ganze Zeit im Reiche der litauischen Fürsten lag, war nicht ohne Einfluss auf denselben geblieben. Aber das Njemengebiet hat auch selbständige direkte Beziehungen mit Riga und anderen kurländischen Städten gehabt, um den Umweg über Polozk zu vermeiden.

Wir wollen in diesem Abschnitt, soweit die sehr spärlichen Quellen es erlauben, die Entwicklung des Handels in dem so stark von der übrigen Welt abgeschlossenen Memelgebiet betrachten. Wir werden sehen, welchen Charakter derselbe trug und welche Pflege er durch die litauischen Fürsten erfahren hat.

2. Gedimins Briefe und Verträge von 1323 und 1338.

Die ersten Nachrichten über den Handel in dem Gebiet des Njemen fallen in das Jahr 1323. Am 26. Mai dieses Jahres hat Grossfürst oder König Gedimin (1316 — 1341), wie er sich selbst überall nannte, gleich nach der Kundgebung, dass er das Christentum annehmen wolle, aus Wilna drei Briefe an die Seestädte Lübeck, Rostock, Stralsund, Greifswald und Stettin, nach Gotland und auch an die Predigermönche und Minoriten, besonders in Sachsen, gesandt [1]). Ausser den Geistlichen, die das Christentum in

[1]) Diese Briefe befinden sich in den Archiven zu Lübeck und Königsberg in einem Notariatsinstrument der Verhandlung im Rathaus zu Lübeck am 18. Juli 1323 und, daraus abgedruckt, in *Kotzebue's* Preuss. ält. Gesch. II, S. 353—358, in *Bunge's* Urkd-Buch. II, S. 141 ff., Nr. DCLXXXVIII, DCLXXXIX, DCXC, mit dem ganzen Notariatsinstrument bei Bunge Nr. DCXCI und bei Raczyński, *Cod. dipl. Lith.* p. 27—32, Nr. II, wie auch der erste Brief in Dreyer's *Specimen juris publ. Lubec.* p. CLXXXIII. Bei *M. Balinski* „Historya miasta Wilna" S. 54—68 sind diese drei Briefe mit den *Voigt'*schen (Gesch. Preussens, IV. S. 367) Verbesserungen des Textes von Kotzebue gedruckt. — Solche Briefe gab es höchstwahrscheinlich noch mehr. Aus dem Rigaer Rechnungsbuch sehen wir, dass Gedimin mit dem König von Dänemark verhandelte und zu ihm in dieser Zeit Abgesandte schickte (*LUB*, III. Nr. 1044a, 9. ...pro nunciis Leth-(winis) qui fuerunt in Dacia...).

Voigt behauptet (Gesch. Preuss. IV. S. 627), dass diese Briefe von Gedimin, sowie der Brief an den Papst (bei Voigt daselbst), die unter Gedimins Namen geschrieben sind, „ihn weder zum Verfasser haben, noch auch mit seinem Wissen und Willen geschrieben, sondern von dem Erzbischof von Riga in Gedimins Namen heimlich verfasst und ins Ausland gesandt worden sind, um so durch Lug und Trug seinen Plan, den Orden am päpstlichen Hofe immer mehr anzuschwärzen, weiter (zu) verfolgen"... Aus seinen breiten Ausführungen, welche in sehr parteiisch-hitzigem Tone, wie seine ganze Geschichte (Vgl. *Lohmeyer.* Zur Altpreuss. Gesch. S. 183). gehalten sind, geht eins klar hervor, nämlich, dass er gar keinen Quellenbeweis gefunden hat, um den Erzbischof

seinem Lande verbreiten sollten, lädt er Kaufleute, Kriegsleute, Goldschmiede, Ballistenverfertiger, Steinmetze, Stellmacher, Schuhmacher, Bäcker, Salzwirker, Fischer und andere Mechaniker und Handwerker ein. Sie durften sämtlich mit Frauen, Kindern und allem Gut frei und sicher von Belästigungen seitens seiner Leute umherziehen ohne Zoll und Abgaben zu zahlen [1]). Sie genossen also völlige Freizügigkeit.

Die Ackerleute aus den fremden Ländern, welche sich hier niederlassen wollen, bekommen Land, frei von jeder Abgabe und Pflichten gegen den König auf zehn Jahre. Nach Ablauf dieser Zeit müssen sie den Zehnten entrichten nach dem Verhältnis der Bodenergiebigkeit, so wie es in den anderen Ländern üblich ist [2]).

---

oder die Stadt Riga als Erdichter der Briefe ansprechen zu könenn. Und wie es in der Tat nach den Quellen ist, wollen wir im Folgenden kurz darzulegen versuchen.

Wir haben zwei deutliche Beweise von Gedimin, dass er diese Briefe zu schreiben geboten hat, welche abgeschickt worden sind und in den Besitz ihrer Adressaten gelangt sind. Der erste Beweis ist die Zusammenkunft Gedimins in Wilna im Oktober 1323 mit den Sendboten von Kurland, Livland und Estland, wo er nach der Vorlesung dieser Briefe, über ihre Autorschaft gefragt, sich zu dieser bekannte (*LUB*, VI. Nr. MMMLXXI. S. 471: To hant bekante he des ingesegilis und der breve und der stucke, de an den breven scoden). Ein zweites Mal bekannte er sich zu diesen Briefen 1324 in Wilna vor den Abgesandten der päpstlichen Legaten, als er vor ihnen verneinte, dass er ein Christ werden wollte. Zudem bezeichnete Gedimin bei dieser Gelegenheit die Wilnaer Franziskaner Mönche, welche diese Briefe geschrieben und zusammengestellt haben (*LUB*, VI. Nr. MMMLXXIII. S. 479—481), und er bestätigte den vollen Inhalt dieser Briefe, mit der Ausnahme jedoch, dass er sich taufen zu lassen nicht bereit sei: Et, breviter dictum, tenorem litterarum totaliter confirmabat, exepto solo baptismo, quia nollet baptizari (*Ib.* S. 479). Die Franziskaner haben den Abgesandten auch eingestanden, dass sie diese Briefe geschrieben haben. Heinrich hat einen Brief an den Papst geschrieben und Berthold die anderen, die durch Rigaer Boten übersandt wurden (*LUB*, VI. S. 481: Respondit frater Hinricus, quod ipse scripsisset litteras... et littera domino papae reportata... Respondit (Frater Bertoldus), quod scripsisset ultimas litteras, quae fuerunt missae per consules Rigenses...). Betreffs der Annahme der Taufe Gedimins, welche in diesen Briefen aufgezeichnet ist, können wir nur sagen, dass Gedimin aus politischen Gründen die Taufe entweder ablehnte, was am wahrscheinlichsten ist, wie auch aus dem Bericht der päpstlichen Abgesandten hervorgeht (*LUB*, VI. Nr. MMMLXXIII. S. 482 f.), oder dass die Mönche als seine Kanzlisten ohne sein Wissen in diesen Briefen seine Absicht, sich taufen zu lassen, eigenmächtig eingefügt haben.—Wenn man das alles sich vor Augen hält, so ist ein Verdacht über die Verständigung der Mönche mit Riga und Erzbischof Friedrich völlig unbegründet.

[1]) *LUB*, II. S. 142. Allen „cum uxoribus et liberis et iumentis condecimus liberum introitum et exitum terrae nostrae sine ulla exactione sivi theolonio et omni turbacione procul mota".

[2]) *Ib.* II. S. 145. Agricolis, nostrum regnum intrandi commorandique volentibus, damus et concedimus ad decem annos colere libere absque censu, et medio tempore ab omni opere regio sint exempti; termino predicto expirato et etiam secundum terrae fertilitatem, dabunt decimam, prout in aliis regnis vel populis dare consueverunt: ita tamen, quod nobiscum plus exuperabit granum, quam in aliis regnis est consuetum.

Alle nach Litauen fremd Zugezogenen sollen sich des Stadtrechtes von Riga erfreuen, solange nichts Besseres von Gedimins Räten beschlossen werden wird [1]). Um sich schnell mit dem Land vertraut zu machen, sind zwei katholische Kirchen in Wilna und eine in Nowogrodek [2]) für sie angewiesen. Ferner spricht Gedimin davon, dass er den Kaufleuten, welche seit langem die beiden Handel treibenden grossen Republiken, Pleskau und Nowgorod, besuchten, gestattet habe, sein Land ohne Abgaben zu durchreisen, in der Hoffnung, dass damit für sein Land ein Gewinn abfallen werde [3]). Da von Südwesten her, infolge dauernder Störungen des preusischen Ordens, Litauen nicht zugänglich war, so wurde in diesen Briefen den Einreisenden von Gedimin ein sicherer Zugang nach Litauen durch das Masowienland bezeichnet [4]).

Man kann nicht genau sagen, was für Erfolg diese Aufforderung an Kaufleute und Handwerker gehabt hat, aber es lässt sich denken, dass sie doch nicht ohne jede Wirkung war, wenn man den Zustrom der Handwerker nach den baltischen Städten wie Riga und Reval sich vor Augen hält [5]). Schon bereits vor Gedimin hat einer seiner Vorgänger einen Goldschmied Jacobus [6]) aus Riga bei sich aufgenommen. Wenn Gedimin auch ein Heide war, zeigte er doch viel Toleranz gegen die Andersgläubigen [7]), welche bei ihm Schutz fanden und sich verhältnismässig häufig in Litauen niedergelassen hatten. In Wilna hatten Dominikaner und Franziskaner eigene Kirchen, welche der Heide Gedimin für sie errichtet hatte, ut quivis secundum ritum suum Deum colat [8]). Ebenfalls befand sich dort eine russische Nikolauskirche [9]). In Nowogrodek sassen Dominikaner [10]). Gedimins Dolmetscher war ein gewisser Hennicke, ein Deutscher, vermutlich aus Riga [11]). Der Prior der Dominikaner, Nicolaus, war sein vertrauter Berater [12]).

Als Folge der Briefe Gedimins und der Christianisierungspläne ist in Wilna am 2. Oktober desselben Jahres ein Frieden zwischen König Gedimin, dem Landmeister des livländischen Ordens und den Städten von

---

[1]) *LUB*, S. 145. Jure civili utantur Rigensis civitatis, omnis vulgus, nisi tunc melius fuerit inventum de sano consilio discretorum.

[2]) „Noygardis" auch „Novgardia" ist nicht Nowgorod, wie Voigt übersetzt (*Voigt*. Geschichte Preussens IV. Bd. S. 366), welches am oberen Njemen sich befindent.

[3]) *LUB*, II. S. 144... iamdudum nostros terminos transivistis, absque ulla recognitione, visitando Noygardiam, Pleskoviam, que omnia permisimus futurum propter bonum.

[4]) *Ib*, II. S. 146... omni honore priuatos in hiis scriptis per ducatum ducis Masouiae, ad nos poterit habere securum accessum super manum nostram unusquisque.

[5]) *W. Stieda* und *C. Mettig*. Schragen der Gilden und Ämter der Stadt Riga bis 1621. Riga. 1896.

[6]) Hermann Hildebrand. *Das rigische Schuldbuch* (1286—1352). St. Petersburg. 1872. S. 48. Nr. 682. Aus dem Schuldbuch ist es nicht zu ersehen, dass der Goldschmied Jacobus bei dem Grossfürsten Gedimin tätig war, wie Hildebrand in der Einführung (LXXVI) schreibt. Das Jahr 1292, unter welchem er eingetragen ist, gehört nicht zu Gedimins Zeit, die mit dem Jahre 1316 anfängt.

[7]) Es ist höchst erstaunlich, am Anfang der 14. Jahrhunderts bei einem Heiden einen Gedanken der Aufklärungszeit zu finden, wie er sich in den Worten, die er gegenüber den päpstlichen Gesandten gebraucht hatte: „Et omnes habemus unum Deum" *(Bunge*, VI S. 479), ausdrückt.

[8]) Bunge II *LUB* Nr. DCLXXXIX (S. 142), DCXC (S. 144) und VI Nr. MMMLXXIII.

[9]) *Schieman* I S. 229.

[10]) *LUB* II Nr. DCXC S. 146.

[11]) *Ib*. VI S. 483.

[12]) *Ib*. VI S. 482.

Estland, Livland und Kurland zustande gekommen[1]). Die Friedensbedingungen sind ganz allgemein gehalten und im Sinne des Inhalts der Gediminischen Briefe. Sie erklärten beiderseits alle Wege zu Wasser und zu Lande, sowohl den durchreisenden Kaufleuten wie auch anderen Leuten für offen und frei. Allerlei Kauf und Verkauf wurde beiderseits gestattet. Geschehenes Unrecht, sowie Zwistigkeiten sollten dort, wo sie stattfanden, nach Landesrecht wohlwollend untersucht und entschieden werden, und das in anderes Land verbrachte fremde Gut musste wieder zurückerstattet werden. Dazu erlaubte Gedimin jedem, der in sein Land käme, zur Hebung der freundschaftlichen Beziehungen mit den Nachbarländern die Benutzung des rigaischen Stadtrechts. Neben den genannten Ländern, von denen Sendboten an den Friedensverhandlungen teilnahmen, war auch das Land um Memelburg mit in den Frieden einbegriffen, welches zu jener Zeit noch dem livländischen Orden gehörte. Der Friede sollte ewig bindend sein für alle Abschliessenden.

Bereits im nächsten Jahre hat der livländische Ritter-Orden den Friedensvertrag aufgegeben[2]), wenngleich der Papst auch diesen Frieden bestätigte und den Krieg gegen Litauen verbot. Später wurde sogar der Bann und das Interdikt über den Orden verhängt[3]). Wegen des Friedensbruches steigerten sich mit der Zeit die Klagen in hohem Masse. Die Stadt Riga beklagte sich bei Lübeck wegen der Störung des Handels durch den Orden. Der Orden habe einen Vertrag mit Nowgorod geschlossen und störe den Frieden, um den Handel von Dünaburg, Mitau, Rositen und anderen Orten der litauischen Grenzen an sich zu reissen[4]). König Gedimin seinerseits äusserte sich wiederholt durch Boten an den Orden, dass der Ritter-Orden gegen die im Frieden vereinbarte Verkehrsfreiheit verstosse und Kaufleute, welche auf dem Landwege nach Litauen reisten, von Mitau aus überfalle und beraube[5]).

Alle Beschwerden haben nichts geholfen. Inzwischen zogen sich die kriegerischen Verwicklungen weiter. 1330 erlag Riga dem Orden. Später, am 1. November 1338 gingen die Litauer mit dem Orden einen Landfrieden ein, an dem auch die Stadt Riga teilnahm[6]).

---

[1]) *LUB* II Nr. DCXCIII. S. 151. (Gedimin bekundet: ... omnes viae in terra et aqua sine omni impedimento advenienti, recedenti et pergenti, ipsi ad vos, et nos ad ipsos, unicuique etiam homini apertae et liberae debent esse... Prælibatam pacem facere decrevimus conditione subscripta, quod si aliqua inter vos controversiae materia fuerint orta, ad amicitiam reformari debet, mediante iustitia vel amore. Item se alicui iniustitia acciderent in terminis supradictis, illa debere prosequi secundum iuris exigentiam ilius patriae, in qua iustitia aliqualiter fuerit denegata, extunc est ad dominorum praesentiam dirigenda, qui exhibebunt iustitiae complementum. Insuper si aliquis bona alterius abduxerit in terram aliam, restitui debent, quandocumque fuerint requisita. Ceterum si aliquis liber homo pergere vel ire decreverit de una terra in aliam, debet habere liberam protestatem... Praeterea vero, ut omnia inter nos caritative se habeant et amice, damus et concedimus omni homini, ad nos venienti et recedenti, in omnibus ius Rigense, et unusquisque ex utraque parte emendo et vendendo omnia mercimonia sibi competentia habeat liberam fucultatem...). Nr. DCXCIV S. 153 (Eine Gegenurkunde von Livland und Estland) und Napiersky *RLU.* Nr. LVIII.

[2]) *HUB* II Nr. 419.

[3]) *LUB* II Nr. DCC, S. 164; Nr. DCCVII. S. 180; vergl. *Schiemann* I S. 229.

[4]) Napiersky, *RLU* Nr. LXII; *HUB* II Nr. 419.

[5]) Napiersky. *RLU,* Nr. 67, 71. *LUB* VI Nr. 3075; II Nr. 707. Breitere Ausführung darüber bei *H. G. v. Schröder* in Hans. Gbll. Bd. XXIII S. 66 ff.

[6]) *HUB* II 628.

Die neuen Friedensbedingungen haben einen mehr kaufmännischen Charakter. Es wird den Kaufleuten volle Freiheit des Handelsverkehrs gewährt, sowohl im Reiche Gedimins, wie auch im Lande des Landmeisters[1]). Es sollte keine gewaltsame Hinderung des Handels ausgeübt werden und „nene panding ton", kein Pfand genommen werden[2]). Die Haftung für Unfälle wollte aber weder Gedimin noch der Landmeister tragen, wenn solche den Gästen in ihren Ländern zustossen sollten. Die Zwistigkeiten, welche zwischen Deutschen und Litauern entstehen könnten, müssten an Ort und Stelle entschieden werden, und in anderen Fällen müssten sie sich an das Gericht des eigenen Landes wenden.

Alle Briefe Gedimins und diese zwei Verträge bilden gewissermassen eine Einheit und tragen beinahe einen und denselben allgemeinen Charakter. Sie machen auf den Leser einen im breitesten Sinne durchaus wohlwollenden Eindruck. Wie erklärt sich das?

3. Wilnas Bedeutung für den Handel und seine Handelsbeziehungen.

Der umsichtige und an Ländern reiche Gedimin fühlte natürlich die Rückständigkeit seines grossen Reiches, welches keine Städte hatte ausser im russischen Teile, wie z. B. Kiew und andere, die überall den Mittelpunkt des Handels bildeten. Einige Festen wie Troki, Krewo, Wilna, an welche sich hölzerne Höfe oder Dörfer angeschlossen hatten, ohne Stadtmauer, höchstens mit Wall und Graben umgeben und ohne eigene Stadtverfassung — das war alles[3]). Um in seinem Reiche Handel und Wandel zu fördern, neben anderen Zielen, machte Gedimin Wilna zu seiner Hauptstadt und verlieh den dort sich niederlassenden Fremden das rigaische Recht. Es scheint, dass dieses Recht nur den Fremden, als bevorzugten und erwünschten Kolonisten und Kulturträgern vorbehalten gewesen ist, was später (1408) in der Tat die Privilegien der in Kowno wohnenden Deutschen beweisen[4]). Weiterhin bemühte sich Gedimin, das Landeswohl zu erhöhen durch friedliches Zusammenleben mit den Nachbarn und durch kluge Verwandschaftspolitik[5]). Wenn die Kultur des Landes auch auf ziemlich niedriger Stufe stand, so wurde Wilna bald dank seiner günstigen Lage,—es liegt an der schiffbaren Wilija, einem Nebenfluss des Njemen, und ziemlich weit von den Grenzen entfernt—ein Zentrum des Handelsverkehrs im litauischen Staate.

[1]) *HUB* II 628... „scal de kopman hebben eynen vrighen wegh, de ghebeten is de loyse wegh: svan de Dusche kopman kumt int lant tho Lettowen ofte to Ruslande, so magh he varen in dat lant, wor dat he wil; desghelik de Ruscesche efte de Lettowesche copman, swan he kumt to Ryghe, so magh he varen, wor he wil, int lant tho Liflande also verne, alse de mester ret".

[2]) Aus dieser Urkunde kann man nicht auch auf eine Neutralität gegenüber dem Handel im Kriege schliessen, wie *Schröder* in seiner Arbeit „Der Handel auf der Düna im Mittelalter" in Hans. Gbll. XXIII, 1917. S. 68. irrtümlich meint. Viele Verträge aus jener Zeit für das verwandte Handelsgebiet von Nowgorod sprechen in der Tat für die Schröder'sche Ansicht (*Goetz*. Deutsch-russ. Handelsverträge des Mittelalt. S. 9, vgl. 276). Aber der Schluss Schröders ist m. E. trotzdem nicht unbedingt richtig in Bezug auf Litauen.

[3]) *Kutrzeba Stanislaw*. Historya Ustroju Polski w zarysie. Bd. II: Litwa. 1914. S. 97.

[4]) Nach *K. Hampe* (Der Zug nach dem Osten. S. 34 f. und 57 f.) haben die deutschen Zuwanderer bei Landesherren in Pommern, Posen, Schlesien, Böhmen und Ungarn eine ähnliche warme Aufnahme erfahren.

[5]) *A. Alekna*. Liet. istorija. S. 42. Gedimin hatte sieben Söhne und sechs Töchter, welche beinahe sämtlich mit fremden Fürsten verheiratet waren, so z. B. seine Tochter Aldona mit dem polnischen König Kasimir, Auguste — mit dem Moskauer Fürsten Simon, eine andere — mit dem Fürsten von Twer, zwei Töchter — mit Masowiens Fürsten usw.

Nach Gedimins Tode, unter seinem Nachfolger Olgird (1345—1377), entwickelte sich Litauen zu einem mächtigen Reich, dessen Grenzen von Moschaisk bis Rajgrod und von dem Schwarzen bis zum Baltischen Meer reichten. Olgird war Herr in Pskov, Nowgorod, Smolensk und Kiew, den grössten Handelsstädten der damaligen Zeit in Russland. Er regierte in Litauen zusammen mit seinem Bruder Kinstut in beispielloser Eintracht. Olgird kümmerte sich mehr um den Osten, Kinstut um den Westen.

Abgesehen von der schweren Zeit in den Kriegen schlug der Handel seine Wurzeln langsam immer tiefer. Wilnas Handel belebte sich mehr und mehr durch die aus besetzten und fremden Ländern kommenden Gäste; Nowgorod, Pskov, Riga und das weite Moskau sandten ihre Kaufleute nach Wilna, welche hier dank der Verkehrsfreiheit ihre Tauschgeschäfte abschlossen [1]). Olgird förderte die Handelsentwicklung Wilnas, der Hauptstadt seines Reiches, weiterhin dadurch, dass er den Wilnaern Kaufleuten gewisse Privilegien einräumte. So bezahlten z. B. die Wilnaer im ganzen Reiche keinen Zoll [2]).

4. Der Preussische Orden.

Selbst während der Blütezeit des preussischen Ordens unter seinem besten Verwalter, dem Hochmeister Winrich von Kniprode (1351—1382), lag der Handel Litauens mit Preussen stark danieder. Wenn auch Winrich von Kniprode den Handel des eigenen Landes ausserordentlich förderte, um seine zerrüttete wirtschaftliche Lage zu bessern, und wenn er auch die Vorteile des Friedens für das Gedeihen der deutschen Kolonisation in Preussen hochschätzte, so veranstaltete er doch jährlich sogenannte „Sportreisen" oder „Vergnügungsfeldzüge" gegen die Heiden teils, um sich der fremden Gäste, welche aus verschiedenen Ländern als Kreuzfahrer zu ihm kamen, zu entledigen, teils, um die Grenzen seines Landes vor Einfällen zu schützen, zum geringeren Teil allerdings auch deswegen, um den Forderungen des Papstes Genüge zu tun, der ja vor allem die Christianisierung im Auge hatte.

Während seiner Verwaltungszeit benachrichtigte die Stadt Breslau 1355 (Novemb. 20) den Kaiser Karl IV., dass durch Traktat zwischen den Herrschern von Preussen und Litauen eine zollfreie Handelsstrasse nach Russland geschaffen worden sei [3]). Die Kaufleute brauchten nun nicht mehr durch Polen zu reisen, was für den Handel von sehr grossem Vorteil war. Von positiven Folgen dieses Vertrages, welchen wir nur der Vollständigkeit wegen erwähnen, kann wohl kaum die Rede sein. Der Vertrag war vielmehr ein gewandter politischer

---

[1]) *M. Balinski.* Historya miasta Wilna 1836. Bd. I S. 29. Graf Rumjanzow. *Sobranije diplomow.* Bd. I S. 52.

[2]) *M. Balinski.* Hist. miasta Wilna. S. 29; P. Dubinski. *Zbiór praw i przywilejow miastu stolecznemu W. K. Lit. Wilnowi nadanych.* Wilna, 1788 Nr. 5. Der litauische Grossfürst Kasimir (1440—1492) gab im Jahre 1440 den Wilnaern der katholischen und russischen Religion ein Privileg auf Handels-und Zollfreiheit in seinem ganzen Reich. In dieser Urkunde wird gesagt, dass es eine Erneuerung der alten Freiheiten sei, die von Olgird und seinen Nachfolgern der Stadt Wilna gegeben worden seien:

„Concedimus ac damus hanc libertatem, quod per totum Nostrum Magnum Ducatum Lithuniae et Russiae nullum theloneum a quibuscumque mercantiis dare et solvere tenebuntur; sed juxta consultudinem antiqam a Nostris Praedecessoribus et signanter Serenissimis Principibus Avo videlicet Olgerdo, olim Magno Duce Lithuaniae et Domino Vladislao Rege Poloniae, tunc autem Magno Duce existente Genitore Nostris, ipsis concessam et datam ratione dicti thelonei perpetuo permanebunt".

[3]) Georg Korn. *Breslauer Urkundenbuch.* I. 1870. S. 172.

Schachzug gegen Polen. Wir wissen, dass der polnische König Kasimir um die Mitte des 14. Jahrhunderts (1354) versuchte, Krakau zum Stapelplatz für Orientwaren zu machen. Diese Anordnung schädigte Schlesien und Preussen sehr stark. Sie vereinigten sich, um gemeinsame Abwehrmassnahmen zu ergreifen. Karl IV. verfügte für alle böhmischen Kronländer eine Handelssperre gegen die Polen. Es wurde auch mit heidnischen Litauern über Freigabe von Verkehrsstrassen verhandelt und nicht ohne Erfolg, wie die oben genannte Nachricht aus Breslau zeigt. König Kasimir verklagte den Hochmeister beim Papst, da er gegen das kirchliche Verbot, mit Heiden Verträge zu schliessen, handele und ihm grossen Schaden zufüge mit der Verlegung der Handelsstrasse nach Russland. Schliesslich nach langen Streitigkeiten wurde der Handel von Preussen und Schlesien nach Russland durch Polen für gewisse Zeit wieder zugelassen [1]).

Unter den ersten Nachfolgern Olgirds waren die Aussichten auf eine Besserung der Handelsbeziehungen zwischen Preussen und Litauen ebenfalls ziemlich gering. Sie selbst lebten in Zwietracht mit einander und der Hochmeister verstand es, aus diesen inneren Zwistigkeiten seinen eigenen Vorteil zu ziehen, sogar mit Hilfe einer der streitenden Parteien. So sehen wir, dass einer der ältesten Fürsten, Jagailo, und sein Bruder, Skirgailo, um sich eine festere politische Position gegen ihren Vetter Witowt und dessen Vater Kestut zu schaffen, im Jahre 1382 mit dem preussischen und livländischen Orden einen Friedensvertrag auf vier Jahre eingingen, indem sie beide für sich und für das ganze Volk die Annahme der Taufe versprachen [2]).

Der wagemutige Kaufmann scheute sich nicht vor den Gefahren, die die unruhigen Zeiten mit sich brachten. Er benutzte jede, auch die kleinste Pause, während der Verhandlungen zwischen den Kämpfen, um seinem Verdienst nachzugehen. Man mag daraus entnehmen, dass der Gewinn damals nicht gering gewesen sein kann. Und auf der Wagschale der Staatspolitik wog die Kaufmannssache so schwer, dass Jagailo, als seine Wilnaer Kaufleute mit ihrem Gut in Masowien arrestiert waren, in seinem Briefe an den Hochmeister schrieb, dass er den Frieden mit den Herzögen von Masowien bis Ostern oder für dass ganze Jahr verlängern könne unter der Bedingung, dass seine Kaufleute mit ihren Gütern freigelassen würden [3]).

5. Rigas Konkurenz mit dem livländischen Orden im Handel und seine Freundschaft mit Litauen.

Indessen versuchte der Livländische Orden in seinen Grenzstädten im Handel mit der Stadt Riga zu wetteifern. Er hatte ein grosses Interesse am Handel, vor allem um seine Landesprodukte, die sein Land in Massen bot, loszuwerden; dass bei ihm der Handel viel mehr Mittel zur Ausführung seiner Pläne war und nicht das Hauptziel wie bei den Rigaischen Kaufleuten

---

[1]) *HUB* III Nr. 532; auch: *Heinrich Wendt.* Schlesien und der Orient. 1916. S. 19 ff; *Caro.* Gesch. Polens. II. S. 311—313, 551—552.

[2]) Raczyński. *Cod. dipl. Lithuaniae.* S. 56.

[3]) *Ib.* S. 60 Nr. VI. Voigt. *Cod. dipl. Prussicus.* Bd. IV Nr. XIV. Diese Urkunde ist ohne Jahreszahl in „Vylne in Epyphania domini" (den 6. Januar) abgefasst und gehört zu 1383 (*Voigt.* Gesch. Preuss. V. S. 415), nicht zu 1382, wie Napiersky *(RLU.* XLIX) vermutet. weil sie an den Hochmeister Conrad von Zölner adressiert ist. Sein Vorgänger Winrich von Kniprode lebte bis zum 24. Juni 1382.

bildete. Er versprach den Kaufleuten, welche auf den ordentlichen Handelswegen aus Wilna sowie aus Litauen nach Mitau kamen, sicheres Geleit und Haftung und Ersatz für die Schäden, welche ihnen durch Ordensangehörige zugefügt werden könnten (17. Dezember 1385) [1]. Weiterhin garantierte er ihnen Freiheit des Handels in Riga und sichere Hin-und Rückreise während des Waffenstillstandes (9. Juli 1387) [2].

Diese Konkurrenz zwischen Riga und dem livländischen Orden war nie so gefährlich und heftig wie späterhin, worauf noch einzugehen ist, die Konkurrenz zwischen Danzig, dem Hochmeister und den anderen preussischen Städten in jener Periode, wo der litauische Handel die Memel bevorzugte. Rigas Bedeutung als hansische Handelsstadt, die 1201 gegründet worden war, ist ein halbes Jahrhundert älter als die der preussischen Städte. Als der Ritterorden zur vollen Entfaltung in Livland, Kurland und Estland kam, fand er seine Rivalen im Gegensatz zu Preussen in dem mächtigen Erzbischof nebst den rigaischen Kaufleuten, die in diesem Lande bereits festen Fuss gefasst hatten. Während der Erzbischof zugleich mit der Stadt einen ruhigen Weg zur Entwicklung der Handelsbeziehungen mit den Heiden und zur Verbreitung des Christentums bevorzugte, hatte es der Ritterorden auf kriegerische Unternehmungen, wie Eroberung des Landes, abgesehen; er erstrebte gleichfalls eine Erweiterung seiner politischen Macht, dabei die Beeinträchtigung des Einflusses des Erzbischofs und der Rigaer Bürger; dies führte naturgemäss zu furchtbaren Bürgerkriegen.

Dem livländischen Orden gelang es jedoch nicht, den Einfluss Rigas stark zu schmälern [3]. Zu der eigenen Macht, die diese Stadt durch ihre Tradition und Zähigkeit erworben hatte, kam noch auswärtige Hilfe: Litauen war für Riga zeitweilig nicht nur wichtiges Handelshinterland, sondern es bedeutete vor allem eine starke politische Stütze für Riga. Es war einfach eine Aufgabe der litauischen Politik, wie sie schon die Vorgänger Gedimins eingeleitet hatten, die mächtigen rigaischen Kaufleute gegen den Orden in Schutz zu nehmen. Wenn Rigas eigne Kräfte schliesslich gegen die Vormachtsbestrebungen des Ritterordens versagten, wie es 1330 der Fall war, und wenn sich die Stadt dem Schwert des Ritterordens fügen musste, so hörte damit doch die Bedeutung ihres Handels und die diesen unterstützende Protektion der litauischen Fürsten nicht auf. Im Rate des Grossfürsten Jogaila sehen wir sogar einen Rigaer mit Namen Hannecke, Bürger von Wilna, der es verstand, zu Nutzen Litauens als Diplomat bei den Vertragsschliessungen zwischen dem Orden und Litauen [4] und als Brautbewerber des Grossfürsten zu wirken [5]. Das Vertrauen Litauens zu Riga war so gross, dass Skirgaila, der Vertreter des nunmehr zum König von Polen erwählten Jogaila, auf die Bürgschaft der Rigaer Kaufleute hin, die gefangen genommenen Ritter des livländischen Ordens frei liess [6].

---

[1]) *HUB* IV Nr. 854; *L. K. Goetz.* Deutsch-russische Handelsverträge des Mittelalters S. 340.

[2]) *LUB* III Nr. 1245; *Goetz.* Deutsch-russ. Handelsvertr. S. 340 ff.

[3]) *L. K. Goetz.* Deutsh-russ. Handelsgesch. des Mittelalters, S. 418, 534 f.; *L. Arbusow.* Grundriss der Gesch. Liv-, Est- u. Kurlands, Riga 1908, S. 66, 97 u. 46 f. *H. Hildebrand.* Das deutsche Kontor zu Polozk, in: Balt. Monatsschrift, Bd. 22, Riga 1873, S. 345; *Hansereзesse,* I, 8, Nr. 348; *P. Werner.* Diss. Königsberg 1915. S. 118 f.; *E. Caspar.* Hermann von Salza . . . S. 55.

[4]) Raczyński, *Cod. dipl. Lith.* S. 65 ff. und 58.

[5]) *Caro.* Gesch. Pol. II. S. 475 u. 489.

[6]) A. Lewicki. *Codex epistolaris saeculi decimiquinti.* Bd. II. Krakau 1891 Nr. 20 (1393 J.).

Riga gewährte seinerseits lange Zeit hindurch dem Grossfürsten Gedimin Kredite und spielte gewissermassen die Rolle eines Bankiers, wie Hildebrand in der Einleitung des Schuldbuches dieser Stadt sich ausdrückt. Beinahe alle Produkte, die Litauen ausführte, nahmen ihren Weg über Riga. Ueber Riga bezog Litauen auch den grössten Teil der lebensnotwendigen Waren [1]).

Durch die Oeffnung der südwestlichen Grenzen musste sich das Bild in dem Gebiet des Njemen bedeutend verändern.

---

[1]) Hildebrand. *Das rigische Schuldbuch* (1286—1352). S. LXXVI.

II. Abschnit.

Die erste Zeit der Handelsentwicklung mit Preussen unter der Leitung des deutschen Ordens und dessen Vorherrschaft über die preussischen Städte im Handel mit Litauen bis zu seinem wirtschaftlichen Niedergang (1410).

1. Samaiten und sein Handelsvertrag mit dem Ritterorden.

Nach der Vereinigung Litauens mit Polen (1386) und seiner Christianisierung (1387) fiel das eigentliche Ziel des Ritterordens, gegen die heidnischen Litauer zu kämpfen, weg. Und wenn die Kämpfe noch weiter geführt wurden, dann hauptsächlich nur darum, um die lange erstrebte Verbindung Livlands mit Preussen zu erreichen, welche durch das dazwischenliegende Samaitenland verhindert wurde. Die Wirkungen des Bündnisses zwischen Polen und Litauen waren anfangs nicht so gefährlich für den Orden, wie manche meinen: Die Wirren in Litauen kamen dem Orden rechtzeitig zu Hilfe und er verstand, sich zum Herrn der Situation zu machen. Der Orden fand in Witowt einen Verbündeten, welcher mit den Handlungen seines Vetters Jagailo, der ja nunmehr auch polnischer König geworden, nicht zufrieden war und Litauen daher von der polnischen Politik unabhängig machen wollte. Witowt flüchtete Ende 1382 aus Litauen, wo Jagailo ihn mit seinem Vater Kinstut bereits gefangen gesetzt hatte, und begab sich nach Marienburg. Dort fand er warme Aufnahme und Unterstützung gegen Jagailo und seinen Vertreter in Litauen Skirgailo (1387—1392). Mit Witowt zusammen machte der Ritterorden Versuche, Wilna und andere Orte zu erobern, wenn auch Witowt wieder und wieder dem Ritterorden den Rücken kehrte, sobald Jagailo ihm Litauen oder die gewünschten Freiheiten in Aussicht stellte. Der Hochmeister des preussischen Ritterordens belehnte Witowt mit dem unbesiegbaren Samaitenland [1]).

Trotzdem die Samaiten sich gegen die Herrschaftsversuche des Ordens mit grosser Hartnäckigkeit gewehrt hatten, verstand es Witowt, dessen Vater Kinstut bei ihnen sehr beliebt war, sie dem Orden gefügiger zu machen. Am 26. Mai 1390 sandten sie 30 ihrer Häuptlinge aus den Orten Medinkin, Caltheneen, Widuckeln, Rossien, Erogeln, Knetow und Crazow nach Königsberg, um einen Vertrag mit dem Ritterorden zu schliessen [2]). Unter der Bedingung, dass sie Jurgenburg, Ragnith und Memel als Handelsplätze im Ordenslande besuchen könnten, versprachen sie gegenseitige Hilfe gegen gemeinsame Feinde und Freiheit für die deutschen Kaufleute in ihrem

[1]) Vgl. *Karl Lohmeyer,* Zur altpreussischen Geschichte. Polen-Litauen und der Ordensstaat in Preussen, Gotha 1907. S. 195—196, auch *Robert Krumbholtz,* Samaiten und der deutsche Orden bis zum Frieden am Melno-See. Königsberg 1890. S. 90.

[2]) *Codex epistolaris Vitoldi.* Nr. LXVII (die Vertragsurkunde der Samaiten) und Nr. LXVIII (des obersten Ordensmarschalls: ... di von Samayten mogen czien ken Jurgenburg, ken Ragnith und ken der Memil in unser land do selbist czu Kowislagen, ... die unsern ouch wedir mogen czien in das land czu Samayten.).

ganzen Lande. Alle Streitfragen sollten geschlichtet werden durch ein Gericht, das aus Witowt und dem Ordensmarschall und je vier Ältesten aus Preussen und Samaiten bestand.

So können wir Jurgenburg, Ragnith und Memel als die von den Samaiten bevorzugten Handelsplätze in Preussen bezeichnen. Ihre Freiheit im Handel war nur auf diese Orte, welche sich damals nicht weit von der litauischen Grenze befanden, zugeschnitten, während den deutschen Kaufleuten das ganze Samaitenland frei stand.

Der Samaitenvertrag war nicht von langer Dauer. 1392 liess Witowt den Hochmeister zum zweitenmal im Stich, als ihm Jagailo den Titel des Grossfürsten versprach und die Verwaltung des ganzen litauischen Reiches in seine Hand legte [1]).

2. Die Handelsverträge Litauens mit den pommerschen Städten unter Jagailo und, später, Witowt.

Die Bedingungen, unter welchen der Handel in Litauen seit der Union sich zu entwickeln anfing, waren ziemlich schwer. Die kriegerischen Reibungen um Samaiten erlaubten es nicht, den natürlichen Weg zum Baltischen Meer (Memel) zu benutzen. Der südliche Umweg war reich an Wäldern, Sümpfen und Seen. Und nur der letztere stand den Litauern offen. Er führte durch Polen über Narev und Bug zu den westlichen Handelsmärkten [2]).

Der polnische König Jogailo sorgte, als die ganze Verwaltung Litauens während des Streites mit seinem Vetter Witowt noch in seinen Händen war, nicht allein für den Handel Polens. Indem er die Handelsstrassen nach den pommerschen Städten, insbesondere nach Stettin, so umleitete, dass sie nicht durch das Ordensgebiet führten [3]), förderte er zugleich den litauischen Handel. Er unterhält enge Beziehungen mit den Herzögen von Stettin, wie mit den hansischen Städten, und bekommt von Boguslaw VI. ein Privileg der Handelsfreiheiten für Kaufleute Polens, Litauens und des zu Litauen gehörigen Russlands [4]). Auch Boguslaw VIII. erteilte ein ähnliches Privileg [5]). Solche Handelsprivilegien gaben auch weiterhin die hansischen Städte wie Stralsund, Greifswald, Greifenberg und andere. Die Stadt Anklam fügte noch besondere Zollvergünstigungen hinzu [6]).

Wie die Urkunden uns zeigen, unterstützte später auch Witowt, als er die Interessen von Litauen selbständig vertreten konnte, diesen Handelsverkehr mit pommerschen Städten stark. Durch Bündnisse mit den pommerschen Fürsten und den hohen geistlichen Vertretern von Riga und Dorpat versuchte Witowt ausserdem den Orden in der Zeit der Seeräuberkämpfe soviel wie möglich zu schädigen. Als Herzog Otto zu Stettin, Swantibors Sohn, zum Erzbischof von Riga erkoren wurde, schloss er einen Bündnisver-

---

[1]) *R. Krumbholtz.* Samaiten ... S. 97 u. 104.

[2]) Nach einem Vertrag von 1383 mit den Masowischen Fürsten durfte der Orden seine Waren auf der Narev zwischen Thorn und Wizna zollfrei flössen, solange Wizna Pfand des Ordens bleibe (A. Lewicki. *Cod. epist. saeculi decimiquinti.* II. Nr. 3.

[3]) Vergl. *Caro.* III. Gesch. Pol. S. 103. *E. Daenell.* Die Blütezeit der deutschen Hanse. Bd. 1. Berlin 1905. S. 93 f.

[4]) *HUB.* IV. Nr. 1017 (1390 Mai 29. in Wolgast).

[5]) *Ib.* Nr. 1044 (Greifenberg 1391 Mai 31).

[6]) *Ib.* Nr. 1018 (Stralsund 1390 Juni 4.); Nr. 1021 und 1022 (Anklam 1390 Juni 12.); *Cod. diplom. civitatis Cracoviensis* I. S. 97 u. 101 (Greifswald Juni 9. u. Juli 1.).

trag mit Witowt am 5. März 1396 mit Einverständnis seines Vetters Boguslaw VIII [1]). Einen ähnlichen Vertrag mit dem litauischen Grossfürsten machte auch Bischof Dietrich Damerow zu Dorpat [2]), welcher mit dem Herzog Otto befreundet war und seine erzbischöfliche Position in Riga gegen den Wunsch des livländischen Ordens unterstützte. Der letzte Vertrag wurde mit Einwilligung Herzog Albrechts von Mecklenburg, „des geistlichen Sohnes" oder Koadjutors des Dorpater Bischofs, gemacht [3]). In diesen Verträgen wurde wechselseitig den Kaufleuten freier Handel in beiden Ländern versichert. Derselbe Boguslaw VIII. versichert später (1403), im Zusammenhang mit der Feindschaft zum deutschen Orden und zum Schaden der Stadt Thorn [4]), den Kaufleuten aus Polen, Litauen und Russland [5]) nochmals die Handelsfreiheit.

Dieser Versuch der politisch-wirtschaftlichen Umzingelung des preussischen Ritterordens, im Süden durch Pommern, im Norden durch Riga und Dorpat, wurde vom Ritterorden schmerzlich empfunden, umsomehr, als er in dieser Zeit noch viel mit den Vitalienbrüdern zu kämpfen hatte [6]).

3. Der grundlegende Vertrag des „ewigen Friedens" von Werdersalyn (1398) in Bezug auf die Handelsbeziehungen zwischen Witowt und dem Orden und seine wiederholte Bestätigung in Marienburg (1402) und Racianz (1404).

Inzwischen kam eine Annäherung Litauens mit Preussen zustande. Veranlassung dazu gab die Zumutung der polnischen Königin Hedwig, von Witowt für einige Gebiete Litauens, Zins zu verlangen als ein Zeichen der Vasallentreue [7]). Und ausserdem wollte Witowt im Rücken Ruhe haben, da er im Osten einen grossen Krieg gegen die Tataren vor hatte. Zuerst wurden am 23. April 1398 in Grodno die Präliminarien zwischen Witowt und den Boten des Ritterordens geschlossen, wo man sich auch über Ort und Zeit der Vertragschliessung einigte [8]). Gewiss ist der Vertrag nur Dank der Abtretung des Samaitenlandes an Preussen zustande gekommen. Es scheint, als ob Witowt dem Hochmeister ganz besonderes Entgegenkommen gezeigt habe: er hat ihm sogar für den Bau der zwei oder drei Festungen an der Samaitengrenze Hilfe versprochen.

---

[1]) *LUB.* IV Nr. MCDXIII.

[2]) *Ib.* Nr. MCDXV.

[3]) Vgl. *Philipp Schwartz*, Chronologie der Ordensmeister über Livland, der Bischöfe von Riga und der Bischöfe von Leal, Oesel-Wiek, Reval und Dorpat, Riga 1879, S. 352 und: *Ernst Bonnell*, Russisch-livländische Chronographie von der Mitte des neunten Jahrhunderts bis zum Jahre 1410, Petersburg 1862, S. 192.

[4]) *E. R. Daenell*, Polen und die Hanse um die Wende des 14. Jahrhunderts, in: Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, Jahrg. 1897/8. S. 338 f.

[5]) *HUB.* V. Nr. 588 (1403 September 1.).

[6]) *Hanserezesse.* Abt. I. Bd. IV, Nr. 436.

[7]) *Caro* III Gesch. Pol. S. 171.

[8]) *Cod. Vit.* Nr. CLXXIX (seitens Witowts). *LUB.* IV Nr. MCDLXX (seitens der Bevollmächtigten des Hochmeisters).

Der sogenannte „ewige Friede" wurde am 12. Oktober desselben Jahres auf dem Sallyn-Werder der Memel geschlossen[1]). Die Präliminarien sind beinahe wörtlich in den Vertrag übernommen und von dem Hochmeister Konrad von Jungingen und Witowt mit ihren zahlreichen hohen Begleitern bekräftigt.

Die Bestimmungen des „ewigen Friedens" waren für den litauischen Kaufmann von grossem Erfolg und ausserdem von grundlegender Bedeutung, da sie durch wiederholte Bestätigung ziemlich lange gegolten haben. Man sieht, wie gut Witowt die wirtschaftlichen Interessen seines Landes einzuschätzen verstanden hat. Den Kaufleuten wurde Freiheit gewährt, in beiden Ländern (das Gebiet des livländischen Landmeisters eingeschlossen), überall Handel zu treiben. Sie brauchten keine besonderen Zölle und Abgaben zu zahlen mit Ausnahme der alten Zölle, welche von altersher bestimmt und in Kraft gewesen sind. Die Landesgebote sollten beiderseits gehalten werden. Den grossen Zielen seines Handels eingedenk vergass der Ritterorden auch nicht folgendes Zugeständnis litauischerseits vertraglich festlegen zu lassen: Die russischen Handelsstädte Pskow und Nowgorod, in welcher Weise sie auch erobert würden, die erste sollte dem Ritter-Orden und die letzte Litauen gehören. Der Plan gelang dem Orden nicht, wie spätere Schicksale zeigen.

Der Zug gegen die Tataren, an dem auch die Ritter des deutschen Ordens teilgenommen haben, nahm einen traurigen Ausgang für Witowt. Dadurch hat sein Ziel, Litauen vom polnischen Einfluss freizumachen, an Kraft eingebüst — und er musste sich wieder enger an Polen halten[2]). Und schon Anfang des Jahres 1401 fielen, nicht ohne Wissen Witowts, die Samaiten völlig von dem Orden ab; damit wurden die guten Beziehungen Witowts zu Preussen zunichte gemacht[3]). Daher nahm der Hochmeister den Bruder Jagailos, Swidrigailo, gern bei sich auf, als dieser, als Kaufmann verkleidet, zu ihm kam und ihn um Hilfe bat, um die Rechte eines litauischen Grossfürsten zu gewinnen. Swirdigailo erkannte die 1398 ausgestellte Urkunde ungefähr Wort für Wort an[4]). Diese Anerkennung hatte aber gar keine praktische Bedeutung, weil Swidrigailo nicht zur Macht kam. Zugleich wurden heftige Kriege gegen Wilna unternommen, jedoch ohne genügenden Erfolg[5]).

Durch die langen Kämpfe wurden beide Parteien erschöpft. Bei der Zusammenkunft der drei Fürsten (Hochmeister, Jagailo und Witowt) in Raciąz am 22. Mai 1404 einigten sie sich dahin, dass in Betreff Litauens der Vertrag von 1398 erneuert würde und diesmal noch die Bestätigung Jagailos erführe[6]).

---

[1]) *LUB.* IV Nr. MCDLXXIX (Witowt) und Nr. MCDLXXVIII (Konrad von Jungingen: ... sal is sein unsir wille, das des vorgenanten herren Alexandri (Witowts Taufname) und siner nochkomelinge lute kowfslagen mogen in allen unsern landen, vrei von zollunge und anderem ungelde, die wir ouch beschirmen sollen, also die unsern, usgenomen alde zolle, die von alders gesatzt und gewest sin bis an dese ziet).

[2]) *Caro.* Gesch. Pol. III. S. 202—211.

[3]) *Krumbholtz.* Samaiten ... S. 124.

[4]) Voigt. *Cod. dipl. pruss.* V Nr. CXXV.

[5]) *Caro.* Gesch. Pol. III. S. 216—220 und 238.

[6]) Napiersky. *LRU.* Nr. CXLVII (Konrad von Jungingen); *LUB.* IV. Nr. MDCXLII (Witowt); Napiersky, *LRU* Nr. CXLVIII (Jagailo am 23. Mai). Vergl. *Caro.* III. S. 239.

So wurden gute Beziehungen zu Preussen für einige Zeit hergestellt. Witowt ging wenigstens äusserlich mit dem Ritterorden nicht nur ratend, sondern auch mit der Tat Hand in Hand in der Auslieferung und Besiegung der Samaiten. Er hat dem Hochmeister versprochen, den Samaiten während des ganzen Jahres die Zufuhr von Korn, Salz, Eisen und im allgemeinen jeden Handel und Verkehr mit ihnen zu verbieten[1]). Da die Samaiten durch die Aushungerungsmethode nicht zu bewegen waren, sich dem Orden zu ergeben, wurden gegen sie Kriegsmassnahmen angewandt. Hierin leistete Witowt mit litauischen, russischen und polnischen Truppen dem Hochmeister Unterstützung. Die Freundschaft des Hochmeisters mit Witowt ging soweit, dass er sich einmal äusserte, wer Witowts Feind sei, sei auch sein Feind[2]).

4. Die Massnahmen zur Belebung des Handels in Litauen: Privilegien für die Städte und Heranziehung der Fremden.

Zugleich sprachen die inneren wirtschaftlichen Wandlungen in Litauen eine beredte Sprache für den unternehmenden Handelsgeist. Witowt gab sich viel Mühe, um den Handel zu beleben. Als besonders wirkungsvolle wirtschaftliche Mittel hierfür galten die Hebung der Städte und die Zuziehung der Fremden.

In Litauen gab es keine grossen Städte, in denen sich die Einwohner vorwiegend nur mit Handwerk und Handel beschäftigten. Es gab auch dort keine Städte, welche, wie im westlichen Europa ihre Rechte gegen die Feudalen erkämpft hatten. Die grösseren Städte in Litauen haben das magdeburgische Recht von oben bekommen, und dieses nicht erzwungen. Den Städten wurde durch die verliehenen Privilegien auf Selbstverwaltung in der Tat mehr Spielraum im Handel gewährt, und der Staatsherrscher war damit zufrieden, weil er infolgedessen auch höhere fiskalische Forderungen gegenüber den Städten stellen konnte. Neben diesen fiskalischen Zielen liess natürlich der Herrscher auch das Gedeihen der Städte nicht aus dem Auge[3]). Bei der Verleihung der deutschen Rechte für Wilna (1387) motivierte Jagailo diesen Schritt mit dem Wunsche, die Lage der Wilner Bürger glücklicher und besser zu gestalten (feliçiorem et condicionem fieri meliorem eisdem civibus et incolis totaeque communitatis)[4]).

Für unsere Betrachtung ist von grossem Wert, sich etwas eingehender mit der im Archiv der deutschen evangelischen Kirche in Kowno befindlichen Kopie zu beschäftigen, in welcher die von Witowt 1408 an Kowno

---

[1]) Napiersky. *LRU.* Nr. CXLV. Diese Methode zur Christianisierung und Bekämpfung der Litauer ist beinahe traditionell geworden. Bereits Papst Honorius III. verbietet 1218, den heidnischen Preussen Eisen, Waffen und Salz zu verkaufen, ut Pagani saltem in tribulatione Dominum recognoscant, ... ne in crassati et dilatati de sue obstinationis pertinatia glorientur ... (Voigt. *Cod. dipl. pruss.* I, Nr. X). Ebenso missgünstig schaute der Papst Innocenz IV auf den Memelhandel der heidnischen Litauer, wie man aus einer Urkunde vom Jahre 1253 (*LUB.* I Nr. CCLVII) ersehen kann. Das alles bildet einen guten Beleg dafür, wie lebhaft damals die Handelsbeziehungen der Litauer zu den anderen Völkern Europas waren.

[2]) *Hanserezesse.* Abt. I. Bd. V. Nr. 258, Vgl. *Voigt.* Gesch. Preuss. Bd. VI. S. 325.

[3]) Vgl. *M. K. Ljubawskij.* Ocerk istorii litowsko-russkago gosudarstwa do Ljublinskoj unii. Moskau 1910. S. 138 ff.

[4]) P. Dubinski. Zbiór praw i przywilejow m. Wilnowi nadanych (Sammlung der Rechte u. Privilegien der Stadt Wilna). Wilna 1788. Nr. 1.

verliehenen Privilegien des magdeburgischen Rechts aufgezeichnet sind[1]). Diese Rechte wurden nur der deutschen Gemeinde verliehen. Kein Litauer und kein Russe durfte sie benutzen, ausser mit besonderer von Fall zu Fall zu erteilender Erlaubnis des Grossfürsten.

Mit der Begründung, dass die Stadt sich von den Schäden und Leiden der zahlreichen Kämpfe erholen solle, übertrug Witowt den Nutzniessern dieser Rechte eine drei Meilen breite Landstrecke jenseits der Memel zwischen der Mündung der Jesia oberhalb Kowno bis zum Flusse Scheschuppe, an dem heute wie damals die deutsche Grenze liegt. Der Landstreifen wurde der deutschen Gemeinde auf zehn Jahre ohne Abgaben überlassen, „damit sie dort Wald roden und sich Acker und Grasflächen zubereiten". Später sollen sie von dem gerodeten Lande eine Anerkennungsgebühr von einem Groschen und eine Tributsgebühr entrichten[2]).

Die Stadt Kowno durfte zwei Jahrmärkte abhalten, welche 8 Tage dauern sollten. Der eine am Tage der heiligen Anna, der andere am Feste Assumptionis Mariae. Die Deutschen erhielten Stadwage, Schrotmühle, Tuchscherwerkstatt und Wachsfabrik mit allen Einkünften. Es wurden ihnen also die Gebühren von dem gesamten Handel der Stadt und die Erträge der wichtigsten Gewerbsbetriebe überlassen. Man darf nicht vergessen, dass Litauen in dieser Zeit ein vorwiegend mit Wald bewachsenes Land war, und dessen Produkte neben der Landwirtschaft und der Viehzucht die Grundlagen seines wirtschaftlichen Aufbaus waren. Daher bildeten Wachs und Wolle mit die wesentlichsten Ausfuhrartikel, und auch die Schrotmühle mit der Bier- und Branntweinbereitung stellte eine wichtige Ertragsquelle für die bevorzugten Kownoer Bürger dar.

Alle diese Tatsachen sprechen deutlich dafür, dass Witowt die Deutschen zur Ansiedelung geradezu anzulocken suchte, um Handel und Wandel in Litauen einzuführen und die litauische Kultur durch den deutschen Einfluss zu beleben. Viele seiner Briefe liefern dafür auch den Beweis. So warb er in Preussen Maurer an, deren Wohlergehen er sich jederzeit angelegen sein liess[3]). Die Folgen seiner Mühe um die Stadt waren nicht umsonst, sodass z. B. der Flame Gilbert de Lannoy auf seiner Fahrt durch Litauen berichten konnte: Im Jahre 1414 habe er auf seiner Fahrt von Tracken (Troki) eine grosse mit Mauern umgebene Stadt, namens Kowno angetroffen. Diese Stadt besitze eine schöne und grosse Burg am Fluss[4]).

Neben den Deutschen wurden auch Tataren und Juden gern gesehen[5]), da sie Handel und Geld ins Land brachten.

---

[1]) Diese Kopie, welche mir Propst Katterfeld liebenswürdigerweise zur Verfügung stellte, ist eine polnische Uebersetzung der lateinischen Urkunde, ausgestellt am 14. Februar 1408. In der Unterschrift stehen auch zwei deutsche Namen, welche zu Witowts Rate gehörten: Conrad Frankenbergk (Scriber und Ritter Witowts — *Cod. Vit.* S. 192 u. 109) und Hincze Bischofswalde (wohl ein Kownoer Bürger).

[2]) Diese Privilegien weisen eine erstaunliche Aehnlichkeit auf mit denen, welche Gedimin in seinen Briefen den Fremdzugezogenen verliehen hat.

[3]) *Cod. Vit.* Nr. DC (1414 J.), DCIV, DCVII, DCXX.

[4]) Ch. Potvin. *Oeuvres de Ghillebert de Lannoy.* Louvain 1878. S. 43 (... m'en vins à une autre grosse ville fermée, nommée Cauve, et y a ung moult beau gros chastel, assis en estut sur le rivière de le Memmelle ...).

[5]) *Lannoy* wusste wirklich über eine sehr bunt zusammengewürfelte Bevölkerung der Städte, wie z. B. in Troki, in seinem Reisebuch, zu berichten (S. 41): ... demeurent an laditte ville de Trancquenne et au dehors en pluisieux villaiges, moult grant quantité de Tartres, qui là habitent par tribut ... Et habitent samblablement en laditte ville Allemans, Letaus, Russes et grant quantité de juifz, qui ont chascun langaige espécial.

Die Tataren waren schon seit Gedimin bekannt. Schon zu seiner Zeit siedelten sie sich in Litauen an, teils als Kriegsgefangene, teils freiwillig. Die Zahl der Tataren wuchs bei Witowt durch die engeren Beziehungen zu Südrussland noch besonders. Wir sehen Tataren in Wilna, Troki und Kowno, auch in Ansiedlungsorten, wie Sorok-Tataren bei Wilna [1]). Bis jetzt noch hat Wilna und Kowno den Namen Tatarenstrasse, wie den Namen Deutsche-Strasse erhalten. Für friedliche Zeiten lassen sich urkundlich auch Handelsbeziehungen mit dem Tatarenland in Südrussland nachweisen. Aus dem Jarlyk von Khan Tochtamysch (20. Mai 1393) an Jogailo folgt [2]), dass der Handelsweg nach den Gebieten der Tataren seit altersher sicher und gebührenfrei war, und dass dieselbe Freiheit auch die Tataren in Litauen genossen haben. Tochtamysch hat diese Gewohnheit mit goldnem Siegel bekräftigt.

Es ist selbstverständlich, dass die Juden, welche in Litauen (ungefähr um die Wende des 13. Jahrhunderts) von Polen und Galizien aus erschienen, eine wichtige Rolle in der Entwicklung des Handel gespielt haben [3]). Die Juden machten, wie im Osten so auch in Litauen, hauptsächlich Geldhandelsgeschäfte. Sie verliehen Geld gegen Pfand. Sie waren in Litauen nicht nur Bankiers, sondern auch fürstliche Zöllner und handeltreibende Kaufleute. Witowt hat ihnen weitreichende Privilegien verliehen, auf Grund dessen sie unter unmittelbarer fürstlicher Vormundschaft standen und ansehnliche Vorrechte vor den einheimischen Städtern genossen, z. B. sollte das Vergehen der körperlichen Verletzung genau so bestraft werden, wie bei den Adligen [4]). Witowt vertritt die Interessen der jüdischen Kaufleute im Ausland in derselben Weise, wie die der Litauer. So z.B. wandte er sich eingehend an den Danziger Komptur, als dem Juden Scholomicz Geld in Höhe von 450 preussischen Marken der alten Münze in Danzig zurückgehalten wurden und verlangte Zurückerstattung des Betrages an den Juden [5]).

5. Der Handel mit dem Ordensland und Polen.

Nachdem wir so kurz die innerwirtschaftlichen Verhältnisse und ihre Förderung durch die Herrscher betrachtet haben, wenden wir uns jetzt wieder dem Handel mit dem Ausland zu. Wir sehen, dass der zunächst sehr gering entwickelte Handel seit der polnisch-litauischen Union mit grosser Mühe, anfangs in beinahe ununterbrochenen Kriegen, allmählich Boden fasst. Er entwickelte sich gewissermassen immer nur während der Kriegspausen, während eines kurzen Waffenstillstandes oder der Friedensverhandlungen.

---

[1]) *Caro.* Pol. Gesch. III. S. 201 f.

[2]) M. A. Obolenski. *Jarlyk chana zolotoi ordy Tochtamyscha k polskomu korolju Jogailu.* Kasan 1850. Uebersetzung aus dem Alt-russ.: ... Und dass zwischen uns dasselbe Verhältnis wäre wie früher. Den Gästen, ihren und unseren Kaufleuten, ist der Weg sicher, ohne Abgaben und Hindernisse. Jedem Menschen und den einfachen Leuten ist Handel und Wandel offen.

[3]) Vgl. *E. Daenell.* Die Blütezeit der deutschen Hanse. Bd. II. S. 421.

[4]) Die Juden in Troki haben, wie die in Brest und Luck, zuerst 1388 und die Juden in Grodno 1389 Privilegien Lekommen. Diese Privilegien stimmen im Wortlaut fast völlig überein. Zur Literatur: *St. Kutrzeba,* Historya Ustroju Polski w zarysie. Bd. II. Litwa. Lwów 1914. S. 101 ff. und *M. K. Ljubawskij,* Ocerk istorii litowsko-russkago gosudarstwa. Moskau 1910. S. 109 ff.

[5]) *Cod. Vit.* Nr. DCCXVIII (1417 März 27.).

Nur in diesen Pausen durften die Kaufleute Waren nach dem Ordensland bringen und dort fremde Produkte einkaufen. So, zum Beispiel im Jahre 1391, während der Friedensverhandlungen zwischen den Bevollmächtigten Jogailos und dem Orden, wo den Kaufleuten vom 13. bis zum 27. Juli der Handel erlaubt wurde, ausser wenn sie nicht imstande waren, in dieser Zeit ihre Geschäfte abzuschliessen. Im letzten Falle durften sie ausnahmsweise noch die Zeit bis zum 29. August für ihre Geschäfte benutzen[1]). Späterhin, als die Grenzstreitigkeiten mehr in den Hintergrund traten, wurden auch die dem Handel günstigen Zwischenräume grösser.

Nicht nur die Union förderte die gemeinsamen Handelsinteressen Litauens und Polens, welch letzteres wirtschaftlich ja nicht viel höher stand als Litauen, sondern auch der eben erwähnte Umstand der Unbeständigkeit der Beziehungen zum Orden veranlasste ein engeres Zusammengehen zwischen Litauen und Polen, um neue Wege nach den pommerschen und anderen hansischen Städten zu suchen, wie wir es vorher geschildert hatten, zumal, da die polnischen Kaufleute häufig als Vermittler zwischen Litauen und den hansischen Städten auftraten. So wissen wir, dass die Stadt Krakau an Witowt Waffen und Munition lieferte für die Kämpfe gegen den Ritterorden und gegen die Tataren (1399, Schlacht bei Worksla)[2]). Aus den Urkunden, die wir besitzen, ergibt sich, dass die Stadt Krakau mehr mit den östlichen litauischen Gebieten Handel trieb, als mit dem des Njemen. Die Fürsten Demeter von Volynien (1380)[6]) und Konstantin Koryjatowicz von Podolien (1385)[3]) erteilen dieser Stadt auf ihre Bitte für „den getruwin dienst" in eignen Ländern Freiheit und Sicherheit des Handels. In einem Privileg vom Jahre 1403 erlaubt Jogailo Krakau freien Durchzug durch Podolien und Handelsfreiheit im gesamten Osten, wie z. B. in Tatarien und der Walachei[4]). Abgesehen von Witowts einmaliger feindlicher Einstellung gegen die Krakauer Kaufleute[5]), als er noch als Fürst in Grodno und Luck war und nach Preussen floh, im Jahre 1390, waren sonst zwischen ihm und Krakau gute Beziehungen. In demselben Jahre, wie Jogailo (1403), gibt Witowt auf die Bitte des letzteren hin der Stadt Krakau ein Privileg auf freien und sicheren Handel in Litauen und Russland, auch für den Transit durch sein Reich, wenn sie nur die seit altersher aufgestellten Zölle bezahlen[7]). Der Grossfürst verstand seinerseits die Verdienste der Stadt Krakau zu schätzen, was man daraus ersehen kann, dass er die polnischen Stände (Adligen), als er ihnen seine Krönungsabsichten mitteilte, bat, dass Krakau über letztere informiert werde: ut ipsis similiter mens nostra sint cognita[8]). Als ein heftiger Streit aus Gründen des Handels zwischen Krakau und Thorn entstand (1406/7), legte man die Schlichtung dieser Streitigkeiten gemäss dem Wunsche des Hochmeisters in die Hände Witowts, der auch sonst sehr oft als Vermittler in polnisch-preussischen Angelegenheiten erschien. Nach der Information

[1]) Voigt. *Cod. dipl. pruss.* IV. Nr. 91. S. 126.

[2]) *Libri antiquissimi civitatis Crac.* II. S. 261, und *Cod. Vit.* Nr. LXXVIII (1391 Januar 21.).

[3]) *Cod. dipl. Civit. Cracoviensis* I. Nr. LX.

[4]) *Ib.* Nr. CII. (1403 März 15.).

[5]) *Cod. Vit.* Nr. LXXII. Vgl. auch *Ib.* Nr. LXXVIII (1391 Januar 21.).

[6]) *Cod. dipl. civit. Cracoviensis.* I. Nr. LVI.

[7]) *Ib.* I. Nr. CIII (1403, Juni 20.).

[8]) *Cod. Vit.* Nr. MCCCLVIII.

des Hochmeisters, die an Witowt gerichtet war, zielten die Krakauer Kaufleute dahin, ihre Waren ungestört von der Niederlage in Thorn aus ins Ausland schicken zu können; mit anderen Worten: sie versuchten die preussischen Kaufleute aus der Vermittlungsstellung, die sie im polnischen Auslandshandel einnahmen, herauszudrängen [1]). Wir kennen nicht die Entscheidung Witowts in dieser Verhandlung, aber es ist sehr plausibel, dass Witowt, welcher den Begriff Freiheit des Handels möglichst weit fasste, den Wünschen der Krakauer Kaufleute sicherlich sehr weit entgegengekommen ist.

Unvergleichbar höher war die Bedeutung der preussischen Städte und insbesondere des Ritterordens im litauischen Handel, der sich vorwiegend auf der Memel abspielte. Litauen war im Handel von vornherein auf den Ritterorden in Preussen angewiesen, der nicht nur den Zugang zum Baltischen Meer beherrschte, sodern sogar selbst ausgedehnten Handel trieb und in jener Zeit einer der reichsten Staaten in Europa war [2]). Er schloss Verträge mit den litauischen Fürsten, in denen der Handel gegenseitig gesetzlich normiert wurde und sorgte für seine Städte, welche ihn um Schutz und Rat baten oder auch um Anweisungen, wie sie sich im Handel mit Litauen verhalten sollten [3]). Aber sein Konkurrenzeifer im Handel ging sehr oft zu weit, wie z. B. in Pfundzollangelegenheiten und Handelssperren, die aus Kriegsnotwendigkeit verhängt wurden, wobei er für seine eigene Person sich manchesmal Ausnahmen erlaubte, was die preussischen Städte sehr oft gegen den Orden Stellung nehmen liess [4]). Die grossen Handelsumsätze des Ordens und die überlieferten Tatsachen über Ausfuhr und Einfuhr, auf welche am entsprechenden Ort näher eingegangen wird, lassen vermuten, dass der Ritterorden in der ersten Zeit bis zu seinem wirtschaftlichen Zusammenbruch im litauischen Handel eine grössere Rolle spielte als die preussichen Städte. Nach den Quellen waren Holz [5]) und Pelze [6]) die Haupthandelsgüter, welche in grossen Partien aus Litauen kamen. Das Holz lieferte der Orden teilweise nach Danzig. Man kann den Ritterorden gewissermassen als Grossisten im Handel bezeichnen. So hatte z. B. der Brandenburgische Komptur in einem Falle an viele Städte, wie Kowno, Wilna, Tracken und Krewe, für über 500 preussische Mark Salz und Getreide auf Kredit verkauft [7]).

6. Streitigkeiten und Klagen im Handel mit dem Ritterorden.

Die guten Beziehungen, die seit dem Vertrag zu Raciąz (1404) zwischen dem Grossfürsten und dem Orden bestanden, begannen sich mit dem Jahre 1409, als die Samaitenfrage wieder auftauchte, zu trüben. Der Vogt von Samaiten beklagte sich, dass die litauischen Kaufleute unter seinem Volk Aufruhr anzustiften versuchten, und verbot den Verkauf von Pferden, Vieh,

---

[1]) *Cod. Vit.* Nr. CCCLIV, CCCLVI, CCCLVII u. CCCLXV.

[2]) *Carl Sattler.* Der Handel des deutschen Ordens in Preussen zur Zeit seiner Blüthe. In: „Hansische Geschichtsblätter", Jahrgang 1877, Leipzig 1879. S. 62.

[3]) *Hanserezesse.* Abt. I. Bd. V. Nr. 308 § 14 (14 6 März 22.) ... mit im (Hochmeister) tzu reden umme den kouffmann, der mit syme gute tzihen worde ken Littowen ... Russen, ab unsir here worde eyne stat usgeben, wy der kouffman kouffen solde und dorby sich halten zulle ...

[4]) *K. Lohmeyer.* Gesch. von Ost- und Westpreussen. S. 262 f. *H. Hildebrand,* in: Baltische Monatsschrift. Bd. 22. Riga 1873, S. 345. *P. Simson.* Gesch. der Stadt Danzig.

[5]) *Cod. Vit.* Nr. CCCVII (1405), CCCCXXXIII (1409).

[6]) *Sattler.* Handelsrechnungen. S. 158, 19.

[7]) *Cod. Vit.* Nr. DLXX.

Getreide, unfreien Leuten und sogar von Honig mit der Begründung, „das wir ouch des honigs bedorffen und mit willen nicht wolden wasser trinken“[1]). Alles andere war bis auf weiteres den Kaufleuten frei, wenn sie mit Briefen vom Grossfürsten oder seinen Hauptleuten Sungail von Kowno und Kinsgail von Wilna versehen waren. Witowt bezeichnete die Handlung des Samaitenvogtes in einem langen Briefe an den Hochmeister als „unnachbarliches“ Verhalten, weil in seinem Lande eine Missernte war[2]). Auch mit dem Ordensland selbst stand Witowt auf ziemlich gespanntem Fusse, wie folgende Ereignisse zeigen: Der Grossfürst hatte vom polnischen König Gedreide aus Kujawien bekommen wegen der schlechten Ernte in Litauen und bat den Hochmeister um die Erlaubnis, in Thorn Schiffe für den Transport des Getreides zu mieten, da er selbst gerade keine zur Verfügung hatte, und um freie Fahrt bis nach Kowno. Schliesslich wurde es erlaubt, aber unterwegs wurden die Schiffe mit der Ladung trotz des Geleitbriefes arretiert, um jedoch am Ende wieder freigegeben zu werden[3]). Der Handel befand sich bald auf beiden Seiten in einer gefährlichen Lage. Der Hochmeister ergriff schliesslich ähnliche Massnahmen, wie sein Samaitenvogt. Er verbot, Harnische, Getreide und Pferde an Litauen zu verkaufen, um seinen Feind nicht zu stärken[4]). In einem Brief an verschiedene christliche Fürsten beklagt sich Witowt, dass ihm im Lande des preussischen Ordens Transit und Seefahrt verboten seien[5]). Es nimmt daher auch nicht Wunder, wenn die preussischen Städte am Anfang des Jahres 1410 in Versammlungen zu Marienburg beschlossen, dass die früheren Handelsfahrten nach Litauen nunmehr unterbleiben müssten, da sich mit der Zeit das Verhältnis zwischen dem Grossfürsten und dem Orden auf das äusserste zugespitzt hatte[6]).

Der Kräftevergleich der Feinde in demselben Jahre auf den Feldern bei Tannenberg hat den Ritterorden dann wirtschaftlich für immer ruiniert.

---

[1]) *Cod. Vit.* Nr. CCCLXXXIX (Anfang 1409), CCCXC und CCCXCI.

[2]) *Ib.* Nr. CCCXCI (24. Januar 1409).

[3]) *Ib.* Nr. CCCXCIII (9. April 1409). Witowt an den Hochmeister: ... „der herr konig czu Polan, welde uns seines getraides van der Koye geben, wie vil wir des begerten. Gerucht uns ouch vorschreiben, ab wir czu Thorun mogen lassen schiffe vormiten das getraide czu furen, und ab irs wellet durchlassin bis ken Cawen“. Noch dazu Nr. CCCCXXV.

[4]) *Ib.* CCCCXXV.

[5]) *Ib.* CCCCXXVII (... hominibus nostris non solum in terris ipsorum, sed et per terras ipsas transmarinas transitus inhibuerunt et inhibent).

[6]) *Hanserezesse.* Abt. I Bd. V. Nr. 656 § 7 (1. Februar 1410) und Nr. 674 § 19 (27. Februar). Die preussischen Städte: ... Umbe die reyse, die iczunt darwart (Litauen) sint gescheen, habin die stete eingetragen, das man dortzu keine usrichtunge thun sulle.).

III. Abschnitt.

Der Handel Litauens mit Preussen seit dem ersten Thorner Frieden (1411) bis zum Tode Witowts.

1. Der wirtschaftliche Zusammenbruch des Ritterordens und der Thorner Frieden (1411).

Der Ritterorden erreichte hauptsächlich durch seinen Handel einen Reichtum, welcher bei andern Staaten Bewunderung erregte und besass infolgedessen grossen Einfluss in der Politik. Aber der innere Zwiespalt zwischen ihm und seinen Untertanen wegen seiner Abgeschlossenheit sowohl in der Verwaltung, als auch im Handel, führte ihn zum schnellen Untergang [1]). Gleich nach der Tannenberger Schlacht holten sich die dem Orden untreuen preussischen Städte, wie Thorn, Elbing, Danzig und Braunsberg, direkt aus dem Lager der Feinde vor Marienburg gewisse Handelsfreiheiten für Polen und Litauen, unter der Bedingung, dass sie mit den feindlichen Städten in Eintracht zusammen arbeiten würden [2]). Die Kosten der verlorenen Schlacht gingen über die Leistungsfähigkeit der Ordenskasse: der Hochmeister schrieb an den Livländischen Landmeister, dass er allen Kirchen in Preussen Gold und Silber hätte entnehmen müssen, um seinen Feinden die Kontribution bezahlen zu können [3]).

Der Friede zu Thorn am 1. Februar 1411 hat die schweren Wolken am politischen Himmel im Osten nicht bannen können, trotz der auf dem Papier stehenden friedlichen Abmachungen und Zugeständnisse, die den Kaufleuten gemacht werden mussten und in denen ihnen garantiert wurde, mit ihren Gütern frei zu Wasser und zu Lande nach der alten Gewohnheit umherziehen zu können [4]). Wie Jogailo nach der Herrschaft über Pommerellen, so strebte Witowt nach der Beherrschung der unteren Memel [5]). Der tapfere Hochmeister, Heinrich von Plauen, der nach 3 Jahren wegen seiner kriegerischen Gesinnung seiner Stellung enthoben wurde, bereitete sich zum Kriege vor. Der preussische Chronist Posilge erzählt, dass der polnische und

---

[1]) *Lohmeyer.* Preuss. Gesch. S. 256.

[2]) *Hanserezesse* I, 5 Nr. 722 (1410 Aug. 10.). ... das die koufflute dys landis vry in allen unsirs herren koningis und des fursten lande und durch ire lande mit irer kouffinschatz tzihen, keren und faren mogen. Dys hat unsir herre koning irlobit, so lange das des riches stete sament mit den stetin dys landis tzusammen werden komen.

[3]) *Cod. Vit.* S. 249.

[4]) Raczyński. *Cod. dipl. Lith.* S. 134; Preussische Lieferung alter und neuer Urkunden, Erörterungen und Abhandlungen, zur Erläuterung der Preussischen Geschichte und Rechte. Leipzig 1753. S. 299 (Urkunde von Jogailo und Witowt); M. Dogiel *Cod. dipl. Pol.* IV Nr. LXXX, p. 84 (Heinr. v. Plauen): ... mercatores ambarum Partium cum eorum bonis absque impedimento transire debent per terras et per aquas secundum antiquam consuetudinem.

[5]) *LUB.* IV Nr. MDCCCLXXXVIII.

masowische Kaufmann in den ersten drei Jahren nach der Tannenberger Schlacht nicht nach Preussen ging[1]). Dasselbe könnte man auch von Litauen sagen, welches als Bundesgenosse mit Polen zusammen arbeitete.

Diese Feindschaft dauerte sehr lange: Bis zum Frieden am Melnosee (1422) hört man nur immer wieder von verlängerten Waffenstillständen, welche zugleich als Kaufmannsfrieden zu betrachten sind.

2. Die dem Thorner Frieden folgenden Waffenstillstände; Streitigkeiten und Klagen in dieser Zeit.

Es ist kein Wunder, dass die der Tannenberger Schlacht folgenden Jahre viele Streitigkeiten und Klagen wegen des Handels hervorriefen. Auf die noch während des Krieges erfolgte Beschlagnahme litauischer Waren auf der Memel bei Ragnit antwortete Witowt mit der Beschlagnahme von einer sich in Polozk befindlichen grossen Menge überseeischer Waren aus Riga. Er versprach dem rigischen Rat, seinen Kaufleuten die Waren zurückzugeben, wenn seine eigenen Kaufleute ihr bei Ragnit verlorenes Gut wiedererhielten[2]). Der Streit dauerte viele Jahre und scheint ergebnislos ausgegangen zu sein. Wir brauchen hierauf wegen des livländischen Charakters dieser Angelegenheit nicht näher einzugehen, umsomehr als Goetz und Schroeder in ihren Arbeiten über den Dünahandel diesen Fall ausführlich erörtert haben[3]). Wie unsicher nach dem Kriege die Lage der Kaufleute war, zeigen am besten Beispiele. So hören wir, dass Heinrich von Plauen befohlen hat, die litauischen Waren in Danzig zurückzubehalten, weil den preussischen Kaufleuten auf dem Bug Waren beschlagnahmt worden sind und weil Witowt seine Schuld von 1000 Mark, die er im Jahre 1890 vom Hochmeister als Unterstützung gegen Jogailo erhalten hatte, noch nicht beglichen hat.[4]) Etwas später beklagen sich die Danziger und Königsberger Kaufleute darüber, dass der Grossfürst ihre Waren arretiere, sie selbst gefangen nehme und grosse Lösegelder verlange. Wenn Witowt diesen Kaufleuten versichert hatte, dass er sie freilasse, sobald der Orden dasselbe gegen seine Kaufleute täte, so sehen wir jedoch, dass dieses Versprechen scheinbar nicht eingelöst worden ist. Denn die Danziger und Königsberger Kaufleute setzen ihre Klagen fort, dass Witowt, trotz der Freilassung der litauischen Kaufleute, sie selber weiter gefangen hielte[5]). Der Grund der letzten Klage ist hier wohl als eine Gegenmassnahme zu betrachten: Während der Friedensverhandlungen in Grabau (24. April 1414) hat Witowt den

[1]) *Scriptores rer. prussicarum.* 3d. III. Posilge. S. 333.

[2]) Napiersky. *LRU.* Nr. CLXXXIII (Witowt an den Rigischen Rat: ... wir euch vor gefach gesaget und geschreben habin, moget Jr schaffen das unser kouflute gut das czu Ragnith wart genomen uns wedir wurde, das euwer sal euch ouch weder werden) und Nr. CLXXXIV.

[3]) *L. K. Goetz.* Deutsch-Russ. Handelsgesch. des Mittelalters. S. 480. *Hans Georg von Schroeder.* Der Handel auf der Düna im Mittelalter, in: Hans. Geschichtsbl. Jahrgang 1917. Leipzig 1918, S. 124.

[4]) *Cod. Vit.* Nr. DLXXIII (1414) und DLXXIV S. 279—281; DXVII.

[5]) Napiersky. *LRU* Nr. CC.

Wunsch geäussert, dass ihm der Orden für in Danzig ermordete litauische Kaufleute und für arretierte Güter Genugtuung verschaffe [1]).

Die Lage des Kaufmanns im Lande des Ordens wurde auch nicht besser nach der Enthebung Heinrichs von Plauen, da der innere Zwiespalt der Unordnung und der Gesetzlosigkeit Tür und Tor öffnete. In einem Schreiben an den neuen Hochmeister, Michael Küchmeister, machte Witowt ihm Vorwürfe wegen verschiedener Ausschreitungen und Beraubungen seiner Kaufleute und wegen der Versperrung der offenen Landstrassen [2]). Im nächsten Jahr erhielt der Hochmeister wieder eine Klage Witowts über die Ermordung dreier litauischer Kaufleute aus Brest-Litowsk und Drohiczin, welche von Danzig nach Litauen fuhren und bei Kauernik von preussischen Kaufleuten überfallen und ihres Gutes beraubt wurden. Er bat den Hochmeister in ruhigem Tone um Nachforschung der Sache und Zahlung einer guten Entschädigung für das verlorene Gut an die Kinder der Kaufleute oder ihre nächsten Freunde [3]).

Gegen Ende des Jahres 1414, im Oktober, fanden bei Strassburg in Preussen Friedensverhandlungen statt. Der Erfolg war ein Waffenstillstand bis zum 8. Oktober 1416. Während der Verhandlungen wurde der Wunsch geäussert, dass die preussischen Kaufleute in die Lage versetzt würden, ihre Schuldner in Polen und Litauen zur Verantwortung ziehen zu können [4]).

Zeitweilig verbesserten sich die Beziehungen zwischen dem Hochmeister und dem Grossfürsten. Sie scheinen sogar zeitweise freundschaftlich gewesen zu sein. Witowt bekam die Erlaubnis, im Ordenslande zu jagen [5]), und der Hochmeister wandte sich an Witowt mit einer Klage gegen die polnischen Grenzaufseher. Diese belästigten die fremden Besucher des Ordenslandes und die preussischen Kaufleute sehr. Es kam sogar zu Ermordungen und Beraubungen. Trotz der Friedensgarantien und der Versicherungsbriefe für die preussischen Kaufleute waren die Wege in Polen höchst unsicher geworden. Der Hochmeister bat daher Witowt, auf den polnischen König einzuwirken, dass diese Misstände beseitigt würden [6]).

Da die litauischen Kaufleute, trotz der Beschlüsse des Waffenstillstandes bei ihrem Handel in Preussen oft grossen Schaden erlitten, so bat Witowt den Hochmeister um eine nochmalige briefliche Bestätigung der Handelsfreiheiten und -Sicherheiten, um das Wirken der litauischen Kaufleute in Preussen „bis czu dem usgange des beifredis" vollkommen sicher zu stellen [7]). Diese Urkunde hat der Hochmeister Witowt am 23. März 1415 unverzüglich

[1]) *Cod. Vit.* Nr. DLXXXII S. 284.

[2]) *Ib.* Nr. DXCI, S. 293. Vgl. *Voigt.* Preuss. Gesch. VII. S. 221, auch *Cod. Vit.* Nr. DCXVIII. S. 307, wo Witowt an den Grosskomptur schreibt: ... wir ... beschediget... mit brande, rowben, morderie, vortrenckunge, gefencknisse und mit offhaldunge unszer luthe und ires gutes und ouch mit vorsperrunge der offenbaren lantstrassen etc.

[3]) *Cod. Vit.* Nr. DCIL S. 329.

[4]) Raczyński. *Cod. dipl. Lith.* S. 189 ff. und *Cod. Vit.* Nr. DXCVIII S. 296.

[5]) *Cod. Vit.* Nr. DCXIV.

[6]) *Ib.* Nr. DCXX. In einem Briefe an den Hochmeister gibt der polnische König diese Misstände zu, verweist den Hochmeister aber darauf, dass auch seinen Leuten im Ordenslande Schaden zugefügt würde (Raczyński. *Cod. dipl. Lith.* S. 195).

[7]) *Cod. Vit.* Nr. DCXVIII.

ausgestellt [1]). In diesem versiegelten Akt versprach der Hochmeister dem litauischen Kaufmann freie und sichere Hin- und Ausreise mit seinen Waren auf der Memel und Weichsel während des ganzen Waffenstillstandes. Die litauischen Kaufleute sollten sich bei rechtlichen Verstössen gegen sie und wegen der Eintreibung Ihrer Schulden direkt an den Hochmeister wenden und er würde ihnen Genugtuung verschaffen, wenn man seine Kaufleute in Litauen ebenso behandele. Eine entsprechende Versicherung ist auch seitens Litauens erfolgt [2]). Die Kaufleute beeilten sich, diese Pause auszunutzen: Die Deutschen wunderten sich über die grosse Menge Holz, welche die Holzhändler nach Danzig brachten [3]).

Etwas eher, nämlich im Dezember des vorhergehenden Jahres, haben Witowt und der Ordensmeister von Livland ihren Kaufleuten für das ganze Jahr freien und ungehinderten Handel in ihren Ländern gewährt [4]). Nicht abgeschlossene Geschäfte durften die Kaufleute im Falle des nicht verlängerten Waffenstillstandes liquidieren und dann frei und ungehindert heimkehren.

Diese fortwährend von Jahr zu Jahr verlängerten Waffenstillstände stellten im Grunde genommen keinen wahren Frieden her. Die freien Handelsbeziehungen waren stark gehemmt. Infolge der häufigen Schädigungen war der Kaufmann sehr unzufrieden. Daher steigerte sich sein Interesse an dem Gang der Verhandlungen so sehr, dass er oft sogar aktiven Anteil an ihnen nahm [5]). So äusserte der Hochmeister z. B. den Wunsch, dass zu den Verhandlungen mit Witowt im Jahre 1418 in Weluona auf der Memel, an denen die preussischen Städte teilnahmen, auch Boten von Lübeck und Stralsund hinzugezogen werden sollten [6]). Wegen der Knappheit der Quellen lässt sich über den Anteil, den die Kaufleute am Erfolg der Verhandlungen hatten, nicht viel sagen. Aber es ist mit Sicherheit anzunehmen, dass sie sich die grösste Mühe gegeben haben, die Hemmungen des Handels zu beseitigen.

Dass diese Zusammenkünfte nicht imstande waren, die Misstände in den Beziehungen der beiden Staaten zu beseitigen, zeigen uns am besten die immer wieder vorkommenden Repressalien und Streitigkeiten. Gleich nach der Verhandlung in Weluona berichtete der Komptur von Dünaburg dem Meister von Livland über einen Befehl Witowts, demzufolge gegen

---

[1]) *Cod. Vit.* Nr. DCXXIV. Der Hochmeister beurkundet:

... das binnen deszem gemachtem frede der nu leczt vor Strassberg vorramet wart und vorschreben des obenbenumpten hern herczoges Allexandri kouflute off den wassern der Wisel und der Mimmel in unser Land czu Pruszen und wedir von dannen zcu irem heimet mit ihrer kufenschaczern sollen haben czuczihn frei und sicher, die wir ouch alsam mit irer ware von nnsers ordens wegen und der ienen die umb unsern willen thun und lassen wellen ane gefer und argelist sichern mit crafft deses brifes. Geschegs ouch, das imandis der selben kouwffluthe umb scholde adir eingerlei andir sachen willen in unsirs ordins lande wurden angelanget adir sie imandt mit rechte bekommen welde, das sal durch gutes alders willen an nimandes andirs gesuchet werden, denne an uns und ouch vor uns entscheiden. Dorkegen sall den kouffluthen us desem lande mit irer koufmanschatcz ouch wedirfaren in des vorgedochten herren herczoges Allexandri landen, in allen ponkten, stucken und artikeln, als do obene ist usgedrucket und vorramet.

[2]) Raczyński. *Cod. dipl. Lith.* S. 194.

[3]) *Scriptores rerum pruss.* III. S. 356.

[4]) Napiersky. *RLU.* Nr. CLXXXIX und Nr. CXC.

[5]) *Hanserezesse* I. 6. Nr. 312.

[6]) *Ib.* Nr. 611 und *Cod. Vit.* Nr. 829.

Pfingsten alle deutschen Kaufleute sein Land verlassen müssten[1]). Es handelte sich natürlich um eine Gegenmassnahme; denn der Hochmeister hatte den Kownoer und Wilnaer Kaufleuten verboten, Salz nach Litauen auszuführen[2]). Wie unsicher manches Mal die Handelsstrassen waren, ersehen wir schon aus der Klage des Hochmeisters, wonach seine Kaufleute in den Wildnissen Samaitens auf der Memel beraubt und misshandelt wurden[3]).

Der Breslauer Schiedsspruch des Königs Sigismund am 6. Januar 1420 anlässlich der Streitigkeiten zwischen Preussen einerseits und Polen und Litauen andererseits hat anstatt des Friedens nur Enttäuschungen gebracht. Witowt wollte sich Sigismunds Spruch nicht fügen und wies ihn unter Protest zurück[4]). Da der polnische König sich abwartend verhielt und Witowts ablehnende Stellungnahme dem Hochmeister nicht ganz sicher erschien, versuchte sich der Hochmeister über die Haltung Witowts gegenüber Preussen zu vergewissern, vor allem auch aus dem Grunde, weil ja die Handelsbeziehungen sehr stark von dieser Haltung abhängig waren. In der Antwort betont Witowt, dass er sich dem Breslauer Schiedsspruch nicht füge. Wenn jedoch der Hochmeister mit ihm einen Vertrag abschliessen wolle, so könne er sich mit ihm darüber verständigen[5]). Es blieb dem Orden daher nichts anderes übrig, als seinen separaten Waffenstillstand mit Witowt abzuschliessen, wodurch der Handel wieder in altherkömmlicher Weise aufgenommen wurde[6]). Witowt gab diesen Beschluss in ganz Litauen bekannt[7]).

3. Der Friede am Melnosee (1422) und der Nessauer Handelsvertrag (1424).

Es war damit noch kein festes Fundament für längere friedliche Beziehungen errichtet. Das gelang erst einige Zeit später, nachdem beide Seiten in einem kurzen Gefecht noch einmal die Waffen gewechselt hatten, im

---

[1]) *Cod. Vit.* Nr. DCCCXXVIII (den 7. März 1419) ... Ok ersame leve her mester, so heft de vorste Vitowete den Dueschen kopluden laten to seggen, dat se kegen pinxsten altomale ute sime lande teen.

[2]) *Ib.* Nr. DCCCXX (7. Januar 1419). Der Hochmeister an Witowt: ... mitburger von Kauwen euch habin vorgegebn von vorbitunge hir im lande irer kowffenschacz und nemelich salcz usczufuhren ... meteburger czur Wille die lobe hatte von uns czu dren lesten, do bestalt hers, das her noch XX leste obir die gunst und lowbe wolde haben mit den dren ausgefurt, doran wart her vorhindert...

[3]) *Ib.* Nr. CMI (1420). Der Hochmeister an Witowt:

... unser armen lewte bei der Memel in der Wiltnisse irer habe berowbt usgeczogen und dorczu swerlich gehandilt und geslagen von den Samaythen...

[4]) *Voigt.* Gesch. Preuss. VII. S. 367 ff. *Cod Vit.* Nr. DCCCLXI.

[5]) *Cod. Vit.* Nr. DCCCLXII (Der Hochmeister an Witowt: ... bitten wir euwir herliche grosmechtikeit mit begerlichen fliesigen bethen, gerucht uns libir herre ouch czu vorkundigen, ab unsir kowflewte mit erer kowffenschasz in euwir herlichkeit lande und widder dor usczien mogen unbekumpert, und bitten von den obengeschrebin eine entliche andwert, dornach wir uns gerne richten wellen) und Nr. DCCCLXV (der Ordensritter Klotz an Hochmeister: ... Wyttold hat mich geheisen, das ich euwern gnoden sal sagen, das her den frede nicht halden wil, sunder velde euwir gnode frede haben, so sal euwer erwirdikeit zu im komen, so wil her mit euch einen frede machen, addir den frede den der koning von Ungern gemacht hat, des welde her mit nichte halden... so hat herczog Wittald mir geantwert uff den koffmann, dar der koffman hie us dem lande fri czihen sal gutes und liebes sicher bas sente Margareten tag nehstkomende, des gleichen sal ouch der koffman von czu Littauwen fri sin, wenn her sienen koffman orlopp hat gegeben zu zihen etc.).

[6]) *Ib.* Nr. CMLX (8 Aug. 1421). Der Hochmeister an Witowt: ... so ist is unser wille und uns wolbeheglichen, dass von uns beiden teilen der kouffman mit seiner kofenschaft seinen fromen bewerbe und suche in user beider lande als vormals.

[7]) *LUB.* V. Nr. MMDLX, S. 756; *Cod. Vit.* Nr. CMLXVIII.

Frieden am Melnosee am 27. September 1422. In diesem Frieden wurde auch Livland mit einbezogen. Der Handelsverkehr sollte frei und durch keine neuen Zölle gehemmt sein [1]).

Die nunmehr eintretende Ruhe wurde von keinem Staate gestört. Da der Handel damals, wie wir gesehen haben, eine sehr wichtige Rolle in der Beziehung der beiden Staaten spielte, erachtete man es als notwendig, die eigentlichen Handelsbeziehungen in einem besonderen Vertrage zu revidieren und zu bekräftigen. Dieser Vertrag wurde in Nessau am 7. Juni 1424 abgeschlossen. Der Vertrag, welcher unter dem Namen „liber transitus" bekannt ist, gab den Kaufleuten von Polen, Litauen, Samaiten, Masowien und Russland volle Bewegungsfreiheit zu Wasser und zu Lande in Preussen, ebenso wie die preussischen Kaufleute sich in den oben bezeichneten Ländern frei bewegen durften. Die einzigen Abgaben, die sie entrichten mussten, bestanden in den alten Zöllen und Niederlagegeldern. Die Kaufleute durften sich überall aufhalten, in jeder Stadt und an jedem Ort. Ihre Waren durften sie verkaufen, wo es ihnen passte. Und wenn sie in den Vertragsländern ihre Waren nicht verkaufen wollten, stand es ihnen frei, die Weiterreise anzutreten. Das „lobegeld", welches vom Getreideverkauf in Danzig erhoben wurde, brauchten die Polen und Litauer von jetzt an nicht mehr zu entrichten. Bezüglich des preuss. Pfundzolls haben die Vertragschliessenden nichts allgemeines festgesetzt, aber vorläufig brauchten die litauischen und polnischen Kaufleute ihn nicht zu zahlen, solange nicht etwas Gegenteiliges abgemacht werden würde [2]).

Für Litauer und Polen bedeutete der Vertrag daher einen grossen Fortschritt, während der Pfundzoll für die deutschen und insbesondere für

---

[1]) *LUB.* V. Nr. MMDCXXXVII. M. Dogiel. *Cod. dipl. Pol.* IV. S. 110. Jog., Wit. u. P. Russdorf beurkunden: ... omnes mercatores et quicumque incolae Regni Poloniae et terrarum ac dominiorum Littuaniae, Samogitiae, Russiae et Mazoviae et e Converso Prussiae et Lyvoniae et aliarum quarumlibet terrarum, eis subjectarum, cum suis mercantiis et rebus quibuscumque libere et sine impedimento vel angaria per terras et maria, aquas ac fluvios quoscumque in navibus magnis sive parvis transire valeant atque possint in perpetuum, quocunque et quotiescunque ipsis expedire videbitur. Item quod Nos in gravamine mercatorum et subditorum Ordinis duntaxat nowa telonea ac datias imponere minime debeamus, antiquis tamen teloneis et depositis, sive modis deponendi merces, cunsuetudinibus et observantiis aliis semper salvis.

[2]) *A. V. Kotzebue.* Preussens ältere Geschichte. Bd. III. Riga 1808. S. 458 (poln.-litauische Urkunde); *Volumina Legum.* Bd. I. S. 38 und *HUB.* VI. Nr. 553 (Ordensurkunde). Hochmeister Paul von Russdorf beurkundet: 1) ... via libera est et debet esse omnibus mercatoribus et incolis ... cum eorum mercanciis et rebus quibuscumque, ... antiquis tamen theoloneis et depositis sive modis deponendi merces, conswetudinibus et observanciis aliis semper salvis ... 2) ... liber sit transitus et via omnibus mercatoribus et incolis [regni Poloniae et terrarum Litwanie, Samagitharum, Maszowie et Russie oder terrarum et dominiorum ordinis] cum suis mercanciis ... et rebus quibuscumque et cujuscumque conditionis ... existant, sine impedimento vel angaria per terras et maria, aquas et flumina ... et trans mare in navibus magnis sive parvis imperpetuum, quandocumque et quocienscumque voluerint. Quas quidem merces, ... si prefati mercatores seu incole ... ducentes vendere aut stare in aliquo locorum seu civitatum ad portum seu ripam predictarum aquarum sive maris situatorum vel situatarum voluerint, est et debet esse in ipsorum arbitrio et volumtate; si vero vendere noluerint, possunt absque omni impedimento ire seu ascendere vel descendere, quo eis placuerit ... 3) ... theoloneum pfundzoll fuit ante istam pacem et concordiam perpetuam nec umquam fuit depositum, ... articulus in litera concordie positus ... demonstrat, quod nulla nova theolonia sunt instituenda. ... predicta dacia pfuntczol et ejus solucio suspendatur, ... quousque cognoscatur et discuciatur, an secundum tenorem et dispositionem articuli octavi ... debeat deponi ... 4) ... omnes mercatores et incole regni Poloniae et terrarum Litwanie, Samagittarum, Maszovie et Russie a solucione cujusdam pecunie vulgariter lobegeld nunccupate, que a frumento in Gdanczk recipiebatur, perpetuo sint liberi et exempti nec ad ejus solucionem de cetero teneantur.

die preussischen Städte weiterhin eine erhebliche Belastung bildete. Ihre häufigen Proteste halfen nur in seltenen Fällen [1]). Nicht ohne Neid blickten die Hansestädte jetzt auf Litauen und Polen, weil diese sozusagen den preussischen Städten gegenüber bevorrechtet waren, indem sie z.B. nunmehr keinen Pfundzoll zu zahlen brauchten [2]). Der Orden selbst scheint doch anderseits in Anbetracht seiner gesunkenen militärischen Macht nicht sehr enttäuscht gewesen zu sein. Ueber die neue Regelung, die dem Handel im allgemeinen grösseren Schutz, stärkere Sicherheit und bedeutsame Förderung angedeihen liess und weiterhin dem preussischen Handel mit Polen, insbesondere dem Tuchhandel, gewisse Freiheiten einräumte: Paul von Russdorf bedankte sich in einem Briefe bei Witowt für das Entgegenkommen, das er bei den Verhandlungen als Vermittler zwischen dem polnischen König und dem Hochmeister diesem gegenüber gezeigt habe. Dabei hatte Witowt es verstanden, trotz des Entgegenkommens auch seine eigenen Interessen recht wirksam wahrzunehmen [3]).

4. Die letzten Jahre Witowts.

Witowts Handlungsweise ist durchaus verständlich, wenn man bedenkt, dass es im Interesse Litauens lag, den preussischen Ritterorden als Gegengewicht gegen Polen nicht zu sehr zu schwächen, um sich gegebenenfalls bei einem Konflikt mit der politischen Uebermacht Polens auf den Orden stützen zu können: Der alte Witowt strebte seit dem Frieden am Melnosee mehr als je danach, sich von der lästigen Bindung, die Litauen in der polnisch-litauischen Union von 1386 eingegangen war, freizumachen. Da ausserdem der Hauptstreitgegenstand zwischen Litauen und dem Orden, die Samaitenfrage, seit dem Frieden am Melnosee gänzlich aus dem Wege geräumt war — Samaiten fiel im Frieden am Melnosee bedingungslos für immer an Litauen, nachdem es dem Orden schon mit der Tannenberger Schlacht eigentlich verloren gegangen war —, so ist das friedliche Verhältnis Witowts zu dem Orden in den letzten 8 Jahren seiner Regierungszeit durchaus verständlich [4]).

Diese letzten Regierungsjahre Witowts waren für die deutschen und litauischen Kaufleute eine Zeit wirklicher Erholung, was dem litauischen Staate sehr zu Nutzen kam: Dafür spricht schon, dass Witowt dem wirtschaftlich schlecht gestellten Polen sowohl wie auch anderen Staaten reichlich Kredit gab [5]).

---

[1]) *Hanserezesse.* I. 7. Nr. 348, 683 und 684; Ib. 6 Nr. 611. *P. Werner:* Stellung und Politik der preussischen Hansestädte unter der Herrschaft des Ordens ... Diss. Königsberg 1915. S. 118.

[2]) *Hanserezesse.* I. 8. Nr. 234 (22. Juli 1427). Im Briefe eines Unbekannten aus Preussen an Stralsund: ... vore vruchte se (die Ritter von Preussen) al de werld, nu moten se liden ... dat eyn bove ut Palen aff ut Lettowen de heren vorspreket, unde se en dorven en nicht wedder ovel anseyn; unde de Polen unde de Lettowen synd also vrig yn Prutzen, dat se geynen heren noch copluden to rechte stan en dorven, ... dat se geynen punttol gheven en dorven ... merket nu to, wat de heren van Prutzen verloren hebben.

[3]) *Cod. Vit.* Nr. MCLIX.

[4]) *Lohmeyer.* Zur Altpreuss. Gesch. S. 269. Vgl. noch *P. v. der Osten-Sacken.* Livl. russ. Beziehungen während der Regierungszeit des Grossfürsten Witowt von Litauen (1392 bis 1430), in: Mitteil. aus der livl. Gesch. Bd. XX. Riga 1910. Berlin. Diss. 1908. S. 269 u. 290.

[5]) *Cod. Vit.* Nr. DCCLI (Witowt borgt im Jahre 1417 dem poln. König Jogailo 500 lit. Rubel in Silber); *Ib.* Nr. MCDIII (1430 bittet Kaiser Sigismund Witowt um Verlängerung der Frist zur Schuldrückzahlung von 1000 M. für den schlesischen Fürsten Konrad von Oisen); *Liber Cancellariae Stanislai Ciołek,* in: Arch. für oesterreich. Gesch. Bd. 45, S. 476, Nr.

Nicht nur der Hochmeister wusste Witowts Bedeutung für den Handel zu schätzen, sondern auch der Kaufmann der deutschen Hanse, für welchen der Handel mit dem Osten grosse Gewinne abwarf. Als das grosse Nowgorod 1425 die deutschen im Handel zu unterdrücken begann, riet man den livländischen Kaufleuten den Grossfürsten zu bitten, für sie bei Nowgorod einzutreten [1]). Zwei Jahre später, während des Kriegszuges Witowts gegen Nowgorod, äusserten sich deutsche Kaufleute, dass sie lange in Nowgorod festgehalten worden wären, wenn nicht Witowt der Stadt Nowgorod mit Krieg gedroht hätte [2]).

Ausser dem Schutz und der Protektion, welche die Kaufleute bei Witowt genossen, erfuhren sie andererseits auch strenge Verfolgung, wenn sie den litauischen Kaufleuten Schwierigkeiten oder Ungerechtigkeiten bereiteten. Als die Breslauer, welche in engen Beziehungen zu Wilna standen, 1423 den Diener des Grossfürsten Fochs mit Briefen in Breslau gefangen genommen hatten, schrieb er an sie, wenn sie ihn nicht sofort befreien würden, liesse er entsprechende strenge Massnahmen ergreifen [3]). Dass Witowt diese Drohung bald in die Tat umsetzte, beweist uns der Brief des Königs Sigismund an Jogailo, in welchem er ihn um Fürsprache für die armen Kaufleute von Breslau bat [4]).

Mit dem Tod dieses Mannes hat der Handel, wie die späteren Ereignisse beweisen, einen grossen Förderer verloren.

LXXXVI (Schuldverschreibung von zwei Magnaten, Msczugk und Gnewossius de Dalevicz[e] [Magister reginalis curie in Polen — *Cod. dipl. civ. Crac.* I. Nr. CIII], in Summa argenti C. siclorum (Rubel) vel II. C. marcarum grossorum); *Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta.* Krakau 1894. Nr. 1566 (1420).

[1]) *Hanserezesse* I, 7. Nr. 833 (1425 Sept. 10) Nr. 834 und 836.

[2]) *Ib.* I, 8. Nr. 488 (1428 Juni 5.)

... hertog Vitoudt hevet Nougarden den breyf der crucekussinge gesand, unde hevet sik an en varwaret, ere gast to wesende up Sunte Peter unde Pauwels dach nu to komende. Unde (en) h(e)dde diit orloge mit Vitoudten nycht gedaen, wii h(e)dden des vare, de copman were hir lange besad umme desser vorgescreven sake willen.

[3]) *Cod. Vit.* Nr. MCIX.

[4]) *Ib.* Nr. MCXV.

II. Systematischer Teil.

Einziger Abschnitt.

Die örtliche und sachliche Differenzierung des Memelhandels und seine Formen.

1. Die Handelswege und der Verkehr zu Wasser und zu Lande; Schiffe, Strandrecht und Reiseziele.

Der Wasserweg, welcher die Stadt Danzig mit der Memel verband, war der wichtigste und wurde von Preussen und Litauern am häufigsten gebraucht[1]). Er führte von der Memel zuerst sieben Meilen weit über das gefürchtete Kurische Haff in die wegen starken Wellenganges und steiniger Untiefen gefährliche Bucht von Peldzen, in welcher die schwachen Witinnen, Strusen und Flösse oft scheiterten[2]); weiter durch die Deime und Pregel über Labiau, Tapiau, Königsberg ins Frische Haff. Nach einem grösseren Umweg durch Nogat und Weichsel erreichte man dann endlich das Ziel — Danzig. Da das Verbindungsstück zwischen dem Kurischen und dem Frischen Haff, das kleine Flüsschen Deime, für die grösseren Schiffe vielfach zu flach war, wurde sein Bett in den Jahren 1395[3]) bis 1406 vertieft. Insbesondere wurde der Ausfluss der Deime aus dem Pregel bei Tapiau im Jahre 1418 durch den Hochmeister Michael Küchmeister verbessert. Die unter demselben Hochmeister entworfenen Pläne, das gefährliche Kurische Haff durch direkte Verbindung der Deime von Labiau aus mit dem Nemonin und der Gilge zu umgehen, wurden nicht ausgeführt. Ausserdem wurde fortwährend für die Erhaltung der Schleusen bei Labiau gesorgt. Im Jahre 1429 sollte sogar ein Zoll in der Höhe eines „guten Schillings" von jeder Last bis zur Fertigstellung der Arbeiten erhoben werden, weil der Hochmeister Paul von Russdorf die Kosten zum Bau und zur Verbesserung der Schleusen mit seinen Mitteln nicht decken konnte. Aus den Klagen der preussischen Städte ersieht man, dass diese Zölle nach Renovierung der Schleusen nicht aufgehoben, sondern erhöht wurden[4]).

Während der Feindschaft zwischen dem preussischen Ritterorden und Litauen, besonders bis zur polnisch-litauischen Union (1386), als der eben beschriebene Wasserweg als Handelsstrasse in Wegfall kam, nahm der Handel in der Hauptsache folgende beiden Richtungen: Einmal den Landweg

---

[1]) Für die Beschreibung dieser Wasserstrasse habe ich hauptsächlich benutzt *Hirsch* S. 161 f. und *Th. Preuss.* Geschichte der Wasserstrassen in der Memel-Niederung, in: „Mitteilungen der Litauischen litterarischen Gesellschaft". Bd. III. S. 425.

[2]) Die grossen, sehr breiten und flachen Transportkähne waren ca. 170 Fuss lang, 18—25 Fuss breit, 5—6 F. tief und hatten eine Tragfähigkeit von ca. 70 Last. Die Strusen waren etwas grösser, sie konnten ca. 80 Last fassen. *Hirsch.* S. 163, Anm. 469.

[3]) *Cod. dipl. pruss.* VI. Nr. XIV. Der Hochmeister schreibt 1395 an den Komptur zu Elbing, dass er 75 Mann mit den nötigen Aufsichtsbeamten für vier Wochen nach Labiau schicken solle, um dort einen Kanal graben zu lassen (iclicher sol haben 1 spaten, 1 schufel und io czwene 1 ax).

[4]) *Hirsch.* S. 162, Anm. 462. Vgl. Toeppen. *Acten der Ständetage Preussens.* Bd. I. S. 535.

nach Riga, Mitau oder anderen livländischen und kurländischen Städten und zum anderen den Weg nach Süden über Masowien, entweder zu Lande, oder zu Wasser über Bobr, welcher nicht weit von der Memel bei Grodno ihren Anfang nimmt, Narew, Bug und Weichsel [1]). Den letzteren Weg wies Gedimin den Hansestädten [2]), da sein Land wegen der Feindschaft mit dem preussischen Orden zu Handelszwecken nicht anders zu erreichen war.

Litauen bildete nach seiner geographischen Lage das Bindeglied zwischen Osten und Westen und hatte daher auch eine gewisse Bedeutung im Transithandel. Die fremden Kaufleute benutzten die litauischen Handelsstrassen, wenn sie z. B. nach Nowgorod und Pleskau reisen wollten, [3]) besonders dann, wenn der Seeweg unsicher war. In diesem Fall blieb den Kaufleuten eigentlich nichts anderes übrig, als den einzig sicheren Weg durch Litauen zu benutzen. Dieses erregte die livländischen Städte sehr, so beispielsweise, als Russen und Preussen im Jahre 1429, während des Seekrieges mit Dänemark, über Litauen in unmittelbare Beziehungen zu einander traten, ohne livländische Städte benutzen zu müssen [4]).

Ueber die Seefahrt der Litauer im vierzehnten Jahrhundert und in den drei Jahrzehnten des fünfzehnten Jahrhunderts können wir nicht viel sagen. Aus einer Urkunde schliessen wir, dass der Orden die Entwicklung der litauischen Schiffahrt zur See nach Möglichkeit zu verhindern versucht hat [5]). Nur im Jahre 1424, unter dem Druck der politischen Schwierigkeiten mit Polen und Litauen, hat er diesen beiden Staaten sowohl den Transit zu Lande als auch die Seefahrt freigegeben [6]). Diese Freiheit kam gewiss den Polen mehr zugute, da letztere in der Selbständigkeit des eigenen Handels nicht soweit vorgeschritten waren.

Für den Verkehr auf dem Wasser besassen die Litauer im Anfang des 15. Jahrhunderts keine grossen Schiffe, weil sie lange Zeit hindurch keine Berührung mit dem Meere hatten, da ja der Orden die Memelmündung in seiner Hand hielt [7]). So hatte Witowt im Jahre 1409 beim Hochmeister für

---

[1]) Nach einem Ordensbrief (*Cod. Vit.* DLXXVIII, 1414 J.) benutzt Witowt die Flüsse Bobr und Narew für seinen Transport: Withawthe alreithe hat lozen schiffen, sine spise di Bewer nidder unde di Nare, uf den tag den der konig von Polan wird haldin mit unszer hoemister. — Die Flüsse Bug und Narew verbinden ausserdem noch die Quellgebiete der Njemen und Dnjepr mit Thorn und Danzig (*HUB* VI Nr. 552, 572 und 602. Vgl. *Oesterreich.* Die Handelsbeziehungen der Stadt Thorn zu Polen. S. 79 ff.). Die wichtigsten Städte dieser Gebiete waren Brisk und Luzk, welche von jüdischen Kaufleuten bewohnt wurden und daher im Handel jener Zeit eine wichtige Rolle spielten. Diese Städte hatten lebhafte Handelsbeziehungen ausser zu Thorn und Danzig mit Lemberg und Kiew. Witowt bemühte sich, den Handel auf dem Dnjepr wieder zu beleben, der früher bei den Russen berühmt war und durch die Tataren seit dem XII. Jahrhundert lahm gelegt wurde (*M. S. Gruschewskij.* Ist. Ukr. Rusi. VI. S. 5—8 und 15).

[2]) *LUB.* II. S. 146.

[3]) *LUB.* II. S. 144 (1323 Jahr).

[4]) *Hanserezesse.* Abt. I. Bd. VIII. Nr. 625; Nr. 712 § 12 (1430 J.)

[5]) *Cod. Vit.* Nr. CCCCXXVII. Witowt:

... hominibus nostris non solum in terris ipsorum sed et per terras ipsas transmarinas transitus inhibuerunt et inhibent...

[6]) *HUB.* VI. Nr. 553. Vertrag in Nessau.

[7]) *Cod. Vit.* Nr. CCCXCIII. Witowt an den Hochmeister: ... „unsir luthe solliche schiffe nicht enhabn dorinne sie korn h(er)off (much)ten furen". — *Schiemann* behauptet meines Erachtens in seiner Geschichte (Russland, Polen und Livland. Bd. I. S. 211.) mit Unrecht, dass kein litauischer Stand Seefahrt getrieben hätte. Die litauischen Küstenbewohner unternahmen ebenso wie die deutschen Stämme der Sachsen

den Transport von Getreide aus Kujavien nach Kowno die Erlaubnis bekommen, die dazu notwendigen Schiffe in Thorn zu mieten [1]).

Im Sommer und im Herbst kamen die Kaufleute gewöhnlich mit ihren Waren auf den Schiffen nach Litauen, während sie im Frühling auf den zu einer Flotte vereinigten Schiffen zusammen mit litauischen Juden nach Danzig zurückkehrten [2]). Selbst im Winter war der Handelsverkehr nicht unterbrochen, falls nicht die Flüsse mit Eis bedeckt waren. Nach Posilges Chronik wurde Ende 1413 eine ganze Menge Holz aus Litauen nach Danzig geflösst, weil der Winter sehr milde gewesen sei [3]). Wenn die Schiffe auf den Flüssen einfroren, wurden die Waren entweder auf den Schiffen aufbewahrt bis der Fluss eisfrei war oder sie wurden auf Schlitten zu ihrem Bestimmungsort transportiert [4]).

---

und Friesen Seefahrten zum Zwecke des Handels und Selbstschutzes. Es genügt hier, dass ich kurz auf einige Tatsachen hinweise. In der Nowgoroder Chronik sind um die Wende des XI. Jahrhunderts viele Fälle des Erscheinens der Preussen zu Schiff in Nowgorod aufgezeichnet. 1230 hatten sie in Nowgorod sogar eine Niederlassung, wo sie, wie Totoraitis vermutet, mit Bernstein Handel trieben (*J. Totoraitis.* Die Litauer unter dem König Mindowe bis zum Jahre 1263. Diss. in Freiburg-Schweiz. 1905 S. 19). Diese Vermutung wird auch dadurch gestützt, dass die Slawen das Wort für Bernstein aus dem Litauischen entnommen haben (*E. Berneker.* Slaw. etym. Wörterbuch. Bd. I. S. 445). Ein weiteres Beispiel! Die livländische Reimchronik berichtet (*Scriptores rer. Livonicarum.* Bd. I. S. 588 f): Die Samen, ein anderer preussischer Stamm, machten im Jahre 1256 einen Ueberfall auf die neu erbaute Ordensburg Memel mit einem grossen Heer, welches sie auf Schiffen hergebracht hatten. (Ueber Bedeutung und Umfang des Handels der Preussen und Samen mit Schleswig, Dänen, Slaven und teilweise Friesen und Sachsen im frühen Mittelalter siehe *W. Heydt.* Gesch. des Levantehandels im Mittelalter. Bd. I. S. 86; *Reallexikon der Vorgeschichte.* Bd. I.-Berlin 1924. S. 336; *R. Kötzschke.* Grundzüge der deutschen Wirtschaftsgesch. bis zum 17. Jahrhundert. Leipz. 1923. S. 103; *R. Kötzschke.* Allgem. Wirtschaftsgesch. des Mittelalt. S. 295; *H. J. Seeger.* Westfalens Handel und Gewerbe. S. 144, 146).

Auch die anderen litauischen Stämme, die später als die Preussen das Ufer des Baltischen Meeres erreichten (*K. Būga.* „Die Vorgeschichte der aistischen (baltischen) Stämme im Lichte der Ortsnamenforschung", in: Streitberg-Festgabe. 1924. S. 25), haben sich bald mit der Seefahrt befasst, so z. B. Kuren (*Ernst Seraphim.* Livländische Gesch. Bd. I. Reval 1897. S. 20). Und dass selbst die heidnischen Litauer, als die deutschen Kaufleute vor Ende des XII. Jahrhunderts nach der Dünamündung kamen, Schiffahrt trieben, beweisen die livländischen Chroniken (*Script. rer Livonicarum.* Bd. I. S. 525. *Heinrici Chronicon Lyvoniae,* in: Script. rer. Germ. Bd. 26. IV, 6.).

Bezeichnend ist, dass der Name „laivas" = Schiff neben vielen Lehnwörtern aus dem Litauischen in den finnisch-ugrischen Sprachen, nämlich bei Finnen, Esten, Lapländern vorhanden ist und bis heute auch noch gebraucht wird (*V. Thomsen.* Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog. S. 193. Vgl. auch *Būga.* Kalba ir Senovė. Bd. I. S. 299).

[1]) *Cod. Vit.* Nr. CCCXCVI. S. 173.
[2]) *Hirsch.* S. 164 f.
[3]) *Scriptores rerum prussicarum.* Bd. III. Posilge. S. 333).
[4]) *Hirsch.* Nr. 164 f.

Bei Schiffbruch oder Strandung litten die Kaufleute manchesmal nicht wenig unter den hohen Forderungen für die Bergung ihres Gutes[1]). Wenn auch das folgende Beispiel keine Regel erhärten soll, da es in der Zeit sehr gespannter Verhältnisse zwischen dem Orden und Litauen geschehen ist, so wollen wir doch der Vollständigkeit des Bildes halber erwähnen, dass, wie der Komptur von Memel berichtet, ein im Herbst 1422 während eines grossen Sturmes bei Polangen gestrandete Schiff mit 32 Pferden Ladung gerettet und vom Vogt zu Polangen konfisziert wurde[2]). Aus einem Briefe des Hochmeisters vom Jahre 1430 an den Bischof von Heilsberg kann man ersehen, dass im Ordenslande das übliche Bergegeld ein Drittel des Wertes des gestrandeten Gutes betrug[3]). Einen solchen Bergelohn verlangten die Leute des Heilsberger Bischofs von den Litauern, als diesen zwei Schiffe untergingen und nur ein Teil der Güter geborgen werden konnte. Nur dank der guten Beziehungen des Ordens liess sich der Hochmeister auf die dringenden Vorstellungen Witowts hin dazu herbei, den Bischof zu bitten, dass er anstatt des dritten Teils des geretteten Gutes, nur einen „bequemen" Bergelohn von den litauischen Kaufleuten nehme.

Die beliebtesten Märkte oder Sammelpunkte der deutschen Kaufleute in Litauen sind, wie sich aus den Quellen ergibt, Wilna und Kowno, sowie Tracken, Krewe und Grodno. Das Reiseziel der Litauer war hauptsächlich Danzig, abgesehen von der viel näheren Stadt Königsberg, an welcher die Schiffe jedoch zumeist vorbeifuhren. Wir haben keine Nachweise dafür, dass die Bewegungsfreiheit der Kaufleute im Memelgebiet auf bestimmte Orte begrenzt wäre, wie es im Dünagebiet der Fall war[4]). In Handelsverträgen wird nur vom Handeltreiben in ganz Litauen, sowie in Samaiten und Russland, gesprochen. Von einer Begrenzung der Kaufleute auf bestimmte Orte ist lediglich Ende 1413 in einer Instruktion für Boten des preussischen Ritter-Ordens, welche unter der Leitung des Komptur von Balga sich zu Jogailo und Witowt begaben, die Rede. Nach dem Inhalt der Instruktion sollten sie Witowt veranlassen, den preussischen Kaufleuten den Handel nur bis Kowno freizugeben, während die Litauer nicht weiter nach Preussen kommen sollten, als bis Ragnit. In analogem Sinne hatte der Hochmeister in seiner Instruktion die Orte Rastenburg und Grodno vorgeschlagen[5]). Die späteren Urkunden geben uns keinen Beleg, dass diese Begrenzung in die Praxis umgesetzt worden sei. Der eigentliche Grund dafür, dass der Orden die Litauer nicht weiter in sein Land kommen lassen wollte, und sie ihre Geschäfte in den Grenzstädten Ragnit und Rastenburg erledigen sollten, war wohl nur der, sich vor Spionage zu schützen[6]). Man könnte auf ähnliche Weise den Vertrag erklären, den der Ritterorden

---

[1]) Dies bedeutet das genaue Gegenteil zu der älteren Zeit, als die litauischen Küstenbewohner den Schiffbrüchigen gastfreie Aufnahme boten, wie *Schiemann* (I. S. 212) bemerkt

[2]) *Cod. Vit.* Nr. MXLVI. „Polangin" — ein litauisches Städtchen an der Ostsee, welches damals der einzigste Ausgang zum Baltischen Meer war.

[3]) Der Brief ist von *Wilh. Schubert.* in seinem Aufsatz zitiert: „Über das Strandrecht in Preussen während des Mittelalters", in: Beiträge zur Kunde Preussens. Bd. V. Königsberg 1822. S. 256 f.

[4]) *L. K. Goetz.* Deutsch.-russ. Handelsgesch. des Mittelalters. S. 509 f.

[5]) *Cod. Vit.* S. 271. Daraus ersieht man, dass die Kaufleute die Heeresstrasse nach Grodno (*Lohmeyer.* Gesch. von Ost- und Westpreussen S. 183) auch für Handelszwecke benutzten.

[6]) *Voigt.* Gesch. Preuss. VII. S. 421.

im Jahre 1390 mit Samaiten geschlossen hatte [1]), wo den Deutschen volle Handelsfreiheit in ganz Samaiten zugesprochen wurde, während die Samaiten selbst ausschliesslich auf die Grenzstädte des Ordens wie Memel, Ragnit und Jurgenburg beschränkt wurden. Solche und ähnliche Gedanken konnten nur in unruhigen Zeiten, in denen die preussisch-litauischen Beziehungen gespannt und auf Misstrauen gegründet waren, einen Nährboden finden.

2. Klein- und Grosshandel, Gästehandel, Borghandel und Zölle.

Sonst haben die Litauer in Preussen grosse Handelsfreiheit gehabt. Sie durften in Danzig ohne Vermittlung der Deutschen bei Fremden oder Gästen Handel treiben. Die auswärtigen Händler in Danzig setzten sich hauptsächlich aus Hanseaten, Holländern und besonders Engländern zusammen [2]). Weiterhin war den Litauern sowohl in Danzig wie auch auf dem Lande der Kleinhandel gestattet [3]). Diese Vorrechte — direkter Handel mit Fremden und Kleinhandel —, welche die Litauer gegenüber den anderen Fremden genossen, beruhten auf Gegenseitigkeit, da auch den Deutschen in Litauen seitens des Grossfürsten wohlwollende Behandlung zuteil wurde. Man hatte ihnen im Interesse des Landes das Recht auf Niederlassung [4]) verliehen und sie wurden sogar gegenüber den Einheimischen in gewisser Weise bevorzugt, wie z.B. in Kowno.

Sowohl die Deutschen wie auch die Litauer bedienten sich in ihren Geschäften gern des Kredits, sie fanden es häufig bequem, die Waren einander auf Borg zu verkaufen, wenngleich das auch gegen die Vorschrift der deutschen Hanse ging. Ein ähnliches Bild sehen wir auch auf der Düna, wo die Versuche den Borghandel abzuschaffen nicht durchführbar waren [5]). Des Kredits von seiten des preussischen Ordens erfreuten sich vor allem die litauischen Fürsten, bei denen der Verbrauch der Waren sicherlich am stärksten war. In einem Schreiben vom Jahre 1390 versprach z.B. Witowt, der damals noch Herzog von Garten und Luzk war, den Hochmeister Konrad Zölner von Rotenstein in Jahresfrist genau für das zu entschädigen, was er ihm nach Litauen an Mehl, sonstigen Nahrungsmitteln und anderen Gegenständen auf seinen Wunsch hin senden würde [6]). Besonders umfangreich scheint der Orden den Grosshandel auf Borg getrieben zu haben. In

---

[1]) *Cod. Vit.* Nr. LXVII und LXVIII.

[2]) *Fritz Rörig.* Aussenpolitische und innerpolitische Wandlungen in der Hanse nach dem Stralsunder Frieden (1370). Historische Zeitschrift Bd. 131. 1925 S. 7 ff. *E. Daenell.* Holland und die Hanse im 15. Jahrhundert, in: Hans. Gbll. Bd. XI. Jahrg. 1903. S. 14 und 16 f. — Jaroszewicz weist auf einen Handelsvertrag Kinstuts mit den Engländern vom Jahre 1341 hin, welcher sich nach Czackis irrtümlicher Angabe in den englischen Akten bei Rymer finden sollte. Überhaupt sind bis jetzt keine Quellen bekannt, die auf direkte Beziehungen Englands mit Litauen hinweisen.

[3]) *Hirsch.* S. 162. *HUB.* XI Nr. 599, 693.

[4]) *P. Simson* spricht in seiner Geschichte der Stadt Danzig sogar über die Existenz des hansischen Kontors der Danziger Kaufleute in Kowno seit Anfang der Herrschaft (1392) Witowts in Litauen (S. 107 und 200). Er benutzte *Hirsch*, welcher die erste Nachricht über das Hansekontor in Kowno für das Jahr 1445 nachweist (S. 167. Anm. 500). Simson hat das vermutlich bei flüchtigem Lesen übersehen, weil bei Hirsch in seiner Handels-und Gewerbsgeschichte Danzigs in der Abteilung XI., „Das Kontor in Kauen", auch über den Handel unter Witowt (1392—1430) gesprochen wird.

[5]) *L. K. Goetz.* Deutsch - russ. Handelsgesch. S. 525.

[6]) Voigt. *Cod. dipl. pruss.* IV. S. XV.

einem Falle hat der Brandenburgische Komptur in den wichtigsten Städten des Memelgebietes über fünfhundert preussische Mark Aussenstände gehabt[1]).

Wie aus den Klagen hervorgeht, waren die Kaufleute gegen die Kreditgeber nicht immer gerecht. Die Zeiten der Missverständnisse zwischen dem Orden und Litauen beeinflussten natürlich auch die Kaufleute, hart und intolerant gegeneinander zu sein. Im Jahre 1414 versuchte der preussische Kaufmann die eine vertragschliessende Partei, den Hochmeister, dahin zu beeinflussen, dass er eine Klausel in den Vertrag aufnehme, wonach die Schuldner in Polen und Litauen durch Recht und Gericht zur Begleichung ihrer Schulden gezwungen werden könnten[2]). Drei Jahre später lässt ein Danziger Kaufmann Witowt durch den Hochmeister bitten, dass er veranlassen solle, dass ihm die litauischen Kaufleute die Schulden zurückzahlen[3]). Dabei kommen solche Fälle auch bei den Danziger Kaufleuten vor. Vor Ende seiner Herrschaft berichtete einmal Witowt an den Hochmeister, dass ein Danziger Kaufmann den Kaufleuten von Wilna 299 Schock schuldig sei und, als die Wilnaer nach Danzig kamen, machte er sich aus dem Staube. Da Witowt keine Repressalien gegen die sich in Wilna befindlichen Danziger Kaufleute anwenden wollte (er hätte ihre Waren so lange beschlagnahmen lassen hönnen, bis seine Kaufleute ihre Schuld erhalten hätten), so legte er dem Hochmeister nahe, im äussersten Falle die Waren, das Steinhaus und andere Güter des geflohenen Danzigers mit Beschlag zu belegen, um seinen Kaufleuten Genugtuung zu verschaffen[4]).

Wie gross die Zölle waren, ist ein Rätsel, da in den Verträgen die Tendenz vorherrschte, eine Erhöhung zu vermeiden, und infolgedessen, sich immer nur der Terminus „altherkömmlich" vorfindet. In den Zeiten Gedimins brauchten die Kaufleute gar keinen Zoll zu zahlen. In der späteren Zeit wurden die Waren aus Preussen bei der Einfuhr in Litauen nur verzeichnet. Die Zölle wurden erst in ungefähr einem halben Jahre bezahlt[5]). Für den preussischen Kaufmann war dies natürlich vorteilhaft: er brauchte nicht soviel bares Geld ins fremde Land mitzunehmen — und entrichtete die Zölle vom verkauften Gut.

---

[1]) *Cod. Vit.* S. 276 (1414 J.). *F. Rörig* („Grosshandel und Grosshändler im Lübeck des 14. Jahrhunderts", in: Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde, Bd. XXIII., Lübeck 1926. S. 114 f.) vergleicht die Kaufkraft der lübeckischen Mark mit der Kaufkraft der heutigen Reichsmark (1926) und kommt bei vorsichtiger Schätzung zu dem Ergebnis, dass 1 lüb. Mark (1368) mindestens gleich 50 Reichsmark sei, woraus zu ersehen ist, dass der Umfang der Handelsgeschäfte in damaliger Zeit ausserordentlich gross war, umsomehr als eine preussische gegenüber der lübeckschen gewöhnlich doppelt so viel wert war (S. Sattler. *Handelsrechungen* ... S. XXXIX.).

[2]) *Raczyński.* S. 193 (... das die Inwoner des Landes zu Prusen die do schuldiger haben in den landen des Herrn Konigs und Herczog Witouds, ire schulde von en heischen und fordern mogen mit rechte und gerichte, und sie uflialden mit gerichte an allen steten wo sie sie begreifen) und *Cod. Vit.* Nr. DXCVIII. S. 296.

[3]) *Cod. Vit.* Nr. DCCXLVII.

[4]) *Ibid.* Nr. MCCCXVI.

[5]) *HUB.* VIII. Nr. 166 S. 126 § 5 (1452, 29.—31. Juli). Der preussische Kaufmann beklagt sich über den Zoll in Litauen (Kauwen): In vorgeczeyten der koufman keynen czollen gap, so her ins land quam, sunder her liis seyne gutere anczechenen. Wen her sy denne vorkouft hatte..., so gap her denne deme czollner, was her ym pflege was... Vgl. dazu *Gottfried Lengnich.* Geschichte der Preussischen Lande Königlich-Polnischen Anteils ... Dantzig 1722. Bd. I. S. 67.

3. Die Waren des Aussenhandels.

a) Ausfuhr: *Holz, Asche, Pelz, rohes Leder und Wachs; als Geschenke: Falken, Habichte, Auerochsen und Fische; Silber als Zahlungsmittel.*

Was die Menge und Art der damals gehandelten Waren anbelangt, so gibt es hierüber keine statistischen Angaben, von geringen Ausnahmen abgesehen. Aber einige Aufzeichnungen, die anlässlich von Streitigkeiten, welche a recht häufig vorkamen und aus anderen Anlässen zu unserer Kenntnis gelangt sind und sich in Verträgen und anderen Schriftstücken befinden, erlauben uns doch ein annähernd richtiges Bild für unsere Betrachtung zu gewinnen.

Versetzen wir uns in die damalige Zeit und stellen wir uns das von dichtem, ununterbrochenem Wald bedeckte Land vor, so erhalten wir ein Bild, worin der Reichtum dieses Staates bestand: Der Wald bot der Bevölkerung in Überfülle Holz, Pelz und Wachs. Dieses waren infolgedessen die wichtigsten Artikel der Ausfuhr, und die vielen Jagden, die in damaliger Zeit von den Fürsten unternommen wurden, waren nicht nur Zeitvertreib und Spiel, wofür sie bei oberflächlicher Betrachtung vielfach irrtümlich gehalten werden, sondern sie waren ein besonders wichtiger Zweig wirtschaftlicher Betätigung[1]).

Es scheint, dass der Ritterorden in der ersten Zeit der wichtigste Holzhändler in Litauen gewesen ist. Im Jahre 1405 ging z. B. eine Lieferung Holz an die Stadt Danzig. Es waren dieses Bestände, die infolge dazwischengetretener kriegerischer Verwicklungen längere Zeit hindurch am Ufer der Memel gelegen hatten, und die der Orden schon vor Ausbruch des Krieges geschlagen und zum Ufer hatte transportieren lassen. Den Transport des geschlagenen Holzes sowohl zur Memel, wie auch auf den Flüssen abwärts vermittels Flösse, liess der Orden auf eigene Kosten vornehmen[2]). Zum Flössen des Holzes wurden vom Orden auch die Nebenflüsse der Memel benutzt, wie z. B. die Scheschupe[3]). Das litauische, wie auch das polnische und masovische Holz, unter welchem damals der sogenannte Wagenschoss eine besondere Rolle spielte, gelangte in solchen Mengen die Flüsse herunter nach Danzig, dass es sich während des Waffenstillstandes 1415 ungefähr eine Meile lang zu beiden Seiten der Motlau, einem Nebenfluss der Weichsel, hoch aufgestapelt hatte. Da in diesem Jahre der Absatz schlecht war, wurde das Holz vom Hochmeister für die Bauten in Marienburg verbraucht[4]). Ausser dem Ritterorden waren im Holzhandel

---

[1]) Es gibt beispielsweise viele Belege dafür, dass Witowt und der Hochmeister einander um Erlaubnis gebeten haben, in den Wäldern und Wildnissen ihrer Reiche jagen zu dürfen. *Cod. Vit.* Nr. CCLXXVI (1403), Nr. CCCCLXIX (1411), Nr. DCXIV (1414).

[2]) *Ibid.* Nr. CCCVII (1405).

[3]) *Ibid.* Nr. CCCCXXXIII (1409).

[4]) *J. Voigt* und *Fr. W. Schubert.* Jahrbücher Johannes Lindenblatts oder Chronik Johannes von der Pusilie Officials zu Riesenburg. Königsberg 1823. S. 299 f.: Posilge erzählt: ... „waynschos ... ken Danczk qwam alzo vil, das si es nicht mochtin vorkouffin, wend gar wenig keufflüte worin von andern landin, und mustin das waynschos seczczin uff das lant, unde was so vil, das is die Mottelaw ofstunt von beidinüuberin wol eyne gancze myle". — Neben Wagenschoss kommt noch im Handel Koggenbörte und Knarrholz vor (*HUB.* VI. Nr 808).

auch die Danziger stark beteiligt[1]). Einen wichtigen Posten in der litauischen Ausfuhr stellte dann noch die Asche dar, welche sogar im Handelsvertrage von 1415 zwischen dem Orden und den litauisch-polnischen Ländern neben dem Holz besonders hervorgehoben wird[2]).

Einen weiteren wichtigen Ausfuhrartikel bildeten Pelze, wovon uns häufige Bemerkungen in Urkunden Kunde geben. In den unvollständig erhaltenen Rechnungsbüchern des deutschen Ordens stossen wir im Jahre 1400 auf zwei grosse Partien litauischen Pelzwerkes von 4000 Zimmern und $1003^1/_2$ Zimmern und 1 Tendeling, welche beim Lieger der Königsberger Grosschäfferei in Brügge lagerten. Jedes Tausend der ersten Gruppe kostete dasselbe wie das russische Pelzwerk, nämlich $19^1/_2$ ℳ. p. und der zweiten Gruppe 19 ℳ. p. Diese Pelze wurden vorher in Thorn vermutlich von den Litauern gekauft[3]). In demselben Jahre ist in Brügge von dem Lieger der Marienburger Grosschäfferei 3021 Zimmer 3 Tendelinge auf Borg verkauftes Pelzwerk verzeichnet[4]). Ausserdem handelte auch die Stadt Danzig mit litauischem Pelzwerk, wie sowohl aus einem Kaufmannsbuch eines Danzigers[5]), wie auch aus einer Beschwerde der Danziger Kaufleute gegen den dänischen König, der ihre Güter beschlagnahmt hatte, zu ersehen ist. Unter diesen beschlagnahmten Gütern befand sich im Jahre 1418 auch 1000 Zimmer schwarzes litauisches Pelzwerk im Wert von 40 ℳ.[6]). Der litauische Pelzreichtum lockte auch die Breslauer Kaufleute an, die enge Beziehungen zu Wilna hatten und bei dem Grossfürsten Witowt förderndes Entgegenkommen fanden. Ihre Konkurrenz war späterhin den preussischen Städten ein Dorn im Auge. Selbst die Litauer brachten nach Breslau Pelz[7]).

Neben Pelz wurde dann noch rohes Leder ausgeführt. So sehen wir z.B., dass die Samaiten einmal 50 Stücke Auerleder in Danzig verkaufen[8]).

Nur ein einziges Mal finden wir Wachs als Ausfuhrartikel erwähnt[9]). Immerhin spielte es sicherlich eine ziemlich grosse Rolle, wofür schon die in Kowno existierende Wachsfabrik spricht, die sich nach dem Privileg des magdeburgischen Rechtes in der Benutzung der dort angesiedelten Deutschen befand.

Eine gewisse Bedeutung in der litauischen Aufuhr hatten auch Geschenke, wie Handfalken, Falken und Habichte[10]), Hausen (Fische)[11]) und lebendige Auerochsen[12]), die, wie in einer Aufzeichnung erwähnt wird, von Witowt

---

[1]) *Cod. Vit.* Nr. MX (25. Mai 1422). Hier beklagt Witowt sich über einen Schaden, den ein Danziger ihm beim Holzverkauf verursacht hat und bittet den Hochmeister, ihn zu bestrafen.

[2]) *Raczyński.* S. 194. *Cod. Vit.* Nr. 625. Der Hochmeister erlaubt den Kaufleuten zu ihm zu kommen ... cum cineribus et lignis cuiuslibet generis ac strugibus et plaustris...

[3]) Sattler. *Handelsrechnungen...* S. 158. Zimmer = 4 Tendelinge = 40 Pelze. *Ib.* S. 626.

[4]) *Ib.* S. 19.

[5]) *W. von Slaski.* Danziger Handel im XV. Jahrhundert auf Grund eines im Danziger Stadtarchiv befindlichen Handlungsbuches geschildert. Diss. S. 85.

[6]) *Hanserezesse.* II. Abt. I. Bd. Nr. 381 § 20.

[7]) *Wendt.* Schlesien und der Orient. S. 7 f.

[8]) *Hirsch.* Anm. 496.

[9]) *W. von Slaski.* Danziger Handel... S. 44. I Schiffspfund Wachs kostete 1429 beim Einkauf 32½ M.

[10]) *Cod. Wit.* S. 970 p. 225, S. 972 p. 250(2), S. 973 p. 274 (1407—10).

[11]) *Ib.* S. 971 f. p. 248(2), 249 (1407—10).

[12]) *Ib.* S. 971 p. 234 (1407—10).

dem Hochmeister verehrt wurden. Es ist leicht möglich, dass die litauischen Tiere auch ins Ausland verkauft worden sind. Im Breslauer Zolltarif sind unter dem Jahre 1327 z.B. „heidnische Ochsen" verzeichnet[1]).

Litauisches Silber kommt nur als Zahlungsmittel oder Geld vor. Um 1400 gab es in der Königsberger Grosschäfferei 120 Stücke oder Rubel litauischen Silbers, welche sie beinahe alle von dem Obersten Marschall gekauft hatte[2]). Die litauischen Rubel hatten eine ziemlich grosse Verbreitung: In der Krakauer Stadtkasse befanden sich im Jahre 1394 zu der Zeit, als die Beziehungen zwischen Litauer und dem Orden ziemlich gespannt waren, ganze Säcke litauischer Rubel (Silberstücke)[3]).

Jedenfalls spielte damals das Geld im Warenverkehr nicht die primäre Rolle wie in der heutigen Zeit. Der damalige Handel war hauptsächlich Tauschhandel. Mit voller Sicherheit kann man sagen, dass der so verbreitete Borghandel wegen des schwach ausgeprägten Geldverkehrs eine unbedingte Notwendigkeit war. Noch im Anfang des 16. Jahrhunderts werden die Gebühren von der Stadt Wilna teilweise in Marderfellen aufgebracht[4]).

Wegen des Tiefstandes der Sitten der damaligen Zeit und mangelnder Schätzung des Menschenwertes scheute man sich nicht, sogar aus dem Handel mit Gefangenen und Unfreien einen Gewinn zu ziehen[5]). Ich glaube nicht, dass der Menschenhandel sehr verbreitet gewesen ist, denn er hätte bei der an für sich schon so geringen Bevölkerungsdichte nur dem Staate geschadet.

b) Einfuhr: *Salz, Tuch und Kleidungsstücke: Hosen und Mützen; Metalle und Metallwaren: kupferne Kessel, Kannen aus Zinn, Beile, Glocken; Nahrungsmittel ausser Salz: Getreide, Mehl, Zucker und Weine; verbotene Sachen: Waffen und Pferde.*

Zu den wichtigsten Einfuhrartikeln gehören Salz und Tuch. In einem Verzeichnis, in welchem die Shäden aufgeführt sind, die Witowt dem Orden in den ersten Jahren nach der Tannenberger Schlacht zugefügt haben soll, lesen wir, dass der Orden in Litauen mit Salz handelte, vor allem in Wilna und Kowno[6]). Wie wichtig das Salz für Litauen war, zeigt schon die Tatsache, dass der Orden das Salzausfuhrverbot als Gegenmassnahme oder Repressalie gegen Litauen anwendet[7]), wie auch schon die Aushungerungsmethode gegen die Samaiten beweist[8]).

Dasselbe könnte man sagen von der Bedeutung des Tuches in Litauen. Eine Störung in der Tucheinfuhr machte sich sofort bemerkbar in den Preisen. Im Jahre 1428 beklagte sich Witowt beim Hochmeister, dass wegen des Seekrieges mit Dänemark bei ihm alles teuer sei, besonders Tuch[9]). Daraus

---

[1]) *K. Grünhagen.* Breslau unter den Piasten als deutsches Gemeinwesen. Breslau 1861. S. 105.
[2]) Sattler. *Handelsrechnungen* ... S. 109.
[3]) *Libri antiquissimi civitatis Cracoviae.* S. 103 f.
[4]) *M. Gumowski.* Numizmatyka Litewska wieków srednich. Krakau 1919. S. 18.
[5]) *Cod. Vit.* Nr. CCCLXXXIX (1409).
[6]) *Ib.* S. 276.
[7]) *Ib.* Nr. DCCCXX (1419 ?).
[8]) Napiersky. *LRU* Nr. CXLV.
[9]) Hildebrand. *LUB.* Bd. 7 Nr. 736.

könnte man folgern, dass das polnische Tuch, welches nach Jaroszewicz in Litauen sehr grosse Verbreitung und sogar in Wilna ein Gewandlager gehabt haben soll [1]), trotzdem nicht imstande gewesen sei, jenes Tuch zu ersetzen, was aus Preussen und von Uebersee nach Litauen kam. Jedenfalls ist klar, dass die Litauer ihr Tuch ausser aus Breslau [2]) besonders aus Preussen bezogen haben. In einer bei Ragnit arrestierten Handelsflottille finden wir allein auf drei Schiffen 6 Terlinge und 7 Packen Gewand [3]). Auf den Tuchhandel mit Danzig weist eine Beschwerde Witowts beim Hochmeister aus dem Jahre 1430 hin. In dieser Beschwerde führt Witowt aus, dass seine Kaufleute in Danzig von den Gästen betrogen worden seien und dass manche Gewandstücke 2 und 3 Ellen zu kurz, unordentlich und minderwertig gewesen seien, und er bittet den Hochmeister, diejenigen Gäste, die über See nach Danzig kommen, wegen ihrer „Bosheit und Falschheit" unter Aufsicht zu stellen [4]).

Über die Art der Tuche gibt uns die Knappheit der Quellen nicht viel Aufschluss. Die Gewandgeschenke des Ritterordens an die litauischen Fürsten und ihre Diener charakterisieren sich ihrer Herkunft nach meist als flämische Tuche aus Ypern [5]) und leidische aus der Stadt Leiden [6]). Meistenteils sind die gehandelten und geschenkten Tuche nicht besonders bezeichnet oder es ist nur die Farbe, wie rot und blau, angegeben [7]). Als verarbeitete Tuche werden einmal in einem deutschen Geschäft zu Kowno Hosen und Mützen erwähnt [8]).

Was die Metall- und Metallwareneinfuhr anbetrifft, so treffen wir auf Eisen [9]), kupferne Kessel [10]), Kannen aus Zinn [11]), Beile [12]), Kirchenglocken [13]) und versilberte Becher, welch letztere der Hochmeister dem Grossfürsten Witowt verehrte [14]).

Unter den eingeführten Nahrungsmitteln finden Erwähnung Getreide [15]), sowie Mehl [16]) und Zucker [17]). Das Getreide, an dem der Ritterorden Überfluss hatte, lieferte er zum Verkauf nach Litauen [18]). Wenn Witowt in der Hungerszeit des Jahres 1409 Getreide aus Kujavien, welches er vom polnischen König Jogailo bekam, auf Schiffen durch Preussen nach Kowno brachte, so stellte das nur einen Ausnahmefall dar [19]).

---

[1]) *Jaroszewicz.* Obraz Litwy. I. Nr. 107.
[2]) *Cod. Vit.* Nr. LXXII und *Voigt.* Gesch. Preuss. V. S. 556. Ein Jude Clement aus Breslau bringt Tuch nach Wilna.
[3]) *Cod. Vit.* S. 976.
[4]) *Ib.* Nr. MCDI.
[5]) *Ib.* S. 963 p. 58 (1400).
[6]) *Ib.* S. 970 p. 234 (1407—10).
[7]) *Ib.* 964 p. 81(2) (1403) u. S. 970 p. 234 (1407 bis 10).
[8]) *HUB.* VI. Nr. 808 (1429).
[9]) Napiersky *LRU.* Nr. CXLV.
[10]) *HUB.* VI. Nr. 808 (1429).
[11]) *Cod. Vit.* S. 976.
[12]) *R. Krumbholtz.* Samaiten ... S. 151.
[13]) *Cod. Vit.* S. 976.
[14]) *Ib.* S. 960 p. 3(2); S. 961 p. 30.
[15]) *Ib.* S. 277.
[16]) Voigt. *Cod. dipl. pruss.* IV. S. XV.
[17]) *Cod. Vit.* S. 971 p. 234 und S. 972 p. 268.
[18]) *Sattler.* Der Handel des Deutschen Ordens in Preussen. S. 62 und 69. *Cod. dipl. Pruss.* IV, S. XV.
[19]) *Cod. Vit.* Nr. CCCXCIII.

Im Tresslerbuch des preussischen Ordens finden wir auch noch eine Reihe von Getränken, welche an Witowt und seine Frau gesandt wurden, aufgezeichnet, wie z. B. rheinische[1]) und welsche[2]) Weine (besonders wird ein kostbarer, süsser Wein mit Namen „Reinfall" erwähnt[3])) und Wismer Bier[4]).

Gewisse Handelsgüter unterlagen von Seiten des Preussischen Ritterordens einem Ausfuhrverbot nach Litauen. Hierzu gehörten Waffen und Pferde[5]), die letzteren, weil sie wegen ihrer Grösse und Kraft besser für Kriegszwecke verwendbar waren, als die litauischen Pferde[6]). An Stelle Preussens lieferte Krakau dem Grossfürsten die Waffen, die Wurfmaschinen, Panzer und Helme[7]). Es scheint, als ob diese Ausfuhreinschränkung des Ordens nicht immer streng durchgeführt worden sei, denn man sieht wiederum andererseits, wie der Hochmeister dem Grossfürsten, wenn die Beziehungen wieder freundlicher geworden waren, Hengste[8]) oder vergoldete Helme[9]), Panzergürtel aus Silber[10]), einen Sattel[11]) oder eine Rossdecke[12]) zu verehren versteht.

---

[1]) *Cod. Vit.* S. 972 p. 251 (2).

[2]) *Ib.* S. 970 p. 221.

[3]) *Ib.* S. 972 p. 249.

[4]) *Ib.* S. 973 p. 273.

[5]) *Ib.* Nr. CCCCXXV und Nr. CCCLXXXIX (1409).

[6]) Vergl. *P. Von Der Osten-Sacken.* Der Hansehandel mit Pleskau ... In: Beiträge zur russ. Gesch. hrsg. von Otto Hötzsch. S. 63 f. Berlin 1907.

[7]) *Libri antiquissimi civit. Cracoviae* II. S. 261 (1399); *Cod. Vit.* Nr. LXXVII (1361).

[8]) *Cod. Vit.* S. 971 p. 234 (1407—10).

[9]) *Ib.* S. 961 p. 30.

[10]) *Ib.* 972 p. 263.

[11]) *Ib.* S. 970 p. 224.

[12]) *Ib.* S. 973 p. 259.

Schluss.

Zum Charakter des Handels und dessen weitere Schicksale.

Es sind in der Hauptsache zwei Faktoren, der Ritterorden und die deutsche Hanse, welche sowohl Litauen wie das ganze baltische Ufer über das besiegte und kolonisierte slawische Gebiet hinweg, welches Litauen vom westlichen Europa trennte, mit dem letzteren in unmittelbare Berührung brachten. Durch den Ritterorden wurde Litauen veranlasst, sich staatlich zu organisieren und weiterhin sich zu europäisieren, um die Probe zu bestehen, welcher das Land wegen des Angriffs des Ritterordens ausgesetzt wurde. Wenn auch die deutsche Hanse, eine dem Ritterorden ziemlich parallellaufende Zeiterscheinung, das Monopol des Handels nur für sich beanspruchte, so lässt sich doch sagen, dass der Handel der Hanse die Entwicklung des litauischen Handels stark befruchtet hat. Übrigens ist zu bemerken, dass die Litauer in den Anfängen der Hanse noch nicht genügend erfahren und stark waren, um dem grossen Plan der „achtbaren und wisen leute der Henze“ [1]) Widerstand entgegensetzen und auf Vorrechte prätendieren zu können. Mit der Besetzung der wichtigsten Punkte am Baltischen Gestade durch den Orden wurde auch der litauische Seeverkehr, welcher ursprünglich, wie wir sahen, existierte, bald eingedämmt.

Nach unserer vorherigen Darstellung wurde anfangs von den Fremden in Litauen keine besonderen Pflichten verlangt: Der Fremde genoss zollfreie Freizügigkeit, da jeder Kaufmann und Handwerker zur Hebung der Landeskultur sehr begehrt war. „Wer aber selbst auch von den Deutschen“, so äussert sich hierzu Lohmeyer, „jede Bekehrungsabsicht daheim lassend, nach Litauen kam, sei es als Handwerker oder als Kaufmann oder als Mann der Feder, fand bei dem Volke günstige Aufnahme“ [2]).

Mit der Zeit hat Litauen von den Deutschen in kaufmännischen Angelegenheiten vieles übernommen und inzwischen erstarkte es auch staatlich und machte Versuche, sich gegen die Handelsübermacht des Ordens und der preussischen Städte zu schützen. Und wenn später, in friedlichen Zeiten, die Handelsbeziehungen zwischen Litauen und Preussen in einem gewissen Kontakt mit einander standen, und sich, nachdem die Deutschen Vorrechte und Freiheiten in Litauen genossen und nachdem auch die Litauer dazu übergingen, die Freiheiten des Gästehandels und die zeitweilige Abschaffung des schwerlastenden Pfundzolls ausnutzen, ein recht lebendiger und fruchtbarer Warenverkehr entwickelte, so verdanken die Kaufleute dieses in erster Linie der klugen Politik Witowts, welcher zwischen den eigenen und fremden Kaufleuten zumeist den richtigen Ausgleich herzustellen verstand.

Während des ersten Jahrzehnts nach seinem Tode war die Entwicklung des Handels unstetig und schwankend wegen der inneren Unruhe des zehnjährigen Thronstreites in Litauen und wegen der Haltung des Ritterordens gegenüber Litauen [3]). Erst seit dem Anfang (1440) der Regierung des

---

[1]) *Cod. Vit.* S. 422.
[2]) *K. Lohmeyer.* Zur Altpreuss. Gesch. S. 259.
[3]) *Hirsch.* S. 168. *P. Simson.* Gesch. der Stadt Danzig. S. 200.

Grossfürsten Kasimir erlebt der Handel wieder einen Aufschwung wie zu Witowts Zeiten [1]). Aus diesen Jahren (1445) stammt auch die erste Nachricht über die Existenz des Hansekontors in Kowno, von dessen Vorhandensein wir zuletzt im Jahre 1533 etwas hören [2]). Die Wirksamkeit dieses Kontors ist während des dreizehnjährigen Krieges in Preussen (1454—1466) unterbrochen worden [3]), wenn auch die Litauer keinen aktiven Anteil an diesem Kriege hatten, und sogar vereinzelte Tatsachen auf einen gewissen Handelsverkehr mit Preussen hinweisen [4]).

Die ganze Periode nach Witowt trägt schon einen veränderten Charakter. Litauen ging nun dazu über, die hansischen Kaufleute, welche als Vermittler im litauischen Handel auftraten, aus ihrer privilegierten Vormachtstellung herauszudrängen, und sie zu nicht bevorrechtigten Konkurrenten herabzudrücken [5]). Diese Behandlung der deutschen Kaufleute war eine Folge der Verengerung der Rechte des litauischen Kaufmanns in den preussischen Städten, vor allem in Danzig, welches sich aus politischen Gründen enger an die deutsche Hanse anschloss und sich daher auch mehr an ihre Beschlüsse, wie z.B. das Verbot des Gästehandels, hielt [6]). So werden die vielen Klagen der preussischen Kaufleute, besonders zur Zeit des Hansekontors zu Kowno, verständlich über die Versuche der Litauer, die Freiheiten der deutschen Kaufleute einzuschränken und ihnen keine bessere Behandlung zuteil werden zu lassen, als sie die fremden Kaufleute in Preussen erfuhren [7]). Solche Forderungen, wie sie hier die preussischen Kaufleute an Litauen stellten, waren eine allgemeine Erscheinung in der deutschen Hanse. Wie gefährlich diese auf die Dauer unmöglichen Forderungen für den Bestand der deutschen Hanse waren, geht aus einem von Fr. Rörig in seiner Arbeit über „Aussenpolitische und innerpolitische Wandlungen in der Hanse nach dem Stralsunder Frieden (1370)" angeführten bemerkenswerten und einzigartigen Brief aus dem Archiv zu Lübeck hervor. In diesem Brief schrieb der Nürnberger Rat im 16. Jahrhundert tadelnd an Lübeck, dass das Verhalten der Hanseaten den Fremden gegenüber „keine proportio, weder eine proportio arithmetica noch geometrica sei" [8]). An dieser „Unproportionalität" ging auch das Hansekontor in Kowno langsam zu grunde.

Es ist daher nicht verwunderlich, dass die Blütezeit des Handels unter Witowt noch lange Zeit im Gedächtnis der deutschen Kaufleute als das „goldene Zeitalter" haften blieb [9]).

---

[1]) *Caro.* Gesch. Pol. IV. S. 273. *Hirsch.* S. 169.

[2]) Simson. *Danziger Inventar,* Nr. 98.

[3]) *W. Stein.* Vom deutschen Kontor in Kowno, in: Hans. Geschbl.., Bd. XXII, Jahrgang 1916, S. 228.

[4]) *Caro.* Gesch. Pol. V. S. 87 f. *Hirsch* S. 171 f.

[5]) *Hirsch.* S. 168.

[6]) *P. Werner.* Stellung und Politik der preussischen Hansestädte unter der Herrschaft des Ordens bis zu ihren Übertritt zur Krone Polens. Diss. Königsberg 1915. S. 114 f.

[7]) *W. Stein.* Einleitung zu HUB. XI, S. XXV f. Siehe auch Einleitung von *W. Stein* zu HUB. X. S. XII f. *Daenell.* II. S. 155 f.

[8]) *Fr. Rörig.* Hist. Zeitschrift. Bd. 131. 1925. S. 17 f. *Fr. Rörig.* Gesch. Lübecks im Mittelalt., in.: Gesch. der freien u. Hansestadt Lübeck, hrsg. v. F. Endres. S. 51 f.

[9]) *H. Hildebrand.* Das deutsche Kontor zu Polock, in: Baltische Monatsschrift. Bd. 22. Riga 1873. S. 345. *Hirsch.* S. 161. *W. Stein.* Hans. Geschbl. 1916, Bd. XXII. S. 229. M.Dogiel. *Cod. dipl. Pol.* IV. S. 131. Im Vertrag zwischen Preussen und Litauen (1435): ... circa judices, judicia, mercantias emendas vel vendendas et circa victualia comparanda et telonea antiqua soluenda rationabilis consuetudo, tempore bonae memoriae Vitovdi Magni Ducis Litvaniae tenta, in Litwania, Samogitia et Russia inconcusse servetur.

Anhang zu S. 28.

Kopie des Privilegs des magdeburgischen Rechtes, welches den 14. Februar 1408 vom litauischen Grossfürsten Witowt den deutschen Bürgern von Kowno verliehen wurde. — Sie ist eine spätere Übersetzung aus dem lateinischen Original ins Altpolnische, wie ihre Sprache und Schriftzüge beweisen, und noch nirgends abgedruckt. Manche kleine Stellen sind schon durch den langen Gebrauch zerrieben und schwer lesbar, aber der Sinn ist auch dort zu erraten. Meine deutsche Übersetzung dieses höchst wichtigen historischen Zeugnisses, das zur Klärung der deutschen Ansiedlung in Litauen sowie der ältesten Kownoer Selbstverwaltung von grossem Werte ist, füge ich hier neben dem Texte bei.

(Copia) z Privilegij Ducis Vitholt Anni 1408 die S. Valenci w Brzestanach.

In Nomine Domini. My Alexander Witolt z Laski Bozej Wielkie Xsiąze Litewskie Ruskie etc. Wszem wobec ktorem by to nalezało tak terazniey-szem, tak przyslym ludziom na wieczną pamiatkę oznamujemy y daiemy znacz: iz pozałowawszy sie na Miasto nasze Kowno ze zburzono iest wszystkiem Mieszczanom Crzescianskim (Ktorzy nie Litwą ani tez Rusz bely) ale przywierze starodawney Chrzescianskiey staly nie poganinom. Mocą tego lisztu daiemy prawo Magdeburskie Niemieckie z tem sposobem aby się wedluk tego iako w księgach napiszano wszystkiemy Artikuly y etc. zachowaly y iako w inszech Miast naszych prawa tego vzywaią y obserwują. Niema tez tych Mieszczą, ktorem prawo to nadano nikt inszy sządzic ieno Woyt ich, ktory na ten czas odwuch będzie wybrany. Woyta za się nikt ma sądzicz ieno My albo sąd nasz, kiedy onego Listem naszym pozwą: Woyt tak ma sądzicz iako w inszych Miast, ktorzy prawem tym są

In Nomine Domini. Wir Alexander Witowt von Gottes Gnaden litauischer, russischer etc. Grossfürst teilen allen mit, denen daran gelegen sein könnte, sowohl den jetzigen wie den künftigen Leuten zu ewigem Angedenken und lassen sie wissen: Wir haben uns unserer Stadt Kowno erbarmt, weil sie zerstört ist; allen christlichen Stadtbewohnern, die keine Litauer und keine Russen sind, sondern sich an den alten christlichen Glauben angeschlossen haben, und die auch keine Heiden sind, verleihen wir kraft dieses Briefes das magdeburgische deutsche Recht, unter der Bedingung, dass sie sich ihm entsprechend, wie es in den Büchern geschrieben steht, in allen Paragraphen u. s. w. verhalten, so wie man sich in unseren anderen Städten dieses Rechtes bedient und es beobachtet. Es gibt auch keine solchen Städter, denen dieses Recht gegeben ist, und die irgend einer aburteilen darf als ihr Wojt, der für diese Zeit [von ihnen] gewählt sein wird. Keiner darf den Wojt aburteilen als nur Wir oder unser Gericht, wenn man jenes kraft Unseres Briefes einberuft: Der Wojt muss so richten wie in anderen

obdarzone. ... niema zaden z naszych Starostow albo podstarostow w prawo to się wtrączac, albo prawo to Magdeburskie pomięszac, Chiba zeby kto z Mieszczan Magdeburskiem prawem obdarzony z ktorem Lethuinem albo Ruszinem, albo s ktorym inszem, ktory by prawu tym nie podlegali sprawę iaką mial, tedy nie woit sam, ale z naszym ktoremkolwiek Vrzednikiem albo na miescu iego będącem sprawę tę sądzic y skoncic maią, tak iednak ze prawo nasze Xiązecie by niebyło naru(szo)no: Nad to ieszcze Miastu Naszemu Kownowi Vtrapionemu daiemy daruiemy wiecznemi czasi i nawiecz( )y Niemcom Mieszczanom ktorzy pod tem prawem Niemieckiem Magdeburskiem siedzą: Naprzod Wagę Mieyską postrzygalnią wosko(wnią) szrotownią z wszystkiemi pozytkami ich, iako mianowane byc mogą. Daiemy tez Miastu temu Naszemu Kownowi y Mieszczanom ktorzy pod tym prawem iako wzwisz wspom(inano) są wiecznemi czasi stamtey strony Niemna ku prussom w puszcie od Niemna począwszy, gdzie rzeka Jesza w Niemen za Kownem wpada, a począwszy zas od Niemna wzwisz Kowna, az do granici pruskiey albo Niemieckiey wsierz trzy myle ku Seszupie, aby las( ) wyrumowali y stamtąd role y sianszeniu sobie naprawiły, z tą iednak conditią, ze rola ta y sianozenc, ktora nasza, albo Chlopow Litewskich ktorzy okolo we wsiąch mięskaią nad Niemnem na tey ze stronie pod gorą y ku gorze idąc: nasz przy(kas): a Chlopow przy nich pozostala; iednak ze chlopi dali niemaią nic wyrumowacz: Jak wiele Roly albo sianozenc na gorze lub to nasze, lub

Städten, welche mit diesem Rechte ausgestattet sind; denn es darf niemand von unseren Starosten oder Unterstarosten sich in dieses Recht einmischen oder dieses magdeburgische Recht stören; ausgenommen den Fall, dass jemand von den Städtern, der mit dem magdeburgischen Recht ausgestattet ist, mit irgend einem Litauer oder Russen oder mit irgend einem anderen von denen, die diesem Recht nicht unterliegen, irgend einen Prozess führt; er darf dann jedoch nicht selbst, sondern im Verein mit irgend einem Unserer Beamten oder einem Stellvertreter desselben diesen Prozess entscheiden, so jedoch, dass Unser Fürstliches Recht nicht verletzt wird. Ausserdem geben und schenken Wir noch Unserer beschädigten Stadt Kowno auf ewige Zeit sowie für immer den deutschen Städtern, die unter diesem deutschen magdeburgischen Recht wohnen: erstens die Stadtwage, weiter die Tuchscherwerkstatt, die Wachsfabrik, die Schrotmühle mit allen ihren Nutzniessungen, wie sie namhaft gemacht werden können. Wir verliehen auch für ewige Zeit folgenden Landstreifen dieser Unserer Stadt Kowno und den Städtern, die unter diesem Recht, wie es oben erwähnt ist, stehen: jenseits des Niemen bis nach Preussen in der Wildnis, vom Niemen angefangen, wo der Fluss Jessa in den Niemen oberhalb Kownos mündet, und von derselben Stelle drei Meilen breit zur Šešupė bis zur preussischen oder deutschen Grenze. Hier haben die Bewohner das Recht, Wälder zu beseitigen und daraus Ackerland und Grasflächen für sich herzustellen, jedoch unter der Bedingung, dass Unserem Befehle entsprechend dieses Ackerland und diese Heuwiesen, die Unser Besitz oder der der litauischen Bauern sind, die in den umliegenden Dörfern auf derselben Seite oberhalb und unterhalb des Niemen wohnen, diesen Bauern verbleiben, indem die letzteren aber nichts weiter

tez Chlopskie bylo, to wszystko ex nunc Na Miasto Kowno ma byc obroczono, ktoryby tez z Chlopow ... iakich albo w Lesie mial to tez maią sobie otrzymac: Azeby Miasto to nasze iakiem kolwiek sposobem się poprawilo daiemi nym Wolnosc na dziesięc Lat aby bez Czinszow z Laszu na budowanie sobie wywozyly, a (nie) będą powinni zadnemu Naszemu Vrzednikowi Czinsze iakie placzic, y zadne posługi ...

... iednak sposobem ... by ichze Woitem w tym Lesie onym nadanym wloki wymierzyli im po wijscziu tych 10 lat ma(ią) od tych wlok nąm placic iak inszich Miast zwykli gdzie pod Magdeburskiem prawem siedzą ... maią Mieszcani po Wiscziu tych dziesiecz Lat raz w Roku od placow po groszu iednym placicz, tez po wijscziu tych dziesie(cz) Lat maią n(ąm) ra(z) w Roku tribut dacz iak zwyczaino w inszych naszych miast. Tego tez obwaruiemy aby Niemci zadnego z Litwi albo z Ruszi do prawa Magdeburskiego nie wzięli, Chociasz by dobrze y w miesczie Mięskali y ochrzcicz nawet się dali Chyba zebysmy onym to iest Litwie albo Ruszi wprawie tym zasiescz dobrowolnie zezwolili. Jesliby tez Boiaryn ktory z Miescie co zbroil w iakiem kolwiek excessie byl vlapioni tego niem(ieckiem) prawem Magdeburskiem sądzic bez wiadomosci Starosti naszego. Niemaią tez Mieszczanie nasze powinni bydz wieksze czinsze placic anie (n)ąm ani tez Successorim naszym w Litwie, no jako wzwysz w Litwie, no iako wzwysz się mowiło (extra Casum necessitatis). Jeszcze Miastu temu Kownowi wolno puszczymi an Wald beseitigen dürfen. Sämtliches Ackerland oder alle Heuwiesen, die entweder Uns oder den Bauern gehörten, alle diese sollen von jetzt ab der Stadt Kowno überwiesen werden. Damit Unsere Stadt in irgend einer Weise aufgebessert wird, geben Wir ihr für 10 Jahre Freiheit, ohne dass sie Zinsen zu zahlen braucht, damit die Einwohner sich das Holz aus dem Walde herausfahren, und sie brauchen auch keinem unserer Beamten Zinsen dafür zu zahlen und keine Dienste zu leisten. Jedoch müssen die in dem Walde geschenkten Landstücke abgemessen werden, und nach Ablauf dieser 10 Jahre müssen sie Uns von diesen Landstücken die gleichen Abgaben zahlen, wie es die Bewohner anderer Städte zu tun pflegen. Die Städter, die unter magdeburgischem Rechte leben, sollen nach Ablauf dieser 10 Jahre einmal im Jahre von den von ihnen eingenommenen Plätzen je einen Groschen zahlen; auch sollen sie nach diesen 10 Jahren einmal im Jahre Tribut zahlen, wie es in anderen Städten von Uns üblich ist. Wir bedingen Uns auch aus, dass die Deutschen keinen Litauer oder Russen zu dem magdeburgischen Recht zulassen dürfen, selbst dann nicht, wenn diese sich als Stadtbewohner gut verhalten und sogar sich taufen lassen sollten, es sei denn, dass Wir jenen, d. h. den Litauern oder Russen aus freien Stücken gestatten, sich dieses Rechts zu bedienen. Wenn ferner ein Bojar, der in der Stadt irgend ein Verbrechen begangen hat, bei irgend einem Exzess ertappt wird, darf man ihn nach magdeburgischem Rechte richten ohne Kenntnis unseres Starosten. Es dürfen auch unsere Städter nicht gezwungen werden grössere Zinsen zu zahlen weder Uns noch auch Unseren Nachfolgern in Litauen, sondern nur in der Höhe, wie es oben gesagt worden ist (ausgenommen in besonderen Fällen). Wir stellen Unserer Stadt Kowno frei,

Jarmarki przez osm dni miec ieden na dzien Naczystey P. Anni, Drugi na Assunaticis Maria. Dla lepszey wiadomosci piecz(ę)c nasz rozkazalismy przylozyc z podpiszem rąk Radi naszey mianowicie: Monwidas Starosta nasz Wilenski Czupruna Marszalek nasz Widemuntes Tallewamis. Conrad Frankenbergk y Hincze Bischofswalde y insze wiele ludzi wiary godnych. Datum w Birzstanach w Czwartek dzien s. Walentego Anno Millesimo Quadringentesimo octauo.

acht Tage lang Jahrmärkte zu halten, den ersten am Tage der hl. Anna, den zweiten an dem von Mariä Himmelfahrt. Zur besseren Sicherheit haben Wir befohlen, Unser Siegel beizufügen mit der handschriftlichen Unterzeichnung Unserer Ratsmitglieder, nämlich: Monwidas, Unser Wilnaer Staroste, Czupruna, Unser Marschall, Widemuntes, Tallewamis, Conrad Frankenbergk, Hincze Bischofswalde und viele andere vertrauenswürdige Leute. Gegeben in Birzstany am Donnerstag, St. Valentinstag im Jahre 1408.

Quellen und Literatur.

Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens, hrsg. von M. Toeppen. Bd. I. Leipzig 1984.

Archiv der Deutschen evangelischen Kirche in Kowno: Kopie des Privilegs der deutschen Gemeinde in Kowno bezüglich des magdeburgischen Rechts (den 14. Februar 1408).

Breslauer Urkundenbuch, hrsg. von Georg Korn. Bd. I. Breslau 1870.

Jahrbücher Johannes Lindenblatts oder Chronik Johannes von der Pusilie Offizials zu Riesenburg, hrsg. von J. Voigt und Fr. W. Schubert. Königsberg 1823.

Codex Diplomaticus Lithuaniae, von Eduard Raczyński. Breslau 1845.

Codex Diplomaticus Prussicus. Urkundensammlung zur älteren Gesch. Preussens von Johannes Voigt. Bd. I, IV, V, VI. Königsberg 1836 f.

Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Litvaniae, von Mathias Dogiel. Bd. IV. Wilna 1755.

Jarlyk chana zolotoj ordy Tochtamyscha k polskomu korolju Jagailo, hrsg. von M. A. Obolenski. Kasan 1850.

Danziger Inventar 1531 — 1591, von P. Simson. München-Leipzig 1913.

Das rigische Schuldbuch (1286 — 1352), hrsg. von Hermann Hildebrand. St. Petersburg. 1872.

Handelsrechnungen des Deutschen Ordens, hrsg. von C. Sattler. Leipzig 1887.

Hanserecesse, bearb. von K. Koppmann. Abt. I. Bd. IV, V, VI, VII, VIII. Leipzig 1870 f.

Hansisches Urkundenbuch (HUB), bearb. von K. Höhlbaum, K. Kunze, W. Stein. Bd. II, III, IV, V, VI, VIII, X, XI. Halle 1876 f.

Liber cancellariae Stanislai Ciołek. Ein Formelbuch der polnischen Königskanzlei aus der Zeit der husitischen Bewegung. Hrsg. von J. Caro. In: Archiv für österreichische Geschichte. Bd. 45 und 52. Wien 1871/75.

Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch (LUB), bearb. von. Fr. G. Bunge und H. Hildebrand (Bd. VII). Bd. I, II, III, IV, V, VI, VII. Riga 1853 f.

Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia.

Bd. IV. Libri antiquissimi civitatis Cracoviensis (1300 — 1400), bearb. von Josef Szujski. II., III., IV. Teil. Krakau 1878.

Bd. V. VII. Codex diplomaticus civitatis Cracoviensis (1257 — 1506), von F. Piekosiński. I., II., III., IV. Teil. Krakau 1879/82.

Bd. VI. Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376 — 1430, von A. Prochaska. Krakau 1882.

Bd. XII. Codex epistolaris saeculi decimiquinti, von A. Lewicki. II. Teil. (1382 — 1445). Krakau 1891.

Bd. XIII. Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta. Krakau 1894. (Volumen I.).

Oeuvres de Ghillebert de Lannoy, hrsg. von Ch. Potvin. Louvain 1878.

Preussische Lieferung alter und neuer Urkunden, Erörterungen und Abhandlungen, zur Erläuterung der Preussischen Geschichte und Rechte. Leipzig 1753.

Russich-livländische Urkunden (RLU), gesammelt von K. E. Napiersky. Petersburg 1868.

Scriptores rerum Germanicarum. Heinrici Chronicon Lyvoniae. Bd. 26. Hannoverae 1874.

Scriptores rerum Livonicarum (Ditleb's von Alnpeke Livländische Reimchronik). Bd. I. Riga 1853.

Scriptores rerum Prussicarum, hrsg. von T. Hirsch, Max Toeppen, E. Strehlke. Bd. III. Leipzig 1866.

Sobranije Diplomow, hrsg. von Graf Rumjancow. Urkundensammlung. Bd. I.

Specimen ivris pvblici Lvbecensis... circa Inhumanum ius naufragii, (Strand-Recht), von J. C. H. Dreyer.

Volumina Legum. Bd. I. Petersbrug 1859.

Zbiór praw i przywilejow miastu stolecznemu W. K. Lit. Wilnowi nadanych, hrsg. von P. Dubinski. Sammlung der Rechte und Privilegien der Stadt Wilna. Wilna 1788.

A. Alekna. Lietuvos istorija. Geschichte Litauens. Kaunas 1919.

L. Arbusow. Grundriss der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. Riga 1908.

M. Balinski. Historya miasta Wilna. Geschichte der Stadt Wilna. Bd. I. Wilna 1836.

E. Berneker. Slavisches etymologisches Wörterbuch. Bd. I. Heidelberg 1908.

E. Bonnell. Russisch-livländische Chronographie von der Mitte des 9. Jahrhunderts bis zum Jahre 1410. St. Petersburg 1862.

A. Brückner. Geschichte der polnischen Literatur. Leipzig 1909.

K. Būga. Kalba ir Senovė. Sprache und Altertum. Bd. I. Kaunas 1922.

K. Būga. Die Vorgeschichte der aistischen (baltischen) Stämme im Lichte der Ortsnamenforschung, in: Streitberg-Festgabe. Leipzig 1924.

J. Caro. Geschichte Polens. Bd. II, III, IV, V. Gotha 1863 f.

E. Caspar. Hermann von Salza und die Gründung des Deutschordensstaats in Preussen. Tübingen 1924.

E. Daenell. Die Blütezeit der deutschen Hanse. Bd. I. und II. Berlin 1905/6.

E. Daenell. Holland und die Hanse im 15. Jahrhundert, in: Hans. Gblt. Bd. XI, Jahrgang 1903.

E. Daenell. Polen und die Hanse um die Wende des 14. Jahrhunderts, in: Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Jahrgang 1897/98.

M. Ebert. Reallexikon der Vorgeschichte. Bd. I. Berlin 1924.

L. K. Goetz. Deutsch-Russische Hendelsgeschichte des Mittelalters. Lübeck 1922.

L. K. Goetz. Deutsch-Russische Handelsverträge des Mittelalters. Hamburg 1916. in: Abhandlungen des Hamburgischen Kolonialinstituts, Bd. XXXVII.

M. Gumowski. Numizmatyka Litewska vieków średnich. Litauische Numismatik des Mittelalters. Krakau 1919.

K. Grünhagen. Breslau unter den Piasten als deutsches Gemeinwesen. Breslau 1861.

M. S. Gruschewskij. Istorija Ukraini Rusi. Geschichte der russischen Ukraine. Bd. VI. Kiew 1907.
K. Hampe. Der Zug nach dem Osten. Die Sammlung „Aus Natur und Geisteswelt", Bd. 731. Leipzig 1921.
W. Heyd. Geschichte des Levantehandels im Mittelalter. Bd. I. Stuttgart 1879.
H. Hildebrand. Das Deutsche Kontor zu Polozk, in: Baltische Monatsschrift. Bd. 22. Riga 1873.
T. Hirsch. Danzigs Handels- und Gewerbegeschichte unter der Herrschaft des Deutschen Ordens. Leipzig 1858.
J. Jaroszewicz. Obraz Litwy pod względem jej cywilizacyi, od czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII. Litauens Bild mit Rücksicht auf seine Zivilisation von den ältesten Zeiten bis zum Ende des 18. Jahrhunderts. Bd. I, II. Wilna 1844.
R. Kötzschke. Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters. Jena 1924.
R. Kötzschke. Grundzüge der deutschen Wirtschaftsgeschichte bis zum 17. Jahrhundert. Berlin 1923.
A. v. Kotzebue. Preussens ältere Geschichte. Bd. II u. III. Riga 1808.
S. Kutrzeba. Historya Ustroju Polski w zarysie. Geschichte des Aufbaus von Polen im Abriss. Bd. II: Litwa, Litauen. Lwów 1914.
C. Krollmann. Lübecks Bedeutung für die Eroberung Preussens, in: Festschrift A. Bezzenberger. Göttingen 1921. S. 100 f.
R. Krumbholtz. Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melno - See. Königsberg 1890.
K. Lohmeyer. Gechichte von Ost- und Westpreussen. Gotha 1880.
K. Lohmeyer. Zur altpreussischen Geschichte, Polen - Litauen und der Ordensstaat in Preussen. Gotha 1907.
M. K. Ljubawskij. Ocerk istorii litowsko - russkago gosudarstwa do Ljublinskoj unii. Abriss der Geschichte des litauisch - russischen Reiches bis zur Union von Lublin. Moskau 1910.
T. Narbut. Dzieje strożytne narodu litewskiego. Die alte Geschichte des litauischen Volkes. Wilna 1835.
H. Oesterreich. Die Handelsbeziehungen der Stadt Thorn zu Polen (1232 bis 1577), in: Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins. Heft XXVIII. Danzig 1890.
P. von der Osten - Sacken. Der Hansehandel mit Pleskau bis zur Mitte des 15. Jahrhunderts, in: Beiträge zur russischen Geschichte, Theodor Schiemann zum 60. Geburstage von Freunden und Schülern dargebracht und herausgegeben von Otto Hötzsch. Berlin 1907.
P. von der Osten - Sacken. Livländisch - russische Beziehungen während der Regierungszeit des Grossfürsten Witowt von Litauen (1392 — 1430). Berliner diss. 1908. In: Mitteilungen aus der livländischen Geschichte. Bd. 20. Riga 1910.
T. Preuss. Geschichte der Wasserstrassen in der Memel-Niederung, in: Mitteilungen der Litauischen litterarischen Gesellschaft. Bd. III. Heidelberg 1893.
A. Prochaska. Dzieje Witolda W. Księcia Litwy, Geschichte des litauischen Grossfürsten Witowt. Wilna 1914.
Fr. Rörig. Aussenpolitische und innerpolitische Wandlungen in der Hanse nach dem Stralsunder Frieden (1370), in: Historische Zeitschrift. Bd. 131; 1925.

Fr. Rörig. Grosshandel und Grosshändler in Lübeck des 14. Jahrhunderts, in: Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde. Bd. XXIII. Lübeck 1926.
Fr. Rörig. Geschichte Lübecks im Mittelalter, in: Geschichte der freien und Hansestadt Lübeck, hrsg. von F. Endres, Lübeck 1926.
J. N. v. Sadowski. Die Handelsstrasse der Griechen und Römer durch das Flussgebiet Oder, Weichsel, des Dniepr und Niemen an die Gestade des Baltischen Meeres. Uebersetzt von Albin Kohn. Jena 1877.
C. Sattler. Der Handel des Deutschen Ordens in Preussen zur Zeit seiner Blüthe, in: Hansische Geschichtsblätter. Jahrgang 1877. Leipzig 1879.
T. Schiemann. Russland, Polen und Livland bis ins 17. Jahrhundert. Bd. I. Berlin 1886.
H. G. v. Schröder. Der Handel auf der Düna im Mittelalter, in: Hansische Geschichtsblätter. Bd. XXIII. Jahrg. 1917. München - Leipzig 1918.
W. Schubert. Ueber das Strandrecht in Preussen während des Mittelalters, in: Beiträge zur Kunde Preussens. Bd. V. Königsberg 1822.
P. Schwartz. Chronologie der Ordensmeister über Livland, der Erzbischöfe von Riga und der Bischöfe von Leal, Oesel - Wiek, Reval und Dorpat. Riga 1879.
H. J. Seeger. Westfalens Handel und Gewerbe. Berlin 1926.
E. Seraphim. Livländische Geschichte Bd. I. Reval 1897.
P. Simson. Geschichte der Stadt Danzig. Bd. I. Danzig 1913.
W. v. Slaski. Danziger Handel im XV. Jahrhundert auf Grund eines im Danziger Stadtarchiv befindlichen Handlungsbuches geschildert. Diss. Heidelberg 1905.
W. Stein. Einleitung zu HUB. XI. S. XXV.
W. Stein. Vom deutschen Kontor in Kowno, in: Hansische Geschichtsblätter. Bd. XXII. 1916.
W. Stieda u. C. Mettig. Schragen der Gilden und Aemter der Stadt Riga bis 1621. Riga 1896.
A. Thomas. Litauen nach den Wegeberichten im Ausgange des vierzehnten Jahrhunderts, in: Königliches Realgymnasium zu Tilsit. Ein und vierzigstes Jahresprogramm. Tilsit 1885.
V. Thomsen. Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog. Kopenhagen 1890.
J. Totoraitis. Die Litauer unter dem König Mindowe bis zum Jahre 1263. Diss. Freiburg/Schweiz. 1905.
J. Voigt. Geschichte Preussens, von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens. Bd. IV, V, VI, VII. Königsberg 1830 f.
H. Wendt. Schlesien und der Orient, in: Darstellungen und Quellen zur Schlesischen Geschichte, hrsg. vom Verein für Geschichte Schlesiens. Bd. 21. Breslau 1916.
P. Werner. Stellung und Politik der preussischen Hansestädte unter der Herrschaft des Ordens bis zu ihrem Uebertritt zur Krone Polen. Diss. Königsberg 1915.

Augustinas Janulaitis.

Kiprijonas-Juozas Zabitis
(Nezabitauskas)

Jo gyvenimas ir raštai.

1774 — 1837 m.

Prakalba.

Lietuvių raštijoj XIX amž. pradžioj buvo žinomu du rašytoju broliu *Nezabitausku* — Kajetonas ir Kiprijonas. Iš jų vyresnysis, Kiprijonas, Veliuonos klebonas, teišleido vieną knygelę 1823 m., o paskui nebuvo apie jį girdėti, Kajetonas gi atsiliepdavo ir vėliau, berods lenkų spaudoj, tai XIX amž. baigiantis ėmė kai-kas dargi abejoti, bene tebus buvęs vienas Nezabitauskas, būtent bus rašęs vienas Kajetonas, o Kiprijonas pasisavinęs jo darbą ir tik savo vardą ant ano rašto padėjęs.

Taip galėjo tarti tik delto, kad nežinojo visai jų gyvenimo. O ištikrųjų buvo du, abu lietuviškai rašė.

Kad Kiprijonas nutilo, buvo tam tikrų priežasčių; slėpdamasis nuo rusų valdžios persekiojimų, jis pabėgo į užsienius, ten vargo emigrantų vargus, teisybė, vos keletą metų, bet iki paskutinių gyvenimo dienų. O tenai būdamas jis yra parašęs nemažą pluoštą raštų, kurie iki šiol tebegulėjo rankraščiuose Lenkų Bibliotekoj Paryžiuje ir niekam nebuvo žinomi.

Pirmą sykį apie tat suteikė žinių p. J. Gabrys, buvęs Paryžiuje ir dirbęs Lenkų Bibliot., savo pranešimė Lietuvių Mokslo Draugijoj Vilniuje 1909 m., bet Nezabitausko raštų nebuvo paskelbęs.

1912 m. kreipiausi į Lenkų Bibliotekos vedėją Vl. Mickevičių, Adomo sūnų, klausdamas, ar nebus galima gauti Nezabitausko raštų nuorašus. Vl. Mickevičius maloniai sutiko leisti juos pasidaryti, tik reikią nurodyti žmogų, kuris apsiimtų tat atlikti (laiškas man 1912. II. 28. Nr. 41).

Negalėjau to tuojaus atlikti, nes nebuvo žmogaus, kuris tat padarytų, turėjau atidėti sumanymą kitam laikui, o paskui užėjo karas, tai ir visai nebuvo galima nė svajoti ką nors padaryti.

Po karo sąlygos pasikeitė. Atsirado lietuvių inteligentijos Paryžiuje, buvo galima grįžti prie Nezabitausko raštų nurašymo.

1923 m. man nurašė p. P. Galaunė ir K. Karečka. Nurašytas tik vienas raštas „Eiliavimas lietuviškai - žemaitiškas".

1924 m., pasitaikius progai būti Paryžiuje, galėjau iššiūrėti pačius Nezabitausko rankraščius. Tuo laiku atsirado ir nauja jo „Eiliavimui" redakcija.

Medžiagos Nezabitausko biiografijai neteko Lenkų Bibliotekoj rasti. Šiek tiek medžiagos buvau užtikęs Lietuvoj — Vilniaus Gubernijos Archyve, kuriame turėjau progos dirbti prieš karą (1913 m.).

Šį darbą buvau jau prirengęs spaudai 1924 m. Kaune ir įdavęs „Tautos ir Žodžio" redakcijai; kadangi negalėjo tuo laiku išeiti iš spaudos, o vėliau suradau daugiau medžiagos Kaune ir kitur, tai reikėjo tą darbą papildyti.

Tuomet pavyko nustatyi ir tat, kur gimęs, kokia buvo tikroji Nezabitausko pavardė ir t. t. Jis rašėsi Nezabitowskas, vadino save bajoru, sakėsi turįs Liubičio erbą, ištikrųjų gi jis vadinosi *Zabitis*. Delto tai toliau vartosiu Zabičio, o ne Nezabitausko pavardę.

K. Zabičio (Nezabitausko) raštai mums turi dvejopos reikšmės: viena— duoda žinių, kokių pažiūrų laikėsi viena mūsų šviesuomenės dalis XIX amž. pradžioje, taigi turi istoriniai-politinės reikšmės, antra — duoda žinių, kokia buvo mūsų raštų kalba, kaip ji buvo vystoma po 1830 m., taigi turi istoriniai-literatūrinės reikšmės, svarbi ji musų rašto kalbos istorijos tyrinėtojui. Deja, šitie Zabičio raštai liko iki šio laiko nespausdinti ir įtakos į rašto kalbos augimą padaryti negalėjo.

Baigdamas, turiu pasakyti ačiu Lenkų Bibliotekos vadybai už leidimą nusirašydinti ir dirbti, o ypatingai jos bibliotekoriui p. Kaczorowski'ui, kun. kan. Šiauliui už leidimą dirbti Kauno Metropolijos Kurijos Archyve, šio personalui, kun. kan. Urbanavičiui už Salantų metrikų išrašų suteikimą, p. Galaunienei - Nezabitauskaitei už žinių suteikimą iš jos šeimos gyvenimo ir p. Galaunei.

Prie šio darbo pridėta: pradžioj kopija iš oleografijos, kuri atvaizduoja Zabitį, gale — jo raštai, išspausdinti taip, kaip jie buvo rašyti.

Kaunas. 1927. IX. 16.

Šaltiniai ir literatūra.

I. Šaltiniai.

B. P. — *Bibliotèque Polonaise, Paris.* -- Zabičio rankraščiai.

V. G. A. — *Vilniaus Gubernijos Archyvas* — Politinė Zabičio byla, užrašyta katal. 1831 m. Nr. 2406.

K. M. K. A. — *Kauno Metropolijos Kurijos Archyvas.*

II. Literatūra.

Bieliński, Uniwersytet Wileński, t. I—III, Kraków. 1899—1910.

Biržiška M. Lietuvių titeratūra Vilniaus universiteto laiku. Kaunas 1921.

Brensztejn M. i Otrębski J. Dajny litewskie zapisane przez Adama Mickiewicza. Wilno. 1927.

Chłapowski Dez. Szlakiem legjonów. cz. II. Wojna 1830—31 r. Warszawa. 1903.

Domejko Ign. Pamiętniki. Kraków. 1908.

Feldman W. Dzieje polskiej myśli politycznej, t. I—II. Kraków. 1913.

Gabrys J. Ciprijonas Liubicz-Niezabitowski (Amerikos „Tėvynė" 1909 m. Nr. Nr. 45, 46).

Gadon Lubomir. Emigracja Polska, t. I—III. Kraków 1901—1902.

Gadon L. Z życia polaków we Francyi. Paryż. 1883.

Galaunė P. Žiupsnelis Archivalijos. („Lietuva" Nr. 183 ir 184, iš 1924. VIII. 14 ir 16).

(Górecki Antoni). Poezye Litwina. Paryż. 1834.

Handelsmann Marceli. Francja — Polska, t. II. 1926.

Heltman W. (Anonimu išleista) Emigracja polska od roku 1831 do 1863. Lipsk. 1865.

Heltman W. Demokracja Polska na emigracji. Lipsk. 1866.

Jablonskis J. (A. Gerulaitis). Du Nezabitauskiu („Varpas" 1893 m. Nr. 12 pusl. 183).

Janulaitis A. Ciprijonas Nezabitauskas. („Lietuvos Žinios" 1909. IX. 13/30 Nr. 34).

Janulaitis A. Kun. A. L. Jucevičius. Vilniuje. 1911.

Janulaitis A. Kunigai ir 1831 m. revoliucija Lietuvoje. Kaunas. 1922.

Jucewicz L. A. (Ludwik z Pokiewia). Litwa pod względem starożytnych zabytków, obyczajów i zwyczajów. Wilno 1846.

Jungfer Th. Die Beziehungen der Julimonarchie zum Königreich Polen in den Jahren 1830/31. Diss. Berlin. 1909.

King Bolton. Italijos suvienijimo istorija (anglų originalas, naudojaus prancūzų vertimu: Histoire de l'unité italienne. t. I/II Paris 1901).

Kłyszewski. Towarzystwo litewskie i ziem ruskich. — „Ruch Literacki" Wilno. 1907. (L. Janowskio rec. „Kwart. Hist." 1908).

Koncewicz J. Kajetan Niezabitowski. („Mitteilungen der litauischen litterarischen Gesellschaft", t. IV. p. 395—404).

Kridl. Mickiewicz i Lamennais. Warszawa. 1909.

Kronika Emigracji Polskiej, t. I—VIII. Paryż 1834—1839.

Kurczewski J. Biskupstwo Wileńskie. Wilno. 1912.

Lamennais. Das Volksbuch. („Hauptwerke des Socialismus u. Socialpolitik" Nr. 3, išleido ir prakalbą parašė G. Adler).

Lewak Adam Dr. Od związków węglarskich do Młodej Polski. Warszawa. 1920.

Limanowski B. Historja demokracji polskiej w epoce porozbiorowej. Zürich. 1901.

Limanowski B. Szermierze wolności. Kraków. 1911.

„ Stanisław Worcell. Kraków. 1910.

„ Historja ruchu społecznego w XIX w. Lwów.

Mann M. Wincenty Pol, t. I. Kraków. 1904.

Mickiewicz Wł. Żywot Adama Mickiewicza, t. II. Poznań. 1892.

Mickiewicz Wł. Pamiętniki, t. I. 1925.

Müller J. Die Polen in der öffentlichen Meinung Deutschlands in 1830-32. Marburg a/L. 1923.

Narkiewicz-Jodko W. Geschichte und System des utopischen Socialismus in der polnischen Emigration der 30-er u. 40-er Jahre. Inaug. Dissert. Bern. 1899.

Nezabitauskas C. Surinkimas dasekimų par mokintus žmonias senowias amžiosi tikrai daritu apey Bites... Vilnius. 1823.

Pogodin A. Adam Mickievič. Jevo žizń i tvorčestvo, t. I—II Moskva. 1912.

Potocki L. (Kamerton). Pamiętniki pana Kamertona. Cz. III. Poznań 1869.

Schuster G. Die geheimen Gesellschaften, Verbindungen u. Orden. 1 u. 2 B. Leipzig. 1905—6. (turėjau rusų vertimą 1905—6).

Sidorenko E. Italijanskije ugolščiki. Petr. 1913.

Sokolnicki. Les origines de l'emigration polonaise en France. 1831-32. Paris. 1910.

Szpotański St. Lud Polski. Lwów. 1907.

Tretiak J. Bohdan Zaleski na tułactwie. cz. I. Kraków. 1913.

Tretiak Józef. Juliusz Słowacki. t. I-II. Kraków 1904.

Wasilewski Z. Mickiewicz i Słowacki jako członkowie Towarz. Litewskiego i ziem ruskich (jo raštų rinkinyje „Śladami Mickiewicza"). Lwów. 1905.

Wasilewski Z. Mickiewicz i Słowacki. Warszawa. 1922.

Wołonczewskis Motiejus. Žemaitiu wiskupistė, dalis II. 1848 m. Vilnius.

Wrotnowski F. Zbiór pamiętników o powstaniu Litwy. Lipsk. 1872.

Z. A. Wojna na Litwie w roku 1831. Kraków 1913.

Żychlinski Teodor. Złota księga szlachty Polskiej, t. XXV. Poznań, 1903.

I.

Jaunystės dienos ir mokslo metai.

1. Gimtinėje.

Zabičiai. Salantų parapijoj aplink Notės upelį įkibo į žemę ir įleido šaknų ūkininkų Zabičių padermė; randame juos jau XVIII amž., yra jų visą XIX amž., tenai turi žemės tai daugiau, tai mažiau, ją perka, perleidžia, įgyja užkuriomis. Jų yra Kulaliuose, Baidotuose, Panotėnuose.

Ar tai čiabuviai, nuo amžių amžių gyvenanti žemaičiai, ar vos XVIII amž. iš kur atsikraustę, nėra žinių. Kartais giminėj buvo pasakojama, kad jie atėję iš kur kitur, kad tat atsitikę dėl maišačių. Kada jos yra buvusios, giminėj nepasakojama.[1]. Jeigu atsikraustė, tai iš lietuvių rytiečių, kur užtinkame Zabičius, pav. Zabičiūnų sodžių (Zarasų p.); taigi neteks ieškoti ryšių su lenkais, nereikės tarti, būk iš lenkų bus atėję.

Zabičiai — pasiturinčių, apsukrių, dirbančių, žemės žiūrinčių ūkininkų šeima. Dukterys, sūnus susituokia netolimais, iš kaimynų.

Matyt, tai buvo nebajorų padermė, bet ir ne baudžiauninkų, priderėjo prie laisvųjų žmonių, kurių tiek daug yra Žemaičiuose.

Iš šitos tatai padermės yra kilęs Kiprijonas Zabitis.

Pavardė. Kiprijonas ir jo jaunesnysis brolis, Kajetonas, rašydavosi *Nezabitauskais,* (sako buvęs ir trečias mokytas), dargi pridėdavo savo erbo pavadinimą Liubič. Vėliau XIX amž. baigiantis visai giminei raštuose prigijo ta pavardė, o kur ji buvo kitaip rašoma, tai buvo taisoma.

Iš pradžių ji buvo kitokia. Kiprijono tėvas rašosi iš lenkiško *Zabitowski*[2]. Veliau gi knygose ir bažnyčios raštuose randame lietuvišką pavadinimą *Zabitis*, kartais *Zabita,* o jeigu norėjo pagražinti, tai vadindavo *Zabitavičius.* Pav. vienas iš tos šeimos 1879-80 Paurupės mokyklos mokinys Kazys liūdyme užrašytas *Zabitis* (vokiškai: *Sabitis*), o jau 1881-82 m. —*Zabitavičius* (vokiškai: Sebitowitsch).[3]

---

[1] Žinių suteikė p. *Nezabitauskaitė-Galaunienė.*

[2] Šita matyt iš dvieju žemiau pridedamų metrikų.

Majus AS 1777.

19 ma Praemissis omnibus desuper expressis adstantibus pro Testimonio multis fide dignis Viris et nominatim Joanne Symonowicz, Antonio Jezbutowicz Assistente Illri a. R. Dno Francisco Wirkszewicz Parocho Masiadensi Contraxit Matrimonium Honestus Vir Stanislaus Zabitowski Cum Honesta Vidua Roza Razmowiczowa Omnes de Villa Baydoty.

13. Annus 1779 Mensis September.

Eodem A. R. Dnus Jozephus Szotė mans. Salant. Bapt. Infant. nne Cyprianum Jozephum Legitimi Fori Patris Stanislai Zabitowski Matris Rosae Giedminowna Lntes Hyeronimus Szwelnowicz cum Barbara Lekowna. Infans de Baidoty.

[3] Iš mokyklos raštų.

Matyt Nezabitausko pavardę panotėniškių Zabičių šeima priėmė vėliau.

Tėvai. Kiprijono tėvai buvo Stanislovas Zabitis, laisvas žmogus, ūkininkas, kuris vedė našlę Kazę Razmienę, kilusią iš Gedminų. Abudu iš Baidotų sodžiaus, Salantų parapijos. Šita pavardė yra ir dabar užsilikusi kaiminystej.

Nepažymėta tuose raštuose, kad Zabitis būtų bajoras, pavadinta „honestus" (garbingas). Todel tariu, kad buvo nebajoras.

Susituokė juodu Salantų bažnyčioj, sujungė Mosėdžio klebonas Pranas Virkšas (Virškevičius) 1777 m. geg. 19 d.[1]. Liūdininkais buvo Simonaitis ir Jezbutis iš to paties Baidotų kaimo; šios pavardės yra užsilikusios iki šiol.

Iš tų jungtuvių ir gimė pirmasis sūnus dviem vardais Kiprijonas Juozas.

Gimimo metai. Del gimimo laiko atsiranda kaikurių abejojimų. Bene bus gimęs 1774 m., o ne 1779 m., kaip užrašyta metrikuose.

Salantų bažnyčios metrikuose užrašyta, jog Kiprijonas krikštytas 1779 m. rugsėjo 13 d. Krikštijo Salantų altarista Juozas Šotė. Podėmis buvo Jeronimas Švelnys ir Barbora Lekyčia. Kūdikis buvo gimęs Baidotuose. Motinos pavardė pažymėta, jog iš Gedminų kilusi.

Ar tikra šita data? Sulyginus su kitomis, atsiranda rimtų abejonių, kaip tik pažiūrėjus į krikšto metriką. Yra ir kitų davinių apie Kiprijono gimimą, bet tai jo paties suteiktų ir kitų pakartotų.

Mirus jam užsieniuose, ant jo portreto užrašyta, jog gimęs 1774 m.,[2] taigi 5 metais anksčiaus[3].

Apie jo amžių duoda žinių tarnybos lapas, padarytas 1821 m.

[1] Jungtuvių metrika. (Žr. aukščiau).
[2] Žr. pridėtąjį portretą.
[3] Tarnybos lapas, užsilikęs K. M. K. A. šitokiu turiniu:

1. Велёнскій приходской церкви настоятель ксендзъ Кипріанъ Любичъ-Незабитовскій.
2. Изъ дворянъ княжества Самогитскаго націи польской.
3. 42 лѣтъ.
4. Съ 1786 до 1792 года въ Крожскихъ Публичныхъ училищахъ, обучался грамматики, латинскаго языка, географіи, ариѳметыки, исторіи, реторики, логики, математыки, права натуральнаго и физыки. — Съ 1792 до 1795-го года въ Виленской Академіи Высшихъ Наукъ: философіи, математики, исторіи общей и церковной, богословіи нравственной, физики, анатоміи, равно гражданскаго права и началъ французскаго языка. Съ 1795 до 1802 г. въ Виленской Духовной Семинаріи наукъ сану духовному свойственныхъ и необходимо нужныхъ, тоесть: богословіи догматичной и нравственной, каноническаго права, исторіи церковной — съ 1802 до 1803 года тожъ самое въ Самогитской Семинаріи повторительно въ дополненіе Св. Писанія обучался.
5. 1795 года вступилъ въ духовное званіе, 1803 года рукоположенъ въ священническій санъ, по рукоположеніи опредѣленъ при Ворненской приходской церкви администраторомъ, гдѣ находячись до 1804 года всѣ тамо духовныя требы исправлялъ — съ 1804 до 1806 года при приходской Юрборской церкви равно же будучи администраторомъ тамо такожгде всѣ духовныя требы исправлялъ — съ 1806 года возведенъ въ чинъ настоятеля, тогда ворненскую приходскую церковь съ ея фундушемъ въ пожизненное владѣніе получилъ, которою до 1815 года управлялъ. — въ семъ 1815 году отрекшись временно, по одобренію свѣтскаго ктитора велёнскую приходскую церковь съ ея фундушемъ также де въ пожизненное владѣніе получилъ, гдѣ при управленіи тамошнимъ приходомъ и исправленіи духовныхъ требъ днесь находится.
6. Съ 1811 до 1815-го года по силѣ указа Правительств. сената 18 октября 1810 года въ Духовныхъ Депутатахъ изданнаго при Тельшевскихъ Уѣздныхъ Судахъ былъ судебнымъ Депутатомъ, а когда въ 1815 году изъ Тельшевскаго въ Росіенскій уѣздъ пере-

Tarnybos lapas buvo parašytas remiantis tikrais dokumenais, ne žodžio pareiškimais; tai tenai jam užrašyta 42 m., išeitų, kad gimęs 1779 m. Bet tame pačiame tarnybos lape yra dar keletas skaičių. Tenai parašyta, jog mokinosi Kražių mokykloje 1786 — 1792 m., Vilniaus Akademijoj 1792 — 1795 m. Tariu, kad tos datos tikros, nepramanytos ir nepataisytos. Jeigu būtų gimęs 1779 m. tai būtų įstojęs į Kražių mokyklą $6^1/_2$ metų, baigęs $12^1/_2$ metų, akademiją išėjęs 16 metų. Tariu, kad negalėjo toks mažas pradėti mokintis, kad turėjo pradėti vėliau. Visai bus įmanoma, jeigu priimsime ankstybesnę datą ir pridėsime 5 metus. Taigi reikės gimimo metus perkelti keliais, kokiais 5 metais atgal. Tuomet reikės prieiti prie išvados, jog metrikuose pertaisyta gimimo diena, ar įrašytas tarp gimusių 1779 m., tik reikėtų tarti, nežinia kuriais sumetimais.

Darant rusų policijai tardymą 1831 m. XII. 7, del dalyvavimo maište, pats Žabitis duoda sau 58 metus[1], taigi galėjo gimti apie 1774 m.

Jisai beabejo žinojo savo amžių, sendamas pridėti metų gal neturėjo nė noro nė reikalo.

Be to yra tik metrike krikšto užrašyta, ne gimimo diena, galėjo būti krikštytas ir keletai metų praslinkus po gimimo.

Tuomet lieka neišaiškinta tėvu jungtuvių data, po sunaus gimimo 3—4 metais vėliaus.

Kas del gimimo metų, nurodytu metrike, randas abėjimo, bet tik taip tegalima išaiškinti kaikurius painumus. Atsiradus daugiau medžiagos, gal bus galima padaryti tikresnes išvadas.

Priėmus 1779 gimimo metus, reikės tarti, kad buvo gabus, pajamus, mokslus, anksti pradėjęs mokintis, bet teisingiau būtų tarti, kad Kipriponas gimė 1774 m.

Ar bajoras? Vėliau Zabitis rašėsi bajoriška pavarde Niezabitowski, prie kurios pridėdavo erbo vardą — Liubič.

Erbas Liubič — tai pasaga su dviem kryžiais, vienas viduryj, kitas iš viršaus. Prisijungimas prie kurios nors turtingos, erbingos šeimos galėjo duoti galimybės iškilti.

Yra žinoma bajorų Nezabitauskų padermė lenkų kilimo. Ji yra kilusi iš Liublino vaivadijos, tenai netoli Pulavų buvo bajorų Wąwolnicų sodžiaus.

Šita giminė išsišakojo, viena jos šaka įsitaisė Lietuvoj, kita Galicijoj.

шедъ на жительство, то по испытанной способности паки Самогитскимъ епископомъ княземъ Гедройцемъ до Росіенскихъ судебныхъ мѣстъ для присутствованія по фундушевымъ дѣламъ Духовнымъ дѣламъ Духовнымъ депутатомъ былъ назначенъ — 1816 года по силѣ указа Правительственнаго Сената 4 октября 1815 года состоявшагося, до росейнскихъ межевыхъ судовъ со стороны Духовной Депутатомъ переведенъ. — Сверхъ того для присутствованія въ экздивизорскомъ надъ имѣніемъ г-на Мицевича производящимся судѣ, по дѣлам Фундушовыя суммы единовременно назначенъ депутатомъ. — 1818 года въ память знаменитой 1812 года эпохи Высочайше установленномъ для духовнаго сану крестомъ на владимирской лентѣ награжденъ. — Тогожъ 1818 года по увольненію изъ росенскихъ уѣздныхъ судовъ до виленскихъ судовъ главнымъ Депутатомъ назначенъ при коковой должности и днесь находится. Кромѣ духовнаго чина и поручаемыхъ должностей особеннаго ни отъ кого и никакого награжденія неполучаетъ.

7.

8. Съ Фундуша до Веліонской приходской церкви принадлежащаго а имъ ксендзомъ Незабитовскимъ въ пожизненномъ владѣніи держимаго имѣетъ годового дохода 661 р. 67 коп. серебромъ. Болѣе ни отъ кого и никакого жалованія неполучаетъ.

9.

[1] *V. G. A.* 1831. Nr. 2406 l. 11.

Rašantieji monografiją apie Nezabitauskus negalėjo nurodyti, kad Kajetonas ar Kiprijonas būtų tos bajorų padermės,[1] tik taria, kad turėjo prideréti lietuvių šakai.[2] Bet niekas šito neįrodė ir nieku neparėmė. Taigi reikės prieiti prie išvados, kad tai buvo laisvieji žmonės, bet ir ne bajorai, o tik vėliau ėmė rašytis bajorais, pataisę net pavardę.

2. Kražių mokykloj.

Mokinys. 1786 m. tėvai atidavė Kiprijoną - Juozą į Kražius. Turbūt prieš tat buvo šio-to pasimokinęs namie ar Salantuose.

Nežinia, kokia pavarde jis tenai buvo, Zabitausko ar Nezabitausko. Gal būti čionai sužinojo, jog yra kita panaši pavardė, jog yra žinoma bajorų padermė, turtinga, šį-tą reiškianti Lenkijoj, taip pat ir Lietuvoj, ir nebloga būtų prie jos prisisegti.

O šita padaryti nebuvo sunku, formalumai buvo nedideli. Mokyklos vyresnieji ir mokytojai, norėdami padėti mokiniams, be abejo nedarė kliūčių, dargi lengvino tokį pavardės keitimą ir prisidėjimą prie garsios padermės.[3]

Turbūt Zabitis pasidarė Nezabitausku, jau būdamas gimnazijoj.

Apie jo gyvenimą, mokymąsi Kražiuose nėra žinių, bet žinoma šis-tas apie mokyklą. Viskas ėjo lenkų kalba, o namie girdėjo žemaičių kalbą, gal būti vaikai tarp savęs ją kalbėdavo ir mokykloj, mokytojai drausdavo, liepdavo kalbėti lenkiškai, kad geriau lenkų kalbos pramoktų.

Bet žemaičių buvo gyva kasdieninė vaikų ir jų apielinkės kalba.

Kiprijonas matyt ėjo mokslus neblogai, niekur nusuklupdamas, gal buvo ir tarp geresniųjų mokinių. Išėjo juos 1792 m., išbuvęs išviso 6 metus[4].

Kražių mokslai. Ikišiol Kražiuose mokino jezavitai. Bet jie buvo išnovyti 1773. XI. 17 d.; jiem išvažiavus iš Kražių, mokykla buvo uždaryta.

Tūlam laikui praslinkus, ji vėl pradėjo gyventi: ją atgaivino Edukacijos Komisija kitu vardu: ji įsteigė Kražiuose aukštesniąją mokyklą (szkoła wydziałowa o 6 klasach). Kražių mokyklos vedėjas prižiūrėjo dar kitas žemesnes mokyklas.

Kražiuose, naujai organizavus mokyklą, iš pat pradžios buvo susirinkę geri mokytojai, ar tai buvę jezavitai ar kiti kokio ordino žmonės. Išviso jų buvo 6; kiekvienai klasei buvo skiriama po vieną mokytoją. Ją suorganizavus, buvo tenai: A. Klongevičius, M. Rudnickas, Milvydas, (o vėliau Špokavičius), K. Kaminskis, M. Vonsavičius. Visi mokytojai, išėmus vieną Vonsavičių, buvo kunigai; buvo tat toks nepaprastas dalykas, kad mokintų pasaulinis žmogus, jog jisai, norėdamas pritikti prie kitų mokytojų, nešiojo kunigiškus drabužius. Mokyklos vedėju buvo Dobševičius, o vėliau Velička[5].

Mokytojai buvo geri, ir išvažiavusių jezavitų net jų garbintojai nesigailėjo. Kražiuose rinkosi visas Žemaičių jaunimas, jis virto jų švietimo vidurkiu.

Kas dėl programos, tai tenai mokino: gramatikos, lotynų kalbos, geografijos, aritmetikos, istorijos, retorikos, logikos, matematikos, įgimtosios teisės ir fizikos[6].

---

[1] *Teodor Żychlinski.* Złota księga szlachty Polskiej XXV. Poznań, 1903. p. 71—81

[2] *ten pat.*

[3] Kražių gimnazija pradėdavo ir vėliau gražinti pavardę; tam patvirtinti galiu nurodyti tokį atsitikimą. Mano dėdė *Ragaišis* iš Žvigų (Šiaulių par., dabar Kairių) Kražiuose užrašytas bajoru *Rogozińskiu.*

[4] *Tarnybos lapas.* (žr. 6 pusl. 3 išnašą).

[5] *Valančius M.* Žemajtiu wiskupiste, dalis II. 1848 m. p. 31—33.

[6] *Tarnybos lapas.* (žiūr. pusl. 6. išnaša 3).

3. Vilniaus aukštojoj mokykloj.

Išėjęs gimnazijos mokslus Kražiuose, Zabitis persikėlė mokintis į Vilnių, į universitetą. Pravestosios XVIII amž. galo reformos buvo palytėjusios ir universitetą; buvo padaryta pamatinių atmainų jo sąrangoj ir dėstomame moksle.

Edukacijos Komisija. Kaip jau buvo minėta, 1773 m. jezavitų ordinas panaikinta; visa, ką jis turėjo, mokyklos ir turtai, buvo atimta, ir reikėjo tat atitinkamui paskirstyti. O palikimas buvo nemažas — dideli turtai, nemaža mokyklų; visos tos atmainos palytėjo šiuo ar tuo būdu daugybę žmonių; gal būti tat pamatė neiškarto, o kiek vėliau.

Uždarius ordiną, parūpo klausimas, ką daryti su jo turtais; čia prisidėjo ir kitas rūpėstis: kur dings tie tūkstančiai žmonių, kurie iš jezavitų gyveno; tik visuomenės veikėjai visai užmiršo jų laikomas mokyklas ir jaunimo reikalus.

1775 m. seimas buvo pavedęs Edukacijos Komisijai rūpintis švietimo reikalais. Jezavitų turtas turėjo atitekti švietimui. Tiems turtams surašyti ir perimti buvo paskirti liustratoriai, kurie į tą Eduk. Komisiją priderėjo, kaip nariai. Greitai pasirodė, kad tuos turtus reformos laikais grobstė kas ir kaip galėjo. Liustratoriai, atlikę savo darbą, patiekė seimui žinių, kurias jie buvo surinkę. Tuomet seimas įsteigė Dalinamąją komisiją (Komisija Rozdawnicza), kuri turėjo rūpintis jezavitų turtų dalinimu, paleisdama jį į nuomą visokiems žmonėms. Į komisiją pateko, kaip tik grobštieji žmonės: Vilniaus vyskupas Masalskis, A. Tyzenhauzas ir kiti. Seimas ir ją panaikino, o turtais rūpintis pavedė Ed. Komisijai. Nors turtų daug buvo išgraibyta ir išplėšta, bet dar labai daug jų buvo likę.

1792 m. Konfederacija perėmė švietimą; jį įsteigė Lietuvai atskirą Edukacijos Komisiją. Jos viršūnėj atsistojo vysk. Kasakauskis, kuriam rūpėjo tos Komisijos turtai. Bet per trumpas buvo laikas, kad galėtų jis daug pelnyti; nes tuojau 1794 m. įvyko karas, vysk. Kasakauskis buvo pakartas, o jo vietoj švietimo reikalams buvo paskirtas Pilkauskas (Piłchowski)[1]. Tuoj padaryta atmainų ir švietimo darbe.

Išgraibius kiek galima buvusių jezavitų turtų, visgi prisiminė ir kitą jų palikimą, užmirštąjį iki šiol dalyką: jų pirmiau laikomasias mokyklas. Pasirodė, kad yra daug neaprūpintų mokyklų, trūksta mokytojų. Bajorai pajuto šitą spragą mokyklose tenai, kur turėjo priaugančio jaunimo.

Reformų gadynėje buvo kalbama ir tariama, jog turi būti kitas mokinimas, pasaulinis, o ne dvasinis, jog turi būti nauji mokymo pagrindai. Ir tikrai, dirbama naujos programos, keičiama mokslo sistema. Bet bevykinant tą programą, atsirado kliūčių: nėra žmonių, kas tat darytų; naujųjų mokytojų dar neišmokinta, tai reikėjo imti senuosius mokytojus iš įvairių ordinų, pripratusius prie senos sistemos, o svetimus naujajai.

Vyriausioji Mokykla. Uždarant jezavitų ordiną, panaikinta buvo ir jų laikomoji Vilniaus Akademija, bet jos vietoj reikėjo pastatyti kitą; žinoma, ji turėjo būti daug geresnė; spraga mokinime turėjo būti užkimšta, tik kitais, geresniais pamatais sudaryta. Reikėjo ypač duoti tą, ko jezavitai nebuvo davę, nors buvo ir spiriami: gamtos, medicinos ir net matematikos mokslus. 1781 m. įsteigta Vilniuje *Vyriausioji Mokykla* (Szkoła Główna) (1781—1796). Didžiausioji darbo dalis organizuojant ją teko kun. Pačiabutui (išbuvusiam joje 1780 – 1799), energingam, atsidavusiam tam reikalui žmogui.

[1] *Bieliński* I. 217—19.

Vyr. Mokykloj sudaryta du skyriu, vadinamu kolegijomis: fizikos ir doros. Pirmąjam buvo gamta, matematika, medicina, kitame teologija, teisė ir humanitariniai mokslai[1].

Pačiabutas turėjo naujai organizuoti, kurti tuos skyrius; jam trūksta žmonių; vos dalį tegalėjo sunaudoti iš senųjų mokytojų Vilniuje, kitą dalį buvo pasikvietęs iš Lenkijos; o trečiąją mokytojų dalį turėjo kviesti iš svetur, ypač iš ten reikėjo kviesti mokslininkus gamtos, matematikos ir medicinos dalykams.

Visai naujas buvo dalykas — medicinos mokslas, nes iki šiol Vilniuj gydydavo visokie krauleidžiai, sudarę net atskirą draugovę (cechą ar kontuberniją) arba atvykusieji iš svetur gydytojai. Sunku buvo su medicinos profesoriais, bet ne taip lengva buvo gauti ir medicinos studentų. Jaunimas nenori jos mokintis, tai esąs negražus amatas, bajorui neprideraąs, ypač nedera doram žmogui lavonus skrosti. Tai buvo Vilniuje tikra naujiena. Delto reikėjo prievartos. Karalius įsakė, jog jaunikiai, kilusieji iš jo valdų Gardino Ekonomijoj, kurie mokinosi Gardino mokykloj, turi mokintis medicinos Vilniuje. Paskui prisidėjo vienas kitas studentas iš Vilniaus miestėnų, ir susidarė berods dar mažutė klausytojų auditorija. Bajorai piktinosi tais studentais, toks mokslas eiti jiems atrodė erbo nužeminimas. Dargi ir vėliau bajorai skersavo[2].

Vyr. Mokykloj dauguma profesorių (be medicinos) ir dabar buvo kunigai, nors buvo noras ir pastangos ją supasaulinti, padaryti iš jos tikrą mokslo įstaigą, nepriklausomą nuo vietos vyskupo; reikėjo pasirūpinti, kad jo valia nesiplėstų ant kunigų universiteto profesorių, ir tuo būdu butų užtikrinta mokslo laisvė.

Pačioj pradžioj sunku buvo sudaryti normalų mokyklos darbą: profesoriai nevisuomet tinkamai dirbo savo darbą, išvažinėdavo savo noru, tai reikėjo tvarkyti. Pamaži mokykla ėmė tvarkytis. Bet karo žygiai 1792 m. ir prasidėjusios po to suirutės per keletą metų negalėjo padaryti ramaus mokslo ir mokinimo darbo.

Maža buvo ir teologų studentų: jie mokinosi savo vyskupijos seminarijoj, tai 1785 m. ji buvo perkelta į Vyr. Mokyklą.

Žiūrint turinio, naujoji Vyr. Mokykla gal dar buvo ta pati jezavitų Akademija, tik su tūlomis atmainomis[3].

Pačiabutas buvo laikomas rektorium be rinkimų, Eduk. Komisijos paskirtas, išbuvo iki 1799 m., nes reikėjo duoti jam laiko ją sutvarkyti.

Zabičio mokslas. Zabitis, kuris gal dabar rašės Niezabitowski, sviravo, į katrą kolegiją ir kurius mokslus eiti. Medicinos galutinai nepasirinko, ar neleido senieji visuomenės prietarai, ar baimė darbo prie lavonų, nors kurį laiką mokinos anatomijos. Jis pasirinko kaipo pamatinių moralį (dorinį) skyrių, bet klausė kaikurių dalykų ir kitame skyriuje, jis mokinos visų ten esančių dalykų ir kai kurių iš fizikos.

Iš jo profesorių tuo laiku (1792—1795 m.) reikės nurodyti šitokius: visuotinę įstoriją dėstė *Hussarzewski Tomas*, bažnyčios istoriją ir moralinę teologiją — *Bogusławsk'is Juozas - Konstantinas*, dogminę teologiją — *Karpavičius Mykolas*, literatūrą ir iškalbą — *Pilchowski Dovidas*, įgimtąją teisę — *Stroynowski Jeronimas*, kanonų teisę — *Pocołojewski Kornelius*. 1793 —

[1] *Bieliński.* II. 5—6.
[2] *Bieliński.* III. 518.
[3] *tenpat.* III. 519—525.

1794 mokslo metais įvyko atmainų mokytojų sąstate: iškalbą ir literatūrą dėstė *Golański Pilipas - Nerius,* įgimtąją teisę, pridėjus dar logiką, dėstė *Malewski (Maliauskas) Symonas.*

Zabitis mokinosi kai kurių dalykų ir fizikos kolegijoj: matematikos, fizikos ir anatomijos[1]. Pritaikomąją matematiką dėstė *Kundzicz* Tadas, aukštąją — *Norvaišas Pranas,* elementinę — *Tomašauskas Mikalojus,* fiziką — *Mickevičius Juozas,* anatomiją.ir fiziologiją — *Lobenweinas Jonas Andrius*[2].

Be to, jis mokinosi *prancūzų* kalbos, kuri vėliau jam pasirodė esant tokia naudinga. Šitokios katedros Vyr. Mokykloj nebuvo[3], tai mokintis teko ar tai per šalį, ar Aukšt. Mokykloj buvo paprastas kalbos mokytojas pradėdantiems, nes Kražiuose matyt tos kalbos jo neišmokino.

Vyr. Mokykloj išgirdo ir įsitikino, jog toji kalba reikalinga, be jos mokytam žmogui negalima apseiti, kad tąja kalba galima rasti geriausių raštų dailiojoj, mokslo ir politikos raštijoj.

Užėjo dar sunkesni metai: 1794—5 karo ir kovų laikai. Į karą įšėjo profesoriai, studentai, ištiko sukilimas Vilniuje, Jasinskio vedamas, visa tat tiek sutrukdė mokslą, jog 1794—95 m. Vyr. Mokykloj visai nebuvo paskaitų[4].

Neturime žinių, ar Zabitis dalyvavo sukilime ir kare. Veikiausiai bus prisidėjęs, sprendžiant iš jo energijos, pasiryžimo, kietos valios, tik gal būt nebuvo ištraukęs į karo lauką, o iš ten neteko eiti į Varšuvą.

4. Dvasinėj Seminarijoj Vilniuje ir Varniuose.

Zabitis išėjo mokslus dvejose kolegijose. O toliau kas daryti? Turtingas nebuvo, tai reikia pasirinkti tokį mokslą, kad būtų galima pragyventi ir dabar ir vėliau. Tikriausia buvo eiti į kunigus. 1795 m. Zabitis įstojo į Dvasinę Seminariją, kuri ieškojo kandidatų, o ir beturčiai gali joje eiti mokslus.

Vilniuje. Dvasinė seminarija XVIII amž. daug ko yra mačiusi ir sistemoj ir mokytojuose. Vilniaus vysk. sem. 1736 m. mokino kunigai - komunistai, 1765 m.—misionarai, kurie sujungė vyskupinę sem. su savąja. 1774 m. nustatyta tikslesnė sątvarka. Klierikai gyvena seminarijoj ir tenai maitinami. Misionarams vedant, seminarija pakilo auklėjimo ir mokslo žvilgsniu; nurodoma ypač, kad maistas buvo geras. XVIII amž. galo atmainos politiniame ir socialiame gyvenime atsiliepė ir čionai. Jos turtų sumažėjo, dalis jų ištirpo del blogo valdymo, kad savo turtų seminarijoj neužteko, reikėjo dabar skolinti; pirmiausiai tat atsiliepė į klierikų maistą: ėmė blogiau valgydinti. Prie turtų nupuolimo prisidėjo svetimos kariuomenės, kurios dar labiau apiplėšė seminarijos dvarus.

1795 m. seminarijos regentas, pastebėjęs, jog naujų kunigų priauga mažiau, negu senųjų miršta, pasiūlė daugumai klierikų sumažinti mokslo laiką, tik dalei leisti mokintis aukštųjų mokslų, daugumai gi tenkintis seminarijos mokslais, po to įšventinti ir siųsti į parapijas. Klierikų buvo nedaug, išviso 32, jų pirmiau būdavo į 60, iš jų tik 3 buvo laikomi savo lėšomis. Mokytojų taip pat nedaug: regentas ir 4 profesoriai.

---

[1] *Tarnybos lapas.* (žiūr. 6 pusl. 3 išnašą.).
[2] *Bieliński.* II. 17—18.
[3] *ten pat.* II. 12.
[4] *tenpat.* I. 217 -19, II. 17—18.

Seminarijos turtams sumažėjus nebebuvo galima išlaikyti visų klierikų seminarijos lėšomis, kaip tat buvo iki šiol. 1797 m. ėmė tyrinėti šitam reiškiniui priežaščių, o taip pat ir tat, kiek kam duodavo.

Tyrinėjant nustatyta, jog iki 1788 m. būdavo 50—60 klierikų, iš jų beturčiams duodavo drabužius ir avalinę, o šeip visiems duodavo valgį, šviesą, kurą ir skalbimą, o jaunesniems dar ir priešpiečius.

Mokslo programa nebuvo plati, savo turiniu — specialė mokykla. Einamieji buvo tokie mokslai: teologija dogminė, moralė, filosofija, bažnyčios istorija, casus conscientiae, rubrikos, Šv. Raštas, iškalba ir katechetika, giesmės, apeigos. Be jų, mokino kaikurių reikalingų pasaulinių, kaip antai: logikos, matematikos, geometrijos, visuotinės istorijos, įgimtosios teisės; o iš naujųjų kalbų: prancūzų ir vokiečių. Gabesnieji ėjo į akademiją.

1787 m. padaryta ūkio valdyme atmainų: ima taisyti ūkį, pradeda daryti išlaidų, kad paskui daugiau naudos gavus, bet tat tuoj atsiliepia į klierikų užlaikymą. Delto jų skaičius sumažėjo, maitinimas pablogo, maistą reikėjo pirkti, iš dvarų nebeišgali jo pristatyti, o rinkoje jis pabrango. Seminarija, kadaise turėjusi daug turto, dabar apkrauta skolomis. Vieni ūkveizdos galėjo laikytis: jie sugebėjo aprūpinti save. Delto tai 1797 m. iš mokytojų tebuvo: regentas ir 4 profesoriai, gi klierikų—30 išlaikomų, be to 7 gyveno savo lėšomis, iš šitų imdavo po 50 auksinų metams. Nevienodai mokinosi klierikai. Iš jų vienas sėdi 6 metai, keturi — 5 metai, vienas antrametis turėjo altariją Aluntoje.

Be to, mokinimui buvo nustatyta tiksli programa ir jos vykinimas[1].

Kaip minėta, buvo klierikų, kurie sėdėjo ilgą laiką, velijo sėdėti, nes buvo aprūpinti, gi už seminarijos sienų būtų turėję vargų, o joj būdami gal būti dar nebuvo taip aštriai uždaryti[2].

Zabitis, matyt, įstojo į seminariją jos lėšomis, iš namų turbut nedaug tegaudavo. Išbuvo jisai gana ilgai, nuo 1795 m. iki 1802 m. Vargu tat atsitiko dėl nemokslumo, veikiausiai nesiskubino išeiti.

Išbuvo klieriku Vilniuje gana ilgą laiką, išviso septynetą metų, nuo 1795 iki 1802 m. ir vis nebuvo pasiryžęs priimti kunigo šventimų. Gal būti jis teiravos, kur kokią vietą galėtų užimti tapęs kunigu. Matyt Vilniaus vyskupijoji tinkamos klebonijos nebuvo radęs ir nebuvo pažadėta. Tai reikėjo eiti į provinciją, grįžti į savo gimtuosius Žemaičius. Bet pirm to jis turi baigti dvasinius mokslus Žemaičių seminarijoj Varniuose.

Varniuose. Taip pat ir Žemaičių seminarija pergyveno keletą atmainų savo mokinime. 1760—1773 m. joj mokino jezavitai, o nuo 1773 m. mokino misionarai, kurie pakeitė anų tvarką. Programa buvo ta pati, ką ir Vilniuje. Seminarija turėjo savo turtų[3], tai matyt Zabitis turėjo užlaikymą. Žiūrint mokslo, gal būti, šio-to pridėjo, nes tarnybos lape yra pabrėžta, jog mokinas papildomai Šv. Rašto. Išbuvo Varniuose apie 1 metus.

Taigi į klierikus įstojo 1795 m. Vilniaus seminarijon, o 1803 m. įšventintas į kunigus Žemaičių vyskupijoj.

---

[1] *Kurczewski*, Biskupstwo Wileńskie. 334—338.

[2] *ten pat*, p. 529—534.

[3] *Valančius*, Ž. V. II dalis 24—25.

II.

Kunigas.

1. Varniuose ir Jurbarke.

Pirmosios vietos. Įšventintas į kunigus Zabitis pasiliko Varniuose; paskyrė jį Varnių parapijos administratorium, kartu ėjo visas kunigo pareigas. Išbuvo iki 1804 m., kuomet buvo parkeltas į Jurbarką. Čionai išbuvo iki 1806 m. Tais pačiais metais buvo paskirtas jau klebonu Varnių parapijos bažnyčioj. Kartu su tuo paskirimu gavo valdyti iki gyvos galvos klebonijos žemę. Varniuose buvo klebonu ir valdė žemę iki 1815 m. Tais pačiais metais, gavęs koliatoriaus Zaleskio sutikimą, persikėlė iš Varnių į Veliuoną, ėmė valdyti parapiją ir turtą, priklausantį klebonijai. Veliuonoj išbuvo iki 1831 m. kuomet turėjo bėgti.

2. Veliuonos klebonu.

Parapija. Darbuotojai. Veliuonos parapija nedidėlė: 1827 m. vizitacijos aktais joj buvo 36 sodžiai ir dvarai, kuriuose buvo iš viso 377 dūmų. Žiūrint amžiaus buvo: 2187 žmonės tinkami sakramentams, 911 netinkamų.

Darbams padėti buvo du vikaru: Pranas Stulginskis ir Augustinas Raubas. Be to, dar buvo Juozas Bielskis Pamituvio filijos kunigas (mansionaras). Visi jie reikia išlaikyti: duoti butą ir valgį, beto, algos mokėti kiekvienam po 30 rub. per metus.

Netrukus po 1827 m. įvyko atmainų: abu kamendoriu buvo pakeisti kitais: bent 1831 m. yra Lydzevičius ir Rimdeika, iš jų pirmasis pavaduodavo kleboną[1].

Bažnyčios tarnų buvo nedaug: zakristijonas — Jonas Heyman'as, vargonininkas — Laurynas Bortkevičius, apie kurį pabrėžta aktuose, jog bajoras, giesmininkai (kalkantistai) — Antanas Bartoševičius, Petras Martišius, rožančiaus giedorius Kazys Gerulaitis, bažnyčios šveicorius Jakubas Gvildys.

Klebonijos turtai. Buvo tai turtinga klebonija, galėjo daug naudos duoti, tik ūkis bei triobos buvo apleistos, turtas išgraibytas, daug reikėjo pridėti, naujai padaryti.

Klebonijos namai mediniai; juos buvo pastatęs klebonas Hlaska, o tai buvo seniai. Dabar 1815 m. naujam klebonui Zabičiui jie atiteko jau apipuvę, pečiai išgriuvę, tai jis pataisė namus, naujai pastatė pečius.

Teip pat reikėjo pataisyti šeimyninę; o bravarą naujai pastatė 1825 m. Blogai buvo ir su vandeniu, tai iškasė naują šulinį 1818 m.

Inventoriaus sąrašas, 1827 m. padarytasis, duoda tokių žinių apie gyvulių skaičių: karvių — 3, telyčių—1, 3 metų jaučiukų—1, veršių — 6, meitelių — 2, 2 metų — 3, peniukšlių — 3, avių — 10, gėrų — 6.

Klebonija neturi jokio dvaro, o yra prigulintieji klebonijai sodžiai, išmėtyti po kelias parapijas, ir turi dar pačiame Veliuonos mieste jurisdiką.

[1] *VGA*, m. b. l. 11.

Pačioj Veliuonoj buvo šitokie turtai. Veliuonos klebonas yra gavęs iš paties Vytauto žemesniąją Veliuonos miesto dalį, einant į Jurbarko pusę, 1636 m. karalius Vladislovas pridėjo 3 tuščius valakus.

Zabitis sumanė patikrinti, kiek žemės yra ištikrųjų, patikrino 1825 m. ir rado išviso 6 val. 4 margus.

Mieste gyvena 8 grintelninkai, ir beto yra 4 smuklės.

Amžiams bėgant pamaži atsirado sodžiai. Alb. Radvila yra davęs 1665 m. Klongių sodžių. Patikrinus jame buvo: 4 val. $11\frac{1}{2}$ margų žemės, ūkininkų — 4, daržininkų — 1.

Papiškių sodžių arba Romanavą suteikė Veliuonos klebonijai karalius Žygimantas 1616 m. Apskaičius atrasta, jog žemės yra 6 val. ir 4 margai, gyvenamų ūkininkų dubų — 5.

Kalvių sodžių suteikė karalius Žygimantas tais pačiais 1616 m. Tenai buvo: žemės — 14 val., ūkininkų dubų — 8, daržininkų — 2.

Buvo dar vienas pasienis (zascianek) Medinė Pabiržė kitoj parapijoj, būtent Seredžiaus. Šitą pasienį buvo suteikęs Aleksandras Vytautas 1421 m. Tenai turėjo būti 3 geri gyventojai. 1816 m. išmatavo jį dabartinis klebonas, rado tenai tik 6 margus žemės. Be to jį buvo užgrobę kiti. Tai dabar reikėjo iškelti bylą, kad atgavus atgal.

Girdžių sodžius, esąs 5 mylios nuo Veliuonos, suteiktas karalienės Bonos 1554 m. spalių 2 d., dabar sudaro vieno gyventojo Girdo dubą.

Gudelių sodžius, vadinamas kartais Toleikiškių tuštybe (pustowszczyzna), tebebuvo tuščias.

Pavidavių arba Kalvių sodžius, vadinamas dar Mikalajavo tuštybe, vienoj lovoj; kiek ten yra žemės nežinia, nes nebuvo išmatuota, tai dabartinis klebonas išmatavo. Jis surado 1789 m. padarytąjį žemlapį, pristatė į Jurbarko komisiją, žemė išmatuota 1822 m.

Girdžių, Gudelių, Pavidavių ar Kalvių sodžiai visi jie yra vienoj lovoj — žemės 78 liet. val. 41 margas, 45 prentai, 11 prentelių. Kapčiais jie atskirti nuo Jurbarko valdų. Sieną sudaro dvi upi: iš pietų Antvarta, iš žiemių — Vidava, o nuo Skirsnemunio seniūnijos — kapčiai.

Taigi Veliuonos klebonijos buvo šitokie turtai:

Girdžių sodžiaus	ūkininkų	— 2,	daržininkų	— 1,	grintelninkų	— 1,
Gudelių	„	„ — 8,	„	— 2,	„	— 1,
Kalvių	„	„ — 8,	„	— 2,	„	—
Iš viso	sodž.	ūkin. 18,		daž. 5,		grinteln. 2.

Pievų turi labai maža, tai turi jas samdytis ir, jo nuomonė, brangia pirktis šieną. Išviso turi vieną Laibguvių pievą prie Nemuno, suteiktą Vytauto 1421 m.

Ir pieva nuo to laiko pasikeitė: vanduo vieną dalį išnešė, kitą užpila, taigi sumažėjo šieno. Pirmiau klebonas gaudavo 30 gerų vežimų, dabar vos 20 vežimėlių. 1816 m. ją išmatavo dabartinis klebonas ir rado, jog sumažėjo jos plotas, gal ji dabar turi 5 margus. Be to viso ji neduoda naudos Veliuonos klebonui. Tenai dabar nuo senų laikų šienauja Seredžiaus klebonas, nežinia kokia teise, kasmet prisipiauna į 10 vežimų šieno. Tuomet Zabitis sumanė atimti ją iš Seredžiaus klebono.

1825 m. Raseinių matininkai ėmė sakyti Zabičiui, jog šitoji pieva įkeista Veliuonos klebonui už 2.000 timpų, pradėjo tardymą Raseiniuose;

jie netikėjo Veliuonos klebonu, kuris remdamas Vytauto privilegija, išduotąja 1421 m., tvirtino, jog tai jo nuosavybė, o Seredžiaus klebonas jokių raštų nepristatė.

Savo miško nėra, išėmus krūmus prie sodžių. Dabartinis klebonas, atskyręs krūmų apie 3 val., uždraudė juos kirsti, nes norėjo užsiauginti savo mišką. O dabar malkos kurui ir rąstai statybai perkama pas svetimus ir brangiai mokama.

Upės yra tik ant sienų, dar prieina Mitvos upė prie Gudelių.

Ežerų, prūdų malūnų iki šiol nebuvo ir nėra. Tai dabartinis klebonas sunaudojo šaltinėlį prie bravaro, iškasė ir pagilino jį.

Smuklių yra 6; iš jų 4 — Veliuonos miestelyj, dvi iš jų žydų nuosavos, jų lėšomis pastatytos, o kitas 2 pastatė ar pataisė Zabitis, o dar dvi smukli yra sodžiuose: viena prie Kalvių sodžiaus, prie Armenos upės, kita prie Girdžių sodžiaus prie Mitvos upės. Veliuonoj vieną pastatė klebonas Hlaska, dabartinis pataisė 1819 m., o kitą visai naują pastatė šis klebonas 1815 m.

Ypač yra didelė užvažiuojamoji smuklė prie Armenos upės pagal vieškelį iš Jurbarko į Kauną, ją pastatė dabartinis klebonas; prie smuklės stovi klėtis, o netolimais yra bravaras.

Taip pat yra nauja užvažiuojamoji smuklė prie Girdžių, klebonijos sodžiaus; ji stovi prie kelio iš Jurbarko į Vadžgirį; 1819 m. pastatė dabartinis klebonas. Prie jos yra bravaras, pastatytas tais pačiais 1819 m.

Bylos. Žabičiui reikėjo apginti klebonijos turtą, atimti jį iš svetimų, kurie yra tikrai užgrobę, ar tarė, kad užgrobė.

Jam teko bylinėtis su Liudviku Grinevičium del ganyklos prie Kalvių sodžiaus, del šlaitų prie Armenos upės.

Zabitis kaltino Grinevičių, jog jis yra užgrobęs klebono žemę. Byla ėjo „sienų teisme" (sąd graniczny) Raseinių pav. 1816 ir 1817 metais. Bylą jis laimėjo, nors nevisą: dalį ganyklos teismas pavedė Grinevičiui.

Toliau ėjo byla del Medinės-Pabiržės „pasienio" (zaścianek), del 3 jo gyventojų. Klebonas tą bylą pradėjo 1816—1817 m., ji ėjo ilgai, dar 1827 m. ji buvo Vyriausiajam Lietuvos teisme Vilniuje 2 Depart., iš ten buvo pasiųsta į sienų teismą.

Zabitis palietė ir dvarininką Zaleskį: iškėlė ginčą del Laibguvių pievos 1825 m.

Iš pradžių teismas atsakė Zabičiui, tai jisai 1826 m. kelia savo pretenzijas kitu pamatu: skųsdamasis, jog Zaleskiai užėmė jo pievą, jis iškėlė bylą žemės teisme Raseiniuose. Bet čia byla guli, niekas neskubina, sunku išjudinti.

Zabitis ruošėsi iškelti naują ginčą del Girdžių, Gudelių ir Pavidavių su Skirsnemunio seniūnija, bet rodos, kol buvo Veliuonoj, tuo reikalu nieko nepadarė.

Žmonių skaičius. 1819 m. padarytas žmonių sąrašas, tai pasirodė, jog klebonijai pridėri: laisvų vyriškų sielų — 98, laisvų ateivių iš užsienio— 9, pavargėlių (ubagų) — 1, išviso 108 vyriškos sielos.

Papildomai surašinėta 1825 m. ir 1827 m., tai prie jų pridėta: 1825 m. vyriškų baudžiauninkų sielų — 12, o 1827 m. — 61 baudžiauninkų ir 2 vyriškų laisvų, taigi iš viso po revizijos buvo vyrų sielų — 183.

Jeigų suskaityti vyrus ir moteris, kurie priderėjo Veliuonos klebonijai, tai gauname geroką skaičių — 366 žmonės.

Kapitalai ir legatai. Kapitalų buvo nedaug, ir tie patys atsirado vos XIX amž.

1814 m. kun. Stanislovas Pluščauskis užrašė bažnyčiai — 100 muštųjų dol. ir 100 rub. špitolei, išviso susidarė 135 sidabr. rubliai.

Zabičiui nelegva buvo jie perimti, dėl jų reikėjo bylinėtis. Klebonas gavo iš Vyr. Teismo sprendimą 1827. III. 28, kuriuo po Seredžiaus eksdivizijos paskirta 337 rub. 50 kap. sidabru. Išmokėta tais pačiais 1827 m.

Dar buvo ir kitų turtų. Prie Veliuonos parapijos bažnyčios buvo brolija, vadinama „Panelės Švenčiausios Marijos Dievo Motinos Rožantinės vardu brolija", įsteigta Kazimiero Vladislovo Petravičiaus Chrzczanovičiaus 1686 m. liepos 16 d., o 1746 m. Žemaičių Vyskupo patvirtinta.

Brolija gavo steigiant 1686 m. 4462 auks. 24 sk. kapitalo (tat buvo lygu 669 sid. rub. 42 kap.) ir užvažiuojamus namus su žeme laisvame Šeduvos mieste, pripažintus dviem privilegijom steigejui 1642. VII. 6 ir brolijai 1724. XI. 23.

Iš tų palūkanų nuo jo turėjo išlaikyti kunigą promotorių arba altaristą, kuris laiko 3 mišias į savaitę (antradieny, ketvirtadieny ir penktadieny) prie brolijos altoriaus už fundatoriaus ir brolijos narių sielas, o pirmadieny, trečiadieny, šeštadieny viešai gieda rožančių su žmonėmis, amžinai turi degti lempa dieną ir naktį prieš Šv. Sakramentą.

Steigiamosios sumos išaugo iš aukų, daėjo iki geroko kapitalo 15.008 auks. = 444 raudonųjų = 3.587 sid. rub. 20 kap.; bet 1802. VIII. 18 šitą sumą Žemaičių vyskupas perkėlė į Žemaičių Seminarijos lėšas vienam profesoriui išlaikyti, taigi netam tikslui sunaudota, kuris buvo skirtas steigėjo.

Tokių būdu Veliuonos klebonijos kapitalai išnyko, o ir namų neteko, tik kaip jie išspruko iš klebono rankų, negalėjo nustatyti ir neturėjo jokių žinių.

Berods 1823. IX. 14. Zabitis bandė atgauti namus, prašė Šeduvos magistrato grąžinti užrašytus namus, pradėjo rūpintis jų atgavimu, bet vietos ponas Ropp'as darė kliūtis, ir bene tų namų taip ir negavo.

Pajamos. Kiekvienas klebonas turėjo savo vyriausybei apskaityti, kiek jis gauna pelno. Šitą apyskaitą iš Veliuonos klebonijos pajamų ir padarė Zabitis.

Kaip paprastai, jos yra mažesnės, negu ištikrųjų. Apskaitymas buvo šitoks. Sėjama 60 pūrų žieminių javų, gaunama apie 240 pūrų, iš jų 200 pūrų išeina pragyvenimui, o likusieji 40 pūrų pardavimui, skaitant po 10 rub. pūrą — gausis 400 rub. Vasarinių javų parduodama po 20 pūrų po $^1/_2$ rub. — viso 10 rub. Iš čyžių, smuklių, įnamių ir t. t. — 920 rb. 45 kap., iš ūkio ir gaspadinystės parduodama už 547 rub. 45 kap., palūkanos iš Pluščausko kapitalo 8 rub. 20 kap., taigi metams susidaro išviso 1.536 rub.

Visa tat ir išeina, nieko nebelieka. Iš tikrųjų pajamos buvo didesnės.

Tarp išlaidų reikia pažymėti, jog pinigais duodama 2 vikarams ir vienam filialistui algos po 30 rub., išviso — 90 rub. metams.

Biblioteka. Bažnytinė biblioteka nedidėlė, yra seni autoriai, užsilikę iš kitų laikų, niekas jų nevartoja, o ir vartojimui jau jie netinka, delto knygos guli sudėtos sargykloje. Be knygų grynai dvasinio turinio yra keletas ir kitokių, kaip antai: Lietuvos Statutas, Vilniaus Sinodas, Pamokslai ir t. t.

Mokykla. Yra mokykla, bet atskirų lėšų jai laikyti bažnyčia neturėjo, tai dabar klebonas ėmė laikyti ją savo lėšomis. Mokino tenai vargonininkas. Mokslas ėjo namuose, skiriamuose bažnyčios tarnams ir ubagams, kuriuos pastatė klebonas 1824 m.

Mokslo programa buvo šitokia: poteriai ir katekizmas (krikščioniškų priedermių), skaityti, rašyti. Mokinių skaičius įvairuoja, keičiasi, taigi jį nustatyti negalima. Kodaugiausiai vaikų susirenka ir mokinasi gavėnioj, nuo Velykų išvažinėja namo.

Pažymėjimai tarnyboje. Zabitis puolė į akį savo darbštumu, žiniomis ir šeimininko gabumais, delto kur tokie privalumai buvo reikalaujami, jį skirdavo atstovu. Esant jam Varniuose 1811 m. vyskupas paskyrė jį dvasiniu deputatu Telšių teismuose tose bylose, kur yra bylininkais kunigai. Persikėlus jam į Veliuoną, į Raseinių pav., skiria jį dvasiniu deputatu Raseinių teismams. Išbuvo juo nuo 1815 iki 1818 m. Šiais metais buvo paskirtas jau deputatu į Vyriausiąjį Lietuvos Teismą.

Gavo Zabitis ir dvasinių pažymėjimų. Jis išsirūpino gauti titulinę Minsko kanauninko vietą.

Taigi turtinga buvo Veliuonos klebonija. Nedaug duodavo pati Veliuona, bet buvo toj ir kitoj parapijoj savo baudžiauninkų, kunigiškių, buvo keletas smuklių, kurios duodavo pelno, geruoju sugyveno su savo ponu, Zaleskiu, tik gal ginčiai del žemės kartais sutrukdydavo santarvę, taigi gaėjo ramiai gyventi, galėjo dirbti ką norėjo.

Bet prasidėjo politinės maišatys, viską jos sugriovė, apvertė, kitaip pastatė. Ištikusi revoliucija išardė visą Veliuonos ramybę, klebonui teko bėgti, kad jau nebegrįžus į Žemaičius.

III.

1831 m. revoliucija ir emigravimas.

1. Veliuonoj.

Ištikus revoliucijai Varšuvoj 1830 m., rusų valdžia laukė sukilimo ir Lietuvoj. Dėlto tai ji prisakė pasiskubinti Lietuvoj paimti į kariuomenę rekrutus, nors šeip jai to daryti nebutų buvę reikalo, kad atėmus išanksto žmones tinkamus sukilimui, o reikalui esant sunaudojus juos kitoj vietoj.

Dvarininkai pildo įsakymą, renka baudžiauninkus. Rekrutai jau eina į pavieto miestus. Žemaičiams teko siuntinėti į Raseinius, Telšius, Šiaulius. Revoliucininkai ėmė kovoti su tuom, ėmė kurstyti, kad neduoti rusų valdžiai nė pinigų, nė žmonių. Rekrutų tarpe ta agitacija turėjo geriausios kloties. Vienur rekrutai pabėgdavo pakeliuj, kitur daeidavo iki pavieto miestui ir ten juos paleisdavo, bet tai buvo rečiausia.

Nekitaip elgėsi ir Veliuonos klebonas Zabitis, nuo seniai ramiai čionai gyvenusis ir ūkį vedusis.

Buvo tai jau apysenis žmogus, 60 metų amžiaus, dar energijos pilnas, bet negreitas staigiems, neatsargiems darbams daryti. Taigi siuntė savo rekrutus ir Zabitis. Kaip ir visi, jis siuntė juos apstatęs su sargyba; vedė užveizda Norvila. Dargi ketino pats klebonas važiuoti. Rekrutai nuvažiavo berods netoli, koki dvi myli, apsistojo pasilsėti Eleonoravo smukleje prie Jurbarko — Veliuonos vieškelio. Dvarininkas Puslauskas pasakė aniems, kad grįžtų, nes nakty į kovo 27 d.[1] įvykęs sukilimas.

Sukilimas plėtėsi visur. Jurbarke sukilusieji užpuolė muitinę, atmušė ir paleido rekrutus Gelgudiškyj, Žviruos — Jasinskio dvare, Skirsnemunyj — bar. Vrangelio, Jurbarke — Zubovo; kartais rekrutų sargai priešindavos, tai užtat juos primušdavo. Rekrutai grįžo namo.

[1] Zabičio raštas 21. VI 1832 (*V. G. A.* 1831 Nr. 2406 l. 20—31, 38—42).

Neaišku buvo, ar ilgam tat liks, gal rusai vėl atsigaus, tuomet dvarininkams reikės atsakyti už tat, vėl teks pristatinėti rekrutų. Todel jie teiraujas, laukia, kas bus. Taip pat ir Zabičiui rūpėjo patirti smulkiau, kas ištikrųjų įvyko. Jis bene buvo to sukilimo šalininku, bet del visoko atsargumas buvo reikalingas. Teisybė, Raseiniuose buvo matyti rimtas visų subruzdimas, kitur bruzdėjo vieni rekrutai; jie pirmieji sujudo, delto jie visi buvo paleisti; o dvarininkai visgi stengėsi jų pridaboti, kad neiškriktų, nes dabar būdavę susikirtimų su jais, buvo bandymų eiti prieš dvarininkus apskritai.

Prasidėjo Žemaičių revoliucija, tuoj šitą pajuto Veliuonos miestelis ir jos apylinkės.

Veliuona toliau nuo pavieto centro — Raseinių. Bet ji yra visoko mačiusi. Praeina sukilėliai, praūžia rusai, ginkluoti būriai ateina, pasimaitina ir eina toliau, o vietoj nėra kam gintı. Rusai buvo sykį išvaikę iš čia sukilėlius, bet ir patys neilgai tesilaikė. Kliūdavo tiems, kurie palaikė priešingą pusę, arba buvo įtariami tuo palankumu. Ir sukilėliai nesigailėjo rusų šalininkų. Pakarta: Raseiniuose — asesorius bajoras Narutavičius, Raseinių pašto ekspeditorius Grzegorzewski, Jurbarke — 2 žydu, Skirsnemunėje — 1 žydas, Seredžiuj — bajoras Gaižauskis; nuplakta rykštėmis: Vilkijos pašto raštininkas Piekarskis, Seredžiaus pav. užveizėtojas (smotritelis) Stanislovas Kolmačauskis.

Sukilėliai, kaip ir visuomet masė, darė greitai, neturėjo laiko ištirti kaltės, užtekdavo kartais ir įtarimo ar kieno nors pikto įskundimo, bet kieno nors žinomojo užtarimas išgelbėdavo gyvastį. Zabitis išvadavo nuo pakorimo žydą Gelažiškį ties Veliuona ir vieną rusą Dmitrą Ivanovą, kuris buvo dirbęs prie Ventos kanalo darbų[1].

Revoliucininkai, išviję rusus, užvedė savo tvarką, kas berods nesunku buvo padaryti, nes dauguma valdininkų — tai vietos dvarininkai, mažesnieji ar smulkieji bajorai ir valstiečiai; rusų buvo permaža, kad priešintųsi: liko dabar vos keli.

Paskirstyta smulkiau administracija, parinkti savi valsčiaus vaitai ir parapijos šeimininkai. Savo keliu eina kariuomenės organizacija, jos aptaisymas, apginklavimas.

Kariuomenė buvo sudaroma iš bajorų ir valstiečių. Valstiečius pristatė dvarininkai iš savo baudžiauninkų. Į rekrutus ėmė žmones 18—45 metų amžiaus; jie turėjo ateiti su ginklais, aptaisyti milo striukiais ir apsiaustais. Ėmė juos 2 sykiu. Pirmą sykį paėmė pusę pėsčiųjų, kitą sykį antrą pusę ir tiek pat raitųjų. Iš Veliuonos klebonijos paėmė pirmą sykį 12 pėsčiųjų, kitą sykį 6 pėsčius ir 6 raitus. Karo viršininku ir sukilimo vadu Veliuonoj buvo dvarininkas Jautokas. Valstiečiai davė milą, klebonas siūvėją. O kad būtų viskas laiku pristatyta, viso to žiūrėjo vaitai ir šeimininkai.

Vaitas Abramavičius saigdino bajorus, pats vedė juos prie priesaikos. Klebonas buvo prie to ir pasirašė po priesaikos lapu.

Zabitis visokiam reikalui rinko pas save visus įsakymus, jeigu negalėjo palikti originalo, tai nusirašydavo ir pasilikdavo nuorašą. Vieni jų vėliau galėjo būti pasiteisinimu rusų akyse, kad varomas viską tat daro, o sukilėlių, kad viską atlikęs, kiti rašteliai—ateičiai, istorijos dokumentai, nes jis juos rankiojo.

---

[1] Čionai ir visur skaityta naujuoju stiliu, skirtumas tarp jo ir senojo buvo 12 dienų.

Zabitis skelbė sukilėlių reikalavimus viešai, bažnyčioje, ir kartais pas save, namie. Bažnyčia buvo toji viešoji vieta, kur viskas buvo skelbiama. Bažnyčioj saigdino, kviesdavo į kleboniją pasirašyti, skelbė apie rekrutus, apie skalbinius (marškinius, paklodes), apie tai, jog priešui palikus ginklus reikia juos pristatyti valdybai ir t. t. Buvo skelbiama visi kareivių šaukimai ir paliuosavimai. Tarp kito ko buvo paskelbta, jog atliekamieji nuo komplekto rekrutai grįš prie ūkio, kad turi eiti į darbus nežiūrint velykų šventės ir t. t. Veliuonoj buvo paskelbta tuo budu 5 geguž. įstatymas, išleistas Varšuvoj, ir Gelgudo atsišaukimai į Lietuvą, išleisti Suvalkuose birželio 1 d. ir t. t.

Darė tat ar pats klebonas ar jo kamendoriai Lydzevičius ir Rimdeika, bet jam prisakius ar bent jo žinia.

Vėliau, besiteisinant prieš rusus, ištiko ginčas, ar jie patys savo valia tat darė, ar buvo priversti, tai pasirode, jog darė prisakius klebonui.

Veliuonoj neramu buvo gyventi, praeidavo rusai, pasirodydavo ir išnykdavo, ateidavo savieji, sukilėliai, o visą laiką reikėjo pasilikti vietoje ir žiūrėti tvarkos, reikėjo ir išlikti gyviem, neturint ginklų, taigi atsargumas buvo pravartu.

Gegužio vidury (žinoma, kad po 17 dienai) atėjo su savo kariuomene rusų generolas Malinauskas. Zabitis, žinoma, turėjo jį priimti, vaišinti, kareivius valgydinti ir šerti, nuduoti ištikimą, bet neužilgo Malinauskas, kitus bevydamas bet ir pats vejamas, išėjo iš Veliuonos. Jo vietoj atvyksta sukilėliai. Prikibo prie klebono, dargi būk norėję ji patį pakarti. Šiaip bei taip išsisuko. Taip jis pasakojo rusams. Dabar turėjęs per 8 dienas valgydinti sukilėlius[1].

Birž. 1 d. išėjo Gelgudo atsišaukimas į Lietuvos ir Žemaičių gyventojus. Įteikė jį Veliuonoj, atspauzdintą lenkų kalba, Gelgudo kariuomenės karininkas Sierakauskis, užsukęs čionai su savo būriu. Zabitis liepęs perskaityti tą raštą bažnyčioj, bet rusams teisindamos pridėjęs, jog prisakęs neversti lietuvių kalbon. Taigi šiaip viską vertęs lietuvių kalbon. Ar tai nepatiko, jog atsišaukimas nebuvo lietuvių kalba, ar norėjo vėliau sudaryti kablelį išsisukti, sunku dabar nusakyti. Aišku viena, kad visur skelbtinuosius raštus vertęs lietuvių kalbon, ar pats klebonas ar jo kamendoriai.[2]

2. Karo teismas.

Vasarą, liepos mėn. įvyko paskutiniai mūšiai ties Šiauliais. Sukilėlių vieni nuėjo į Lenkiją, kiti į Prūsus. Dauguma gi, apleidus miškus, metus ginklus, grįžo namo, dalis gi tebesislapstė miškuose, iš kur juos per rudenį ir žiemą gaudė rusų policija ir kareiviai.

Rusų valdžia grįžus ėmė persekioti sukilimo dalyvius, tarp kito pradėjo teirautis apie Zabitį.

Raseinių apskrities karo viršininkas pulk.-leit. Stockis gruodžio 16 d. jo tirinėti nusiuntė į Veliuoną komisiją, į kurią įėjo inžinerius-leitenantas Syčevskis ir teisingumo minist. valdininkas Čerkaskis. Juodu išvyko tuojau. Šeštadieny 17 gruodžio jie buvo Veliuonoj, bet 18—šventadienis, daug žmonių, tai nieko ir nenorėjo daryti, iš dalies pribijojo, dargi buvo kartu su Zabičiu svečiuose pas dvarininką Zaleskį, Veliuonos koliatorių; tenai būdami užvedė kalbą su Zabičiu apie sukilimą, ėmė klausinėti, kas dalyvavo; Za-

[1] *V. G. A.* Zabičio raštas p. 30—31, 38 - 42.
[2] *ten pat.*

bitis prisipažino, jog tikrai sukilėlius saigdinęs, skaitęs jų atsišaukimus. O 19 d. iš ryto apsilankė klebonijoj, padarė kratą namuose. Visur vedžiojo pats klebonas. Kratydami rado visai mažai jiems reikalingų daiktų: 5 sukilėlių apsiaustus, 2 medžioklės šautuvus[1]; kratytojams buvo įdomesni susirašinėjimai sukilimo laiku ir Zabičio dienynas[2]. Atskiruose nameliuose, 4 kambariais, gulėjo serganti gaspadinė, kaip ją žmonės vadino, o klebonas apie ją sakė, kad tai esant jo sesuo. Tenai jie nieko įtariamo nerado.

Komisija čia pat vietoj apklausinėjo Zabitį, surašė protokolą (XII. 19).

Žemaičių Tardomoji Komisija gavo tą visą medžiagą 1832 m. vasario 17, ir patyrinėjus 1832. V. 11 nutarė Zabičio turtus „sekvestruoti ir konfiskuoti, o jį patį priskirti prie antrosios eilės nusidėjėlių“[3].

Veliuonos kamendoriai taip pat nukentėjo, priskaityti prie 3 rūšies nusidėjėlių, kuri praktikos vertybės neturėjo, galėjo pasilikti ir pasiliko savo vietoje[4].

Vėliau, geresniam dalyko išaiškinimui pavesta atiduot visą Zabičio bylą karo teismui. Šisai, gavęs bylą, pranešė apie tat Raseinių pav. karo virš. Stockiui, o jis policijai prisakė slapta sekioti Zabitį, kad nepasislėptų.

Iš Raseinių tuoj išėjo toji žinia, ji pasiųsta su įsakymu į policijos asesorių Valcą Vilkijoj, kad dabotų. Valcas netikėtai sutiko Zabitį Vilkijoj 13 birž., jam keičiant sidabro pinigus į popierines asignacijas, kurios buvo kelis syk pigesnės, jam paskelbė, kad grįžtų į Veliuoną, tenai sėdėtų, nes būsiąs reikalingas kai kurioms byloms. Valcas dar nežinojo, kam tat reikalinga.

Zabitis nujautė, kad gali būti negerai, kad jam gręsia pavojus. Ir ruošėsi pasislėpti, tam reikalui ir pinigus keitė, tvarkė reikalus. Ir tikrai kelioms dienoms praslinkus tas pats karo teismas buvo nutaręs jį suimti ir jau pasiuntė apie tat įsakymą.

Tą pačią dieną, ką tik išvažiavus Zabičiui iš Veliuonos, atėjo pas jį perspėjimas iš kitos pusės ir kitos rūšies. Jo pažįstamas, advokatas Žebrauskas, kuris vedė jo bylą dar 1829 m., išgirdęs, ką ruošiama daryti su Zabičiu, kad ketinama jį suimti, atsiuntė vieną žmogų, Juozapą Bagužą, su raštu, be

---

[1] Per kratą surado: 1) nutarimas apie išrinkimą Raseinių paviete viršininkų susižinoti su Lenkų Vyriausybe, nuorašas Labanausko paliūdytas, 2) Zabičio ranka parašytas įsakymas tarėjo K. Kantrimo Veliuonos vaitui apie kantonistų pristatymą, 3) apie karių aprėdymą, 4) vaito Abramavičiaus skelbimas, 5) Raseinių Rev. Vyriausybės raštas Veliuonos vaitui, 6) įsakymas apie kantonistus, 7—11) įsakymai Raseinių rev. kariuomenės, 12) priesaikos lapas klausyti komandiro Donato Stravinskio, pasirašytas Vincento Ukryno.

O į Zabitį buvo adresuoti: 1) įsakymas pasirašytas Julijaus Gružausko ir Stanevičiaus gresiant mirtim, kad skelbtų visiems iš sakyklos maišto reikalingumą, 2—3) vaito Abramavičiaus raštai, 4) raštelis Zabičio ranka rašytas ir jo pasirašytas, kad įsakymą apie pristatymą marškinių ir paklodžių išpildęs, 5) Seredžiaus parapijos užveizdos Smoličio įsakymas, kad paskelbtų bažnyčioj iš sakyklos visiems dvarininkams ir gyventojams, kad amuniciją ir visą kitą likusį po priešo pristatytų į valdybą, 6) vaito Abramavičiaus raštas į kanauninką Nezabitauską, kad paskelbtų iš sakyklos, jog atlikusieji nuo komplekto po šaukimų į kariuomenę bus grąžinti namo ūkio darbams dirbti, 7) To paties raštas, kad privestų prie priesaikos būti ištikimais revoliuc. vyriausybei, 8) R. Przeciszewskio raštas tam pačiam Nezabitauskui, kad paskelbtų žmonėms iš sakyklos, jog nežiūrint Velykų šventės nenustotų dirbę prie apsiginklavimo, 9) Kazimiero Abramavičiaus raštas Nezabitauskui, kad paskelbtų iš sakyklos gegužės 5 d. įstatymą, išleistą Varšuvoj, 10) Du ekz. spauzdintos Gelgudo proklamacijos Lietuvos ir Žemaičių gyventojams, išleistos Suvalkuose birž. 1 d

[2] Dienyno byloje neradau, taip pat nepažymėta nė jo turinys. Nėra nė nurodytųjų revoliucinių raštų.

[3] *V. G. A.* I. 77.

[4] *Janulaitis.* Kunigai, įvair. viet.

parašo, kur buvo pasakyta, kad jam gresia Sibyras. Bagužas jo neužtiko namie, laukė pargrįžtant. Ptisėjo ilgai laukti, nes grįžo vėlai, kadangi turėjo daug darbų padaryti. O visi rūpeščiai — prisiruošti pabėgti.

Zabitis nuvežė iš Veliuonos į Seredžių kun. Vaitkevičių, pas žydus mainė pinigus, iš ten nuvyko į Vilkiją, kur susitiko su minėtuoju Valcu. Nakty 12 val. grįžo namo, perskaitęs raštelį, skubinai perkinkė arklius; pasiėmė visą ką galėjo, miškais apie Jurbarką ėjo ant Prūsų sienos ir tenai ją perėjo[1]. Išvažiuodamas atliko krūvą kitų reikalų. Supainiojo pėdas, pasakęs, jog važiuojąs į Raseinius[2], visą savo ūkį, kuriame buvo apie 400 prideramų žmonių (vyrų ir moterų), jis pavedė valdyti savo padėjejui Lydzevičiui, tardamas, jog tat visa laikinai daroma[3].

Praslinkus kelioms dienoms, jau birž. 15 karo teismo komisija nutarė jį areštuoti, pavedė tat padaryti Raseinių policijai, ji pasiuntė asesorių Bogdzevičių. Sis skubinai atvyko, bet Zabičio nerado, namiškiai pasakė, jog antrą valandą išvažiavęs į Raseinius mokeščių mokėti. Policija ieškojo Raseiniuose, bet tenai jis ir nebuvo buvęs.

Greitai atėjo žinia, jog Zabitis išvažiavęs į Prūsus ir esąs Smalininkuose. Nuovados viršininkas baronas Vrangelis nuvyko į Smalininkus, persitikrino, jog tai teisybė. Tenai apie jį jau žinojo prūsų policija. Zabitis, perėjęs sieną, pats nuėjo į vokiečių policiją, kreipėsi į jos viršininką Legigė, prašydamas prieglaudos ir užtarimo, papasakojo visą, kas jam gręsia, delto ir pasislėpęs Prūsuose.

Birž. 20 d. Vrangelis jau su Bogdzevičiu nuvyko dar sykį į Smalininkus, reikalaudami iš vokiečių valdžios išduoti jiems Zabitį. Smalininkų valdininkai pasakė, jog patys to padaryti negali, lai kreipiasi į aukštesnę vyriausybę. Tai Vrangelis vyko į Gumbinės miestą, bet tenai prezidentas pasakė, jog, nors ir yra sutartis tarp Rusų ir Prūsų kits kitam padėti, bet eidamas tos konvencijos § 16 negalįs išduoti, visgi tuom tarpu palieka Zabitį policijos priežiūroj Smalininkuose[4].

Dabar iškilo kelios bylos: prieš Valcą, kad nepridabojo, kam leido persergėti, galų galė nutildė ją, nes greitai susekė kaltininkus; tyrinėjo, kaip Zabitis perėjo sieną, bet nepatyrė; taip pat nepatyrė, kaip galėjo pereiti jo vežimas, arkliai, daiktai, kuriuos, matyti, jam nusiuntė vėliau[5].

Pasirodo ir pats Bogdzevičius turėjo teisintis, kur buvo, ką veikė sukilimo laiku. Jis pasiteisinimui nurodė, jog iškilus revoliucijai Raseiniuose buvo pasislėpęs Prūsuose, o jai nurimus grįžęs[6].

Pagaliaus ėmė kamantinėti adv. Žebrauską, kam persergėjęs Zabitį.

3. Tilžėje.

Zabitis, kiek laiko praslinkus ir vietos policijai leidus, persikėlė į Tilžę, ir čia gyveno pabėgėliu, netoli didžiosios Lietuvos, į ją grįžti negalėdamas. Sunku jam čia gyventi. Jau apysenis žmogus, 58 metų, turtingas, pripratęs prie kitoniško gyvenimo, o čia neturi priprastojo patogumo. Zabitis nevisuomet buvo Tilžėje; sykį randame jį pas vieną kleboną Drangauskinėje.

[1] *V. G. A.* l. 32—37, 42, 16.
[2] *V. G. A.* l. 16.
[3] *V. G. A.* l. 50: raštas vyskupui.
[4] *ten pat.* b. l. 9—14.
[5] *ten pat.* l. 4, 6, 8, 9.
[6] Iš Bogdzevičiaus rašto (iš privatinių rankų gauta).

Jisai rašo prašymus į visas puses. Birželio 21 d. rašo per Stockį į Karo Komisiją, kur teisinas, jog spiriamas teprisidėjo prie sukilimo (1832. VII. 3.), kreipiasi į Vilniaus karo gubernatorių Dolgorukovą (1832. VI. 18/30), prašo Žemaičių vyskupo užtarti jį prieš carą, net ir į jį krepiasi po kelius kartus (VI. 28, VIII. 18.).

Zabitis savo raštuose į vyskupą prašo padėti jo byloj, užtarti jo turtų dalykuose. Jis buvo pavedęs valdyti savo turtus Lydzevičiui, pranešęs apie tat iš čia vyskupui, bet dabar sužinojęs, kad viskas iš jo atimama, žadama pavesti valdyti klebonijos turtai kun. Knapskiui, Vilkijos klebonui. Zabitis ant to nesutinkąs. Esąs tai žmogus neramus, nenorįs jo prisileisti ne tik valdytoju, bet ir kamendorium, ir prieš jį protestuojąs: nes jeigu nemoka valdyti pas save Vilkijoj, tai kaip jis mokėsiąs tat daryti pas jį, Veliuonoj. Savo nuosavybės jam atiduoti nenorįs. Zabitis vis dar laikė save visų paliktųjų turtų savininku, tik laikinai iš vietos prasišalinusiu. Gi tardymo reikalu prašė vyskupo pasirūpinti, kad bylos prižiūrėtų dvasinis atstovas[1]. Turtų reikalu skųsdavosi vyskupui ir vėliau, nes dar 1835 m. Veliuonos turtus valdė klebono pavaduotojas Lydzevičius.

Zabitis kreipiasi ir į Prūsų karalių, prašydamas užtarimo, pagaliau iš Tilžės rašo į patį carą (1832. X. 28.).

Turime jo raštą į gubernatorių (1833. II. 15), rašytą iš Tilžes vokiškai, kad esąs svetimam krašte, sergąs. Iš Tilzės prašo karo gubernatoriaus paliuosuoti jo turtą nuo sekvestro (1832. VII. 18/30).

Gaudavo jis atsakymų. Pav. Stockis atsako 1832. VII. 28, kad jeigu jis nekaltas, tai lai grįžta be baimės[2]. Karo gubernatorius atrašė per vyskupą, kad jis nežinąs, ar yra paduotas prašymas carui per Prūsų pasiuntinį, jeigu jis tai yra padaręs, tai visai be reikalo, nes jo pasiteisinimai nieku neparemti, visi Zabičio darbai (sukilimo laiku) esą nelabai girtini ir visai neprideranti dvasiniam žmogui (1833. V. 3).

Kartais net kiti žmonės prašo už Zabitį. Kuomet jis sykį susirgo, tai už ji prašo Veitas, Drangauskinės kapelionas, jis prašo pasigailėti buvusiųjų pas Zabitį 2 seserų; iš jų viena našlė su 10 vaikų, kuriuos visus jis mokinęs ir auginęs (1832. VIII. 6).

Zabitis prašė visų, ką galėjo prieiti, užtarimo, tik bijojo grįšti namo ir pasiduoti rusų valdžios malonei.

O teismas ėjo savo keliu. Zabitis buvo paklaustas tik vieną sykį, darant kvotą ir kratą Veliuonoj. Liudininkai nieko blogo nerodė. Pav. kamendorius Lydzevičius tvirtina, jog Zabitis viską daręs sukilėlių spiriamas, nes sukilėliai žadėję užmušti, o atsišaukimų neskaitęs. Aplinkiniai gyventojai teip pat buvo paklausti. Padalinta juos tikybomis: 6 evangelikai ir 6 katalikai patvirtino, jog nieko blogo apie jį nežino, ir kad buvęs ištikimas sostui. Paklaustieji žydai, vieną sykį 6, kitą sykį 3, patvirtino, jog Zabitis gelbėjęs žydus nuo mirties.

Karo teismas (karo teismo komisija prie I pėščiųjų Divizijos) jo nesulaukęs, padarė sprendimą už akių Šiauliuose 1834 m. IV. 28/V. 10 d. Teismas atrado, jog Zabitis veikė dėl prievartos, bet jis pasislėpė, nepadėjo tardymui, dargi tvirtinęs, būk Rusų vyriausybė galint bausti be tardymo, todėl parašė:

„Eidamas 1716 m. kovo 30 d., 1722 m. bal. 5 d., 1782 m. bal. 8 d. ukazais ir Lauko Baudžiamojo Statuto § 1 nusprendė: kaipo neklausantį

[1] *V G A.* l. 20—31, 38—42, 43, 50, 62—3.
[2] *ten pat.* l. 83

teisėtos valdžios išdaviką nubausti mirties bausme, jo turtą paimti į iždą; bet gi teismas šitą sprendimą, o taipogi teisiamojo likimą perduoda Aukštesnės Vyriausybės nuožiūrai ir sprendimui. Užbaigta Šiauliuose 1834 m. bal. 28 d.".

Malonių jokių nepadaryta. Jieškojo Zabičio turto, ieškojo stropiai, bet nesurado, o buvusis Veliuonoj — tai tik bažnytinis turtas, kuriuo laikinai jis naudojosi, ir kurį dabar valdo jo paliktasis pavaduotojas.

Veliuonos bažnyčios turtai nebuvo pavesta kam kitam. Klebono vieta buvo vis dar neužimta. Dar 1835 m. šeimininkauja ir parapijoj ir klebonijos sodžiuose tas pats Lydzevičius. Vyskupas pats nesiskubina kitą skirti. Dar 1835 m. klausia Vilniaus karo gub., ar skaityti Veliuonos klebono vietą neužimta; nuo savęs prideda, jog koliatorium yra Zaleskis.

Ir jau pas karo gubernatorių randame pastabą: „priskaityti prie 2 eilės nusidėjėlių, bet galįs prašyti malonės".

Ilgą laiką Zabitis dalyvavo pabėgusiųjų sąraše[1].

Gal būti ir buvo galimybės grįžti Lietuvon iš emigracijos, jeigu būtų turėjęs artimų ryšių, ir butu kas pranešęs, o Zabičiui nieks apie tai nepranešė.

Tik vargu bebuvo kam besirūpinti: bažnyčios dvarams valdytojas yra, kad grįžtų — gal jam ir nebuvo reikalo, anam nieko nesiuntė, o tie žmonės, kuriems jis buvo arčiau širdies, kurnais rūpinos, vargu galėjo ką padaryti. Koliatorius Zaleskis ar negalėjo ar nerado reikalo rūpintis.

4. Emigrantas.

Sunku buvo Zabičiui gyventi svetur. Tilžėje nebuvo galima pasilikti, Prūsų valdžia vijo pabėgėlius, reikėjo traukti kur kitur. Išvežtasis turtas palengva tirpo. Neabejotinai Zabitis buvo Tilžėje dar 1833 m., nes tais metais jis iš ten rašo prašymus savo byloje.

Toliau prasidėjo senatvėje emigranto - klajūno gyvenimas.

Neilgą laiką yra buvęs Argentinoj Buenos-Aires mieste, 1835 m. grįžo į Europą[2], į Prancūziją, kur buvo emigrantų dauguma.

Buvo kokį laiką mokytoju liaudies mokykloj Nancy, kurioj daugiausiai mokinos žemaičių vaikai.

Sunkus buvo emigrantų gyvenimas, tik tam sunku suprasti, kas nėra matęs. Atitrauktas nuo savo dirvos, tarp svetimų žmonių, dažnai be duonos, niekinamas ar persekiojamas, naudojamas. Norėtų grįžti į tėvynę, į savo Veliuoną, o negali. Ištolo norėtų būti naudingas.

Emigracijoj prisiminė Veliuoną, kuri garsi Lietuvos senovės atminimais, atsižymi vietos grožybėmis. Ji brangi jam, o ir visai Lietuvai.

Juk tai yra istorinė Lietuvos vieta.

Palemonas, bėgdamas nuo Romėnų, įsitaisė Veliuonoj, davė „Lietuvos liuosybės garsą", tenai palaidotas Gediminas, kuris žuvo gindamas teisybę, o XIX amž. jis, Zabitis, klebonaudamas laiminęs tėvynės vaduotojus[3].

---

[1] *V G A.* m. v.

[2] Kad buvęs Argentinoj, paėmiau iš p. Gabrio rašto, kuris sako tat sužinojęs iš Zabičio dokumentų Paryžiaus Lenkų Knyg., turėjau rankose jo raštus, bet minėtos medžiagos neradau. Gal kur nusimetė, ar kitoj vietoj padėta? (Gabrys rašė apie tat „Tėvynėje" Nr. Nr. 45 ir 46 — 1909).

[3] *Eiliavimas*, gale.

Lengva apsiprasti jauniems, kurie mažiau surišti, mažiau turėjo linksmybių ir vargų savo šalyje, turi tik ateitį, lengviau jie prisitaiko: kas kita vėlesniame amžiuje, o ypač senam, kokiu buvo Zabitis.

Kitame tarpe atsidūrė, aplinkui kiti, nežinomi žmonės, nėra tų žmonių, kurių nuomonė, žodžiai buvo brangus. Emigrantų nevienas slinkdavo žemyn, persikeisdavo, pergyvendavo sielos perversmus.

Emigravęs, Zabitis virto kitokiu, gal būti persilaužimas prasidėjo Tilžėje, o pasibaigė Prancūzijoj.

Jisai, kaip ir kiti emigrantai, neturi sielos ramumo. Senieji dievaičiai žlugo, ieško naujų. Įeina į sroves, kuriose vyravo tarp emigrantų.

Tarė įisai, kad gyvenimas būtų žuvęs, jeigu nieko savo darbų nepaliktų, norėjo prieš baigsiant gyvenimo dienas tarti keletą žodžių savo žemaičiams ir jiems rašo proza ir eilėmis, tardamas, kad šis tas jiems teks; rūpi ir žemaičių kalba, tinkama gražioms mintims išreikšti.

Čionai perkratinėjo savo senąjį gyvenimą. Kadaise turtingas žmogus, dabar vienų vienas, nuvargęs, nieko neturįs. Tą, ką seniau garbino, atmetė, gal būti naujos nuomonės jo sielos nepatenkino, neišturėjo sielos kankynių ir vargų, gal delto jis nusižūdė. Jis mirė Nancy mieste 1837. VII. 10. Niekas nepastatė ant jo kapo ir paminklo, ko buvo sulaukę kiti, turtingesnieji.

IV.

Lietuvos ir Lenkijos emigrantai.

1. Europa ir emigrantai.

1830—31 m. Europoj buvo karšti laikai; dar ji nenurimo; dar vis kunkuliavo tai viename, tai kitame jos kampe. Prancūzija ką tik buvo pergyvenusi revoliuciją; jos kaimynė Belgija buvo atsiskyrus nuo Olandų revoliucijos keliu. Nerimsta ir vokiečiai, nes nori suvienyti savo tėvynę, išskaldytą tarp keletos dešimčių viešpačių, padaryti iš jos vieną valstybę, įvedus konstitucinę tvarką. Italuose, taip pat išblaškytuose, suskaldytuose tarp daugybės viešpačių, popiežiaus ir pasaulinių, nesiliauna revoliucijos, slapti sąmokslai, masonų su karbonarais ir nemasonų vedami; neatsilieka ispanai, portugalai, visur reikalaujama prispaustiems laisvės ar nepriklausomybės, išmėtytai vienai tautai suvienijimas ir laisvė. Ir Anglijoj netrukus matome kįlant sąjūdį del rinkimų į seimą, liaudis nori suvaržyti ponų (lordų) rūmus; dabar pirmą sykį iškįla darbininkai. Visa tat tikosi ar prieš ar po revoliucijai, buvusiai Lietuvoj ir Lenkijoj.

Kiekvienoj šalyj buvo savų priežaščių, kiekvienoj šalyj revoliuciniai sąjūdžiai savotiškai atrodė, bet pagrinde bruzdėjo demokratija, liaudis. Europoj ėjo stipryn miestėnai (buržuazija), jauni, stiprus, trokštą valdžios, delto skelbią konstitucijos ir liberalizmo idėjas, o apačioje toliau nužengusiose šalyse iškįla ir darbininkų klasė, kuri svajojo apie visuomeninės lygybės idealus, ne tik politinius. Miestėnai ir darbininkai nekentė absoliutizmo, delto užsidegdavo del tų tautų, kurios kariavo dėl laisvės. Rusų carizmas jų akyse — tai Europos slogutis, Europos despotų ramstis, Europos žandaras. Ir dėlto ne tik pritarimas, bet ir pinigai, o kartais ir žmonės ėjo iš Europos į sukilusias šalis.

Kiekvienos šalies revoliucininkai pasigerėdami ir džiaugdamies sekė savo kaimynų kovas, matė juose draugus bendroj demokratijos kovoj prieš Europos absoliutizmą, nebereikalo viešpačiai taip pat ėjo išvien prieš maištininkus ir iš širdies kits kitam padėdavo, ir tikrai galėjo padėti, nes priešingumas maištui visur buvo galingas, tik kartais jų politikos susidurimai sudarydavo kliūčių vienybei.

Europos viešpačiai įvairiaip žiūrėjo į lietuvius ir lenkus, tai parėjo nuo jų politinių planų ir reikalų. Kartais vyriausybė slopina pas save sąjudį, o remia jį iškilus kitoj šalyj; kaikur vyriausybė ir visuomenė vienodai yra nusistačius. O ir tie nusistatymai kartais keitėsi. Tatai pareidavo nuo to, ar tie sukilėliai tebekariauna su rusų valdžia, ar jau pablokšti, išsklaidyti ir kaipo pabėgėliai pas jus ieško prieglaudos ir duonos.

Tik dvejose šalyse didelės sukilėlių masės, pralaimėjusios kovą, teturėjo ieškoti prieglaudos svetur, tai Lietuvoj ir Lenkijoj, retai kitų šalių žmonės slėpdavos svetur, svetimos tautos valstybėje.

2. Austrija ir 1831 m. revoliucija.

Austrų vyriausybės nusistatymas į sukilimą keitėsi. Iš pradžių ji džiaugėsi, kad jos priešas Rusija turi painiavų namie, dargi norėjo pasinaudoti sukilimu dinastijos reikalams: jeigu revoliucija pavyktų, tai reikėtų rūpintis padaryti Lietuvos ir Lenkijos karalium austrų karalaitį Karolių. Delto tai su centro žinia Galicijos valdžia ėjo lenkams į pagelbą: leido pirkti ginklų, rinkti ir siųsti tenai žmones, o reikalui esant, jeigu vytųsi rusai, pereiti sieną ir pasislėpti Galicijoj.

Metternichas, Austrų politikos vedėjas, greitai įsitikino, kad sukilimo jėgos nedidelės, delto jo sugalvotieji dinastiniai planai išnyko kaip dūmai, ir dabar ėmė kitaip žiūrėti į revoliuciją Lietuvoj ir Lenkijoj; ji galint duoti Austrijai ne naudos, o žalos, nes ji gali virsti revoliucijos židiniu visai Europai, jos idėjos galinčios padėti versti Europoj sostus. Delto Metternichas, matydamas rusų persvarą, persimetė į rusų pusę, dargi ėmė teikti rusų vyriausybei žinių apie sukilėlius, o perbėgusiems Austrų sieną daryti sunkenybių. Galicijoj vietos valdžios organai neperprato ar nenorėjo iškarto perprasti to Metternicho persimetimo, negalėjo iškarto prisitaikyti, delto ir toliau tebeteikdavo prieglaudą perėjusiems į Galiciją kariams, bet jau nebeleisdavo spiestis į ginkluotus būrius, kad grįžus vel stoti į kovą su rusais.

Baigiantis karui su rusais 1831 m. ir Galicijos valdžioj įvyko visiškas persilaužimas: jau ji skersauja į sukilėlius, jau neduoda tos pagelbos, kurią tiekdavo pirmiau, sunkina jų gyvenimą su savo priežiūra ir t. t.[1] Teisybė, nespyrė grįžti po rusais, bet ir pas save neleido ilgai gaišti, spyrė imtis kokio ramaus darbo, nedalyvauti bent kokiame priešingame vyriausybei politikos gyvenime, arba net prisakydavo išvažiuoti kitur — į Angliją ar į Prancūziją.

Buvo tokių, kurie priešinosi, neįsitaisę Galicijoj neiškeliaudavo, nes tikėjosi, kad revoliucijos banga grįš, karas su Rusija vistiek bus, laukė jo čia pat, būdami netoli sienos. Šitokius nenuoramas Austrų vyriausybė ėmė 1832-35 m. uždarinėti į kalėjimus. 1833 m. pasiryžo išgabenti juos ir išgabeno į Ameriką.

Ar buvo jų tarpe lietuvių, neturime žinių, jeigu ir buvo, tai vos keletą.[2]

---

[1] *Feldmann*, II. 18—23.

[2] *Gadon*, III. psl. 100—106.

3. Prūsuose.

Vokietijoj. Vokiečių visuomenė ir jų monarkai sutiko emigrantus nevienodai: piktai — vyriausybė, širdingai — visuomenė. Jos akyse tai buvo didvyriai, vyriausybės akyse — pavojingi svečiai. Prūsų valdžia buvo priešinga sukilimui dėlei kelių priežasčių. Viena, lenkai norėjo atsiimti sau prūsų užimtasias žemės (Poznanį, Torunį, Rytų Prūsus ir t. t.). Eidami sutartim su rusų valdžia, Prūsai niekuomet nepripažino Laikinosios Valdžios, nė Lietuvos, nė Lenkijos, ginklų karui tinkamų neleisdavo įsigyti, o visą tat leisdavo rusams. Taigi gindami savo užimtasias žemes Prūsai kenkė sukilėliams, padėjo rusams. Iš kitos pusės, konservatoriai bijojo raudonos šmėklos pas save. Juk gerokai prūsų lenkų dalyvavo šitame sukilime, nuėjo ten į Lenkiją ir nebegrįžo, nors vyriausybė ir reikalavo[1]. Ir vėliau, sukilėliams perėjus Prūsų sieną, Prūsų valdžia darė visą, kad įtikus Rusams.

Gyventojai dargi Prūsuose kitaip elgėsi. Kas buvo laisvės idėjų šalininku, nekentė reakcijos lizdo, Prūsų vyriausybės, bet ir Rusų. Ypač gerai sutikdavo Vokietijos Pietuose. Minios su entuziazmu sutikdavo juos: ovacijos, muzika, vaišinimas — negirdėti. Ypač gerėjos jaunimas ir moterys. Matė juose visos žmonijos kareivius, kurie neša naują, atgimusį pasaulį, pasitaikydavo ir tokių, kurie matė šituose emigrantuose ypatingą pasaulinį pašaukimą[2]. Bet daugiausiai reikalų emigrantams teko turėti su Prūsais.

I Prūsų pusę. 1831 m. liepos 8 d. ties Šiauliais ėjo paskutinės revoliucijos kovos su rusais. Karių dauguma buvo lietuvių liuosanoriai, mažumą sudarydavo atėjusieji lenkai.

Šitos kovos neturėjo geros kloties, teko dargi pasitraukti nuo Šiaulių į vakarus. Liepos 9 d. Kuršėnų klebonijoj ėjo paskutiniai veikusiųjų Lietuvoj karo vadų pasitarimai — ar betęsti karas Lietuvoj ir jeigu tęsti, tai kaip tat daryti.

Kuršėnuose atstatė nuo vadovybės Gelgudą, padalino kariuomenę į 3 dalis; vieną vedė — Rolandas, kitą — Chłapowskis, trečią — Dembińskis.

Rolandas traukė ant Palangos, nes vis dar laukė nuo jūros pusės pagelbos: vis tikėjosi dar, kad ateisią prancūzų ar anglų laivai su ginklais, nes jie tikrai buvo žadėti ir užpirkti.

Chłapowskis, prie kurio vėliau prisidėjo Gelgudas, kuris kaipo vyresnysis ir vadovavo šitai kariuomenės dalei, ketino traukti į Jurbarko pusę, iš ten pereiti Dubysą, Nevėžį, pasiekti Nerį ir eiti toliau į Trakų pavietą. Šitą dalis išėjus iš Kuršėnų traukė iš pradžių į Luokės pusę.

Dembińskis turėjo savo kariuomenę vesti į rytus, iš Kuršėnų traukė ant Meškuičių, Panevėžio, Vilkmergės.

Rusai tarė, kad visa kariuomenė eina į vakarus, ėmė ją supti, nepastebėjo Dembińskio, kuris ėjo į rytus, leido jam išsprukti.

Pirmi 2 kariuomenės dali, rusų spiriami, perėjo Prūsų sieną.

Chłapowskis ir Gelgudas perėjo Prūsų sieną ties Gargždais liepos 13 d. Tuo pat keliu, rusų vejamas, turėjo pasukti ir Rolandas; jo kariuomenė traukė išilgai sienos, ketino eiti toliau; tuo laiku vienas iš karininkų pamatęs Prūsuose Gelgudą, peršokęs sieną, puolė prie jo ir jį nušovė, tardamas, kad jis buvęs išdaviku.

[1] *Müller*, Die Polen. 68–76. *Wrotnowski*, Zbiór pamiętników I.

[2] *Feldman* I, 125–6.

Ir Rolandas liepos 15 d. buvo priverstas pereiti Prūsų sieną, kiek pečiau, ties Degučiais.

Dalis žemaičių ir aukštaičių atsiliko, ar grįžo namo, ar dar kariavo laikydamiesi savo miškuose kaipo partizanai.

Išviso (liep. 13 ir 15 d.) perėjo Prūsų sieną 635 karininkai, 6041 kareivis, su 25 patrankomis.

Dembińskio vedamoji kariuomenės dalis galėjo pasiekti net Varšuvos. Jai žuvus, su Dembińskiu nuėjusi kariuomenė taip pat perėjo į Prūsus. Tuo budu ir čia buvo nedidelė lietuvių dalis. [1]

Belaisviai. Peržengus kariuomenei Prūsų sieną, Prūsų vyriausybė liepė tuojaus ją sulaikyti, nuginkluoti, neleisti eiti į Lenkiją; o ta pati vyriausybė užkliuvus rusų karo buriams iki šiol leisdavo įeiti ir išeiti. Per karą ji neleisdavo sukilėliams įsigyti ginklų, ką galėjo daryti rusai. Dabar nuginklavę sukilėlius, Prūsai jų ginklus nusiuntė per Rygą į Rusus.

Cłapowskis paėjo kokią 1 mylią į Klaipėdos pusę, paskui jiems nurodė kaipo stovyklą Šernius prie Minijos. [2] Netolimais bala, jos viduryj kišojo smiltіes kalnas, kuriame pavedė laidoti savo numirėlius. Ir tenai del blogo maisto, blogos pastogės, balinio oro, nemaža mirdavo. [3]

Kitam būriui paskirta stovėti prie Ažekių netoli Šernių.

Nemažesniame varge atsirado Rolando kariai.

Perėję sieną pirmą naktį nakvojo ant lauko, ant drėgnos žemės, nebuvo nė šiaudų pasikloti net sužeistiems ir ligoniams, nebuvo malkų ugnei susikurti. Ant rytojaus alkani turėjo eiti į vietą, paskirtą karantėnui. Šita vieta buvo prie Pakamonių sodžiaus netoli Tilžės (2 myli). Ir čia parinkta tuščia drėgna vieta, prie ežero, kur tebuvo išviso viena triobelė, tik vėliau pastatė šiokius - tokius barakus. Juos visus saugojo apstoję Prūsų kareiviai. Tai turėjo būti karantėnas nuo choleros. Sakyta buvo, kad tęsis iš viso 20 dienų. Praėjo paskirtasis laikas, o jam galo nebuvo matyti.

Maistas buvo neužtektinas, reikėjo pamaži išparduoti vietos gyventojams ar verteivoms visą, ką turėjo atsinešę.

Vieni iš belaisvių buvo nepatenkinti iš lietuvių vietos gyventojų, kiti atvirkščiai gerėjos jais. Jie prisiminė, jog lietuviai padėdavę sukilimo laiku gauti ginklų arba tiekę maisto, dargi prūsų karininkai ir kareiviai buvę malonus ir užjautę jiems[4].

Po 50 su viršum dienų karantėno visus sukilėlius išskirstė po Klaipėdos, Karaliaučiaus apielinkes, po kaimus ir dvarus.

Prūsų vyriausybė delto gaišo su karantėnu, kad laukė, kuomet baigsis karas, kad galėtų žinoti, ką gi galutinai reikės daryti su internuotais sukilėliais. Varšuva puolė rugs. 7 d., dalis kariuomenės iš Lenkijos perėjo į Prūsus, juos taip pat nuginklavo ir internavo.

Dabar išviso Prūsuose atsirado internuotų sukilėlių į 28.000. [5]

Šitoks emigravusių karių skaičius sudarytų rimtą pavojų taip Prūsams taip kitai valstybei, kurioj jie susirinktų. Taigi reikėjo susirūpinti jų sumažinimu.

Išsiuntimas. 1831 m. X. 20/XI. 1 d. Rusijos caras paskelbė manifestą, kuriuo jis žadėjo amnestiją tiems, kurie grįš namo. Bet tat palytėjo karei-

---

[1] *A. Z.* Wojna p. 99—119. *Chłapowski,* II. psl. 103—6.
[2] *Chłapowski,* p. 106.
[3] *Gadon,* I, 11—12.
[4] *Domejko* 45 — 46, *Mann* I, 198 — 212.
[5] *Gadon,* I, 24.

vius ir puskarininkus ir tai tik kilusius iš Lenkų karalystės, nes tik tenai jie tesudarė reguliarę kariuomenę, nelietė tų, kurie buvo kilę iš Aukštaičių, Žemaičių, Gudų; taigi iš lietuvių amnestija galėjo pasinaudoti tik kilę iš Užnemunės.

Prūsų vyriausybė pasiūlė amnestuotiniems tuojau grįžti namo, karininkams gi žadėjo išrūpinti caro dovanojimą.

Ir pradėjo grįžti. Senuosius, pagyvenusius, turinčius savo šeimas traukė namo į savo lizdus, jaunesnieji vis dar gyveno viltim, tikėjo į artimą laimėjimą, vis dar spyrėsi.[1]

Arti pusės pasisakė, jog nori pasinaudoti amnestija, dauguma ūkininkai. Liko dar labai daug. Prūsų vyriausybė, norėdama įtikti Rusams, bijodama laikyti pas save tiek daug nenuoramų, varu varė eiti prie rusų sienos.

Grįžtančiųjų skaičius augo. Visgi likusiųjų lietuvių skaičius buvo didesnis, nes dauguma buvo liuosanoriai, o nereguliarės armijos kariai.

1832 m. pavasaryj Prūsuose iš 28.000 liko išviso vos 4.000 karių emigrantų; dalis prieš tai buvo iškeliavus į prancūzų žemę.

1832 m. V. 25 išėjo Prūsų karaliaus įsakymas, kur jau grasinama ypatinga priežiūra ir suvaržymais tiems, kurie nenorės grįžti į Rusijos valdas. Tuo būdu išstumė dar į 3 000, beliko Prūsuose koks tūkstantis su viršum.

Ir dabar prūsų valdžia dalį jų uždarė Gedonių, Pyliavos, Graudenės (Grudziądz) pilyse, kitą dalį laikė ypatingoj priežiūroj.

Likdavo dauguma karininkų. Jiems beliko traukti į vakarus, eiti per vokiečių žemę į Prancūziją.

Siuntimas laivu į Prancūziją. Prūsų vyriausybė išvijo iš savo žemės visus, ką galėjo, bet liko, kaip minėta, užsispyrėlių, kurie neprašė ar negalėjo prašyti amnestijos, o neturėjo noro patys kur kitur keliauti. Prūsų vyriausybė laikė juos už neramų, nepageidaujamą gaivalą, tai nutarė išsiųsti jūromis į Prancūziją, kur dauguma buvo pėščia išėjus.

1832 m. birž. mėn. išsiuntė dviem laivais. Vienas išplaukė iš Pyliavos su 164 žmonėmis. Buvo tai beveik vieni lietuviai, civiliai—dvarininkai, studentai, valdininkai.

Po 7 savaičių kelionės rugp. 15 d. laivas priplaukė į Bordeaux. Iš ten juos išskirstė Prancūzijos gilumoj, departamente de l'Indre.

Kitas laivas („Lachs"), paskirtas kariams, išplaukė iš Gedonių VI. 24, priėmęs 462 žmonės (jų tarpe tebuvo 2 karininku, 1 gydytojas, 5 moterys, visi kiti kareiviai). Priplaukė prie Havre, bet prancūzų valdžia neleido išlipti, nes ji ketino juos gabenti į Afriką, į Algierę. Sužinoję keliauninkai ėmė nerimastauti, subruzdo jau seniau pėsti atėjusieji emigrantai, galų gale prispyrė prancūzų valdžią nusileisti, leisti pasilikti Prancūzijoj; iš jų vos 30 tesutiko pristoti tarnauti Algiere.[3]

Išgabenimas likučių. Vis dar užsiliko Prūsuose apie 1000 atkaklių, kurie nesutiko keliauti nė į Rusiją, nė į Prancūziją. Prūsų vyriausybė uždarė juos, kaip minėta, pilyse, pristatė prie sunkiųjų darbų. Tuomet pasisakė, kad norį keliauti į Prancūziją, bet dabar ir ten neleido.

Galų gale 1833 m. pabaigoj nutarė išsiųsti ir paskutiniuosius sukilėlius, tik ne į Prancūziją, o į Ameriką. Gedonise buvo prirengę 3 buorinius laivus ir, pasodinę likusius sukilėlius, išsiuntė.

[1] *Gadon.* I. pusl. 11—26.
[2] *ten pat.* I. pusl. 32—39.
[3] *Gadon.* II 121—130.

Ilga buvo kelionė. Užėjo audra, išvaikė laivus, vienas iš jų „Elisabeth“ su 156 žm. apsistojo prie prancūzų krašto Havre, kitas „Marianne“ prie anglų krašto Portsmouthe, trečias „Union“ taip pat prie anglų krašto — Harwich'e.

Išlipusieji Havre vargais negalais pasiliko Prancūzijoje; kurie buvo patekę į Portsmouth'ą, prispyrė kapitoną išsodinti ten pat, o į Ameriką nebevežti; o kurie užkliuvo į Harwich'ą rūpinos ir pateko vieton Amerikos į Afriką, į prancūzų Algierę, į svetimąjį legijoną; išviso jų ten nuplaukė 228 žmonės.[1]

Per Vokietiją. Tie, kurie nepasinaudojo caro amnestija ar nebuvo grįžę per sieną slapta, pėsti, retai važiuoti, didesniais ar mažesniais būriais traukė iš Prūsų į vakarus, į Prancūzus. Jie turėjo pereiti daug vokiečių žemių, kol pasiekė prancūzų.

Toms simpatijoms buvo pagrindų politinių, ūkinių, dargi tikybinių; daug prisidėjo neapykanta prūsų valdžios, kuri ėjo išvien su rusų caru. Prūsų valdžia norėjo įgyti egemonijos vokiečių tarpe, taigi ir pietų vokiečių, tai vyriausybės netrukdė reikšti simpatijas. Gyventojai padėjo savo širdim, pinigais, daiktais, dargi būdavo asmenų, kurie ėjo karan, nes tarė, jog pergalėjus rusus, lengviau nuveiksią Prūsus ir vokiečiai susivienysią.[2]

Tik vėliau vokiečių demokratija atsipeikėjo; susidūrus su emigrantais, pamatė, jog ne visi jie laisvės nešėjai, jog yra juose bajorų luomo atstovų (pav. H. Heine ir kiti), apskritai atšalo širdis prie jų, nes kai kurie emigrantai vis tarė, jog jie yra pašauktoji tauta, o ypač jie...

4. Anglijoj.

Anglų valdžia nesibijojo emigrantų politiniu atžvilgiu; jie svetimi vietos gyvenimui, negali aktingai į jį įeiti, todel nesibijojo, kad jie apsigyventų Angluose.

Tik jie gali būti nepatogūs ir net pavojingi visuomenės atžvilgiu: tai bedarbiai, žmonės nemoką darbo, kuriuo galėtų verstis; delto valdžia duoda jiems subsidiją, šelpia juos, bet laiko tam tikrose stovyklose.

Kartais jie gali būti naudingi anglų politikams — jų kovose su rusais, tuomet leidžiama jiems daryti demonstracijos, kelti protestai.

Emigrantai visa siela buvo atsidavę kovai prieš rusus, todel tie, kas prieš rusus ėjo, buvo jų talkininkai.

Bet artimiausi emigrantams buvo anglų opozicija. Dažnai jos žmones eidavo išvien, prisidedavo prie emigrantų eisenų[3].

Vienaip anglų vyriausybė elgės su neskaitlingais turtingaisiais dvarininkais, kitaip su beturčiais, bedarbiais prasčiokais.

Į anglus nuplaukė visai mažai žmonių, išviso 212, kurių dauguma išlipo Portsmouthe. Vėliau kitais keliais privažiavo truputį daugiau.

Kitas didelis burys buvo pristojęs ir išlipęs ant Jersey salos.

Anglijoj emigrantų padėtis buvo bloga. Pirmieji emigrantai, čia atvykusieji, buvo turtingi bajorai, rado atramos anglų bajoruose; jie buvo reikalingi dorinės pagelbos, palaikymo jų nepriklausomybės idėjos.

---

[1] *Gadon*, II. 332 — 6.
[2] *Müller*, 28—79.
[3] *Limanowski*, Worcell 150—2.

Bet vėliau dalykas virto kitaip. Atsirado emigrantų, kurie reikalavo pašalpos, daugybė pavargėlių, ir jų skaičius vis didėjo. Atvyko kareiviai iš Prūsų kalėjimų, atvyko nauji sąmokslininkai Zaliwskio ir Savojos žygių dalyviai, nes prancūzai jų nebeįsileido, uždarė jiems sieną. Gerų žmonių pašalpos ir rinkliavos nebeužteko. Seime (žemieji rūmai) 1834 m. bal. 9 d. priimta pasiūlymas paskirti 10.000 svarų sterlingų 483 žmonėms šelpti. Vyresniems karininkams skiriama 4 savaitėms 3 svarai, žemesniems — 2, kareiviams 1 sv. 8 šil., o Portsmoutho kareiviams, turintiems dykai butą kareivinėse, 1 sv. 1 šil.[1].

Sunkioj padėtyj buvo būrys išlipęs ant Jersey salos ir Portsmouthe. Gyveno viena dalis surukusiose, aplužusiose kareivinėse Portsmouthe, gauna nedidelę pašalpą iš anglų valdžios, gauna pašalpą iš labdaringų draugijų, tik vienas kitas uždarbiauja, verčiasi kokiu menku darbu, visi nuvargę, nuplyšę...

5. Amerikoj.

Į Ameriką plaukė didesnis būrys emigrantų, Austrų išvežtų, apie ką jau buvo minėta. 1834. IV. 2 įplaukė abu laivu į New-Jorko uostą. Austrų konsulas įdavė savo tremtiniams ir emigrantams po 40 dol. pinigais ir paleido svetimame krašte.

Nė vietos žmonės, nė valdžia, niekas jais nesirūpino, visai nepaisė į juos, lai sau verčiasi kaip nori. Niekam nerūpėjo, ko ir kaip atvažiavo.

Pamaži prisirinko daugiau, atvykdami įvairiais keliais. Vieni spruko iš Prūsų nelaisvės, kiti bėgo nuo vargo Anglijoj ar Prancūzijoj. Prisirinko į 400. Jų tarpe buvo ir lietuvių. Žinomas pav. Vilniaus studentas Putramentas.

Tenai Amerikoj, toj laisvės šalyj, prasidėjo vargas. Kildavo sumanymų, kaip gelbėti save. Vieni manė apie kolonizaciją, pasilikti visiškai, kiti progai pasitaikius grįžti į tėvynę.

Ir kada ėmė lyginti savo gyvenimą Amerikoj su Prūsų nelaisve Pyliavoj, radė, kad ten buvę geriau, negu Amerikoj. Rašydami į Europą savo tautiečiams persergėjo, kad nevažiuotų į tą laisvės šalį. Ir ėmė bėgti iš žiemių Amerikos. Vieni traukė į pietus: į Meksiką, Argentiną ir t. t., kiti grįždavo vėl į Europą.[2]

6. Prancūzijoj.

Į Prancūziją. Ištrūkę iš sunkios Prūsų nelaisvės, praeidami per vokiečių žemes, sutikdami tenai paguodos, kovotojai del nepriklausomybės ėjo į lauktąją laisvės žemę, į Prancūziją. Anie vargai Prūsuose — tai praeinantieji, jie taip tarė, o atsidūrę šioj šalyje apsivylė: čionai Prancūzijoj prasidėjo tikrasis sunkusis gyvenimas, prasidėjo vargai ir rūpesčiai, iš ko patiems gyventi, ką galima daryti savo tėvynei.

Prancūzų visuomenė ir vyriausybė. Prancūzija iki tol, nuo Didžiosios Revoliucijos laikų, tarėsi esanti tautų išvaduotoja; iki šiol Lietuvos ir Lenkijos visuomenės darbuotojai ir politikai noriai kreipdavo į ją savo širdį ir akį, nors dažnai prancūzai apvildavo juos.

1830 m. liepos mėn. revoliucija sudarė ypatingų santykių su rusais. Revoliucija pavarė nuo sosto Burbonų dinastiją ir pakėlė į jį Liudviką

[1] *Limanowski*, Worcell 106—107.
[2] *Gadon*, III, 100—106.

Pilypą. Rusų caras Mikalojus I jo nepripažino, laikė jį revoliucijos dariniu, rinko Europoj koaliciją „prakeiktąjam uzurpatoriui“ išvaryti, senajai teisėtajai dinastijai atstatyti. Ypač daug pagelbos Mikalojus tikėjosi iš Prūsų karaliaus, savo vienminčio, bet tas ir neketino judintis, nerimastauti, rūpintis svetimais reikalais. Siūlijo rusų caras pradėti kovą su prancūzų karalium, tam tikslui iš savo pusės paskyrė 14 divizijų pėsčiųjų, 12 div. raitųjų, rusų ir lenkų kariuomenės, ji susidėtų su Prūsais, kurie galėtų pridėti dvi diviziji gvardijos. Lenkų kariuomenė, kurioj buvo apie 50.000 gerai išmokytų karių, atliktų didelę rolę šitame kare.

Prūsų karalius visame apvylė carą, jis pripažino Prancūzų karalių; tą patį padarė anglai, austrai; tuomet pats caras pripažino jį nenoromis, šaltai, net įžeidžiamai, pasiuntęs laišką 1830 m. 30 rugs.

Derybas su Prūsų vyriausybė dėl karo prieš prancūzus vedė Berlyne lauko maršalas grapas Diebitsch.

Bėsant jam tenai, besiderint be geros kloties, atsitiko kita revoliucija, būtent belgų Bruxellyj, 25 rugp., prieš olandus.

Dabar caras ruošėsi padėti olandų karaliui. Prancūzų Talleyrand'as, palaikomas dargi liberalų ir radikalų, paskelbė raštą, jog Prancūzija nesikiš į tat; olandai aiškino jį taip, jog prancūzai su ginklu atmuš kiekvieną visų kitų įsikišimą. To tai caras negalėjo pakęsti ir liepė skubintis baigti ginkluotis revoliucijai Europoj malšinti, jis norįs dabar tildyti prancūzų ir belgų revoliucininkus. Daugiausiai turėjo dalyvauti visa lenkų kariuomenė ir dalis rusų. Turėjo išeiti laukan 10/22 gruodžio; jos vadas — caro brolis Konstantinas. Keturi rusų korpusai eina į Valuinių-Podolių, viena pėsčiųjų divizija turi būti ties Vilnium. Konstantinas su lenkų kariuomene ir su Lietuvos korpusu, jam priklausomu, privalė turėti paruošę visą karui stoti.

Bet tat nepatiko nė Konstantinui Varšuvoj, kuris ir nepriėmė vadovybės ant rusų kariuomenės, nė Prūsų karaliui Berlyne. Prūsų karalius bijojo, kad caras nesiųstų kariuomenės per Prūsų žemę. Caras skubina. Rusų jėgų vadu paskyrė Diebitsch'ių (13 lapkr.), nes Konstantinas tą pasiūlymą atmetė. Gvardija turėjo eiti ant Tilžės, Karaliaučiaus; šiaip rusų kariuomenė rinkdavosi Lenkuose, tatai pigiau atseitų rusų iždui. Bet lapkr. 29 ištiko sukilimas, caro planai subirėjo. Prancūzija išgelbėta nuo karo audrų[1], dėl jos pagreitinta sukilimas.

Galima buvo laukti, kad Prancūzų valdžia palaikys sukilimą Lenkijoj ir paskui Lietuvoj, bet įvyko kitaip. Liberalai su džiaugsmu sutiko tat, bet karaliaus Liudviko Pilypo vyriausybė bijojo caro erzinti, bijojo, kad jis neitų į Prancūziją, ir ėmė gerintis prie caro, o už nepalaikymą sukilėlių gal gautų iš Europos viešpačių Belgiją. Valdžia viešai reiškia simpatijų, bet pataria nedaryti sukilimo, susitarti su caru. Visuomenėj gi radikalai stovi už sukilimą, demonstruoja, reikalauna padėti, bet ne jų rankose tikroji galybė, jie tik žodžiais gelbėjo. Vyriausybė darė kliūčių, nors leido pirktis ir gabenti iš Prancūzų ginklų. Taip pat nepavyko sukilėliams iš prancūzų gauti vyresniųjų karininkų sukilėlių kariuomenei: jie patys sutiktų, bet vyriausybė griežtai jiems uždraudė. Taip pat šaltai žiūrėjo į sukilėlius ir prancūzų konsulas Varšuvoj; jis nieko nežadėjo, niekame nepadėjo, peikė sukilimą, patarė pasiduoti. Ir tikrai, rusams įėjus į Varšuvą, prancūzų konsulas pirmasis nuvyko prie jų ir pareiškė savo pasitenkininimą del šito.

---

[1] *Jungfer*, 3—8.

Pažangioji visuomenė, senieji revoliucijos ir Napoleono karininkai ir veikėjai buvo užsidegę, audė puikius planus.

Visuomenė išreikšdavo savo jausmus spaudoj, susirinkimuose, dažnai turėjo progos ir galimybės iškelti šitą klausimą seime. Tačiau ir čia nebuvo galima prispirti vyriausybės mainyti savo politiką, negelbėjo nurodymai, kad sukilimas išgelbėjo prancūzus nuo karo su rusais.

Bet kovo 13 d. susidarė naujas kabinetas. Vis dar nesikeičia valdžios pažiūros į sukilimą ir rusų politiką. Seimo karštieji ir radikalesnieji negali prispirti nė karštomis kalbomis, nė naujais įrodymais — minia, liaudis daro demonstracijas prieš rusų atstovybę, ministeriai del šito atsiprašinėja.

Bet vyriausybė turėjo skaitytis su visuomene, mąsto apie padarymą kaikurių diplomatinių žygių sukilėlių naudai (pav. reikia pildyti Vienos aktą). Prūsai atmetė, austrai svyravo, anglai buvo linkę veikti prieš rusus. Ir anglai pradėjo savo diplomatinį įsikišimą, pareiškė simpatijų sukilėliams.

Kloties neturėjo diplomatiniai prancūzų darbai caro kieme.

Prancūzijoj daug darė Lafayette, turįs didelį vardą, stengėsi paveikti į valdžią.

Vyriausybė, turbūt, stengėsi dargi iššaukti intervenciją, bet be geros kloties, laikas nuo laiko užtardavo Lenkiją Petrapilyje, žadėdavo slaptai kviesliams pagalbą, bet nė ginklų nė paskolos neduodavo.

Teisybė, prancūzų vyriausybė elgėsi kitaip, negu Prūsų valdžia: ji leido pirkti ginklus sukilimo reikalams. Yra žinomas šitoks atsitikimas. „Lenkų-prancūzų Centro Komitetas" pripirko ginklų ir vaistų, pakvietė 20 prancūzų karininkų, pasamdė laivą ir išsiuntė jūra į Palangą. Laivas jau plaukė prie Žemaičių krašto, bet buvo pervėlu: Žemaičiuose buvo isivyravę rusai, revoliucija perblokšta, tai laivas grįžo atgal. Ir grįžęs pardavinėjo už niekus gabentuosius ginklus. [1]

Seimas nori prispirti vyriausybę įsikišti aktingiau. Gyvi, triukšmingi debatai seime įvyko rugp. 15 — 16 d. Bet seimas toli nenuėjo, jis išreiškė „įsitikinimą, kad vyriausybė padarys tą ir tą"... Grįžo dar sykį prie to klausimo.

Ties Šiauliais rusai laimėjo liepos mėn., Varšuva paimta 7 rugs. Paryžiaus mieste, o ir seime kilo triukšmas: rugs. 10/22 d. kaltina vyriausybę del žlugimo. Sebastiani teisinas, kad pagelbos nežadėjo, o ir negalima buvę pasiųsti į Palangą, kur mažiukai laivai tegali įeiti. Thiers įrodinėjo, kad Lenkai neturi gabumų tvarkytis.

Suprantamas dalykas, kad visi tie, kurie negalėjo ar nenorėjo pasinaudoti caro amnestija, ir nesiliko Prūsuose, nes iš čia juos varė, traukė į Prancūziją. Tenai spietėsi visi, Paryžius virto lizdu naujoms idejoms skleisti, aptarti ateities planams, naujai revoliucijai paruošti. Čionai gavo naujų politinių ir socialių minčių. [2]

Suvaržymai. Prancūzų valdžia, mažai tesirūpinusi sukilimu, turėjo ką nors daryti su skaitlingais ir neramiais ateiviais. Ji nenorėjo jų, bet turėjo jais rūpintis, ką nors jiems duoti; bijojo jų, todėl neleido laisvai organizuotis, normaliai gyventi; davė jiems pašalpą, bet menką, o uždarbius suvaržė, nevisur leido uždarbiauti, visai draudė eiti į aukštus mokslus, suvarė juos į ankštas stovyklas (depots), dažnai tvirkindama su šnipinėjimais ir provokacija [3].

[1] *Gadon*, II, 10—11.
[2] *Feldmann*, I, 127—8.
[3] *Sokolnicki*. Emigration Polonaise, *Feldman*. I, 132.

Prancūzams nepatiko nerami emigrantų dvasia ir jų darbai vietoje, norėtų juos išvyti visai, bet varžė visuomenė ir senesnieji seimo nutarimai. Kas kartą visa tat vėsta, vyriausybė gali būti agresingesnė. 1832 m. bal. mėn. gavo iš seimo įgaliojimą vieneriems metams skirti emigrantams gyvenamąją vietą, prispirti juos vykti į paskirtąją vietą, prižiūrėti ir netinkamus išvyti iš Prancūzijos. Praslinko metai, vyriausybė žiauriau elgėsi, negu buvo žadėta. Ir vyriausybė vėl prašo seimo pratęsti tą jos teisę, kiek ją paaštrinus. Seime demokratija balsavo prieš, priešinos, bet ją perbalsavo.

Skaičius. Sąstatas. Nevisi emigrantai ir neiškarto susirinko Prancūzijoj, bet jų dauguma jau buvo ten 1832 m.

Paprastai jų priskaitoma į 7—8 tūkstančius, bet tikslesniais apskaitymais tą skaičių reikės padidinti iki 10 tūkstančių.

Emigrantų buvo žmonių įvairių luomų, darbo, turto, apšvietimo.

Dauguma buvo kariai, bet juose vyravo karininkai, ant vieno kareivio priskaitoma 3 karininkai, O tat įvyko delto, kad kareiviai galėjo pasinaudoti caro amnestija ir grįžti namo.

Mažumą emigrantų tarpe sudarydavo civiliai. O šių tarpe viršijo lietuviai, nes jų dauguma buva laisvanoriai, nebuvo sudarę reguliarės armijos [1]

Žiūrint lyties, tai vis buvo beveik vieni vyrai, moterys atsirado vėliau—emigrantų žmonos ar dukterys, atvažiavusios iš tėvynės. Žinomi vos keli atsitikimai, kada kelias moteris Prūsų valdžia išvežė laivu kartu su karo internuotais.

Žiūrint valstybių, kur įsitaisė emigrantai, tai dauguma buvo Prancūzijoj, mažuma buvo išmėtyta po kitas valstybes. Todėl daugiausiai ir reikės nagrinėti tų emigrantų būklę, kurie buvo Prancūzijoj.

Stovyklos. Napoleonas I rinkdavo karo belaisvius tam tikrose vietose, kurias pavadino „Dépots des prisonniers de guerre."

Tokį pat vardą davė prancūzų vyriausybė įtaisymams, kuriuose buvo internuoti emigrantai po 1831 m.

Kiekvienos stovyklos pryšakyje stovėjo prancūzų komendantas, jam į pagelbą duodavo belaisvių „tarpininką"; kartais, jeigu stovyklą sudarydavo vieno būrio ar pulko kariai, tai būdavo dar ginklo ar sekcijos komendantai.

Paprastai kareivinėse gyvendavo kareiviai ir puskarininkai, teipogi civiliai, karininkai gyvendavo mieste privatiniuose butuose.

Iš pradžių vilkėjo savo kariniais rubais, paskui nudevėję, gaudavo ar prancūzų kareivių, ar įsitaisydavo civilius drabužius.

Emigrantai turėjo stovykloje sudarę iš savo tarpo renkamą *tarybą*, kurios uždavinys buvo palaikyti tvarką, naikinti vaidus, susižinoti su kitomis stovyklomis. Iš pradžių tarybos daug reiškė emigrantų gyvenime.

Paprastai užsilikęs senasis padalinimas į karines formacijas išnykdavo, atsirasdavo naujas, bet ir jis neilgam trūkdavo.

Stovyklos ar įtaisymo taryboj buvo pirmininkas, sekretorius, iždininkas ir t. t. Tarybos rinkimai, jos narių pasikeitimai ėjo tam tikra ilgainiui išsidirbusia tvarka.

Laikui bėgant, pradėjus gyvenimui sunkėti, prasidėjus partinėms vidaus kovoms, tarybų reikšmė puola. [2]

---

[1] *Gadon*, III, 231—3.
[2] *Gadon*, III, 109—112.

Pašalpa. Prancūzų vyriausybė duodavo visiems subsidiją, kuri tegelbėjo nuo bado, jos užtekdavo duonai, bet nebuvo galima iš jos ką nors kito reikalingo įsitaisyti, pav., suplyšusius drabužius pakeisti kitais. O ir teikiamoji pašalpa ėjo kas kartą mažyn, ypač kai visi emigrantai pateko į civilį valdymą. Iš namų retai teateidavo kas pagelbai; ir rusų vyriausybė darydavo sunkenybes, kartais siųsti pinigus buvo pavojinga, o pagaliau namiškiai pamaži užmiršdavo tuos, kurie yra išėję ir grįžti negali.[1]

Prancūzų vyriausybė po 1831 m. visų tautų politikos emigrantams sušelpti išleisdavo kasmet apie 4 mil. frankų,[2] dauguma jų buvo iš Lenkijos ir Lietuvos.

Emigrantai iš pradžių neturėjo darbo, nes dauguma neturėjo jokios specialybės, be to sunku buvo jis rasti nemokant prancūzų kalbos, tik po kelių metų lengviau galėjo gauti darbą, ir tai tokį, kuris buvo skaitomas menkesniu, ir prancūzai nevisuomet imdavo. Pačioj pradžioj emigrantai nelabai ir tesirūpino pramokti bent kokio darbo ar įsitaisyti vienoj vietoj ilgesniam laikui, nes tikėjosi veikiai grįšią namo, ilgesnis ar nuolatinis įsitaisymas naujoj vietoj buvo laikomas peiktinu darbu, nes tat rodant netikėjimą greitu tėvynės išvadavimu.[3]

Uždarbiai. Emigrantai buvo prirašyti prie tam tikros stovyklos, kurios jie negali apleisti be vyriausybės žinios. Buvo nemaža tokių, kurie norėtų imtis ramaus darbo, bet visur surasdavo kliūčių. Iš kalbos tuoj pažindavo, kad tai ne prancūzai, tik karštam reikalui esant priimdavo, o paskui nebereikiant pirmiausiai juos atstatydavo.

Jie visur yra svetimi, niekur neprigija, todėl ir paimtasis darbas jų nepatenkina, nuo vieno darbo eina prie kito, maino vietą.

Legionai. Ką gi daryti toliau? Pirmoji mintis — tai imtis tokio darbo. kad būtų galima kuo greičiausia grįžti atgal. Be karo, be ginklų neapseis, Taigi reikia sudaryti tas pačias karo formacijas, miklintis tame mene ir prisiruošti prie karo su rusais, o tuom tarpu sustiprinimui galima įstoti kam nors kariu tarnauti, nesiimti pilietinio amato.

Ypač tat rūpėjo generolams, karo meno žmonėms, žinovams, prisiminantiems Napoleono laikus; jie gyveno karine legenda, norėtų kur nors karo. leško vis tiek kur tokio savo darbo, karo darbo[4].

Dar nepasiekęs Prancūzijos, iš Prūsų stovyklos Strassburge Bėmas 1831. X. 11. siūlosi tarnauti prancūzų kariuomenėj su visu artilerijos korpusu, tą pačią siūlė gen. Romarino iš Galicijos[5].

Pasiekus Prancūziją, jos vyriausybei reikėjo nusistatyt, ką daryti su šitais kariais, to darbo žinovais?

---

[1] *Gadon*, III, 260.

[2] Taryfas įvestas 1833. IV. 1 buvo šitoks:

Karininkams į mėnesį: divizijos generolams — 150 fr., tiems patiems su žmona ir vaikais — 200 - 250 fr., brigados generolams — 100 fr., tiems patiems su žmona ir vaikais — 135 - 170 fr., pulkininkams, papulkininkams, majorams — 60, kapitonams, leitenantams — 45 fr. *kareiviams* į dieną — 75 cent.

Civiliams buvo nustatyta į mėnesį: ministeriams, seimo atstovams nevedusiems — 150 fr., sukilimo vadams, teismo pirmininkams — 100 fr., valdininkams, dvarininkams, profesoriams, gydytojams, advokatams, studentams ir t. t. — 45 — 70 fr. *Darbinunkams*, amatninkams į dieną — 75 cent. (*Gadon*, III, 260.).

[3] *Gadon*, III, 261.

[4] *Sokolnicki* 141—184, ypač 154-5.

[5] *Jungfer* 80, 87—8.

Geriausiai atsikratyti nuo jų — pasiųsti juos į karą ten, kur savųjų gaila. Savo laiku taip buvo daręs Napoleonas I, ar sutiks dabar emigrantai?

Kilo mintis kurti savo legionus. Emigrantai norėjo, bet prancūzų valdžia ne; kartais kalbėte kalbėjo, bet tikrai jų daryti nenorėjo. Ji būtų sutikus, jeigu lenkai išeitų kaip „svetimasis legijonas" į Algierę, ten galėtų dėti galvą kovose su arabais Afrikos smiltynuose, bet nepasiliktų namie. Vyriausybės pažiūros į lenkus artinos prie prūsų nuomonių tuo pačiu reikalu, nes norėjo turėti ramybę iš vokiečių pusės ir nenorėjo jų erzinti. Dargi pažadėjo Prūsams ir Austrams, kad neleis sudaryti lenkų legionų[1].

Atskiri asmenys, kurie tarnautų svetimiems, išsižadėję savo krašto, buvo pageidaujami daugeliui vyriausybių, vyliojo juos pas save, ypač traukė karininkus, vadus, kartais kareivius. Pavyzdžiui, belgai pakvietė pas save lenkų buv. diktatorių ir vadą Skrzyneckį, kurį jie norėjo ruošiamame kare padaryti savo vyriausiu vadu.

Arba jen. Dembinskis, žemaitis Šemata kurį laiką tarnavo Egipte, paskui reikalaujant rusams buvo atstatyti.. Tas pats Šemata po to įstojo į belgų tarnybą[2].

Net lenkų aristokratai - politikai buvo linkę prie to, kad daugumą karių, kaipo neramų gaivalą, išsiųstų kur nors kariauti, vis tiek kur ir už ką, kad tik butų tautiškos vėliavos. Gal būti tarė, kad šitoji valstybė, del kurios interesų kariavo ir galvą padėjo, prisimins jų tėvynę.

Aristokratai, Čartoryskio vedami, paleido gandus, jog prasidėjus karui susidarys lenkų legionas su savo tautinėmis varsomis, demokratija pasibiaurėjo[3], nes jų nevyliojo tautinės varsos svetimame užgrobiamame kare.

Minėtasis jau sykį gen. Bėmas, Čartoryskio kurstomas, buvo pasisamdęs (1833. V. 29) Bragancos Petrui (Don Pedro) padėti jo kovose Portugalijoj del donnos Marijos teisių į sostą prieš žiaurųjį don Miguelį; taigi turėjo būti karo avantūra kovoje konstitutinės monarkijos su absoliutizmu. Tam tikslui Bėmas leido atsišaukimus, ragindamas stoti į tą legijoną, tarp kito ko buvo vienas atsišaukimas į Lietuvos jaunimą. Tat iššaukė tokį pasibiaurėjimą, jog vienas jaunikaitis šovė į Bėmą, bet visa tat pasibaigė gerai, nes pistoletas persilpnai buvo primuštas, kulipka pramušė striukį, atsirėmė į šonkaulį[4].

Ką tik atvykus iš Prūsų į Anglus (1832 m.) 212 kariškių, dar jiems neišlipus Portsmouthe, jau atvyko Čartoryskio agentai, siūlė plaukti į Algierę, prancūzų tyruose vargti ir kariauti su arabais. Visi atmetė tą pasiūlymą[5].

Dargi buvo pasiūlymų vylioti žmones į Egyptą. Reikėjo kaip nors atsikratyti nuo neramių, gaivių karių, o galima išnovyti juos ar suvartoti jų jėgas prancūzų naudai svetur tik patogiu, padoriu obalsiu.

Ramus darbas. O buvo nekarių, kurie norėjo vietoj kaip nors įsitaisyti, — šio to pramokti, o paskui grįžti į tėvynę.

Pavyzdžiu gali būti du žemaičių bajoru Dominikas Daubaras ir Borisevičius[6]. Borisevičius mokinasi spaustuvės darbo, kad grįžus į Žemaičius

[1] *Sokolnicki*, 154—5.
[2] *Gadon*, II, 293, III 90.
[3] *Limanowski*, Worcell 145—150.
[4] *Limanowski*, Hist. Dem. P. 236. *Heltman*, Emigracija Pol. 11—12.
[5] *Narkiewicz*, 33.
[6] *Galaunė* „Lietuvoj" 1924 m. VIII. 14 ir 16. Nr. Nr. 183 - 184.

spauzdinti žemaičiams knygas. Daubaras buvo kalviu, šaltkalviu. Negali laisvai mainyti vietos, turi gauti leidimą kitur kraustytis, bet ir tai į žinomas, vyriausybės leidžiamas vietas.

Turi slėptis, jog jie karininkai ar šiaip kariai, kad prancūzai neskersautų. Maino darbus. Sykį atsidūrė pas peilininką, dirbą peilius, randa, kad geri bus tiems, kurie „iš svetimos procės minta". Nepatikus amatui, nori patekti į šaltųjų ginklų pabriką, prašo ministerio leidimo. O tas skiria į manufaktūrą. Rodos čia neįsitaisė. Vėliau bandė virtuvės amato, krautuvės, norįs grįžęs namo būti naudingu.

Laukė tos valandos, kuomet galėtų grįžti atgal. Ir ramieji darbininkai taip pat buvo varžomi prancūzų valdžios.

Policija vijo nenuoramas iš Paryžiaus, o paskui ir iš Prancūzijos[1].

V.

Dorinė emigrantų būklė.

Spietimasis. Emigrantai pradėjo organizuoti savo atstovybę. Iš pradžių jos viršūnėse stovėjo tie patys žmones, kurie buvo žymus kuo nors namie. Ji turėjo būti visur, apimti visus emigrantus, veikti jų vardu su vyriausybėmis.

Bet pastovaus nieko nesudarė. Ką tik atsiradęs koks naujas centro Komitetas tuoj irsta, jo vietoj atsiranda kitas ir t. t.

Emigrantų tarpe buvo perdideli skirtumai, kad galėtų išsilaikyti vienoj organizacijoj. Nauja organizacija, nauja programa nė kiek nepagerino nė medžiaginės, nė dorinės, nė politinės būklės. O kadangi naujų lėšų neturėdavo, tai iškrikdavo.

Bandė sudaryti kitą legalę atstovybę — sušaukti Varšuvos seimą; tam dalykui sušaukė tuos seimininkus, kurie buvo emigravę. Ir iš šito sumanytojai nieko gero nesulaukė. Pasirodė, kad lietuvių ir rusinų, priimtų į Varšuvos seimą, dabar emigracijoj atsirado kuo nevisi, koroniarų tikrai išrinktųjų daug pasiliko namie; svarbiausia gi: nebuvo kas klauso šitą seimą, ir jis iškriko.[2]

Emigrantai pradėjo skirstytis žiūrint savo politinių ir socialių pažiūrų.

Kaip Lietuvoj buvo seniau, taip dabar emigracijoj atsirado aštrus antagonizmas tarp lietuvių ir lenkų.

Tėvynės pasilgimas. Sunkus buvo gyvenimas svetur, menkai aprūpinti, be darbo, kartais be duonos, čiabuvių nemėgiami. Jie negali įsitaisyti naujose vietose amžinai, nes ruošėsi greitai grįžti. Jie kentė dvasios kančias, išsilgę tėvynės, kur viskas buvo kitaip. Jie del jos kentėjo, vargo; svajoja apie ją, o matyti negali. Retai ateina žinių nuo artimųjų, brangiųjų žmonių, nes nykdavo laiškai eidami per rusų ir prūsų policijos rankas, o pamaži ir giminės juos užmiršo. Tik emigrantai savųjų neužmiršo.

Ypač lietuviai atsižymėjo tuo tėvynės pasilgimu.

---

[1] *Limanowski*, Worcell 92—3.

[2] *Gadon*, II, 189.

Mirštantis nuo džiovos Juozas Zenkevičius, Ašmenos atstovas, nujausdamas besiartinant galą, prašė priminti tėvynę, papasakoti apie ją, kas jam brangu. [1]

Beveik kiekvienas rūpinos gauti tėvų žemės bent saujelę, nešiojo ją su savim, laikė ją tarp savo brangenybių.

Vienas Lietuvos emigrantas, gyvenąs Paryžiuje, gavo iš namų žemės ir sėklų. Pasėjo gėles, jos pražydo. Jisai užsidarydavo savo kambaryj penktame aukšte, išsiimdavo laiškus nuo motinos ir mylimosios, vėl juos skaitydavo, gal šimtąjį kartą, gėrėjos gėlių kvapu, kurios primindavo jam jo Vilniaus daržėlį, ir jam rodėsi, kad jis bent valandėlei esąs Lietuvoj. [2]

Toksai Gadonas, didelis dvarininkas, rašinėjęs iš žemaičių istorijos, geografijos, savo testamente įdėjo ir tokį septintąjį punktą: „Trokštu nemenkiau, kad gimtinos žemės sauja paimtos iš žemaičių, iš Baltosios jūros krašto, drauge būtų mano karste. Šitą žemė yra juodam maišely mano rašomojo stalo viršutiniam stalčiuj.

O 6 punkte sako: „Mano širdį, kuri visuomet plakė karšta meile del tėvynės ir žmonos, trokščiau kad ilsėtųsi gimtinoj žemėj“ [3]...

Dora. Nežiūrint į sunkų gyvenimą, į savitarpio vaidus, emigrantai visgi nebuvo doriškai nupuolę. Maža girdėti apie nusidėjimus jų tarpe, neatsiranda jų tarpe policijos agentų, kurie išduotų savuosius. Gelbėjo juos įsitikinimas, kad jie greitai grįš į savo tėvynę, kad jie žmonijos laisvės kovotojai; savo draugijos gelbėjo juos nuo nupuolimo. [4]

Sveikata. Vargingai gyvenant, pablogėjo emigrantų sveikatos stovis, mirtingumas padidėjo sulyginus su vietos gyventojais. Atsiranda daug džiovininkų, sergančių protligėmis ir t. t. Ir pradeda mirti iki šiol sveikieji, stiprieji vyrai. [5]

Šeimos. Atsidurusieji emigracijoj kariai, buvo nevedę; mažai kas iš jų buvo palikęs tėvynėj žmoną ir vaikus. Kol dar nebuvo apsistoję vyrai vietoje, kol nepaaiškėjo politinė būklė, jie nekelia klausimo, ką darys su šeimyna, ar ji važiuos taip pat į emigraciją ir vargus vargs. Juo toliau, tuo labiau nyko viltis, kad greitai galėsią grįžti į tėvynę, tai beliko parsigabenti savo šeimas.

Pasirodė, kad lietuvių vedusių skaičius buvo sulyginamai didesnis, negu lenkų. Lietuvių dauguma — civiliai, į karą ėjo, kaipo liuosanoriai. Sukilimo pryšakyje stovėjo bajorai - dvarininkai, labiau kaimynų gerbiami, taigi daug jų ėjo į karą palikę šeimas namie, paskui turėjo jie emigruoti. Grįžti nebegali, turtai atimti, beliko persigabenti žmoną ir vaikus. O čia buvo keleriopų sunkenybių: rusų vyriausybė turėjo duoti liūdymą žmonoms ir vaikams, reikėtų prašalinti kliūtis iš prancūzų ir prūsų valdžios pusės.

Ir emigrantų komitetai turėjo padėti persigabenti šeimas. [6]

Emigracijoj atsirado dabar šviesesnių, kadaise turtingų žmonių šeimos.

Apie keletą tokių šeimų kelionę pasakoja Zabitis viename iš savo eilaraščių. Jis sutiko, dar pats Tilžej būdamas, važiuojant Jacevičienę, Stanevičienę ir Rimkevičienę su vaikais. Aprašinėja, kokį įspudį darė į Tilžės

[1] *Gadon*, III. 261 - 2.
[2] *Gadon*, III, 262.
[3] *Galaunė*. Truputį archivalijos.
[4] *Gadon*, III, 263.
[5] *Gadon*. III, 262 ap.
[6] *Gadon*, III 13.

gyventojus šitie emigrantai. Matė jie caro žiaurumą, moterų prisirišimą, jų norą vargti vargus kartu su savo vyrais. O skaitlingos buvo šeimos. Stankevičienė vežėsi septynetą vaikų, Jacevičienė — šešetą, Rimkevičienė — septynetą.[1]

Švietimas suaugusiems. Emigrantų tarpe buvo gerokas skaičius tokių, kurie neseniai yra mokinęsi namie ir mokslą dar nebuvo baigę; buvo tokių, kurie rado, jog yra pramokę permažai, tad norėtų daugiau gauti žinių, kad būti naudingesniais ir sau ir kitiems.

Iš pradžių jaunimas nori įeiti į esančias prancūzų mokyklas, nori tęsti pertrauktąjį mokslą. Mokinas tenai, kur pasitaiko gera proga, kur yra tinkamoji mokykla. Ir tas mokslas negali eiti normaliai: medžiaginė būklė neužtikrinta, prisirengimas nevienodas, kalbos pakankamai nemoka ir t. t. Būdavo atsitikimų, kad pačios mokyklos sušelpdavo. Pav., Mogilnickis, Vilniaus gimnazijos mokinys, 13 metų vaikas, išėjo į sukilimą kareiviu. Drauge su kitais jisai emigravo. Pakeliui buvo apsistojęs Metze, tai šio miesto karo mokykla turėjo progos pamatyti jį, susipažinti, ir ji įsūnijo jį.[2]

Bet tai buvo išimtinas atsitikimas, šaip paprastai buvo suaugę žmones.

Tie, kurie nemokėjo prancūzų kalbos, negalėjo tęsti jų mokyklose savo mokslų. Atsiranda sumanymų ir bandymų įsteigti jas savo jėgomis lenkų kalba. Ir tikrai vienoj kitoj vietoj jos atsirasdavo, bet mokytojai ir mokslo programa buvo pripuolami, klausytojai turėjo taip pat dažnai keistis, tai tokios mokyklos iškrikdavo. Svarbiu rūpėščiu buvo gauti lėšų norintiems mokintis.

Mokslui šelpti Draugija, Jau pačioj emigracijos pradžioj susidaro draugija einantiems mokslus suaugusiems šelpti. Ji vadinosi, „Mokslui šelpti Draugija" („Towarzystwo Pomocy Naukowej)". Kadangi jos buveinė—Paryžiaus mieste, tai kartais jis pridėdavo prie savo vardo dar ir miestą.[3] Įsteigta 1832. XII. 29. Ji iš pradžių rūpinos suaugusiais, reikalas jais užsiimti kas karts mažėjo, lėšų gi buvo nedaug, o veikiai iškilo reikalas šelpti vaikų mokyklas, nes jie buvo būtinai reikalingi mokslo.

Mokykla Nancy. Jau pačioj emigracijos pradžioj priskaitė Prancūzijoj į 100 vaikų (lietuvių ir lenkų). Reikėjo jais rūpintis, kad jie neištautėtų, tai tam dalykui turi būti sukurta savo mokykla, o ji, žinoma, tegali būti tokia, kokia buvo ką tik apleistoj tėvynėje.

Vaikai išmėtyti po įvairias vietas, reikia jie surinkti į vieną, o tat tegalima atlikti su tėvais; taigi tam visam reikia pasirūpinti lėšų, be to reikia gauti valdžios leidimas mokyklai įsteigti ir tėvams persikraustyti.[4]

Lėšas parūpinti ketino minėtoji „Mokslui Šelpti Draugija".

Pirmoji pradedamoji mokykla vaikams atsirado Nancy 1833 m., kur savaime buvo daugiau susirinkę keletas vaikingų emigrantų šeimų. Jau 1834 m. pradėjo rūpintis kitos įsteigimu Orleans'e.

Šitą leidimą ir reikalingą pašalpą perkraustyti šeimoms apsiemė išgauti iš valdžios Čartoryskis. Su tuom sutiko vid. reik. min. A. Thiers, sutiko

---

[1] *Eilavimas*, 16.
[2] *Gadon* III.
[3] *Gadon*. II—12. *Gadon* Z życia p. 34.
[4] *Gadon*, III, 45—46.

vietos policija. Kalba ėjo apie 12 šeimų perkraustymą, užlaikymą mokytojo. Darydamas išimtį, A. Thiers sutiko sušelpti juos kelionei.[1] Surinko tuo tarpu 7 šeimas su 15 vaikų.

Nuo rudens 1833 m. iki 1834. XI. 1 mokinos Nancy 18 vaikų.

„Draugija Mokslui Šelpti" tam dalykui išleido 1515 fr.

Steigimas kitos mokyklos Orleans'e reikalavo iš jos lėšų, vienam šeimų perkraustymui ji davė 675 fr.

Draugijos lėšos ėjo menkyn, naujų gi su vargu tejeidavo. Pav. 1835—36 m. jos kasoje teliko apie 2000 fr., reikia išlaikyti iš to dvi mokykli Nancy ir Orleans'e,[2] delto reikėjo Orleans'o mokyklą uždaryti ir bene buvo uždaryta, nes 1837 m. Draugijos apyskaitoj ji nebeminima, taigi išliko viena mokykla Nancy.

Nancy susispietė keletas žemaičių bajorų šeimų. Buvo tenai Gadonas, Stanevičius ir kiti. Jų vaikams buvo įtaisyta mokykla.

Į tą mokyklą vedėju buvo pakviestas žemaitis Zabitis, su kuriuo žemaičių bajorai buvo turėję reikalų dar namie; jisai buvo drauge ir kapelionu.[3]

Zabitis mokykloj išbuvo keletą metų. Bent buvo 1836 ir 1837 m.

Zabičiui mirus garbės vedėjas (dozorca) buvo maršalas Gadonas, Žemaičių sukilimo vadas.

Mokytojų buvo keletas, jie mainėsi, nes mokytojai patys turėjo uždarbauti, tai kartais jiems tekdavo išvažiuoti į kitą miestą, vargu mokytojavimas galėjo būti nuolatinis jų darbas.

Mokomieji darbai buvo įvairus, pareidavo nuo naujai atėjusiojo mokytojo. Pav. vasarą 1836 m. vaikai darė ekskursiją už miesto, tenai mokytojas artil. leit. Gryffelis mokino matavimo.

1836—37 m. tikruoju vedėju buvo mokytojas ir gydytojas Dziekoński. Jisai 1837. XII prašė jį atleisti, o mokytoju paskirti kun. Maliszewskį, kuris bus drauge ir kapelionu, nes nuo Zabičio laikų mokykla kapeliono neturėjo. Jisai pradėjo tikrai eiti tas pareigas nuo 1838. I. 15. Visą laiką nuo pradžios mokytojavo Morawski, o dabar 1838 m. pradedamąjį skyrių su mažais vaikais paėmė vesti Ignacas Rimkevičius. Išėjo iš mokyklos Kojewski, Dziekoński.

Mokykloj darbas ėjo, nors sąlygos mokintis buvo sunkios. Metų pabaigoj darydavo kvotimus. Šiaip pastebėdavo, jog vaikai darė pakankamą pažangą, bet puolė į akį gabumais Ona Stanevičiutė, kuri puikiai pabaigė šią mokyklą. Ji buvo parašusi darbą apie geros motinos-lenkės priedermes, tai jai be liūdymo apie mokyklos baigimą dar įteikė ametisto kryžių.[4]

Spauda. Jau emigracijos pradžioj iš prancūzų visuomenės ateiviai pajuto nepasitenkinimų, išgirdo visokių priekaištų ir kaltinimų. Prieš tą, kas pasirodydavo spaudoj, reikėjo ir spaudoj atsakyti, pataisyti ar pasiteisinti. Bet nebuvo tokio laikraščio, kuris gintų emigrantus, tekdavo kreiptis į vieną ar kitą, kad priimtų šią ar kitą žinutę. Tai 1832 m. ėmė galvoti apie savo spaudos organą, bet, žinoma, jo įsitaisyti negalėjo, tai susidėjo su esančiu laikraščiu, „Temps", kuris ketino ginti emigrantų reikalus, ginti

[1] *„Kronika"*, t. I. 1834 m. p. 312—13, Thiers'o raštas 1834. VIII. 4.
[2] *ten pat*, V. 1836 m. p. 233.
[3] *ten pat*, III. 1835 m. p. 68—72.
[4] *Gadon*, III, 46.
[5] *Kronika* 1838 m. VII t. p. 37—39.

politines jų aspiracijas. Bet greitai „Temps“ atvėso, gal būti per maža iš to jam buvo naudos, kad greitu laiku dargi perėjo į priešingą pusę.[1]

Tai reikėjo naudotis ar pripuolama laikraščių pagelba, ar patiems leisti skyrium savo raštus, paaiškinimus.

VI.

Planai ir bandymai nepriklausomybei įgyti kitiems ir sau.

1. Kelių ieškojimas.

Žlugimo priežastys. Prasidėjus blogai revoliucijos kločiai, jau vietoj kilo klausimas, kas čia kaltas. Liaudies šalininkai kaltino savo vadus, kurie, kaipo surišti su aristokratais, aną užmiršę, į ją nepaisę; todel jie sakė, kad jeigu nesiseka revoliucijos kare, tai vadai esą kalti.

Jie taip galvojo.

Sukilimą pradėjo liaudis, bet ji neturėjo jokio politinio išsilavinimo, todel ji išsirinko ar priėmė į vadus žmones jai priešingus, revoliucijai svetimus, kurių vienintėlis rūpestis buvo grįžti į senąją visuomenės tvarką. Tie vadai bijojo liaudies revoliucingumo, netikėjo į tautą, rūpinos bajorų reikalais, tas buvo dedama jų veikimo pamatan. Jie galėjo, bet bijojo iki galui sujudinti liaudį, paimti visas jos jėgas, suteikdami valstiečiams žemės ir laisvės, jie velijo derėtis su caru, nebandydami, besiderėdami su juo, liaudies sąjudį pavartoti kaipo stiprų argumentą, bet anaiptol velijo jo visai nepaliesti. Liaudis tarė, jog ją veda į kovą prieš rusus dėl jos laisvės, o vadai darė ką kitą. Jų patriotizmas pasingas, susilaikąs. Ir revoliucija pasibaigė katastrofa. Reikėjo padėti ginklai prieš rusus, nors buvo geroka savo armijos ir ginklų.

Tą pačią baimės politiką prieš liaudį varė ir Lietuvoj ir Lenkijoj. Iš pradžių žlugo Lietuvos sukilimas, paskui atėjo eilė lenkams. Lietuvių ir atėjusiųjų lenkų dalis perėjo Prūsų sieną, kita nuėjo į Varšuvą ir ten žlugo su lenkais[2].

Vadai gi, svarstydami žlugimo priežastį, kame kitame ieškojo kalties, tik ne savyje, jie rado ir kitų rimtų priežasčių nepasisekimui išaiškinti.

Nauji keliai. Dabar, tapę išeiviais, niekur nemėgiami, visi, kas sugebėjo galvot, turėjo išaiškinti sau ir kitiems, kodėl jie čia, kodėl nepavyko sukilimas, ir kas reikia daryti ateityje, klaidoms išvengti, kokiais keliais galima įgyti nepriklausomybę ir grįžti į savo tėvynę, kad dabar tos klaidos nepasikartotų. Reikia surasti geresni keliai laisvei įgyti, senieji naikinti[3].

Tie rinktinieji keliai, tie vaistai tėvynei gelbėti buvo įvairūs, jie parėjo nuo tų žmonių ar jų tarpo padėties ir jų išsilavinimo, nusivokimo.

Iš pradžių užsienyj jie buvo didvyriai, kankiniai, demokratijos garbinami, dabar gi jie emigrantai, pavargėliai, valdžios dabojami, liaudies nemėgiami, kartais slepią savo praeitį, kad žmogumi likti. Jie gauna pašalpą. Ar amžinai taip bus? Jie grįš tėvynėn, tik dabar kiek pavargs, jie išvaduos ją, radę tikrą kelią. Kiti ėjo daug toliau: jiems permaža savo tėvynės, jie ateityj gelbėsią visą Europą, jeigu nevisą žmoniją, jie surasią raktą į dangaus karalystę žemėje, jie vieni jau jį teturį ir parodysią kitiems.

[1] *Gadon*, I, 170—1.
[2] *Feldmann* I, 120. *Szpotański*, Lud Polski, 5.
[3] *Feldmann* I, 122.

Gyveno tomis illiuzijomis, jog jie vaduoja kitus. Ištikrųjų vakarų Europos, prancūzų ir anglų, mintys atsispindėjo jų dvasioje, tik nusidažė jų varsomis ir atrodė lyg tai butų naujai atrastieji keliai.

Kaikurias visgi mintijimo formas atsinešė su savim.

Revoliucijos laiku buvo du dideliu krypsniu, ir emigravus jie liko, paaiškėjo. Kairieji matė ponuose pražuvimo kaltininkus, anie demokratuose, raudonikiuose. Žinoma, pasidalinimas užsienyje įvyko neiškarto, perėjimai asmenų iš vieno būrio į kitą buvo galimi ir dažnai atsitikdavo.

Iš pradžių emigrantai turėjo vieną bendrą visiems organizaciją, bet ji tegyvavo trumpą laiką, mainosi sąstatas, keičiasi, irsta, atsiranda nauja viena. Vėliau tos bendrosios, vieningos organizacijos dažniausiai buvo aristrokratų rankose. Jie pasitikėjo diplomatija ir bijojo liaudies judėjimo, ir norėjo visus laikyti tame krypsnyje. Opozicija negalėjo ištrivoti bendrojoj organizacijoj, apsidairius turėjo padaryti savąją, kuriai pirmtakūnu buvo tėvynėje esamosios grupės.

Šitų grupių ir grupelių buvo daug. Vienos iš jų įeidavo į panašias artimas tarptautines revoliucines draugijas, būdamos lygia šių dalimi, labiau ar mažiau surišta, persiėmę jų formą, kitos buvo grynos emigrantų draugijos, kurios apimdavo tik emigrantus, palaikydavo ryšius su tėvyne, o su sau svetimais, čiabuviais, tik palaikė santykius, ištikus reikalui. Pirmųjų tarpe reikės paminėti masonų (mūrininkų), karbonarų (anglininkų), „Jaunoji Europa“, antrųjų tarpe stipriausios buvo trys didelės grupės: aristokratų, demokratų, socialistų.

Buvo dar tokių, kurie kuo mažiau žiūrėjo savo tėvynės, virto internacionalais, dirbdami žmonijai toj vietoj, kur metė likimas, kur gali dirbti, bet ir tai kaikurie padarė tat vėliau, išnykus vilčiai įgyti nepriklausomybę, tuomet ėmė sakyti, kad ji esant nereikalinga.

2. Svetimose srovėse.

Masonai. Lietuvoj, Lenkijoj, nemaža buvo žmonių, kurie priderėjo prie *masonų* (mūrininkų)[1], turėję tiesioginių ar netiesioginių ryšių su Prancūzija; dabar atsidurus emigracijos nesunku buvo juos atnaujinti, nemaža tuo pasinaudojo ir įstojo į vietos prancuzų ložes.

Prancūzų masonai mielai priimdavo emigrantus į savo tarpą, nes jie įrodė savo įsitikinimų stiprumą, dargi užimdavo ložėse aukštesniąsias vietas, bet šitoji brolija mažiau teviliojo emigrantus. Kaikurie, būdami šitoj brolijoj, bandė dirbti savo tėvynei gelbėti. Nerado tenai reikalingos paguodos, nerado pagelbos tėvynei grąžinti. Masonai norėjo apimti visų net kits kitam priešingų valstybių inteligentiją, dedami jungimo pamatan brolybę, asmens tobulinimą, gi tautų išvadavimo darbu daug nesirūpino. Jeigų būtų prigiję vietoj, būtų liovėsi buvę emigrantais, būtų virtę čiabuviais, būtų tik pastiprinę vietos masonus, bet savo šalei nieko nebūtų davę.

Karbonarai. Labiau traukė emigrantus *karbonarai* (charbonnerie, carbonari — anglininkai), kurie savo esmėje buvo tie patys masonai, tik aktingi, karingi, darą slaptus sąmokslus. Masonai — slapta organizacija, bet jos ložės buvo žinomos vyriausybei, jose dalyvavo nemaža žmonių iš vyriausybės ir

[1] Prie masonų neketinu čia ilgiau apsistoti; rengiuosi tat padaryti kitoj vietoj.

žymių veikėjų; gi karbonarai (anglininkai) sudarydavo visai slaptą draugiją, turėdavo kariauti su policija ir šnipais, kurie norėjo juos susekti.

Pirmiausia karbonarai atsirado *Italuose* XIX amž. pradžioj, tenai jie nusistatė, sustiprėjo ir išsiplėtė kitur. Jie atsirado prancūzų viešpatavimo laikais Italuose, jie kariavo prieš prancūzų priespaudą, kovojo del savo išsivadavimo, sustiprėjo įsitaisius austrų valdžiai.

Vienos kongresas (1815 m.) padalino Italiją į 8 valstybes. Restauracija, naikinimas prancūzų įvestos tvarkos, gražinimas senosios, reiškė politinę ir socialę reakciją.

Šituo nepatenkinti buvo keletas klodų ir grupių, ypač didžiosios armijos (Napoleono) karininkai, kurie dažnai mušdavo austrus, o dabar jų slėgiami. Ir juose atsiranda tautinis jausmas.

Del šito tautinio atgijimo ir sustiprėjo *karbonarai.*

Karbonarai — masonų šaka. Jie trumpu laiku daug sykių keitėsi. Prancūzų laikais pabėgę buvo į Italų pietus. Taigi nežinia dar, ar tai buvo respublikiniai ar rojalistai. Tik buvo nusistatę prieš prancūzus, ir juos dėlto palaikė anglai. Dabar įvykus restauracijai, buvo valdžios palaikomi ir pakenčiami, o paskui ėmė persekioti.

Jų doktrinos demokratinės ir net komunistinės, apvyniotos į krikščionybę, galėjo vylioti žmonių iš visų klodų, kurie ko nors ieškojo. Vienus traukė slaptingumas, kitus įsitikinimas į jų nepaprastą galybę, dėlto pas juos ieškojo užtarimo, nes vyriausybė nepatenkino jų reikalavimų.

Anglininkai apima visą girią (šalį); dalinasi į kirtimus (vendita, venta), gyvena palapinėse ir kariauna su vilkais. Karbonarų obalsiai: išvalyti girią nuo vilkų — reiškia išvaduoti tėvynę nuo tironų ir engėjų.

Karbonarai žadėjo laimės žmonijai, paėmę mintis iš krikščionybės, iš švietėjų filosofijos XVIII amž. Jie sakėsi esą tikrieji Kristaus pasekėjai, kuris kentėjo nuo tironų. Dėlto tai kryžius kabėjo karbonarų ložėse.

Užsimindavo kartais apie katalikų bažnyčios reformą, dėlto nepuolė popiežiaus, nė kunigų, nė vienuolių. Šitoj srityj nematyti nėjokių darbų.

Kas kita politikos srityje. Jautė, jog reikia vieningos didžiosios Italijos, bet dar neaišku buvo, kaip tat padaryti: ar respublikos ar monarkijos formoj, bus tai pasaulinė ar dvasinė valstybė su popiežium prišakyje. Priesaika žudyti karalius — buvo tik tuščias pasakymas, bet kartais nužudydavo kai-ką iš paprastųjų žmonelių savo teismo sprendimu.

Karbonarų organizacija išsiplatino po visą Italiją savo tikru ir kitais vardais.

Jie tai ir pagamino revoliuciją 1820–1821 m. Bet ji numalšinta. Viršūnėse atsidurė žmonės jai priešingi, eiliniai karbonarai dėjo savo gyvybę, o vadovybės reikalus pavėdė priešininkams. Pati liaudis, sekusi karbonarų obalsius, neparodė pastovumo, greitai užsidegdavo ir greitai vėsdavo. Ir atėjusieji austrai nesunkiai numalšino atsidavusius revoliucijai žmones.

Reakcija vėl įsivyravo. Emė ji keršyti tiems, kurie darė revoliuciją, kurie dalyvavo, kurie galėjo jai prijausti, pagaliau tiems, kurie kame nors nesutiko su esančiomis viršūnėse nuomonėmis, persekioja ne tik žmones, bet ir raštus. Taigi kentėjo liberalai, karbonarai ir t. t.

Visgi vieningos Italijos idėja eina stipryn. Karbonarai pramynė taką tautiniam judėjimui pačioje liaudyje.

Stiprėjanti Europos raštijoj romantikos srovė rado tinkamą dirvą ir Italuose.

Romantika Italuose traukė ne į reakciją, kaip kartais buvo kitur, o buvo liberalė, revoliucinė.

Prispaudimui didėjant kaikuriam laikui praėjus iš pradžių atsiliepė karštesnieji gaivalai, o paskui nerimsta ir taikieji.

1830—31 m. revoliucija aplankė ir Italiją. Geros kloties ji neturėjo. Prancūzai ir austrai gelbėjo senąją tvarką.

Anglininkai greitai atsirado ir Prancūzijoj, išplėtė ten visą organizacijos tinklą ir dalyvavo politiniuose sąmokslu ose. Ypač dideli yra jų nuopelnai kovoje prieš Burbonus, kurie buvo išvyti 1830 m. Sensimonistas Bazard'as suprastino tą konspiratinę organizaciją ir davė galimybės gintis nuo šnipų sibriovimo. Dabar pradėjus siausti reakcijai, nes ne jai jie buvo padarę revoliuciją, įsviję Burbonus ir pastatę kitą dinastiją, jie vėl subruzdo, konspiracija sujudo, sukruto. Delto taip anglininkai mielai priimdavo emigrantus, nes jie yra parodę savo pasiryžimą kovoti; emigrantai labiau ėjo pas juos, negu pas masonus. Kai kurie rašytojai tuomet jau apskaitė, jog anglininkų tarpe jų buvo nemažiau 400, lietuvių ir lenkų.

Vieni įstojo į esamas prancūzų organizacijas, kiti pamatę, jog jų daug, įtaisė savo organizacijas, įkūrė savo kirtimus, turėjo viršum savo centrą, vyriausią palapinę.

Iš jų tarpo nemaža ėjo vėliau į savo tėvynę, žuvo kalėjime, nuo caro kulkų, kentė Sibiro kasyklose ir Austrų kazematuose, bet neišdavė savo draugų[1].

Prancūzų valdžia, persekiodama savuosius sąmokslininkus, kuo mažiau atsižiūrėjo į svetimus emigrantus, juos ar kalindavo ar ištremdavo.

Jaunoji Europa. Nevisus aktinguosius patenkino ir anglininkai.

Anglininkai nepatenkino ir italų. Reikia pradėti naujas kelias, surasti kas nors gyvesnio. Šitų kelių ieškojo Juozas Mazzini. Reikia pradėti nuo perkratymo senųjų kelių. Karbonarai negalėjo pasiekti savo tikslo, nes paėmė persiaurą vagą, norėjo versti karalius, bet neturėjo programoj socialių uždavinių. Tironus gali nuversti revoliucija, o tam reikia tikėjimas ir energija. Tuo turi būti *„Jaunoji Italija"*. Mazzini tiki į Italiją, jos ypatingą misiją: ji parodys kelią kitoms tautoms, o Roma dar trečią sykį ims mokinti pasaulį, dabar paskelbs naują, socialę evangeliją. Italija turi būti vieninga, respublikinė, jos sostinė—Roma, jai tegalįs vadauti ir padėti Piemonto karalius. Jis riša tat su žmonių lygybe, pavargėlių ginimu. Ir jis negalėjo apseiti be slaptos draugijos, nes viešas persekiojo, bet ir į slaptas visuomet patekdavo vyriausybės agentai. Bet vieningos Italijos idejos išrauti negalėjo, ji virto įsitikinimu, religija, o su tuo negalėjo kariauti nė auksas nė plienas.

Jaunoji Italija darė sąmokslą sukilti 1833 m.; Piemonto karalius apvylė, nestojo prišakyj, dargi išdavė dalyvius; pasekmės: tardymas, kankynės, 12 žmonių pakarta.

Bando dar sykį. Susirinko apie 700 emigrantų Šveicarijoj, iš ten ketino pulti Savoją. Vadu buvo generolas Ramorino. Čionai buvo visų tautų emigrantų, buvo lietuvių, lenkų. Išvaikyta po kelių susidurimų. Romarino apvylė, gal pardavė[2].

---

[1] *Limanowski*, Worcell 82—96., *Schuster*, m. v.
[2] *Lewak* 84—102.

Mazzini emigravo į Šveicariją, paskui į Angliją[1].

Kaip jau minėta, iš anglininkų tarpo išėjo „*Jaunosios Italijos*“ draugija, kurią įkūrė Mazzini po 1831 m. Jos tikslai buvo įgyti Italijos nepriklausomybę ir vienybę revoliucijos keliu. Pirmasis priešas — austrai. Jau už dvejeto metų ta draugija išsiplatino po visą pusiausalį. Austrų policija per savo šnipus sužinojo apie tikslus ir norus, ir austrų valdžia prispyrė Sardinijos vyriausybę sukimšti į kalėjimus draugijos narius ir teisti. 1834 m. visgi draugija sumanė pulti į Savoją ir paskelbti Italiją laisva, vieninga respublika. Bet nepavyko. Nemaž lenkų ir lietuvių emigrantų dalyvavo tame žygyje[2].

Prieš anglininkų vadybą ištiko vidaus revoliucija, ypač nepatenkinti buvo italai dėl blogos kloties Savojos žygio 1834 m. Vyriausioji Palapinė, kurios būstinė buvo Paryžiuje, susidedanti daugumoj iš prancūzų, rūpinos prancūzų reikalais, nepaisė į kitas tautas, nesuprato visai jų tautinių judėjimų, taigi neatitiko savo uždaviniams.

Italuose sukilo prieš karbonarus minėtasis Mazzini. Jisai — italų patriotas, idealistas, pastatęs tikslu suvienyti Italiją, įkurti vieningą italų respubliką, bandė remtis anglininkais, bet kloties neturėjo, nepasiekė ko laukė, atvėso prie jų, kuria savo, jau 1832 m. išleidžia „Jaunosios Italijos“ Manifestą, suvienytos italų respublikos programą.

Vaduojamos idejos – etinės, humanitarės, ne socialės, ne klasinės, tautos nepriklausomybė[3].

Nepavykus Savojos žygiui, italai pasislėpė Šveicarijoj, išėjo iš anglininkų ir 1834 m. bal. 15 d. Berno miške įkūrė, susitarę su vokiečiais ir lenkais „Jaunąją Europą“, į kurią įėjo tuom tarpu Jaunoji Italija, Jaun. Vokietija ir Jaun. Lenkija, vėliau prisidėjo Jaunoji Šveicarija ir Jaun. Prancūzija ir Ispanija 1855 m.[4], skyrium visai „Jaunoji Airija“ bene 1848 m.

Atsirado katra sau, gal būti nuo kits kito paimdama vardą.

Reikėjo jas sujungti. Jaučiama buvo, kad reikia jas vienyti, nes pačios vienos nėra stiprios, reakcija internacionalė, tai ir kova prieš ją turi būti internacionalė.

Padarė tai kaip jau minėta Mazzini 1834 m. sukurdamas „Jaunąją Europą“ Šveicarijoj. Programą irgi jis išdirbo.
Obalsis — „laisvė, lygybė ir žmoniškumas“.

Mazzini skelbė revoliuciją ir sukilimą, prispaustųjų tautų sąjungą, bet pabrėžia ir savo skirtumą nuo kitų panašių obalsių. „Piliečius turi paremti ne jakobinų žmogaus teisės, bet prievolės, atsidavimo ir pasiryžimo idejos priimti kančias už tėvynę; laisvę turi įkūnyti ne individine demokratija 1789 m., bet socialis šaukimas (kariuomenė), kuri visas žmogaus jėgas atkreiptų tautai tarnauti, šitam ateities karaliui“. „Mes tikime į šventą tautų sąjungą, mes tikime į tautų laisvę ir lygybę, mes tikime į tautybę — šita tautų sąžinę; mes tikime į šventąją tėvynę. Tikėjimas ir darbas. Mums pridera ateitis“[5].

[1] *Schuster* II 209 -223. *Bolton King.* Italijos suvienijimas. — *Sidorenko.* Italijos anglininkai.
[2] *Schuster* II, 219.
[3] *Feldmann.* I 151—6, 120.
[4] *Lewak* 114—123, 138—140.
[5] *Schuster* I, 265.

3. Politinės srovės emigrantų tarpe.

A. Aristokratai ir monarkistai.

Pirmiausiai susiorganizavo ir geriausioj padėtyj emigracijoj buvo aristokratai. Turtingi, turį pažinčių, pažįstą kalbas. Skaitlingi nebuvo, emigrantų daugumoj turėjo geros kloties kraštutiniai demokratijos obalsiai. Aristokratų tarpe nebuvo didelės vienybės, kildavo vaidų del to, kas vadovaus dabar ir ateityj.

Žymiausias buvo vienas aristokratų būrys, kuris spietės apie kunigaikštį Adomą Čartoryskį, tai jo šulas ir ramstis.

Čartoryskis — buvęs rusų caro ministeris, sukilimo laiku jam atiteko varyti diplomatiją, tai jis ją ir varė savaip, jis tarė, kad tik svetimų valstybių užtarimai tegali išgelbėti, dėlto kliudė sukilimui.

Sukilimui žlugus, varė užsienyje tą patį darbą toliau. Tik dabar prisidėjo naujas dalykas — įvykinti tą, ko nepadarė sukilimo laiku. Išvarius rusų carą, reikėjo, monarkistų nuomone, išrinkti karalių. O juo turėjo būti Čartoryskis, taip bent siūlyjo seime 1831 m. jo agentas ir šalininkas Sienkevičius. Dabar tat padaryta emigracijoje Paryžiuje. Čartoryskis jo šalininkų išrinktas karalium „de facto", ir ėmė vadintis Adomu I.

Dabar užsienyj reikėjo istoriškai pamatuoti tō žingsnio reikalingumas. Čartoryskio šalininkai šitaip galvojo. Lenkija žuvo del to, kad joj nebuvo stiprios valdžios; prasidėjęs valstybės irimas nuo to laiko, kai išmirus Jagėloms ėmė rinkti karalius. Ypač Lenkijai reikia monarkijos. Esant monarkijai, būtų stipri valdžia, stiprus autoritėtas, nejėga išnyktų. Stipresnė monarkija buvo pasiūlyta 1791 m. geg. 3 d. konstitucijoj. Ir sukilimo laiku 1831 m. ji būtų buvus geresnė, negu diktatūra. Karalius būtų geriau tat pravedęs. Kas dėl karaliaus asmens, tai geriausias, tinkamiausias, vienintėlis — Čartoryskis. Monarkija turi turėti bažnyčios pagelbą, delto ir karalius turi ją remti. Bet visą tat tegalima įkūnyti jėga, dykai nieks neduos, todel yra reikalingas sukilimas, be jo negali būti lenkų atgijimo, dabar svetimais remtis neteks, tenka remtis savim.

Čartoryskis dirbo ir toliau diplomatijos srityje. Ir čia, nežiūrint į naują karaliaus de facto titulą, daug geros kloties neturėjo. Daug darbo įdėjo pas prancūzus ir anglus, bet vaisiai menki: jį pripažino neoficialiu lenkų atstovu, juo anie naudojos, jeigu kas reikėjo padaryti ir nuveikti prieš rusus. Čartoryskiai gamino visur rusams priešų. Tarp kito ko daug darbo buvo įdėta Turkijoj. Turkai — rusų priešai, jie visą laiką laukė, kad rusų caras, varydamas imperialistinę politiką, puls juos. Delto lenkų sukilimas prieš rusus butų labai naudingas turkams.

Berods lenkai nelabai tikėjo, kad turkai išsilaikytų prieš rusų puolimą, bet tarė, kad kol eis rusų-turkų karas, anglai bei prancūzai ir austrai bus prispirti vakaruose padaryti užvarą nuo rusų, o juo bus laisvoji Lenkija.

Turkai laukė rusų puolimo, dėl to jie neabejojo nė valandėlės, tai turėjo gintis, turėjo ruoštis prie karo.

Čartoryskiai tarė, jog karui prasidėjus, bus galima sudaryti sukilimą caro valdose.

Tokie planai, kurie silpnina rusus, turkams buvo parankūs.

Bet Čartoryskiai, remdamiesi turkų pagelba Lenkijai atgauti, pakenkė jai kitur. Balkanų ir austrų slavai, turkų ir austrų spaudžiami, turėjo matyti rusų care savo išgelbėtoją, eiti prieš turkus ir jų prietelius lenkus.

Taigi egoistinė lenkų aristokratijos politika, rūpinimasis tik savim, savo tauta, užmiršus kitus prispaustuosius, dėjimasis su jų žiauriausiais prispaudėjais, pasėjo visuose slavuose lenkų nepasitikėjimą ir dargi neapykantą. Lenkai greitai turėjo progos įsitikinti, kaip į juos žiūri kiti slavai.

Iškilus panslavizmo idėjai, visų slavų vienybės minčiai, lenkai visgi sumanė ir jąja pasinaudoti. Bet sudaryti panslavizmo organizaciją su lenkais pryšakyje lenkams nepavyko, įsigalėjo jų priešas — rusai. Perdideli rusų pinigai, didelė caro jėga — jis galįs apginti nuo austrų ir turkų; delto lenkai negalėjo vylioti slavų. Pragaištinga aristokratų diplomatija atstumė visus slavus nuo lenkų [1].

B. Demokratai.

Nedaug ką tebuvo žinoję emigrantai iš namų apie tat, kas dėjos vakarų Europoj; mažai težinojo apie tas sociales ir politines kovas, kurioi ten vykdavo, apie ką ten spauda rašydavo. Savo kovoj su aristokratais vars todavo argumentus, Europoj jau gerokai primirštus. Atvykę nenoromis į Europą, apie viską galėjo kalbėti laisviau, semti klausimus iki dugnui, nes čia valdžia mažai tepaisė į emigrantų ginčus dėl tolimos ir svetimos žemės reikalų. Iš pradžių pirmieji demokratų žingsniai atsiduoda žilaja senove. Priešams pergalėti kala ginklus, imdami medžiagą tai iš Rousseau, tai iš Evangelijos. Pavyzdžiui, politikos ir visuomenės demokratiją išveda iš Kristaus, remdamiesi jo žodžiais: nebus tarp jūsų nė pirmo nė paskutinio, taigi bajorai negali turėti jokių teisių ir pretenzijų į valstiečius.

Dabar atsidūrę Europoj galėjo gauti naujų argumentų prieš aristokratus. Naują demokratų programa — politinė ir socialė. „Lai bajorai, rašo vienas iš tų naujų demokratų, nužengia nuo savo išsvajotos aukštybės, nusižemina iki liaudies, susimaišo su jąja, lai pražūna skirtingumas tarp prispaustųjų ir prispaudėjų, o taip susidariusi visuomenė, vienalypė savo sudėtyj, sugebės gyventi amžinai“... [2]

„Bloga tai tautai, šaukia kitas (Lelewelis), ką kįla svetimųjų padedama, tokia tauta niekuomet nebus laisva, ji visuomet pasiliks kitiems prigulinti, tarnaujanti, priklausanti. Ir pritirimas parodė, kad laukimas diplomatinės pagelbos nustelgė kiekvieną krustelėjimą. Ir kuris monarkas tikrai padės kokiai tautai?... Ne nuo diplomatijos, ne nuo kabinėtų pagelbos pareina būsimas Lenkijos likimas, bet nuo sukilimo ir tautų išvadavimo“. Čionai, Europoj, galėjo pastebėti ir nelemtą svetimų vyriausybių vaidmenį. Ir išvadą daro: negalima jomis ir pasitikėti.

Svetimos vyriausybės darydavo baisiau: kartais dirba provokacijos darbą, kartais tyčia greitina sukilimą, norėdamos vienur atsikratyti nuo svetimų nepatogių revoliucininkų, kitur numalšinti pas save vos pradedančius bruzdėti [3].

Kiti eina dar toliau, pav. M. Mochnacki sako: „Taigi pabandysim, pasimokinę iš baisaus datyrimo, niekuo nepasitikėti: nė tautomis, nė vyriausybėmis. Tautomis delto, kad jų lėti ir daliniai revoliucijos kelyj judėsiai palieka Lenkijos tironams perdaug laiko novyti iki šaknų visą mūsų tautą; vyriausybėmis delto, kad kiekvieną sykį, kuomet jos karą tarp savęs kariauna,

[1] *Feldmann* I 181—215.
[2] *Feldmann* I 134—8.
[3] *Feldmann* I 139—141.

greitai gali sutikti ir sutinka mūsų gyvybės interesą pašvęsti kitiems savo reikalams, kaip tat tiek sykių esame prityrę. — Atėjo laikas, reikia padaryti galas toms svajonėms"...

Pasvarščius demokratijos politikos reikalus spaudoj, susirinkimuose, ėjo prie darbų, kuria draugiją demokratijai ginti ir plėsti.

„Demokratinę Dragija" įkūrė 5 žmonės 1832 m. kovo 17 d. Paryžiuje. Jos išleistasis manifestas — liko iki 1836 m. oficialė demokratijos programa. Ji padarė didėlės įtakos emigrantų tarpe ir tėvynėje.

Programiniai pradai buvo šie.

Lenkija tegali atsigauti, ir ją tepalaikys Europa tik tuomet, jeigu ji virs kitokia, laikysis visur galiojančių demokratijos reikalavimų — asmens laisvės ir lygybės, taigi jeigu panaikys privilegijas, baudžiavas. Demokratai turi dėtis į vieną ir skleisti tuos pradus, bet negali dėtis su kitais, savo priešininkais, kurie veikia prisidengę tautine vienybe ir rūpinas ištikrųjų savo klasės privilegijomis. Tik tuomet liaudis teprisidės prie sukilimo, o be jos sukilimas negalimas, nes ji skaitlingiausia, o be to ir Europa galės padėti, žinoma ne karalių ir ponų Europa, bet revoliucinė ir demokratinė.

Iš pradžių daug ginčų buvo pačios draugijos tarpe, delto tuomet nerodė didelio aktingumo ir neatliko didelių darbų. Vieni tarė, jog atgauti savo tėvynės nepriklausomybę tebus galima, kai įvyks visuotinoji revoliucija, kiti gi sakė, jog to nėra ko laukti, užteksią remtis savo jėgomis. Bloga demokratinių sąjudžių klotis Prancūzijoj 1832 ir 1834 m., bruzdėjimo apmirimas visoj Europoj, lenkė galvoti, jog pirmąjį kelią reikia mesti, teisingesnis kitas, jog tegalima remtis savo jėgomis, nors aktingieji iki tol emigrantai dalyvavo visuose revoliuciniuose Europos sąjudžiuose.

Taip pat ir socialiam klausime, valstiečių reikalu, nevienodas buvo nusistatymas. Visi sutiko, jog baudžiavas reikia naikinti, dauguma sutiko pripažinti valstiečiams žemes, kurias jie valdė, tik ėjo karšti ginčai, ar jie gauna už dyką, ar už atlyginimą. Bet buvo ir tokių, kurie norėjo būti nuosakus demokratai, tai jie ėjo toliau: palikus žemę dvarininkams, jie vistiek bus galingi, politinės ir socialės lygybės nebus, todėl sakė, kad reikia visiškai panaikinti žemės nuosavybę[1].

Valstybės valdyme, jie visi buvo už visišką, pilną, nuosakią demokratiją. „Viskas liaudžiai, sako manifestas, štai bendriausias demokratijos pradas, kuris apima kartu ir tikslą ir formą. Viskas liaudžiai, visiems yra tikslu, viskas per liaudį, per visus yra forma"[2].

Draugija, įtikėjus į liaudį, remdamiesi tik liaudimi, turėjo liautis tikėjus į bajorus.

„Tikrieji bajorai, tie patys, kurie kadaise sudarydavo didelę viešpataujančiojo klodo masę, nėra, kaip tat atsitiko su aristokratais, nustoję tautinių jausmų. Jų gilumoj glūdi nesiliaunantis noras numesti svetimą jungą; kilniausiųjų jų sūnų krauju aptaškytas kiekvienas tautos sukilimas; ir šiandien nepriklausomybės vardan pakels didžiausias aukas, jeigu tik nepriklausomybė paliktų juos senojoj politinėj ar bent socialej padėtyj. Delto jų masė, besilaikanti privilegijų minties, turi būti priešinga visuomenės (socialei) revoliucijai, o tuo pačiu vienintelėms priemonėms nepriklausomybei įgyti.

[1] *Jodko-Narkiewicz*, 8—12.
[2] *Heltman*, Emigracja 60.

„Jų viduje seniai nebėra gaivalų, reikalingų svetimam jungui sutrupinti. Skaičium jie persilpni; medžiaginiai turtai nedideli; senovėj buvo lobingi, bet dėlei visuomenės nelaimių, netvarkos ir išdikaus gyvenimo dauguma jų dabar virto pavargėliais; tik dar proto apšvietimas tikrai duoda jiems pirmąją vietą ir stiprybę mūsų visuomenėj. Taigi nebeturėdami turtų, jie negali patys vieni numesti svetimo jungo... Bajorų luomas, žlugus tėvynei, nepriklausomybei, politiškai yra žuvęs. Blogų pastangų klotis, kurioms iki šiol vadavo, nelaimės, kurias atnešė, o ir naujos pažiūros, kurios vis labiau pakasa pačią privilegijų esmę, atėmė jiems ir visą dorinę jėgą, privedė juos prie visiško dorinio iširimo.

„Tačiau, kaip kiekvienoj besivystančioj visuomenėj, visuomet atsiranda kito gyvenimo diegai, taip juos išdirbo ir mūsų senoji bajorų visuomenė. Visa, kas yra joj kilnaus, aukšto, sugebančio pasišvęsti, apleidžia senosios visuomenės eiles, mindžioja jos prietarus, suplėšo pergamentus, o užsidegus prisiima naują mintį, žadančią naują gyvenimą. Tame judėjime be abejo pirmąją vietą užima jaunomenė, atgaivinta dievišku paskutinių norų dvelkimu, dar neužvėsta šaltu egoizmo apskaitymu. Taigi šitoj naujoj kartoj vystosi didelės dorinės ir protinės jėgos, kurios bent prirengiamuose darbuose, kuomet mūsų mintis persikelia į liaudį, gali atlikti didelį vaidmenį...

„Taigi ir privilegijuotam luome, kuris savo prigimtyje yra antidemokratinis, yra dar jėgų, kurios gali atnešti tikros pagelbos liaudies jėgoms“ [1].

Taigi Demokratinė Draugija buvo priešinga bajorų demokratijai, vidutiniems dvarininkams, kurie pradėjo burtis ir vienytis į atskirą „Susivienijimo“ draugiją. Šiems rūpėjo savo valdžia, o liaudis tik įrankis jų tikslams pasiekti, gi anie norėjo remtis liaudim, jos reikalams veikti ir išdirbti joj atitinkamą socialę sąmonę.

Savo idejoms praplėsti reikalinga buvo agitacija žodžiu ir raštu, tėvynėje ir užsienyje, taip pat reikia mases suvienyti, reikia joms įkvėpti naujos dvasios, naujų norų, o paskui su jomis eiti prie kovų dėl nepriklausomybės; įgijus nepriklausomybę reikės pakeisti šalyje senąją bajoriškąją visuomenę.

Sukilimo organizacijos darbai pavesta buvo Draugijos valdybai (centralizacijai), gi agitacija, išplatinimas idėjų — visai Draugijai. Čia rašoma, platinama raštai, vedamos diskusijos žodžiu ir raštu. Iš jų minia įgija susipratimo, pasidaro gerais propagandistais.

Su kraštu palaikoma ryšiai, siunčiant slaptus agentus — emisarus. Jie ruošia sukilimą [2].

Be to, dar kiti ruošėsi prie karo meno, mokinosi karo dalykų. Taigi draugija davinėjo einantiems ar dirbantiems tėvynei — politinę mintį ir karo žinovų.

Lėšų turėjo nedaug — vis sudėtieji emigrantų skatikai, o jų būti daug negalėjo; turtingoji aristokratija nedavė nieko. Vėliau šį-tą duodavo ir prancūzų demokratai.

Bandoma buvo daryti sukilimus po Rusais, kitur tik ruošiama jie. Nemaža jų žuvo Rusuose, dalys Austruose. Tie aktyngieji, Demokratijos Draugijos siunčiamieji, dažnai, be to, prigulėjo dar prie slaptos draugijos anglininkų (karbonarų).

---

[1] *Heltman*, Demokracja 129—131. Emigracja Polska 60—62.
[2] *Heltmann*, Emigr. P. 63—65, 72.

C. Tautiniai-tikybiniai krypsniai.

Emigrantų būtis sunki, kartais be vilties, ji padarė tinkamiausią dirvą religinei propogandai. Tačiau reikia kaip nors suriśti tikybą su tėvyne. Bet bažnyčios galva Grigas XVI pasmerkė sukilimą. Ir delto vieni, kur prisirišimas prie bažnyčios buvo didelis, vis tiek užmerkdavo į tat akis, kiti bandė aplenkti katalikų bažnyčią, kurdami savas krikščionybės sistemas ar priimdami atrastasias.

Panslavizmas pas lenkus katalikus taip pat įgijo kitos išvaizdos, jis virto katalikybės, berods savotiškos, platintoju.

Panslavizmo idėja gera, tarė jie, atmesti jos negalima, turi būti kova prieš germanus, būtinai reikia įeiti į tą judėjimą. Tik sunkenybės darė rusų įsivyravimas panslavistų tarpe. Greitai lenkų mokslininkai prašalino tas kliutis: jie išaiškino, kad rusai nėra slavai, tarė, jog lenkai gali galvoti apie savo rolę, jie turi vadovauti slavams, lenkai — tai mesija-tauta, turinti Dievo skirtąjį savotišką pašaukimą. Atsiranda lenkų katalikiškas mesianizmas.

Slavų tarpe šitos idejos geros kloties neturėjo, delto teko saveș žiūrėti. Ilgainiui mesianizmas veda nuo aktingumo prie pasingumo: reikia pačiam būti tobulam, kelti auką, pasiduoti Dievo valiai ir kantriai laukti, ką Jisai duos iš savo malonės.

Dar toliau nuėjo prisikilėlių ordinas (zmartwychwstańcy), atsiradęs vėliau (1837 m.) kun. Kaisevičiaus ir Semenenkos pradėtas. Jie šitaip galvojo.

Visam pamatas—Bažnyčia. Tėvynės vietą sieloje užima Bažnyčia; ne taip, kad tėvynė nuo to nukentėtų, ar kad ji iš sielos būtų vejama, bet kad tėvynė įeina į Bažnyčią, Bažnyčia apima tėvynę ir glaudžia prie širdies... Bažnyčia yra pirmas, be Bažnyčios nėra tėvynės.

Čionai lenkams pavesta kita misija, sukatalikinti slavus. Jau beliko katalikybė, ne tautybė. Bet lenkai ir šitoj formoj neturėjo kloties slavų tarpe.

Dabar Kaisevičius patraukė atgal prie Bažnyčios tuos visus, kuriuos buvo atstūmęs Grigas XVI su savo bulle 1832 m., kurioj pasmerkė sukilimą[1].

Emigrantų tarpe buvo ir tokių, kurie negalėjo dovanoti popiežiui Grigui šitos jo pasmerkimo kaltės. Tai ieškojo kitos, geresnės tikybos, kurioj galėtų visus savo reikalavimus patenkinti.

D. Socialistai.

Utopinis socializmas. Europoj pradėjo platintis socializmo ir komunizmo idėjos, kūriamos tam tikros draugijos. Buvo įvairių srovių ir krypsnių šitame anų laikų socializme. Vieni remias jausmu, religija, romantika, mistika. St-Simonas, Leroux kuria savo socializmo sistemą, vadina ją naująja krikščionybe, atrasdami, kad senoji esant netikra. Toksai Lamennais, apie kurį kalbėsim vėliau, įejęs į liaudies sielą, priėjo prie to, jog išėjo iš esamosios bažnyčios, tardamas, kad ji palaikant prispaudėjus[2].

Vieni išeina iš jausmo, ne iš interesų; viską nori paimti iš sielos, iš širdies gilumos.

---

[1] *Feldmann*, I 213—214.
[2] *Feldmann*, I, 129.

Kiti prieina prie socializmo reikalavimų kitais keliais, patirinėję visuomenės vystymosi eigą, matydami jo būtinumą, neįsileisdami į mistiką, remdamies racionalizmu, materializmu; prieina prie to pat proto galvojimais.

Poetai, dailininkai mato beateinant naują tvarką, jau girdi tratant senąją, įžengiant naująją. Pav., Heine, sensimonistų idėjas skelbusis, „Audejus" rašęs ir t. t.

Vieni tirinėja, svajoja ir laukia geresnės tvarkos ateinant, kiti, žmonės praktingesni, jau vykina jį, kuria pavyzdingas komunas, nori įrodyti, kad visa tat esą galima.

Saint-Simono idėjos turi kloties tarp emigrantų, rasime juos dalyvaujant prancūzų sensimonistų organizacijose, draugijose, rasime juos jas beplatinant.

Kiti norėtų varu įvaryti žmones į naująjį pasaulį, vaidinos jiems didžiosios revoliucijos dienos, jų priešų žudymai.

Visos šitos revoliucinės ir socialistinės idejos emigrantų tarpe rado kuo geriausią dirvą, visos jos rasdavo šalininkų del vienos ar kitos priežasties.

Emigrantai buvo blogoj medžiaginėj padėtyj, pergyveno vidujinį persilaužimą. Jie matė ir Europoj prispaudimus, matė vargus. Jie įsitikimo, kad vargo priežastis esant visuotina. Ir jie, radę išėjimą, rodo jį sau ir visam pasauliui.

Kitus traukė kerštо ir neapykantos obalsiai. Kartais vyliojo juos tokie praeityj, pavyzdžiai. Pav. toks Krępowicki savo viešoj kalboj Lietuvos sukilimo metinėj pasakė, kad Pauliukas, Gonta ir Nalivaika kazokų vadai, atsižymejusi bajorų skerdynėmis Ukrainoj, arba net Chmelnickis, — tai didvyriai, naujieji Spartakai[1].

Arba rodos ramus, norįs paleisti knygų žemaičiams, Daubaras viename laiškė panašiai prasitaria, mokindamasis kalti plieną, jis sako: „gers bus peilis arba brytva kada norint ant poniukų, katrie nemok dirbti, tinginiai ir iš svetimos procios mint, tai yra nukausiu ale parodysiu, kaip procevoti"[2].

Vis tai buvo visur išblaškytieji asmenys, nesudarą plačios, stiprios grupės bent Prancuzijoj.

Bet atsiranda gana stiprus jų lizdas Anglijoj. Iš ten jie varė agitaciją po visą emigraciją.

Prancūzijoj daugumoj apsistojo karininkai, aukštieji valdininkai, bajorai. Anglijoj gi atsirado ir tikrų proletarų. Jie atvyko čionai per Prūsų sieną šitokiais keliais.

Iš pradžių Prūsų valdžia be kliūčių leisdavo visiems keliauti toliau į vakarus, į Saksus, į Prancūzus. Paskui dėlei sutarties su rusais, nes rusų carui gaila darbininkų nustoti, permainė savo elgimąsi. Prūsų valdžia, norėdama įtikti rusų carui, stengėsi, kad emigrantai grįžtų, vartojo visokių priemonių, nesidrovėjo marinimo badu, kankinimo ir prievartos, varu varymo per sieną, kur sutikdavo su kančiais kazokai. Blogiausiai buvo Graudenes stovykloj (Grudziądz). Taigi iš tų darbininkų ir valstiečių atvyko 212 iš ten sėdėjusių į Angliją 1832 m. II. 14., apsigyveno Portsmouthe, o kita dalis Jersey saloj. Tarp jų randame keletą tikrų žemaičių vardų. Jų upas blogiausias. Jie nekentė turtingųjų iš prigimimo, nekentė už nemokėjimą kovos vesti ar už išdavimą, atsiminė kančias Prūsuose jų pakeltas, o ten turtingesnių

[1] *Feldmann* I, 161.
[2] *Galaunė*, Truputis Archiv.

nebuvo. Jie buvo tinkama dirva kraštutinėms idėjoms, reikėjo tik kam atnešti. O jas davė greit atvykęs inteligentų būrelis ir toj pačioj saloj Jersey apsigyvenęs.

Gyveno jie viename būryje. Įtaisė dalyką, panašų į komuną, tai skurdo komuna, nes užsidirbdavo mažai, o gaunamoji pašelpa buvo nedidelė.

Pirmas darbas buvo pasisakyti, kas jie esą, kuo skirias nuo kitų organizacijų.

Paskui ieško šalininkų ar raštu ar per atskirus žmones.

Jie—revoliucininkai ir socialistai, nuosavybės priešai. Ir ieško vienminčių pas svetimtaučius. Pav., jie turėjo ryšių su anglų radikalais, su čartistais, kaip O'Connor ir kitais. Stengėsi pasinaudoti jų spauda savo idejoms platinti. Ješko ryšių ir su kitų šalių revoliuciniais socialistais.

Turėjo pasisakyti svarbiausiū emigrantams dalyku: kaip jie žiūri į savo tėvynės likimą, kokiu keliu gali jai dirbti, ją grąžinti ir t. t. Jie skelbia bajorų žlugimą, atsiradimą naujų žmonių, liaudies[1]. Pav., viename atsišaukime pasakyta: „Bajoriška Lenkijos tauta amžinai atsigulė kape, nes jos pačios bajorai savo ranka dabaigė ją; dabar Lenkų Liaudžiai, valstiečiams (kaimiečiams), Jums prideri išdirbti naujos tautybės sąvoką mūsų tėvynei, pažymėti naują tikslą, kuriam pasiekti turi būti įtempta visos dvidešimties milijonų liaudies pastangos. Lenkijos tautybei pamatan nedėsime nė kalbos, nė garbės, nė upių, nė geležinių (Boleslovo Narsiojo) stulpų, nes visa tat praeinanti ir žymės paviršutinės, bet vienu tarsime žodžiu, kad Lenkijos Tautybė — yra įvesti tarp visų jos gyventojų brolybė, jos pašaukimas apaštališkas įvykinimas Kristaus mokslo visų slavų tarpe ir stipras Žodžio gimimas yra amžinos teisybės prieš nekrikščioniškas Rytų klajoklių laukinius"...[2]

Ta propaganda turėjo geros kloties daugelyj emigrantų lizdų, ypač ten, kur buvo liaudis, ūkininkai ir darbininkai. Iš ten palengva prasišalindavo inteligentija, bajorai, pasiturintieji. Keletas svajotojų rado tinkamą dirvą. Kliutis — tai stoka lėšų, susipratusių žmonių. Ir jų pačių tarpe kilo vaidų, intrigai galėjo kurstyti tamsias mases.

Šitoji draugija eina prieš kitas emigrantų organizacijas, laikydama jas bajoriškomis, nenori niekame dėtis, bet nustoja ir lėšų, iš bendrojo emigrantų fondo nebegauna nieko. Jie visi buvo tikintieji žmonės, o jų nuomone bajorų organizacijos ir jų žmonės — tai „išsižadėję Kristaus ir jo bažnyčios"...

Ir jie, kaip ir daugėlis anų laikų socialistų, persisunkę tikyba. Vieni labiau, kiti mažiau. Gilus religinis jausmas sako jiems, kad esamoji tvarka esant priešinga Dievo tvarkai, Kristaus mokslui.

Savaip jie supranta Kristaus mokslą, savaip žiūri į Bažnyčią. Jie nėra katalikų bažnyčios garbintojais. Jie labiausiai ją puola. Ir tie vadai tikrai laiko save Kristaus šalininkais, o nenuduoda tamsiems sodiečiams pavylioti, visa tat išeina iš jų įsitikinimo. Jų nuomone, Romoj nėsą visai krikščionybės. „Ar Vatikano kunigai nėra šito pasaulio viešpačių tarnai, ar jie nesmilko smurto ir patamsio dievaičiams? Romos bažnytinė hierarchija pražudžius, pardavus krikščionybę, ji atsigrįžo nuo jos misijos. Kadaise ji buvo reikalinga, nes tuomet dar suprato Išganytojo tikslus, sugriovė senovės pasaulio smurtą ir atstovavo bažnyčiai, tai reiškia visuomenei..., kur ji trupino skep-

[1] *Limanowski*, Worcell, 137.
[2] *Limanowski*, Worcell, 137.

trus ir užkariavo žemes, kad davus žmonėms palaimos pagelbą. Dabar gi Kristaus žodis vėl yra gyvas liaudyje...“ Taip skaitome viename jų rašte. Randame kituose raštuose kalbant ir apie ypatingą lenkų tautos „misiją“ (pašaukimą)...[1].

Vaidai kaikur suskaldė šią draugiją, atsirado nauja organizacija, pav., „Visuomenės priedermės išpažintojų Draugija“.

Vaidai spiria galvoti apie vienijimąsi, apsisaugoti nuo intrygų, kuria vėl bendrą organizaciją. Bet neilgam.

Iš pradžių buvo ta kuopa tik Portsmouthe. Pavadino naują organizaciją „Lenkų Liaudis“ (Lud Polski), save Graudenės kuopa (Gmina Grudziądz).

Ant Jersey salos susidarė kita komunistinė grupė, ką ir Graudenės Portsmouthe, pasivadino „Umanis“ (Human). Ji atsiliepė į anos raštą (1836. II. 14.), pranešdama apie savo įsikurimą.

Pats vardas turi savotišką istoriją, kurią steigėjai paaiškina; nes kiti pasibaisėjo nuo sunkių atsiminimu: Umanyj (XVIII amž.) kazokai (aidamakai) išpiovė daugybę lenkų bajorų; tat primindami, bajorai ir įkūrė tą kuopą, tik norėdami kitą pasiekti.

„Prisiminimas mūsų tėvų klaidų, už kurias šiandien tėvynė ir mes nešame skaudžią dangaus rykštę, liepė mums pridėti pirštą prie skaudžiausios žaizdos. Umanio vaikai, bajorai, mums priderėjo pasiimti šitos baisenybių regyklos vardą, idant prieš dangų, Tėvynę ir žmones atliktume nužemintą atgailą už tėvų kaltes. Mums priderėjo priimti Umanio vardą, idant su Ukrainos gyventojais, graikų tikybos žmonėmis, sudarytume atgimimo dermę, ateities sąjungą; idant bendrame atsiminime išdildintume bendras kančias, idant už Ukrainos liaudies persekiojimą, už iššauktas baisiausias reakcijas tuo pačiu vardu numazgotume bendrą neapykantą, nuplautume kruvinus atminimus“ [2].

Emigrantų socializmo šaknys. Šitas utopinis socializmas nebuvo originalus. Prancūzijoj buvo pilna jam medžiagos surinkta. Be to, jie, pabėgėliai iš tėvynės, svajoją apie grįžimą, turėjo savo reikalavimus įnešti, politinė tvarka turi būti taip pat kitokia, negu namie paliktoji. Neapykanta rusų caro buvo stipri, bendra su kitais emigrantais.

Socializmas paimtas daugiausiai iš S-Simono. Draugija „Lenkų Liaudis“ neturėjo teorininkų, tegalėjo skolinti mintis, jas savotiškai atskiesti ir supopulerinti, pridėjus emigrantų reikalavimus.

Be Saint-Simono rasime dar ir kitą šaltinį — Babeufo šalininko Buonarotti žodžius ir raštus. Iš jo paėmė ypatingai smurto teoriją. Tik jėga, smurtas gimdą naują tvarką[3].

Be šito socializmo, atsirado dar kitas — krikščionių, žymiausiu atstovu buvo Lamennais.

E. Lamennais.

Gyvenimas. XVIII amž. vyrauja asmens, individo pradas. Jo išvadavimas nuo politinio, socialio ir religinio despotizmo—tai visų socialių ir politinių sąjudžių tikslas. Ir griauta autoritėtai, ir kas prieš proto kritiką nesugebėjo

[1] *Narkiewicz*, 31–32.
[2] *Szpotański*, Lud Polski, 30.
[3] *Narkiewicz*, 48–50.

užsilaikyti, tas turėjo griūti. Praėjus baisioms revoliucijos dienoms, XIX amž. visa tat pasikeitė: anas dievaitis apvylė. Atėjo restauracijos gadynė; dabar ji griauna įsivyravusį dievaitį, ji racionalizme matė tik ardantį pradą, o jos uždavinys — sukurti pozitivų pradą, ji norėjo statyti. Prieš asmens laisvę ji pastato objektingojo, jos nuomone, pasaulio teises, ji žiūri, kad jos nenukentėtų. Protas nustoja savo suverenių teisių, jis turi užleisti vietą kuriamajai „istorijos dvasiai", taigi reikia grįžti prie Bažnyčios — šito amžių ir amžinojo kūrinio. Berods eina prie to įvairiais, netiesiais, kartais vingiuotais keliais. Vieni ima praeitį taip, kaip ji buvo, ir tuo tenkinas, kiti nori padaryti sintezį iš praeities ir dabarties, nori atnaujinti krikščionybę, daro tikybinį atnaujinimą. Saint-Simonas nori įkurti naują bažnyčią, naująją krikščionybę, kiti, kaip kunigas Chatel, agituoja už tautinę prancūzų bažnyčią, Bonaldas ir de-Maistre nori sudaryti naują ultramontanizmą, pagaliau Lamennais nori persunkti pasaulį su nauja, sudvasinta katalikyste. Kristaus mokslas vieniems buvo socialės ir politinės reakcijos obalsiu, kitiems — revol ucijos ir socializmo. Savo darbuote šioj srityj atsižymėjo Lamennais.

Hugue Felicité Robert de *Lamennais* gimė 1782 m. birž. 19 d., turtingo pirklio šeimoj Saint-Malo; buvo tai dievobaiminga katalikų šeimyna ir aplink buvo kiaurai katalikai. Jaunystėj jį atidavė į kunigų seminariją, bet tenai matematikos problėmos jį labiau viliojo, negu teologija. Išėjęs iš seminarijos, atsidūrė plačiame pasaulyje. Platus buvo gyvenimas, bet staiga įvyko persilaužimas: mylimoji mergelė jį pametė, jis ieško paguodos tikyboj, dabar iš širdies atsiduoda teologijai ir 1816 m. įšvęstas į kunigus.

Prancūzų bažnyčia užėmė savotišką padėtį santykiuose su popiežium. Joj buvo stiprios galikanizmo idėjos, jos atsirado pirm keleto amžių ir tą savitumą, nepriderėjimą nuo popiežiaus kai kuriuose dalykuose išlaikė ir po revoliucijai Napoleonui įsivyravus. Revoliucija, berods, padarė daug atmainų, bet šito savitumo nepanaikino ir Napoleonas.

Kunigai po revoliucijai neturi turtų, restauracija jų negrąžino, kunigams dabar teko tenkintis savo dorine įtaką į žmones ir tuo remti savo galybę, o tat buvo galima pasiekti, įėjus į žmones, labiau savitarpyje susispietus, pastiprinus kuniguose ir žmonėse popiežiaus autoritėtą. Reikėtų jis pakelti aukštai. Jisai turįs būti virš visų pasaulio galybių, bažnyčioj jo valdžia turi būti stamantresnė, reikia eiti prieš galikanizmą, prieš tautines bažnyčias, ypač gi reikia kariauti prieš nuomones, būk didysis bažnyčios seimas (susirinkimas) yra aukščiau popiežiaus.

Uoliausias ir karščiausias kariautojas dėl šitų idėjų buvo Lamennais, kuris tuo reikalu ir parašė savo garsiųjį „Essai sur l'indiference en matière de religion" (1817—1823 m. 4 tomai).

Jisai čionai puola religijos atšalėlius, jai indiferentus ir jos niekintojus. Aimanuodamas, persergėdamas, grasindamas jis šaukė paklydėlius prie vienatiniai išganingosios bažnyčios, kuri ir jam grąžino sielos ramumą.

Jisai nori įrodyti religijos reikalingumą, jisai naujai pamatuoja autoritėto pradą. Jo įsitikinimu šituo autoritėtu atsižymi katalikų bažnyčia. Jam aišku, kad „joj vienoj randasi visos teisybės, kurių yra žmogus reikalingas, joj vienoj tėra visiškas pažinimas priedermių, joj vienoj tikrumas, išganymas ir gyvenimas".

Iš to daroma nuosakiai išvados. Valstybė turi tarnauti tikrajai religijai, prancūzų gi politika, nesikišdama į tikybą, varant „politinę bedievystę"; pasaulinė mokykla mokinant „praktikos ateizmo", o tauta turint įsitaisyti krik-

ščioniškai. Bet jis jau demokratas, tas matyti jo rašte. Popiežius ne tik tikinčiųjų galva, bet ir pasaulio, tik dėlto, kad jis atstovauja tikintiesiems; šitame dėsnyje atsispindi Rousseau's idėjos, kad visa valdžia iš liaudies, kuri anam viską perleidus, nuo savęs nusikračius.

Lamennais baisėjas abejojimais. Jo uždaviniu buvo atgaivinti sielą, parodyti kitiems išganymo kelią.

Katalikų Europa priėmė tą veikalą gerėdamos ir stebėdamos. Sako, tai esant galinga, mokslinga knyga.

Iš tikrųjų buvo tai nusiminimo, sielvarto raštas. Skausmas, ūmumas, panieka, tie visi aistringi jausmai, su kuriais Lamennais puolė netikėjimą ir atšalimą, buvo ištikrųjų jo paties, ko jis ir kiti nežinojo, jo nenuramintųjų skausmų atvaizdas. Ta knyga veikiau sudrebino sielas, negu švietė protus. Buvo tai kova krūtine į krūtinę tarp neriboto tikėjimo ir laisvos minties. Tai ne mokslo darbas, jame buvo pratrūkę iki šiol spaudžiami, varžomi jausmai. Tai paties autoriaus dvasios istorija, tai dar tebėsančių vidaus kovų atspindis.

„Tai buvo nė politikas, nė filozofas, nė mokslininkas, buvo tik didelis poėtas, klausąs savo muzos paniūrios ir visuomet piktos", kaip pasakė apie jį Renanas.

Jis netiki į žmogų. Žmogus pats sau paliktas nuriedės į bedugnę, atsidurs šetono karalystėje. Delto Lamennais eina prieš filosofiją, kuri sakosi išvadavus žmogaus protą, proto ir tyrinėjimo teisę pastatė virš ir aukščiau visoko. Žmogus nekuria nieko, jis tik gauna, užlaiko ir perduoda.

Tai žmogus nuosakus, atkaklus, padarys išvados iki galui.

Nevisi pritarė Lamennais išvadoms. Buvo abejotojų ir kunigų tarpe, kurie nesutiko su tokiu popiežiaus iškėlimu, proto neigimu.

Ir Lamennais, atsakydamas į tai, puola juos. O vystydamas toliau savo mintis, prieina prie nuostabių išvadų: tos pačios tikybos vardan galima daryti revoliucijos, sukilti, pavartoti smurtą, kad krikščioniškai įsitaisius. Jis metas į politikos sūkurį.

Jis kuria politinę partiją 1830 m., leidžia laikraštį „Ateitis" (L'Avenir) (Motto: „Dievas ir laisvė"), kur puola galikanizmą, esamąją valstybę. Tikyba, jo įsitikinimu, turi būti laisva nuo valstybės, bažnyčia turi būti atskirta nuo valstybės, kad galėtų laisvai vystytis. Jo idealas „laisva bažnyčia laisvoj valstybej".

Popiežius vykinąs tautų valią; jis suverenas iš liaudies malonės: Lamennais jungė, kaip minėta, Rousseau su katalikybe. Bažnyčia turi virsti demokratine įstaiga, popiežius turi remtis tautomis, o ne vyriausybėmis, kaip tat buvo iki šiol.

Apšviestasis prancūzų jaunimas per penkioliką metų svajojusis, anot Musset, apie sniegines Rusijos lygumas ir įkaitintus smiltynus prie piramidų, buvo romantiškai palinkęs ir instinktu vedamas ėmė laikyti jo pusę, atšokdamas brutalaus egoizmo ir rupios prozos viešpataujančios buržuazinės visuomenės. „Jaunimo tarpe, sako Tocqueville, pasireiškia pamaldumas, kuris buvo neaiškus savo tiksluose, bet labai galingas savo reikšme; daugelis tiki — visi norėtų tikėti". Nebereikalo prasitarė sykį kunigas Talleyrand'as: „Juk nebėra nė vieno mažiau aristokratinio jausmo, negu netikėjimas".

Lamennais kalbėjo apie meilę, bet nerodė jos kitaip manantiems, trenkė į juos be pasigailėjimo, norėdamas tuo patarnauti meilei. Ėjo griežtais,

stačiais keliais, žmonės dalino į dvi stovykli, kits kitai priešingi: ką pavadino savo priešu, tą be atodairos naikino.

Ir sukėlė jis daug priešų. Atsirado jų visuose kloduose, ir ten kur nelaukė. Vyskupai taip pat subruzdo prieš jį. Pirmą sykį geros kloties jie neturėjo, nes buvo tai protestai ne tos rūšies, kad galėtų popiežius palaikyti, nes gynė valstybės teises. Dabar atsimainė padėtis. Lamennais savo laikr. „L'Avenir" nuėjo toliau, negu pirm 10 metų: jis skelbė revoliucinius pradus ir jais labiaus rūpinos. Jis uždarė laikraštį, dar nenorėdamas konflikto su prancūzų vyskupais (spalių m. 1831 m.). Bet ėjo ieškoti teisybės ant jų aukščiau, ir su dviem savo pasekėjais (kun. Lacordaire ir grapu Montalembert) nuvyko į Romą pas popiežių teisintis, nes jį laikė didžiausiu, sau ir kitiems privalomu autoritetu. Jis tarė, jog ten supras jį, palaikys jo pusę, jis laimės ir pergalėsiąs vyskupus.

Popiežius Grigas XVI priėmė juos, bet neleido kalbėti savo reikalu. Jo bylą išrišo pats vienas, kiek vėliau: 1832 m. 13 rugp. išėjo jo enciklika „Mirari vos", kuri pasmerkė Lamennais skelbiamuosius pradus apie sąžinės ir spaudos laisvę, teipogi apie prispaustųjų tautų teisę daryti sukilimą.

Tarp kito ko ten buvo pasakytos tos mintys: iš negryno tikybinio atšalimo šaltinio kyla kreivamokslis, būk kiekvienam reikia suteikti ir užtikrinti sąžinės laisvę; čionai pridera ir toji nelemtoji, kurios niekuomet negalima gana pasmerkti, pasibaisėtinoji knygų prekybos laisvė, teisė skelbti kiekvieną patinkamą raštą, o šitą laisvę kai kurie gina su tokiu uolumu. Bet kokia gali būti blogesne sielos mirtis, negu paklydimo laisvė, jau klausė Šv. Augustinas. Nes jeigu žmonėms atimti bent kokį pavadį, kuris gali juos sulaikyti ant teisybės kelio, tai puola į bedugnę jų prie pikto palinkusi prigimtis.

Iš pradžių Lamennais pasidavė; bet kurija pareikalavo, kad jis aiškiai išpažintų enciklikos pradus; tat pastūmė Lamennais apsistoti, jis traukias nuo savo pirma taip uoliai ginamų ir skelbtų minčių ir daro rezervą, jog popiežius yra neklystantis ne visose srityse, ir dabar atrašo 1831 m. lapkr. 5 dieną į Romą: jo sąžinė mokina jį, kad „krikščionis teprivalo klausyti dvasinės vyriausybės tik tikybos dalykuose, bet jisai yra visai laisvas mintyse, žodžiuose ir darbuose, kurie palyti *laikinuosius* (pasaulinius) dalykus"! Kurijai be abejonės to neužteko, ir jis turėjo pasirašyti be rezervų, visiškai po to, kas buvo enciklikoje, ir dar pasižadėjo toliau nieko priešingo jai neberašyti.

Sunkiai tat atsiejo jam, atkakliam bretonui; persikėlė į sau artimą La Chênaie. Pasitraukęs nuo politikos kovų, išėjęs iš plataus gyvenimo sukurio, galėjo dar sykį pergalvoti ramiai, ką pirmiau rašė karščiuodamasis. Čionai išėjo aikštėn tas, ką jau seniai buvo tik neaiškiai jautęs. Romoj būdamas ėmė kitaip galvoti apie popiežių, ėmė abejoti, o kaip kurija atsikreipė prieš jį, abėjonės sustiprėjo, jau tuomet kėlė klausimą, ar popiežiaus viešpatavimas pasaulyj suderinamas su tautų apsisprendimu, kuris yra jam aukščiausias pradas. Dabar tat virto įsitikinimu. Ir tas, kas iki šiol buvo jo akyse pilnintėliu autoritetu, dabar liovėsi tuo buvęs, kartais gali būti, o kartais ne, viskas pareina nuo apystovų ir laiko, taigi nebėra pilnu autoritėtu.

Pasitraukęs nuo viešosios kovos, Lamennais galėjo plačiau imtis tyrinėti socialį klausimą, kuris ir pirmiau ji viliojo. Saint-Simonas atkreipė visuomenės atidę į tai, savo raštais pagavo plačius jos klodus. Lamennais se-

niai buvo parengtas toms idejoms priimti, jis seniai jau buvo demokratas ir respublikinis, seniai rūpinos visuomenės klausimo rišimu. Jisai skleidžiamasias jo idejas suderino su savosiomis apie krikščionybę, kuri esant meilės religija, su tuo galima ir reikia pakelti iš skurdo liaudį, tautą. Saint-Simonas skelbė naują religiją, naują krikščionybę, Lamennais gi atrodo, jog to ir nereikia, galima prie to pat prieiti iš senosios krikščionybės. Šitą savo pažiūrą išdėstė savo knygelėj „Paroles d'un Croyant" (1834). Kurį turėjė didžiausio kioties. Knygelė — pamokslas, žodžiai karšti, ugningi, stylius iš Šventraščio nugirstas, o turinys dabartinis. Ji dailiai parašyta. Įtaka didėlė Prancūzijoj ir visoj Europoj.

Krikščioniškoji meilė (kaip Lamennais ją supranta), priedermė uždedama tikrai tikintiesiems, liaudies teisės griežtai priešingos esamai tvarkai. Ir Lamennais tapo jos priešu. Ji esant šetono padaras, viešpataujančios klasės yra ją padariusios, ir dėlto jis ją prakeikė. Bet šetono karalystė neamžina; ji praėjo, taigi turi prasidėti nauja.

Šita knygelė sukėlė triukšmą, jos pasisekimas didžiausias. Viešpataujanti klodai nirto, šita knygelė, sako, esant šetono apokalipsė. O priešų skaičius išaugo. Ją užsiima antroji enciklika, išleistoji 1834 m. liepos 15 d. „Singulari nos", kurioj Lamennais knyga pavadinta bedievio ir akiplėšos padaru, ji nežymi savo didumu, bet neapsakomai didelė žalingumu, ir padarė tiek triukšmo, vienur džiaugsmo, kitur rūstybės.

Dabar po to, kaip parašė knygą „Tikinčiojo žodžiai", Lamennais visiškai nutraukė su bažnyčia, išėjo iš jos, liūdnai prisimena apie tat, kaip dėl jos kariavo, o dabar susikirto su jąja. Apie save tarė, jog vis tebėsąs kunigu, tik skelbiąs naujas idėjas, naują dvasią.

Varydamas agitaciją dėl savo socializmo, paremtojo savaip suprastąja krikščionybe, jis varė ir politinę kovą prieš valdžią, jisai reikalavo praplėsti rinkimų teisę. Net primena, jog geruoju jai to nepadarius, liaudis gali paimti piktuoju.

Bet buržuazija neklausė perspėjimo, ji to nepadarė, neužsileido niekame darbo žmonėm ir sulaukė perversmo 1848 m.

Ir prie šito darbo Lamennais yra daug prisidėjęs. Tačiau tą revoliucija jam nepatiko; ne apie tokį perversmą jisai svajojo, seimas jo nepatenkino, tačiau nenustojo vilties ir dar mirdamas (1851. II. 27) tikėjo, kad galų gale laimės jo dėstomoji ir ginamoji krikščionių demokratija.

Lamennais įtaka į emigrantus. Lamennais raštais rado tinkamą dirvą ir tarp Lietuvos-Lenkijos emigrantų. Būdami svetur, atplėšti nuo gimtino krašto, pradėjo kitaip galvoti, negu buvo pratę namie, nelaimės prispyrė daug dalykų peržiūrėti. Mintys – lyg katalikiškos, prie kurių namie buvo pratę, uždegančios, ko jų siela troško, jo dvasia revoliucinė, kuo ir jie buvo. Į vienus Lamennais paveikė, kiti patys savais keliais priėjo prie tų pačių klausimų ir tokio pat jų išrišimo, ką ir Lamennais, tik jis davė tinkamą formą.

Adomas Mickevičius atsidėjęs skaito jo raštus. Jis buvo jau parašęs „Piligrimų knygas"[1], jo straipsniuose, „Piligrime" atsispindi Lamennais mintys, bet ir savo daug pridėta. Vėliau jo mintys paveikė į Lamennais, kas savo keliu atsiliepė jo rašte: „Tikinčiojo Žodžiai".

[1] Turime vertimą, rodos nepilną, lietuvių kalbon, išspausdintą Paryžiuje 1834—35 m.

Neseniai dar Mickevičius neprileido liaudies. Jo „Vallenrode" visur dirba ir veikia galingas asmuo, jis vienas viską daro tautai, sau nieko nereikalaudamas, ji gi—nieko. Tai Prometėjus nešąs kibirkštį, bet ir jis vienas kenčia. Vallenrodas — tai ne tylus, kuklus vienuolis, nusileidžiąs iki masei, tai tautos viešpats, duodąs laisvę per savo vargus ir kančias.

Europoj, o ypatingai Romoj, atsivertęs prie katalikų, Mickevičius turėjo pakeisti savo nuomonę. Reikia sako nusilenkti prieš autoritetą. Tikybos dalykuose — tuo yra bažnyčia, tautos reikaluose — pati tauta. Visgi Lamennais pagilino Mickevičiaus pažiūras į liaudį, į demokratiją, laisvę.

Lamennais ir Zabitis. Lamennais's knygele „Tikinčiojo Žodžjai", ką tik išėjus, buvo išversta Al. Jelowickio į lenkų kalbą, išėjo Paryžiuje 1834 m.; jos klotis buvo didelė, greitai buvo išparduota ir tuoj išėjo antras jos leidimas.

Ji iššaukė aidą ir lietuvių tarpe. Lamennais idėjomis persiėmė ir Zabitis, taip pat buvęs kunigu, jis išvertė tą knygelę į lietuvių kalbą, tik ne stačiai, o iš lenkų vertimo; bet nebuvo išspauzdinta. [1].

Zabitis nesitenkina jo raštų vertimu, dar varo propagandą del jo idėjų, atpasakoja vieną iš jo regėjimų savo „Eiliavime". [2].

VII.

Lietuvių ir lenkų santykiai emigracijoj.

Lietuvos jungimas prie Lenkijos, Lenkų politikai ir Lenkijoj ir emigracijoj nesiliaudami rūpinos prijungti Lietuvą prie Lenkijos. Varšuvos seimas buvo tat padaręs 1831 m., priėmė net į savo tarpą atstovų iš priepuolamai gyvenusių Varšuvoj lietuvių. Emigracijoj visgi stengėsi toliau varyti šitą nusistatymą.

Čartoryskis ir kiti, veikdami Anglijoj, stengėsi per anglų vyriausybę paveikti į rusų valdžią, kad ji, eidama Vienos traktatu, prijungtų prie Lenkijos Lietuvą ir Gudiją.

Tam reikalui Čartoryskis buvo užmezgęs ryšius su tais, kurie svėrė politikos gyvenime, bijojo, kad opozicija, ypač anglų spaudžiamieji airiai, nepadarytų iš to savo reikalo. O visgi jie ypač tuo dalyku rūpinosi. Tikrai, parlamente iškilo karšti ginčai 1833 m. Dirva buvo atitinkama: rusų-anglų interesai Europoj ir Azijoj buvo priešingi, buvo galima drąsiai kalbėti prieš rusus, reikalauti, kad jie išpildytų Vienos traktato reikalavimus. Norint prispirti rusus, kad juos išpildytų, reikėjo eiti prie karo, o to anglų vyriausybė nenorėjo, ir opozicijos reikalavimas buvo atmestas [3].

Lietuvių skirimasis nuo lenkų. Pirmosios organizacijos buvo bendros visiems emigrantams. Jų centruose iš pradžių vyrauja žmonės senais vardais, žinomais iš namų. Paskui pradeda žiūreti naujų žmonių, įsikiša apačios, įvairios stovyklos pareiškia savo reikalavimus. Prasidėjus rodytis skir-

[1] Daug metų praslinkus, 1879 m. išvertė ją kitas kunigas, Vl. Dembskis, 1863 m. revoliucijos dalyvis, emigrantas, taippat pradėjęs vėsti prie katalikų bažnyčios.

Jo vertime Lamennais's knygelė buvo išspauzdinta vardu. „Kningos Teisibiu"; išėjo iš spaudos Dresdene pas Kraszewskį 1880 m. (nors pažymėta spaudimo vieta Paryžiuje).

[2] *Eiliavimas,* Nr. 10.

[3] *Gadon,* I. 214; II, 293—296.

tumui tarp lietuvių ir lenkų, pradeda reikalauti, kad į centrinius emigracijos komitetus rinktų 1—2 lietuviu.[1] Reikalauja šito įvairios stovyklos. Pav. 1832 m. susirinkus įvairių stovyklų delegatams Besançone jie reikalauja, kad Komitete butų „Lietuvos ir Žemaičių atstovai".[2]

Nebuvo galima suskilti visai, prancūzų vyriausybė laikė juos už vienos tautos žmones, taigi reikėjo kaip nors sugyventi.

Visgi nepatiko senasis Komiteto vardas, reikalauja kad butų vadinamas: „Lenkų ir užgrobtųjų žemių Komitetas".[3]

Kaikam iš lenkų nepatiko, priedas nepraėjo, liko vienų „Lenkų" vardas, išbraukė „užgrobtųjų žemių". Tuomet lietuviai neįejo į jį.

Taipogi lietuvių-lenkų skirtumai pasireikšdavo politinėse organizacijose. Atrodo, lyg lietuviai radikalesni, dažniau lietuvius ten užtinkame. Lenkai ar lietuviai stengdavos, kad jų žmonės praeitų į valdybas. Demokratų Draugijoj vadauja Paryžiaus sekcija. Kartais apie ją lenkai nusiskusdavo, kad tenai vyrauja „lietuvių partija".[4]

Stovyklose leidžiant kokį nors klausimą į balsus, pav. norint išmesti ką nors, randame tokių žinių, jog lietuviai nesutinka ar nepatenkinti.[5] Taigi jaučiasi jie esą kas kitas, o nelenkai. Jie veikia išvien, solidariai prieš lenkus.

Jeigu skriausdavo lietuvius, tai visuomet iš lietuvių tarpo prasidėdavo protestai.[6]

Stovyklose. Skirimasis nuo lenkų buvo žymus visose stovyklose, ypač buvo matyti ten, kur lietuvių buvo didesnis skaičius, kur buvo žmonių su didesniu išsilavinimu, savygarba, tautine sąmone.

Besançono stovykloj buvo didėlis lietuvių skaičius, jų tarpe daug Vilniaus akademikų. Be jų užtinkame ir lietuvių karininkų iš Užnemunės.[7] Taigi gerokas inteligentų skaičius, atsižymįs judrumu. Jie tenai sudarydavo atskira būrį, rinkdavos skyrium. 1832 m. kovo mėn. jų buvo į 120 žmonių. Įsteigė savo draugiją, pavadino „Towarzystwo Zjednoczenia Braterskiego".

Apie tą laiką tenai buvo svarstomas sumanymas, ar nepersikelti visiems lietuviams į Ameriką.

Švęsdami Lietuvos sukilimo metinę kovo 25 d., lietuviai darė tat skyrium nuo lenkų, darė savarankiškai, nepranešę apie tat bendrai stovyklos tarybai.[8]

Iš šitos stovyklos lietuviai 1832. VIII pasiuntė Adomui Mickevičiui į Paryžių aukso žiedą ir lyrą su adresu, dėkodami jam, jog atvyko prie emigrantų „paauksinti širdis su vilties žvaigžde išsiilgusiems tevynės ir giminių".[9]

Šitoji Besançono lietuvių draugija neilgai tegyvavo, kaip ir dauguma emigrantų draugijų; tam buvo ir kitų priežasčių, pačią stovyklą išsklaidė, daugumą perkėlė į Chateauroux.

---

[1] *Gadon*, II, 106.
[2] *Gadon*, II, 112.
[3] *Gadon*, II, 117—118.
[4] *Gadon*, III, 59.
[5] *Gadon*, III, 61.
[6] *Gadon*, III, 171
[7] *Gadon* III, 178
[8] *Gadon*, III, 170.
[9] *Gadon*, III, 159.

Kiekvienoj stovykloj, kur tik daugiau susirinkdavo lietuvių, tuoj ištikdavo kivirčių su lenkais, kurie stengėsi kaipo mobilizuotieji kariškiai parodyti savo aukštumą ant liuosanorių, berangių lietuvių.

Ir reikia pradėti lietuviams dėtis į savo atskiras organizacijas.

Išsiųstieji iš Prūsų į Prancūziją civiliai išlipo Bordeaux, persikelė į Bourges. 1832 m. baigiantis susirinko jų tenai į 1310[1], bet dėl stokos inteligentijos nematyti šitų kovų tarp lietuvių ir lenkų.

Ir iš Bourges perkėlė civilius į Indre's Departamentą. Vidurkiu buvo minėtasis Chateauroux. Juos tvarkė vidaus ministerija, tvarka buvo menkesnė, žmonių sąstatas įvairus. O 1833. VIII išblaškė dar labiau: išskirstė juos visus po 5 Departamentus. Tai kalbėti apie kokį bendrą veikimą neteko.[2]

Provincijoj neteko sukurti pastovios lietuvių draugijos, jos narius blaškė iš vietos į vietą. Geresnė klotis buvo Paryžiuje.

Lietuvos draugija. Emigrantai pradėjo burtis. Juos vienijo gimimo vieta, praeitis, dabartis, svetimumas Prancūzuose ir kitose šalyse, ir bendrai veikdami galėjo rūpintis ateitim, juk neketino ten pasilikti ir išnykti.

O tautybės žvilgsniu emigrantai, buvo lietuviai ir lenkai. Prancūzų vyriausybė, visuomenė neskirdavo šito, užtinkame juos sumaišytus vienoj vietoje.

O tuo tarpu lietuviai turėjo pabrėžti visame savo skirtingumą nuo lenkų. Jie savytarpyj dėjos skyriun, kur tik būdavo daugiau. Viena priežastis, tai skirtingumo su anais pajautimas, o artimumo su savaisiais, iš Lietuvos atneštas; lietuviai emigracijoj dar labiau pajuto tą skirtingumą. Lenkai, kariškiai iš darbo, reguliarės kariuomenės kariai, mobilizuotieji išaukšto žiūrėjo į laisvanorius, civilius lietuvius, kurie daugiau aukojo, rodė daugiau pasišventimo. Jeigu buvo kame laimėjimai, tai lenkai save aukštindavo, lietuvius nustumdavo į užpakalį. Taigi lietuviams reikėjo apginti savo vardą ir garbę, reikėjo parodyti savo patriotizmą, savo prisirišimą prie Lietuvos. Buvo dar ir materialių priežasčių, kurios turėjo sujungti lietuvius į vieną prieš lenkus. Lietuvių dauguma, kaipo civiliai, išpradžių negaudavo pašalpos iš prancūzų valdžios, dargi lenkai darė tam kliutis, tai reikėjo spiestis į vieną, kad aprūpinus savanorius duona.

Paryžiuje 1831 m. gruodžio 10 d. įkurta „Lietuvos Draugija". Įkurė ją žymus Lietuvos revoliucijos dalyviai patys pasiturintieji, kaip Cez. ir Vlad. Plateriai, Przeciszewski, Kolyska, Petkevičius ir k.

Vienas iš Draugijos narių nurodo tokias jos įsteigimo priežastis: „Matydami, kaip varšaviečiai tik savo darbus giria, tik savo pasišventimus vertina, apie Lietuvą ir Valuinių beveik nenori ir girdėti, sumanėme įsteigti Lietuvių Draugiją, kuri turės suteikti žinias apie įvykius, buvusius pas mus. Reikia parodyti, ką darė tie, kurie iškėlė laisvės vėliavą, neremiami reguliarės kariuomenės"[3].

Draugijai pradėjus veikti teko susidurti su lenkų nepasitenkinimu. Jie matė tame lietuvių separatizmą. Draugijai iš vienos pusės teko pulti lenkus dėl lietuvių persekiojimų, iš kitos pusės teisintis, jog nėra separatistais.[4]

Panašiai ir atitinkamai nuotaikai ir reikalui, nustatinėjo ir nusakinėjo Draugijos tikslus oficialiai jos raštai.

---

[1] *Gadon* III, 192
[2] *Gadon* III, 202—210.
[3] Taip rašė Kopczyński (*Gadon* III 37—38.).
[4] *Gadon* III 38—39.

„Draugijos uždaviniu buvo, kaip sako jos statutas pačioje pradžioje, pirmiausia rinkti medžiagą, reikalingą Lietuvos sukilimui aprašyti; be to supažindinti ir kelti lietuvių tautybę, skelbti spaudoj raštus, kurie aprašo Lietuvos papročius, jos civilizacijos laipsnį, tautinį būdą, dorinę gyventojų esmę, istorinius paminklus, ir kitus dalykus. Antra: daboti, kad raštai, išeinanti apie Lietuvą neužtrauktų broliams, esantiems Lietuvoje, rusų valdžios persekiojimų".

Lietuva šventė savo sukilimo metinę, dieną nustatė kovo 25 d.; pirmą sykį tat atliko 1832. III. 25.

Be savo lietuvių pakviesta vienas kitas koroniarų ir keletas prancūzų veikėjų— Lafayette'ą ir Jullien'ą.

Šventė savo metinę lietuviai ir sekančiais metais.

Tas pat buvo daroma ir tose stovyklose, kur lietuvių buvo daugiau, pav. Besançone.

O lenkams švenčiant savo metines 1832. XI. 29 Lietuvių Draugijos var du įteikė medalį Lafayette'ui.[1]

Lenkams nepatiko šitos draugijos įkūrimas. Jie matė tame pilną lietuvių atsiskirimą.

Gal būti dėl to įvyko atmainų Draugijos darbuotėje.

Iš pradžių ji vadinos „*Towarzystwo Litewskie*". Uždaviniai kuklūs, bet rimti — surinkti medžiagą revoliucijos istorijai, kas ir buvo padaryta.

Ilgainiui įstoja nariai iš rusinų žemių, taigi 1832 m. III. 5. įgija naują vardą „Lietuvos ir rusinų žemių". Dauguma narių, ne visi, Vilniaus universiteto ir Kremenčiaus licejaus mokiniai.

Tas naujasis vardas taip pat nepatiko, ypač lenkams, sako separatizmu atsiduodąs, norėtų, kad ji būtų „Lenkų Draugija". Bet nepraėjo tas sumanymas.

Vėliau tasai skirtingumas bene bus kiek atšipęs, nes atsišaukime, išleistame 1832 m. rugp. 23 d. kitoniškiau nustato savo tikslus, dargi vardas kiek kitoniškesnis, apima be lietuvių ir rusinus.

„Lietuvos ir rusinų žemių Draugija turi savo tikslu rūpintis nelaimingųjų klajūnų likimu, palengvinti mūsų jaunimui būtiną mokslą ir amatą, išaiškinti paskutinio sukilimo darbus; įtikinti Europą dėl tautos teisės į nepriklausomybę; prisiminti visokiais keliais apie Lenkijos laisvę, čielybę ir nepriklausomybę; duoti tikrą supratimą apie mūsų krašto būdą; prisiruošti prie naudojimosi visokiomis atmainomis, kurios galėtų įvykti politikos pasaulyje, o ypatingai sujungti visas mūsų pastangas su jūsų".

Ir tikrai vėliau (24. IX) po to šitą statutą pakeitė ir vyriausiu draugijos tikslu pažymėta mokslo darbuotė naudingiausia ir tinkamiausia.

Ir draugijos darbuotė ėjo toj kriptyj. Padalinta dviem skyriais, vieną — istorijos literatūros — vedė A. Mickevičius. Šitas skyrius išsiuntinėjo raginimą parašyti savo atsiminimus. Ten skaitome:

„Lietuvos ir rusinų žemių Draugija, ką tik įsikurus pirmomis dienomis sumanė surinkti atsiminimus, palytinčius tautos karą Lietuvoj ir rusinų žemėse. Mūsų kariautojai geriausiai sunaudos poilsio valandas, prisimindami, tvarkydami ir užlaikydami pasaulio atmintyje darbus, kuriuos arba patys įvykino, arba jų akyse kiti padarė. Iš tokių tiktai apsakinėjimų tegali pasidaryti tiksli, pilna teisybės ir gyvenimo tautinio sukilimo istorija. Dargi sve-

[1] *Wasilewski* Šladami, p. 95, *Gadon* II 161., *Wł. Mickiewicz* II 228—230.

timšaliams tokia istorija bus įdomi ir labai pamokinanti. Mūsų šalis yra beveik nežinoma; joj vedamo karo aprašymas turi visų naujovės gražybių, ką gi sakyti, jei tas karas eina apie Europos laisvę? Be to svarbų pamokinimą gaus svetimi skaitytojai iš musų pavyzdžių, nes įsitikins, kiek daug galybės glūdi tautoje, kaip ją išvystyti, kokią kryptį reikia jai duoti. Ištikus Europoj karui, privalome patiekti būsimiems sukilimams mūsų pritirimo vaisius"...

Ir tikrai pradėjo rinkti atsiminimus, kiti pradėjo rašyti. Lietuvos sukilimo atsiminimų bus kuodaugiausia, daugiau negu Lenkijos.

Draugija dabar, padidėjus narių skaičiui, prisidėjus naujiems, virto grynai politine, moksliniai tikslai eina užpakalį, jie stovi antroj vietoj.

Iš pradžių Draugija buvo nepolitinė, tuo tarpu politikos reikalus turėjo vesti bendras su lenkais komitetas. Šitas dabar negalėjo lietuvių patenkinti. Ir Lietuvių Draugijoj 1832. XI. 12 vienam iš narių prašant (K. Zaleskiui) buvo sušauktas nepaprastas jos susirinkimas, kuris svarstė jo iškeltąjį klausimą, būtent, kad prie Draugijos įkurtų politinę sekciją, kuri susižinos su lietuviais stovyklose.

Šitas pasiūlymas geros kloties neturėjo, didelė dauguma jį atmetė.[1]

Ginčai ir vaidai, kurie siautė emigrantų tarpe, buvo ir Lietuvių-Rusinų Draugijoj.

Minėtinas yra atsitikimas su Krępowieckiu. Jisai per lenkų sukilimo metinę rudenį 1832 m., esant svečiams prancūzams, pasakė prancūziškai aną jau minėtą kalbą, kurioj kaltina vidutiniuosius dvarininkus klasiniu egoizmu, valstiečių spaudimu, dėl kurių nepavykęs sukilimas.

Krępowieckis — raudonasis demokratas, karščiausias, kietas aristokratų ir bajorų priešas, pasakė svetimtaučiams prancūziškai, ką jis mano apie tai, kas sukilimą pražūdė, kad tai anų darbas. Bajorai, aristokratai įnirto, negali dovanoti, persekioja jį, kur tik papuola, baigėsi tuo, kad prancūzų valdžia už jo revoliucinę agitaciją ištrėmė iš Prancūzijos[2]. Dvarininkai teisinos, būk jiems ypač skaudu buvę, kad tat pasakyta prancūzams suprantama jiems kalba, nes Prancūzai išgirdę galį atimti savo užuojautą. Iš tikro gi už tat, kad juos bajorus kaltino. Tuo klausimu susirūpino ir „Lietuvių bei Rusinų Draugija", ką daryti su juomi. Atsirado įvairių nuomonių; vieni sakė — laukti pilno teksto, tada žinosim ką daryti, kiti — ginti jį tik tiek, kiek lyti Lietuvą ir Rusinus, treti — tylėti, nes gali būti daug teisybės pasakyta, ir t. t.

Pažymėtina kitas įvykis Lietuvos Draugijoj, kuris sujudino ją. Minėtas generolas Bėmas padarė sutartį su Bragancos kunigaikščiu, žadėdamas sunaudoti Lietuvos jaunimą portugalų monarchistų kovoms savytarpyje ir tam reikalui buvo išleidęs atsišaukimą į Lietuvos jaunimą 1833 m. birž. 24 d.[3].

Juo toliau, tuo labiau ištinka vaidų emigrantų tarpe. Atsiranda frakcijos, partijos, partijėlės, vieni dalyvauja jose, kiti bėga iš ten[1]. Irsta ir šita draugija.

Draugija iro. Atsitolinus nuo pirmykščio tikslo, įsikišus į emigrantų politiką, turėjo žlugti. Liko tik daug surinktos medžiagos apie sukilimą, kurią pradėjo leisti kiti žmones, Wrotnowski, o tik vėliau Bronikowski ir t. t.

---

[1] *Gadon* III, 39.
[2] *Szpotański*, Lud Polski, p. 42—43.
[3] *Limanowski*, Worcell 74—5.

Priešingumų ir ginčų tarp lenkų ir lietuvių buvo, bet prie pilno atsiskirimo emigracijoj dar nepriėjo: dar nebuvo išdirbta lietuvių rašto kalba, dar inteligentus gamindavo bajorai arba ir valstiečiai, bet lenkų tarpe ištirpstantieji, demokratinės idėjos dar nesiekė liaudies, kuri nešė baudžiavų jungą, tai emigrantai nebūtų turėję stiprios atramos Lietuvoje. O to skirtingumo nepripažino nė rusų, nė prancūzų valdžia, del to rašiusieji žemaitiškai ir lietuviai lenkų kalbos buvo bendrose draugijose su lenkais, o juk jos tegalėjo išgelbėti nuo bado, nors nuolatos tekdavo tenai parodyti skirtingumą.

Lietuvių Karo Komitetas. Prancūzų vyriausybė duodavo pašalpą, žiūrėdama karinės rangos. Kadangi lietuvių dauguma buvo liuosanoriai, berangiai, tai jie jautėsi nuskriaustais, sulyginus su lenkais. Stovyklose tvarką palaikė karininkai — lenkai, kurie rodė šitiems civiliams paniekinimo.

Pirmiausiai ėmė reikšti nepasitenkinimo studentai (akademikai), jie ėmė ieškoti išėjimo, kaip atsiginus nuo lenkų. Ypač balsą kėlė Avignono ir Besançono stovyklos.

Delto tai iš tos Lietuvos Draugijos tarpo atsirado Lietuvos karo komitetas. Jį sudarė atskirų pavietų sukilimų vadai;[1] Komitetas pripažindavo atsižymėjusiems kare karininkų laipsnius, ir tuo galėjo sulyginti lietuvius su lenkų karininkais, išrūpinti didesnę algą ir t. t.

Pasirodo, kad tam priešinosi lenkų karininkai, jie agitavo, kad Lenkų Komitetas, o per jį ir prancūzų valdžia nepripažintų galiojančiais liudymus, kuriuos buvo išdavęs Lietuvos Karo Komitetas.[2]

Perėjus į civilį valdymą, pašalpa buvo duodama ir civiliams, žiūrint buvusios jų tarnybos, apšvietimo ir užsiėmimo.

Lietuvių raštai. Emigracijoj ne vienas lietuvis, ilgėdamosis gimtinės, prisiminė lietuvių kalbą, kuriąja mažas būdamas kalbėjo, ji atrodė gražesnė, negu vėliau pramoktoji, išdailintoji lenkų kalba. O iš kitos pusės lenkai (koroniarai), kurie nesykį skriausdavo lietuvius, kartais nenoromis sėjo neapykantą prie lenkų kalbos, o prisirišimą prie savosios.

Vieni išreikšdavo savo jausmus, dar lenkų kalba, gal lietuvių nemokėjo arba mokėjo menkai, kiti ėmė rašyti tik lietuviškai, ypač tuo atsižymėjo žemaičiai.

Jie jautė, kad rašto kalba dar neapdailinta, tai reikia ją padaryti tinkama visokio turinio raštams, reikia parodyti lenkams, kad lietuviai turi savo kalbą, kuri yra tokia pat gera ir graži, kaip ir jų giriamoji lenkų, ji esant turtinga, joje viską galima išreikšti. Emigracijoj rengiama raštai lietuvių kalba, kai kas spausdinama, kartais net laiškuose vartojama, nors prie rašymo laiškų lietuviškai kuo vėliau pereidavo, o labai dažnai prisimindavo gražias lietuvių liaudies dainas ir jas susėję dainuodavo.

Buvo išversta ir išleista Paryžiuje kai-kas iš Mickevičiaus „Pakeleivingų knygų", Zabitis rašo savo ir verčia svetimus raštus į lietuvių kalbą.

---

[1] Lenkų Bibl. Paryžiuje užsiliko Lietuvių Komiteto ištraukos iš protokolų 1832 m.

[2] Pavyždžiu gali būti šis liudymas: Komitet Wojskowy Litewski, oceniając zasługi wojskowe w potrzebie ojczyzny poniesione, zebrany w komplecie, przyznaje obywatelowi Michałowi Wołłowiczowi stopień kapitana kawaleryi. Dnia 1 maja 1832 w Paryżu.

Pasiraše: Prezes: Antoni Przeciszewski, dowódzca kawaleryi upitskiej. Podpułkownik W. Matuszewicz, Naczelnik powiatu Szawelskiego, Franc. Szemioth, Józef Zienkowicz, dowódzca desperatów. Cezary Plater, dowódzca w powstaniu. Sekretarz Komitetu: kapitan Michał Lisiecki.

(*Gadon*, III 323)

Minetasis jau Žemaičių bajoras Daubaras, kuris rašinėjo savo draugams laiškus žemaitiškai, mokinosi spaustuvės amato, grįžęs norėjo būti naudingu žemaičiams spausdindamas jiems raštus jų kalba.

Buvo ir daugiau tokių žemaičių kalbos garbintojų. Paminėti reikia aukštai mokytąjį Liudviką *Kobeckį* (1780–1857), apie jį sako, kad jisai būk rašęs tik žemaitiškai, dainavęs A. Mickevičiui jo namuose žemaičių dainas[1], kurias jis ir užrašinėjo.

Julius Słowackis. Tarp žymių Lietuvos Draugijos narių reikia pažymėti du garsiu poetu — Słowackį ir Mickevičių.

Atvykęs vienas iš pirmųjų į emigraciją Słowackis įstojo 1832.I.8 į Lietuvos Draugiją, buvo jis dvyliktuoju iš eilės [2]. Jis gimęs Valuiniuj (Kremenčiuj), turėjęs ten šaknų, buvo surištas su Lietuva, su Vilnium, nes jo tėvas buvo Vilniaus universiteto profesorius, jo patėvis daktaras Becu buvo ten pat, ėjo mokslus Vilniuje gimnazijoj ir universitete. Jaunystėj jį pagavo romantikų srovė, liaudies dainų pamėgimas, girdėjo ukrainos dainas, jomis buvo užsidegęs, o Vilniuje matė garsios Lietuvos istorijos vietas, vyliojo jos praeitis.

Tarp pirmųjų jo veikalų randame Mindaugą, Hugo (nebaigtą), Konradą Wallenrodą (nebaigtą) ir t. t. Pats jis aktingas nebuvo. Jo protestai, priešinimaisi — Byrono poezijos tipo, reiškėsi tik vaizduose, bet jis pats nesidėjo į sąmokslus, į kovas. 1830 m. revoliucijos pradžioj buvo Varšuvoj, parašė keletą tam atitinkamų eilėraščių tarp kitų palytinčių Lietuvą („Pieśń legionu litewskiego"). Pats jis ir čia aktingai revoliucijoj nedalyvavo. Šį-tą diplomatiloj atlikęs, emigravęs atsidūrė Paryžiuje.

1832 m. III. 25 lietuviams švenčiant revoliucijos metines, jis deklamavo savo eiles, susirinkusieji gerėjosi šituo pirmuoju lenkų poetu. Emigrantų skaičius augo, jie turi savo kasdieninių vargų ir rūpesčių, daugumai nerūpi ir nesuprantami jo poezijos kūriniai, jo sielvartai.

Greitai atvyko kitas, kuris buvo žinomesnis, ir greitai nustelgė Słowackį, tai buvo Adomas Mickevičius. Lietuviai geriau jį sutiko. Prasidėjo varžytynės tarp tų dviejų poetų, priešingumas pasireiškė asmens, meno ir politikos klausimuose.

Mickevičius įstojo taip pat į Lietuvių Draugiją ir pradėjo joj veikti. O Słowackis kiek laiko praslinkus pasitraukė iš jos; jis atvėso ir prie lietuvių.

Viename laiške į savo motiną jisai rašo apie Varšuvos seimo atstovus susirinkusius Paryžiuje: „Nepatikėsi, kokių kvailių susirinkimas, ypač Lietuvių atstovams niekas neprilygs... ir tatai mane truputį pradeda stumti nuo Lietuvos, kurią ikišiol taip labai mylėjau" [3]. Berods tie lietuviai — tai gyvenusieji Varšuvoj Lietuvos dvarininkai.

Prasidėjo Słowackio varžymasis su Mickevičium del įtakos.

Mickevičius baigė savo poezijos darbus, Lietuvoj pradėtus, naujų pagamino, kiek Lietuva buvo davus atsiminimų, kol užteko tėvynės gaivinančių jėgų, ilgainiui įsileido į mistiką, mesianizmą, pasidarė lenkų pranašu.

---

[1] *Mickiewicz* Wł. Pamiętniki, 49. Kobeckis gyveno 1780—1857 m. apie jį smulkiau pasakoja *Brensztejn'o* ir *Otrębskio* min. darbas, p. 6–9.

[2] *Wasilewski* Sladami, 73–74.

[3] „Nie uwierzycie, jakie zebranie głupców, zwłaszcza litewskie posły są nie porównani... i to mnie trochę zaczyna zrażać do Litwy, którą dotąd bardzo kochałem". (*Słowacki,* Listy I, 115 — *Tretiak* I. 38).

Słowackis ėjo kitais keliais. Jis nepritarė tiems, kurie ėjo išvien su bažnyčia, kurie laikė lenkystę už lygų katalikystei. Ten buvo Mickevičius, Bohdanas Zaleskis ir k. Su demokratais Słowackis turėjo kaiko ir bendro, pav., neapykantą popiežiaus, pasmerkusio sukilimą, jis buvo antiklerikalas, bet jo neįdomino baudžiavos naikinimas, kuris taip rūpėjo demokratams. Jisai nemėgo tamsios, rūpios liaudies, ir čia jis buvo artimas aristokratams, Čartoryskiui [1]. Jis nepasiduodavo kitų autoritetui, jis pats norėjo būti vadu.

Kada lietuviams reikėjo pasirinkti tarp jų dviejų, jie velijo Mickevičių, ne Słowackį, o tas neturėjo ir savo valuinėnų. Bet vėliau jo genijus prispyrė jo klausyti, patraukė į save aktingesnius.

Adomas Mickevičius. Jis buvo Lietuvoj gimęs, augęs, mokinęsis, jis jautėsi esąs lietuviu, jo gyvenimas, jo kūryba buvo surišta su Lietuva.

Būdamas studentu Vilniuje, ar mokytoju Kaune, jis skaitė raštus Lietuvos praeičiai pažinti. Jis tyrinėjo Ordino metraščius, gerai susipažino su jais; jį traukė lietuvių kovos dėl savo nepriklausomybės, tenai jis ieškojo medžiagos savo poetiškiems kuriniams. Jo poemos „Gražyna", „Konradas Wallenrodas" ir t. t. iš ten yra pasemtos.

Išaugęs Lietuvos rytuose, jis nemokėjo lietuvių kalbos, bet vėliau susidūręs su gyvąja jų kalba, ima pats įdomautis lietuvių raštais. Pavyždžiui, jis nurodo savo raštų skaitytojams į Donelaitį, kad lietuviai turi jį skaityti. Gal būti, jis jį yra skaitęs tik vertime, bet nurodo į reikalą pažinti raštus lietuvių kalba.

Jis nemėgsta Varšuvos, jos literatų, veikėjų.

Atsidūręs užsieniuose, jis liko tuo pačiu lietuviu. Lietuvos inteligentija laikė jį savo poetu. Jam atvažiavus į Paryžių lietuviai įtaisė jam pietus (1832. VIII. 4)

Besançono stovyklos lietuviai, daugiausia Vilniaus studentai, sveikino jį raštu, įteikė žiedą. [2]

Emigracijoj tėvynės prisirišimas dar padidėjo.

Lietuvos erbas — vytis brangus jam ir turi ypatingos reikšmės. Vienam rašte poetą nepažįstamasis laimina jį su kryžium ir *vyties* ženklu. [3]

Vėliau pavadintoji III „Velinių" dalis išpradžių buvo savitas kurinys, turėjo „Lietuvos" vardą. Dargi apie minimą ten apokaliptinį skaičių 44 kaikurie sako, kad jis reiškiąs Lietuvą.

Prancūzijoj esant artimiausieji jo draugai — iš Lietuvos ar Ukrainos kilę, svetimi jam — koroniarai.

Jo draugai susirinkę dainuodavo su juom lietuvių, gudų, ukrainiečių dainas. [4] Adomas prisimindavo Naugardėlį, Vilnių, Kauną.

Jiems, lietuviams, jis skaitė, su jais taravojosi, rašydamas savo „Ponią Tadą", Lietuvos bajorų poemą.

Lietuvos Draugijos atmosferoj kūrė jis tą veikalą, gal būti ji ir paragino Mickevičių parašyti šią poemą.

Sitą poemą jis pradeda nuo žodžių „Lietuva, tėvynė mano". Lenkai matė tame separatizmą, puolė jį už tat, piko ant jo, bet tai buvo perstiprus asmuo, jo kurinys—perdidelis įdėlis į lenkų raštiją, kad galėtų nepripažinti.

---

[1] *Tretiak* 256 — 8.
[2] *Wł. Mickiewicz* II, psl. 188 — 190.
[3] „Petersburg" (iš III „Velinių dalies).
[4] *J. Tretiak* Bohdan Zaleski na tułactwie I, p. 63.

Ir lietuviai spiečiasi apie jį, jis turįs apginti ir pridengti nuo lenkų puolimų. Mickevičiaus raštus verčia į lietuvių kalbą. Verčia juos Lietuvoj— pav., Jucevičius, Paryžiuje išspausdinta beveik tuo pačiu laiku, ką ir originalas, „Pakeleivingų knygos" jeigu ne visos, tai bent jų dalys.

Sunku buvo lenkams nugalėti Mickevičių, perdidelis jis buvo asmuo, per galingas poėtas. Jisai ilgėjosi Lietuvos, ilgėjosi jos slėnių, upelių, girių, kalnelių, ilgėjosi savo žmonių. Lietuvą jam priminė jo artimieji draugai, vis iš Lietuvos, Ukrainos, tik ne Lenkijos.

Kol gyveno Lietuvos gyvenimu, turėjo iš jos sulčių, dar jis bėrė poezijos perlais, vėliau jo muza nutilo, neteko rišančių su Lietuva šaknių, nutrūko ryšiai su jos žeme

Apie Mickevičių spietėsi visi lietuviai, jis virto jų centru.

Iš Nancy siunčia savo raštus Zabitis, žemaitiškai rašytus; nori įrodyti, jog šitoji kalba graži ir turtinga, viską galima joj pasakyti

Matyt jam pritarė ir kiti žemaičių bajorai, kurie buvo Nancy, kaip Gadonas, Stanevičius ir t. t.

Mickevičių mylėjo abiejų kalbų lietuviai, pas jį rinkdavos visos Lietuvos sūnūs, jam buvo brangi lietuvių kalba.

Mickevičius savo dvasia buvo Lietuvos poetas. Pas jį dabar pasireiškia gilus tautinis jausmas, ėmė karštai mylėti Lietuvą, jos liaudį, jų kalbą, kurios dabar nustojo.

Ar mokėjo lietuviškai? — tą klausimą vieni nori neigti, kiti teigti. Lietuviškas romantizmas, užsidegimas Lietuvos senove ragino jaunimą užsiimti ir kalba. Jeigu jaunystej ir nedaug mokėjo, tai vėliau, atsiduręs užsienyj, emigrantas pajuto reikalą susipažinti labiau[1], skaitydamas save lietuviu, turįs pažinti jų kalbą, dainas.

VIII.

K. Zabitis emigrantų kovų sukuryje.

Kiprijono Zabičio pažiūros išsidirbo esant Lietuvoj, o šis-tas teko reviduoti, peržiūrėti, atsidurus užsienyje. Ypač daug turėjo naujo gauti opiu anais laikais socialiu klausimu, baudžiavų naikinimu, nulėmusiu sukilimo likimą, kuriuo matyt taip mažai jisai rūpinos, būdamas Veliuonos klebonu.

Būdamas užsieniuose, Lietuvai nedaug ką tegalėjo dirbti, galėjo tik gaminti raštus, juos spausdinti, jeigu bus lėšų, ir leisti savo žemaičiams. Ir tų raštų naują turinį davė jam užsieniai: jis nebe dvarininkas, o bežemis senas žmogus, trokšte trokštąs grįžti namon.

Jis gyveno tame tarpe, kur turėjo kloties revoliucinės ir socialistinės nuomonės, Adomo Mickevičiaus ir Lamennais idėjos. Tik nepagavo jo misticizmas.

Lietuvos Draugija, kaip jau aukščiau minėta, turėjo daug priešų, koroniarai (lenkai) skersavo, matydami joj norus separatizmo, atsiskilimo.

Bet lieka toksai asmuo, kaip Mickevičius. Taip lengva jo atmesti negalima. Jis ir turėtų užtarti nedorus lietuvių vardo niekintojus. Lietuviai turi savo kalbą, bet skyrium neketina kurti savo valstybę, nori turėti vieną valstybę bendrai su lenkais, tik į savo liaudį kalba ir kalbės jos kalba.

[1] *Mickiewicz* Wł. Pamiętniki I. p. 43—9. *Brensztejn i Otrębski.* m. v.

Zabitis nelaiko savęs dideliu eiliautoju, supranta, jog negalės pasiekti A. Mickevičių, bet rašys nemokytiems žmonėms, tat nepatiks bajorams, bet nejiems ir rašė. O reikia prieiti prie liaudies, jąja remtis, jai išaiškinti nepriklausomybės žlugimo priežastį, o skaito lietuvių į 6 mil., į tą skaičių ima ir Rytų Prūsus.

Be to savo eilėmis Zabitis norėjo įrodyti, jog ir poetas gali lietuviškai rašyti, užtenka tai kalbai žodžių, pasakymų, tai turtinga kalba, dėl to gaila, kad tą kalbą užmiršta.

Nesitikėjo, kad išspausdins, pats lėšų neturi, gerai bus, jeigu išleis kiti, o jeigu ne, tai lai bent guli rankraštyj Lenkų Knygyne, greta kitų Europos autorių.

Prasenovę jis piešia idiliškai, kaip tat pasakojo Ovidijus ar Rousseau. Viešpatavus tuomet laimė, lygybė, visi buvę patenkinti, tik vėliau atsiradęs piktas ir viską sugadinęs. Tuomet nebuvę to pikto, kurs yra dabar, nebuvę luomų, bajorų ir ponų, visi buvę lygus. Nedorasis, nelabasis velnias, gal būti ir netiesiogine prasme, viską iškreipęs kitaip. Atsirado tuomet viešpačiai, jie leidę įstatymus kitų skriaudai. Jie dabar ėmė spausti. Žmogus uždėjo ant žmogaus pančius. Dabar atsirado ponai ir bajorai. Atsirado daugybė dykaduonių. Prie tų nenaudėlių prideri vienuoliai, ypač jam nepatinka jėzavytai, kurie pasauliui tiek daug blogo pridarę.

Jo pažiūros apie Lietuvos praeitį, jos dabartį atvaizduoja tą tarpą, kuriame jis gyveno. Nurodymai, kas reikia daryti ateičiai, panašus į jo draugų reikalavimus.

Zabitis, matyti, yra sekęs istorinę raštiją, tat atsispindi dabar jo spausdinamame „Eilavime", bet istorikas jis nėra, nematyti jame istorinio galvojimo, tos istorinės žinios, kurias jis vartoja, tai tik iliustracija, epizodas minčiai išaiškinti.

Tarytum po to viso turėtų prieiti prie išvados, jog Lenkų Respublika ir bus virtus tąja kitus naudojančia valstybe. Bet to nerandame jo raštuose. Matyt patriotinis jausmas neleidžia jam tarti ką nors pikto apie savo valstybės praeitį ir jos viešpačius.

Zabitis vadina save lietuviu, šį-tą nupasakoja apie garbingą lietuvių praeitį, bet daugiausiai rūpi jam lenkai. Lenkus užėmė lietuviai, sukūrė vieną valstybe, patys virto lenkais, bet politine, valstybine prasme, jie ir toliau liekas toj pačioj vienoj valstybėje. Jis užsiima šitos praeities garbinimu. Įvairūs karaliai, ponai ir bajorai, be demės, be priekaišto šviečia mums iš praeities. Už tat nieko gero negali jisai pasakyti apie Maskvą, rusus, vokiečius, Prūsų karalius ir t. t.

Kadaise Lenkijos galybė buvo didžiausia nuo jūrų iki jūrų, bet nedori kaimynai viską pražudę. Šitame darbe padėję savieji ponai ir jėzavytai.

Lenkija bus, ji atsigaus, tik kitais, naujais pamatais. Ir atsigavimas eis kitais keliais. Dabar vietos ar vienos tautos sukilimas negali padaryti perversmo. Kitais keliais tat visa pasidarys. Sukils nauji gaivalai, kiti kraštai, visas pasaulis.

Kas bus talkininku toj išvadavimo kovoj? Ar gali būti karaliai? Ne. Ir praeityj jie nebuvo Lenkijos gynėjais. Jie buvo naudotojais. Negeresnis buvo ir Napoleonas. Jis — didelis, galingas žmogus. Bet jis ir prancūzai visą laiką lenkus naudoję. Kiek kaulų padėta dėl prancūzų, o tie niėko nedavę, jie „žertavoję" (juokus darę).

Kils dabar nebe bajorai, kurie žmonėms blogo norėjo, nebebus lažų, baudžiavų. Sukilus viso pasaulio darbo žmonėms, darbininkams, išnyks prispaudimas. Tuomet nebebus reikalo atsiskirti nuo kits kito nepereinamomis sienomis, rubežiai išnyks. Dirbs kiekvienas, nebebus dykaduonių.

Tat dar nereiškia, kad tevynė pražuvo, ji išliks, virs dar stipresnė, ir bus visai kitokia.

Delto jis nėra taikos žmogus, užmiršimo, dovanojimo žmogus. Jis meldžiasi viename eilėraštyj į „Karių Dievą", kuris turįs išvaduoti tėvynę.

Nevieną dalyką palengvino jam išrišti Lamennais, buvęs kunigas, dabar taip pat maištininkas. Jis mato jame tikrąjį Kristaus mokslo platintoją ir sekėją. Dargi rado reikalingu išversti viena jo veikalą lietuvių kalbon. O „Eilavime" atpasakoja vieną jo regėjimą savo eilėse.

Vertė jį iš lenkų vertimo, bet jis mokėjo ir prancūziškai, nes yra kitas jo raštas verstas iš prancūzų kalbos.

Jo tėvynė — Lenkija ir Lietuva drauge. Erbas—erelis, kuriam išgarbinti yra parašytas atskiras eilėraštis.

Grįžę pergalėtojais, neketina ateiti su alyvos šakele, žada skaudžiai nubausti priešus, išdavikus (zdraicus), valdovus gi iškars.

O dabar jie, brangieji laisvės kariautojai ir būsimi pasaulio lygintojai ir išvaduotojai, užsienyje turi vargti, apleidę tėvynę, dėl kurios tiek kentėjo ir dar turi kentėti.

Tenai dažnai prisimena gimtini upeliai, savo dainos, giminės, gi artimųjų žmonių čia nėra.

Žiūrint praeities, kyla klausimas, ar reikėjo sukilti? Yra tokių, kurie, buvo priešingi, sako, reikėjo kantriai kentėti. Jis nesutinka. Sukilimas buvo reikalingas. Ir ateičiai liks tas pats kelias, tik platesnis.

Bet jis nėra toks žiaurus, kaip reikėtų spręsti iš jo raštų. Jisai aštriai kalba ant ponų ir bajorų. Bet pažiūrėję, ką jis sako apie tuos bajorus, kurie dalyvavo sukilime, jis daro juos didvyriais, garbina juos. Gal būti viešpataujančios, vyriaujančios pažiūros demokratų tarpe pagavo ir jį, tik nestipriai pagavo.

Kaip reikia taikinti teorijos pradai praktikoj, jis minkštesnis. Gal dar liko piktumas prieš tuos, kurie nedalyvavo sukilime, kurie pasiliko namie...

Nerasime jo raštuose minint nė vieno žemaičių bajoro sukilimo vado, kuris tiktų jo eilėraščių bajoro sąvokai, teorijoj, apskritai, gal dar kur kitur ne žemaičiuose galės būti daugybė išdavikų sukilėlių tarpe, bet jo gimtinėj jis nemato ar nutyli.

IX.

Zabičio raštai.

Zabitis paliko vieną spausdintą ir tris nespausdintus raštus.

Bičių knygelė. Iš spauzdintųjų Zabičio raštų teturime vieną jo vardu išleistą 1823 m., tai Bičių knygelė. Ji turi šitokį vardą:

„Surinkimas dasekimu par mokintus žmonias, senowias amžiose tikray daritu apey bytes, o par kunigo Kluko kanauniko Kruszwickojo metuose 1780 Warszuwoje lenkiszkay yszdrukawotas, yr diel lenku yszdotas. O dabar pirmo siki ant ležuwio letuwiszkay-žemaytiszko, par kunigo Cypriono Juzapo Niezabitawski kanauninko Minskojo, prabaszcziu Welonos parguldi-

tas. Yr metuose 1823 ing drukarnia diel yszspaudimo, ant kningu raszto, padotas. Wilniuje. Drukarnioj ant uliczios Sto Jono, po Nr. 431 — 1823".

Knygelėj yra dvi pratarmi. Viena — tai tos knygelės paaukojimas rusų ministeriui Rumiancevui. Tenai jisai išgiria jo aukštą mintį, šviesumą, nurodo jo padarytus nuopelnus tautoms, Rusų valdomoms, tyrinėjant jų kalbos. Juk jam esant, suomiai susilaukė savo žodyno.

Lietuvių kalba taipogi jis rūpinęsis, sudaręs komisiją, kurios pryšakyje esąs minėtas prof. Loboika. Gerėjas, kad kreipia akį į tą senąją lietuvių kalbą. Už tą būsią dėkingi jo tautiečiai ir jis džiaugiasi, kad galįs tat pareikšti jų vardu.

Prakalboj, lietuviškai rašytoj[1], jis nurodinėja, kad knygų skaitymas yra naudingas darbas, o bičių knygelė gali duoti galimybės praturtėti.

Iš atspausdintų žinome vieną. Ar užsiliko daugiau rankraščiuose, nespausdintų, nėra žinių. Tarp paimtųjų kratos laiku 1831 m. raštų neturime nė vieno knygos rankraščio; paėmė tik dienyną. Kokia kalba jis rašytas, nebuvo pažymėta. Tariu, kad lenkų: dar dirbo lietuvių rašto kalbą, dar kūrė raštą, mokykloj ėjo lenkiškai, lotyniškai, taigi spėju, kad sunkiau buvo išsireikšti, bet iš kitos pusės neteko niekur užtikti, kad ką nors būtų rašęs lenkiškai.

[1] Prakalba šitokia:

Skaytitojau jszmintingas.

Gal isz tawo par iłgo walando rupinimos apey užłaykimo yr prasipłatinimo bycziu, turi sawo kokius datirimus prieg anu reykalingus, diekawok aukszcziausiojam; bet nekielkias ing puykibia, idant tau ne reyktu didesnios žynios apey bytes, yr dasekimu tikru, nug mokintu žmoniu, ysz senowias gadiniu surinktu.

Diel to tada: idant asz tawo datirimus, mokintays yr uždarbesneys, o troszkawimo tawo ant prasyplatinimo yr giero užkawojymo bycziu, szłowingiasniu padariczio; surinkau ysz mokintu kunigu Jomilestas Kunigo Krysztapo Kluko, ir ysz kitun daugiel, wysokias. katras tiktay diel tawys artojau brangus, yszmaniau reykalingas žinias, yr tikrus teysingus dasekimus apey bytes, yr ant prygimto wedums ležuwio parguldžiau, diel to: idant dabartiniu mano prakaytawimu, dadesnia diel tawys yszłaykimo bycziu, linksmibia szyrdies yr uždarbia parodiczio.

Sakisi man skayticzio: bet neturiu łayko nug baudžiawos, arba łažo, o kitsay atsyleps, nemoku raszto. Atsakau brangus mano ukininkay, szwęto dieno po mysziu, parejas ysz bažniczios, ing baudžiawo neyni, bet arba miegi, arba po kaymo wayszynis, arba strielbela pajemys po girias bałdays: atidiek tada tan walando ant skaytimo tos kningialos, o ne užrustisi Diewo yr jo prisakimu ne paržęgsi yr daugiel diel sawys apey bytes moksło, yr žyniu uždarbingu apturiesi.

O tasay kuris sakay: jogiej skayticzio bet nemoku raszto; padumok sau, jogiej ne wisi katrie raszto skayto, wyskan moka: asz raszto skaytau, bet arti ne moku. Jey patsay ne moki, gal tawo sunus, arba dukrela moka, tada aniems palepk idant skaytitu, bet jei yr tie ne moka, gal berniukas mielas, arba mergaicziu katra? o jey tie ne moka, paieszkok kaymino prieteiaus, yr pažadiek tam kuris skaytis, spietlelu bycziu, kada tau Diewas duos ant weyslos, o isay tau su meylinga szyrde kožno dieno szwęto skaytis, o tu kłausikias yr wienkartu su tawymi, wysun apsvejymu apey byczias, abudu dasižinosiate, o paskuy yr tau už weysło bycziu duotu ant pragiwenos, o man už pamokimo, ne tiktay isay pats bet yr jo waykay, diekawosey.

O asz czionay Žemaycziose, tarp jusu małonus ukininkay giwendamas, koley mani diewas łaykis, džiaugsios ysz to kada skaytidamas tan mano kningialo, prasipłatiset yr didesnia ne kayp ligszioley, apturieset uždarbia ysz bycziu. Kuriun, suprantu yr pažistu, jogie dideley igitu, kaypo brangio wabalelo trokszkat, teyp yr asz jus miledamas, joms to ludiju, yr trokszku. Kun. C. N. K. M. P. W.

Rankraščiai. Iš viso yra žinomi tik trys Zabičio raštai.

1. *Eilawimas liežuwieja letuwiszkaj-Žiamajtyszkamie* (dabar spausdinama).

2. *Słowa wieszcze de Lamenego z Polskiego w język litewsko-żmudzki przełożone. 1834 roku.*

3. *Iszguldimas Prieguliejimu Tejsibiuos Diel Gimimiu Swietuo pagal Rasztuo Szwentuojo yr pamoksluo Wieszpaties Chrystusuo yr pagal Maluonies Artymuo.*

1) Pats autorius daugiausiai darbo įdėjo ir labiausiai brangino „Eilawimą". Jisai siunčia jį Mickevičiui, norėtų išleisti, o blogiausiam atsitikime patalpinti knygyne greta kitų europinių veikalų.

Šito rašto užsiliko dvi redakciji, bet gal buvo ir trečioji.

Spausdinamame dabar rašte yra pažymėta, jog 1836 m. liepos 17 d. jo perrašyta ir pasiųsta Budrevičiui į Paryžių, kad atiduotų Lenkų Knygynui. Jisai tenai nepakliuvo. Matyt autorius dirbo dar daugiau, gerino, lygino, taisė ir galutinai perrašęs, dailiai aptaisęs, laikė skyrium. Jisai pažymėtas 1837 m. Turinys tas pats, tik tvarka skiriasi, joj bus ta pati eilėraščių tvarką, kaip ir čionai išspausdintas lenkų kalba turinys. Mirus jam, abu rankraščiu atsidūrė Lenkų Knygyne Paryžiuje.

Čia spausdinamasis tekstas perrašytas iš brošiuruotojo. Antroji redakcija surasta ten pat tik vėliau, kaip jau buvo perrašyta.

Katras tekstas bus paskutinis? Į šitą klausimą būtų sunku duoti atsakymas, neištyrus ir nesulyginus abiejų vietoje.

2) Antras raštas — „Słowa wieszcze"; lenkų kalbon išvertė Al. Jelowiecki, išspausdinta Paryžiuje pas Pinardą 1834 m. Matyt turėjo pasisekimą, kad išspausdinta antrą sykį tais pačiais metais. Tai bus vertimas išėjusios tais pačiais metais knygelės — „Tikinčiojo žodžiai" („Paroles d'un croyant").

3) Kas del trečiojo dalyko, tai del stokos laiko negalėjau ieškoti šaltinių.

„Eiliawimas". Šitame rinkinyj yra 19 eilėraščių. Jo rinkinio gale pridėta turinys, o lenkiškai pradžioje pilnesniais vardais.

1) Įgimtasis pirmykštės žmonijos stovis ir vergijos atsiradimas.

2) Trumpos istorinės žinios apie Lietuvių ir Žemaičių kunigaikščius, taipogi apie senąją Lenkų karalystę ir apie įvykius nuo 1794 m. iki 1831 m.

3) Revoliucija Varšuvoj 1830 m. ir sukilimas Žemaičiuose, Lietuvoj ir Guduose 1831 m.

4) Paskutinė Lenkų Karalystė vadinamoji kongresinė po Rusų imperatorių valdžia.

5) Lenkai, lietuviai ir žemaičiai išvytieji po 1831 m. revoliucijos ir po svetimas žemės vargstantieji.

6) Likusiųjų tėviškėje tautiečių pasiklausimai tiems, kurie vargsta po svietą.

7) Esančiųjų svetur varguose atsakymas broliams, kurie pasiliko tėvynėje.

8) Atsakymas į užmetimus daromus lenkams dėl jų nekantrybės.

9) Nuliūdusio lenko, nustojusio tėvynės ir esančiojo svetur graudūs dejavimai (iš Niemcevičiaus „Trenų").

10) Apsireiškimas vienam prancūzų kunigui Lamennais 1832 m.—apie viešpačių užmačias del tautų.

11) Bus kitaip.

12) Malda karo Dievui.

13) Daina šaukianti lenkus imtis už ginklų tėvynei išvaduoti.

14) Viešpačių plėšimo palyginimas su galingųjų plėšimu (iš Góreckio: Vanagas ir vilkas).

15) Valstybė, lapė ir ožis (prieš Druckio-Lubeckio ir Čartoryskio politiką 1831 m. Varšuvoj).

16) Atsisveikinimas Tilžėje Žemaičių bajorių, kurios su daugeliu vaikų traukė nuo barbarų pančių.

17) Birutės daina, pirmą sykį Valinavičiaus parašyta, dabartiniais laikais ištaisyta.

18) Pasveikinimas esant Nancy vardo dienoje 1836 m. E. Stanevičiui Žemaičių sukilimo vadui.

19) Autorius apie save į skaitytoją.

Du Nezabitausku. Lietuvių raštijoj užtinkame dviejų Nezabitauskų, dviejų brolių vardus — vyresniojo Juozo-Kiprijono ir jaunesniojo Kajetono. Kajetonas šį-tą yra parašęs lietuviškai, daugiausiai gi jis rašė lenkiškai.

Kajetonas (gyv. 1800 — 1876 m.), ėjo mokslus Žemaičių Kalvarijoj, paskui Kauno gimnazijoj, o nuo 1820 m. Vilniaus universitete.

Rusų kanclerio Rumiancevo nurodymais Vilniaus universitetas pradėjo tyrinėti žemaičių kalbą. Be atsiųstojo prof. Loboikos, kuris vėliau ir užsiliko Vilniaus universitete, važinėjo studentas Kajetonas Nezabitauskas (Zabitis). Jisai savo tyrinėjimo vaisius užrašė knygelėj lenkų kalba, kuri liko berods rankraštyj, pavadintoj „Uwagi nad początkami gramatycznemi języka litewsko-żmudzkiego". Ji turėjo tokį motto:

Jey tokiuse dayktuse bus darbus,
Ne po ilgos walandos žemayce bus garbus.

Apie ją tai parašė recenziją ir švelnią kritiką Simonas Stanevičius, nors rodosi aukštai nestatė.

1824 m. Kajetonas išleido „Naujes mokslas skaitimo diel mažu waiku Žemaycziu ir Lietuwos".

Lenkiškai parašė straipsnį apie lietuvių literaturą ir jį pridėjo prie elementoriaus.

Be to, aprašė lenkiškai aplankytąjį Dijonyzo Poškos muzėjų, surašė jo daiktus („Dzien. Wil". 1823. II. p. 157—161). Apie lietuvių raštiją, lietuvių knygų sąrašas ten pat 1824 m. I ir II.

Iš darbų surištų su Lietuva, rašytų lenkiškai, bet kurie liko nespauzdinti, reikia dar nurodyti: 1) Lietuvos istorija, 2) Lenkų-lietuvių žodynas. Turbūt parašė juos studentaudamas, rinkdamas medžiagą lietuvių kalbai.

1825 m. jisai persikėlė į Varšuvą, ten visą laiką tarnavo cenzuroj.

Persikėlęs į Varšuvą, lietuviškai ir apie Lietuvą visai neberašė, tik Dijonizo Poškos „Rozmyslania" atspauzdino (1829 m.), šeip leido savo maldaknyges, kalendorius verstinius romanus ir t. t., vis lenkiškai.

Taigi išviso lietuvių kalba teišleido savo vardu vieną elementorių 1824 m. Kiprijonas taip pat teišleido vieną, jau minėtą Bičių knygelę 1823 m.

Seniausiuose raštuose apie lietuvių raštiją minima abu Nezabitausku. Taip bent daro Jucevičius[1].

Bet jau vėliau ėmė minėti tik vieną Kajetoną, ir sakyti, kad jis vienas rašęs, Kiprijonas pasisavinęs jo darbą.

[1] *Jucevičius* (Ludwik z Pokiewia), Litwa 1816, p. 13.

Pirmą sykį tat buvo pažymėta viename Žemaičių rankraštyje, 1851 m. Telšiuose rašytame[1].

P. Sobieszczańskis, daug rašiusis apie lietuvių rašytojus lenkų Enciklopedijoj[2], sako, jog „Bičių knygelė"—tai Kajetono raštas.

Potockis, pasakodamas apie lietuvių raštiją, teippat tvirtino, jog Kajetonas, lenkų cenzorius, parašęs bičių knygelę[3]. Jis nenurodo šaltinio iš kur tas žinias gavo, kitoj vietoj sako, jog apie Lietuvą jam žinių teikę Akelaitis ir Prekeris[4]. Akelaitis yra buvęs Varšuvoj, turėjęs ryšių su naująja Lietuvos rašytojų karta.

Delto tai Koncevičius, rašydamas apie Kajetoną Nezabitauską, ginčijas su Jucevičium, kam jis rašo apie du Nezabitausku, o turi būti vienas[5].

Vėlesniais laikais, jais remdamasis, prie tos pačios išvados prieina M. Biržiška[6].

Kieno bičių knygelė? Iš kur paimta žinia, jog Kajetonas parašė bičių knygelę, niekur nenurodyta. Ar pats Kajetonas Varšuvoj pasakojo, ar Žemaičiuose teip tarė Žemaičių rašytojai, ar tik spėjo Kajetono pažįstamieji, jog jis ir tą knygelę yra parašęs, kaip ir daug kitų (berods lenkų kalba)? Jeigu yra užsilikęs Kajetono literaturos palikimas, tai gali būti Varšuvoj, tuo tarpu nežinomas, taip pat nėra pažymėta Kiprijono užsilikusiose raštuose, jog jam priklauso Bičių knygele, taigi reikės daryti išvadas, remiantis spėjimais ir tarimais, o tat padaryti nėra lengva, nes galėjo būti ir brolio talka.

Pas Zabičius buvo išsidirbęs gilus šeimos ryšys, broliai ir seserys kits kitam padėdavo. Kiprijonas, jau klebonas, pasiturįs žmogus, galėjo leisti į mokslus savo daug jaunesnįjį brolį Kajetoną. Jisai Veliuonoj rūpinos seserim ir jos vaikais, iš Tilžės savo skundose į rusų vyriausybę jis rašo apie dvi seseri su dešimtim vaikų našlaičių; ir rodos tai nebuvo retorinė frazė. Jeigu tai ne jo tikros seserys, o butų keli jo vaikai, tai vistiek liūdytų apie jo tėvišką prisirišimą. Tas pats Kajetonas vėliau, jau pasenęs, įsitaisęs Lenkijoj, prisiminė savuosius, buvo parvažiavęs į tėviškę ir kvietė savo tretįjį brolį persikelti su juo į Lenkiją, persikelti visiškai, ūkį parduoti, tik tas nesutikęs, nenorėjęs apleisti Žemaičių, tėviškės, pats jau nebejaunas buvęs.[7]

Aišku, kad artimi ryšiai tarp abiejų brolių buvo. Vienas leido į mokslus, kitas jam turėjo kai kame padėti. Bet Kiprijonas ne tik klebonavo ir ūkį vedė. Jis nesedėjo vietoj, turėjo ryšių su Lietuvos inteligentija, turėjo progos parodyti savo energiją ir valią, pas jį buvo ir kulturos interesų. Sukilimo laiku jis rinko ir laikė sutvarkęs visus atsišaukimus, rašė dienyną, gal būti ne tik sau atminti, bet ir kitiems norėdamas palikti.

Veliuonoj pas jį buvo parapijos mokykla, reikalingas buvo lietuvių elementorius. Taigi reikėjo, kad kas jį parūpintų. Ir jis atsirado: parašė jo brolis.

Galima atversti aną tvirtinimą kitaip, kad Kiprijonas yra rašęs ar padėjęs rašyti elementorių. Studentui Kajetonui reikėjo iškilti, juk jis gavo

---

[1] *Jablonskis* m. v.
[2] „Encyklopedja Powszechna" 1865.
[3] *(Potocki)*. Pamiętniki Kamertona, III, 228.
[4] *tenpat*, p. 242.
[5] *Koncewicz* „Mitteil. d. Lit. litt. Ges." t. IV.
[6] *Biržiška*. Lietuvių liter. p. 41—43.
[7] Iš p. Galaunienės - Nezabitauskaitės pasakojimų, kad buvo kalbų jų šeimoj.

komandiruotę į Žemaičius kalbos tyrinėti, už darbus ten padarytus suteikė caras jam dovaną — aukso žiedą, po to pateko tarnauti į cenzurą. Taigi galima prileisti, jog prie elementoriaus prisidėjo ir klebonas. Kieno lėšomis išėjo elementorius? Gal klebono. Bet visa tai — tarimai, tokie pat teisingi ir geri, kaip ir priešingi aniems.

Savo keliu, Kajetonas galėjo padėti išleisti Bičių knygelę.

Turbut jisai bus suteikęs mokslinių žinių apie brolio išleistąją bičių knygelę,[1] išvertęs jos antgalvį prancūziškai.

Pažiūrėjus į Kiprijono rankraščius, matyti, kad jie nėra pradedančio rašyti žmogaus darbas, jau prityręs rašyti, pažįstąs kalbą, kuria savo naują terminologiją.

Puola į akį dar vieną aplinkybė. Kajetonas išvykęs į Varšuvą lietuviškai nieko neberašo, po 1831 m. nieko neberašo nė apie Lietuvą. Ar nebuvo Veliuonos klebonas vienas iš tų ragintojų, kurie pakurstė studentą prie rašto darbų?

Tam dalykui geriau išaiškinti reikėtų padaryti kalbos analizę, reikėtų sulyginti spauzdinamąjį dabar „Eiliavimą" su „Bičių knygele" ir „Elementorium".

Bet ir tat dabar sunku atlikti, nes neginčijama ir neabejotina — tai Kiprijono rankraščiai, prie kitų knygelių — Bičių ir Elementoriaus, galėjo prideto ranką abu brolių.

Tuo tarpu neteks taip drąsiai tvirtinti, jog Kiprijonas pasisavino Kajetono darbą. Delto būtų teisinga manyti, kad tikrai buvo du Zabičiu, abu rašė lietuviškai, abu pasirašė po savo darbais.

[1] Iš *Bielińskio* veikale „Uniwersytet Wilenski", t. II. p. 130 suteiktosios žinutės reikia tarti, kad buvo 2 bičių knygeli: viena prancūziška — Kajetono Nezabitausko, kita lietuviška. Bielinskis, tariu neturėjo ne prancūziškos ne lietuviškos, o paėmė iš kokių sąrašų. Prancūziškas vardas — tai vertimas lietuviškojo. Versti į prancūzų Lietuvoj 1780 m. parašytąją knygelę lenkiškai, išleistą 1823 m. lietuviškai, vargu kas darė. Be to metai ir puslapių skaičius atsipuola.

S. Slonimskis.

Материалы по истории медицины в Литве.

1. Обзор народной литовской литературы.

1.

Стремление оказать помощь заболевшему ближнему также старо, как старо человечество. Путем наблюдения над проявлением разнообразных болезней и над реакцией больного организма на даваемое ему лекарство каждый народ скопил богатый материал примитивных медицинских сведений, из коих впоследствии развилась научная медицина. К чисто объективным наблюдениям в народной медицине примешиваются суеверия и предразсудки, а сам материал рассортирован не так, как сортирует его научная медицина, т. е. диагностика этих двух родов медицины почти не похожа друг на друга. Народная медицина смотрит на каждую болезнь, как на живую и злую силу, кроющуюся в природе и внедрившуюся в организм человека. С этой силой следует бороться, ее надо, во что бы то ни стало, изгнать. Этот взгляд ярко иллюстрируется воззрением германского и северных народов на гной: (1) гной есть нечто ядовитое, опасное, находящееся в природе — в лесах, полях, корнях растений. Его производят черви, кроты, ядовитые растения. Попав на рану, он вызывает опасную болезнь и даже смерть.

Некоторым подтверждением этому воззрению служит мнение современной науки о том, что в верхних слоях почвы населенных и ненаселенных мест находятся бактерии столбняка, газовой флегмоны, злокачественного отека — как известно, весьма опасных возбудителей инфекции (2). Литовский народ придерживается подобных взглядов касательно лихорадки: „Когда лихорадка начинает трясти человека, то трудно бывает отделаться от нее. Лихорадка не одинакова. Болея лихорадкой, человек часто видит ее. Она бывает от животных: лошади, быка, козы, собаки, кошки. Сколько есть животных, столько есть и лихорадок... Как начнет человека трясти и палить жар — тотчас и лезет ему в глаза его лихорадка — то в виде собаки или быка или какого-нибудь другого животного“ (3). То, что воззрения литовцев, германского и северных народов суть явления одного и того же порядка, мы можем заключить из наблюдения Тэйлора над индейцами дакотами: „Дакоты полагают..., что души умерших насылают духи животных, которые вызывают в теле больного болезнь. Духи оленя, голубя, рыбы или дерева, камня — могут действовать, как возбудители болезни“ (4). Народ одухотворяет также отдельные органы человеческого тела, напр., матку, делая ее способной странствовать по телу. Об этом речь будет ниже. „Чем дальше мы углубляемся в развитие народов“,—говорит К. Лампрехт: — „тем более исчезают национальные особенности перед общечеловеческим. Проявления бесконечно различно обусловленной национальной борьбы... отступают перед общими зачатками происхождения“ (5). Поэтому в вопросах

народной медицины есть много общего между литовцами и другими народами. Но все же, каждый народ и каждая эпоха вносят в народную медицину свои характерные взгляды на происхождение болезней и способы их лечения. Сравнительная же медицина дает возможность находить черты, характерные для каждого народа. Народная медицина, по словам проф. Нейбургера, есть живой свидетель страны. Как только к ней прикасается волшебный жезл истории, она воскрешает перед нами давно забытые времена мифов (6). Народная медицина является матерью научной медицины: в представлении народа о гное - дремлют современные понятия о бактериях. В обычае ставить банки и перетягивать жгутом укушенную ядовитым животным конечность — гиперемия по Биру. Некоторые виды операций: трепанация и трансплантация — почти целиком перешли в научную медицину. Амулет, предохраняющий от болезней, ныне заменен стерилизатором и сулемой. И в настоящее время литовский народ, как и прочие народы, имеет свою народную медицину. Современная народная медицина отразила и новые веяния: понятие о „заражении крови" и противогнилостных свойствах карболки крепко укоренилось в умах крестьян; но наряду с этим жива вера в колдовство и чары. Представление об инфекции в общем не изменилось: еслиб простой человек имел возможность взглянуть на приготовления к чревосечению — на хлопотливую стерилизацию операционного материала, на длительное и тщательное мытье рук щетками и разноцветными растворами, на странный вид врачей в халатах, колпаках и масках — то он еще больше утвердился бы во мнении, что все это--подготовка к решительной борьбе, но отнюдь не профилактические мероприятия.

2.

Разбираясь в верованиях и обычаях языческой Литвы, увидим, что медицине там отведено не мало места. Среди сомна богов, в которых веровал язычник литовец, были следующие, заботившиеся о той или иной стороне своих почитателей:

Auszlavis (Аушлавис) — бог - покровитель больных вообще, которого воплощали в образе большого ужа. Его чтили в Литве и самые знатные люди; они кормили его и приносили ему жертвы. В случае епидемических болезней ему сообща приносили в жертву борова (7, 8). Этот бог имел своих специальных последователей, которые расхаживали с ужем за пазухой, леча людей от разных болезней. Вера в чудодейственную силу ужа распространена по всей Европе. Германцы верят в целебные качества жира и кожи ужа. Русские верят в то, что ужи имеют своего царя, которого некоторые видят с короной на голове. Он предохраняет дом человека от болезней, абортов и пожара (9, 10). Любопытно отметить сходство в символах у древних литовцев и южно-европейских народов, считавших змею мудрым существом. Вспомним также, что две змеи, пьющие из общей чаши, украшали и русский медицинский значек.

Lojma, Laumė (Лойма, Лаумэ). Ея синонимы Medžiotina, Menulė (11). У прусских литовцев--Laumelė (12). Она--богиня беременных и рождающих женщин. Заботится о покинутых детях, особенно покинутых матерями, щедро награждая их. Обычно ее видят в образе женщины с очень полными грудями, — „вымя налилось, как у груди Лаумэ", „соски торчат, как у Лаумэ" (13), — после заката солнца полощущей в пустынных местах белье или разстилающей по лугам холсты. Способность Лаумэ делать хорошее

детям и людям отличает ее от ведьм (raganų), которые делают исключительно худое (14). Однако, наряду с хорошими делами, Лаумэ совершает и дурные: в первые дни после рождения ребенка, до крещения его, она старается украсть его или заменить своим, обычно болезненным и крикливым. Для этого она выбирает момент, когда в избе, по неосторожности, погаснет свет. Множество таких случаев описывается в литовских народных сказках, собранных д-ром Басановичем (15). Рассказчик в книге профессора Капеллера (16) рассказывает следующее: „Так старые люди и думали, что старые женщины, называемые Лаумэ, подменивали у рожениц детей. Мой отец мне рассказывал, что когда ему было лет 10, одна женщина дождалась ребенка, но Лаумэ пришла и подменила его: положила своего матери, а ее взяла с собой. Работник, лежа в хлеву в эту ночь, не мог уснуть. Он то и слышал, как Лаумэ несла ребенка. Когда она принесла ребенка в хлев, то работник, быстро вскочив, отнял его и утром отдал его матери". Подобное верование распространено и в Баварии, где кражей детей занимаются ведьмы. Для предохранения следует дитя завернуть в бумагу и три дня держать под постелью роженицы, после чего ее нужно выбросить в текучую воду. Все время в комнате по ночам должен гореть свет (17).

Лаумэ может также предвещать мор и голод, показываясь народу в черном покрывале. Тогда ее называют „Моровой Девицей" (18). По народному литовскому поверью, бог Укапирмас, рассердившись на Лаумэ, отрезал у нея сосцы и разбросал их по всей земле. Эти сосцы — белемниты (19) — помогают при кошмарах, а в виде присыпки — при опрелости у детей (20). Лаумэ аналогична Поронце-богине материнскаго плода у польских славян (21).

Девы Вредящие и Девы Охраняющие-богини, посылавшие на людей всякие болезни и несчастья или, наоборот, оберегавшие их от всяких напастей (22).

Представители первобытной медицины литовцев были всегда окружены ореолом таинственности или, по крайней мере, старались другим внушить мысль о своей сверхестественной силе. Поэтому их считали стоящими в связи с чертом. К таковым медикам причислялись: 1) старые женщины, особенно те, которые из-за старческих болезней имели отталкивающую внешность. Уже один факт их преклонного возраста говорил народу, что оне знают какую-то тайну жизни, и потому авторитет их в лечении стоял высоко (23). Старые люди говорили: „Когда кто-нибудь заболевал, то доктора не требовалось. Большей частью какая-нибудь старая женщина занималась этим (лечением), ибо она была хорошо вознаграждаема, если больной выздаравливал; но если умирал, то она не получала ничего" (24).

2) Различнаго рода колдуны и знахари, как, напр.:

Пустонес — лечили заговорами. Специальность их была заговаривать кровь, во время чего они дули на рану. Оттуда происходит и их название (дмухари).

Ситонес — лечили от всевозможных болезней, вешая на шею амулеты. До сих пор этот обычай сохранился в виде ношения на шее красных кораллов.

Лабдарисы (т. е. делающие добро) тоже лечили людей и скот заговорами.

К р а у ю т ы — выпускали из человека некоторое количество крови и пробовали ее ложкой на вкус, после чего определяли, умрет ли человек или выздоровеет (25).

Сюда же относились последователи бога Аушлависа, ходившие с ужем за пазухой.

Большую роль в лечении играли жрецы. Когда литовец заболевал, то посылал за криве (жрецом). Тот приходил и молился за больного богам, укреплял в нем веру и предлагал жертвовать в пользу богов. Если молитвы не помогали, то, при совершении особых обрядов, приносился с алтаря пепел, после чего больной спокойно ждал того или иного исхода болезни (26). Таким образом, в языческие времена Литва не страдала от недостатка „медицинского персонала".

Потомки древних колдунов дошли и до наших времен. I. Тумас (14), основываясь на современных воззрениях народа, дает подробный разбор людей, которым людская молва приписывает сверхестественную силу. Количество и характер этих людей показывает, что народ приглядывается к каждой особенности человеческого характера (любознательности, наблюдательности, чрезмерной живости характера, замкнутости, силе воли, влияющей с помощью внушения на слабых индивидуумов) и часто, не будучи в силах разобраться в этих особенностях, приписывает их носителям сверхестественные свойства. Народ сильно побаивается таких людей, т. к. они могут наслать на человека непонятные и тяжкие болезни: стоит лишь ему взглянуть—и „начнет тебя стягивать в узел, начнешь дурачиться, бушевать, как это случается с молодыми девушками; будет тебя частенько корчить, подмывать, будешь кричать, голосить, бежать из дому" (Тумас). Эти люди или рождаются такими или научаются за то или иное вознаграждение своей науке. Распознать их очень легко: „У всех людей отражение человека в зрачке стоит прямо, у колдунов — поперек" (27). Говорка сообщает, что поверие, будто некоторые люди обладают способностью вредить одним лишь взглядом людям и животным, очень старо и распространено у всех народов. От этого защищаются магическими формулами, амулетами, изображением всевидящего ока и т. д. (28). В 1914 г. проф. Авижонис писал следующее в своей дисертации (29): „Недостаточность врачебного персонала, неудовлетворительное состояние народного образования, низкий уровень культуры и отсутствие элементарных сведений по физиологии и гигиене способствуют пышному процветанию в Литве знахарства и шарлатанства... Кроме обычных фельдшеров, паны помещики, помещичьи барышни, кокетничающие филантропией, ксендзы, их экономки, бабы массажистки, доморощенные повитухи—и все, кому не лень, готовы выслушивать жалобы больных и брать полтинники за это".

Вот что пишут немцы о Литве в 1918 г.: „В большинстве сел есть так наз. знахари, т. е. люди, которые в состоянии вылечивать телесные и душевные болезни. Крестьяне питают к ним большее доверие, нежели к врачам, и в большинстве случаев обращаются сначала к ним. Многие из них необыкновенно своеобразны и обладают большой практикой. К ним обращаются даже из отдаленных деревень, ища у них исцеления. За лечение платят большей частью натурой, как, напр., сыром, маслом, яйцами, медом. Часто приносят и водку, которая, однако, выпивается совместно со знахарем. Лечебными средствами служат луна, заря, молитва, заговор. Далее, вода, разные травы, окуривание, мытье больных и т. д. Знахари зани-

маются своим ремеслом также в городах и пользуются немалым успехом" (30). Оставив под сомнением практику знахарей в городах, мы должны согласиться с обилием знахарей разного рода в деревнях и в настоящее время. Газеты часто сообщают нам о проделках этих шарлатанов. Уже Литовский Статут преследовал знахарство, и образчики подобных судебных дел можно найти в Актах Виленской Комиссии (31, 32). В прежние времена это ремесло было даже связано с некоторыми „издержками по производству": придворный врач короля Станислава Понятовскаго сообщает об одной знатной даме, которая, будучи больна неизлечимой болезнью, прибегла к ultimum refugium: велела сжечь на костре 13 колдунов (33).

Привожу рецепт современного знахаря, который я видел в Вейверях в 1925 г.:

для свиней:

Migis pulver . . . . . (порошек из подстилки для свиней)
Glistniku . . . . . (цитварное семя)
Antimonu
Spiglicas . . . . . (стекловидная сурьма)
Trupo galvos . . . . . (головы трупа)
Goberkos druska . . . (глауб.-соль)
Serkos druska . . . . (серн. соль)
Rodpulver
Cinabargo . . . . . (киноварь)

Любопытно отметить, что крестьянин очень дорожил этой бумажкой, и мне удалось лишь снять копию с нея.

3.

Теперь следует рассмотреть разные области народной литовской медицины, причем следует иметь в виду XIX и начало XX столетия.

Из областей медицины на первом месте по целесообразности лечения стояла хирургия. В виду непрерывных войн и обилия с ними связанных травматических повреждений древние литовцы рано научились оказывать первую хирургическую помощь. В этом отношении они не отличались от других народов. Говорка полагает, что у всех первобытных народов наибольшими сведениями в этой области обладали жрецы, т. к. они должны были постоянно рассматривать внутренности жертвенных животных. Кроме того, во время жертвоприношений они научались быстро ориентироваться в состоянии животного и тут же принимать определенные решения (34). Можно предположить, что древние литовцы имели своих военных хирургов в виде знахарей, которые сопровождали войска в походе (35). О целесообразности народных хирургических приемов можно судить по следующему рассказу стариков: „Порезавшись или наколовшись, промывали (рану) маслянистым соком (пахтаньем), чтобы не гноилось; сломав руку или ногу, обертывали (ее) ольховым лыком и укрепляли тонкими дощечками. При вывихах друг другу оттягивали руку или ногу. При ожогах смазывали ягодным соком..., открывшиеся раны осушали березовыми опилками. Отморозив палец, ухо или нос, смазывали гусиным или заячьим жиром" (36). Заметим, что противогнилостные свойства пахтанья и тампонада березовыми стружками, мехом, дерном и пр. известны также и др. народам (37, 38). Кроме того, при порезах накладывался особый вид гриба дождевика (39) или окуривали дымом от зажженной тряпки (40).

При обморожении было также употребительно опускание обмороженного члена в холодную воду или посоленный бураковый квас (41).

При лечении ожогов практиковалось также смазыванье кошачьим салом или коровьим навозом (42), точно также как и пивными дрожжами. Последнее средство употребительно и теперь в Германии (43). Употребителен также и тертый картофель (44). Причиною язв считался червь волосник, которого старались выгнать обливанием холодной водой или вытянуть с помощью соломинки или корпии. Для перевязки употреблялась мазь из жира и еловой смолы, причем сверху накладывались листья капусты. Мазь должна была быть накладываема на полотно, но не хлопчатобумажную ткань, как это практикуется в Германии (46). В большом ходу были заговоры, причем, глядя на луну, говорили: „Пусть увеличивается то, что я вижу (т. е. луна), и уменьшается то, чего не вижу (т. е. язва)". Взгляд на этиологию и лечение язв в Литве имеет сходство с таковым крестьян Олонецкой губ. (47). При лечении опухолей употреблялась мертвая человеческая кость, которой терли опухоль, или смазывание ее барсучьим жиром (48). Крайне интересен вопрос о трепанации черепа у литовцев. Я позволю себе сделать краткий очерк этой операции у разных народов земного шара (49).

Трепанация черепа очень распространена и теперь у различных народов и производится специалистами не врачами; особенно распространена она среди славян Балканского полуострова, в Тунисе, на островах Великого океана. Показания к ней: травма головы тупым орудием (камнем из пращи, дубиной), хронические головные боли, а также профилактически — у детей. У некоторых индивидуумов трепанация черепа делается до 8 и более раз. Наркоз: дают выпить перед операцией литр крепкой водки или вина. Иногда делают ее и без наркоза, пользуясь состоянием оглушения (шока) после травмы. Техника: вырезывают у — образный лоскут из головных покровов, оттягивая края лоскута за волосы. Удаляются обломки кости, вонзившиеся в мозг. Если твердая мозговая оболочка не повреждена, то ее никогда не вскрывают. Прогноз ставится в зависимости от пульсации мозгового вещества. При профилактических операциях и головных болях хронического характера в кости, на том месте, где сходится стреловидный и лобный швы, делается щель длиною в 2 снт. и шириною в $^1/_2$ снт. Инструментами служат: бурав, скребок из камня или заостренная раковина. После операции рана промывается водою или жидкостью из кокосового ореха. Лоскуты кожи сдвигаются, волосы отстригаются и накладывается повязка из трав. Оперированный часто сам уходит от хирурга. Исход весьма благоприятный: меньше 50% смертности. Трепанированные черепа найдены во всех частях света, также и в Литве. Литовские находки описал антрополог Талько-Гринковский. Археологии предстоит подробнее осветить этот важный и интересный для изучения развития медицины в Литве вопрос.

Что касается прочих областей народной медицины в Литве, то применялось следующее:

В начале общего заболевания обычно бросали на уголь Иванову траву или кориандер и окуривали ими чистую рубаху, которую тотчас надевали на больного (20). При зубной боли клалась на зуб кора крушины (50) или кусок железа (36). Железо должно укреплять десну (51). При ангине шея обертывалась шерстяным чулком или клался распаренный овес. Кроме

того, применялись припарки и полосканья из собачьего помета (52). При попадании инороднего тела в глаз впускали под веко раковый жерновок (камешек, находимый в кишечнике рака — продается и теперь в аптеках) или вылизывали веко языком. При прочих заболеваниях глаз промывали глаза росой, клали примочки из кислого молока и руты или пластырь из порошкообразной глины с яичным белком. В последнее время смазывают заболевшие глаза квасцами или медным купоросом.

При случае следует упомянуть, что трахома очень распространена в Литве. Проф. Авижонис в своей дисертации делает след. выводы:

„Трахома составляет 44,6% всех болезней глаз и 33,9% по отношению ко всему населению (осмотрено 15039 чел.). Один слепой мужчина приходится на 312 мужчин, а одна слепая женщина на 160 женщин. Из 100 осмотренных мужчин приходится 29 больных трахомой, на 100 женщин — 38. Слепота от оспы составляет только 1,4% всех слепых" (53)".

При коликообразных болях ставились пиявки (36). При боли в ушах прикладывали к уху печеную луковицу или вдували через бумажную трубку в ухо толченный мак. Полезно также впускать в ухо заячью мочу (54). Внутренние боли без определенной локализации еще до сих пор приписываются матке. Объединяются они под названием гумбас, причем могут быть также и у мужчин. Вот как думает о матке литовский народ: „Если когда-нибудь матка сдвигается с места в животе, то овладевает всем телом. Если загнать ее вновь на место, она сдвигается вновь. Поэтому женщине следует после каждого ребенка с самого начала париться и мыться—тогда матка не овладеет телом". „Иногда у женщин подымается матка. Матка живая в животе у женщин. Если позволить ей подняться вверх, то она захватит пастью сердце или сдавит глотку, и женщине придется умереть. Иногда матка урчит в животе, а потом начинает двигаться по всему телу. Тогда у женщины болит голова и все кости" (55). Взгляд на матку, как на живое существо, очень стар и всюду распространен. Древние ученые, начиная с Гипократа, придерживались этого взгляда. По всей вероятности, дело объясняется способностью матки изменять свое положение и объем при различных заболеваниях женского полового аппарата. Уже с незапамятных времен народ представлял себе матку в виде жабы. Это явствует из раскопок по всей Европе, кончая Пермской губ. В Тироли матку представляют себе в виде колючаго клубка. Тут, вероятно, имеет место асоциация между подступающим к горлу истерическим клубком и маткой (56). Излечиться от матки можно массажем — согнав ее на место или принимая внутрь бобровые капли, отвар ромашки, мяту (57). В литовской народной медицине есть еще не мало указаний, как излечить гинекологические заболевания: при белях—пить чай из корней пиона или белой крапивы. Полезен также измельченный олений рог или толченная сосновая кора. Девушки в подобных случаях пьют чай из клевера и делают из него ванны. Если же пропадают месячные, то пьют настой из зеленых полевых цветов; если же месячных нет на почве беременности, то пьют настой из thuja occidentalis (58). Манипуляции при родах следующие: „Если женщине приходилось рожать, то две женщины брали родильницу за руки и водили вокруг хлева — авось родит". „Если женщина тяжело рожала, то ее следовало водить. Как только появлялись схватки — положить и вновь водить, приказывая чем шире разставлять ноги". „Рожая ребенка не следует лежать на боку, закидывать руки за го-

лову. Не закусывать зубов, но дышать открытым ртом. Не лежать, но ходить и ходить до последней возможности. Если больная не ходит — то водить". Внутрь дают пить чай из розмаринового листа или хлебного колоса. Если задерживается послед, то женщине следует дуть в пустую бутылку, т. е. сильно сокращать брюшной пресс — обычай, аналогичный баварскому в таких же случаях. При угрожающем выкидыше следует пить воду с пшеничной мукой. При выпадении матки употребительны ванны из березовых листьев (59). При болях в пояснице ставились банки и непременно в бане. В этом отношении *Литва не отличается от других стран* (60). Преториус дает следующее описание древней литовской бани (61) „Их бани стоят... изолированно. Оне довольно просты, однако делаются основательно, с навесом, в котором обычно помещают печь из серого полевого камня, которая нагревается со стороны жилья и, когда она раскаляется, то поливается водой.

В своих банях для удаления с человека грязи и пота они употребляют вместо рогож березовые сучья, на коих должны быть листья. Ими они бьют тело и суставы. Полезно против паралича и подагры. После такой бани они бросаются в холодную воду. Они так высоко ценят баню, что она не должна служить ни для какого греха".

При малярии употреблялся чай из коры крушины. Если по принятии этого лекарства человека вырвет, то рвотной массой надо было тотчас вымыть себе голову (62). Кроме того пили водку с муравьиным экстрактом (63). При кровавом поносе больной получал стакан растопленного коровьего масла, а потом отвар черники или завязного корня (Rad. Tormentillae) (63, 64). Против желтухи употреблялось коровье масло с медом (65). При падучей болезни употреблялся порошек из чернобыльника (Artemisia vulgaris) с корнем пиона. При горячках диета не соблюдалась, полагаясь на инстинкт больного (64). При чахотке давали отвар из омелы, но обязательно того вида, который растет на дубах в виде паразита, или размоченную в воде солонину. Кроме того — отвар из сосновой смолы. При глистах принималось цитварное семя или молоко, вскипяченное с дегтем. При водянке давали сок дикой руты с редькой и хреном. Снаружи натирались настойкой из алоэ. (66). При ревматизме употреблялось натирание из барсучьего сала со скипидаром. Прикладывалась также горчица, варенная в молоке (67). При задержании мочи пили чай из вишневой коры (68). Против нарывов Людвиг из Покиевья горячо рекомендовал след. рецепт: взять 6 головок очищенной и растертой цибули, смешать с куском простого мыла величиною в головку цибули, прибавить чистого меду и патоки по чайной ложке. Хорошо смешать и добавить дрожжей, и ржаной муки, после чего всю смесь взбивать до поту. Полученную массу намазывать на тряпочку и прикладывать к нарыву (69)." Укушения змеи лечились растертым в порошек корнем Poligonum bistorta и смешанным со сладким молоком. Эту смесь давали пить и делали из нея примочки. На укушенное место прикладывали также листья Plantago europea. Струпья на голове лечились смесью из старого сала, смешанного с совиным мозгом (70).

Не лишен оригинальности метод лечения недержания мочи детьми, о котором сообщает Бутено и Петкевич (71):

„Jei vaikas susišlapina kiekvieną naktį, tai, kaip sako seni žmonės, tas pareina nuo to paties sauvališkumo, ir vaikas nebesijunta, ką bedaro. Todel,

anot žmonių, tai „ligai gydyti" reikia vaiką kelis rytus anksti guldyti ant priemenės slenksčio, ištiesti jį ir dviem laikant — vienam už galvos, antram už kojų, motina ar kitkas iš moteriškių subrinktu viedro saitu lupa vaiką tol, kol pasimato nors truputis kraujo. Tada paleidžia jį, sakydami: „Pontel's išvaria rasiale krauja, o tó, vaika palaikio, sogėj'e. Atmainiok!"

Если болезнь была особенно мучительна, а лекарства не помогали, то древние литовцы обрекали себя на сожжение, посвящая себя т. о. богам (36). Такой же участи подвергались иногда и неизлечимо-больные дети. Преториус сообщает об этом следующее (72):

„Pas senus Prussus vaikus, sergančius neišgydama liga sudegindavo. Prie to tėvas sakydavo: iktolei szluszei, nu diewui szluszyk, kolei asz pareisiu tę".

Известного рода фатализм на исход болезни ребенка существует также и теперь. Говорка сообщает, что в Зап. Европе народ не особенно склонен обращаться к врачам при болезнях детей, полагая, что врач вряд ли может разобраться в состоянии организма столь маленького существа. Детей, мол, скорее могут понять старые женщины, которые охотно занимаются ими, имея всегда в запасе утешение, что с маленьким пациентом не случится ничего плохого: в крайнем случае он увеличит собою число ангелов на небе (73).

Литовский народ имеет свою терминологию для многих лекарственных средств, причем названия их иногда так своеобразны, что аптекаря становятся в тупик. Для пояснения привожу в конце очерка список некоторых особенно употребительных средств, употребляемых не только в Клайпед. области и вост. Пруссии, как полагает Sembrzycki, но и в собственной Литве (74). Следует прибавить, что, по мнению д-ра Басановича, сало и молоко самых разнообразных животных играет особенно важную роль в глазах литовского народа при лечении разнообразных болезней. Это проходит красной нитью в литовских народных сказках (75).

Заканчивая свой краткий обзор литовской народной медицины, я хочу в заключение упомянуть о некоторой особенности погребения у древних литовцев. Во времена язычества обычным способом погребения у них было сожжение. Подробное описание подобного обычая приводит Стрийковский, а из новейших писателей—Демерецкий (76,77). В виду того, что погребение считалось фактом крайней важности, и при нем должны были присутствовать все родные и знакомые, то весть о смерти разсылалась во все концы. Для того, чтобы труп не разложился до того времени, пока не соберутся все приглашенные и не будут исполнены необходимые обряды, древние литовцы прибегали к консервированию трупа путем замораживания. Об этом удивительном явлении сообщает Преториус следующее (78): „Однажды один человек из Рагнита показал мне траву, которая имела черный стебель и зазубренные черные круглые листья. Он заявил, что может не только охладить кипящую воду, но даже превратить ее в лед. Для того, чтобы видеть пробу, я велел налить воды и вскипятить ее. Во время кипения он бросил кусок травы туда. Вода не только перестала кипеть, но через короткое время образовалась корка, похожая на лед, на которой можно было видеть отражение травы, которую этот человек бросил в воду". „Этот рассказ", говорит д-р Пиерсон, в высшей степени замечателен". Как известно, Альфред Вульфстан (Script. rerum Prussic., I, 733) приписывает „Эстам", т. е. предкам современных пруссаков, искусство производить холод. Он говорит: „Поэтому именно мертвые там так долго

лежат, не подвергаясь гниению, т. к. вокруг них производится холод. Если дать эстам сосуды, полные воды или пива, они могут так сделать, что каждый из них замерзнет, будь это летом или зимой". Об этом явлении сообщает также и Laukys, основываясь на рассказах стариков (79). С распространением христианства, когда потребность хранить покойника долгое время миновала, это удивительное искусство было забыто.

Priedas.

Aguonos aliejus — Ol. Papaveris.
Briedžio rago aliejus — Ol. Origani cretici.
Eglės aliejus — Ol. Terebinthinae.
Garstyčių aliejus — Spir. sinapis.
Gintaro aliejus — Ol. Succini flav.
Kadugių aliejus — Ol. Juniperi.
Skorpiono aliejus — Ol. animale foetidum (Tilžė), Ol. Hyperici (Klaipėda).
Taukų aliejus — duodamas kuris nors cukraus uogų skiedinys.
Sliekų aliejus — Ol. olivarum album
Žalias varlių aliejus — Ol. viride.
Akmens kraujas — Lapis Haematidis.
Listnikai, ciberžolės — Semen Cinae.
Čemeryčiai — Rhizoma Veratri.
Debesylas, debesylų vynas — Aqua aromatica.
Devynių vyrų sylos lašai — Elexir ad longam vitam.
Gumbalašiai — T-ra aromatica.
Gvazdikentis — Ol. Caryophyl.
Išgastpulveris, nugastpulveris — Pulv. temperans.
Ripkelės, kirmėlių kokos — Trochisci Santonini.
Marių puta — Ossa Saepiae.
Medžio rūgpyvė — Acetum pyrolignosum crudum.
Bebriaus mėsa, vilko mėsa, — duodami paprastai rūkyti mėsos gabalėliai.
Merkurdropas: juodas — T-ra Guajaci ammoniaca, raudonas — T-ra stomachalis, baltas — Sol. Ammon. caust.
Baltas niekas — Nihilum album.
Rūgštus pametepulveris — Tartarus depuratus.
Pametevandenis — Sol. Kali jodati.
Mėlyna politanė — Ungu. Neapolitanum.
Popluckiai — Folia Farfarae.
Pankuliai — Fructus Foeniculi.
Parakas — Pulv. venatorius.
Prancūzų malka — Lignum Guajaci.
Pygų uoga — Caricae.
Riešutų obuoliai — Fructus Colocintidis.
Rudencija — Rad. Gentianae.
Rūgštynių aliejus — Ac. sulfur. dilutum.
Sakalo druska — Zincum sulfur.
Saldus medelis — Rad. Liquiritiae.
Smerčio galva — Colcothar Vitri.
Raudonas žiogo sviestas — Ungu. potabile rubrum.
Šalti dropai — Aether sulf.
Šaltmėtės — Spir. Menthae piperit.

Šalpusnės — Tussilago Farfara.
Širdies grūdai, rojaus darželio grūdai — Grana paradisi.
Taukiniai — Rad. Consolidae.
Taukai: ežio, gandro, lyno, meškos, obšriaus, šuns, vilko, parpučių — duodama arba Axung. Porci arba Ungu. flavum.
Terijokas — Electuarium Theriaca.
Varas — Lithargyrum.
Vario dūmai — Zincum sulf.
Juodos varnos smagenys — Chinoidin.
Vyturio pintis — Boletus Laricis.
Ugnies zalbė — Ungu. album
Rūgpyvės zalbė — Ungu. Hydrarg. album.
Žiedo kreida — Succus Sambuci
Žydo vyšnia — Baccae Alkengi.

Literatūra prie straipsnio „Liaudies Lietuvos medicinos apžvalga".

1) Dr. O. v. Hovorka u. Dr. A. Kronfeld. Vergleichende Volksmedicin. II B., S. 416 — 17. Stuttgart, 1903.
Dr. med. Karl Sudhoff. Kurzes Handbuch d. Geschichte der Medicin. S. 57, Berlin, 1922.
2) Handbuch der ärztlichen Erfahrungen im Weltkriege. Chirurgie, I B., S. 106 — 108, Leipzig, 1922.
3) G. Petkevič. Materiały po narodnoj medicine litowcew. Peterburg, 1911, Žiwaja starina, str. 187.
4) E. Schwalbe. Vorlesungen über Geschichte der Medicin. S. 8, Jena. 1920.
5) Ibid, p. 12.
6) Žiūr. Nr. 1, T. I, įvada.
7) Eneusz Silviusz Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce. Opisanie Polski, Litwy i Pruss w XIII wieku. T. I, p. 11. Warszawa, 1822.
8) L. Gąsiorowski, Dr. med. et Chir. Zbiór wiadomości do historii sztuki lekarskiej w Polsce od czasów najdawniejszych aż do najnówszych. T. I, p. 13, Poznań, 1839.
9) Hovorka, T. I, p. 324 — 5.
10) Ibid., T. II, p. 746.
11) Žiūr. Nr. 8, p. 9.
12) Matteus Praetorius. Deliciae Prussiae oder Preusische Schaubühne. Im wortlichen Auszuge aus dem Manuscript herausgegeben von Dr. Wilhelm Pierson. Berlin. 1871, p. 31.
13) „Apie laumes" Užrašė prof. V. Krevė - Mickevičius. Tauta ir Žodis, kn. III, p. 336. Kaunas, 1925.
14) J. Tumas. Kalbamieji žmonės. Švietimo Darbas, Nr. 3 — 4, 5 — 6, 1921, Kaunas.
15) Dr. Basanavičius. Lietuviškos Pasakos. T. 2. Shenandoah, 1902.
16) Carl Capeller, prof. a. d. Universität Jena. „Kaip seneji Letuvninkai gyveno". Herausgegeben v. d. Littauischen literarischen Gesellschaft zu Tilsit. Heidelberg, p. 36, 1904.
17) Hovorka, T. II, p. 635.

18) Ludwig z Pokiewia. Litwa pod względem starożytnych zabytków, obyczajów i zwyczajów. Wilno, 1846, p. 21.

19) Ib., p. 20.

20) J. Sembrzycki. Sitten u. Gebräuche in Padrojen vor 40 Jahre. Altpreussische Monatsschrift. T. XXVI, p. 498, Königsberg i/Pr., 1889.

21) Dr. A. Adamowicz. Apie Gąsiorowskio „Zbiór wiadomości... etc. — žiūr. Nr. 8. Wizerunki i rostrząsania naukowe, 11, Wilno, 1839.

22) Žiūr. Nr. 18, p. 29.

23) Das Littauenbuch. Eine Auslese aus der Zeitung d. X Armee. Druck u. Verlag Zeitung d. X Armee, p. 58 – 9.

24) Žiūr. Nr. 20. Nr. 8, p. 12.

25) Žiūr. Nr. 8 ir 12. Jaroszewicz. Obraz Litwy pod względem jej cywilizacyi od czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII, p. 81, Wilno, 1844.

26) Žiūr. Nr. 8. Jaroszewicz. Obraz Litwy...

27) Žiūr. Nr. 3, p. 171.

28) Hovorka, T. I, p. 73.

29) Bolezni glaz i slepota krestian litowcew Gruzdinskoj wolosti, Šawelskago uezda, Kow. gub., po dannym pogolownago osmotra. Dissertacija na stepeń d-ra med. P. Awižonisa. Jurjew, 1914, p. 52 — 3.

30) Žiūr. Nr. 23, p. 58 — 9.

31) Statut Wileńskiego Xięstwa Litewskiego, rozd. 4, art. 300. 1693.

32) Akty Wilenskoj Komisji (sutrumpinimas: ABK). T. XX. Wilenskij raica obwiniajet w koldowstwe dwuch ženščin 17/I 1663. Wilna, 1893. ABK, T. XXII, Wilno, 1907. Delo o čarodejstwe Marii Luciewny 5/XII 1596. M. Gukowskaja. Koldowstwo w Litwe. Pamiatnaja knižka Kowen. gub. 1900.

33) Žiūr. Nr. 8, p. 2, pastaba.

34) Hovorka, T. I, p. 354.

35) Žiūr. Nr. 8, p. 18.

36) „Buda senovės Lėtuvių Kalnienü ir Zamaiciü". Užrašė pagal senovės rasztu Jokub's Laukys. Petrapilie, 1845, p. 67 — 8.

37) Hovorka, T. I, p. 301. T. II, p. 359.

38) Ib. T. II, p. 369.

39) Žiūr. Nr. 3, p. 197.

40) Žiūr. Nr. 18, p. 333.

41) Ib. p. 336.

42) Žiūr. Nr. 3, p. 215.

43) Hovorka, T. II, p. 417. Materiały dla statistiki i geografii Rossii Kowen. gub., p. 49. Peterburg, 1861.

44) Žiūr. Nr. 18, p. 333.

45) Materiały dla statist ki i geograf. Rossiji... p. 49.

46) Hovorka, T. II, p. 359.

47) Ib., p. 392 — 3.

48) Ib., p. 399. Žiūr. Nr. 3, p. 200.

49) Žiūr. Nr. 1, p. 9. Hovorka, T. II, p. 414 – 62.

50) Žiūr. Nr. 18, p. 335.

51) Hovorka, T. I, p. 119.

52) Žiūr. Nr. 45. Nr. 3, p. 202, 204, 206.

53) Žiūr. Nr. 36. Nr. 3, p. 202, 204, 206. Nr. 18, p. 336. Nr. 29.

54) Žiūr. Nr. 3, p. 210. Nr. 18, p. 333.

55) Žiūr. Nr. 3, p. 186 — 7.

56) Hovorka, T. II, p. 625 — 8.
57) Žiūr. Nr. 3, p. 217. Nr. 45, Nr. 36.
58) Žiūr. Nr. 3, p. 197, 207, 199, 203. Nr. 18, p. 331, 334.
59) Žiūr. Nr. 16, p. 35. Nr. 3, p. 202, 216. Nr. 18, p. 331, 336. Hovorka, T. 2, p. 589.
60) Hovorka, T. II, p. 383 — 9.
61) Žiūr. Nr. 12, p. 108 — 114.
62) Žiūr. Nr. 3, p. 205.
63) Žiūr. Nr. 18, p. 335.
64) Žiūr. 45.
65) Protokoły zasedanij Kowenskago medicinskago obščestwa za 1889 — 90 g. Protokol ot 22/III 1890. Kowna, 1892.
66) Žiūr. Nr. 18, p. 336.
67) Žiūr. Nr. 18, p. 333.
68) Ib., p. 331.
69) Ib., p. 332.
70) Ib., p. 333 — 4.
71) P. Butėnas. Burtai, spėjimai, sprendimai, įpročiai ir dar šis tas, Nr. 18. Tauta ir Žodis, kn. III, Kaunas, 1925.
72) Žiūr. Nr. 12, p. 19.
73) Hovorka, T. II, p. 633.
74) J. Sembrzycki. Litauische Arzneinahmen. Mitteilungen der Littauischen literarischem Gesellschaft, XV Heft. Heidelberg, 1890.
75) Dr. Basanavičius. Levas lietuvių pasakose bei dainose. Lietuvių Tauta, kn. I, dal. I. Vilnius, 1907.
76) Stryjkowski. Kronika, T. I, p. 308, 386. Warszawa, 1846.
77) Demereckis. Apie senovės lietuvių šermenis. Lietuvių Tauta. Kn. I, dal. I. Vilnius, 1907.
78) Žiūr. Nr. 12, p. 46 — 47, taip pat pastaba.
79) Žiūr. Nr. 36, p. 145.

2. История эпидемий в Литве.

(Приложение: Литовский Статут и Акты Виленской Комиссии [1]) об умалишенных и преступлениях против нравственности).

Задавшись целью написать историю эпидемий в Литве, наталкиваешься на ряд затруднений, из коих главнейшее — это недостаток литературного материала, касающегося собственно Литвы. В виду отсутствия литовских хроник (metraščiai), главными литературными источниками являются АВК, хроники Стрийковского, отчасти Кремера и книги польских писателей, касающиеся истории древней столицы Литвы — Вильны. Побочными, но все же весьма важными литературными источниками, служат труды немецких авторов, касающиеся Восточной Пруссии и немецкой части Литвы.

Так сказать, проверочными литературными источниками служат труды польских, немецких, русских, эстонских авторов, описывающих эпидемии тех периодов, когда и на Литве свирепствовали острозаразные болезни.

Тесные политико-экономические сношения между Литвой и ея соседями: Пруссией, Польшей, Россией и Остзейскими провинциями бывшей

[1]) Для сокращения — АВК.

России, – играли решающую роль в обмене эпидемиями. Поэтому, эпидемии в Литве являются отражением таковых у литовских соседей. Это обстоятельство весьма важно, т. к. все эпидемические болезни в упомянутых выше литовских литературных источниках глухо называются мором или моровым поветрием, причем в большинстве случаев отсутствуют характерные признаки болезни. Лучше сохранившиеся и лучше обработанные архивы литовских соседей дают возможность довольно точно установить названия эпидемий, посещавших их страны с древних времен; а т. к. Литва занимала центральное географическое положение между восточной Германией, Польшей, Россией и Прибалтийским краем, то ясно, что эпидемические болезни соседей, в своих странствованиях, должны были проходить и Литву почти в те же самые исторические периоды. Поэтому в нижеследующем хронологическом перечне эпидемий в Литве я буду параллельно ссылаться на таковые у ее соседей.

Эпидемические болезни иногда начинались в самой Литве на почве голода после дождей, разливов рек, суровых зим, налета саранчи. Большую роль играли набеги неприятелей – крестоносцев, татар, поляков, русских, опустошавших страну и, таким образом, искусственно вызывавших голод, а вместе с ним и болезни. Кроме того, иногда иноземные войска заносили в Литву те болезни, которые опустошали их собственные страны.

Из болезней, свирепствовавших на Литве с древних времен, по частоте и количеству жертв, на первом плане стояла *чума*. В литературных источниках она называется Morbus niger, Pestis pestilentia. АВК она скрывается под названиеми *поветрие*, *мор*, *моровое поветрие*. Однако к этим названиям надо относиться осторожно, т. к. старинные врачи и летописцы руководились следующим изречением Галена: „Если болезнь заражает многих — то она эпидемична; если она также убивает многих — то она чума".

В 1310 г., по сообщению Стрийковского, „в январе месяце... вследствие дождей, непогод и страшных наводнений, царил такой голод в Польше, Пруссии и Литве, какого никто не запомнил и от дедов не слыхивал". Голод сопровождался людоедством и мором, от коего вымерла треть населения Литвы (1).

В следующем, 1311 году, крестоносцы завоевали было часть Литвы, но ввиду того, что край был опустошен уже раньше, то „начался великий и страшный голод в войске немецком, так что они (т. е. немцы) потянулись за сто миль (?) из Литвы назад в Пруссию. Множество из них, пораженные различными болезнями и голодом, подохли по дороге" (2).

В 1312 г. голод и мор, продолжаясь в Литве, появляются также и в Пруссии (3).

В 1313 г., по свидетельству Kasper'a Schütz'a [1]), профессора поэзии в Кенигсберге, в Пруссии, Литве и Лифляндии была страшная эпидемия чумы, сопровождавшаяся голодом. Тысячи людей умерли от голода. Люди ели всевозможные отбросы, даже похищали с виселиц и колес (орудие казни) трупы казненных. Родители убивали и ели своих детей (4).

В 1314 15 г., по свидетельству Стрийковского, голод и болезни свирепствовали в Литве, Польше и прилежащих странах (5).

[1]) Умер в 1594 г.

Чумная эпидемия 1348 — 50 гг., унесшая в Европе десятки миллионов человеческих жизней, свирепствовала и в Литве, распространяясь из Польши в Прибалтийский край. В Литве она длилась 7 месяцев. В начале была легочная форма, т. к. сопровождалась воспалением легких; смерть наступала на третий день. В последние 2 месяца была бубонная чума, т. к. сопровождалась бубонами, т. е. опухолями и нагноением желез. Смерть наступала на пятый день. Количество людей, умерших в Литве от этой эпидемии, громадно, хотя точная цифра неизвестна (6, 7).

Чума 1360 г. сопровождалась сильным жаром, бредом, кровавой мокротой; на пятый день появлялись карбункулы (нарывы), и с ними наступала смерть. В 6 месяцев умерла половина населения страны. Жители в страхе разбегались, некому было хоронить мертвых (7). Опустошение, произведенное эпидемией, было настолько велико, что из-за недостатка рабочих рук еще в 1362 г. в стране царил голод. Бедствие усиливалось набегами крестоносцев (3, 6, 7).

В 1383 г. чума, распротранившаяся эпидемически по всей Европе, была также и в Литве (7). По свидетельству Кромера, она опустошала Польшу и другие края в 1382 г. (8).

В 1398 г., по свидетельству немецкаго пастора Joannes v. Pusilie [1]), во всех городах восточной Пруссии, значит, и среди прусских литовцев, свирепствовала чума (9). Он же сообщает об эпидемии чумы в 1405 г. Косвенным подтверждением этому служит то, что в то же время (1404 - 6) была эпидемия чумы в Пскове (10).

В 1416 г., по сообщению того же автора, в Пруссии свирепствовала чумная эпидемия, начавшаяся около Данцига и перекинувшаяся в Ригу. Она заставила короля Ягелло запретить посольство из Данцига в Литву, дабы не занести туда заразы (11). Однако, вряд ли эта мера оказалась действительной, т. к. в 1417 г. чума появилась в Пскове, а в 1419 — 20 гг. свирепствовала в Вильне, причем эпидемия в Пскове еще продолжалась (3, 10).

В 1452 г., согласно Кромеру, в Польше была чума, которая распространилась и в Литве. Стрийковский сообщает, что в этом году король (Казимир II) уехал на охоту в Литву, „хотя она в то время была постигнута моровым поветрием". Согласно Лернету, „такой страшный мор опустошал Литву, что люди ходя, едя, сидя, во время сна — внезапно падали пораженными" (12).

Чумная эпидемия, охватившая всю Германию в период 1460 — 62 гг., в 1464 г. перекинулась в Литву. Полагают, что в Вильну ее занесли рижане со своей амуницией. Эпидемия длилась до 1468 г. Одновременно чума свирепствовала в Польше, Пскове и прилежащих областях (13).

Чумная эпидемия в Германии в 1473 г. распространилась в том же году в Литве и длилась до 1474 г., причем сопровождалась падежем скота (14).

В 1505 г. чума свирепствовала в Литве, Эстонии и Пскове. Из дипломатической переписки между Литвой и Русью мы узнаем следующее: „... приходил к великому князю Ивану Васильевичу от Олександра Короля польского посольством Богдан Довгирдов... А был у государя дважды... а к руце его и ести великий князь не звал для того, что в Литовской земле было поветрие" (15).

[1]) Умер в 1405 г.

В 1513 — 16 гг. чума была во всей Литве, причем в 1516 г. из-за нея не мог собраться Сейм. В то же время чумная эпидемия была в Эстонии.

В 1530 — 31 гг. — большая эпидемия чумы в Литве, причем особенно тяжко она опустошила Вильну с околицами; одновременно чума была в вост. Пруссии, Эстонии и Пскове (17).

В 1537, 1539, 1546 гг. чумная эпидемия была в Литве и вост. Пруссии (18).

В 1548 — 50 гг. чума распространилась во всей Литве, вост. Пруссии и Германии. О размерах ее можно судить по числу жертв в Кенигсберге, где умерло 16000 человек: там были закрыты ярмарки, а базар был перенесен за город. Современник ея, доктор Burkhard Mithobius [1]) писал в 1552 г. герцогу Прусскому:

„Эта чума имеет много ужасных симптомов, как то: стеснение сердца, бред, головную боль, изменение внешнего вида, потерю рассудка, дрожание, сонливость, бессоницу, коричневатую окраску кожи, шейные нарывы, обмороки, давление внутри и с боков, большую жажду, карбункулы, нарывы за ушами, под мышками и в других местах, прыщи или пистихии (петехии?), которые служат хорошим признаком в начале; то большой, то малый жар со злокачественной задержкой стула. Одни имеют мутную мочу, другие — как у здорового... Хотя некоторые и лишены всех этих припадков и признаков, но все же поражены этой болезнью. Пульсъ у одних очень слаб, у других силен и очень непостоянен“ (19).

В 1552 — 56 гг. чумная эпидемия свирепствовала в Вильне, вост. Пруссии (особенно около Тильзита) и в Пскове. После бывшего в Вильне в 1551 г. голода, Стрийковский пишет: „... свирепствовало в Вильне лютое и ядовитое поветрие, из-за которого мещане расбегались, кто куда мог. Умирали также в Троках, Ейсишках, Жижморах и иных прилежащих деревнях и местечках“. Из за эпидемии в 1553 г. не могли быть составлены акты виленского кафедрального собора. Вильна была настолько опустошена эпидемией, что епископ Павел, заключая контракт на отдачу дома в аренду 28 февраля 1554 г., отмечает, что в городе осталось после поветрия немало пустых вымерших домов.

В 1555 — 56 гг. чума вновь появляется в Вильне и окрестностях Тильзита (20).

В 1570 г., по сообщению Стрийковского, „царил в Литве и Польше великий голод, так что простой народ ел червей, падаль и собак; в конце же стал выкапывать трупы умерших людей“. Это обстоятельство, в связи со свирепствовавшей одновременно в вост. Пруссии чумой, вызвало чумную эпидемию в Вильне в 1571 г., от которой погибло 20000 — 25000 человек. Вследствие мора виленский сейм был перенесен в другое, безопасное место. Кроме того, были закрыты учебные заведения. Крашевский полагает, что чума была занесена русскими от татар. Это мнение подтверждается тем, что бывшая в 1570 — 71 гг. чума в Эстонии называлась „русской болезнью“, причем отличалась необыкновенной злокачественностью (21).

В 1578 г. чумная эпидемия распространилась в войске Стефана Батория и в Вильне. Одновременно чума была в вост. Пруссии (22).

---

[1]) Прусский врач.

В период 1588 — 89 гг. чума несколько раз посещала Литву. В 1588 — 89 гг. она особенно сильно свирепствовала в Вильне и ее окрестностях. Из-за нее был закрыт Верховный Трибунал и выехал из города виленский капитул. Перепуганное население окрестностей устремилось в город, располагаясь на улицах. Вследствие чрезмерного скопления людей в городе, началась дороговизна и недостаток в съестных припасах, а затем —голод. Иезуиты бесплатно лечили больных и раздавали лекарства. 6 августа 1589 г. свидетель не может явиться на суд в Троки, т. к. „у тот час великое морово поветрие было". АВК упоминают о моровом поветрии в 1591 и 1594 гг. в Вильне, от которого умерли комиссар Михаил Танцевич и вся семья Бял. В 1599 г. чума вновь посещает Вильну (23).

В 1601 — 3 гг. чума была не только в Литве, но во всей Германии и Эстонии. В 1601 г. скарбный писарь Иван Исаковский сообщает, что не мог собрать чопового (акцизный сбор) по причине морового поветрия в Вильне. Особенно сильно свирепствовало поветрие в 1602 г. Из за него виленские каноники собирались выехать из города. В АВК упоминается о некоей Марине Шепелевой, умершей в 1602 г. от морового поветрия в Вильне. В официальном документе на имя Кенигсбергского городского совета от 12 апр. 1692 г. пишется следующее:

„Замечается, что бедный Литовский и Куришский народ стремится в город, валяется и умирает на улицах, где все обычно ходят. Другие же собираются в городе вокруг домов призрения... так, что заражают друг друга. Поэтому для бедных пришлых, изголодавшихся литовцев должно быть устроено убежище,... которое должно быть близко не только кладбища, но и расположено удобно, у воды, так чтобы бедный народ, который так часто умирает, не нужно было так ужасно таскать по улицам и переулкам, но можно было бы прямо отправлять на кладбище". В этом году в Кенигсберге умерло — по одним источникам — 2000, по другим — 12000 человек, из коих, как мы видим, значительную часть составляли литовцы. Не меньшего размера достигла в 1601 — 3 г. чумная эпидемия в Эстонии, где она усиливалась голодом. Апогея она достигла там в 1603 г., в течении которого опустошала также и Вильну. По мнению Фосселя, в 1603 г. в Польше и России, наряду с чумой, была эпидемия сыпного тифа. Можно предположить, что этой участи не избегла и Литва, вследствие указанных во вступлении причин (24).

Эпоха 30-летней войны изобиловала всевозможными эпидемиями во всей Европе. Однако литовские литературные источники говорят о них глухо и мало: в 1622 и 1630 гг. было моровое поветрие в Вильне и во всей стране. Зато прусские литер. источники указывают на громадные эпидемии чумы в 1619, 1620, 1625, 1629 гг., причем в 1620 г. в одном лишь Кенигсберге умерло 11425 человек, а в 1625 г. в вост. Пруссии умерло 100000 человек. Нет сомнения, что и собственно Литва, не говоря уже о ея прусской части, понесла большие потери в людях (25).

В 1652 — 3 гг. эпидемия чумы была в Вильне и Пруссии. Она особенно усилилась в 1653 г. Из литературных источников видно, что 1 января 1653 г. из-за опасения перед заразой провизор виленской духовной академии Волович хочет переселить куда-то воспитанников академии. Но 4 февраля академический совет постановил, ввиду эпидемии, распустить по домам всех воспитанников, а тех, кому некуда ехать, сдать на попечение тому же провизору. От этой эпидемии в Вильне умерло несколько

профессоров и видных иезуитов. Опустошение, произведенное эпидемией, было столь значительно, что в 1657 г. виленский капитул постановил уменьшить „подымные“ со своих арендаторов (26).

1657 — 7 гг. — эпидемия чумы во всей Европе; она распространилась также в Литве, вост. Пруссии и Эстонии, где ея распространению способствовали передвижения войск во время шведских войн. По мнению Бреннзона, это была бубонная чума, т. к. сопровождалась образованием нарывов на теле; смерть наступала на третий день. В Вильне мертвые тела валялись на улицах. Городской магистрат покинул на время эпидемии город, передав власть с соответсвующей инструкцией войту Осипу Койреловичу. Число жертв этой эпидемии было очень велико: в Вильне умерло 50% населения; в Пруссии — 80000 чел. В Эстонии мертвые тела увозились возами (27).

Через два года, в 1659 г., эпидемия чумы, усиливаемая голодом, опять повторилась в Вильне. Люди рисковали жизнью из-за куска хлеба и пожирали трупы. Начались кражи, грабежи, убийства и, вообще, полнейшая разруха (28).

В 1701 г. чума так опустошила г. Шавли, что там осталось мало жителей (29).

В период 1708 — 10 гг. чума с такой силой свирепствовала в Литве, что ее можно сравнить со стихийным бедствием. Ей предшествовал неурожай в 1706 — 8 гг. и крайне суровая зима в 1708 — 9 гг. Мор распространился по всей стране и опустошил поголовно целые селения. АВК сохранили указания на то, что часто из 120 человек в деревне оставалось в живых лишь 4. Население разбегалось с сумой за плечами во все стороны. Многие уходили в Пруссию, где чума свирепствовала с не меньшей силой. Толпы народа устремлялись в Вильну в поисках пропитания. Однако, наплыв пришлого элемента увеличивал лишь бедствия города; цены на хлеб необычайно поднялись: бочка жита стоила 60 — 70 злотых. Жито же доставлялось возами с Волыни. За отсутствием хлеба ели собак, кошек, мышей и крыс. В окрестностях Вильны были задержаны 8 мужчин, которые, поубивав и съев своих жен и детей, жили на дорогах, убивая прохожих и съедая их трупы. Город был завален трупами, которых не успевали погребать. Их находили на улицах, в канавах, под мостами, на папертях костелов. Трупы подбирались монахами рохитами. Особеннно прославился в этом деле один монах, имя которого не сохранилось. В 1708 г. он раздобыл 2 телеги с лошадьми и вместе с 2 помощниками стал подбирать трупы, сваливая по 60 — 70 на телегу, вывозя за город и хороня на холмах. Однажды, когда он вез телегу с трупами, его задержали шведские солдаты и отобрали лошадей. Однако, жители снабдили его новыми; вскоре он работал лишь с одним помощником, т. к. другой убился, упав с моста. От июля 1708 г. до пасхи 1709 г. этот монах похоронил 22862 чел. В 1710 году эпидемия продолжалась с неменьшей силой, и от нея умерло в Вильне 20000 христиан и 4000 евреев. Из числа иезуитов умерло 118 чел. Количество жертв в вост. Пруссии исчислялось в 200000 человек. В Клайпеде умерло в 1710 г. 1883 чел., а в немецкой Литве было больше на 95776 смертей в 1710 году, нежели в 1707 г. По мнению Зама, в Пруссии, кроме чумы, одновременно были еще оспа, тиф и дизентерия. Фоссель полагает, что в 1709 — 12 гг. во всей Европе была эпидемия инфлуенции, отличавшаяся необыкновенной

злокачественностью. В Эстонии и Латвии, по мнению Бреннзона, были одновременно эпидемии сыпного тифа и бубонной чумы. Жертвы также исчислялись десятками тысяч. Т. о. можно предположить, что эпидемия 1708 — 10 гг. была смешанного характера: чума, инфлуенца (сыпной тиф?), оспа и дизентерия.

После этой эпидемии в Вильне осталось много выморочных домов, в которых никто не решался поселиться из боязни заразиться. Лишь через 49 лет большой пожар уничтожил последние из них (30).

Сведений о позднейших эпидемиях чумы мне не удалось собрать.

3.

Прежде, чем перейти к хронологическому перечню эпидемий других болезней, бывших в Литве, я хочу остановиться на чуме для выяснения взглядов науки и общества Литвы XVI – XVIII веков на эту болезнь, на ея этиологию, лечение, прогноз и профилактику. Ввиду того, что и прочие острые инфекционные болезни считались в вышеупомянутый период чумой, то и взгляды науки и общества на этиологию, лечение и пр. были те же самые.

Следует упомянуть, что в 16 – 18 веке Литва не располагала собственными врачами — почти все они были иностранцы, приехавшие из Германии, Франции, Италии; естественно, что и взгляды литовских врачей и образованных людей того времени на различные стороны эпидемических болезней не были оригинально литовскими, но лишь отражением господствовавших в Зап. Европе взглядов и учений.

Необычайную частоту и силу эпидемий прежних времен можно объяснить отсутствием гигиенических понятий, крайней скученностью населения в черте городских стен (где жилось безопаснее), низким общим уровнем культуры населения, незнанием истинной причины инфекции и, наконец, бесконечными войнами, сопровождавшимися передвижениями больших людских масс и опустошением целых областей.

Быстрота распространения инфекции, не считавшейся ни с возрастом, ни с полом, ни с имущественным положением заболевшего, а также — бесчисленные жертвы, которыми сопровождалась эпидемия — все это заставляло общество и врачей думать о вмешательстве в их жизнь какой-то сверхъестественной силы, которая иногда посылала предостережения в виде непонятных и грозных явлений природы: комет, звездных дождей, необычайного вида снега, а то — в виде рождения каких-нибудь страшных уродов со многими ногами и головами. Хроника Стрийковскаго дает много подобных примеров.

Иногда, после непонятных небесных явлений, наступал мор. Тогда причиной мора выставлялся наплыв небесных тел на землю — Coeleste corpus mobile.

Понятно, что в поисках причин эпидемий умы общества и врачей, настроенных религиозно, прежде всего обращались къ Богу. Считалось установленным, что всякая эпидемия есть кара божья за грехи. В АВК часто встречается постулат, что поветрие было „з допущения Божого“ или „з воли Божой“. Врачи, среди которых было много духовных лиц, также разделяли этот взгляд, и потому даже медицинские книги начинали с молитвы. Так, например, ученый труд Яна Цирюльника, жившего в Кракове

в XVI веке, носит следующее заглавие: „Охрана от морового поветрия. Со старинных и достоверных тайников науки лекарской вкратце собрано, теперь же наново издано в 1599 г. Приложена молитва против этой кары ... Господь Бог умирает, Господь Бог воскресает. Ввергает в гроб и из него выводит... Сын, в болезни своей не запускай самого себя, но проси Бога, и он исцелит тебя. Отврати себя от преступления и простирай руки твои к поступкам благочестивым. Дай место (возле себя) врачу, ибо Бог сотворил его для этого" (31).

Иногда вина сваливалась на нехристей татар: будто они, уходя в свои степи, творили штуки мошеннические: выбирали из убитых врагов сердца, втыкали их на вертела и, „чаруя их чарами чернокнижными, ставили их в реках и прудах, вследствие чего потом множество людей от питья и употребления зараженной ядом воды впадали в неисчислимыя болезни и поголовно умирали" (32). Здесь мы имеем аналогию с обвинением в зап. Европе евреев в отравлении колодцев и разбрасывании чумного яда с целью вызвать эпидемию. Эта тенденция к обвинению в распространении инфекции возродилась, как феникс, спустя много веков в истекшую мировую войну, когда участники этой войны усердно обвиняли друг друга в отравлении колодцев.

Теперь рассмотрим взгляды врачей и общества Литвы на пути распространения инфекции.

Уже греки и римляне приписывали воздуху значение в распространении заразы. Гипократ полагал, что воздух содержит в себе миазмы, передающие заразу. Литовские врачи XIV—XIX веков переняли этот взгляд, полагая, что инфекция носится в воздухе в виде пара и путем вдоха попадает в легкия и сердце. „Многие люди", говорит врач XVII века, „запираются в избах и никого к себе не пускают, будучи уверены, что теперь их никто не заразит. Однако умирают. Ибо оный пар заражает их в избах или запертой комнате и начинает гноить их внутренности". Этот вид заразы назывался efficiens medium (33). Не менее важное значение придавалось общению с заболевшими. Вышеупомянутый врач прямо заявляет: „Если кто-нибудь так заразится, что у него умрет кто-нибудь из детей или челяди, то лучший совет ему — все рубахи и разное тряпье, постели — переменить и, не взяв ничего из тех вещей, переселиться в другое место". Этот способ передачи заразы через соприкосновение назывался particulare efficiens secundarium (33). Такая же роль в передаче заразы приписывалась животным и насекомым: „Если мы ясно видим, как настойчиво вьются мухи над водами, особенно в мор, как можем мы пить напиток, в котором утонула муха? Поэтому, если и следует нам остерегаться, то того, чтобы в питье и еду к нам не попадали мухи, которые наверное этим самым переносят из дому в дом поветрие". „Собак надо особенно остерегаться, т. к. они забегают в предместия и, повидимому, едят трупы" и, значит, переносят заразу. По предложению городского магистрата в восточной Пруссии в 1710 г. скот, находившийся в зараженном месте, должен был быть проветриваем на свежем воздухе и потом загоняем в текущую воду (34).

Учитывался также вред от скопления людей во время эпидемий (ярмарки, костелы) и роль войн; чумная эпидемия в Вильне в 1464 г. была занесена, по мнению историка, рижанами через их амуницию.

В общем, многие пути распространения инфекции оценивались правильно. Но т. к. сущность болезни, т. е. бактерии, не были известны, то

люди терялись в догадках: „Каждый заразившийся находит много причин, когда и от чего заразился, но ни одной верной указать не может“ (33).

Признаки чумы описывались различными авторами разно. Медикус Руфус (известный врач XVI века, живший в Ломже) подразделяет болезнь на 3 туманные категории: 1) ephemeriam s. febrem pestilentialem diariam — вследствие притяжения ядовитого поветрия заражается животный дух в сердце. Человек, которому не оказана немедленно помощь, умирает в 24 часа; 2) pestis humeralis — заражаются поветрием сердечные жидкости. Тогда человек не только полон огня и зноя, томления и тоски, но также покрывается моровыми пятнами и вередами и вскоре умирает; 3) pestis hectica s. febris pestilentialis — поражается зноем сущность сердца, и человек внезапно падает и умирает. (35).

Что же касается общей характеристики чумы, как болезни, то он дает ее в своем „основательном и исчерпывающем сообщении о ядовитой и заразной чумной немочи или моровом поветрии... 1558“. „Чума, как учат медики и физики, есть ничто иное, как ядовитая и заразная немочь, которая начинается у всех людей с лихорадки, поражая легкия и внутренности, сердце и голову вместе с иными частями тела так, что человек полон зноя и огня, исполненный тоской и томлением, делается больным, слабым, сонливым и, наконец, умирает, если ему немедленно не подают совета или какой-нибудь помощи“ (36).

В дневнике врача 1623 г. находятся след. признаки чумы: „холодный пот, ощущение жара внутри, сонливость, отяжеление тела, головная боль, дрожание колен, постоянное воспаление, покраснение глаз, непрерывная рвота, горечь, тяжелое дыхание и кашель, бессонница, жажда, черный язык, ослабление памяти, горечь на губах, соленый вкус в глотке“. Разбираясь в приведенных отрывках, мы видим, что они с одинаковым успехом подойдут ко всякой острозаразной болѣзни, не исключительно к чуме.

Гансиоровский, основываясь на литературных источниках, описывает чуму след. образом: болезнь начиналась обычно с озноба, реже — с жара. Озноб переходил в жар, сопровождавшийся головной болью, потемнением в глазах, потом затруднением дыхания, болью в груди. К этому присоединялись: позывы к рвоте, плохой вкус во рту, обложенный язык, потеря апетита, сна, тянущие бсли в суставах, сильная общая слабость, жидкий стул или, наоборот, запоры, дурнопахнущая, как у лошади, моча, плохой пульс. Общее припухание лимфатическихъ желез (заушные, подмышечные, паховые). Железы начинали нагнаиваться и принимали черную окраску. Изменения на коже различались 3 видов: 1) точкообразные или петехии считались злокачественными в зависимости от цвета их, 2) кожные нарывы-бубоны — считались более тяжкой формой болезни, 3) карбункулы или антракс считались наиболее тяжелой и опасной формой болезни.

Из всех вышеприведенных описаний чумы можно с приблизительной точностью вывести следующее следствие: о чуме (бубонной) шла речь тогда, когда крайне заразительная и смертельная эпидемическая болезнь сопровождалась общим припуханием и нагноением лимфатических желез. Установление диагноза легочной чумы делается еще более сомнительным.

Прогноз болезни ставился, главным образом, в зависимости от цвета бубонов и петехий, результатов первоначального лечения, времени подачи первой помощи, начала или конца эпидемии. Отчасти для прогноза играли роль возраст и пол больного. Так, напр., в своем дневнике врач XVII века

говорит: „Красный бубон или веред подает еще добрую надежду; но когда чернеет или черно вскрывается — обычно смертелен... Когда поветрие клонится к концу, то у многих людей высыпают вереды, но они не смертельны... Хотя от болячек много людей выздоровело, но от черных петехий — ни о ком не удалось разузнать, что он выздоровел... Бывают и красные петехии, но они не так смертельны" (33). Медикус Руфус, советуя ставить на вереды вытяжной пластырь, ставит следующий прогноз: „а где он (веред) не хотел бы выйти на верх, то тот человек уже не крепкаго здоровья" (37). Другой врач, Андрей Пиотроковский, ставит прогноз по времени подачи первой помощи: „если такой больной (чумный) не спохватится самое позжее через 10 часов, то вряд ли кто-нибудь, кроме самого Бога, может подать ему совет" (там же). По наблюдениям львовского врача раньше всего умирали дети, потом — женщины, далее — слабые мужчины. Впрочем, часто „и хлопы, сильные, как львы, здоровые еще вчера, сегодня найдены мертвыми" (33). Женщин же он считает, по их анатомическим особенностям, а также и по склонности часто посещать костелы, где они заполучают заразу — особенно предрасположенными к заболеванию.

Лечение чумы не видоизменялось почти в течении трех веков: XVI XVII и XVIII. Оно разделялось на наружное и внутреннее.

В начале заболевания следовало немедленно дать сильное потогонное слабительное и рвотное и не позволять больному уснуть. „Если кто-нибудь заполучит, не дай Бог, заразу, то обычно хочет спать. Нужно больше всего остерегаться, чтобы не уснул. Или мог бы сначала стошнить или принять что-нибудь для поту. Тотчас по принятии лекарства для рвоты дай выпить горшечек теплаго пива с маслом" — поучает врач XVII века: спать следует не давать два дня (33). Официальное наставление 1708 г. о способах лечения чумы ничего не говорит о мерах против сна. В качестве потогонного это наставление рекомендует можжевеловые ягоды, лавровый лист, „чумный уксус". В XVI веке пользовался популярностью рецепт д-ра Руфа, являвшийся образчиком полифармации (обилия лекарств), столь типичной для лечения в тот период. Наставления Руфа заключались в следующем: „Ценная и испытанная водка для вызывания и учинения пота. Возьми дягелю, диптаму. девесилу, мирры, горички, галгана — каждого по 5 лотов. Перцу длинного, гвоздики, мушкатного цвету — каждого по $^1/_2$ квинтеля (т. е. по $^1/_4$ лота), жженного оленьего рога — скрупул. Столочь в ступке и, взявши эти вещества наполовину, замочить в $1^1/_2$ литра доброго вина. Дестиллировать через ялембик, в водяной бане. Давай этой водки — мужчине 6 лотов, женщине — половину того на раз, молодой особе — $^1/_3$ того. Лечь и хорошенько пропотеть" (39). Что касается составных частей этой водки, то особенное значение приписывалось диптаму (diptamnus albus). По народной молве, он был годен и для лечения ран; даже животные им лечились (40).

Если эти средства вызывали слабый пот, то прикладывались бутылки с теплой водой, горячие кирпичи, обернутые мокрыми полотенцами. Рвота вызывалась путем засовывания пальца в глотку или щекотанием ее пером. Внутрь давался порошек из копытника или белой чемерицы. Как слабительное давались: кассия, манна, тамаринд, Pulvis Regius (Rad. Gentianae. Tormentillae, Diptami aa drach. 2, Semin Citrini, Acetosae aa drach. 1, Santali albi et rubri aa drach 5, Corali albi et rubri scrup. 2, Boli Armen. drach. 2, Terra Sigil. drach. 1) (41). Промывательное делалось из молока, куда при-

мешивался яичный белок и трижды погружалась раскаленная сталь. Против головных болей делались припарки из хлеба с солью и розовыми лепестками. С этой же целью к пяткам прикладывались редька с териаком. Кроме указанных средств важную роль играли териак и митридаты — лекарства, состоявшие из десятков различных частей. Обильно применялось кровопускание, особенно у людей полнокровных, но не позже 4 часов после начала заболевания, и с той стороны тела, где раньше всего появлялись нарывы. При поносах давалась т. н. печатная глина (Siegelerde), армянская глина, драконова кровь (Drachenblut) в порошке по несколько раз на кончике ножа. При носовом кровотечении — квасцы, трут от огнива.

Не менее внимания уделялось лечению нарывов, т. к. полагали, что через них яд выделяется из тела. На них ставились сухие банки или делались примочки из водки. В XVI—XVII веках широко применялось прикладывание к нарывам животных: ощипанных, но живых цыплят, жаб, предварительно умерщвленных Наставление 1708 г. советует, кроме банок и шпанских мушек, различные пластыри: empl. dyachylom gumnatum с териаком, цибулю, запеченную в золе вместе с териаком или митридатом (см. рецепт против нарывов у Ludwika z Pokiewia — очерк о народной медицине); припарки из корня просвирняка и белой лилии, льняного семени, ромашки, фиг, шафрана; последние средства следовало варить в молоке до консистенции каши и прибавить 2 лота фиалкового и скорпионового масла. Как только нарыв слегка размягчится — сделать сверху надрез и внутрь впустить мазь, очищающую нарыв извнутри. Когда же гной вышел — наложить шафранный пластырь. Для еды предназначались яйца, птица, манная крупа. В питье — легкое вино и старое пиво.

Однако, все вышеуказанные мероприятия слабо помогали, т. к. сами же врачи предлагали больным в своих научных книгах подкреплять себя специальными молитвами.

Большое внимание обращалось на профилактику (предупреждение от заразы). Она регулировала диэту, образ жизни, гигиену жилищ и давала указания общественно-санитарного характера. По мнению прусского врача XVI века Burhard'a Mithobius'a, тело человека подобно трубе: его надо чистить и укреплять — иначе оно сгорит. Этого правила придерживались все врачи того времени. Для „чистки" тела предлагались вышеуказанные слабительные и клизмы, кровопускания и банки. Для укрепления — употребление в пищу легко перевариваемых веществ дичи, белого хлеба или хорошо пропеченного черного хлеба, телятины, овсяной крупы; рыбы следовало избегать, т. к. она легко разжижает содержимое желудка. Избегать несвежей провизии, горячительных напитков, хотя несколько глотков коньяка или пива с примесью цитвара или пимпинеллы (Bibernel) не вредят. Питьевую воду следует употреблять только хорошую и прибавлять на пол литра ея 7 — 10 капель спирта. В образе жизни следует избегать всяких излишеств и душевных волнений; поддерживать в себе хорошее настроение духа. На улицу выходить пореже, а перед выходом — подкрепиться настойкой из аниса, тмина, шафрана, корня петрушки, щавеля и пр. Для выхода на улицу иметь специальное платье, но не шерстяное. Выйдя на улицу — рекомендовалось держать у носа губку, смоченную уксусом или носить на шее орех с ртутью или мешечек с камфорой. Не мешало также жевать табак или курить трубку, часто сплевывая при этом.

Кроме того, рекомендовалось множество лекарств: предохраняющие мази для ноздрей, для сердца, специальные противочумные порошки, териак для бедных (Rad. Gentian., Bacc. Lauri, Myrrhae, Aristochinae rot. aa) (4, 7, 33), териак Германский и т. д. и т. д. О количестве и качестве предохранительных средств можно судить по каррикатуре на них, относящейся к началу XVIII века и касавшейся эпидемии 1708—10 гг. (42): „... на коже — слой гумми-эластика, на нем — пластырь из смолы, поверх его — фланелевый бинт в 6 локтей длины. На сердечной области — медная тарелка. На груди — большой мешок с теплым песком. Вокруг шеи — двойной бинт, наполненный можжевеловыми ягодами и перцем. В ушах — вата с камфорой. У носа — флакон для вдыхания... и у рта — ветка аира. Сверх бинта — рубаха, пропитанная хлоркальцием. Фланелевые кальсоны, чулки, вываренные в уксусе, на них — чулки из овечьей шерсти, натертые камфорой. Затем — 2 медных бутылки; подошвы — двойные, наполненные теплой водой и поверх — ботинки. За икрами — 2 кувшина с водой. Затем — большая накидка из овечьей шерсти с хлором и поверх всего костюма — накидка из брезента и большая шляпа. В правом кармане — фунт чая из мелиссы и пол фунта травы колючника Carlina acaulis (43) и пол фунта шалфея. В жилетном кармане — флакон с ромашковым маслом, а в кармане брюк — флакон с камфорным спиртом. В шляпе — судок со слизистым супом. В правой руке — букет из можжевельника, а в левой — из акации. За собой тащит тележку, на которой 15 локтей фланеля, паровая машинка, 10 щеток для растирания, 8 кирпичей, 2 шубы и ночной горшок. На теле — маска из теста с мятой. Во рту — пол фунта аира...“

Что касается гигиены жилищ, то рекомендовалось жить в сухих домах и в сухой местности. Для постройки выбирать возвышенные места, однако защищенные от полуденного ветра. Солнце должно иметь широкий доступ в комнаты. Жилое помещение следует протапливать смолистыми дровами, а также — дубом и ясенем. Необходимы частые окуривания ароматическими веществами и травами: померанцем, полынью, рутой, розами, дубовым листом, миррой, лавендой и пр. (7). О том, что общество понимало вред мух, как переносчиков заразы, сказано выше. Путем наблюдения общество убедилось давно, что инфекция передается от человека к человеку путем общения с больными и всеми предметами, бывшими в соприкосновении с больными. Поэтому, при появлении эпидемии у соседей, правительство старалось воспрепятствовать въезду из зараженной местности, для чего выставлялись на границах военные кордоны с правом убивать на месте пойманных при нелегальном переходе через границу. Если в городе эпидемия начиналась в одном каком-либо квартале, то он оцеплялся войсками. Отдельные зараженные дома, жители коих вымерли, сжигались со всеми вещами, принадлежавшими покойным. В 1602 г. Димитрий Пашков приносит жалобу на воеводова урядника в том, что урядник, узнав о смерти от поветрия жены Пашкова, велел немедленно сжечь дом и имущество покойной (44). В вост. Пруссии в каждом большом селе назначался чумный нотариус, бравший на учет инвентарь умерших от чумы; кроме того — специальный инспектор, заботившийся о дезинфицировании вещей, заключавшемся в обкуривании и мытье их мылом и водой (45). Запрещались скопления людей на улицах, закрывались ярмарки и базары, также учебные заведения, откладывался Сейм. В 1552 г. Сигизмунд Август отнял у ви-

ленских монахов-францисканцев некоторые привиллегии за укрывание больных (46). Для надзора за санитарией была медицинская полиция, учрежденная в Литве Сигизмундом Августом в 1571 г. (47). Однако, о действии этой полиции во время эпидемии мне не удалось найти никаких следов в доступных мне оригинальных литовских литерат. источниках. Видоизменением медиц. полиции являлись так наз. бичевники — стража, вооруженная бичами, составлявшаяся из членов цеха нищей братии, основанного в Вильне в 1636 г. Эта стража наблюдала за нищими, чтобы те не выставляли на показ свои язвы, подбирала ослабевших на улицах и доставляла в госпитали, а также изгоняла из города симулянтов (48). Что касается уборки трупов, то, в то время, как в Прусской Литве правительство нанимало штат особых служителей для этой цели, в Вильне этим делом занимались монахи, смотревшие на дело погребения, как на богоугодное занятие. Об одном таком монахе, члене ордена рохитов, я упоминал при описании эпидемии 1709 — 10 гг. То же можно сказать об организации государственной медицинской помощи во время эпидемий: по всей вероятности, она носила благотворительный характер и оказывалась в весьма малых размерах духовенством. В Прусской Литве правительство предусматривало в каждой парафии на случай эпидемии 2 хирургов (т. е. фельдшеров) и несколько женщин для ухода за больными. В городах же содержались эпидемические врачи (49). В 1709 — 10 гг. в Кенигсберге были основаны два „чумных дома", т. е. специальные больницы для чумных больных (50). В Вильне же им соответствовали госпитали или дома призрения, содержимые монастырями. О мероприятиях литовского правительства в деле лечения заболевших во время эпидемий я также не нашел указаний в доступной мне исторической литературе.

Велик был страх перед поветрием! В 1631 г. помещица Барбара Кривцова при первых слухах о поветрии бежит с мужем и детьми в Вильну „для спасения здоровья своего". Отъезд был настолько поспешен, что они лишь наскоро запирают дом и кладовые, не успевая даже переодеться (51). Возникали даже судебные дела о покушении занести поветрие в дом врага. Так, напр., в 1602 г. Гальшка Володковичовна, „наполнившыся злой воли и умыслу своего", приехала в дом Станислава Монтвилла, якобы с явным умыслом заповетрить последнего (52). При первых известиях о моровом поветрии короли и двор спешили поселиться где-нибудь в глуши, „на ловах", и, вообще, старались почаще менять свое местопребывание. Духовенство также не раз выезжало из Вильны по этой же причине. В 1657 г. городской магистрат покинул Вильну из — за эпидемии, передав всю власть войту Осипу Койреловичу с инструкцией административного характера. Учебные заведения закрывались, очередной Сейм откладывался, как это было в 1571 г. Когда же поветрие начинало свирепствовать стихийно, то деревенское население устремлялось в город в поисках спасения и хлеба, а городские мещане „поразбегались, кто куда мог". Общественный порядок расшатывался, и начинались кражи, убийства, пожары. Не даром жена умершего от поветрия виленскаго обывателя Ганцевича, хлопоча в 1571 г. о наследстве, сравнивает моровое поветрие с войною (53). Т. к. поветрие шло рука об руку с голодом, то помещики обычно старались отделаться от лишней челяди, выгоняя ее из своих имений. Б. м., одной из побудительных причин к этому являлся также страх за свою жизнь, т. к. при стихийном характере голода и эпидемии власти

прятались, и легко могло случиться, что крестьяне захотят поделить между собой имущество своих притеснителей. Прокормиться же во времена голода и мора бедному человеку было, повидимому, так трудно, что даже суровый закон XVI века рассматривал подобные поступки панов, как акт жестокости, и освобождал такую челядь от рабства (54). Случалось и наоборот: свободные люди, ища в подобную тяжкую годину защиту от голода себе и семье, продавались в рабство. Закон опять таки становился на их сторону, признавая подобные сделки недействительными (55). Из-за морового поветрия закон оовобождал граждан от несения некоторых гражданских повинностей, что являлось, вследствие частоты поветрий, весьма невыгодным в частных коммерческих сделках (55). Поэтому, в контрактах XVI—XVII веков мы находим часто обязательство исполнять условленное, не отговариваясь моровым поветрием (57).

Быстрое и неожиданное вымирание массы людей от чумы вело к быстрому и легкому перемещению разного рода имущества и богатств по наследству. Однако, узаконить такие наследства, видимо, было делом не легким, т. к. государственный аппарат во время эпидемии плохо работал, и никто не мог указать „яким способом в поветрие моровое тестамент чинити" (58). Нотариусы, духовенство и свидетели, необходимые при составлении завещания, не решались приближаться к умирающему из-за опасения заразиться. Тем не менее, церковь, как заступница перед Богом, во время поветрий значительно обогащалась, т. к. многие движимости и недвижимости переходили по завещаниям в ея руки. Подобные примеры часто встречаются в АБК (59). Чума не раз опустошала населенные местности Литвы хуже, чем самые кровопролитные войны. Прусская Литва так обезлюдела в 1710 г., что правительство пригласило туда 106 швейцарских колонистов и давало различные привиллегии ремесленникам для привлечения их (60). Недостаток населения порождал нехватку в рабочих руках при полевых работах и в ремеслах, общую дороговизну и обесценение валюты. Ослаблялась также боевая мощь страны. Поветрие влияло и на нравы населения: постоянно разыгрывавшиеся картины тяжкой нужды и смерти вызывали огрубение нравов. Люди равнодушно проходили мимо покинутых больных и умирающих; вид голодающих, походивших, по выражению Крашевского, на „живые смерти", вызывал в виленских гражданах лишь чувство опасения за свое добро. Каждый человек становился эгоистом и врагом всех других людей.

Итак, мы видим, что чума оказывала глубокое и всестороннее влияние на Литву. Неудивительно, что она породила в умах населения различные суеверия. Народ представлял чуму в виде „Моровой девицы", закутанной в черное покрывало. Помахивая красным платком, она сеяла всюду болезни, голод и смерть. Во время чумы 1709 — 10 гг. в прусской Литве чуму представляли себе в виде белого призрака и старались защищаться от него, затягивая пряжей все щели в доме (61). „Моровая Девица" есть один из образов древней Лоймы, который схож с фантастическими обликами зверей, драконов, закутанных в покрывало женщин — у других народов (62). Для предохранения от чумы в прусской Литве в 1709 — 10 гг. клали на рот больного большой ломоть свежого хлеба, который потом, вместе с частицами гноя из нарывов, примешивали в пищу здоровым. Кроме того, для прекращения чумной эпидемии часто выкапывали трупы людей, умерших от чумы и, в сопровождении различных

церемоний, отрубали лопатой голову трупа. Этот обычай долго держался не только в Литве, но и в Польше (61). В начале XIX века в некоторых местностях Литвы держался еще обычай, во время эпидемий заразных болезней приносить в жертву черного кота, собаку и петуха. В 1832 г. один крестьянин похоронил вместе со своим сыном, умершим от холеры, 8 живых кошек. В 1855 г. разбиралось уголовное дело на той же почве, только вместо кошек, население собиралось принести человеческую жертву (63).

4.

Не меньшей злокачественностью, чем чума, отличалась эпидемия **английского пота**. Эту болезнь Фоссель называет febris miliaris. Говорка принимает ее за инфлуенцу или грипп (64). Виленские иезуиты XVI века называли ее saevissima pestis.

Английский пот появился в 1486 г. в Англии в войске Генриха IV во время приготовления его к битве с Ричардом II. В Европе эта болезнь впервые появилась в 1529 г. и с молниеносной быстротой распространилась по всему материку. По описаниям Фосселя и Зама, болезнь поражала людей крепкого сложения, в цвете лет, и быстро убивала. Начиналась она неожиданно с сильной лихорадки; иногда сначала был озноб, потом — сильный жар. К этому присоединялись: чувство сильного страха, сердцебиение, одышка, давление в области желудка, тошнота, головная боль и проливной пот, сопровождавшийся иногда пузырчатой сыпью. В доброкачественных случаях болезнь проходила в 1 — 2 дня, не оставляя иммунитета (защита организма от вторичного заболевания). В злокачественных случаях — быстро наступал упадок сил, церебральные (мозговые) явления, бред, сонливость, переходившая в смерть, если больного не будили. Смерть наступала в 24 часа и даже раньше. Сыпь сопровождалась крайней болезненностью, так что перемена белья и температуры кровати были крайне мучительны (65). В Актах виленского кафедрального собора от 1529 г. говорится: „В августе, после св. Варфоломея, появилась какая-то зараза, saevissima pestis. Почти все бежали из города. Вследствие этого не состоялась генеральная сессия“ (капитула) (66). В другом документе, также относящемся к 1529 г., говорится, что почтовую повинность некому нести, т. к. „мало на половицу того пошту отмерло“ (67). В Пруссии погибло от английского пота 30000 человек (Зам), а во всей Европе, по мнению Фосселя, $^1/_3$ всего населения. Sudhof полагает, что последняя эпидемия английского пота была в Европе в 1551 г. (65).

Сыпной тиф. По мнению Фосселя, старинные писатели называли эту болезнь „Венгерским мором“. Говорка же полагает, что это есть синоним чумы (68). Вообще, до XIX века сыпной тиф не рассматривался, как самостоятельная болезнь, а как чума. О венгерской болезни в Польше в 1457 и 1496 гг. упоминает Кромер (69). Обширные эпидемии сыпного тифа, наряду с чумой, были в России и Польше во время русско-шведских войн (1603 — 1613). В период 30-летней войны (1618 — 48) сыпной тиф был распространен по всей Германии. Можно предположить, что в указанный период эта болезнь часто посещала и Литву. Более определенные сведения об этой болезни имеются от начала XIX века. Они касаются, главным образом, Вильны. Сыпной тиф появился в Вильне в феврале 1807 г. вследствие устройства в центре города русскими вла-

стями множества госпиталей. Он сопровождался осложнениями в легких. Больными были переполнены не только госпитали, но и частные дома. Эпидемия стала утихать к маю того же года и в 1808 г. ограничивалась лишь госпиталями. В 1810 г. она появилась уже не только в городе, но и в окрестностях, где свирепствовала с большой силой. Самая сильная эпидемия сыпного тифа была в 1812 г. В июле того года было свыше 6000 больных; ими были переполнены все помещения виленской клиники, причем нужда и голод среди больных были так велики, что наблюдались случаи, когда более сильный больной притягивал к себе труп умершего товарища и обгрызал его. Больными же был выпит весь спирт, в котором хранились анатомические препараты, а сами препараты были съедены. Инфекция распространялась очень интенсивно благодаря прохождению через город массы французских и русских войск, а также путем торговли предметами амуниции и одежды больных и умерших солдат. Ее усиливало еще то обстоятельство, что город был завален трупами умерших еще зимой 1812 г. французов. Трупов было так много, что в одном монастыре св. Казимира было обнаружено их 5000, уже начавших разлагаться. Была составлена особая комиссия по очистке города от трупов. В городе насчитывалось 13000 умерших от сыпного тифа французов. По мнению Фосселя, из 30000 пленных французов 25000 умерло в 1812 г. от этой эпидемии. В этом же году эпидемия распространилась по окрестностям города и перекинулась на соседние губернии, отличаясь крайней заразительностью и злокачественностью. В 1813 г. она ослабела. Вообще, в течении XIX века сыпной тиф много раз посещал Литву: в 1821 г., в 1848 г. совместно с дизентерией, в 1855 г., когда в одной лишь Скапишской казарме умерло 220 солдат (70).

Инфлуенца. Найти точные следы ее по старинным литовским литературным источникам очень трудно. Т. к. эта болезнь вследствие быстроты своего распространения, независимости от расы, пола, возраста, климата и времени года, а также вследствие высокой смертности, весьма занимала умы врачей и общества, то она была окружена, по словам Фосселя, ореолом таинственности и причислялась к чуме. В виду того, что инфлуенца не раз опустошала все страны Европы без исключения, то считаю нужным, перечислить пандемии ея, т. к. во времена их она опустошала также и Литву.

1510 г. — АВК глухо упоминают о поветрии в этом году, от котораго умерла вся семья виленскаго купца Мартина Довковича (71).

1557 г. — заболело почти все население Европы.

1580 г. — эпидемия с особой силой свирепствовала на берегах Балтийскаго моря.

1593 г. — пандемия по всей Европе.

1709 — 1712 гг. То же. В Литве одновременно была эпидемия чумы.

1729 — 30 гг. — пандемия, исходившая из России.

1732 г. — пандемия, исходившая из России и Польши.

1781 — 2 гг. — пандемия по всей Европе.

1788 — 90 гг. — то же. 1798 — 1803 гг. — то же.

1830 — 33 гг. — всемирная пандемия.

1836 — 7 гг. — эпидемия по всей России.

1847 — 8 гг. — пандемия в Европе.

1889 — 90 гг. — то же.

Дизентерия также в прежние времена считалась чумой и вполне вероятно, что в тех случаях чумных эпидемий XVI—XVII веков, когда в качестве признаков болезни описывался кровавый стул — наряду с чумой была эпидемия дизентерии. Установлены пандемии дизентерии в 1623—25 и 1781 (Фоссель). В АВК дизентерия глухо называется моровым поветрием. 4 августа 1625 г. настоятель виленского монастыря св. Духа опубликовывает завещание виленской мещанки Марьи Ларионовой - Кононовой, умершей в том же году от морового поветрия. На основании того, что подобных завещаний с упоминанием морового поветрия встречается в этом году несколько и т. к. в Европе была в это время пандемия дизентерии, то можно заключить, что и в Литве была дизентерия, носившая название морового поветрия.

1709 — 10 гг. в Литве была дизентерия наряду с чумой, о чем было упомянуто выше.

В 1781 г. дизентерия была в Пруссии и Литве. Особенно сильно она свирепствовала в Вильне во время Наполеоновских войн 1807 и 1812 гг. Небольшия эпидемии ея были в 1808, 1811, 1818 и 1819 гг. Большая эпидемия ея была в 1848 и 1857 гг. совместно с сыпным тифом (73).

Оспа. Ввиду того, что в прежние времена оспа также смешивалась с чумой, установить годы ея эпидемий трудно. Фоссель полагает, что пандемии ея в Европе были в 1614, 1719, 1723, 1790—1800 гг. В XVIII веке от оспы умерло $^1/_{10}$ всего населения Европы, а в период 1804 — 10 гг. в России умерло от нея 827080 человек. По мнению Шавельского повятового врача Бернарда, в первые годы XIX века от этой болезни умерло в Европе 500000 человек, по мнению Фосселя — 400000. Англия давала в те времена 20% смертности. Литва, понятно, страдала не меньше других стран. По инициативе проф. Франка в 1808 г. в Вильне был открыт институт вакцинации. Во главе его был сам проф. Франк, а управлял институтом директор, имевший в качестве помощников хирурга (т. е. фельдшера) и 4 лаборантов - студентов. За дешевую плату лимфа посылалась всем врачам и фельдшерам, а на месте прививка делалась бесплатно. Небольшие эпидемии оспы были в Вильне в 1807, 1809, 1810 гг. Большая — в 1815 — 16 и 1818 — 19 гг. Последняя эпидемия, бывшая в очень сильной форме, доказала необходимость обязательной прививки оспы. В 1823 был образован отдел для распространения оспенной прививки (74).

Дифтерит. Пандемия его в Европе была в 1749 г. Значительная эпидемия его в Вильне была в 1807 — 8 гг. Незначительные эпидемии были в 1813, 15, 18, 19, 20 гг. (75).

Холера. Пандемии ее в Европе были в 1817, 1846, 1853 — 56, 1866 — 67, 1871, 1874, 1882, 1890, 1892 гг. Особенного распространения достигла в Литве холерная эпидемия в 1831 г. во время восстания. Во время холерной эпидемии 1848 г. были открыты специальные холерные бараки: в Ковне — на 160 мест, в Поневеже — на 30 мест, в Ежеренах — на 30 мест, а в прочих частях Литвы — всего на 30 мест (76).

Скарлатина, корь, ветряная оспа. В XIX столетии скарлатина появилась в Вильне в первый раз в 1806 г. осенью и длилась до мая 1807 г. В слабых формах эпидемии ея были в Вильне в 1808, 1809, 1810, 1811, 1812 гг. В 1817 г. скарлатина была вместе с корью. Небольшие эпидемии ее длились до 1820 г.

Корь. Легкая эпидемия ее была в Вильне в 1803 г. среди учащихся. Тяжелые эпидемии были в 1814, 1817 — 18, 1819 гг. Легкие формы: в 1808, 10, 16, 19 — 20 гг.

Ветряная оспа была в Вильне в 1808, 10, 16 — 20 гг. (17).

Коклюш: небольшие эпидемии его в Вильне в период 1807—18 гг. В 1818 — 20 г.г. была очень сильная эпидемия его, причем заболевали также и взрослые.

Свинка. Эпидемии ее в Вильне были в 1808, 1810, 1813, 1818—20 г.г

Брюшной тиф въ виде большой эпидемии был в 1868 г. Эпидемия началась на почве голода. В Ковне наблюдалось большое скопление пришлого люда, вследствие чего эпидемия там свирепствовала особенно сильно. Для борьбы с нею в Ковне были открыты бараки на 150 человек. Общее число заболевших в Ковне было 1840, в Поневеже—1900, в прочих уездах Литвы—в среднем по 1400 (78).

Проказа встречалась в собственно Литве лишь спорадически. В Клайпедской области за период 1848 — 1898 г.г. было 65 случаев ее (главным обр. туберозная форма). Инфекция была занесена из Жемайтии через Požaiten. Главным же очагом заразы была Латвия, где эта болезнь тянется еще со средних веков (79).

Кожные болезни были сильно распространены в Литве вследствие отсутствия гигиенических понятий в народе. Из кожных болезней мы отметим **колтун**, как последствие нечистоплотного содержания волос головы.

Врачи XVI—XVIII веков считали колтун самостоятельной болезнью, и ему была посвящена обширная литература. В XVI веке колтун считался одним из проявлений сифилиса, проказы, артритов (забол. суставов). Во второй половине XVIII века начинают появляться сомнения в том, действительно ли колтун самостоятельная болезнь. Известный виленский профессор Стефан Бизи в 1772 г., подробно описывая колтун, отмечает, что больные им часто имеют и другие болезни: чахотку, артриты, ипохондрию, скорбут. Колтун же он не признает за самостоятельную болезн и попутно опровергает мнение духовенства, будто колтун посылается богом за грехи. Иозеф Франк и Бэм, известные виленские профессора конца XVIII и начала XIX века, признавали особое предрасположение в людях к колтуну (diathesis plicorum). В первой половине XIX века колтун был так распространен в Литве, что некоторые наблюдатели считали его прямой „принадлежностью литовских крестьян" (81).

В начале XX столетия народ описывал эту болезнь так: „Kaltūnu serga dažniausiai visos gyminės. Ta liga eina nuo tėvų ant vaikų. Plaukai susisuka, nagai biauriai geltonuoja, sprogsta aplūžę..." (82).

Прусские литовцы полагали, что колтун представляет собою выход дурных соков из тела, причем особенно часто эти соки выходят при ревматизме и глазных болезнях. Поэтому колтун полезен. К этим воззрениям примешивалось еще суеверие: если прядь отрезанных волос положить под мышку и через 24 часа она превращается в войлок — значит человек околдован, и через 4 — 5 недель у него разовьется колтун. Вылечить же от колтуна могут только ведьмы (83). По словам Авижониса, нашедшаго в 1914 г. в 2 волостях Шавельскаго уезда 19 человек, больных колтуном, народ полагает, что некоторые болезни (трахома, ревматизм, неврастения) есть результат воздействия на человеческое тело колтуна и испуга или колтуна и „матки" (84). Мне лично, за пять лет моей практики в разных

частях Литвы, ни разу не пришлось видеть колтуна, и лишь однажды одна женщина назвала колтуном свои подкладные волосы. Из этого делаю вывод, что с развитием просвещения и культуры колтун — это ужасное последствие нечистоплотности — исчез или почти исчез из среды литовских крестьян.

Сифилис, панская болезнь, французская болезнь, придворная болезнь Сифилис был занесен в Литву из Польши в 1493 г. и, по мнению Крашевскаго, эпидемически распространился в Вильне в 1498 г. По сообщению Говорка, сифилис распространялся сначала среди знати, ездившей часто во Францию и Италию для образовательных и увеселительных целей. Отсюда и название: панская или придворная болезнь (85). О начале распространения сифилиса в Литве Стрийковский сообщает следующее: „В том же (1493) году, после поражения поляков на Буковине, был великий голод в Литве, и начала распространяться среди людей тяжкая и неслыханная французская немочь, принесенная из Рима в Польшу, а из Польши в Литву" (86). Гонсиоровский приводит слова историка Бельскаго: „В том же (1493) году французская болезнь была впервые занесена в Польшу; занесла ее одна женщина, ходившая туда на покаяние" (87). Из Кракова, благодаря войску, болезнь распространилась по всей стране и в 1495 г. достигла границ с Россией и Эстией (88). Говорка подтверждает ту же версию, ссылаясь на какую то старинную русскую летопись (89). Иван Мамонов, принимавшій участие в посольстве от вел. князя Ивана Васильевича к великой княгине в Литву, получает 30 мая 1499 г. инструкцию справиться, есть ли еще в Вильне французская болезнь. (90).

Из всего вышесказанного можно заключить, что сифилис распространился в Литве эпидемически, но его эпидемия не вызывала того паническаго страха, какой вызывали острозаразные лихорадочные болезни. Это, понятно, объясняется хроническим и скрытым течением сифилиса. В АВК упоминаний про сифилис не встречается, но в счетах короля Зигмунда-Августа находятся следующие следы его: „1540 г. апреля 2 дня. Иогану Конарскому, пьющему гуаяк, выдано пожертвования 6 флоринов". „Того же года, апреля 29 дня. Вольдовскому, пьющему лигнум гуаяци, выдано пожертвованья 15 флоринов". (91). Из истории фармакогнозии известно, что гуаяк считался в 16 веке излюбленным лекарством от сифилиса и был введен в употребление Ульрихом ф. Гутеном в 1578 г. Говорка также указывает, что в Германии гуаяк является и теперь распространенным народным лекарством против сифилиса (92).

Первые сифилитические лечебницы в Литве были устроены в 1849 г. (93).

Голод и мор посещали Литву гораздо чаще, чем было разобрано в вышеприведенных списках. Поэтому я считаю не лишним пополнить упомянутые списки эпидемий перечнем голодных годов и моров, причем характер сопровождавших голод болезней мне не удалось установить. Я полагаю, что этот пробел можно будет пополнить тогда, когда будут опубликованы литовские летописи, находящиеся в настоящее время за пределами Литвы.

1279 г. — „Голод быст по всей земле, и на Руси, и в Ляхах, и в Литве, и в Ятвязах" (94).

1282 — 7 гг. — величайший голод и мор, сопровождавшиеся людоедством. Желая избегнуть заразы и смерти, люди разбегались во все стороны (87).

1301 г. — мор (87).
1308 — 9 гг. — мор в течении 5 месяцев (87)
1335, 1342 г.г. — голод из-за налетов саранчи (87).
1364 г. — мор из-за суровой зимы (87).
1370 — 2 гг. — мор и голод (87).
1408 г. — голод в Вильне вследствие войн (3).
1440 г. — По сообщению Стрийковского: „В том же (1440) году в королевстве Польском, княжестве Литовском и прилегающих панствах была страшная и долгая зима и мор или поветрие на всякий скот, после чего началась неописуемая нужда в корме. Шляхта и слуги сдирали старые крыши с хлевов и домов и тем, как могли, усмиряли рев и голод рогатого скота и прочей домашней живности, мычащей и визжащей. Сами же люди собирали листву и всякого рода корни и омеловый клей, который Меховиус по латыни называет viscum. Из них делали хлеб и охотно и со вкусом его поедали. Но в следующее лето стали вымирать, ибо зловредные корни и лекарственные травы, употребляемые в пищу в тот страшный голод, распространили среди людей неизлечимые болезни, которые описывают немцы и Галенус в начале Фухимии и Какохимии“ (95).
1480 — 4 г.г. — мор (87).
1500 г. — поветрие в Вильне, занесенное татарами (3).
1508 г. — согласно Стрийковскому: „В том же году, по сообщению наших астрологов... господствовало моровое поветрие, от которого померло много разнообразнаго люду“. (96).
1520, 1524 - 5, 1528 гг. — мор (87).
1543 — 4 гг. — тяжкий голод в Вильне. (3).

5.

Организация планомерной государственной медицинской помощи в Литве начинается очень поздно: в первой половине 19 столетия. До этого времени медицинская помощь широким народным массам носила случайный или благотворительный характер. Лишь государственным крестьянам спорадически оказывали помощь окружные врачи, находившиеся на службе Палаты Государственных Имуществ. Помещичьих крестьян лечили домашними средствами сами помещики, и лишь крупные землевладельцы содержали (скорее в виде исключения) в своих имениях врачей, пользовавшихся в таких случаях правами государственной службы. Например, в имении князей Огинских — Ретове была больница, родильный приют и сиротский дом (97). Первоначально лечебные заведения были устроены в Ковне и уездных городах. Они предназначались также и для лечения солдат и назывались временно военными. Лишь в 1870 г. были образованы специальные госпитали для военных.

Ковенская больница была основана в 1843 г. на 25 мест и была переделана из общины сестер милосердия. При больнице было открыто отделение для душевнобольных на 10 мест.

При тюрьмах были тогда же открыты тюремные больницы.

В 1857 г. в Литве были следующие больницы: в Ковне — на 60 мест, в Поневеже, Вилкомире, Шавлях, Россиенах, Тельшах, Эжеренах — по 20 мест. В Купишках — окружная лечебница на 15 мест. В Иоганишкелях — небольшая общественная лечебница. Кроме того — 7 тюрем-

ных больниц по 20 — 40 мест каждая. В помещичьих имениях больницы находились: в Ретове и Кретингене. Специально еврейские больницы находились в Вилкомире и Ковне.

Соответствующих сведений о Вильне с округом мне собрать не удалось.

Что касается медицинскаго персонала Литвы (искл. Вильны), то в 1857 г. он состоял из: **врачей** — 82 человека. Из них 39 было на службе. Число врачей было недостаточным, т. к. во время холерной эпидемии 1853 г. в Поневеже не оказалось ни одного вольнопрактикующего врача (98).

Фельдшеров — 32, из коих 19 было на службе (81). Эти цифры вряд ли правильны, ибо на заседании Ковенскаго мед. об-ства в 1889 г. отмечается, что в Ковенской губ. числится 13 служащих и 287 вольнопрактикующих фельдшеров всего 417 (99).

Оспопрививателей — 135.

Повивальных бабок — 18.

После уничтожения крепостного права в организации медицинской помощи Литвы произошли некоторые перемены: в 1869 г. вместо окружных врачей были назначены уездные, по 1 на уезд. Кроме того, на всю Ковенскую губернию было назначено 46 сельских фельдшеров и 21 повивальная бабка. На медикаменты и мед. нужды было ассигновано 10730 рублей из сумм земскаго сбора.

В 1887 г. было решено устроить сельские лечебницы, по 2 на каждый уезд, по 10 мест каждая. Сверх того, по 4 приемных покоя, по 2 кровати каждый и по 8 фельдшерских пунктов. Средства также ассигновывались из земского сбора.

К 1893 г. этот проект был частично осуществлен, и больницы были устроены в следующих пунктах:

В Ковенском уезде — в Кейданах и Эйраголе,
в Вилкомирском уезде — в Товянах,
в Поневежском у. — в Вабальниках и Розалиме,
в Тельшевском у. — в Сядах и Плунгянах,
в Россиенском у. — в Шилалях и Эржвилках,
в Шавельском у. — в Сядах и Плунгянах.

Кроме того были 2 благотворительные больницы: в Биржах (гр. Тышкевича) и Иоганишкелях (помещ. Карпя). Общая сумма расходов (искл. благотворительные больницы) равнялась 71560 р. Из них — на личный состав: врачей (коих было 15), фельдшеров (коих было 99) и повивальных бабок (коих было 2) расходовалось 37985 р. На наем помещения, отопление, продовольствие больных, белье, прислугу — 16800 р. На медикаменты — 1400 р. На инструменты, канцелярию, разъезды — 8875 р. На экстренные расходы по борьбе с эпидемией — 3000 р.

В 1893 г. по всей Ков. губ. было 175 врачей (97).

Из медицинских научных обществ Литвы следует отметить „Виленское медицинское об-ство", основанное в 1805 г. при деятельном участии проф. Иозефа Франка. Это об-ство сгрупировало вокруг себя всех виленских профессоров и врачей, а также врачей, живших в провинции. Оно выпускало свой журнал „Памятники вилен. мед. об-ства" на польском языке. Из паталогоанатомических препаратов, демонстрированных на собраниях об-ства, составился виленский анатомический музей.

5 ноября 1885 г. образовано в Ковне „Ковенское медиц. об-ство", носившее чисто местный характер. Из его протоколов видно, что до 1893 г. было сделано 50 научных докладов и что в 1892 г. в нем состояло 30 городских и 2 иногородних члена (93).

6.

Приложение.

Литовский Статут изданий 16 и 17 веков касается некоторых вопросов судебной медицины.

Психически больные официально назывались „шалеными". Об-ство 16 — 17 веков не отдавало себе отчета в сущности психического заболевания. О душевнобольных говорилось: „люди... которые за допущением Божьим от разуму отошедши". Несмотря на то, что в поступках этих больных и признавалось отсутствие разума по независящим от них обстоятельствам („за допущением Божьим"), тем не менее уголовную ответственность за проступки возлагали на них же. Относительно „шаленых" должны были справки наводить городские власти и, обнаруживши их, задерживать: бедных — в местных тюрьмах, а состоятельных — отдавать родным под надзор и держать их „за сторожею доброю". Здесь шла речь исключительно о безопасности общества. Если „шаленый", вырвавшись из своего заключения, убивал человека, то должен был быть посажен в „вежу" на полтора года. Виленская вежа представляла собою обыкновенную яму в 6 сажень глубиною. За ранение душевнобольной приговаривался к более легкому заключению на пол года.

Человек, страдавший периодическими припадками буйства, нес полную ответственность за свои проступки, т. к. закон предписывал ему заблаговременно позаботиться о безопасности об-ства и содержать для самого себя стражу. Поэтому, если во время припадка он убивал кого нибудь, то присуждался к штрафу и смертной казни.

При составлении завещания душевнобольные признавались полно- или неполноправными в зависимости от того, находились ли они в момент составления завещания в памяти или нет (100).

Жалоба женщины на ея изнасилование должна была быть подтверждена 2 — 3 свидетелями, причем должны были быть описаны очевидные знаки насилия. Закон, однако, ничего не упоминает о необходимости физическаго осмотра потерпевшей врачем или хирургами (фельдшером). Если проступок доказан, то виновный карался денежным штрафом и смертью. От наказания могла освободить сама потерпевшая, если изъявляла согласие выйти замуж за насильника (101).

Не менее строго закон карал сводничество: в первый раз у виновников отрубались нос и уши, причем их изгоняли из родных мест. Во второй раз — их казнили. Эти суровыя наказания доказывают, что в Литве 16 — 17 веков была развита проституция. Начало судебного процеса на этой почве приведено в АВК в документе от 4 июля 1600 г. (102).

Искуственные аборты были также распространены в тот период. Они карались смертью женщины и ея соучастников, независимо от того, делался ли аборт „для встыду, або боязни каранья". Суд и следствие поручались городским и провинциальным властям, при чем опять таки не видно участия в экспертизе лиц мед. профессии (103).

В заключение сего очерка отметим, что если к смерти почему либо присуждалась беременная женщина, то закон предписывал задержать ее в тюрьме до разрешения от беременности, а потом — казнить (104). Если же на улице переехали беременную женщину так, что она осталась бы жива, но выкинула бы мертвый плод, то виновный должен был отсидеть в тюрьме пол года и сверх того публично каяться в своем проступке, стоя у костела „на локоть от земли". Если же женщина умирала вследствие травмы, то виновного казнили (105).

1) Stryjkowski, Kronika, T. 1, p. 350. Warszawa, 1846.

2) Ibid., p. 352.

3) J. I. Kraszewski. Wilno od początków do roku 1750. T. 2, p. 177—9. Wilno, 1841.

Dr. A. Eulenburg. Realnaja enciklopedija medicinskich nauk. T. 20, p. 536 — 542. Peterburg, 1897.

4) Wilhelm Sahm. Geschichte der Pest in Ostpreussen. P. 3, pastaba. Leipzig, 1905.

5) Stryjkowski, Kronika, T. 1, p. 283, 352.

6) Victor Vossel. Geschichte der epidemischer Krankheiten. P. 756. Handbuch der Geschichte der Medicin. Dr. med. Th. Puschmann. B. 2. Jena, 1903.

7) L. Gąsiorowski. Zbiór wiadomości do historyi sztuki lekarskiej w Polsce. T. 1. Poznań, 1839.

8) Kronika Marcina Kromera. Zbiór dziejopisów polskich. P. 394. Warszawa, 1757.

9) Žiūr. Nr. 4, p. 4, pastaba.

10) Dr. A. Eulenburg. Realnaja enciklopedija. T. 20, p. 536 — 542.

11) Žiūr. Nr. 4, p. 5.

12) Žiūr. Nr. 8, p. 528. Nr. 1, p. 234. Nr. 7, p. 80.

13) Žiūr. Nr. 6, p. 759 Nr. 3. Nr. 8, p. 685. Nr. 10.

14) Žiūr. Nr. 3. Nr. 6, p. 759.

15) Isidor Brennsohn, Dr. med. Die Aerzte Estlands vom Beginn der historischen Zeit bis zur Gegenwart. Riga, 1922. P. 82 — 6. žiūr. Nr. 10.

Sbornik imperatorskago rossijskago istoričeskago obščestwa. T. 35, p. 478. Peterburg, 1882.

16) Žiūr. Nr. 7. Is. Brennsohn. Die Aertzte Estlands..., p. 5.

17) Žiūr. Nr. 3. Nr. 4, p. 10. Nr. 10. Nr. 15: Is. Bren., p. 82 — 6.

18) Žiūr. Nr. 4, p. 10. Nr. 7.

19) Žiūr. Nr. 4, p. 11 — 14. Nr. 3. Nr. 6, p. 761. Materiały dla statistiki i geografii Rossii. Kowenskaja gubernija 1861. P. 666. Sitzungsberichte des Vereins für die Geschichte West u. Ostpreussens. 6 Sitzung v. 9 März 1903, 5 Heft. Königsberg i/Pr. 1903.

20) Žiūr. Nr. 3. Nr. 4, p. 16. Akt. Wilen. Kom., T. 20, p. 8. Wilna, 1893. Stryjkowski. Kronika, T. 2, p. 404, 406 — 7. Jan Kurczewski. Kościół zamkowy czyli katedra Wileńska. Część 3, p. 33. Wilno, 1916.

21) Žiūr. Nr. 4, p. 16. Nr. 15. Is. Brenns. Die Aertzte Estlands... p. 50 — 52. Stryjkowski. Kronika, T. 2, p. 419. Michał Baliński. Historja miasta Wilna. T. 2, p. 109 — 10. Wilna, 1834. Baliński. Dawna akademia Wileńska. P. 46. Petersburg, 1862. I. I. Lappo. Welikoje kniażestwo Litowskoje wo wtoroj polowine XVI stoletija. Priloženija, p. 25 — 6. Jurjew, 1911.

22) Žiūr. Nr. 4, p. 16. Nr. 7.

23) Baliński. Dawna akademia Wileńska. p. 86 — 7. Jan Kurczewski. Kościół zamkowy... p. 71. Akt. Wil. Kom. T. 32, p. 113, Wilna 1902. Akt. Wil. Kom. T. 20, p. 80, 107. Žiūr. Nr. 3.

24) Baliński. Dawna akademia Wileńska, p. 99. Akt. Wil. Kom., T. 8 p. 492 — 3. Wilna, 1862. Sitzungsberichte des Vereins f. d. Geschichte West u. Ostpreussens. 6 Sitzung, Heft 5. Akt. Wil. Kom. T. 20, p. 194 — 5. Jan Kurczewski. Kościół zamkowy... p. 88 — 9. Žiūr. Nr. 4, p. 21. Nr. 6, p. 762. Is. Brennsohn. Aerzte Estlands... p. 82 — 6.

25) Žiūr. Nr. 3. Nr. 4, p. 28 — 30. Nr. 6, p. 763. Jan Kurczewski. Kościół zamkowy... część 3, p. 117.

26) Žiūr. Nr. 4, p. 30 — 31. Baliński. Dawna akademia Wileńska. P. 154. Jan Kurczewski. Kościół zamkowy... p. 157 — 8. Žiūr. Nr. 3, p. 39 — 49, p. 160.

27) Žiūr. Nr. 4, p. 30 — 31. Nr. 6, p. 763. Is. Brennsohn. Die Aerzte Estlands... p. 86 — 94. Žiūr. Nr. 3, p. 44. Akt. Wil. Kom. T. 10, p. 273.

28) Žiūr. Nr. 3, p. 49.

29) Akt. Wil. Kom., T. V, p. 252. Wilna, 1870.

30) Akt. Wil. Kom., T. VII, p. 431 — 8. Wilna, 1870. Baliński. Dawna akademia Wileńska, p. 181 — 2. Žiūr. Nr. 3. Nr. 6, p. 880. Nr. 4, p. 49, 52 — 6, 71 — 2, 80 — 2. Is. Brennsohn. Die Aerzte Estlands... p. 86 — 94.

31) Žiūr. Nr. 7, p. 140. Nr. 4, p. 14 — 15.

32) Stryjkowski. Kronika, T. 1, p. 336.

33) J. Kraszewski. Notatki lekarza w czasie morowego powietrza 1623 r. we Lwowie. Ateneum, T. 1, Wilno, 1850. Žiūr. Nr. 7, p. 140.

34) Žiūr. Nr. 4, p 142 — 148.

35) Žiūr. Nr. 7, p. 275.

36) Ibid., p. 274.

37) Ib., p. 139.

38) Žiūr. Nr. 4, p. 132 — 4.

39) Žiūr. Nr. 7, p. 145.

40) Dr. O. v. Hovorka u. Dr. A. Kronfeld. Vergleichende Volksmedicin. T. 1, p. 99. Stuttgart, 1903. Johannes Nohl. Der schwarze Tod, p. 132 — 3. Potsdam, 1924.

41) Žiūr. Nr. 7, p. 277.

42) Hovorka, T. 2, p. 304 — 5.

43) I. Pavlowski. Nemecko-russkij slowar. Izdanije 3, p. 363.

44) Akt. Wil. Kom. T. XX, p. 194 — 5. Žiūr. Nr. 4, p. 37 — 38.

45) Žiūr. Nr. 4. p. 142 — 8.

46) Historja miasta Wilna. M. Balińskiego, p. 109 — 110.

47) Ibid. Jan Wolfgang, prof. farmakologii i farmacyi. Uwagi historyczne nad stanem farmacyi. Dziennik Wileński. T. 1, p. 251. Wilna, 1816.

48) Akt. Wil. Kom, T. X, p. XXII.

49) Žiūr. Nr. 4, p. 90 — 93.

50) v. Gervais. Notitzen über die milden Stiftungen älterer u. neuerer Zeit in Koenigsberg. Beiträge zur Kunde Preussens. III Band, 1 Teil, p. 73 — 4. Königsberg, 1819.

51) Akt. Wil. Kom., T. XX, p. 298.

52) Ibid., p. 197.

53) Akt. Wil. Kom., T. XX, p. 66.

54) Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego, 1693. Rozd. 12, art. 20. Statut Welikago Kniazstwa Litowskago, 1588. Izdanije imper. moskow. ob-stwa. 1854. Rozdel 12, artikul 20.

55) Ibid., art. 19, rozd. 12.

56) Ib., rozd. 2, art. 5.

57) Akt. Wil. Kom., T. XX, p. 154, 203.

58) Ibid., p. 67.

59) Akt. Wil. Kom., T. XXXIII, p. 228 — 232. Wilno, 1908.

60) Žiūr. Nr. 4, p. 93 — 6.

61) Žiūr. Nr. 4, p. 87. Nr. 7, p. 162 — 3. J. Nohl. Der schwarze Tod, p. 59, 116, 129 — 130. Potsdam, 1924.

62) Hovorka, T. 2, p. 312, 320.

63) E. Wolter. Zur Geschichte des litauischen Hexenwesens. Mitteilungen der littauischer literarischer Gesellschaft, 22 Heft, p. 376. Heidelberg, 1897.

64) Hovorka, T. 2, p. 344.

65) Žiūr. Nr. 4, p. 6 — 9. Nr. 6, p. 888 — 9. Sudhof. Geschichte der Medicin, p. 221. Berlin, 1922.

66) Jan Kurczewski. Kościół zamkowy..., p. 33.

67) Downar-Zapolskij. Akty litowsko-russkago gosudarstwa. Wypusk 1, p. 238. Moskwa, 1910.

68) Hovorka, T. 2, p. 311.

69) Marcin Kromer. Kronika, p. 614, 756.

70) Księga pamiętnikowa na uczczenie setnej rocznicy urodzin Adama Mickiewicza, T. 1. Ignacy Strzemiński. Stan sanitarny Wilna w pierwszem 25-leciu XIX w. Akt. Wil. Kom. T. XX, CXXXXVI. Akt. Wil. Kom. T. XXVII, p. 117, Wilna, 1912. Akt. Wil. Kom, T. XXXVII, p. 711. Žiūr. Nr. 6, p. 783. Švietimo Darbas, 1925, Nr. 7, Slonimskio, Skapiškis.

71) Akt. Wil. Kom, T. XXXVI, p. 421. Wilna, 1912.

72) Žiūr. Nr. 6, p. 878 — 82.

73) Žiūr. Nr. 31. Nr. 6, p. 830 — 34. Akt. Wil. Kom. T. XXXIII, p. 228, 229, 230, 231, 232. Wilna, 1903. Ignacy Strzemiński. Stan sanitarny Wilna. Kowenskaja gubernija za wremia 1843 — 1893. Kowna, 1893. Žiūr. Nr. 4, p. 49, 69.

74) Žiūr. Nr. 6, p. 844 — 46. Ign. Strzemiński. Stan sanitarny Wilna. Doniesienie wydane do szanowney publiczności o szczepieniu krowiey ospy. Przez A. Bernarda, lekarza powiatowego Szawelskiego Ekonomii JO. xięcia Jmsci Zubowa. Wilna, 1802, p. 1 — 2.

75) Žiūr. Nr. 6, p, 869. Ign. Strzemiński. Stan sanit. Wilna.

76) Žiūr. Nr. 6, p. 806—19. Joannes Sembrzycki. Sitten u. Gebräuche in Padrojen vor 40 Jahre. Altpreussische Monatsschrift, T. XXVI, p. 498. Königsberg i/Pr., 1889. Kowenskaja gub. za wremia 1843 — 93.

77) Ign. Strzemiński. Stan sanit. Wilna.

78) Kowen. gubern. za wremia 1843 — 93.

79) Dr. P. Urbanowicz. Ursprung u. bisheriger Verlauf der Leprakrankheit im Kreise Memel. Memel, 1899,

80) Wizerunki. Rostrząsania naukowe 11, p. 138. Wilno, 1839.

81) Materiały dla statistiki i geografii Rossii. Kowenskaja gubernija, p. 210 — 211. Peterburg, 1861.

82) G. Petkewicz. Materiały po narodnoj medicine litowcew, p. 186. Živaja starina. Peterburg, 1911.

83) Hovorka, T. 2, p. 754.
84) Dr. med. P. Avižonis. Bolezni glaz i slepota sredi krestian litowcew Gruzdzinskoj wolosti, Šawelskago u., Kowenskoj gub. po dannym pogolownago osmotra. Dissertacija na stepeń doktora med. Jurjew, 1914, p. 52 — 3.
85) Hovorka, T. 2, 153, 157.
86) Stryjkowski, Kronika, T. 2, p. 304.
87) L. Gąsiorowski, Dr. med. et chir. Zbiór wiadomości do historyi sztuki lekarskiej w Polsce. T. 1, p. 84, pastaba. Poznań, 1839.
88) Ibid. Is. Brennsohn. Aerzte d. Estlands..., p. 86 — 94.
89) Hovorka, T. 2, p. 158.
90) Sbornik rossijskago istoričeskago ob-stwa. T. XXXV, p. 276, Peterburg, 1882.
91) Adam Chmiel. Źródła do historyi sztuki i ciwilizacyi w Polsce. Rachunki dworu Zygmunta Augusta. T. 1, p. 293 — 4. Warszawa.
92) Učebnik farmakognozii W. A. Tichomirowa. Čast 1, p. 196. Moskwa, 1900. Hovorka, T. 2, p. 157.
93) Kow. gubern. za wremia 1843 — 93.
94) Akt. Wil. Kom. T. III, Glowackio įvada, VII, pastaba. Wilna, 1870.
95) Stryjkowski, Kronika, T. 2, p. 204.
96) Ibid., p. 345.
97) Žiūr. Nr. 93.
98) Ibid. Žiūr. Nr. 81, p. 268.
99) Protokoły zasedanii Kowenskago medicinskago obščestwa za 1889 — 1890. Posėdis 6/IV — 1889. Kowna, 1892.
100) Lietuvos Statutas, leidiniai 1588 ir 1693 m. Skyr. 11, art. 35 ir skyr. 8, art. 1.
101) Ibid., skyr. 11, art. 12.
102) Ibid., skyr. 14, art. 31. Akt. Wil. Kom. T. XX, p. 162.
103) Lietuvos Statutas, skyr. 11, art. 60.
104) Ibid., skyr. 11, art. 34.
105) Ibid., skyr. 11, art. 15.

3. Врачи, хирурги, брадобреи, баньщики и аптекаря в Литве 16 — 18 веков.

1.

По градации своего научного развития, медики Литвы XVI—XVIII веков делились на: 1) врачей или докторов медицины, 2) хирургов, 3) брадобреев или цирюльников или барберов и 4) баньщиков или лазенников. Такое сложное подразделение лиц, занимающихся одной профессией, объясняется следующим соображением: медицина есть наука, имеющая два корня: теоретический и практический. С точки зрения теории, высшие представители медицины должны были обладать обширными познаниями по естествоведению; они должны были знать причины возникновения различных болезней и уметь лечить эти болезни. Сверх того, истый представитель медицины должен был также обладать общим развитием. Медик, удовлетворявший всем этим требованиям, был врач или доктор медицины. По понятиям прежних времен, врач был чем то в роде „философа в ле-

карстве", т. к. в его познаниях особенно высоко ценилась теоретическая подготовка. Практическая же сторона врачебной деятельности — всякие врачебные манипуляции и операции — считались врачами ниже их достоинства и предоставлялись нисшим представителям медицины — хирургам (1).

Хирург являлся, так сказать, ремесленником в медицине, и, по понятиям прежних времен, для его ремесла не требовалось знания какой-либо „философии", а лишь известная ловкость рук и навык. Хирург одновременно являлся цирюльником и баньщиком, причем занимался своей профессией как в цирульне и бане, так и вне их. Врач получал свое образование в академии, хирург — в цирюльне. В силу своего образования врач стоял неизмеримо выше хирурга и являлся обычно почетным членом общества. Но в виду того, что в области хирургии теоретически образованный врач уступал практически развитому хирургу, то частенько положение врача становилось двусмысленным, и он попадал в прямую зависимость от хирурга. Поэтому малообразованный и плебейскаго происхождения хирург также являлся необходимейшим членом общества Литвы XVI—XVIII веков и очень часто фигурировал в документах, относящихся к тому периоду.

Как обычно в средние века, так и в XVI—XVIII веках, часто случалось, что врачами были люди духовного звания; в таких случаях они носили звание докторов-каноников (doctoralis canonicatus medicinae). В 1550 г. король Сигизмунд Август обещает назначить одного врача Плоцким каноником, если исход лечения будет удачен (2, 3). „Пан Сымон Мылецыюс", являющийся в 1568 г. свидетелем при продаже дома в Вильне, носит титул „доктора филозофии в лекарстве" (4). Придворный врач Руперт Финк, живший в Вильне в 1729 г., назывался доктором медицины и философии (5). Таким образом, попутно с медициной, литовские врачи XVI—XVIII веков изучали каноническое право и философию. В тесной связи с медициной указанного периода стояла астрология. Эта связь видна во взглядах врачей на причину моровых поветрий, о чем говорилось в предыдущем очерке. Виленский каноник, д-р мед. XVI века, Войцех Грабовский, заявляет в своем завещании, что он никогда не занимался черной магией, „но если и писал о делах грядущих, то делал это согласно науке астрономической, основываясь на беге звезд и планет" (6). Лекарь электора Бранденбурского, Леопольд Турнейсер, рекомендуя в 1578 г. королю Стефану бальзам—противоядие под названием Алексинфармакум, уверяет, что „бальзам тот изготовил с немалым трудом, особенно в смысле правил кабалистики и магии натуральной" (7).

По своему научному развитию врачи занимали в обществе весьма почетное место. По словам Томковича, они стояли на ряду с духовенством и артистами, составляя интеллигенцию страны, вырабатывавшую утонченную атмосферу, которой любил окружать себя королевский двор (8). Так как врачей в XVI—XVIII веках на Литве было мало, то большинство из них состояли лейбмедиками королей и вельмож и пользовались большим авторитетом. Король Казимир II, заболевший в 1492 г. какой то „красной болезнью", с ужасом выслушивает печальный прогноз своего врача Яна Залесскаго (9). Вышеупомянутый Леопольд Турнейсер заверяет короля Стефана, что он много лет вращается среди магнатов и хорошо знает их привычки. Придворные врачи не только лечили своих знатных пациентов, но

старались обезопасить их от возможных покушений на жизнь, выдумывая различные противоядия. Однако, предлагаемые лекарства они же пробовали предварительно в присутствии свидетелей, „согласно принятому при королевских дворах обычаю". Короли весьма уважали профессию врача и медицину, называя ее „Богом данной для охраны людей наукой" (10). Иногда врачи, помимо медицины, занимались и другими делами: лейбмедик короля Стефана Батория — Николай Буцело, вскрывший совместно с д-ром Симоном Симонюшем в 1586 г. тело этого короля (17), в 1580 г. является королевским поверенным при заключении контракта по выварке соли в Кодне (11). В 1587 г. виленским войтом состоял „пан доктор Станислав Сабина" (12). В 1690 г. д-р мед. Леопольд Романович был райцей (судьей) виленским (13). В общем, упоминания о литовских врачах в литературных источниках довольно скупы, что можно объяснить небольшим количеством врачей.

Кроме вышеупомянутых врачей отметим еще следующих: д-ра мед., виленского каноника, придворного врача королей Зигмунда I и II — Яна Бенедикта (6). Д-ра мед., каноника Мартина из Душника, устроившего в Вильне в 1510 г. дом призрения для бедных, просуществовавший до конца XVIII века (14, 15). Врача Вилен. воеводы — Семермана, жившего в XVI веке. Врача Матвея Ворбека Летова (сын врача, род. в Вильне в 1593, умер там же в 1662 г.), вскрывшего тело короля Владислава IV в 1648 г. При вскрытии присутствовали врачи: Каспари, Виктор Чермак, Крафт, Ян Теубнер, Дидрих Вигберт (17). (При вскрытии найден был в правой почке один большой камень и несколько мелких). Д-р Антон Шнеебергер, живший в Ковне в 1584 г. и написавший статью о „Липце" (Литовский напиток из меда) (18).

В 1655 г. в Вильне жили след. врачи немцы: Мертен, Иенсен, Андреас Гофман, Пауль Меллер (19).

В XVII веке виленский врач иезуит Тилковский написал доклад о золотом зубе и прирожденной водянке мозга (17).

В XVIII веке выдвинулся целый ряд крупных ученых, из коих отметим: Бонфигли, Лобелвейн, Ревелло, Гвисен Мария, Берганцонни, Магнини, Бизи, Сарториус, Вердеранио, Фридрих Эм, Игнатий Величка, Бриотет, Регнер, Ян Чепинский, Жилиберт, Кароль Вирион и Петр Франк (17).

Из этого списка видно, что большинство врачей были иностранцы, осевшие в Литве. Это объясняется тем, что до конца XIX века в Литве не было собственного университета.

Иногда короли приглашали для консилиумов знаменитых иностранных врачей. Так, напр., в 1426 г. король Витовт Александр обратился к великому мистру Павлу Русдорфу, прося его прислать врача для своей больной жены Юлианны (20). Во время болезни короля Александра II, сына Казимира, в начале XVI века, был вызван из Кракова знаменитый профессор зики, придворный врач и каноник Матеуш из Болоньи. Кроме него был приглашен оттуда же известный алхимик Александр Балинский, привезший с собой аптеку, которая положила начало первой виленской аптеке (21). В 1540 г. король Сигизмунд просил прусского герцога прислать в Вильну хотя бы раз в год своего знаменитого врача хирурга Руперта Глокнера (22).

Попутно отметим, что поездки из Литвы на курорты были уже в XVI веке. В 1580 г. Михаил Козерадский составляет завещание, т. к. едет „до теплиц, до земли немецкое, для опатрности (поправки) недоброго здоровья" (23).

О жалованьи, получаемом придворными врачами в XVI веке, можно судить по следующим данным (24):

Врач Якуб Фердинанд Итальянский получал в 1546 г. 1349 польских злотых в год. Пользуясь таблицами Горбачевского, можно вычислить, что это равнялось 2722,2 лита.

Доктор Альберт База, приглашенный в том же году, получал годового жалованья 300 черв. злотых или 2340 литов. Сверх того, в случае поездок, он получал деньги на дорожные расходы, провизию для себя и 2 слуг и фураж на 4 лошади.

Доктор Боруцкий получал жалованье и провизию наравне с прочими врачами. Сверх того, за особые заслуги — по 330 флоринов (2525 литов) в год и по 30 грошей суточных.

Др. мед. Каспар Фридентин был принят на службу в 1588 году на жалованьи 400 флоринов (3000 литов) в год.

Для того, чтобы лучше представить себе размер жалованья придворных врачей, я привожу следующую официальную расценку того периода: (26)

Конь	стоил	2 копы грошей	или	26, 9	лита
Вол	„	2 „ „	„	26, 9	„
Корова	„	70 грошей	„	14,55	„
Боров	„	1 копу грошей	„	13,45	„
Жита бочка	„	24 гроша	„	5,35	„

В общем, в материальном отношении литовские врачи были обеспечены хорошо. Они часто владели каменными домами в Вильне, по близости от королевского замка. В АВК упоминается д-р Руперт Финк, владевший в 1594 г. домом на Замковой ул. (27), доктор Ян Маюс, купивший в 1609 г. в Вильне участок земли за 470 злотых (28) и т. д.

В заключение главы о литовских врачах указан. периода следует отметить, что мнение Балинского о том, что врачебная практика находилась в руках духовенства (29), не совсем правильно: как уже видно было, среди врачей находилось много лиц светского звания.

2.

Среди нисших представителей медицины наиболее квалифицированными были медики хирурги. В 1552 г. они образовали цех хирургов, под названием Universitas Chirurgorum или Contubernia Chirurgorum. Так как, согласно Спрогису, в этом году король Сигизмунд Август впервые дал виленскому магистрату привиллегию на основание в Вильне цеховых братств, то цех Виленских хирургов можно считать старейшей медицинской организацией в Литве (31). Первоначальная привиллегия на основание цеха хирургов была дана вышеупомянутым королем 25 декабря 1552 г. (10). Впоследствии она была неоднократно подтверждена след. королями в след. сроки:

Стефаном Баторием	5 июня 1584 г.,
Сигизмундом III	30 дек. 1612 г. и 30 октября 1619 г.,
Владиславом IV	24 января 1644 г.,
Яном Казимиром	15 ноября 1667 г.,
Августом II	18 марта 1715 г.,
Августом III	5 января 1745 г.

Что касается образовательного ценза хирургов, то привиллегия Сигизмунда Августа 1552 г. требовала, чтобы в цех принимались лишь те люди, „которые выдержали экзамен при этой организации согласно обычаям старины и указанному (см. ниже) ритуалу" или — чтобы „умели штуки делать". Что именно подразумевалось под „штуки делать", видно из подтвердительной грамоты короля Стефана Батория: „выдержавшему экзамен должен быть выдан диплом в том, что он сумел быстро отточить бритву на круглом точильном камне, также — флеботон (инструмент для пускания крови) и ножницы из толстого необделанного материала; что сумел приготовить определенного рода пластыри, что, как известно, относится к ремеслу цирюльников. Потом он должен быть проэкзаменован старейшими товарищами и другими магистрами и дать удовлетворительные ответы, что именно нужно делать по отношению к ранам, нарывам, вывихам или переломам любой части человеческого тела от макушки до подошвы стопы — что подлежит компетенции практического хирурга" (33). Кроме того, испытуемый должен был проработать под руководством какого-нибудь опытного Виленского хирурга $1^1/_2$ года.

Требование сдачи экзаменов от членов медицинской корпорации не ново: уже в 1140 г. сицилийский король Rogen и в 1240 году Фридрих Гогенштауфен требовали того же и почти в тех же выражениях (1). Аналогичные требования предъявлялись хирургам в Эстонии в XVII веке (34). Согласно грамоте Стефана Батория никто не имел права открывать в Вильне, Ковне и др. городах Литвы цирюлен и хирургических учреждений, если не принадлежал к цеху хирургов и цирюльников. Исключение составляли доктора медицины, получившие ученую степень в какой-нибудь иностранной академии.

Контубернию Виленских хирургов нельзя назвать научной, но лишь ремесленно-цеховой. Ея устав, подобно уставу эстонских хирургов, регулирует, главным образом, материальные взаимоотношения членов цеха, сферу различных медицинских вмешательств, а также нравственность и религиозность. О научной деятельности не говорится ничего. В АВК лишь редко встречается слово „хирург", да и то лишь в протоколах судебных процесов, которые вели хирурги со своими счастливыми конкурентами цирюльниками — барберами. Несмотря на то, что конкуренция была незаконна, она была все же так распространена, что в АВК слово барбер идентично слову хирург. Это обстоятельство надо иметь в виду при разборе практической деятельности хирургов.

Хирурги существовали в Вильне еще до учреждения цеха хирургов: из документов видно, что в 1548 г. в Вильне жил хирург Бавкехан, занимавшийся одновременно торговлей (35).

В судебных процесах 3 и 15 августа 1765 г. между хирургами и цирюльниками, представителями хирургов являются: Матвей Мазуркевич, Ян Стобеуш, Ян Кристоф Урбан, Николай Пашкевич, Кристиан Побольский, Францишек Остремский и Ян Хировский (36).

В числе представителей от Виленских цехов, принесших в 1776 г. жалобу на притеснения Виленского магистрата и кагала, находятся хирурги Вениамин Гоп и Францишек Сандецкий. (37).

Из перечня этих фамилий можно заключить, что хирургами в Литве были не иностранцы (как среди врачей), но литовцы, поляки и евреи.

Для того, чтобы составить себе представление о практической деятельности хирургов, надо иметь в виду грубые нравы общества XVI—XVIII веков, вследствие многочисленных войн того периода. Нападения на дома граждан, сопровождаемые стрельбой, ранениями, избиениями людей, грабежи и убийства на большой дороге — не представляли собою выходящего из ряду вон явления (38). Если вникнем в жалобу какого-нибудь Виленского пана, будто на него, мирно ехавшего по улицам Вильны, напал другой пан, „сам особою своею и спомочьниками своими", то увидим, что жалобщик вовсе не был захвачен врасплох: слуга его обычно вооружен „пульгаком" (самострел) или „короткой рушницей" (ружье), а сам пан был при сабле, которую так ловко владел, что считал нужным оговориться за возможное при самозащите ранение или убийство кого-нибудь из нападавших.

Представители медицинской профессии также были заражены этими нравами: в 1587 г. доктор Сабина, войт Виленский, с помощью своих людей ограбил и избил некоторых виленских мещан (12). Хирурги, цирюльники, аптекаря, в случае недоразумений, вступают в драку с противной стороной или наносят оскорбление „словы ущипливыми" (39). Вообще АВК дают множество примеров всевозможных увечий и ранений, интересных в том отношении, что поясняют, какого рода и какой тяжкости раны, а также—какими способами умели лечить хирурги и цирюльники Литвы XVI—XVIII века. Протоколы о повреждении обычно составлял возный (судебный пристав). Описания его точны и образны.

Описывая обстановку, среди коей застает пострадавшего, он часто упоминает о том или ином барбере, пришедшем оказать первую медицинскую помощь, или — о квартире барбера, куда перенесен раненный (40). При описании повреждений возный строго различает раны огнестрельные, рубленные, ушибленные, нанесенные тупым, острым, колющим оружием, также и побои. Описывается величина, местоположение, число ран и ушибов и нередко ставится прогноз в смысле смертельности или инвалидности потерпевшего (41). В некоторых случаях прямо приводятся ссылки на прогноз и мероприятия лечащего барбера, а иногда — и целого консилиума их. (42).

При лечении ран цирюльники и хирурги удаляли осколки костей из черепа и конечностей и накладывали „гафты" (швы).

Лечение тяжелых ранений требует большой сноровки и практической осведомленности — чем, видимо, и обладали хирурги и цирюльники, т. к. авторитет их стоял высоко: иногда они выступали в качестве „присяжных" специалистов. В своих протоколах возный величает их „панами". К городским цирюльникам приезжали лечиться также из провинции (43). Из перечня вещей, украденных у барбера Адамковича в 1598 г. и забранных силой у барбера Бонкгарда в 1602 г. (44), видно, что, кроме всякого рода инструментов (названия не перечислены), были еще всякого рода мази, ножницы, бритвы, точила, ланцеты для пускания крови, порох для задерживания крови. Общая стоимость украденных у Адамковича мазей и инструментов равнялась 106,5 лита, а у Бонкгарда — 100,85 лита (вычислено с помощью таблиц Горбачевского). Об относительном значении этих цен см. вышеприведенную официальную расценку, взятую из Литовскаго Статута изд. 1588 г.

Что касается оплаты труда хирургов и цирюльников Литвы XVI века, то АВК дают следующие указания: виленский гражданин Бутрим, избивший в 1510 г. двух людей, должен был заплатить за лечение 303 злотых или 324,9 лита (45). О размерах этой суммы можно судить, сравнив ее с официальной расценкой, взятой из Литовскаго Статута 1529 г. (46):

Вол	стоил	50	грошей	или	14,4 лита
Корова	„	40	„	„	11,5 „
Боров	„	30	„	„	8,65 „
Жита бочка	„	10	„	„	2,88 „

Федор Шпакорник, обокравший в 1596 г. своего цирюльника, должен был по сговору уплатить за лечение 6 пол. злотых или 43,5 лита (47).

Оплату труда хирургов и цирюльников при королевском дворе иллюстрируют след. примеры (48): хирург Волар Жук, взятый на службу в 1567 г., получал в год 100 флоринов (750 литов). Сверх того, 4 лошадей и кучера.

Хирург Вильгельм Люценберг получал ежегодно 40 флоринов и лондонского сукна 8 локтей (16 футов). Цирюльник Людвиг в 1544 г. получал по 40 флоринов и разных тканей 18 локтей. С 1558 г. стал получать по 100 флоринов (750 литов), 18 локтей тканей, ежедневный кормовой паек и по карцу (4,87 четверика) овса в день (?). Цирюльник Иоанн (в 1553 г.) получал ежегодно по 60 флоринов (450 литов), два корца овса в неделю, 18 локтей тканей и по 20 грошей суточных. Хирург Мартин (в 1550 г.) получал в год по 12 флоринов, плюс 1 флорин (7,5 лита) еженедельно. Итого 64 флорина (480 литов) в год. Сверх того, сукна 16 локтей, и т. д. Кроме того, встречаются указания на то, что короли награждали за особые заслуги их недвижимостью и освобождением от налогов и повинностей (49). Из всего вышесказанного следует, что материальное положение хирургов и цирюльников в Литве XVI—XVII веков было обезпеченное. Они часто владели каменными домами (50), пользовались уважением общества и, вообще, были необходимыми членами его. Не будучи „филозофами в лекарстве", как современные им врачи, они являлись исключительно практиками, доступными любому члену общества, и принимали живейшее участие в жизни этого общества.

Незаконная конкуренция цирюльников и баньщиков, первоначально не имевших свсего цеха и своим вмешательством в сферу деятельности цеховых хирургов нанссивших последним крупный материальный и моральный ущерб, вызвала безконечные судебные процесы между ними. Из судебных протоколов и жалоб представителей этих профессий видно, что цирюльникам и баньщикам разрешалось заниматься бритьем, кровопусканием, приставлением банок только у себя на дому или в банях. Но обычно они переступали указанные законом границы и, так как среди них было много шарлатанов и знахарей, особенно расплодившихся после 30-летней войны (51), то в 1721 г. католическое духовенство обратилось к королю Августу со следующей жалобой (52): много лиц разных виленских юрисдик, прикрываясь именем лекарей, цирюльников, баньщиков и не имея никакого братства, занимается лечением людей, прибегая к нашептыванию, дуновению, обкуриванию, вероломным словам и другим искусстничествам, воспрещенным религией, чем приносят страждущим людям вместо пользы — явный и непоправимый вред, искажая образ Божий. — Жалоба эта имела своим последствием то, что в том же году (1721 г.) цирюльникам и баньщикам

было предписано образовать свой цех, причем никто из посторонних не имел права заниматься их ремеслом, как приставлением банок и прочими делами. Этот цех должен был иметь свой алтарь в костеле бонифратров, собираться на сходки, помогать своим убогим членам, следить за искоренением знахарства и, вообще, вести свои занятия на правильных началах (53). Эта привиллегия была подтверждена королем Августом III 10 августа 1763 г. (там же). Формально выигрывали хирурги, т. к. они имели право заниматься, кроме своего ремесла, также ремеслом баньщиков и цирюльников, причем обе последние категории медиков не имели прав хирургов. Фактически же обстоятельства сложились иначе: баньщики и цирюльники занялись также ремеслом хирургов и имели при этом такой успех, что между двумя цехами возникла вражда, дошедшая до суда. Оба цеха подали жалобы друг на друга в магистрат г. Вильны. Рассмотрев документы и выслушав доводы обеих сторон, магистрат вынес 3 июля 1765 г. след. постановление: принимая во внимание комисарское постановление 1722 г., в котором: 1) запрещено баньщикам заниматься бритьем и практикой вне бань и собственных домов, 2) вменено в обязанность баньщикам вносить ежегодно по 40 злотых в общую цеховую кассу и по 60 злотых штрафу, 3) избирать старшину, 4) исполнять все религиозные обряды; — с другой стороны: принимая во внимание, что медики хирурги сманивают к себе подмастерьев (учеников) баньщиков-цирюльников, чем вызывают замешательство в цехах — магистрат постановил оставить жалобы без последствий; хирургам же запрещается сманивать подмастерий (54). Из этого решения видно, что обе стороны нарушали свои правила. 15 авг. 1765 г., т. е. через 12 дней, цирюльники вновь подали в магистрат жалобу на хирургов. В жалобе указывалось, что они уже 8 лет ищут справедливости от магистрата, но последний своими декретами лишь поддерживает хирургов. Теперь же хирурги захватили лазенников (т. е. баньщиков) и, пользуясь помощью городской стражи, заключили их в тюрьму. Хотя арестованные и были освобождены воеводой, но все же хирурги продолжают их преслѣдовать (55). В 1769 г. уже хирурги подали жалобу на баньщиков и цирюльников за то, что те отнимают у них практику, расхаживая по монастырям и по богатым домам и занимаясь бритьем. При этом указывалось, что хирурги уже раньше подавали жалобу в суд на лазенников, и суд воспретил последним превышать свои права и присудил их к штрафу в 240 злотых. Лазенники же защищались, указывая на то, что их занятие — искусство, а искусство должно развиваться свободно. Магистрат решил дело в пользу хирургов и приговорил лазенников к штрафу по 40 злотых с человека за нарушение цеховых правил (56). Вероятно этот спор длился бы до безконечности, если бы французская революция не уничтожила бы повсюду цехи и не вызвала бы в Вильне основание медицинского факультета, где медицина стала рассматриваться не как ремесло, но как отрасль прикладной науки.

3.

Во второй половине XVI века произошло важное по своим последствиям в смысле развития медицины в Литве событие: открытые в Вильне иезуитской академии. Об этом учреждении и о его дальнейших видоизменениях, вплоть до основания Виленского университета, написаны капитальные изследования; сошлюс хотя бы на I. Белинскаго и Л. Балинского (57).

Я же, пользуясь архивом быв. министра народного просв. в России, намечу след. пункты:

Основание виленской иезуитской академии совпало с началом католической реакции в Великом Княжестве Литовском и деятельностью в нем иезуитов. 7 августа 1578 г. кор-ль Стефан Баторий изъявил согласие на учреждение Виленской иезуитской академии. Фактическое учреждение ея состоялось в 1579 г., когда на это согласился папа Григорий IX. Открытие ея последовало в 1580 г.

Первоначально академия состояла из филосовского и богословского факультетов. В 1641 г., Владислав IV разрешил открыть при ней юридический и медицинский факультеты. Юридический факультет был открыт немедленно. Медицинский же был не на руку иезуитам, и они оттягивали открытие его, якобы за недостатком средств. Права академии неоднократно подтверждались королями: Яном Казимиром — в 1649 г., Владиславом IV — в 1726 г., Августом II — в 1729 г. и Августом III — в 1736 г. В 1773 г. булла папы Климентия IV уничтожила орден иезуитов в Польше и Литве. Принять громадное имущество иезуитов в Литве должна была так наз. Эдукационная Комиссия из 8 членов. Было решено сдать в аренду имения иезуитов, а деньги употреблять на просветительные цели. Саму же академию решено было преобразовать в духе просветительных идей XVIII века. Однако, это решение было проведено в жизнь не скоро, т. к. первые годы оставался на своих местах старый преподавательский персонал. Назначенный в 1780 г. ректором академии Почобут был передовым человеком того времени и хорошо понимал недостатки схоластической академии; он ясно видел необходимость реорганизовать ее так, чтобы она могла подготовлять молодежь к практическим профессиям, особенно естественно-научного характера. Поэтому он реорганизовал академию в Главную Школу Великаго Княжества Литовскаго и даже снабдил ее соответствующим гербом (59). Главная Школа состояла из 2 отделений: морального, на котором преподавалось право, история и литература, и физического, на котором преподавались математика, естественные науки и медицина. Уже в те времена медицинское отделение имело таких видных представителей, как хирург Регнер, приглашенный на кафедру профессора анатомии. В 1785 г. он был назначен главным хирургом литовскаго войска. В 1777 г. он пригласил из Парижа прозектора и демонстратора по анатомии Бриотета, который сделался професором по хирургии. В 1806 г. Бриотет основал в Вильне анатомический музей и хирургическую клинику при Виленском Университете. Его сотрудниками были: Ян Чаплинский, екстра ординарный профессор, умерший через два года (в 1790 г.) от тифа, Фридрих Нишковский, бывший родом из Вильны, и Иоганн Шлегель, собравший большую патолого-анатомическую коллекцию.

Крупными учеными того времени были: Фридрих Эм, придворный врач, приглашенный из Дрездена, Стефан Бизи из Падвы, профессор анатомии, Игнатий Величка, Иоганн Лобелвейн и др. Подробнее об их научных трудах см. у Белинского (57).

В 1797 г. из двух отделений Главной Школы были сделаны 3: моральное, физическое и медицинское. Таким образом, со времени акта об учреждении медицинского факультета (1641 г.) до его фактического открытия прошло 156 лет!

В 1803 г. Главная Школа была преобразована в Виленский Университет, состоявший из четырех факультетов, в том числе и медицинского. Крупную роль в этом преобразовании играл выдающийся профессор П. Франк.

В 1832 г. университет был закрыт после подавления восстания, а вместо него были открыты духовное училище и военно-хирургическая академия. В 1842 г. эта академия была тоже упразднена (60).

В 1777 г. около Гродны, в королевском имении, была устроена фельдшерская школа, целью которой было подготовлять фельдшеров, акушеров, акушерок и ветеринаров. Главным организатором ея был проф. Жилиберт, а его помощником проф. Вирион. Т. к. эта школа была предназначена для обслуживанья королевских имений, то учащиеся были набраны из крепостных в числе 17 девушек и 12 юношей. В качестве среднего учащего персонала были заняты 2 фельдшера и 1 акушерка француженка (61). Эта школа общегосударственного значения не имела.

4.

Основание первой аптеки в Литве относится к концу правления короля Александра II, т. е. к первому десятилетию XVI века. Приглашенный для лечения этого короля алхимик Балинский привез с собой из Кракова в Вильну аптеку, которая после смерти короля положила начало первой литовской аптеке (12,62). В 1510 г. король Сигизмунд купил в Вильне за 606 коп грошей (18640 литов) Завишинский плац для постройки на нем дома под аптеку. По мнению И. Лаппо (18), первая виленская аптека была основана в последней четверти XVI века при заложении иезуитской академии. Однако это предложение неправильно: кроме вышеприведенных исторических справок, следует принять во внимание, что в 1523 г. король Сигизмунд дал врачам привиллегию ежегодно производить ревизию аптек и складов лечебных кореньев, а в 1570 г. была объявлена такса на лекарства, и аптекаря были освобождены от налогов (63).

Т. к. первая литовская аптека была заложена на пороге средневековья и, значит, сохранила еще характерные следы средних веков, то не лишним будет вспомнить, чем торговала она: в ней продавались всевозможные целебные травы и коренья, драгоценные камни, сушенные жабы, кроты, лосиные рога и копыта, волчья желчь и печень, помет животных, оленья и козлиная кровь, раковые глаза, куриные желудки, щучьи зубы, змеиный жир, комариный жир (!), скобленные человеческие черепа, части человеческого тела, египетские мумии (продававшиеся еще в 1834 г. в официальных австрийских аптеках), кровь повешенных и т. д. (64).

В аптеках изготовлялись разные сложные лекарства, из коих на первом месте стоял териак. Некоторые разновидности териака имели до 70 составных частей. В Нюренбергской аптеке териак приготовлялся в течении нескольких месяцев при соблюдении торжественных магических церемоний и под наблюдением городского сената.

О количестве аптек в Литве XVI века мне не удалось собрать определенных сведений. Что же касается Вильны, то в половине XVI века король Сигизмунд Август в письме к своей жене Барбаре пишет, что она может быть спокойна, т. к. в Вильне врачи и аптеки есть (16). Из этого можно заключить, что аптек было тогда несколько. Того же мнения и Ян Вольфганг, проф. фармакологии, сделавший доклад об аптечном деле в Литве в

1816 г. (62). Кроме того, как видно будет ниже, в АВК часто упоминаются аптекаря, имевшие или собственные аптеки или состоявшие на службе у разных магнатов.

В 1748 г. король Август III, по ходатайству государственных сановников, выдал сведующему в медицинских делах аптекарю Михаилу Кельху привиллегию на право открытия в Вильне аптеки. Король берет Кельха под свое покровительство и позволяет повесить над аптекой государственный герб (65). В 1748 и 1749 гг. в Вильне сгорели 3 аптеки (66). В 1758 г. король Август III, принимая во внимание пользу, которая приносила св. Янская аптека не только городским жителям, но и виленскому округу, не только в оказании медицинской помощи, но и в подготовке аптекарских помощников, выдает иезуитам привиллегию, обезпечивающую существование аптеки на вечные времена (67). Следует отметить, что иезуиты ревностно оберегали свои привиллегии содержать в Вильне аптеки. Дело заключалось в том, что они имели исключительное право продавать в них, кроме лекарств, водку, спирт и ликеры. Аптека св. Яна приносила им ежегодно 30000 злотых чистого дохода, причем 50% падало на продажу крепких напитков: при запрещении торговать ими в 1764 г. доход с аптеки упал на половину (58). Спустя 3 года после уничтожения в Литве ордена иезуитов — в 1777 г. король Станислав Август дал монахам доминиканцам привиллегию на открытие в Вильне аптеки при костеле св. Духа с тем, чтобы они не продавали в ней вредных для здоровья лекарств (68).

В исторических документах часто встречаются упоминания про аптекарей. В 1559 г. аптекарь Пигудка является свидетелем при покупке дома в Вильне (69). В 1568 г. епископский аптекарь Войцех поселяется в доме виленскаго обывателя Гуски, умершего от поветрия (70). В 1592 г. виленский гражданин Мартин Козак жалуется в суд на аптекаря Филиппа за то, что последний, не боясь ни божеского, ни человеческого суда, присвоил силой дом Козака (71). В 1598 г. виленский мещанин Яков Плихта, по наущению аптекаря вилен. Молкглода, наносит Доротее Творощанке оскорбление „словы ущипливыми“ (72). В 1601 г. аптекарь Якуб Яблоко официально сознается в задержании вещей и денег виленского мещанина Нарбута. В 1602 г. на аптекаря Давыда Шыча напали неизвестные люди и ограбили его (74). В 1622 г. аптекарь Михаил живет в виленской крепости (75). В 1632 г. упоминается аптекарь Михаил (76). В 1648 г. аптекаря Гекер и Ганс Мертен в числе прочих членов комиссии присутствовали при вскрытии тела Владислава IV (17). В 1653 г. провизор вилен. духовной семинарии Волович хлопочет о безопасности воспитанников семинарии (15, 77). В 1682 г. аптекарь Блох живет в Вильне в каменнице (кам. дом). (78). В 1691 г. упоминается королевский аптекарь Францишек Риттих (79). В 1692 г. упоминается Виленский аптекарь Михаил (80). В 1701 г. упоминается аптекарь Шнейдер (81) и т. д.

Согласно Говорка, официально аптекаря назывались магистрами. Однако, в АВК это название вовсе не встречается. Литовское правительство покровительствовало аптекарям, освободив их от налогов. Косвенным доказательством привиллегированнаго положения аптекарей служит то, что им не нужно было записываться в цехи, подобно ремесленникам и лицам медицинской профессии без высшего образования. Аптекаря XVI—XVIII веков хорошо зарабатывали благодаря тому, что типичным в лечении того времени было прописывание массы лекарств (полифармация) и даже толченных дра-

гоценных камней, Однако по своему научному развитию аптекаря стояли не высоко, несмотря на свое „магистерское" звание. Аптеки же были простыми лавками, не соответствовавшими своему назначению и лишь формально находившимися под врачебным присмотром. Ученики брались без всякой подготовки, а теоретической аптечной науки не существовало вовсе в Литве XVI — XVII века (82).

Заканчивая на этом свой обзор материалов по истории медицины в Литве, я считаю своим долгом выразить глубокую признательность след. лицам:

Члену Окружного Ковенского Суда археологу **Яблонскому Константину** за его ценные советы и предоставление в широкое пользование его исключительно богатой по истории Литвы библиотеки;

Профессору Ковенского Университета, Заведующему Университетской библиотекой, **Биржишке Вацлаву** за любезное разрешение пользоваться на дому книгами этой библиотеки, в том числе многими старинными и ценными изданиями;

Директору Радзвилишской четырехклассной Школы, археологу **Намикасу Антону** за его переводы с латынскаго яз. некоторых старинных актов.

Literatūra ir pastabos.

(Prie straipsnio „Daktarai, chirurgai, barzdaskučiai, pirtininkai ir vaistininkai Lietuvoje XVI — XVIII amžiuje").

1) Wolf Becher. Geschichte des ärtztlichen Standes. Dr. Puschmann's Handbuch f. d. Geschichte der Medicin. B. II, p. 1001 — 2. Jena, 1903.

2) A. Adamowicz, prof. Cesar. et Dr. chir. Recenzija apie Gąsiorovskio veikalą (žiūr. Nr. 63). Wizerunki, rostrząsania naukowe. 11. Wilno, 1839.

3) Michal Baliński. Pisma historyczne. Pamiętniki o królowej Barbarze, żonie Zygmunta Augusta. Część II, p. 88 — 9. Warszawa, 1843.

4) Akty Wilenskoj Komissiji (sutrumpinimas: ABK), t. XX, p. 18, Wilna, 1893.

5) Ibid., p. 522.

6) Ks. Jan Kurczewski. Opowiadania o dziejach chrześciańskich na Litwie i Rusi. Część I, p. 102 — 3. Wilno, 1914.

7) Panowanie Henryka Waleszyusza i Stephana Batorego, królów polskich, p. 441 — 2. Kraków, 1860.

8) S. Tomkowicz. Materyały do historyi stosunków kulturnych na dworze Polskim, p. 29 — 30. Kraków, 1915.

9) Stryjkowski, Kronika, t. II, p. 291, Warszawa, 1846.

10) Sobranije drewnich gramot i aktow gorodow Wilny, Kowny, Trok, prawoslawnych cerkwej i po raznym predmetam. Čast I, p. 165. Wilna, 1843.

11) ABK. t. III, p. 301 — 304, Wilna, 1870.

12) ABK. t. XX, p. 56.

13) ABK. t. XXVII, p. 472, Wilna, 1893.

14) Žiūr. Nr. 6, p. 107.

15) J. I. Kraszewski. Wilno od początków do roku 1750. T. III, p. 249, 327, 338. Wilno, 1841.

16) Ibid., T. IV, p. 372. Wilno, 1842.
17) A. F. Adamowicz. Krótki rys początków i postępu anatomii w Polsce i Litwie. P. 6, Wilno, 1855.
18) Das Litauenbuch. Eine Auslese aus der Zeitung der X Armee. Druck u. Verlag Zeitung d. X Armee. p. 110.
19) Ibid., p. 101.
20) Codex epistolari Vitoldi. P. 713 — 714. Cracoviae, 1882.
21) Baliński. Historya miasta Wilna. T. II, p. 45 — 7.
22) Žiūr. Nr. 18, p. 96.
23) ABK, t. II, p. 208. Wilna, 1867.
24) Žiūr. Nr. 8, p. 92, 97, 108, 136 — 8.
25) Archeografičeskij kalendar na 2000 let. Sostavlen N. Gorbačevskim. Izdanije Vilenskago učebnago okruga. Vilna, 1869.
26) Statut velikago kniazstva Litovskago. 1588 m. leidinys. Izdanije imperat. moskovskago obščestva istoriji, 1854.
27) ABK, t. XX, p. 104.
28) Ibid., p. 337.
29) Žiūr. Nr. 3, pastaba.
30) Žiūr. Nr. 17, p. 13 — 14.
31) ABK, t. X, Sprogio įvada, p. 3 — 4, Wilna, 1879.
32) ABK, t. X, p. 498.
33) Žiūr. Nr. 10, p. 166 — 8.
34) Isidor Brennsohn, Dr. med. Aertzte Estlands vom Beginn der historischen Zeit bis zur Gegenwart. p. 26 — 29. Riga, 1922.
35) ABK, t. XX, p. 6.
36) ABK, t. X, p. 498, 504, Wilna, 1879.
37) Ibid., p. 525.
38) ABK, t. XX, p. 82, 189, 254 — 5, 314. ABK, t. X, p. 416. Istoričeskaja biblioteka, izdawaemaja imperator. archeografičesskoj komissijej, t. XX. Litowskaja metrika, kniga I, stolbec 19. Peterburg, 1903.
39) ABK, t. XX, p. 302, 76. ABK, t. X, p. 498. ABK, t. XXVII, p. 139, Wilno, 1893.
40) ABK, t. XX, p. 188, 273 — 4.
41) ABK, t. XX, p. 52, 82, 158, 176, 188, 260.
42) ABK, t. XX, p. 158, 193 — 4, 252. ABK, t. X. p. 416.
43) ABK, t. XX, p. 141, 260.
44) ABK, t. XX, p. 141, 189.
45) Istoričeskaja biblioteka etc., T. XX. Litowskaja metrika, kniga I, stolbec 19, taip pat 3 — 4.
46) Lietuvos statutas. 1529 metų leidinys.
47) ABK, t. XX, p. 141.
48) Žiūr. Nr. 8, p. 136 — 8.
49) Franciszek K. Nowakowski. Źródła do dziejów Polski. T. II, p. 3—4. Berlin, 1844.
50) ABK, t. XX, p. 261, 397.
51) Haeser. Hystorya medycyny. T. II, p. 449. 1876 — 1877.
52) ABK, t. X, Sprogio įvada, p. 27.
53) ABK, t. X, p. 222.
54) Ibid., p. 498.
55) Ibid., p. 504.

56) Ibid., p. 517.
57) L. Baliński. Dawna akademia Wileńska. Petersburg, 1862. Józef Bieliński. Uniwersytet Wileński (1579 — 1831), 2 tomu. Kraków, 1899—1900.
58) I. Lappo. Opisanije archiwa ministerstwa narod. prosweščenija, T. I. Petrograd, 1917.
59) L. Baliński. Dawna akademia Wileńska, p. 261.
60) S. Ph. Rubinštein. Chronologičeskij ukazatel ukazow i prawitelstwennych rasporiaženij po gubernijam Zapadnoj Rossii. Ukaz Nr. 5317 ir 5317a, nuo I. V. 1832 m. Wilna, 1894.
61) Žiūr. Nr. 17, p, 38 — 40.
62) Jan Wolfgang, prof. farmakologyi i farmacyi. Uwagi historyczne nad stanem farmacyi. Dziennik Wileński. T. IV, p. 251. Wilna, 1816.
63) Ibid., p. 250. L. Gąsiorowski. Zbiór wiadomości do historyi sztuki lekarskiej w Polsce. T. I, p. 165. Poznań, 1839.
64) Dr. O. v. Hovorka u Dr. Kronfeld. Vergleichende Volksmedicin. T. I, p. 37, 413. Stuttgart 1903.
65) ABK, t. X, p. 484 — 5.
66) ABK, t. XX, Kračkovskio įvada, p. 219, pastaba 1.
67) ABK, t. XIII, p. 206, Wilna, 1896.
68) Ibid., p. 247.
69) ABK, t. XX, p. 13.
70) Jan Kurczewski. Kościół zamkowy czyli katedra Wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju. Część 3, p. 51. Wilno, 1916.
71) ABK, t. XX, p. 76.
72) ABK, t. XXVII, p. 139. Wilno, 1893.
73) Ibid., p. 167.
74) Ibid., p. 197.
75) ABK, t. XX, p. 282.
76) ABK, t. XXVII, p. 307.
77) Žiūr. 70, p. 33.
78) ABK, t. XX, p. 463.
79) ABK, t. XXVII, p. 481.
80) ABK, t. XX, p. 282.
81) ABK, t. XXVII, p. 501.
82) Žiūr. Nr. 62, p. 252. Nr. 51, p. 448.

Dr. Franz Brender.

Ueber einige Reimwörter im Litauischen.

Zum Prinzip der Reimwortbildung selbst ist nach Günterts Abhandlung „Ueber Reimwortbildungen im Arischen und Altgriechischen" kaum mehr etwas hinzuzufügen. Hingegen wird es immer erwünscht sein, wenn die Beobachtungen vertieft oder auf bisher noch nicht oder kaum berührte Sprachen ausgedehnt werden. Güntert hat aaO. in einem Anhang noch das Lateinische und das Deutsche herangezogen. Wie zu erwarten, bietet nun auch das Litauische ungesucht die Erscheinung des Reimworts. Die im Folgenden angeführten Beispiele sind mir im Grossen und Ganzen zufällig begegnet; doch fand ich es für selbstverständlich, mich darüber zu orientieren, ob dem Reimpaar oder der Reimgruppe im Litauischen Analoges im Lettischen gegenüberstehe. Die Beispiele selbst habe ich so geordnet, dass zunächst in der Gruppe selbst die einzelnen Beispiele in alphabetischer Reihenfolge aufgestellt werden, die Gruppen aber wieder nach den Anfangswörtern ebenfalls alphabetisch aneinandergereiht werden.

áimė : báimė : láimė. Für *báimė* und *láimė* steht die Form fest. Neben *áimė* hingegen kommt auch *áibė* vor; dies ist das schriftsprachlich anerkannte Wort. Die Bedeutung, nämlich „Unmenge", ist die gleiche. Den ursprünglicheren Eindruck macht *áimė,* da es ein davon abgeleitetes Adjektiv *aimus* „schöne Gestalt, Form habend" sowie ein Adverb *aimiaus* „mehr, noch mehr" gibt; vgl Būga Lietuvių kalbos žodynas 23. Es ist allerdings nicht ausgeschlossen, dass Eigennamen wie *Aibokas, Aibutis* mit *áibė* in Verbindung zu bringen sind. Wie immer es sich damit verhalten mag, möchte ich doch auf jeden Fall unter den drei oben angeführten Wörtern einen Reimzusammenhang vermuten. Die Intonationsverhältnisse sind einwandfrei, und der Bedeutung nach stehen die Wörter einander alle sehr nahe. Wie man *áimė žmonių* „eine Unmenge, zahllose Menge Menschen" sagt, so kommt auch in derselben Bedeutung *báimė žmonių* vor[1]), was an russ. пропасть народа (dass.) erinnert. Während nun so der Bedeutungszusammenhang zwischen *áimė* und *báimė* offenbar geworden ist, lässt sich auch unschwer der zwischen *áimė* und *láimė* aufzeigen. Wenn nämlich Būga aaO. 23 unter *aimiaus* bemerkt, Daukša habe im Druckfehlerverzeichnis seiner Postille verlangt, es müsse statt *aimieus* vielmehr *laimieus* gelesen werden, woraus folge, dass die Postille von mehreren Leuten übersetzt worden sei und dass Daukša selbst das Wort *aimieus* nicht gekannt habe, so glaube ich aus dieser Berichtigung schliessen zu dürfen, dass *aimieus* kaum etwas anderes als *laimieus* bedeutet haben wird. Wenigstens muss der Zusammenhang mit der einen und anderen Lesung -- die Aus-

[1]) In den meisten Mundarten werden allerdings *aibė* und *baimė* nebeneinander gebraucht, nicht *aimė* und *baimė*. Das ändert aber an der vorgetragenen Auffassung nichts.

drücke stehen ja nicht isoliert, was sehr wichtig ist — ungefähr dasselbe ergeben haben. Was für die beiden erwähnten Adjektive richtig ist, darf bis zu einem gewissen Grade auch für die Substantive *áimė* und *láimė* angenommen werden. Die Begriffe „grosse Zahl, Menge" und „Glück" sind nicht ohne Beziehung aufeinander; der Besitz von „Vielem" ist oft — besonders für den primitiveren Menschen — der Inbegriff des Glücks, das Glück selbst. Die entsprechenden Formen im Lettischen, *baîme* und *laîma* bezw. *laîme* zeigen voneinander abweichende Intonationen. Dem lit. *áimė* entspricht nun le. *gaima* „grosse Menge", das, wie Endzelin Lettisch-Deutsches Wörterbuch s. v. *gaima* andeutet, nicht von *dzimis* „grosse, unzählige Menge, grosser Haufe" zu trennen ist. Die Intonation der beiden letztgenannten Wörter ist nicht ermittelt; ich möchte aber doch zwischen *gaima* und *laîma* ein ähnliches Verhältnis wie zwischen lit. *áimė* und *láimė* vermuten. In dieser Vermutung bestärkt mich pr. *laeims,* das nicht „glücklich" sondern „reich" bedeutet. Das Wort *báimė* scheint trotz der tatsächlichen Redensart *báimė žmonių* aus der Reimgruppe auszufallen, da ja als Grundbedeutung des Wortes nicht „grosse Zahl, Unmenge", sondern nur „Furcht, Schrecken" in Betracht kommt. Der etymologische Zusammenhang mit *bijóti* braucht ja nicht weiter erwähnt zu werden. In dieser primären und geläufigen Bedeutung aber ist *báimė* das Gegenstück zu *láimė* in dessen geläufiger Bedeutung. Die Redeweise *báimė žmonių* denke ich mir im Anschluss an das in der Umgangssprache in steigerndem Sinne verwendete *baîsiai* „schrecklich, furchtbar" entstanden, sodass *báimė žmonių* nur der Ersatz für *baîsiai daũg žmonių* wäre. Da *báimė* zudem schon als Gegenstück zu *láimė* mit diesem ein und derselben Bedeutungssphäre angehörte, war der Schritt von *baîsiai daũg žmonių* zu *báimė žmonių* umso leichter. In den Mundarten, wo man *áimė* statt *áibė* sagt oder sagte, ist dieser Vorgang natürlich noch leichter verständlich. Dass die drei in Rede stehenden Formen eine Reimgruppe bilden können, dafür scheint mir die Gleichheit von Akzent und Intonation zu sprechen, die im Lettischen fehlt. Es ist nicht unwahrscheinlich, dass die verschiedene Intonierung der lettischen Wörter *baîme* und *laîme* den ursprünglichen Zustand repräsentiert, dass also lit. *láimė* die Intonation von *báimė* angenommen hat oder umgekehrt. Bemerkenswert ist auch, dass die von den beiden Substantiven abgeleiteten Adjektive *báimingas* und *laimìngas* im Akzent voneinander abweichen.

áirė : gáirė. Zu *áirė* s. Būga Lietuvių kalbos Žodynas S. 24. Beiden Wörtern ist die Bedeutung „Stange" gemeinsam. Im Lettischen findet sich bloss *aire,* welches aber ebenfalls eine gewisse Art Stange bedeutet. Wenn *gáirė* noch eine Reihe von Bedeutungen aufweist, die, wie es den Anschein hat, mit „Stange" nichts zu tun haben, wie z. B. „Luftströmung", „Luftzug", so hat das für die Auffassung des Wortes als Reimform zu *áirė* nichts zu bedeuten.

baud- : draud- : skriaud-. Die drei Verben *baũsti* „strafen", *draũsti* „verbieten" und *skriaũsti* „kränken, beleidigen" gehören alle ein und derselben, ich möchte sagen, der „juristischen" Bedeutungssphäre an. Wie eng sie untereinander verbunden sind, zeigen auch die drei Ableitungen *bausmė̃* „Strafe", *drausmė̃* „Zucht", „Disziplin" und *skriausmė̃* „Beleidigung, Kränkung". *baud-* und *draud-* (vgl. le. *bàudît* „versuchen, wagen", *baũslis* „Befehl, Gebot", *dràudêt* „drohen", *drausma* „Drohung",

drùsme „Rüge, Strafe") sind, wie die angeführten Beispiele zeigen, im Lettischen sowohl morphologisch als auch semasiologisch mehr variiert als im Litauischen, wo der Parallelismus innerhalb der Wortgruppen der denkbar grösste ist.

biaurùs : niaurùs : šiaurùs : žiaurùs. Von diesen Adjektiven kommen *biaurùs* und *žiaurùs* besonders häufig vor. Die Bedeutungen „garstig, hässlich" und „roh, grausam" liegen sehr nahe beieinander. Auch im Deutschen kann ja vom Benehmen eines Menschen gesagt werden, es sei „garstig". Das Verbum *biùrti* hat bezeichnenderweise zwei Bedeutungen 1) „anfaulen, verderben", 2) „aufbrausen, erbosen", von denen die erste *biaurùs* die zweite *žiaurùs* entspricht. In *biùrti* zwei verschiedene Wurzeln anzunehmen ist nicht notwendig. Die Grundbedeutung scheint „schlecht werden" zu sein. Die Bedeutung 2) von *biùrti* sowie der des Adjektivums *žiaurùs* entspricht nun *niaurùs* „finster, mürrisch" neben *paniùręs* mit derselben Bedeutung. Daran schliesst sich wiederum sehr eng an *šiaurùs* „rauh", welches nach Būga Kalba ir Senovė 302 in der Mundart von Daukantas durch *žiaudùs* ersetzt wird, eine Form, die nicht von *žiaurùs* getrennt werden kann.

bylà : tylà. Beide Formen kommen vor in der sprichwörtlichen Wendung: *gerèsnė tylà nekaĩp bèt kókia bylà,* der etwa das deutsche Sprichwort: „Reden ist Silber, Schweigen ist Gold" entspricht. Vgl. auch die Verben *pra-bìlti* „zu sprechen beginnen" und *nu-tìlti* „zu sprechen aufhören, schweigen". Auch in germanischen Sprachen finden diese kontrastierenden Begriffe reimenden Ausdruck, z. B. ahd. *dagen : sagen.*

branduolỹs : kanduolỹs (- uolas). Die Bedeutung „Kern" ist beiden Wörtern gemeinsam. Im Lettischen findet sich wohl *kuôduõls* bezw. *kuoduolis* „Kern"; le. *bruõds* aber bedeutet „Knospe, Aeuglein". Es scheint, als sei *branduolỹs* dem *kanduolỹs* bezw. *kánduolas* analogisch, als Reimwort nachgebildet worden. Bezeichnend ist, dass „kernig" im Litauischen durch *branduolìngas,* im Lettischen aber durch *kuôduõlîgs* wiedergegeben wird. Im Litauischen hat man *brand-* und *kand-* miteinander assoziiert, im Lettischen ist dieser Prozess unterblieben. So kommt es, dass der Bedeutungskreis des lit. *brand-* ein grösserer ist als der des le. *bruod-.*

brėžti : rėžti, brúožas : rúožas. Die Grundbedeutung der Verben ist „furchen, ritzen". Im Lettischen scheinen sie nicht vorzukommen. Die beiden Substantiva bedeuten zunächst einfach „Strich". Nur das zweite von ihnen hat eine Entsprechung im Lettischen, nämlich *ruôza* in der Bedeutung „Streifen, Wiese". Lit. *rúožas* bedeutet ja ausser „Strich" vorwiegend „Streifen", was von „Strich" nur graduell verschieden ist. Vgl. auch noch *brėžis* „Schramme, Linie" und *rėžis* „Ackerstreifen".

bûti : žûti. Die häufige sprichwörtliche Redensart *žût bût,* die im Deutschen vielleicht als „Sein oder Nichtsein" oder „koste es, was es wolle" wiedergegeben werden kann, lässt die beiden Verben ohne weiteres als Reimformen erscheinen. Abgesehen vom Präsens flektieren die beiden in der Bedeutung einander entgegengesetzten Zeitwörter genau gleich. Doch, auch schon *bũna* „ist" reimt mit *žũna* „vergeht", neben welchem viel häufiger *žûsta* dass. vorkommt. Im Lettischen stehen sich *bût* „sein" und *zust, zudu* „verschwinden" gegenüber.

čiaũkšti : triaũkšti. čiaũkšti kann ausser „zwitschern" und „lallen" auch „schmatzen" (beim Essen) bedeuten. Das Reimwort *triaũkšti* wird vielleicht

am besten mit „knacken“ wiedergegeben, es kann aber auch vom zu vielen Sprechen gesagt werden, vgl. Būga Kalba ir Senovė 294.

čiulbėti : ulbėti. Das Zwitschern der kleineren Vögel wird im Allgemeinen mit *čiulbėti, čiùlbauti* bezeichnet. Hingegen sagt man beispielsweise vom Auerhahn: *tėtervinas ùlba, ùlbauja.* Ich frage mich, ob man es wagen darf, auch *gulbė* „Schwan“ in diesen Zusammenhang hineinzustellen. Die abweichende Intonation würde in Anbetracht des überaus häufigen Vorkommens von Metatonie keine allzu grossen Schwierigkeiten bereiten.

čiulpti : siulpti. Elisonas Švietimo Darbas Jahrg. 1924 S. 833 erwähnt folgende die Bedeutung der beiden Verben illustrierende Wendungen: *neėdrus paršas ėdalą per dantis čiulpia,* ferner: *kiaulė siulpia,* was Elisonas mit den Worten: *sirgdama pamažu per dantis geria* umschreibt. Bezeichnend ist, dass *čiulpti* wie *siulpti* vom Fressen kranker Tiere gesagt wird. *čiulpti* scheint mir das ältere Wort zu sein, welchem *siulpti,* vielleicht aus *siurbti* „saugen“, analogisch und reimend nachgebildet ist. *siulpti* wird ja gerade vom Trinken gebraucht.

dõklinti : dvõklinti : gvõklinti. Alle drei bedeuten „wie betäubt herumgehen“.

dùlk-ės : smùlk-us „klein, fein“. Zur Intonation von *smùlkus* vgl. Būga aaO. 264, während z. B. Güntert Ueber Reimwortbildungen im Arischen und Altgriechischen 53 *smulkùs* betont. Der den beiden Wörtern zugrundeliegende gemeinsame Begriff ist der des Zerkleinerten, Kleinen, Feinen. Für das dem Litauischen entnommene le. *dulkes* gibt das Mühlenbach-Endzelinsche Wörterbuch unter 1) des betr. Artikels die Bedeutung „feine, kleine Stroh- und Spreuteilchen“. Li. *dùlkės* weist die am weitesten entwickelte Bedeutung „Staub“ auf.

dûmai : ûmas, Plur. *ûmai. ûmas* „Gestank“ ist seiner Bedeutung nach nicht weit von *dûmai* „Rauch“ entfernt. Die geläufigste Bedeutung des ganz gleichlautenden Adjektivums *ûmas* ist „plötzlich, heftig, ungestüm“. Eine ganz parallele Bedeutungsentwicklung hat auch das letzten Endes mit *dûmai* identische gr. θυμός hinter sich. Vgl. noch Būga aaO. 295, wozu ich noch hinzufügen möchte, dass beispielsweise im Žemaitischen ein leicht erregbarer, jähzorniger Mensch *ûmas žmogus* genannt wird. Sonst ist im Litauischen auch *ūmus* als Adjektiv in derselben Bedeutung bekannt.

dùmti : stùmti. Die Bedeutungen von *dùmti* „wehen, blasen“ und *stùmti* „stossen“, die auf den ersten Blick unvereinbar scheinen, liegen im deutschen Wort „Windstoss“ eng vereinigt vor. Der Auffassung der beiden Verben als Reimformen steht somit nichts mehr im Wege.

galià : valià. Vgl. die sprichwörtliche Redewendung *kienõ galià, tõ ir̃ valià* „wer die Macht besitzt, kann auch seinen Willen durchsetzen“. Im Englischen findet das Begriffspaar „Können“ und „Wollen“ ebenfalls Ausdruck in Reimformen, und zwar in den Präteritalformen */ could* „ich konnte“ und */ would* „ich wollte“, zu */ can* „ich kann“ und */ will* „ich will“, wozu sich als Drittes noch */ should* „ich sollte“ zu */ shall* „ich soll“ hinzugesellt.

garlẽ : varlẽ. núokana garlẽ heist der „giftige Wasserschierling“, (cicuta virosa). Daneben gibt es ein *garlỹs vandenìnis* „Wasserschere, Wasseraloe“ (stratiotes aloides). Nach Ausweis des Mühlenbach-Endzelinschen Wörterbuches ist le. *garle* ebenfalls eine Wasserpflanze. Jedenfalls handelt es sich

immer um Pflanzen, welche da wachsen, wo auch der Frosch *varlẽ* zu Hause ist. Es ist durchaus denkbar, dass *garlẽ* eine reimende Nachbildung von *varlẽ* „Frosch" ist. Ohne weiteres drängt sich einem gr. βατράχιον, lat. *ranunculus* „Hahnenfus" auf. Vgl. auch den Artikel Ranunculus bei Pauly-Wissowa Real-Encyclopädie der klass. Altertumswissenschaft, wo bemerkt wird: „Die Namen selbst bedeuten wohl nur Pflanzen, die am Aufenthaltsort der Frösche wachsen, also an feuchten Stellen, was ja für die meisten Angehörigen dieser Familie zutrifft". An die Unmenge deutscher Pflanzenbezeichnungen vom Typus „Hahnenfuss", in denen die Tiernamen eine so grosse Rolle spielen, braucht man sich nur flüchtig zu erinnern.

góti:jóti:stóti. Schon Güntert Reimw. 60 bringt ai. *ágām* (gr. ἔβην) und *yắti* geht" als Reimformen zu ai. *drắti* „läuft" in einen Zusammenhang. Ebendort wird auch lit. *jóti* „reiten" erwähnt, dem ich hier als Reimwörter *goti* „langsam gehen" und, was jedenfalls vom litauischen Standpunkt aus durchaus möglich ist, *stóti* „treten" beifüge.

gùiti:ùiti. Die Bedeutung beider Verben ist die gleiche: „verjagen, vertreiben".

ìng-is:ting-inỹs (Akk. sing. *tìnginį).* Beide Substantiva bedeuten „Faulpelz". Zum Akzent von *tinginỹs* vgl. Būga aaO. 162 und 210, zum Lautlichen von *ìngis* 265.

jáura:kiáuras. Als ursprüngliche Bedeutung von *jáura* weist Būga aaO. 237 ff. „Meer" nach; die heutige, eingeschränkte sei „Sumpf", „Sumpfland". Dazu scheint mir *kiáuras* „hohl, durchlöchert" zu reimen; vgl. noch *kiùrti* „löcherig werden". Dass dem Substantiv *jáura* ein Adjektiv *kiáuras* entspricht oder entsprechen kann, hat weiter nichts auf sich; vgl. oben *ûmas,* das sowohl Adjektiv als auch Substantiv ist.

kaũkti:kraũkti:šaũkti. kraũkti „krächzen" (vgl. Būga aaO. 197) scheint nach *kaũkti* „heulen" und *šaũkti* „rufen" reimend gebildet worden zu sein. Auch im Lettischen reimen *kàukt* „heulen", *sàukt* „rufen, nennen" und *kraukt* „hüsteln, krächzen". Dass speziell lit. *kraũkti* den andern beiden Verben nachgebildet wurde, dafür scheint mir der Umstand zu sprechen, dass ein *krañkti, krankìnti* „krächzen" existiert.

kuõd-as:uod-egà. Der Bedeutung nach stehen sich *kuõdas* „Schopf" und *uodegà* „Schwanz" sehr nahe. Was *uodegà* betrifft, so sondert sich hier *-ega* deutlich als suffixales Element ab.

laupýti-raupýti. Die durch die beiden Verben ausgedrückten Handlungen stehen im engsten Zusammenhang miteinander. Man sagt *dúoną laupýti* „Brot (mit den Fingern) vom Laib abreissen"; *dúoną (iš)raupýti* bedeutet „das Weiche (im Gegensatz zur Rinde) aus dem Brot herausklauben". Im Lettischen entspricht nur *làupît* „schälen, abhäuten; plündern". Neben lit. *lùpti* „schälen, abhäuten", zu welchem das obige *laupýti* im Ablaut steht, gibt es ein *nurùpti* „grob, rauh werden", z. B. in einem Satze wie: *nuõ dárbo rañkos nurumpa* „von der Arbeit bekommt man rauhe Hände". Trotz der von *lùpti* abweichenden Präsensbildung ist *nu-rùpti* bei *raupýti* zu belassen. *lup-* und *rup-* haben das Gemeinsame an sich, dass sie mit „Schale, Haut" oder mit deren Beschaffenheit, Aussehen zu tun haben. *lup-* erhält im Baltischen wie im Slawischen noch die Bedeutung des „Beraubens, Ausplünderns". Vgl. Trautmann Baltisch-Slawisches Wörterb. S. 164. Ich glaube, dass es nicht zu gewagt ist, auch *taupýti* „sparen" als Reimwort neben das gegensätzliche *laupýti* zu stellen.

mègzti:règzti. Die Grundbedeutung der beiden Verben ist „knüpfen, flechten", woraus sich dann die des „Strickens" ergibt. Die lettischen Vertreter sind *megzt* „stricken" und *režģît* „verwickeln, verwühlen", vgl. Mühlenbach-Endzelin Wörterb.

néndrė:švéndrė. Das neben *néndrė* „Schilf" mundartlich vorkommende *léndrė* ist natürlich, abgesehen von der Dissimilierung des Anfangskonsonanten, mit jenem ersten identisch. Hingegen dürfte *švéndrė* oder *švéndrės* (s. Būga aaO. 167), das eine dem Schilf ähnliche Grasart bedeuten muss, eine Reimform zu *néndrė* sein. Sollte *švéndrė* die jüngere Form gegenüber *néndrė* sein, so könnte sich mit der Auffassung dieses Wortes als Reimform die bei Walde Lateinisches etymol. Wörterb.[2] 181 sich findende Kombinierung mit lat. *combretum* erübrigen.

plerpti:šlerpti. Beides kann vom geräuschvollen, unordentlichen Essen der Suppe gesagt werden. Vgl. Elisonas Švietimo Darbas vom Jahre 1924 S. 830 f., wo folgende volkstümliche Ausdrucksweisen zitiert werden: *žmogus sriubą plerpia,* wobei Elisonas *plerpia* als *balsiai valgo* umschreibt; ferner: *sriubą žmogus šlerpia* worin *šlerpia* bedeuten soll: *netvarkingai, nosimi ir lūpomis balsą leisdamas valgo.*

puõšti (púošti):ruõšti. Zur Metatonie in *puõšti* vgl. Būga KZ. LII, 253. Das entsprechende Verbum im Lettischen *pùost* hat ebenfalls zwei Intonationen. vgl. den Artikel im Mühlenbach-Endzelinschen Wörterb. In lit. *ruõšti,* le. *rùost* ist die Intonation eindeutig. Das hindert aber doch nicht, sowohl das litauische als auch das lettische Wortpaar als reimend aufzufassen. Dieser Auffassung ist ferner die Tatsache günstig, dass die Wortbedeutungen in den beiden verwandten Sprachen geradezu als vertauscht erscheinen. Lit. *puõšti* ist „schmücken", le. *pùost* „reinigen, aufräumen, roden" in der Reflexivform *pùostiês* „sich schmücken", aber auch „sich zurecht machen, sich zu etwas anschicken", trifft sich hierin also mit lit. *ruõšti* „bereit machen, vorbereiten", während le. *rùost* „schmücken" heisst, somit vielmehr lit. *puõšti* entspricht.

ribėti:žibėti. Ueber *ribėti* „flimmern" vgl. Būga Kalba ir Senovė 21. *žibėti* „leuchten, scheinen", z. B. *lempa žiba* „die Lampe scheint", als Reimform zu *ribėti* anzusehen, finde ich durchaus im Bereich der Möglichkeit. Die dazu im Ablaut stehenden Formen *raĩbas* „graubunt" und *žaĩbas* „Blitz" gehen semasiologisch schon etwas weiter auseinander.

rũkas:ũkas. Beide Substantiva bedeuten „trockener Nebel"; vgl. Būga aaO. 247. Parallel dazu finden sich auch adjektivische Ableitungen: *ûkanas* „trübe, bewölkt", *rukanas* „mglisty", also „neblig" finde ich in Švietimo Darbas Jahrg. 1924, S. 825 von Elisonas aus einer mir nicht bekannten Quelle zitiert.

Nachtrag.

Alanga:Palangà. Zu *Alanga* vgl. den Artikel bei Būga Lietuvių kalbos žodynas S 50. Es handelt sich um einen rechten Nebenfluss der Jūra. Der Name klingt merkwürdig an die Ortsbezeichnung *Palangà* an.

Ãlantas:Salantaĩ. Auch hier reimen Flussname (vgl. den Artikel *Alantas* bei Būga aaO.) und Ortsname. Die von Būga angegebene Intonierung: *ãl-* stimmt genau zu der von *Salantaĩ,* auch die ortsübliche Lautgebung *àlǫnc.* Die bisher erwähnten Namen sind in hochlitauischer Lautgestalt zitiert.

Krokiškis : Rokiškis. Der Ortsname *Krokiškis* ist mir nur aus V. Krėvė Dainavos Šalies Senų Žmonių Padavimai Kaunas—Vilnius 1921 S. 56 bekannt. Ueberraschend ist der Anklang an den viel bekannteren Namen der Stadt *Rokiškis.*

Einige Bemerkungen zum „Wörterbuch der litauischen Schriftsprache".

Man kann die Frage aufwerfen, ob in einem Wörterbuch der litauischen Schriftsprache die Aufnahme von Termini technici Sinn und Berechtigung habe oder nicht. Zuerst müsste die Frage allgemeiner gestellt werden: Hat die fachwissenschaftliche Terminologie das Recht, als integrierender Bestandteil des Wortschatzes irgendeiner sog. Schriftsprache zu gelten? Es ist hier nicht der Ort und es besteht nicht die Absicht, diese prinzipiell wichtige Frage einer detaillierten Untersuchung zu unterziehen. Man darf die Frage mit einer kleinen, unten noch zu formulierenden Einschränkung ruhig bejahen. Die Schriftsprache ist ja nicht bloss in der sog. schönen Literatur, sondern auch in Schulbüchern, in wissenschaftlichen Zeitschriften, in amtlichen Dokumenten, Regierungserlassen und überhaupt im öffentlichen Leben zu finden. Eher ist es ab und zu „schöne Literatur" und „Dichtung", die in mundartlichem, d. h. nichtschriftsprachlichem Gewand erscheinen darf. Wenn man nun terminologisches Material in das Wörterbuch einer Schriftsprache aufnimmt, so hängt es doch wieder im Einzelnen von Zweck und Anlage eines derartigen Wörterbuches ab, wieviel und welche Termini Aufnahme finden sollen; denn dass alles, was sonst in Speziallexika als entlegen und selten und gewissermassen als allzu speziell untergebracht werden kann, auch in ein Wörterbuch von mehr allgemeiner Bedeutung, das wiederum kein Thesaurus sein soll, hineingestopft werden müsse, wird niemand verlangen können oder wollen. Die in unserem Falle nur relative Vollständigkeit wird also durchaus am Platze sein.

Diese Bemerkungen allgemeiner Natur würden die Einbeziehung von Termini technici in unser Wörterbuch vollauf rechtfertigen, wenn das Litauische mit den grossen, auf eine längere Entwicklung zurückblickenden europäischen Kultursprachen auf eine und dieselbe Stufe gestellt werden könnte. Dass dem nicht so ist, wird recht gut illustriert durch die Tatsache, dass ausgerechnet von litauischer Seite, und nicht nur in Litauen selbst, die vom blossen Zweifel bis zur regelrechten Behauptung sich versteigende Meinung geäussert wird, es gäbe ja überhaupt noch keine litauische Schriftsprache. Wenn das stimmt, so ist der Titel unseres Wörterbuches barer Unsinn. Wer dieser Meinung beipflichtet, ist mehr oder weniger befangen in der unter Litauern selbst oft mit grosser Heftigkeit geführten Polemik darüber, was sie unter Schriftsprache verstehen. In der Tat ist das sog. Schriftlitauische noch nicht auf der Stufe von Nivellierung und Stabilität angelangt, auf der andere Schriftsprachen stehen, sondern es ist noch recht vieles im Werden. Und gerade auf dem Gebiet der Terminologie ist dieses Werden ein rasches, mannigfaltiges, dann und wann auch ein erzwungenes, gewaltsames und ungeordnetes. Neubildungen, nicht immer sehr glücklich und dem Geist der Sprache wenig angemessen, sind wie Pilze aus dem Boden geschossen, und man versteht nun andererseits das Zögern mancher um das Wohl

ihrer Sprache besorgten Litauer, diese neuen, künstlichen Gebilde ohne weiteres in den allgemein gelten sollenden litauischen Sprachschatz aufzunehmen. Doch noch einmal rasch zurück zur Hauptfrage: Kann das zur Zeit in belletristischen Werken, wissenschaftlichen Zeitschriften, im öffentlichen u. amtlichen Verkehr und in der gebildeten Umgangssprache verwendete Litauisch als Schriftlitauisch, als eine Schriftsprache im eigentlichen Sinn des Wortes gelten? Ja; sie ist zwar eine werdende, aber andere Schriftsprachen sind auch geworden, haben sich entwickelt und werden sich noch weiter entwickeln. Absoluter Stillstand und Sterilität sind doch nicht möglich in einer lebendigen Schriftsprache. Und nicht erst am Ende ihrer Entwicklung, sondern schon in ihren Anfängen ist sie eben Schriftsprache. Wenn wir von einer deutschen, französischen, englischen Schriftsprache früherer Jahrhunderte zu reden berechtigt sind, so dürfen wir auch ruhig von der litauischen Schriftsprache dieses Jahrhunderts sprechen. Können wir das nun trotz des Unvollendetseins und der Schwankungen in dieser Sprache, so kommt unserer Auffassung zu Hilfe, dass nicht nur vieles erst wird und entsteht, sondern bereits geworden und entstanden ist. Das, was man litauische Schriftsprache nennen kann, ist eben bereits etwas für sich Existierendes, eine Sprech- und Ausdrucksweise, die sich von der Mundart unterscheidet und zu dieser in einem ähnlichen Verhältnis steht, wie etwa die deutsche oder französische Schriftsprache zu ihren deutschen bzw. französischen Mundarten. Weiterhin ist die Tatsache einer Schriftsprache geradezu gegeben durch den Umstand, dass beinahe seit einem Jahrzehnt Litauen ein selbständiges Staatswesen bildet, wo in Universität und Schule eine allgemein gültige und verbindliche Sprache gelehrt und in Verwaltung und Verkehr, überhaupt im öffentlichen Leben, gesprochen wird oder wenigstens gesprochen werden soll.

Sollen nun die Termini technici, die unter z. T. recht merkwürdigen Bedingungen entstanden sind, in einem Wörterbuch der litauischen Schriftsprache unterkommen dürfen? Zunächst muss man sich vergegenwärtigen, unter welchen Umständen die modernen litauischen Termini entstanden sind. Das Bedürfnis nach Schaffung von Termini war so stark, dass man sich sowohl von offizieller wie auch von privater Seite darum bemüht hat. Während der letzten Jahre wurde vom Kultusministerium eine sog. terminologische Kommission gebildet, in der Männer wie Būga, Jablonskis, Dovydaitis und Vireliūnas, Kenner des Litauischen, sassen. (Es sei an dieser Stelle bemerkt, dass sich diese Kommission vor einiger Zeit auflöste, und dass man im Begriffe ist, eine neue zusammenzustellen). Die Aufgabe der Kommission ergab sich ohne weiteres; auf einer Reihe von Wissensgebieten war die Terminologie entweder zu berichtigen, zu vereinheitlichen oder ganz neu zu schaffen. Die von der Kommission vorgeschlagenen terminologischen Ausdrücke wurden in gewissen Zeitabständen in der offiziellen Tageszeitung „Lietuva" publiziert, damit weitere Kreise sich zu den Vorschlägen äussern konnten. Einige Zeit später traf die Kommission ihre endgültige Entscheidung, und die von ihr definitiv gebilligten Termini erschienen dann in der vom Kultsministerium herausgegebenen Monatsschrift „Švietimo Darbas". Eine solche Veröffentlichung bedeutete nun aber nichts anderes als eine Aufforderung an alle gebildeten Kreise, insbesondere aber an alle Bildungsanstalten des Landes, die auf diesem Wege publizierten Fachausdrücke einzuführen und praktisch zu verwenden. In der Tat ist das ein etwas gewalt-

samer Weg, aber die Verhältnisse zwingen dazu. Mit der unerwartet eingetretenen Unabhängigkeit des Landes ist die Sprache vor die im Grunde ungeheuerliche Aufgabe gestellt worden, urplötzlich eine Terminologie für verschiedenste Wissensgebiete hervorzubringen, während eine solche in andern Sprachen im Verlaufe von Jahrzehnten oder vielleicht Jahrhunderten langsam und organisch dem Wortschatz sich einfügen konnte. Es muss immerhin hervorgehoben werden, dass die Schaffung von Termini nicht erst mit dem Auftreten der genannten terminologischen Kommission eingesetzt hat. Wenn — um nur ein Beispiel zu erwähnen — Jablonskis im Jahre 1911 eine Syntax der litauischen Sprache litauisch herausgegeben hat, so war ein solches Unternehmen ein Ding der Unmöglichkeit, wenn eine grammatische Terminologie nicht entweder schon vorhanden war oder eigens dafür geschaffen wurde. So kommt es, dass einerseits bestimmte Wissensgebiete eine festere, weil früher geschaffene Terminologie haben, andererseits die terminologische Kommission sich den besonders vernachlässigten und dringend bedürftigen Gebieten, wie z. B. Technik, Verkehrswesen, Heerwesen u. a. zuwenden konnte. Es ergibt sich die doppelte Schwierigkeit, dass nicht allein der einzelne Terminus an und für sich mehr oder weniger unsicher sein kann, sondern dass die Unsicherheit in den einzelnen Wissens- und Fachgebieten eine verschieden grosse ist. Es scheint also die ganze Situation, in der sich die litauische Terminologie befindet, ihre Aufnahme in ein Wörterbuch nicht zu empfehlen. Wenn man sich nun doch dafür entschieden hat, so war nicht nur die eingangs verfochtene prinzipielle Forderung und die Absicht, dem Benutzer des Wörterbuches möglichst viel und möglichst verschiedene moderne litauische Texte zu erschliessen, mass- und ausschlaggebend, sondern damit zusammen das Bewusstsein, dass ein solches Wörterbuch, gerade weil alles so ausserordentlich unbeständig erscheint, dazu berufen ist, das aus dem Chaos herauszuheben und zu fixieren, was einigermassen Aussicht auf weiteren Bestand hat. Jene schon besprochenen Veröffentlichungen terminologischen Materials wollen im Grunde ja auch nichts anderes. Solche Aufbauarbeit — und darum handelt es sich letzten Endes — darf unser Wörterbuch nicht ablehnen. Die bisherigen Ausführungen könnten den Anschein erwecken, als handle es sich bei der eben geschilderten Einführung von Termini ins praktische Leben in der Hauptsache um Neubildungen. Es war aber auch fast nur von der Arbeit der sog. terminologischen Kommission die Rede, die ja in der Tat eine ganze Menge von Termini neu geprägt hat. Nämlich in einer Reihe von Bänden der bereits erwähnten Monatsschrift „Švietimo Darbas“ hat Eisonas, Lehrer in Panevėžys, seit einiger Zeit auch Dozent an der mathematisch-naturwissenschaftlichen Fakultät der Universität Kaunas, reichhaltiges Material zum Ausbau der zoologischen, anatomischen und biologischen Terminologie beigebracht. Er hat zu diesem Zwecke aus allen Gegenden Litauens die jeweilen ortsüblichen Bezeichnungen für irgendeinen Körperteil oder ein Tier gesammelt, gesichtet und das ihm brauchbar Scheinende veröffentlicht. Seine Termini sollen indessen, wie er selber ausdrücklich feststellt, nichts anderes als Vorschläge sein, womit zusammenhängt, dass für ein und dieselbe Sache eine ganze Reihe Synonyme angegeben sind. Es spielen also bei dieser terminologischen Arbeit die Neuprägungen keine Rolle, sondern es wird, was sehr bemerkenswert ist, das in den Mundarten und — wie ich noch hinzufügen muss — in alten Wörterbüchern wie Kurschat, Juškevič u. a., also das in der Sprache bereits vorhandene Gut nutz-

bar gemacht. Wenn Elisonas' Vorschläge auch nicht so verbindlich sein wollen wie die Veröffentlichungen der terminologischen Kommission, so mussten sie meiner Auffassung nach doch in ziemlichem Umfange für unser Wörterbuch herangezogen werden, während wir ja andererseits die gewagteren Neubildungen der offiziellen Kommission ablehnen konnten.

Was die Fremdwörter im eigentlichen Sinne betrifft, die dem Lateinischen, Französischen, Deutschen usw. entnommen sind und vielfach als wissenschaftliche Termini verwendet werden, so wurden sie nach Massgabe ihrer praktischen Verwendung aufgenommen. Der gebildete Benutzer könnte manche von ihnen auch entbehren; aber die betreffenden Ausdrücke werden gebraucht und gehören, wenn auch als fremde Bestandteile, doch immerhin zum Wortschatz der Sprache. Ihre Erwähnung wird besonders dann bedeutungsvoll, wenn neben ihnen die reinlitauische Entsprechung angeführt ist. Nur so kann sich auch dem Fernerstehenden eini germassen das herausheben und herausschälen, was alt und was neu ist, und so sieht er gleichsam ein Stück Geschichte, eine Periode des Werdens der litauischen Schriftsprache vor sich.

Für mich ergab sich hinsichtlich meiner speziellen terminologischen Arbeit am Wörterbuch folgendes: Das Material war den Veröffentlichungen der genannten Art, ferner Schulbüchern, wissenschaflichen Abhandlungen, Zeitschriften usw. zu entnehmen. Wo und soweit es mir möglich war, habe ich das Material mit Vertretern der einzelnen Disziplinen durchgesprochen, wobei mir jeweilen mit erschreckender Deutlichkeit klar wurde, wie so vieles in dieser Terminologie noch unbeständig und unsicher ist, ja, wie das Hineinarbeiten terminologischen Stoffes in unser Wörterbuch trotz alles Bedürfnisses geradezu zum Wagnis werden kann.

Es ergibt sich aus dem Gesagten, dass die Bearbeitung der Terminologie eine recht heikle, durch alle möglichen Unzulänglichkeiten in diesem Gebiet selbst nicht unerheblich behinderte, aber aus schon dargetanen Gründen unbedingt notwendige Aufgabe darstellt. Wer findet, dass man dialektisches Material oder neugeprägte Kunstausdrücke nicht hätte aufnehmen dürfen, polemisiert weniger gegen das Wörterbuch als gegen den — ich darf wohl so sagen — Werdegang der litauischen Schriftsprache und nicht zuletzt gegen diejenigen unter den Litauern, welche es in völlig richtiger Bewertung der Tatsachen auf sich genommen haben, dem Wortschatz ihrer Muttersprache die so bitter notwendigen Fachausdrücke einzufügen. Die Aufnahme terminologischen Materials in dem Umfange, wie wir ihn tatsächlich zugelassen haben, liegt eben ganz und gar in der Linie der Entwicklung der litauischen Schriftsprache. Gewiss kann sich unter den Neuschöpfungen mal eine Eintagsfliege finden, weil man doch unmöglich immer richtig erraten kann, zumal die litauischen Sprachkenner sich selbst oft unklar sind in Bezug auf die Kurz- oder Langlebigkeit der einen oder andern künstlichen Wortform. Da wird die Zeit entscheiden. Und wenn auch Wörter stehen bleiben, denen vielleicht doch nur, wider alles Erwarten, eine kurze Lebensdauer beschieden sein sollte, so tragen gerade auch sie dazu bei, das Bild vom Wortschatz der heutigen Schriftsprache, die eben mehr als die eine oder andere Schriftsprache Europas eine Kunstsprache ist, weil sie es sein muss, zu vervollständigen und in gewissem Sinne lebenswahr zu gestalten.

Fr. Brender.

Mįslės.

I.

Surinktos Alytaus parapijoje.

1. Kiurza keverza visą lauką apkeverzojo. (Akėčios).
2. Dviem pupom visą lauką apsėja. (Akys).
3. Miške gimęs, miške augęs, niekados saulės neregėjęs. (Medžio širdis).
4. Šarangė varangė po suolu susirangė. (Šluota).
5. Pikš pakš ant lentos, kyber vyber ant tvoros. (Skalbiniai).
6. Baltos pievos, juodos avys, kas išmano, tas jas gano. (Raidės).
7. Pilna laktelė baltų vištelių. (Dantys).
8. Keturi broliukai po viena kepure stovi. (Stalas).
9. Tupi kertėj pasipūtęs, lekia per lauką, kaip pasiutęs. (Šautuvas).
10. Vito vato daržinė ant ratų. (Virvės).
11. Lopė ant lopės, o adatos nei dūrio. (Kopūstas).
12. Be adatos susiūtas, be peilio suardytas. (Ledas).
13. Kas pirmas įeina bažnyčion? (Raktas).
14. Septynios mylios geležinio tilto, už to tilto lelija; kai toji lelija pražydės, visas pasaulis užgiedos. (Velykos).
15. Miškan eina — namo žiūri, namo eina — miškan žiūri. (Kirvis).
16. Gema motinos negimdytas, auga tėvo neaugytas. (Plyšis).
17. Du šuneliu piaunas, balti kraujai bėga. (Girnos).
18. Mįslių tėvas klane guli. (Liežuvis).
19. Dvi sesutės per kalnelį nesusieina. (Akys).
20. Du medžiu pagiry stovi. (Ausis).
21. Miške augęs, miške gimęs, išėjęs ant lauko, kupures trauko. (Kryžius).
22. Kai tuščia — kaip lazda, kai pavalgau — perkūno sesuo. (Muškieta).
23. Liemuo medinis, akys stiklinės, kupurė šiaudinė, o ant kepurės senis sėdi ir rūko liulką. (Trioba).
24. Ką elgėtos meta žemėn, tai ponai kišenėn deda. (Snarglys).
25. Be kirvio, be pielos statytas, žiemą tiltas geriausia išmėgintas. (Ledas).
26. Du bėga, du veja, šeši šimtai švilpia. (Arklys).
27. Eina meška niurniuodama, balta pusnį pustydama. (Girnos).
28. Ne krūmas, bet su lapais, ne marškiniai, bet susiūta, ne žmogus, bet pasakoja. (Knyga).
29. Be kirvio, be rankų namai pastatyti. (Lizdas).
30. Be paišiuko, be rankų, išpiešia gėles ant langų. (Šaltis).
31. Ateina elgeta ant dviejų kriūkų, kaulinė burna, mėsinė barzda. (Gaidys).
32. Kojos akmeninės, liemuo medinis, galva šiaudinė, akys stiklinės. (Trioba).
33. Nakčia keliu, dieną orą buriu. (Gaidys).

34. Paukštė šmaukštė per lauką lėkė, uodega rėkė. (Šautuvas).
35. Stovi ratai pagiryje. (Žiemos ledas).
36. Užmįsiu mįslę, per pilvą gįslė, tarpukišky vestuvės. (Ratelis).
37. Čigonas lervonas numiręs raudonas. (Vėžys).
38. Šimtų šimtai viena juosta juosi. (Šiaudų kūlys).
39. Du bėga, du veja, keturi kepestoja. (Vežimas ir arklys).
40. Mergavau akis dariau, martavau — per tas akis pati lindau. (Aguona).
41. Marti tų metų, turi šimtą nuometų. (Kopūstas).
42. Du galu ir galas, per vidurį ravas. (Šakės).
43. Lašai pirtį pargriovė. (Kiaulė su paršais).
44. Du galu, du žiedu, vidury vinys. (Žirklės).
45. Visi jodo, nieks nepašeria. (Slenkstis).
46. Dvinugaris žirgas, dvinugaris raitelis. (Girnos).
47. Kad ne kibės, kad ne kobės, būtų dangų sugriovę. (Triobėsio gegnės).
48. Žmogaus draugas, o neapkenčiamas, žmogui geras, o paniekinamas. (Šuo).
49. Kur tu laki — gurėn, kas tau darbo — skutėn, tave skutė ir vėl skus. (Vanduo ir pieva).
50. Atlėkė trinkulas, klausė kalitauckio, kur guli kutė birbičiuose. (Vilkas, šuo, kiaulė ir šiaudai).
51. Vyt vat, daržinė ant ratų. (Vadžios).
52. Miške gimęs, miške augęs, išėjęs į lauką raudą raudoja. (Vilkas).
53. Gale lauko katinėlis plauko. (Saulė).
54. Karo karikas, tupi tupikas, kad karikas nekarotų, tai tupikas netupėtų. (Katinas prie lašinių).
55. Šulnys be dugno ant kluono joja. (Žiedas).
56. Pramušė ledą — rado sidabrą, pramušė sidabrą — rado auksą. (Kiaušinis).
57. Žalia pieva nešienauta, avys ganosi, bet žolės neėda.. (Dangus ir debesys).
58. Pilnas laukas baltų šukelių. (Dangus ir žvaigždės).
59. Pilnas stogas langelių. Visi per juos žiūri, nieko nemato. (Žvaigždės ir dangus).
60. Pirkia, bet be langų, be lubų. Kas ten gyvena, tas nekalba. (Tvartas).
61. Kai bėga, neveja, tik vandens papila. (Verdantis puodas).
26. Dieną miegą, naktim bėginėja. (Šuo).
63. Kai mėlynas — juokias, kai pilkas — verkia. (Dangus).
64. Pilvas pilviščis, pilnas duonišcios, tik ja kiti minta. (Svirnas).
65. Kur vasarą veža, žiemą išneša? (Kluonas).
66. Žemas žemutis žemėj išsitieseęs; kad pasikeltų, dangų paremtų. (Kelias).
67. Bėga, kalba, nesustoja ir vis vietoj guli. (Upelis).
68. Visi jodo, nieks balnu nebalnoja. (Kėdė).
69. Žiema — brolis, vasarą — molis. (Krosnis).
70. Kad neėstų, kad netuktų, ilgai gyventų. (Kiaulė).
71. Lauke gimęs, lauke augęs, namo eina gulti. (Javai).
72. Įmečiau paslą į kadaslą ir mano paslas pas kadaslą. (Šakalys ir obelis).
73. Motutei ant rankų tipu-tapu, tipu-tapu. (Miltai ir rėtis).
74. Juoda meška ant raudonų kiaušinių tupi. (Krosnis ir žarijos).
75. Miniau, miniau mįslę, po ratu gįslę, po kojų vestuvės. (Ratelis. Žiūr. 36).

76. Kiek ant dangaus žvaigždelių, tiek ant žemės skylelių. (Rugiena).
77. Per šiaudus eina — nešlama, per ugnį eina — nesudega. (Šešėlis).
78. Senas senelis, ant stogo atsisėdęs, pypkę rūko. (Kaminas).
79. Žuvis begrobdamas visą girią išgriovė. (Dalgė).
80. Žalios pievelės niekas nešienauna, joje baltos avelės žolės neragauna. (Dangus ir debesys).
81. Ne valgo ir ne geria, o vis delto gyvas. (Laikrodis).
82. Dvi aveli piaunas, balti kraujai bėga. (Girnos).
83. Avelė bebėgdama vis tik priėda. (Špulė).
84. Rėknys rėkutis geras gerutis. Kai rėkia, geras nebijo, o piktas pabėga. (Šuo).
85. Už šunį mažesnis, už arklį didesnis. (Balnas).
86. Dieną kaulus nešioja, nakčia žiopso. (Batai).
87. Kai prideda — ne didesnis, kai atima — ne mažesnis. (Balnas).
88. Kai verkia, visi džiaugiasi, kojas kilnoja. (Smuikas).
89. Du bėga, du veja, niekas nepaveja. (Ratai).
90. Atlėkė paukštis be sparnų, įtupė į medį be šakų. (Sniegas).
91. Šimtas lapų, šimtas palapių, ant viršūnės saulė teka. (Jurginės žiedas).
92. Maža moterėlė visą pasaulį dengia. (Adata).
93. Kas pasidaro nedaromas. (Plyšys).
94. Kad rankas turėtų, vagį pagautų, kad prašnekėtų, daug pasakytų. (Kelias).
95. Su medžiu lygus, o saulės nemato. (Medžio širdis).
96. Ko Dievas neturi? (Už save vyresnio).
97. Kokis tiltas nedaromas patsai pasidaro? (Ledas).
98. Mėsų puode geležis verda. (Ižabotas arklys).
99. Visas miškas lygus, tik dvi pušelės ilgesnės. (Rieškučios).
100. Mažiučiukas puodeliukas, skani tyrelė. (Riešutas).
101. Žvangi žvangulas ant aukšto kalno, kanapinė uodega, geležinė galva. (Varpas).
102. Ožys grįčioj, barzda ant oro. (Ridikas).
103. Kunigo rankove midų geria. (Grįčios aukštinis).
104. Smakštukas padariniukas, šešios akys, trys kojos. (Du arkliai ir vienas žmogus).
105. Marti grįčioj, kasos ore. (Morkva).
106. Mažiučiukame puodely gardi košytė verda. (Riešutas).
107. Pilni nameliai baltų vištelių. (Dantys.)
108. Mėsos stirta geležim paspirta. (Arklys).
109. Mįsiu mįslelę — per pilvą gyslelė. (Česnakas).
110. Ąžuolas sudegė — nė pelenų, nė anglių. (Žvakė).
111. Raudonas gaidis po žeme gieda. (Burokas).
112. Ąžuolas sugriūva — jo vidurys dykas, po vidurį raudonos dūšios laksto. (Pečius).
113. Šulnyje raguolis. (Mėnuo).
114. Šulnys be dugno. (Žiedas).
115. Viduryj marių virkščių saujalė. (Sietynas).
116. Šulnyje balta lėkštelė. (Saulė).
117. Šio kertelė, to kertelė, prašom tave lipt ant manęs. (Duknos).
118. Lekia, lekia ir pargriūva. (Viesulas).
119. Po mišką dviem kojom kiškis laksto. (Žmogus).
120. Šimtą akių turi, nė viena nemato. (Rugiena).
121. Stovi du stulpu, ant tų stulpų avilys, ant to avilio kiaušinis, ant kiaušinio miškas. (Žmogus).

122. Bėga be kojų, rėkia be gerklės. (Ritynė).
123. Žema merga viena koja visą šimtą pakiloja. (Aguona).
124. Rita ritelis per aukštą kalną, per geležinį tiltą. (Arpa).
125. Vienas kitas paveja ir pavijęs pralenkia. (Vėjas ir medis).
126. Kai buvau mergelė, raudonai devėjau, juodas ašarėles bėriau, kai aš ištekėjau. (Aguona).
127. Višta laktoj, vištos žarnos ant žemės. (Laikrodis).
128. Miške gimęs, miške augęs, išėjęs į lauką kerepčioja. (Akėčios).
129. Aplink šulnį raudonų kiaulių takas. (Karoliai).
130. Riestas riestukas, geležiniai dantukai, girelę apjojo, visus medžius nuklojo. (Piautuvas).
131. Broliuko žirgai neužturiami, sesutės skrynia neapnešama. (Pečiaus dūmai).
132. Geležinė kumelaitė, kanapinė uodegaitė. (Adata).
133. Pikš pokš ant lentos, šakar makar ant tvoros. (Drapanos ir kultuvė).
134. Vienoj bačkelėj nevienodas vynas. (Kiaušinis).
135. Aušra aušrino, visus raktus surakino, mėnuo matė, nepasakė, saulė užtekėjo, visus raktus susirinko. (Rasa).
136. Kerėpla verėpla šimtadantė, šimtaakė visus laukus iškeverzojo. (Akėčios).
137. Žydo nosis taukuota. (Šulinio svirtis).
138. Penki tvartai — vienos durys. (Pirštuota pirštinė).
139. Dešims vyrų vieną maišą kemša. (Dešimts pirštų ir burna).
140. Skrenda, kaip paukštis, bet ne paukštis, knisa, kaip kiaulė, bet ne kiaulė, juodas, kaip velnias, bet ne velnias. (Grambolys).
141. Vanduo sako: bėkim, lėkim; akmuo sako: čia stovėkim; ledas sako: čia blizguokime. (Upė).
142. Rekute šimute bėgdama priėdė(?)
143. Du broluku vyresniu, du broluku jaunesniu, kits kita mato, bet nesucina. (Ratai).
144. Leidžiau paro ant pamparo, nė man paro nė pamparo. (Leidžiau pagalį į obelį, nė man pagalio, nė man obuolio).
145. Šeima valgo, stalas vaitoja. (Kiaulė su paršais).
146. Kur buvęs, kur nebuvęs, kapt už bambos. (Durų klingė).
147. Per dieną arklį jodo ir nakčia nešeria. (Suolas).
148. Turi kojas, bet nevaikšto, turi plunksnas, bet neskrenda, turi šiaudų, bet neėda, turi dūšią, bet nevisada. (Lova).
149. Girion eina — namo žiūri, namo eina — girion žiūri. (Kirvis).
150. Ten vištelė repetinė, jos gūštelė lapatinė, dės kiaušinį šimtatrynį. (Agurkas).
151. Gale laukelio ąžuolėlis, šimtašakis diemedėlis, ant šakelės vis lizdelis, tam lizdely vis vaikelis. (Kanapė).
152. Girioj kirstas, krautuvėj pirktas, išėjęs laukan verkia griaudžiai. (Smuikas).
153. Už žaibą greitesnis, už žvaigždę mažesnis, visus laukus apžioja ir dangų apjoja. (Akys).
154. Du duriuku, du storiuku, keturi adomėliai. (Karvė).
155. Kopstas kopstukas, žemas žemukas, žiemą mylim, vasarą pamirštam. (Pečius).
156. Šepetys repetys, pirkios gale pastatytas. (Grėblis).
157. Be koju, be rankų, duris atsidaro. (Vėjas).
158. Gale lauko stovi be[illegible]dė. (Pirtis).

159. Per pilvą važiuoja, po pilvu vaitoja, apie bambą linksma. (Smuikas).
160. Atlėkė laukutis, klausė sargučio, kur guli gutė. (Atlėkė vilkas, klausė pas šunį, kur guli kiaulė).
161. Geležinė adata giliai bado, kad nebūtu bado. (Arklas).
162. Miške gimęs, miške augęs, išėjęs ant lauko draskos. (Akėčios).
163. Standžiai stovi, slabniai kabo, pasnuotas, galas plikas. (Riesutynas su riešutais).
164. Iš džiaugsmo pikštelėjo, iš linksmybės ugnį susikūrė, iš negimusio pavalgė. (Nušautas briedis).
165. Tilto septynios mylios, už to tilto dvi lelijos. (Gavėnia ir Velykos).
166. Ąžuolas be šakų, dirvonas be takų, kumelė be šlejų, ienos be vadelių. (Ežeras ir laivas).
167. Tėvas tišlis, močė pumpla, vaikai pabiručiai. (Žirniai).
168. Šmaukštė paukštė padarinė, šešios akys, trys šikinės. (Artojas su jaučiais aria).
169. Atmetą vieną kinką, atmeta kitą kinką, į vidurį stato plaukuotą. (Arklys ienose).
170. Du bėga, du veja, šeši šimtai švilpia. (Arklio uodega).
171. Be rankų, be kojų, marškinių prašo. (Paduška).
172. Paukštė šmaukštė per lauką lėkė, uodega gvoltu rėkė. (Patrankos šūvis).
173. Be rankų, be kojų, lipa į medį. (Apinys).
174. Juoda makštelė vyno lašelis, kaulinė širdis. (Vyšnia).
175. Be rankų statytas, be darbo sugriautas. (Ledas).
176. Šmotelis pagimdė verbliūdą. (Kamuolys ir overė).
177. Gaspadorius pačią, pasistatęs stačią, atsidaręs langą, čiupineja bambą. (Bačka).
178. Pono bamba taukuota. (Svirties kartis apšalus).
179. Du duria, du moja, skilelė putoja. (Duonos mynkymas).
180. Ketvirčioj trupinys, boboms rūpestys. (Pečius).
181. Tai kiaule joja, tai sparnais lakioja. (Šarka)
182. Mažas ankštas namelis be stiklo langelių, kas jan įeina, iš jo neišeina. (Karstas).
183. Kas dirba, tam nereikia, kas pirko, tas nepasinaudojo. (Karstas).
184. Senis kėpso, skylė vėpso, apie skylę šmišeliuoja. (Avilys su bitėmis).
185. Turi kojas — neina, turi plunksnas — neskrenda, turi dūšią — negyvas. (Žmogus lovoje miega).
186. Raudonas gaidys, juoda skiauterė. (Gaisras).
187. Miške gimęs, miške augęs, išėjęs ant lauko voliojas. (Rulis).
188. Juoda marškelė pilna skylelių. (Dangus ir žvaigždės).
189. Saldus gardus, ant lėkštės nepadedamas. (Miegas).
190. Kas už viską saldesnis? (Miegas).

II.

Niedzingės parapijoje surinktos.

1. Stovi žmogus ant kalno, juo ilgiau stovi, juo trumpesnis tampa? (Žvakė).
2. Nuogas kunigas, marškiniai antyje? (Žvakė).
3. Į mišką nučjęs ką pirmiausia kerti? Žievę.
4. Striukas bukas vokietukas, atmink kas? Velnias.
5. Maža krėna motinėlė daug drapanėlių turi? Žąsis.
6. Ilasnukė, menturkoja, šimtą rūbų turi? Vištą.
7. Viršuj taukai, vidury plaukai. (Žvakė).
8. Kas raudonesnis, po mirties? Vėžys.
9. Gyvas būdamas juodas buvau, numiręs raudonas tapau? Vėžys.
10. Kas riebiausia pasauly? Žemė.
11. Atšliaužia šliaužytis užrietęs nosytę? Vėžys.
12. Kuomi lauką užari? Varsnomis.
13. Stvora šeimyną suėdė? Katė varnėnus.
14. Kas kietesnis už plieną? Snukis.
15. Miške augęs, mergų laukia? Svirtis.
16. Kruva krovėjų, liepa žydėjo, čipu - ripu vanagėlis ant šakos? Vestuvės.
17. Kad tų kibždų pakibždų nebūtų, tad dangus būtų seniai pargriuvęs? Stogas su sparais.
18. Du galu ir galas? Šakė.
19. Ožkos akys šiene? Šakė.
20. Negyvas gyvą velka? Šepetys.
21. Suraišiotas sumazgytas po karklyną kiaules vaiko? Šepetys.
22. Kietas ožys melžti? Šikštuolis.
23. Dvi seseri sviestą skuta? Rogės.
24. Miške kerta, namo skiedros lekia? Varpas.
25. Judink mane, krutink mane, kad pilvelis augtų? Špulė.
26. Maža žmonelė bebėgdama priėda? Špulė.
27. Keturi kampai — Dievo darbai, viduryje dauba svyruoja? Šulinys.
28. Lino liemuo, akmens šaknis, medžio viršūnė? Tinklas.
29. Trys seselės vieną vainiką nešioja? Trikojis.
30. Trys bernužiai vieną kepurę devi? Trikojis.
31. Tėvas neužgimė, sūnus dangų parėmė? Ugnis ir dūmai.
32. Apvali skylelė, pukuotas vanagėlis? Pelė urve.
33. Eina jautis į upę plautis, o pilvą namie palieka? Užvalkalas.
34. Kaip gyvas buvau, gyvus penėjau, numiręs gyvus nešiojau, o gyvi po manimi vaikščioja? Valtis.
35. Be ko nei vienas negali būti? Be vardo.
36. Maža motinėlė visą svietą dengia? Adata.
37. Geležinė kumelė, kanapinė uodega? Adata.
38. Dygau dygusi ir užaugau; augusi mergavau, mergavusi martavau, martavusi boba tapau, boba tapusi — akis gavau, per tas akis pati išlindau? Aguona.
39. Kas nenusirita nuo kalno? Akėčios.
40. Trioba su svečiais per langą išlindo? Tinklas su žuvimis pro aketį.
41. Tutis tėvas, o pampalė motė, pabiriniai vaikai? Žiedas, ankštis ir žirniai.
42. Paukštelis papurgalvis lėkė aukštyn dėti kiaušinių? Apinys.

43. Kalnais nuginiau, kalnais parginiau, šimtais skaičiau, o vieno neradau ir to pasigėdau? Apmetai.
44. Nudurtas atgijo, nenudurtas neatgijo? Apinys.
45. Guli ponas, atėjus kunigui pasikratė buksas: „Dieve padėk!“? Arklas.
46. Du duruku, du stumbruku, šešios akys, trys šikinės? Nuoragai su jaučiais ir artoju.
47. Gale lauko puodas plyšta? Aušra.
48. Pilnas tvartas avelių? Avilys.
49. Matė kertant, o nematė griuvant? Avis kerpa.
50. Kai jauna buvau, stačia daviau, kai pasenau, pasituršinau? Bačka.
51. Galvą skauda, dūšia alpsta, duris matau ir negaliu išeiti? Balkis.
52. Mažesnis už šunį, didesnis už arklį? Balnas.
53. Makavykas netoli baravyko. Žiemą žali, o vasarą neturi žiedo? Samanos.
54. Namie palikau, ant kelio sutikau, o tik savo nepažinau? Bitė.
55. Juodas žirgelis visą pasaulį išlaksto? Blusa.
56. Juodas arklys šoka, o pėdų nepažinti? Blusa.
57. Kad artojas arės pareina, kur jis botagą pakabina? Ant botkočio.
58. Keturi broliai viena kepure dengia? Skobnys.
59. Surazgitas, sumazgiotas eina keliu baubdamas? Bugnas.
60. Negyvas gyvą velka? Šukos.
61. Stovi danyla lauko gale, kurs ateina, tam duoda? Dagys.
62. Lėkiau kaip aniolas, puoliau kaip velnias? Sniegas ir lietus.
63. Girioj kirstas, mieste pirktas, plaukais gerbtas, ant rankelių verkia? Smuikas.
64. Ateina ponaitis, raudona sermėgaitė: nuginк vištas — šunų nebijau? Sliekas.
65. Skara skarinėja, tvoromis lypinėja? Samanos.
66. Iš kaulelio brakšt, į skilandį šmokšt? Riešutas.
67. Mažam puodely gardi košelė? Riešutas.
68. Kiek ant dangaus žvaigždelių, tiek ant žemės skilelių? Rugiena.
69. Kurs toks užgimęs su žąsele aria? Raštininkas.
70. Naktis pabėrė, saulė parinko? Rasa.
71. Kol maža buvau — žole žėliau, kaip užaugau — marčia tapau? Ramuniai.
72. Kas pirmiausia įeina bažnyčion? Raktas.
73. Išeina ant šešių, pareina ant trijų? Raitas kareivis su kruku grįžta namo.
74. Ką nepermeti per stogą? Pukas.
75. Lygios lankos, pilkos avys, piemenėlio botagėlis už ausies? Plunksna.
76. Nupiauk man galvą, išimk širdį, tik duok kalbėti? Plunksna.
77. Plikas į gauruotą lenda? Pirtis.
78. Penki kazokai su raginiais pakaušiais? Pirštas.
79. Su saule gimęs dar vistikluose? Pinigas.
80. Tarp rietų šutęs, iš dubinės smukęs? Kiaušinis.
81. Toli žirgas žvengia, arti kamanos skamba? Perkūnas.
82. Šimtais vadžiojau, vieno pasigedau? Siūlo audėja.
83. Kumpa liepa kumterėjo, tetirvinai brakšterėjo? Saulei nusileidus, mėnuo užtekėjo.
84. Ką laukan neišmesi, per stogą nepermesi? Neapykantą.

85. Kas bažnyčioje puikus? Musė.
86. Trinugaris žirgas, o dvinugaris raitelis, balto vario kamanos? Mintuvai.
87. Ąžuolėlis šimtšakėlis marčių, mergų šaukia? Linas.
88. Lino stuomuo, bitės geluonis, viršuje aulelė žiba? Vaškinė žvakė.
89. Juoda lydeka nėrė, žalią girią pakėlė? Dalgė.
90. Pilnas rėtis trupinių? Dangus ir žvaigždės.
91. Ko Dievas neturi? Vyresnio už save.
92. Šėmas jautis dangų laižo? Dūmai.
93. Sūnus karan išjojo, o tėvas dar negimęs? Dūmai.
94. Čiupt vedęs, čiupt — nevedęs? Durys .
95. Kas rasą neša ant savo ragų? Elnis.
96. Jojau dieną, jojau naktį, tėvo daržo neprijojau? Erelis — leistuvas.
97. Ko daugiausia yra pasauly? Galas.
98. Ėjau girion, iškėliau dvi geldi ir dvi lašinių palti? Gilys.
99. Krume duktė griaudžiai verkė, ant žemės sedėdama, tėvui subinė paliekti? Gilys.
100. Trijų lentelių staldelė, viduryje baltis guli? Grikiai.
101. Pasėjau pipirais, išdygo skatikais, pražydo marčiomis, iškaršo mergomis? Grikiai.
102. Du sliuksoja, du riokso, o penktas kare ginioja? Jaučio ragai, ausys ir noragai.
103. Mažas būdamas keturius valdžiau, užaugęs kalnus verčiau, numiręs bažnyčion ėjau? Jaučias.
104. Kada visos skylės atviros ir kada uždaros? Rugiai ir rugiena.
105. Kur eini, išilgini? — Kas tau darbo, skersini? Žmogus ir slenkstis.
106. Pusė girios žaliuoja, kita pusė sausa? Plaskanės ir gruduolės kanapės.
107. Ožys viduryje, o ragai lauke? Kalavijas.
108. Plikas pakabintas, gauruotas rėpso? Katė ir mėsa.
109. Duda dudena po variniu tiltu? Katilas verdantis.
110. Kas didesnis už duonos kąsnį? Kepalas.
111. Ožio kuila taukuota? Apledėjusi svirtis.
112. Gerėjai geria, o bačka skamba? Kiaulė su paršais.
113. Strusis šile, kreivutis danguje, strumbrokas ežere? Zuikis, mėnuo ir vėžys.
114. Moterelė vienkojėlė, šimtą rūbų devi? Kopustas.
115. Juoda žmonelė molinėje būdelėje kukoriškai gieda? Kregždė.
116. Sykį už stogą didesnis, sykį už pelę mažesnis, žalias kaip žolė, saldus kaip medus? Kriaušė.
117. Po juoda višta raudoni kiaušiniai? Žarijos po katilu.
118. Atėjęs svečias be dantų, piauna aviną be kaulų? Kudikis.
119. Gyvas gyvulėlis ant gyvo stalo gyvus pietus valgo? Paršas žindomas.
120. Šepetys repetys gilę pilę pastatys? Gręblys sustumia šieno kupečius.
121. Kai gieda — negirdžiu, kai tyli — nemiegu (Laimė)
122. Dieną kaulus nešioja, nakti žiopso? Klumpės.
123. Žib žėr nepasiekia nei dangaus nei žemės? Langas.
124. Kas laiko kubilą? Lankas.
125. Balta avis, juoda galva, ledą praperdė? Nendrė.
126. Lojęs, lojęs šunelis — šmakšt už durelių? Liežiuvis.

127. Stovi ponaitis, raudona kepuraitė, šilkų sermėgaitė, pakulinis pilvas, čeparyta koja? Žiburys.
128. Sustingusį įkišo, o subliuškusį ištraukė? Linas.
129. Žuvis, žolė vieno vardo? Linas.
130. Keturios pušys liemenimis mušės, viduryje asiliukas žvengia? Lopšys.
131. Menturis dukterę turįs, o kuo vardu? Košė.
132. Viduryje kiemo guli paplotis? Mėnuo.
133. Visų tėvas turi lygius laukus, tame lauke ąžuolas, kuriame yra dvyliką šakų, ant kiekvienos šakos keturios šakelės? Metai.
134. Dvylas jaučias visas nendres išlaužė? Miegas.
135. Kas saldesnis už medų? Miegas.
136. Du duria, du turi, du nepasiekia. Minkytoja.
137. Du duria, du moja, duriama boba putoja? Minkytoja.
138. Girioje augęs namie loja? Mintuvai.
139. Sudžiutsubinis kaulus kremta? Mintuvai.
140. Įeidams ruman, ką pirmą turi tarp rietų? Slankstis.
141. Atbėga zuikis per laukų tiltelį, šmukšt į užtiltėlį? Žirnius sijoja.
142. Atsikeldamas ką įmini pirmiausia? Žemę.
143. Kas motinos pilve kelines prikakojo?
144. Iššutęs ąžuolas pasiutusius vaikus veda?
145. Išdubusi boba pasiutusius vaikus peri?
146. Kas meilesnis už tėvą ir motiną? Miegas.
147. Juodas gaidys ant tvoros tupi, uodega ligi žemės, balsas ligi dangaus? Varpas.
148. Kas prie visko pritinka? Vardas.
149. Kas po žeme nesupūva? Vardas.

III.

Surinktos Perlojos parapijoje.

1. Pabaubęs, pabaubęs ir vėl susiglaudęs. (Knygos).
2. Ruda sermėgėlė, žalia kepurėlė. (Morkva).
3. Viena malka dvi krosnis kurena. (Karvės liežuvis).
4. Pro siaurą rankovėlę visos marios išbėga. (Dūmai iš kamino).
5. Raudonais botagais juodą šikinę muša. (Liepsna iš krosnies).
6. Kai važiuoja — be vadelių, atsigręžta — nėr vėželių. (Valtis).
7. Šimtų šimtai broliukų viena juosta sujuosti. (Šiaudų kūlys).
8. Čigonėlis Martyniukas, su trejais kelniukais, kas jį velka, tas ir verkia. (Svogūnas).
9. Marti šių metų — šimtas nuometų. (Kopūstas).
10. Vienas sako: „Bėkim", kiti — „Pastovėkim". Trečias sako: „Čyrū vyrū, aš pakelsiu šimtą vyrų". (Upė, ledas ir tiltas).
11. Pilna marška trupinių ir kumpelis lašinių. (Danguje žvaigždės ir mėnuo).
12. Bėga meška niurniuodama, baltas pusnis pustydama. (Girnos).
13. Ėglė nupjauta, širdis išimta, eina keliu raudodama. (Smuikas).
14. Mano giminietis, kaip šuo susirietęs, visą lauką turi aprietęs. (Piautuvas).

15. Merga aukšta, kasa ilga, šikinė įdubus. (Šulinio svirtis).
16. Stovi ąžuolas, ant to ąžuolo dvylika šakų, ant tų šakų po keturias gūštas, tose gūštose po septynis vaikus. (Metai).
17. Tupi kampe katinas, kas pakliudė — bažinas. (Varpas).
18. Močios skrynia nepakeliama, tėvo juosta nesujuosiama, brolio žirgas nesuturimas. (Žemė, kelias ir vėjas).
19. Sposka ant sposkos, sposkelė ant sposkelės, sposkelytė ant sposkelytės, ant sposkelytės vilkelis mažas. (Asiūklis).
20. Šimtas mylių tiltas, ant to tilto lelija; kai lelija pražydės, visas svietas pralinksmės. (Velykos)
21. Guliu jaujoj, kanapių sauja. (Arklio uodega).
22. Šimtai brolių švirkšdami vilkus muša kirsdami. (Arklio uodega).
23. Stovi šakės, ant tų šakių avilys, ant to avilio kamuolys, ant to kamuolio miškas auga, po tą mišką kiškiai laksto. (Kojos, liemuo, galva ir plaukai).
24. Lopinys ant lopinio, o vandens nepraleidžia. (Kopūstas).
25. Graži panelė, šimtas raudonų suknelių. (Aguona).
26. Žalioj pievoj piemenėlis baltas avis gano. (Saulė ir debesys).
27. Ant žalio stulpelio baltas varpelis, brolelis supa, varpelis neskamba. (Lelija ir vėjas).
28. Kaba kabikas, ir galelis plikas. (Riešutas).
29. Raudoni gaideliai po žeme gieda. (Burokai).
30. Turi kojas nesupančiotas, plačiu juostu susijuosęs, turi kišenius ir duona, bet negalvo, tik kitiems dalina. (Stalas).
31. Kabo kabikas, žiūri žiūrikas, kad kabikas nekabėtų ir žiūrikas nežiūrėtų. (Lašiniai ir katinas).
32. Marga kalytė neloja, bet žinias nešioja. (Laiškas).
33. Margi laukeliai, juodi šniūreliai, kas į jį prieina, į tą jis prabyla. (Laiškas).
34. Narsus kareivėlis, raudonas giverėlis, geležiniai pentinėliai. (Gaidys).
35. Ne laikrodis, laiką rodinėja, ne gaspadorius — darban kelia, o dieną ir giedrą pranašauja. (Gaidys).
36. Dar napadėjo, o pas visus klausia, kur padėti. (Višta).
37. Dar tėvas negimė, sūnus karan išjojo. (Dūmai).
38. Žiemą brolelis, vasarą — molėlis. (Krosnis).
39. Gilus ežerėlis ant juodų stulpelių. (Kibiras ant suolelio).
40. Mažas puodukas, dviejų mastų košiukė. (Kiaušinis).
41. Čia bėga, ten bėga ir kampe atsitupia. (Šluota).
42. Svarangė marangė, kampan susirangė. (Šluota).
43. Per šiaudus eina, šiaudai nešiugžda, per vandenį brenda, vandens nedrumsčia. (Šešėlis).
44. Saulė pagimdė, naktis palaidojo. (Šešėlis).
45. Kai bėgi, tai veja, kai veji, tai bėga; vysi — nepavysi, bėgsi — nepavys. (Šešėlis).
46. Diena gyvas, nakčia miršta. (Šešėlis).
47. Tėvulis karan išjojo, sūnelis balną sukapojo. (Žaibas ir perkūnas).
48. Du broliuku bėga, du broliuku veja ir kits kito nepaveja. (Ratai).
49. Turi kojas supančiuotas, plačiu juostu sujuostas, duona laiko, kitus peni, patsai nevalgo. (Stalas).
50. Ant žalių supynių balti broliai supas. (Riešutai).

51. Mažas puodukas, nedidukas, gardi košiukė, nors ugnelėj nevirta. (Riešutas).
52. Danguj šypia, miške vypia, ežere traškutis. (Saulė, skiedra ir vėžys).
53. Žemas žemaitukas visiems šiknon žiūri. (Slenkstis).
53. Mažas kumeliukas, žemas žemaitukas; per jį dieną joja, nakčia nesustoja. (Slenkstis).
54. Juoda karvė subliovė, visą tvorą sugriovė. (Naktis).
55. Juoda marška pavarė, visus gultų nuvarė. (Naktis).
56. Kad atsistotų, dangų pasiektų, kad išsitęstų, žemę apjuostų. (Kelias).
57. Balta juostelė visą žemę apjuosė. (Kelias).
58. Už pupą mažesnis, už velnią piktesnis. (Pipiras).
59. Dieną eina, naktį eina, niekad nesustoja, nenuilsta, miego nemiegojęs. (Laikrodis).
60. Dieną naktį teka, niekad neišteka. (Upė).
61. Dieną ir naktį bėga, iš vietos nepabėga. (Upė).
62. Bėga dieną, bėga naktį ir vis toj pačioj vietoj. (Upė).
63. Dvidylikos kulia, vienas apverčia. (Dantys ir liežuvis).
64. Du šuniuku pjaunas, balti kraujai bėga. (Girnos).
65. Du galu, du žiedu, per vidurį vinis. (Žirklės).
66. Be rankų, be kojų aukščiau laktų lipa. (Apynys).
67. Senas seneliukas, su kauliniais skribeliukais. (Pirštas).
68. Mažas, gražus puodeliukas aukštai pakabintas, gardi jame košelytė. (Riešutas).
69. Kiek danguje žvaigždelių, tiek ant žemės skylelių. (Rugiena).
70. Be ko daiktas negema? (Be vardo).
71. Tėvas tysinas, motyna pumpurė. vaikai čečelėkai. (Žirnis).
72. Aukštam lopšely devyni broleliai. (Žirniai).
73. Aukso lopšely geltoni vaikeliai. (Lyšiai).
74. Ant raudono stulpelio juodi broliai rimoja. (Grikiai).

IV.

Surinktos Kabelių ir Merkinės parafijos sodžiuose 1909–1925 m.

1. Visi jį daro, visi jį perka, niekas jo nenori.
2. Du galu, du viniu, per vidurį žiedas.
3. Juoda marška viso svieto akis apdūmė.
4. Bačka be lankų.
5. Pernai ganiau teliukus, šiemet radau pėdukus.
6. Pušalių (pušių) krūmas, lankų krūmas, rugių krūmas.
7. In duris aina, o pirkion niekados.
8. Pilnas bliūdas jaknų.
9. Žiba kap žalcys, ėda kap arklys.
10. Viduryj prūdo cik pusė bliūdo.
11. Traigys kumelys dangun bezda.
12. Šulnys be dugno.
13. An keturų gyslų kuila karo.
14. Miški gimis, miški augis, parajis namo kepures trauko.
15. Su medž.u lygus, niekadu saules neragi.
16. Viduryj dvaro toukai karo.
17. Už šunį mažesnis, už arklį dzidesnis.
18. Visas grynas, užancyj marškiniai.

19. Žamaitukas mažutukas, visiem šiknon daboja.
20. Viduryj loukų puodas verda.
21. Lazdų krūmi gaidzys gieda.
22. Atrituoja ritelis, jis labai dzidelis, per aukštus kalnus, per žemas klonis, šilkus turėdamas.
23. Senas senukas visus loukus apkuprinėja.
24. Atlėkė poukštė be sparnų, inkando žmogų be dantų.
25. Viršuj medzių giria rūksta.
26. Gniaužtas storio, sprindzys ilgio, mergom cinka.
27. Roudonas gaidukas po žemi gieda.
28. Merga ryłė, pajuosėje skyłė.
29. Sėdzi miški ponas, kas pro jį aina, tas jam skloniojas.
30. Miški gimis, miški augis, miško nemato.
31. Vienon pusėn malkų kerta, kiton pusėn skiedros lakia.
32. Seni kubilai, nouji antvožai.
33. Už balto beržlyno šuva loja.
34. Krūmo jurokas, bimbės dvarų šrubavojo.
35. Juoda višta ant roudonų kioušinių tupi.
36. Miški gimis, miški augis, parajis namo ant rankų groudziai verkia.
37. Visi jodo, niekas nešeria.
38. Mažam puoduky gardzi košaitė.
39. Kanapinė vuodegaitė, gelažinė kumelaitė.
40. Kojom mina, pilvu trina, kiša, kur išsižioji.
41. Vienoje pusėje marių malkų kapoja, kiton pusėn skiedros lakioja.
42. Sėdzi ponia tamsumoj, siuva be adatos ir siūlo.
43. Okštai karo, žemai ragi, pać maknotas, galas plikas.
44. Aina per šiaudus — nešiukžda, eina per vandenį — neskysta.
45. Atlėkė poukšcis iš kalavijų, suvijo lizdų iš pinavijų, padėjo kioušinį šimtatrynį.
46. Viduryje marių ugnis kūrinas.
47. Bačka dejuoja, bajorai giria.
48. Juodzi puodai gali louko pastacyci.
49. Sudžiūvėlis, sukepėlis, nei pać aina, nei kitų laidžia.
50. Kiek ant dangous žvaigždelių, ciek ant žemės skylalių.
51. Susiūtas, bet ne drabužis, sulopytas, bet ne medzias ir viskų pasako[illegible]
52. Prūsų žemėje žirgas žvengia, mūsų žemėje kamanos skamba.
53. Vienam gali kriūkas, kitam gali šakės, vokiški rūbai, lociniškai klega.
54. Inkiši — marma, ištrauki — varva.
55. Apušinė dravė, gelažinė šerdė.
56. Penki suka, dešims kruta, vienas spjaudo.
57. Devynešakis, devynelapis, viršuj mėnuo žiba.
58. Keturi siuvėjai vienų sukneli siuva.
59. Ožys bravori, jo ragai ori.
60. Ponia rūmuose jos kasos louki.
61. Roudonas bizūnas per šiknų muša.
62. Marga kalaitė tvoroje inkliuvus.
63. Kacino vuodega per marias nuciesta.
64. Tėvas negimis, sūnus karan joja.
65. Šarka šieni krykščia.
66. Dzvi sesutės sviestu tėptos.
67. Roudona merga bravori, jos kasos ori.
68. Juodas puodas garbinuotas gali louko verda.
69. Sapcinios mylios vienu ciltu.
70. Auga ūžuolas su dzvylika šakų, an šakos po keturis lizdus, lizdi po sepcynis vaikus.
71. Po pečium lantelė baladoiasi.
72. Dzvi sesulės per kalnelį nesuveina.
73. Kietų kiša, minkštų traukia.
74. Akum makum veršelis su devyniom skūrelėm.

75. Miškan eina — cylėdamas, namo eina — ilsėdamas.
76. Marių mergelė, šilkų kaselė, vokiškai klega.
77. Maža kalaitė, riesta vuodegaitė, an svecimų neloja, bet tik saviem duris kiloja.
78. Aš pać viešpatukas, du sūnu razbaininku, viena duktė lakštingala.
79. Maža mergaitė, roudona kepuraitė, kas aina, tas nusilankia.
80. Boba visus loukus apžioja.
81. Negyvas rėkia.
82. Višta nupešta, po stogu pakišta.
83. Pilna laktelė baltų vištelių.
84. Gali louko trūko.
85. Kūšyje pašinas visiem bažinas
86. Dzvi sesuli laukia, penki vilkai traukia.
87. Miški gimis, miški augis, parajis namo loja.
88. Kur aina, kur žengia, kapć už bobos bambos.
89. Stovi šakės, an tų šakių avilys, ant to avilio kamolys, ant to kamolio miškas auga, tami miški kiškiai laksto.
90. Avelė bėgdama prieda.
91. Graži graži mergelė, kas cik prie jos priaina, tas jų pasveikina.
92. Surazgyta, sumazgyta, gali louko pastacyta.
93. Keturios liepos siubuoja, terp jų Dzievas dejuoja.
94. Mergų varstotas, visas maknotas.
95. Bernaicis mergaitį krapšto.
96. Užuolėlis kankuolėlis, devynešakis, devynelapis, viršuj mėnuo teka.
97. Pilnas tvartas avių, cik vienas avinas.
98. Kap jaunas buvou, klonis - kalnus ariou, kap pasenou, mergas šokć vediou.
99. Malkų kiemi kapoja, skiedros loukan lakioja.
100. Graži mergaitė, žalia suknelė, baltu juostu susijuosus.
101. Anam šoni marių žirgai žvengia, kitam šoni kamanos skamba.
102. Iš vilko nastrų šimtas kibirkščių byra.
103. Kap jouna buvou, kap rožė žydėjou, kap pasenou, per akis išlindou.
104. Marga karvė aina per svietų bliuvodama.
105. Kas pirmiausias bažnyčion ineina?
106. Šimtu vytas, šimtu pintas, šimtu pavijotas.
107. Su medziu lygus, niekados saulės neragi.
108. Baltos pievos, juodos avys, kas išmano, tas jas gano.
109. Važiuoja, važiuoja — nėra vėžių, kerta kerta — nėr skiedrų.
110. Šakalinė makalinė, kadu reikia, tadu ima.
111. Auksu mesta, sidabru ousta, deimanto peiliu rėžta.
112. Be rankų, be kojų vartus atkelia.
113. Aina be kojų, muša be rankų.
114. Dzienų kap lankas, nakcį kap žalcys.
115. Du kragu kragina, penki vilkai salina.
116. Dzvi kioulaitės, keturios vuodegaitės.
117. Grigas Grigulis guli atsigulis, lapu pasiklojis, lapu usiklojis.
118. Juoda karvė langų uždengia.
119. Nevalgo nė aguonos grūdo, negeria nė vandenio lašo, o visadu gyvas.
120. Tėvas negimis, sūnus pražilis.
121. Maža kalaitė, usukta vuodegaitė, loć ne loja ir vagies neinsilaidzia.
122. Cigonkos zizės per tvorų karo.
123. Sudžiūvėlė sukudėlė aina per sodžių giedodama.

124. Šerscis su šersciu, pilvas su pilvu, per vidurį stacias.
125. Šarangė marangė po suolu susirangė.
126. Dzienų nakcį šalci stovi ir visadu iškaity.
127. Pilna marška gurulių.
128. Dzirvonas be takų, arklys be šlejų, randu kelių be vadelių.
129. Du kragu kragina, medų kabina, naskui vilkas salina.
130. Už mūro du daboja, keturi kulia, du šimtai švirkščia.
131. Pailga, kap tarka, apskrita, kap bulvė, šoka, kap merga, žvengia, kap arklys.
132. Kap jaunas buvou, tai ir staciai daviou, kap pasenou, šunės kaulų negraužia.
133. Kap jouna buvou, tai ir stacia daviou, kap pasenou, atsiguliou.
134. Paskūpėlė - pavydėlė, nei paci kanda, nei kitam duoda.
135. Ant galo dvaro šilo pilį daro.
136. Loukas kumelys per vartus daboja.
137. Trijų palų tvartas, viduryie ožys baltas.
138. Dzienų kaulus nešioja, nakcį vėpso.
139. Važiuoja ne arkliu, muša ne botagu, acigrįžta — kelio nepažyć.
140. Du broluku vienu juostu susijuosusiu.
141. Stovi merga su kvartuku, tam kvartuki skylė, kas skylės paragous, tas ir galų gous.
142. Kap jaunas buvou, kalnus ariou, kap pasenou, mergas sokć vediou.
143. Ne ciek pas Dzievų dzienų, kiek avino galvoj ronų.
144. Roudonas šunelis tvarti loja.
145. Galvų nukirto, liemuo nevirto.
146. Be durelių be langelių, mėsa ir koulaliai.
147. Mergaitė žiopso, bernelis krapšto.
148. Dzvi seselės per ažių nesuveina.
149. Trys broliai paguldzyci, peciais patalo nesiekia.
150. Sėdzi su žmogum, valgo su žmogum, aina nog stalo verkdama.
151. Už beržlyno talalojus loja.
152. Ožys treigys ragų glėbys.
153. Keliai keliai, cik du galai.
154. Stovi ūžuolas, ant to ūžuolo dzvylika šakų, kiekvienon šakon po keturis lizdus, tuosa lizduosa po trisdešims kioušinių, jų pridaboja moteriškė ir vyras.
155. Batlų juodan kemša.
156. Skersai ir išilgai skylės, viršuj medzio liemuo.
157. Šmauksč - pliauksč ant lantos, kibir vibir ant tvoros.
158. Turi odos — ne gyvulys, turi lapus — ne madias, turi žodzius — nekalba.
159. Balta kalaitė tvoron inkliuvus.
160. Stovi kampi merga roupuota.
161. Pirkia be langų, pilna žmonių.
162. Juodas puodas garbinuotas gali louko verda.
163. Atvažiavo gaspadorus, usidėjo akuliorus, žmonės isigando, o namai per langus išlindo.
164. Šimtai langelių, vienos durys.
165. Trijų lantų dvaras.
166. Stovi ant kalno su roudonu kepuraiti, kas aina, tai tas kloniojas.
167. Viršuja medzių gaidziai gieda.
168. Karo karo karikas, tupi tupi tupikas, kad tu nekarotai, aš netupėtou.
169. Miški gimis, miški augis, parajis namo šventu tapo.
170. Viena šaknis, šimtai šakų, kožnoje šakoje po šimtų obuolių, kožnam obuolyje po šimtų sėklų.
171. Šešių lantų dvaras, viduryje kvaras, o aplinkui juoda, o viduryj balta.

172. Už sapcynių mylių upė, ant tos upės ciltas, už to cilto gėlė auga; kap toj gėlė pražydės, visas pasaulis linksminsis.
173. Atlėkė vuosytis užrietis nosytį.
174. Po žemi būsiu ir supūsiu, pabuvis metus paraisiu biednų peneć.
175. Balta mergelė, roudona sukmelė, juodu šūdu šika.
176. Gėlėje gimis, skylėje buvis, parneštas namo visiem šviecia.
177. Apskritus kubilas, bet be lankų.
178. Kaulo burna — mėsos barzda.
179. Keturi broliai vienų skrybelį užsidėjį.
180. Dzvylika brolių vienu juostu susijuosi.
181. Mocyna stora, duktė roudona, sūnus padanginis.
182. Šėmas jaucias dangų laižo.
183. Keturi broliai po vienu stogu stovi.
184. Pakulninis vaikas, toukų gunčelė, aukso kepuraitė.
185. Be akių, be ousų aklus veda.
186. Juodas šunelis gulį susirietis, neloja, nekanda ir pirkion nelaidzia.
187. Du stovi, du guli, penktas vaikščioja, šeštas vadzioja, sapcintas dainas dainuoja.
188. Poukštė šmoukštė per marias lėkė, jos vuodega gvoltum rėkė.
189. Kur tu bėgi, susuktuvi? kas tau galvon, pakirstuve.
190. Žalia žolė, bet ne žolė, su vuodegu, bet ne pelė.
191. Saldus gardus, ant bliūdo nepadedamas.
192. Kap jouna buvou, kap rožė žydėjou, akių neturėjou, kap pasenou, akis ingijou, pro tas akis paci išlindou.
193. Riestum dzienų, riestum nakcį, Dzievo dziržo nesuriestum.
194. Vasarų su keturiais kailinaiciais, žiemų su vienais.
195. Mėsini puodi gelažis verda.
196. Gimsta roudonas, gyvena žalias, miršta geltonas.
197. Aina kelių kibilda, ant kibildos dvibilda, ant dvibildos tribilda.
198. Pilnas plyšys saldų blynų.
199. Akmeninės kojos, medzio liemuo, šioudų kepurė, sciklo akys ir ant tos kepurės sėdzi senis ir liulkų rūko.
200. Stovi lieptas, ant to liepto kvietkas, visų žmonių svietkas.
201. Kreivarangė ragana auksų maišo.
202. Stovi kuolalis, ant to kuolalio svirnelis, tam svirnely šimtai grušių.
203. Mergu mergavou, marciu marciavou, o kap pasenou, akis ingijou ir pro tas akis paci išlindou.
204. Balta karvė langus laižo.
205. Aš esu pirmiou, negu Adomas užgimis.
206. Dviejų rūšių rūbus turiu, tūkstancis metų praajo, vienok dar jie nesuskylėjo.
207. Nei ugnis mani apšvies, nei žmonių rankos apspies.
208. Ainu ainu — ženklo nėra, pjaunu piaunu — krouju nėra.
209. Nor liežuvio neturiu, bet taisingai atsakou, niekas mani neragi, bet visi girdzi.
210. Be kojų aina, be rankų muša, visadu juda ir negyvas.
211. Augo merga su ilgom kasom, kvietkais apsikaišius, atėjo gyvate su smailu nosim, medzini vuodegu; kai pro jų praėjo, visų gražumų sunaikino.
212. Važiavo žmogus važiu, bėgo šuva ažiu, kap nuvejo pažiūrėć, nerado nei važio vėžių, nei šunies pėdų.
213. Mažesnis už žirnį, piktesnis už šunį.
214. Trisdesims du kulia, o Adomas klojimus varto.

215. Adomukas mažutukas nosi krapšto.
216. Vidurin dvaro lempa karo.
217. Pūrena pūrelis su devyniom skūrelėm; kap ateis žiema, ims ir sušals.
218. Pilna pieva avelių, vienas piemenukas.
219. Turi kojas — nevaikščioja, turi šioudų — neėda, turi pluksnas — nelakioja, turi dūšių — ne visadu.
220. Viduryj prūdo pusė bliūdo.
221. Dešims dešimtukų traukia cinklų an pirštukų.
222. Surangė varangė per marias ciesias.
223. Mažas kuprotas dzienų visus loukus apibėga, vakarų namo parbėga.
224. Mano dėdzienė bagota, jos peciai kuproci, kų dėdzienė paneš, šimtas to nepaneš.
225. Šimto mylių ciltas, ne žmonių stacytas, kai gali to cilto rožės pražydės, visas pasaulis užgiedos.
226. Juoda karvė subliovė, visų svietų sugriovė.
227. Melnyčia sukas, ne ropį ėda.
228. Galva nukirsta, širdzis išimta, duoda geręi ir liepia kalbeč.
229. Indeda stacių, ištraukia nudribusį.
230. Turiu ousis, bet neturiu galvos nei kojų, vienok imu vaikščioć, apgarsinu miesti nouju stebuklų. Nor liežuvio neturiu, bet labai klegu in žmonis, ir kožnas mani skaito, kad aš asu mučelnykas, nes del Dzievo asu pakartas ir buvou degintas ugnimi; argi kas kitas gali buć mučinimuose lygus su manim; bet dar manyj dūšia girdzis, nes plakė mano krucinėj širdzis, ir dar negyvenė galiu todel, kad asu iškilis padangėn oukštai.
231. Iš pradzių aš augalas, paskui dulkės; mani bagoci ir nebagoci turi; kai mani laiko auksi ir sidabri, dougelis už mani pinigus moka, kap kam aš visai nereikalingas, kas gi aš?
232. Stovi lazdų krūmas, tami krūmi ūžuolų krūmas, tami ūžuolų krūmi rugių krūmas, tami rugių krūmi ažeras, tami ažeri dzvi mergaitės maudosi, tos mergaitės turi po penkes drougaites.
233. Dūšia iš siūlų, galva iš ugnies, kūnas jaucio ar karvės.
234. Apsivilkus šimtu suknelių, vėjui paputus grynas kūnas žiba.
235. Baltos vištaitės an roudonos laktos tupi.
236. Maža kap pelė, žalia kap žolė, oukšta kap bažnyčia.
237. Du gouruoci susikloja, vienų plikų pakavoja.
238. Varna kriukterėjo, visas miškas linkterėjo.
239. Keturios sesulės vienon duobelėn myža.
240. Sėdzi ant kalno sesutė, visi jai aina rankų buciuocia.
241. Keliai, keliai — keturi galai.
242. Būtų poukščis, bet sparnais neplasnoja; būtų kulka, bet nezvimbia.
242. Visi prašo, visi laukia, kap paregi, pasikavoja.
244. Pać kūdas, o jo galvos pūdas.
245. Ajou nakcį, pametiou sakcį, mėnuo rado, saulė pagavo.
246. Judzink mani, krucink mani, kad mano pilvelis dzidesnis ougtų.
247. Apvalus, kap obolys, saldus, kap medus, ant bliūdo nepadedamas ir niekadu nepametamas, jį visas svietas turi.
248. Stovi kampi trupinys, neišvež jo nei dzidelis arklys.
249. Kas bėga be kojų ir klega be galvos.
250. Abi labi tvoromi lipinėja.
251. Marci svirni, kasos lauki.
252. Stovi dzirvonas, ant to dzirvono linas, ant to lino rugių želmuo.

253. Aina karvė gercia upen, pilvų namie paliekci.
254. Stuk stuk stovai devintuvai, gaidzys krūmi gieda.
255. Senas uzbonėlis, kas metai naujas uždangtėlis.
256. Be grūžto be grūžtelio, be kirvio be kirvelio pastato ciltų.
257. Guli isipłėcis, ateina pasiraitojis, padėk, Dzieve, varysiu.
258. Šoko juodzis, atsigryžis savo pėdų nepažino.
259. Indėk ugnėn—nesudegs, inmesk vandenin — nenuskys.
260. Šikširvys šikširvys, kas neatmys, to šikna iškirmys.
261. Pirkioje malkų kapoja, per langų skiedros lakioja.
262. Balta karvė užbliovė, visas tvoras išgrovė, juoda karvė užbliovė, visas tvoras pakėlė.
263. Mėsos kubilas, sidabrinis lankas.
264. Boba vaikščioja ir pas šiknų kulbį nešioja.
265. Gelažinis gramdzymėlis, grikinis klojimėlis.
266. Tėvo karo, motkos žopso.
267. Atbėgo du štuku buku ir pastvėrė dvi štiki biki.
268. Oukšta merga, saldzi šikna.
269. Miškų tėvas klani guli.
270. Penki tvartai vienos durys.
271. Išeina boba, pašliuksčioja pašliuksčioja ir vėl kampan acistoja.
272. Meili gaspadinė tūkstancius svecių viešnagėn kviecia, ir jie visi labai linksmai viešnagėjas.
273. Sudeda riekėm, išima guruliais.
274. Šleive kreive, kur eini? Skuse kirpe, kas tau galvon.
275. Surazgytas sumazgytas aina keliu boubdamas.
276. Atlėkė biesukus užriestanosukas, klausė pas budzį, kur snipškė guli.
277. Kupris kuprinėjo, pas visus duonos prašinėjo.
278. Pilnas tvartas roudonų arklių, ateina vienas juodas, visus išvaiko.
279. Šepecys repecys, gilių pilį pastacys.
280. Trinugaris kumelys, dvinugaris jojikas, balto plieno kamanos.
281. Bitės liemuo, aina gelmuo, viršun mėnuo teka.
282. Vilaidė laidė žolalį baidė, parajo namo, ant vartų pasikorė.
283. Geltona višta an lango tupi.
284. Kojos akmeninės, medzio liemuo, kepurė šioudų, an tos kepurės sėdzi senis ir liulkų rūko.
285. Vienas prašo nakcies, antras prašo dzienos, trecias sako: man vis akis sopa.
286. Pilna bačka alous, niekur skylės nėra.
287. Kadu jaunas buvou, ponam tarnavou, kap pasenou, šunės neėda.
288. Negyvas gyvus traukia.
289. Už Dzievų mažesnis, už karalienį dzidesnis.
290. Baltas loukas, juodu sėklu sėtas.
291. Marga karvė palangėmi lakioja.
292. Ūžuolas be šakų, dzirvonas be takų, kumelė be vadelių žino kelių.
293. Iš vieno galo ūžuolinis, iš kito galo beržinis, per vidurį šikna.
294. Stovi ciltas, to cilto sepcynios mylios, ant galų gėlės žydzi.
295. Be dušios, be kūno gerjou Dzievų garbina.
296. Šventas pašvenstas, danguj nebuvis, ant žemės supuvis.
297. Sukarpytas, sulopytas, inmetus vandenin neskysta.
298. Pilna gerklė blynų.
299. Stovi papas ant cilto ir rėkia: bėkit, ba apmuš.
300. Merga Suzana, miški sugouta, per ciltų vežta, ant cilto užmušta.

301. Pač sėdzi soscinėj, kap karalius karūnoj, gyviem paporina, o mirusiem patarnauja.
302. Danguj ir žemėj skylė, o viduryj vanduo ir ugnis.
303. Prašou tavi, lipk an mani, paragauk, cik nepagadzyk.
304. Stuk stuk stovai devintovai, viršuj medzių gaidziai gieda.
305. Aš pač viešpač, mano paci viešpataitė, sūnus žmogžudzys, duktė lakštingala.
306. Keturšakis meteršakis, ant viršunės saulė teka.
307. Valdziškas arklys be vadelių žino kelių.
308. Juoda kalaitė visus kampus apšokinėja.
309. Acidarius langinyčių, stovi baltų spaviednyčių.
310. Oukštai pastacytas, gražiai apkaišytas, visus in savi traukia.
311. Tėvo juostu neapsijuosi, brolio žirgo nepavysi, mocynelės skrynios nepakelsi.
312. Pilnas medzias šakelių, ant tų šakelių lapeliai, prie tų lapelių kioušinėliai ir roupuoci kevalėliai.
313. Dėdė an dėdės važiuodamas, vienas kitų rugodamas, baltų kelių padaro.
314. Negeriu, nevalgou, gyvuoju ir visų svietų išlakioju.
315. Dzienų kvailas, nakcį mielas.
316. Ar su baimi ar su bėdu, o an mani vis užbėga.
317. Ūmai nulakiu ir vėl sugrįžtu.
318. Kas manį uživoja, tas dažnai ačeroja.
319. Mano sūnus be galvos ir duktė be odos.
320. Bėga ploukia ir tolinas, nor tai ne paukščis ir ne upė: niekas jo bėgimo nepavys, kad ir vytų šimtas arklių; kas jo neinkainuoja, paskui pač liūdzi, nes jis pabėga ir negrįžta.
321. Nor asu muštas, bet man nesopa, žėdnas many norėtų turėć, kam aš necinku, negerai tam gyvenć; tepgi neturėdamas dūšios dažnai vaikščioju.
322. Atvažiavo mergėlė su raudonu suknėli, kap jų nuimdzinėjo, visi verkė.
323. Atlėkė poukščiai be sparnų, įsėdo medzian be lapų, pakando svietų be dantų.
324. Plona mergelė toli myžia.
325. Guli merga šalia kelio, iškietus rankas ir kojas.
326. Dzvylika mylių gelažinio cilto, už to cilto lelija; kap toji lelija pražydės, visas svietas užgiedos.
327. Vienu pagaliu du nečiuku pakūrina.
328. Stovi ponaicis po raudonu kepuraiti.
329. Rudenį gimsta, pavasarį miršta.
330. Sena bobulė visų svietų apdengia.
331. Du ratu pamiškyj stovi.
332. Ant aukšto kalno žvanga žvangucis, skamba skambucis su aukso galvu, su kanapių vuodegu.
333. Pas dzvi mocynas po penkis sūnus ir visi vienu vardu.
334. Ruskas svirnelis, pruskas stogelis, be durių, be langų, pilnas javų.
335. Kad isiciesia — iki pušelės, kap susitraukia — iki šunies.
336. Pusė miško souso, pusė žalio.
337. Kas pasidaro nedarytas?
338. Su mėsos ousimi, gelažiniais dancimi, gaudo velnius nakcimi.
339. Dzienų lazdelė, nakcį akelė.
340. Senas dziedukas oukštai sėdzi ir liulkų rūko.
341. Prakirsi ladų, rasi sidabrų, prakirsi sidabrų, rasi auksų.
342. Vienas sako: pastovėkim, kitas sako: palinguokim, trecias sako: pasbėgėkim.

343. Žuvis begrobė, visas mares išgriovė.
344. Roudonas gaidukas didziu balsu gieda.
345. Vienas stovi, kitas lipa, trecias karias, žemyn sverias.
346. Po miškų akėja, medzių nekliudo.
347. Girdzi ir mato, o sučiupcia negali.
348. Prie stolo būdamas marina, prie durių — už kaklo pakabina.
349. Du staru starina, du vanagu kalina ir lingį linguoja.
350. Sutar mūtar musė pasikorė.
351. Šio ryto martaitė ouksinė kepuraitė.
352. Šarafinas skersas, jis in šokius greitas, jis nemoka šokć, ciktai žabarloć.
353. Aukso piltukas, kaulo mikolukas.
354. Dziržinės trys šilkinės, šešios akys, dešims kojų.
355. Kunigo poutai toukuosa.
356. Per pušynų tankumynų; šerai karo ir marcių varo.
357. Yra rundzinis kalnas, tami kalni po du broliu staciu stovi.
358. Pumpinis kalnas, gelažinis arklas, nei sėja, nei aria, o per metus du syk ima.
359. Pastatiou stacinį, paritou ricinį, pabėriou bėriukus, pašoukiou kuosukus, kad surinktų bėriūkus.
360. Nei lankų, nei durių, o žmonių pilna.
361. Tu cia būsi ir supūsi, aš ainu žmonių penėć.
362. Kas nepenėtas tunka?
363. Sėdzi mergelė langi ir jos vuodega šlapia.
364. Mitų mitų, pilna šikna aksomitų.
365. Sujrusi paklodė visus loukus apklosto.
366. An keturių stangų zvanas karo, dzienų ir nakcį zvanina.
367. Juodas juokas dangun bezda.
368. Tupi kampi pasipūtis iš visų juokias, kap pasiutis.
369. Indeda kietų, išima minkštų, iš galo vanduo bėga.
370. Du galu sukirpta, du žiedu užlankta.
371. Keturi bėga, tūkstancis švilpia.
372. Vaikščioju basas, kad ir apsevis, vaikščioju an galvos; nor ir an kojų.
373. Atlėkė poukščis be sparnų, intūpė medžian be šakų, atėjo boba be dantų, suėdė poukščį be sparnų.
374. Visas miškas lygus, cik du medziu aukštesniu.
375. Tėvas dvejų metų, motka pusmetė, vaikeliai kap piršteliai.
376. Keturios pušys liemeninės mušas, viduryj asilukas žvengia.
377. Inkemšu pascipusį, ištraukiu padribusį.
378. Mažas arklys dzienų nakcį jodomas.
379. Dzvi sesulės groudziai verkia.
380. Gyslos tampos, gourai kratos, plikas kūnas skylas veizdzi.
381. Dzienų gulėdamas, žmonių bijodamas, nakcį palodamas nieko nebodamas.
382. Yra kelių be galų ir suskaicyć jų negaliu.
383. Kur buvis, kur nebuvis, čiupć už bobos bambos.
384. Aina keliu, nedunda, aina per šiaudus, nešiukzda.
385. Du bėga, du gena, du spokso, du rokso, du kiokso, vienuoliktasai plakia.
386. Du kiškeliu pjaunasi, balci kraujai bėga.
387. Rytų aina vienu koju, per pietus dzviem, vakari trimi.
388. Stuk stuk, martela, gražus tavo vardelis .
389. Šimtas lapų, šimtas palėpių ir an vienos kojos stovi.
390. Baltas ožys juodam tvarti stovi.

391. Lėkė paukščis pro gražų namuką, skundėsi Dzievui: ak Dzieve, apgink, mano turtas dega.
393. Burna prie burnos, pasibuciuocia negali.
394. Karo an šaro, guli an galo.
395. Be medzio, be kalto ciltų pastato.
396. Ataina boba an kriukų, jos gunčė šimto štukų, burna kaulo, barzda mėsos.
397. Per gizonis, per gidonis, šoreika marcių veža.
398. Lakiame per miškus ir per aukštus kalnus, pabudzinom senelius ir mažus vaikelius.
399. Dzienų nakcį nemigsi, visiem neinciksi.
400. Nieko nevalgo: nei souso, nei šlapio, vienok jo visi bijo.
401. Keturi broliai, penki rageliai, o pać mažiausias aštrausias.
402. Storakaklis midų geria.
403. Pipirus sėjou, marteli dzygou, kap panokou, gudu pavirtou.
404. Keturios kojos, keturi ragai, būna brangūs ir nebrangūs.
405. Atsitūpė be kojų, nušovė be muškietos, išvirė be ugnies, suvalgė be burnos.
406. Pirkia ūžia, gaspadorus cyli, atėjo žmonės, gaspadorų paėmė pirkia per ląngų išejo.
407. Šventa buvo ir bus; danguje nebuvo ir nebus.
408. Atlėkė penki vilkai, nustvėrė smurgliausko paršelį ir nunešė už pirduliausko kluono.
409. Mužikas žemėn meta, ponas kišeniun deda.
410. Duona be plūtelės, bet jos neinkusi.

Mįslių atsakai.

1. Grabas. 2. Žirklės. 3. Naktis. 4. Kiaušinis. 5. Rugiena. 6. Duonkubilis. 7. Kiaušinienė. 8. Raktas. 9. Dalgis. 10. Mėnulis. 11. Dūmtraukis (kaminas). 12. Žiedas. 13. Lopšys. 14. Kryžius. 15. Šešėlis. 16. Saulė. 17. Balnas. 18. Žvakė. 19. Slenkstis. 20. Skruzdėlynas. 21. Liežiuvis. 22. Ratelio špūlė. 23. Arklas. 24. Kulka. 25. Obuoliai. 26. Kultuvė. 27. Burokas. 28. Statinėj skylė. 29. Baravykas. 30. Medžio šerdė. 31. Varnas. 32. Vanduo sušales. 33. Liežiuvis. 34. Vijurkas. 35. Puodas ant žarijų. 36. Smuikas. 37. Slenkstis. 38. Riešutas. 39. Adata su siūlu. 40. Staklėmis audžia. 41. Šaudo. 42. Bitė. 43. Riešutas. 44. Šešėlis. 45. Agurkas. 46. Virtuvas 47. Kiaulė su paršiukais. 48. Akys. 49. Raktas. 50. Rugiena. 51. Knyga. 52. Griaustinis. 53. Kregždė. 54. Kibiras. 55. Ratelio špūlė. 56. Moteris verpia 57. Žirnis. 58. Dūminė pirkia. 59. Balkis. 60. Morkva 61. Ugnis ir puodas. 62. Langas. 63. Kibiro pasaitas. 64. Dūmai. 65. Žirklės kerpa. 66. Rogėmis važiuoja. 67. Morkva. 68. Karvės spenys. 69. Gavėnia. 70. Metai. 71. Liežiuvis. 72. Akys. 73. Linus mina. 74. Svogūnas. 75. Kirvis ant peties. 76. Nendrė. 77. Spyna. 78. Spragylas, žmogus ir vėtyklė. 79. Žemuogė. 80. Piautuvas. 81. Lašiniai spirga. 82. Lota. 83. Dantys. 84. Saulė nusileido. 85. Kūgio šatra. 86. Akys, rankos ir šautuvas. 87. Mintuvai. 88. Klemka. 89. Žmogus. 90. Ratelio špulė. 91. Uoga. 92. Akėčios. 93. Vaikas lopšy. 94. Vainikas. 95. Spyną rakina. 96. Žirnis. 97. Kunigas bažnyčioj. 98. Jaučio odos batai. 99. Šuo loja. 100. Skujinė. 101. Griaustinis. 102. Aksalinė. 103. Aguo-

na. 104. Laiškas. 105. Raktas. 106. Kopūstas. 107. Šerdė. 108. Knygos. 109. Laivas. 110. Pirštinė. 111. Vaivorykštė. 112. Vėjas. 113. Laikrodis. 114. Juosta. 115. Žirklės ir rankos pirštai. 116. Naginė. 117. Agurkas. 118. Naktis. 119. Laikrodis. 120. Dūmai iš kamino. 121. Spyna. 122. Dynė. 123. Smuikas. 124. Arkliai ir dišelis. 125. Kulbė. 126. Langas. 127. Dangus. 128. Laivelis plaukia. 129. Žmogus aria. 130. Arklys. 131. Šarka. 132. Puodas. 133. Bačka. 134. Spyna. 135. Linus šukuoja. 136. Mėnulis. 137. Grikis. 138. Batai. 139. Laivelis. 140. Kuolai. 141. Šautuvas. 142. Batai. 143. Kulbė. 144. Liežiuvis. 145. Kopūsto galva. 146. Burna. 147. Spyna. 148. Akys. 149. Balkiai. 150. Lėkštė. 151. Liežiuvis. 152. Ratelis. 153. Kamuolys. 154. Metai. 155. Batu aunasi. 156. Kašikas. 157. Skalbia. 158. Knyga. 159. Stiklo langas. 160. Tarka. 161. Aguona. 162. Skruzdėlynas. 163. Bradiniu žuvauja. 164. Bučius. 165. Grikis. 166. Serbenta. 167. Varpai. 168. Katė žiūri į lašinius. 169. Kryžius. 170. Kopūstas pasodninkas. 171. Karstas su lavonu. 172. Velykos. 173. Rogės. 174. Rugys. 175. Skala dega. 176. Žvakė. 177. Kiaušinis. 178. Gaidys. 179. Stalas. 180. Metų laikas. 181. Pečius. 182. Dūmai. 183. Stalas. 184. Žvakė. 185. Lazda. 186. Spyna. 187. Durys. 188. Kulka. 189. Upelis ir pieva. 190. Bulvė. 191. Miegas. 192. Aguona. 193. Kelias. 194. Svogūnas. 195. Arklys pažabotas. 196. Rugys. 197. Arklys, balnas ir žmogus. 198. Avily medus. 199. Namas. 200. Velykos. 201. Žarstyklė. 202. Aguona. 204. Diena. 205. Laikas. 206. Diena ir naktis. 207. Saulės šviesa. 208. Šešėlis. 209. Aidas. 210. Laikrodis. 211. Pieva ir dalgė. 212. Šešėlis. 213. Pipiras. 214. Liežiuvis, maistas ir dantys. 215. Spyna. 216. Saulė. 217. Svogūnas. 218. Žvaigždės ir mėnuo. 219. Lova. 220. Mėnulis. 221. Kelnėm aunasi. 222. Pasaitas. 223. Piautuvas. 224. Traukinys. 225. Velykos. 226. Naktis. 227. Ratelis. 228. Žąsies rašoma plunksna. 229. Linus mina. 230. Varpas. 231. Tabokas. 232. Duona maišoma dėžėje. 233. Žvakė. 234. Višta. 235. Dantys burnoje. 236. Kriaušė. 237. 238. Kunigas ir žmonės. 239. Karvę melžia. 240. Žemuogė. 241. Kryžius. 242. Balsas. 243. Lietus. 244. Bezmėnas (svarsčius). 245. Rasa. 246. Špulė. 247. Krūtis. 248. Pečius. 249. Vanduo. 250. Smičius. 251. Balkis. 252. Stalas užtiestas ir duona ant stalo. 253. Priegalvės užvalkalas. 254. Vargonai. 255. Užšalęs ežeras. 256. Vanduo užšalęs. 257. Stovai. 258. Blusa. 259. Nuodėmė. 260. Svogūnas. 261. Saulė. 262. Žiema ir vasara. 263. Žiedas ant piršto. 264. Višta su kiaušiniais. 265. Blynas pakeptas. 266. Šulnys ir svirtis. 267. Vilkas avį nešąs. 268. Avilys su medum. 269. Liežuvis. 270. Pirštinė. 271. Šluota. 272. Mirtis. 273. Malkos. 274. Upė. 275. Bubnas. 276. Vilkas. 277. Piautuvas. 278. Žarstyklė. 279. Grėblys. 280. Mintuvai. 281. Žvakė. 282. Grėblys. 283. Saulė. 284. Namas. 285. Durys, lova ir langas. 286. Kiaušinis. 287. Batai. 288. Šukos. 289. Mirtis. 290. Laiškas. 291. Žiema. 292. Žuvis. 293. Spragilas. 294. Gavėnia. 295. Varpai. 296. Kryžius. 297. Žąsis. 298. Avilys. 299. Virtuvas. 300. Utėlė. 301. Varpai. 302. Virtuvas. 303. Obelis. 304. Vargonai. 305. Šalinė, gramdymas, spragylas ir vetyklė. 306. Jurginės žydi. 307. Traukinys. 308. Šluota. 309. Pečius. 310. Ant bažnyčios bokšto kryžius. 311. Kelias, vėjas, pečius, 312. Gėlės. 313. Girnų akmuo. 314. Vėjas. 315. Miegas. 316. Miegas. 317. Mintis. 318. Krienai. 319. Lyšiai, svogūnas ir salota. 320. Laikas. 321. Pinigai. 322. Svogūnas. 323. Žiema.

324. Šautuvas. 325. Arklas. 326. Velykos. 327. Karvė laižo šnerves. 328. Grybas. 329. Šaltis. 330. Dangus. 331. Ausys 332. Varpas. 333. Ranka ir pirštai. 334. Aguona. 335. Virvė. 336. Kanapė. 337. Plyšys. 338. Sląstai. 339. Žvakė. 340. Kaminas. 341. Kiaušinis. 342. Akmuo, medus ir vanduo. 343. Dalgė. 344. Gaisras. 345. Šulnys. 346. Šepetys. 347. Vėjas. 348. Šaukštas. 349. Aria. 350. Verpia. 351. Rasa. 352. Akečios. 353. Pirštas su žiedu. 354. Jaučiais aria. 355. Samtis puode. 356. Šepetys. 357. Obuolys. 358. Avies vilna. 359. Stalas su valgiais ir valgytojais. 360. Agurkų sėklos. 361. Piaunami rugiai. 362. Mėnulis. 363. Adata. 364. Kamine suodžiai. 365. Akėčios. 366. Lopšys su kūdikiu. 367. Kaminas. 368. Šluota. 369. Rūgytas agurkas. 370. Žirklės. 371. Uodega. 372. Vinis bate. 373. Saulė sutirpino sniegą. 374. Ceberis. 375. Grėblys. 376. Kūdikis lopšy. 377. Linus mina. 378. Slenkstis. 379. Akys. 380. Stovai. 381. Kamuolys. 382. Žiedas. 383. Durų klemka. 384. Šešėlis. 385. Jaučiais važiuoja. 386. Girnos. 387. Žmogus, mažas, jaunas ir senas. 388. Langinė. 389. Medis. 390. Grikis. 391. Bitė. 392. Šepetys. 393. Langas. 394. Voras. 395. Šaltis. 396. Višta. 397. Utėlę šukuoja. 398. Saulės spinduliai. 399. Svogūnas. 400. Laikrodis. 401. Arklas. 402. Kaminas. 403. Kanapė. 404. Stalas. 405. Sniegas. 406. Upė su žuvimis. 407. Bažnyčia. 408. Nosį valo. 409. Nosies valymas. 410. Išmatos.

Priežodžiai ir patarlės.

I.

Alytaus apskr. surinktos.

1. Turtingas protą kišeniuj nešioja.
2. Turtuoliui tiesa nereikalinga: jis be jos amžių gerai pragyvena.
3. Pavargusio tiesa trijų skatikų neverta.
4. Už pinigus netiesą tiesa paversi.
5. Jei pinigų neturi, ir gudrumas tau nepadės.
6. Lengva būti gudru, kai skatikas kišeniuj barška.
7. Kvailas, kol buvo vyžuotas, gudrus, kai tapo čebatuotas.
8. Tik nudriskusi netiesa pasauliui akis bado.
9. Neklausia, kas galvoj, bet kas kišeniuj.
10. Pinigas prausia, pinigas ir purvina.
11. Pinigas ir dangun vartus atidaro.
12. Nėra to rakto, kurio pinigas neatrakytų; nėra to melo, kurio tiesa nepadarytų.
13. Nėra to kalno, kurio pinigas nenugriautų.
14. Su pinigais ir pragare nepražūsi.
15. Pinigas ir pragaro vartus atrakina.
16. Pinigas ir už kunigą iškalbingesnis.
17. Pinigas ir netiesą tiesa paverčia.
18. Pinigui visi keliai atviri.
19. Pinigas pasaulį valdo.
20. Ir juodą darbą pinigas padaro baltu.
21. Auksu pakaustyta kiaulė žirgą atstoja.
22. Auksu turtinga ranka kiekvieną darbą moka.
23. Ko protu nepasieksi, su auksu prieisi.
24. Auksas ir mėšluose žiba.
25. Auksas už ugnį šiltesnis, už ledą slidesnis.
26. Varguolio kišeniui pinigas slidus.
27. Kas pinigą mėgsta, tas tiesos nekenčia.
28. Prakaitu aukso neįsigysi.
29. Auksas kreivais keliais vaikščioja.
30. Auksą ir Dievas mėgsta.
31. Su auksu ir Dievą papirksi ir velnią apgausi.
32. Per auksą pragaran, per auksą ir dangun.
33. Pinigas pinigo ieško.
34. Skatikas į skatiką ir, žiūrėk, šimtai išaugo.
35. Ir aitvaras veltui pinigų neneša.
36. Kad višta aukso kiaušinius neštų, ją altoriun patupdytų.
37. Pilnas kišenius ir miške draugų suranda, o tuščias ir mieste juos išvaiko.
38. Kaip draugų neturėsi, kad pinigai kišeniuje skamba.
39. Už pinigą ir tiesą nupirksi.
40. Pinigas melą tiesa padaro, o tiesą melu.
41. Pinigas ir vagį dangun nugabena.

42. Be pinigo nei gimti, nei mirti.
43. Surask tik pinigų, o draugai patys susiras.
44. Pinigas mėgsta kunigo kišenių ir žydo krepšį.
45. Žydas už pinigą ir tėvą parduotų, kad tik kas jį pirktų.
46. Geras, kai skolini, žiaurus — kai skolos pareikalauji.
47. Lipšnus — pasiskolindamas, rūstus — grąžindamas.
48. Medaus lūpomis skolina, tulžies grąžina.
49. Neskolink draugui — priešą įsigysi.
50. Tikras draugas ir skola neatgrąsinamas.
51. Tol draugai, kol atskirai pinigai.
52. Mylėkimės, kaip broliai, rokuokimės, kaip žydai.
53. Dievui kalėdoja, o sau kišeniun pasideda.
54. Neužsimokėsi ir kunigas nepasimels.
55. Už pinigus meldžiasi tik kunigas ir elgėta.
56. Per kunigą ir Dievą papirksi.
57. Už pinigus kunigas ir velnių dangun nugabens.
58. Nežiūrėk, ką kunigas sako, bet žiūrėk, ką jisai daro.
59. Kunigo žodžių klausyk, bet iš jo darbų nesimokyk.
60. Kunigas kitus mokina, bet apie save pamiršta.
61. Kunigas kitus dangun veda, bet patsai dažniausia pragaran keliauja.
62. Bara, kaip kunigas per pamokslą.
63. Per pamokslą už gobšumą bara, o savo kiaules svetimu šeria.
64. Kunigo malda auksu gimdoma.
65. Kunigui neužsimokėsi — nepasimels.
66. Kunigas Dievą prašo, kai skatiką mato.
67. Bažnyčioje — angelėlis, o už bažnyčios — žydelis.
68. Kai kunigas kupčiavoja, dangus raudoja.
69. Tiesa seniai išnyko, nes nū ir kunigai meluoja.
70. Kunigų pinigais pekla brukavota.
71. Ne tas geras kunigas, kuris gražiai pamokslus sako, bet tasai, kur pinigų negaudo.
72. Kalėdoja, kaip kunigas.
73. Kunigo tiesa ant liežiuvio, o jo dora kišeniuje,
74. Kunigui spaviedokis, bet su kunigu nesitark.
75. Gero kunigo žodis dangų džiugina, o blogo — pragarą juokina.
76. Kunigo neprisotinsi.
77. Kunigo kišeniai skylėti, jų nepripildysi.
78. Kryžių nešioja, o velnią vilioja.
79. Nūnai ir skustas viršugalvis plaukais užaugo.
80. Altoriuje kunigauja, o klebonijoj žydauja.
81. Tam kunigo gaspadinė, kad riebi būtų.
82. Riebi, kaip kunigo gaspadinė.
83. Mėgsta, kaip kunigo gaspadinė dešras.
84. Žvairuoja, kaip kunigo gaspadinė į špitolninkes.
85. Riejasi, kaip kunigo gaspadinė su davatkomis.
86. Ne kunigo gaspadinė, o žmonių pajuokta.
87. Kai kunigo sesuo, tai ir ne gaspadinė.
88. Vaikščioja pasipūtęs, kaip kunigo giminaitis.
89. Ne kunigo brolėnas, o dvarą nusipirko.
90. Kunigų giminės dvarus suėdė.
91. Ne kunigo brolis, centruko negausi.
92. Ne kunigo brolis, iš maldos namo nepasistatysi.
93. Prie ruso kupra skaudėjo, o prie mūsiškio tik niešti.

94. Rusas — skatikėlį, o mūsiškis tik lituką.
95. Pas teisėją nūnai nueisi, su tuščiu kišeniumi sugrįši.
96. Dieną tardė, naktį tardė, kol paskutinį centuką iš kišeniaus ištardė.
97. Degtinės negeria, bet valstybinę stiklinėmis mauna.
98. Kyšių neima, bet be dovanų neprisileidžia.
99. Kyšio nesiūlyk, bet paršiuką padovanok.
100. Už kyšį lauk išvarys, bet už dovanėlę gražiai padėkos.
101. Vyras kyšio neima, bet žmonai tik duok.
102. Žmonos nepatepsi, pas vyrą nieko nepeši.
103. Žmonai kyšio neduosi, pas vyrą bylą praloši.
104. Prie ruso ėjau be kepurės, prie mūsiškio su lituku.
105. Vokietys sprandą pėrė, o mūsiškis kišenius krato.
106. Kaune tiesos neieškok, ji už marių išvažiavo.
107. Kas gražiai kalba, tas piktai daro.
108. Tam smetona, kad su blynu valgytau.
109. Tam ir ponai, kad mūsų skatikus savo kišeniun krautų.
110. Vagia visi, o vagimis laiko tik kitus.
111. Kai paponavo, tai ir apsivogė.
112. Meluoja, kaip seimo atstovas.
113. Tas kaltas, kas pinigų neturi.
114. Pinigų neturi, bylos neišloši.
115. Neturi pinigų — nesiteisk.
116. Nususo, kaip Lietuvos ponai.
117. Lietuvą nūnai kyšis valdo.
118. Per kyšį ir į plyšį.
119. Vakar siuvėjas, o nūnai teisėjas.
120. Vakar skerdžiavo, o nūnai ministeriauja.
121. Vakar kiaules ganė, o nūnai pamokslus sako.
122. Skerdžium buvo kvailas, o ponu pasidaręs tapo dar kvailesnis.
123. Piemenį ir aukso palociuj pažįsi.
124. Ponu dedas, o piemens kalbą kalba.
125. Ponai į mužikėlio skatiką, kaip šunys į mėsą.
126. Ponu tapęs, kaip neapsivogsi.
127. Nevogsi, dideliu ponu netapsi.
128. Tas valdininkas dar negimė, kuris kyšio neima.
129. Mužiko skatikas ponams akis bado.
130. Iš mužikėlio po skatikėlį, o ponui šimtelis.
131. Metus pavaldininkavo sūnelis, ir tėvuliui nauji nameliai išdygo.
132. Dvaro niekas nepametė, o jis valdininkaudamas surado.
133. Skuta, kaip nuovada žydus.
134. Kauno pažadais sotus nebūsi.
135. Žadėjo kelius taisyti, o ėmė kišenius kratyti.
136. Kunigai žmones cicilikais baido, o patys bažnyčią griauna.
137. Kits kitą vagim pravardžiuoja, o abiem iš kišeniaus svetimi litai kėpso.
138. Tiesos melu nepaspirsi.
139. Tiesa tik ponams akis bado.
140. Keno duoną valgai, tam ir dirbk.
141. Keno duoną valgai, tam tiesos nekalbėk.
142. Keno vežime sėdi, tam ir dainelę dainuok.
143. Melu toli nueisi, bet namo nesugrįši.
144. Meluoja, kaip čigonas, arklį parduodamas.
145. Ne moteriškė, o melą su tiesa supainiojo.
146. Žydus iš smuklės išvarė, o kunigai atsisėdo.
147. Pasaulio galas, kad kunigai ėmė šinkavoti.

148. Ne tie nūnai laikai, ne tie ir kunigai.
149. Būdavo už kunigo pečių Dievas stovėjo, o nūnai ten raguotas.
150. Dera, kaip kunigui kelnės.
151. Nūnai ir davatka kunigu piktinasi.
152. Būdavo, pinigai kunigo ieškojo, o nūnai kunigas pinigų.
153. Kunigai Dievo apaštalai, o į pinigus, kaip vanagai.
154. Ponų pažadai margu arkliu jodinėja.
155. Suktas pažadėjo, kvailas nusidžiaugė.
156. Pažadais ir šuns nepripenėsi.
157. Pažadais penėtas kojas ištiesė.
158. Pažadais penimas kojų nepavelka.
159. Tikėk pono pažadais, žydo pasibažymais, ir laimėsi, kaip Zablockis muilu.
160. Negali — nežadėk, bet pažadėjęs ištesėk.
161. Sūnaus namai nevisada tėvą šildo.
162. Žento turtai uošvį mažai džiūgina.
163. Žento namai uošvio nešildo.
164. Giedokit, paukšteliai, nūnai jūsų dienelės, bet kaip giedosit vanagui atlėkus.
165. Bepigu giedoti, kad pilvas prikimštas.
166. Bepigu giedoti, kad galvoje alus ūžia.
167. Girto giesmė tik šunis erzina.
168. Šildosi, kaip čigonas prieš mėnulį.
169. Sušilo, kaip čigono vaikas, prieš mėnulį šildomas.
170. Dar poterių neišmoko, o jau vesti rengiasi.
171. Snukio neperžegnojęs, už stalo lenda.
172. Aukštai pasikelsi, žemai nutūpsi.
173. Prikąsk liežuvį, kad nesumeluotai.
174. Juodą puodą nors visi myli, bet ant stalo nestato.
175. Pilnas kišenius svetimus vartus atidaro, tuščias iš savo namų išvaro.
176. Vilko akys ir nakčia mato.
177. Nė vienas paukštelis savo lizdan netrekia.
178. Pamokyk savo vaikus puodan mižti, aruodan šikti.
179. Rankioja, kaip višta grūdus.
180. Purtosi, kaip višta po krūmu.
181. Susipešė, kaip gaidys su vanagu.
182. Susikalbėjo, kaip žąsis su kiaule.
183. Pamėgo, kaip kiaulė mėšlą.
184. Mėšlo lenkis ne del baimės, bet del smarvės.
185. Pamėgo, kaip katinas lašinius.
186. Žiūri, kaip katinas į lašinius.
187. Susidraugavo, kaip katė su pele.
188. Pamėgo, kaip katė krosnį.
189. Susirietė, kaip šuo gurboje.
190. Loja, kaip šuo ant elgetos.
191. Staugia, kaip šuo prieš gaisrą.
192. Staugia, kaip šuo, nelaimę nujausdamas.
193. Nuleido uodegą, kaip šuo, lazdą pamatęs.
194. Gaudo, kaip šuo muses.
195. Kremta, kaip šuo blusas.
196. Tiek pas jį pinigų, kaip pas šunį blusų.
197. Įkando iš pasalų, kaip pablūdęs šuo.
198. Susipiovė, kaip šunys del kaulo.
199. Urzgia, kaip šuo su kaulu.
200. Mėgsta, kaip šuo keptą ropę.
201. Žodį pasakysi, jau jo nepavysi.
202. Ištartas žodis namo nebegrįžta.
203. Žodį pasakysi, atgal nebesugrąžinsi.
204. Doras žodis sielą žadina.
205. Išmintingas žodis kvailo ausin kelio neranda.

206. Piktas žmogus doram žodžiui kurčias.
207. Suktas vyras tiesaus žodžio nebegirdi.
208. Geras žodis, laiku tartas, už auksą brangesnis.
209. Žodžiu sužeisi, žodžiu ir pagydysi.
210. Žodis baido priešus, žodis gimdo draugus.
211. Žodis žmogų draugu padaro, žodis jį priešu paverčia.
212. Geras žodis draugus gimdo, piktas priešus gamina.
213. Žodį paleisi, žirgu jo nepavysi.
214. Piktą žodį paleisi, atgal jo nesugausi.
215. Piktas žodis aitvaru po pasaulį lekioja.
216. Gerą žodį vienas girdi, o piktą — šimtai.
217. Žodis užmuša, žodis ir pagimdo.
218. Geras žodis gerus darbus gimdo.
219. Tiesa — melo pastumdėlė.
220. Proga pasitaiko, bet nesikartoja.
221. Proga užbėgo — gudrus pagavo, kvailas pražiopsojo.
222. Gudrus svetimą progą pagauna, kvailas savąją pražiopso.
223. Be kovos nelaimėsi, be dantų plutos nesuvalgysi.
224. Uvėrus ir duonos guriniu paspringsta.
225. Eik Kaunan ministeriauti, jei kiaulių ganyti nemoki.
226. Kai seimas susėda, visus pinigus suėda.
227. Dar kiškis kopūstuose, o jam virti jau puodus kaičia.
228. Dar šunys nesulojo, o jau pautienę kepa.
229. Paimsiu taip, jog šuo nesulos.
230. Dar vištos lakton nelekia, o jau samdininkas gulti rengiasi.
231. Dar višta kiaušinio nesudėjo, o jau marti pautienės panorėjo.
232. Katei juokai — pelei galas.
233. Pina, kaip gudas vyžus.
234. Bastosi, kaip gudas be žinios.
235. Subyrėjo, kaip Kuto ratai.
236. Iškriko, kaip Grigo bitės.
237. Gudravojo, gudravojo, kol šunims šeko šienauti nuėjo.
238. Pavyko, kaip vilkui lapė apgauti.
239. Susidraugavo, kaip avinas su vilku.
240. Darbštus duoną gamina, tinginys badą augina.
241. Darbas gėdos nedaro, tinginiavimas šunų lodyti išvaro.
242. Ir juodas darbas žmogų dabina.
243. Kas anksti keliasi, tam ir Dievas padeda.
244. Ankstyvas darbas vaisius didina.
245. Kas anksti kelias, vėlai gula, tas du amžiu gyvena.
246. Jei per Kalėdas šalta, tai per Velykas balta.
247. Kas guli, špygą turi, kas lalauna, tas maišus prisikrauna.
248. Velykos dar kailinius mėgsta.
249. Velykų saulė šaltus vėjus gimdo.
250. Lupk karnas, kada lupasi.
251. Iš verbos karnų vyžų nenupinsi.
252. Džiaugiasi, kaip žemaitis vyžus nusipynęs.
253. Nuliūdo, kaip gudas vyžus pametęs.
254. Grakšti, kaip vyžuota mergelė.
255. Karvės pėdų vyžais nepaslėpsi.
256. Vyžuotą žmogų ir bažnyčioj stumdo.
257. Nežiūrėk, kad dantys balti, bet kas už dantų.
258. Balti dantys juodos duonos nemėgsta.

259. Juodos rankos darbą mėgsta.
260. Juodos rankos, baltos kojos mergeles dabina.
261. Pasileidęs, kaip žydo mielės.
262. Pasileidus, kaip žydo ožka.
263. Darbšti, kaip žydo merga.
264. Žydmergė ūkininko duonos nemėgsta.
265. Žydo mergai ūkininko duona negardi.
266. Kokis darbas, tokia ir alga.
267. Dirbti tinginiauja, o algos reikalauja.
268. Dirba, kaip nykštukas, o algos reikalauja, kaip milžinas.
269. Darbo, gaspadoriau, nereikalauk, tik algą mokėk.
270. Pasisamdė berną ant pečiaus gulėti.
271. Kokis artojas, tokia ir žagrė.
272. Geras bernas, kad pažagrės nuo žagrės neatskiria.
273. Kokis gaspadorius, toki ir darbininkai.
274. Kokis medis, toki ir vaisiai.
275. Kokios kalbos, toki ir darbai.
276. Gražiomis kalbomis darbo nepadarysi.
277. Geriau tylėti, negu niekus kalbėti.
278. Tinginys kalbas kalba, darbininkas darbą baigia.
279. Kol tinginys gražiai kalbėjo, darbštus darbą pagynėjo.
280. Vėjavaikis liežuviu dirbti mėgsta.
281. Mala, kaip vėjavaikis liežuviu.
282. Vėjo vaikas, vėjais ir nuėjo.
283. Vėjavaikio darbus vėjai išpūstė.
284. Pigiai pirksi, brangiai užmokėsi.
285. Pigią mėsą šunys ėda.
286. Pigios mėsos ir šuo neėda.
287. Pigus rūbas greitai nusidėvėja.
288. Pigų rūbą dvi dieni velka.
289. Kokia šalis, toki ir žmonės; koki tėvai, toki ir vaikai.
290. Kokis vežimas, toki ir arkliai.
291. Gera merga drobes audžia, bloga ir pakulinio suausti nemoka.
292. Gera merga namų darbu graži.
293. Namie austa suknelė mergelę dabina.
294. Tinginei parėdus krautuvės gamina.
295. Rėkauja, kaip girtas, tvorą nusitvėręs.
296. Išsimaudė, kaip girtas klane.
297. Išsimiegojo, kaip girtas baloj.
298. Apsidžiaugė, kaip girtas smuklę pamatęs.
299. Meiliais sutiko žodeliais, kaip girtą vyrą žmona su vaikeliais.
300. Girtą žmogų ir žydo ožkos mindo.
301. Girtą žmogų ir kvailas apgauna.
302. Girtą ir mėnulis šildo.
303. Girtas ir vidudienį saulės nemato.
304. Su saule gyvensi, bado neragausi.
305. Žiemą su saule negyvensi.
306. Saulė javus kiloja, kai audra juos pakloja.
307. Už darbų saulės nemato.
308. Už vargų saulės nebemato.
309. Kas patamsėj valgo, to vaikai juodi.
310. Ne tas rūko, kas nori, bet tas, kas turi.
311. Kas moka, tam ir šoka.
312. Kas pypkę turi, tasai ir rūko.
313. Dūmai ne gėda, akių neišgrauš.
314. Dūminė pirkelė apie vargą pasakoja.
315. Dūminė pirkelė vargais skundžiasi.
316. Dūminės pirkios ir svečiai nemėgsta.
317. Dūminėj pirkelėj ir vestuvės nelinksmios.
318. Kas pirmas šienauna, to avys nebliauna.
319. Kas pirmas su dalge, tą saulelė mėgsta.

320. Dalgės neištynęs pievos nenušienausi.
321. Dalgės tinti tingėjo, šienaujant pilvą skaudėjo.
322. Ką pasėsi, tą ir gausi.
323. Ką pasėsi, tą ir nupiausi.
324. Nesidžiauk nupiovęs, pasidžiauk kluonan suvežęs.
325. Nesidžiauk pirmas piaudamas, džiaukis pirmas kluonan vežtamas.
326. Kur padėsi, ten surasi.
327. Nepadėjęs neieškok, nieko ten nerasi.
328. Svetimo neieškok, savo pamesi.
329. Svetimo užsigeidęs, žiūrėk, kad savo nenustotai.
330. Sukasi, kaip apatinis girnų akmuo.
331. Greitas, kaip apatinis girnų akmuo.
332. Trinasi, kaip girnos.
333. Sunkios girnos plonai mala.
334. Girnos prakaitą mėgsta.
335. Mala prakaituodamas, valgo smaguriuodamas.
336. Gardi duona sunkiai uždirbama.
337. Baltos duonos tinginys nevalgo.
338. Kas žiūri, tam ir matosi.
339. Kas ieško, tasai ir suranda.
340. Kas pametė, tas ir ieško.
341. Ne tas pirmas ėjo, kas rado, bet tasai, kuris pametė.
342. Neverk pametęs, nesidžiauk radęs.
343. Gudrus ir po žemę mato, kvailas po kojom nepastebi.
344. Su kvailu du turgu.
345. Su kvailu susiderėsi, kai žalių žirnių pavalgysi.
346. Kol su kvailu susikalbėsi, su protingu du darbu padarysi.
347. Su kvailu kartis, su protingu bartis.
348. Su gudu pirtin neik, utėlių gausi.
349. Su gudu už vieno stalo sėdėk, bet lazdos neužmiršk.
350. Su gudu du turgu.
351. Tam ir gudas, kad naktigonininkai nesnaustų.
352. Kas arklius vogtų, kad gudų nebūtų.
353. Gudas arklio nevogtų, kad jo žydas nepirktų.
354. Be žydo ir gudas nevagia.
355. Gudas pavogė, pas žydą surado.
356. Žydas gudo pėdomis vaikšto.
357. Ką gudas pavogė, žydas nupirko.
358. Kur trumpa, ten trūksta.
359. Kur trumpa, ten mazgo nesumegsi.
360. Trumpą raikštę ir ramus arklys nutraukia.
361. Turtingam ir aitvaras neša.
362. Turtingam ir velnias duoda ir Dievas padeda.
363. Kvailo nepristok, patsai kvailu liksi.
364. Su kvailu reikalas niekados nepabaigiamas.
365. Su kvailu susidėsi, sveikatos nustosi.
366. Su kvailu susidėsi, patsai proto nustosi.
367. Su kvailu reikalo neatliksi, tik sveikatos neteksi.
368. Kvailo bėdos neišbrendamos.
369. Kvailo džiaugsmas svetima bėda kaustytas.
370. Kvailas draugas už priešą pavojingesnis.
371. Kur protingas pralys, ten kvailas nuklimps.
372. Draugai, kad įmanytų, šaukšte paskandintų.
373. Pavydus, kaip artimiausias draugas.
374. Draugas nelaimėj užjaučia, laimėje pavydi.
375. Už draugų neišbrisi iš bėdų.
376. Su kvailu susidėsi, iš bėdų neišbrisi.

377. Kvailas patsai nuklimpsta ir kitą nuskandina.
378. Geriau su protingu pamesti, negu su kvailu rasti.
379. Kvailą ir bažnyčioj muša.
380. Akysna motina, už akių ragana.
381. Svečiuose angelėlis, o namie ragana.
382. Pamotės ranka už akmenį kietesnė.
383. Pamotė myluoja, kaip adata bado.
384. Tam ir pamotė, kad podukrą peiktų.
385. Pamotė pasikartų, kad su pavaikiais nesbartų.
386. Liežuvis žmogų pakaria, liežuvis ir paleidžia.
387. Svetimo proto klausyk, bet ir savo nenustok.
388. Svetimu protu toli nenuvažiuosi.
389. Svetimu protu amžiaus neišgyvensi.
390. Kad katės lotų, šunų nebereiktų.
391. Kad katės pelių negaudytų, pelės žmonėms ir kulnus nugraužtų.
392. Narsi pelė būtų, kad katės nebijotų.
393. Pasislėpė, kaip lapė po akėčiomis.
394. Pagavo, kaip šuo lapės uodegą.
395. Pamoko, kaip lapė uodega.
396. Pasislėpė, kaip utėlė po šašu.
397. Giliau kasi, daugiau rasi.
398. Giliau arsi, skanesnę duoną valgysi.
399. Žuvis, kur giliau, žmogus, kur geriau.
400. Kai žuvys neršti, žvejui pirštai peršti.
401. Vilkas ir žuvis ėstų, kad tik jų gaudyti mokėtų.
402. Ko aklas verktų, kad kelią regėtų.
403. Aklas ant lygaus kelio suklumpa.
404. Ir aklas namo kelią suranda.
405. Žydo raugo ir krikštas nepanaikins.
406. Suktas, kaip žydas.
407. Krikštytas žydas vistiek žydu atsiduoda.
408. Vikrus, kaip žydo vaikas.
409. Teisingas, kaip žydo bezmėnas.
410. Nevaryk Dievo medžian su botagu, neišprašysi su pyragu.
411. Susigiminiavo, kaip kiaulė su purvynu.
412. Tinginys, ir miegodamas, patrūksta.
413. Tinginys, ir šiaudą pakėlęs, prakaitą brauko.
414. Bijo, kaip tinginys darbo.
415. Vengia, kaip tinginys arklo.
416. Pavydi, kaip tinginys kiaulei: nei jai snukis prausti, nei kojos auti, nei darbas dirbti, nei valgis virti.
417. Vaikščioja susiraukęs, kaip devynios petnyčios.
418. Raukosi, kaip tinginys darban eidamas.
419. Nesigriaudink vėlai atsigulęs, anksti užsikėlęs ir jaunas apsivedęs.
420. Gyliuoja, kaip Liuolios kalė.
421. Iškaito, kaip žemaitis vokieti susitikęs.
422. Nusigando, kaip žydas kiškį pamatęs.
423. Nusidžiaugė, kaip meška nudėjęs.
424. Kas geriau tepa, tas toliau važiuoja.
425. Geriau sausa duona valgyti, negu badauti.
426. Sava duona gardesnė už svetimus pyragus.
427. Skanesnė duona sunkiai uždirbta, negu pyragas, svetimo dovanotas.
428. Geriau sunkiai dirbti, negu lengvai elgėtauti.
429. Elgetą tarba peni.
430. Elgeta ir kunigas malda gyvena.

431. Kas kitus peikia, tasai sau kenkia.
432. Savo mėšlu kitą trina.
433. Patsai apsivogęs, o kaimyną vagim vadina.
434. Kiaules ganydamas į mergas neik.
435. Kiaules ganydamas pas mergas nevaikščiok.
436. Merga ne kiaulė, piemens nemėgsta.
437. Šlemščia, kaip kiaulė lukštus.
438. Pamėgo, kaip kiaulė bulvėna.
439. Galva į rojų, šikna į gojų.
440. Pinigai ne iš upės semami, bet sunkiu darbu gaunami.
441. Kai pinigai kalba, tuomet tiesa tyli.
442. Ir savo kišeniu nepasitikėk, kai ten pinigas neskamba.
443. Neturėdamas skatiko, nesakyk, kad turi litą.
444. Už sausą niekas neklauso.
445. Kas daug nori, maža turi.
446. Kas daug kalba, maža turi.
447. Nėra tokio kvailo, kuris pasauly dar kvailesnio neturastų.
448. Iš patalo atsikėlęs ant grindų atsigulė.
449. Per lėtas būsi, dalios neteksi; pergreitas būsi, bėdą užčiupsi.
450. Bėda duoną kepa, bėda ir batus siuva.
451. Kaip kas moka, taip ir šoka.
452. Gera duona pasturgalį kaso.
453. Bernas už mergos — velnias už tarbos.
454. Gražiai kalba, kol savo gauna.
455. Kas dainuoja, tas nedejuoja.
456. Daina dieną trumpina.
457. Daina darbą nudirba.
458. Daina laimę saldina.
459. Su daina darban, su daina ir iš darbo.
460. Daina jėgas gimdo.
461. Daina ašarų priešas.
462. Daina širdį ramina, daina skausmą mažina.
463. Dainuok dainelę, surasi dalelę.
464. Kad ne daina, saulė debesiuose gyventų.
465. Daina bėdas išblaško.
466. Kas dainuoja, tas vargo nejaučia.
467. Kas dainuoja, tas bėda neiskundžia.
468. Daina kalnus varto, daina ir debesius sklaido.
469. Darban eisi dainuodamas, patalan gulsi žiovaudamas.
470. Kas dainuoja, tas nenobodžiauja.
471. Jei nėra laimės, dainoje ją surask.
472. Jei nėra džiaugsmo, daina padžiugins.
473. Daina už mergelę malonesnė.
474. Kad daina neskambėtų, saulė nešviestų.
475. Dainelė ir dangų prablaivina.
476. Daina debesius sklaido.
477. Dainuoja tasai, keno sąžinė rami.
478. Su daina darbas sparčiau eina.
479. Pikta širdis dainos nemėgsta.
480. Kas nedainuoja, tegul sveikas dejuoja.
481. Piktam žmogui daina dieglius.
482. Kas širdies neturi, tasai dainos nemėgsta.
483. Kvailo ir daina nepatrauksi.
484. Žydui dainos nedainuok, bet krepšeliu pabarškink.
485. Šuo ir tasai dainos klausosi.
486. Nerami sąžinė dainas pamiršta.
487. Juoda širdis dainas guja.
488. Pikti darbai su daina nesugyvena.
489. Vagis dainos bijo.
490. Vagies daina nesugriaudinsi.
491. Nesibodėk to, kuris dainuoja, baidykis to, kuris niūruoja.
492. Daina dangun kopa ir žmogų su savim veda.
493. Kai sunku širdelei, uždainuok dainelę — palengvės.
494. Daina visas bėdas numarina.

495. Daina ir našlaitei ašaras nušluosto.
496. Laimė dainuoja, vargas dejuoja.
497. Da nų nepramokusi tekėti rengiasi.
498. Daina vargus blaško.
499. Kokia mergelė, kad ji nemoka dainelių.
500. Daina draugus gimdo, daina priešus tildo.
501. Eina dejuodamas, grįžta dainuodamas.
502. Be dainos žemė nulūstų, be dainos gyventi nusibostų.
503. Gera motulė dukrelę dainomis dabina.
504. Duktė, dainų nemokanti, motinos gėda.
505. Pabaigsiu darbelį, užtrauksiu dainelę.

II.

Pasvalio apylinkėse rinktos.

1. Dovana į dantis nežiūri.
2. Atsarga gėdos nedaro.
3. Nesidžiaug nenušovęs.
4. Neperšokęs per tvorą, nesakyk: opa!
5. Iš bado bet kuo bado.
6. Iš bado šuo obuolį bado.
7. Kiaulių neganęs, ponu nebūsi.
8. Daug žinoti nevisada esti naudinga.
9. Obuolys nuo obelies netoli teriedės.
10. Kurs vogs, nepralobs, kurs ars, nepavargs.
11. Kaip įmaišysi, taip ir kepsi.
12. Kaip įdėsi, taip ir rasi.
13. Kaip pasiklosi, taip ir miegosi.
14. Iš tų pačių šventieji, iš tų pačių prakeiktieji.
15. Su kokiu sutapsi, toks pats patapsi.
16. Prie kokio pritapsi, toks pats patapsi.
17. Su kokiu žmogum, tokia ir kalba.
18. Musę prarijęs, nebeišspiausi.
19. Miela sesuo, miela brolis, savo dantys dar mieliau.
20. Su Dievu nesibarsi.
21. Su dalgiu giedros nelauk.
22. Visur duona su pluta.
23. Nekišk piršto tarp dūrų — nuvers.
24. Už pinigus visko gausi, tik meilės neįgysi.
25. Pragaras ir nekurstomas kurenas.
26. Be galo nebus galo.
27. Dievas kantrus, bet ne maršus.
28. Susiprasi, bet laiko neberasi.
29. Kol saulė patekės, rasa akis išės.
30. Kol riebusis suliesės, liesasis ir padvės.
31. Ražančius iki kelių, o liežuvis iki žemės.
32. Dievas davė dantų, duos ir duonos.
33. Nudvėsė meška, mesk ir triūbas (dūdas).
34. Koks velnias gimęs, toks ir išdvės.
35. Nuolaidus teliūkas dvi karves žindo.
36. Nuo vilko bėgęs, nepatek ant meškos.
37. Vilko rastas (neštas) ir pamestas.
38. Veršiu neblioves, jaučiu nebaubsi.
39. Tik mirtis giliausioji bėda.
40. Iš tų miltų duonos nekepsi.
41. Geriau tyla, nekaip byla.
42. Keno valia, to ir tiesa.
43. Ankstyvoji paukštelė dantelius krapšto, vėlyvoji — akeles.
44. Įleisi kiaulę bažnyčion, užlips ir ant altoriaus.
45. Sūnus bara — lipk ant pečiaus, žentas bara — eik iš grįčios.

46. Nebūk kartus — išspiaus, nebūk saldus — nurys.
47. Dantys balti, o kokia širdis?
48. Senam arkliui briko nepritaikysi.
49. Rudenį tesiųsk piršlį.
50. Abrakas arkliui nesunkus.
51. Akylas plikis nežiūri į turtingus, bet dar į plikesnius.
52. Į akis pažiūrėjęs, sveikatos neklausk.
53. Kaip aklas aklą ves, tai abu į duobę įkris.
54. Aklam veidrodžio nereikia.
55. Vargu prieš akstiną spardytis.
56. Alkanam ir juoda duona skani.
57. Nelopęs alkūnių, neparduosi milo.
58. Alus ne vanduo, kunigas ne piemuo.
59. Anksti pabalnosi, vėlai teišjosi.
60. Daug norėdamas, ant mažo atsisėdi.
61. Ir musė apgali jautį, kai vilkas jį pagauna.
62. Apmaudui pašokus, valdyk rankas ir liežuvį.
63. Vietoj gulintis akmuo apsamanoja, o mėtomas visada plikas.
64. Su meška nearsi, su vilku neakėsi.
65. Artimesni marškiniai, kaip sermėga.
66. Ką į aruodą įpilsi, tas tik tavo.
67. Geriau šunį erzinti, ne kaip piktą žmogų.
68. Ašaros greičiausiai išdžiūsta.
69. Ateik privalgęs ir čia gausi.
70. Ateina liga ir nekviečiama.
71. Kas Dievo žadėta, bus ir atitesėta.
72. Aptiks siūlas kamuolį.
73. Darbus atlikus, smagu švęsti.
74. Kaip kas šaukia, taip ir atsiliepia.
75. Atsarga valgio neprašo.
76. Sūnus obuolius kremta, o tėvo dantys atšimpa.
77. Nemokytas ir iš atžagarios knygos paskaito.
78. Be aukso ir šviesybė temsta.
79. Ponas Dievas aukštai sėdi, bet toli mato.
80. Kas aukštai lekioja, tas žemai nupuola.
81. Nelipk aukštyn, kiti už kojos nutvers.
82. Aukštyn lipi, kad labiau susikultum.
83. Aukštą medį visi vėjai laužo.
84. Svetimos avalynės laukdamas, ilgai basas vaikščiosi.
85. Arklys labiau mėgsta avižas, kaip auksą.
86. Turtingam nevogti, senam nemeluoti.
87. Kur baimė — čia ir garbė.
88. Ne baimės, bet meilės žodžius Dievas priima.
89. Bajoras — šunų tavoras.
90. Bajoro baltos rankos, bet juoda duona.
91. Aukšta, laiba — bajorėliui, žema, druta — mužikėliui.
92. Bajorystė — menka ponystė.
93. Bajorpalaikis ar šunbajoris menkai skirias nuo šunsparnio.
94. Balsas, iš gerklės išsprūkęs, nebegrįžta.
95. Visų balti dantys, o nežinai, kas už dantų.
96. Baltojo svieto nedaug tėra, juodu žemė apsėta.
97. Su Dievu nesibarsi.
98. Kai du barasi, trečias nesikišk.
99. Prie barzdos reikia ir lazdos.
100. Baugštam žirgui sumažink abraką.
101. Pats to nedaryk, už ką kitus baudi.
102. Bažma puodą plėšia.
103. Kaltą ir iš bažnyčios veda.
104. Kad gaspadorius linksmas, svečias dar linksmesnis.
105. Be Dievo žinios plaukas nuo galvos nenukris.
106. Be tinklo nesugausi, be ginklo nenušausi.
107. Šuo be skolos.
108. Bėda bėdą veja, vargas vargą stėje smegenimis gyveni.

109. Ne bėda, kad juodos duonos yra.
110. Bėgančio pėdos, stovinčio kraujai.
111. Begėdžio akys užpakaly nesvyla.
112. Kada gi kiaulė debesį mačiusi?
113. Bepigu su plaukuotu peštis, su išmintingu bartis.
114. Bepigu iš svetimos kulitos (kišenės) nemokėti.
115. Bepigu su duona, kad tiktai rugių yra.
116. Beprotį kaip bepagerbtum, vis bus beprotis.
117. Iš baimės mirusiam ir bezdalai skamba.
118. Bieso rytas ir iššiktas.
119. Nors su lapu, bet tik su savu.
120. Kur bitinėlis, ten ir bitelės.
121. Blaivus prie girtų nepritinka.
122. Blaivus prie girtų, kaip žąsinas prie kiaulių.
123. Viena kregždė — dar ne pavasaris.
124. Kas pirmą piauna, to avys nebliauna.
125. Kad gausi per ausį, ir po blynu pasirausi.
126. Kas nenori blogo, tas neturės nė gero.
127. Ploga sėkla ir nesėta auga, o gera ir pasėjus nedera.
128. Dievas davė mylėdamas, bloznas klausė pavydėdamas.
129. Kožnas šuo su blusa.
130. Boba iš ratų, ratams lengviau.
131. Musės su šunimis nekviesti eina į pokylį ir pirmi pradeda valgyti: nebūk ir tu jiems lygus.
132. Svečias svečio bodysi, o gaspadorius abiejų.
133. Nebridęs nežinosi, ar gilu.
134. Žydas be brostvos ar eina toli?
135. Mažas būdamas, su dideliais ponais nesibroliauk.
136. Lobis budina, vargas migdina.
137. Buklus (sumanus) ir su žąsinu moka arti.
138. Burlioką miške sutikęs, džiaukis gyvas išlikęs.
139. Iš tos pačios burnos ir šilta ir šalta.
140. Iš piktos burnos nelauk dorų žodžių, kaip iš purvo gero vandens nepasemsi.
141. Kurs ant kito buria, tas pats turi.
142. Bus dantys, kurie duoną suvalgys.
143. Čigone, kokio tu tėkėjimo? O kokio ponui reikia?
144. Cia žodis, čia ir darbas.
145. Netaupyk, ne tėviškė: čia supūstyjęs, kitur nueisi.
146. Kas česnaką nevalgė, tas ir nedvokia.
147. Miesto žvirblis ir nealkanas čirškia.
148. Kad kūnas kūnui nedabojas, Dievo valia piestu stojas.
149. Juo aukštesnis daiktas, juo sunkesnis puolis.
150. Moteriškei norėdamas įtikti, vadink ją dailiai.
151. Ašarų vanduo bus danguje.
152. Nėra vieno vyro, kurs neturėtų vilko danties.
153. Darbo nebaigus, sunku švęsti.
154. Ar esi didis ar mažas, vistiek turi darbuotis.
155. Darbymetėj ir akmuo kruta.
156. Darbingas žmogus visuomet ras darbo.
157. Darbininko visuomet juodos panagės.
158. Geras darbininkas, geras ir valgytojas (ir atvirkščiai).
159. Darbštus, kad ir mažą gauna algą, taip pat privalgo.
160. Ne viena mergelė eina linksma į daržėlį.
161. Patyrimas ne vienam akis atdėšia.
162. Pikto nedaręs, doro nepažinsi.
163. Daug klausyk, mažai kalbėk.
164. Daug turėdamas, daug išleidi; mažai turėdamas, mažu praminti.

165. Dievas daugiau turi, negu duoda.
166. Čia dejuoja, čia juokiasi.
167. Su dėkui neatlyksi, su pyragu neužkąsi.
168. Del ilgo liežuvio ne vienam dantys išgriuvo.
169. Ponu nesidenk, vandeniu nesiremk.
170. Derėk, kaip žydas, mokėk, kaip krikščionis.
171. Ar ilgam šuniui dešra po kaklu?
172. Sėsim draugiškai, ėsim dešrą šuniškai.
173. Kad višta nedėtų, ir vištelių neišperėtų.
174. Dėdamas grūdą prie grūdo, darai rokundą.
175. Diduomenės gyvenimas — pragaro gyvenimas: juo ilgiau diduomenė dvare, juo ilgiau pragare pas velnius.
176. Kad nuo didumo pareitų, tai karvė zuikį pagautų.
177. Ir iš didelio debesio mažas lietus.
178. Su didžiais, kaip su ugnim: per arti — sudegsi, per toli — sušalsi.
179. Viena diena motina, kita — pamotė.
180. Nė arklys arklio dykai nekaso.
181. Ir geležis nudyla.
182. Ponu būti nėra kaip, o dirbti nesinori.
183. Iš svečių dingsties (priežasties) ir namiškiams gerai.
184. Ko mergelė dyro (dairos), ar nori vyro?
185. Plunksna rašo, ditkos prašo.
186. Geriau dorai mirti, negu nedorai gyventi.
187. Alus be apinių, sviestas be druskos, arklys be uodegos, žmogus be proto — niekam nedera.
188. Doras vyras neveikiai kitus už nedorus skaito, o nedoras — tuojau.
189. Dovanai reik greito arklio.
190. Dovanos priimtos saisto žmogų.
191. Geras drabužis blogo nepatalsys, o menkas — gero nepagadins.
192. Žodžiais drabužio nepamuši.
193. Ir šuo savo namuose drąsesnis.
194. Kurpius be drato nepasiuva.
195. Baimė ir meilė drauge nevaikščioja.
196. Pinigų kalno neradom, kai atėjom ant svieto, ir drauge neimsim išeinant.
197. Gera yra kenčiantiems daug draugų turėti.
198. Jauti ir be vadžių parvarysi, o drigantą nė gaute nesugausi.
199. Kai pasigėręs, tartum, drigniu priėdęs, kai pagriomis, ir šaltą vandenį nesudrums.
200. Prie valgio sėdęs nesidrovėk.
201. Drutą bobą nė su girnom nesumalsi.
202. Du kartu kunigas pamokslo nesako.
203. Nudvėsė meška — atliko ir dūdos.
204. Kada dugną dėsim — tada regėsim.
205. Ir gilus vanduo dugną turi.
206. Gera dukrelė, tokia pat, kaip motinėlė.
207. Dūma — širdies kūma.
208. Savo šuva jei kanda, labiau sopa, negu kai svetimas.
209. Į dūšią įdėjus ir dumčiai neišims.
210. Duona ne vėju ateina.
211. Daug turėdamas šunims duok, maža — žmogui.
212. Kas duoda, tas ir turi.
213. Kvailas duoda, išmintingas ima.
214. Su durniu du turgu, su girtu dvi kalbi.
215. Ką tėvelis sudėjo dūsaudamas, tą sūnelis prarado klykaudamas.
216. Dūšia ne taukai, negaruoja, kaip miškai.
217. Kas girtas nebagotas, tas ir dvės, neturės.

218. Be dvylekio nėr nė proto.
219. Dvilinkliežuviu netikėk.
220. Nesidžiaug radęs, neverksi pametes.
221. Dirbk, it amžinai gyventum, elgkis, it ryt mirtum.
222. Erkė neprisigėrusi nenukrinta nuo kailio.
223. Rožei pražydus nebežiūrėsi į erškėtį.
224. Aklas badas, jei duonos yra.
225. Jaunas vedęs, jauna tekėjusi, nesigailėk: užaugs sūnūs, kaip broliai, o dukters — kaip sesers.
226. Amžius gaišina gražybę.
227. Tas gal gerti, kurs pagiricmis neserga.
228. Daryk kaip galima, o ne kaip norima.
229. Durna galva — kojoms klapatas.
230. Nesivelk su vandrais, nes su varnom's nukrisi.
231. Ganyk avis ir vilko nematydamas.
232. Svetimoj girioj didesnis garsas.
233. Juo didesnis prasiradėlis (nusidėvėlis), juo garsingesni prasiradimai.
234. Žmogus šaudo, Dievas gaudo.
235. Vilkas pavasarį permaino balsą, ne prigimimą.
236. Perigu su gauruotu nesipešti, su išmintingu nesibarti.
237. Kada šuo gėdos turės?
238. Ko mes gėdinamės, to ir slėpiamės.
239. Gera — jei šuo kudlotas, o mužikas bagotas.
240. Doras vyras atmena patirtą geradarybę.
241. Geras toli girdėti, bet piktas dar toliau.
242. Geras šuo visada persiloja.
243. Geriau daugiau žinoti, ne kaip byloti.
244. Fin liga geryn, kad žmogus piktyn.
245. Gydytu arkliu netoli tejosi.
246. Dievas davė lietų, duos ir giedrą.
247. Pikiai neturi nei genčių, nei prietelių.
248. Giltinė nežiūri į dantis.
249. Bus diena, bus dienai ir maistas.
250. Šuo, it karelvis, visuomet su savim ginklą nešioja.
251. Bepigu nesivyti, kad bėga.
252. Pačių gira nerūgsta.
253. Girgždantis medis ilgiau stovi.
254. Girklys girias galįs auksą kalti, o nemoka nė putrai prasimalti.
255. Kietų girnų prasti miltai.
256. Girtas penkiais, šešiais, o pagiriomis nei vienais.
257. Girto dovana — mulkio džiaugsmas.
258. Girtybė malonę, gėdą ir bėdą padaro.
259. Girtuoklis juo daugiau geria, juo daugiau nori (trokšta).
260. Dangus augštai, neįšoksi, žemė kieta — neįlįsi: reik ant žemės vargti.
261. Maža gyvatė didį jautį užmuša.
262. Gyvenk, kaip išgali, valgyk, kaip ištenki.
263. Motnos dūžys — svieto gniužys.
264. Sukis greitai, veikiau į vietą pateksi.
265. Koks gyvenimas, toks ir mirimas.
266. Negimus neskaudu, nemirus negraudu.
267. Gražu yra gerus darbus atminti.
268. Nė vienas grėblys negriebė nuo saves.
269. Norėtų dūšia dangun, prasiradimai (nuodėmės) neleidžia.
270. Augintas vilkas grįžta į mišką.
271. Iš baimės ir pasturgalis marškinius grobsto.
272. Aklas karvelis po visą svietą išlaksto.
273. Su stipresniu nesigrumk, su turtingesniu nesipešk.

274. Bepigu nedejuoti, kai yra kam guosti.
275. Geresnis miesto veršelis, ne kaip sodžiaus vaikelis.
276. Baikštaus arklio ant nugaros guzas, o rambaus — po pilvu.
277. Varu bučiuojant dvasia dvokia.
278. Nė vienas savon rankon nekanda.
279. Voverė ant šakos, o jau kailį dera.
280. Byra dirvoj, birs ir jaujoj.
281. Jaunas ar turtingas — kur nujosi, ten pristosi.
282. Jaunystė, ponystė irgi paikystė.
283. Jaunystės ligos visos prisimena.
284. Jaučiu būdamas nebaubsi, kaip bulius.
285. Prigimimas jautresnis už visus sargus.
286. Prigimtos ydos, kad ir iššutintum — sugriš.
287. Ką piktas įdės, to ir geras neišims.
288. Jei gyventina, prisigyvensi; jei vargtina, prisivargsi.
289. Tas negimė nei gims, kurs duodamas neims.
290. Bėgančiam vagiui vienas kelias, o vejančiam — dešimts.
291. Ilgą ieškmą bedrožiant šuo kepsnį pagauna.
292. Iki laiko puodas vandenį neša.
293. Kaip įmaišysi, taip ir kepsi.
294. Tušti indai ir varpai garsiai skamba.
295. Į dangų su pyragais neįsipirksi.
296. Jam liga iš akių žiūri, sveikata iš pilvo.
297. Šventas Jonas — pieno ponas.
298. Kokia šalis, toki ir įspūdžiai.
299. Irklu upės neperplauksi.
300. Snaudžiančių yra ir bažnyčioj.
301. Išalkusiam tik duona rūpi.
302. Blogo neišgirsi, gero neišpeiksi.
303. Iš svetimos odos negaila ilgos nagines rėžti.
304. Pasigėręs gultų, iškaršęs mirtų.
305. Kas per šūnį išsiduoda, tas kaip šuo ir loti tur.
306. Nežadėk daugiau, kaip galėtum duoti.
307. Jei gerai išvirsi, gerai ir valgysi.
308. Greičiau šventas paliksi, negu visiems įtiksi.
309. Juo giliau į mišką, juo daugiau malkų.
310. Kur trumpa, ten trūksta.
311. Juodos rankos — balta duona.
312. Nuliūdęs nesugeba juoktis.
313. Dieną nakti juokas.
314. Jurą perplaukęs klane nuskendo.
315. Gert norinti pigu karčiamon įvadinti.
316. Yža, kaip bulbė, tyža.
317. Kaplys kotą atitiko.
318. Kailiniai pečiaus nešildo, kakalio nekaitina.
319. Bepigu iš svetimo kailio nerežti plačių naginių.
320. Kailis iškarštas glėžnesnis, o pati — tylesnė.
321. Kaip laimėjo, taip ir išbarstė.
322. Kaip kakarieku, taip kakarieku: gaidžių vis tas pats giedojimas.
323. Su kakta sienos nepradauši.
324. Kalnas su kalnu tik nesuseina, o žmogus su žmogum argi nesusieis?!
325. Kalk geležį, kol karšta.
326. Kur kirvis, ten ir kotas.
327. Kame loji, ten ir ėsk.
328. Radęs siūlą, rasi ir kamuolį.
329. Ką vasarą įvežiosi — tą žiemą išpešiosi.
330. Kad ilgesnes rankas turėtų, visą svietą pagrėbtų.
331. Karčiamoj dažnai ir negirtus muša.
332. Karui kilus pamesk valgį, galąsk dalgį.
333. Kam nekartu, tas nesirauko.
334. Keptas karvelis neatlėks.
335. Be karvės pasninkas, be arklio šventė.
336. Kas kam vedas, tam ir laimė.

337. Kažkas savo nosį kasinėja.
338. Ką Dievas duoda, kišk į kašelį.
339. Juo katę glostai, juo ji puč.asi.
340. Po skausmų atvikšta džiaugsmas.
341. Keliamosios karvės varškė šalta.
342. Del girtuokl'o nėra blogos kelionės nei degtinės.
343. Lengva ugnį kurti prie sauso kelmo.
344. Ieško, kaip ubagas kelio į atlaidus.
345. Ir šuo kelia koją i svotbą.
346. Kenčiantis pakenčia, laukiantis palaukia.
347. Pono malonė keršais arkliais jodinėja.
348. Kertė eglei ne brolis.
349. Keturios akys daugiau mato, negu viena.
350. Kad kiaulė ragus turėtų, visą svietą išbadytų.
351. Kiaulė ir gražiausį žiedą nuskina ir sučiaupnoja.
352. Gobšo kiauras maišas: niekad nepripilsi.
353. Kiauro maišo nepr'pilsi.
354. Kiaušis vištos nemoko.
355. Neperkrimtęs kevalo, branduolio negausi.
356. Nekibink be grašio.
357. Neužgesinęs kibirkšties, greit gaisro susilauksi.
358. Jei yra bala, tai ir velnių netruks.
359. Kiek atrieksi, tiek ir suvalgysi.
360. Kielė ledą išspardo.
361. Nešerti arkliai ir be Liepojaus, kieme suklups.
362. Jau vilkas k.eme, o šunis tik lakina.
363. Keno vakai, to ir vargai.
364. Mergelės gražumą p.ngai padidina.
365. Kiti kirtėjai, k'ti vežėjai.
366. Daug medž.ų, maža k.rtėjų.
367. Ne vienu k.rčiu med s kertamas.
368. Į ne savo darbą nesikišk.
369. Pirštą prisivėręs, duris sukapojo.
370. Nelaimė nelaimę gena.
371. V enas šerną užmušė, o kitas mėsą valgo.
372. Iš namų išeik nevalgęs, ir kitur negausi.
373. Su klasta niekur neišeisi.
374. Daug klausyk, o maža kalbėk.
375. Arklys suklumpa ir keturiomis kojomis, o žmogus dviem nesuklups?
376. Koks klausimas, toks ir atsakymas.
377. Nepasikliauk labai savo protu.
378. Graži kėtka, bet paukštis blaurus.
379. Kl'udytas kelmas daugiau negali lipti.
380. Retam klojas daug kalbėti, o neišsišnekėti.
381. Ko nenumanai, to ir negirk.
382. Kojom's žemės neišgyvensi.
383. Koks tėvas, toks ir sūnus.
384. Kokia galva, tokia kalba.
385. Kol gauruotasis nupliks, plikasis sušals.
386. Kurį Dievas baudžia, tam pirma protą at ma.
387. Kad suvalgei košę, imk ir puodą.
388. Kad nėr kirvio, velnias nemato ir koto.
389. Kas gimęs kovu, tas kovas; kas — povu, tas povas.
390. Dukterei kraičio dar nesukroves, apie žentą negalvok.
391. Main'ninko vartuose varnai krankia.
392. Iš vilnų (iš kailio) utėlės neiškrapštysi.
393. Ir platus su kraštu, ir gilus su dugnu.
394. Dar kregždės nepamatęs vyžas balon sumetė.
395. Toks par.tus, toks partačius.
396. Geriau į kalną lipti, nekaip nuo kalno kristi.

397. Kalvis, žiežirbų krovėjas, (ar minėjas) dulkių nesibaido.
398. Krūmuose daug au kreivų medžių, nekaip tiesių.
399. Krūmai su ausimis, laukai su akimis.
400. Kruvino kiekvienas baidos, o pienuotą laižo.
401. Šaltas miegas, kad alus katile rūgsta.
402. Kits kūdikis žodžio bijo, o kits ir lazdos nevengia.
403. Kiekvienas ubagas giria savo kriuką.
404. Ne visi tie kukoriai, kurie su ilgais peiliais.
405. Liežuvio sauso nieks neklauso.
406. Gerą paukštį dviem kulkom šauna.
407. Prieš kalną gerai eisi, o nuo kalno ir kulnais nusirisi.
408. Žmogus šaudo, Dievas kulkas nešioja.
409. Kultuvė nei verpėja, nei audėja, bet velėtoja.
410. Pas kūmą netolimas kelias.
411. Katė glostoma kuprą stato (riečia).
412. Savo kupros nė vienas nemato, o ant svetimos visi žiūri.
413. Kur eisi, vis save atrasi.
414. Kuris arklys papiltų avižų neėda?
415. Kurpė — purvų brolis.
416. Degs ugnis ir nekurstoma.
417. Doras gyvenimas labiau moko, kaip gudrūs žodžiai.
418. Žmogau, lai tave žmonės daugiau myli, negu bijosi.
419. Ne laikas šuns lakinti, kai vilkas bandoi.
420. Ir durys uždarius laikas bėga.
421. Kas per žiemą išlaiko prie pečiuko, tas pavasarį turės piemenuką.
422. Laimės ir replėmis nepritrauksi, o nelaimė ir pati ateina.
423. Pribus laimė — atsiras ir gentis ir prietelai.
424. Laimingą žmogų visi garbina.
425. Laimingas žmogus, kurį svetimas dat'rymas moko.
426. Jei valgyt neprivalgai, laižyt neprilaižysi.
427. Kur katė pieno nelaka.
428. Kur šuo laka, čia ir loja.
429. Ir boba pažįsta nedelią, išvirus lapienę su lašiniais.
430. Čigono ir vagies, klėty už rankos nenutvėręs, lauke nesugausi.
431. Laukinė antis, namuose užaugusi, grįžta pas savąsias.
432. Kam lengvai ateina, tam lengvai išeina.
433. Lengviau yra lipti, nekaip dribti.
434. Nelėpink vaikų: su rykšte nenuvarysi į kapus, o su pyragu nepavadinsi.
435. Lėpam žmogui nevelk įtiksi.
436. Lėtoji kiaulė gilesnę šaknį knisa.
437. Pikčiausias žmogus, dovanų gavęs, lėtesniu randas.
438. Pradėjęs nedorai, bent laukis pagaliop.
439. Lengviau yra liepti, nekaip dirbti.
440. Liežuviu iūres išlaka, o nagais subines iškrapšto.
441. Liežuvis — mažas mėsos šmotelis, bet žmogų pakaria ir paleidžia.
442. Liga ne sesuo.
443. Liga raita atjoja, o pėsčia atstoja.
444. Liga ateina nevadinama.
445. Ne kožnas iautis lygiai traukia.
446. Ligoniui mirus nebereik žolių (vaistų).
447. Daug prietelių prie valgio, bet nelaimei ištikus nė vieno nelieka.
448. Guli linas, — sugul šilką, guli vilna — sugul vilką.
449. Ko sau nenori, ir kitam nelinkėk.
450. Lipšni kalba atmaudą mažina.
451. Lipšniai kalbantis taisos apgauti.
452. Žerk žirnius į sieną, bene lips.

453. Laisvas ir po keru begyvena.
454. Nors didžiausia nelaimė, aukštai dangus — neįlipsi, žemė keta — neįlysi, — turi vargt ant svieto.
455. Koks paukštis, toks ir lizdas.
456. Lobio neimsi glėbiu, gyventi nuo dėdamas.
457. Savo locnas kampelis daug vertas.
458. Gyvensi lobiuose: vyžoj lobi važiosi, pirštu duoną rieksi, vamzdžiu buzą srėbsi, ant lango sėdėsi, juodu dūmu pabezdėsi, varguos galą gausi.
459. Su lopyta alkune ir svečiuose negerbiamas.
460. Nuo lopšio netoli grabas.
461. Kur losi, ten ir laksi.
462. Sveikas būdamas ligą pakeli: liga išeidama dūšią išvaro, dūša išeidama — lubas išmuša.
463. Lunką (karną) vogęs, šikšna užmokėsi.
464. Mainai varnams, priedai vaikams.
465. Kur maita, ten bus ir varnos.
466. Nieks be makaro ingio nepavaro.
467. Ką mačis makštis be peilio!
468. Malkės ir rankos miltuotos.
469. Be tankios maldos nieks dorai nevaldos (nesivaldo).
470. Malonu prisiminti praslinkusias nelaimes.
471. Dieve, duok mažu gimti, didžiu augti.
472. Geras medis negal pikto vaisiaus duoti.
473. Eidamas medžioti ant meškos, taisyk lovą; o ant serno, turėk grabą.
474. Ne visi tie medžiotojai, kurie trumpas triubas nešioja.
475. Kur dūšia mėgst, ten kūnas tarpst.
476. Ir žuvis nevisuomet gilumas mėgsta.
477. Meilė, kaip seilė, veikiai pragaišta.
478. Melagystė tiesiog ein teisybei užkulniais.
479. Melagyste svietą pareisi, bet nesugrįši.
480. Melniko kiaulė, kunigo gaspadinė, urėdo arklys, — bado neturės.
481. Ir iš menkos trobelės gal didvyrs kilti.
482. Mėnuo šviečia, bet nešildo.
483. Reik drąsos prie mėsos.
484. Meška su lokiu — abudu tokiu.
485. Metai tur daug dienų, o dar daugiaus turi vargu.
486. Kur veršiai midų geria, ten iaučiai kviečius dera, tokioj šalyj žmogaus nėra.
487. Miegalį pažadini, tinginį pasiunti, tik netuščia vieta.
488. Geriaus miera, nekaip nėra.
489. Namie bėda su vaikais, o mieste su ubagais.
490. Du gaidžiai ant vienos miežėnos nesutinka.
491. Kur miežiai guli, ten rugiai netelpa.
492. Vargas migdo, o lobis žadina.
493. Niekas dar nematė, kad šuo mylėtų katę.
494. Atėk belaukiamas, išeisi bemylimas.
495. Mires, kad ir veizi, nieko nemato.
496. Ir lėtas žmogus gal supykti.
497. Mislis ne kašelė
498. Iš miško gautas į mišką ir veizi.
499. Eisim miškan giliau, rasim medžių daugiau.
500. Kad aukso pautą duotų — neimtų.
501. Valgyk, kad kailis kaulų nepametų.
502. Kailį jam pavedė, bet odą sau pasilko.
503. Kaip antai lapai krinta nuo medžių, taip verkia.
504. Tokios piktos kalbos, kokios vilko maldos.
505. Žirnių prisivalgęs, akmenų anti prisikrovęs, su juom susikalbėsi.

506. Kalbėk ir akmenį rankoje turėk.
507. Kad nevargai ir bėdos, tad būtų vis kalėdos.
508. Vienas kala, antras zalatija.
509. Kalvarijos visi bijos, visi matė žmogų raišą, kad pakratė pilną davatkų maišą.
510. Ko žiopčioji, kaip karosas.
511. Su latviu kalbėk, ir kairiojoj akmenį turėk.
512. Tu pons, aš pons, o kas nešios kašelę.
513. Mes juos sukedensime, kaip vilnas.
514. Ėjau dieną, ėjau naktį, o galo kelio neprieinu.
515. Žaliuoja žalinys, kame tavo kemerys.
516. Per klaurą naktį nemiegojau.
517. Linksiu nelinksiu, bet kbsiu.
518. Jau jai kielė uždegs kuodelį (apie moterį, pavasaryje beverpiančią).
519. Apipuolė, kaip žvirbliai kikilį.
520. Kiškis visuomet nori būti, kame gimęs.
521. Yra ko klausyti, o nėra kam ko pasakyti.
522. Šunies kailio klausyti, kad manęs neklausyti.
523. Piktoji oška vilkui kliuvo.
524. Kam klius, tam kliuso, o tam striukių bus.
525. Ka brido, tą ir išbrido, ką ieškojo, tą rado.
526. Prie kopūstų bliūdo vyras, o prie dalgio svirplys.
527. Nuvirto nuo koto, it kopusto galva ar grybas.
528. Ant duobės kranto stoviu, tik reikia įgriūti.
529. Ant šv. Jackaus valgysi šviežių kviečių klecką.
530. Jau svieto krašte durnesnis negal būti.
531. Kraujas tirštesnis, negu vanduo.
532. Bekrimstdams danti atkando.
533. Tas pirmiaus yra kruopą gavęs.
534. Šovė į kulnis, tropijo į nosi.
535. Ant kumelės joti ir kumelės ieškoti.
534. Pritiko, kaip kumščia ant akies (antakis).
535. Bijosi, kaip kurmis kelio.
536. Tu krušėsi (arba krošėsi), o aš kakalį kursiu.
537. Šarka be vodegos, kiemas be šunies—akla troba, kurti namai.
538. Nekviestam nesiūlai nei sakolą.
539. Kvietęs į talką gavau malką.
540. Svetimus daržus laistai saviems džiūstant.
541. Laižos, kaip šuo, dešrą prarijęs.
542. Kasi įspins saulė ir į mūsų langą.
543. Jau aš tave paraviau į vyžą, jau aš tave sulenkiau į lanką.
544. Taip čia svečiai lankosi, jog troba per metus nešluota.
545. Lenk lapus, daugiau nieko nebus.
541. O vyruti! — lapei atidavei žąsis ganyti.
547. Blaškosi, it laumė po jaują.
548. Kaip neklausyti lazdos vyresnybės, kad ji abiem galais muša.
549. Išmokys tave gailios dienos.
550. Apgaudinėja, kaip latvis.
551. Tik lietuvis nemeluoja, bet prašalietis.
552. Lekia, kaip sakalas, tupia kaip vabalas.
553. Pranyko, kaip vėjas pusdienyj.
554. Augštam miške liemuo liemenį plaka.
555. Į liepta žmogelis paverstas.
556. Tavo liežuvį Pondžius šuniui žadėjęs, tau įdėjęs (liežuvininkas).
557. Tavo liežuvis, kaip meletos (loja, kaip meleta).
558. Graibos, it aklas tamsoje.
559. Su dešine ar su kaire, vis lygu.
560. Toks jau jam buvo likimas.
561. Kaip paukštelis vienas likau.

562. Lenda, kaip šapas į uodegą.
563. Tinginiavimas daugel kraštų pražudė.
564. Užmokės tau lopeta.
562. Mano langai dideli, tavim vienu neužkimšiu.
566. Šunies kailio klausysi, kad manes neklausai.
567. Manykis savo galva.
568. Ka akimis savo matėm, į tą ir tikim.
569. Ar su vyžomis veizi, kad nematai.
570. Nors medum teptum, vis degutu dvoks.
571. Džiaugias, kaip mazgą sunarstytą išmezgęs.
572. Oi, tu Ėva, Ėva, neganyk po pievą.
573. Čiulb, kaip blezdinga, meluoja kaip kalė.
574. Juodu abudu iš vieno menčiaus.
575. Gražus paveikslas, menkas ūkininkas.
576. Albės Palangoj žuvies, o vis menkos.
577. Menturį turi, o miltų neturi.
578. Pats meta, pats audžia.
579. Meška dar miške, o jau kailį raižo.
580. Alus mane paveiks, man dar midaus reiks.
581. Kyla, kaip ant mielių.
582. Šarka nuo micto, kita į vietą.
583. Šis laiko ragus, o anas melžia.
584. Minėtinus žodžius negu nekalbėti.
585. Perėmė apyniai mėsą.
586. Nevaryk tėva į miška.
587. Didelė čia manta.
588. Vieras gyvena, antras mojoja.
589. Kas šaukia, tegu šaukia; mudu, bobel, važiuokiva.
590. Taisos, it į Plungės mugę važiuoti.
591. Prarijo, kaip šuo muilą.
592. Mulkis per vidurį pilvą.
593. Laižykis, nabagėli, prikandęs akmenėlį.
594. Taip padarius, velnias turės vienu nagu mažiaus.
595. Kad ir mirsiu, namelių neužmiršiu.
596. Karna meška sudrausta.
597. Vienas grabe, kitas nage — taip sako našlė.
598. Naujia rykštė ant senos subirės.
599. Graičiau vilką pagausi, negu latvį apgausi.
600. Negu jis, namo pargrįžęs, viską apsakys.
601. Latvis ir per sapną tiesos nesako.
602. Pamestą nei šunys neėda.
603. Ko nemitęs svetimu niežu kasytis.
604. Nėra jeb kas, bet dailiai nėra kam.
605. Nemitęs vilkas pelės kasa.
606. Nešiojasi, it katė su vaikais, arba kraulė su ragaišiu.
607. Norint netikęs, betgi didelis.
608. Neturi nei druskos grūdo.
609. Iš tų niekų prisiminkė griekų.
610. Apsikrovė su niekniekiais, kaip perinti žąsis su šiaudais.
611. Nors čia išbėgsi, kitur vargas atsitūpes tavęs tykos.
612. Ne tavo nosimi ponu arba karaliumi būti.
613. Nuo amžių negirdėtas, neregėtas.
614. Metė, kaip šuniui nugriaužtą kaulą.
615. Tai ne ūtį užmušti šerną nugalūbyti.
616. Nuknabeno nosį, it nuo gaidžių nukapotas.
617. Liga, jei nenumarins, tad įžudys.
618. Jie nuogi, kaip pipliai.
619. Kur eini, čia nusigrimi, ką imi, čia nusidauži.
620. Kad sumanytų, tad šaukštę vandens nuskandintų.
621. Titavėnuose jauni nustoja plaukų, o jaunos taukų.

622. O, vaikeli, nepigu yra sarmatos kalnan įlipti.
623. Levyntas vanduo nuo kisieliaus.
624. Sukis, kadele, dar ramie keturi.
625. Titnago kietybės, ąžuolo stiprybės, plieno tvermės.
626. Oželis mikyta, jo daina su mikinu ir mikinojimu.
627. Pabučiuok Juodžiūnų ožką į nosį.
628. Dievas davė, kipšas pagavo.
629. Paėmė jauną botagą, kad seną kailį išdirbtų.
630. Įeinant akys svila, išeinant pakaušis.
631. Sveikas būdamas, ligą pakeli.
632. Ką matęs ar girdėjęs, pamink po kojų.
633. Gana, gana, kad tu nana.
634. Gana gerti, reikia ir akis praverti.
635. Dievas davė, velnias parovė.
636. Vienas velnias išėjo, o kitas toks parėjo.
637. Darkosi, lyg būtų pasamdytas.
638. Ar plyš, ar trūks, nepasiduosiu.
639. Susėję gerkim, pasigėrę šokim.
640. Stovi pasipūtęs, kaip erkė ant bambos.
641. Paskiaus pūstysi rankas, jau nebe laiku.
642. Tą kudikį V. Dievas paskyrė.
643. Piauk paskutinę ožkelę, bile soti būtu dušelė.
644. Pasigėriau, pasilinksminau — visus savo vargelius užmiršau, išsimiegojau, išsipagiriojau — visi vargai pašalyje.
645. Tu jau viską žinai, kaipo ten pat buvęs.
646. Eik palengva, kad pautas nuo galvos nerusėtų.
647. Toks tokį pažino ir ant alaus pavadino.
648. Vienas vėja, antras paviėja.
649. Reti, kaip pavargėlio rugiai.
650. Pavedus akis į aki, vartai į vartus.
651. Nė ugnies negaliu pažičyti.
652. Pažink, šikna, degutą.
653. Nė vieno pečiaus duoną valgęs.
654. Pėdomis sekti — dar nereiškia — pagauti.
655. Iš tų pelų nebus grūdų.
656. Cip, cip, pelytė, kas duos duonytę, tas bus kunigėlis, kas neduos — nabagėlis.
657. Apsivilko, kaip pelėda su sermėga.
658. Daug darbo, maža pelno.
659. Perkun dievaiti, nemuški žemaitį; tiktai muški gūdą, kaip šunį rudą.
660. Bijosi, kaip kipšas perkūnijos.
661. Laukiam, kaip pėslys lietaus.
662 Piautini javai, tik nėra pievėjų.
663. Kimb, kaip pikis į bybį.
664. Augšti tavo namai, kaip Biržų pilis.
665. Pilnas proto, kaip kaminas dūmų prirūkęs.
666. Pilvui suskaudus ir nenorėdams bevažiuoji į Tirkšlius ar į Triškius.
667. Medum sėjau, o pipirai dygsta.
668. Pyzis it varlė, ratu prispausta.
669. Pirkinėja, kaip židpalaikis po turgų kiaušinius.
670. Gausi pirm, negu gaidys pautą padės.
671. Pirm, negu plunksnos užaugs, negaliu lėkti.
672. Pirštu priduriamas.
673. Skersai plotyn, prieviies tvilin.
674. Platus, kaip Biržų ežeras.
675. Plaukioja po sviestą, it plaučiai vandenyje.
676. Už tėvo galvos nei plaukas nenukrito.
677. Kaipo plienu užmetė dušia.
678. Reikalingi, kaip po pietų šaukštai.
679. Giltinę prajosi, pavys, kad ir nesustosi.
680. Kurtuvėnuose neradau kurtų, Kursėnuose nei vieno kurtinin-

ko. Šaukienuose niekas nešaukia. Vilkijoje nėra vilkų. Vilkmergėje nevilko mergų, Grušlakėje nevyksta grušios. Grinkiškyje nerasi plikų kiškių, gal išbėgo į Čekiškį; Dievas žino.

681. Jauti pavijęs, uodegos nebeįveiksi.
682. Pamigo, kaip tinginys, pėdą pakilojęs.
683. Kas tam ponui nutiko, kad prašč.okė nuvyko.
684. Gimęs prasirpęs: numiręs užaušes.
685. Viko aš prastojau, bet Dievas manęs neprastojo.
686. Ko šilė nėra, to prašo.
687. Tik tavo nagai kartą prilips.
688. Prilipsi kartą prie liepto galo.
689. Pritaikė į patį žandą.
690. Pro visus įsispaudė.
691. Pėdei žuvys patiko, prudai be žuvų pasiliko.
692. Puikus, kaip pono plunksnelė.
693. Eis kaip eis, per puikiai neis.
694. Pūko lengvumas, švino sunkumas.
695. Rūsta boba lazdon perdžia.
696. Pučiasi, kaip penkių pilių valdovas.
697. Puties, kaip puta, ar putmenų prikimštas?
698. Pučias, it varlės ant kopūsto.
699. Gaidžiai gieda, stogai matos, rugiai kvepia, kiemas retoli.
700. Kudlota, kaip raganos šluota.
701. Visko buvo, tiktai raginimo stigo.
702. Rainas, it katinas.
703. Ne rankovė, ne išversi.
704. Pritaisęs rasalą, pats tesrebia.
705. Rasi, kaip rasoj prarasi.
706. Rados, tarp jų vienas negėręs.
707. Sokiais veda ratą šokti.
708. Liolių raugalas toli atsiduoda.
709. Kaugiau raugą, raugas nerūgo, dėjau skiedą, skieda palūdo.
710. Raus tave giltinė, kaip visus žmones.
711. Taip esi čia reikalingas, kaip ožys kopustuose arba kiaulė bulbėse.
712. Reta barzda, kaip karaliaus giria.
713. Atvažiavęs į Pasvalį, dabok savo sveikatą.
714. Šventi vyrai, nešventi darbai.
715. Kyk, kad tu bent nu progtum.
716. Tas vyras, kas su rytu gyvena.
717. Še tau, boba, rubežius.
718. Juodžiūniečiai žmonės rudi, bet geri.
719. Nei rugiai krinta, nei kviečiai byra, nerūpkis.
720. Geri vyrai gerą girą gėrė, gerdami nepasigėrė.
721. Ne del tavęs rūtų daržėlis.
722. Kalba saldi, bet nesveika.
723. Ar šeimynos eini šaudyti su riebiu snukiu?
724. Kai sapne rasiu, tai duosiu.
725. Duok savos tabakos, mano nosis nuo svetimos suputo.
726. Siausk su rėzdu per galvą.
727. Varguose augau, sielvartuose vargau.
728. Skatink mane bent pašėręs.
729. Daugiau žadi, nekaip plaukų ant galvos turi.
730. Sugląudęs ausis muko šalyn.
731. Skubins, kaip užsidegęs.
732. Ką įskverbsiu su peiliu, tai ir su dantimis neišlupsi.
733. Smirdi, kaip šeškas.
734. Ne tau sprendžiau, o tave sugavau.
735. Čia tu dar man stengsi tingini.
736. Stena, kaip žirnių privalgęs.
737. Kai protas sumišo, pinigus į stulpą sukišo.
738. Bene sugaus vėžys žuiki.
739. Suiro, kaip Biržų pilis.
740. Jo kalbos ir į vežimą nesukrausi.
741. Eik pamaži, nesukulk kojos.
742. Susiraukė, kaip rūkštulį kandęs.

743. Surausė ugnį, kaip kiaulė snukiu, arba arklys su nugara.
744. Susirietė, kaip Vencento velnias.
745. Kad tu surugtum, negu manę prigavęs.
746. Suprato, kad motužės neteko.
747. Dukrelė suskato, motužė suprato.
748. Miega, kaip suvystytas.
749. Aš e mi sveikas, kaip žuvis.
750. Svetur kaulus pakratęs, namie vietos neteko.
751. Svieto balto o nedaug.
752. Ant šakos raitas išjo'o.
753. Še tau, boba, devyntinės.
754. Šiaip taip išgavo.
755. Išė'o šunims rėko piarti.
756. Privalgidinti, kaip ant tėvo šermenu.
757. Šiaušias, kaip ežys su dygliais.
758. Iš šiaudų išėjęs, o šieną nepavijęs.
759. Šioks toks iš pupų nevaromas, bile vyras.
760. Jis daugiaus nevertas, kaip parako šuvis.
761. Čia teisybė, kaip pečiaus svietybė.
762. Seni, seni, še taboko, senis nenorėjo; seni, seni, še mergelę— senis šipterėjo.
763. Ir senis savo metus pamiršta, kai jauną išgirsta.
764. Taboka kelią rodo.
765. Čionai buvo tabokierka, o dabar jos nėra: negi tas dimda pasiutęs parvažiavo pajutęs.
766. Taisosi, kaip senas jauną vesti.
767. Taisosi, it varnas į užnarvį lėkti.
768. Tampri ir didi pagunda kvailus gaudo, o dorą sugauna.
769. Tamsta esi saldus, it p'enas, bijausi, kad nesurugtum.
770. Kišk į tarpą savo varpą.
771. Baikit lygti, ned.delis tarp jūsų tarpas.
772. Tarp mūsų didikų randasi ir išdavikų.
773. Tiek ėjus, tiek nėjus.
774. Rytoj tiesiog, šiandien aplinkui važiuosiu.
775. Meluoti nemoku, o tiesos nė pradėti.
776. Tas niekam netinka, kaip tik meškoms vadžioti.
777. Aš tylėjau, kaip avinas, druską pajutęs.
778. Kur tau ir telpa.
779. Ką nesutalpinsi kišenėje, sprausk į antį.
780. Tilvike, delko tu visuomet balbuoji? Nes girioj užgimiau ir užaugau.
781. Tingini, te pautą! Ar nuluptas?
782. Gera dukrelė tokia pat, kaip ir motinėlė.
783. Tu nuo manęs neplėši tošės?
784. Trink sau galvą.
785. Kai karvėms pieno trūksta, gaspado.ius bulvėmis atsirūgsta.
786. Tu žinai iš klėtės į karčiamą nešti.
787. Paukščiai nesėda, bet tupi.
788. Tamstos galva tuščia, kaip daržinė pavasarį.
789. Tvėriškiai tebetveria tvoras, delko žiemą kelias nedoras.
790. Augsi ir ugterėsi ir išminti prauguęs.
791. Tamsi giria, uodas snapo neįkiša.
792. Vienu žodžiu užgavo, o antruoju atgavo.
793. Visur užkliuvo, kaip kreivieji ratai.
794. Užsigeidė, kaip ožka pipirų.
795. Mėsa prarijęs, su kaulu užspringęs.
796. Ne mušk mane, nebark mane, aš turiu tėtuži, motužę — užtars mane.
797. Ne vakar dygęs, ne rytoj augęs.
798. Ne vakarykštė varna, šios dienos paukštis.
799. Kaip vanagas pešė vištą, taip mane draskė.
800. Keli daiktai: Šiaulių bažnyčia,

Kretingos vargonai, Kražių varpai.
801. Kažin kuomet pas matysime, rasi, nei varnas kaulų nebeatneš.
802. Kas dovanota, tas jau veislei nederės.
803. Beveliju pirkti, negu prašyti.
804. Verstis į lapę, verstis į vilką tik vagiui tinka.
805. Niekam nevertas nei iš pupų nevaromas.
806. Vėtytas ir mėtytas, bet kiaulės neėda.
807. Vienam gerai, o visiems blogai.
808. Vienas, kaip avinas tarp kiaulių.
809. Vilko nage buvęs ir kiškio baidosi.
810. Aukštas, kaip Nemakščių vierstas.
811. Vipso, kaip Mineikio kumelys.
812. Vyras, nė į kanapes statomas.
813. Visi vienos motinos vaikai, nevisi vienos išminties.
814. Striukas šuo be uodegos, su uodega nemor būti.
815. Kad jam šaką įdėtų, tai išsikastų.
816. Žalia pušis, žalia eglė, suverpsim, išausim, dar lauko yra gana.
817. Sausas medis braška, o žalias lūžta.
818. Žizilpos išlėks, iš akių eik šalin.
819. Pažįstu tave, žolele, jog esi nuotrinėlė.
820. Sveika, kaip kepta žuvis.
821. Ką tu čia vėpčioji, lyg liulė šarmo gėrusi.
822. Ir ten miltų kalnų nerasi supiltų.
823. Kad taip ropė keptų, kaip liulė užsigeidžia, kas tai ir būtų.
824. Taip paprasta, kaip brasta.
825. Šunies nelaikyk, dabar žmonės aploja.
826. Pr pasakojai, kad nei jaučio skuroj net lptų.
827. Susidraugavo, kaip kupeta su pakupetaviečiu.
828. Geriau žmogui vienybė, nekaip nabagybė.
829. To ne žydų knygose nėra parašyta.
830. Aš girdėjau tave turint aviną vilkui suėsti.
831. Ko stipsai, kaip šlapias nedegąs.
832. Lėkė, kaip galvos perdaužtas.
833. Blaškės, it dantį geliamas.
834. Nardos, kaip žuvis vandenyje.
835. Tu prieš jį tik dulkė, bet pramušei, kaip kulkė.
836. Merga ne tau auginta, ne tau lėpinta.
837. Jis nevengia nei dangaus, nei žemės.
838. Miškas kvėpuoja nelyginant žveris.
839. Jis tiek težino, kiek kiaulė debesį.
840. Meška šoka — kudros dulka.
841. Tame kieme tegausi dančiui išmušti.
842. Ir darbas nuėjo anta šuns uodegos.
843. Nei marškiniuose (savo kailyje) nerimsta.
844. Toks pastačius, toks paritus.
845. Abi labi begėdi, veltėdi.
846. Abu labu tokiu, kots į kotą.
847. Ačiū jau pilna dušia ir kišenė.
848. Gavo gerą akibrukštą, net kibirkštės pasipylė.
849. Akylas nekuomet negaišta.
850. Nuo akių matyti, kas per paukštis.
851. Tas žmogus šuns akis turi.
852. Sukas, kaip šapas po akėtę.
853. Atrasi, martele, anytą ne motinėle, šešiūrą ne tėvutėli.
854. Aiškiai pasakyta teisybė neprietelius daro.
855. Avies panešti negaliu, o jus jauti antdedat.
856. Aš tavęs klausiu apie antis, o tu man nuo žąsų atsakymą duodi.
857. Dirbti negalėdamas, bite zvimbi.
858. Taš dar nė vienam užėjs už apykaklės.

859. Svetima žemė tavo kaulus apraus.
860. Bene vėjai tau galvą apsuko, it kalnely melnyčią.
861. Teksi Dievui apsviląs.
862. Usus apželdinęs kaip želmenis.
863. Ar jam, ar akmeniui, ar nebiliui.
865. Šis erelius moko lakioti, o patsai keturiomis šliaužo.
866. Kas gerai padarė? aš. Kas išėdė putrą? nežinau.
867. Balti debesys žemės nedrėkins.
868. Atiduos skolą, kada akmuo žydės.
869. Dangiškasis jums tai atlygins.
870. Geras žmogus greitai atlyžta.
871. Luokėje daugiaus jomarkų, kaip atlaidų.
872. Trys karaliai atvažiuoja su audromis ir pusnimis.
873. Giana, Jurguti, mainyti, reik kumelai auginti.
874. Lyg paukštis pakyla aukštyn.
875. Augšt. batai — šalti barščiai.
876. Duok, Dieve, iš tavo į Dievo ausį.
877. Taip daug prėdė, kad už uodegos pilvas nematyti.
878. Terauna tave veln ai.
879. Elgiasi, kaip badų metuose.
880. Bagočius, pinigočius, tai ir verčia ragočius.
881. Ar bala tave graužė.
882. Suk tave batai.
883. Baldosi, kaip nekrikštyta dūšia.
884. Ar tu čia bambėsi, kaip ubagas, kruopas pabėręs.
885r. Parsigando, kaip žiema vasaros.
886. Juokai vieni, ponas, iš tavo batų: vienas iškrypęs ugnyje sudegė, antrą šunys suėdė.
887. Kur žydai ožkas piovė, ten jis mergos ieško.
888. Kokia ji marti, kad nebūtų karti.
889. Bevargsti žmogus ant svieto, kaip skala ant pečiaus.
890. Akys ištyso beveizint.
891. Seniai naguose nebuvęs, bet dabar pakliuvęs.
892. Beria pamokslą, kaip žirnius į sieną.
893. Besimylėdamas nosį nukando.
894. Bijosi, kaip velnias perkūno.
895. Vam pūsi, kad nebirbia.
896. Kai jis kalba — miltai byra, o kai jis turi duoti, tai nėra nei nelų.
897. Lėk į miestą — žmonės blerba, karčiamose kelia lermą.
898. Žaibas, kaip ugnelė, bliksterėjo.
899. Blaškosi, it laumė po jaują.
900. Atnešė po sparnu, kaip gužutis kielę.
901. Sveikas, kaip branduolys.
902. Bukštus du guoliu turi.
903. Pats buria, pats turi.
904. Čia kalk — čia nelenda.
905. Vakar buvo naginė, šiandien čeverykas.
906. Čyp, kaip šlapias nedegąs.
907. Šnairosi, kaip koks šuo.
908. Jei dar ne pekloje, tai dar pakenčiama.
909. Dar Dievo daržą nenuganei.
910. Tavo darbas, kaip girto malda.
911. Darbštūs, it Darbėnų žmonės.
912. Dairosi į visas šalis, kaip kūdikis nieko nenumatydamas.
913. Tu nei durų neuždarai, o tavo tėvas ir daržinę uždarydavo.
914. Tas vyras yra šaltą ir šiltą prityręs.
915. Ko dejuoji, niekam neskaudant.
916. Nedejuok, kaip karvelis vaikų.
917. Manęs nebus del margos karčiamos.
918. Auga derlinga, it Raudondvario miežiai.
919. Devyni gudai vieną gaidį piauna.
921. Į šuns dienas jį išdėjo.
922. Dievelių girelę iškirto ir žmogelis senas pakrito.
923. Kur dingote, kaip vyža iš pasuolės?

924. Tau kepurės, o jai vainiko nebėra.
925. Ko žiūri, kaip driežas į gegutę.
926. Tėvel s dudininkas, sūnelis bugn ninkas.
927. Jis išsirito greitai, kaip raišas iš duobės.
928. Menka dulkė iš tavęs.
929. Kol dumą dumojau, vyną išvymojau.
930. Linko, ale duoną minko.
931. Nei š kštus, nei turtingas, nei duosnus, nei garsingas.
932. Taip čia svečiai lankosi, jog nei durys neužsidaro.
933. Nedaug išgausi, kaip per miegą medaus paragausi.
924. Alsuoja, kaip roni piaudamas.
935. Lenda į akis, kaip eržilas į kumelę.
936. Ežionis atėjo — ežionis išejo.
937. Nusiuntė, kaip Berdeika mergoms dovanas.
938. Gaidys ir per tvorą lėkdamas kasa grūdą.
939. Snukin gavęs, ausį graibo.
940. Ne taip gailu, ne kaip turi.
941. Ir kudik s reikalauja gano.
942. Jug ir gaurotas turi š.rdį.
943. Šaukia, kaip gegutė savo vaiko.
944. Kukuosi, kaip gegužė, bet neiškukuosi, ką po žeme pakasei.
945. Ne brangu, kad gali gauti.
946. Gavęs į sprandą, e.k namon.
947. Ats sveikink ir nepagrįžk.
948. Trokšta, laukia, kaip gervė giedros.
949. Kur tave bala, ar giltinė smaug'a.
950. Pasirodė staiga, kaip giltinė.
951. Dar toli braška giltinė.
952. Gausi pipirų, kad gimtąją dieną neatminsi.
953. Girgžda, kaip gudo ratai.
954. Girioje lokius išmokina, o kad žmogaus neišmokintų.
955. Šaukia, g'eda, kaip į Šidlavos atlaidus eidami.
956. Turi mokytis, kad nori ženytis.
957. Latvis pasikartų, kad žmogaus neapgautų.
958. Viena ranka g'osto, antra peša.
959. Akys nori, širdis nepriima.
960. Gražus iš akių, blaivus iš nosies.
961. Ar tave velnias griebs, ar mane.
962. Du gribai barščiams perdaug.
963. Faliko, it grabą pūtes.
964. Grobas į grobą lenda.
965. Nei rasos grudo neragavau.
966. Už tėvynę galvą guldo, bet kišenes nejudina.
967. Gul sau, su pupa ausi užmetęs.
968. Gumbą gausi neragalį.
969. Senas protu, jaunas gvoltu.
970. Jaugi ne mūsų kailis užmokės, bet jūsų.
971. Rankos netekęs, — pirštinės verkia.
972. Motina įbruko krūtį kūdikiui, bet išmintles ne'bruko vaikui.
973. Aš lojau, kol įgavau pinigus, tu verksi, kol juos atgausi.
974. Džiaugiasi, it varlė akis įgijusi.
975. Negerai, kad k.aulė įjunksta į žirnius.
976. Įjunko, it teliukas i papą.
977. Nors sėdėtų iki Joninių, virintų puodą iki Petrinių, vistiek turi eiti nevalgęs.
978. Įkirus, kaip pilvo skausmas.
979. Ir šie įkliuvo, kaip Varnutiškiai, bažnyčią mūrydami.
980. Toje trobelėje gal džiaugtis laimele.
981. Aš taip galiu ten įlitpi, kaip plikiui į plaukus įkibti.
982. Ir ožys bliauna, kai jį vilkas piauna.
983. Jo nėra nei balso.
984. Jug ir aš esu ne iš kelmo išspirtas.
985. Eik gi nesijuokęs, kaip vagis po jomarką.
986. Ir įra ir byra ir dora yra.
987. Įsitaisė merga, kaip karvė trečiu veršiu.
980. Iš tų miltų duonos nekepsi.
989. Ateik nevalgęs — išeisi išalkęs.

990. Išbalęs, kaip avižos grūdas.
991. Didžių nepavijom, iš mažų išbėgome.
992. Išėjo, kaip ežys mielių, ir prapuolė.
993. Išgalšo, kaip žydo oška.
994. Neiškentė vilkas prie lašinių nekaukęs.
995. Kai išmanau, nelendu po suolu.
996. Nuo mirimo žolės neišranda, bet tiktai del sveikatos.
997. Pasirinko sau vyrą, kaip gegužė užkirstomis akimis.
998. Baisiai stiprus, tarp pirštų, kaip kiaušinis, išskydo.
999. Norėdamas, kad tau galvą iššukuotų, splauk ktam į akis.
1000. It žiurkės tvoromis išvaikštinėjo.
1001. Nei saulės duktė negali jam įtikti.
1002. Išblyškęs, kaip avižų alus.
1003. Prijunko, kaip kiaulė į žirnius.
1004. Juokiasi, kaip vyžuotas iš pono batų.
1005. Senis džiaugiasi stenėdamas, jaunikaitis važinėdamas, vaikas keldamasis.
1006. Stipinus išmetinėjęs, neturėsi, kuomi nuo šunų beatsiginti.
1007. Nemėtyk stipinų pirm šunų, parkui neteksi nei pirago.
1008. Stiprus yra tas, kuris yra nelaimingas.
1009. Stori marškiniai ne nuogumas.
1010. Traškančioji eglė ilgiau stovi.
1011. Vaikščioja po kiemą, kaip žvirblys gurklį kratydamas.
1012. Lokis — ne brolis, paglamonės — kaulai subraškės.
1013. Su Dievu gerai dalyt's.
1014. Eidamas su velniu obuoliauti, lįksi be terbos ir be obulių.
1015. Dar su Dievu pirštais nesusidurei.
1016. Skubink, jeigu nori sugaišti.
1017. Maži šuniukai ir didelius sujaudrina.
1018. Medžiams tik žiedus sukrovus, jau vaisių ieško.
1019. Sukasi ant dūšios, tai ir ant liežuvio.
1020. Dievui padedant ir giltinę apgausi.
1021. Bepigu prie sukurtos ugnies nesišildyti.
1022. Senatvė sulaukti visi nori, o sulaukę guodžiasi.
1023. Sunku vasarą šieną vežti, bet gi žiemą lengva pešti.
1024. Greičiaus apjaksi, negu Dievo darbus suteksi.
1025. Didis turtas — susiedas geras.
1026. Nedoras susiedas — didi nelaimė.
1027. Jei kalnai kartais susieina, tad žmogus su žmogum juo greičiau.
1028. Galvai sukantis, kojų nebesuvaldysi.
1029. Kad suvalgei košę, imk ir puodą.
1030. Sveikata už viską meilesnė.
1031. Patsai apsivogęs, kitų vaginis i vadink.
1032. Sveikas kūnas būtų, kad pilvas nesirgtų.
1033. Sveiks valgęs, sveiks nešiojes, sveiks ir kitą ėsk.
1034. Nuo svetimos nelaimės galvą neskauda.
1035. Svetima dvasia visados dvokia.
1036. Ateik belaukiamas, išeik bemylimas, tai būsi geras svečias.
1037. Nendrė nesvyruoja vėjui nepučiant.
1038. Kur baraci arba pinigus skaito, iš ten protas bėga šalin.
1039. Šauk, o tik nenušauk, pabaidysi.
1040. Praslinks ir šiandien šiandienykštė diena.
1041. Nešertu arkliu toli nevažiuosi.
1042. Šalti barščiai tik nemielam svečiui vaišinti.

1043. Beveliju turis reikalą su plykiu, negu su šykštuoliu.
1044. Šiltas ir šaltas ema iš burnos tavo.
1045. Širdis ne vagelis, nepapusi, ne vėjėlis.
1046. Katei įsisukus pelės nešmyžinėja.
1047. Šuva, griaužiamas kaulą, nekenčia savo prietelių.
1048. Katiną pelais nenušveisi.
1049. Prašvintas vaikas drąsesnis.
1050. Tėvo bei motinos ne visados šveln.os rankos.
1051. Ir šventi puodai susikulia.
1052. Šviesa tamsai juokiasi.
1053. Pasnykauja, kaip katinas, lašinių paltį pasigavęs.
1054. Švogerško šieno ir arklys neėda.
1055. Latvis Dievo bijo, kai velnią pamato.
1056. Tankiai su sermėga apsivilkusi vaikščioja tikra išmintis.
1057. Tėvui terbos sutrūko bevelkant, o vaikams nuo tėvo bevagiant.
1058. Tarp piršlių neaugs kalnas, nei ramumo bus.
1059. Šios avižos ne del to žąsino.
1060. Mano, kad atras ugnies laukus.
1061. Nepenėjęs gyvulio nepiausi, nes papiovęs taukų negausi.
1062. Gėda ant gėdos nemokėti tos kalbos, kuriąja kalbėdavo tėvai mūsų tautos.
1063. Kas tau sunku, ir kitam nelengva.
1064. Nebėra jau pasauly teisybės, jei latvis dangun pateko.
1065. Su teisybe kiaurai svietą eisi, o su melagyste nei lyg vartų.
1066. Teisybė karti, jos niekas nemėgsta.
1067. Latvio tiesa melu pamušta.
1068. Doram Dievas padeda, suktam — velnias.
1069. Tektinai — neturtinai.
1070. Nebūk per drąsus, akis išsvilsi; nebūk per lėtas — dalios neteksi.
1071. Gerą pažįstam jo nebetekę.
1072. Jaunas vedęs, jauna tekėjusi pasigailės; užaugs sūnus kaip broliai, duktervs kaip seserys.
1073. Tenai gera, kur mūsų nėra.
1074. Kas tepa ratus, tas ir važiuoja.
1075. Tėvynės dūmas šiltesnis už svetimą ugnį.
1076. Kumpas medis su tieriu nesutinka.
1077. Svetimo netykok, o savo neapleisk.
1078. Kad šuo pinigų turėtų, tai ne tykotų.
1079. Netikėk melagiui nei už sienos esančiam.
1080. Blogas būsi, kai kalbėsi, o netikęs, kai tylėsi.
1081. Dievas vėjus nutildo, bet moteriškės nesuvaldo.
1082. Tylėdamas neįkrisi per liežuvį į pamiavas.
1083. Tyliai tyloms laikyk alų krikštynoms.
1084. Norius tinginys uky tušti vieta.
1085. Ir kvailas tinginys turi proto darbui išvengti.
1086. Tinginys ir kelią su kojomis rodo.
1087. Tinginiui gražu, netingam sunku sirgti.
1088. Tol mokinamės, kol gyvi esame.
1089. Tolimi gentys — didi meilė, artimi gentys — vieni vaidai.
1090. Tolinkis nuo tų, kurie barasi, arba pinigus skaito.
1091. Vilkui avinas ne brolis, avis ne sesuo.
1092. Netrauk šunies už uodegos, nes įkąs.
1093. Kas nenori trečioko, tas negaus nei šeštoko.

1094. Nevertą matome treigi užeita per dveigi.
1095. Trobesys pastatyti ne kepurę pakiloti.
1096. Degtinei į trobą įeinant, protas išeina laukan.
1097. Į trubą nepūtęs, p'eno negausi.
1098. Galvos neteksi, kol į vietą pateksi.
1099. Ubagui mažai ko trūksta, o šimtuoliui visako negana.
1100. Kas tur pinigų, tas nebijo nei kunigų.
1101. Ir viena akis turi miegą turėti.
1102. Verkia, kaip ubagas, terbas pametęs.
1103. Turtai nevisuomet doriems kliūna.
1104. Kas nori turtingu partoti, tam reikia nemiegoti.
1105. Kiaura, kaip ubago terba.
1106. Drasos reik su ubagais muštis.
1107. Žuvis kur gilčiau, žmogus kur geriau.
1108. Ir ubagas turi šviesesnes dienas.
1109. Tada šios košės paragausi, kai šūnį už uodegos pagausi.
1110. Gerk ir ūkį tverk.
1111. Bark neišbark, vyk nepavyk, mušk neužmušk, tai busi geras ūkininkas.
1112. Geras ūkininkas pirmas kelias, o paskutinis gula.
1113. Ateik nuogas, parsineši antyje.
1114. Antyje gludino nelaikyk, su nedoru, kaip su žalčiu, nesibrolauk.
1115. Uosk pirma į savo anti?
1116. Upės neužtvenksi, jūrių neišsemsi.
1117. Ir pelė savo urve ginasi.
1118. Už tėvo galvos vaiko plaukas nenukrito.
1119. Jei nekaltas esi, duris uždaryk, o jei kaltas, kojas taisyk.
1120. Užkasti pinigai nešildo.
1121. Greičiau vėją sulaikysi, negu žmones nutildysi.
1122. Už vieną kailį dirbtą, dešimtį duoda nedirbtų.
1123. Uzbonas nešioja vandenį, iki ąsa nutrūksta.
1124. Skubiai keptas į mėšlyną mestas.
1125. Sugautas vagis brangiai moka ne pinigais, bet kailiu.
1126. Į akis šiaip, o už akių kitaip.
1127. Nereikėjo užsimerkti, neturėtum ko verkti.
1128. Ožį ant kopūstų daržo per užvaizdą nestatyk.
1129. Geriau, kai mums pavydi, negu kad gailisi.
1130. Plikis nerėgi užvvdo.
1131. Piemuo meluoja — savo kailį vaduoja.
1132. Vagis vagį varo.
1133. Koks medis, toks ir vaisius.
1134. Kieno gyvulys serga, tas ir vaistų ieško.
1135. Protas bagočiui nereikalingas, vargšui nenaudingas.
1136. Išalkęs jokių valgių nesilaiko.
1137. Svečiuose valgyk, Dievą garbink, namų neminėk.
1138. Vandenį gėręs girtas nebūsi.
1139. Tuomet moka vandenį brangint, kai šuliniai išdžiūsta.
1140. Vanduo tylus, ale gilus.
1141. Jei gyventina — prisigyvensi; jei vargtina — prisivargsi.
1142. Žmogus ne šunelis, negu visą amžių vargs.
1143. Varlė jaučio neprarys.
1144. Iš gražiausios pievos varlė šoka į balą.
1145. Varna varnai akies nekerta.
1146. Vasarą vežimais vežioja, žiemą saujelėmis išnešioja.
1147. Kas nusidėjo, pabūgs ir vėjo.
1148. Nei vienam vėjas kepsnio neatnešė.
1149 Nuo veido pažinsi žmogų.
1150. Iš veidų nekalsi pinigų.

1151. Iš gražumo nemisi.
1152. Veidas tave išduos, jei ką piktą darysi.
1153. Vežėti reikia žodžiui vietos.
1154. Neveizi giltinė dantų.
1155. Vilkas nežiūri, ar daug avių, tik ar pakti šunys.
1156. Vėlai suprasi ir laiko neberasi.
1157. Ką velnias nevalios, tą boba valios.
1158. Ir višta neveltui kasa.
1159. Nedoras draugas iki bėdos.
1160. Kiek turim vargų, tiek ir neprietelių.
1161. Ponų nebūtų, kad žmonės laukų neartų.
1162. Velnias tevergauja, o ne žmogus.
1163. Geri miltai mokina kepėją, geri linai verpėją.
1164. Varge būdamas, verskis, kaip gali.
1165. Meška vedęs, su meška ir džiaugkis.
1166. Nuo vieno jaučio dviejų odų nelupa.
1167. Kol tinginys pasijudins, vikrusis nudirbs.
1168. Dievop viltį padėjęs, nekuomet neprapuola.
1169. Neparagavęs viralo, nesakyk, kad šaltas.
1170. Valdžios pažadais sotus nebūsi.
1171. Buvo geras, kol jam nepriklausė dvaras.
1172. Kame moteriškė valdo, tenai vyriškis klysta.
1173. Nepilk vienam per viršų, nes kitam nei pusės neteks.
1174. Po Dievu esant visaip nusiduoda.
1175. Pas Dievą visi žmonės lygus.
1176. Vasiems nejtiksi, o proto neteksi.
1177. Visų balti dantys, o nežinia, kas už dantų.
1178. Visur gerai, o namie geriausia.
1179. Ir višta žino, kuomet ant lakto lėkti.
1180. Jei iš lengvo vysi, veikiau pavysi.
1181. Geriau su protingu vyžuotu, negu su kvailu piniguotu.
1182. Vyža batus pergyvena.
1183. Voverė dar ant šakos, o jau iešmą jai drožia.
1184. Gavusi nežadėta, norim bėgti iš svieto.
1185. Žadėtosios nuo Dievo neišvengsi.
1186. Giltinė mieganč'o nežadina.
1187. Miške vagies nepagausi, kad ir raitas.
1188. Kareivių nebuvęs, vargo nematęs.
1189. Malonus žentas, bet gaila varškės.
1190. Aklam veidrodžio nereikia.
1191. Geras žentas blogo sūnaus neatstoja.
1192. Vasarą su vartais, o žiemą su snarglių užgaišti.
1193. Žinia greita, mįslės dar greitesnės.
1194. Duok, Dieve, viską žinoti, bet neviską byloti.
1195. Dieve brangiausias, vargstam, kaip pelė po šluota.
1196. Žmogus, neklausąs Dievo, žūsta, kaip vaikas be tėvo.
1197. Ir ranka pasiektų, kad tik proto užtektų.
1198. Kad žmogus pats protą neima, kiti jam neiduos.
1199. Žmonėms nesergant, vaistininkai raukosi.
1200. Žmonės nelaimingi laikomi neišmintingais.
1201. Kai nuvargsi, ir juoda duona bus gardi.
1202. Nesigirk tėvo turtais, pasigirk savo darbais.
1203. Prasta žodi pamink po padu.
1204. Ką daktarai bedarytu, kad ligos žmonių nemarintu.
1205 Menka žolė ilgai žydi.
1206. Prasta žolė dygsta ir nesėjama.

1207. Atsarga kojų nepainioja.
1208. Atsarga skurdą nubaido.
1209. Žuvies galva visuomet dvokia.
1210. Atsarga gėdos nedaro, bet vargą pravaro.
1211. Žuvis žuvį gaudo ir rija.
1212. Be žvakės ir danguje tamsu.
1213. Kai žvejys žuvim minta, strielčius nuo bado krinta.
1214. Žvirblių žodis išlekia, o jaučių sugrįžta.
1215. Kai padarysi, tad pasigirsi.
1216. Uždaryk vėmiui durys, tai išlėks per aukštnį.
1217. Nuo mėsos pilvas vėpsos, nuo varškės dantys barskės.
1218. Kad negersi, tai netversi.
1219. Už durną galvą kojoms pakūta.
1220. Žalis turi klausyti, jis tam pašarą kramto.
1221. Skanu gerti, kad myli, gražu pareti, kad lyti.
1222. Jaunas buvo, turi pasenti.
1223. Lokiu nearsi, vilku neakėsi.
1224. Ne vienu kirčiu medis nukertamas.
1225. Tas negimė ir negims, kuris duodamas neims.
1226. Ateis jums šventė be nedėlios
1227. Dievo sutvėrimas, o į velnią panašus.
1228. Nei Dievui nei svietui jo kalba.
1229. Nelaimingas tas bernytis, kuris klauso mergytės.
1230. Ne gimdytas — ne vaikas.
1231. Marti gerklėje karti, bet ir anyta bieso pramanyta.
1232. Kur meilu — ten akys, kur niežti — ten nagai.
1233. Ko reikia, tą ir Dievas teikia.
1234. Neturėjo boba bėdos — nusipirko paršelį.
1235. Kiek mokėsi, tiek turėsi.
1236. Mandagumu puodo neužtarysi.
1237. Moteriškos ausys kiauros.
1238. Moteriškės ilgas rūbas, trumpas umas, ilgi plaukai, trumpas protas.
1239. Motina gali devinetą vaikų adata išpenėti, o tėvas šešiais žirgais vieno neišmaitins.
1240. Ir nenorinčią ožką veda į mūgę.
1241. Mužikėlio juodos panagės, bet balta duona.
1242. Nagais neatmegsi, kur dantų reik.
1243. Neaugink ilgų nagų, bėdos juos tau aplaižys.
1244. Bepigu iš svetimos skūros plačias nagines rėžti.
1245. Pakenkė, kaip vagiui tamsi naktis.
1246. Nakt gegužė vis perkukuoja.
1247. Savi namučiai, kad ir po smilgą.
1248. Namų vagiui raktai dar nepramanyti.
1249. Piktas vyras ne našlystė.
1250. Kunigo naudą velnias gaudo.
1251. Nauji metai ne veltui atėjo — tavo amžiui metus pridėjo.
1252. Įmaišiusi minkyk, minkytą kepk, svečias nevalgęs neišeis.
1253. Neversk iš karto, po biskį tegerk.
1254. Kas turi būti pakartas, tas ugnėj nesudegs, vandeny nepaskęs.
1255. Išmokino doros, kaip latvis savo vaikus.
1256. Nedoras susiedas, kaip krislas ugnyje, dieglius šone, rakstis kojoje, kelmas ant kelio.
1257. Trinasi, kaip girtas dilgėlėse.
1258. Ne meilės vaikai, bet verpėjos linai.
1259. Latvio dora mašnoje.
1260. Nelaimingą apleidžia ir prieteliai.
1261. Nepratęs dirbti, žiemą badausi.
1262. Varu vedęs nepasidžiaugsi.
1263. Ką nenumanai, tą ir negirk.
1264. Neteisūs turtai neskalsūs.
1265. Seną šunį negreitai gali prijaukinti.

1266. Verkdamas kaktos niekad neištaisysi, bėdų neišvaikysi.
1267. Dažnai šaukiančio niekas neklauso.
1268. Norėdamas būti mylimu, pats pirma mylėk.
1269. Didelis vagis mažesnius nuveja.
1270. Pirmiaus nusibaigsi, nekaip darbus nubaigsi.
1271. Nuo pono juokų vargšui kailis peršti.
1272. Už tėvo nugaros gerai gudrauti.
1273. Sotus neprijaučia alkaną.
1274. Nebuk ilgai nuliūdęs, nes susirgsi.
1275. Nuo darbo numanai gerą amatninką.
1276. Nusimano katinas pelenuos pridergęs.
1277. Kurį Dievas myli, tą ir prispaudžia.
1278. Nukris obuolys, kai nunoks.
1279. Nevalgęs pereisi trįs - keturius laukus, o nuogas nei per slenkstį neperžengsi.
1280. Nuotrinos auga nesėtos, o kviečiai ir pasėti neauga.
1281. Nutrauk — bus mažiaus, pridėk — bus daugiaus.
1282. Iš namų apsirėdyk, o girioje nusivilk.
1283. Dieve, duok iš ožkos avelę, iš kiaulės kumelę.
1284. Ožka ne galvijas, mergа ne šeimyna, žydas ne brolis, alus ne vanduo, kunigas ne piemuo.
1285. Vėjo botagu bastūno nesuvaldysi.
1286. Nepagalvojęs nekalbėk.
1287. Pakol dušia kune, patol širdyje viltis.
1288. Kas myli degtinę, tas lendą į subinę.
1289. Paliauk ir dardu rodes.
1290. Gali šviesti dešrą, jei žinai lašinių paltį nukrisiant.
1291. Pakol kitą apgausi, pats piktą paragausi.
1292. Perdaug drąsų giltinė rauna.
1293. Netaisysi stogą — supūs, neparemsi namų — sugrius.
1294. Nešioja vilkas avis į krūmą, parneš ir jo kailį i dūmą.
1295. Su mažu pasirodyk, su daugiu pasislėpk.
1296. Veršis lankoje, paršas aruode kada nenutukę?
1297. Kai pats nesirūpinsi, ir Dievas neaprūpins.
1998. Karšta malda pramuš lubas ir pakilus pas Dievą.
1299. Lenk saulę ir mėnulį, o žvaigždes pasiauk.
1300. Gerai gudriai kalbėti, bet gudriau nutylėti.
1301. Užėjo pasiutęs nerimstantį.
1302. Išlaikė paslaptį, kaip moteriškė.
1303. Koks pasisveikinimas, toks ir atsisveikinimas.
1304. Kur dangus, tenai pašalyje pekla.
1305. Pati ne pirštinė, nuo rankovės nenumausi, pasuolėn nenumesi.
1306. Pačios gražybe neapsidengsi.
1307. Koks paukštis anksti rėkauna, tą dieną visos katės piauna.
1308. Paukštis į krūmus, vanduo į šlaitus traukias.
1309. Pirma svečią pavaišink, paskui su Dievu paguldyk.
1310. Pačios į pavalkus neįkinkysi, kad žodžiu nesulaikysi.
1311. Kai pralobsim, tai giedosim, kai pavargsim, tai paverksim.
1312. Džiaugiasi, kaip kudlotas šuo, blusas nuskandinęs.
1313. Daryk, ką gali, saugok, ką turi.
1314. Išmintingus ir turtingus visi pažįsta.
1315. Kur nėdos, ten ir bėdos.
1316. Pekla — kalbomis, dangus — raudomis.
1317. Tėvas peni vaikus žuvimis, o vaikai tėvą šunimis.

1318. Penėtinį jautį tiktai parduoti arba piauti.
1319. Ką į dūšią įdėsi, nei penki neišims.
1320. Tėvą paliesi — garbės neteksi.
1321. Tam ir šuo, kad ant svetimų lotų.
1322. Neveizėk į pigumą, bet į gerumą.
1323. Prie plikio prisišlėjęs susitepsi.
1324. Piktą piktu varo.
1325. Piktą dieną reikia su piktžole pravaryti.
1326. Kurs arklys avižų papiltų neėda?
1327. Nepinsi gražumą į vainiką.
1328. Ankstybasis nepipčioja.
1329. Pyrago panorėsi — duonos neturėsi.
1330. Nespaudęs nuoragą nevalgysi pyragą.
1331. Su latviu susidraugausi, vargo paragausi.
1332. Piršlys ne kvieslys, visados melagis.
1333. Liežuviu gali plakti, bet rankoms neduok valios.
1334. Ir plėšikas geras, kai pinigams galas.
1335. Su išplėštais turtais trečiąjį karta nesidžiauk.
1336. Su plikakčiu nepeškis, su meška nesigrumsk.
1337. Ubagui ir plikiui nickas neužvydi.
1338. Kas rėdos, tas pliuškis, kas nesirėdo, tas suskis.
1339. Plunksna rašo, gražio prašo.
1340. Ponas ne brolis latviui ne draugas.
1341. Namus prarasti—ne avižų purą parduoti.
1342. Kentėk dantis sukandęs, nelaimė buvusi praeis.
1343. Čekiškės balose nepragaišęs, kitur neprapuolsi.
1344. Žentas galvos neprakulia.
1345. Dievę, duok mirti o ne pražūti.
1346. Pribus laimė, atsiras giminės, gentis ir prieteliai.
1347. Nepridera jaunam arkliui didžios naštos dėti.
1348. Mainai varnams, priedai vaikams.
1349. Sunkenio vežimas prieš kalną.
1350. Prieš Dievą neatsikalbėsi.
1351. Pažinsi prietelį nelaimės gadynėje.
1352. Prigimtis yra jautresnė už visus sargus.
1353. Ką žemė duoda, tą ir priima.
1354. Ausys vagiui neprilygsta.
1355. Iš latvio ir šatra doros neišsnausi.
1356. Nekiekvienai kojai pritinka tie patys batai.
1357. Ateik neprivalgęs ir čia negausi.
1358. Ko akimis neprižiūrėsi, su kišene užmokėsi.
1359. Kuris ūkininkas neprižiūri, tasai nieko neturi.
1360. Daug proto, mažai pinigų.
1361. Kad žmogus protą turėtų, tai ir vargu neragautų.
1362. Kai prūsas kalba, gudas turi tylėti.
1363. Duok, Dieve, putroje kakalą, nevoje karklyną.
1364. Neragintam po suolu vieta.
1365. Senam, girtam juokis, o aklam ir raišam nepavydėk.
1366. Arklius išvogus veltui žmogus rakina kūtę.
1367. Rasos nebraukysi, baltos duonos nevalgysi.
1368. Laimę begaudydamas, varga pagavo.
1369. Ne ten vakar mestas, kur šiandien rastas.
1370. Boba iš ratų, ratams lengviaus.
1371. Pelevėkui prie raumėns, kunigui prie kaulelio.
1372. Razbainiukas vilko brolis.
1373. Reikalas ir ubagystė daugelį į saitus suvystė.
1374. Pinigas ir latvį draugu padaro.

1375. Rėksniui ir smeiga negali užkišti gerklės.
1376. Kad rengeisi ant žuvies, renkis ir ant sriubos.
1377. Bepigu su replėmis karštą geležį nuturėti.
1378. Gerą nei su replėmis nepritrauksi, o piktas ir pats ateis.
1379. Žila kiaulė — žili ir paršelīai.
1380. Rėmuo griaužia, it pelė.
1381. Rožė ant audeklo išsiūta nekvepia.
1382. Nauja rūbą netiek nešiosi, kiek lopitą.
1383. Rūkštimas širdies gaivinimas.
1384. Trauk rūkšti su prakaitu, bus saldu.
1385. Rūkštimas visą giminę į kaktą sutraukė.
1386. Dievui daugiaus rūpi, kaip mums.
1387. Ir latvis teisingas, kai apgauti negali.
1388. Vienos rūšies žydas, bei latvis.
1389. Imdams sakalo akis turi, o atiduodamas šunies.
1390. Dievui saugojant ir žmogus turi sergėtis.
1391. Sergėkis ir Dievo neprastosi.
1392. Saulužė savo eile bus, o mums žemės akis užgrius.
1393. Lyg sekminių nemesk kailinių
1394. Ne vis taip sekas, kaip kas nori.
1395. Sugriaudino, kaip katiną lakštingalos daina.
1396. Kai senas meluoja, dangus prakaituoja.
1397. Senelis kaip puodelis, bevalgant susikula.
1398. Laimė yra it stiklas, nes veikiai sukikula.
1399. Ir seni žmonės stebisi.
1400. Staigiais šokiais akis išsidursi.
1401. Nekiekviena žuvis sriubai tinka.
1402. Nesprausk pirštą į skylę, sugnybs.
1403. Nusiminė, kaip draugo apgautas.
1404. Duok, Dieve, ponams soti, o žmonėms kantrybę.
1405. Kad velniui duodi koją įkelti, tai ir sostą gausi pataisyti.
1406. Negali yla smuki užkimšti.
1407. Pajuokavo, kaip bambiza su kunigu.
1408. Smegenų nereikia, kad gardžiai viešnagėje pavalgytų.
1409. Jaunystėje — dantimis, senystoje — smagenimis.
1410. Meška giliu užgauta baubia, o šaka prispausta tyli.
1411. Skubinamas nekepa, užmirštas sudega.
1412. Skubėk, ir ši diena bus su vakaru.
1413. Tam ir vilkas, kad skristų į mišką.
1414. Vargo diena už akmenį sunkesnė.
1415. Mešką sykį pergalėjęs drąsiai važiuosi.
1416. Pasvalyje pati siera, kitokio vandens nėra.
1317. Nusidžiaugė, kaip senis, jaunos pačios apgautas.
1418. Be smuiko nešoksi, be batų netrepsėsi.
1419. Verkia, kaip naujais batais apvėdamas.
1420. Ūgiu medžius praaugo, protu vištos nepriaugo.
1421. Dar ne didvyris, kad pilvą ipyres.
1422. Kai išsipagiriosi, kitaip užgiedosi.
1423. Girto pažadai be saulės išgaruoja.
1424. Linksmas kampelis, bet negražus vaizdelis.
1425. Garsiai skamba, kaip sudužęs varpas.
1426. Girtas — liūtas, blaivus — kiškis.
1427. Lenda priekin, kaip pavydus kvailys.

1428. Tam ir kvailys, kad visus kvailiais manytų.
1429. Su žmonėm.s atsisėdo ir kiaulė pasivaduino.
1430. Su kvailu susiriši, patsai kvailu tapsi.
1431. Kvailas vienam daiktui tris vardus turi.
1432. Mergą pamylėjo, o ko reikia, neturėjo.
1433. Ieško, kaip girtas vakarykščios dienos.
1434. Nusidžiaugė, kaip kiškis, varlę nugąsdinęs.
1435. Džiaugiasi, kaip Biržų krautuvininkas, latvį apgavęs.
1436. Pamiršo, kaip Dievas bambizą.
1437. Nusidžiaugė, kaip bambizų kunigui pasispavaedojęs.
1438. Susiderėjo, kaip latvis su žydu.
1439. Susitaikė, kaip kiaulė su vilku.
1440. Susipešė, kaip gaidys su vanagu.
1441. Laikosi, kaip girtas tvoros.
1442. Smirda, kaip Pasvalio karklynas.
1443. Greičiau latvį apgausi, negu iš jo skatikėlį išgausi.
1444. Nuvažiavo Rygon čebatuotas, pargrįžo vyžuotas.
1445. Turgavoja, kaip žydas kiaulėmis.
1446. Džiaugiasi, kaip Biržų ponai, pupų apsivalgę.
1447. Rygoje auksą pirko, namo pipirus parvežė.
1448. Pamatysi, kaip iš latvio sko'ą.
1449. Tai nuskurdau, kad nors pas latvį eik bernauti.
1450. Pavaišino, kaip latviai Biržų ponus.
1451. Kad taip kalbėti, reikia lenko akis turėti.

I

Senovės žmonės sako, kad toje vietoje, kur buvo Kristaus grabas stovėjęs ąžuolas. Dar Kristui gyvenant ant žemės, dėl jo kančių, ąžuolas nudžiūvęs ir ilgai sausas stovėjęs. Tenai gyvenę pagonai ir po tuo ąžuolu burtus traukdavę. Bet užėjęs ten krikščionių karalius. Krikščionių kunigas atlaikęs po tuo ąžuolu mišias ir ant vienos sausos šakos pakabinęs kruviną kardą, kuriuo buvęs pagonis išžudęs. Tada ąžuolas vėl atgijęs. *J. Juodelytė*, III kl. mok.

Ėriškių kaimą (Ramygalos v. Panevėžio aps.) ir jo gyventojus dar ir dabar apylinkėje vadina „pagonais". Sako: „Tie pagonai ėriškiečiai reikėjo prievarta krikštan vesti. Jie ir dabar pagonai, o mes tai tikri krikščionys"

Visoje apylinkėje taip girdima.

2.

Giesmės ir maldos.

1. Žėko giesmė.

a) — Oi tu, žėke, žėkeli,
Esi žėkų mokytojas,
Švento Rašto pildytojas (sakytojas),
Pasakyk, žėkeli,
Kas tai yra viens?

— Vienas Ponas Dievas,
Kursai danguj karaliauja
Per amžius.

Oi tu, žėke, žėkeli,
. . . . . .
Kas tai yra du?
— Dvi toblyčios Maižiešiaus.
Vienas Ponas Dievas...
— .... Kas tai yra trys?
— Trys patriarkai,
Dvi toblyčios Mažiešiaus....
— .... Kas tai yra keturi?

— Keturi evangelistai,
Trys patriarkai...
— .... Kas tai yra penki?
— Penkios, rónos Jėzuso,
Keturi evangelistai....
— .... Kas tai yra šeši?
— Šeši žiedai lelijos,
Po akimi Marijos
(arba: ant altoriaus Marijos),
Penkios ronos Jėzuso...
— .... Kas tai yra septyni?
— Septyni sakramentai,
Šeši žiedai lelijos....
— .... Kas tai yra aštuoni?
— Aštuonios žvakės ant altoriaus,
Septyni sakramentai....
— .... Kas tai yra devyni?
— Devyni chorai anjolų,
Aštuonios žvakės ant altoriaus...
— .... Kas tai yra dešimt?
— Dešimt Dievo prisakymų,
Devyni chorai anjolų....
— .... Kas tai yra vienuolika?
— Vienuolika archangelų,
Dešimt Dievo prisakymų....

— Oi tu, žėke, žėkeli,
Esi žėkų mokytojas,
Švento Rašto pildytojas,
Pasakyk, žėkeli,
Kas tai yra dvylika?

— Dvylika apaštalų,
Vienuolika archangelų,
Dešimt Dievo prisakymų,
Devyn chorai anjolų,
Aštuonios žvakės ant altoriaus,
Septyni sakramentai,
Šeši žiedai lelijos
Po akimi Marijos,
Penkios ronos Jėzuso,
Keturi evangelistai,
Trys patriarkai,
Dvi toblyčios Maižiešiaus,
Vienas Ponas Dievas,
Kursai dangų karaliauja
Per amžius.

b) — Pasakyk, žėkeli, kas yra dangų?
— Dvylika apaštalų,
Dešimts Dievo prisakymų,

Devyni Dievo žodž'ai,
Ten prieš Paną Mariją
Žydi šešios leli,os,
Ten prieš Jėzuso grabą
Dega šešios žvakės.

c) — Žėkel, žėkel, žekytójau,
Švento rašto pildytójau,
Pasakyk, žėkel,
Kas yra danguj?

— Dvylika apaštalų,
Vienuolika aniolų,
Dešimt Dievo prisakymų,
Devyni chorai aniolų,
Aštucnios psalmės Dovydo,
Septyni smūtkai Marijos,
Šešios žyd. leli,os,
Penkios ronos Jėzuso,
Keturios žvakės ant altoriaus,
Trys patriarkai,
Dujai svie:kai Dievo,
Vienas Ponas Dievas,
Danguj karaliauja
Per amžius.

d) Oi Žėke, žėkeli, tu jau, žėke, mokytójau,
Švento Rašto ska.tytójau,
Pasakyk, žėkeli,
Kas yr Danguj viens?

— Dešimt Dievo prisakymų,
Devyni svetimi griekai,
Aštuori palaiminimai,
Septyni sakramentai,
Šešios žvakės ant altoriaus,
Penkios ronos Jėzaus Pono,
Keturios evangelijos,
Trys patriarkai,
Dvi toblyčios Maižiešiaus,
Vienas Ponas Dievas
Danguj ir ant žemės.

ė) — Žėkeli, žėkelaiti, esi žėkų mokytojas....
Pasakyk, kas tai yra viens?
— ..... Keturi evangel stai,
Trys patriarkai,
Dvi toblyčios Maižiešiaus,
V enas Ponas Jėzusas,
Kuris danguj karaliauja
Per amžius.

Iš *Jurgaitienės*, 106 m. amž., užr. *Fr. Markevičiute.*

P. Būtėno liudijimu, linkùviuose žėko giesme paklydėliai vaduodavęsi. Mške paklydus ir kelio beieškant, reikią visà toji giesmė iškalbėti. Jei iki galo *nesutriñkant* iškalbėsi, tai tikrai kelią surasi. Visai žėko giesmei iškalbėti reikia nemaža laiko, taigi, ir netyčiomis bemaklinėdamas gali kelią atrasti. Be to, ir parikti lengva, na, tada jau giesmė nekalta...

3.

Žėkeliai mažiausi!
Aš jum pasakysiu naujieną gražiausią
Šią naktį miego nenorėjau,
Užmigęs sapną turėjau,
Apie Betliejų.

O kada nuo miesto aš tenai buvau,
Ant žalios pievelės aveles ganiau.
Ir išgirdau aš linksmybę,
Iš dangaus Dievo galybę
Ir ten nusvariau.

Tada visa kompanija,
Šventas Juozaps ir Marija,
Šokti pradėjo

Juozaps pašokęs ir atsisėdo,
Pailsino kojas, jam bus ir bėda.
— Juozap, Juozap, kelkis, kelkis,
Stipriai lazdą įsitverki,
Bėk į Betliejų.

Aš ir nubudau.

Ė. Žilys, Jurgelionių k. Siesikų par. Ukmergės ap.

4.

Prašom paklausyti, vaikeliai maži,
Aš jums pasakysiu naujieną gražią
Šiąnakt miego nenorėjau,
Užmigęs sapną turėjau
Apie Betliejų.

Anam didžiam mieste aš tenai buvau,
Ant žalios pievelės aveles ganiau;
Kai išgirdau tą linksmybę,
Iš dangaus Dievo galybę,
Ir nusivariau.

Aš tenai užlipau ant viršaus būdos,
Su savim turėjau skripkas ir dūdas;
Kai puoliau ašei nuo būdos,
Sukūliau skripkas ir dūdas,
Koja nulaužiau.

Pradėjo Jonas vamzdeliais dūduot,
Pradėjo Steponas gražiai dainuot.
Graži mūsų kompanija,
Juozaps šventas ir Marija
Šokti pradėjo.

Juozaps pašokęs ir atsisėdo,
Pailsino kojas, bus jumis bėda.
— Oigi, Juozap, oigi kelkis,
Macną lazdą greitai stverkis,
Bėk į Betliejų.

— Oi brolau, bro'au, negaliu eiti,
Pradėjo man kojas labai sopėti.
Aš negaliu pakelt kojas,
Ant linksmybės atsistojęs,
Vis bėgčiau paskui.

Anam didžiam mieste visi išvydo,
Betliejaus stainelėj rožė pražydo:
Susirinkę piemenėliai,
Garbin savo geradėją
Naujai gimusį.

Iš *O. Banaitienės*, Papiškių k. Ėriškių filijos.

(Plg. „Ein geistliches Lied aus Kupischchen. Mitt. der Lit. Litter. Ges IV, 415 — 416 S. Tenai yra paduotos ir gáidos).

5.

Velykų rytą pražydo lelija,
Ne lelija, bet Pana Marija —
Viso svieto valdytoja,
Viso svieto rėdytoja.
Prašom tamstą nepuikavot,
Šitą kiaušinėlį man dovanot.

Iš Kurapkos užr. *O. Milinskaitė*, Voverlnės k. Pušaloto v

6.

Senobiniai poteriai[1]).

Kadái buvo didžioji pėtnyčia. Žydai pagonai mūčijo Poną Jėzusį. Ir numūčyję užmetė ant arklių žlabųjų. Jam begulint ateina Motina Švenčiausia savo sūnelio ieškodama. Ir nerzdus nuėjo ant marių krašto, ir atsigulė ant balto akmenio, ant ramios vietos, ant saldaus miego. Jai begulint ateina Ponas Jėzus.

— Ak, tu mano miela motinėle! Ar ramiai guli, ar saldžiai miegi?

— Čia begulint man įsisapnavo didelis sapnelis. Per Tavo širdelę penkios ronos pervertos, Tavo kūnelis erškėtėliais subadytas.

[1]) Taip pati sakytoja pavadino.

— Neželuok, Motinėle, penkių ronų pervėrimo, dangaus kraujo praliejimo, tik želuok, motinėle—aukštas kryžius, nuogas Jezau, tulžis kartumo, tulžis saldumo iš Pono Jėzuso d delės mūkos.

Jį Motina Švenčiausia nunešė bažnyčion ir paguldė ant aukso stalo. Nuo našparo ant našparo Jam begulint, ate na šventas Petras ir šventas Povilas. Liepia jį (šv. Petrą?) eiti per šį baltą svietą, sakydamas senam, mažam, jaunam ir neregimčiom akelėm...

Kas šias maldas iškalbės pėtnyčioj tris kart prieš pasnyką (?), četverge tris kart prieš sn edonę, tas nóglu smerčiu nenumirs, biesas kraujo nepralies, bus to dūšia išganyta, danguj vieta padabinta.

Iš *Uršulės Sapiegienės*, per 120 m. a. Paketurių k Kupiškio v. Užrašė *P. Sapiytė*. Sakytoja negramatinga.

7.

Eina Panelė viešu keleliu trumpu takeliu, poterėlius kalbėdama, knygelę skaitydama. Susitinka žmogų, nekaip žmogų — Poną Jėzusą. Jis paklausė: „Kur Tu vaikštinėji?" — „Aš einu ten, kur jūrės marės baubė, žali medž.i linko, griešni žmonės nuliūdo".

Kas tą maldelę išklausys, danguj vietą gatavõs.

Viktorija Rasimavičienė, Katališkių k. Vabalninko v. Užr. *G. Petrulytė*.

8.

Marija Magdalena kad Jėzaus ieškojo,
Pilnus kelius ašarų kaip perlo prikloio.
O šventa Magdalena lekarka(?) pastoio,
Kad Jėzus šalia žydų su mokslu vaikščiojo.
Pametus ji redyklus, savo brangius rūbus,
Plaukus nuo galvos draskydama,
Ašaras gailiai laistydama,
Ėjo per laukus per miestus Jėzaus ieškotų.
Prėjo prie tilto, kur upė srauni tekėjo,
Pamatė ji Jėzų vandeny. Ant akmens veidą padėjo.
Ėjo ant kalno Kalvarijos,
Pamatė Jėzų prie kryžiaus prikaltą.

V. Rasimavičienė. Užr. *J. Petrulytė*.

9.

Ateina šv. Petras nedėlios rytą, randa Panelę Švenčiausią smūtnai sėdinčią, gailiai verkiančą.

— Ko taip smūtnai sėdi, ko taip smūtnai verki?

— Kaip smūtni nebūsiu, kaip gailiai neverksiu? Turėjau sūnelį vienatinį, gaudė žydai ir sugavo. Nuvežė ant aukšto kalno Kalvarijos, prikalė rankeles ir kojeles. Vyną, myrą, kraują pralejo... Nunešė ant (= pas) Dievą. Dievas atsakė: „Kas tas maldas iškalbės anksti ryto, vėlai vakaro, to dūšelė danguj vietą gaus, nei nóglu smerčiu nemirs, nei vandeny neskęs.

Ona Šerelytė, 49 m. a. Kupiškio m. Gramatinga. Užr. *P. Sapiytė*.

10.

Šventa pana Razalija (po 2 k.)
Žydi danguj kaip lelija.
Ciesorių, panų, karalių,
Didžių g'minių krikščionių.

Pameskim d'džius dvarus,
Eikim girion gyventų.
Sa'džias šaknis valgysma,
Šaltą vandenį gersma.

Pilna giria kūnų guli
Nėr kam sukavoti,
Nei dūšelių ratavoti.

Kristus po kelius vaikščiojo,
Pakol kūnus sukavojo,
Ir dūšeles ratavojo.

(Tos pačios kaip 9)

11.

Gulu patalan, kaip graban,
Nešu kryžių dešinėj rankoj,
Panos Marijos žėgnuotą,
Pono Dievo krikštytą.

Paną Marija, saugek mane
Lig pusės nakt es!
Sven'as Jonai, lig išaušiant,
Ponas Dieve, l g smerč ol

Z. Kubilinskienė, per 65 m. a. gyv. Skapiškio m. Negramatinga. Užr. *P. Saplytė*

12.

Einu keliu
Sausu takeliu,
Ir sutikau aniolėlį
Bal.a s rūbais vilkiantį.

Klausiau; „Ar nematei vaikelio"?
— Mačiau vaikelį
Ant a'tor'aus paguldytą,
Baltais rūbais aprėdytą.

... Katrie va keliai tė elius mylės,
Danguj gyvenimą turės.

(Tos pačios kaip 10).

13.

Kartą senel'ukas sutvėrė paukštytę ir pasakė, kad jei darysianti gerus darbus, tai būsiąs kaklelis raudonas. Ji laksto, gieda, vaikus peri, kaip ne

raudonas kaklukas, taip ne raudonas. Kartą susikrovė sau lizdelį prie kelio. Girdi — kažin koks triukšmas, riksmas. Skrenda ji pasižiūrėti. Žiūri — žmonių minia stumdo, muša kažin kokį žmogų, su vainiku ant galvos. Žiūri — prikalė prie kryžiaus ir pakėlė aukštyn. Ji prilėkusi ėmė ir išraukė vieną dyglį iš galvos. Skrenda atgal į savo lizdą. Vaikai pamatę pradėjo sakyti, kad jos kaklelis raudonas. Ji dabar vis laksto prie kryžių ir gieda. Ją žmonės praminė dagiliu. Dagilis sau lizdą vis prie kelio kraunasi.

J. Raubaitė.

14.

1. Kartą keliavęs per pasaulį Dievas ir velnias. Visa žemė buvusi vandens apsemta. Dievas pavargęs, paliepęs velniui nerti į dugną ir atnešti saują dumblo. Tris kartus velnias nėręs, bet dugno vis nepasiekęs. Tada Dievas iškrapštęs savo panages ir iš tų žemių pasidariusi sala. Dievas atsigulęs ir užmigęs. Velniui pasinorėję Dievą paskandinti. Jis paėmęs Dievą už kojų ir ėmęs vilkti į vandenį. Bet sala vis didėjusi ir didėjusi, vanduo traukęsis tolyn ir velnias negalėjęs Dievo paskandinti. Taip iš salos pasidariusi visa mūsų žemė. Galop Dievas pabudęs ir nutrėmęs velnią pragaran.

Ramygalos apyl.

15.

Kai dar nebuvo nei upių, nei jūrų, nei kelių, Dievas visus užragino darban. Stropiausiai dirbo žmogus ir vilkas. Gerokai padirbėjus, Dievas juos atlei do. Užmokesnio vilkui davė juodą odą, o žmogui baltą ir liuosybę. Tik viena volungė nedirbo. Dievas jai už tai uždraudė gerti iš upių ir ežerų vandenį. Ir dabar volungė geria vandenį tik nuo akmenų.

V. Kadžys, Mingelionių k. Krekenavos v.

16.

Kai Dievas sutvėrė gyvulius, paukščius ir vabzdžius, tai paliepė kartą visiems eiti kelių tasyti. Kurmis nėjo ir Dievas jam uždraudė keliais vaikščioti. Nuo to laiko kaip tik kurmis perbėga kelią, tuoj čia pat gaišta.

Užr. *V. Želnis.*

17.

Kartą Dievas liepė eiti volungei šulinio kasti. Volungė nėjo ir Dievas liepė jai negerti nuo žemės vandens. Nuo to laiko volungė geria vandenį tik nuo akmenų.

Užr. *V. Želnis.*

18.

Kai Dievas sutvėrė katiną, jis sakėsi, kad norįs suėsti žmogų. Dievas jam leido žmogų suėsti, bet pirma liepė poterius pakalbėti. Ir dabar katinas nori žmogų suėsti, bet prieš ėsdamas pradeda poterius kalbėti ir užmiršta savo sumanymą. Katino purkavimas tai ir yra jo poteriai.

Paliukų k. Pumpėnų par.

19.

Kartą ėjo seneliukas (Dievas). Priėjo upę ir negali perbristi. Žiūri — ganosi jautis ir arklys. Seneliukas prašosi arklio, kad parneštų jį per upę. Arklys atsako, kad nesenai esąs iš darbo paleistas ir norįs ėsti. Tada seneliukas prašo jaučio. Jautis seneliuką perneša. Tada seneliukas atsigręžia ir sako arkliui, kad jis visados nedriėsiąs ir būsiąs pavargęs, o jaučiui—kad būsiąs sotus ir nepavargęs. Ir dabar taip yra.

J. Raubautė.

20.

Seniau pelenijoje vaikai vežiodavo Gavėną. Jį padarydavo taip: paimdavo linkę, ratą ir keturius kultuvus; juos taip sutaisydavo, kad kultuvai atrodydavo lyg keturios rankos. Paskum apvilkdavo kokia rudine, uždėdavo kepurę. Vaikai vežiodavo po kaimą, o žmonės stengdavosi jį vandeniu aplieti. Bet retai pasisekdavo, nes vaikai greitai veždavo.

G. Rastauskaitė, Ramongalių k. Vabalninkas.

21.

Kartą ėjo žmogus per Piestupio ravą ir sutiko mažą, baltą vaikelį. Tas vaikelis sekė išpaskos. Žmogus paklausė, ko iš jo reikalauja. Vaikelis atsakė, kad krikšto. Žmogus jį pakrikšlyjo ir vaikelis prapuolė. Tai buvo mergos nusmaugtas ir nepakrikštytas vaikas.

V. Karvelis, Anykščių m.

22.

Buvo senelis, turintis apie 80 m. Jis apako ir niekas negalėjo išgydyti. Tada jis ėmė prašyti, kad jį nuvestų pas kryžių, kuris buvo netoli jų kaimo. Jis tikėjo, kad jei jį tenai nuvestų, tai jis išgytų. Žmones netikėjo ir sakė, kad senis nekus tauškia. Galų gale jį nuvedė pas tą kryžių. Buvo kūčių naktis ir 12 v. jis praregėjo. Be to, pasidarė toks jaunas, kaip 25 metų. Jis buvo jaunas tik tol, kol bažnyčioje ėjo pamaldos. Žmonės, kurie spėjo nueiti pamaldų metu, galėjo pamatyti jo jaunumą. Atėjo su procesija kunigas pasakė pamokslą ir visi išsiskirstė. Senelis nebėjo nuo to kryžiaus ir išmaldomis maitinosi.

Girdėta iš *M. Šereivaitės*, Rozalimo m.

23.

Vienas žmogus pavalgęs kūčias nuėjo gurban. Žiūri — kumelė nudvėsusi. Išvilko ją už trobų ir nulupo skūrą. Parėjęs namo žiūri — atalėkė du vilku ir drasko kumelę. Pasiėmė dvivamzdį šautuvą, įlindo jaujon, iškišė vamzdį pro langelį ir pokšt elėjo. Vilkai nubėgo. Kumelė strykt pašoko, žmogus ir jai pokštelėjo, bet nieko negelbėjo ir kumelė įėjo jaujon. Žmogus įlindo aruodan — pirma vienan, paskum kitan. Atėjo kumelė ir pradėjo ėsti avižas iš to aruodo, kur buvo pirmà įlindęs. Visą aruodą išėdė ir jau buvo bepradedanti ėsti antrą, kur jis tupėjo, bet užgriebjo gaidys ir padla pargriuvo. Žmogus be dvasios parbėgo namo ir greit mirė.

24.

Vienas ūkininkas labai gerai sugyveno su savo klebonu. Užugavose klebonas pasikvietė tą žmogų pas save. Klebonas, kaip visuomet, ėmė vai-

šinti. Bevalgydamas žmogus labai nusimanė ir atsiprašęs norėjo išeiti. Klebonas nelendo ir liepė pasakyti priežastį. Žmogus spyrės, bet galop tarė: „Šandie išeidamas iš namų užmiršau pasakyti, kad išvežtų laukan mėšlo vežimą. Jei užgyvenimose taip nepadarau, būtinai mano namuose atsitinka kokia nelaimė". Klebonas, tai girdėdamas, sako: „Kadangi tu tiki burtais, tai aš tavęs nešleisiu lig ryto, o jei kas atsitiks, tai aš tau atlygnsiu". Ryto parėjo namo, ir pirmiausia bėgo tvartan galvijų apžiūrėti. Įeina — guli negyvas jautis. Grįžta pas kleboną ir reikalauja atlyginimo. Klebonas sako: „Pirma aš pats tatai turiu pamatyti". Pasiėmė švento vandens, maldų knygą ir abu išėjo. Žiūri — jautis tikrai negyvas. Bet klebonas ėmė skaityti egzortus ir šventinti. Velnias, kaip paukštis, išspruko pro stogą, o jautis sveikas pakilo. Daugiau ūkininkas netikėjo burtams.

M. Pempaitė. Trakininkų k. Subačiaus v.

25.

Pas vieną moteriškę užėjo žmogus ir paprašė valgyti. Senutė atsakė kad nieko neturinti. Žmogus liepė iškepti lašinių. Senutė sako: „Negaliu šandie penkiadienis. Dievas pyks". Žmogus klausia: „O kurgi tas tavo Dievas?" Senutė parodė ant lango stovinčią mūką. Žmogus padėjo mūką ant suolo, atsisėdo ant jos ir sako: „Dabar kepk, jau nebematys". Senutė iškepė ir padavė. Bet jis jau nebevaigė — buvo sustingęs. Įkasė žemės, bet jis vėl ateidavo grytelėn ir ten pat sėsdavo. Tada senutė nusikėlė grytelę toliau, o jam pastatė palapinę.

Pasakė *Želvienė*, užrašė *Juškaitė*.

26.

Ėjo kartą senelis. Žiūri — žmogus iš žolių tvorą tveria. Senelis klausia: „Žmogau, ką čia dirbi?" — „Nagi tvorą tveriu". — „Tai kodel tokią nesiprią? Papūs vėjas ir griuš". „Greitai mirsiu, tai man ir pakaks". Senelis supyko ir sako: „Kad tu taip darai, tai daug au nežinosi savo mirties" Dabar žmogus jau nežino kada mirs.

J. Rimbaitė.

27.

Pas vieną ūkininką pasiprašė nakvynėn senelis. Ūkininkas sako: „Gerai, bet rytoj rytą reiks klojimas rugių iškulti". Senelis sutko. Ryto nuėjo ir paklojo jam klojimą rugių. Senelis labai greit iškūlė ir parėjo gryčion. Ūkininkas nuėjęs žiūri — tikrai iškulta, net pelai nuo grūdų atskirti. Jis suprato, kad čia yra kokie nors burtai. Ryto vėl paklojo klojimą rugių, prikėlė senelį, o pats užsislėpė už prėslo ir žiūri, ką senelis darys. Senelis ėmė ir uždegė šiaudus. Ūkininkas jau norėjo surikti, bet senelis pamažu kalba ir ramina ugnelę: „Pamažu, ugnel, pamažu..." Ugnis nesiplėtė, perėjo visą klojimą, sudegino šiaudus, o grūdus paliko. Ūkininkas nudžiugo pigiai paslaptį sužinojęs. Senelį išvarė, o kitą rytą pats sumanė pamėginti. Uždegė šiaudus ir kalba: „Pamažu, ugnel, pamažu..." Bet ugnelė neklausė, sudegino kluoną ir visas trobas. Taip Dievas nubaudė ūkininką už pakeleivingų varginimą.

Papilys, Biržų aps.

28.

Seniau Dievas, pasivertęs seneliu, vaikščiodavo po žemę. Kartą eina per lauką ir randa ūkininką geroj žemėj rugius sėjant. „Padėk Dievel", sako senelis.—„Aš žinau, kad ir be Dievo padėjimo mano žemėj augs rugiai". Senelis nuėjo toliau. Užeina ktą ūkininką, katras sėja rugius labai prastoj žemėj. „Padėk Dievel" — sako senelis. „Dėkui!" – atsako ūkininkas. „Prasta tavo žemė, kažin kaip derės rugiai..." — „Jei Dievas duos, tai ir užderės". Atėjus vasarai pirmojo ūkininko rugių laukas buvo dykas, tik augo kuokštos ten, kur buvo senelio pėdos, o antrojo ūkininko rugiai buvo, kaip mūras.

29.

Vienas žmogus ėjo namo. Priėjo kryžkelę, atsisėdo nusiminęs ant akmens ir nebežino kur eiti. Priėjo kažin koks senelis ir klausia, kodel taip nusiminęs. „Kaipgi, — sako, — nebūsiu nusiminęs, priėjau kryžkelę ir nebežinau kur eiti". — „Eik su manim, aš tau parodysiu kelią". Ir nuėjo abu. Užėjo pas vieną žmogų. Tas žmogus maloniai priėmė, sušildė, pavalgydino. Žmogus pamatė, kad senelis išeidamas paėmė aukso puodą. Užėjo pas kitą ūkininką. Tai buvo nedoras žmogus, jų nepriėmė, iškoliojo ir išvarė. Senelis išeidamas palko prie menėj tą aukso puodą. Kitą dieną užėjo pas trečią ūkininką. Tas vėl buvo geras žmogus ir juos maloniai priėmė. Senelis išeidamas uždegė jo namus. Paskum jie sutiko grąžų jaunikaitį ir ėjo visi trys kartu. Prėjo tiltą. Senelis nustūmė tą jaunikaitį nuo tilto ir jis prigėrė. Tada sako žmogus tam seneliui: „Eik kur nori! Aš su tokiais galvažudžiais nenoriu susidėti". Senelis sako: „Išklausyk mane. Tas aukso puodas buvo užnuodytas ir aš išgelbėjau gerą žmogų, o nubaudžiau nedorėlį. Po to namo, kurį aš sudeginau, pamatu buvo užkastas didelis turtas. Dabar tas žmogus jį surado ir pasistatys ne tokią lūšnelę. O vaikinas, kurį upėn įstūmiau, būtų užmušęs savo tėvą". Taip pasakęs, senelis parodė žmogui kelią ir jiedu išsiskyrė.

30.

Kartą ėjo Dievas pasivertęs elgeta ir susitiko atitarnavusį kareivį. „Kur eini?" — klausia Dievas. „Paleido iš karuomenės, tai ir einu, pats nežinodamas kur. O valgyt baisiai noriu". Dievas sako: „Einam krūmuos, rasim avelių, pasipiausim, išsivirsim ir pavalgysim". Kareivis sutiko. Nuėjo krūmuos, pasipiovė gėrelį ir verda. Dievas sako: „Tu virk, o aš einu į kaimą duonos ir druskos pakalėdoti. Tik, žiūrėk, vienas nevalgyk". Kareivis sutiko. Senelis ilgai negrįžo, o kareivis buvo taip alkanas. Ėmė ir išsigriebęs suvalgė jaknas. Greit atėjo senelis ir klausia: „Ar nevalgei?" — „Ne". Žiūri – jaknų nėra. „O kur jaknos?" — klausia Dievas. „Tur būt gėrelis buvo be jaknų... Kaip Dievą myliu, aš nevalgiau". Pavalgę eina toliau. Priėjo upę. Dievas eina viršum vandens, o kareivis skęsta. Tada Dievas klausia: „Ar gėrelis buvo be jaknų?" — „Su jaknomis..."

31.

Viena pamotė turėjo dukterį Onytę ir pėdukrą Elenytę. Elenytės ji labai nekentė. Kartą Elenytė verpė atsisėdusi ant šulnio rentinio. Pamotė ją įstūmė šulinin. Elenytė atsirado gražioje pievoje ir sutiko senelį. Senelis

sako: „Eik pas mane avelių ganyti". Elenytė sutiko. Ji aveles gerai ganė. anksti išvarydavo, vėlai parvarydavo, avelės nutuko. Po trijų mėnesių senelis atnešė jai tris skryneles, liepė vieną pasirinkti ir eiti namo. Skrynelę liepė atidaryti tik namie. Elenytė pasirinko mėlyną skrynelę. Senelis ją palydėjo ligi vartų. Parėjus namo atidarė skrynelę ir iššoko iš jos gražūs rūmai. Pamotę paėmė pavydas. Ji įstūmė tyčiomis savo dukterį šulinin. Ir ji sutiko senelį. Bet aveles ganė blogai: vėlai išgydavo, anksti pargydavo, avelės sukūdo. Po trijų mėnesių senelis atnešė tris skryneles. Ji pasirinko raudonąją (buvo dar balta ir mėlyna), mat, toj buvo gražesnė. Senelis palydėjo ją ligi vartų. Parėjusi namo, atidarė. Iššoko ugnis ir ją su pamotė sudegino. Elenytės rūmai nesudegė. Tas senelis buvo Dievas.

M. Putelytė.

32.

Kartą žydas turėjo 100 rublių ir nežinojo kur juos dėti. Žmonės liepė išdalyti pavargėliams. Žydas taip ir padarė. Pavargėliai sakė, kad Dievas jam šimteriopai atlygins. Išdalijęs pinigus, žydas laukia iš Dievo užmokesnio. Kartą atėjo pas jį senelis ir pakvietė žydą kartu pakeliauti. Žydas sutiko. Bedami užėjo vieną kaimą ir rado jau 6 metus sunkiai sergančią mergaitę. Senelis pasižadėjo motinai dukterį išgydyti. Paliepė atnešti dedelį pelį. Motina išsigando, bet atnešė. Motinai paliepęs išeiti, senelis papiovė mergaitę ir supiaustė į šmotelius. Žydas pradėjo senelį barti. Senelis papūtė ir pašoko jauna, graži mergaitė. Motina siūlė daug pinigų, bet senelis paėmė tik keptą žąsį ir duonos kepalą. Žydas pyko, kam senelis pinigų neima. Greit išėjo toliau. Senelis liepė žydui nieko nevalgyti, kol neprieis didelio akmens. Bet žydas neiškentė, suvalgė žąsies koją ir a.kando duonos plutą. Priėjus akmenį, senelis liepė žydui išimti žąsį ir duoną. Žydas užsigynė, kad jis nevalgęs. Senelis liepė atristi akmenį. Tenai buvo krūva aukso. Žydas jau norėjo semti, bet senelis sulaikė. Jis paskirstė pinigus į tris dalis. „Viena, — sako, — man, kita tau, o treča tam, kas žąsies koją nuvalgė". — „Aš suvalgiau žąsies koją", — prisipažino žydas ir gavo dvi krūveles pinigų. Pavalgę ėjo toliau. Senelis išgydė daug žmonių, bet žydui nepatiko, kam jis pinigų neima. Žydas paliko senelį ir užsimanė pats vienas gydyti. Tuoj apsiėmė išgydyti vieną ponaitį. Supiaustė į gabalus, pučia pučia — niekas nesidaro. Žyda nuvedė prie kartuvių. Tada jis pradėjo šaukti: „Seneliuk, seneliuk, kur tu? Išvaduok mane iš nelaimės". Senelis atėjo, ponaitį išgydė ir žydą išvadavo. Tas senelis buvo Dievas.

33.

Vienas ūkininkas šventėms būtinai norėdavo turėti po vieną elgetą. Jau rytoj Velykos, o jis dar neturi elgetos. Jis išėjo pasieškoti ir sutiko senelį. Parsivedė namo, pavalgydino ir ryto nuėjo į rezurekciją. Senelis sako: „Tu vis kviečiesi pas save elgetas, o jei tave elgeta pakviestų, ar eitum?" — „Kodėl ne?" — „Gerai. Po pamaldų šventoriuje rasi pririštą arklį. Atsirišęs užsėsk, tai jis atneš tave pas mane". Ūkininkas taip ir padarė. Joja joja, vis nieko nėra. Galop žiūri — upelis. Dvi bobos taip trina akmenį, net joms delnai kruvini. Joja toliau. Žmogus stato namus. Baigia sienojų jau užkelti, bet ir vėl nuslysta. Pagailo žmogaus, bet arklys toliau neša. Vėl mato — dvi mergos mėto puodą viena kitai. Toliau joja — graži lanka, o karvės vaikšto per-

korę; dar toliau — ganykla visai bloga, o karvės, kaip nulipdytos. Pagaliau pamatė gražius rūmus. Pasitiko senelis, įsivedė vidun, kalbina vaišina. Žmogus mato, kad senelis prasidengia staltiesę, pasižiūri ir vėl uždengia. Senelui išėjus ir jis pasižiūrės. Gi žiūri—ka mynas iš jo šniūro neša pėdus savajan. „Petrai, ką darai?" suriko ūkininkas. Petras ir parkrito negyvas. Įėjo senelis ir sako: „Jei aš būčiau toks nekantrus, tai seniai nė vieno žmogaus žemėje nebūtų — Pasakyk, ką gi matei pas mane jodamas?" Ūkininkas papasakojo. Senelis sako: „Tos moterys, kur rankomis akmenį trina, šventėj skalbdavo drabužius; žmogus, kur sienojų kelia, suderėjo pastatyti namus ir nepastatęs išėjo; mergos, kur puodą mėto, buvo jį viena iš kitos turguj pavogusi—nori atiduoti, o toji nema; lesos karvės — turtuoliai ir šykštūnai, riebios — darbštūs ir patenkinti žmonės". Po kelių dienų ūkininkas išsirengė namo. Vėl parnešė tas pats arklys. Žiūri — visur miškas, nėra nei bažnyčios. Sutinka žmones ir klausia, kur toks ir toks kaimas, kur bažnyčia. Tik vienas senis atsakė, kad jau šimtas metų, kaip bažnyčios nebėr. Neberado nei savo namų, nei gimnių. Jam rodėsi, kad pas senelį kelias dienas prabuvo, o čia viso šimto metų praeita. Netrukus iš skausmo mirė. *J. Rasimavičius,* Rakutėnų k., Subačiaus par.

34.

Labai seniai važiavo per kaimą Dievas ir aniolas. Sutemo. Pradėjo ieškoti nakvynės. Nė vienas turtuolis ūkininkas nenorėjo priimti. Galop užsuko gale sodžiaus pas vieną grytelninką, kuris visus elgetas nakvynėn priimdavo. Žmogelis ir juos priėmė, davė arkliui šieno, pamelžė savo karvutę, pastatė blūdą pieno ant stalo ir sako: „Gerkit, sveteliai, nors pieną, nes duonos aš neturiu nė kąsnio". Dievas išsėmė balą, kaip sniegas, tarbelę, pakratė ant blūdo ir pribirėjo duonos. Visi gardžiai pavalgė, o pieno pasiliko pilnas blūdas. Pernakvoję ir padėkavoję išvažiavo. Miške susitiko vilką. Vilkas sako: „Aš piausiu jūsų arklį". Dievas atsakė: „Kam tiu senas arklys piauti, jo mėsa kieta, negardi. Geriau nuek galan sodžiaus, ten keme rasi riebią karvę, ją ir pasipauk". Aniolas nusigandęs sako: „Viešpatie, jis mum papenėjo, o dabar lepi vienintelę karvelę vilkui papiauti". Dievas atsakė: „Jam karvė nebereikalinga, jis šąnakt ateis pas mane". Naktį aniolas atnešė Dievui to žmogeio sielą, o turtuoliams velniai per naktis neduodavo ramybės, barstydami ant jų galvų pinigus. *Zakaraitė,* Mučiūnų k. Krekenavos v.

35.

Kai Kristus sakė ant kalno pamokslą, tai visi žmonės ir gyvuliai klausė, tik vienas arklys linksmai sau ėdė žolę Kristus, pamatęs, kad arklys neklauso, tarė: „Kad tu ėstum, ėstum ir niekados nepriėstum!" Nuo to laiko arklys niekados neprisisotina—vis graužia ir graužia žolę.

S. Mažeikis, Taraldžių k. Rokiškio apskr.

36.

Seniai, labai seniai, kai Kristus mirė ant kryžiaus, visos gėlės ir medžiai iš liūdesio buvo suglaudę žiedus ir nuleidę žemyn lapus. Tiktai vieni dobilai stovėjo žiedus aukštyn iškėlę. Dievas tarė: „Visos gėlės, žolės ir medžiai bus žmonėms vaistingas, tiktai dobilą išskiriu". — Nuo to laiko dobilas yra nevaistingas augalas. (ibid.).

37.

Užkalbėjimai. Gyvatės įkirstą vietą reikia peržėgnoti ir tris kartus kalbėti: — „Palaž na (? J. B.) šaltuodege, atleisk mums taip, ka p mes atleidžiame saviems kaltiems. Duok, Dieve, sveikatą N. N. (žmogaus vardas, gyvul o plaukas)".

P. Baliuška, Sapiškis, Rokiškio aps.

„Urvine, negadink žmonių! Tegul tavo galybę atima keturi vėjai: — šiaurinis, pietinis, vakarinis ir rytinis. Tegul tavo galybę atima Maižiešiaus lazda. Kap išdžiovino jūrą, tegul tavo galybę atima. Maž ešiaus lazda iš akmens padarė vandenį — tegul tavo galybę atima. Saulė tegul tave nešviečia, mėnuo tegul tave nešviečia. Iškeikia tave dangus, iškeik a tave žemė, iškeikia vanduo, iškeikia ugnis, iškeikia visi šventieji ir Švenčiausia Motina". Reikia atkalbėt 9 kartus.

A. Januškevičius, Kerelių k. Skapiškio v.

„Urvine, negadink žmonių! Tegul tavo galybę atima keturi vėjai — šiaurinis, pietinis, vakarinis ir rytinis. Tegul tavo galybę atima Maižešiaus lazda, kaip išdžiovino jūrą. Tegul tavo galybę atima Maižešiaus lazda, su kuria iš akmens padarė vandenį. Saulė tegul tave nešviečia, mėnuo tegul tave nešviečia, tegul iškeikia tave dangus, iškeikia žemė, iškeikia tave vanduo, iškeikia ugnis, tegul iškeikia tave ir visi švientieji ir Švenčiausioji Motina". Reikia atkalbėti 9 kartus. Kalbant suminėti gyvuliui — šerstis, žmogui — vardas.

R. Grikienis, Skapiškis.

Kūčiojant žmonės stengiasi minėti gyvatę. Mat, tada per visus metus jos nesutiksią.

Skapiškis.

Jei nori miške pamatyti gyvatę, paimk du jucdalksnio pagaliuku ir sudėk tiesų kryžių. Tada gyvatė ir ateis. Jei kryžius bus kreivas, gyvatės nesulauksi (ib.).

38.

Joninės. Šv. Jono rytą saulė rėdosi.

Čypelių k. Skapiškio v.

„Saulė rėdosi šv. Jono rytą",—pasidaro raudona, mėlyna, mainosi, plastena.

Kupiškis.

Norėdamas rasti paparčio žiedą, apsibrėžk (miške) grabnyčia ratą ir ramiai, nepas duodamas pagundoms, klūpėk. Sulaukęs žiedo, paslėpk jį delne po oda ir viską žinosi.

Indreika, Čypelių k.

Sako, kad šv. Jono naktį raganos turi su kiaulėmis atjoti į kryžkelę.

Panevėžio apyl.

Norint išvaryti iš savo trobų žiurkes, reikia šv. Jono rytą, prieš saulei tekant, užsilipti ant klojimo ir kultuvu daužyti stogą. Tada žiurkės išbėgs.

Iš K. Vaitekūno, 63 m. a., Niaukonių k. Naujamiesčio v. Panevėžio aps.

Šv. Jono rytą latviai eina į pievas ir kamanomis nubraukia rasą. Jei karvės užėda tos žolės, tai mažiau pieno duoda. Todėl ūkininkai tą dieną vėlai gena galvijus ganyklon ir stengiasi kad kaimynas anksčiau išgytų.

Baltosios k. Kurtuvėnų v.

Šv. Jono naktį reikia apeiti aplink tris laukus ir iš jų pris'skinti gėlių. Paskum nusipinti iš tų gėlių vainiką ir pasidėti po priegalve. Kuris vaikinas per sapnus ateis vainiko imti, tas bus tavo vyru. Kreipšių k. Skapiškio v.

Šv. Jono vakarą merginos nusipina vainikus ir sumeta į vandenį. Į kurią pusę vainikas nuplauks, iš tos pusės bus vaikinas. Vanduo turi būti ramus. Paliepio k. Panemunio v.

Šv. Jono naktį reikia nueiti paupin, nusinešti daug vainikėlių, visiems duoti vardus ir užsižymėti vieną sau. Pirma įmesti savasis, o paskum visi kiti ir žiūrėti, kuris prie jo priplauks. Tokiu vardu ir bus tavasis. *L. Pranckūnaitė*, Skapiškis.

Šv. Jono vakarą nupinti 9 vainikus ir ant kiekvieno prisegti kortelę su pavarde. Kuris vainikas išplauks į krantą, už to ištekėsi. *J. Galnytė*, Skapiškis.

Šv. Jono naktį 12 v. įmesti į upę 12 vainikų. Jei vainikai suplauks poromis, tai ištekėsi, ir atvirkščiai. *P. Dubuilienė, Skap.*

Šv. Jono rytą skruzdėlės iškelia „kodylą". Norėdamas jį paimti, turi ten būti saulei tekant — tada jis pasirodo. *P. Indreika*, Čypelių k.

39.

Norėdams nuo piktųjų dvasių apsaugoti, reikia paimti trikampę su pumpuru vaksvą ir įkišti aukštai ties sunėrimu į adverį. Į vidų einančios dvasios užklius, išsigąs ir sugrįš. *E. Jurgaitytė*, Daniūnų k. Joniškėlio v.

Statant pirkią, reikia pirmame vainike, toje kertėje, kur stovės stalas, išpiauti kryžius ir įsprausti du sukryžiuotu grebenyčios gabaliu. Niaukonių k. Naujamiesčio v.

Kad naktimis raganos gyvulių nejodytų, reikia kūtėje pakarti nušautą šarką. Užkalnių k. Ramygalos v.

40.

Išvirti juodą katiną, paimti vieną jo kauliuką (tik burtininkai žino, kurį) ir įsidėti į burną. Tada ir būsi kitiems nematomas. Markūnų k. Dusetų v.

Suvirinti juoda katė ir, stovint prieš veidrodį, išnarstytus jos kaulelius dėti vienas po kito tarp dantų. Kuris kaulelis uždengs veidrodį, su tuo ir pats darysies nematomas. Rimaisių k. Ramygalos v.

Pagauti juodą katiną ir Naujųjų Metų naktį tol virinti, kol visiškai suvirs. Virinant neišlesti iš puodo garų. Paskum išimti iš puodo kaulus, įsikąsti dantyse po vieną ir žiūrėti į veidrodį. Taip peržiūrėti visus kaulelius, kol užtiksi tą, per kurį nebematysi veidrodžio. Tą kaulelį į burną įsidėjęs gali eiti, kur nori, ir niekas tavęs nematys. *O. Stasiukaitytė*, Išlaužų k. Pagirių v.

41.

Jei lubos ar stalas braška, tai tuose namuose bus myris.
Velykių par. Panevėžio aps.

Jei numiręs žmogus žiūri, tai dar vieną nusižiūrės (dar vienas mirs). (ib.) Nereik'a lydimą numirėlį vytis, nes tuoj kitas mirs.
Mikniūnų k. Pandėlio par.

Jei žmogus bijo numirėlių, reikia atnešti nuo kapų šermukšnių ir suvirinus duoti jam gerti. Kupiškis.

42.

Nupiaustytas nagas nemesti žemėn, bet susipilti užantin, nes po mirties klaus Dievas, kur padėjome, o žemėn numestuosius velnias susirenka.
Velykių par.

Nupiaustytų nagų nemesti žemėn, bet peržėgnoti ir įmesti krosnin. Mat, velnias tuos nagus susirenka, nusipina skribėlę ir po mirties parodo. Už tatai reikia atgailoti. Šilų k. Kazližkio par.

Pamačius jauną mėnesį reikia nieko daugiau nekalbėti, tik sukalbėti 7 poterius ir gulti. Ką pasapnuosi, tas išsipildys. Pilviškių k. Karklių par.

Pamatęs skrendantį aitvarą sakyk: — „Skalsininkas!" Jei nori pagauti, užmesk ant kaklo škaplerius. Jei pavadinsi vardu („aitvaras"), supyks ir pražus
Račiupėnų k. Kupiškib v.

Jei kalbi apie raganas, visada sakyk ne tą dieną, pav., jei kalbi trečiadienį, sakyk—„Tai kad čia būtų ketvirtadienis!", tai tada jos nesidaugins, o jei sakysi tikrą d eną, dauginsis. Kupiškis

Jei išvirkščiais marškiniais vilkėsi, tai naktį su velniu gulėsi.
Panevėžio apyl

Išvirkščias rūbas, ypač vyrus išvirkščios kelnės, apgina nuo raganų.
Kupiškis.

Žmonės tiki, kad kartą gyvenime per sapną šaukia tave nelaimė vardu Jei atsiliepi, tikrai nelaimė apninka. *K. Paškevičius.* Andrioniškto m

43.

Jei Perkūno trenkto medžio skeveldrą pakiši po žagre ir aparsi lauką, tai išnyks iš dirvos usnys. Andrioniškio m.

Perkūno trenkto medžio skeveldra reikia pakišti pastogėn, tai tų namų perkūnas ne.renks. (ib.).

Perkūno uždegtų namų nereikia gesyti, nes tai yra šventa ugnis (ib).

Jei pirmasis perkūnas esti prieš pusiaudienį, tai bus lietinga vasara.
Panevėžio apyl.

44.

Viename kaime gyveno dvi raganos. Viena buvo geresnė, o kita pikta, susiraukusi. Kai jos numirė, palaidojo katrą sau. Už kiek laiko ant geresniosios raganos kapo išaugo rožių keras, o ant piktosios — vijokliai.

Alksnupių k. Šeduvos v.

Mirė burtininkas. Palaidojo jį kapuose. Už trijų metų kasė duobę kitam numirėliui ir užtiko jo karstą. Karstas sujudėjo. Duobiakasiai pasipasakojo kunigui. Kunigas, apsivilkęs bažnytiniais rūbais, atėjo į kapus ir liepė atidaryti karstą. Tenai buvo kažin kokia gyvybė, o jos akys, kaip kamuoliai. Kunigas pašventino duobę ir liepė ją užkasti. *J. Povilaitis*, Baisogala.

Vieno žmogaus mirė pati. Ji dažnai eidavo į bažnyčią. Jai mirus praslinko trys dienos, ir ji pradėjo ateiti namo. Vyras pasiklausė kunigo, ką jis turįs daryti. Kunigas liepė paklausti, ko ji norinti. Paklausta atsakė, kad ji laukianti kada užpirksiąs mišias. Vyras užpirko mišias, ir ji daugiau nebeateidavo.

E. Savickaitė, Šeduva.

Kartą bernai išjojo naktingonėn. Jie pamatė per balą atvažiuojant karietą su raudonomis lempomis ir juodais arkliais. Per tą balą niekas nepervažiuodavo, nes buvo labai klampi. Ant rytojaus sužinojo, kad pasikorė skerdžiuvienė. Tai jos sielą velnias tada vežėsi. *Kazys Rulys*, Šeduva.

Apie Šeduvą kartą išjojo žmogus naktigonėn ir išsivedė šunį. Jau jis ėmė snausti, tik kad puls jam ant sprando šuo, kad ims loti... Staiga šuo kad ims vyti ant kapų piktąją dvasią... Žmogus išsigando ir parjojo namo (ib.)

Jaunósios verkavimai.

Užrašyta iš Juodakienės, per 68 m. amžiaus, negramatingos, gyv. Smilgų kaime, Kupiškio v., Panevėž o ap. Jĩ ištekėdama taip verkavusi. Viso mokėjusi apie 180 dainų.

1. Prieš jaunojo atvažiavimą pasodina nuotaką užstalėn, prisirenka pilna gryčia svečių. Jauncji rauda:

Kómgi, tevẽl, šĩ rytẽlĩ*) tiek svetẽliũ susìkvėtai? Kóm tàs bunkėtẽlĩs šĩ rytẽlĩ pakẽltas? Gól mani, siratãlĩ, uñt didelio vargẽlio dabaĩ išláisi? Kaĩ aš biẽdna siratãlã, kaĩ ôšei sugrĩšiu, neaškẽlk kiemo vartẽliũ, neašdarýk prẽmanãs durẽliũ. Aĩ àš táu, tẽvẽli, darbẽliũ nepadẽjau dirbtèn? Aĩ àš táu, tẽvẽli, nepadẽjau vargẽlių vaĩgtèn?

(Jei brolis seserį leidžia, tai ši dar rauda):

Broliũkai mõno jaunẽsnĩs, nuveĩk unt áukšto kalnãlio, pakẽlk mõno tẽvẽlius. Tagùl aĩaĩna mõno tẽvẽliai šĩ ryẽlĩ mani siratãlãs pabagasiõvytũ. Pasakyk, broliũkai, kad jũsũ dukrãlã didelian vargẽlin ĩjeĩna ir gailiõs ašarãlãs ĩplaũkia.

2. Jaunojo pusei kieman suvažiuojant:

Negì kvėstũ svetẽliũ pilnas kėmẽlĩs privažiõvo. Kẽgi šitẽ svetẽliai šĩgi rytẽlĩ suvažiõvo: ar kelãlio kláustũ ar ugnãlãs jiñtũ (ar liuikẽlãs dãgtũ)? Ýra mõno broliũkas kelãliui parõdyt, ýra mõno sesiũlã ugnãlai paduoti. Ko neužkẽlai, tẽvẽli, kiemo vartẽliũ, mašiñ šitẽ svetẽliai būtų kitų kelãliũ nuvažiõvĩ?

3. Prieš užvažiuojant jaunikiui, kai apsirengia visi pamergiai ir ruošiasi užstalėn sėsti, jaunoji atsiklaupia ir prašo motinos uždėti vainiką:

Motynýta, gimdytojẽla mõno, uždẽk unt mõno galvãlãs šĩgi rytẽlĩ rũtũ vainikėlĩ paskutinĩ dėnãlĩ pasinešiotèn. Nebažaliõs, motynýta, kitañ rytẽlĩ unt mõno galvãlãs rũtũ vainikėlĩs.

4. Uždėjus vainiką piršlys ima jaunąją už rankos ir nori vesti pirkion. Jaunoji aitója:

Vergẽli šaltarunkẽli, negì prašaũ šĩgi rytẽlĩ, kad tu manĩ vedžiõtum. Šóltos tãvo runkẽlãs, giliañ ežerẽly mazgótcs. Yra mõno tẽvẽlĩs auklatojẽlĩs kelãliui rõdytèn.

5. Tẽvo vedama aitója:

Tẽvẽli, auklatojẽli mõno, negì vedžiójai neĩ vėnañ rytẽlĩ, nerõdai takẽliũ unt suñkũ darbẽĩ. Kõlgi, tẽvẽli, šĩgi rytẽlĩ rõdi takẽĩ didelian vargẽlin?

(Kai kada dar giedodavę „Marija būk pagarbinta").

*) Stogeliu (^) žymiu pusilgę priegaidę.

6. Kai jaunikis užgeria motinai:

Negì gẽrk, motynýta, šitũ svetẽliũ žôlioįo vynẽlio. Prigẽrsi, motynýta, par visũ vėkẽlĩ, môno jaunolýtãs gailiũ ašarẽliũ. Negì jiñka, motynýta, šitũ vergẽl.ũ dovanẽl.ũ, negì parduok, motynýta, d.džiañ vargelin manî jaunolýtãs.

7. Kai jaunikis užgeria seserį:

Negẽrk, sesiûla, šitũ vergẽliũ glitaũs šarmẽlio. Pakàks gi môno mėlũ broliûkũ žôlioįo vynẽlio. Negì skìrk, sesiûla, nô sâvo pulkẽlio ir nô žaliũ rũtẽliũ

8. Kai jaunikis užgeria didįį pamergį:

Negẽrk, sesiûla, žôlio vynẽlio, nemainýk môno rútũ vainikẽlio uñt vyno čerkẽlãs. Brùngus môno vainikẽlĩs gražiaĩ išnešiótas. Negì benešiósiu kitoj nedėlãlaį rútũ vainikẽlio.

9. Tada, jei yra jau ištekėjusi sesuo, ar šiaip pagyvenusi moteris, dalina visiems svotams po sulankstytą skarelę (nosinę) su rũtų šakele:

Negì dalýk, ses'ûla, rú:ũ vainikẽlio visiẽm broliûkam po šakẽlĩ. Nebasuriñks'u rútũ šakẽl ũ, nebanusipinsiu rûtũ vainikẽlio. Riñksiu, sesiûla, d.džiùs vargeli.s, gaĩlias ašarãlas.

10. Atsikėlus iš užstalės puola po kojų tėvui motinai ir rauda:

Bagaslóvyk, motynýta, šĩgi rytẽlĩ dìdelian varçẽlin. Bagaslóvyk, motynýta, šĩgi kelàlĩ, kurio šĩ ry ẽlĩ važ ucs'u d.dž an vargẽlin. Baçaslóvyk, tėvẽli, uñt didžiũ vargẽl.ũ važiuõ unt. Palydẽk, tėvẽli, nors pûsan kelàlio, kad aš jaunolýtą šioį dėnãlaj sâvo d.džio varçẽlio nepatikčiau. Bagaslóvyk t, ses'ûlãs, šĩgi rytẽlĩ d.del an vargẽlin važiuõjunt. Bagaslóvykit šĩgi ry:ẽlĩ visì giminãlãs dėl mañ kelà.ĩ didž ũ varçẽliũ. Baçaslóvykit visi susíedai ir susėdãiãs šìi rytẽlĩ manî jaunclýtį d.delin vargẽ in. Bagaslóvykit visì maži vaikẽliai šĩgi rygštẽlė dìdelin vargẽ in važiuõjunt. Baçaslóvykit vìsos tvoràlãs ir tvorũ ba làia lĩgi rytẽlĩ dìde.in vargẽlin lydãtũ. Bagaslóvykit visì takẽl ai, kur.a's kóžna dėnã.ã vaikštinėjau, baçaslóvyk ža'ià žo'ãlã, katrũ sâvo kojẽlam mynió jau.

Motynýta, môno gimdytoįė'a, išeĩk vidurỹ dėnâ ãs viduriñ kėmẽlio, pažiūrėk, motynýta, rú:ũ dar.ẽ in, kadù nuvỹs žô ios rũtãlãs rútũ daržẽly, tadù nuvỹs, motynýta, rútũ vainikẽ ĩs uñt môno galvãlãs, tadù ackiĩs manî sesiûias nô sâvo pulkẽlio.

Bagaslóvyk rú'ũ daržẽ ĩs ir žôlios rũtà'as, katrès uñt sâvo galvãlãs gražiaĩ neš ójau, bagaslóvykit šĩgi rytẽ ĩ visì mčno žolynẽliai, bagaslóvykit visì kvėtkẽliai ir kvėtkũ žėdẽliai didel.an vargẽlin. Sud.ẽu rútũ daržẽliui ir žalióm rũtãlam daugiaũ nebelunkýsiu.

11. Išvažiavus iš kiemo:

Bagaslóvyk t visì aũkšti medẽliai ir baĩti akmenẽliai šĩgi rytẽlĩ manî jaunolýtì d del in vargẽ in. Bagas'óvyk platùs vėške ãlĩs, katrô kóžna nedėlã ã linksmaî važinė au. Važiuõ u šĩgi r tẽlĩ sutìkti sâvo didžio vargẽlio uñt viso vėkẽlio.

12. Atvažiavus namo iš svočios:

Išeĩk, miẽla motynã a, pakláusk manî jaunolýtãs, kuĭ aš šioj dėnãlaį ũlió jau. Mot nýta môno mėlója, p ažudžiaũ ôšei ža iàs rũtalàs paĭ šiũ dėnãlĩ, nusipirkaũ ôšei didĩ vargẽ.ĩ visóm amžẽliui. Prag.ũliójau ôšei jaunolýtą, šioj dė-

nâlaj žaliû rûtû vainikė̂ī ir jáunas dėnâlas. Suspáusk, motynýta, môno svôriû galvâlī ar nesugrīš jáunos dėnâlās.

13. Pamergiai dainuoja:

Žìb žìb žiburė̂lis,
Làbs làbs vakarė̂lis.
Ar čià visì sugûlī,
Ar čià visì sumìgī?

Môno míela motynãlā
Món varteliùs atkė̂lā.
Món varteliùs atkė̂lā,
Už runkė̂lû pôjėmā

— Ar sù rûtom dukrýta,
Ar sù rûtom jaunója?
— Neī sù rûtom močiûta,
Neī sù rûtom sanûta,
Praūlójau vainikė̂lī
Par šī mielû vakarė̂lī.

14. Išvežant anon šalin ima vainiką ir gaubia nuometu:

Vaduõk manî tėvė̂li, šīgi vakarė̂lī iš dìdžio vargė̂lio, gailiû ašarė̂liû. Gólgi nebaturė̂jai, tėvė̂li, savo laukė̂ly sunkiû darbė̂liû, kad gi ackýrai mañ jaunolýtū šīgi vakarė̂lī didelin vargė̂lin?

Motynýta môno brungiója, vaduõk manî šīgi vakarė̂lī iš šio bólto stalâlio, iš dìdžio vargė̂lio. Negì skìrka, motynýta, šīgi vakarė̂lī nô ses.ûliû pulkė̂lio ir rūtė̂liû daržė̂lio.

15. Prasideda jaunosios pirkimas. Pirmiausia įmeta pinigą motina:

Dãkui, motynýta, ažù didžiàs dovanãlas. Dìdžios tómstos dovanãlās, mažà môno zaslūgė̂lā (pakarãlā). Arba: Motynýta môno brungió,a, neparduõk manî jaunolýtās ašù šitû vôrio šmotė̂lī. Brungė̂snis môno vainikė̂līs, nekaĩp vôrio šmotė̂ īs.

Vaduõkit, broliûkai, vaduõkit, sesiûlās, nors žalióm rūtâlam. Ar neišvaduõsta šiañ vakarė̂ly mani jaunuolýtās iš ašù bólto stalâlio ir gailiû ašarė̂liû. Vaduõkit, susėdė̂liai ir susėdãlās šīgi vakarė̂lī iš dìdžio vargė̂lio iš gailiû ašarė̂liû.

(Jaunosios svotai ir broliai, mesdami pinigus, šaukia: „Mûsū marti", „mūsū sasô", o jaunojo svotai neužsileidžia. Galop jaunikis užmeta didžiausį pinigą ir sako: „Môno mařtu", ir marti jau nupirkta).

16. Ateina anos šalies svočia su nuometu:

Ataĩna iš ašù môriû laumâlā rôgana sù didžiù lauželiù. Nusvařs môno galvâlī, ka`p âglās šakė̂lī, uždãs uñt môno galvâlās šitû laužė̂lī, visóm vėkė̂liui didelī vargė̂lī.

17. Išvežant kraičius:

Negì skìrka, motynýta, môno kraitė̂liû svetimón šalâlan išvė̂žtėn. Neprastovėjo môno kraitė̂liai tėvė̂.io sv rnė̂ī vėtâlās. Dėlko gi, tėvė̂li, te`p graĩt īsibodėjai môno aukštû kraitė̂iū? Nežinaũ ôšei, jaunolýtā, kokiañ svirnė̂lī môno kra.tė̂liai stovãs: ar pús šiuřkštus vėjė̂līs, ar lis smařkus lėtė̂līs uñt môno kraitė̂liû.

18. Atsisveikinimas išvažiuojant:

Tėvẽli, mõno auklãtojẽlį, paródyk móngi kelãlį, katrõ õšei važiuõsiu uñt didžio vargẽlio. Palydėk, tėvẽli, šįgi vakarẽlį nórs pûsan kelãlio, kad nepatikčià õšei, jaunolýta, šioj tùmsioj naktãlaj sãvo didžio vargẽlio.

Sudiẽu, motynýta mõno brungiója, ackýrai šįgi vakarẽlį nõ viso pulkẽlio ir žaliû rūtẽliū. Kaĩ gì užgiĩrsi, motynýta, tùmsioj naktã'aj gegutẽlį kukuõjunt, negì mislyk, motynýta, kad pilka gegutãlā kukuõja. Gólgi atkukõs tãvo dukrãlā iš svetimõs šalãlās, iš didelio vargẽlio.

Sudiẽu, sesiûla mõno jaunója, pal'ẽku táu žaliàs rūtalàs ir vainikẽlį. Mokėk, sesiûla, gražiaĩ nešióti pàr mielū motynãlį.

Sudiẽu gì mõno daržẽli ir žõlios rūtã ās. Negì skìnsiu daug'aũ jũsū, nelunkýsiu daug aũ. Sudiẽu mõno kvėtkẽliam ir žaliõm rūtãlam. Aš išvažiuõju didžiañ vargẽlin uñt viso vėkẽlio, lig grõbo lintãlai.

Užr. *J. Balys.*

Kupiškis, 1928 m. vasarą.

Erwiderung der Verfasser des Wörterbuchs der litauischen Schriftsprache auf die Besprechung Prof. Jablonskis, in Tauta ir žodis IV, S. 678 – 684.

In „Tauta ir žodis", Band IV, Seite 678 — 684 hat Herr Prof. Jablonskis der ersten Lieferung unseres Wörterbuchs der litauischen Schriftsprache eine Besprechung gewidmet, wie wir sie gerade von dieser Seite am allerwenigsten erwartet hätten und die uns als sachlich ungerechtfertigt und in einem Tone abgefasst, den wir uns nicht gefallen zu lassen gesonnen sind, zu einer Erwiderung veranlasst.

Zunächst sei ausdrücklich festgestellt, dass Herr Jablonskis nicht bloss die Korrekturen unserer ersten Lieferung gelesen hat, obwohl er diese ihm unbequeme Tatsache jetzt in Abrede zu stellen versucht[1]), sondern dass obendrein Herr Senn vor der Drucklegung alle Artikel dieser ersten Lieferung mit ihm durchgesprochen hat Es war ihm folglich reichliche Gelegenheit geboten, seine Aenderungsvorschläge anzubringen, und er hat denn auch eine Reihe von uns dankend berücksichtigter Anregungen gemacht. In einigen Fällen ergaben sich Unstimmigkeiten, weil Herr Jablonskis die Fortlassung gewisser von ihm aus diesem oder jenem Grund verworfener Ausdrücke forderte, während wir, die wir uns die Aufgabe gestellt haben, den Wortschatz der litauischen Schriftsprache so darzustellen, wie er wirklich ist, und nicht wie er nach der übrigens sehr wandelbaren Ansicht unseres Kritikers sein sollte, auf deren Aufnahme beharren mussten. Daher seine Verärgerung und der ihr entsprungene gehässige Angriff auf unser Unternehmen. Herr Jablonskis hat sich unbestreitbar um die Ausbildung der litauischen Schriftsprache grosse und von uns restlos anerkannte Verdienste erworben, aber er hat leider gleichzeitig seine dahin zielenden Bestrebungen selbst um ihre beste Wirkung gebracht, indem er im übersteigerten Gefühl seiner Unfehlbarkeit mehr und mehr eine sprachliche Diktatur ausübt und sich niemals auch nur die geringste Mühe gibt, einem von dem seinigen abweichenden Standpunkte gerecht zu werden, sondern sofort über dessen Vertreter gleichwie über persönliche Feinde unguibus et rostro herfällt.

Bei der Zurückweisung der gegen uns erhobenen Vorwürfe folgen wir deren von Herrn Jablonskis gewählter Rubrizierung in sieben Gruppen.

---

[1]) Vgl. die offensichtlich von ihm inspirierte „Berichtigung", die Herr Dozent J. Balčikonis im Organ des Unterrichtsministeriums „Švietimo Darbas", Jahrgang 1927, S. 1295 veröffentlicht hat In eben diesem Artikel wird Herrn Senn noch weiter vorgeworfen, er habe sich einer bewussten Unwahrheit schuldig gemacht durch die Behauptung, dass Herr Jablonskis seinerzeit in der Redaktion der „Vilniaus Zinios" als Korrektor tätig gewesen sei (Tauta ir žodis IV, S 655). Hier liegt lediglich ein durch die vielleicht nicht ganz eindeutig klare Abfassung jener Notiz hervorgerufenes Missverständnis vor. Es sollte damit nämlich in keiner Weise gesagt sein, dass Herr Jablonskis nur durch Lesen der Korrekturen an jener Zeitung beteiligt gewesen sei, sondern dass ihm in erster Linie oblag, die sprachliche Korrektheit der darin erschienenen Aufsätze zu überwachen.

Ad I. Herr Jablonskis beanstandet, dass wir die Nomina actionis auf *-imas* bzw. *-ymas* unvollständig aufgeführt haben, und er stellt eine lange Liste derartiger Bildungen zusammen, die bei uns fehlen. Dem ist folgendes entgegenzuhalten. Da zu jedem Verbum ein solches Substantivum gebildet werden kann, so wäre es Platzverschwendung, wenn man sie alle mit lückenloser Vollständigkeit verzeichnen wollte. Kein russisches Wörterbuch wird beispielsweise alle neben den Verben auf -ать gebräuchlichen Nomina auf -ание oder alle zu den Verben auf -ть gehörigen Nomina auf -ние enthalten. So fehlen in dem vortrefflichen und reichhaltigen russischen Taschenwörterbuche von Karl Blattner надуваніе „Betrügen, Betrug" (zu надувать), горѣніе „Brennen" (zu горѣть) und eine Menge anderer gleicher Art. Ein besonderer Anlass zur Aufnahme solcher Bildungen besteht nur insofern, als sie 1) eine formale Besonderheit aufweisen, wie *aimanãvimas* „Wehklagen, Jammern" neben *aimanúoti*, *apmovìmas* „Hintergehen, Täuschen" neben *apmáuti*, *atolúdìmas* „Herzufliessen, Heranfluten und „Zurückfliessen, Zurückfluten" neben *atplûsti*, 2) ihre Wiedergabe im Deutschen nicht einfach darin besteht, dass das entsprechende Verbum mit einem grossen Anfangsbuchstaben versehen wird, wie etwa bei *apvogìmas* „Bestehlen" neben *apvõgti* „bestehlen", also in Fällen wie *apalpìmas* „Ohnmachtsanfall" neben *apalpti* „in Ohnmacht fallen", *apsirikìmas* „Irrtum, Versehen" neben *apsirìkti* „sich irren, sich täuschen", *apsirėdymas* „Kleidung, Tracht, Putz" neben *apsirėdýti* „sich (be)kleiden, sich herausputzen, sich schmücken", 3) das betreffende Nomen in gewissen Redensarten vorkommt, die man kennen mus, wie bei *abejójimas* wegen Redensarten wie *bè jčkio abejójimo* „ohne all und jeden Zweifel" oder *abejójimų sukėlti* „Zweifel erheben". Wenn man uns also einen berechtigten Vorwurf machen kann, so wäre es der, solche Bildungen auf *-imas*, *-ymas* oft auch da gebucht zu haben, wo keiner der eben erwähnten drei Fälle vorlag, die Anführung mithin eigentlich überflüssig war.

Ad II. Die unter dieser Rubrik an uns geübte Kritik beruht lediglich darauf, dass Herr Jablonskis unsere Stoffanordnung nicht ordentlich studiert hat. Hätte er das getan, so würde er gefunden haben, dass wir z. B. *atsipeikėti* gesondert anführen, weil es kein *atpeikėti* gibt, dagegen *apsimèsti* unter *apmèsti*, weil hier die nichtreflexive Form vorkommt. Des fernern haben wir Reflexiva selbstverständlich nur da erwähnt, wo sich ihre Bedeutung nicht ohne weiteres aus der des zugehörigen nichtreflexiven Verbums ergibt, so z. B. bei *apmèsti* „bewerfen, (werfend) belegen", dessen Reflexivum nicht nur heisst „sich bewerfen, sich belegen", sondern viel häufiger „sich stellen als ob, vorgeben, simulieren". Dagegen fehlt bei uns unter *atkabìnti* „loshaken, loskuppeln" reflexives *atsikabìnti*, weil die Bedeutung dieses letztern sofort klar ist, wenn man die des nichtreflexiven *aikabìnti* kennt. Welches deutsche Wörterbuch wird denn unter *bedecken, kämmen* u. dgl. noch besonders die Reflexiva *sich bedecken, sich kämmen* nennen, oder welches französische unter *dresser, ruiner* auch reflexives *se dresser, se ruiner?* Der wegen der Einreihung von *apsimetìmas* gegen uns erhobene Vorwurf ist uns vollends unverständlich. Da wir das praktisch bedeutungslose *apmetìmas* nicht haben, so konnten wir doch gar nicht anders, als *apsimetìmas* dahin stellen, wohin es nach der Reihenfolge seiner Buchstaben gehört.

Ad III. Auch hier zeigt es sich wiederum, dass Herr Jablonskis Plan und Anlage unseres Wörterbuches entweder nicht genau angesehen hat, oder dass es ihm an der Fähigkeit oder am guten Willen gefehlt hat, sie zu ver-

stehen. Sonst hätte er doch, selbst wenn er nicht vorher von Herrn Senn ausdrücklich darauf aufmerksam gemacht worden wäre, merken müssen, dass wir die Eigennamen ausschl essen, bzw. zu gesonderter Behandlung in einem Anhang aufsparen. Ganz unvernünftig ist es, uns wegen der Fortlassung internationaler Fremdwörter wie *abol(i)ucionìstas* zu tadeln; denn in dieser Beziehung musste doch notgedrungen eine Auswahl getroffen werden, wobei wir uns naturgemäss an die am meisten verbreiteten und gebräuchlichen Ausdrücke dieser Art gehalten haben, zu denen man gerade *abol(i)ucionìstas* nicht zählen wird. Auch gibt sich unser Kritiker hier eine Blösse, die seiner Lateinkenntnis ein wenig schmeichelhaftes Zeugnis ausstellt. In Deutschland weiss jeder Gebildete, dass es *Abolitionist* heisst und nicht *Abolutionist*, und da natürlich auch im Französischen gesagt wird *abolitionnisie*, im Englischen *abolitionist*, im Polnischen *abolicjonista* und so überall, so dürfe selbst die Autorität von Herrn Jablonskis nicht ausreichen, um sein falsches *abolucionìstas* bzw. *aboliucionìstas* im Litauischen einzubürgern.

Das Fehlen von nominalen Bildungen wie *aprėžìmas*, *apžìnoymas* ist bereits oben unter I erklärt worden, ebenso das von reflexiven Verbalformen wie *apsikiótì*, *atsistatýti*, *atsišildyti* u. ä. Zugegeben sei dagegen, dass wir *apvirtìmas* nicht hätten übergehen dürfen.

Ad. IV. Herr Jablonskis zählt dreissig Artikel auf, die nach seiner Meinung mangelhaft sind, weil wir den betreffenden litauischen Wörtern einfach die deutsche Uebersetzung beigefügt haben, ohne sie durch Satzbeispiele zu erläutern. Wir vermögen indessen beim besten Willen nicht einzusehen, wie wir die Bedeutung wissenschaftlicher Termini wie *akmenójis* „Mineral" oder *apývaisis* „Samengehäuse, Fruchtkapsel" durch Satzbeispiele hätten deutlicher machen können. Wer nicht weiss, was ein Mineral oder ein Samengehäuse ist, dem ist eben schlechterdings nicht zu helfen. Da, wo die deutsche Uebersetzung nicht an und für sich eindeutig klar war, wie etwa bei *atóveiksmis* „Reaktion", haben wir dem Verständnis, wie wir meinen, in der zweckmässigsten Weise durch in Klammern zugefügtes *chem.*, *psychol.* nachgeholfen. Im übrigen betonen wir, dass wir keine Beispiele selber bilden und daher keine solchen geben, wo sie in unsern Materialsammlungen nicht vorhanden sind. Der Nachteil einer gewissen Unausgeglichenheit der einzelnen Artikel und, wenn man will, der Lückenhaftigkeit mancher unter ihnen, der sich aus diesem Verfahren ergibt, wird unseres Erachtens aufgewogen durch den Vorteil der unbedingten Zuverlässigkeit des Gebotenen.

Unter der gleichen Rubrik behauptet Herr Jablonskis, dass wissenschaftliche oder technische Fachwörter wie *agnà* oder *atāveika*, *ātvaika*, *atóveiksmis* nicht in ein Wörterbuch der zeitgenössischen litauischen Schriftsprache gehören, da sie nur ein ganz ephemeres Dasein geführt hätten und gleich nach ihrem Auftauchen wieder verschwunden seien. Dem gegenüber legen wir Wert darauf, festzustellen, dass die von uns aufgenommenen termini technici auf der Exzerpierung der wissenschaftlichen und technischen Literatur, auf den Arbeiten der von der litauischen Regierung eingesetzten terminologischen Kommission, endlich auf sorgfältigen Erkundigungen bei den massgebenden Fachvertretern fussen und somit alle wünschenswerte Gewähr bieten. Gegenüber Neubildungen dieser Art, die nicht zur Anerkennung gelangt sind, befleissigen wir uns vorsichtiger Zurückhaltung. So wird man z. B. *bùtóvė* „Geschichte" oder *gintra* „Elektrizität", *gintrinti* „elektrisieren" in unserem Wörterbuche vergebens suchen.

Ad V. Unter dieser Nummer werden wir beschuldigt, aus trüben Quellen gewisse der Schriftsprache tatsächlich fremde Wörter, Wortformen und Wortbedeutungen aufgenommen zu haben. So berechtige das Vorkommen eines Praeteritums *apìšaukiau* in ostlitauischen Mundarten nicht dazu, für die Schriftsprache ein Paradigma *apìšaũkti, apìšaukiù, apìšaukiau, apìšaũksiu* anzusezzen. Wenn jedoch das Praeteritum *apìšaukiau* als schriftsprachlich anzuerkennen ist, und da es in einem Aufsatz von Būga in „Lietuvių Tauta" I, 344 vorkommt, so hat es als in der Schriftsprache belegt zu gelten, dann durften wir unbedenklich auch einen Infinitiv *apìšaũkt'*, ein Praesens *apìšaukiù* und ein Futurum *apìšaũksiu* verzeichnen, denn die Verben dieses Typus sind in den Mundarten, die sie besitzen, keineswegs auf das Praeteritum beschränkt, wie Herr Senn z. B für die Gegend zwischen Vabalninkai und Biržai ausdrücklich hat feststellen können. *aplýti* haben wir S. 23 mit *aolíeti* gleichgesetzt. Nach Herrn Jablonskis wären die beiden Verba der Bedeutung nach verschieden. Wenn wir ihn recht verstehen, käme *aplýti* nur intransitiv vor. In den gesammelten Schriften der Žemaitė (an deren Herausgabe Herr Jablonskis selber beteiligt war) lesen wir aber I, 172: *(vėjas) bè lytaũs aplijo vìsą paviršę žẽmės stóra rasà*, für welche Stelle doch nur die von uns unter *aplíeti* angegebene Uebersetzung „begiessen, besprengen, übergiessen" passt. Bei *apskritulėlis* „kugelrund" (S. 31), das Herr Jablonskis höchstens als Diminutivum von substantivischem *apskritulỹs* gelten lassen will, weil es ein Adjektivum *apskrtùlis*, von dem jenes *apskritulėlis* herstammen könnte, nicht gebe, hat uns leider der Druckfehlerkobold einen Streich gespielt. Es sollte heissen *apskritutėlis* (zu *ãpskritas* „rund"), und das hätte auch unser Kritiker daran merken können, dass dies Wort hinter *apskritùmas* steht. Doch wäre auch ein adjektivisches *apskritulėlis* denkbar; vgl. Lazdynų Pelėdos Raštai I, 106 und 108 *mažulėle màno* (dazu Brender, Tauta ir žodis III, 95) trotz des Fehlens eines *mažùlis*. Es können also mit dem Suffixkonglomerat - *ulėlis* adjektivische Diminutiva unter Ueberspringung des Zwischengliedes - *ùlis* gebildet werden.

Das besondere Missfallen Herrn Jablonskis haben wir durch die Aufnahme der Wörter *ãpšmeiža, ãpšvieta* und *ãras* erregt. Als seinerzeit Herr Senn mit dem druckfertigen Manuskript bei ihm vorsprach und auch später wieder beim Lesen der Korrekturabzüge forderte er kategorisch die Fortlassung dieser Ausdrücke, ebenso des von ihm wohl nur zufällig in seiner Rezension unerwähnt gelassenen *ãpveizda*. Weshalb wir diesem Ansinnen nicht glaubten stattgeben zu können, ist bereits eingangs gesagt worden. Es ist wirklich ein starkes Stück, wenn Herr Jablonskis die Existenz von *ãpšmeiža* und *ãpšvieta* in Abrede stellt und sogar von dem an zweiter Stelle genannten dieser Ausdrücke nicht zu wissen vorgibt, was er eigentlich bedeuten könnte. *ãpšmeiža* war eine Zeitlang häufig in allen Zeitungen zu lesen. Unser neuster Beleg stammt aus dem Artikel „Lietuvos Moterys" von Dr. J. Šliūpas in der Zeitung „Lietuvos Aidas" vom 27. August 1928. Für *ãpšvieta* „Bildung" berufen wir uns u. a. auf einen unter dem Titel „Išeivijos santykiai su Lietuva ateityje" in „Lietuvos Aidas" vom 14. Mai 1928 erschienenen Artikel von Dr. Šliūpas, wo es heisst: per *ãpšvietą* susilauksime ir geresnės politiškos būklės, ferner auf Stasys Dabušis „Ar prof. Jablonskis neklaidingas?" (Pradai ir žygiai II, 1927, S. 292), der mit Bezug auf eben dieses Wort bemerkt: taigi šalia *ãošvaitos* drąsiai gali gyvuoti ir kaikurių mūsų rašytoju mėg-

stama *ãpšvieta*, prof. Jablonskio irgi drapalijama,[1]) endlich darauf, dass *ãpšvieta* „Bildung" in einem von Prof. Būčys am 6. Februar 1927 in Kaunas gehaltenen Vortrage mehrmals gebraucht wurde. Wegen *ãpveizda* möge sich Herr Jablonskis daran erinnern lassen, dass der am 14. Mai 1928 in „Lietuvos Aidas" veröffentlichte, von allen Ministern gezeichnete Aufruf an das litauische Volk mit folgenden Worten beginnt: Dievo *Apveizda* lėmė Lietuvai atgimti nepriklausomam gyvenimui po ilgų amžių persekiojimų, vargų ir kančių. Wird er angesichts dieser Tatsache auch fernerhin daran festhalten, dass wir nur *ãpvaizda*, nicht aber auch dessen Dublette *ãpveizda* hätten anführen dürfen? Nebenbei bemerkt: warum lässt er das von uns neben *ãtvaika* gebuchte *atãveika*, mit dem er sich in seiner Rezension zweimal befasst (S. 681 und 684), unangefochten, obwohl es doch mit *ãpšmeiža* vollkommen gleichartig ist?

Gegen *ãras* wendet Herr Jablonskis ein, dass dieser Ausdruck nur von einigen Dichterlingen an Stelle des in Prosa allein üblichen *erėlis* erfunden worden sei. Für uns ist das vollkommen irrelevant, denn wir müssen immer aufs neue betonen, dass wir jedes Wort registrieren, dessen Vorkommen in der Schriftsprache — und dazu gehört doch die Sprache der Dichtung ebensowohl wie die der Prosa — einwandfrei bezeugt ist. Diese Voraussetzung aber war bei *ãras* gegeben, das leugnet ja auch Herr Jablonskis selber nicht. *ãras* ist indessen durchaus nicht auf die Poesie beschränkt. In V. Krėvės Raštai I (Kaunas 1921), S. 152 und 153 findet es sich in einer Prosadarstellung nicht weniger als elfmal, daneben zweimal *arėlis*. In dem ebenfalls in Prosa abgefassten Werke „Dainavos šalies senų žmonių padavimai" desselben Autors begegnet man ihm zwischen S. 145 und S. 152 wiederum auf Schritt und Tritt.

Den Beispielsatz *ãpsuptas dìdele žmonių minià* (vgl. auch: „Mūsų kraštas iš visų pūsių *ãpsuptas dìdelėmis kaimýninėmis valstýbėmis*" im Artikel „Tautos vienybė" der Zeitung „Gerovė" von 31. August 1923) haben wir auf Seite 32 unseres Wörterbuches durchaus richtig mit „von einer grossen Menschenmenge umringt" übersetzt. Die uns von Herrn Jablonskis erteilte Belehrung, es müsse heissen „mit einer grossen Menschenmenge umringt" beweist einfach, dass er das Deutsche mangelhaft beherrscht. Auch unsere deutsche Wiedergabe von *žmõgus neapsisvaĩstęs, kã jìs kaĩba* (S. 33) bezeichnet er als unrichtig, hält jedoch hier vorsichtigerweise mit einer eigenen Uebersezzung zurück, sodass uns unklar bleibt, wie wir denn hätten sagen sollen. Sehr ungehalten zeigt er sich endlich darüber, dass „drei Professoren" einem offenkundigen Russizismus wie *šaltaĩ atsinèšti priẽ kõ* bzw. *ĩ kã* „sich jemandem oder einer Sache gegenüber kühl verhalten" (vgl. z. B. Bendrai Varšuviečiai atsineša į Lietuvą su pagarba ir nusistebėjimu in einem Artikel von J. A. Herbačiauskas in der Zeitschrift „Sekmadienis" Nr. 18 vom 8. Juli 1928, S. 2) in ein Wörterbuch der litauischen Schriftsprache Aufnahme gewährt haben. Selbstverständlich ist uns nicht entgangen, dass es sich hier um einen Russizismus handelt. Indessen kann ein Wörterbuch, das unter anderem dazu bestimmt ist, von Deutschen und überhaupt Ausländern bei der Lektüre litauischer Zeitungen, Zeitschriften und Bücher, in denen es von solchen Russizis-

[1]) Noch deutlicher tritt die durch die schulmeisterliche Zwängerei Herrn Jablonskis nachgerade ausgelöste Gegenwirkung zutage in einem zweiten langen Artikel desselben Stasys Dabušis „Ar prof. Jablonskis kartais neklysta?" in der Zeitung „Rytas", Nr. 8, 11, und 12 vom 11., 14. und 16. Januar 1928 sowie in dem Artikel „Mūsų literatūros kalbos reikalu" von Vincas Krėvė in der Zeitschrift „Pradai ir žygiai", Jahrgang 1925, S. 9 — 12.

men wimmelt, zu Rate gezogen zu werden, schlechterdings nicht darauf verzichten, wenigstens die gebräuchlichsten darunter zu erwähnen, weil es sonst seine Benutzer allzu oft im Stiche liesse. Bekanntlich soll man nicht mit Steinen um sich werfen, wenn man in einem Glashause sitzt. Das tut aber Herr Jablonskis in diesem Fall. Das litauische Schullesebuch „Vargo mokyklai" I (4. Aufl., Kaunas — Vilnius 1922), dessen Nachwort namens der Redaktionskommission von Prof. Jablonskis unterzeichnet ist, enthält eine Anzahl Proben einer litauischen Uebersetzung von de Amicis Cuore. Darin wird beispielsweise S 175 der Satz des italienischen Originals *gli è passata la ruota sul piede* durch *vaĩkui ratù kójq pérvažiavo* übertragen. Ist das nun etwa nicht ein krasser Russizismus (мальчику ногу раздавило колесомъ), und war dafür korrekterweise nicht vielmehr *vaĩkui rãtas kójq pérvažiavo* zu sagen? Oder: in der Fabelsammlung „Pasakėčios" (3. vermehrte Aufl., Kaunas 1927), an deren Spitze ein „Paaiškinimas" von Rygiškių Jonas, also ebenfalls von Herrn Prof. Jablonskis steht, lesen wir S. 49 *nelabàsis ėmė ir sugùndė manè kaĩtą núodėmę padarýti*, auch wieder ein unverkennbarer Russizismus (лукавый взялъ да и натолкнулъ меня на грѣхъ[1]). Quandoque dormitat bonus Homerus!

Ad VI. Herr Jablonskis rügt, dass wir für das reflexive Verbum *apsimèsti* in der Bedeutung „sich stellen als ob, vorgeben, simulieren" die Konstruktion mit dem Instrumental angeben (*apsimèsti seĩgančiu*). Er fordert als allein korrekt in Verbindung mit dem konjugierten Verbum den Nominativ und folgerichtig in Verbindung mit dem Infinitiv den Dativ bzw. das Gerundium, also *jìs apsìmetė sergą̃s, apsìmèsti seĩgančiam* bzw. *seĩgant*, unterlässt es aber, wahrheitsgemäss beizufügen, dass wir die von ihm verlangte Konstruktion ebenfalls anführen und zwar an erster Stelle (*jìs apsìmetė negývas*). Die Konstruktion mit dem Instrumental können wir belegen aus Vaižganto Raštai II, 50 *kokiẽ jiẽ laimìngi, kàd moka tikėti, ar apsìmeta tìkinčiais* und aus Žemaitės Raštai I, 52 *mótyna, gìrčiu apsimėtusi, susìrengė lóvoje, búsis niẽko nejuñtanti*. Was Herr Jablonskis gegen unser Beispiel *añglių dègti* „Kohlen brennen" (*añglių* gen. part.) einzuwenden hat, verstehen wir um so weniger, als sich unter den Wendungen, die wir nach seiner Ansicht an dessen Stelle hätten anführen sollen, auch *eĩk añglių dègti* findet. Die beiden andern von ihm genannten Konstruktionen *nenóriu añglių dègti* und *neturiù frankių añglims dègti* gehören in die Grammatik, nicht ins Wör-

[1]) Hier noch eine kleine Blütenlese weiterer gleichgearteter Beispiele: Petras Vaičiūnas, Sudrumstoji ramybė (Kaunas 1927), S. 108: *jìs, sužinějęs kàd tù tikraĩ parvažiúosi, ẽmė ir pagìjo iš karto*. Justas Piliponas, Kelionė aplink Lietuvą per 80 dienų (1928), S. 76: *jìs ẽmė ir išvažiãvo*; derselbe, ebenda S 68: *iki pasimãtymo* (= russ. до свиданія). Lazdynų Pelėdos Raštai II, 231: *nesimiegójo, matýt ir jáuniui* (nach russ. мнѣ не спится „ich kann nicht schlafen"), ebenda IV, 158: *įsitaĩsė jokūbas dù krepšiù ir ẽjo peĩ svíetą (eĩti peĩ svíetą* = russ. ходить по міру „betteln gehen"). Šatrijos Ragana, Vincas Stonis (Vilnius 1906), S. 62: *tìk staigà ùždanga pasikẽlė* (statt *pakìlo*, s. Būga, Kalba ir senovė I, 90). Noch zahlreicher, aber mehr in der Volkssprache und in den Mundarten verbreitet, sind Polonismen wie etwa der Gebrauch von *kaĩtas* in der Bedeutung „wer Geld schuldig ist" (vgl. z. B. Balčikonis, Anderseno pasakos, 2. Aufl., Kaunas 1923, S 74: *jìs bùvo mùms kaĩtas ir negalẽjo užmokėti*, vgl auch Juškevič Lit. slov. II 21) nach poln *ile jestem winien?* „was bin ich schuldig?" oder das zwischengeschobene *matýt* (= poln. *widać*) in dem weiter oben aus Lazdynų Pelėdos Raštai II, 231 zitierten Beispiel. Es ist anzunehmen, dass das Litauische, nachdem es nunmehr dem Einflusse des Russischen und des Polnischen entzogen ist, diese Fremdkörper in absehbarer Zeit ausstossen werde, aber vorläufig sind sie noch da, und es wäre töricht, sie leugnen oder verheimlichen zu wollen.

terbuch. *apváikščioti sukaktuvės* „ein Jubiläum begehen" erklärt Herr Jablonskis nicht zu kennen, und er richtet an uns die Aufforderung, ihm zu sagen, wer sich im Litauischen so ausdrücke. Zu diesem Behufe verweisen wir ihn auf „Tauta ir žodis" II, 51, wo Dr. Jonas Yčas in einem Nekrolog auf Adalbert Bezzenberger schreibt: visà akadẽmiška inteligenti à... *apvaikščiodama*... jõ 70 mẽtų *sukaktuvės*. Vgl. auch *jonìnių apvaikščiojimas* „Johannifeier" in „Lietuvos Aidas" vom 25. Juni 1928, S. 7 (zweimal nach einander). Ein deutlicher Germanismus, wird man sagen. Gewiss, aber auch Germanismen, nicht bloss Russizismen begegnen eben in der Sprache der gebildeten Litauer häufig und je länger, desto mehr, und das muss in einem Wörterbuch, das ein unverfälschtes Bild von der zeitgenössischen litauischen Schriftsprache geben will, zum Ausdruck kommen. *apgyvėndinti* „ansiedeln" werde nur von „Halbrussen" gebraucht. Wir haben dieses Wort z. B. in einem Aufsatz von Prof. Krėvė-Mickevičius in „Tauta ir žodis" I, 85 angetroffen, der sich für das Kompliment seines Kollegen Jablonskis bedanken wird. Für *apsivèsti* haben wir unter *apvèsti* als Bedeutungen angegeben: 1) sich paaren, sich gatten (von Tieren), 2. heiraten (dafür besser *vèsti*). Die erste dieser Bedeutungen beruht tatsächlich auf einem Versehen und ist durch „Junge zur Welt bringen" zu ersetzen (eine Verwendung, die übrigens Herr Jablonskis ebensowenig gelten lassen will, die jedoch durch *kumẽlės apsìveda*, was nach dem Zusammenhange heissen muss „die Stuten bringen Junge zur Welt", in der kleinen Erzählung „Žvirbliai" von Vincas Kudirka, Mokyklų knygynėlis Nr. 3, Kaunas, Švietimo Ministerijos leidinys, 1922, S. 36, gesichert ist) Die zweite Bedeutung „heiraten" dagegen werden wir uns durch keine noch so grosse Hartnäckigkeit von Jerrn Jablonskis wegdisputieren lassen, und dasselbe gilt auch von *apvẽsdinti* „verheiraten". Dass er sie in seiner Jugend niemals gehört habe und dass sie auch bei Kurschat fehlt, ist doch nur für die Zeit vor 50 Jahren und für die Suvalkija und Kleinlitauen, nicht aber zugleich für den heutigen Sprachgebrauch und für den damaligen der andern Teile des litauischen Sprachgebietes beweisend. Gegenwärtig jedenfalls sind *apsivèsti* „heiraten" und *apvẽsdinti* „verheiraten" sehr verbreitet, und das beste Zeugnis für ihre Existenz liefert der heftige, aber erfolglose Kampf, den Herr Jablonskis gegen sie führt. Vgl. z. B. Giedrius „Tautos Pasakos" I (1928) 26. *karalaitis susigalvójo apsivèsti; karalaitis sumãnė apsivèst sù sàvo sẽseria* und ebd. S. 67: *O artójui kaĩp bùvo sãkęs, atidavė vìsą sàvo karalỹstę, uždėjo jĩ karãlium ir apvẽsdino sù sàvo dùkteria.* In den letzten 50 Jahren hat der litauische Wortschatz so gewaltige Umänderungen erfahren, dass man mit dem von Herrn Jablonskis vorgebrachten Argumente unmöglich operieren kann. *apsivèsti* in der Bedeutung „heiraten" ist das Perfektivum zu dem von Jablonskis einzig und allein zugelassenen *vèsti*, das seine Bedeutung immer mehr auf die imperfektive Handlung beschränkt. Vgl. perfektivisches *atsigérti* und imperfektivisches *gérti* „trinken".

atsakýtojas und *atsakõvas* werden als synonyme juristische Fachausdrücke für „Beklagter" (*apskųstàsis*, russ. отвѣтчикъ) angeführt in dem terminologischen Wörterbuch von A. Virelūnas (Įvardai arba terminai priimti terminologijos komisijos, Kaunas 1924), S. 14. Herr Jablonskis möge also gefälligst seine Kritik an die Adresse der von der litauischen Regierung eingesetzten terminologischen Kommission richten, statt über uns loszuziehen, weil wir, was unsere selbstverständliche Pflicht war, *atsakýtojas* in der von jener Kommission offiziell gutgeheissenen Bedeutung registriert haben.

Ad VII. Die Betonung in unserem Wörterbuche anerkennt Herr Jablonskis im allgemeinen als einwandfrei. Nur sieben Kleinigkeiten findet er zu berichtigen, was wir gewiss ohne Selbstüberhebung als ein schönes Zeugnis für die von uns aufgewendete Sorgfalt ansprechen dürfen, wenn man bedenkt, wie leicht bei den zahllosen Akzentzeichen, die jede einzelne Lieferung enthält, Versehen gerade in dieser Hinsicht unterlaufen konnten. Aber auch die wenigen unter dieser Rubrik gemachten Ausstellungen bestehen nicht alle zu Recht oder fallen, soweit zutreffend, nicht durchweg uns zur Last Tatsächlich falsch sind *Júozo* statt *Jučzo* (S. 20 unseres Wörterbuchs unter *apkalbėti*), *myliõs* statt *mỹlios* (S. 62 unter *atstùmas)* und wohl auch *aprẽpti* statt *aprẽpti* (immerhin betont auch Šlapelis *aprẽpti)*. Das Wort *aprẽpti* haben wir belegt (natürlich ohne Akzent) aus Vaižganto Raštai II, 101 und 155. An Stelle der auf dem Polnischen fussenden Betonung *argùmentas* bevorzugt Herr Jablonskis *argumeñtas* nach russischem und deutschem Muster. Das ist sein Recht, aber er hätte nicht verschweigen dürfen, dass auch wir neben *argùmentas* (das wir als, wie wir glauben, gebräuchlicher an erste Stelle gesetzt haben) *argumeñtas* verzeichnen. Die nach Herrn Jablonskis unrichtige Betonung *ãtmainingas* stammt .. von ihm selbst! Wir wollten ursprünglich drucken *atmainìngas* mit dem Akzent, den Herr Jablonskis jetzt wieder für allein richtig erklärt. Als dann Herr Senn unser Manuskript mit ihm zusammen auf die Betonung hin überprüfte, forderte er, dass mit Rücksicht auf das Substantivum *ãtmaina* (diese Betonung ist für die Schriftsprache empfehlenswerter als die von Šlapelis gebotene *atmainà)* auch das davon abgeleitete Adektivum *ãtmainingas* betont werden müsse. Leider hat Herr Senn damals seinem Drängen nachgegeben. Bei den beiden noch verbleibenden Berichtigungen handelt es sich überhaupt nicht um Akzentfragen. Wenn wir S. 9 unter *anglìs* betonen *añglies rūgštis,* während Herr Jablonskis die Betonung *añglies rūgštìs* verlangt, so rührt diese Diskrepanz davon her, dass *rūgštis* teils als Maskulinum *(rūgštis rūgščio)* und teils als Femininum *(rūgštis rūgšties)* gebraucht wird. Im ersteren Falle ist zu betonen *rūgštis,* im letzteren *rūgštìs*. Da nun, wie wir zugeben, das feminine Geschlecht überwiegt, so hätten wir uns in der Tat besser an die Betonung *rūgštìs* gehalten. Das Praeteritum von *aptrèšti* lautet *aptrešaũ*, nicht wie bei uns steht *aptrẽšaũ*. Darin hat Herr Jablonskis Recht. Wir hatten uns diesen Fehler schon vor dem Erscheinen seiner Besprechung für das Verzeichnis der Druckfehler, Berichtigungen und Nachträge vorgemerkt. Entstanden ist er aber nicht durch unsere Schuld, sondern wir haben ihn aus unsern Quellen übernommen Unser Beispiel *aptrę̃šę laužẽliai* findet sich in dieser Form in Žemaitės Raštai I, 350, und diese selbe falsche Praeteritalform liest man auch bei Henrikas Sienkevičius „Dykumose ir giriose", verte M. Pečkauskaitė (sogar in der zweiten, auf dem Titelblatt als „verbessert" bezeichneten Auflage von 1927) I, 195: *kai kuř gulẽjo išvirtę senì sutrę̃šę stuobriaĩ.* Natürlich hätten wir das richtig stellen sollen, aber vielleicht erscheint unsere Unterlassungssünde Herrn Jablonskis in etwas milderem Lichte, wenn wir seine Aufmerksamkeit darauf lenken, dass in seiner Grammatik (Rygiškių Jono Lietuvių kalbos gramatika, 2 Aufl., Kaunas und Vilnius 1922) S. 93, § 114 die Stammzeiten des mit *trèšti* genau vergleichbaren Verbums *tèžti* als *tę̃žta*, *tę̃žo*, *težti* angegeben sind.

Zum Schlusse ermahnt uns Herr Jablonskis, unser Wörterbuch so weiterzuführen „wie andere seriöse Leute dergleichen Arbeiten verrichten" (kaip dirba tos rūšies darbus kiti rimti žmonės). Nun, auf welcher Seite der Man-

gel an wissenschaftlichem Ernste zu suchen ist, darüber wird nach der vorstehenden Widerlegung kein sachkundiger und unbefangener Beurteiler mehr im Zweifel sein. Wir halten es sogar nicht für ausgeschlossen, dass auch Herrn Jablonskis selber nachgerade die Frivolität der Angriffe zum Bewusstsein kommt, mit denen er unser Wörterbuchunternehmen bei seinen Landsleuten zu diskreditieren versucht hat.

Max Niedermann.
Alfred Senn.
Franz Brender.

Tautos Pasakos. Parinko ir skaityt paruošė A. Giedrius. Iliustravo K. Šimonis. I tomas, I sąsiuvinis. Jurbarkas 1928 — 76 S. gr. 8°.

Hiemit machen wir den Leser mit einer der schönsten und sorgfältigsten litauischen Publikationen bekannt, die überhaupt je veröffentlicht worden sind. Es ist die erste Lieferung einer auf mehrere Bände berechneten Sammlung litauischer Volksmärchen. Sammler und Herausgeber ist ein Schulmann, der sich schon seit längerer Zeit besonders um das für die Jugend bestimmte Schrifttum verdient gemacht hat. Die Sammlung ist von einem bekannten litauischen Künstler durchaus mit litauischen Motiven illustriert, sodass das Ganze ein wirklich litauisches Werk darstellt. Es ist nur zu wünschen, dass eine recht grosse Abnehmerzahl die rasche Fortsetzung des Unternehmens erlaube.

Es ist jetzt auch tatsächlich höchste Zeit, dass das eigene, echt litauische Märchengut gesammelt werde, bevor ein weiteres Eindringen der verschiedenen übersetzten fremden Märchenbücher, wie der Brüder Grimm, Andersens, Hauffs und Perrault's, ein Ausscheiden in vielen Fällen fast unmöglich machen muss. Auch so ist durch die Schule und populäre Lektüre schon gar manches Fremde in jüngster Zeit eingebürgert worden.

Die vorliegende Lieferung enthält folgende Märchen: *1.* Eglė žalčių karalienė S 5 — S 13; *2.* Užkeikta karalystė S. 14 — S. 25; *3.* Karalaitė ir Saulės duktė S. 26 — S. 32; *4.* Jonukas ir Onutė S. 33 — S. 37; *5.* Trys piemenėliai S. 38 — S. 43; *6.* Jurgis Rastelis S. 44 — S. 47; *7* Velnias ir Lietuvis S. 48 — S. 51; *8.* Liūtas ir žmogus S. 52 — S. 54; *9.* Spėri verpėja S. 55; *10.* Ūkininko žmona ir velgeta S. 56; *11.* Karalius ir griovininkas S. 57 — 59; *12.* Ponas ir pavargėlis S. 60 — S. 61; *13.* Du broliai S. 62 — S. 69; *14.* Atgaila S. 70 — S. 76.

Die Texte sind nicht roh vorgelegt, sondern redigiert. Unnötige grobe und frivole Ausdrücke, in denen manche Sammler das echte Volkstum erblicken möchten, und die wie anderswo so auch unter dem litauischen Landvolke nicht selten anzutreffen sind (man vergleiche z. B. die vielen oft ganz schamlosen Beispielsätze in den Wörterbüchern von Juškevič und Šlapelis), sind mit Recht vermieden, wodurch die Texte an Inhalt jedenfalls nichts verloren, an Schönheit aber bedeutend gewonnen haben.

Die Sprache zeichnet sich durch ausserordentliche Schönheit und Feinheit aus. Sie ist auch durchaus korrekt im Sinne der Sprachlehrer (Jablonskis, Balčikonis usw). So wird z. B. das Wort *taũras* „edel" verwendet, das keineswegs der Jurburger Mundart entstammt, sondern ostlitauischen Ursprungs ist und 1924 von Jablonskis in Umgang gebracht wurde mit dem Büchlein

„Pareiga ir tiesumas" („Vilties" draugijos leidinys; Šiauliai 1924), einer Übersetzung aus Samuel Smiles' Schriften. Das Büchlein wird als „moksleivių vertimas" angezeigt. Hingegen ist nicht angezeigt, dass die Arbeit unter Leitung von Prof. Jablonskis vor sich ging. Dem Büchlein ist ein kleines Wörterverzeichnis beigegeben, in welchem sich (S. 50) eben auch das jetzt von Giedrius verwendete Wort *taũras* befindet.

Sonst aber hält sich der Redaktor dieser Märchensammlung keineswegs sklavisch an Jablonskis. Das beweist z. B. das Vorkommen des Wortes *apsivèsti* (S. 26 zweimal) „heiraten, sich verheiraten" und des Wortes *apvẽsdinti* „verheiraten" (S. 67), wegen deren Aufnahme in das Wörterbuch der litauischen Schriftsprache Jablonskis uns als Ignoranten hat hinstellen wollen.

Die Rechtschreibung ist durchaus nach dem letzten Wunsche von Jablonskis und Balčikonis gerichtet. Das sehen wir z. B. an der Schreibung *dėl, kodėl,* welche Jablonskis in der neuen Auflage von „Pasakėčios" wieder an Stelle von *del, kodel* gesetzt hat. Dem gegenüber hatte noch Norkus „Lietuvių kalbos rašyba" (Kaunas 1926), der sich durchaus an Jablonskis hielt, die Schreibung *del, kodel* verlangt (S. 48).

Wo etwa auch für den litauischen Leser Zweideutigkeiten entstehen könnten, sind solche durch Akzentangabe vermieden, wobei auch die Intonation unterschieden wird. So finden wir z. B. S. 6: *namõ, nemĩža, sẽniai* im Gegensatz zu *seniai* (= *seniaĩ*); S. 7: *póžemį*; S. 8: *bežáisdamas*; S. 9: *krósnį*; S. 10: *meilės*. S. 14: *besitaikstant*; S. 15: *lémta;* S. 17: *kokiẽ;* S. 18: *visókie*; S. 19 *aukléio, žaidė*; S. 20: *veltui*; S. 24: *ragãnių*. S. 32: *tái* (Dat. Sing. fem.); S. 38: *páskui* „hintendrein" (ebenso S. 41 und 46); S. 45: *užlémtą*; S. 46: *paskuĩ* „nachher".

Solche Akzentangaben sind oft dadurch nötig geworden, dass der Redaktor nicht allgemein bekannte Wörter verwendet. So ist *žaisti* „spielen, sich unterhalten (von Kindern usw.)" ostlitauischen Ursprungs, aber dazu ausersehen, den Slavismus *bõvytis* zu verdrängen. Wie ich in „Indogerman. Forschungen" 46, S. 62 dargelegt habe, herrscht heute in der litauischen Sprache ein strenges Gesetz, wonach jeder ungezwungen sprechende Litauer ein seiner Mundart ursprünglich fremdes litauisches Wort derart umwandelt, dass Stosston zu Schleifton wird. Das durch die Schule bekannte ostlitauische *žáisti* sprechen daher die Westhochlitauer mit Schleifton (= *žaĩsti*). Ja, ich habe schon *žeĩsti* in dieser Bedeutung sprechen hören, in welchem Falle also das ostlitauische *žáisti* „spielen" mit dem einheimischen *žeĩsti* „verletzen" zusammengeworfen wurde. Die Sprachlehrer treten diesen falschen Betonungen entgegen und verlangen in allen Fällen, dass die ursprüngliche Betonung beibehalten bleibe. Daher erklären sich die Schreibungen *bežáisdamas* und *žáide*, sowie entsprechend *požemį, krósnį, bes táikstant, lémta* und *užlémtą* sowie *véltui* (dieses žemaitischer Herkunft; vgl. „Indogerman. Forschungen" 46, S. 70). Bei *tái* hat offenbar Herr Giedrius diese Aussprache gegenüber der auch vorkommenden korrekten Aussprache *taĩ* bevorzugen wollen.

Sprachlich ist noch bemerkenswert, dass übereinstimmend mit dem um Jurbarkas geltenden Sprachgebrauche es im ganzen Buche keine nominalen Dualformen gibt, dagegen regelmässig verbale Dualformen.

Ich übernehme es nicht, diese Veröffentlichung auch vom volkskundlichen Standpunkte aus zu bewerten, glaube aber kaum irre gehen zu können, wenn ich annehme, dass sie auch jeden Volkskundler recht erfreuen wird.

Kaunas. *Alfred Senn.*

K. Mülenbacha **Latviešu valodas vārdnīca**. Redig'ējis, papildinājis, turpinājis *J. Endzelīns*.

K. Mühlenbachs **Lettisch-deutsches Wörterbuch**. Redigiert, ergänzt und fortgesetzt von *J. Endzelin*.

I. sējums. Izdevusi izglītības ministrija. Rīgā, 1923 — 1925.

I. Band. Herausgegeben vom lettischen Bildungsministerium. Riga, 1923—1925. — 839 S. 4°.

II. sējums. Kultūras fonda izdevums. Rīgā, 1925—1927.

II. Band. Herausgegeben vom lettischen Kulturfonds. Riga, 1925—1927. 908 S. 4°.

III. Band. Herausgegeben vom lettischen Kulturfonds. Bis 1. September 1928 erschienen 800 Seiten. Das letzte Wort ist *sàcin.* — Im folgenden bezeichne ich das Werk stets mit der Abkürzung M.(ühlenbach) — E.(ndzelin) und der entsprechenden Bandzahl (I, II oder III).

Im Aufsatze *Slavisch-Litauisch* von Alexander Brückner, der 1917 als Teil der *Geschichte der indogermanischen Sprachwissenschaft* (II, 3) erschien (die ihrerseits wieder einen Teil des *Grundrisses der indogermanischen Sprach- und Altertumskunde* ausmacht), heisst es S. 91 f. vom Lettischen, dass es eine eigentümliche Stellung einnehme. Die bisherige Sprachwissenschaft habe ihm nur wenig Aufmerksamkeit gewidmet. Sich mit ihm eingehender zu befassen, habe man für völlig überflüssig gehalten, da Litauisch, das ihm gegenüber wie Latein gegen romanische Sprachen oder wie das Altkirchenslavische gegen moderne Slavinen aufzutreten schien, vollkommen ausreichte. Verschiedene Gründe hätten die lettische Sprache für die moderne Sprachforschung wenig anziehend gemacht, sodass man sich mit flüchtiger Einsicht in die umfängliche und umständliche Grammatik von A. Bielenstein und in das Wörterbuch von Ulmann mit ihrer unwissenschaftlichen, inkonsequenten Bezeichnung lettischer Laute begnügt habe. Es sei hauptsächlich das Verdienst Endzelins, eines Letten von Geburt, diese Aschenbrödelstellung des Lettischen bekämpft und dem Lettischen einen bessern Platz errungen zu haben. Das habe er in verschiedenen, hauptsächlich in russischer Sprache abgefassten Abhandlungen besorgt.

Diese Leistung Endzelins wird sieben Jahre später von Specht (im Artikel Baltische Sprachen in *Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft*, Heidelberg 1924, S. 646 f.) von neuem betont. Ja infolge der seither neu erschienenen Publikationen konnte Specht mit gutem Gewissen sagen, dass dank der Wirksamkeit Endzelins die lettische Sprache heute viel mehr erforscht sei als die litauische. In einer Reihe von Aufsätzen in *B. B.*, *K. Z.*, *I. F.* und in russischen Zeitschriften habe Endzelin die dem Lettischen gebührende Stellung erkämpft. Den Abschluss bilde seine 1923 erschienene *Lettische Grammatik*, welche Specht mit Recht das bedeutendste Werk nennt, das bisher

auf baltischem Sprachgebiete erschienen ist. Zur Zeit der Abfassung seines Aufsatzes kennt Specht auch schon die drei ersten Lieferungen von Mühlenbachs *Lettisch-Deutschem Wörterbuche*, das durch Endzelins nie rastenden Eifer in den Druck gegeben worden war.

Nachdem nun heute schon drei stattliche Bände dieses Wörterbuchs vorliegen und wir sehen, wie gross dabei von neuem der Anteil Endzelins ist, wird jeder das von Brückner und Specht gefällte Urteil über das Werk dieses Mannes nur unterschreiben können. Es ist fast unglaublich, was da geleistet worden ist. Umso mehr bedauert man, dass gerade in der letzten Zeit das Litauische immer mehr zurückgeblieben ist.

Ulmann's *Lettisches Wörterbuch* erschien in Riga 1872 und dessen zweiter Teil (Ulmann und Brasche *Deutsch-lettisches Wörterbuch.*) Riga und Leipzig 1880. Eine Bewertung dieses lexikalischen Hilfsmittels habe ich schon oben zitiert.

Wie in Litauen, so wurde auch in Lettland nach der Selbständigwerdung eine terminologische Kommission damit beauftragt, die für Schule und Verwaltung, Kunst, Wissenschaft, Technik, Verkehr und Handel nötigen termini technici festzusetzen. Schneller als die Schwesterkommission ir Kaunas hat diese Kommission in Riga gearbeitet. Als Resultat der Arbeiten, an denen auch Endzelin beteiligt war, erschien 1922 folgende Veröffentlichung: *Zinātniskās terminolog'ijas vārdnīca.* Izglītības ministrijas terminolog'ijas komisijas sakopojumā. 1922. Izglītības Ministrijas Izdevums. — 162 S. gr. 8°. In diesem terminologischen Wörterbuche finden sich natürlich sehr viele neugeprägte Ausdrücke, die entsprechende Fremdwörter ersetzen sollen.

M. - E.'s Wörterbuch nun soll nach der Auffassung Endzelins (siehe Vorwort!) nicht für den täglichen Gebrauch bestimmt sein. Neologismen, die sich in der lebendigen Volkssprache noch nicht vollständig eingebürgert haben, sind nicht aufgenommen. Dadurch unterscheidet sich der Plan dieses Wörterbuchs also z. B. von dem des gegenwärtig im Erscheinen begriffenen *Wörterbuchs der litauischen Schriftsprache* (Niedermann, Senn und Brender). Endzelin ist sogar so weit gegangen, dass er aus dem Manuskripte selten gebrauchte Lehnwörter und Fremdwörter (z. B. *arests*) entfernt hat. Diese Neuerungen und Fremdwörter gehören nach seiner Meinung in ein besonderes für den täglichen Gebrauch bestimmtes Wörterbuch. Sonst aber hat Endzelin das von Mühlenbach übernommene Manuskript mit Ausnahme weniger Fälle unverändert gelassen. Wenn aber Endzelin sogar bereits ins Manuskript aufgenommene Wörter wieder entfernt hat, so ist es natürlich auch selbstverständlich, dass er einen Grossteil des im oben erwähnten terminologischen Wörterbuche aufgestappelten Materials unberücksichtigt gelassen hat.

Damit der Benützer des Wörterbuchs sehen kann, was von Mühlenbach und was von Endzelin stammt, sind die von Endzelin stammenden Etymologien und andern Zusätze (sie sind ungeheuer zahlreich) in eckige Klammern gesetzt. In dem Teil aber, den Endzelin allein ausarbeiten musste, sind diese eckigen Klammern weggelassen. Das letzte Wort, welches K. Mühlenbach selbst bearbeitet hat, ist *patumšs* (Band III, S. 125). Für den übrigen Teil liegt nur von ihm gesammeltes Material vor. Aber auch der von Mühlenbach bearbeitete Teil kam nicht vollständig in Endzelins Hände. Es fehlten fünf Manuskripthefte. Doch war das diesen verlorenen Heften zugrunde liegende Material vorhanden, sodass Endzelin sie rekonstruieren konnte. Aber

auch sonst hat der von Mühlenbach selbst bearbeitete Teil des Wörterbuchs eine Unmasse Arbeit beansprucht. Wie aus dem Vorworte ersichtlich ist war die Orthographie nicht einheitlich. Hier musste also Endzelin ausgleichen. Aber Endzelin hat sich noch mehr Arbeit dadurch gemacht, dass er die alphabetische Reihenfolge änderte. So sind nun kurze und lange Vokale sowie harte und weiche Konsonanten streng auseinander gehalten. Ausserdem wird *ie* und *uo* von Endzelin anders aufgeführt, als es Mühlenbach getan hatte. Dieser hatte *ie* nach *e* bzw. *ē* gestellt. Endzelin aber reiht es nach *ī* ein. Mühlenbach hatte, entsprechend der Schreibung *o* anstatt *uo*, diesen Buchstaben nach *n* eingereiht. In der Endzelin'schen Redaktion aber folgt nach *n* sofort *p*; somit wird also *uo* auf *ū* folgen.

Einen unbestreitbaren Fortschritt gegenüber dem Mühlenbach'schen Manuskript bietet die Endzelin'sche Redaktion dadurch, dass Endzelin die fallende Intonation vom Stoss-on unterscheidet und überall die offene Artikulation des *e*-Lautes angibt. Die Intonation ist aber nur in den Kopfwörtern angegeben und nicht in den angeführten Beispielen. Hingegen ist die offene Artikulation des *e*-Lautes auch in den Beispielen bezeichnet.

Die Anordnung der Wörter ist im allgemeinen streng nach dem einmal vorgenommenen Plane durchgeführt. Da aber Versehen jedem Menschen zustossen, so sind sie ohne weiteres auch in diesem Riesenwerke zu erwarten. Walde *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen* (hg. von Pokorny) I 372 erwähnt ein lett. *kuopiņa* „Garbe". Bei M.-E. sucht man dieses Wort aber umsonst als Stichwort. Es findet sich nur das Verbum *kuõpināt*. Hingegen findet man unter dem Stichworte I *kuõpa* dieses Wort *kuopiņa* unter den Beispielen. Hier wäre es ratsam gewesen, wenn es sich schon nicht empfahl, *kuopiņa* als gesonderten Artikel figurieren zu lassen, so doch wenigstens das Wort allein an dem durch die alphabetische Reihenfolge gegebenen Orte zu verzeichnen und auf *kuõpa* zu verweisen, wie das sonst auch gemacht worden ist. Der Umstand, dass *kuopiņa* nicht als Kopfwort angeführt wird, hat noch den andern Nachteil, dass wir nicht wissen, wie es intoniert ist.

Offenbar aus Versehen sind ausgelassen (II 70) die Verba *ie-sprangāt* „einperren", *ie-spranāzēt* „einpressen, einklemmen", die in Ulmanns *Lett.-D. Wb.* I 275 verzeichnet sind und seit Persson *Beitr.* 386 auch in den etymologischen Wörterbüchern eine Rolle spielen.

Walde-Pokorny *Vergleich. Wörterbuch* I 23 erwähnt lett. *aukts* „hoch" = lat. *auctus* (s. Bezzenberger *B. B.* 23, 295), das bei *M.-E.* fehlt. Ebenso fehlt bei *M.-E.* ein bei Walde-Pokorny *Vergleich. Wörterbuch* I 370 verzeichnetes Wort *kūk'is* „Zwerg; Zaunkönig".

M.-E. II 81 wird *ietere*, dessen Bedeutung nicht angegeben ist, auf *ietaf'a* verwiesen, das ich aber nicht auffinden kann.

An Druckfehlern habe ich mir angemerkt:

I 302: u. *bizêt* mnd. nicht *bissen* sondern *bisen;*

I 837: u. *īre* „die Miete" und *īrêt* „mieten", die wie estnisch *hür* bzw. *hürima* aus dem Deutschen stammen, heissen die entsprechenden mnd. Formen *hure, huren* anstatt richtig *hüre, hüren*. vgl. Sehwers *Die deutschen Lehnwörter im Lettischen* (Dissertation, Zürich. 1918) S. 71 u. 148 (im folgenden kurz zitiert als *Sehwers*).

Bei M.-E. fehlen folgende literarischen Formen, die aber doch nicht zu den von Endzelin grundsätzlich weggelassenen Wörtern zu reihen sind (vgl. Sehwers 141, der sich auf Prof. Endzelin beruft):

aĩtāris „Altar" < mnd. *altar*. Schon in den Schriften des 16. und 17 Jahrhunderts belegt (Sehwers 82 u. 141).

aptiẽkis „Apotheke" < mnd *abtẽke* (Sehwers 142).

apustulis „Apostel" (Sehwers 142).

balasts „Ballast" < mnd. *ballast* (Sehwers 142).

biẽkis „Blech" < mnd. *bleck* (Sehwers 143).

rīsis, rīši „Reis", das Sehwers 157 aus mnd. *rīs* ableitet. Vgl. aber lit. *rýžiai* „Reis".

Es handelt sich hier durchweg um deutsche Lehnwörter. Man wird ihrer noch mehr feststellen, wenn man die in Sehwers' Arbeit zusammengestellten Wörterverzeichnisse mit *M.-E.'s* Wörterbuch vergleicht.

Das soll aber nicht etwa heissen, dass der Bearbeiter der Aufnahme älterer deutscher Lehnwörter gegenüber sich aus Prinzip spröde verhalten habe. Im allgemeinen hat er wohl alte Lehnwörter, die heute nicht mehr gebräuchlich sind, weggelassen. Doch ist er dabei nicht ganz konsequent verfahren. So wird z. B. aus mnd. *hāke* stammendes *aka* „Schrotbüchse", nur aus Lange's Wörterbuch belegt und heute nicht mehr bekannt (vgl. Sehwers 141), angeführt (I 237). Hingegen fehlt das ebenfalls von Lange belegte *āg'ele* „Hagel, Schrot" (Sehwers 141). Weiter sind von alten, heute nicht mehr gebräuchlichen Lehnwörtern z. B. nicht erwähnt:

ader „oder", das aus dem nd. *ader* stammt und sich nach Sehwers 82 in Rehehusens *Manuductio ad linguam Lettonicam* (1644) findet.

akmesers „Hackmesser" (Sehwers 82 u. 141).

àlants „Alant" < mnd. *àlant* (Sehwers 141).

alzduogs „Halstuch" < *halsdōk* (Sehwers 141).

aušas „Ausschuss der Bauerngemeinde" (Sehwers 142).

àrzīle „Haarseil" (Sehwers 142).

àverste „der Oberste (bäurisch)" (Sehwers 83 u 142).

bàderis „Bader" (Mancelius, nach Sehwers 142).

bàdmuodere „Hebamme, Bademutter" < mnd. *bademōder* (Sehwers 142).

bādūzis „Badehaus" (Sehwers 142).

bakbuords „Backbord, die linke Seite des Schiffes" (Sehwers 142).

bakenbarda „Backenbart" (Sehwers 142).

balbieris „Barbier" (Sehwers 142).

bańk'is „Sandbank" (Sehwers 142).

bannis „Bann" (Sehwers 142).

banuops, banūzis „Bahnhof" (Sehwers 142).

bauris „ein dummer, roher Mensch" (Sehwers 142).

bek'enis „Becken" < mnd. becken (Sehwers 143).

benders „ein einfacher Tischler", vgl. hessisch *bender* (Sehwers 143) sowie polnisch *bednarz*, lit. *bendoriùkas* „Böttcher" (Prellwitz *Die deutschen Bestandteile in den lettischen Sprachen* I 21) und die litauischen Familiennamen *Bendorius, Bendoraitis*

bieris „Kissenbezug" < nd. *büre* (Sehwers 143).

bik'e „Bicke" < mnd. *bicke* (Sehwers 143).

bik'êt „bicken" < mnd. *bicken* (Sehwers 143).

bikse „Büchse des Rades" (Sehwers 143).

bilãde „Fach, Abteilung im Kasten, Schieblade" < mnd. *bilade* (Sehwers 143).

bimzuole „Bindsohle" (Sehwers 143).

bīslàgs „das Obdach einer Treppe" < *bislach* „Nebenbau, Verschlag" (Sehwers 143).

bīziteris „Beisitzer" < mnd. *bisitter* Sehwers 143).

blaka „Tinte" < mnd. *black* (Sehwers 143).

blakuons, blakuors „Tintenfass" < mnd. *blackhorn* „Tintenfass aus Horn" (Sehwers 143).

bleiveiss „Bleiweiss" (Sehwers 143).

ĺlendêt „blenden, die Augen verblenden" (Sehwers 143).

blikta „Verdeck bei Booten" < mnd. *plicht* (Sehwers 144.

brãmràja „Bramraa" (Sehwers 144).

bramzèg'ele „Bramsegel" (Sehwers 144).

brêk'êt „gebrechen, mangeln" < mnd. *breken* (Sehwers 144; dafür hat M.-E. das bei Sehwers fehlende *brãk'êt*).

brêtliñi „Brätlinge, Fische" (Sehwers 144).

bruka „Bruch (Krankheit" (Sehwers 144).

Sehwers 144 hat ein als heute nicht mehr gebräuchliches Wort gekennzeichnetes *brezilje* neben *brezıles* „Brasilienholz zum Färben" < mnd. *bresılien*. M.-E. führen keines dieser Wörter als eigenen Artikel an, dafür aber ein von Endzelin belegtes Verb *brezelêt* „schlecht färben", das er als eine Ableitung von breziles „Brasilienholz zum Färben" ansieht, wobei er durch besonderen Druck auf das *i* im Worte *breziles* aufmerksam macht. Vgl. auch *brizenes* M.-E. I 333.

Anderseits aber finden wir bei M.-E. auch manche deutsche Lehnwörter, die bei Sehwers nicht erwähnt sind. z B.:

bık'êt „einweichen in Lauge; bleichen", das zusammen mit estn. *püükima* „Beuche" aus mnd. *büken* stammt.

biliŋg'is, bīliŋg'is, biliñš „Klötzchen zum Unterlegen, Unterlage; Fundament; Stock, Keule; ein einfältiger Mensch". Die genaue Quelle ist hier nicht angegeben, sondern nur allgemein gesagt, dass es wohl aus dem Germanischen stamme.

I 322: I *braks, brẹ̀ks* „das Wrack, das Untaugliche" (mit einer Reihe von Beispielen) nebst estn. *wrakk* < mnd. *wrack*.

II *braks* adj. „zerbrechlich, untauglich" < mnd. *wrack* „untauglich, beschädigt". Sehwers führt nur *brãk'is* „schlechte Ware" an, das auch M.-E. I 328 bieten (nebst estn. *wrãk* „wrack" < *wrak*). Hingegen ein zweites *brãk'is* „Eisscholle auf dem Meere", das vielleicht aus mnd. *broke* „Bruch, Spalt" herkommt, fehlt bei Sehwers.

I 327: *brãks* „Auswurf" (nebst lit. *brõkas*) wohl aus mnd. *wrak* „das als schlecht Ausgeschossene". *brakelis* „Tadler". Sehwers hat nur die von M.-E. auch aufgenommene Form *brãk'eris* (< mnd. *wraker*).

I 328: III *brãk'êt* „fehlen, mangeln, gebrechen", dem mnd. *brak(e)* „Mangel" zugrunde liegt.

I 323: Als aus dem Germanischen entlehnt wird auch *brammêt, brambêt* „hastig, ausfahrend in Worten sein; heftig schelten, maltraitieren", refl.

„sich vornehm geberden" bezeichnet. Der direkte Anschluss ist aber noch nicht gefunden. Endzelin begnügt sich mit einem Verweis auf dän. *bramme* „prahlen".

I 324: *braniņi* „jūr'as plīsumi", vielleicht aus einem nd. *branning*.

I 321: *brasêt* „schwelgen, aufleben, saufen; sich wichtig geberden" (mit einigen Beispielen) < mnd. *brassen* „lärmen, prassen".

Sehwers 84 u. 144 erwähnt nur die Formen *brañdavīns* und *brañdvīns* „Branntwein" (< nd. *brandewīn*). M.-E. hingegen verzeichnen I 323 folgende Formen: *brañdvīns, brañdavīns, brañd(a)viņš, brañdevīns, brañdeviņš, brandaviens, brandeviens, brandesniņš, brañdīns, brandavs* und ausserdem noch I 330: *brę̃ñd(a)vīns, brę̃ñduviņš, brę̃ñdīns.*

Ähnlich hat Sehwers 144 nur *breñkūzis, brañkūzis* „Brennerei" (< nd. **brankhūs*); hingegen M.-E. neben *branküzis* (I 324) und *brę̃ñkūzis* (I 330) auch noch *brę̃ñgūzis* und *brañgūzis* (unter *brę̃ñküzis*).

M.-E. I 332 unter *bringât* findet sich ein bei Sehwers fehlendes *briņģ'êt* „tragen, bringen", das aus deutschem *bringen* stammt. Hingegen hat Endzelin sicher Recht, wenn er *bringât* „mit Gewalt wegführen, wegschleppen" der Bedeutung und Form wegen nicht aus d. *bringen* entlehnt, sondern als Kuronismus damit verwandt sein lässt.

Nach Būga *Kalba ir senovė* 229 gibt es ein lett. *k'ērnāt* „sudeln", das aus dem Livischen stammen soll (vgl. finn. *kärnätä* „tadeln"). Dieses Wort fehlt bei M.-E., was zu bedauern ist, da eine Bestätigung der Meinung Būgas durch Endzelin sehr wertvoll wäre. Aus dem Lettischen stammt nach Būga lit. (žemaitisch) *iš-kẽrnoti*. Vgl. Fick *Vergleich. Wörterbuch* II⁴ 71; v. d. Osten-Sacken in I. F. 22, 316 f.; Walde-Pokorny *Vergleich. Wörterbuch* I 352.

Volkstümliche, aber nicht literarische Formen werden auch angeführt; z. B.:

ādere (I 236), gleich estn. *āder* entlehnt aus mnd. *ādere* (Sehwers 141); ebenso *āderêt* 1. „zur Ader lassen", 2. „gerben, prügeln".

aktiņš „Achtung" (I 65) < mnd. *achtinge* (Sehwers 141).

aldermanis „Altermann" (I 66) < mnd. *alderman* (Sehwers 141).

āms „Netzbeutel" (I 239) < mnd *hame* (Sehwers 141).

amb̃elis, amb̃īlis „Handbeil" (I 70), ohne Angabe der Etymologie; nach Sehwers 141 aus dem Deutschen.

ambulta „Amboss" (Sehwers 141).

āņķ'ens, aņķ'ins „Hähnchen (am Fasse) < mnd. *haneken* (Sehwers 82 u. 141).

aplāgs „Ablager", ohne Angabe der Etymologie (vgl. Sehwers 142, nach welchem aus dem Deutschen).

aplāts „Markt, Jahrmarkt" < mnd. *aflāt* „Ablass" (Sehwers 142).

ārdêt „härten", vgl. ndl. *harden* „härten" (Sehwers 142).

āverg'ēlība, ābarg'ēlība, ēverg'ēlība < mnd. *avergelōve* „Aberglaube" (Sehwers 142).

azduogs „Haartuch" < mnd. *hārdōk* (Sehwers 142).

Oft aber wieder fehlen bei M.-E. volkstümliche, nicht literarische Formen; z. B.:

āk'is „Haken" < mnd. *hāke* (belegt schon bei Mancelius *Phraseologia Lettica*), ebenso *āk'êt* „haken" (Sehwers 82 u. 141).

andele „Handel", *andelêt* „handeln", *andelmanis* „Handelsmann" (Sehwers 141).

anspieks „Ackerwinde" < nd. *handspēke* (Sehwers 141).

antvuorte „Antwort" < mnd. *antworde* (schon Mancelius; nach Sehwers 83 u. 141).

apikāts, avkāts „Advokat" (Sehwers 142).

āpis „Affe" < mnd. *ape* (Sehwers 142).

aumeisteris „Hofmeister, Hauslehrer" (Sehwers 142).

beicēt „be zen" (Sehwers 143); vgl. auch litauisch *beicúoti* „beizen".

beńk'is „Bank" (Sehwers 143).

birste „Bürste", *birstēt* „bürsten" (Sehwers 143).

bišk'is „bisschen" (Sehwers 143); vgl. auch lit. *bìškį, bìškùtį.*

bismeisteris (bei Mancelius) „Büchsenmeister" (Sehwers 143).

blaistik'is „Bleistift" (Sehwers 143).

brants „Brand (Krankheit)" < mnd. *brant* (Sehwers 144).

birg'eris, birg'elis „Bürger" aus dem Deutschen (Sehwers 143). Dieses deutsche Wort hat sich auch sonst weit ausgebreitet. In der nd. Form *burger* drang es ins Preussisch-Lit. als *burgelis* „Bürger" (Prellwitz l. c. 27) und aus mhd. *burgaere* wurde magyarisch (alt) *purgèr* ds. (Lumtzer u. Melich *Deutsche Ortsnamen und Lehnwörter des ungarischen Sprachschatzes* 206). Aus dem Siebenbürgisch-Sächsischen drang es in der Form *borger* ins Magyarische: *polgár* „Bürger"; ältere Sprache noch: *palogár, pólgár, pologár*; Schriftsprache: *polgár*. — Volkssprache: *polgár* „Stellvertreter des Richters in einer Dorfkörperschaft; (in Siebenbürgen bei den Széklern) der Geschworene in einer Dorfgemeinde". — Zusammensetzungen und Ableitungen: *polgári* „bürgerlich", *polgárság* „Bürgerstand; die Bürger" usw. Das magy. *polgár* drang dann weiter ins Slovakische: *pougár, polgár* (Liptauer Comitat) „Geschworener, Vizedorfrichter" und ins Rumänische: *părgăr, pîrgăr* (enstanden durch Kreuzung mit bayr.-österreich. *bürger* = *birger*). Vgl. Lumtzer und Melich l. c. 206; Cihac *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. II. (Eléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais)* S. 520.

Bei Sehwers 142 finden sich zwei durch ein Kreuz als obsolet bezeichnete Wörter, nämlich *bañstaks* „ein derber, grosser Zaunstecken (Bandstock)" und *bañstek'i* „Hölzer, aus denen Tonnenreife gemacht werden (Bandstöcke)". In dieser Form finden sich diese Wörter bei M.-E nicht. Dort findet sich dafür unter einem einzigen Artikel *bañstaklis* und *bañstekļis* mit der Bedeutung 1. „das Zwickeisen der Böttcher"; 2. „ein Stock mit einem viereckigen Loch, vermittelst dessen der Weberbaum gedreht und der Aufzug um den Weberbaum gewunden wird". Mit einem Fragezeichen wird von Endzelin beigefügt, ob es eine Umbildung von deutsch *Bandstock* oder mnd. *bandstaken* sei.

Sehwers 83 und 143 bietet ein Wort *bēres* mit den Bedeutungen 1. „Totenbahre", 2. „Leichenbegräbnis". Er führt das Wort in beiden Bedeutungen auf das deutsche *Bähre* zurück (dieses auch zu estnisch *päär*). Endzelin aber trennt *bēres* mit der Bedeutung „Totenbahre" ab und sieht nur dieses als Lehnwort an, während er *bēres* in der Bedeutung „Leichenbegängnis, Begräbnis" we-

gen der Form *bērējs* „Totengräber, Leichenbegleiter" zum Verbum *bērt* „schütten, streuen" zieht. Diese Erklärung Endzelins erscheint mir durchaus berechtigt zu sein. Es wird ja so manches bei einem Begräbnis geschüttet oder gestreut: die Erde wird über den Sarg geschüttet; ferner werden vor dem Hause des Verschiedenen Tannzweige (oder Kräuter) gestreut.

Es ist gerügt worden (z. B. von Trautmann), dass Endzelin in das Wörterbuch auch Etymologien aufgenommen hat. Da bin ich aber der Meinung, dass es gerade recht nützlich ist, dass sehr viele falsche Etymologien aus dem Wege geschafft werden. Viele Wörter, die bisher in den sprachwissenschaftlichen Werken in idg. Gleichungen eine Rolle gespielt haben, entpuppen sich hier als mnd (manchmal auch als estnische) Lehnwörter; z. B.: *efrîgs, efruôt* (M. E. I 571), die Persson *Beitr.* 637 *erîgs* und *erûtes* schreibt und als Erbwörter behandelt, beruhen auf mnd. *erre* „zornig", *errich* „streitig". Vgl. auch *efrestība* sowie Persson *Beitr.* 770 und Walde-Pokorny *Vergleich. Wörterbuch* I 139 unter *eras-*.

Ähnlich M.-E. I 401: II *čaka* U. „ein Knüttel mit Knorren oder Wurzelende als Griff". Dieses wird sonst mit apr. *queke* „stecle" d. h. „Tannen- oder Fichtenast, den man als Zaunstab benutzt" zusammengestellt und dann weiter mit avest. *čakuš-* n. „Wurfhammer, Wurfaxt", np. čakuš „Hammer". (Vgl. Walde-Pokorny *Vergleich. Wörterbuch* I 680). Endzelin aber gibt eine viel ansprechendere Erklärung vermutungsweise. Vielleicht bedeute *čaka* ursprünglich einen „Morgenstern" (Waffe), in welchem Falle es gewiss eine Umbildung von *čakans* wäre. *čakans* ist ein Epitheton des Schwertes, sowie bei Lange „ein hölzerner Hammer". Lehnwort aus poln. *czakan* „Keilhaue", vgl. slov. *čakàn* „Hammer", čech. *čakan* „Morgenstern". Das slavische Wort seinerseits ist wieder Lehnwort aus dem Türkischen. Damit fällt die ganze schöne Wortgleichung zusammen.

Die etymologischen Angaben stammen fast ausnahmslos von Endzelin und nur ein geringer Teil von Mühlenbach. Für den Germanisten ist noch besonders wertvoll, dass Endzelin bei den Entlehnungen aus dem Mnd jeweils auch das entsprechende mnd. Lehnwort im Estnischen angibt. Aber gerade bei den Lehnwörtern wäre es manchmal interessant zu erfahren, wann ein Lehnwort das erste Mal belegt ist. Für die deutschen Lehnwörter ist in dieser Hinsicht von Sehwers gute Vorarbeit geleistet worden. Seine Dissertation ist ein sehr praktisches Nachschlagewerk, wo chronologisch manches Interessante zu ersehen ist. So gibt z. B. Endzelin in M.-E. I 70 unter *amats* nur an „gleich lit. *āmatas* „Handwerk" und estn. *ammet* aus mnd. *ammet*". Aus Sehwers 82 hingegen erkennen wir, dass dieses Lehnwort schon in den lettischen Sprachdenkmälern des 16. Jahrhunderts vorkommt.

Dass Endzelin, wie er im Vorworte ausdrücklich sagt, gänzlich verfehlte Etymologien nicht anführt, wird man nur begrüssen. Hingegen möchte ich es für einen Mangel halten, dass er auch solche Etymologien weglässt, die schon von andern Gelehrten früher richtig gegeben worden sind. Dieses Wörterbuch sollte als Markstein in der Geschichte der lettischen Lexikographie alle richtigen etymologischen Erklärungen, die schon gefunden sind und über die unter den Gelehrten Übereinstimmung herrscht, enthalten. Diese Forderung hat sich nun aber der Bearbeiter keineswegs vorgesteckt. So ist z. B. I 66 bei *aĩdermanis* „Ältermann" keine Etymologie angegeben. Es geht auf mnd. *alderman* zurück (Sehwers 141).

Unter *amma* heisst es 1. nur = *ǫmma*. Unter *ǫmma* aber heisst es nur „die Amme" mit dem Hinweis, dass das Wort bei Ulmann belegt ist. Hingegen heisst es unter *ǫmba* „für *ǫmma* (aus dem entlehnten *amma*), die Amme U." Nach Sehwers 141 wird das Wort auch heute literarisch gebraucht.

So wird auch bei *aũbė* „Haube" weiter nichts gesagt. Hier handelt es sich selbstverständlich um Entlehnung aus dem Hochdeutschen (Sehwers 142)

Nicht angegeben ist die Etymologie, neben andern bereits gelegentlich nannten Fällen z. B auch bei *bĩbuotes* „Beifuss" (neben gewöhnlichem. *buotnys*) < mnd. *bibot, bifot* (Sehwers 143).

Bei den Lehnwörtern wird immer nur die nächste Quelle angegeben und die Herkunft nicht weiter verfolgt. So heisst es z. B. unter *bl̃uõda* „Schüssel" einfach, dass es nebst lit. *bliũdas* auf russ. блюдо zurückgehe. Über die Herkunft des slavischen Wortes, dass aus dem Germanischen stammt, wird weiter nichts gesagt.

Durch den etymologischen Teil des Wörterbuchs wird in weitem Masse ein Licht auf die Beeinflussung des Lettischen durch das Kurische und Litauische geworfen. Solche Nachweise von Kuronismen und Lituanismen sind unendlich zahlreich. Vgl. z. B. M.-E. III 318 f. Bei den Kuronismen handelt es sich um Wörter, die noch gewissermassen zum kurischen Substrate des Lettischen gehören, während es sich bei den Lituanismen einerseits um volkstümliche Entlehnung, anderseits aber auch um bewusste literarische Entlehnung handeln kann. Eine solche literarische Entlehnung stellt z. B. lett. *daina* „Volkslied" dar neben dem lett. *daĩna*. M.-E. I 432 weist sonderbarerweise nur die Form *daĩna* auf, mit einem einzigen Satzbeispiele aus den Werken der stark „lituanisierenden" Dichterin Aspazija. Hingegen verzeichnet Endzelin *Lett. Lesebuch* im Glossar S. 154 sowohl *daina* als auch *daĩna*.

Einen Kuronismus bzw. Lituanismus möchte ich auch in *blanks, blanka* „das Mal am Leibe" (vgl. *blankains* „fleckig", *blankums* „der Fleck", *blankumains* „fleckig") erblicken, während Endzelin Entlehnung aus mnd. *blank* „glänzend weiss" in Betracht zieht Die Lautverbindung *-an-* weist darauf hin, dass das Wort im Lettischen jungen Datums sein muss. Auswege bleiben nur folgende: entweder Entlehnung aus dem Kurischen oder aus dem Litauischen oder aus dem Deutschen. Sollte Beziehung zum deutschen Worte wirklich vorhanden sein, so hätten wir hier mit einer nordöstlichen Ausstrahlung des auch sonst weithin gewanderten germanischen Wortes zu tun. Vgl. Senn *Germanische Lehnwortstudien* 15. Doch stellen sich einer Verbindung des lettischen und des deutschen Wortes Schwierigkeiten entgegen. Das lettische Wort ist Substantiv und das deutsche Adjektiv. Dann lässt sich auch die Bedeutung nicht ganz leicht aus dem deutschen Worte ableiten. Ich glaube, wie bereits gesagt, dass wir es hier eher mit einem Kuronismus oder Lituanismus zu tun haben. Vgl. lit. *blañkti* „blass werden, bleich werden, verblassen, die Farbe verlieren, abschiessen", *blankùmas* „Blässe, verblichene Farbe", *blankùs, -i* „blass, bleich, matt" (Niedermann-Senn-Brender *Wörterbuch der lit. Schriftsprache* S. 83). Von *blañkti* nicht zu trennen ist das lit. *blùkti* „die Farbe verlieren, verblassen, verschiessen" (Niedermann-Senn-Brender 85).

Das hier besprochene Wörterbuch geht auch dadurch über die gewöhnlich einem Wörterbuch gesteckte Aufgabe hinaus, dass Wortdubletten

verzeichnet und gegenseitig aufeinander verwiesen werden. Dadurch gewinnt das Werk noch mehr für den sprachwissenschaftlichen Benützer. Vgl. z. B.:

III 315 *plaiskums : blaiskums.*
III 317 *plakts : blakts.*
plaktiņš : blaktiņš.
III 319 *plañga : paũga.*
III 314 *plaiksne : laiksne.*

Solche Wortpaare scheinen sich hauptsächlich bei Wortanfang muta + liquida zu finden. Gleiche Erscheinungen boten sich auch im Litauischen massenweise. Darauf hingewiesen hat schon Brückner in der eingangs zitierten Arbeit S. 95—97. Reiches Material stellte Specht *Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft* S. 634—636 zusammen, wo noch frühere Literatur zu dieser Frage erwähnt ist. Vgl. auch Brender *Über einige Reimwörter im Litauischen* in diesem Bande von *Tauta ir žodis.* Hier gebe ich noch ein Verzeichnis von mir unabhängig beobachteter Dubletten:

lett. *irbs : virbs.*

lit. *ùrbinti : ùrvinti* (vgl. dazu Bezzenberger l. F. 27, 150).

„ *gremzlė : kremzlė* „Knorpel". Dazu *grimzlės* (4) in der Bedeutung „Morast". Dieses Wort könnte man für blosse dialektische Schreibung anstatt schriftlitauischem *gremzlės* halten. Das Wort ist aber belegt bei Autoren žemaitischer Herkunft (Klimas, Biržiška). Vgl. grimsti „versinken".

lit. *grepšỹs : krepšỹs* „Tasche zum Umhängen, Bettelsack".
„ *griaũnos : kriaũnos.*
„ *griaũsmas : graũsmas* usw.
„ *grabìšas : gribìšas.*
„ *bryžėlė : griežėlė, gryžė.*
„ *grýtė, grýtis : krýtė, krýtis.*
„ *gařdas : žárdas, žařdis.*
„ *griūvà : kriūvà.*
„ *glùdė : gùdė.*
„ *bumaškà : gumaškà.* Lehnwort aus dem Russischen. Vgl. russ. *гумáга : бумáга* bei Dal' Толковый словарь живого великорусскаго языка. I 1008.

lit. *gùnglė : gùnkla.*
„ *burburas : gurgulas.*
„ *gnýbti : žnýbti.*
„ *pirkti* „kaufen" : *piršti* „jemanden zuwerben". Ich halte *piršti* für eine Spezialisierung des *pirkti* und somit für einen Zeugen der ehemaligen Kaufehe, die auch noch viele andere Spuren hinterlassen hat. Vgl. *pirklỹs* „Händler" : *piršlỹs* „Freiwerber". Vielleicht ist hier *pirklỹs* ein nach dem Vorbilde von *piršlỹs* gebildeter Neologismus.

lit. *pèšti : pėkus* „Kleinvieh". Vgl. *Tauta ir žodis* IV S. 668—669 sowie Hermann *Atsl Ph.* 40, 161 f.

lit. *kiẽmas : (káimas :* káima:) *šeimà.* s. weiter unten in der Bemerkung zu M.-E. I 394.

Im folgenden möchte ich noch zu einer Reihe von Etymologien Stellung nehmen bzw. sonst irgendwelche Bemerkung machen. Wir fangen vorn an und durchblättern das Werk.

I 11. *agns.* vgl. Būga *Lietuvių kalbos žodynas* S. 17. *agnùs, aglùs.*

I 12. *aĩcinât.* Die Erklärung als Ableitung von *ai* gefällt mir besser als die Zusammenstellung mit gr. αἰκάζει· καλεῖ Hes., die auch von Walde-Pokorny *Verg eich. Wörterbuch* I 8 (unter *aik-*, *ik-*) akzeptiert worden ist. Vgl. schweizerdeutsch *hō!* „Interjektion, mit der jemand angerufen wird", u. ä. *hōpə* „rufen"; lit. *aĩ mãn*: *aimanúoti*.

I 13. *aĩris*, *aĩre* „das Ruder". Da sonst von Endzelin die litauischen Entsprechungen angegeben werden, sollten hier folgerichtig auch lit. *vairas* „Steuer" (*v-* wie in *vienas*) und *airė* verzeichnet werden. Die auffällige Übereinstimmung in der Benennung eines Werkzeuges zwingt wirklich zur Annahme von Entlehnung aus dem Germanischen. Während hier Leskien *Nom.* 187 finnische Vermittlung für „wahrscheinlich" hält (vgl. Thomsen *Inflyd.* 50, 111; Joh. Schmidt *Voc.* 2. 479), drückt sich Endzelin vorsichtiger aus und sagt *vielleicht* durch finnische Vermittlung Vgl. dazu Walde - Pokorny *Vergleich. Wb.* I 167 unter *ojes-* sowie Būga *Lietuvių kalbos žodynas* 24. Auch Walde hält die baltischen Wörter für Lehnwörter aus dem Germanischen. Er nennt sie einfach neben finn. *airō*, ohne auf die Frage, ob die baltischen Formen direkt aus dem Germanischen oder über das Finnische aus dem Germanischen stammen, einzugehen. Es wäre noch festzustellen, ob das litauische Wort *vaĩras* schon in den ältesten litauischen Schriften (z. B. bei Daukša) vorkommt und was für eine geographische Verbreitung es aufweist. Bei der geringen Zahl der altgermanischen Lehnwörter im Baltischen ist direkte Entlehnung aus dem Gotischen wohl ausgeschlossen.

I 14. Unter *àita* „Schaf" ist mit Recht die von Uhlenbeck *Ai. Wb* 35 f. gegebene Zusammenstellung mit ai. *ēta-* „schimmernd, schillernd, bunt", m. „eine Hirschart, Antilopenart" überhaupt nicht erwähnt. Vgl. Walde-Pokorny *Vergleich. Wb.* I 106 unter *ei-to-*.

I 62. *ak* „Interj. ach". Bei diesem Worte finden sich zwei Beispiele und der von Mühlenbach stammende Zusatz, dass dafür genuin lett. *aĩ* sei. Obwohl man bei derartigen Interjektionen nicht ohne weiteres Entlehnungen annehmen darf (Prof Oehl's Arbeiten über „Elementarschöpfung" mahnen zur Vorsicht), da sie elementar überall entstehen können, ist hier infolge der geringen Verbreitung doch Entlehnung aus dem Deutschen wahrscheinlich. Nach Sehwers 141, der diese Angabe Endzelin verdankt, ist *ak* eines jener Wörter, die selten gebraucht und zum Teil jetzt gar nicht mehr bekannt sind. Nach demselben Sehwers (S. 82) findet sich dieses Wort schon in den lettischen Sprachdenkmälern das 16. Jahrhunderts.

I 69. *aĩva*, *aĩvs*. Vgl. dazu lit. *álvas* und *aĩvas*.

I 221. *àukla*. Walde-Pokorny *Vergleich. Wb.* I 16 stellt lit. *auklẽ*, lett. *àukla*, apr. *auclo* zu *au-* „flechten, weben". Er sagt, diese Wörter scheinen z. T. dieser Wurzel zu entstammen, aber unter Mischung mit *eu-* „anziehen". In sprachwissenschaftlichen Werken figuriert stets die litauische Form *auklẽ*. So auch bei M - E. I 221, Trautmann *Apr. Sprachd.* 307 unter *auclo*. Diese Form geht auf Kurschat *Lit. D. Wb.* 31 zurück. Doch hat derselbe Kurschat in der *Grammatik* § 636 die Betonung *aũklė* „Fussbinde". So auch in Kvėdarna *aũklės* (2), also Genitiv *aũklių*, чулки, закрывающіе голень.

I 221 f. *aũkle* (= lt. *áuklė*). Endzelin verwirft mit Unrecht die von Būga vertretene Etymologie des Wortes. Weitere Beispiele des Suffixes *-klė* bei Rygiškių Jono *Lietuvių kalbos gramatika* S. 205. Zur Stützung seiner Theorie sagt Endzelin *aũklêt* sei doch nicht *aûdzinât*. Aber im Litauischen heisst *áuklėti* nicht, wie im Lettischen, „(ein Kind) warten, auf den Händen

tragen und schaukeln", sondern nur „erziehen" also fast wie *augìnti*, nur heute mehr von der Ausbildung des Charakters und der geistigen Fähigkeiten gebraucht. *áuklėti* ist natürlich Ableitung von *áuklė*. Wenn ein Litauer das Wort *áuklė* oder *áuklėti* gebraucht, denkt er nicht speziell ans „Schaukeln" sondern stets an die jahrelange Aufgabe des „Erziehens". Das Wort ist von *aukúoti* „auf den Armen schaukeln" zu trennen. Dass es sich hier nicht etwa um eine junge Bedeutungsdifferenzierung der modernen litauischen Schriftsprache handelt, was man leicht annehmen könnte, beweisen Belege aus älteren Zeiten. Kleins *Grammatica Lituanica* 61 (vom Jahre 1653) bietet das Wort *áuklė* mit der Bedeutung „nutrix". Daukantas' *Žodrodys* 27 (Beilage zu *Epitome Historiae Sacrae. Auctore C. F. Lhomond.* Petropli 1838) übersetzt latein. *nutrix* mit *penietoie, mumka, aukle.* Ruhig übersetzt deutsch „Kinderwärterin"; Kurschat „Kindermädchen" und „Kinderwärterin". Vgl. auch: *Karalíenės būs tàvo áuklės* in *Margarita Teologica* 217 b. (vom Jahre 1600). Gegen eine Verbindung des lit. *áuklėti* mit *aukúoti* spricht auch die Bedeutung des abgeleiteten Wortes *áuklėtinis* 1. „Zögling", 2. „Adoptivkind, Pflegekind", russ. пріемный сынъ, дочь (z. B. in Dusetos). Letzt. *aũklêt* hat offenbar die ursprüngliche Bedeutung verloren. Vielleicht sind in ihm auch zwei ursprünglich verschiedene Wörter zusammengeflossen.

I 233. *azaîds*. Die Erklärung Endzelins erscheint mir glaubwürdiger als die Bezzenbergers, obwohl dieser letzteren auch Prellwitz beigetreten ist und die Ansicht dieser beiden von Walde-Pokorny *Vergleich. Wörterbuch* I 5 registriert wird.

I 235. *âbuõls, âbuolis* „Apfel". Hier wäre noch auf das später erschienene *Vergleich. Wörterbuch* von Walde-Pokorny zu verweisen (I 51), wo nochmals mit Recht Ficks Annahme eines idg. *g (Vgl. Wb.* I[4] 359) und seine Erklärung der balt.-slav. Wörter als Lehngut aus dem Keltischen als unhaltbar zurückgewiesen wird. Obgleich eine einheitliche idg. Grundform nicht ansetzbar ist, kann es sich nach Walde-Pokorny (und dem widerspricht auch Endzelin nicht) bei den lateinischen, keltischen, germanischen, baltischen und slavischen Formen nur um Urverwandtschaft und in keinem Falle um Entlehnung handeln. Ebensowenig wie aus dem Keltischen sind die balt.-slav. Formen aus dem Germanischen entlehnt.

I 245. *ãtrs, ãtrums*. Vgl dazu noch Walde-Pokorny *Vergleich. Wörterbuch* I 42 unter *àt-* „Feuer", sowie Būga *Lietuvių kalbos žodynas* 27 unter *aitrùs*.

I 271 f. *bãlis*. Das Wort wird als Koseform aufgefasst wie mnd. *bōle* „trauliche Bezeichnung von Verwandten". Vgl. dazu auch Kluge *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*[10] 80 unter *Buhle*.

I 312. *blãvs*. Hier ist mir nicht klar, warum Endzelin dieses Wort nur zaudernd als Lehnwort aus mnd. *blaw* anerkennt. Das germanische Wort ist auch sonst weit herumgewandert Vgl. meine Dissertation *Germanische Lehnwortstudien* S. 15 f.

I 340. Bei *bruñas* „die Rüstung, der Panzer, Harnisch" wagt Endzelin nicht zu entscheiden, ob es sich um ein direkt aus dem Gotischen ins Baltische gelangtes Lehnwort handelt, oder ob der Weg über das slav. *brъńa* geführt habe, wie Būga *Kalba ir senovė* I 71 meint. Ich wäre hier eher geneigt, der Meinung Būgas (gegenüber Hirt und Trautmann) zuzustimmen.

I 356. *bur'a, burves*. Endzelin sagt: „*vielleicht* zu gr. φάρος". Hier scheint mir Endzelin doch zu vorsichtig zu sein. Vgl. Brugmann *K. vgl. Gr.* § 202, 1.

I 364. *caûna*. Bekannter als *kiaunė̃* ist im Litauschen *kiáunė*. Diese Betonung gibt auch Kurschat an.

I 394. *cìems*. Bei Walde-Pokorny *Vergl. Wörterbuch* I 359 heisst es, dass lit. *kiẽmas* „Bauernhof", *káimas* „Dorf", lett. *cìems* „Dorf, Versammlungshaus der Herrenleute", apr. *caymis* „Dorf", lit. *kaimýnas* „Nachbar", *kaĩmenė* „Herde" der Entlehnung aus germ. **haimaz* verdächtig seien nach v. Grienberger *S. B. Ak. Wien* 142, VIII 105, Uhlenbeck *P. Br. B.* 30, 286, bezw. westnordgermanischen Guttural haben können. Nach meiner Ansicht ist keines dieser Wörter entlehnt. Sie gehören offenbar mit *šeimà* zusammen. Siehe oben über Wortdubletten! Hand in Hand mit einer Bedeutungsdifferenzierung ist auch eine lautliche Spaltung oder Differenzierung eingetreten, wie bei *pir̃kti* und *pir̃šti*. Solche lautliche Differenzierungen mit einem Nebeneinander von *k* und *š* bezw. *g* und *ž* sind im Litauischen sehr häufig. Mein oben gegebenes Verzeichnis ist keineswegs vollständig.

I 449 f. *debess*. Bei der Erklärung des *d-* anstatt *n-* hat Endzelin sicher Recht, wenn er annimmt, dass das *d-* aus einem sinnverwandten Worte stamme. Ist nicht einfach an Übernahme des *d-* aus lit. *dangùs* zu denken? Bei *deviñi, devîtais, devîts* (S. 460) sagt Endzelin zur *d-/n-* Frage gar nichts. Hier ist wohl das *d-* aus dem Worte *desmit*, lit. *dešimtìs* übernommen.

I 576. *ẽršk'is* und *ẽršk'ẽži* mit lit. *eršk̃tis* zu ai. *ɾkṣara-ḥ* „Dorn". Diese Etymologie ist mit Recht von Endzelin gegeben. Vgl. Walde-Pokorny *Vergleich. Wörterbuch* I 147 *erk(so)-*.

I 708 f. *ir̃be*. Vogelname. Endzelin gibt eine neue, durchaus plausible Erklärung der baltischen Wörter. Die frühere Deutung gibt noch Walde-Pokorny *Vergleich. Wörterbuch* I 146 *erebh-*. Weitere litauische Formen dazu *jerbẽ* (Akk. *jérbę*); *jerubẽ, jarùbė* (Šlapelis *Lietuvių ir rusų kalbų žodynas* 312) und *jérubẽ, jérub·ẽ* (Šlapelis *l. c.* 313).

I 709. *ir̃bs*. Zur gegebenen Etymologie ist ein Fragezeichen gesetzt. Mit Recht! Auch Walde-Pokorny *Vergleich. Wörterbuch* I 146 *ereb-* bezeichnet die Zusammenstellung mit gr. ἄρβιλος „rundes Schustermesser" und ἀρβύλη „starker, den ganzen Fuss bedeckender Schuh" (wenn ursprünglich „ausgehöhlter Holzschuh") als „ganz fraglich", da letztere auch auf einem Worte für „Schuh" ganz anderer Herkunft fussen können.

I 836 *ìlgas*. Die Etymologie ist richtig. Durch mein Einwirken weist sie nun auch Walde Pokorny *Vergl. Wb.* I 156 *ė(i)lā* auf, während anfangs neben *ė(i)lā* eine dazu ablautende Grundform *ìlā* angesetzt war.

II 68. *ìesms*. Vgl. Walde-Pokorny *Vergl. Wb.* I 7 f. unter *aiḱ-, iḱ-*.

II 131. *kadęgs, kadags* „Wacholder"; vgl. auch *cędri, cedriñš* „Heidekraut" *M.-E.* I 367; lit. *kadagỹs kadugỹs* „Wacholder". Wird von Endzelin zu gr. κέδρος „Wacholder" (und vielleicht a. *kadru-ḥ* „braun" u. a) gestellt. So auch Walde-Pokorny *Vgl. Wb.* I 152 unter 2. *el(eu)-* und *Vgl. Wb.* I 384 unter *qed-* „rauchen, russen" (im Augenblick noch nicht veröffentlicht) sagt Walde-Pokorny: „Sehr fraglich ist, ob als „Räucherhölzer" (nach Schrader *R. L.* 926) anzureihen sind: lit. *kadagỹs*, apr. *kadegis* „Wacholder", gr κέδρος „Wacholder; später: Plinus cudrus". κεδρίς „Wacholderbeere; Frucht der Zeder" (Schrader aaO., Lidén *l. F.* 18,491; so auch Trautmann)". — Nun habe ich aber von Herrn Dr. Kalima aus Helsingfors mündlich erfahren, Setälä habe *kadagỹs, kadugỹs* sowie lit. *šẽškas* „Hits" in einem Aufsatze „Zur finnisch-ugrischen Wortkunde" in *Finnisch-ugrische Forschungen* Band XI als aus

dem Finnischen entlehnt nachgewiesen. Leider habe ich die Verifizierung dieser mir mündlich aus dem Gedächtnis gemachten Angabe auf den letzten Tag hinausgeschoben. Nun stellt es sich aber fatalerweise heraus, dass ausgerechnet dieser Band unserer Bibliothek fehlt. Ich möchte hier nur darauf aufmerksam machen, dass es im Litauischen noch ein anderes Wort für den „Wacholder" gibt, nämlich *ẽglis* bezw. *ẽglius*, das allerdings auch die „Eibe" bezeichnen kann. Es ist offensichtlich, dass dieses Wort *ẽglis*/*ẽglius* von *ẽglė* „Tanne", lett. *egle* (vgl. M.-E. I 565 f.) etymologisch nicht zu trennen ist.

II 133: *kaĩls* „nackt, kahl, bloss", *kaili laũdis* „Ehepaar ohne Kinder" sowie irisch *cóil, cóel* „dünn, schmal", cymr. corn. *cul* „macilentus, macer". — Nach Walde-Pokorny *Vgl. Wb.* I 326 *qai-* „allein" sind die lettischen Worte eher mit den keltischen, die idg. *oi* haben, zu verbinden und auf ein verschiedenes idg. *koilos* „kümmerlich, nackt" zurückzuführen. Also nicht zu lat. *caelebs*.

II 135 und 136. *kaĩte, kaĩtêt*. Für die Zusammenstellung dieses Wortes mit *kàist* (also gegen Entlehnung aus dem Estnischen) spricht auch die litauische Entsprechung *kaitėti* zu lett. *kaĩtêt*. Vgl. auch Walde-Pokorny *Vgl. Wb.* I 327.

II 137. *kakale* „das männliche Glied; Hodensack". Zu der Zusammenstellung mit ags. *hagan* „genitalia" usw., ahd. *hegidruosa* „Hode", russ.-ksl. *kotanъ* „membrum virile" äussert sich Walde Pokorny *Vgl. Wb.* I 334 *kak-* sehr zurückhaltend, zweifelnd. Er hält diese Zusammenstellung für sehr unsicher. Wegen des beschränkten Verbreitungsgebietes seien die Wörter nicht ohne weiteres als sehr alt zu betrachten. Dadurch gewinnt Endzelins Vermutung über Entlehnung des lettischen Wortes aus dem Deutschen an Wahrscheinlichkeit.

II 177. *kàuns*. Ausser Berneker I 645 wäre noch zu verweisen auf Berneker I 405 sowie Feist *Etymol. Wb. d. got. Sprache*[2] 185 und Walde- Pokorny *Vgl. Wb.* I 330.

II 181 f. *kavêt*. Vgl. Walde-Pokorny *Vgl. Wb.* I 369.

II 190. *kãkis* „Dohle". Hier macht Endzelin auf eine Schwierigkeit der bisherigen Erklärung (Zusammenstellung mit ai. *kàka-* m. „Krähe", *kàkala-, kakola-* m. „Rabe") aufmerksam, die bisher nicht beachtet worden ist. Walde-Pokorny *Vgl. Wb.* I 335 *qàq-* zieht, gestützt auf Trautmann *Apr. Sprachd.* 362, das apr. *kote* nur unter der Bedingung hierher, dass es zu *koce* abgeändert werden dürfe. Endzelins Erklärung dürfte wohl tauglicher sein.

II 312. *kùmpti*, lit. *kumpti*, zu apr. *etkũmps* „wiederum". Da altes *kunp-* lettisch zu *kũp-* geworden wäre, glaubt Endzelin, dass dieses *kump-* aus einer Kreuzung von *kum-* (in *kumt* u. a.) + *kup-* (in *kupt* u. a.) entstanden sei. Diese Erklärung verdient sehr Beachtung und ist auf jeden Fall zu berücksichtigen gegen den Erklärungsversuch Waldes im *Vergleich. Wb.* I 372, der an Zugehörigkeit zu *qamp* „biegen" denkt.

II 358. *kũtis* Zu einem litauischen Nom. Sing. *kũtìs* kann der Gen. Sing. unter keinen Umständen *kûties* lauten, sondern höchstens *kûties* oder *kũtiẽs*. Welcher dieser beiden zum Nom. Sing. *kũtìs* möglichen Genetive tatsächlich vorkommt, weiss ich nicht, da ich selbst ausser *kûtė* nur *kûtis*, Gen. *kûties* belegen kann. Daneben aber gibt es ein litauisches Wort *kûtis,-ies* offenbar in der Bedeutung „struppiges Fell, struppiger Pelz", von mir belegt in der Redeweise *plaukaĩ (susivėlę) kaĩ kûtis* (Jlguva Kreis Šakiaĩ und Veliuona)

Vgl. dazu *kūtkailis* „ein Pelzflick, schlechtes Pelzstück, ein Fell, etwa von einem ungebornen Lamm" (Kurschat *Lit.-D. Wb.* 213 und ausserdem belegt aus Kvėdarna, Alsėdžiai und Mosėdis).

II 360, 361, 365, 366. *k'eg'is* „Krücke", *k'eksis* „Haken, Bootshaken; Krücke; Hakenlachs", *k'enk'is* „Hakenlachs" werden von Walde-Pokorny *Vgl. Wb.* I 381 als echt lettische Wörter behandelt und unter uridg. *keg-, keng-* und *kek-, kenk-* gestellt. Wegen des *k'* (anstatt *c*) kann es sich aber nicht um lettische Erbwörter handeln. Für *k'eg'is* gibt nun Endzelin (II 360) überhaupt keine Etymologie. Bei *k'eksis* aber (woraus nach ihm wohl auch lit. *kėkšis* „Feuerhaken" in Jūžintai) macht er Entlehnung aus dem Nordgermanischen durch Vermittlung von liv. *kekš* „Bootshaken" wahrscheinlich (II 361). Bei *k'enksis* aber (II 365) verweist er bezüglich der Etymologie auf *k'eksis*, da diese Wörter natürlich zusammengehören. *k'enk'is* führt er wohl an (II 366), gibt aber keine Etymologie.

II 671. unter *muřza*. Das litauische Wort wird *mùrza*. betont; dazu *mùrzinti*.

III 15 unter *padaũza*. Die gebräuchlichere Betonung des entsprechenden litauischen Wortes ist nicht *padaužà* (diese Betonung von mir nur für Kvėdarna belegt) sondern *padáuža* (z. B. auch in *Dusetos*; sowie bei Rygiškių Jono *Lietuvių kalbos vadovėlis* § 39 A).

III 81. *papīrs*. Da sonst Endzelin die Herkunft der Lehnwörter angibt, hätte er es auch hier machen sollen. Quelle ist mnd. *papīr, papōr*. Dieses Wort ist im Lettischen bereits in Mancelius *Lettus* (1638) belegt. Vgl. Sehwers 92 u. 155.

III 191. *pàvs* „Pfau". Endzelin leitet nicht nur das lettische Wort, sondern auch lit. *póvas* „Pfau" aus mnd. *pāwe* ab. Diese Ableitung dürfte wohl richtig sein. Dafür spricht der Stosston des litauischen Wortes. Doch verdient der Umstand besondere Beachtung, dass *povas* oft sprichwörtlich zusammen mit *kóvas* „Dohle" gebraucht wird: *kàs gìmęs kóvu, tàs kovas, kàs póvu tàs póvas. póvas* könnte seinen Stosston auch durch Angleichung an *kóvas* erhalten haben und also zunächst aus dem Slavischen genommen sein als *pôvas*. Doch empfiehlt sich Endzelins Erklärung tatsächlich durch ihre Einfachheit

III 284. Endzelin gibt eine sehr ansprechende Deutung des lett. *pìere* gegen Trautmann und Mikkola.

III 293. *pìesmìrkt*. Nach Endzelin ist das *-s-* hier wohl infigiertes Reflexivpronomen. Beispiele aus dem Litauischen für die gleiche Erscheinung: *pasiñti* (= *pa-si-iñti*), *atsilsėti* (=*at-si-ilsėti*). Von *at-silsėti* dann ein neues Simplex mit neuer Reflexivpartikel -s: *silsėti-s*.

III 314. *plada* „Fladen". Der Umstand, dass die Bedeutung genau dieselbe ist wie des deutschen Wortes, zwingt einen zur Annahme von Entlehnung des lettischen Wortes aus dem Niederdeutschen, also für Endzelin und gegen Fick und Walde Stellung zu nehmen.

Nur mit Hochachtung für die Verfasser und besonders für den Herausgeber kann man dieses Wörterbuch studieren. Es ist eine monumentale Zusammenfassung des lettischen Wortschatzes, in welchem auch in lexikalischen und sonst wissenschaftlichen Werken vorkommende Fehler korrigiert sind. z. B. III 272 *piemines*. Das Werk ist nicht nur für den Baltologen sondern auch für jeden Etymologen unentbehrlich.

Kaunas, den 6. IX. 1928. *Alfred Senn.*